RAMÓN LORENZO

CRÓNICA TROIANA

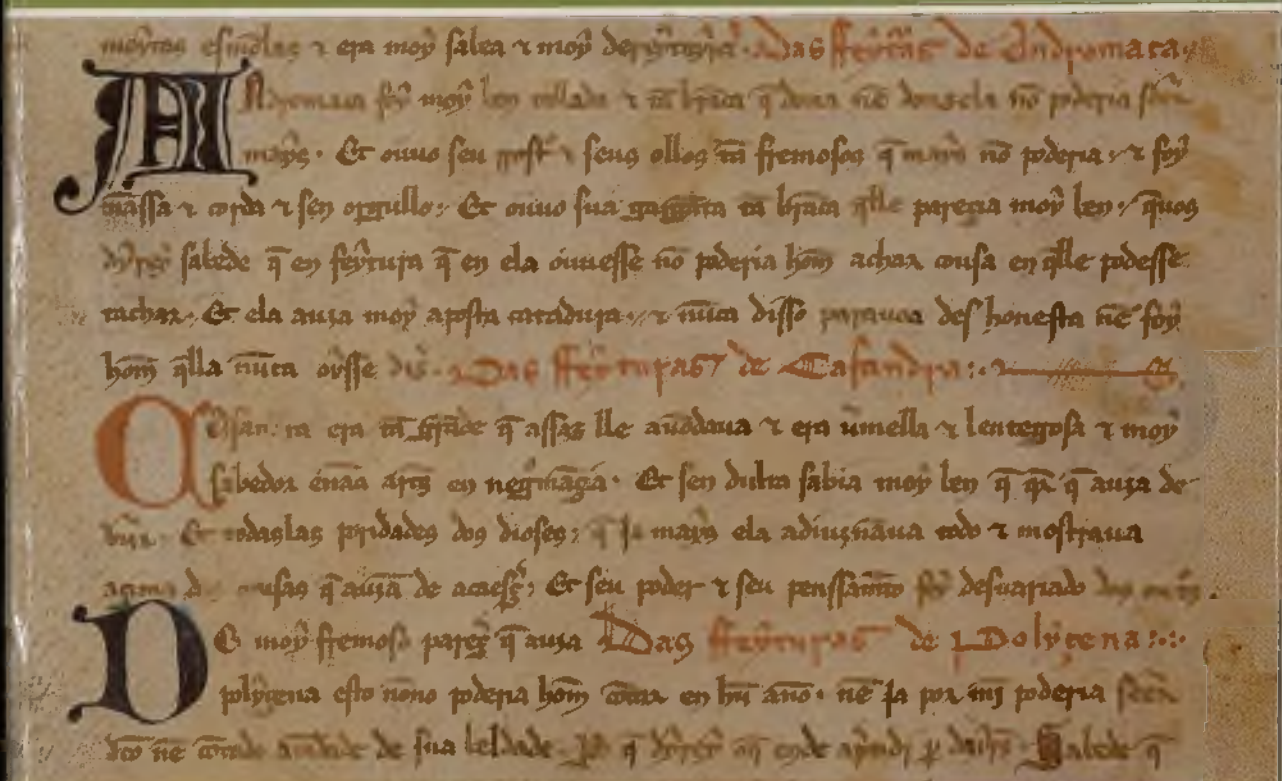

FUNDACIÓN PEDRO BARRIÉ DE LA MAZA, CONDE DE FENOSA

"COLECCIÓN DOCUMENTOS HISTÓRICOS"

Disposta pola

REAL ACADEMIA GALEGA

A Coruña 1985

FUNDACION
«PEDRO BARRIE DE LA MAZA, CONDE DE FENOSA»

SERVICIO DE PUBLICACIONES

I

OBRAS PUBLICADAS:

SERIE MUSICAL

—TORNER Y BAL. Cancionero Gallego (1973). (Agotado).
—LOPEZ CALO. La Música Medieval en Galicia (1982).
—SCHUBARTH, DOROTHE. Cancionero Galego de tradición oral (1982).
—CASTO SAMPEDRO. Cancionero Musical de Galicia (1982).
—SCHUBARTH, DOROTHE. Cancionero Popular de Galicia I «Oficios e Labores» (1984).

SERIE GALICIA HISTORICA

—TORRES RODRIGUEZ. Galicia Sueva (1977). (Agotado).
—TORRES RODRIGUEZ. Galicia Romana (1982).
—GONZALEZ LOPEZ. Galicia de los Austrias (2 tomos). (1980).
—SANCHEZ ALBORNOZ. Estudios sobre Galicia en la Temprana Edad Media (1982).
—GARCIA GUERRA. El Hospital Real de Santiago en el siglo XVIII (1983).
—RODRIGUEZ GONZALEZ, Angel. Las fortalezas de la mitra compostelana y «Los Irmandiños». 2 tomos (1984).
—TORRES RODRIGUEZ. «Orosio» (1985).

SERIE CATALOGACION ARQUEOLOGICA Y ARTISTICA DE GALICIA

—CASTILLO. Inventario de la Riqueza Monumental y Artística de Galicia (1972). (Agotado).
—BANGO TORVISO. Arquitectura Románica en Pontevedra (1979).
—MARTINEZ RODRIGUEZ. El Hórreo Gallego. Estudio Geográfico (1979). (Agotado).
—GARCIA ALEN y DE LA PEÑA SANTOS. Catálogo de Grabados Rupestres. Provincia de Pontevedra (1981).
—PABLOS. Pintores Gallegos del Novecientos (1981).
—CATURLA. Antonio de Puga. Pintor gallego (1982).
—VALLE PEREZ. La arquitectura cisterciense en Galicia (1982).
—YZQUIERDO PERRIN. Arquitectura Románica en Lugo. I (1983).
—GARCIA ALEN. La alfarería de Galicia (2 tomos) (1983).
—CARBALLO CALERO, María Victoria. «Julia Minguillón» (1984).
—GARCIA IGLESIAS, José Manuel. «El pintor de Bango» (1984).
—FERNANDEZ OTERO, José Carlos. «Apuntes para el inventario del mobiliario litúrgico de la Diócesis de Orense» (1984).
—FRAGUAS Y FRAGUAS, Antonio. «El traje gallego» (1985).

SERIE GALICIA VIVA

—CARBALLO CALERO. Libros e Autores galegos I. Dos Trovadores a Valle Inclán (1980).
—CARBALLO CALERO. Libros e Autores galegos II. Século XX (1982).

COLECCION DOCUMENTOS HISTORICOS

—MEIJIDE PARDO. Escritos e Autores na Galicia da Ilustración (1982).
—RAMON LORENZO. «Crónica Troiana» (1985).

REAL ACADEMIA GALEGA
A CORUÑA
32635
Biblioteca

R.3309

REAL ACADEMIA ESPAÑOLA
COLLIGIT EXPURGET FIXAT
Biblioteca

LIMIAR

por

DOMINGO GARCIA - SABELL
Presidente da Real Academia Galega

Estamos a ofrecer, neste libro, unha obra de importancia fundamental para o coñecemento da nosa língua en profundidade e con rigor. Unha profundidade e un rigor que se botan ben de ver na magnífica introducción do profesor Ramón Lorenzo, Catedrático de Língua e Literatura Galega na Universidade compostelán e Numerario da nosa Real Academia Galega.

Era de todo punto necesario dispoñer dun estudo e dunha edición, á altura dos nosos tempos, da «Crónica Troiana». Nela latexa, con pulo emocionante, o idioma galego escrito da época medieval, cos seus avatares, cos cambios, as metamorfoses, que se corresponden co intre histórico no que o venerable texto foi escrito.

Dispoñíamos ata agora de duas edicións da Crónica Troiana. Unha, a de D. Andrés Martínez Salazar. E outra, a de Kelvin M. Parker. Interesante a primeira, e menos, ó meu ver, a segunda. Mais non dispoñíamos dunha edición crítica que fose verdadeiramente fiable. No caso de Martínez Salazar, non ten volta que o momento no que se levou a cabo non era o máis axeitado para a análise filolóxica que é facedeira a favor dos modernos métodos de investigación hoxe disponibles. Por eso esta nova impresión que a Academia Galega realizou na «Colección Documentos Históricos» en colaboración coa benemérita Fundación «Pedro Barrié de la Maza» constituie un fito básico nos traballos da nosa docta Corporación.

Mais calisquer consideración conceptual que agora se suxerise quedaría innecesaria diante das explicacións abertas, profundas, sabias e esixentes do propio encarregado da edición. Velaquí temos á prosa galega farturenta de capacidade expresiva, con enormes posibilidades de ulterior desenrolo que, por causas sumamente entrambilicadas, non acadou ata os tempos relativamente recentes, a sua merecida e importante maturidade.

Pero así é a Historia dos homes. Como dicía o protagonista do Ulises joyceano, a Historia «é un pesadelo do que trato de espertarme». O pesadelo anda, afortunadamente, a esmorecer. E agora, nos nosos días, cando agroma a língua en produccións vivaces, e moitas delas perennes, ó voltar os ollos para esta antiga Crónica Troiana, experimentamos o gozo de alucar para o noso herdo histórico. Para o esforzo dos nosos devanceiros. Por unha banda, e banda esencial, aquél Fernán Pérez de Andrade, o Bó, patrocinador da traducción galega do vello texto petrucial. Con ese persoaxe xa esvanecido, fai hoxe parella Ramón Lorenzo, patrón da pesca de altura que é este regate histórico. Non en balde o noso Profesor nos ten alumeado con abundantes traballos encol das raiceiras da língua galega. Algúns de tanta monta como, por exemplo, a edición crítica, minuciosa e valiosísima, da traducción galega da Crónica General e da Crónica de Castilla.

Agora, as sabencias do Profesor Ramón Lorenzo van dereitas ó cumio do estilo científico da indagación seria e responsable. E que somentes pode ser suliñado con unha palabra, con un soio calificativo, este: asombroso.

Así, pois, compre agora deixar o vieiro libre para que o lector, si é un entendido, se dispoña a aprofundar nos ensinos lingüísticos da propia Crónica Troiana e nos que, pola sua banda, Ramón Lorenzo ofrece. E si, sinxelamente, é un curioso da nosa prosa escrita, a sazón é espléndida para gozar das ricaces reviravoltas expresivas da nosa vella e xa, por sorte, remozada língua.

CRÓNICA TROIANA

RAMÓN LORENZO

CRÓNICA TROIANA

INTRODUCCIÓN E TEXTO

FUNDACIÓN PEDRO BARRIÉ DE LA MAZA, CONDE DE FENOSA
"COLECCIÓN DOCUMENTOS HISTÓRICOS"
Disposta pola
REAL ACADEMIA GALEGA
A Coruña 1985

División de Artes Gráficas
de «La Voz de Galicia, S. A.»
La Coruña
ISBN: 84-85728-46-7
Depósito Legal C. 129 - 1985

INTRODUCCIÓN

I. A LENDA DE TROIA NA ANTIGÜIDADE CLÁSICA

1. A lenda da guerra de Troia é un dos episodios de máis dimensión literaria e sempre presente ó longo dos séculos. Desde a creación do mundo maravilloso da *Ilíada* e da *Odisea* por Homero, foise completando toda a epopea troiana.

Na *Ilíada* contase só un episodio da guerra, sucedido no décimo ano da contenda: Aquiles retírase da loita porque Agamenón o despoxou da fermosa Briseida e só volve a loitar cando os troianos matan ó seu amigo Patróculo. Entón aparece a cólera de Aquiles, que o levará a vinga-la morte do amigo, matando ó héroe troiano Héitor.

Na *Odisea*, en cambio, Ulises narra ós feacios as aventuras polas que pasou desde a saída de Troia ata o seu regreso a Ítaca, así como a vinganza feita nos pretendentes de Penélope e a expedición de Telémaco á procura de noticias do pai.

Estes dous poemas apoiábanse nunha longa tradición oral, que continuou viva despois de Homero e que está presente noutros poemas épicos, algúns atribuídos durante algún tempo a este mesmo autor[1]. Neles complétase o ciclo troiano e sostense o alento da poesía épica durante séculos, desde o seu punto álxido no séc. VIII a.C., pasando por momentos de máis ou menos forza poética, ata as figuras de Quinto de Esmirna e Nonno de Panópolis (aprox. séc. IV e V d.C.).

En toda esta serie posterior, en xeral, moi descoñecida ou, ás veces, só fragmentariamente, trázase unha historia do mundo desde a súa orixe ata a morte de Ulises e aparecen outros asuntos que nos interesan particularmente para a nosa *Crónica Troiana*.

Hoxe sabemos da existencia dos seguintes poemas, máis ou menos cronoloxicamente. En primeiro lugar *A Cipriada*, atribuída na antigüidade a Homero e despois a Estásino de Chipre ou a Hexesias (ou Hexesino) e aínda a outros[2], que debe ser da 1ª metade do

---

[1] Hai quen sostén que algúns destes poemas son anteriores a Homero (como W. Kullmann, *Die Quellen der Ilias, Hermes Einzelschriften*, Heft 14, Wiesbaden 1960), pero o máis probable é que sexan posteriores (cfr. A. Bernabé Pajares, *Fragmentos de épica griega arcaica*, Madrid 1979, p. 94).

[2] A. Bernabé Pajares, ps. 94-97.

séc. VII a.C. Era un extenso poema en 11 cantos, no que se contaban unha serie de acontecementos, algúns anteriores á guerra de Troia: discordia entre as deusas no Olimpo, nacemento de Helena, xuício de Paris, rapto de Helena, sacrificio de Ifixenia e partida para Troia, o curso da guerra ata a pelexa entre Aquiles e Agamenón, a morte de Palamedes e outros acontecementos da conquista[3].

Con esta epopea enlazaba *A Etiópida*, de Arctino de Mileto (aprox. fins do séc. VIII a.C.), en 5 libros. Falaba de Pentesilea, a raíña das Amazonas, matada por Aquiles, que tamén mata a Persites porque o inxuriara. Despois seguía coa chegada de Memnón, rei dos etíopes, para axudar ós troianos e coa súa morte ás mans de Aquiles. Continuaba coa morte deste héroe por Paris e como Tetis, súa nai, o sacaba da fogueira para levalo á illa de Leuca. Remataba coa disputa entre Áiax e Ulises polas armas de Aquiles[4].

Había tamén a *Iliada Menor*, ou *Pequena Iliada*, en 4 libros, atribuída a Lesques de Pirra ou de Mitilene, que empezaba coa disputa entre Áiax e Ulises polas armas de Aquiles e continuaba coa morte de Paris, ferido por un dardo lanzado por Filoctetes, co casamento de Deífobo con Helena, coa vinda de Neoptólemo, para ocupa-lo lugar de seu pai Aquiles na guerra, coa morte de Eurípilo, a construcción do cabalo de madeira, Ulises en Troia coma espía, o roubo do Paladión, a introducción do cabalo na cidade e a alegría dos habitantes por se creren liberados. Remataba coa conquista e destrucción final da cidade[5].

O contido da última parte deste poema figuraba, por outra banda, na *Iliupersis* ou *Destrucción de Troia*, en 2 libros, atribuída ó xa citado Arctino de Mileto, que empezaba coa construcción do cabalo de madeira e continuaba coa historia de Laocoonte, a morte de Príamo por Neoptólemo, Helena recuperada por Menelao, a violación de Casandra por Áiax, a morte de Astianacte por Ulises, Etra levada por Acamonte e Demofonte, a entrega de Andrómaca a Neoptólemo e o sacrificio de Políxena ante a tumba de Aquiles[6].

No poema *Nostoi* ("Os Regresos"), en 5 libros, atribuído a Axias de Trecén, e para o que se pode pensar nun autor ou en 5 libros diferentes, descríbese a volta dos gregos e os traballos que pasaron no mar, o castigo de Áiax, o asasinato de Agamenón e a vinganza de Orestes[7].

Finalmente, o ciclo concluía coa *Telegonía*, de Eugamón de Cirene (séc. VI a.C.), en 2 libros. Trataba dalgunhas peripecias de Ulises e como Telégono, fillo deste e Circes, chegaba a Ítaca na procura do pai. Por erro loitaba con Ulises e matábao. A epopea remataba levando Telégono o corpo de Ulises xunto a Circes e co casamento de Telégono con Penélope e de Telémaco con Circes, que fai ós dous héroes inmortais[8].

---

[3] A. Bernabé Pajares, ps. 93-137; G. L. Huxley, *Greek epic Poetry*, Londres 1969, ps. 123-143; A. Severyns, *Le Cycle épique dans l'école d'Aristarque*, París-Liège 1928, ps. 245-313; H. Lloyd-Jones, *Stasinos* 4 [1968-1972], 1973, ps. 115-122; Albin Lesky, *Historia de la Literatura Griega*. Versión española de J. Mª Díaz Regañón y Beatriz Romero. Madrid 1976, ps. 104-105.

[4] A. Bernabé Pajares, ps. 138-154; Huxley, ps. 144-150; Lesky, *Historia*, p. 105; A. Severyns, *Le Cycle*, ps. 313-328; id. "L'Ethiopide d'Arctinos et la question du cycle épique", *Rev. de Phil.* 49, 1925, 153-183.

[5] A. Bernabé Pajares, ps. 155-179; Lesky, *Historia*, p. 106; Huxley, ps. 149-157; A. Severyns, *Le Cycle*, ps. 328-358.

[6] A. Bernabé Pajares, ps. 180-191; Lesky, *Historia*, p. 106; Huxley, ps. 157-161; A. Severyns, *Le Cycle*, ps. 358-370.

[7] A. Bernabé Pajares, ps. 192-214; Huxley, ps. 162-168; A. Severyns, *Le Cycle*, ps. 370-409.

[8] A. Bernabé Pajares, ps. 215-223; Lesky, *Historia*, p. 106; Huxley, ps. 168-173; A. Severyns, *Le Cycle*, ps. 409-417.

Temos noticias destes poemas por fragmentos conservados, polo testemuño de escritores clásicos, pola Βιβλιοθήκα de Apolodoro de Atenas (aprox. 180 a 120/110 a.C.)[9] e polos resumes feitos por Proclo, para quen se pensa nun gramático do séc. II d.C. ou no filósofo neoplatónico que morreu no 485 d.C.[10].

A abundancia de poemas non sempre ía acompañada de calidade. Por iso todas estas obras foron perdendo categoría ante a supremacía das dúas obras de Homero, que representaban o cumio da epopea. Así, xa na época grega se fixeron comentarios ós dous poemas e se discutiu a "cuestión homérica", olvidándose pouco e pouco tódolos demais poemas.

Co paso do tempo a épica foi perdendo importancia dentro da Literatura Grega, pero nunca se perdeu a tradición e o tema da lenda de Troia volveu aparecer de vez en cando, coma na *Argonáutica*, de Apolonio de Rodas (séc. III a.C.)[11], ou na compilación en 14 libros de Quinto de Esmirna (séc. IV d.C.), que reuniu tódolos episodios da guerra, con antecedentes e consecuentes, tal como aparecían nos poemas homéricos e posthoméricos[12]. Tamén se poden cita-los poemas breves *Toma de Troia* (691 versos), de Trifiodoro, e *Rapto de Elena* (394 versos), de Coluto (séc. V), ou a Ptolomeo Queno de Alexandría (aprox. 100 d.C.), autor da epopea *Antihomero* e da *Historia Troiana*. O mesmo tempo algún tema parcial foi sempre aproveitado polos poetas e autores dramáticos desde Esquilo, Sófocles e Eurípides, como os temas de Antígona, Andrómaca, Orestes, etc., ou a *Casandra* de Licofrón de Calcis[13].

Todas estas lendas arredor dos héroes da guerra de Troia tiñan un engado especial e nunca se chegaron a esquecer na tradición literaria. De Grecia pasaron a Roma e na Literatura latina deron lugar a obras tan importantes coma *A Eneida*, de Virxilio, ou *As Metaformoses*, de Ovidio. Lembremos que xa Livio Andrónico (séc. III a.C.) fixera unha traducción da *Odisea* e que tamén se traduciu moito despois a *Ilíada* ó latín. A mitografía grega aparece tamén nas *Fábulas* de Hyginus (séc. II) e no *Mythographus Vaticanus primus*, atopado na Biblioteca Vaticana, que debe ser posterior a Orosio. En época tardía (séc. V-VI) aínda volveu ó tema clásico o poeta Draconcio, autor da *Orestes tragoedia* e dos *Carmina Profana*, nos que canta o ciclo da lenda de Troia con altura poética e forza dramática[14].

---

[9] *Apollodorus, The Library*, with an english translation by Sir J. G. Frazer, 2 vols. Londres 1921 (reimpresión: vol. 1, Londres-Cambridge 1961; vol. 2, Londres-N. York 1963).

[10] A. Bernabé Pajares, p. 100; Lesky, *Historia*, p. 104 n. 142; A. Severyns, *Recherches sur la Chrestomathie de Proclos*. I. *Études paléographiques et critique*, París 1938; II. *Texte, traduction, commentaire*. París 1938; III. *La vita Homeri et les sommaires du cycle*. París 1953.

[11] Cfr. Lesky, *Historia*, ps. 759-768.

[12] F. Vian, *Histoire de la tradition manuscrite de Quintus de Smyrne*. París 1959; id. *Recherches sur les Posthomerica de Quintus de Smyrne*. París 1959.

[13] Amais da bibliografía citada véxase tamén G. S. Kirk, *The Songs of Homer*, Cambridge 1962 (*Los poemas de Homero*. Buenos Aires 1968); F. Rodríguez Adrados, M. Fernández-Galiano, L. Gil e J. Sánchez Lasso de la Vega, *Introducción a Homero*. Madrid 1963; C. Vellay, *Les légendes du Cycle Troyen*. Monaco 1957; W. Nestle, *Historia de la Literatura Griega*, 2ª ed., Barcelona 1951, ps. 20-47, 223, 274; Lesky, *Historia*, ps. 31-107; W. Kullmann, *Die Quellen der Ilias*. Wiesbaden 1960.

[14] Cfr. J. M. Díaz de Bustamante, *Draconcio y sus Carmina Profana*. Estudio biográfico, introducción y edición crítica. Santiago de Compostela 1978. Para as fábulas cfr. *Hygini Fabulae*, rec. H. I. Rose, Leiden 1933.

Amais disto, na época tardía xurdiron xa refundicións en prosa, coñecidas en textos latinos e tamén en textos gregos da época bizantina, e curiosamente estes textos en prosa, de non moito valor literario, son os que se consagraron no mundo occidental e os que se tiveron en conta na época medieval. Cando na literatura medieval románica se escriba sobre a guerra de Troia xa non se pensará na *Iliada* ou na *Odisea*, posto que as fontes de información serán estas prosificacións de toda a lenda, escritas por dous supostos autores contemporáneos da destrucción, os chamados Dictis e Dares, ou, como se di na *Crónica Troiana* galega, Dites e Daires.

2. Dictis e Dares.– Os supostos historiadores Dares Phrygius (séc. VI) e Dictys Cretensis (s. IV) pasaron durante moito tempo por auténticos e por contemporáneos da guerra de Troia. O primeiro como autor da obra *De excidio Trojae historia*[15] e o segundo da obra *Ephemeris belli Trojani*[16], ambas traducidas ó latín.

A consideración coma auténticos ven de longo e xa S. Isidoro de Sevilla consideraba a Dares coma o primeiro dos historiadores paganos: "Apud gentiles vero primus Dares Phrygius de Graecis et Troianis historiam edidit, quam in foliis palmarum ab eo conscriptam esse ferunt. Post Daretem autem in Graecia Herodotus historiam primus habitus est"[17].

Esta suposición parte do feito de que o autor da *Historia* coloca ó principio unha suposta carta de Cornelio Nepote a Salustio, na que di que atopou en Atenas a obra de Dares e a traduciu literalmente ó latín. Nesa introducción, Dares aparece como un natural de Troia, que viviu os acontecementos da guerra e que se considera con máis autoridade ca Homero, autor que só coñecía a historia coma un feito pasado, pois escribira 100 anos despois da destrucción da cidade.

Algo semellante acontece con Dictis, tamén suposto contemporáneo da guerra, que conta os sucesos desde a perspectiva dos gregos, ós que acompaña á conquista. Tamén o libro de Dictis aparece co misterio de se ter atopado o sepulcro do guerreiro cretense preto de Cnosos, no tempo de Nerón, contendo unha caixa de chumbo co seu relato sobre a guerra de Troia en caracteres púnicos. Traducido ó grego por un certo Eupraxidas, pasaría despois ó latín coa versión de Lucio Septimio.

Todo isto é pura fantasía, pero o misterio da existencia dos dous autores tense discutido moito na época moderna e con opinións moi disconformes. Hoxe suponse que o texto latino de Dares debe ser do séc. VI e o de Dictis do séc. IV, con todo hai razóns para pensar que o estado actual do texto de Dares non é o primitivo e que o texto latino de Dictis é realmente traducción dun texto grego máis arcaico, pois hai autores bizantinos, especialmente Malalas (séc. VI), que teñen moita relación coa *Ephemeris* e non se pode pensar que fixesen unha traducción do latín ó grego, entre outras razóns porque se coñece un fragmento do autor grego nun papiro descuberto en Tebtunis, do

---

[15] Ferdinand Meister, *Daretis Phrygii De Excidio Trojae Historia*...Leipzig 1873.

[16] *Dictys Cretensis, Ephemeridos belli Troiani libri a Lvcio Septimio ex graeco in latinvm sermonem translati. Accedvnt papyri Dictys Graeci in Aegypto inventae.* Edidit Werner Eisenhut. Leipzig, BSB B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1973 (1ª ed. en 1958).

[17] *Isidori Hispalensis episcopi, Etymologiarvm sive originvm libri XX*, recognovit...W. M. Lindsay, I, Oxonii 1911 (reimpr. 1957), I, 42, 1 e 2.

ano 206 d.C., anterior en séculos ó texto de Septimio, e outro nun papiro atopado en Oxyrhynchos, máis antigo aínda e que confirma a posibilidade de que o texto grego sexa da época de Nerón[18].

2.1. Contido e tradición.– As obras de Dares e Dictis son de valor moi diferente, talvez debido a que chegaron a nós adulteradas, especialmente *De excidio Trojae historia*, de Dares. Esta obra, dividida en 44 capítulos, aparece escrita nun latín pouco coidado e monótono, sen preocupación literaria, o que fai pensar que se trata dun texto abreviado, unha especie de resume do texto primitivo. En xeral, redúcese a unha exposición exasperante de batallas e trégoas e só conta cuns cantos episodios de certa entidade expresiva: a ofensa de Leomedón ós compañeiros de Xasón (cap. I-III), a morte de Héitor e a escena da separación con Andrómaca (cap. XXIV), o amor de Aquiles por Políxena (cap. XXVII), a morte deste héroe ás mans de Paris no templo de Apolo (cap. XXXIV) e as deliberacións dos traidores para a rendición da cidade (cap. XXXVII-XL).

En cambio, a *Ephemeris belli Trojani*, de Dictis, ten moita máis extensión e presenta unha lingua moito máis elaborada e con certos valores literarios.

As dúas obras teñen moitos elementos en común e poden servir de complemento entre si, pois a de Dares empeza xa coa expedición de Xasón e remata coa conquista de Troia, mentres a de Dictis empeza co rapto de Helena e remata engadindo a volta dos guerreiros gregos á súa terra e a morte de Ulises polo seu fillo Telégono. Común é tamén a preocupación por eliminar toda intervención directa dos deuses nos acontecementos da conquista e o desexo de lle dar verosimilitude á historia, facéndose pasar por contemporáneos e partícipes nos feitos, un coma grego e outro coma troiano.

2.2. Transmisión dos textos.– Os textos de Dares e Dictis gozaron de elevada consideración e consérvanse hoxe numerosos manuscritos en diversos lugares de Europa, entre eles en España[19]. O mesmo tempo fixéronse numerosas edicións dos dous textos desde o séc. XV, en ocasións conxuntamente[20].

Das dúas obras sempre tivo preferencia a de Dares, aínda sendo a máis cativa, e xa no séc. XIII se fixeron dúas traduccións ó francés: unha por Jean de Flixécourt, en 1262[21], e outra polo dominico Jofroi de Waterford e un certo Servais Copale, pola

---

[18] Referencias a textos do Dictis grego recóllense no libro de Felix Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker. Erster Teil. Genealogie und Mythologie.* A. Vorrede. Text. Addenda. Konkordanz. 1957 (reimpr. fotomec. Leiden 1968), ps. 273-284; id. a. Kommentar. Nachtrage, id. ps. 527-530; referencias a Dares nas ps. 294 e 532. Tamén *The Oxyrhynchus Papyri*, XXXI, ed. with transl. & notes by J. W. B. Barns, P. Parsons, J. Rea & E. G. Turner. London, Egypt Expl. Soc., 1966, p. 45 ss., núm. 2539; W. Eisenhut, *Dictys Cretensis*, p. 140; id. "Zum neuen Dictys-Papyrus", *Rhein. Museum* CXII, 1969, 114-119.

[19] Agapito Rey e Antonio G. Solalinde (*Ensayo de una Bibliografía de las Leyendas Troyanas en la Literatura Española.* Bloomington, Indiana, 1942, p. 28) citam 3 de Dares e 1 de Dares e Dictis, pero hai máis.

[20] Na súa edición de Dictis, Eisenhut (ps. XL-XLI) cita 11 edicións (4 xa no séc. XV). A última de Dictis anterior á súa foi a de F. Meister, *Dictys Cretensis, Ephemeridos belli Troiani Libri VI.* Leipzig 1872.

[21] Ms. de Copenhague, Bibl. Real Gl, Kgl, S. 487, editado en 1951, en tese dactilografada da Univ. de Londres, por G. Hall.

mesma época[22]. Estas versións literais, feitas cun criterio de fidelidade ó texto latino, estaban concebidas precisamente para contrarresta-lo éxito que estaban a obter algunhas obras romances que seguían libremente ós autores clásicos, pero non tiveron moita expansión, porque quen marcou a pauta en toda a época medieval foi unha das adaptacións criticadas polos traductores, a feita no séc. XII por Benoît de Sainte-Maure, que está á cabeza do ciclo francés do chamado "roman antique"[23].

---

[22] Ms. de París, Bibl. Nac., fr. 1822, editado en tese dactilografada da Univ. de Londres en 1952, por F. W. A. George. Cfr. Françoise Vielliard, *Le Roman de Troie en prose (Version du Cod. Bodmer 147)*, Cologny-Genève 1979, p. 8, e B. Woledge, "La légende de Troie et les débuts de la prose française", en *Mélanges de linguistique et de littérature romanes offerts à Mario Roques*, II, 1953 (reimpresión, Genève 1976), ps. 315-319.

[23] Sobre Dictis e Dares hai un bo estudio en L. Constans, *Le Roman de Troie par Benoît de Sainte-Maure*, t. VI, París 1912, ps. 193-234. Alí cítanse os traballos máis importantes ata aquela data (ps. 192-193), entre eles os de H. Dunger, *Die Sage vom Trojanischen Kriege in den Bearbeitungen des Mittelalters und ihre antiken Quellen*, Dresden 1869; id. Dictys-Septimius, *Über die ursprüngliche Abfassung und die Quellen der Ephemeris belli Trojani*, Dresden 1878; G. Korting, *Dictys und Dares. Ein Beitrag zur Geschichte der Troja-Sage in ihrem Übergange aus der antiken in die romanische Form*, Halle 1874; R. Jaeckel, *Dares Phrygius und Benoit de Sainte-More. Ein Beitrag zur Dares--Frage*. Breslau 1875; W. Greif, *Neue Untersuchungen zur Dictys- und Daresfrage*. Berlín 1900; N. E. Griffin, *Dares and Dictys. An introduction to the study of medieval versions of the Story of Troy*. Baltimore 1907. Véxase tamén R. T. Clark, "Notes on Dares and Dictys", *Class. Quarterly* VIII, 1914, 17 ss.; I. Johnson, *Index criticus verborum Daretis Phrygii*. Diss. Vanderbilt Univ. Nashville, Tenn. The Joint Univ. Libr. 1938; E. Franceschini, "Intorno alla tradizione manoscritta di Ditti Cretese", en *Atti del Reale Ist. Veneto de Scienze, Lett. ed Arti* 1937/38, tomo XCVII, Venezia 1937, 141 ss.; S. Timpanaro "Per la critica testuale di Ditti-Settimio", en *Lanx satura Nicolao Terzaghi oblata. Miscellanea philologica*. Univ. di Genova. Ist. di Fil. Class. e med., 1963, ps. 325-342; O. Mazal, "Zwei neue Fragmentfunde zur lateinischen romanhaften Literatur", *Scriptorium* XVIII, 1964, 210-218; W. Speyer, "Die unbekannte Epitome des Dictys Cretensis im Codex Brixiensis 691", *Rhein. Museum* CVII, 1964, 76-92; W. Eisenhut, "Praefatio" á obra citada na n. 16, ps. V-LII; Dictys of Crete and Dares the Phrygian, *The Trojan War*, translated with an introduction and notes by R. M. Frazer, Bloomington and London 1966; *Una redazione poetica latina medievale della storia De Excidio Troiae di Darete Frigio*. Ed. e note di M. Godi, Roma 1967; J. Stohlmann, *Anonymi Historia Troyana Daretis Frigii. Untersuchungen und kritische Ausgabe*. Mittellat. Jahrbuch. Beiheft I. Wuppertal, Henn, 1968; H. J. Marblestone, *Dictys Cretensis. A study of the Ephemeris belli Troiani as a cretan pseudepigraphon*. Diss. Brandeis Univ. 1970.

II. A LENDA DE TROIA EN FRANCIA

1. O "roman antique".– Na Francia do séc. XII hai unha eclosión da literatura en lingua vernácula, coa creación dunha serie de obras en verso que podemos clasificar en ciclos, entre eles o ciclo do "roman breton" e o do "roman antique".

O ciclo do "roman antique" coñécese con este nome por se trataren nel temas da antigüidade clásica greco-latina. A el pertencen tres obras moi relacionadas polo asunto que tratan[1]: o *Roman de Thèbes*[2], basado na *Tebaida*, de P. Papinio Estacio (séc.

[1] Tense discutido a orde de aparición dos tres poemas, entre 1150 e 1165. Cfr. L. Constans, *Roman de Troie* VI, ps. 182-191; G. Paris, *Romania* XXI, 1892, p. 285; Salverda de Grave, *Enéas*. Halle 1891, ps. XXIV-XXIX; Woledge, *Mél. Roques* II, p. 313; J. Frappier, *Grundriss* (cfr. n. 6), ps. 145-146, 147; Adler, id. ps. 104, 105; Kohler, id. p. 86; E. Langlois, "Chronologie des romans de Thèbes, d'Enéas et de Troie", *Bibl. de l'École des Chartes* LXVI, 1905, 107-120; E. Faral, *Revue des langues Romanes* LVI, 1913, 129-147; F. M. Warren, "Notes on medieval French Literature", *Mod. Lang. Notes* XIII, 1898, 24-26; E. C. Fredrick, "The date of the Eneas", *PMLA* L, 1935, 984-986; F. E. Guyer, "The chronology of the earliest French Romances", *Modern Phil.* XXVI, 1929, 257-277; S. Hofer, "Zur Datierung des Thebenromans", *ZRPh* LXII, 1942, 91-97; F. A. G. Cowper, "Date and dedication of the Roman de Troie", *Modern Phil.* XXVII, 1929-1930, 379-382; G. S. Sarolli, "L'episodio di Montflor e la data di composizione del Roman de Thèbes", *Ist. Lomb. di Sc. e Lett.*, Rendiconti, LXXXV, fasc. II, Lettere, 1952, 231-245; R. Burmeister, *Antike und antikisierende Dichtung: ein neuer Versuch zur Chronologie französischer Literatur um 1160*. Hamburg 1953; P. B. Grout "The trial of Daire and the dating of the Roman de Thèbes", *French Studies* XIX, 1965, 392-395; R. R. Bezzola, *Les origines et la formation de la littérature courtoise en Occident (500-1200). Trosième partie. La société courtoise: littérature de cour et littérature courtoise.* Tome I, París 1967, ps. 273, 280; J. Ch. Payen, en *Études de Philologie Romane et d'Histoire Littéraire offerts à J. Horrent*. Liège 1980, p. 325; R. Blumenfeld-Kosinski, en *Rom. Phil.* XXXIV, 1980, p. 150. Algúns destes autores chegaron a alonga-la data ata 1173.

[2] Ed. de L. Constans, 2 vols. París 1890 (Société des Anciens Textes Français); ed. de G. Raynaud de Lage, 2 vols. París 1966-1968 (Class. Fr. du Moyen Âge 94, 96); cfr. Salverda de Grave, "Recherches sur les sources du Roman de Thèbes", *Mélanges de philologie romane et d'histoire littéraire offerts à M. Wilmotte*. París 1910, t. II, ps. 595-618; F. M. Warren, "On the latin sources of Thèbes and Enéas", *PMLA* XVI, 1901, 375-387; A. Adler, "The Roman de Thèbes, a *consolatio philosophiae*", *Rom. Forsch.* LXXII, 1960, 257-276; E. Hoepffner, "Le Roman de Thèbes", *Rev. des Cours et Conférences* XXXIV, núm. 2, 1933, 490-497; L. G. Donovan, *Recherches sur le Roman de Thèbes*. París, SEDES, 1975; J. Ch. Payen, "Structure et sens du Roman de Thèbes", *Le Moyen Âge* LXXVI, 1970, 493-513; id. "La mise en roman de la matière antique: le cas du Roman de Thèbes", en *Études J. Horrent*, Liège 1980, ps. 325-332; D. R. Ripley, "The Genesis of the Roman de Thèbes", en *Mediaeval Studies in Honor of Urban T. Holmes*, Jr. Chapel Hill, N. C., 1965, 157-167;

I a.C.), o *Roman d'Énéas*[3], que ten coma modelo *A Eneida*, de Virxilio, e o *Roman de Troie*, escrito por Benoît de Sainte-Maure segundo a narración dos citados Dares e Dictis. A estes tres poemas podemos engadir xa as diferentes versións do *Roman d'Alexandre*[4], o *Roman d'Apollonius de Tyr*[5] e outros[6].

O "roman antique" é unha das manifestacións máis arcaicas do *roman* en Francia e só toma a antigüidade coma tema, non coa intención de facer unha representación auténtica do mundo antigo. É certo que os autores destas obras toman coma modelo ós escritores clásicos e ata os poñen coma testemuñas, tratando de buscar autenticidade e mesmo de facer pasar por obras históricas as súas creacións, pero tamén é certo que imitan ós antigos dunha maneira persoal, sen servilismo, recreando dun xeito máis ou menos orixinal o asunto versificado.

No momento en que escriben non había unha separación clara entre a autenticidade histórica e a fábula novelística, todo se mesturaba e a todo se lle quería dar aparencia de realidade. Debemos lembrar que o *roman* nace na corte e os reis vían con bos ollos que os poetas e os historiadores fixesen remonta-la súa xenealoxía ata os héroes da antigüidade. Habería coma unha especie de "propaganda política" nestas obras[7].

Raynaud de Lage, "Le premier roman", en *Orbis Mediaevalis. Mélanges de langue et de littérature médiévales offerts à R. R. Bezzola à l'occasion de son quatre-vingtième anniversaire.* Bern, Francke, 1978, ps. 323-337; J. Dufournet, "La Thébaide de Stace et le Roman de Thèbes", *Rev. des Langues Romanes* LXXXII, 1976, 139-160; R. Blumenfeld-Kosinski, *The Traditions of the Old French Roman de Thèbes: A Poetico- Historical Analysis.* Diss. Princeton Univ. 1980.

[3] Ed. de J.-J. Salverda de Grave, 2 vols. París 1925-1929 (Class. Fr. du Moyen Age 44, 62; ed. revisada. París 1964-1968); id. *Enéas*, Texte critique. Halle 1891 (Bibl. Normannica IV); cfr. C. Minis, "Textkritische Studien über den Roman d'Eneas", *Neophilologus* XXXIII, 1949, 64-84; A. Pauphilet, "Eneas et Enée", *Romania* LV, 1929, 195-213; G. Angeli, *L'Eneas e i primi romanzi volgari.* Milano-Napoli 1971 (Documenti di filologia 15); D. J. Blask, *Geschehen und Geschick im altfranzösischen Eneas-Roman.* Tübingen 1984; D. Poirion, "De l'Énéide a l'Énéas: mythologie et moralisation", *Cahiers de Civ. Médiévale* XIX, 1976, 213-229; R. J. Cormier, "The present State of Studies on the Roman d'Enéas", *CN* XXXI, 1971, 7-39; M. Paschal, "The structure of the Roman d'Enéas", *French Review* LIV, 1980/1981, 47-51; D. J. Shirt, "The Dido episode in Enéas: the reshaping of tragedy and its stylistic consequences", *Medium Aevum* LI, 1982, 3-17; H. C. R. Laurie, "A New Look at the Marvellous in Eneas and its Influence", *Romania* C, 1970, 48-74; R. J. Cormier, "Sources for the Trojans' tent-fortress in the Roman d'Énéas", *Studi Med. e Volg.* XXV, 1977, 85-92; M. A. Freeman, "The Roman d'Énéas: Implications of the Prologue", *Med. Romanzo* VIII, 1983, 37-45.

[4] *The Medieval French Roman d'Alexandre*, editado por Edward C. Armstrong e outros, 7 vols. Princeton Un. Press 1937-1976 (Elliott Monographs 36-42); cfr. J. Frappier, *Grundriss* ps. 149-167 e xa Paul Meyer, *Alexandre le Grand dans la littérature française du Moyen Age*, 2 vols. París 1886.

[5] Cfr. A. Schulze, "Ein Bruchstück des altfranzösischen Apolloniusromanes", *ZRPh* XXXIII, 1909, 226-229; M. Delbouille, "Apollonius de Tyr et les débuts du roman français", en *Mélanges offerts à Rita Lejeune.* Gembloux, Duculot, 1969, t. II, p. 1171-1204; J. Ch. Payen, *Littérature française. Le Moyen Age. I. Des origines à 1300.* París 1970, p. 150; J. Frappier, *Grundriss*, ps. 167-170.

[6] Cfr. *Grundriss der romanischen Literaturen des Mittelalters.* Vol. IV. *Le roman jusqu'à la fin du XIIIe siècle.* Tome 1. Heidelberg 1978, esp. ps. 145-182 (J. Frappier e G. Raynaud de Lage "Le roman en vers en France au XIIe siècle"). Tamén ps. 61-64 (P. Zumthor, "Genèse et évolution du genre"), ps. 104-122 (A. Adler, "Höfische Romane neben und nach Chrétien: Bilder und sinngebende Gegenbilder"); Bezzola, *Les origines*, ps. 269-291; J. Ch. Payen e F. N. M. Diekstra, *Le roman.* Brepols, Turnhout, 1975, esp. ps. 33-39; Payen, *Littérature française*, ps. 146-150.

[7] É o que pensan Bezzola, *Les origines*, ps. 289-290, e E. Köhler, *Grundriss*, p. 84. Está en contra J. Frappier, *Grundriss*, p. 148.

Hai, pois, unha visión imaxinaria do mundo antigo, visto cos ollos do séc. XII. A mediados deste século témo-la literatura cortesana, o amor cortés, a novela sentimental. Os comezos da novela están na corte anglonormanda de Enrique II, casado coa famosa Aliénor de Aquitania, e os poetas cantan a antigüidade tendo en conta os gustos da sociedade medieval, para que o público cortesano se aficione polos seus relatos.

Moitos elementos do *roman antique* son aínda de asunto *épico*[8], como a descrición das armas e dos combates, as embaixadas, os consellos de guerra, os eloxios fúnebres dos héroes, etc. Pero a todo isto engádense xa os elementos do amor cortés, tendo unha enorme importancia neles o elemento feminino[9], especialmente no *Roman de Troie*, con parellas tan famosas coma Xasón e Medea, Troilo e Briseida, Aquiles e Políxena, Paris e Helena, amais doutras moitas de menor entidade.

Tódalas vicisitudes do amor cortés, do *fin'amor*, están presentes nos poemas con todos aqueles ingredientes indispensables: amor, olvido, tormentos, traicións, remordementos, etc. Hai tamén moitas veces fatalismo nas representacións femininas. Por outra banda é constante unha casuística psicolóxica, con abundante uso do monólogo por parte dos namorados. Como novidade está o feito de unir constantemente o *amor* e a *militia*[10].

Tamén é importante a riqueza da descrición, con moitos elementos exóticos e maravillosos. Os autores do séc. XII concédenlle pouca vixencia ós deuses paganos, pero non descartan a presencia de elementos imaxinarios e mitolóxicos, como poden se-los saxitarios, as amazonas, a esfinxe, as meigas, as sereas, etc. Ó mesmo tempo descríbense cámaras encantadas, episodios cheos de mundos fascinantes, de enfeitizamentos, que tiñan sempre un público acolledor[11].

Finalmente, compre lembra-lo constante anacronismo na representación da antigüidade[12]. Non cabe dúbida que hai moitos elementos idénticos, porque moitas cousas

---

[8] Cfr. A. Micha, "Couleur épique dans le Roman de Thèbes", *Romania* XCI, 1970, 145-160; J. Ch. Payen, "Structure et sens du Roman de Thèbes", *Le Moyen Âge* LXXVI, 1970, 493-513; Payen-Diekstra, *Le roman*, p. 35; Frappier, *Grundriss* p. 146.

[9] P. Jonin, *Les personnages féminins dans les romans français de Tristan au XIIe siècle. Etude des influences contemporaines.* Paris et Gap 1958 (Ann. de la F. des L. d'Aix-en-Provence, 22); Rosemarie Jones, *The Theme of Love in the Romans d'Antiquité.* London 1972; M. Thiry-Stassin, "Interpellations féminines dans le Roman de Thèbes", *Marche Romane* XXVII, 1977, 41-53; M. Gosman, "L'élément féminin dans le Roman d'Alexandre: Olympias et Candace", en *Court and Poet. Selected Proceedings of the Third Congress of the International Courtly Literature Society (Liverpool 1980)*, ed. Glyn S. Burgess e outros. Univ. of Liverpool 1981, ps. 167-176. Cfr. tamén nota 24.

[10] Cfr. A. Adler, *Grundriss*, ps. 106, 110, 112-113; id. "Militia et amor in the Roman de Troie", *Rom. Forsch.* LXXII, 1960, 14-29; Frappier, *Grundriss*, p. 146; Moshé Lazar, *Amour courtois et fin'amors dans la littérature du XIIe siècle.* París 1964; H. C. R. Laurie, "Eneas and the Doctrin of Courtly Love", *MLN* LXIV, 1969, 283-294.

[11] Cfr. Adler, *Grundriss*, ps. 107-108; Frappier, id. p. 146; E. Faral, *Recherches sur les sources latines des contes et romans courtois du moyen âge.* París 1913, ps. 307-388.

[12] Cfr. Raynaud de Lage, "Les romans antiques et la représentation de l'antiquité", *Le Moyen Âge* LXVII, 1961, 247-291 (recollido en *Les premiers romans français et autres Études Littéraires et Linguistiques.* Genève 1976, ps. 127-159): Frappier, *Grundriss* ps. 147-148; R. J. Cormier, "The problem of anachronism. Recent scholarship on the French Medieval Romances of Antiquity", *Phil. Quarterly* LIII, 1974, 145-157); *La représentation de l'Antiquité au Moyen Age.* Université de Picardie. Centre d'Études Méd. Actes du Colloque des 26, 27 et 28 mars 1981. Ed. D. Buschinger e A.

non sufriran evolución desde os romanos, pero os costumes, as crenzas, as institucións, os sentimentos son sempre medievais.

Cando se describen cidades, o que se fai é describi-los modelos medievais[13], e o mesmo acontece coas comidas, os costumes, a organización militar: todo está visto desde as estructuras feudais. O mundo cortés e cabaleiresco aflora por todas partes, discútese sobre o amor á maneira medieval e aparece a imaxe do torneo aplicada á guerra.

O anacronismo vémolo tamén constantemente nas referencias relixiosas. Hai unha continua transposición xeneralizada da relixión cristiá para as relixións paganas, facendo aparecer xa na antigüidade arcebispos, bispos, curas e monxas, ou igrexas consagradas ós deuses paganos, conventos de frades e monxas, funerais e aniversarios polos héroes mortos, coma se se tratase de cerimonias dos cristiáns.

Outro tipo de anacronismo atopámolo na tendencia a designar obxectos cun calificativo ponderativo, coma os cabalos de "Castela", ou as espadas "danesas", ou os arcos "torquís", ou a espada que contén reliquias na empuñadura, entre outros moitos. Todo de maneira idéntica ó que poderiamos atopar en calquera *Crónica* medieval.

E todo isto ornamentado cun exotismo fantástico e maravilloso, con descricións idealizadas, coma a da "cámara das belezas" no *Roman de Troie*, fabulosa recreación de Benoît de Sainte-Maure.

Resulta probable que os autores medievais fosen conscientes do anacronismo e que tratasen de se achegar ó gusto dos contemporáneos falseando a historia, mesturando o pasado co presente, buscando a maneira de facer máis viva a imaxe dun mundo xa remoto[14].

Todas estas particularidades podemos velas de maneira clara en todo o ciclo e moitas delas dun xeito especial na obra que máis nos interesa para a nosa *Crónica Troiana*, é dicir, no *Roman de Troie*.

2. Benoît de Sainte-Maure[15].– Parece que foi un clérigo de Touraine, natural de Sainte-

---

Crépin. Viena 1982 (Wiener Arbeiten zur germ. Altertumskunde und Phil. 20); F. M. Tubino, "Historia Troyana", *Museo Esp. Ant.* V, 1875, ps. 201-202.

[13] G. D. West, "The description on towns in old french verse romances", *French Studies* XI, 1957, 50-59; Raynaud de Lage, *Les premiers*, ps. 133-134.

[14] Cfr. Raynaud de Lage, *Les premiers*, ps. 156-158; Frappier, *Grundriss*, ps. 147-148; id. "Remarques sur la peinture de la vie et des héros antiques dans la littérature française du XIIe et du XIIIe siècle", en *L'humanisme médiéval dans les littératures romanes du XIIe au XIVe siècle. Colloque de Strasbourg, 29 janv.-2 févr. 1962.* Actes publiés par A. Fourrier. París 1964, ps. 13-54; O. Jodogne, "Le caractère des oeuvres "antiques" dans la littérature française du XIIe et du XIIIe siècle", en *L.Humanisme médiéval...*, ps. 55-85; R. Blumenfeld-Kosinski, "Old french narrative genres. Towards the definition of the roman antique", *Rom. Phil.* XXXIV, 1980, 143-159; R. Jones, "The *état présent* of research on the romans antiques", *Encomia* I, ii. 1976, 9-13; H. K. Wray, *The Vocabulary of the French Romances of Antiquity, with Special References to the Roman d'Enéas and the Roman de Troie.* London 1966-1967.

[15] Para todo o referente a Benoît véxase esp. L. Constans, *Le Roman de Troie par Benoît de Sainte-Maure* publié d'après tous les manuscrits connus. 6 vols. París 1904, 1906, 1907, 1908, 1909, 1912 (Reimpresión en N. York-London 1968).

Maure, a 30 kms. de Tours[16]. A súa obra máis importante é o *Roman de Troie*, escrito entre 1155 e 1165[17] e, ó que parece, adicado a Aliénor de Aquitania:

"De cest, veir, criem g'estre blasmez
de cele que tant a bontez
que hautece a, pris e valor,
honesté e sen e honor,
bien e mesure e sainteé,
e noble largece e beauté;
en cui mesfait de dames maint
sont par le bien de li esteint;
en cui tote science abonde,
a la cui n'est nule seconde
que el mont seit de nule lei.
Riche dame de riche rei,
senz mal, senz ire, senz tristece,
poisseiz aveir toz jorz leece!
(vv. 13457-13470).

Aliénor, filla do trovador Guillermo IX de Aquitania, repudiada por Luís VII de Francia en 1152, casou ese mesmo ano con Enrique Plantegenet, conde de Anjou e duque de Normandía, que en 1154 pasou a ser rei de Inglaterra[18]. Por iso se supón que Benoît viviu na corte anglonormanda e que tamén é autor da *Chronique des ducs de Normandie*[19].

Enrique II, canso do estilo de Wace[20], mandoulle a Benoît compor esta crónica, que non chegou a rematar, posto que só chega ata os acontecementos do ano 1135. Nela trátase de facer unha gabanza da corte normanda, aproveitando tódolos elementos reais ou imaxinarios posibles, pois Enrique II presumía de proceder en liña directa de exilados troianos.

A *Chronique* é aínda máis longa có *Roman de Troie*, pero non chega á súa altura

---

16 Constans, VI, 190, pensa mellor en Sainte-More, preto de Troyes. Así tamén en A. Henry, *Chrestomathie de la Littérature en ancien français*. I, 2ª ed. Berna 1953, ps. 44, 291.

17 R. R. Bezzola, *Les origines*, p. 147, e P. Zumthor, *Histoire littéraire de la France médievale*. Paris 1954, p. 192, din entre 1165-1170.Cowper, *Modern Phil.* XXVII, 379-382, dicía entre 1154-1173.

18 Sobre Enrique II e a súa corte véxase Bezzola, *Les origines*, ps. 3-207. Sobre Aliénor (ou Éléonore) Bezzola, id., ps. 247-263; Rita Lejeune, "Rôle littéraire d'une femme au moyen age", *Bulletin de la Société belge des proffesseurs de français* 1954, 3-13; id. "Rôle littéraire d'Aliénor d'Aquitaine et de sa famille", *CN* XIV, 1954, 5-57 (cfr. tamén o seu libro *Littérature et Société occitane au moyen âge*. Liège, *Marche Romane* 1979, ps. 401-472); Amy Kelly, *Eleanor of Aquitaine and the four Kings*. Cambridge, Mass. 1950; id. "Eleanor of Aquitaine and her Courts of Love", *Speculum* XII, 1937, 3 ss.; E.-R. Labande, "Pour une image véridique d'Aliénor d'Aquitaine", *Bull. de la Soc. des Antiquaires de l'Ouest*. Potiers 1952, p. 175 e ss.

19 Carin Fahlin, *Chronique des Ducs de Normandie par Benoît*, publiée d'après le manuscrit de Tours, avec les variantes du manuscrit de Londres. T. I, Uppsala 1951; II, Uppsala-Wiesbaden--Haag-Génève 1954; III. Glossaire entièrement revu et completé par les soins de Österen Sodergård, 1967; IV. Notes, par S. Sandqvist. Stockholm 1979; cfr. C. Fahlin, *Étude sur le manuscrit de Tours de la Chronique des Ducs de Normandie par Benoît*. Uppsala 1937; Bezzola, *Les origines*, ps. 190-198.

20 Cfr. Bezzola, *Les origines*, ps. 150-190.

literaria, polo que hai quen nega a identidade dos dous Benoît, se ben se admite desde hai tempo a posibilidade de que sexa un único autor[21].

2.1. O Roman de Troie.– O *Roman de Troie*[22], que comeza contando a conquista do "toisón de ouro" e remata coa morte de Ulises, consta de más de 30.000 versos octosílabos, exactamente 30.316, o que o fai dunha extensión considerable. Non se trata dunha composición orixinal en canto ó tema, pois, como xa indiquei, Benoît ten coma fontes de inspiración as obras de Dares e Dictis: Dares para a maior parte do texto e Dictis a partir do verso 24.396, con algunha volta neses últimos 6.000 versos á utilización de Dares.

Con todo, non se trata dunha simple transposición dos textos latinos. Benoît non se contenta cunha descrición seca dos acontecementos, como en Dares (e, en moita menor proporción, en Dictis), el deixa actua-la fantasía, recréase nos episodios interpretando os feitos á súa maneira e engadindo a reo material da súa propia colleita ou tomado doutras fontes[23].

Fagamos unha pequena comparación con Dares (e Dictis) e veremos todo isto.

Ó comezo, Dares apenas lle dedica 3 liñas ó episodio da conquista do "toisón de ouro". Benoît conta por extenso toda a conquista e detense especialmente nos amores de Xasón e Medea, suprimidos totalmente polo autor latino.

Tamén aumenta no relato do xuício de Paris, cambia algunhas particularidades no retrato dos héroes gregos e troianos (ó mesmo tempo que muda algún nome e engade os retratos de Polidamas e Memnón entre os troianos), cambia o texto de Dares na embaixada de Ulises e Diomedes a Troia (antes da expedición de Aquiles e Télafus a Mersa) e o episodio da morte de Merión ás mans de Héitor.

Os Bastardos, fillos de Príamo, teñen moita importancia en Benoît. Di que son 30 e noméaos todos ó longo da obra, dándolles a algúns deles preponderancia nos combates. Non hai nisto coincidencia con Dares, nin tampouco no número e nos nomes dos Bastardos, algúns pura invención do autor francés, como Bruns li Gemeaus, Né/Nez d'Amors, Maudan Clarueil ou Sardes de Vertfueil.

Hai episodios importantes alleos a Dares. Así, o episodio do Saxitario, levado polo rei Epistrofo de Alisonia e matado por Diomedes despois de ter feito estragos nos gregos.

---

[21] Cfr. F. Settegast, *Benoît de Sainte-Maure. Eine sprachliche Untersuchung über die Identität der Verfasser des Roman de Troie und der Chronique des Ducs de Normandie.* Breslau 1876; H. Stock, *Die Phonetik des Roman de Troie und der Chronique des Ducs de Normandie, Romanische Studien* de Böhmer, 1879; C. Fahlin (cfr. nota 19), Bezzola, *Les origines,* p. 183, etc. Están en contra F. Michel, o 1º editor da *Chronique* (París 1836); G. Paris, *La littérature française au moyen âge.* París 1888, § 93, e Constans, vol. VI, ps. 165-181. Véxase agora Gustav A. Beckmann, *Trojaroman und Normannenchronik. Die Identität der beiden Benoît und die Chronologie ihrer Werke.* München 1965.

[22] A mellor edición é a citada de Constans. Antes había a de A. Joly, *Benoît de Sainte-More et le Roman de Troie, ou les Métamorphoses d'Homère et de l'épopée gréco-latine au moyen âge.* 2 vols. París 1870. Cfr. *Der Trojaroman des Benoît de Sainte-Maure.* Nach der Mailänder Handschrift in Auswahl herausgegeben von K. Reichenberger. Tübingen 1963 (Sammlung Romanischer Übungstexte 48).

[23] Cfr. Constans, VI, ps. 192-263.

O episodio de Teseo, que prevén a Héitor para que non se expoña demais entre os enemigos e a recompensa que recibe do héroe grego. Tamén o episodio da prisión de Toas na 4ª batalla, a quen os troianos deciden deixar a vida por se algunha vez é mester un intercambio de prisioneiros, o que xa sucede na 5ª batalla, na que é preso Antenor. O intercambio proponse nunha entrevista, na que Héitor e Aquiles propoñen acaba-la guerra cun combate entre ámbolos dous e na que Calcas reclama a súa filla Briseida, cousa que lle é concedida e que lle serve a Benoît para falar dos amores da doncela e de Troilos.

Hai cambios nos nomes que se deben a erro de interpretación e omisións de pasaxes que estaban deturpadas no texto latino seguido, así como alusións alleas ós modelos, como é a referencia a Narciso. As aventuras de Ulises están máis desenvolvidas e ó final da obra engádense 45 versos con materia descoñecida por Dictis: os coidados que Telémaco prodiga a seu irmán Telégono e a volta deste á súa patria despois dun ano.

Benoît segue a Dares (e a Dictis) fielmente cando a exposición é clara, pero cando hai pasos escuros ou ten á man unha interpretación diverxente e máis coherente non fai caso dos dous textos latinos. Amais disto, ten sempre en conta os cambios experimentados desde a antigüidade nos modelos de sociedade, nos costumes e nas institucións e, como xa indiquei, reflexa no seu *roman* a sociedade feudal do séc. XII.

El sabe traslada-lo relato antigo ó gusto do seu público e mostra unhas cualidades de grande escritor na expresión de determinadas materias. Fai acopio de erudición, ó gusto medieval, intercalando antes do episodio da raíña Pentesilea (que está narrado con algúns cambios respecto ó modelo latino) unha exposición xeográfica sobre o Oriente, seguindo a *Cosmographia* de Aethicus (vv. 23127-23301) e un relato sobre os costumes das Amazonas (vv. 23302-23356). Xunto a isto está a descrición da "cámara das belezas" (vv. 14657-14913), que é impresionante, concentrando nela a expresión do maior número de maravillas, cousa que tanto gustaba na Idade Media.

A descrición das batallas tamén chega ó punto máximo. Hoxe resulta pesado ler estas moreas de versos adicados a cada unha delas, pero na época medieval non debía ser así. Benoît non se limita a presenta-la seca exposición de Dares, senón que alonga cada unha das batallas incrustando elementos do mundo cortés: as donas miran desde o castelo como loitan os cabaleiros, que senten vergoña cando non combaten con éxito contra o enemigo; hai lances corteses entre os enemigos, coma o episodio xa indicado, de Héitor e Teseo (v. 8919 ss., v. 9102 ss.); detense unha e outra vez en combates singulares e tódolos gregos e troianos interveñen activamente nas batallas. Desta maneira, aparecen os Bastardos, fillos de Príamo, cun papel preponderante e así emerxe, por exemplo, Troilo como sucesor de Héitor, como a figura máis importante dos troianos ata a súa morte ás mans de Aquiles.

Unha mostra do extremo coidado que puxo Benoît na poetización das batallas podémola ver na segunda, na que as 14 liñas de Dares se converten en 2.600 versos (7641-10186).

Finalmente, hai un motivo fundamental na obra, que Benoît sabe modelar con especial mestría, acadando momentos de grande inspiración: é o motivo amoroso. Como xa indiquei, o século XII é a época da poesía cortesana, do amor cortés, e Benoît tamén sabe aproveitar esta faceta, introducindo na súa obra numerosos episodios inéditos ou só aludidos de pasada nos autores latinos. Así, os amores de Medea e Xasón; o

desespero de Andrómaca cando Héitor decide ir á batalla, sen ter en conta o soño funesto que ela soñara; o lento cambio que experimenta o corazón de Helena ata chegar a sentir amor por Paris; o amor de Pentesilea por Héitor, falseamento da historia de Dictis, para quen era unha mercenaria que só actuaba por cobiza; o amor imposible de Aquiles por Políxena, que o leva a desesperar, a facer razoamentos co Amor e que será a causa da súa morte a traición; o amor que esperta en tódalas mulleres Héitor, pouco agraciado fisicamente (todas coidan del, todas teñen os ollos para el).

E, no cumio de todo, o amor de Troilo e Briseida e a traición da doncela, que abandona ó seu namorado e acepta o amor de Diomedes. Representa o punto culminante da obra: a figura de Briseida, que debe deixar Troia para pasar á hoste dos gregos, reclamada polo pai e concedida por Príamo; a escena da separación de Troilo (v. 13261 ss.); o *doneo* de Políxena e Diomedes (v. 13529 ss.); as dúbidas da namorada, que acaba por da-lo seu amor a Diomedes, gravemente ferido (v. 20237 ss.); a severa crítica á inconsistencia feminina; os combates entre Troilo e Diomedes, combates furiosos dos dous enemigos na guerra e no amor e con distintos planos: primeiro a conquista do cabalo de Troilo por Diomedes, despois Troilo vencedor[24]. Estamos diante dunha preciosa recreación novelesca, con moito éxito na literatura posterior, pois foi fonte de inspiración directa ou indirecta para máis dunha obra, coma para o Filostrato, de Boccaccio[25], o poema *Troilus and Criseyde*, de Chaucer[26], ou a obra *Troylus and Cressida* (1599), de Shakespeare[27].

No *Roman de Troie*, máis ca noutros poemas, o *amor* contraponse claramente á *militia* e ós exemplos citados podiamos aínda engadir moitos máis nos que a súa presencia xoga un papel importante.

3. Vivencia do *Roman de Troie*.— O *Roman de Troie*, se ben hoxe resulta monótono e prolixo demais, tivo unha enorme fortuna na época medieval, sendo aínda moi copiado

---

[24] Raynaud de Lage, *Grundriss* p. 180; Adler, id. ps. 112-113; J. L. Levenson, "The narrative format of Benoît's Roman de Troie", *Romania* C, 1979, 54-70; R. M. Lumiansky, "Structural Unity in Benoît's Roman de Troie", *Romania* LXXIX, 1958, 410-424; M. Thiry-Stassin, "Interpellations féminines dans Le Roman de Troie de Benoît de Sainte-Maure", en *Mélanges de Langue et Littérature françaises du Moyen-Age offerts à Pierre Jonin*. Aix-en-Provence 1979, ps. 645-660; Inez Hansen, *Zwischen Epos und höfischem Roman. Die Frauengestalten im Trojaroman des Benoît de Sainte-Maure*, München 1971; M. Wilmotte, "Observations sur le Roman de Troie", *Le Moyen Age* XVIII, 1914, 93-119 (separata, París 1914); Bezzola, *Les origines*, ps. 287-291; R. Jones, *The Theme of Love*, ps. 43-59.

[25] N. E. Griffin and A. B. Myrick, *The Filostrato of Giovanni Boccaccio*. Philadelphia, Univ. of Penns. Press, 1929.

[26] Cfr. xa Rosetti, *Chaucer's "Troylus and Cryseide" comparaded with Boccaccio's "Filostrato"*. 1873; G. L. Hamilton, *The indebtedness of Chaucer's "Troilus and Criseyde" to Guido delle Colonne's "Historia Trojana"*. New York 1903; K. Young, "The origin and development of the story of Troylus and Criseyde", *Publications of the Chaucer Society*. London 1908. Véxase agora *Essays on Troilus and Criseyde*, ed. por M. Falu. Woodbridge, Suffolk, 1979; G. Morgan, "The Ending of Troilus and Criseyde", *Mod. Lang. Rev.* LXXVII, 1982, 257-271.

[27] Constans, VI, ps. 337-339; R. M. Lumiansky, "The Story of Troilus and Briseida according to Benoît and Guido", *Speculum* XXIX, 1954, 727-733; Mary E. Barnicle, *The Seege or Batayle of Troye*. London 1927, ps. LVI-LXXIV e 216-231.

no séc. XIV[28], coñecéndose actualmente case 30 manuscritos completos e máis dunha ducia de fragmentos[29]. Na Península tamén parece que circularon algúns[30].

Ó mesmo tempo, no séc. XIII comezaron as prosificacións do poema. Neste século, como xa indiquei, fixéronse as traduccións ó romance da obra de Dares por Jean de Flixécourt (en 1262) e por Jofroi de Waterford-Servais Copale (pouco despois), que case non tiveron transcendencia. Eran obras que indicaban xa o cambio de criterio experimentado no séc. XIII: tendencia á fidelidade ó texto clásico, diferenciación historia/poesía. Pero, a pesar da nova concepción, resultaban obras moi secas para o gusto das xentes. Por iso tiveron máis expansión obras como a *Histoire ancienne jusqu'à César*, adaptación libre do libro de Dares, feita a comezos do XIII por un "châtelain" de Lille, chamado Roger, que conta con numerosos manuscritos conservados, arredor de 50[31], ou o chamado *Roman de Troie en prose*, tamén con numerosos manuscritos[32] e con varias versións independentes, pois coñécese unha versión "meridional" ("Southern" versión), conservada en 3 manuscritos, dous deles, polo menos, realizados en Italia[33], outra versión independente conservada nun manuscrito e 2 fragmentos[34], e unha terceira diferente conservada no manuscrito 147 da Bibl. Bodmer, que é do último cuarto do séc. XIII[35]. Por outra banda, o *Roman de Troie en prose* reemplazou ó relato primitivo na segunda versión que se fixo da *Histoire ancienne jusqu'à César*[36].

[28] Cfr. R. Witte, *Der Einfluss von Benoit's Roman de Troie auf die altfranzösische Litteratur.* Diss. Göttingen 1904; Constans, VI, ps. 346-403; Bayot, *La Légende de Troie à la Cour de Bourgogne.* Bruges 1908.

[29] Constans, VI, ps. 1-105; R. Crespo, "Un frammento del Roman de Troie di Benoît de Sainte-Maure", *Stvdi Medievali,* serie terza, XXI, fasc. II, 1980, 889-897; A. Lodge, "Fragments du Roman de Troie", *Vox Romanica* XXXIX, 1980, 64-72; P. Wunderli, "Zur Sprache der Mailänder Handschrift des Trojaromans", *Vox Romanica* XXVII, 1968, 27-49; P. Meyer, "Fragments du Roman de Troie", *Romania* XVIII, 1889, 70-106.

[30] Cfr. A. G. Solalinde, "Las versiones españolas del Roman de Troie", RFE III, 1916, p. 122.

[31] Tense dito que foi escrito entre 1223-1230 ou entre 1208-1213. Cfr. P. Meyer, "Les premières compilations françaises d'histoire ancienne. II. Histoire ancienne jusqu'à César", *Romania* XIV, 1885, 36-81; id. *Bull. de la Soc. des anc. textes français,* 1895, 83-96; B. Woledge, *Mélanges Roques,* II, ps. 321-322; K. Chesney, *Medium Aevum* XI, 1942, ps. 60-67; Raynaud de Lage, "L'Historia Britonum source de l'Histoire ancienne jusqu'à César", *Revue du Moyen Âge latin* IV, 1948, 275-278; id. "L'Histoire ancienne jusqu'à César et les Faits des Romains", *Le Moyen Âge* LV, 1949, 5-16; id. "Les Romans antiques dans l'Histoire ancienne jusqu'à César", *Le Moyen Âge,* LXIII, 1957, 267-309; id. "La morale de l'Histoire", *Le Moyen Âge.* Livre jubilaire, 1963, 365-369 (recollidos todos en *Les premiers,* ps. 1-4, 5-13, 55-86 e 171-174); R. Blumenfeld-Kosinski, "Moralization and History: Verse and Prose in the Histoire ancienne jusqu'à César", ZRPh XCVII, 1981, 41-46.

[32] L. Constans et E. Faral, *Le Roman de Troie en prose.* T. I, París 1922 (Class. Fr. du Moyen Âge, 29). Non se publicou máis.

[33] Kathleen Chesney, "A neglected prose version of the Roman de Troie", *Medium Aevum* XI, 1942, 46-67.

[34] Ms. de Rouen, Bibl. Mun. 1049 (O. 33); fragms. Londres, Brit. Libr., Lansdowne 229; Oxford, Queen's College CVI (cfr. Woledge, *Mélanges Roques,* II, p. 320; F. Vielliard, *Le Roman de Troie,* p. 8.

[35] Françoise Vielliard, *Le Roman de Troie en prose (Version du Cod. Bodmer 147).* Cologny-Genève 1979 (Bibliotheca Bodmeriana. Textes IV); id. "Un texte interpolé du cycle du Graal (Bibliothèque Bodmer, manuscrit 147)", *Revue d'Histoire des Textes* IV, 1974, 289-337; Bibliotheca Bodmeriana, *Catalogues. II. Manuscrits français du moyen age.* Catalogue établi par F. Vielliard. Genève 1975, 46-60.

[36] Woledge, *Mélanges Roques,* II, p. 323; F. Vielliard, *Le Roman de Troie,* p. 8.

Estas distintas versións do *Roman de Troie en prose* non significan unha simple prosificación do poema de Benoît. No séc. XIII había xa outra concepción da historia e do mundo cortesano e non debe extrañar que se fixesen tantas prosificacións, aínda que o poema seguía sendo ben coñecido no XIII e no XIV. Débese a que no XIII a prosa adquire máis prestixio para as obras históricas, dáselle máis verosimilitude ca á poesía. Por iso o prosador ou prosadores anónimos o que fan é resumi-lo poema, eliminando o que lles parece máis esaxerado, pero deixando aínda moitos ingredientes da expresión cortesana do século anterior, tódolos elementos de carácter cortés que agradaban ó público do séc. XIII.

Así, elimínanse os elementos extraños, os excursos "científicos"; as descricións máis desenroladas e brillantes, como a da "cámara das belezas", quedan reducidas ó mínimo; faise unha reducción das batallas, contándose o máis esencial delas; alixéirase o retrato dos héroes ou pasaxes de grande altura poética; modernízase a lingua, eliminando moitas palabras anticuadas, pintorescas e técnicas; déixanse fóra anacos de contido escabroso. Trátase dun moralista con intencións de historiador, que busca unha expresión sobria e firme e elimina todo aquilo que vai contra o seu propósito[37].

Das tres versións coñecidas (*Roman de Troie en prose*, publicado por Faral-Constans; versión Bodmer, publicada por Vielliard; versión meridional, de que fala Chesney), a versión meridional é a máis fiel ó poema de Benoît e a versión Bodmer a que máis se afasta. Precisamente, a versión meridional parece que foi a fonte de inspiración de Guido de Columna para a súa versión latina[38].

Esta versión de Guido de Columna interésanos particularmente polas repercusións que tivo na Península, pero compre lembrar que a obra de Benoît serviu de base a outras moitas versións, entre elas á *Liet von Troye*, de Herbort von Fritzlâr (entre 1190 e 1217), con máis de 18.000 versos, e ó *Buch von Troye*, de Konrad von Würzburg (1287), con máis de 60.000 versos e aínda así incompleto[39].

4. Guido de Columna.— Guido de Columna[40], xuíz de Messina de 1257 a 1280, que posiblemente debe identificarse co poeta lírico do mesmo nome, fixo unha adaptación da lenda de Troia ó latín. Refírome á *Historia destructionis Trojae* (ou *Historia Trojana*)[41],

---

[37] Raynaud de Lage, "Du Roman de Troie de Benoît au Roman de Troie en prose", en *Studies presented to Lewis Charles Hamer*, 1969, 175-181 (recollido en *Les premiers*, ps. 205-209); id. *Grundriss*, ps. 181-182.

[38] Cfr. para todo isto B. Woledge, *Mélanges Roques*, II, ps. 313-324; F. Vielliard, *Le Roman de Troie*, ps. 7-23; Raynaud de Lage, *Les premiers*, ps. 205-209; id. *Grundriss*, ps. 181-182; Constans, VI, ps. 264-318; Chesney, *Medium Aevum* XI, 1942, 46-67.

[39] Constans, VI, 340-345; Clemens Fischer, *Der altfranzösische Roman de Troie des Benoît de Sainte-More, als Vorbild für die mittelhochdeutschen Trojadichtungen des Herbort von Fritzlâr und des Konrad von Würzburg*. Paderborn 1883 (2ª ed. nos *Neuphil. Studien* de Körting II).

[40] O nome aparece de varias maneiras: xunto ó que escollo, atopamos Guido de Columpna, G. de Columnis, G. de Columpnis e G. delle Colonne. Chesney escolle Guido de Columnis: "this seems to be the best attested form of this name" (*Medium Aevum* XI, 1942, p. 52); igual fai Griffin, ed. p. XVI.

[41] Nathaniel E. Griffin, Guido de Columnis, *Historia destructionis Trojae*... Mediaeval Academy of America, Publication No. 26, Cambridge, Mass. 1936.

realizada por encargo de Mathieu de Porta, bispo-conde de Salerno. Interrompida á morte deste, en 1272, continuouna despois e rematouna en novembro de 1287.

Hoxe está demostrado que Guido de Columna fixo unha traducción ó latín dun texto francés, pero as declaracións que fai ó comezo da súa obra deron lugar a falsas interpretacións[42]. El queríalle dar á súa producción un valor científico, de autoridade, e, por iso, á parte de escribila en latín, ten moito coidado en cita-las súas fontes de inspiración. Estas serán fundamentalmente Dares e Dictis e aínda ten o atrevemento de dicir que leu a Dares no orixinal grego.

Todo isto é falso. Guido non utilizou nin a Dares nin a Dictis. O que si utilizou foi a versión en prosa do *Roman de Troie*, seguramente a versión meridional[43], pero en toda a súa *Historia* non hai unha única referencia a Benoît de Sainte-Maure. Resulta evidente que el non quere nomear a Benoît, porque non lle parecía serio poner coma autoridade a un poeta do séc. XII cando el quería realizar unha obra de prestixio. De aí os escrúpulos en cita-lo seu nome, aínda que non teña ningún recato en copiar constantemente a prosificación do seu poema, queréndolle facer ver ós lectores que bebeu nas fontes orixinais[44].

Esta *Historia* de Guido de Columna, coa autoridade de estar escrita en latín e xa en pleno renacemento literario medieval, tivo unha enorme importancia[45], e gozou de grande fama dentro e fóra de Italia, chegando a ser retraducida ó francés e mesmo traducida ó inglés[46]. En España tivo moi boa acollida no séc. XIV e no XV, moita máis có seu modelo francés, co que concorreu no séc. XIV[47].

---

42 Aínda Amador de los Ríos, *Historia crítica de la literatura española*. T. IV, Madrid 1863 (ed. Facsímile. Madrid 1969), ps. 344-345, 348, pensaba o contrario: que a *Historia* latina se traduciu inmediatamente ó italiano e ó francés.

43 Chesney, *Medium Aevum* XI, ps. 46, 52-60; Vielliard, *Le Roman de Troie*, p. 8; Woledge, *Mélanges Roques*, II, p. 319.

44 Constans, VI, ps. 318-335; Chesney, *Medium Aevum* XI, p. 59; H. Morf, "Notes sur la legende de Troie", *Romania* XXI, 1892, 18-38, 87-107; XXIV, 174-196.

45 Na Introducción (p. XI) Griffin indica que examinou 94 manuscritos e localizou 42 máis.

46 H. O. Sommer, *The Recuyell of the Historyes of Troye*. I, 1894, ps. XVII-XLVI; Mary E. Barnicle, *The Seege or Batayle of Troye*. London 1927, ps. LVI-LXXIV e 216-231; cfr. L. Hibler-Lebmannsport, *Das mittelenglische Versgedicht The Seege of Troye. Eine philologische Untersuchung nebst Abdruck der Handschrift*. Graz, Moser, 1928; C. D. Benson, *The History of Troy in Middle English Literature. Guido delle Colonne's Historia Destructionis Troiae in Medieval England*. London, D. S. Brewer, 1980. Sobre a lenda véxanse amais os libros de Dunger, Greif e Griffin citados na nota 23 do cap. I; tamén E. B. Atwood, "The Rawlinson Excidium Troie. A study of source problems in mediaeval Troy Literature", *Speculum* IX, 1934, 379-404; id. "The Excidium Troie and medieval Troy Literature", *Modern Phil.* XXXV, 1937-1938, 115-128.

47 A. Mussafia, "Über die spanischen Versionen der Historia Trojana", *Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wiss. Phil-Hist. Classe*, LXIX. Band, II. Heft, 1871, 39-62; id. "Sulle versioni italiane della Storia Trojana", *Sitzungsberichte*, vol. LXVII, ps. 297-344; A. Rey, *Leomarte. Sumas de Historia Troyana*. Madrid 1932, ps. 22-23; cfr. E. Gorra, *Testi inediti di Storia Troiana*. Torino 1887; N. de Blasi, "Il rifacimento napoletano trecentesco della Historia destructionis Troiae", *Med. Rom.* VI, 1979, 98-134; G. Pinkernell, "Die Quelle des Florentiner Libro della distruzione di Troia (ca. 1300). Analyse und Interpretation scheinbar unerklarlicher Abweichungen als Mittel der Quellenbestimmung", *ZRPh* XC, 1974, 203-215; G. Carlesso, "La fortuna della Historia destructionis Troiae di Guido de Colonne e un volgarizzamento finora ignoto", *Giorn. stor. della Let. Ital.* CLVII, 1980.

III. A LENDA DE TROIA NA PENÍNSULA

1. As primeiras manifestacións.– O poema de Benoît e a versión latina de Guido tamén chegaron á Península Ibérica, onde tiveron certa expansión, especialmente no séc. XIV. A literatura francesa coñecíase na Península desde moi cedo, combinada co coñecemento dos modelos latinos, e un dos temas tomados de Francia é a adaptación de asuntos clásicos, como o *Libro de Alexandre* ou o *Libro de Apolonio*[1].

Ben ou mal, o mundo mitolóxico clásico era coñecido polos nosos antecesores peninsulares e un dos feitos que sempre entusiasmou foi o da lenda de Troia[2], do que xa temos referencias vellas. As primeiras remontan ó sec. XI, en inscricións latinas. Así, no epitafio de Guillermo Berenguer, fillo de Berenguer o Curvo, morto polo a. 1060 e enterrado no Santuario de S. Miguel de Fay, podemos ler: "Hic, Wielme, jaces, Paris alter et alter Achilles, / Non impar specie, non probitate minor"[3].

Polo mesmo tempo, no a. 1072, no epitafio de Sancho II, o Forte, rei de Castela e León (no mosteiro de Oña), escríbese: "Sanctius, forma Paris et ferox Hector in armis, / clauditur hac tumba jam factus pulvis et umbra"[4]. Tamén no *Carmen Campidoctoris*

---

[1] Cfr. Hans U. Gumbrecht, "Die Rezeption lateinischer und französischer Romanstoffe in Spanien wahrend des XIII. Jahrhunderts", en *Grundriss* IV, ps. 645-664; Payen-Diekstra, *Le roman*, ps. 148-154.

[2] Cfr. A. Mussafia, "Über die spanischen Versionen der Historia Trojana", ps. 39-62; J. Amador de los Ríos, *Hist. crít.* IV, ps. 344-356; A. Morel-Fatio, *Romania* IV, 1875, ps. 82-89; L. Dolffus, *Études sur le Moyen Âge espagnol.* París 1894 (esp. "La légende troyenne à travers le Moyen Âge espagnol", ps. 225-268); M. Menéndez y Pelayo, *Orígenes de la novela.* I, Madrid 1906, ps. CXLIV-CXLVIII; 2ª ed., Santander, C.S.I.C., 1943, ps. 228-234; F. M. Tubino, "Historia Troyana. Códice historiado perteneciente a la cámara o librería del rey Don Pedro I de Castilla. Estudio histórico-crítico", *Museo Esp. Ant.* V, 1875, 187-205; id. "El códice de la Biblioteca del Excmo. Señor Duque de Osuna, con la versión galaica del Roman de Troie, escrito por Benito de Santa Mora, trovera anglo-normando del siglo XII. Estudio crítico", *Museo Esp. Ant.* VIII, 1877, 33-63; A. García Solalinde, "Las versiones españolas del Roman de Troie", *RFE* III, 1916, 121-165; A. Rey, *Leomarte*, ps. 15-29; A. Rey-A. G. Solalinde, *Ensayo de una Bibliografía de las Leyendas Troyanas en la Literatura Española.* Bloomington, Indiana, 1942.

[3] Amador de los Ríos, *Hist. crít.* II, Madrid 1862, p. 338 e n. 1; Tubino, *Museo Esp. Ant.* VIII, p. 56 n. 1; A. Rey, *Leomarte*, p. 15 e n. 2; R. Menéndez Pidal, *La España del Cid*, 7ª ed. Vol. I, Madrid 1969, p. 186 n. 1.

[4] Amador de los Ríos, *Hist. crít.* II, p. 339; A. Rey, *Leomarte*, p. 15 e n. 2; Menéndez Pidal, *La España del Cid*, I, p. 186; Tubino, *Museo Esp. Ant.* VIII, p. 48.

se fala "reiteradamente de Paris, Pirro, Eneas y Héctor"[5] e máis tarde nas obras latinas de Lucas de Tui e de Rodrigo Ximénez de Rada[6].

En lingua romance as referencias empezan no séc. XIII: no *Libro de Alexandre* e en dúas obras de Afonso X (*Crónica General* e *General Estoria*). No *Libro de Alexandre* hai unha interpolación ó comezo do poema na que se describe o episodio da destrucción de Troia, con datos tomados de Ovidio e obras latinas medievais[7].

Pola súa banda, nas obras de Afonso X tamén hai referencias, se ben de moi distinta dimensión. Na *Crónica General*[8] limítanse á indicación dalgúns supostos fundadores de cidades españolas, ó relato dos feitos de Hércoles, fundación da cidade de Tiro, historia de Dido e Eneas e das Amazonas[9]. En cambio, na *General Estoria*[10] as lendas troianas aparecen con relativa frecuencia e practicamente intércalase todo o que contén a *Crónica Troiana.*

Sabido é que Afonso X e os seus colaboradores[11] trataron de facer nesta obra

---

[5] Menéndez Pidal, *La España del Cid*, I, p. 186 n. 1; cfr. Tubino, *Museo Esp. Ant.* VIII, p. 56 n. 1.

[6] Lucae Diaconi Tudensis *Chronicon mundi*, en *Hispaniae illustratae seu urbium rerumque Hispanicarum, academiarum, bibliothecarum, clarorum denique in omni disciplinarum genere scriptorum auctores varii chronologi, historici*...opera Andreae Schotti Antuerpiensis, Societatis Iesu, tomus IV, Francofurti 1608; Rodericus Ximenius de Rada, *Opera.* Indices de lugares y personas preparados por M. D. Cabanes Pecourt. Valencia 1968 (Textos Medievales 22).

[7] A. Morel-Fatio, "Recherches sur le texte et les sources du Libro de Alexandre", *Romania* IV, 1875, 7-90; id. *El Libro de Alexandre, manuscrit esp. 488 de la Bibliothèque Nationale de París.* Dresden 1906 (GRL 10); Amador de los Ríos, *Hist. crít.* III, Madrid 1863, 304-333; Menéndez y Pelayo, *Antología de poetas líricos castellanos desde la fundación del idioma hasta nuestros días.* Vol. II, Madrid 1912, ps. LXII-LXXVIII (2ª ed., Santander, C.S.I.C., 1944, ps. 191-206); R. Schevill, *Ovid and the Renascence in Spain.* Berkeley, Univ. of California, 1913, ps. 19-26; R. S. Willis, Jr., *El Libro de Alexandre. Texts of the Paris and the Madrid Manuscripts.* Princeton N. J. 1934 (Elliott Monographs 32; reimpresión 1965); id. *The relationship of the Spanish Libro de Alexandre to the Alexandreis of Gautier de Châtillon.* Princeton Univ. Press. 1934; id. *The debt of the Spanish Libro de Alexandre to the French Roman d'Alexandre.* Princeton Univ. Press 1935; A. Rey, *Leomarte*, p. 16; Ian Michael, *The Treatment of classical Material in the Libro de Alexandre.* Manchester, Univ. Press, 1970. Nos últimos anos hai novas edicións: de J. Cañas Murillo (Editora Nacional, Madrid 1978), de D. A. Nelson (Madrid, Gredos, 1979), que o atribúe a Berceo (cfr. Mª T. Echenique, *Cuad. de Invest. Filol.* IV, 1979, 123-158 e A. Gier, *ZRPh* XCVII, 1981, ps. 172-183), e de M. A. Ryland (Diss. The Univ. of New Mexico, Albuquerque, 1977. University Microfilms Intern. An Arbor, Michigan); cfr. E. Alarcos Llorach, *Investigaciones sobre el Libro de Alexandre.* Madrid 1948 (Anexo RFE XLV).

[8] *Primera Crónica General de España que mandó componer Alfonso el Sabio y se continuaba bajo Sancho IV en 1289.* Publicada por R. Menéndez Pidal con la colaboración de A. G. Solalinde, M. Muñoz Cortés y J. Gómez Pérez. 2 vols. Madrid 1955; id. con un estudio actualizador de D. Catalán. Madrid 1977.

[9] A. Rey, *Leomarte*, p. 20; A. Rey-A. G. Solalinde, *Ensayo*, ps. 9, 44; A. G. Solalinde, *RFE* I, 1914, ps. 103-106; R. Schevill, *Ovid*, ps. 251-262; Amador de los Ríos, *Hist. crít.* III, p. 577.

[10] Alfonso el Sabio, *General Estoria.* 1ª parte. Ed. de A. G. Solalinde. Madrid 1930; Segunda Parte. Vol. I. Ed. de A. G. Solalinde, Lloyd A. Kasten, V. R. B. Oelschläger. Madrid 1957; id. Vol. 2, Madrid 1961.

[11] D. Catalán, "El taller historiográfico alfonsí. Métodos y problemas en el trabajo compilatorio", *Romania* LXXXIV, 1963, 354-375; F. Lázaro Carreter, "Sobre el modus interpretandi alfonsí", *Ibérida* VI, 1961, 97-114; A. G. Solalinde, "Intervención de Alfonso X en la redacción de sus obras", *RFE* II, 1915, 283-288; Gonzalo Menéndez Pidal, "Cómo trabajaron las escuelas alfonsíes",

unha historia do mundo, botando man de tódalas fontes de que dispuñan. Naquel momento non se distinguía moito entre realidade histórica e fábula literaria. Todo era válido e por iso os diferentes acontecementos da guerra de Troia funcionan coma algo realmente sucedido e pasan á *General Estoria* na súa totalidade.

Fundamentalmente aparecen estes feitos na 2ª e na 3ª parte da obra. Na 2ª parte fálase da orixe e fundación de Troia, da orixe e reinado das Amazonas, da raíña Dido e de Acerba, o seu home, dos traballos de Hércoles, da historia dos Argonautas e os amores de Xasón e Medea, do nacemento de Paris, do casamento de Tántalo, do xuício de Paris e a súa expedición a Grecia, da mocidade de Aquiles, da partida dos gregos para Troia, das batallas e a conquista, da traición e da destrucción da cidade, da morte de Príamo, Políxena e Hécuba, da partida de Eneas, coa súa chegada a África e o casamento con Dido. Termina o relato con Eneas Sylvio, rei dos latinos, e da súa morte polo seu propio fillo Bruto.

Na 3ª parte relátase a contenda entre os gregos sobre o Paladión, as fazañas de Aquiles e os feitos de Ulises, a vinganza do rei Nauplo pola morte de Palamedes, a morte de Agamenón pola súa muller Clitemnestra, as aventuras de Pirro e a súa morte ás mans de Orestes, as peripecias de Ulises ata a súa chegada a Ítaca e a súa morte ocasionada polo seu propio fillo Telégono, así como outros feitos posteriores.

Os que traballaban con Afonso X non tiñan en conta unha única fonte. Acudían a Dares, a Dictis, a Stacio, ás *Metamorfoses* e ás *Heroidas* de Ovidio e tamén ó *Roman de Troie*, de Benoît de Sainte-Maure, e a outros textos medievais. Todo se combina para face-la historia o máis completa posible.

De todas estas fontes, as máis utilizadas foron Dares, Dictis e o *Roman de Troie*, este último especialmente na 3ª parte. Del non se fai unha simple traducción ó castelán, é máis ben unha adaptación simplificada[12].

Frente a esta utilización limitada ou fragmentaria da lenda de Troia no séc. XIII, no século seguinte atopamos toda unha eclosión de textos troianos: faise a traducción do *Roman de Troie* en varias versións, tradúcese a *Historia* de Guido de Columna a varias linguas e tamén aparece a traducción ó galego da *Crónica Troiana*. Neste século aumenta o gusto polas lendas troianas e pola prosa. Reis e nobres importantes interésanse por

---

NRFH V, 1951, 363-380; E. S. Procter, "The Scientific Activities of the Court of Alfonso X of Castile: The King and his Collaborators", *Modern Lang. Rev.* XL, 1945, 12-19.

[12] Para todo isto cfr. A. Rey, *Leomarte* ps. 17-20; A. Rey-A. G. Solalinde, *Ensayo*, ps. 9-10, 43-44; A. G. Solalinde, Intr. á *General Estoria*, ps. XIV-XV; id. "El juicio de Paris en el Alexandre y en la General Estoria, *RFE* XV, 1928, 1-53; id. "El Physiologus en la General Estoria de Alfonso X", en *Mélanges offerts à F. Baldensperger*. II, París 1930, ps. 251-254; id. "Fuentes de la General Estoria de Alfonso el Sabio", *RFE* XXI, 1934, 1-28; XXIII, 1936, 113-142; id. *RFE* I, 1914, ps. 103-106, R. Schevill, *Ovid*, ps. 251-262; F. Rico, *Alfonso el Sabio y la General Estoria*. Barcelona 1972; 2ª ed. 1984, L. B. Kiddle, "A Source of the *General Estoria:* the French Prose Redaction of the Roman de Thèbes", *Hisp. Rev.* IV, 1936, 264-271; id. "The Prose Thèbes and the General Estoria: an illustration of the Alphonsine method of using source material", *Hisp. Rev.* VI, 1938, 120-132; D. Eisenberg, "The General Estoria: Sources and Source Treatment", *ZRPh* LXXXIX, 1973, 206-227; V. Almazan, *Lucan in der "Primera Crónica General" und der "General Estoria" Alfons des Weisen. Ein Beitrag zur Geschichte der früheren spanischen Prosa*. Univ. of Windsor Press 1963. Máis bibliografía en H.-J. Niederehe, *Die Sprachauffassung Alfons des Weisen. Studien zur Sprach- und Wissenschaftsgeschichte*. Tübingen 1975 (Beihefte ZRPh 144).

estes temas e potencian o seu espallamento, chegándose, ás veces, a facer combinacións de textos diferentes.

Nas páxinas que seguen vou falar das diferentes versións.

2. Versións da *Historia* de Guido de Columna.– A *Historia Troiana*, de Guido, á parte de circular manuscrita polas bibliotecas medievais ou xa impresa (desde 1489)[13], foi traducida ó catalán, ó aragonés e ó castelán. O catalán fixo unha traducción Jacme Conesa, "a instancia e a rogo dun nobre home e de grande conta, que desexaba ter en romance as *Historias Troianas* que están en latín", como di no comezo do libro. Conesa comezou a escribir en xuño de 1367 e rematou o traballo antes de 1375, data da súa morte. Desta traducción consérvanse 7 manuscritos[14].

Tamén nos últimos anos do séc. XIV se debeu face-la traducción ó aragonés, obra de Juan Fernández de Heredia (ms. Bibl. Nac. de Madrid, núm. 10801), códice iluminado procedente da Biblioteca do Marqués de Santillana e despois do Duque de Osuna. Este códice non contén unha traducción literal de Guido, senón un compendio da súa obra, resumida en moitos lugares[15].

Xa no séc. XV, en 1443, rematou a súa traducción ó castelán Pedro de Chinchilla, conservada nun manuscrito da Biblioteca Menéndez e Pelayo de Santander que comeza: "aquí comiença el libro de la Ystoria Troyana segund Guido de Colupna copilló, la qual trasladó de latín al nuestro romance Pedro de Chinchilla, criado de don Pedro Pimentel, conde de Benavente, e por su mandado". Chinchilla, ó contrario de Fernández de Heredia, segue ben o texto de Guido, aínda que suprime algúns pormenores e amplía outros de máis interese para el[16].

Amais destas traduccións, a obra de Guido aparece, en parte, noutros textos romances de grande importancia: nas *Sumas de Historia Troyana*, do imaxinario Leomarte, e nun manuscrito da *Versión en prosa e verso*.

***2.1. Leomarte e as* Sumas de Historia Troyana.**– As *Sumas de Historia Troyana*[17] é unha obra capital para a posterior consagración da lenda de Troia. Atribuída ó escritor imaxi-

---

[13] A. Rey-A. G. Solalinde, *Ensayo*, ps. 37-38.

[14] *Les Histories Troyanes de Guiu de Colupnes*. Ed. de R. Miquel i Planas. Bibl. Catalana, Barcelona 1916; A. Rey-A. G. Solalinde, *Ensayo*, p. 87; M. Schiff, *La bibliothèque du Marquis de Santillane*. París 1905, ps. 268-270; A. Rey, *Leomarte*, p. 23; Mussafia, "Über die sp. Versionen", p. 51.

[15] A. Rey, *Leomarte*, p. 23; A. Rey-A. G. Solalinde, *Ensayo*, ps. 38-39; M. Schiff, *La bibliothèque*, ps. 17-25 e 270. Heredia tamén utilizou o *Roman de Troie en prose* en *La Grant Crónica de Espanya* (ed. Regina af Geijerstam. Uppsala 1964). Cfr. F. Domínguez, "Fernández de Heredia's Grant Crónica de Espanya, the Roman de Troie en prose, and the versione d'anonimo", *Hispanofila* LXVI, 1979, 1-7.

[16] A. Rey-A. G. Solalinde, *Ensayo*, ps. 39-40; Tubino, *Museo Esp. Ant.* V, p. 195: Schiff, *La Bibliothèque*, p. 266; R. Beer, *Handschriftenschätze Spaniens*. Wien 1894, núm. 67/20; Menéndez y Pelayo, *Orígenes* I, p. CXLVII; 2ª ed., p. 233; A. Rey, *Leomarte*, p. 23; M. Artigas, *Catálogo de los manuscritos de la Biblioteca Menéndez y Pelayo*. Santander 1930, p. 382, núm. 326.

[17] *Leomarte. Sumas de Historia Troyana*. Edición, prólogo, notas y vocabulario por Agapito Rey. Madrid 1932 (Anexo RFE XV).

nario Leomarte[18], por primeira vez se presenta nela de maneira completa a *Historia de Troia* e non diseminada aquí e alá, coma nos textos de séc. XIII.

Hoxe consérvase en 2 manuscritos da Bibl. Nac. de Madrid[19] e na súa constitución entraron diversas fontes, xa que se ve a utilización da *Crónica General* e, especialmente, da *General Estoria* e da *Historia destructionis Trojae*, de Guido de Columna[20]. A historia do Saxitario, que só se atopa no ms. B, parece que é traducción directa do *Roman de Troie* francés. Amais disto, a parte final da obra, coma nos textos de Afonso X, está ampliada coa fundación de Roma, a chegada de Brito á Gran Bretaña, as aventuras de Edipo e a destrucción de Tebas.

Esta combinación de fontes deu lugar a un libro de moita importancia pola influencia na literatura posterior. Aínda que esta versión primitiva de Leomarte non se conserva en moitos manuscritos, ten a marca característica de constituí-la base da *Crónica Troyana* impresa, aparecida por primeira vez en Burgos en 1490. Este texto impreso tivo un éxito extraordinario e imprimiuse 15 veces ata o ano 1587[21], sendo atribuída sen fundamento ó chanceler Pero López de Ayala e a Pero Núñez Delgado, este citado por primeira vez na edición de Sevilla de 1502[22].

Esta *Crónica Troyana* impresa resulta ser unha combinación dos libros de Leomarte e Guido de Columna. O primeiro está incluído integramente, agás naqueles episodios que trata moi esquematicamente, para os que se recorre a Guido. Así, desde o comezo ata o momento de se reuniren os gregos para ir sobre Troia segue a Leomarte, despois segue a Guido ata a morte de Pirro e Ulises, onde termina o texto latino, coa incrustación dos amores de Aquiles e Políxena e a morte de Aquiles no templo, tomado de Leomarte. A parte final, desde a morte de Pirro e Ulises, volve tomala de Leomarte[23].

3. Traduccións do *Roman de Troie* ó castelán.– Xa vimos máis arriba que o poema de Benoît foi utilizado ampliamente na *General Estoria* afonsí, pero non se trataba dunha traducción senón dunha utilización libre de determinados sucesos. Isto quere dicir que o poema de Benoît era coñecido na Península e temos mesmo algunhas referencias a manuscritos escritos en francés e hoxe desaparecidos[24].

---

18 A. Rey, *Leomarte*, ps. 12-13.

19 A. Rey, *Leomarte*, ps. 6-12; A. Rey-A. G. Solalinde, *Ensayo*, p. 29.

20 A. Rey, *Leomarte*, ps. 35-50.

21 Burgos 1490 e 1491; Pamplona ¿1499?; Sevilla 1502 e 1509; Toledo 1512; Sevilla 1519, 1527, 1533, 1540, 1543, 1545 e 1552; Toledo 1562 e Medina 1587. Cfr. A. Rey, *Leomarte*, ps. 24-25, A. Rey-A. G. Solalinde, *Ensayo*, ps. 29-32.

22 P. Sarmiento, *Memoria para la historia de la poesía*. Madrid 1775, p. 239; Mussafia, ps. 51-53; A. Rey, *Leomarte*, p. 24; A. Rey-A. G. Solalinde, *Ensayo*, ps. 10-11; Menéndez y Pelayo, *Orígenes*, 2ª ed., p. 232; Amador de los Ríos, *Hist. crít.* IV, p. 349-350 n. 2.

23 A. Rey, *Leomarte*, ps. 24-25, 30-34; descoñecían aínda o texto de Leomarte Mussafia, ps. 39-62; Morel-Fatio, *Romania* IV, ps. 85-89; Amador de los Ríos, *Hist. crít.* IV, ps. 344-356; Menéndez y Pelayo, *Orígenes*, 2ª ed., ps. 230-233.

24 Na Biblioteca do Escorial, antes do incendio de 1671, e nas bibliotecas do rei D. Martín de Aragón, do Príncipe de Viana e de Gonzalo Argote de Molina. Un fragmento consérvase hoxe no Cancioneiro provenzal que posuía D. Pablo Gil e Gil, agora no *Institut d'Estudis Catalans* de Barcelona, cos versos 12987-13234 da edición de Joly. Cfr. Constans, VI, p. 64 (que o designa coa le-

Amais desta circulación pola Península do texto en francés, posiblemente no séc. XIII e no XIV se fixeron traduccións ó castelán, pois hoxe contamos con dúas versións diferentes e unha delas, aínda que non tivo tanta expansión coma a *Crónica Troyana* (combinación de Leomarte e Guido), si ten unha importancia especial para nós, por se-lo orixinal do que saíu a *Crónica Troiana* galega que agora publicamos, independentemente de que houbese ou non un texto galego anterior ó castelán, cousa que discutirei máis abaixo. Estas dúas traduccións ó castelán son a *Versión en prosa e verso* e a traducción de Afonso XI.

3.1. Versión en prosa e verso[25].– Esta versión, á que García Solalinde chamou *Versión en prosa e verso*[26], mestura o verso coa prosa e é anterior á versión de Afonso XI, se ben hai diferencias de criterio para a datación. Dada a coñecer por Amador de los Ríos[27], sitouse no séc. XIV, coa precisión de Solalinde de que é coetánea, senón anterior, á versión de Afonso XI (1350)[28]. Frente a esta tendencia, Menéndez Pidal dálle moito valor literario á parte versificada[29] e pensa que debeu redactarse polo 1270, cando se escribe a parte máis vella da *Primera Crónica General*[30].

Hoxe consérvase en 2 manuscritos moi diferentes: o ms. *M* da Bibl. Nac. de Madrid (10146), letra do séc. XIV, que contén a *Versión en prosa e verso* desde o fol. 63r ó 153v, con bastantes folios perdidos polo medio. Coa mesma letra e papel completouse este manuscrito cos folios 59-62 e 153v-295, que conteñen unha copia da versión de Afonso XI. Finalmente, un copista do séc. XV engadiulle novos folios polo comezo (1-58), polo final (296-305) e os folios perdidos polo medio, cunha copia da versión de Afonso XI, seguindo un manuscrito descoñecido que intercala varios capítulos da *General Estoria*[31].

O segundo manuscrito é unha mestura de diversas versións. Refírome ó manuscrito L-ii-16 da Biblioteca do Escorial[32], de fins do séc. XIV, que contén a *Versión en prosa e verso* nos folios 157v-180v (falta o fol. 174). Amais disto, escrito pola mesma man, aparece nos folios 1-74v a versión castelá de Guido de Columna[33], e nos folios 74v-157v e 180v-353 a parte correspondente á versión de Afonso XI[34].

---

tra S^2); A. G. Solalinde, *RFE* III, 1918, ps. 122-123 e 122 n. 3; A. Rey-A. G. Solalinde, *Ensayo*, p. 36.

25 *Historia Troyana en prosa y verso*. Texto de hacia 1270 publicado por R. Menéndez Pidal con la colaboración de E. Varón Vallejo. Madrid 1934 (Anexo RFE XVIII). Cito por esta ed., pero tamén pode verse en *Obras de Ramón Menéndez Pidal. Tomo XII. Textos medievales españoles. Ediciones críticas y estudios*. Madrid 1976, ps. 179-415. Cfr. Martín de Riquer, "El armamento en el Roman de Troie y en la Historia Troyana", *BRAE* XLIX, 1969, 463-494.

26 *RFE* III, 123, etc.

27 *Hist. crít.* IV, ps. 350-352 nota.

28 *RFE* III, 127.

29 *Historia Troyana*, ps. VIII-XX; tamén XXVII-IL.

30 *Historia Troyana*, p. IX.

31 Menéndez Pidal, *Historia Troyana*, p. XX; A. G. Solalinde, *RFE* III, 124; M. Schiff, *La Bibliothèque*, ps. 259-261; Amador de los Ríos, *Hist. crít.* IV, 350-352; Mussafia, p. 50; A. Rey-A. G. Solalinde, *Ensayo*, p. 36; Paz y Melia, *Rev. Hisp.* VI, 1899, p. 62.

32 Menéndez Pidal (*Historia Troyana*, p. XX) chámalle *E*; Solalinde (*RFE* III, 125) *M'*.

33 Publicada esta parte por Frank P. Norris II, *La Corónica Troyana. A medieval spanish translation of Guido de Colonna's Historia destructionis Troiae*. Chapel Hill, Univ. of N. Carolina,

Dos dous manuscritos, *M* contén a traducción dos versos 5703 ó 15567 do *Roman de Troie*[35] e o manuscrito *E* (ou *M'*) os versos 13822 ó 15567. Parecen ser independentes entre si, polo que Solalinde supón un manuscrito hipotético *X*, que daría orixe ós dous[36]. Con palabras de Menéndez Pidal, "la *Troyana Polimétrica* fue en su origen, en el siglo XIII, lo mismo que se nos revela: una traducción del *Roman de Troie* hecha en prosa y entreverada de trozos versificados que parafrasean los pasajes más llamativos; es muy probable que esta traducción fuese total y que las partes métricas, aun en el fragmento hoy conservado, fuesen más que las conservadas.

Esta traducción de Benoît, entera o no en el siglo XIII, se conservaba sólo fragmentaria y defectuosa ya en su métrica en la primera mitad del siglo XIV, y entonces fue completada copiándola con amplios suplementos tomados de la traducción hecha por orden de Alfonso XI en el reino de León, y así se formó el códice perdido **X*, de donde derivan *M* y *E*"[37]

3.2. A traducción de Afonso XI.– No séc. XIV atopámo-la versión completa do *Roman de Troie*, mandada facer por Afonso XI (1312-1350), que ten unha importancia extraordinaria por presentar por primeira vez na literatura castelá o texto tal como o concebiu Benoît de Sainte-Maure. Con todo, non foi unha versión que tivese moita fortuna, aínda que para Solalinde tivo máis cá *Versión en prosa e verso*[38].

Conservada fundamentalmente nun manuscrito completo e, fragmentariamente, en 3 máis, permaneceu inédita ata que K.M. Parker a publicou no ano 1977[39]. Resulta extraño isto, sendo unha versión mandada facer polo rei e que tivo circulación abondo no séc. XIV, como o demostra o feito de que exista un texto idéntico en galego, mandado copiar por Fernán Pérez de Andrade, e a versión diferente da *Historia Troiana* galega, conservada no manuscrito de Santander. De todas maneiras, é totalmente errónea a aseveración de Parker de que a versión de Afonso XI "en su turno extendió por toda España un sinnúmero de traducciones en los muchos y hermosos dialectos españoles"[40].

1970. Cfr. a introducción, onde fala da relación coa obra de Guido (ps. 16-22), da posible influencia de Benoît (ps. 23-25) e das características da traducción (ps. 26-36). Fai unha descrición do ms. (ps. 37-42) e dá as normas de transcrición (ps. 43-45).

[34] Menéndez Pidal, *Historia Troyana*, ps. XX-XXI; A. G. Solalinde, *RFE* III, 125-126; A. Rey-A. G. Solalinde, *Ensayo*, p. 39; J. Zarco Cuevas, *Catálogo de los manuscritos castellanos de la Real Biblioteca de El Escorial*. 3 vols. Madrid 1924-1929 (II, ps. 249-257); Norris, *Corónica*, ps. 37-42; Mussafia, "Über die sp. Versionen", p. 48.

[35] A distribución prosa-verso en Menéndez Pidal, *Historia Troyana*, ps. XXII-XXVI; cfr. A. G. Solalinde, *RFE* III, 154-156.

[36] *RFE* III, 126.

[37] *Historia Troyana*, p. XXVIII. Cfr. para todo isto as ps. VII-IL; tamén A. G. Solalinde, *RFE* III, 123-128, 132-133 e 151-157; nas ps. 136-151 fai unha comparación da *Versión en prosa e verso* e da versión de Afonso XI co *Roman de Troie;* as poesías publicounas A. Paz y Mélia, "Poesías intercaladas en la Crónica Troyana romanceada", *Rev. Hisp.* VI, 1899, 62-80; cfr. M. Scordiis Brownlee, "Undetected verses in the Historia Troyana en prosa y verso", *Romania* C, 1979, 270-272.

[38] *RFE* III, 128.

[39] *La versión de Alfonso XI del Roman de Troie. Ms. H-j-6 del Escorial.* Applied Literature Press (Univ. Microfilms Int. Ann Arbor, Michigan), 1977.

[40] *La versión*, p. VII.

Esta versión rexia consérvase íntegra no manuscrito H-j-6 da Biblioteca do Escorial, escrito en pergamino. Trátase dun códice orixinal, con moitas miniaturas (70 en total), que ocupan, ás veces, toda a folla[41] e, en parte, estragado polo incendio de 1671. Entre outros desperfectos, faltan hoxe os folios 55-62, 85-86, 104-105, 109 e 116[42].

O manuscrito remata cun párrafo moi importante[43]: "Este libro mando fazer el muy alto et muy noble et muy exçellente rrey don Alfonso, fijo del muy noble rrey don Fernando et de la rreyna doña Costança. Et fue acabado de[44] escriuir et de estoriar en el tiempo que el muy noble rrey don Pedro, su fijo, rregno, al qual mantenga Dios al su seruiçio por muchos tiempos et bonos?[45]. Et los sobredichos donde el uiene sean heredados[46] en el rregno de Dios. Amen. Fecho el libro postremero dia de deziembre, era de mill et trezientos[47] et ochenta et ocho años[48]. Nicolas Gonçalez, escriuan de los sus libros, lo escriuj por su mandado".

Por iso Solalinde considera que este manuscrito do Escorial é o orixinal, saído da cámara rexia e do que derivan tódolos demais[49]. A partir del teriamos un ms. *X* hipotético, que enlazou a versión de Afonso XI coa *Versión en prosa e verso* e que foi utilizado na elaboración do ms. 10.146 da Bibl. Nac. de Madrid e do ms. L-ii-16 da Bibl. do Escorial, como xa indicamos máis arriba.

Logo habería un ms. castelán *X'*, do que derivaría o ms. da *Crónica Troiana* galega *(G)* e un ms. *X''*, que mesturou a versión de Afonso XI con algúns elementos tomados da *General Estoria*. É a versión que se conserva hoxe nun manuscrito bilingüe da Bibl. Menéndez e Pelayo de Santander, cunha parte escrita en castelán e outra en galego e que teremos tempo de comentar nesta introducción[50].

Todo isto parece probable, pero cunha modificación. Os supostos mss. *X* e *X'* non derivan do texto acabado de copiar en 1350 por orde de Pedro I (1350-1369), fillo de

---

41 Véxanse algunhas reproducidas fielmente en *Crónica Troyana*. Estudio por Pilar García Morencos. Madrid 1976.

42 Descrición en J. Zarco Cuevas, *Catálogo*. I, Madrid 1924, p. 181; A. G. Solalinde, *RFE* III, 128-130; Amador de los Ríos, *Hist. crít.* IV, p. 345; Ebert, "Die Handschriften der Bibliothek des Escorial", *Jahrbuch f. Rom. Lit.* IV, 65; Tubino, *Museo Esp. Ant.* V, 187-205; A. Martínez Salazar, *Crónica Troyana. Códice gallego del siglo XIV de la Biblioteca Nacional de Madrid*. I, La Coruña 1900, p. XVI n. 3; A. Rey-A. G. Solalinde, *Ensayo*, p. 36; A. Rey, *Leomarte*, p. 21; García Morencos, *Cr. Troyana*, ps. 20-23 (resume o contido nas ps. 24-57); Parker, *La versión*, p. VII.

43 Lese mal no ms. e foi transcrito máis dunha vez con erros de interpretación. Véxase espec. A. G. Solalinde, *RFE* III, ps. 128-129, e Parker, *La versión*, p. 387.

44 Non é seguro que diga "acabado de", pois na trad. galega di "dado d'escriuir". Len "acabado" A. G. Solalinde, *RFE* III, p. 128; A. Rey-A. G. Solalinde, *Ensayo*, p. 36; J. Cornu, *Miscellanea linguistica in onore di Graziadio Ascoli*. Torino 1901, p. 126; Menéndez y Pelayo, *Orígenes* I, 2ª ed., p. 231; Tubino, *Museo Esp. Ant.* V, p. 193; García Morencos, *Crónica Troyana*, ps. 20-21; Amador de los Ríos, *Hist. crít.* IV, p. 345 n. 2, etc. Parker, *La versión*, p. 387, le "fue (-dado-) a escriuir".

45 Non está claro, pero todos estes autores citados len "bonos", menos Parker, que pon "buenos".

46 Parker le "herederos".

47 Ms. "trezientos?". Parker le "tresçientos".

48 Parker le "dias".

49 *RFE* III, p. 131.

50 A. G. Solalinde, *RFE* III, ps. 132-133 e 164-165.

Afonso XI. Polo menos, o suposto *X* debeuse copiar dun orixinal mandado facer por Afonso XI con características dialectais leonesas ou galeguismos, como o demostra o ms. 10.146[51]. Debemos supor, polo tanto, que a versión de Afonso XI é anterior á data de 1350, na que se rematou o ms. do Escorial xa no reinado do seu fillo. Desta maneira, Nicolás González só pode ser considerado coma copista e, en todo caso, coma posible iluminador, pero non coma traductor da obra[52].

Como sucedeu con outras versións, tamén se ten atribuído esta ó Chanceler Pero López de Ayala, debido a que Fernán Pérez de Guzmán, na súa obra *Generaciones y semblanzas* (Bibl. Aut. Esp. LXVIII, 703), ó falar del, cita unha *Estoria Troyana*. Aínda o dá coma posible Martínez Salazar[53], pero xa desde o séc. XIX se descartou esta posibilidade. Se non hai argumentos para atribuírlle outras versións, si os hai para descarta-la posibilidade de que fixese a de Afonso XI, por ser un neno cando vivía este monarca[54].

3.3. A **Historia Troyana.**– Xa indiquei que a *Historia Troyana*[55] se conserva nun ms. bilingüe da Bibl. Menéndez e Pelayo de Santander, escrito parte en castelán e parte en galego. No estado actual, este manuscrito está moi incompleto, pois, se lle facemos caso á numeración antiga, debeu constar de máis de 350 folios. Tal como se atopa agora, consta de 220 folios, deles 140 en castelán e 80 en galego[56]. A numeración moderna chega ó

---

[51] Cfr. Menéndez Pidal, *Historia Troyana*, p. XXII, que fala de leonesismos; frente a el, A. G. Solalinde supuña que se trataba dun copista leonés (*RFE* III, p. 127 e n. 3). Non está claro isto, como veremos no cap. IX, e tampouco se aclaran moitos autores ó consideraren o ms. de 1350 coma o orixinal de Afonso XI. Menéndez Pidal di "una traducción en prosa hecha por orden de Alfonso XI y acabada de copiar e iluminar en 1350" (*Historia Troyana*, p. VII), aclarando máis tarde que debeu existir un texto "de carácter dialectal leonés, que hemos de suponer el original mandado hacer por Alfonso XI, y que luego se castellanizó al copiarlo e iluminarlo en 1350 por orden del hijo de Alfonso, Pedro I" (id. XXII); A. Rey di "versión de Alfonso XI, por haber sido hecha por mandado de este monarca, en 1350" (*Leomarte*, p. 21); Morel-Fatio engade que foi "exécutée par ordre d'Alphonse XI, et qui ne fut terminée que sous le règne de Pierre le Cruel, en 1350" (*Bull. Hisp.* IV, 1902, p. 63). Para Solalinde "es el ms. original, salido de la real cámara, y del que, por tanto, arrancan todos los demás" (*RFE* III, p. 131), pois sabemos "que Alfonso XI fue quien tomó la iniciativa de la obra, la fecha fija en que se terminó de escribir y de miniar, 31 de diciembre de 1350, y el nombre del escribano a quien fue encomendado el trabajo" (*RFE* III, p. 129).

[52] Así o di A. Baist no *Grundriss der rom. Philologie*, II, Strassburg 1897, p. 438, e tamén A. Bonilla y Sanmartín, *Don Tristán de Leonís*, Bibliof. Madrileños, Madrid 1912, p. XXXV. Xa advertiron o erro C. Michaëlis, *Cancioneiro da Ajuda*, Vol. II, Halle 1904 (reimpr. Torino 1966), p. 518-519, e Schiff, *La bibliothèque*, p. 263 n. 1; cfr. A. G. Solalinde, *RFE* III, p. 135.

[53] *Crónica Troyana*, I, p. XIII n. 3; tamén o di A. Paz y Mélia, *Rev. Hisp.* VI, p. 62. Para F. Pérez de Guzmán, *Generaciones y semblanzas* hai unha ed. crítica de R. B. Tate (Tamesis Books Limited, London 1960). A referencia na p. 15.

[54] Tubino, *Museo Esp. Ant.* V, p. 195; Menéndez y Pelayo, *Orígenes*, I, p. CXLVI; 2ª ed. p. 232; A. G. Solalinde, *RFE* III, p. 135. C. Michaëlis (*Lições de Filologia Portuguesa segundo as prelecções feitas aos cursos de 1911/12 e de 1912/13. Seguidas das Lições práticas de português arcaico*. Nova ed. Lisboa 1956, p. 374) fala, sem máis, dunha crónica inédita do Chanceler.

[55] *Historia Troyana*. Edición e introducción de K. M. Parker, CSIC, Inst. P. Sarmiento de Est. Gall. Santiago de Compostela 1975.

[56] Martínez Salazar, *Crónica Troyana*, I, p. VIII, di que son 220 folios, 138 en pergamiño e 82 en papel, dos cales 141 están redactados en castelán e 79 en galego; A. G. Solalinde, *RFE* III, 131 nota, di que son 141 en castelán e 80 en galego; Parker, *Historia Troyana*, p. XI, di que son 219 folios, 141 en castelán e 78 en galego; Schiff, *La Bibliothèque*, p. 264, di que son 140 en castelán e

núm. 219, pero está repetido o núm. 184bis. Os folios escritos en galego son os seguintes: 1-16, 20, 25, 31-40, 46-50, 53-58, 60-67, 69-72r, 98-101r, 104-107, 170-179, 207-213 e 216-219. En castelán: 17-19, 21-24, 26-30, 41-45, 51-52, 59, 68, 73-97, 102-103, 108-169, 180-206 (hai 184bis) e 214-215.

Esta desproporción a favor do castelán vese compensada polo maior número de liñas que teñen os folios escritos en galego, e con letra máis miúda, polo que podemos afirmar, sen temor a erro, que a parte galega ten máis extensión. Así, facendo un rápido cómputo na edición de Parker, e sumando aproximadamente os numerosos folios que, incomprensiblemente, deixou sen transcribir[57], podemos considerar que unhas 193 páxinas da edición están en galego e só 184 en castelán.

A letra deste ms. é do séc. XIV e na parte castelán, escrita en pergamiño e en papel, hai un total de 8 miniaturas a cores (folios 19v, 22r, 23r, 24v, 27r con dúas, 42r e 44r) e outras 4 con tinta negra (29v, 30r, 30v e 59v). Con todo, a parte castelá está moito menos coidada e peor escrita. Faltan numerosas letras iniciais de capítulo e numerosas miniaturas, para as que se deixou o espacio necesario. Polo contrario, a parte galega presenta unha letra máis coidada e as letras iniciais aparecen, en xeral, expresadas, con letra vermella e azul[58].

O manuscrito de Santander ten unha constitución curiosa e abondo extraña. A parte castelá é anterior á galega, aínda que as dúas son do séc. XIV. Prodúceseno-la sensación de que, sobre un manuscrito mutilado en castelán, alguén tratou de completa-la materia da Crónica escribindo en galego, pois, en xeral, o comezo de cada folio en galego enlaza ben co fin de cada folio en castelán ou viceversa. Sucede isto nos fols. 19v-20r, 30v-31r, 25v-26r, 28v-37r, 50v-51r, 52v-53r, 58v-59r, 59v-60r, 97v-98r, 101v-102r, 107v-108r, 169v-170r, 179v-180r, 206v-207r e 215v-216r. Non sucede en 20v-21r, 36v-22r (sic), 24v-25r, 40v-41r, 68v-69r, 72v-73r, 174v-214r (sic), por se teren perdido folios. A adecuación non é perfecta en 16v-17r ("...mays por casamento / mas por casamiento..."), 45v-46r ("...era estõçe la luna llena et luzia / et clara..."), 67v-68r ("...cada hũ se del sentya / nĩgũt ōme nō se le podia tener...") e 103v-104r ("que se anda / vay enfingindo...".

Aínda que se ten discutido, é de supor que esta versión galega foi copiada dun manuscrito perdido *(X")*, que interpolou varios capítulos da *General Estoria*, de Afonso X[59]. Só así se explica que o copista e traductor galego puidera completa-lo primitivo texto castelán, tanto na parte da versión do *Roman de Troie* coma na parte tomada da *General Estoria*. A importancia que lle dá o autor á *General Estoria* móstrao claramente no Prólogo: "Porque se algũus mays complidamente quiserem saber o começo de cõmo foy poblada Troya, et os rreys que ende ouuo, et a estoria de Jaason et de Medea, lean por este libro, que o acharam mays cõplidamente cõmo esta ẽno libro de Troya segũdo foy

---

79 en galego (139 en pergamiño e 80 en papel); Artigas, *Catálogo*, p. 381, núm. 325, di que son 219 folios.

57 Véxase a recensión que fixen en *Verba* 9, 1982, 253-290.

58 Véxase para todo isto Martínez Salazar, *Crónica Troyana*, ps. VIII-X; Parker, *Historia Troyana*, ps. IX-XII; A. G. Solalinde, *RFE* III, 130-132; Artigas, *Catálogo*, p. 381, núm. 325; Schiff, *La Bibliothèque*, ps. 264-265.

59 A. G. Solalinde, *RFE* III, ps. 132-133.

jurado o achamos ẽna General Estoria, que ajunta cõ os feytos que passarõ ẽno mundo ata el rrey dom Afonso, que o fezo tornar de latin en rromãço et castellaão, et conçertou todaslas estorias que de escripuyr fosem et que passaron ẽno mũdo ata o seu tẽpo tam bem de gentijs cõmo de christãaos et de mouros con a Bliuia, et poso as cousas en quaes tenpos et en aqueles ãnos en que passarõ segundo que o acharã quẽ mays cõplidamente o quiser saber en aquela General [Estoria] que el fezo fazer" (fol. 1r)[60].

O estado actual destas interpolacions é o seguinte: folios 1 a 21v conteñen os feitos anteriores á guerra de Troia e a expedición dos Argonautas, tomado da *General Estoria.* Non está completo, pois queda cortado o relato ó final do fol. 21v e enlaza mal no fol. 22r coa versión de Afonso XI.

Folios 29r-36v, conteñen o nacemento e o xuício de Paris, tomado de *General Estoria* e incompleto polo comezo e polo final.

Folios 44r-48r, conteñen o episodio de Oenone e Paris e a infancia de Aquiles, tamén incompleto polo comezo e polo final.

Folios 48v-49r, co sacrificio de Ifixenia, filla de Agamenón[61].

Non sabemos cal sería o remate da obra, pois faltan folios polo final. É probable que, despois da conclusión da versión de Afonso XI, se engadisen uns folios co éxodo dos troianos despois da destrucción da cidade, tomado da *General Estoria,* como fai o ms. 10.146[62].

---

[60] Parker, *Historia Troyana,* p. 7.

[61] Cfr. A. G. Solalinde, *RFE* III, ps. 133-134.

[62] A. G. Solalinde, *RFE* III, ps. 134-135.

IV. A TRADUCCIÓN DE AFONSO XI E O POEMA DE BENOÎT

1. Comparación dos textos.– Solalinde xa fixo unha comparación da versión de Afonso XI e da *Versión en prosa e verso*, mostrando que son claramente independentes[1], aínda que están feitas sobre manuscritos da mesma familia, debido ás coincidencias existentes. Cal sería o manuscrito ou manuscritos orixinais é cousa que non sabemos, pois hai lecturas coincidentes nas versións españolas que non se atopan en ningún dos manuscritos coñecidos por Constans[2] e hai outras que se atopan en manuscritos pertencentes a familias diferentes. Por iso Solalinde considera que "aun con estos datos, implica dificultad el precisar a qué familia perteneciera el ms. o los mss. franceses bases de las traducciones. Las variantes, a pesar de haber algunas significativas, no nos dan pie para ello, pues vemos mezclarse las lecturas de las dos familias y de las varias secciones en que Constans clasifica los 39 mss. por él conocidos. Únicamente podemos decir que se aproximaría al ms. *A*, familia *v*, del *Roman*, pues son bastantes las coincidencias anotadas, aunque no lo sigan en todo. Dada la compleja formación de los mss. franceses, sólo se podría determinar esta cuestión –y quizá no de un modo definitivo– comparando íntegramente las versiones españolas con su original, tarea encomendada a un futuro editor de ellas"[3].

É evidente que o ms. ou mss. que circulaban pola Península tiñan unhas características propias e por iso non podemos saber con certeza se moitas das diferencias que presenta a versión de Afonso XI son propias do traductor ou xa estaban no ms. francés utilizado para a traducción. Solalinde coidaba que a versión de Afonso XI é, en xeral, boa e máis apegada ó *Roman de Troie* cá *Versión en prosa e verso*. "Apenas podemos señalar amplificaciones o frases sueltas que sean propias del traductor; abundan, en cambio, las omisiones. Algunos pasajes (...) proceden de outras lecturas"[4].

A opinión e a exploración de Solalinde son válidas, pero abondo simplistas, pois se comparamos todo o poema de Benoît coa versión de Afonso XI atopamos unha constante transgresión á fidelidade da traducción, con diversas vertentes: omisións, máis ou

---

[1] *RFE* III, ps. 136-157.

[2] *RFE* III, ps. 148-149.

[3] *RFE* III, p. 151.

[4] *RFE* III, p. 157. Nas ps. 158-161 indica as principais diferencias que atopa: no prólogo omisión dos vv. 1-44, 60-92 (sic), 97-106 (sic), 134-137, 185-714. Despois 918-930, 3095-3142, 13427-13494. Coma amplificacións sinala unha en 808-812 e outra despois de 23174.

menos longas; traducciòns máis ou menos libres; interpolaciòns, que poden ser amplias; cambios de lugar na colocación do contido; cambios de estilo; cambios nas citas das fontes latinas e, o que resulta máis importante se cadra, numerosos erros de interpretación. Como xa veño de indicar, o descoñecemento do ms. francés base da traducción non nos permite saber se moitas das pequenas interpolaciòns ou omisiòns estaban xa no texto traducido, con todo hai moitas que deben atribuírse á propia colleita do traductor.

En conxunto, podemos dicir que o traductor segue bastante ben o poema francés, pero non fai unha traducción servil, posto que constantemente acomoda o verso ás características da prosa e, ás veces, traduce moi libremente. Tamén se ve que non era moi partidario de mante-la altura poética que Benoît conseguira en moitos lugares do seu *roman*, pois a traducción adoita ser prosaica, reducindo en ocasiòns a unha liña o que o autor francés expresa en varios versos, por máis que tamén hai pasaxes en que se mellora a expresión do orixinal francés.

Velaquí pormenorizadas tódalas principais diferencias entre o *Roman de Troie* e a traducción de Afonso XI.

2. **Supresiòns.**– Son numerosísimas ó longo da obra. Algunhas redúcense a 1, 2 ou varios versos; outras consisten en condensar nunha frase o que Benoît extende por varios versos, suprimindo así os efectos poéticos; outras, por fin, alcanzan xa enorme extensión.

Así, no prólogo, omite os versos 1-44, 60-90, 97-104, 110-112, 118, parte de 176 e 185-714. Despois hai omisiòns dos versos 718, 722, 724-726, 785, 799-800, 921-930, 973-974, 977-979, 982, 990, 994, 997-1000, 1014-23, 1036, 1112, 1138-46, 1233-35, 1266-73, 1384, 1400, 1420, 1434, 1437-38, 1442-44, 1570-73, 1698-1700, 1736-37, 1813-44, 1850, 2162, 2164, 2187-91, 2266-98, 2651-54, 2883-84, 2902, 2950-52, 3010 (na descrición da reconstrucción de Troia faltan moitos pormenores), 3014-18, 3030-35, 3095-98, 3099-3138 (descrición dunha sala), 3275-76, 3589-92, 4512, 4521, 4656-64, 4667-68, 4673, 4769-72, 5116, 5189, 5191, 5239, 5244, 5372-74, 5404-06, 5408-10, 5419-29 (descrición de Troilo), 5437, 5482, 5617, 5620, 5640, 6234-42 (descrición dos cabalos), 6253-54, 6279, 6316, 6319-23, 6391-92, 6513-14, 6673-74, 6727-32, 6735-36, 6743-46, 6762, 6765-68, 6791-92, 6797, 6835-36, 6866, 6870, 6891-92, 6896, 7056, 7078, 7088, 7112, 7368-70, 7474-77, 7615-16, 7741, 7826, 7866-72, 7876-80, 7968-70, 7972, 7974-78, 8013-14, 8140, 8212, 8290-8304 (hai un salto), 8357, 8546, 8681-85, 8878-83, 8906-08, 8912, 10089-90, 10114-119, 11752, 11858, 11993-94, 12012-18, 12313-14, 12337-39, 12410, 12645-46, 12740-53 (sustituído por unha referencia ós gregos), 12936-37, 12940, 12183-88, 13234, 13311-16, 13427-494 (inconsistencia feminina), 13707-08, 13716, 13718, 13720, 13862-907, 13910, 13914, 13956-57, 14016, 14050, 14078, 14117-20, 14164, 14467-69, 14546-54, 14665-67, 14728-30, 14734-36, 14776-80, 14787-90, 14805-06, 14808, 14842, 14853-54, 14871-80, 14917-21, 14924-25, 14935-36, 14940-50, 14959, 14968-70, 14975-76, 15038-52, 15214, 15824-26, 16237-38, 16240-44, 16329-52 (un pranto), 16541-42, 16655-58, 16660, 16772, 16802, 16845-48, 16863-74, 16984, 17377-88, 17393-95, 17449-50, 17456-58, 17471-74, 17476, 17545-51, 17585-89, 17859-60, 17907-08, 17974-75, 18001-23 (referencia á paixón de Aquiles e prólogo ó seu mo-

nólogo), 18335-37, 18342, 18344-45, 19155-57, 19205-09, 19371-74, 19385-88, 19392-400, 19454, 19503-07, 19793, 19813-14, 19948-50, 20115-18, 20310-17, 20647-50, 20695-702, 20798-800, 20875-79, 20924-30, 21239-45, 21269-72, 21282-84, 21352-66, 21481-86, 21489, 21702-07, 21884, 22005-12, 22025, 22040, 22090, 21876-50, 22139-43, 22168, 22292, 22324, 22455-60, 22489-91, 22570, 22626-29, 22633, 22641-42, 22647-49, 22653-57, 22716-21, 22742-44, 22839, 22845-46, 22897, 22951-53, 22955-956, 23004, 23058, 23062-63, 23122-126, 23146-152, 23286, 23634, 23798-800, 23807-08, 23841-42, 23851, 23854, 23869-73, 23904, 23937, 23987-93, 23995-24002, 24075-77, 24137-38, 24176, 24178-79, 24191-96 (reducido), 24739-40, 24304, 24314-15, 24554-60, 24668, 24823-25, 24839-40, 25133-35, 25156-57, 25169-71, 25309-14, 25635-36, 25669-70, 25673-76, 25744-47, 25803-04, 26003, 26044-46, 26117, 26119, 26123-126, 26128-129, 26132-34, 26138, 26141-42, 26306-08, 26396-97, 26833, 26939-40, 27189-91, 27195-96, 27331-32, 27668-70, 27887-91, 28123-26, 28254, 28285-86, 28397-98, 28463-64, 28731-35, 28739-40, 28746, 28764-66, 28841-44, 29182-84, 29257-59, 29263-64, 29303-04, 29343-44, 29348-50, 29420, 29492, 29535-36, 29551-52, 29557-58, 29586-88, 29615-16, 29710-12, 29766, 29776, 29936, 29971-74, 29983-84, 30003, 30018, 30067, 30152-54, 30188, 30198-99, 30258, 30261-62.

Xunto a omisións totais, hai omisións parciais, pois o que fai o traductor é resumir, máis ou menos, o contido dalgúns versos. Coma mostra podemos cita-los versos 905-912, 1024-1028, 1100-07, 1190-96, 1368-70, 1551-68, 1593-94, 1881-82, 2785-89, 4033-38, 4177-80, 4233-38, 5285-88, 5344-46, 5365-69, 5375-80, 6265-69, 6871-74, 7675-86, 7965-78, 8706-09, 8724-28, 9682-89, 13068-70, 13254-260, 13308-09, 14172-80, 14516-24, 14539-45, 14617-30, 14650-56, 14791-804, 15142-172, 15600-04, 15723-37, 15948-59, 16323-28, 17590-96, 19085-87, 19715-16, 20047-55, 20651-55, 20755-83, 20784-89, 20801-12, 20898-910, 21176-82, 21327-34, 21622-30, 21671-72, 23153-164, 23191-214, 24600-03, 25997-26002, 26039-42, 28465-68, 28528-32, 29775-78.

Estas omisións parciais débense, en xeral, a que o traductor é pouco amigo da hipérbole, das comparacións, dos elementos encadeados, de todos aqueles recursos expresivos máis idóneos para a poesía. Por iso as máis das veces reduce a expresión ó mínimo ou elimina toda a pasaxe, facéndolle perder á traducción cualidades poéticas. Citemos algúns exemplos dos moitos que se podían enumerar:

Quant vint contre le tens novel, que doucement chantent oisel, que la flor pert e blanche e bele, e l'erbe est vert, fresche e novele; quant li vergier sont gent flori e de lor fueilles revesti, l'aure douce vente soef (953-959).	Despues que el verano fue entrado et los vientos del ynuierno fueron amansados (Parker, *La versión*, p. 5).
Tant ont tiré as avirons et tant siglé as pleines veiles	Et andudieron tanto que a poco tiempo aportaron en Colcos (p. 7).

e a la lune e as esteiles, qu'il ariverent en Colcon. (1134-1137).	
Desci qu'el fu devant le rei. Trop fu bele de grant maniere de cors, de façon e de chiere. Bendee fu d'un treceor, onques nus hom ne vit meillor; a ses cheveus esteit orlaz. Autre parole ne vos faz, mais el païs ne el regné n'aveit dame de sa beauté. Par mi la sale vint le pas; la chiere tint auques en bas, plus fine e fresche e coloree que la rose quant ele est nee: mout fu corteise e bien aprise (1240-1253).	Et fuesse por medio del palaçio o el rrey seya(?) muy passo et en buen contenente et abaxando sus oios por tierra" (p. 8). (despois engade algo).
De marbre blanc, inde, safrin, jaune, vermeil, pers e porprin (3063-3064).	De marmol de muchas colores (p. 32).
Des merveilles e des façons des murs, des tors e des donjons (3167-3168).	Las marauillas de Troya (p. 33).
Mout esteit forz, mout esteit durs (5183).	Et era muy duro (p. 61).
Et mout fu d'armes engeignos; mout fu estouz e sorpalez, e mout par fu sis cors dotez (5216-5218).	Et muy temido en armas (p. 62).
Soef voiz ot e douce e quasse (5300).	Et la boz flaca (p. 63).
... escuz e lances, chevaus, haubers e conoissances e chevaliers (6457-6459).	armas et caualleros (p. 78).
Lonc col e dreit, tel come as armes coveneit; les espaules mout bien seanz, a val traitices descendanz (5411-5114).	Et el cuello luengo et las espaldas anchas (p. 64).
D'un mantel gris s'est afublez d'un drap de seie a or ovré (11708-11709).	Et cubrio un manto (p. 132).
E quant il l'a aparceüe, contre li saut et si l'embrace; les ieuz e la boche e la face	Et Ector saliola a rreçebir et abraçar mucho a menudo (p. 133).

li a baisié plus de cent feiz (11736-11739).	
Trestoz les reis e les demeines, les dus, les princes, les chataines (12827-12828).	Todos los altos prinçipes de la hueste (p. 150).
En sarqueuz riches de liois e de fin marbre verz e blois, jaunes e pers, menuz gotez, sont seveliz e enterrez (13047-13050).	Et metieronlos en nobles monumentos quales pertenesçian a rreyes (p. 153).
(une mace) poi meins grosse d'un petit pain (14826).	(una pellota) pequeña (p. 175).
Une lance de fust fraisnin o un trenchant fer acerin (23459-23460).	Una lança (p. 287).
Cil lor voudra estre en aïe, tant com li iert el cors la vie (23487-23488).	Et auya muy [grand] sabor de la ayudar (p. 287).

Así tamén nos versos 1149-66, 2183-91, 2263-65, 2731-35, 3063-80, 5205, 7348-50, 7742-46, 9700-24, 11753-57, 11848-50, 12509-11, 13303-07, 13800-02, 14304-06, 14683-85, 14809-11, 14955-58, 16370-71, 16557-64, 17196-200, 17931-32, 19962-65, 20658-59, 23253-55, 23301-02, 23470-71, 23597-601, 24224-26, 24320-24, 24534-36, 24767-70, 26164-65, 27341-54, 29305-08, 30259-60 e noutros moitos.

Ás veces as reducciòns son de detalle, como, por exemplo,en:

Par Grece e par mi la contree (932)	por Greçia (p. 4).
Ofert, pramis e dit li on (943)	prometieronle (p. 4).
Trist e morne (1120)	muy tristes (p. 6).
Un cor d'olifant haut e cler (2650)	un cuerno de elefante (p. 27).
As temples as deus (2763)	a los templos (p. 28).
Franches dames, franches puceles (2901)	¡ay, dueñas! (p. 30).
En estor ne en tornei (5197)	en batalla (p. 61).
Les ieuz ot vairs, le vis joios (5469)	auya los oios alegres (p. 65).
Es granz batailles ou il fussent (6726)	en la batalla (p. 82).
Glaucon ot non Fierejostice (7694)	auya nombre Glaucon (p. 94).
Le destrier prent, que vaut cent livres (9021)	et tomole el cauallo (p. 112).
Pluto e Proserpine e li autre dieu enfernal (13756-57)	los dioses del infierno (p. 162).
Par l'anelet d'or a cristal (14323)	por la rrienda (p. 168).

De grip, de tigre, de lion (14725)	griffos et leones (p. 173).
Seches e enveillies (14843)	secas (p. 175).
Orestes, li chiens, li feus (29772)	Orestes (p. 379).

3. **Traducción libre.**– Xa dixemos antes que a traducción de Afonso XI non é servil e presenta, sempre que pode, unha acomodación á prosa do estilo poético do orixinal francés. En conxunto, esta acomodación non se desvía moito do contido, pero aínda así atopamos moitos casos en que o traductor actúa pola súa conta e traduce con enteira liberdade, chegando mesmo a cambia-lo sentido do "roman" francés.

Dentro destes cambios entran determinadas referencias de Benoît, que non lle pareceron oportunas ó traductor e que suprime ou substitúe por outras máis chamativas ou menos comprometidas. Así:

Sor un cheval sist d'Alemaigne, mais onques teus n'eissi d'Espaigne (7467-7468).	sobre un cauallo muy preçiado de Alemaña (p. 91).
A reis, a contes e a dus, la meins fort n'eüst pas dotance de tot l'empire al rei de France (3020-3022).	de duques et de condes que eran tan buenos et tan fuertes que de ningun emperador non aurian dubdança por poderoso que fuesse (p. 32).
Destriers de Castele (9456).	el cauallo (p. 119).
Quant remes fu en l'auqueton, qui fu d'un drap saragoceis (11702-11703).	finco en un gambax (p. 132).
Le destrier de Castele, qui vaut son peis de fin argent (14012-14013).	el cauallo que traya que era de grand preçio et fuera de España (p. 165).
Mais l'emperere d'Alemaigne, al mien cuidier, e cil d'Espaigne (16741-16742).	ca diz la estoria que el mas rrico emperador que nunca fue en Roma njn en Alemaña (p. 196).
Qui vint del regne a l'Aumaçor (19456).	que ouyera de tierra del Andaluzia (p. 227).
E li verniz e l'ors d'Espaigne (20897).	et todos trayan espadas de Alemaña (p. 250).
O les branz vieneis (21172).	metieron mano a las espadas (p. 253-254).
N'i a cel n'ait escu a broigne, heaume e espee de Saissoigne o Loherenge o d'Alemaigne (21279-21281).	et buena loriga preçiada de Sansoña et buen yelmo et buena espada et buen escudo (p. 255).
Si li tresors Otevien (28726).	si quanto en el mundo ha (p. 366).

Noutros casos o que se fai é mudar totalmente a imaxe presentada polo texto francés ou desenvolver máis a expresión. Así:

el sablon (988).	por el puerto (p. 5).
Oëtès l'a lez lui asise (1254).	desi tomola por la mano (p. 8).
Cent feiz li a baisié la face (1304).	et abraçola mucho (p. 8).
Quar pleine estes de grant saveir (1330).	por quanto bien los dioses uos quisieron fazer (p. 9).
Quin furent mort al chief del tor (1346).	et murieron por ello (p. 9).
Quar ja pert del jor la clarté (1662).	ca ya yua luziendo et temianse del dia (p. 14).
Mais clo tes ieuz, que tu nes veies (1726).	mas guardate bien dellos quando andudieres arando (p. 14).
Treiz feiz lor fai afflicion (1751).	et fincaras los ynoios et faras tu oracion (p. 15).
Mais doucement te vueil preier (1758).	mas una cosa te rruego por los dioses (p. 15).
Ja la le pié ne portereies (1784).	que non fuesses por aquella lana (p. 15).
son cors (1892).	sus armas (p. 16).
De marbre fin e de liois jaunes e verz, indes e blois (3011-3012).	et quanta piedra y auye que marmol et bermeia et negra et cardena et vis et india et otras muchas de estrañas colores (p. 32).
ciparis (3398).	maçano (p. 36).
amer la dei (3421).	et amela et amola et amarla quiero (p. 36).
Sis pere, li chaitis dolenz (3525).	su padre fue un gaffo catiuo (p. 38).
Por un vil chien (3620).	por rabo de un can (p. 39).
Ombre d'un geneivre (3870).	a sombra de un arbol (p. 43).
Mais Fortune nel voleit mie, que trop lor esteit enemie (4165-4166).	mas la auentura, que trae las cosas quando arriba quando ayuso, non lo quiso soffrir (p. 47).
E la grant noise iert abaissiee (4460).	et fueren todos assessegados (p. 51).
Sor un feutre de porpre bise (4734).	fuese sentar con ella en un estrado (p. 54).
Ros (5154).	et muy bien fecho (p. 61).
Cist fist mainte fausse pramesse (5214).	et prometia muy bien su auer (p. 62).
Neif n'est plus blanche qu'il ert toz (5233).	et era fermoso et muy blanco et mucho apuesto (p. 62).
Le col aveit de lonc espace. En li n'ot rien que bien n'estace (5523-5524).	et ouo su garganta blanca que le paresçia muy bien (p. 66).

Sages poëtes coneüz (5820).	fue un preste...mucho onrrado et mucho coñosçido (p. 70).
D'or vermeil (7355).	de oro et de azul (p. 90).
Fier e hardi come liepart (8992).	assi fardidos et aujuados commo si fuessen seños leones (p. 112).
Li poëte e li devin (29160).	et los maestros onrrados et sabidores de las grandes philosophias (p. 372).

Tamén en 4507-08, 5137-39, 5159, 5179-81, 5193, 5241, 5266, 5270, 5333-34, 5380, 5454, 5461, 5520, 5610, 5626, 6627, 6651, 6794, 6798, 6803, 6867, 7254, 7388-89, 7647-49, 7787-88, 7860, 7887, 7932, 8144, 9759, 11717, 12364, 12499, 12529, 12947, 13195, 13700, 13859, 13913, 13918-19, 14143-45, 14590, 14726-27, 14732-33, 15003-06, 16764, 17136, 17412-13, 18894-96, 19089, 23133-34, 23284, 23446, 23646-47, 23888, 23954, 26130-31, 26935, 27638-40, 27917-18, 29121, 29289-91 e 29568-71.

Noutras ocasións a traducción obedece a un desexo de amplia-lo contido do texto francés. Así:

E chevaliers set cenz e plus (804).	et muchos otros prinçipes de su señorio que y vinieron et otros muchos caualleros (p. 3).
Fort e siglant e atornee (902).	et que fuesse muy fermosa et muy bien labrada et que le non minguasse ninguna cosa (p. 4).
Grant honte nos a fait li reis (1064).	vedes que desonrra nos este conde ha dicha de parte de ssu señor (p. 6).
Que demain n'i seions trové (1067).	et si y mas estudieremos que nos matara et fara de nos iustiçia (p. 6).
Faite par art e par conjure (1666).	fecha por grand arte et muy fermosa et coniurada por muchos encantamentos (p. 14).
Guardez (3544).	et uos, don mensagero, guardatuos (p. 38).
Sa char e sa crine deugiee ert plus blanche que neif negiee (5147-5148).	et auya su catadura blanca et delgada et los cabellos leznes et delgados et auyalos ya todos blancos commo la nieue (p. 60).
Chascuns morra a son termine (9675).	ca todos los omnes mueren a ssu tiempo que an puesto et ante non (p. 122).
...De set semaines ne furent puis ses plaies saines (9925-9926).	que por dos meses non podria seer bien sano por muy buen maestro que aya (p. 127).
O li s'en issent plus de trei (13424).	et salieron con ella tres de los fijos del rrey (p. 159).

Chiés e bus (14041).	piernas et braços et espinaços et pies et manos et cabeças et costados (p. 165).
Qui mout par se fait bien de li (14297).	que se andaua enfiñiendo et gabando que estaua della muy enamorado (p. 168).
De sa ventaille (15599).	del yelmo et del almoffar et de la loriga (p. 180).
Dous briés escrist en dous semblances (27697).	el escriuio dos cartas partidas por A.B.C. (p. 351).

De xeito parecido está a traducción dos versos 1658, 1672, 9656-58, 9796-98, 9871-72, 11938-44, 11949-50, 12531, 13521-22, 13911, 14465-66, 14823, 14910, 15843-44, 17606-07, 19164, 19596-97, 19833-34 e 25794-800.

Tamén poden obedecer a un desexo de independencia as transgresións do tipo: 1750 as deus → a dios (p. 15); 5824 al deu → a los dioses (p. 70).

Outros numerosos casos de traducción máis ou menos libre, ás veces aumentando o texto, témolos para os versos 57-59, 129-144, 161-164, 171-172, 867-868, 903-904, 1131-33, 1185-89, 1198-1200, 1274-79, 1296-98, 1427-28, 1622-34, 1667-70, 1991-2000, 2079 ss., 2180-81, 2348-49, 3029-40, 3807-08, 3944-47, 4261-81, 5239-50, 5250-56, 5393-5400, 5532-40 (retrato de Casandra), 6227-33, 6658-66, 7110-12, 7140-46, 7351-53, 7400-05, 7601-03, 7650-56, 8246-60, 8315-28, 8505-14, 8675-85, 8789-90, 8805-07, 8844-46, 9000-05, 9083-84, 9535-36, 9547-52, 10609-10, 11613-16, 11625-36, 11958, 12054-57, 12372-74, 12425-26, 12591-99, 12647-52, 12754-59, 12779-83, 12915-16, 13033-36, 13318-22, 13822-45 (descrición do tendellón), 13978-81, 14025-35, 14221-26, 14271-87, 14310-22, 14326 ss., 14361-64, 14435-42, 14485-90, 14571-74, 14686-710, 14737-58, 14885-95, 14899-902, 14965-67, 14991-95, 15010-14, 15023-30, 15062-78, 15079-92, 15183-86, 15197-99, 16018-19, 16261-62, 16314-18, 16353-59, 16380-96, 16491-502, 16566-74, 16705-10, 16715-16, 16732-36, 16773-91, 16875-80, 17045-80, 17295 ss., 17356-57, 17553-84, 17638-46, 18028-100, 18346-50, 19227 ss., 19380-84, 19432-48, 19491-93, 19539-60, 19636-50, 19805-08, 19936-47, 19996-20005, 20068-70, 20080-102, 20444-45, 20451-72, 20940-46, 21237-38, 21557-58, 21687-93, 21967-69, 22034-35, 22099-102, 22120-26, 22136-38, 22469-70, 22665-72, 22676-712, 22796-800, 22858-69, 22900-08, 22989 ss., 23023-28, 23175-80, 23181-90, 23277-82, 23457-58, 23843-44, 23846-49, 23967-68, 23898-900, 24038-39, 24044-46, 24057-58, 24230-35, 24263-69, 24300, 24335-47, 24348-87, 24483-94, 24669-76, 24845-49, 25066-69, 25160-65, 25217-23, 25444-45, 25714-16, 25731-34, 25788-93, 26004-10, 26139-140, 26411-13, 26445-56, 26829-34, 26910-14, 27618-19, 27698-715, 27813-14, 27995-99, 28976-82, 28983-96, 29211-16, 29774-75, 30050-57, 30069-76, 30103-04 e 30116.

4. Interpolacións.– Aínda que Solalinde di que só atopou dúas notables amplificacións[5], o certo é que estas son numerosísimas e de moi diversa condición. Hainas que se limitan

[5] Os versos 808-812 e despois do v. 23174 (*RFE* III, ps. 160-162).

a unha precisión aclaratoria, outras son reminiscencias de lecturas alleas ó texto e algunhas presentan moita extensión. Unha primeira mostra vémola nos títulos dos capítulos. Frente ó texto francés, que apenas conta coa distribución en capítulos, o texto traducido abre constantemente novos capítulos co seu respectivo título.

En canto ás precisións que se fan, son do seguinte tipo:

(Achilles) qui mout fu proz e renomez (154)	(A.) fue cauallero bueno et de pro et fardido et muy temido et muy reçelado et coñosçido en muchos logares por los sus grandes fechos (p. 1).
Medea (159)	Media, fija del rrey Oetes (p. 1).
De querre Esiona, lor ante (175)	por demandar su tia Anssiona, que fuera robada quando fuera el primero destruymiento de Troya (p. 2).
despois de 177 engade	et commo le non quisieron dar la dueña et le troxieron mal (p. 2).
Qui dame Heleine en amena (180)	que leuo despues a Elena, la mas fermosa dueña del mundo, por Ansiona, su tia (p. 2).
Quar paor ont de lor seignor (1848)	ca auyan grand miedo et grand pauor de su muerte. Mas aquel que era de grand coraçon et muy biuo et muy ligero non dubdo de todo aquesto (p. 16).
Peleus a premiers parlé (2224)	Poleus, que era de los mas entendidos et mas onrrados señores de aquella compaña fablo primero et mouyo su razon en tal manera (p. 21).
despois de 2292 engade	et ascondernos hemos en un logar muy seguro que yo se muy grand pieça de la uilla, ca yo cate la tierra en derredor quando nos Leomedon fizo la desonrra et cate las matas et los logares espessos et las huertas por tal que si esto acaesçiesse que yo sopiesse bien la tierra (p. 22).
Li autre après ot non Paris (2937)	el segundo fijo ouo nombre Alixandre et llamaronle despues Paris por una auentura que le acaesçio que aqui non cuenta (p. 31).
despois de 3722 engade	Despues que el rrey P. ouo acabada su razon contra sus uassallos dixo assi a ssu fijo Ector: "Ector, tu eres mio fijo primero et yo quiero, sin dubda, que tu seas señor de aquesta fazienda, ca yo bien çierto so que eres muy bueno et muy sesudo" (p. 41).

Ele faiseit duel angoissos. A haute voiz a toz diseit (4886-4887)	ca esta fazia muy grand duelo por lo que auya adeuinado et era marauilla commo non moria con coyta, ca todauia se mataua et dezia a grandes bozes (p. 56-57).
Mais por amor traist mainte feiz maintes peines e mainz torneiz (5223-5224)	pero que lo suffrian por ualer mas, ca los omnes suffren grandes coytas por llegar a grandes estados, et despues fue este Diomedes muy cuytado de amor, assi commo la estoria adelante contara (p. 62).
Li uns fu reis, li autre dus (5642)	et vno dellos era duque et el otro rrey, mas yo non uos sabria çierto dezir qual dellos era duque njn qual rrey ca Dayres non lo quiso contar (p. 68).
e Aiaus (6638)	et Aias Talamon et el rrey Aias (p. 81).
de Boece (6781)	de tierra de Doeta, que es muy çerca de o naçe el sol (p. 82).
...compaigne que mout par ert fiere e grifaigne (6833-6834)	et esta compaña que consigo traya Filomenis de tierra de Palfagonia era muy fuerte et muy marauillosa et de grand orgullo et auyan rrostros de griffos, tales y auyan (p. 83).
despois de 6920 engade	et contando y unos et otros todos de consuno fueron çiento et tres, mas despues duro tanto la guerra que llegaron y muchos prinçipes et muchos rreyes de amas las partes que yo non conte aqui njn contare (p. 84).
nez de soignanz (8098)	et todos los ganara en dueñas et en donzellas de alto linage et de muy grand guisa (p. 99).
despois de 8894 engade	et fazialo tant bien por sus manos que mataua et derribaua quantos ante si fallaua (p. 110).
Soz lui ont son cheval ocis (8998)	ca ellos le mataran ya el cauallo, mas empero non el bueno a que dizian Galatea (p. 112).
Li Bastart (9593)	et los otros sus hermanos bastardos, que su padre ouyera de ganançia (p. 121).
Ses freres meine Hector o sei, par le comandement le rei (9877-78)	demas leuo consigo los sus hermanos bastardos, diez et siete que fincaran con el rrey, segund commo el cuento dize (p. 126).

Mostré li ont as queus forface, as queus aït e les queus hace (12407-12408)	et ellos mostraronle luego los griegos et mandaronle que les tirasse et les quisiesse mal. Desi mostraronle los troyanos et dixieronle que los amasse et fuesse de ssu parte. Et el entendio bien quanto le dixieron et fizolo assi (p. 143).
l'escu (12478)	del escudo, que era pintado a sus señales, que eran de flores de azul en campo de oro (p. 144).
ciglaton (15643)	çiclaton que le diera Brisella (p. 180).
hui cornerons la recreüe (15686)	et desque agora fueremos uençidos et desbaratados oyredes los gritos et los siluos sobre nos, atantos que nos non prestaran los sueños que doña Andromaca soño (p. 181).
Grant piece lor tindrent le pas (15879)	et el rrey de Perssia et Paris et Troylus et Polidamas enduraron et suffrieron grand affan et touieron aquel passo grand pieça con todos los suyos (p. 184).
Andromacha e dame Heleine (16405)	et A., su mugier, et Poliçena, su hermana, et El., su cuñada (p. 192).
Sacheiz ja el n'i trovereiz (20376)	ca sabet que en mj non fallaredes al sinon quanto he dicho a uos, don Nastor, et a Diomedes et a Vlixas quando aquj ueniestes (p. 242).
le germe Achilles e son heir (22551)	el fijo de A. que auya a que dezian Pirrus Neutolamus (p. 273).
Tuit li poëte e li devin i sont al mestier dire e faire (22898-22899)	ca alli fueron ayuntados todos los arçebispos et obispos et abades et toda la clerizia de ssu ley por fazer sobrel sus offiçios et dezir sus oraçiones (p. 277).
Julius Cesar, li senez, qui tant fu sages e discrez (23135-23136)	et aueno assi que en Roma ouo un emperador que dixieron I. Ç. Este emperador fue señor de todo el mundo et fue mucho entendido et muy sabidor (p. 281).
Ço sunt femmes, ço m'est a vis (24081)	mugieres son, ca non uarones. Amigos, feritlas sin ningun miedo (p. 296).
Pallas (25389)	Pallas...que dizen Minerua, a cuyo nombre el rrey fazia aquel templo (p. 317).
Ylion (26223)	el Aylion, a que dezian alcaçar (p. 329).
Son aiuel (29221)	el rrey Peleus, su auuelo, padre de Achilles (p. 373).
Femme Orestes (29598)	mugier de O., fijo de Agamenon. Esta

Hermiona era fija de Menalao et de Elena commo la estoria de ssuso conto (p. 377).

Como a traducción non é literal, a prosificación facilita a interpolación de elementos extraños ó texto francés, que case sempre tratan de poñer máis claro o que nos versos aparece esquematicamente. Estas interpolacións, combinadas coa traducción libre, poden abarcar varias liñas. As citas poderiámolas aumentar ás moreas, como aínda, por exemplo, nos versos 952, 1227, 1256, 1309-13, 1857-61, 4773-802, 5434-36, 8024-28, 8869-74, 8884-87, 9591-604, 9680, 10133-35, 12007-10, 12232-36, 12396, 12540, 13127-34, 13528, 13821, 14237-39, 14591, 14731, 14960, 15712, 15743-48, 15850-57, 16230, 16476-78, 16644, 16651-52, 16664, 16827-28, 17135, 17211, 17225, 17339-44, 17353, 19074-75, 19411-12, 19535, 19779, 19798-800, 19856-57, 20024, 20035, 20676, 20879-90, 20937-38, 21697, 21701, 22111-20, 22323, 22329-33, 22500, 22544-47 e 56, 22564, 22616, 22675, 22831-33, 23100-02, 23108-11, 23121, 23144, 23328-35, 23389-90, 23431-32, 23449, 23593-96, 23625-28, 23702-05, 23788-92, 23815, 23837, 23861-62, 23897, 23906, 24078, 24090, 24219-20, 24223, 24284, 24308, 24408-10, 24432, 24460-61, 24465-70, 24604-05, 25072-73, 25127, 25279, 25534, 25710-13, 25748, 25811 e 816, 25819, 25992-94, 26059-65, 26069-77, 26138, 26211-12, 26215, 26316, 26429, 26542, 26559-60, 26631, 26822, 26858, 27108, 27119-20, 27213, 27276, 27280, 27492-93, 27503-06, 27581, 27817, 27987, 28155-57, 28244, 28255-56, 28411, 28419-22, 28964 e 971, 29001, 29012-13, 29053-56, 29092-95, 29098-99, 29147, 29198, 29621 e 29790-810.

Onde se nota moito a traducción libre e a interpolación é na parte dialogada, nos parlamentos postos en boca dos personaxes. Amais dos casos citados, podemos engadir: versos 891-2, 1091-92, 1380, 1406-07, 1429, 1460, 1746, 1872-73, 3772-80, 4755-67, 6199-202, 12616-22, 13747, 15592, 18237-42, 17814-34, 18256-61, 19167-69, 19477-80, 19508-12, 19577, 19709, 19730, 19733-34, 19741, 19748-52, 19786, 19931-35, 20274, 20326, 20337-38, 22925, 22946, 22962-66, 22971-74, 22979-83, 23011, 24080, 24507-10, 24523-25, 24542, 24620-24, 25019, 25021, 26509, 26532-37, 26823-24, 27032, 27035-38, 27065-80, 27208, 28155-207 e 29448-54.

As acomodacións do verso á prosa poden verse en casos coma os seguintes:

Son message li dist li cuens, qui sire e mestre esteit des suens: "Jason, fait il, entent a mei: Oies que di de part le rei... (1035-1038)	et el diole la carta de creençia que traya del rrey, et Iaason tomo la carta et leyola, et despues que la ouo leyda, dixole el conde assy: "Jaason, Leomedon me embia a tj, assi commo tu vees en esta letra, que me creas de ssu parte. Et lo que me dixo quierotelo dezir (p. 5).
Vassaus, fait il al messagier (1074)	Desi tornosse al conde et dixole assi: conde (p. 6).
Reine dame, font li il (11895)	pves que los caualleros oyeron toda su rrazon que les la rreyna dixo, dieronle tal respuesta: señora (p. 135).

Parlé i ot, ço fu adès (17019)	pves que Agamenon ouo su razon acabada, todos los rreyes et condes et duques et señores fablauan sobr'este fecho cada uno lo que le semeiaua (p. 200).
Lors respondi Nestor li reis (19780)	Qvando Nastor uio et entendio que las palabras yuan cresçiendo entre Achilles et Diomedes, dixo assy (p. 234).
Seignor, fait sei Diomedes (19889)	Diomedes leuantosse en tanto en pie et començo su razon en tal guisa: señores, commo quier que se alguno quexe desto que yo agora quiero dezir, non puedo estar que lo non diga" (p. 236).
Despois de 20789 engade	Desy començo razonarse con Poliçena assi commo si ella delante estudiesse et deziale assi (p. 248-249).
Panthesilee ot la manace: a poi l'en est, petit le crient (24088-24089)	quando la rreyna P. oyo commo Pirrus esforçaua los suyos et despreçiaua las amazonas fue muy sañuda et todo quanto el dezia non lo preçio nada et dixole assy (p. 296).
Seignor, fait il (24845)	Pves que Antenor uio tiempo et logar para dezir su razon leuantosse en pie et dixo assy tan alto que todos lo oyeron: señores (p. 308).
La parole fu bien oïe (25014)	Antenor se leuanto estonçe en pie et començo su razon et dixo assy tan alto que lo oyeron todos (p. 311).

Xunto a todos estes casos citados, aínda atopamos outros exemplos máis importantes de interpolacións, pola maior entidade do engadido. Así:

Jason i fu e Hercules, cil qui sostint maint pesant fais e mainte grant merveille fist e maint felon jaiant ocist e les bones iluec ficha, ou Alixandre les trova (805-810)	Et vinieron y E. et Iason. Et aqueste Ercoles auya començado grandes fechos, et grandes conquistas acabadas, et mato muchos jayanes, et passo por muchas coytas, et por los grandes fechos que acabara auya grand prez, et era omne muy nombrado, et en cada hueste que se algun pleito boluia luego yua alla, et conqueria muchas tierras et ponia sus ymagines en aquellos logares fasta do conqueria, ca en aquel tiempo era costumbre que todos los rreyes que algunas tierras conquerian ponian sus ymagines ally fasta o conquerian. Si conquisiessen por guerra ponian ymage de omne ardido, si conquisiessen

por seso ponian ymage de omne sesudo. Et Ercoles fizo poner dos ymagines ally fasta o conquerio a un omne ardido et otro sesudo. Et estas dos ymagines fallo despues Alexandre estando ençima de vna sierra, quando el despues conquerio la tierra, o las el fincara por señal (p. 3).

Del rei Priant e de sa femme (4879)

del rrey P. et de E. su mugier. Et commoquier que era su nuera, sabet que Ecuba mucho la amaua, et tanto la onrraua commo si fuesse su fija, lo que agora fazen pocas suegras, ante les buscan quanto mal pueden a aquellas que sus nueras son, et prometenles mucho bien delante et detras cortan dellas et andan siempre escaruando si fallaran algun mal que digan dellas. Et tal cosa les assacan que nunca fue dicha njn pensada, et nunca es en al el su pensar sinon en boluer mal entr'ellas et sus maridos. Mas Ecuba non fazia assi, ca ella et el rrey Priamus amauan et seruian muy de coraçon a Elena (p. 56).

Despois de 5152 engade

Et mostraua bien siempre su razon en plaça, et fue omne de noble coraçon et que se tenia para grand fecho, et fizo siempre mucho por auer grand prez, et aun al uos quiero dezir, que siempre fizo al que con el quiso veuir que, de qual estado quier que fuesse, cada uno segund la su guisa siempre copo en la su merçed. Et era muy rrico et muy abondado et de muy buen talante contra todos (p. 60).

Ci est toz li monde jostez (19472)

Et a esta guerra son uenidos de todas las partes del mundo, de Europa, de Asia et de Affrica, en manera que ningun cauallero que sse de armas preçiasse non finco alla si non finco por dolor o por otra coyta tal que non podiesse uenir. Et los que uenir non podieron embiaron sus poderes et sus compañas, en manera que los unos uenjeron aqui por conquerir esta uilla et los otros por deffenderla. Et dellos venieron y por ganar prez et proeza, et otros por mostrar su grand brio et su poder, et los otros por ayudar a ssus

	amigos, et muchos por estoruar a ssus enemigos con que han en sus tierras omezillos et enxecos et por se uengar aqui dellos, et otros uenieron por despender sus aueres a grand brio, et otros por linage que han de la una parte et de la otra (p. 228).

O mesmo sucede nos versos 19918 (p. 236-237), 23276 (p. 284) e 25028-29 (p. 311). Finalmente, xunto a estas, hai outras interpolacións que chegan a un tamaño considerable. Son deste tipo as seguintes:

n'omes cornuz ne marmions (14734)	Et desque yua este iuego...son tamaños commo un coudo (ps. 173-174) (engade case 41 liñas).
Despois de 16212	engade 21 liñas: en todo esto Ector andaua...et deziruos he commo (ps. 188-189) (os versos 16213-222 están moi aumentados).
Narcisus sui, ço sai e vei, qui tant ama l'ombre de sei qu'il en morut sor la fontaine (17691-17693)	A mj me semeia que so Narçiso...porque la non pudo auer (p. 209-210) (aumenta 15 liñas cunha referencia a Narciso).
Despois de 15512	engade algo máis de 21 liñas: ca uos bien sabedes...et guardat bien uuestro prez (p. 228-229).
Cinc anz en a duré la guerre; trop i avons grant perte faite (19578-19579)	bien sabedes uos que siete años...que todos reçebimos" (p. 230) (aumenta 31 liñas).
Navrez i fu Diomedes (20071)	Et cuenta Dayres...fuel ferir tant duramente (p. 239) (aumentado en 12 liñas).
Despois de 23174	engade 32 liñas[6]: desi otrossy quiero que sepades commo la tierra es puesta et deuisada...Titulo de quantos son los pueblos del mundo et contra quales partes es la tierra despoblada (p. 282). Os versos 23175-80 con traducción moi diferente e logo engade algo máis de 7 liñas: ca otras partidas...non puede del reçebir calentura (p. 282-283).
Versos 23784-23787	sustituídos por: En esta parte dize el cuento...pero mucho adur et llorando muy de coraçon (p. 292) (algo máis de 17 liñas).

[6] A fonte está nas *Etymologiae* de S. Isidoro (XIV, II, 1-3 e XIII, XVI, I, XXIV). Cfr. A. G. Solalinde, *RFE* III, ps. 161-162.

Versos 24422-24424	sustituídos por: et desde oymas la estoria uos lo contara todo...et acabar la estoria que començe (p. 301) (total 24 liñas para falar da envexa).
Haï! Fortune dolorose, come estes pesme e tenebrose! (25215-25216)	¡Ay, uentura negra et escura...nunca eres estable en ningun fecho" (p. 314-315) (aumentado en 13 liñas). Os versos 25217-223 con traducción moi libre e logo engade 5 liñas: et esto ha muy poco tiempo...mientra touiste conmigo (p. 315).
Versos 30301-30316 Epilogue	Non coincide. A traducción pon un capítulo diferente: Aqui se espide el auctor de la estoria (43 liñas). Logo remata coa referencia á data da traducción por Afonso XI (9 liñas) (p. 386-387).

5. **Refráns.**– Benoît non utiliza no seu poema proverbios, en cambio o traductor español non puido fuxir á tentación de utiliza-lo refraneiro popular, pagando así tributo á moda de toda a literatura medieval peninsular. Vémolo claramente en 8 ocasións:

Quar l'onor de nos e le bien en desir jo sor tote rien (3839-3840)	cambiado en: et quien grand salto quiere saltar, de lueñe deue correr (p. 43).
Ne vuelent pas li chevetaigne que la vile sole remaigne (8159-8160)	otrossi non quisieron los señores que la villa fincasse sola por se non perder commo otra uez fiziera, ca diz el prouerbio antigo que de los escarmentados se fazen los arteros (p. 100).
Ç'a Troïens reconfortez, que par tot en sont li meillor: por un en perdent treis de lor (12672-12674)	et porque diz el prouerbio mal de muchos confuerto es, por ende los troyanos auyan grand confuerto de la muerte de los quatro rreyes que perdieran por aquellos otros siete que los griegos alli perdieron otrossi (p. 148).
Ç'avient en l'an, o meins, espeir, que l'om ne cuide ja veeir (12915-12916)	ca muchas uezes contesçe que viene a omne grand pro et grand ayuda dalli onde la non espera. Et por ende diz el prouerbio: faz bien et non cates a quien (p. 151).
V. 17743 (diferente)	ca el fuego ascondido peor quema que lo descubierto (p. 210).
Qu'uns mauvais guarz la geta mort (19771)	que un rapaz lo mato et commo quier que el prouerbio diga que mal de muchos confuerto es a mj non plaze nada de tal confuerto (p. 234).

Vv. 20089-20090 (diferente)	et por tal fecho commo este oy dezir que suele arder el iusto por el peccador (p. 239).
Despois de 29729 engade	et por esto diz el prouerbio: cabra ua por viña, qual fizo la madre tal fizo la fija, et nunca en el mundo nazcan otras tales (p. 379).

6. **Outras desviacións.**– Xunto a todo este tipo de desviacións, aínda podemos citar outras que fan referencia ós cambios duns nomes por outros, duns números por outros, ó tratamento dos vocativos, cambios de lugar do contido e citas das fontes utilizadas.

6.1. Os nomes e os números.– A lectura dos nomes e dos números non sempre coincide co poema de Benoît. Unha boa parte dos nomes está mal lida, con constantes deformacións, e nalgúns casos chéganse a substituír uns por outros. Poñerei uns exemplos de mostra:

Eneas vait veeir Heleine, Polidamas o sei en meine; ensemble o eus vait Troilus ..... Ecuba fu corteise e proz: les treis vassaus a joïz toz (11845-11847 e 11855-11856)	Eneas et aquellos caualleros que con el estudieran fueron ueer la rreyna Ecuba et las otras dueñas que con ella seyan...Et la rreyna Ecuba que fieramente era cortesa et sesuda, aparto luego a fabla tres caualleros daquellos et si me alguno preguntasse quales eran yo gelo diria, ca el vno era Troylus, su fijo, et el otro Polidamas et el otro Eneas (p. 135).
Sigeon (26004)	Agrion (p. 326).

Unha boa serie de diverxencias nos números e nos nomes dos reis témola na descrición das naves que os gregos levan a Troia (versos 5601-5702, ps. 67-68).

Nos números as diferencias son constantes e xa se notan manexando mesmo os distintos mss. franceses, que presentan moitas veces lecturas diferentes. Abonda con poñer uns cantos casos:

1094 jusqu'a treis anz → ante que vn año (p. 6).
6917 trente e treis → quarenta et tres (p. 84).
8959 trente → treze (p. 111).
10012 qu'il en i ocist mil e mais → daquella espolonada mato Ector treynta caualleros buenos (p. 128).
12628 trei mile → diez mill (p. 147).
12781 oitante jorz → ueynte dias (p. 149).
12804 oitante jorz → treynta dias (p. 150).
13915 dis mile e plus → çinco mill (p. 163).
14160 dous cous → tres golpes (p. 166).
14162 quinze des mailles → veynte et vna mallas (p. 166).

15822 trente → veynte (p. 183).
15908 dis mile → ueynte mill (p. 184).
15996 vint mile → diez mill (p. 185).
17118 dou mile → diez mill (p. 201).
18178 plus de cinc anz → passados son siete años (p. 216).
18421 bien a cinc anz → siete años son passados (p. 220).
18900 cinc cenz → trezientos (p. 221).
18906 vint mile e plus → diez mill (p. 221).
20024 vint mile → treynta mill (p. 238).
23145 trente mers → treynta et dos mares (p. 281).
23313 seisante liues → quarenta leguas (p. 284).
23793 dous meis → tres meses (p. 292).
24069 cent chevalier → mill caualleros (p. 296).
24590 dis mile → dos mill (p. 304).
28231 cinc jors → quinze dias (p. 359).
28299 dou mile → diez mill (p. 361).
24162 o plus de trente mile escuz → et uenian con el quatro mill caualleros bien guarnidos de lo que mester auyan (p. 297).

6.2. Vocativos.– Nas invocacións, o traductor é moi liberal e adopta diferentes combinacións. Se ben é certo que en moitos casos a traducción é literal, noutros moitos hai unha total liberdade na elección das palabras e non sempre uniformidade. Por citar unhas cantas mostras, podemos ver isto nos exemplos seguintes:

1321 dame → señora (p. 9).
1388 dame → por Dios, señor (p. 10).
1651 dame → hermana (p. 13).
(nos 3 casos Xasón a Medea).

4671 dame → dueña (p. 53).
4730 dame → señora (p. 54).
(nos 2 casos Paris a Helena).

11895 reine dame → señora (p. 135).

11740 bele → hermana (p. 133) (Héitor a Helena).
13504 bele → amiga (p. 159) (Troilo a Briseida).
13532 bele → señora (p. 159) (Diomedes a Briseida).
1313 vassaus → señor Iaason (p. 9).
3409 vassaus → Antenor (p. 36).
6328 vassaus → don Ulixas (p. 76).
12879 vassaus → señor cauallero (p. 151).
30048 seignor vassal → señores (p. 383).
2589 sire vassal → amigo (p. 26).

4755 sire → amigo (p. 54) (Helena a Paris).
6442 sire → amigo (p. 78) (a un enemigo).
7773 sire → hermano (p. 95).
7831 sire → señor don Ector (p. 96).
13619 sire → señor cauallero (p. 160).

13721 sire → padre, señor (p. 161).
19781 sire → Achilles (p. 234).
13163 sire Achilles → don Achilles (p. 155).
19565 sire Ulixes → don Ulixas (p. 230).

3660 seignor → amigos (p. 40).
4047 seignor → amigos (p. 45).
4383 seignor → señores (p. 50).
9745 seignor → hermanos (p. 123).
25369 seignor → mios señores (p. 317).
20428 seignor chevalier → amigos et uassallos (p. 243).

2640 fil a barons → señores (p. 26).
2671 Laomedon → mio señor Leomedon (p. 27).
3709 haï! haï! franc chevalier → a, señores caualleros (p. 41).
3978 danz Paris → Paris (p. 44).
9355 avoi! → señores (p. 117).

7841 beaus douz amis → amigo (p. 96).
22226 beaus douz sire → ¡ay, amigo! (p. 268).
8940 beaus amis, frere → amigo (p. 111).
12614 beaus sire amis → señor don Achilles (p. 147).
13135 beaus sire Hector → don Ector (p. 155).
21894 beaus fiz → mio fijo bueno et mi amigo (p. 264).
16377 sire, douz amis, sire chiers → ¡ay, señor et amigo et hermano! (p. 191).
22252 amis → ¡ay, amigo bueno et leal (p. 268-269) (despois omite 22262 beaus douz amis).

6.3.– Cambio de lugar na colocación do texto.– En xeral, a traducción segue a orde establecida por Benoît na versificación dos acontecementos, pero de vez en cando permítese transgresións á regra, distribuíndo o contido dalgúns feitos fóra do lugar en que aparece no autor francés. Abonda cuns exemplos:

1001-1002 antes de 995 (p. 5).
1790 antes de 1787 (p. 15).
6282-6286 colocado antes de 6265 (p. 75).
8373-8376 colocado despois de 8377-8380 (p. 103).
8651-8657 colocado antes de 8650 (p. 107).
8675-8680 cambio entre os versos (primeiro 8678 e cambio de sentido) (p. 107).
11845-11847 e 11855-11856 (cfr. a cita ó falar dos nomes).
12736 colocado despois de 12739 (p. 148).
15871-15872 antes de 15850 (p. 183).
19032-19033 despois de 19041 (p. 223).
22128-22135 inclúeo na traducción de 22111-22120 (p. 267).
23287-23294 coloca en distinta orde as provincias (p. 284).
24305-24306 despois de 24313 (p. 299).
25630-25632 despois de 25643 (p. 321) (no lugar que deberan ocupar 25630-25632 interpola outra cousa).
26056-26058 antes de 20052-20055 (p. 326).

26166	despois de 26172 (p. 328).
27527	antes de 27494 (p. 348).

O v. 16980 (ja ne m'en defendrai nul jor) aparece omitido, pero despois do v. 16981 (et estonçe finco assi el pleito que mas y non fablaron) engade "et finco para otro dia" (p. 199). Na serie 30246-30260 omite os vv. 30251 e 30258, sendo a orde de traducción: 30250, 30257, 30256, 30259-30260 e 30252-30255.

6.4. Cambio de estilo.– Algunhas veces o traductor afástase do texto francés na presentación do relato, poñendo en estilo directo o que o *Roman de Troie* ten en estilo indirecto e viceversa. Tamén utiliza coma variante a colocación do estilo directo antes ou despois do sitio en que aparece no poema francés. Vexamos uns cantos casos:

Fait Hercules: "Vos dites bien: ne me poüsseiz dire rien dont me feïsseiz si grant joie, come d'aler sor ceus de Troie" (2159-2162)	Estonçe le dixo Ercoles que dezia muy bien et que le non podia dezir njn fazer cosa que le mas gradesçiesse (p. 20).
24483-24494 estilo directo	estilo indirecto (p. 302-303).
24683 empeza estilo directo	empeza xa estilo directo en 24678 (p. 306).
25710-25713 estilo indirecto	estilo directo (p. 322).
26609-26618 estilo indirecto (ço dit Tel. A. que...)	estilo directo (p. 335) (A. T. leuantosse estonçe en pie et dixo assi: señores...).
26619-26634 estilo indirecto	estilo directo (p. 335).
28646-26678 estilo indirecto (empeza directo en 28679)	estilo directo (p. 365).
28701-28798 estilo indirecto (relato das aventuras de Ulises)	estilo directo (vv. 28701-28763), logo suprime vv. 28764-28766, despois estilo indirecto, libre e resumido (vv. 28767-28770) e finalmente estilo directo (vv. 28771-28798) (ps. 366-367).
28826-28922 estilo indirecto e logo 28923-28936 estilo directo	todo en estilo directo (p. 368).
29285-29296 estilo directo	estilo indirecto o correspondente a vv. 29285-29291 e estilo directo o resto (p. 374).
29297-29299 estilo indirecto	estilo directo (p. 374).

Para rematar, Constans pon o comezo do estilo directo no v. 29841, pero xa está así o v. 29835 (meins beaus esteit, mais, ço *sai* bien). Benoît pasa do estilo indirecto ó directo sen indicación. Na traducción empeza xa o estilo directo no v. 29825: et dixoles assy: yo yazia...(p. 380).

6.5. Cita das fontes.– O traductor cita en diversas ocasións a Beneito de Santa Marta, pero o que me interesa indicar aquí son as diferentes maneiras que utiliza para se referir

ás fontes latinas de Benoît. O criterio é múltiple e non sempre coincide co orixinal francés. Poñerei uns cantos casos coma curiosidade:

Iço que j'en l'Estoire en truis (2860)	commo yo falle en el escripto por la mano de Cornelio (p. 29).
Ço dit l'Escriz (2959)	segund affirma Dayres (p. 31).
Dont li Livres ne se taist pas... nus de son cors plus ne valeit (5482 e 5489)	et segund nos Dayres dixo, que non quiso encobrir ninguna cosa, dize que non valia tanto ninguno en el cuerpo commo el (p. 65).
Ço conte li Escriz (5495)	segund nos Dayres cuenta (p. 66).
en 5544 engade	pero que dire lo que ende aprendi por Dayres (p. 66).
Si com la Letre me devise (5673)	segund commo Dayres dize (p. 68).
Si com l'Estoire nos afiche (6040)	la estoria (p. 73).
Quar ço reconte li Escriz (7101)	ca segund la estoria cuenta (p. 86).
Ço dit l'Estoire que fist Daires (12440)	omite.
Si com l'Estoire nos devise (12780)	cventa Dayres (p. 149).
Ainz que li termes fust passez (12803)	diz el cuento que ante que fuessen passados (p. 150).
Ço dit Daires, qui pas ne ment (15200)	et dize Dayres (p. 179).
en 16230 engade	pero diz aqui Cornelio quel dio Achilles este golpe en desarmando a Polibetes (p. 189).
Ço dit l'Escriz (16258)	et diz el cuento (p. 189).
en lugar de 20875-20878 pon	et diz Co[r]nello que por esta razon duraron las treguas treynta dias (p. 250).
Cist fu en fiere hore engendrez e en plus fiere refu nez: bien dirons al definement en quel sen ne com faitement (28767-28770)	deste fijo cuenta Dites que fue naçido en fuerte punto para su padre, commo adelante oyredes (p. 366).
Les ieuz ot vairs (30011)	et cuenta Dites que el auya los oios uerdes (p. 382).

7. **Erros de traducción.**— Xunto a traduccións libres, que non sempre reproducen con exactitude o texto francés, achamos ó longo da obra numerosísimos casos de falsa interpretación, o que evidencia que o traductor non sempre entendía o que estaba a traducir. Poño a continuación os casos máis chamativos:

Se tu ne vueus estre veüz,	bien cierto sey por mj que si lo touy[es]-

la pierre met defors ta main: adonc puez bien estre certain que ja rien d'ueil ne te verra. E quant ço iert qu'il te plaira e que tu n'avras d'iço soing, clo la pierre dedenz ton poing: si te verra l'om come autre home (1690-1697).	tes en la mano, ningun omne non te uera, et despues, si quisieres que te uean, abre la mano et luego te ueran (p. 14).
De la cité s'en ist premier. Li reis, li prince e li baron, Herculès e si compaignon le conveient jusqu'al rivage ou il devait prendre passage (1800-1804).	et saliose luego de la çibdat con toda su compaña. Ercoles et el rrey Oetes fueron con el con grand compaña fasta alli o auya a passar al logar o andaua el carnero encantado (p. 15) (ía el só).
N'en dirai plus, ne nel vueil faire, quar mout ai grant uevre a retraire (2043-2044).	et dessy non quiero agora mas dezir que en su estoria lo contare (p. 18).
Il e Cedar erent cosin, mout i aveit noble meschin (2557-2558).	et el et Çesar eran vezinos de Troya et siempre amos uiuieran de consuno (p. 25).
Seguradon (2565)	mas, segundo yo entiendo (p. 25).
Sin delivrons nostre païs (2642)	et libraremos nuestra tardança (p. 26).
Bien fist semblant del consentir (4506)	ante fizo semblante de continente (p. 51).
Bel tens fist mout come en pascor (4807)	estonçe fazia buen tiempo et claro ca la pasqua se llegaua (p. 55).
E li beaus Eurialus e li forz reis Telepolus (5013-5014)	et el rrey Erualus, el muy fuerte, et el muy noble Neutalamus (p. 58) (Neut. en *BHk*).
cheveus...blois (5111)	cabellos buenos (p. 60).
Polidarius ert si gras qu'a granz peines alot le pas (5257-5258)	P. fue tan gruesso en el cuerpo que adur non ueria una possada de en derredor del lugar do estudiesse assentado (p. 62).
Oileius Aiaus (5634)	Aias et Elenus (p. 68).
De la terre e de la contree que Pilaca est apelee en ot cinquante Potarcaus, e il e danz Proteselaus. Danz Machaon, danz Polidri, qui furent fil Escolapi, en i aduistrent trente e dous de la terre de Tricios (5651-5658)	Portacus troxo çinq. de la tierra que es llamada Palarga. Et el rrey don Pretesselaus et Matoa et don Polidre et los fijos del rrey d'Anassi aduxieron quarenta bien guarnidas de tierra de Traça (p. 68).

D'Elide, une terre sauvage, en ot o sei onze al rivage danz Antipus e Amphimaus: n'en ert a dire tref ne maus. Si com la Letre me devise Seisante en i ot de Larise Polibetes e Leontins, qui esteient germains cosins (5669-5676)	El rrey Santripus et otro a que dizian Affimacus troxieron amos diez naues de tierra de Lira, que era tierra muy braua et muy saluage. Et segund commo Dayres dize tan buenos eran amos que adur podria omne fallar tan buenos dos rreyes. Otrossy otros dos rreyes a que dizian Leochin et P., que eran amos hermanos, aduxieron y de tierra de Larisa çinquanta (p. 68).
En la grant selve renomee que Alida est apelee (5957-5958)	al palaçio que es llamado Elida (p. 72).
Li vieuz Glaucon (6685)	el buen duque Glaucon (p. 81).
D'eissir des nes ert la dotance (6991)	desi desamparauan locamente sus naues (p. 85).
Nus n'i atent prince ne rei, per ne seignor ne compaignon (7108-7109)	en tal manera que ninguno atender non podia prinçipe njn señor, mas yuan todos de rrendon (p. 86).
Telamonius Aiaus (7341)	et Talamon et Aias (p. 89).
Telamonius Aiaus (15609)	et el rrey T. et el rrey A. (p. 180).
Donc vint Telamon Aiaus (15713)	ca alli llego el rrey T. et A., sú fijo (p. 181).
e Telamon e Aiaus (23569)	et Aias Talamon (p. 288).
Covert de porpre o de cendal (7554)	cubiertos de porpora a ssus señales (p. 92).
Anceis que vienge la vespree (7640)	onde al non puede seer (p. 93).
Uns fiz le rei les ot en main: frere ert Hector, non pas de mere (7706-7707)	et el otro que Ector tomo consigo fue hermano deste Glaucon, mas pero non de madre, mas amos eran fijos del rrey de Liça (p. 94).
Assez i ot darz empenez, haches danesches e espees, dont il ferra de granz colees. Tuit cil quil veient le remirent, quar onques mais tel rien ne virent (7908-7912).	de fachas et de dardos et de denesas et de espadas et de todas las armas de otra manera que meester auyan (p. 97).
Aveit unes armes d'argent o une bende de besli (7918-7919).	traya un escudo de argente et de bermeio con uandas al trauiesso (p. 97).
Sezimes fu Cadorz de Liz: mais Ausalon, li fiz Daviz, n'ot plus bel chief que il aveit; proz e hardiz e forz esteit.	el XVI^{0} ouo nombre Cados. El otro ouo nombre Absalon. Este fue muy buen cauallero et mucho hardit et mucho de pro et mucho enseñado. El postremero ouo

Li autre dui furent nomé, l'uns Nez d'Amors, l'autre Tharé. Ceus voust Prianz aveir o sei, quar il l'aiment par dreite fei: seit a pié o seit a cheval, cil li seront ami leal (8125-82534).	nombre Tarre. Et estos todos amaua mucho el rrey, su padre, et bien se que tales eran que nunca le fallesçerian con seruiçio (p. 99-100).
Un poi navrez (8177)	mal llagado (p. 100).
Merion fu en la seconde: jo ne cuit pas qu'en tot le monde eüst meillors chevaliers dis. Ipomenès o ses aidis, dont il ot bien dou mile e mais, e li dus d'Athenes après, li beaus, li proz Menesteüs, o chevaliers trei mile e plus, la tierce eschiele ront fornie. Cil qui furent d'Orcomenie - de ceus fu reis Ascalaphus, il e sis beaus fiz Almenus - en la quarte sont o tel gent... (8179-8191).	en la segunda az fue Merion, et con el Menesteus, duque de A. Et leuaron amos consigo de ssus vassallos et de ssus amigos quatro mill caualleros muy buenos et muy bien guarnidos. En la terçera az fue Telaffus et fueron con el todos los de Armonia, onde el era rrey. En la quarta az fue su fijo Almus... (p. 100).
De celi fu reis Archelaus, e Prothenor li bons vassaus, li forz, li proz, li segurains: cosins erent andui germains (8195-8198).	et fueron señores destos Achilles et P., que eran amos primos cormanos et caualleros buenos et hardites (p. 100-101).
Huniers (8238)	Upos (p. 101).
En dementres que Antipus, il e li bons reis Thalamus, contendeient o les grezeis (8595-8597).	et mientra que el rrey Telaffus et su fijo Almus se combatieran con los troyanos (p. 106).
Sor son escu, qui toz ert quas e estroez e depeciez... l'auberc deront e trenche e faut (8844-8845 e 8847).	por medio del escudo que lo falso todo et la loriga otrossi que vestia (p. 110).
Epistroz (8969)	Priamus (p. 111).
Eneas (9007)	Menalao (p. 112).
cosins germains (9557)	hermano (p. 120).
Nez d'Amors (9975)	Cados de Lix (p. 127)
Quar mout le requereit Tharez, c'ert des freres li meins nez (9987-9988).	llegaron y otros dos sus hermanos de aquestos, a que dezian Antenado de Amores et al otro Tare (p. 128).

Mais Destinee nel laissa, que ceus de Troie guerreia (10123-10124).	si la ventura non gelo estoruara, ca Troya siempre guerrea et lo que ha de seer non ha cosa que lo pueda partir (p. 129).
Quar li soleuz ert resconsez; mais as lor esteit venuz traire, quant se meïssent el repaire (11656-11658).	ca el solo era ya puesto de dar arrebato en los griegos sol que fuessen desarmados (p. 132).
Heleine (11845)	Ecuba (p. 135).
D'Arges li proz Diomedès (12276)	et Carges et Diomedes (p. 141).
Sacheiz bien s'i aida Paris ... (12332 ss.).	elimina a referencia a Paris e atribúeo a Héctor, de quen fala antes (p. 142).
Li ueil el chief li reluiseient, par nuit oscure li ardeient: de treis granz liuës, senz mentir, le poüst om tres bien choisir (12365-12368).	et los cabellos luzian assi quel semeiaua que ardian, en guisa que a tres leguas lo poderia omne deuisar por la noche oscura (p. 142).
Cent saietes de fin acier portot en un cuivre d'or mier, d'alerions bien empenees: es granz terres deshabitees sont e conversent vers Midi (12377-12381).	et traya a ssu lado un coldre duro en que traya saetas empeñoladas de peñolas de vnas aues a que llaman aliriones, que ha en vnas tierras que non son moiadas, et llamanlas los philosophos tierras de Menodia (p. 143).
Tote la terre (12396)	toda la carrera (p. 143).
Qui plus i puet enprès le rei (12603).	tenia m[ayo]r logar que el rrey (p. 147).
La nuit passa: li jorz repaire, que Lucifer e l'aube esclaire. Un poi fu embrons li matins, rosee mueille les jardins; mais del soleil vint la clarté, que del jor abat l'oscurté. Sor la fresche herbe vert e lee chaï des arbres la rosee; beaus fu li tens e cler le jor (12683-12691).	otro dia en la mañana començo el dia oscuro et ventosiento por vna grand ventisca buelta con nieue que fiziera. Mas pues que el sol se fue leuantando, fuesse tirando la nieue et fizo el tiempo muy claro et muy bueno (p. 148).
Treis meis (12850 e 12955)	tres años (p. 150 e 152).
dous meis o treis (12893)	tres años (p. 151).
N'eüst joi pro de quinze dis as morz ardeir e enterrer e a toz les chans delivrer? (12986-12988).	demas es muy grande, ca assaz abonda tres meses para soterrar et quemar los muertos et para sanar los llagados (p. 152).
... Et autres gieus vis e hontos, dont li plusor sont hainos as deus, quin prenent la venjance par la lor devine poissance. Granz biens sereit... (13185-13189).	...emendaredes los tuertos que uos tengo fechos. ¡Ay, dios, que grand bien seria ...! (p. 155).

A la reine e as puceles en sont contees les noveles: por la paor, por l'esmaiance, por la pitié, por la dotance, ont mout ploré e grant duel fait. Quos en fereie plus lonc plait? Ne vuelent sofrir Troien... (13229-13235).	et despues que lo oyeron las dueñas et las donzellas de la çibdat ouieron ende tant grand pesar que mayor non podrian, porque auyan pauor et non quisieron consentir por ninguna manera que... (p. 156).
Maudiz seit hui icist augurs, icist dons e icist eürs (13771-13772).	et malditos sean los griegos et los prouerbios (p. 162).
Ne parlast plus a nes un fuer (13778).	en tal manera que sol un uierbo mas non pudo dezir (p. 162).
Veant dis mile chevaliers, li vait doner par mi l'escu (14002-14003).	et yuan con el dos mill caualleros o mas et tal golpe le dio por medio del escudo (p. 164-165).
Chastel Clus (14108).	Castiellos (p. 166).
Qui trei mile ot de gent averse (14220).	et traya mill caualleros muy buenos (p. 167).
La se resont bien entrataint, ne tant ne quant ne se sont feint, Hector n'Achilles: cors a cors trop laidement ne sont amors (14253-14256).	et entretanto encontraronse A. et Ector et combatianse muy duramente commo auyan de costumbre (p. 168) (atribúelle a estes dous o combate de Troilo e Menelao).
Por la presse des chevaus (14260).	por la priessa grand que era de los caualleros (p. 168).
E si sacheiz lor chevalier le firent si que nule gent nel firent onc plus vassaument: ne seront hui del champ parti, ainz ne seient d'eus mil feni (14262-14266).	et sus uassallos fizieron y tant bien por lo librar que meior non pudieran, et fue libre. Et ante que se este torneo partiesse fueron y muertos mil caualleros (p. 168).
Grant piece dura la meslee (14505).	este acorro duro muchos dias (p. 171).
La menor (14681).	la que paresçia meior (p. 172).
(l'image ot son chief coroné... o esmaraudes, o rubis,) qui mout li esclairent le vis (14774).	et el resplandor que de ssi dauan fazian esclaresçer los rostros de aquellos que seyan en la camara (p. 174).
Esperital en est l'olor, quar il nen est maus ne dolor que n'en guarisse, qui la sent (14911-14913).	et non ha en el mundo olor malo de que luego non fuesse guarido aquel que sentiesse aquel olor (p. 176).
Sis meis (15187).	tres meses (p. 179) (son 6).
(ocist A.) cinc cenz, ço dit l'Escriz, e mais (16258).	e diz el cuento que (alli mato A.) quatroçientos por sus manos (p. 189).

Lermes li fondent sor la face si que la peitrine a moillie (16484-16485).	ca las sus lagrimas tantas eran que llegauan fasta los pies (p. 193).
Egaus de groisse e de semblanz (16654).	yguales en todo dictadas (p. 195).
Un sarcueil (16721)	una ymagen (p. 196).
Sor mei n'avra plus seignorie se cele non qu'il i aveit al tens que sis pere viveit (16908-16910).	ca sobre mj non auera mayor señorio del que ouo sobre mj su padre (p. 198).
La n'ot onc joste aplaideice (17131).	mas en esta batalla non ouo muchas iostas (p. 201).
O bien vint mile chevaliers (17133).	con el çiento uezes mill caualleros (p. 201).
Font hautes tors e contremur, fossez e vaus e desrubiers. A force trenchent les rochiers (17482-17484).	et alçauan los muros alli do entendian que eran mas flacos et fazian las carcauas mas altas et taiauan los campos et alçauan grandes ualles et metian y sus pieças de pan leuar (p. 206).
Ja mais des ieuz ne la verrai (17654).	ca so çierto que nunca la he de auer (p. 209).
Cuide me il prendre a la piege? Trop sereie por fol tenuz s'ensi esteie deceüz par l'ome que plus dei haïr (17946-17949).	agora cuyda Achilles que me engaña et que me toma en armadija si gela yo assi diere locamente. Grand locura seria si lo desto creuiere (p. 213).
Salenique (18192)	Salamina (p. 217).
Ne deüst pas la recreüe ja estre cornee entre nos (18364-18365).	et por quanto querria oyr tañer omne empos de ssi cuernos et baladros et gritos et apupos et siluos leuantados (p. 219).
Or ront perdu Deïphebus, dont il sont mout morne e confus, e chevaliers teus trente mile, dont mout sont feible par la vile (19481-19484).	otrossi an perdido a D., su hermano, onde se tienen por aontados et por confondidos para siempre, et esto es cosa sabida (p. 228).
Par mei ne par la meie aïe (19614).	por uos njn por uuestra ayuda (p. 231).
Qu'uns mauvais guarz le geta mort (19771)	que un rapaz lo mato (p. 234).
Qui lor en a doné congié (20441)	porque les (su señor) dio conseio (p. 243).
Plus neir, plus pale que n'est cendre (21606).	et negro et amariello commo la çera (p. 260).

Hai! reis Mars, reis Jupiter! Hai! Pluto, li deus d'enfer! (21715-21716).	¡ay, Mars et Iupiter, dioses gloriosos de los çielos et rreyes poderosos de los infiernos! (p. 261).
Quant cele nuit fu trespassee e l'endemain, a l'avespree (22091-22092).	otro dia grand mañana (p. 266).
Mangier le voust faire a guadeaus (22351) ('a porcos').	ante lo quisiera echar a canes (p. 270).
Fil de sa fille, auques grandet: por quant bien puet aveir quinze anz (22566-22567).	et es fijo de ssu fija et de Achilles et ha quinze años (p. 273).
Dous itanz (23236).	diez tanto (p. 283).
Exos, Cametes, Sigota, Eufrates e Carmanta, Armedius, c'est li novains, qui de m. merveille est pleins (23263-66).	Exos, Camete et este es el noueno, et en este rrio ueen tantas marauillas quantas non ueen en otro rrio que en el mundo sea (p. 284).
Sire, la plus chaude, l'ardant, e Mede, que mout par est grant. Toz Orienz trestoz entiers, qui del mont est l'uns des quartiers, en icez choses est compris e des autres treis parz devis dont jo ne vueil or plus traitier, qu'a ço me covient repairier por que j'ai de tot ço tochié (23293-23301).	Media, Syra. Et esta postrimera prouinçia es la mas caliente de ellas todas, ca esta mas allegada a oriente. Mas todas estas prouinçias dexare por contar de vna sola por que toda esta razon començe (p. 284).
Armez se fu Philemenis... o lui sont li paflagoneis (23485 e 23489).	el rrey Filomenis... fue muy bien armado, el et todas sus compañas, et los palfagonanos yuan con el (p. 287) (as súas compañas son os "palfagonanos", pois el é rei de "Palfagonia").
Glaucon (24213)	Elauti (p. 298).
Glaucus (25040)	Archelaus (p. 312).
Por ço que jo nel puis oïr, m'en vois (25236-25237).	pues ende fuyr non puedo, et yo yrm'e de aqui (p. 315).
Tornez vos en ore a itant e jo irai al rei Priant parler de ço que requerez ..... En l'ost des greus joiant e lié s'en sont li dui rei repairié. E Antenor a ajosté les hauz homes de la cité (25455-25457 e 25461-25464).	mas nos tornemonos agora et uayamos fablar con el rrey sobre las pleitesias... Ulixas et Diomedes se tornaron estonçe con Antenor al palaçio del rrey Priamo muy pagados de lo que auyan fablado. Et Antenor auya ayuntados todos los mas onrrados de la çibdat (p. 318).

Des saintuaires plus preisiez ert li auteus pleins e chargiez (25515-25516).	et todo el altar era lleno et complido a cada parte de candeleros nobles et preçiosos de oro (p. 319).
Por conoistre que ço mostrot e que tel rien senefiot, e por saveir certainement tote la fin del parlement, corent senz eschars e senz ris dreit a l'autel Apollinis (25525-25530).	et entraron en el templo de Apolonis por fazer pregunta et salieron çiertos que queria demostrar este mal et que acabamiento podian auer estas fablas en que andauan (p. 319).
Les entrailles e les boëles de bestes masles e femeles (25531-25532).	de bestias estrañas (p. 319).
25707-25709 pertencen ó discurso de Ulises	na trad. póñense estas palabras en boca de Antenor (p. 321-322).
En un bel curre emperial d'or e de pierres a esmal (25777-25778).	(et metieronla) en un muy buen cuero en que auya lauores de oro et piedras preçiosas (p. 322).
Ne por esté ne por chalor n'en poëit eissir male olor (25781-25782).	que iamas por frio njn por calentura que feziesse non daria de ssi mal olor (p. 323).
...Les granz muraus... que Neptunus ot faiz, mil anz aveit e plus, e qu'Apollo ot dediié (25920-25923).	los muros...que feziera Neutolamus, mas auya de mill años que don Apollo sagro et santiguo (p. 325).
Fors la fille al rei, Tecmissa (26757).	cambia a trad., pero di: que tome al rrey de Tamisa...sinon una su fija (p. 337) (Tecmissa é o nome da filla).
Nos firent...nos coronerent (26902 e 26905).	le fezieron...le coronaron (p. 339).
Por tot le regne de Baviere ne retornassent il ariere (27311-27312).	et por ninguna manera non fazian semblante que querian passar por el grand rregno de Patrus, mas yuanse quanto mas podian contra sus tierras et uan ellos commo aquellos que fueron mal guiados (p. 345).
Les nues d'a mont s'abaissierent que en mer burent e chargierent (27577-27578).	et semeiauales que las naues desçendian tomar el agua del mar (p. 349).
Noant, ço truis par nuit oscure: sis cors li fu bateaus e barge (27622-27623).	ca le quebro la barca et el yogo en el mar con una noche muy escura et començo de nadar (p. 350).
dis reis (27951).	dos rreyes (p. 355).

Mais en Chipre s'esteit remés. La ot une cité fondee que Salemine ert apelee (28446-28448).	et commo poblara a Chirre, una çibdat (p. 363).
Voiz ont cleres, angelieaus (28845).	ca ellas han las bozes claras que semeian aguilas (p. 367).
Fu sempres morz... li reis de Crete Idomenés. A ses dous enfanz est remés sis regnes..... Mais ainz li quinz jorz ne passa que morz en refu li ainznez: poi a esté sire clamez; mout li avint tost sis obiz. Plainz fu e li pere e li fiz (29058-29061 e 29064-29068).	...murio Ydamenes, rrey de Creta...et ante de ssu muerte partio bien su rregno a dos fijos que auya. Mas ante de çinco dias morieron amos...et fizieron los del rregno grandes duelos por ellos amos (p. 371).
A Molose fist rafaitier ses nes (29089-29090).	fizo adobar sus naues muy bien en un logar que llamauan Amollese (p. 371).
Mais Acastus ert haïnos vers lui e vers tot son lignage: fait li aveit maint lait damage (29100-29102).	et el lo desamaua a Acastus, tanto que mas non podria, ca le auya fecho mal a el et a todo su linage (p. 371).
Les reïnes et les puceles e les preisiees dameiseles, que treschierent e firent guas, furent apelees Musas (29167-29170).	estas bodas fueron mucho onrradas, ca todas las rreynas et dueñas et donzellas preçiadas et de grand guisa andauan y cantando. Et destas bodas fueron llamadas las Musas (p. 372).
Ja esteient bien loinz del port (29250).	et aun non era el muy redrado del puerto (p. 373).
Guari la centisme partie (29284)	que non escapara sinon el solo (p. 374).
Sa mere... que ert, ne sai, deuesse o fee (29581-29582).	a ssu madre, a que llamauan deessa (p. 377).
A Molose fu l'enfes nez qui de Pirrus fu engendrez (29777-29778).	et Andromaca ouo su fijo Amoroso en poco tiempo despues et pusieronle nombre Achilides porque era nieto de Achiles (p. 380).
Les ieuz ot vairs e le chief blont (30011).	auya los oios uerdes et los cabellos brunos (p. 382).
(Ulixes) le tres sage, le coneü (30177).	(Vlixas) el cano et sesudo (p. 384).

8. **Acertos na traducción.**– Non debemos pensar que só hai aspectos negativos na tra-

ducción peninsular, posto que moitas das interpolacións son acertadas e hai mesmo casos en que se mellora o texto francés. Así, en casos coma os seguintes:

"Mout bone pais, mout grant franchise as a ton gré, a ta devise: ne querras pas, se tu bien fais, com franchise perdes e pais. Mout dessert cil male merite, qui de son gré se desherite; de noble vie e de gentil te vueus embatre en grant peril". Li pueples toz comunaument, qui ert jostez al parlement contredistrent l'autorité que Panthus ot dit e mostré (4111-4122).	Tu as paz et quieres auer guerra, et eres rico et quieres pobreza, et eres alegre et quieres tristeza. Demas quieres perder tu señorio. A ti piden agora et tu pidras. A ti siruen et tu seruiras. Tu eres agora mucho onrrado et quieres tu enxalçamiento dar a otri. Et Dios dal uida escarnida al qui se desereda con su mano. Quanto bien tu agora as, otro tanto mal quieres auer. Et si te guardar quisieres, commo faz omne de buen seso, iamas non perderas y nada. Et pues tu tienes tan grand logar, non te metas a tan grand peligro para caer en ello. Et desde oymas para mientes en lo que te he dicho". Quantos y seyan en la fabla dixieron todos a una boz: "non dixo nada, non dixo nada" et despreçiaronlo en seso et en la propheçia de su padre (p. 46-47).
Tant fist, tant dist, tant porchaça, e tant revint e tant ala, que il la vit e ele lui: mout s'entresguarderent andui (4339-4342).	Et tanto dixo et fizo et engeño que los que de ssi muchas vezes oyeran fablar que se uieron de consuno, et sentaronse amos en un estrado et començaron de fablar, et catauanse de muy bonamiente et mucho a menudo, et fazianse dos semblantes, et si sse alguno dellos uençia en su catar luego a poca de hora alçaua los oios lo mas toste que pudia (p. 49).
La volent saietes e dart (23760)	alli ueriades bolar dardos et saetas tan espessas commo el granizo quando cae mucho espesso (p. 291).
Tona de tel vertu (27582)	cresçieron toruones et coriscos et relampagos tan grandes et tan brauos et tan fieros et tan desmesurados (p. 349).

Da mesma maneira na traducción dos versos 1466-1486 (p. 9), 3993-4018 (p. 45), 4747-4754 (p. 54), 13344-13352 (p. 157-158) ou 22157-22162 (p. 267).

9. Correccións ó texto francés.— De non estar isto no ms. que serviu para a traducción, debemos supor que o noso traductor corrixiu algunhas imprecisións do texto francés, coma nos casos seguintes:

23570	Agamennon e Menelaus	et el rrey Agamenon (p. 228)
	(é evidente que está errado o texto francés, pois Menelao non se atopaba nese momento na hoste, posto que fa en España na procura de Pirro).	
23625	o Menalau	Archelaus (p. 289) (N Archelax, A Ayaus, etc.).
29403	niés	bisnieto (p. 375).
29441	Acastus, vostre aiueus	Ac., uuestro uisauuelo et mio padre (p. 375).

Desexo de maior precisión témolo na referencia ós fillos bastardos de Príamo:

Ço dit l'Escriz que trente enfanz aveit ancor li reis Prianz, qui esteient bon chevalier, mais n'erent mie de moillier (2959-2962).	ca sabet, segund affirma Dayres, que el rrey Priamus auya treynta et tres fijos otros a que dezian Bastardos, et cada uno dellos auye grand prez de caualleria, et ganaralos de dueñas preçiadas et de alta sangre et fueron todos muy buenos caualleros (p. 31).
Trente fiz ot li reis Prianz, toz chevaliers, nez de soignanz; doze vos en ai ia nomez, les dis e uit oïr poëz (8097-8100) (XIII en ABCIJ...).	el rrey P. auya treynta et tres fijos bastardos que eran de muy grand prez, et todos los ganara en dueñas et en donzellas de alto linage et de muy grand guisa. Et porque uos yo ya nombre los treze, agora uos quiero dezir de los veynte, et contaruos he sus nombres (p. 99).

¿Como se explica a diferencia? Nos vv. 7994-8010 o francés nomea 10 (Odeneaus, Antonius, Edron, Dolonz, Siciliens, Quintiliens, Rodomorus, Cassibilanz, Dinas d'Aron e Doroscaluz) e a traducción coincide (ps. 97-98). Despois, nos vv. 8107-8130 Benoît enumera outros 18 (Menelus, Isdor, Chirrus, Celidonias, Hermagoras, Maudan Clarueil, Sardes de Vertfueil, Margariton, Fanoeaus, Bruns li Gemeaus, Mathan, Almadian, Gilor d'Agluz, Godelès, Doglas, Cadorz de Liz, Nez d'Amors e Tharé). Na traducción (p. 99) coinciden, máis ou menos, os nomes de Menalaus, Ysfros (Yffros?), Çirus?, Çiledonas, Ermegores, Matan Claruel, Sades de Uersel, Marg., Fanuel, Bron, Matas, Almadias, Guilas, Gundelus, Dulgas, Cados e Tarre. O último que pon é Absalón, ó entender mal a comparación que fai o francés de Cadorz de Liz con Absalón, o fillo do rei David. Por iso elimina da lista Nez d'Amors.

Para chegar ó computo dos 33 engade "pero que los dos non son contados porque eran estonçe pequeños. Et el uno dellos ouo nombre Affimacus et el otro Polidamas" (p. 99). Amphimacus é nomeado por primeira vez polo francés no v. 24578, pero Polidamas é fillo de Antenor. Os outros aparecen nomeados noutros versos do poema: v. 7709 Cicinalor (aínda que na traducción p. 94 se fai irmán de Glaucón e fillo do rei de Liça); v. 7799 Cadarz (kAC dimart, DM[1] dinart, B dunart, etc.), que figura traducido coma Donarte (p. 95), e v. 7914 Pitagoras (tr. p. 97).

10. A traducción española e a versión francesa en prosa.— Poderíase pensar que a traducción española non está feita sobre o poema de Benoît senón sobre a versión en prosa do séc. XIII. Isto debémolo descartar, tendo en conta as características da prosificación francesa analizadas máis arriba (Cap. II,3.).

Como alí se indica, a prosificación máis próxima ó poema é a "versión meridional", dada a coñecer por Kathleen Chesney. Non teño á man o Ms. Douce 196 para facer unha comparación dalgunhas diferencias características, pero abonda con compara-las citas que fai Chesney coas partes correspondentes da versión española para decatármonos da independencia das dúas versións. Así:

Vv. 5093-5098 Beneeiz dit, qui rien n'i lait
de quant que Daires li retrait,
qu'ici endreit voust demostrer
e les semblances reconter
e la forme qu'aveit chascuns,
qu'a ses ieuz les vit uns e uns.

Beneoit qe cestui livre escrist & treslaita de latin & le mist en romanz ne voust laissier a retraire nulle riens de ce qe Daire dist, car tot ce qe Daire dist savoit il por fine verité, car il avoit tot ce veu a ses elz ou por verité oir conter. Et por ce qe Daire voust fere sa ouvre complie & pleniere voust il escrire la forme & la contenense de cascun des princes qi vindrent au sige de Troie ensi com il savoit (fol. 22; Chesney, p. 51).

Beneyto de Santa Marta, que torno esta estoria en françes et que non quiso dexar ninguna cosa de escriuir de lo que fizieron los que çercaron a Troya, et esso mismo de los que la deffendian, segund commo lo el aprendio por Dayres, quierenos agora mostrar de los que se y açertaron de cada uno su semeiança quales eran, ca Dayres, de quien lo el aprendio, andaualos catando, vnos a unos... (ps. 59-60).

En ceste partie dit li contes, & Beneoit qe l'istoire translata le nos tesmoigne, qe cele nuit passa en tel mainiere com je vos ai dit (fol. 98v, Chesney p. 51; a trad. española omite os vv. 19205-19209).

Vv. 5271-5274 Li reis de Perse fu mout granz
e mout riches e mout poissanz.
Le vis ot gras e lentillos;
de barbe e de cheveus fu ros.

Li roi de cerses qi estoit en celle asemblee estoit molt grant et molt riche et molt puissant. Le vis avoit gros et estoit lentilos, les chevels et la barbe avoit rosses (fol. 23, Chesney, p. 53).

El rrey de la Deserta era omne de grand cuerpo, et era omne de grand rriqueza et de grand poderio, et auya el rostro lentigoso et gruesso yaquanto, et auya los cabellos de la cabeça et la barba bermeios que no uistes mas (p. 62-63).

Vv. 5633-5635 Trente e set en ot li vassaus,
Oïleïus Aïaus
de Logres, sa terre demeine.

Horelius et Aiax en amenerent de lor contree demaine XXXVII nes (fol. 34vb, Chesney, p. 54).	Et Caupus et Aias et Elenus aduxieron çinquanta et siete del regno de Logres (p. 68).

Vv. 28329-28330 Focensis aveit non li sire
de la cité e de l'empire.

Li sire de la cité avoit nom Faence, qi avoit en sa subjection tot le roiaume & le pais d'entor (fol. 149v, Chesney, ps. 54-55).	Do estaua el rrey Froteses, que era señor de aquella çibdat et de todo el rregno (p. 361).

28607 Lotophagos → ms. 196 Listorenge (fol. 150vb) → cast. Lotoffegus (p. 364).

Vv. 11845-11847 Eneas vait veeir Heleine,
Polidamas o sei en meine;
ensemble o eus vait Troilus.

Eneas ala veoir dame Heleine, si mena o lui Troielus et Polidamas et Athenor (fol. 57v, Chesney, p. 55).	Eneas et aquellos caualleros que con el estudieran fueron ueer la rreyna Ecuba et las otras dueñas que con ella seyan (p. 135).

Vv. 25593-25596 e 25599-25602 Dit a a peine e enseignié
qu'Apollo est vers eus irié
por son temple, qu'est violez
e laidement ensanglentez
.....
"Alez, fait ele, sis portez
la ou Hector fu enterrez;
sis alumez, e si ardront..."

Elle alor dit a mult grant poine qe les diex Apollin est iriez a els por son temple qi fu si vilment solliés...Si a lor enseignés q'il aillent la ou Achilles fu enterrés et la alument le sacrifice, car iluec ardra sanz faille (fol. 134v, Chesney, p. 56).	Yo uos lo dire, dixo Casandra. Sabet que don Apollo es sañudo et brauo fieramente porque el su templo que era muy onrrado et muy preçiado, fue quebrantado et ensuziado de sangre commo non deuia...Mas si quisierdes que los sacrifiçios sean reçebidos et los dioses pagados ytlos poner ally do yaze Ector, et ponetles el fuego, et sabet que arderan (p. 320).

No poema relátase a embaixada dos gregos a Aquiles e nel o parlamento de Ulises (vv. 19851-19888), vai seguido polo de Diomedes (vv. 19889-19918) e logo di:

Autretel dist reis Ulixes:
cil dui vousissent bien la pais.
Menelau ont mout contredit (19919-19921).

Na traducción castelá é idéntico (ps. 235-237) e remata: "Pves que Diomedes ouo acabada su razon Vlixas otorgo bien con el et amos amauan mucho la paz et conseiauan que la fiziessen et contradezian lo que Menalao dixiera" (p. 237).

Pola contra, no ms. Douce, está abreviado e o parlamento de Ulises é seguido pola aprobación de Néstor: "li roi Nestor dist toz ausi. Ces dui vodroient la pes mult volontiers. Et mult ont contradit Menelax" (fol. 102b, Chesney, p. 55).

Pode haber, ás veces, similitudes, coma no caso da confusión da 6ª e da 7ª batallas, o que leva a varia-la numeración nas seguintes ata volver ó computo normal na núm. 13 (Chesney, p. 57). Isto terá fundamento no feito de se teren feito estas versións sobre mss. que pertencían a unha familia que debía presentar esta confusión[7].

Fóra disto, en conxunto, podemos descartar toda posibilidade de que a traducción española teña coma fonte unha versión en prosa. Con toda probabilidade é versión directa do poema francés, unhas veces máis lograda e outras menos. O que non podemos saber con certeza é que tanto por cento das interpolacións, das pasaxes resumidas, das interpretacións libres, etc., son debidas ó traductor español e que tanto por cento ó copista do ms. francés por el utilizado, pois tamén é seguro que moitas das diverxencias co *Roman de Troie* tiñan que estar no ms. base da traducción.

---

[7] Véxanse outras comparacións entre o poema e as distintas versións en prosa en F. Vielliard, *Le Roman de Troie*, ps. 12-22.

V. A TRADUCCIÓN GALEGA

1. A situación política no séc. XIV.– Poucos anos despois de mandar facer Afonso XI a versión ó castelán do *Roman de Troie,* un nobre galego mandou traducir ó noso idioma esta obra ou, en todo caso, copiala.

O séc. XIV foi unha época clave, de grandes loitas políticas, de revoltas e contrarrevoltas, unha ocasión perdida para chegar á creación dunha verdadeira conciencia galega. É de lamentar a falla de visión realista e práctica dos nosos devanceiros máis poderosos, que case sempre se aliaron ó partido do perdedor nas loitas fratricidas de Castela e contribuíron así á implantación en Galicia dunha nobreza foránea, allea ó galego e impoñedora do castelán.

Foi unha desgracia porque no séc. XIV aínda se daban boas condicións para o desenvolvemento da prosa galega, como demostran as traduccións da *Crónica Xeral* e da *Crónica de Castela*[1], da *General Estoria*[2] e do *Roman de Troie,* amais de fragmentos doutras obras, e textos coma os *Miragres de Santiago*[3]. Se daquela houbese nobres galegos de categoría con conciencia da realidade diferencial que representaba o idioma, seguramente a prosa galega non iría esmorecendo ata a súa desaparición.

Cando xorde a cuestión dinástica entre Pedro I (1350-1369) e Enrique II (1369-1379), os nobres galegos, en xeral, apoiaron a Pedro I na guerra civil, pero o triunfador foi Enrique II, que tomou boa conta e adoptou as medidas oportunas, eliminando ós nobres enemigos e establecendo unha nova aristocracia, moita dela procedente doutras terras e allea á realidade cultural diferencial do noso idioma. Así aparecen os Sarmento en Ribadavia, os Andrade en Pontedeume, os Moscoso en Santiago, os Ulloa de terra adentro, os Soutomaior preto de Vigo, os Lemos en Monforte, os Monterrei, os Maceda, etc. "Esta aristocracia, que necesita espacios económicos e políticos, entrará en conflicto coa Igrexa e co pobo, iniciando o longo período da crise social galega do XIV

---

[1] Ramón Lorenzo, *La traducción gallega de la Crónica General y de la Crónica de Castilla.* Edición crítica anotada, con introducción, índice onomástico y glosario. 2 vols. Orense, Inst. de Estudios Orensanos "P. Feijoo", 1975 e 1977.

[2] *General Estoria, versión gallega del siglo XIV.* Edición, introducción lingüística, notas y vocabulario de R. Martínez López. Oviedo 1963.

[3] J. L. Pensado, *Miragres de Santiago.* Edición y estudio crítico. Madrid 1958 (RFE, Anexo LXVIII).

e XV e na que temos que situa-lo fenómeno irmandiño. Esta crise provocará o desmantelamento institucional que levarán a cabo os Reis Católicos"[4].

Da nova aristocracia galega da 2ª parte do XIV, poucos terán interese pola cultura galega, por máis que unha destas familias ten para nós un valor especial, por se-la patrocinadora da *Crónica Troiana*. Refírome a dos Andrade de Pontedeume e, concretamente, a Fernán Pérez de Andrade.

2. Fernán Pérez de Andrade, o Bo[5].– A familia de Andrade adquire xa certa importancia no séc. XIV con Roi Freire de Andrade (morto en 1362), pero serán os seus fillos os que lle darán a máxima importancia: Nuno Freire e Fernán Pérez.

O primeiro marchou a Portugal, onde fixo carreira, chegando a ser Mestre da Orde de Cristus e loitando, ás veces, en Galicia a favor do rei portugués . Entre outras accións acompañou a Fernando I na incursión por Galicia do ano 1369 e foi Gobernador da Coruña ata 1371 en nome de Portugal.

O segundo, Fernán Pérez, quedou en Galicia, coma herdeiro do pai, e soubo medrar á custa dos monarcas casteláns. Nos anos 1315-1316, en que Enrique de Trastámara e Fernando de Castro se coaligan contra Pedro I, Fernán Pérez apoia ó monarca lexítimo e o mesmo fará nos anos seguintes, razón pola que o rei o recompensa coas fregresías de Vilalba, Pontedeume e Santa María de Narahío.

Esta situación cambiará no a. 1366, na que, por esas reviravoltas da política, aparece Fernando de Castro apoiando a Pedro I e Fernán Pérez a Enrique de Trastámara. O final Enrique venceu a Pedro I e soubo recompensar ó seu fiel servidor, a quen lle donou Pontedeume, Ferrol e Vilalba. Desta maneira, pouco e pouco, D. Fernán Pérez foise convertendo nunha das figuras máis importantes de Galicia e non só gozou do favor de Enrique II, senón tamén de Xoán I (1379-1390). Xa vello, morreu no ano 1397, sendo enterrado no sepulcro que se conserva na igrexa de San Francisco de Betanzos, igrexa que el mesmo mandara edificar.

Á parte da súa acción política, Fernán Pérez foi home de grandes empresas. Fortaleceu o territorio con numerosos castelos, coma os de Leboreiro, Moeche, Narahío e Vilalba, así como a Torre de Pontedeume; edificou o pazo de Pontedeume, construíu pontes, coma a deste mesmo lugar, e igrexas, coma a xa citada de San Francisco, en Betanzos, co seu impresionante sepulcro, colocado ó lombo dun oso e dun xabarín, símbolos da súa casa.

Xunto a todo isto, Pérez de Andrade mostrou certo interese pola cultura, pois polo seu mandado se redactou en galego o texto que agora publicamos. Sabémolo porque un dos copistas tivo bo coidado de nos transmitir esta noticia nunhas liñas do folio 100r a que facemos referencia na descrición do manuscrito.

---

[4] X. R. Barreiro, en *Tradición, actualidade e futuro do galego*. Actas do Coloquio de Tréveris. Edición preparada por D. Kremer e R. Lorenzo. Xunta de Galicia, Consellería de Cultura. Santiago de Compostela 1982, p. 53.

[5] Para as notas históricas véxase, José García Oro, *La nobleza gallega en la Baja Edad Media. Las casas nobles y sus relaciones estamentales*. Santiago de Compostela 1981, ps. 124-132; A. Couceiro Freijomil, *Historia de Puentedeume y su comarca*. Santiago de Compostela 1944, ps. 113-176.

3. Descrición do manuscrito.– A versión galega da *Crónica Troiana* consérvase case íntegra no ms. 10.233 da Biblioteca Nacional de Madrid (ant. Ii-67). Consta este ms. dun total de 185 folios en pergamiño, escritos a unha soa columna e non a dúas, como é normal en moitos textos. No estado actual falta o primeiro caderno, que contiña os 8 primeiros folios, polo que a numeración empeza co número 9. No verso hai unha numeración antiga, en números romanos, que debe ser da mesma época do texto e vai do núm. IX ó núm. CXCIII. Modernamente numerouse outra vez no recto, con números árabes, desde o núm. 9 ó núm. 193. Como erro na numeración houbo un salto do núm. CLXXXVIII ó CXC, faltando, polo tanto, o núm. CLXXXIX, sem que isto repercuta na continuidade do texto.

A encadernación é moderna. "Tiene guardas de pergamino y tapas de chagrín verde con hierros, visillos y filetes de oro; en el tejuelo, sobre la piel, se lee: CRÓNICA / TROYANA / EN PORTUGUÉS"[6].

En xeral, o ms. consérvase ben, aínda que algunhas follas sufriron polo paso do tempo, presentando nas marxes cortes ou desgastes, que non afectan para nada ó texto. Así, nos folios 45, 46, 53, 61, 79, 82, 83, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 105, 108, 110, 115, 120, 122, 125, 127, 135, 136, 137, 138, 139 e 140. Tamén hai algúns buratos, fóra das liñas escritas, nos folios 28, 39 (2), 41, 42 (5), 43, 44, 45 (3), 50 (2), 51, 52 (3), 55, 59, 61, 65, 90 (2), 92, 94, 95, 103, 104, 105 (2), 110, 115 (2), 124 (2), 129, 132, 133, 152 (2), 166 e 184 (2). Outros buratos están no medio das liñas, pero non repercuten no texto por estaren xa no pergamiño antes de ser escrito. Así, en 13, 18 (3), 21, 22, 25, 39, 42, 43, 45, 52, 59, 61, 63, 98, 114, 135, 141, 154 (2) e 192 (2). Hai cortes nas marxes ou que chegan ata as liñas, sen que dificulten a lectura, nos folios 9, 50, 64, 71, 82, 93 e 161. Por último, as derradeiras 17 follas conteñen manchas á marxe que non afectan ó texto. Si afecta unha mancha no fol. 134r e no fol. 130r lese mal unha palabra por estar carcomido.

As follas de pergamiño non presentan unha total regularidade no seu formato, que é de grande tamaño. "Miden las hojas de 370 á 400 mm. de largo por 260 á 275 de ancho, siendo las más usadas las de 395 por 265. La caja de lo escrito tiene de 285 á 305 por 180 á 195 mm., empleándose más la de 300 por 185"[7]. Para Schiff o formato é de 394 x 270[8].

En canto ó número de liñas de cada folio, Salazar simplifica demais e con erros: "cada plana contiene de 33 á 49 líneas, pero la más usada es la de 34"[9]. A situación exacta é a seguinte: as que máis se usan son as páxinas de 34 liñas, que aparecen 171 veces (de 9r a 40v, de 49r a 93v, de 94v a 99r e en 134r, 136v, 141v, 142r, 143v, 144r e 153r). Despois seguen as de 38 liñas en 40 ocasións (116r, 132v, 133r, 149v, 156v, 158r, 160v, 163r, 164r, 166r, 167r, 168r, 169v, 170r, 170v, 173r, 174r a 175v, 176v a 185v

---

[6] Martínez Salazar, *Crónica Troyana*, I, ps. XIV-XV. O ms. pertenceu ó Marqués de Santillana e despois pasou á Biblioteca do Infantado e do Duque de Osuna (Plut. I. Lit. N, núm. 16; Rocam. núm. 89). Aínda Amador de los Ríos (*Hist. crít.* IV, p. 345 n. 2) e Tubino (*Museo Esp. Ant.* VIII, 1877, ps. 33-63) indican que estaba nesta Biblioteca, da que pasou despois á Bibl. Nacional. Cfr. tamén Marqués de Santillana, *Obras*. Ed. J. Amador de los Ríos, Madrid 1852, p. 608.

[7] Martínez Salazar, *Crónica Troyana*, I, p. X.

[8] *La Bibliothèque*, p. 261.

[9] Martínez Salazar, *Crónica Troyana*, I, p. X.

e 193v), as de 35 liñas 35 veces (114r, 119r a 127r, 129r, 133v, 137v, 138r, 139r, 140r, 140v, 141r, 142v, 143r, 144v, 152v, 153v, 154r, 154v, 159v e 161v), as de 40 liñas 25 veces (101r a 107r, 108v, 113r, 116v, 118v, 129v, 130r, 157r, 158v, 164v, 186v, 187r e 193r), as de 37 liñas 23 veces (115r, 130v, 131v, 132r, 134v, 138v, 147v, 148v, 149r, 150v, 151r, 155r, 156r, 157v, 159r, 160r, 161r, 162v, 169r, 171r, 172r, 172v e 186r), as de 31 liñas 16 veces (41r a 48v), as de 36 liñas 11 veces (114v, 115v, 137r, 145v, 147r, 150r, 155v, 162r, 167v, 171v e 176r), as de 39 e de 41 liñas 10 veces (107v, 108r, 117v, 118r, 131r, 148r, 163v, 165v e 168v de 39; 113v, 166v, 187v, 188r, 188v, 190r a 192r de 41), as de 42 liñas 9 veces (109v a 111v, 112v, 165r, 173v e 192v), as de 33 liñas 8 veces (94r, 99v, 100r, 135v, 136r, 139v, 145r e 151v), as de 32 liñas 4 veces (135r, 146r, 146v e 152r) e, finalmente, aparecen 1 soa vez páxinas con 7 liñas (100v), con 25 (194r), con 44 (109r), con 43 (112r), con 47 (127v), con 48 (128v) e con 49 (128r).

Nesta distribución vese unha enorme diferencia entre a primeira parte do ms. e a segunda, pois nos folios escritos por Fernán Martís hai unha constante uniformidade, case sempre 34 liñas, agás os folios 41r a 48v con 31; os folios 94r, 99v e 100r con 33; o folio 100v con 7; os folios 119r a 127r con 35; o folio 127v con 47, o 128r con 49 e o 128v con 48. No resto do ms., copiado por outro ou por outros escribas, hai unha constante alternancia no número de liñas e rómpese a continuidade.

O ms. está escrito, polo regular, en cadernos de 8 folios e, como xa indiquei, falta o primeiro caderno, correspondente ós versos 1-2078 do *Roman de Troie* e ós folios 1r-7v da traducción castelá (ed. de Parker, ps. 1-19). Esta distribución vaise indicando ó longo do manuscrito, pois cada 8 folios aparecen encadradas na marxe inferior as primeiras palabras con que empeza o caderno seguinte. Sucede isto en 16v, 24v, 32v, 40v, 48v, 56v, 64v, 72v, 80v, 88v e 96v. Esta serie rómpese no caderno seguinte, que só leva 4 folios e chega ata o 100v, no que se despide da historia Fernán Martís, que só ten 7 liñas coas palabras desta despedida, pero aínda así á marxe inferior colócanse as palabras con que comeza o caderno seguinte (sse me fazía negro).

Despois seguen 2 cadernos con 8 folios (coas palabras na marxe inferior os folios 108v e 116v) e un caderno con só 2 folios (117 e 118). Débese isto a que no folio 119r reemprende o seu labor de copista Fernán Martís, que escribe agora un caderno cun total de 10 folios (119r a 128v). Nestes folios volve haber uniformidade no número de liñas, que son 35, a non ser ó final. Parece como se Fernán Martís os escribise despois de ter escrito xa outro copista o folio 129r e seguintes e que se vise obrigado a utilizar 10 folios en lugar de 8 por non lle caber totalmente a parte reservada para si. Vese isto aínda con moita claridade nos dous últimos folios, escritos con letra máis pequena e con moitas máis liñas: 47 liñas o folio 127v, 49 o folio 128r e 48 o folio 128v. Este último coa novidade de ter aínda unha letra máis pequena e de estar escrito cunhas liñas moi apretadas, que ocupan só 3/4 partes da folla pola parte superior, quedando en branco a parte inferior. A partir de aquí xa volve a normalidade, con cadernos de 8 folios e coa indicación das primeiras palabras do caderno seguinte na marxe inferior dos folios 136v, 144v, 152v, 160v, 168v, 176v e 184v.

4. Caracteres gráficos.— A letra do ms. é a francesa, típica dos privilexios do séc. XIV, se

ben non hai uniformidade en todo o texto. A parte escrita por Fernán Martís (folios 9-100 e 119-128) está moito máis coidada "y se distingue de las demás por el paralelismo de los renglones y de los trazos verticales de sus letras y por la equidistancia de los espacios entre palabras y letras: los palos altos y bajos de las que lo tienen, son de mediana longitud, y la s, final de palabra, es muy parecida á la sigma griega en su segunda forma. El rasgo horizontal que adorna el palo de la g, es elegante y sencillo, como también la vírgula de la ç"[10].

O texto está escrito con tinta vermella, coa cor xa esvaída polo paso do tempo, polo que parece que é marrón[10 bis]. As rúbricas tamén van escritas con tinta vermella e as letras iniciais de cada capítulo son capitais, deseñadas moi coidadosamente, unhas veces con tinta azul e outras con vermella, sempre alternando.

A orde seguida no traballo foi a de copiar primeiramente o texto, deixando espacio para colocar máis tarde a rúbrica e a letra capital inicial. No caso da inicial, o espacio sempre resultaba abondo e poucas veces se deixou de escribir por esquecemento do copista. En cambio, no caso das rúbricas dos capítulos é moi frecuente que o espacio deixado fose mínimo e insuficiente e que se coloque o texto de calquera maneira, entre liñas, pola marxe ou ocupando a metade da primeira liña correspondente ó comezo do texto do capítulo.

Os deseños das letras capitais e as rúbricas foron feitos por diversas persoas e, como recordatorio para elas, o escriba do texto tivo sempre coidado de escribir á marxe o contido do título e, ás veces, a letra inicial. Curiosamente, non sempre é fiel a reproducción do contido, pois constantemente hai pequenas diverxencias entre o que se escribiu á marxe e a rúbrica[11].

Fóra do esmero posto no deseño das letras capitais, algunhas de grande beleza, o ms. non presenta miniaturas e só hai algún ornamento especial nos folios 9r, 16v, 17r e 24v, así como no fol. 12r, que ten algunhas letras da última liña ornamentadas pola parte inferior.

En conxunto, o ms. está escrito con coidado, aínda que non aparece exento de erros: ás veces hai omisións por saltos dun lugar a outro, sen que o copista se decate; outras veces o olvido subsánase entreliñando unha ou varias palabras, e mesmo nunha ocasión colocando o texto esquecido nunha das marxes. Como erro máis notorio debemos conta-la falta de todo un capítulo ("Título de las treze prouinçias nombradas que son en la partida de Oriente"), que no ms. castelán aparece engadido á marxe inferior por olvido e que foi incorporado no seu lugar correspondente pola *Historia Troyana*[12].

---

10 Martínez Salazar, *Crónica Troyana*, I, p. X. Tubino di que a "letra es del siglo XV" (*Museo Esp. Ant.* VIII, p. 61), aínda transcribindo o contido do fol. 100. Non se decata de que á data de 1411 lle hai que descontar 38 anos.

10bis Martínez Salazar coidaba que a tinta era negra e por iso reproduce en negro o facsímele, dicindo que "las letras mayúsculas tienen un toque de tinta roja" (*Crónica Troyana*, I, p. XI). Schiff di "écriture du XIVe siècle, jaunie" (*La Bibliothèque*, p. 261).

11 Erroneamente Schiff, *La Bibliothèque*, p. 263, di que "tout le long du manuscrit il y a en marge des notules indiquant le contenu du texte".

12 Parker, *Historia Troyana*, p. 294; Parker, *La versión*, p. 284.

5. O folio número 100.– O folio núm. 100 é dunha importancia capital e por iso xa se ten reproducido parte do seu contido en diversas ocasións[13].

O folio 100r, na liña 21, di "et as coytas grãdes que sofría ẽno[14] coraçõ que cada día", seguido (liñas 21-22) polas palabras "volue esta folla et acharás a estoria", que queren indicar que o relato continúa no folio 101r coas palabras "se me fazía negro et triste".

Despois, o folio 100r segue con 3 renglóns (o terceiro incompleto), enmarcados por unha liña continua de cor vermella, co seguinte contido:

> Sábbean quantos este liuro virẽ que eu, Fernã Martíis, clérigo et capelán de Fernã Pérez d'Andrade, escriuj este liuro des onde sse começa esta estoria ata aquí. Et escriuj aýnda mays outro quaderno en que ha dez follas, que uay acó adeãt (é dicir, os folios 119r-128v). Et scriujo per mãdado do dito Fernã Pérez[15].

O apelido d'Andrade, así como a parte final da terceira liña, fóra do enmarcado vermello, e as 8 últimas liñas do folio 100r foron riscadas, "acaso con la intención de hacer desaparecer del códice el apellido que más distingue al prócer gallego que lo mandó escribir, y las notas biográficas y elogios que el amanuense y capellán Fernán Martís dedicó a su señor, algunos años después de haber escrito el códice y á raíz quizá de su fallecimiento"[16].

Aplicando reactivos xa conseguiron ler estas liñas M. Paz y Melia, Cornu, Salazar e Schiff, aínda que con algúns erros de interpretación. Di así:

> Et sabede que este Fernã Pérez foy fillo de Rroy Freyre d'Andrade, et por mj creede de çerto que a este tenpo que este liuro foy escripto que este Fernã Pérez era o mellor home que auía entõçe en Galiza dos cõde ou rrico home afora. Et sabede que el a este tenpo era home de duzẽtos homes de caualo armados a todo punto. Et era señor da uila da Cruña et da uila de Betãços et da Pontedeume. Et Ferrol et a Pontedeume dérallas el rrey por sua herdade. Et outrossy tãbén era señor de Neda et de Çedeyra et de Santa Marta et de Viueyro et de Uilalua, et de todos seus térmjños de todas estas uilas et luga-

---

[13] Cfr. Martínez Salazar, *Crónica Troyana*, I, ps. XI, XII e XIII; Schiff, *La Bibliothèque*, ps. 261-262; Parker, *Crónica Troyana*, p. VII; J. Cornu, "Estoria Troyãa acabada era de mill et quatroçentos et onze annos (1373)", en *Miscellanea linguistica in onore di Graziadio Ascoli*. Torino 1901, ps. 125-126; H. A. Rennert, *MLN* XVII, 1902, p. 23 (columnas 45-46), que reproduce a lectura combinada de Salazar e Cornu; Mussafia, "Über die sp. Versionen", p. 39, non coñecía o ms. e di que o ms. do Escorial e o galego foron rematados en 1350 e escritos ambos por Nicolás González; o mesmo din T. Braga e C. Michaëlis, no *Grundriss der rom. Philologie*, II, p. 212, se ben C. Michaëlis rectificou despois no *Cancioneiro da Ajuda*, II, ps. 518-519. Tamén Tubino di que as dúas traduccións son de 1350, "cuando acababa de sentarse en el trono de Castilla Pedro I, de todo lo cual se deduce que el códice que gozamos es simplemente un traslado o copia del primitivo o de otro posterior" (*Museo Esp. Ant.* VIII, p. 61).

[14] Schiff, *La Bibliothèque*, p. 261, le "en lo".

[15] Martínez Salazar, p. XI, e Parker, p. VII, les Martis...por (Salazar xustifica a lectura *Martís* na p. X, n. 4); Schiff, ps. 261-262, le: viren...Fernan Martins...Fernan...escriui...vay aco adeant et escriuio...Fernan; Cornu, p. 125, le: viren...Frnan...Frnã...escrivi...adeãte et scrivio...Frnã. En Tubino, *Museo Esp. Ant.* VIII, p. 61, e C. Michaëlis, *Lições*, ps. 369-370, transcrito con moitos erros.

[16] Martínez Salazar, *Crónica Troyana*, I, p. XI.

res, et tãbén das terras chãas en todas estas comarquas, en gisa que quantos homes morauã en tódaslas ditas uilas, bõos et lygeyros et...[17].

O folio 100v tamén presenta na parte superior 10 liñas e media[18] riscadas, que debían continuar coa exposición dos méritos de Fernán Pérez de Andrade e que resultan practicamente ilexibles. "El reactivo aquí empleado no ha hecho reaparecer sino algunos trazos ilegibles"[19], aínda que Schiff consegue ler "mill e quatroçentos et sete?"[20].

Despois desta parte riscada, a metade final da liña 11 e 5 liñas e media máis van enmarcadas con tinta vermella, e nelas lese claramente o seguinte texto:

> Este liuro foy acabado viĩt dias andados do mes de janeyro, era de mill et quatroçẽtos et onze ãnos. Et eu, o dito Fernã Martíis, clérigo, rrogo et peço, porlo amor de Deus et por saluamento de suas almas et en penjtençia de seus pecados, a quantos este liuro uirẽ et oyrẽ, que digan porla mĩa alma hũ Pater Noster et hũa Aue María, aa onrra de Deus Padre et de Deus Fillo et de Deus Spíritu Sancto, que me queyra perdoar, et da Uirgen María, sua madre, que lle rroge por mĩ et por uós que o queyra assy cõprir et outorgar[21].

6. A data do texto e a distribución do traballo.– O contido do folio 100v é moi importante, como vemos, por indicarnos con exactitude a data de terminación da copia: 20 de xaneiro de 1373. Non sabemos canto tempo empregaron Fernán Martís e os seus escribas en escribi-lo texto e poderiamos pensar que a data de 1373 corresponde só á terminación da parte transcrita polo citado clérigo. Non é así e xa con bo criterio Salazar colocou o contido desas 7 liñas ó final do segundo volume da súa edición (p. 206). O que leva a engano é a colocación desa nota no folio 100v e non ó final do libro, no folio 194r, pero as palabras de Fernán Martís son ben claras: "este *liuro* foy acabado".

Hai outro dato que nos confirma esta hipótese. Fernán Martís, como xa se dixo, só escribiu os 100 primeiros folios e logo outro caderno cos folios 119r-128v. O resto do traballo foi obra doutro copista, ou de varios; mais é evidente que o copista dos folios 129r e seguintes comezou o seu labor antes de que Fernán Martís escribise os fo-

---

[17] Lecturas de Martínez Salazar, p. XII: hõm...entõce...hõms...rrico hõms...põnt deũm (2) ...uillalua...terminos...chaas...boos et ligeyros et a...cũas.....; lecturas de Parker, p. VII-VIII: et ueedes que...dos boos ou rricos home(-s-) afora...Ponte Deum (2)...tã ben señor...Çeydeyr(-a-)...Sãta... Uiueyro...se(-us-) terminos...chaas...comarqu(-uas)...boos et lygeyros et a...cũas; Schiff, *La Bibliothèque*, p. 262, le: sauedes que Fernan P. foi...min...certo...foi...Fernan...homen...entonçe...dos grande ou r. homes...duzendos homens...vila...vila de Betanços...Pontdeume (2)...heredade...tanben...Sancta...Villalua...terminos...vilas...tanben...homens morauan...vilas...lygeyros et arredor; Cornu, p. 125, le: Frnã...mĩ...tẽpo...Frnã...homen...homen...tẽpo e. homen...homens...Ponte de Ume (2) ...Çedeira...de Outeyro...terminos de todos e. villas...homens...ligeyros et arredor ẽnas.

[18] Martínez Salazar, *Crónica Troyana*, I, p. XIII, di "once líneas y media".

[19] Martínez Salazar, *Crónica Troyana*, I, p. XIII.

[20] *La Bibliothèque*, p. 262.

[21] Lecturas de Martínez Salazar, II, 266: años...martis...santo; Parker, p. VIII: Martis...almas en...asy; Schiff, p. 262: vynt...quatroçentos...annos...Fernan Martins e. rogo...penitençia...viren et oyren...mina a. hun...huna...espiritu santo...virgen...roge por min...vos...conprir; Cornu, ps. 125-126: viinte...annos...Frnã...penitençia...mĩa...mĩ. En Tubino, *Museo Esp. Ant.* VIII, p. 61, está cheo de erros. C. Michaëlis, *Lições*, p. 370, só reproduce, con erros, ata "anos".

lios 119r-128v, ou, polo menos, ó mesmo tempo, pois este, ante o temor de que non lle coubese todo o texto, nos últimos folios cambia rotundamente a súa norma: en lugar de 35 liñas pasa a escribir, con letra moito máis miúda, 47, 49 e 48 liñas nos folios 127v, 128r e 128v, respectivamente. Neste derradeiro facendo aínda a letra máis pequena e apretando máis as liñas, co resultado de que, ó final, lle sobrou espacio e queda unha cuarta parte do folio en branco.

Aínda hai outra cousa que nos indica esta mesma circunstancia, como xa mencionei: como non lle collía a materia reservada para escribir el, Fernán Martís utilizou para os folios 119r-128v un caderno con 10 follas, en contra da norma establecida para o resto do texto, que consiste sempre en cadernos de 8 follas.

7. **O traductor e o copista.**— ¿Quen é o traductor ó galego do texto? Salazar non se decide: "muy cómodo sería el atribuir a Fernán Martís esta versión gallega de la Crónica Troyana, aun cuando sus subscripciones por sí solas no lo autoricen. El capellán de Fernán Pérez escribió, como se ha dicho y el confiesa, hasta el folio 100-C y desde el 119 al 128 del códice, y el resto lo escribieron amanuenses suyos que no nombra; pero, entre lo escrito por uno y otros, existen, además de las variantes comunes a las lenguas poco cultivadas y de los frecuentes yerros de copia, otras de carácter dialectal, que pudo F. M. ir adaptando al dialecto de su comarca y a su grafía particular, al escribirlo; pero de esto apenas se cuidaron sus amanuenses, ni el maestro se esmeró tampoco en corregirles estas diferencias que rompen frecuentemente la relativa uniformidad gráfica y lingüística que se observa en lo por el escrito, y revelan que por lo menos la parte escrita por los amanuenses no pudo ser traducción de F. M. sino copia de otro códice también gallego, pero escrito en distinta comarca, en el S. o en el O. de Galicia acaso, donde aún hoy se conservan algunas de las formas dialectales empleadas por sus amanuenses. Esta carencia de unidad lingüística en el códice lo avalora más aún para el estudio de la lengua gallega, porque contiene formas quizá de todos los dialectos de la región, las unas literarias, muchas de las cuales se habían perdido y populares las otras, que son las que más se han conservado en la lengua gallega hablada en la actualidad"[22].

Poño esta longa cita porque esta pasaxe resulta moi imprecisa, incongruente e problemática, pois o feito de que haxa diverxencias lingüísticas no manuscrito, non presupón a existencia de dous códices galegos anteriores, moi distintos, un que lle serve de copia ós amanuenses e outro a Fernán Martís. Non ten sentido isto, xa que as diverxencias débense atribuír simplemente ós distintos copistas.

No caso da *Crónica Troiana* galega coido que o traductor e o copista deben identificarse. Non se necesitaban uns coñecementos especiais para comprender un texto castelán case coetáneo e o mesmo copista podía face-las veces de traductor. Fernán Martís, clérigo e capelán de D. Fernán Pérez de Andrade, que "era ya considerado por sus convecinos como un verdadero *Magister scriptori* y lo buscaban para escribir o copiar documentos de importancia"[23], debía posuír categoría abondo para emprender esta tarefa. Con el traballaban outros amanuenses, que debían realiza-lo traballo independente-

[22] *Crónica Troyana*, I, p. XIV.
[23] *Crónica Troyana*, I, p. XIV, n. 3.

mente. Isto aclara as diferencias gráficas e lingüísticas. Máis ca pensar nun códice anterior procedente doutra zona dialectal galega, como di Salazar, o que debemos supor é que os varios copistas procedían de diferentes zonas dialectais galegas. Fernán Martís procede dunha zona con características lingüísticas tipicamente galegas frente as características portuguesas. O copista ou copistas da segunda parte alternan resultados tipicamente galegos con resultados comúns ó galego e ó portugués, pero para estes resultados non fai falla pensar nunha procedencia meridional, pois na mesma zona noroccidental de Galicia hai unha comarca actual que aínda presenta algunhas destas características medievais e non queda moi lonxe do lugar onde se escribiu o texto galego. Dela procedían seguramente estes escribas[24].

[24] C. Michaëlis acerta plenamente cando di que "trabalharam nêle diversos copistas: provàvelmente subordinados, de Fernão Martins, como chefe do escritório do magnate galiziano Fernão Peres de Andrade, que a meu ver são os próprios tradutores, visto que se distinguem não só pela letra, mas sobretudo pelas formas dialectais de que se serviram" (*Lições*, p. 369).

VI. A LINGUA DA "CRÓNICA TROIANA" E AS DIFERENCIAS ENTRE OS COPISTAS

1. **O galego e o portugués.**— En diversas ocasións falei do problema do galego e do portugués na época medieval e non vou repetir aquí o que xa teño dito[1]. Penso que está abondo demostrado que desde o comezo da literatura medieval hai unha dirección galega e unha dirección portuguesa, cunha serie de pequenas diferencias na fonética, na morfosintaxe e no léxico. Partindo dunha unidade primitiva no N., por evolución común, desde o séc. XII a separación política fixo que os dous troncos seguisen modelos diferentes. Na época de xestación dos dous idiomas non sempre se chega a unha única solución, pois constantemente vemos nos primeiros escritos varias posibilidades, pero como houbo axiña unha independencia entre as dúas zonas, as dúas linguas en moitos casos adoptaron finalmente unha solución diferente. Isto non sucede na época moderna, está xa na época medieval e moitas veces asistimos á configuración destas diferencias lendo os textos escritos do XIII ó XV.

Xunto a unha boa serie de elementos idénticos nos textos galegos e nos portugueses, hai outra boa serie de elementos diverxentes, debido a que, por evolución fonética, se chegou a dúas ou máis solucións e, en vez de se decidiren as dúas linguas pola mesma solución final, o que fixeron foi adoptar unha forma distintiva e diferente. Neste caso, polo xeral, o galego é máis innovador, especialmente nos verbos, pois o portugués case sempre queda coa forma fonética máis etimolóxica.

Cando fixen a edición de *Crónica Xeral* e da *Crónica de Castela*[2], xa falei do que os lingüistas consideran típico galego e típico portugués[3]. Téñense en conta, entre outros,

---

[1] Cfr. "Gallego y portugués. Algunas semejanzas y diferencias", en *Filología y didáctica hispánica. Homenaje al Profesor Hans-Karl Schneider.* Hamburg 1975, ps. 155-175; "Limiar" a Afonso X, o Sábio, *Cantigas de Santa Maria,* editadas por W. Mettmann. Edicións Xerais de Galicia. Tomo I, Vigo 1981, ps. 7-13.

[2] *La traducción gallega de la Crónica General y de la Crónica de Castilla.* Edición crítica anotada, con introducción, índice onomástico y glosario. 2 Vols. Orense, Inst. de Estudios Orensanos "P. Feijoo", 1975 e 1977.

[3] Cfr. Vol. I, ps. XXVI-XXXVI; tamén R. Rübecamp, "A linguagem das Cantigas de Santa Maria, de Afonso X, o Sábio", *BF* I, 1932-1933, 273-356; J. de Morais Barbosa, "La langue de la Chronique de Castille (ms. 8817 de la Bibliothèque Nationale de Madrid", *BF* XIX, 1960 (Actas do IX Congr. Int. de Ling. Rom. II), ps. 151-158 (esp. 152-153).

o resultado do latín *regina*, do latín *te*, da desinencia de 2ª e 3ª persoas sing. do perfecto, alternancia *b/v*, alternancia *ai/ei*, alternancia *oi/ui*, terminacións *-ales*, *-anes* e *-ones*, terminación *-dũe*, terminación *-emento*, solucións léxicas, confusión de *s/ss*, representación de *ñ* e *ll*, etc.

De acordo con todo isto podemos dicir coa máis completa seguridade que a *Crónica Troiana* é un texto galego e non portugués, tanto na parte escrita por Fernán Martís coma na parte escrita polos seus escribas. De todos xeitos, podemos establecer unha perfecta separación entre a parte escrita polos distintos copistas. O resultado desta confrontación é o que aparece nas páxinas seguintes.

2. Parte escrita por Fernán Martís.– A parte escrita por Fernán Martís está algo máis coidada cá parte escrita polos outros escribas, pois presenta menos erros de traducción, menos elisións do texto, por salto dun lugar a outro, e tamén atende máis á non confusión de certas grafías que representan nun principio fonemas diferentes.

Dentro do que é galego e do que é portugués, Fernán Martís mostra unha preferencia clara polos resultados típicos galegos. As veces, no texto poden alternar algo as formas galego-portuguesas e as formas exclusivas galegas, pero aínda así case sempre con preferencia pola forma autóctona nosa. Analisando os distintos fenómenos lingüísticos, témo-lo seguinte panorama:

2.1. Alternancia ai/ei.– Frente á forma portuguesa *raínha*, a única forma utilizada é a galega *reiña* (coa grafía *rreyña* 47.25, 83.2, 127.273, 165.4,7, 166.2, 226.4, 239.6, 313.3,19, etc.; coa grafía *rreyna* 49.4, 83.2, etc.).

Xunto ás formas *sayr* (116.68, 132.12, 206.6, 233.15, 293.40), *saydes* (193.26), *saya* (14.6), *sayan* (24.8, 115.16, 116.45, 190.10, 204.27), *sayã* (159.62), *sayo* (126.54, 175.2, 204.9), *sayosse* (121.108), *saeu* (114.17), *sayrõ* (187.3), *sayra* (192.13), *saysse* (222.8), *sayssen* (116.40), *ssayda* (197.11) e *saydas* (219.7), dominan os casos con *ei*: *seyr* (45 veces), *seydes* (121.119), *seya* (6 veces), *seyan* (9 veces), *seyanlles* (197.8), *sey* (10.11), *seyeu* (6.5, 233.16), *sseyeu* (177.16), *seyo* (32 veces), *seyoa* (200.3), *seyolle* (134.25-26, 157.17), *seyosse* (9 veces), *seyose* (121.129), *seyosselle* (116.84), *seyrũ* (3.8), *seyrõ* (34 veces), *seyrõsse* (5 veces), *seyra* (3 veces), *seyrã* (43.10), *seyrey* (122.4, 164.7), *seyrá* (232.32, 238.12), *sseyrá* (4.19), *seyremos* (4.24, 26), *seyría* (196.18), *seyriades* (233.23), *seyría* (153.40), *seisse* (114.4), *seysse* (9 veces), *seyses* (314.22), *seysen* (120.14), *seyssen* (5 veces), *seyrẽ* (4.16), *seyde* (23.30, 121.80), *seydeuos* (121.128), *seyda* (318.2), *seydas* (3 veces), *seydo* (42.3, 87.3), *seydos* (49.17) e *seyndosse* (106. 111).

Tamén aparece *rreyz* (68.2) e alternan *traytos* (116.153) e *treytos* (205.9). Coma únicas formas aparecen *baylaua* (209.4), *parayso* (198.43), *rretrayan* (205.70), *trayçõ* (6.134,136, 17.12, etc.), *trayções* (209.19) e no imperf. *caya* (209.6, etc.), *cayan* (97. 11, etc.). Tamén é exclusiva *aynda* (2.18, 5.17, 6.135, etc.), que ten a variante *aynde* (47.13, 294.19).

2.2. Forma te/che.– Xunto á forma *te* (23.14,15, 35.5,6, 51.24, 92.3, 108.37,39, 122.15,

314.7,11, 315.8,14; *dizerte ey* 226.11, *doute* 108.38, *mãdate* 100.8, *pídote* 35.18, *quérote* 35.13, *rrógote* 229.16, *uéiote* 139.5), común nun principio ó galego e ó portugués, atopamos xa a innovación galega *che* (35.27, 205.32, 229.18,20, 315.8,9,15,17, 18; *dizerche ey* 315.6, *deche* 139.7, *nẽbreche* 314.20) e tamén *cho* (229.20, 315.11).

2.3. Resultado da desinencia -sti.– A desinencia *-sti* da 2ª persoa de sing. do perfecto aínda pode estar representada pola forma máis achegada ó latín, como segue a suceder no portugués: *acordaste* (139.7), *andaste* (139.5), *desçendiste* (127.24), *enviaste* (314. 8), *fezeste* (314.7,9) ou *feziste* (127.22, 2 veces), *fuste* (23.15), *ouueste* (139.4), *passaste* (309.60), *prometiste* (314.22), *quebrãtaste* (314.8), *tomaste* (315.7). Xunto a estas formas máis normais dos primeiros tempos do idioma, aparecen outras nas que se representa xa o proceso de palatalización que se estaba a producir e que deu lugar á peculiaridade das formas modernas: *enviasche* (314.23), *faleçische* (314.23), *matasche* (315.10).

2.4. Terceira persoa dos pretéritos fortes.– Frente ó portugués, que ten desinencia *-e* ou *-cero (soube, fez, esteve, prouue, quis,* etc.*)*, F. Martís utiliza case exclusivamente a desinencia normal do galego en *-o: adusso* (35.33, 88.8,11,12,13,21,27,28,33,35, 91.5, etc.), *antepósosse* (127.4, 204.45), *cõtradisso* (206.17), *coubo* (58.10), *desfezo* (127.165), *deteuo* (177.15), *dysso* (25.5,9,10, etc.), *dyssome* (25.14,21, etc.), *dyssolles* (25.5), *djsso* (41.37), *disso* (1.12, 2.34, 4.2,5, 6.90,131, 17.37, etc.), *díssolle* (2.16,25, 29,37, 17.27, etc.), *díssolles* (6.118), *esteuo* (6.42), *fezo* (1.12,13, 2.15,42, 4.10,29, 6. 35,59,124, 7.9,25, 9.12, etc.; máis de 190 veces), *fézoas* (115.12), *fézoo* e *fézoos* (varias veces), *fézolle* (13.12), *jouuo* (51.38, 133.20, 212.10, 315.2), *ouuo* (1.7, 2.42, 4.2, 5.21, 6.2, etc., con máis de 230 casos), *podo* (6.36,46,102,146, 11.3, 24.6, etc.; en total 55 veces), *poso* (75.4, 116.80, 121.52,61, 127.87, 128.19, etc.; 20 veces), *pósoas* (115.13), *pósoo* (127.68, 233.10), *pósolle* (117.6, 127.281, 128.30, 130.13), *prougo* (6.15, 112.13), *próugolle* (33.5, 40.4, 129.31, 232.28), *próugolles* (135.6), *prouuo* (45.14, 152.193, 201.7, 212.9), *próuuolles* (19.11, 95.4, 188.3), *próuuolle* (1 vez), *quiso* (2.22, 3.4, 7.25, 25.21, 36.13, 47.29, etc.; teño anotados 36 casos), *quisso* (177.34), *quísolle* (2 veces), *rretéuoos* (124.7), *soubo* (6.98,144, 8.3, 40.11,22,23, etc.; 28 veces), *ssoubo* (202.15), *teuo* (48.10, 77.17, 107.6, 121.143, 124.9, 136.77, 224.6, 297.3), *téuosse* (49.21, 121.153, 127.59), *téuoos* (127.260) e *touo* (6.83, 108.49), *tóuollo* (222.3-4), *trouxo* (48.11, 87.2, 88.4,9,21,22,25, 212.8, etc.; 18 veces) e *trouuo* (88.3).

Só ocasionalmente aparecen *fez* (25.2, 39.12, 89.31, 159.65) e *quis* (224.7).

2.5. Terceira persoa dos pretéritos fracos da 3ª conxugación.– O texto de F. Martís non presenta formas rematadas en *-iu*, todo o máis o que ten é algunhas rematadas en *-io*, seguindo a tendencia normal do galego a remata-las palabras en -o. Así: *bastío* (306.21), *cobrío* (159.45), *ferío* (157.76, 171.29, 204.103), *oyo* (6.2,141,150, 15.15, 31.2, etc.; 25 veces), *partío* (111.15, 305.35), *partíosse* (171.17), *rrecodí[o]* (127.55), *sentío* (234.76), *sayo* (126.54, 175.2, 204.2), *sayosse* (121.108), *seyo* (49.11, 108.43, 116.116, 121.25, 123.2, etc.; 32 veces), *seyoa* (200.3), *seyolle* (134.25-26, 157.17), *seyosse* (48.10, 106. 10, 121.49, 121.59,87,131, 141.92, 159.24, 234.77), *seyose* (121.129), *seyosselle* (116. 84). Estas formas están aínda hoxe vivas na área fisterrá[4].

[4] Cfr. A. Santamarina, "Dialectoloxía galega: historia e resultados", en *Tradición, act. e fu-*

Xunto a ela, aparece coma forma máis utilizada a rematada en *-eu*, típica hoxe da maior parte do galego occidental[5]: *cobreu* (159.59), *cobreuse* (130.19), *cobreusse* (127. 253, 205.82), *departeu* (121.52), *espedeusse* (40.27, 199.2), *espedéusselle* (203.32), *fereu* (6.6,86, 108.15, 127.287, 128.19, 133.16, 136.86, 137.6, 141,6, etc.; 28 veces), *gorneu* (198.4), *mẽteu* (77.16, 199.14), *oyeu* (127.337, 144.6, 148.2, 217.2), *oieu* (47. 26), *oeu* (230.2), *parteu* (117.6, 118.23, 127.286, 137.7, 141.128, 142.35, 151.3, 157. 25, 177.20, 204.79, 205.39, 218.7, 313.19,30), *parteusse* (135.2, 138.2, 142.14, 158.21, 203.32-33), *parteulle* (171.35), *pedeu* (50.9, 173.6, 225.6, 232.22), *senteu* (152.83,130, 205.90, 207.6), *senteusse* (130.20, 141.91), *serueu* (204.54), *seyeu* (6.5, 233.16), *sseyeu* (177.16), *saeu* (114.17), *sobeu* (127.29,163), *uesteu* (20.4, 198.6), *vesteusse* (198.5).

2.6. Perfecto dos verbos da 2ª conxugación.– En relación co resultado anterior está a forma do perfecto dos verbos en *-er*. O normal é a terminación *-eu*, como en *acaesçeu* (5.15, etc.), *acõteçeu* (117.23), *acorreu, aprendeu, atordeçeu* (136.86-87), *caeu* (6.64, 171.135, etc.) ou *cayeu* (127.255, 128.32, 152.129, 204.150), *cometeu, cõtesçeu* (150. 42), *creçeu* (103.2, 127.250, 136.57, 141.67), *deçeu* (145.14), *deçeusse* (141.108), *desçeu* (203.20), *defendeu, desçendeu* (127.50, 157.20, 306.44), *deçẽdeusse* (108.17), *doeu, enbrusqueçeu, ensandeçeu, entendeu, entristeçeu, ergeu, escolleu, estendeu, fendeu, gorneçeu, gradesçeu, mereçeu, meteu, morreu, moueu, naçeu, paresçeu* (22.3), *perdeu, prometeu, rreçebeu, rrespondeu, rreuolueu, sofreu, tendeu, tolleu, ualeu, uẽçeu* (75.20), *uẽdeu, uolueu* (47.26, etc.). A forma *cõquereu* (121.89) pode corresponder a un infinitivo *conquerer* ou *conquerir*, pois este verbo alterna no texto, e a forma *çengeu* (179.21) tamén pode representar un infinitivo *çenger* ou *çengir* (ningún deles aparece).

Por outra banda, paralelamente ó que sucede coa terminación *-io* nos verbos da 3ª conx., algúns verbos da 2ª teñen a forma en *-eo*. Así: *goresçeo* (207.6), *meteo* (152.81), *moueo* (294.60), *rreçebéome* (108.22), *rrespondeo* (121.115), *ualeo* (127.160), *ujueo* (71.3), *uolueo* (180.9) e *uoluéosse* (311.84).

Por último, se nos verbos da 3ª conx. hai a tendencia a unha forma en *-eu*, nos da 2ª, inversamente, dase a tendencia contraria, como sucede hoxe tamén nalgunha zona galega[6], e por iso aparecen formas do tipo *cayo* (204.52,79, 232.51. 237.4), do verbo *caer*, e *ualjo* (97.17).

No verbo *ver*, para o que o portugués ten *viu*, F. Martís utiliza case exclusivamente a forma do galego occidental: *ueu* (5.8, 6.42,45,52,56,71,85,144,149,150,151, etc.), *veu* (6.5,47,72,151, 17.2, etc.). Xunto a estas dúas formas gráficas aparece *ueo* (108.14 e 130.21), *veo* (116.104 e 171.65). Só nunha ocasión témo-la variante *vío* (172.25). Estas formas están claramente separadas da que lle corresponde ó verbo *vir*, que é sempre *uẽo* (10.5, etc.) ou *vẽo* (5.18, 87.3, etc.) e 1 vez *ueo* (127.19). O mesmo nos compostos: *auẽo* (6.129, 24.2, 25.5, 142.7, etc.) e *aueo* (152.160), *cõuẽo* (231.64), *cõuẽome* (309. 43).

No verbo *dar* (da 1ª conx.) tamén hai alternancia na 3ª persoa. Xunto a *deu* (6.50,

---

turo do galego, ps. 172, 179, 180 e 181; F. Fernández Rei, "Bloques e áreas lingüísticas do galego moderno", *Grial* XX, núm. 77, 1982, ps. 273, 284.

[5] Cfr. A. Santamarina, *Tradición*, p. 181; Fernández Rei, *Grial* XX, p. 271.

[6] Cfr. A. Santamarina, *Tradición*, ps. 172, 181; Fernández Rei, *Grial* XX, ps. 271, 273, 284.

51,81,162, etc.), *deulla* (7.22), *deulle* (6.53,58,62,82,108,165, etc.), hoxe portuguesa e galega, que é maioritaria, aparece *dou* (204.103, 212.9, 226.15, 306.14), *doulle* (232.50, 234.31), típica hoxe de moitas partes da Galicia occidental.

2.7. Encontro de formas do perfecto co pronome persoal.– Cando unha forma do perfecto vai seguida das formas do pronome *o, a, os, as,* pode permanecer inalterada ou pode haber contracción das vocais en contacto por asimilación entre elas. Esta contracción resulta abondo normal en textos do N. e do S. do Miño para os verbos da 2ª conx.: *-euo* > *-eo*. O que é típico de F. Martís é que esta contracción se fai en tódolos casos e con tódolos verbos. Así, xunto a *colleo* (159.46), *cometeos* (134.13, 136.97), *coñosçeo* (129.31), *defendeos* (159.48), *goreçeo* (6.59), *gradesçeo* (205.71), *prendeo* (156.32), *rreçebeo* (6.14, 49.14, 159.55) e *rreçebeos* (18.7, 24.18, 292.18), que son comúns a textos do N. e do S., hai formas exclusivas galegas en perfectos da 3ª conx.: *cobreo* (108.19), *fereo* (116.84, 141.10), *fereos* (127.99) e *parteo* (98.4). O mesmo sucede cando conservan a forma en *-iu: ferio* (152.169, 159.21, 311.34), *partios* (142.28), *scriujo* (Ap. 3). Tamén coas formas dos verbos *ver* e *dar: vio* (159.16), *deo* (6.89, 128.33, 152.79, 171.37, 204.53, 205.14).

Cando se une ó pronome feminino a forma é máis complexa, pois engádese o pronome a unha forma rematada en *-o: deçéoa* (203.31), *defendéoha* (118.17), *gorneçéoas* (2.43), *metéoa* (152.133), *partéoas* (224.12-13), *rreçebéoa* (50.10), *seyoa* (200.3).

Nos verbos da 1ª conx. tamén é típica e xeral a contracción: *-ouo* > *-oo*, *-oua* > *-oa*. Así: *abraçoos* (292.18), *achoo* (52.5), *achoos* (135.3), *ajudoo* (127.307), *alcãçoo* (157.15), *andoos* (55.6), *apresuroo* (141.45), *catoo* (23.12), *chagoo* (6.50,88, 129.12, 136.85, 141.24, 152.128, 157.5,105, 231.24, 232.50-51, 305.43), *cõproo* (306.38), *derriboo* (6.88, 205.24-25), *desamoo* (121.154), *desmãchoo* (157.15-16), *deytoo* (128.31, 157.105), *envioo* (205.67), *envioos* (224.8), *leixoo* (157.91), *leuoo* (178.4), *leuoos* (305.34), *liuroo* (234.17), *mãdoo* (168.8), *mãdoos* (108.48), *matoo* e *matoos* (179.50), *preçoos* (232.29), *puxoo* (6 veces), *sacoo* (127.68, 156.33), *saluoo* (20.13), *tomoo* (6.89, 127.68, 136.69, 229.13), *tomoos* (121.86), *tornoo* (232.22), *cõfortoo* (52.7) e *abraçoa* (160.9, 202.18), *desmalloa* (157.105), [*e*]*sforçoa* (313.17), *mãdoa* (51.37), *tomoa* (47.34, 227.18, 234.74).

Coas terminacións *-ey, -oy* non se fai contracción: *ameya* (21.11), *foyo* (6.45, 232.4, etc.), *foyos* (6.5,74, etc.), etc. Por iso corrixín en *ache*[*y*]*o* (25.12) o inusitado *acheo* do manuscrito.

2.8. Encontro do imperfecto co pronome o *e outras palabras con* -ao.– No galego falado moderno é característica a asimilación do *-a* final do verbo ó pronome *o*, coa conseguinte reducción vocálica (*ao* > *oo* > o). Esta asimilación xa aparece en diversos casos no texto de F. Martís: *amáuoo* (77.12, 127.79), *chagároos* (311.28), *criároo* (152.180), *leuáuoo* (127.340) e *onrráuoo* (234.60). Máis normal é a forma primitiva: *amáuao* (234.60), *envíao* (39.17), *faziao* (6.40), *forçáuaos* (42.6-7), *menáuaos* (136.99), etc.

Fóra do verbo, esta asimilación aparece tamén en *órfõo* (227.10), precedente do actual *orfo* (port. *órfão*), *órgõos* (210.9) e *oõtado* (48.10), *oõtados* (138.6, 182.8, 293.24). No último caso o normal é que apareza *aontado* (171.133, etc.), *aontados* (166.6,

etc.). Non hai casos de contracción da prep. *a* + artigo *o* (sempre *ao*) e só aparece dúas veces *á* por *aa* (*á agia* 210.22, *á espada* 157.18).

2.9. Palatalización de formas verbais.– Frente ás formas do port. *fiz* e *quis*, no texto de F. Martís aparecen xa *fige* (21.13, 29.30, 203.8, 309.5,7,8,19,25) e *quige* (309.47), antecedentes inmediatos dos modernos *fixen* e *quixen*. Esta palatalización, que empezou pola 1ª persoa e despois se propagou ás outras, aínda non afecta ás formas *fezestes* (6. 92), *fezeron* (6.22, etc.), *fezera* (6.56), *fezeran* (2.37, etc.), *fezesse* (2.7. etc.), *fezesemos* (98.29), *fezessen* (2.12, etc.) e *fezermos* (3.38), *quiserõ* (2.5), *quiseron* (3.9), *quisesse* (21.15), *quiser* (3.26), *quiserdes* (22.11) e *quiserẽ* (4.28).

No verbo *dizer* é diferente, pois a palatal procede de *x* latino, pero o importante é que no noso texto aparece exclusivamente a forma *dixe* (31.6, 121.23, 133.44, 158.13, 198.18), *díxelle* (25.13). Nos textos portugueses xa empeza a alternar esta forma con *disse* na época arcaica. As outras formas non están afectadas pola palatalización: *disserõ* (1.3, 2.7, etc.), *dysserõ* (25.16, 233.3), *diserõ* (15.4), *dissesse* (7.3, etc.) e *disser* (8.20).

Finalmente, no verbo *trager* tamén procede de *x*, polo que coinciden as dúas zonas lingüísticas en casos coma *trouxerõ* (7.31,33, 88.5, etc.), *trouxérõme* (25.17), *trouxérõno* (34.16), *trouxerã*, *trouxer* (31.8,14), *trouxesse* e *trouxessen*. O importante é a utilización exclusiva por F. Martís dos xa citados *trouxo* e *trouuo* (cfr. VI,2.4), forma coa que se relaciona *trouueron* (52.20, 110.51).

2.10. Outras formas verbais.– Nas formas verbais utilizadas, F. Martís presenta moitas veces as máis etimolóxicas, que, en xeral, permanecen sempre en portugués e que en galego puideron sufrir transformacións posteriores pola actuación da analoxía no sistema verbal, cousa que levou a unha profunda diferenciación dos dous troncos. Así, en *diz* (1.1, 8.13, 17.2, etc.), *faz* (32.11, 73.4, etc.), xunto a *fázelles* (215.7), *faço* (2.38, 4.28, 15.13, etc.), *faça* (27.11, etc.), *faças*, *façamos*, *façades*, *façan*, *jaz* (110.47, etc.), *posso* (10.19, 37.13, etc.), *poderã* (6.128, etc.), *possa* (6.126, 127.339, etc.), *possas*, *possamos*, *possan*, *podesse* (238.16, etc.), *pergo* (port. *perço*) (313.12, 315.15), *pergas* (315.12), *traga* (154.16), *tiue* (121.72), *ualla* (108.21, 185.17, etc.).

Noutros casos aparecen xa formas especiais. Así, a carón de formas con *e* do tipo *teuestes* (17.12), *teuerõ* (110.95), *teueron* (6.21, 28.41), *teuerõno* (99.27), *teuérono* (127.263), *teuera* (127.316), *teuerades* (216.7), *teuesse* (62.4), *teuessedes* (34.10), *teuessen* (51.38) e *teuerdes* (34.21, 98.50), dominan os casos con *o*: *touestes* (165.13), *toueron* (5.2, 17.24, etc.; 11 veces), *touerõ* (134.10), *touérono* (34.15), *touera* (142.11), *touesse* (108.25, 209.52, 301.5), *touessedes* (29.32), *touessen* (93.9, 101.5, 126.9, 164. 6, 186.8), *touer* (4.19, 26.12, 187.11), *toueres* (29.22), *touerdes* (17.19-20, 47.47-48, 54,55, 98.43-44, 184.13, 187.9, 188.5, 216.31) e *toueren* (41.41, 221.11). O mesmo acontece con *mãteueron* (133.28) e *mãteuessen* (126.3), xunto a *mãtoueron* (116.42), *mãtouérona* (126.48-49) e *mãtouesse* (152.33), e con *esteuera* (178.6), *esteueran* (165. 4), *esteuesse* (126.5) e *esteuessen* (212.4), xunto ós máis usuais *estouemos* (25.7), *estouerõ* (152.7), *estoueron* (112.3, 137.17, 166.12,16), *estouera* (145.7, 178.8), *estoueran* (175.4, 299.10), *estouesse* (8 veces), *estouessemos* (113.23), *estouessen* (5 veces) e *es-*

touermos (127.212). Tamén atopamos *ateuesse* (127.224) e *deteueran* (229.7); frente a *tiue* (121.72) a forma *detuue* (309.65).

Hai formas que se afastan do tronco primitivo e adoptan total ou parcialmente a forma moderna galega. Así, xunto a *pude* (309.40), forma aínda hoxe portuguesa, xa *poyde* (25.11, 29.12); xunto a *peço* (47.48, 221.12, Ap. 15), *péçouos* (200.26), hoxe forma portuguesa, aparecen *pídote* (35.18) e *pidades* (17.28) do galego normal. Con alternancia vocálica aparece *peden* (35.22, 293.65).

Non se atopan formas do verbo *escrever* (port.) e si exclusivamente de *escrivir* (gal. mod. *escribir*): *escriuir* (55.4, 57.6, 90.10), *escriuí* (Ap. 2, 2 veces) e *scriujo* (Ap. 3). Aínda que non na mesma proporción, tamén no verbo *dizer* (2.34, etc.; *dizemos* 42.10, etc.) aparecen diversas formas que fan coidar no cambio posterior de conxugación no galego moderno: *dezía* (2.34, 17.25, 18.10, 25.24, etc.; 36 veces), *dezíalle, dezíalles, dezían* (2 veces), *dezíã* (1.8, 35.4, 38.6, etc.; 67 veces), *dezíãlle* (3 veces), *dería* (32.11, 64.4, 75.26, 77.9, 165.8), *deríã* (164.4,5), xunto a *diría* (152.68). Nos compostos: *cõtradezíã* (193.12) e *cõtradizíã* (304.3), *maldezía* (51.17, 238.2,6), *maldezíã* (239.10-11) e *maldizíã* (197.9).

Son tamén interesantes as formas *cómeas* (127.21), xunto a *comamos* (188.8); *oyue* (21.10, 40.7, 94.10, 309.6, 2 veces) e *soybe* (47.36, 294.6), a extraña *aio* (32.12, 216.32), *ajo* (157.8), xunto ó normal *ey* (4.31, etc.), que está en relación co subx. *aja* (181.16). No subx. de *saber* alternan os normais *sayba* (238.15), *saybades* (98.9) e *sayban* (100.16) coas formas *sábea* (31.5, 35.6, 101.21, 294.5), *sábeas* (35.10), *sabeades* (11.19), *sábeã* (161.14) e *sábbean* (Ap. 1).

Tamén hai alternancias noutros verbos. No verbo *fazer* as variantes do imperativo *fays* (139.7) e *faz* (185.33); no verbo *prazer*, xunto ós normais *prazíalles* (50.13), *praza* (95.16, 102.5), as variantes *praz* (23.18, etc.) e *plaz* (202.4), *prouuer* (3.43, 20.16, 22.11, etc.) e *prouger* (47.45, 185.22), *prouuesse* (2.41, 141.107, etc.) e *prougesse* (33.8, etc.). No verbo *ser* alternan *sõo* (2.18, 10.9, etc.) e *soo* (10.20), *seerey* (2.39, 10.22, etc.) e *serey* (10.6, 17.35, etc.), *será* (4.14, 8.9,12, etc.) e *seerá* (4.15, 31.18, etc.), *sería* (10.20, etc.) e *seería* (2.19, 6.160, etc.). Xunto a elas *serás* (6.134), *seremos, seeredes, serã, sería* e *seede* (4.21, etc.). No imperativo aparece *sey* (23.17, 315.18) e co valor de *sedere* latino *sija* (6.38, etc.) e *seuesse* (143.11). No verbo *valer*, xunto a *ual* (3.33, 26.16, etc.) interesan as formas *ualuera* (311.104-105) e *ualuesse* (48.14), *ualrrás* (315.5) e as alternancias *ualrrá* (3.39, 35.19, etc.) e *ualerá* (47.52), *ualrría* (28.20, 132.20, etc.) e *ualería* (26.11). Finalmente, no verbo *viuer* (10.18, 58.9, etc.), xunto a formas normais coma *ujuẽ* (292.15), *uiuamos* (3.38), *viuerã* (6.78), *uiuerã* (10.22), hai disimilación en *veuja* (292.14), *ueuja* (55.8) e *veujã* (65.5).

Entre o resto dos verbos podemos lembrar algúns: *aduzer* (33.10), coas formas *adussestes* (18.21), *adusserõ* (33.9-10), *adugamos* (3.27), *aduserdes* (17.35) e *adusserẽ* (28.26); *asconder* (5.14), *asconden*, etc.; *auẽerõ* (8.5) e *aueerõ* (182.5); o imperativo *aue* (226.11), de *aver;* as diferentes formas do verbo *caer; cobijçar* (202.42), etc.; *cofonder* (6.120, 150.5, etc.), *cofondía* (231.69, 234.92, etc.), *cofonderõ* (34.8), *cofonda* (23.25, etc.), etc.; *cõbater, cõbatẽdo* (127.322), etc.; *cõprir* (Ap. 19), *cõpre* (28.35, 32.15, 109.6, etc.), *cõpría* (151.3, etc.), *cũpra* (27.24, 181.15-16, 293.20), *cũpla* (150. 33), *cõprida* (7.34, etc.), *cõplidas* (180.30), etc.; as formas *cõuerrá* (4.12, 47.52-53,

133.56), *cõuẽera* (193.19) e *cõuẽéralle* (215.11); *creo* (4.5, 302.23 e *creerdes* (4.6-7); *dou* (10.7, etc.), *dedes* (20.20), *demos* (22.20), *den* (39.17), etc., de *dar; deterríasse* (209.52); *doya* (234.77), *doyades* (17.19) e *doyan* (142.42); *espedírõsse* (189.13, 311. 13); *estés* (6.133) e *estén* (122.5); *feyrades* (127.224); *jouueran* (218.11); *mãterría* (110.17); *morrer* (6.92), *moyramos* (26.15), *moyra* (10.21), etc.; formas exclusivas de *oír* (*oyr, oymos, oydes, oya, oyan, oy, oystes, oyrõ, oyra, oyrã, oyrey, oyredes, oyriades, oysse, oyssen, oyrẽ, oyde, oyndoo, oydo* e *oyda*, xunto a *ouça* 8.20, 19.17).

Do verbo *poer* (3.30, 155.2) ou *põer* (13.14, etc.), amais das citadas, hai as formas *poserã* (10.7), *poserõ* (5.4), *porrey* (26.35), *porrá* (185.26), *porrã* (100.12), *porría* (25.23) e *porría* (26.39); de *querer* cómpre citar *quer* (22.10, etc.), *querrey* (32.14), *querrá* (6.99), *querrán* (4.20) e *quería* (1.12; en 309.23 co valor de *querría*); o verbo *rreçeber* (21.19, 86.16, etc.) e as súas formas (*rreçebo, rreçebe, rreçebí, rreçebera, rreçeba*, etc.); de *riir* alternan *rrija* (77.3) e *rrían* (28.7), xunto a *rrijrõ* (33.3), *rrijsse* (143. 13), etc.; de *saír* destaca a forma *sal* (152.26, 294.24), en plural *saen* (294.27); de *sentir* as formas *sente* (3.33, 18.20, etc.) e *sinta* (47.7) e de *servir* a forma *seruẽ* (35.22, 314. 13,18); as formas de *sofrer* (3.14, 4.12, etc.); do verbo *soer* as formas *sol* (8.13, 158.21), *soya* (300.5, etc.), *soyas* (10.15) e *soyan* (3.10, etc.); do verbo *tẽer* as formas *tẽemos* (4.17), *tẽen* (3.3, etc.), *terrey* (27.19), *terra* (23.24) e *terría* (21.14); do verbo *ir* as formas *uaa* (223.6,8), *vaa* (205.38), *vaamos* (3.42), *vaades* (304.15) e *uaan* (232.36); o verbo *veer* (157.96), coa forma *vee* (198.35), e o verbo *uijr* (32.10), *vijr* (10.4), coas formas *vẽen* (6.139), *vẽestes* (18.14), *uerrá* (4.19), *uerredes* (4.12), *uerrã* (28.23), *verría* (49. 23), *vẽer* (3.42), *vẽerẽ* (89.16), etc.

Véxase, amais disto, o punto en que falo da grafía -sc- (VI, 2.41).

2.11. Os demostrativos e o pronome persoal de 3ª persoa.– O portugués desde un principio, aínda facendo alterna-las formas con *e* e con *i*, decidiuse polas formas metafónicas *isto, isso, aquilo* para o demostrativo neutro. No texto de F. Martís aparecen exclusivamente formas con *e*, hoxe maioritarias en Galicia[7]: *esto* (3.37, 6.124, etc.), *desto* (2.8, 3.43, 6.160, etc.), *esso* (55.4, 94.20, etc.), *aquelo* (1.12, 8.14, 149.10, etc.), *daquelo* (219.6), *aquesto* (2.39, 314.1, etc.), *daquesto* (127.250), etc.

Para a forma masculina tamén é exclusivo *aquel* (2.8, 200.28, etc.), o mesmo que a forma *el* para o pronome persoal de 3ª persoa: *el* (2.13, 3.5, etc.), *del* (2.15, etc.).

2.12. Forma lo *do pronome ou do artigo.*– Cando se combina o pronome *lles* coa forma de obxecto directo *lo*, o normal dos textos galegos é a asimilación do *s* ó *l* da 2ª forma do pronome, co resultado *llelo, llela*, aínda hoxe viva en moitas partes de Galicia. Así, aparecen en F. Martís: *llela* (89.18, 192.24, 307.9), *llelo* (49.18, 101.23, 110.27, 116.91, 121.34, 136.63, 167.4, 210.13, 295.9), *déullelo* (131.15), *gradesçéullelo* (49.14), *outorgóullelas* (291.4), *synalándollelo* (136.63).

A asimilación do *s* ó *l* seguinte, tanto se é o pronome coma o artigo *lo*, é común ó galego e ó portugués primitivos. O que sucedeu foi que o portugués literario rechazouna despois no caso do artigo e consolidouna cando era pronome. F. Martís practica a asimi-

[7] Cfr. A. Santamarina, *Tradición*, p. 181; Fernández Rei, *Grial* XX, p. 267; Fernández Rei, R. Álvarez e Xove Fernández, *Enciclopedia gallega*, t. XIV, p. 237, mapa 5.

lación, pero é máis característico del o uso da 2ª forma do pronome ou do artigo sen chegar á eliminación do *s*. Así, temos *ánbaslas* (29.31, 111.13, 133.50, 144.17, 152.34, 159, 159.2, 177.29, 181.4, 204.38), xunto a *ánbalas* (127.37, 133.10,14, 152.7,107, 171.57, 178.11, 180,7,21, 189.8, 204.59,61,141, 206.18, 219.4, 227.4, 234.74, 306.48, 307.14, 311.98) e ocasionalmente *anbas as* (57.7, 152.46). Tamén aparece *ánbolos* (141.55).

Con *des* atopamos *deslo* (127.223) e *delo* (174.2); con *nos* as formas *nosla* (295.6), *nola* (17.20,21), *noslo* (98.51, 153.44, 179.28, etc.), ou mesmo a forma tónica *nóslos* (301.12), e con *uos* as formas *uosla* (127.223-224, 150.21), *tẽẽruola an* (100.12-13), *uoslo* (7.14, 31.12,13, 127.339, 132.13, 142.23, 153.13, 304.9, etc.), *dizéruoslo ey* (26.26), *gradesçéruoslo ey* (17.36), *quérouoslo* (18.16), *uoslos* e mesmo *uóslo* (297.27).

Con *todos* ou *todas* hai tres posibilidades, co predominio da forma sen asimilar: *todoslos* (3.6,21,22, 4.20, 5.19, 6.35,71, 10.13, 11.17, 12.5, etc.; en total 146 veces), *tódolos* (8.2, 53.6 e 172.36; en 205.78 é *tódolos* + verbo), *todosla* + verbo (203.33-34, 36, 206.17, 211.4), *todoslo* + verbo (31.3, 127.276, 186.16, 304.5, 311.62), *todos os* (6.170, 41.39, 150.8, 168.3, 177.25, 198.19, 293.65 e 311.65), *todos o* + verbo (196.6, 232.75); *tódaslas* (2.24, 3.11,13, 7.15,16, 12.4-5,5,6, etc.; en total 71 veces), *tódalas* (7.10, 55.10, 134.25 e 173.4), *todas as* (166.17, 189.10, 204.35, 219.17 e 293.9).

A asimilación dáse con outras palabras, alternando ou non coa conservación do *s*. Por exemplo, con *tras: trasla* (232.63), *traslas* (231.96; 2 veces) e *tralas* (134.48, 233.4), *traslos* (121.30, 303.20) e *tralos* (121.24, 134.50). Ás veces alterna a forma *o* coa forma *lo: enpúslos* (133.5) e *enpús o* (116.18), ou *enpús os* (203.22), *poyslo* (52.7, 152.166, 161.11) e *poys o* ou *poys os; quántosla* (228.6) e *quantos a* (199.6), *quántoslo* (77.5, 206.11, 291.10-11), *quántoslos* (28.12, 131.6-7), etc.; *tãtaslas* (126.61, 2 veces) e *tãtos os* (126.60); con *mays* só aparece *o: mays as* (46.8), *mays os* (152.167), etc.

Cos verbos non se coloca a forma *lo* do artigo (*sodes a* 200.30, *tomados os* 293. 19, *abres os ollos* 239.21, *quebrastes os* 193.18, etc.), pero si a 2ª forma do pronome e case sempre sen a asimilación do *s* ó *l* seguinte: *cometámoslo* (28.15), *deujámoslo* (17. 19), *façámoslo* (3.34), *feyrámoslos* (41.40), *outorgémoslas* (184.9), *partísteslo* (216. 9-10), *uaámoslos* (127.235, 132.25, 136.30), *veédeslo* (136.65). Nunha ocasión a forma asimilada: *ajudádelos* (202.23). Ocasionalmente tamén aparece a 2ª forma con sustantivos: *bastárdoslo* (136.62), *Deuslo* (47.54) e *uez la* (206.17).

Aínda que non ten nada que ver con isto, no caso da forma verbal en *-mos* + pron. *nos* alternan as formas con *s* ou sen ela: *cõbatámonos* (113.32), *partámonos* (6.139), *tornémonos* (127.91), *vaámonos* (6.139), *uaámonos* (113.31) e *matármosnos* (226.12), *traballémosnos* (26.21), *vaámoslos* (6.119).

Algo semellante ocorre coas formas rematadas en *-r*. Para o infinitivo seguido do artigo, F. Martís nunca usa a 2ª forma do artigo: *cõtar os feytos* (11.14-15), *saber as cousas* (8.16), *sacar o muro* (13.11), etc. En cambio, para o infinitivo + pron. persoal utiliza sempre a 2ª forma e alterna os casos con asimilación ou sen ela: *buscalas* (107.7), *çercalos* (113.22), *cõfortala* (50.3), *derribalo* (131.29), *desarmalo* (159.57), *desherdalos* (301.13), *destroyla* (293.6), *deytalos* (301.13), *fazelos* (137.96), *liuralo* (178.9), *metelo* (129.37), *queymalas* (142.29), *rreçebela* (160.9, 202.17), *rreçebelo* (143.2), *rreçebelos* (49.11), *soterralos* (147.6) e *ajudarlos* (202.36), *amarla* (21.11), *basteçerlas*

emos (4.25), *cobrarla* (17.35), *cõssellarlos ás* (92.5), *cõtarla ey* (106.6), *cõtarlos* (234. 121), *ençarrarlos emos* (4.27), *fazerlo ey* (28.3), *gardarlo ey* (216.25), *giarlas* (150.29), *leuarlo* (234.102), *osmarlos* (234.121), *penssarlo* (41.10), *poderla ha* (47.18), *prenderlos emos* (41.41), *rreçeberlos* (24.17), *rrecobrarlo* (311.93), *rrecollerlos* (150.27), *rroubarlos emos* (41.41), *seruirlo* (202.8), *tẽerla ey* (21.11-12), *tẽerlo ya* (121.99), *tornarla emos* (100.8), *tragerla* (190.7), *ueerla* (203.33), *ueerlo* (169.6) e *veerlo* (143.22). Tamén a combinación *querlos* (294.21).

O contrario dos infinitivos, si se utiliza a 2ª forma do artigo coa preposición *por* ou a súa variante *per*. Nos numerosos casos en que aparece esta combinación, sempre atopámo-lo estado máis arcaico, sen asimilación: *porla* (6.109, 10.10, 49.19, 52.9, 108.4, etc.; teño anotados 34 casos), *porlas* (12.12, 17.8, etc.; anotei 7 casos), *porlo* (17.38, 25.19, 51.12, etc.; teño anotados 44 casos), *porlos* (3.5, 43.6, etc.; anotei 13 casos), *perla* (8.21, 11.14, 40.2, 47.34, 49.9, etc.; anotei 41 casos), *perlas* (6.59,136,137, 56.4, etc.; anoteino 19 veces), *perlo* (6.62,164, 7.27, 24.11, 40.2, etc., con 37 anotacións), *perlos* (6.48,137, 12.3, 25.2, etc.; anoteino 32 veces). Tamén entran aquí *parla* (232. 55) e *parlos* (4.29).

Finalmente, debemos lembra-las palabras *sobre* e *entre* (ou *ontre*), que se combinan coa 2ª forma do artigo debido a que tiñan *-r* final en latín (*super, inter*). Por iso aparecen *sóbrela* (20.11), *sóbrelas* (6.42, 116.93), *sóbrelo* (24.2, 45.6, etc.; teño anotados 14 casos + 8 de *sóbrelos*). Pode aparecer esporadicamente a forma *o: sobre os* (232.79), *sobre as* (132.42-43). Con *entre* temos: *óntrelos* (128.36-37, 171.118, etc.), *éntrelos* (134. 18, 157.95, etc.).

2.13. Sustantivos en **-ento.**— No portugués, os derivados verbais da 2ª e da 3ª conxugacións adoptaron a terminación *-imento* desde un principio, o mesmo que aconteceu no castelán. Nos textos galegos, aínda que pode haber algún caso de confusión, o normal é facer unha separación entre os verbos da 2ª (forma *-emento*) e os da 3ª (forma *-imento*). É o que sucede aínda hoxe na nosa lingua e feito que F. Martís practica sempre, sen ningunha excepción: *acaesçemento* (109.18), *acaesçemẽto* (132.47), *acaescementos* (313.31), *acollemento* (105.7), *afazemento* (93.4-5), *atreuemento* (23.16), *basteçemento* (188.8), *cofondemento* (152.114, 234.45), *corregemento* (22.18), *defendemento* (152.173, 153.30, 216.32, 221.10, 225.5, 304.8, 308.8), *detẽemento* (3.42, 112.9, 136.30, 203.26), *entẽdemento* (6.93,114, 21.11, 25.33, 26.26, 52.12, 75.20, 77.4-5, 89.34, etc.; 19 veces), *entẽdementos* (150.6), *mãtẽemento* (153.30), *mouementos* (97.8) e *prometementos* (310.25). En cambio, para os da 3ª: *ardimento* (28.14), *bastimento* (293.20), *espedimento* (23.4), *espedimẽto* (200.9), *falimẽto* (304.11), *falimento* (153.9), *gornimentos* (238.10-11), etc.

2.14. Terminación **-dũe.**— Frente á terminación *-dõe* do portugués, precedente da actual *-dão* (*firmidõe* > *firmidão, servidõe* > *servidão*, etc.), nos textos galegos aparece a terminación *-dũe*, precedente da actual *-dume*. Así, en F. Martís atopamos *firmedũe* (100.12) e *seruidũe* (18.21).

2.15. Alternancia **oi/ui.**— Aínda que nos textos portugueses pode aparece-la solución *oi*,

sobre todo nalgunhas palabras, e no galego a solución *ui*, cada vez houbo maior propensión nos textos do S. cara a *ui* e nos do N. cara a *oi*, que é hoxe a solución maioritaria no galego[8]. No texto de F. Martís aparece exclusivamente a solución *oi*. Así: *acoytarõ* (6.23), *acoytauã* (171.115-116), etc., *agoyro* (32.9), *agoyros* (32.12,20), *agoyrares* (32.15), *agoyreyro* (181.16, 192.10, 304.4), *anoyteçer* (152.189), *ascoytas* (150.28, 209.19), *ascoytar* (8.21-22), *ascoytádeme* (104.3), *condoyto* (88.15), *coydado* (6.142, 78.5, 152.73, 166.10, etc.), *coydador* (60.5), *coydar* (24.8, 292.16, etc.), *coydo* (4.31, 7.7, 141.98), *coyda* (8.14, 23.22), *coydades* (6.91), *coydaua* (292.16-17), *coydauã* (1.8), *coydou* (6.75,81), *coydastes* (6.93), *coydarõ* (19.12, 24.15), *coydaria* (6.64), *coydándoos* (6.40), etc., *coydoso* (70.4), *coyrmão* (142.16, 234.31), *coyrmãos* (126.16), *coyro* (121.98), *coyros* (110.68, 174.10), *coyta* (1.10, 5.23, 6.28,57,85,98,114,150, etc.), *coytado* (6.149, etc.), *coytara* (112.10), *coytassẽ* (123.6), etc., *coytelos* (43.5, 209.7), *coytosas* (152.28), *coytoso* (152.23-24), *destroymento* (29.34, 141.64, 148.21, 152.54, 219. 16, 232.58, 294.69, 304.8), *destroyr* (6.3, etc.), *destroyrnos* (6.120), *destroyla* (293.6), *destroya* (117.17), *destroystes* (18.20), *destroyrõ* (7.15), *destroyrã* (31.16, etc.), *destroyría* (2.37), *destroyriã* (1.7, 2.10), *destroyndo*, *destroyda* (3.24, 7.18, 8.7, etc.), *destroydo* (6.134, 32.21-22, etc.), *encoyrado* (121.98), *estroydos* (126.63), (eu) *foy* (10.6, 21.8, 25.6,12,25, 40.7, 108.21. 145.5, 203.12, 306.23, 309.10,20,24), *foylle* (309.66), *foyme* (25.15,20, 29.14), *froytas* (110.49), *moymento* (108.45, 146.6, 168.8, 291.6,8), *moymẽto* (147.8), *moymentos* (190.16), *moymẽtos* (206.24), *oyuasse* (6.53) xunto a *huujassen* (295.4), (eu) *poyde* (25.11, 29.12) xunto a *pude* (309.40), *poyña* (49.9, 209.19, etc.), *poyna* (108.22), *poynaa* (209.9), *poynã* (3.6, 110.9, etc.), *poyñan* (55.7), *rroydo* (116.111, 180.15, 204.35, 234.52), *rroydos* (231.13), *soydade* (136.22). A única posible excepción é *destruyades* (94.13-14), pero é unha situación diferente á das outras formas de *destroyr*.

2.16. Grupo **-str-** *interior.*– Non aparece nunca a eliminación do *r* propia do portugués: *arrastrar* (23.17, 25.22, 161.13-14, etc.), *arrastráualle* (198.8), *rrostro* (6.76,88, 65.2, 68.3, 133.52-53, etc.; 32 veces), *rrostros* (127.244, etc.; 5 veces).

2.17. Representación da palatal [l].– No séc. XIV tódolos textos portugueses usan xa a grafía *lh*, importada do occitano e imposta obrigatoriamente por Afonso III. Os textos galegos decidíronse pola solución *ll*, que é a única utilizada por F. Martís: *lles* (1.1,2,3,8, etc.), *tollera* (1.8), *mellor* (2.5), *dissolle* (2.16), *follas* (3.4), etc., etc.

Noutros textos galegos pode aparecer como grafía *l* simple (*melor*, *filo*, etc.), cousa que non ocorre en F. Martís. O que si utiliza este copista é con relativa frecuencia *ll* en lugar de *l*, especialmente con algunhas palabras, igualando deste xeito a representación gráfica de dous fonemas diferentes. Así: *Apollo* (92.2) e *Apolo* (89.36), *aquelles* (6.26, 139, 42.3, 87.8, 99.25, etc.) aparece menos ca *aqueles* ou *aquela*, *Castella* (6.39), *castello* (9.6, 37.19), *castellos* (20.12, etc.) e *castelo* (41.27, etc.), *cauallaria* (28.24, 36.12, etc.) xunto a *caualaria* (10.7, 28.30, etc.), *caualleyro* (6.14,42,54,55,56, 11.7,13, 21.15, etc.; moitas veces), *caualleyros* (2.31, 3.19, 5.11, 6.31,61,66,69,95, etc.; numerosas

[8] Cfr. A. Santamarina, *Tradición*, ps. 178, 180, 181 e 184; Fernández Rei, *Grial* XIV, p. 261; Fernández Rei, R. Alvarez e Xove Fernández, *Enciclopedia gallega*, t. XIV, p. 235, mapa 3.

veces) xunto ós máis usuais *caualeyro* (6.122, 9.4, 27.11, etc.) e *caualeyros* (5.9,10, 11.22, 12.4, etc.), *cauallo* (6.39,52,88,108, etc.) ou *cauallos* (6.66,79, etc.) e os normais *caualo* (6.46,70,87, etc.), *caualos* (6.79, 7.12, etc.), *collor* (14.16) xunto a *color* (14.15, 316.9) e *colores* (13.14, 14.15), *delles* (3.25,35, 6.157, 11.21, 12.15, 13.2, 17.20, 27.25, etc.), xunto ó máis usado *deles, elles* (2.7.10, 3.5,35, 4.16,29, 5.19,23, 6.41,130,136,146, etc.), moito máis usado ca *eles, Ércolles* (2.4) e *Ércoles* (1.1). Esta grafía aparece tamén sempre en *mill* (5.9, 148.20, etc.) e en *alcallde*s (15.10).

2.18. Representación da palatal [ŋ].– Paralelamente á grafía anterior, nos textos portugueses do séc. XIV xa está imposta a grafía occitana *nh*; en cambio, nos textos galegos alternan *n, ñ* ou *nn*. O que fai F. Martís é alterna-lo uso de *n* e *ñ*, con clara preferencia pola representación por *ñ* (nun cómputo aproximado anotei uns 800 casos de *ñ* por uns 200 de *n*). Ás veces alterna a grafía nas mesmas palabras: *conpaneyros* (49.6) e *cõpañeyros* (239.5-6), *conosçe* (21.5) e o normal *coñosçe* (303.10), *coñosçer* (52.14), etc., *mariñeyros* (19.10) e *marineyros* (18.4), *poyña* (49.9) e *poyna* (108.22), *puñemos* (136.65) e *punarã* (135.10), *señores* (136.14, 150.10, etc.) e *senores* (150.3,10), *soños* (239.23) e *sonaua* (239.23-24), *tĩjña* (210.5) e *tĩjna* (108.32), etc. No caso do posesivo o normal é a forma máis arcaica *mĩja* (10.16, 17.13,32, etc.), *mĩjas* (17.32, etc.). Só nunha ocasión rexistro *mjñas* (145.18).

O feito de que *n* ou *ñ* representen a palatal [ŋ] leva consigo a posibilidade de que para representar *n* se utilice algunhas veces, por tradición latina, a grafía *ñ*. Así: *ãno* (2.33, etc.), *dãno* (2.20, 4.29, 10.3, 28.16, etc.) ou mesmo *dãpno* (1.14, 3.35, 6.32) xunto a *dano* (10.10, 18.24, 23.21, 44.9, 94.16, etc.), *dãnosa* (188.10) e *danosa* (152. 147) ou *danoso* (127.170), *engãno* (108.41, etc.) e *engano* (294.75, etc.), *pãno* (20.11, 136.94, 217.3, 292.11, etc.), *pãnos* (86.8), *pẽna* (198.7,21,40,42), *pẽnas* (174.13), xunto a *enpenolados* (131.24) e *enpenadas* (174.13).

2.19. Resultados de **gua-** *inicial ou -gua- interno.*– O resultado máis usual do galego é a reducción a *ga-* inicial ou interna, mentres que en portugués o normal é a conservación de *gua-*. Nos textos galegos medievais alternan as dúas grafías, ás veces con ultracorrecciónes, pero con certa preferencia xa polo resultado moderno. A circunstancia de aparecer moitas veces a grafía *gua-* non indica pronunciación real do grupo, senón apego á tradición escrita. No texto de F. Martís temos: *agardaua* (234.60), *agardauã* (305.37) e *agardado* (305.36, 311.26) xunto a *aguardáuãno* (20.12); *gardar* (15.12, 21.13, 35.19, 25, 89.19, 150.16, 155.2, 160.16, 165.23, 177.3, 193.18,25, 200.33, 201.17, 293. 31,33,43, 297.24-25, 301.11, 304.11, 306.24, 309.11), *garda* (6.34, 15.10, 23.27, 122.16, 293.34, 297.25; verbo ou sust.), *gardades* (293.30, 297.6), *gárdansse* (314.15), *gardaua* (66.5, 211.9), *gardauã* (15.9, 49.13, 209.17), *gardarõ* (153.8), *gardárõna* (307. 14), *gardarey* (201.18), *gardarlo ey* (216.25), *gardarme ey* (121.48), *gardará* (47.15), *gardaredes* (297.27), *gardaria* (293.48), *gardemos* (153.11, 163.11), *gardedes* (21.17, 25.28, 293.65,66, 304.10), *garden* (4.7, 117.7, 313.13), *gardasse* (143.4, 171.38), *gardassen* (6.138, 116.46, 164.8, 189.8, 312.7), *gardardes* (216.19), *gárdaos* (27.22), *gárdesse* (27.11, 160.6), *gardade* (132.19, 293.62, 297.25-26), *gardádeuos* (23.29, 121.39, 293. 29), *gardada* (41.11, 51.38, 148.13), *gardadas* (149.2, 207.2, 208.30), *gardado* (163.4),

e *gardados* (211.12, 219.12) xunto ós poucos *guardar* (193.21), *guarda* (121.86), *guardauã* (176.4), *guardarás* (108.41), *guarde* (216.25), *guardedes* (121.112), *guardasse* (127.185) e *guardassen* (113.7).

Tamén son máis usuais as formas *minga* e *mingar*. Así: *mĩga* v. ou sust. (27.15, 121.36,42, 150.36, 157.8, 180.31, 188.13, 193.25, 206.14, 209.34, 232.33, 234.14, 236.8, 293.36, 310.5) xunto a *mĩgua* (132.20, 216.11, 292.4); *mĩgar* (148.12, 166.5, 211.11), *mĩgaua* (46.11), *mĩgáualles* (206.8), *mĩgárõlles* (188.14), *mĩgara* (153.15, 195.17), *mĩgará* (153.15, 199.18, 231.27), *mĩgasse* (153.10), *mĩgada* (116.73), *mĩgado* (52.17, 75.7, 216.9, 293.56) e *mĩgados* (181.11, 216.7, 232.27).

Frente a estes casos, o normal é o uso de *igual* (14.8, 66.3, 67.2) e *iguaes* (234.35). Pola contra, alternan *maligualados* (132.46) e *igalar* (63.6). Noutros casos, ó contrario doutros textos, case non hai formas máis ou menos ultracorrectas en *gua*. Así: *galardón* (21.9,12-13,13, 23.21, 26.13, etc.), *galardoaría* (185.31), *gargãta* (84.4, 116.84), *gaãça* (6.94, 42.19, 44.10, etc.). Tamén é normal o uso de *gãañar* (52.12, 79.7, 293.13,31,41, 300.8, etc.), *gãaña* (297.13), *gãañamos* (294.12), *gãañades* (293.28-29), *gãañã* (98.10), *gãanaua* (310.4), *gãanauã* (152.106, etc.), *gãañey*, *gãañou* (8.17, etc.), *gãañastes* (297.15), *gãanastes* (165.17, 297.12), *gãañaron* (52.10), *gãanarõ* (136.19, etc.), *gãanara* (124.3), *gãañáraos* (11.21), *gãañaremos* (153.19), *gãañaría* (230.7, etc.), *gãañariã* (157.61), *gãane* (293.28), *gãañemos* (293.69), *gãañassen*, *gãañado*, *gãañados* (121.138). Só nunha ocasión aparece *guãaney* (294.39-40). Tamén como caso illado, ó lado de *gastados* (294.20) atopamos *guastados* (293.18), *guastemos* (188.8) e *desguastados* (294.31).

Finalmente, en F. Martís, o mesmo que noutros textos do N. e do S., aparece aínda a solución *go-* para algunhas palabras, ás veces alternando coa solución *gua-*. Así: *goreçer* (6.168, 7.4,7, 98.53, 136.48,89, 183.9, 227.14), *goresçer* (116.27), *goreçeo* (6.59), *goresçeo* (207.6), *goreçerõ* (207.2), *goreçessen* (144.14), xunto a *guareçer* (203.13), *guaresçerá* (184.12), *guaresçeriã* (169.7) e *guarescamos* (26.22); *gorneçer* (108.48), *gorneçẽ* (89.32), *gorneçeu* (123.17, 305.3), *gorneçéoas* (2.43), *gorneçerõ* (49.7, 114.9, 219.5, 311.3-4), *gorneçérõnas* (53.25), *gorniçidos* (110.42); *gorir* (188.9, 215.16), *gorido* (112.13, 143.20,24, 207.1, 211.21, 212.11, 235.9), *goridos* (308.4), xunto a *guarir* (143.19, 218.14) e *guarido* (121.72-73); *gorneu* (198.4), *gornida* (2 veces), *gornidas* (6 veces), *gornido* (3 veces), *gornidos* (130.24, 204.10), *gornidos* (5.13, 37.7, etc., 19 veces), xunto a *guarnida* (18.3, 199.2); tamén o sust. *gornimẽto* (234.58-59), *gornimẽtos* (177.55, 234.59), *gornimentos* (49.7, 121.63, 171.49, 234.65, 238.10-11).

2.20. Resultados de qua- *inicial.*— O resultado normal do galego frente ó portugués é *ca-*. Curiosamente, nos textos galegos medievais a grafía utilizada é maioritariamente *qua-*. Sería falso coidar que neste caso se pronunciaba a vocal velar e que despois desapareceu. Máis ben hai que pensar na tradición gráfica, que leva a escribir sistematicamente á maneira latina e non á romance. En F. Martís só aparecen *cadrillo* (159.20) xunto a *quadrillos* (231.77), *cal* (8.14, 131.21 e 297.13) xunto ó normal *qual*, e *cã* (23.4; no ms. *tã*), xunto a *quan* (136.26, 305.49), así como *camaña* (2.15), *camaño* (18.18, 303.12). Escríbese, pois, dunha maneira constante *qua*: *quaderno* (Ap. 3), *quadrado* (65.2, 77.6), *quallado* (143.11, 159.61-62), *quareẽta* (111.9), *quatorze* (127.63), etc.

Que este elemento velar non debía ter valor e que era na maioría das formas grafía

latinizante, demóstrano os casos en que, por ultracorrección, se escribe *qua, quo*. Así: *çerqua* (231.11, 310.3) *a çerqua* (107.11, 108.5, 234.69), *çerquado* (156.28), *comarquas* (Ap. 12), *desçerquados* (143.5), *enforquar* (163.6), *enforquasse* (52.31), *fraqua* (74.5), *fraquos* (187.9-10), *marquos* (15.12), *porquo* (152.62, 156.23, 158.6, 171.120-121), *porquos* (209.12). Posiblemente é reminiscencia da grafía latina *çinquo* (15.12, 126. 53, 131.5, 204.8,132, 220.6), *çĩquo* (11.6, 129.18) e tamén *arquo* (127.5, 134.13,27, 136.84, 137.3, 159.6,19,20,21,33,39, 160.4, 177.13, 210.19), *arquos* (116.119, 134.3, 8, 141.72, 159.8, 204.10-11, 205.42, 231.76) e *enarquadas* (86.5-6), xunto a *arco* (6.24, 13.12, etc.), *arcos* (110.35, 116.121, etc.), pois en latín había *arcus* ou *arquus*.

A reducción *qua-* > *co-* é normal en textos do N. e do S. na palabra *cõtia* (98.5, 121.134, 152.175, etc.).

2.21. Neutralización de xordas/sonoras.– Estou convencido de que a desonorización das consoantes sonoras medievais é un fenómeno primitivo no galego e que xa se producía na época medieval. Mesmo é probable que asistamos a unha disociación lingua culta/lingua popular e que as sonoras tivesen pouca penetración no pobo. Os cultos esforzaríanse por manter un sistema cada vez máis artificial de oposición xorda/sonora, pero non sempre son consecuentes coas diferentes representacións gráficas. F. Martís, máis culto cós seus escribáns, atende máis á diferenciación e por iso no caso de *ss/s* separa, en xeral, de acordo co valor xordo/sonoro. Aínda así, hai casos nos que se lle escapa a grafía *s* por *ss*. Por exemplo, en *aduserdes* (17.35), xunto a *adusserõ* (33.9-10), *adusserẽ* (28.26), etc.; *asacã* (51.7), *asacarõ* (16.4,7), *asacassen* (16.7), xunto a *assacados* (16.8); *asañarnos* (26.20), *asaña* (94.17), *asañouse* (222.3), *asañousse* (195.11), xunto a *assañar* (203.5), *assañarsse* (26.4), *assañaua* (66.5), *assañauã* (193.13), *assañousse* (36. 10), *assañaría* (215.20-21); *asederez* (124.16), xunto a *ssederez* (16.8); *asentárõsse* (310.11), *asentado* (292.10), xunto a *assentar* (292.18), *assentaua* (209.6,9), *assentado* (210.2); *asessegou* (130.19) e *assessegados* (41.38); *asũados* (115.5) xunto a *assũauã* (54.1), *assũárõsse* (113.11), *assũasse* (131.7), *assũada* (89.4), *assũadas* (89.32), *assũados* (87.2); *atrauesando* (130.26), xunto a *trauesso* (127.153, 136.36, etc.); *rresõaua* (234.10) xunto a *rressoauã* (190.11); *apresuroo* (141.45) e *esas* (131.22).

No verbo *dizer* é normal a grafía *disserõ* (1.3, etc.), pero hai dúas veces a grafía simple en *diserõ* (15.4), *disérõme* (221.7). O mesmo na forma *poso* (294.34), xunto ó normal *posso* (10.19, etc.), de *poder; fezesemos* (98.29), de *fazer*, ou as formas *seysen* (120.14), *seyses* (314.22), do v. *seír*. Tamén sucede en *escaso* (60.5), *groso* (79.2), *grosos* (60.3), xunto a *grosso* (65.2), *grossos* (60.3, 62.2, 82.5, etc.) e *grossas* (68.4). Xunto a *passagen* (95.7), *passaien* (31.17-18), *passajen* (95.11,13) e *passagẽ* (33.8) a forma *pasagẽ* (4.29). En fonética sintáctica tamén escribe normalmente *ss*, pero hai casos de vacilación: *dóbraselle* (98.24), *escusouse* (112.7), *seyose* (121.129) e *seyosse* (234.77), *cobreuse* (130.19) e *cobreusse* (127.253), *asañouse* (222.3) e *asañousse* (195. 11), etc.

Como contrapartida, pode aparecer *ss* en lugar da consoante sonora *s*: *quisso* (177.34), xunto ó normal *quiso* (47.29, 177.33, etc.); *sessudo* (150.21), xunto a *sesudo* (20.14, 27.6, etc.); *sysso* (6.101), xunto a *siso* (2.18, 4.31, etc.).

Máis coidado preséntao F. Martís na separación de *z/ç/ss*, é dicir [z], [s], [ś], se

ben hai uns cantos casos de confusión, en que iguala dous sonidos xordos (s/s) ou un xordo e outro sonoro (s/z). Son: *donçelas* (143.12), xunto ó normal *donzela* (152.19, etc.), *donzelas* (152.12, etc.); *mezquiña* (148.5,10) e *mezquiño* (145.13), xunto a *mesquiña* (227.15) e *mesquiño* (10.6), *mesquiños* (301.7-8); *seruiz* (141.31) por *cerviz;* as formas *crezca* (302.9) e *acaezca* (122.6), xunto ós normais *cresca* (185.27, 293.35, etc.), *paresca* (27.10, 199.17), etc.; as variantes *topás* (208.6) e *topaz* (211.14) e a alternancia gráfica en *ençarrar* (51.37), *enssarrar* (148.27), *ençarrou* (202.43), *ençarrárõnos* (303.19), *ençarrassen* (134.48), *ençarrada* (315.8), *ençarrados* (121.126, 165.29, 188.12, 206.7) e *çarrarõ* (97.2).

Outras veces a dobre grafía débese a que nuns casos presenta a forma popular e noutros a forma culta. Así: *dézema* (15.14) e *déçima* (126.26,34, 301.1, 317.1), *déçimo* (121.145, 124.14, 128.33) ou *sesta* (29.12, 116.30, 126.17, 180.1, 182.2, 209.40), *sesto* (121.141, 124.11) e *sexta* (15.5, 311.1).

Para rematar, F. Martís sempre utiliza *z* en *mezcladura* (198.15), *mezclamento* (172.14-15), *mezclar* (80.4, 128.3), *mezclou* (152.87), *mezclarõ* (137.16), *mezclado* (127.156, 311.23) e *mezcrador* (74.7).

2.22. Neutralización de b/v.– No galego medieval non había *v* labiodental (nunca o houbo), pero si había unha diferencia primitiva entre as grafías *b* (sonido bilabial oclusivo) e *u* ou *v* (sonido bilabial fricativo). Esta diferencia mínima empeza a romperse xa na época medieval e hai textos que presentan constantes confusións, aparecendo cada vez con máis frecuencia o uso de *b* por *v*. F. Martís aínda fai ben a distinción gráfica e presenta poucas transgresións á norma. Os únicos casos de *b* por *u* son: *bolueusse* (128.36), xunto a *uolueusse* (127.137, etc.), *uolueu* (47.26, etc.); *atabío* (231.85), *cõturbaua* (317.20) e *turbado* (183.6), *tablas* (16.7), xunto a *tauua* (210.2); *sobérbea* (294.42), xunto a *sobéruea* (98.10), *soberuja* (98.30,38,44, 294.52, 296.6) e *soberua* (98.9, 10,12,15, 101.8,19, 310.24), *soberuas* (28.6). Tamén aparece ocasionalmente a forma moderna *palabra* (113.13), *palabras* (299.3), xunto a *paraura* (32.9), o normal *palaura* (32.3, 58.5-6, 74.8, 75.10, 79.3, 80.2-3, etc.; 15 veces), *palauras* (105.2, 106.8, 127.219, 150.34, 203.35, 299.5,10, 306.28, 313.29), e a forma típica do galego medieval *paráuoa* (62.4, 74.5, 84.6, 309.64), *paráuoas* (105.4, 298.3).

É diferente o caso de *bóueda* (13.20, 208.8), que tamén aparece así no port. medieval, e a alternancia de *proue* (52.17, 110.19) e *pobre* (47.18, 88.10, 157.40), *pobres* (216.6, 294.57), así como *proueza* (35.21, 52.14) e *poblement* (39.10, 111.10-11), que afecta tamén ó portugués, onde aínda hoxe existe *pobre* xunto ó popular *povre*. Tamén son normais *barõ* (105.14) e *barões* (11.6).

2.23. Formación do plural.– En conxunto, non hai transgresións á regra primitiva e non aparecen formas de evolución cara ós resultados modernos. Así, temos casos coma *corações* (17.11, 123.13), *dões* (74.12), *briaes* (239.10), *leaes* (3.21), *maes* (6.151, 302.23), *mortaes* (6.131), *taes* (6.79,95), etc. Algunhas veces aparece un til falso de nasalidade: *mães* (98.16), *naturães* (171.59), etc.

Os únicos casos en que non se cunpre a regra de *-ales* > *-aes* son: *almirales* (126.22, 127.301), en sing. *almiral* (127.320,324, 128.22,24,26, etc.); *atabales* (311.64), que

pode ser unha forma diferente; *áuoles* (222.9,11); *mármoles* (14.15), sing. *mármol* (13. 13), e *uiles* (132.19, 294.65).

2.24. Terminación -ione.– Nesta terminación houbo unha tendencia xeneralizada no portugués a elimina-lo iode, co resultado primitivo *-om* (por exemplo *visóm*). Este resultado é común a textos galegos e portugueses e F. Martís utiliza *uisón* (220.9, 221.3, 223.10). De aí xurdiu o port. mod., coa terminación *-ão (visão)*. No galego, polo contrario, sempre apareceron en xogo dúas tendencias: unha máis popular, coa supresión do iode, e outra máis culta, coa conservación ou reposición. Na lingua moderna, coa penetración dos cultismos, triunfou case sempre a forma culta e xa F. Martís utiliza neste caso a forma *visiõ* (220.2, 221.7), *uisiõ* (220.4), en pl. *uisiões* (31.12, 239.24).

2.25. Representación da consoante nasal implosiva.– Para a representación da nasal implosiva, tanto en interior de palabra coma en posición final, nun principio non hai diferencia entre *m* ou *n*. En xeral, os escribas en romance seguen a tradición dos escribas en latín e usan en posición final *m*, porque así estaba en latín, ou tamén con moita frecuencia usan un til enriba da vocal anterior para indicar que falta unha consoante nasal. Pouco e pouco fóronse marcando as diferencias e o portugués decidiuse pola representación final con *m* (agás cos casos de formación do ditongo nasal *-ão*), mentres que o galego se foi decidindo cada vez máis pola representación por medio de *-n*, acorde coa pronuncia coma consoante nasal velar [ŋ]. En posición interna sucede o mesmo e os textos medievais que prefiren *n* en posición final tamén colocan esta letra en posición interna, inclusive ante *b* ou *p*. Só máis tarde se estableceron as diferencias e se adoptou *m* ante *b* ou *p* e *n* ante as outras consoantes.

Polo que respecta a F. Martís, nunca utiliza a grafía máis portuguesa *m*, alternando o uso do til co de *n*, nas dúas posicións: *anbos* (310.30), *enpós* (6.134, 29.11, etc.), *ẽpós* (118.14), *ẽde* (302.16), *ascõdiã* (5.22), *encomẽdou* (121.2), *mẽtre* (213.1), *mentre* (213. 3), *tãbén* (Ap. 10,12), *tẽdillón* (177.5), *tẽperado* (75.21), *tẽplos* (7.4,15), *tenplo* (40.3), *seyrõ* (5.18), *seyrũ* (3.8), *bon* (4.28), *uisón* (220.9), *tõbaua* (209.4,5), etc.

Cando entra en contacto o *n* final dunha forma verbal coa 2ª forma do pronome hai asimilación: *-n + lo > nno*. Esta asimilación na maioría dos casos aínda se representa: *abaldoárõno* (127.262), *abraçáuãno* (109.16), *agisarõnos* (3.11), *aqueixáuãno* (156.22), *enderẽçárõnos* (3.13), *segiãno* (6.102), *teuérõno* (99.27), etc. Xunto a estas formas aparecen uns cantos casos en que xa se cumpriu a reducción: *nn > n*. Son: *fezérono* (53.24, 113.20, 127.43, 134.33, 198.11, 204.86, 291.4), *fezéronos* (177.28), *mãtouérona* (126. 48-49), *quérenas* (188.15), *rreçebéronos* (100.4), *teuérono* (127.263), *touérono* (34.15), *tẽeno* (128.10, 209.28-29), *tijñana* (38.12) e *tijñano* (97.7).

Isto mesmo acontece cando entran en contacto *ben, con, en, nen* ou *non* coa 2ª forma do pronome ou do artigo. F. Martís representa nunha serie de casos a primitiva asimilación en *nn: bẽno* (120.10, 201.15), *bẽnos* (175.7); *ẽno* (1.3, 2.5, etc.), *ẽna, ẽnos, ẽnas* son constantes e só nunha ocasión aparece *eno* (54.3) e noutra *no* (26.33), *nẽna* (299.12), *nẽno* (121.155, 150.17, 174.12, 196.8). Coa negación tamén é usual *nõna* (46.8, 98.25, 204.151, etc.), *nõnas* (45.8), *nõno* (6.163, 86.2, 127.282, 231.37, etc.), *nõnos* (92.6, 113.34, 171.50, etc.). Pero xa hai algúns casos da forma reducida: *nõ o* (3.27, 45.2,

177.46, 229.9, etc.; teño anotados 7 casos máis), *nõ os* (5.17, 190.15). Coa preposición *con* está xa sempre a forma reducida *(cona, cono): cõ a, cõ as* (6.61, 157.89), *cõ o* (23.18, etc.), *cõ os* (3.14, 6.18, 116.41, etc.).

2.26. Alternancia vocálica.– Nos textos medievais é moi frecuente a alternancia de solucións fonéticas, especialmente de alternancia vocálica. En F. Martís, coma en calquera outro escribán, hainas ás moreas e podemos facer diversos grupos.

2.26.1. Alternancia a/o.– Ó lado do máis normal *cárcoua* (13.9), *cárcouas* (113.18, 121. 5-6, 191.6, 219.8, 232.62), utiliza unha vez *cárcauas* (232.24). Lembremos tamén *soúde* (121.44, 127.186, 152.29), *soúdo* (100.7), *soudou* (205.22) e *soúdamo* (205.36), así como a alternancia *coudillo* (27.13,15) e *caudillo* (111.16, 121.57, etc.).

2.26.2. Alternancia u/i.– Hai verbos da 2ª conx. que só teñen o participio rematado en *-ido*, como *abatidos* (53.30), *acollidos* (179.3), *amorteçida* (227.17, 228.14, 233. 18), *amorteçidas* (236.9), *amorteçido* (133.20, 232.9), *apremjdos* (209.37), *bastiçida* (181.9), *bastiçidas* (88.6), *bastiçido* (97.6), *cõquerido* (3.22-23), *escarnjçidos* (153. 28-29), *estẽdido* (141.54), *estordido* (152.78-79), *naçida* (148.24), *naçido* (14.5, 29.5, 152.67), *naçidos* (171.75), *preçebidas* (113.30).

Outros verbos presentan só participio en *-udo: açenduda* (26.30), *açendudas* (42. 24), *cõbatudos* (111.25), *corrõpudo* (183.6), *creçudo* (127.170), *criúda* (148.15), *criúdo* (6.161, 94.22), *criúdos* (36.11, 239.13), *descriúda* (309.61), *gradesçudo* (179.19), *malcornudos* (231.65), *maltrajuda* (116.135), *maltrajudo* (162.5), *maltrajudos* (116.65, 132.3), *maltragudos* (127.44, 179.28), *maltrahudos* (28.40), *mãteúda* (298.8), *mãteúdo* (294.66), *rrendudo* (179.63), *rretiúdo* (163.10), *rretraúda* (202.21), *rretrahuda* (105.8), *rretrahudas* (82.9, 306.28), *retrahudo* (94.18, 98.12), *rretrahudo* (29.35, 48.5, 89.15, 101.7, 293.56, 294.39, 309.19), *rronpudas* (132.32-33, 133.49), *rrompudos* (127.168), *sabuda* (293.24, 298.9), *sabudo* (26.28, 98.31), *sofrudo* (152.199), *tĩúda* (4.21), *tĩúdo* (6.114, 17.26, 152.173, 294.39), *tĩúdos* (157.31).

Noutros verbos alternan as dúas formas: *acorrida* (109.8), *acorrido* (127.263, 141.28, 231.35,54) e *acorrudo* (anoteino dúas veces), *apreçebido* (134.4), *apreçebidos* (224.15) e *aperçebudos* (119.19), *apreçebudo* (52.8, 150.24), *ascondidas* (225.6) e *asconduda*s (36.2), *atreujdos* (188.6) e *atreuudo* (2-13, 27.18, 152.69), *atreuudament* (205.93-94), *cofondido* (6.134, 171.113-114, 316.13), *cofondidos* (166.6, 184.11), *cofondida* (52.32) e *cofondudo* (10.10, 32.21, 171.133, 222.14, 294.68), *cofondudos* (6.20, 33.6, 153.28, 176.23, 239.14, 293.24, etc.), *cofonduda* (26.30, 31.8-9, 148.24), *cofunduda* (130.27), *coñosçido* (127.274) e *coñosçudo* (152.11) ou *coñusçudo* (27.16, 91.5, 117.18, 127.326), *defendida* (214.5), *defendidas* (311.99), *defendidos* (306.11) e *defendudo* (178.7, 231.47), *entẽdida* (166.14), *entẽdidos* (294.70) e *entẽduda* (19.2, 220.5, 309.13), *entẽdudas* (9.10), *entẽdudo* (74.6, 78.3, etc.), *entẽdudos* (3.17, etc.), *fendidos* (131.19-20, 157.113) e *fendudas* (132.33-34), *metida* (148.23), *metido* (166.9, 205.99, etc.) e *metudos* (156.8), *moujda* (192.7), *moujdos* (116.59) e *mouudo* (171.55, 204.94), *perdjda* (298.9), *perdida* (110.53), *perdidas* (152.30, 235.14), *perdido* (126.37, 228.10, 293.56, etc.), *perdidos* (111.22) e *perduda* (110.18, 236.7), *perdudo* (117.12, 148.17, 200.37, 234.131, 293.21,23, etc.), *perdudos* (116.15, etc.), *prometida, prome-*

tido (203.15) e *prometudo* (293.25, 301.15, etc.), *rreçebida* (127.226), *rreçebido* (10. 20, 233.3), *rreçebjdo* (173.6) e *reçebuda* (2.24), *rreçebuda* (2.28, 17.4, 28.9, 29.9, 294.23, etc.), *rreçebudas* (293.7), *reçebudo* (26.14-15), *rreçebudo* (2.6, 10.22, 12.15, 18.24, 26.12,17, etc.), *timjda* (89.22), *temjdas* (126.59) e *temudo* (65.4, 317.13, etc.), *timudo* (17.3), *temudos* (161.18), *tendida* (122.7), *tẽdidas* (115.12, 116.4,44, 123. 9, 231.7, etc.), *tẽdidos* (205.42), *tendidos* (134.3, 141.72) e *tendudas* (114.9), *tendudos* (121.132), *vençidas* (116.2), *vençido* (316.7), *vençidos* (205.46, etc.) e *uẽçuda* (309. 13, etc.), *vençudos* (177.23, 233.4, etc.), *uẽçudos* (6.26, 231.43, 233.26, 295.7, 317. 14, etc.), *vendidos* (97.16) e *uẽdudos* (1 vez).

Tamén aparecen con *u* as formas *desauĩũdas* (29.21), *desaujũdos* (150.35) e *ujũdos* (293.8); con *i* a forma *diuidoso* (174.8), por *duvidoso*, e *Eyropa* (28.22, 293.9), xunto a *Europa* (28.24, etc.). As formas ocasionais *oyro* (7.12) e *thesoyros* (7.11) posiblemente están condicionadas polo contorno: "moy grãdes thesoyros, de moyto oyro et de moyta prata...". Outra alternancia típica é a dos verbos *derribar* e *derrubar*, o primeiro máis usado: *derribar, derribaua* (116.148, 127.238, etc.), *derribou* (127.116, 141.19, 171. 129, etc.), *derribarõ, derribara, derriben* (31.15), *derribasse, derribada* (31.9), *derribadas* (12.6), *derribado* (127.101, 231.32, 232.6, etc.), *derribados* (170.6, 177.55, etc.) O segundo nos seguintes casos: *derrubar* (171.85), *derrubarõ* (116.147, 140.9, 231.106), *derrubárõno* (136.74), *derrubando* (127.181), *derrubada* (7.17), *derrubadas* (12.5), *derrubado* (157.83) e *derrubados* (157.65, 159.5, 231.73, 234.68).

2.26.3.– Alternancia a/e.– Entran aquí os casos seguintes: *anojados* (152.193, 189.5), *anoiados* (211.10, 214.3) e *enoiados* (181.12), *enoje* (47.47), *aynda* (2.18, 5.17, 6.135, etc.) e *aynde* (47.13, 294.19), *baesta* (171.19), *baestas* (114.10) e *beesta* (127. 238, 205.10), *barragãa* (9.9, 17.14,18, 101.16) e *barregãa* (7.25, 17.34, 20.19), *derraniauã* (204.17-18), *derranjou* (204.40), *derranjado* (23.7), *derranjados* (6.152, 234.113) e *arrenjar* (111.19), *alifãt* (121.98) e *elifante* (6.124), *enderẽçar* (150.15, etc.), *enderẽçado* (44.7-8), *enderẽçados* (3.11) e *enderãçarõ* (116.56), *lanpinas* (209.30) e *lenpinas* (209.23), *maestre* (31.13, 183.9, 198.18, 202.28, 207.3,4, 209.50, 218.13-14, 235. 6), *maestres* (119.17, 159.56, 169.7, 208.17, 231.27-28) e *meestre* (14.5, 43.15, 96. 7, 133.21-22, 136.48,89, 141.25, 143.17,19, 152.59), *meestres* (308.4), *de rrandón* (116.72) e *en rrendón* (115.5), *saeta* (129.11, 137.5, 171.19, 206.5), *ssaeta* (13.12, 141.91, 176.16, 177.15,16,18), *saetas* (97.7, 102.7, 110.80, 115.19, 116.9,11,35,119, 123, 121.84,133, 126.33, 129.7, 133.38, 134.32, 156.3,4, 174.13, 204.11, 311.46,86) e *seeta* (136.84), *seetas* (97.13), *trahedor* (2.8, 35.7), *traedor* (153.26, 309.55, 314.20) e *treedores* (222.11).

Nalgúns casos só aparece unha única solución: a solución *a* en *crualdade* (202.36), *maestría* (16.4, 121.98, 174.11, 198.12, 291.9, 292.11), *piadade* (91.7, etc.), *piadosa* (83.5) e *saetada* (134.14, 207.1); a solución *e* en *afortelezar*(113.19-20, 191.6, 307.17), *afortelezauã* (191.2), *forteleza* (41.27, 52.30, 148.9, 306.10, etc.), *fortelezas* (7.15, 102.7, 108.47) e *beesteyros* (116.9, 121.101, 126.20).

2.26.4.– Alternancia e/o.– Xunto ás formas *amĩũde* (40.16, 116.148, 122.16, 127.180,183,192, 129.16, 148.26, 152.105, 162.9, 193.26, 203.32, 210.16, 213.3, 215.4,12,15,17, 231.103, 233.12, 308.9), *amjũde* (159.14), *amẽũde* (152.106, 160.

10) e *ameúde* (40.25) aparece *amĩjúdo* (116.150, 149.8, 204.37), antecedente do galego moderno. Tamén alternan *antípodes* (209.24) e *antípedes* (209.42), *ontre* (3.16,27, 32, 4.27, 5.23, 6.16, 93.8, 106.9, etc., 43 veces) e *entre* (6.7,90,135, 17.26-27, 18.11, 29.18, etc., 47 veces), *entropelar* (231.51) e *entrepelaua* (118.12-13), *selorgía* (207.4) e *solergía* (143.17, 235.7), con *solyrgiães* (119.19). Xunto á forma moderna galega *ayre* (183.6, 184.11,12, 191.4) aparece *ayro* (176.15,17). Formas únicas son *arromedaua* (209.17), *couardo* (8.18, 32.12, 127.137, 141.75, 216.20, 230.7, 302.13), *couardos* (121.76, 153.35, 311.85), *somana* (24.16, etc.), *somanas* (110.63, 212.10) e *sopoltura* (108.40, 144.21, 168.11).

2.26.5. Alternancia o/u.– É moi usual que nos textos medievais alternen *o/u* en posición átona, e mesmo, ás veces, en posición tónica. Así, en posición átona: *bruñjdo* (152.8), *bruñjdos* (318.8) e *broñjdos* (132.33), *coberturas* (6.43, 116.92,133, 155.10, 157.58, 305.5) e *cuberturas* (5.13), *cofonduda* (26.30, 31.8-9, 148.24) e *cofunduda* (130.27), *coñosçudo* (152.111) e *coñusçudo* (27.16, 91.5, 117.18, 127.326), *coraçõ* (123.4, etc.) e *curaçõ* (117.6), *costume* (7.30, 20.6, 39.12, etc.), *costumes* (55.2) e unha vez *custume* (144.21), o máis normal *fogir* (127.121,122,181, etc.), *fogimos, fogides, fogía, fogía* (6.168, 7.4, 118.14, etc.), *fogirõ* (130.6), *fogirã, fogisse, fogindo* (6.169, 7.5, etc.) e os raros *fugides* (127.125), *fugirõ* (6.167, 127.131), *fugisse* (177.9), o normal *orgullo* (12.14, 70.4, 84.4, etc.), *orgullos* (26.33) e unha vez *urgullo* (21.11), o normal *orgulloso* (6.101, 60.8, 65.3, 110.59, etc.), *orgullosos* (6.80, 88.16, etc.) e o ocasional *vrgulloso* (77.14, 171.120), *vrgullosos* (3.21-22), *omildosament* (39.13) e *humildosament* (96.4), *rrecodirã* (238.10) e *rrecudirõ* (42.22-23), *seyrõ* (5.18, etc.) e *seyrũ* (3.8); xunto á forma do pronome *os* unha vez a combinación *u us* (127.62), *uirõ* (6.167), *virõ* (5.19, 19.12, etc.) e *virũ* (3.8,16, 6.15,163, 12.11, 19.11), *uyrũ* (3.7). Tamén alternan *deuses* (4.29, 7.29, 10.7, 12.11, etc., 17 veces) e *déoses* (28.7, 29.9, 32.22, 36.4, 91.6, 98.13, 142.24, 152.32, 181.15), no fem. *déosa* (29.31, 38.17, 95.14), *déosas* (29.17, 39.6).

Nalgunhas palabras só hai formas con *o*. Así: *acostumado* (146.3), *ágoa* (44.6), *Andalozia* (292.19), *auõdança* (149.5), *auõdaría* (109.20), *auõdada* (10.15), *cobrir* (121.66, etc.), *cobría, cobriã, cobrirõ*, etc., *comunal* (73.2), *cõprimẽto* (208.7, etc.), *costura* (198.22-23), *descobrirõ* (93.5), *dormir* (29.15, 71.5, etc.), *encobrir* (81.5, etc.), *fondamentos* (13.8), *jnssoa* (38.13,15, 40.3, 88.27), *légoas* (45.7, 49.12, etc.), *léngoa* (7.13, 209.34), *mãdadoría* (17.29), *moller* (6.131, 7.21, etc.), *molleres* (7.3,17,19, etc.), *omildança* (90.10-11), *ondéçima* (126.27), *paos* (97.7), *páscoa* (49.5), *pojou* (166.4), *polmões* (141.13), *poridade* (29.26,29, etc.), *rrobj* (208.6), *rrobijs* (198.45, 210.6), *sabedoría* (11.17, 15.13-14, etc.), *sobir* (97.10, 129.36, etc.), *sobirõ* (20.5, 49.6, etc.), *sobería* (105.13), *sobisse* (111.18, etc.), *sojugamento* (89.20), *somyr* (254.53), *sopoltura* (108.40, 144.21, 168.11), *sospiraua* (237.5), *sospirando* (47.27), *sospiros* (196.9, 229.5), *sotil* (14.5, etc.), *torquí* (137.3), *torquijs* (110.35, 116.119, 159.8), *torquíos* (110.32), *trégoa* (25.9, 26.36, etc.).

Noutros casos só aparece *u*. Así en *cuberta* (6.106, 133.14, 175.9, etc.), *cubertas* (5.16, 13.20), *cuberto* (134.26, etc.), *cubertos* (6.12, 116.92, etc.), *custou* (89.18, 130.32), *custarã* (145.15), *custado* (127.22), *descuberto, encuberta* (196.6), *encuberto*

(201.17), *fugeyras* (190.8), *furesta* (29.11), *lugar* (4.9, 5.17, 6.35, etc.), *pumar* (20.9), *vngir* (108.45).

En posición tónica temos: *depús* (114.12), *enpós* (6.134, 29.11, 97.8, 116.140, etc.) e *enpús* (133.7, 141.77, 151.6, 155.17, 171.88, 176.11, 177.9, 204.20,22, 232.36, 236.9), *perpontos* (205.50), *ponto* (2.38, 37.5, 95.10, 116.73, 127.81,179, 136.66, 157.103, 177.15, 202.16, 204.120-121, 207.7, 216.20, 222.5, 231.23, 234.73, 237. 5, 302.14, 305.15), *pōto* (6.25, 54.5, 127.259) e o moderno *punto* (136.5, 177.50, 210.28, Ap. 8), *pūto* (295.5); *púrpura* (6.43, 110.71, 121.66), *púrpuras* (305.5, 311.6) e *pórpura* (118.5), *pórpuras* (114.8), amais de *púrpora* (238.5), *pos* (116.32, 204.9,26) e *pus* (171.91).

2.26.6. Alternancia e/i.– Coma no caso anterior, é constante a alternancia de *e/i* en posición átona e mesmo, ás veces, en posición tónica. Así, en *adeujñador* (11.12, 32.9,14,20), *adeujñar* (32.14, 33.5, 76.5), *adeujnoo* (132.14), *adeujña* (136.28), *adeujñaua* (36.3), *adeujñado* (51.12) e *adiujñar* (31.5), *adiujñaua* (85.4), *adiuiñey* (31.7); *amēude* (152.106, 160.10), *ameúde* (40.25) e *amjude* (40.16, 116.148, etc., 22 veces), *amjúde* (159.14), *amjúdo* (116.150, 149.8, 204.37); *andámeos* (143.7, 204.35, 205.59) e *andamjos* (123.11); *basteçer* (108.48. 113.26), *basteçerõ* (6.138, 87.7, 125.14-15, 126.15), etc. e *bastiçida* (181.9), *bastiçidas* (88.6), *bastiçido* (97.6); *cābear* (103.5), *canbeado* (199.19) ou *cābauã* (127.144) e *cābiasse* (309.38-39), para o sust. *cābeo* (163.12), *cánbeos* (309.29); *çentura* (69.2, 77.8) e *çintura* (171.135); *çeópides* (209.24) e *çiópides* (209.39); *cōsentir* (89.20, etc.) e *cōsintimento* (150.19), *consintir* (150.1), *cōsintirey* (150.38); *deuisar* (55.1, 174.8), *deuisa* (236.2), *deuisado* (231.3) e *diujsou* (121.61); xunto a *escarnescā* (301.6) a forma *escarnjçidos* (153.28-29); *fegura* (177.20, 203.22), *feguras* (198.16, 208.10) e *figura* (208.20, 209.27), *figuras* (14.17, 209.24); *gorneçer* (108.48, etc.) e *gorniçidos* (110.42); *lentegosa* (85.2) e *lentigoso* (72.3); *leõ* (116.80), *leões* (117.4, 128.7, etc.) e *liões* (209.13); *negromāçia* (35.12, 36.3, 85.3, 208.17, 209. 50) e *njgromāçia* (99.23); xunto ás formas de *partir* a variante *partería* (154.8); *prinçepe* (53.8, etc.; 17 veces), *príncepe* (27.9, 39.11), *prinçepes* (52.26-27, 53.7, etc.; 21 veces), *príncepes* (301.6) e *prinçipe* (95.19, 155.20), *prinçipes* (110.2, 150.40); *rrepentir* (212.6), *rrepentiāsse* (181.13), *rrepentirnos emos* (28.39), *rrepinta* (309.34) e *rripinto* (309.33), *rrepintirã* (142.36), *rrepītimento* (28.39); *rrequeza* (46.6-7, 47.44, 121.92) e *rriqueza* (7.33, 35.16, 48.14, 72.2, 99.27, 101.10, 108.27,38, 201.13, 210.33), *rriquezas* (106.12, 202.22, 311.100); *sábea* (83.6) e *sabia* (199. 22), *sabios* (35.18); xunto ás formas de *seguir* a variante *sygideme* (116.139); *senalados* (152.151) e *synaladas* (131.6), *synalados* (152.102, 234.89), *senaladamēt* (199.3) e *synaladament* (134.15); *sesuda* (86.17), *sesudo* (20.14, 27.6, 35.4, 40.20), *sessudo* (150.21), *sesudos* (294.80, 310.18) e os máis normais *sisuda* (40.4; anoteino 2 veces), *sysuda* (165.7), *sisudo* (17.26, 38.5, 53.21, 58.6, etc., anoteino 15 veces), *sysudo* (150.22, 301.4), *sisudos* (86.24, anoteino 2 veces); *sesudament* (98.4, 112.12) e *sysudament* (28.2, 138.11-12); *sobérbea* (294. 42), *sobéruea* (98.10) e *soberuja* (294.52, 296.6); *soberia* (105.13) e *sobirõ* (49.6), etc.; *temudo* (65.4, 317.13), *temudos* (161.18) e *timudo* (17.3), *temjdas* (126.59) e *timjda* (89.22); *uestidas* (132.39), etc. e *uistirõ* (5.4); cfr. tamén a forma *envíjn* (17.31).

Dentro desta alternancia entran palabras moi importantes da lingua, que xa na

época medieval fluctuaban entre a tendencia a unha forma común para o N. e para o S. e a tendencia á separación, o mesmo ca na actualidade. Así, aparecen *ēemjgo* (12.14, 136.64, 235.11, 309.26, 313.21), *ēemjgos* (98.18,20, 115.8, 127.60,267, 138.4, 140.6, 148.24, 150.5, 152.72, 166.7, 171.16,45, 202.22, 204.39, 305.38, 309.30, 312.2-3, 313.32, 318.7), *emījgo* (98.60), *emījgos* (2.28, 235.13) e *jmījgo* (110.95), *jmījgos* (6.119, 50.13,15, 60.5, 63.4, 87.8, 116.110, 126.4, 127.217,225, 293.15; teño un caso máis sen indicación de cap.).

Para *mesmo* alternan *meesma* (38.3, etc.), *meesmo* (2.37, 6.100, etc.), *meesmos* (49.19, etc.), que é máis normal, e xa a forma antecedente do actual *mismo*, coas variantes *mijsma* (50.7, 2 veces), *mijsmo* (25.21,23, 35.8, 55.4, 160.3, 293.54) e *mijsmos* (43.16).

O indefinido *ningún* aínda non presenta a forma moderna, se ben é certo que xa ten a alternancia *e/i*, con predominio da forma primitiva con *e* e tratamento de *ne(c) unu* por separado. Así: *nehũa* (3.33, 12.14, 13.6, 17.3, 18.9, 19.4, 22.8,23, 35.5, etc., 117 veces), *nehũas* (184.7 e outra vez máis), *nehũ* (6.142, 7.8, 11.13, 17.24, 23.4, 32.10, etc., 163 veces), coas formas nasalizadas *nẽhũ* (209.48), *nẽhũa* (1 vez), e *njhũa* (3.23, 4.22, 6.99, 7.17, 8.13, 9.11, 31.8, etc., 13 veces), *nihũa* (18.12), *njhũ* (3.27, 5.17, 6.73, 146,160, 7.7, 11.8, 12.9, 13.16, 17.34, etc., 15 veces); xa con nasal en *nj̃hũa* (2.36, 4.17, 12.7, 14.28, 21.4, 25.27), *nīhũa* (26.9) e *nj̃hũ* (7.3). Só aparece con *i* a forma *nj̃gén* (218.14).

Dentro da posible alternancia *e/i* dominan as formas con *e*, como acontece actualmente, en *uẽgadores* (41.6), *uẽgança* (26.16-17, 27.25, 28.5,9,19, 29.6, 32.20-21, 34.9-10,18, 41.25, 89.15,28, 127.225, 135.10, 154.8-9,15, 159.28, 165.28, 171.122, 179.11), *uengança* (134.8-9), *uẽgãça* (98.48, 121.131, 301.9), *vengança* (2.8, 3.30,36, 6.86, 21.7, 52.24), *vengãça* (17.4, 29.9, 52.19,22, 53.14, 98.23,34, 105.12); *uẽgar* (52.27, 127.253, 136.65, 141.117, 204.67, 238.15, 306.31), *vẽgar* (193.21), *vengar* (23.22, 26.14, 141.11, 238.16, 293.15), *uẽgarsse* (89.30), *uẽgou* (205.32), *uẽgarõ* (306.4), *vengaremos* (26.35), *uẽgaredes* (193.36), *vengaría* (159.37), *vengaríã* (98.19-20), *uẽgasse* (134.22), *vengada* (8.13), *uẽgada* (122.15), *uẽgadas* (152.113), *uengado* (127.289), *uẽgado* (159.23-24, 179.64), *vengado* (10.22, 49.21, 204.71), *uẽgados* (171.89), *vengados* (52.11-12) frente a *uj̃gadores* (216.18), *vingança* (10.19, 32.22, 315.5), *ujngança* (139.8), *vingãça* (116.107), *vyngãça* (137.8), *uīgança* (171.126, 203.12), *uj̃gança* (12.15, 17.15-16, 23.22, 127.318, 162.6, 293.60, 305.28), *vinganças* (98.14), *uj̃gar* (6.123, 8.14, 134.17, 204.107, 232.18), *vingar* (171.117), *vingauã* (97.20), *vingey* (6.91), *uj̃gara* (178.2), *vingará* (238.13), *vingaremos* (26.32), *vingarnos emos* (2.27), *uj̃ge* (145.9), *uīge* (145.11), *uj̃gemos* (136.19), *vīgasse* (6.118), *uingada* (171.39) e *vingado* (101.17-18).

Tamén é moi importante o caso da palabra *Deus*. En singular aparece sempre *Deus* (6.94,96, 10.18,21, 23.25, 25.9, 26.21, 27.17, etc.). En plural alternan *deuses* (4.29, 7.29, 10.7, 12.11, 16.3, 25.3, 28.4, 31.12, 92.8, 121.43, 234.111, etc., 17 veces), *deus* (94.3, 179.13), *déoses* (28.7, 29.9, 32.22, 36.4, 91.6, 98.13, 142.24, 152.32, 181.15) e o moderno *dioses* (85.4, 101.24, 110.95, 122.16, 162.7, 165.27, 166.6,7-8, 192.20,25, 193.20, 202.34, 203.5,11,15, 204.76, 219.12, 220.10, 221.6, 222.8, 228.11, 238.15, 239.11,13, 301.15, 304.8-9,10,14,16, 312.6, 313.13). Para o feminino apare-

cen *déosa* (29.31, 38.17, 95.14), *déosas* (29.17, 39.6), *deesas* (239.11) e *diosa* (95.18, 96.4), *diosas* (29.16).

Hai palabras que só presentan unha única forma: *cófeas* (132.41), *debuxado* (121.97), *díuedo* (148.10), *esperimento* (95.10), *léngoa* (7.13, 209.34), *ordenou* (120.14), *ordenarõ* (111.23), *postremeyra* e *postremeyro* (14.22, etc.), *rretenir* (6.158, 116.111), *retenir* (136.41), etc., *soteleza* (208.18, 292.11), *uertude* (203.25, 210.3), *uertudes* (39.3), *ueúuas* (152.11, 235.15, 311.17), *veúuas* (119.21, 305.20) e *veziño* (9.6), *ueziño* (12.14), *ueziños* (11.4), *veziños* (6.77), frente a *fornjziño* (23.14), *mjũda* (179.52), *mjũdas* (236.4) e *sijã* (104.2). Só hai formas do verbo *mingar* (*mjũge* 153.12, 199.17, 311.11, etc.).

En posición tónica alternan *cõquerer* (9.5, 91.11, 216.13, 293.12, 294.10, etc.), *cõquererõ* (52.10) e *cõquerir* (6.93, 304.19), *cõquirimos* (113.34); *sandeçe* (24.5) e *sandiçe* (23.16, 104.6,8). Xunto á forma moderna *couardía* (28.33, 32.8,11, 98.57, 110.72-73, 127.227, 310.23, etc.), aparece *couardez* (232.47) e *couardiçe* (164.4, 215.20, 22,23). Só hai formas do verbo *caer* (35.26, etc.).

2.27. Alternancia na representación da nasalidade.– En liñas xerais, indícanse ben os casos de nasalidade, pero hai algunhas palabras que poden aparecer con ela ou sen ela, como é típico de toda a época medieval, o que evidencia que o comezo do proceso de desnasalización é moi vello. Así temos: *ameaça* (18.23, 171.92, 308.9), *ameaças* (133.41) e *amẽaça* (101.20); *ameúde* (40.25) e *amẽúde* (152.106, 160.10); *aueo* (152.160), *aueerõ* (182.5) e *auẽo* (6.129, 24.2, 25.5, etc.), *auẽerõ* (8.5); *Beeyto* (55.3) e *Bẽeyto* (56.2); *boa* (13.20, 36.12, 89.39, 127.145, 142.31, 202.3, 220.5, 303.5, 309.12, 311.69) e *bõa* (3.24, 6.10,60, 10.17, 11.5, 127.146, etc.), *bõas* (5.4, etc.), cfr. *boaandança* (132.47) e *boament* (40.16); *chea* (129.14, 239.23), *cheas* (121.133), *cheo* (152.85, 159.61, 234.129, etc.), *cheos* (60.4, 77.4, 190.10, etc.) e *chẽo* (205.58), *chẽos* (56.5); *doa* (216.17), *doas* (41.20) e *dõa* (309.56, etc.), *dõas* (7.13, etc.); *esporoada* (231.106, etc.), *esporoadas* (152.113) e *esporõada* (231.107); *freos* (110.71) e *frẽos* (99.14); *mãteúda* (298.8) e *mãteũdo* (294.66); xunto á forma moderna *menos* (14.8, 32.5, 81.6, 83.4, 127.212, 128.21, 136.9, 152.20, 165.26, 222.14) hai *meos* (157.108, 161.17, 207.11, 302.11, 310.22) e *mẽos* (32.6, 201.16, 302.16, 303.13,14, aquí 4 veces), así como *meoscabo* (141.59) e *mẽoscabauã* (310.4), *mẽoscabe* (132.17) e *mẽospreçándome* (101.20); *nomeados* (111.9,10) e *nomẽey* (111.4, 121.4, 124.4); *perdoar* (Ap. 18), *perdoarey* (17.31) e *perdõe* (231.41); *poer* (3.30, 155.2) e *põer* (13.14, etc.), *põerme* (47.57); *rrazoarsse* (316.5), *rrazoaua* (86.15), *rrazoarõ* (307.12), *rrazoando* (316.3), *rrazoado* (66.3, 80.2) e *rrazõado* (79.3, 302.2); *rressoauã* (190.11) e *rresõaua* (234.10); *soar* (6.124, 42.11, 137.9, 141.74, 234.9, 311.64), *ssoar* (177.26) e *sõar* (120.4), *sõada* (48.3), *sõo* (2.18, 10.9, etc.) e *soo* (10.20); *troyãos* (2.37, 3.14, etc.) e *troyaos* (3.31, 6.74, 38.13, 39.13, etc., 24 veces), *ueo* (127.19), *veerõ* (53.10,12, 110.43, 111.6,10), *ueesse* (14.28) e *uẽo* (10.5, etc.), *vẽo* (5.18, etc.), *vẽerõ* (111.4, etc.), *uẽesse* (5.3, etc.), *vẽesse* (5.17, 53.8, etc.); *yrmãa* (10.16, etc.) e *yrmaas* (312.8).

Algunhas formas con nasal son *algũus* (4.16, etc.), *amãesçia* (45.11), *apeõado* (129.28), *brũus* (86.5), *chãos* (110.36, 204.16), *corõa* (210.5), *estrẽado* (117.13), *gẽollos* (90.11), *grãado* (60.6), *lũa* (41.38, 42.4), *lũar* (189.10), *mõesteyros* (32.15), *sãar*

(188.17), *sẽestro* (128.5), *tẽen* (17.18), etc. O moderno *menor* (157.40, 212.7) alterna con *mẽor* (303.13, 318.10). Polo contrario, aparecen sen nasal *ameaçaua* (226.15), *ameaçauã* (154.19), *ameaçastes* (185.18), *ameaçárõme* (101.14), *ameaçara* (141.6), *ameaçando* (159.29-30), *area* (152.6), *cárdea* (13.13) e *cárdeo* (312.11), *deostauã* (155.6), *deostoume* (25.14), *deostándoos* (127.124) e *deostos* (26.5), *ueado* (156.24), *veados* (110.50) e *ueados* (208.11, 213.5).

Tamén pode suceder que, por ultracorrección, se coloque til de nasalidade onde non lle corresponde, coma en *cãeu* (116.85), *abraçõa* (160.9), *mãestre* (183.9, 198.18, 202.28, 207.3,4, 218.13-14, etc.), *mãestria* (121.98, 198.12, 291.9, 292.11) e outros casos corrixidos no texto.

Finalmente, debemos lembra-lo o adx. masc. *bo*. Para o plural aparece sempre *bõos* (1.6, 5.4, etc.), pero para o singular alternan ante sust. as formas *bõo* e *bon*, con claro predominio da segunda, pois, aínda que os non contei todos, anotei 131 casos de *bon* (4.6,28,31, 6.70,94,108, 9.3,4, 11.7,13, 19.12, etc.) e só 41 de *bõo* (6.10,114, 11.12, 21.11, 136.89, etc.) Unha vez a forma sen nasalizar *boo* (11.13).

2.28. Elisión da vocal e final ante palabra que empeza por vocal.– Non hai unha regra xeral para a elisión e alterna constantemente coa conservación. Así, a preposición *de* unhas veces elide o *e* e outras consérvao, como sucede en *de ajudar* (3.5), *de al* (121.34), *d'alá* (294.41), *de alá*, *d'algo* (60.6, 238.10), *de algũ* (47.34), *de algũus* (53.10), *de alende* (171.71), *d'aló* (110.57), *d'alto* (11.21, 15.10), *de alta*, *de aly* (6.145, 23.6, 29.14, 45.9-10, etc., teño anotados 23 casos), *d'aly* (142.26, etc.), *de amor* xunto a *d'amor* (40.25, 77.4, etc.), *de anbos* (126.8), *de aquela* (3.18, 6.155, 17.8, 25.19, 54.7, 127.59, 102,203, 132.39, etc.), *daquela* (6.43, 14.10,20, 24.15, 127.43,145,306, etc.), *daquelas* (210.26), *de aquel* (54.5, 94.7, 204.106, etc.), *de aqueles* (127.63), *daquel* (19.6,13, etc.), *de aqueles* (210.7, etc.), *daqueles* (98.14-15, etc.), *de aquelo* (137.10, etc.), *daquelo* (219.6), *de aquesta* (11.18, 89.37, etc.), *daquesta* (3.28, 27.5, etc.), *daqueste*, *de aquestes* (6.139, 41.29, etc.), *de aquesto* (4.30, 98.57, 121.31, 314.1, etc.), *daquesto* (127.250), *de aquí* (51.30, 94.23, 127.21, etc.), *d'aquí* (3.31, 6.135, 25.29, 101.26, etc.), *d'ardidos* (294.47-48), *de armas* (3.12, 4.25, 6.102, 11.7, 28.12, etc.), *d'armas* (48.15, 75.13, 76.4, etc.), *d'áruores* (20.9), *d'azur* (121.33, 157.4), *del* (6.112, 205.79), *de elles* (6.35, etc.), *delles* ou *deles*, *dela* ou *delas*, *delo* (14.21, 50.12, 134.51, 215.24, 341.40), *d'ende* (36.4, 94.14, 127.70,71, 136.10, 180.24, 231.36), *de espadas* (6.110, 43.5), *d'espadas* (6.105), *dessa* (109.20), *de estar* (4.15), *desto* (2.8, 3.43, 6.160, 22.23, etc.), *d'oie* (153.24, etc.), *donde* (14.7, 37.11, 110.43, 133.26, 210.17, etc.), *d'ontre* (3.32, 127.133, etc.) e *d'entre* (127.4, 136.93, etc.), *de entre* (17.26-27, etc.), *de ora* (18.5, 40.17, 127.99, etc.), *d'ora* (10.8, 23.5, etc.), *de ouro* (14.18, 29.18, 99.22, etc.), *d'ouro* (42.17, 99.10, 103.9, etc.), *d'ourofreses* (152.36), *de outra* (6.33, 127.82, 293.20, etc.), *doutra* (186.9, 203.9), *de outras* (121.104, 152.145), *de outro* (88.38, etc.), *doutro* (17.14, 152.132, 199.13, etc.), *du* (183.9), *de y* (17.30, 91.5), *d'y* (125.9, 148.22, 306.17), *d'ỹ* (232.53).

Con outras palabras temos ocasionalmente a elisión: *ant'el* (152.61, 234.47), *desd'aquí* (297.22), *entr'elles* (305.31), *entr'eles* (313.29), *estoutra* (152.26) e *este outro* (309.52), *rrycome* (53.8) e *rrico home* (Ap. 7). Con *grande* o normal é a forma

plena *grande* ou a apocopada *gran*, pero hai uns cantos casos de *grand*. Así: *grãd oste* (5.19), *grãd amor* (100.12) e *grãd arte* (35.19). Con *me* temos *me os* (238.14) e *mo* (205.37, 216.10, etc.). Con *sobre* non se fai a elisión: *sobre el* (6.65,99, 104.6, etc.), *sobre elo* (28.35, 48.2, 292.5), *sobre esto* (34.16, etc.). Finalmente, aínda que non é a vocal final, senón a vocal inicial, a preposición *en* nunca se apocopa co pronome: *en aquel* (5.16), *en el* (6.83), *en ela* (2.33), *en elas* (3.15,30), *en elles* (2.11, 7.27). Tampouco coa forma *un* (*en hũus* 5.4) e case nunca co artigo *o: ẽno, ẽna, ẽno, ẽnas* (é dicir: *enno, enna, ennos, ennas*). Só unha vez aparece *eno* (54.3) e outra a forma moderna *no* (26.33).

2.29. Elisión da vocal -e en posición final despois de t.– Aínda que non é un fenómeno moi xeneralizado, ó galego e ó portugués tamén chegou a tendencia a elimina-lo *-e* final de palabra cando seguía a un *t*, cousa que é moito máis usual no castelán, no aragonés e no catalán e que debe estar en relación coa apócope extrema por influencia francesa. Casos destes son: *acordadament, adeãt* (30 veces), *aficadament* (9 v.), *altament, apostament* (3 v.), *apostadament, ardidament* (5 v.), *atreuudament, auiltadament* (4 v.), *auolment, ben andãt, boament, brauament* (59 v.), *carament* (44 v.), *caramẽt* (2 v.), *çertament* (7 v.), *clarament* (3 v.), *comunalment* (3 v.), *conpridament, cõpridament, cordament, creẽt, cruament* (9 v.), *cruelment, denodadament* (2 v.), *dereytament* (6 v.), *desapostadament, desonrradament, doadament, durament* (23 v.), *encubertament* (4 v.), *endeãt* (4 v.), *enteyrament, entramẽt, entrament, entregament, esforçadament, espessament* (2 v.), *estrayament* (3 v.), *estrayamẽt, fardidament, feament, ferament* (20 v.), *finament, fortement, fortemẽt* (19 v.), *francament, grãadament, humildosament, lealment* (4 v.), *ligeyrament* (5 v.), *lygeyrament* (5 v.), *longament* (5 v.), *loucament* (2 v.), *malament* (7 v.), *malamẽt, malandãt, maldizẽt, maldoẽt, mãtenẽt* (11 v.), *marauillosament* (2 v.), *mayormẽt* (2 v.), *mayorment* (2 v.), *mẽt* (3 v.), *mortalment* (15 v.), *mortalmẽt, nobrement* (2 v.), *omildosament, onrradament* (6 v.), *outorgadament, parẽt* (11 v.), *perigoosament, poblement* (2 v.), *primeyrament* (14 v.), *rregeament* (7 v.), *rrezeament, rricament* (11 v.), *saborosament* (2 v.), *sandiament* (2 v.), *sañudament* (4 v.), *segurament* (6 v.), *semellãt* (2 v.), *senbrãt* (11 v.), *sesudament* (2 v.), *sisudament* (2 v.), *sysudament* (2 v.), *sobeiament* (7 v.), *solament* (16 v.), *sotilment* (2 v.), *sotilmẽt, soltament, synaladament* e *senaladamẽt, talẽt* (24 v.), *tallãt* (5 v.), *ualẽt* (13 v.), *verdadeyrament, uerdadeyrament, uergonçosament, viçosament, viĩt* (19 v.), *uiuament* (7 v.) e *ujuament*.

Nuns cantos casos temos dobre posibilidade: *almirãt* (121.113) e *almirãte* (234.30), *almjrãte* (193.4); *cõtenẽt* (6 v.), e *cõtenẽte* (23.4), *deãt* (9 v.) e *deante* (121.71, 136.53), *alifãt* (121.98) e *elifante* (6.124), *gente* (normal) e *gẽt* (51.38, 90.9, 92.7, 294.32), *mõte* (213.5, etc.) e *mõt* (78.6, 213.3,7), *Ouriẽt* (3 v.), *Ouriẽte* (235.7), *presẽt* (2 v.) e *presente* (204.93). Coma única forma aparece *xamete* (141.116).

2.30. Alternancia de "cons. + l / cons. + r".– Un rasgo característico dos textos galegos e portugueses é a alternancia no resultado do grupo "cons. + l" nas palabras cultas ou semicultas. A tendencia ó rotacismo coñécese desde sempre, se ben hai unha certa diferencia entre o galego e o portugués, no sentido de que este, en xeral, se decidiu por unha

única forma, mentres que no galego permaneceu viva en tódalas épocas do idioma a dobre posibilidade[9].

En F. Martís alternan *açoplos* (209.23) e *açopros* (209.28), *clara* (44.6, 119.9, 120.2, 168.10, etc.) e *crara* (42.4), *claro* (5.18, 49.5, 116.95, 119.10, 120.12, 139.5, etc.) e *craro* (127.107), *craros* (198.45), *cõprir* (Ap. 19), *cõpre* (28.35, 32.15, 109.6, etc.), *cõpría* (150.3, etc.), *cõprían* (15.6), *cũpra* (27.24, 181.15-16, 293.20), etc., e *cũpla* (150.33), *cõprida* (7.34, 35.17) e *cõplidas* (180.30), *despoblada* (3.34, 26.30, 51.14-15) e *despobrada* (12.4), *enfraqueçe* (28.19) e *enflaqueçendo* (179.34), así como *flaco* (8.19, 152.156), *flacos* (184.7) e *fraqua* (74.5), *fraquos* (187.9-10), *esplandeçía* (152.16,69) e *esprãdesçiã* (123.10), *frol* (57.2, 73.4, 77.16, 167.3, 193.5, 198.14, 26,41, 238.8), *froles* (210.15,17,25,26,29,32), *flores* (57.4, 99.10, 121.27, 177.14-15) e *frores* (49.6), *pleytesía* (17.26, 188.7), *pleytesías* (192.6) e *preytesía* (300.2), *preytesya* (64.4), *preytesías* (179.27), *poblar* (13.17,18), *poblada* (17.16), *poblado* (157.54, 234. 50, 294.61,66) e *pobrada* (17.3) ou *probada* (88.36), *prazer* (3.8, 7.17,27, 8.20, 10.11, etc.), *praz* (23.18, 193.39, etc.) e *plazer* (17.15, 49.8, 199.14), *plaz* (202.4), *prazo* (53. 26, 194.6) e *plazo* (53.24).

Pola contra, só aparecen casos con rotacismo nas palabras *brãca* (58.4, etc.), *brãco* e *brãcos* (58.5, etc.), *brasmado* (103.8), *crauos* (171.129), *cõpridament* (191.8, etc.), *cõprimento* (26.19), *cõprimẽto* (208.7), *desprazía* (120.3), *despregarõ* (136.33), *diabro* (179.14), *diabrura* (294.81), *dobrar* (141.116), *dobra* (293.29), *dobraua* (137.8), *dobrada* (136.11, etc.), *dobrado* (98.46), *engrudidos* (174.11), *ennobreçer* (75.4), *escrarecer* (210.7), *fraqueza* (311.92), *frota* (30.6), *mezcrador* (74.7), *nobre* (53.11, etc.), *nobres* (51.20, etc.), *nobreza* (14.14,20, etc.), *obrígome* (31.10), *praça* (34.16, 58.7, 75.25, etc.), *prata* (7.12, 42.17, etc.), *prumas* (99.11), *rresprãdeçía* (204.33), *rresprendor* (210.6), *senbrãt* (40.21, 42.14, etc.), *senbrãtes* (40.16), *singrar* (3.6, 114.13), *singrarõ* (7.27, 19.13, 44.8, etc.), *singrassen* (18.4), etc. e *uenabre* (159.39,43, 171.82). Tamén *pregou* (134.30), *pregadas* (121.95) e *despregarõ* (136.33).

Sen rotacismo atopamos *claridade* (152.16, etc.), *mezclamento* (172.14-15), *mezcladura* (198.15), *mezclar* (80.4, 128.3), *mezclou* (152.87), *mezclarõ* (137.16), *mezclado* (127.156, 311.23), *plazenteyro* (69.3), *pleytejados* (294.27), *pleyteses* (206.15), *pleito* (1.11, 3.28,39, 4.28, etc.), *tablas* (16.7) e *tenplo* (40.3, etc.).

Coma consecuencia desta alternancia pode haber casos de ultracorrección, como son *cõplar* (136.18) 'comprar' e *poblement* (39.10, 111.10-11), xunto ás formas *pobre, poure* e *proueza* (cfr. VI,2.22.).

2.31. Terminación -ge/-gen.– En contra do que sucede na segunda parte, onde alternan as dúas posibilidades, F. Martís só coñece a terminación *-gen*, coma hoxe na grafía do portugués: *auãtajen* (98.23-24), *beueragẽ* (143.20), *jmagen* (211.4), *jmagẽ* (208.19,32, 209.2,49,50,52, 210.5,31, 211.2,6), *ymagẽ* (209.45, 210.29), *linagẽ* (3.32, 10.13-14, 17, 34.8, 142.11, 171.112, 293.16), *lynagẽ* (144.7, 155.23), *lynagen* (26.23), *liñagẽ*

[9] Incomprensiblemente Parker di que a conservación do *l* é castelanismo: "Por la mayor parte uno puede averiguar la castellanización del texto en el trato fonológico de la consonante "l". Siguiendo las reglas del desarrollo fonológico castellano más bien que las gallegas, donde se sustituye "r" por "l", conservan los grupos iniciales esta "l" (??)" (*Historia Troyana*, p. X).

(17.12, 152.173-174, 222.10, 238.14), *ljnagẽ* (294.63), *lyñagẽ* (148.14, 150.11), *liñagen* (18.19, 216.16), *liñajen* (124.4), *ljñagẽ* (127.200), *ljñagen* (124.12), que aparece, ás veces, coma masculino; *menagẽ* (2.38) e *omenagẽ* (193.34), *messagẽ* (20.7, 21.22, 22.7,14, 45.10,12, 186.4,13,15), *messagen* (25.7,20), *messajen* (99.6, 100.6, 310.12), *messaien* (26.4), unhas veces fem. e outras masc.; *passagen* (95.7), *passaien* (31.17-18), *passajen* (95.11,13), *passagẽ* (33.8), *pasagẽ* (4.29), *salu[a]gẽ* (88.30), *saluagẽ* (198.28), *uiagẽ* (18.5), *viajen* (53.28), nos dous exemplos masc., e *Uirgen* (Ap. 18).

2.32. Grafía de palabras con **h**.– Como o *h* latino non se pronunciaba, nos textos medievais máis arcaicos e en toda a Idade Media houbo tendencia a facelo desaparecer da escrita, pero non dunha maneira sistemática. Por recordo do latín e por se tratar, ás veces, de cultismos, sempre hai casos de utilización e mesmo en ocasións de forma ultracorrecta.

En F. Martís temos casos coma *desherdamẽto* (148.22), *desherdar* (161.10, 165. 23-24,28, 298.13), *desherdalos* (301.13), *desherdados* (142.19) e *deserdar* (108.32, 316.14), *deserda* (35.24), *deserdou* (298.14), *deserdado* (35.9, 202.24), *deserdados* (294.58-59), *deshonesta* (84.6), *herdade* (153.10, Ap. 10), *herdeyro* (171.113), *herdeyros* (294.64-65), *humildosament* (96.4) e *omildosament* (39.13), *hoste* (87.6, 88.3, 150.3, 155.21) e *oste* (5.19, 11.2-3, 87.5,150, etc.), *maltrahudos* (28.40), *rretraher* (26.5, 200.33-34), *retraher* (7.8, 113.16), *rretraherõ* (192.17), *retraheruos yan* (109.10), *retrahudo* (94.18, 98.12), *rretrahudo* (29.35, 48.5, 89.15, 101.7, 293.56, 294.39, 309. 19), *rretrahuda* (105.8), *rretrahudas* (82.9, 306.28) e *retraer* (35.13, 112.7), *rretraũda* (202.21), *thesouro* (75.16), *thesouros* (166.9), *thesoyros* (7.11) e *tesouro* (163.12), *tesouros* (7.32). Mención especial merécea *home*, que aparece case sempre con *h*: *home* (3.23,29, 4.27, 5.20,23, etc., en total 207 veces), *homes* (2.32, 3.31, 15.10, etc., 36 veces); só temos *ome* 1 vez (29.5), *õme* 3 veces (4.29, 13.6, 64.3) e *omes* 7 veces (1.6, 7.20, etc.).

Aparecen sen *h* palabras coma *erua* (20.11, 198.26), *eruas* (157.66, 158.8, etc.), *jpópodes* (209.43), *omezios* (293.15), *onbro* (152.131), *onrra* (3.28, 28.11, 29.7, etc.) e *desonrra* (1.2, etc.), *onrrador* (79.5), *onrrados* (52.9), *ora* (6.12,36, etc.), *oras* (40. 9, 117.2, etc.), *onta* (26.12), *ortas* (4.11,24, 5.15), etc. Tamén as diferentes formas do verbo *aver*, entre elas *ey* (53.16), *ás* (27.23), *(apoderarnos) emos* (4.24) e *an* (3.38); para a 3ª persoa do presente pode aparecer *á* (22.18, 231.3, 313.18), pero é máis usual *ha* (3.40, 4.4, 6.140, 7.13, 9.13, 10.17, etc., etc.) ou xa *hay* (302.8, 313.22).

De maneira ultracorrecta aparece *ha* coma preposición (2.27, 94.2, 112.9) e coma pronome (6.136, 48.9, 55.5, 98.27, 313.29; *defendéoha* 118.17), *ho* coma artigo (16.2) e a grafía *he* para a 3ª persoa do pres. de *seer* (3.30,33,37, 4.6 (2 v.), 31, 6.138,139, 15.2, 17.14, 21.5,6, etc.). Outras palabras con *h* ultracorrecta son: *hosmar* (156.27) xunto ó normal *osmar* (18.12, etc.), *hu* (110.91, 127.197, 136.47, etc.), que alterna con *u* (127. 100,178,190,205, etc.), *hũ* (29.10, 31.10, etc.), *hũa* (6.54, etc.), *husar* (28.30-31, 293. 50), *husasse* (74.13), *husado* (143.31), *husados* (108.7, 152.195), *husso* (156.23, 158.6), *hussos* (209.12), *hyrmãdade* (77.17), *proheza* (10.8, 37.10, 75.9,16, 77.18, 111.5, 121. 42, 136.22-23, 153.35-36, 156.25, 177.45,57, 315.3,11, 317.19,22), xunto a *proeza* (86.18, 121.10), *prohezas* (82.9, 193.7, 234.36) e *trahedor* (2.8, 35.7), xunto a *traedor* (153.26, 309.55, 314.20). Cfr. *nehũa*, etc. en VI,2.26.6.

2.33. **S- líquido.**– Só aparece en *scriuío* (Ap. 3), frente a *escriuí* (Ap. 2), *escriuir* (55.4, 56.6), en *scripto* (15.3, 17.9, 110.55), que alterna con *escrita* (29.19), *escripto* (8.6, 21, 29.19, Ap. 6), *escriptos* (111.10, 144,16) e *escritura* (208.4), e tamén en *Spíritu* (Ap. 18).

2.34. ***Alternancia*** **f/ph.**– Xunto a *filósafos* (174.15), só se rexistra alternancia en *propheçía* (35.17,30), *propheçías* (239.11) e *profeçía* (180.30-31), *profeçías* (180.30, 239. 12), así como exclusivamente *ph* en *prophetizado* (35.18, 234.95).

2.35. ***Alternancia*** **c/ç.**– O usual é que se utilice a grafía *ç* ante *e, i,* pero pode haber algún caso en que apareza *c: acaescementos* (313.31), *cercárono* (96.10-11), *cercarẽ* (92.6), *cercado* (9.6), *cidade* (231.91), *cibdade* (142.36), *cima* (157.15), *cinfonía* (210.8), *falescería* (74.9), *mercee* (171.44-45, 230.8), *príncepe* (27.9, 39.11) e *príncepes* (301.6). Esporadicamente aparece unha vez ante *o* e ante *a: comecoulle* (141.23) e *cafil* (208.5).

2.36. ***Alternancia das grafías*** **ge/gue, gi/gui.**– Aínda que F. Martís pode utiliza-la grafía *gue, gui,* é típico del o uso xeneralizado de *ge, gi* co valor de oclusiva/fricativa velar sonora, igualando así a grafía desta consoante e a da prepalatal fricativa sonora (*gente,* etc.). Como exemplos, citaremos: *achegẽ* (132.25), *agya* (119.8, 210.18), *agia* (157.104, 210. 22,24,28), *algẽ* (157.97, 167.5), *alongedes* (94.21), *desagisado* (75.23), *esgiçauã* (239. 9-10), *fugeyras* (190.8), *gerrear* (6.3-4), *gerra* ou *guerra, giador* (58.2), *guyarõnos* (20.9), *gisarsse an* (3.35), *gitarra* (210.9), *jogetes* (160.8), *julges* (29.22), *mager* (121.79), *outorgey* (29.30), *pregiçosos* (305.14), *rrogeylle* (25.13), *sange* (20.18, 116.25, etc.) ou *sangue* (11.21, 127.249, etc.), *segyr* (102.3), etc., etc.

2.37. ***Uso de consoante dobre.***– Como F. Martís utiliza na maioría dos casos *ss* para indica-lo sonido xordo, esta grafía utilízase tamén en fonética sintáctica cando o *s* inicial vai precedido de vocal: *amãssasse* (225.11), *ssabede* (127.266), *ssabedoría* (153.42), *ssaeta* (141.91), *ssagitario* (177.2) e *sagitario* (177.6), *ssange* (156.31, 158.8), *ssão* (296. 10), *se sse* (23.27), *sseer* (24.4), *ssen* (200.8, 218.3, 313.11), *sseyrá* (4.19), *sseyeu* (177. 16), *sseñor* (227.8), *sseñora* (216.21), *sseque* (172.34), *sserras* (110.36), *sseu* (1.8, 2.33, 3.32), *ssua* (3.32), *ssey* (29.10), *seyosse* (48.10), *ssiso* (116.130, 297.23), *ssyso* (6.86), *ssyna* (6.44), *ssobre* (307.12), *ssofrer* (1.10), *ssoo* (179.45), *ssõos* (210.10), *ssoterrar* (146.4), *cobreusse* (127.253), etc.

Por efecto óptico, lévase tamén a casos en que un *n* está representado por til, o que lle fai coidar ó escriba que o *s* está en posición intervocálica: *amãssasse* (225.11), *amãssou* (54.8), *cãssados* (6.156), *cõssello* (5.8,21, 17.7, 23.15, 27.20, 28.10,34, 30.2, etc.), *cõssygo* (11.3, 232.20, etc.), *cõssigo* (99.15), *dérõsse* (6.9), *espedírõsse* (37.20), *feríãsse* (6.11), *fórõsse* (5.13-14), *mãsso* (58.6), *sentárõsse* (42.4), etc.

Á parte destes casos xustificables, colócase *ss,* seguramente por inercia, cando precede *n: consselleyro* (105.16), *conssello* (5.2, 18.2, 28.38), *defenssón* (116.3), *ínssoa* (202.37), *penssamento* (85.5), *penssar* (26.32, 51.8, 154.14), *pensso* (28.10), *penssa* (23.26), *penssou* (17.4, 18.13): *de conssún* (22.22), *denssũun* (93.9), *denssũu* (6.125, 40.14), *denssún* (116.122).

Esta posibilidade sempre alterna co uso da consoante simple: *toda sua* (2.35), *cobreuse* (130.19), *cõsello* (6.144), *cõsygo* (121.137), *consello* (3.27), *de cõsũun* (299. 9), *de cõsún* (3.26-27, 6.9,78, etc.), *sabedoría* (79.7), *seyose* (121.129), *seyeu* (233.16), *sange* (158.8), *seyrá* (238.12), *siso* (11.17, 26.25), *sysso* (6.101), *soterrar* (146.2).

Amais destes casos *ss*, pode aparecer tamén despois de *r* ou *l*: *auerssario* (234.66), *diuerssas* (198.13), *djuerssas* (99.12), *gisarsse an* (3.35), *Perssya* (155.16), *rrazoarsse* (316.5), *uẽgarsse* (89.30) e *bálssamo* (108.46, 198.33,41), *falssidade* (208.26), *falsso* (31.11, 74.8), *falssos* (201.8), *falssou* (116.80) e *falsoulle* (116.83), *falssada* (6.11), etc.

Ocasionalmente aínda poden aparecer outras consoantes dobres: *affán* (152.184, 172.36, 190.7,14, 198.29, 309.62, etc.) e *afán* (154.4, 191.4, etc.), *ffáçome* (148.19), *ffazede* (297.25), *fferro* (127.282), *fforõ* (206.6), *ffosse* (179.27), *ffoy* (74.12), etc. Tamén *sábbean* (Ap. 1).

No caso do *r*, en posición inicial é normal que se escriba *rr* ou *R*, que transcribín sempre por *rr*. F. Martís segue a regra xeral, pero, de tódolos xeitos, ó longo do seu traballo imos atopando aquí e alá casos de *r* simple inicial: *rramos* (99.25) e *ramos* (99.27), *rrazõ* (4.4) e *razõ* (4.2), *rraujoso* (127.21) e *rauyoso* (130.21), *recado* (24.5), *reçebe* (98.48), *reçeberedes* (22.25), *redondo* (71.3), *requeçer* (100.15), *respondeu* (109.5), *respõdeu* (47.32), *resposta* (2.42, 39.4, 91.4, etc.), *respostas* (41.35, (91.9), *retrahudo* (94.18, 98.12), *retraher* (7.8, 113.16), *reuoluer* (6.53), etc. Tras consoante aparece en *bulrrador* (64.4), *onrrador* (79.5), *onrra* (3.28, 28.11, etc.), *onrrados* (52.9), etc.

Para o uso de *ll* véxase VI,2.17.

2.38. Representación gráfica da consoante bilabial **v** *e da vocal* **u**.– Nos textos medievais non hai diferenciación gráfica para a representación da vocal e da consoante e úsase maioritariamente *u* nos dous casos. Consecuente con isto, F. Martís emprega correntemente a grafía *u* para a consoante, aínda que xa presenta abondos casos da grafía moderna *v*: *curuas* (86.9), *enviao* (39.17), *liuroo* (234.17), *serueu* (204.54), *todavia* (79.4), *vaa* (205.38), *uaa* (223.6,8), *ueeriades* (123.8), *veeriades* (123.8), *uẽtura* (142.30), *ventura* (142.32), *uestía* (62.3), *ueuja* (55.8), *veuja* (292.14), *uila* (4.26, 118.17), *vila* (4.9, 118. 15), *vilão* (23.18), *uilão* (23.19), *viua* (43.17), *uoluja* (176.3), *ueesse* (14.28), *ueados* (208.11), *veados* (110.50), *uertude* (203.25), *ueúuas* (152.11, 235.15, 311.17), *veúuas* (119.21, 305.20), etc., etc.

Para a vocal xa case é xeral o uso de *u* e só esporadicamente atopamos algún caso de *v*: *hvn* (150.3, 216.2), *qvando* (143.2, 157.2, 176.3, 237.3), *vrgulloso* (77.14, 171. 120), *vrgullosos* (3.21-22), *vngir* (108.45).

2.39. Representación gráfica da consoante prepalatal fricativa sonora [ž].– Nos textos medievais hai unha constante alternancia gráfica para a representación do [ž], podendo aparecer como grafías *i*, *j*, *g* e mesmo *gy*, *ygy* ou *y*. Na *Crónica Troiana* hai xa unha marcada tendencia á reducción e alternan fundamentalmente *j* e *i*. En posición inicial de palabra F. Martís usa maioritariamente *j*, como en *jayán* (224.10), *jalne* (147.8), *jalnes* (198.44), *jeyto* (234.80), *jogo* (209.16), *jogos* (16.4), *judeus* (203.22), *julgaua* (74.9), *julgasse* (29.27), *justiça* (74.10), *juyzo* (29.18), etc. Tamén hai algún caso de *i*, como *ia* (13.21, 305.14), e xa moitos de *g* ante *e*, *i*: *gẽeraçõ* (3.39), *gigãto* (110.58,

171.28), *gigantos* (121.55). Atendendo á etimoloxía é normal que estas palabras teñan *g* inicial, pero aínda así nótase a tendencia a impor como grafía inicial *j*, pois ó lado de *gente* (2.18, 113.15, 126.57, etc.) ou *gentes* (110.64) atopamos *jente* (110.30,35,88, 114.6, 116.135, 121.55,111, 122.8,12, 126.52, 132.8, etc.) e *jentes* (6.90). Tamén alternan *gestos* (208.27) e *jestos* (208.31).

En posición interna alternan, en xeral, *j* e *i*: *asseiando* (234.80), *correiesse* (121. 68), *cujo* (141.88), *derranjou* (204.40), *derranjados* (6.152, 133.37), *derraniauã* (204. 17-18), *nojo* (99.16, 205.29) e *noio* (205.18), *oie* (10.17, 117.14, 121.73, 132.17, 136. 24) e *oje* (117.11,13, 132.16, 136.21, 153.45), *poia* (52.18), *poiar* (52.18), *seian* (98. 26), *trajede* (294.80), *veio* (108.39), *aio* (32.12, 216.32) e *ajo* (157.8), etc.

A grafía *g* interna úsase menos e case sempre alterna coas outras dúas: *corregemento* (22.18), *derrangedes* (121.39), *engeñoso* (150.24) e *enjenoso* (112.6), *foje* (118. 13), *fogẽ* (152.62) e *foien* (153.34), *fige* (21.13, 29.30, etc.), *fogir* (127.121,122,181, etc.), *longe* (9.5, 127.34, 307.16) e *lonje* (231.35, 234.71), *messageyro* (6.130, 17.38, 19.6, 20.6, 48.8, 121.118), *messageyros* (98.50, 103.9, etc.) e *messajeyro* (45.11, 103. 7-8), *messajeyros* (99.7), *rrégeo* (127.38, 204.133, 231.87, 232.73, 305.16, etc.) e *rréjeo* (127.36), *rreger* (120.12), *quige* (309.47), *vngir* (108.45), etc. Así tamén nos casos citados en VI,2.31., entre eles *liñagen* e *liñajen*, *messagen* e *messajen* ou *messaien*, *passagen* e *passaien* ou *passajen*, *uiagẽ* e *viajen*.

Peculiar de moitos textos medievais, e tamén de F. Martís, é a posibilidade de que a grafía *g* co valor de [ʒ] poida aparecer ante *a, o, u*. Compréndese doadamente este feito: se *j* pode utilizarse co valor de [ʒ] ante calquera vocal, substituíndo a *g* ante *e, i* en moitas ocasións, pola mesma razón *g*, que vale coma [ʒ] ante *e, i* e coma [g] ante *a, o, u*, pode amplia-lo seu campo de acción, aparecendo tamén co valor de [ʒ] ante estas últimas vocais. En F. Martís non é un feito xeral, pero si ben abonado: *beigar* (167.2, 313.16), *beigáuãno* (109.16), *enqueigón* (8.10, 145.5, 313.13, 316.4), *fugamos* (51.30), *fugan* (234.47), *maltragudos* (127.44, 179.28) e *maltrajuda* (116.135), *maltrajudo* (162.5), *maltrajudos* (116.65, 132.3), *orgo* (110.48), *pelegar* (209.11) e *peleiar* (209.12), *prigón* (6.104, 127.234, 152.33-34, 153.45, 154.7, 178.10), *prigõ* (20.17) e *prijón* (169.10, 179.23,64, 182.11,13, 234.16), *sabugos* (152.62), *sabujos* (171.121) e *sabuios* (29.13). Este proceso é idéntico ó que leva a empregar *c* ante *a, o, u*, en lugar de *ç*.

2.40. Representación gráfica da vocal i.– Tampouco hai uniformidade para a representación gráfica da vocal *i*, que pode escribirse coma *i, j* ou *y*. En F. Martís as grafías *i* e *y* alternan en calquera posición, se ben en posición intervocálica é usual *y*. Así: *abaixa* (75.9), *abaixada* (41.38), *abaixamento* (28.13, 89.19), *aly* (3.15), *aquí* (3.31), *assy* (1.5), *Asya* (28.27), *baixar* (26.33), *baixo* (150.11), *beyço* (6.63, 209.32), *cõsygo* (111. 11), *cõsigo* (110.93), *dormir* (29.15, 143.29), *dormyr* (143.30, 292.14), *Diomedes* (65.7), *Dyomedes* (65.2), *diz* (1.1, 8,13), *dyz* (56.2, 86.17), *dyrey* (28.27), *dyrei* (98. 58), *ensynada* (11.5), *ensynado* (9.4), *falimento* (110.86), *falymento* (110.46), *foi* (77.11), *folya* (7.25, 23.26), *ysla* (110.87), *yrmão* (76.5), *yrmãos* (2.5), *leixa* (37.1), *ligeyro* (78.2), *lyde* (7.2, 6.16), *noyte* (3.10), *queixe* (303.3), *queixo* (6.64), *rrico* (58. 10), *rryco* (9.4, 53.21), *señoryos* (89.23), *sinas* (114.9), *synas* (114.14), *synal* (57.7,8), *syso* (127.60), *siso* (2.18), *tyrar* (128.40), *ualia* (152.124), etc.

O normal é *poyaes* (13.20), *Troya* (98.21) e *troyãos* (6.19, etc.) e só ocasionalmente aparecen *Troia* (98.21), *troiãos* (115.16) e tamén *ensaiarõ* (52.15); sempre se usa *estraya* (41.10, 132.31, etc.), *estrayas* (3.23, 13.14, etc.), *estrayo* (6.28, 133.41, etc.) e *estrayos* (3.25, 182.7). A grafía *j* é menos usual e non é normal que apareza na segunda parte do ditongo: *aquj* (215.2), *capeljñas* (127.111), *choujá* (13.21), *djz* (168.3), *jda* (233.19), *jnfanta* (7.21), *jnssoa* (88.27), *jnuerno* (87.3), *jrmãos* (76.2), *naujos* (53.14), *todavja* (51.12, 93.7), *ualja* (63.2), *ujla* (14.9, 133.48), *vjño* (109.8), etc.

2.41. Alternancia gráfica sç/ç.— O grupo latino -sc + e, i- ten coma resultado romance nunha serie de palabras a consoante africada medieval [s], representada por *ç*. Como se trata de verbos e derivados verbais e estaba latente a tradición latina, ocorre moitas veces que se utiliza para a representación do *ç* a grafía latinizante *sç*, na que non se pronunciaba o *s*. A esta grafía contribuíu tamén o feito de que no presente de indicativo houbese alternancia no resultado, pois ante *o* permanecía o grupo latino sen alterar, o mesmo ca ante *a* nas formas do presente de subxuntivo: *coñosco, coñoçes, coñoçe, coñosca, coñoscas, coñosca; cresco, creçes, cresca; gradesco, gradeçes, gradesca*, etc. Estas dúas circunstancias (tradición latina e dobre resultado) fai que se leve a introducir *s* onde non lle corresponde.

En F. Martís temos casos deste uso, con predominio da forma sen *s*. Aparece só *ç* en: *acreçẽtar* (211.11), *acreçẽta* (81.4), *acreçẽtasse* (143.4); *amudeçes* (32.8); *amorteçia* (225.9), *amorteçida* (227.17, 228.14, 233.18), *amorteçidas* (236.9), *amorteçido* (133.20, 141.17, 232.9, 235.4, 236.6, 238.17); *atordeçeu* (136.86-87); *basteçemento* (188.8), *basteçer* (108.48, 113.26), *basteçerõ* (6.138, 87.7, 125.14-15, 126.15), *basteçérõna* (126.14), *basteçérõnos* (3.12), *basteçerlas emos* (4.25), *bastiçida* (181.9), *bastiçidas* (88.6), *bastiçido* (97.6); *creçer* (97.14, 132.31, 133.11, 136.9, 149.9, 153.35), *creçe* (180.31, 293.36, 297.17), *creçia* (127.162,205, 131.9, 181.10, 215.5, 317.27), *creçeu* (103.2, 127.50, 136.57, 141.67), *creçerá* (6.104, 143.34, 179.9), *creçendo* (132.22), *creçẽdo* (116.95, 134.31, 299.3), *creçudo* (127.170); *desfaleçe* (313.11); *despereçerõ* (110.64-65); *enbraueçer* (26.20); *enbrusqueçeu* (294.2); *enfraqueçe* (28.19), *enflaqueçendo* (179.34); *ennobreçer* (75.4); *enpeeçer* (131.26-27, 297.28); *ensandeçiã* (46.10), *ensandeçeu* (172.31, 223.4), *ensandeçera* (157.14), *entristeçer* (229.6), *entristeçeu* (294.2); *enuerdeçer* (3.3); *escarniçidos* (153.28-29); *escrareçer* (210.7); *estraeçer* (153.44, 203.15); *estremeçia* (177.50); *gorneçer* (108.48), *gorneçẽ* (89.32), *gorneçeu* (123.17, 305.3), *gorneçéoas* (2.43), *gorneçerõ* (49.7, 114.9, 219.5, 311.3-4), *gorneçérõnas* (53.25), *gorniçidos* (110.42); *naçe* (51.14, 86.7), *nacj* (47.36, 303.15), *naçeu* (11.16, 42.9, 75.26,26-27, 156.11,13,23, 303.20), *naçera* (14.13, 220.6, 238.3), *naçerã* (197.13), *naçido* (14.5, 29.5, 152.67), *naçidos* (171.75), *naçida* (148.24); *obedeçessen* (53.18); *ofereçer* (91.6,9), *ofereçesse* (94.7); *padeçerõ* (133.53); *rresprãdeçiã* (204.33).

Aparece só *sç* en: *agradesçérõllo* (179.38), *amãesçia* (45.11), *coñosçer* (52.14, 117.19, 127.15-16,144, 136.62, 150.24, 165.14, 166.21, 201.9, 294.30, 311.12,23), *coñosçe* (303.10), *conosçe* (21.5), *coñosçia* (35.13, 121.27), *coñosçeu* (108.14), *coñosçeo* (129.31), *coñosçerõ* (152.75, 157.75, 205.12, 234.8), *coñosçerã* (200.19), *coñosçessen* (159.7), *coñosçerẽ* (110.27, 311.7), *coñosçido* (127.274), *coñosçudo* (152.111),

coñusçudo (27.16, 91.5, 117.18, 127.326) e *pertẽesçe* (150.30,32,37), *pertẽesçíã* (190.16), *pertẽesçesse* (192.25, 211.6).

Domina o uso de *ç* en: *acõteçer* (163.8,9), *acõteçeu* (117.23) e *acõtesçer* (94.8); *cõteçer* (153.36, 158.21, 160.15-16, 163.10, 200.20), *cõteçe* (185.31, 294.24, 302.8), *cõteçera* (160.4) e *cõtesçeu* (150.42); *deçer* (232.52), *deçíã* (204.47, 229.6), *deçeu* (145.14), *deçeusse* (141.108), *deçéoa* (203.31), *deçerõ* (119.7) e *desçeu* (203.20); *esplandeçía* (152.16,69) e *esprãdesçíã* (123.10); *faleçer* (61.4, 234.41-42), *faleçía* (116.109, 171.10), *faleçestes* (295.8), *faleçer[a]* (29.31), *faleçerá* (47.20), *faleçeriã* (124.19) e *falesçer* (47.42), *falesceria* (74.9), *falesçesse* (31.7); *goreçer* (6.168, 7.4,7, 98.53, 136.48,89, 183.9, 227.14), *goreçeo* (6.59), *goreçerõ* (207.2), *goreçessen* (144.14), *guareçer* (203.13) e *goresçer* (116.27), *goresçeo* (207.6), *guaresçerá* (184.12), *guaresçeriã* (169.7); *pareçer* (38.6, 57.3, 75.7-8, 86.2,20,21, 152.69, 165.17, 236.7, 316.7-8), *pareçe* (4.5, 13.5, 139.4,6, 188.13, 193.17, 294.19,33, 297.17, 302.15, 303.19,24), *pareçía* (6.80, 39.9, 40.4, 57.8, 75.19-20,25, 84.4, 114.14, 159.64, 186.9, 204.32, 209.3,49, 211.17, 234.54, 306.44, 312.10,12,13), *pareçíã* (56.5, 204.31,34), *pareçia[n]* (99.12), *pareçerá* (171.45, 302.15, 313.25) e *paresçer* (46.6, 57.4, 314.12), *paresçía* (171.117, 198.13,14, 231.8), *paresçía* (208.23), *paresçiã* (120.7), *paresçíãlle* (159.60), *paresçeu* (23.3), *paresçerá* (127.220), *paresçerlle ya* (14.10).

Domina *sç* en: *acaesçer* (85.5, 91.10), *acaesçe* (205.80, 293.41), *acaesçeu* (5.15, 11.10, 34.13, 107.5, 116.90, 127.16, 150.43, 294.69-70), *acaesçeulle* (90.5), *acaesçera* (94.6), *acaesçesse* (4.11, 150.17), *acaesçemento* (109.18), *acaesçemẽto* (132.47), *acaescementos* (313.31) e *acaeçe* (302.5); *desçender* (127.23, 148.12), *desçendiste* (127.24), *desçendeu* (3 v.), *desçenderõ* (114.20, 116.55, 292.17), *desçendera* (127.60), *desçendeusse* (108.18) e *deçẽdeusse* (108.17), *deçẽde* (293.44); *gradesçer* (51.33), *gradesçéruoslo ey* (17.36), *gradesçiã* (136.32), *gradesçeu* (2.11, 204.120), *gradesçeullo* (2.21, 47.26, 129.39, 185.30), *gradesçéullelo* (49.14), *gradesçeo* (205.71), *gradesçerõ* (310.31), *gradesçerã* (204.125), *gradesçesse* (2.35), *gradesçudo* (179.19) e *gradéçẽlles* (314.15), *gradeçérõllo* (109.21); *meresçer* (200.28), *meresçia* (23.22, 98.5, 144.5,21, 153.24-25), *meresçíã* (144.10), *meresçería* (120.11-12), *meresçesse* (144.9) e *mereçeu* (152.185), *mereçesse* (205.37); *peresçer* (193.39), *peresçerá* (153.31), *peresçerã* (153.30) e *pereçer* (203.13), *pereçesse* (192.15).

No caso da 1ª persoa do pres. de indicativo ou no pres. de subxuntivo é normal a grafía *sc*, co valor de [sk], alternando unhas cantas veces con *zc*. Así: *acaezca* (122.6), *agradesca* (229.20), *coñosco* (21.5, 105.5, 188.18, 196.12, 309.8), *crezca* (302.9) e *cresca* (185.27, 293.35), *desperesca* (199.17), *ensandesco* (10.9), *escarnesca* (301.6), *gradesca* (127.338), *guarescamos* (26.22), *paresca* (27.10, 199.17) e *peresca* (27.14).

A analoxía actuou máis tarde, facendo que desaparecesen estas formas etimolóxicas e adoptándose as formas *coñozo, acaeza, creza, gradeza, pareza*, etc. No portugués, tamén por analoxía, chegou a imponerse nalgún caso a grafía con *sc*, totalmente falsa, que condicionou mesmo a pronuncia moderna das palabras, cousa insólita no galego.

Mesmo nunha ocasión, F. Martís usa ultracorrectamente *sç* na forma *comesçamos* (3.29), que non tiña *sc* en latín. Por iso o normal é que aparezan sempre as formas *começar* (25.32, 28.20,38, etc.), *começa* (8.12), etc.

2.42. O léxico.– Nos apartados anteriores xa tivemos ocasión de facer algunhas referencias ó léxico, e neste último imos dar indicacións máis concretas, podendo nelas ver como tamén no léxico o galego e o portugués non sempre presentan coincidencias.

Partindo dun léxico común galego e portugués e, ás veces, da mesma forma inicial, as dúas linguas puideron adoptar finalmente unha forma diferente. É unha das facetas que tamén fai ó galego independente, aínda que nos nosos días hai quen lle nega esta particularidade e trata de eliminar todas estas formas diverxentes descoñecidas polo portugués. Resulta falso, xa que o galego desde a Idade Media tratou de seguir un camiño propio e isto vémolo sempre reflexado nos textos arcaicos.

En F. Martís atopamos claramente esta peculiaridade. Hai casos nos que aínda presenta dobre posibilidade, pero case sempre coa preferencia cara á solución galega. Noutros xa usa exclusivamente a forma diferencial. Velaquí algunhas mostras. Aparecen exclusivamente as formas galegas *ata* (3.7, 4.22, etc.; unha soa vez *atra* 116.31), *alabando* (89.31), *andamjos* (123.11) ou *andámeos* (143.7, 204.35, 205.59), *aviĩça* (294.76, 300.9) (forma típica galega frente ó port. *aveença* > *avença*) ou *auinẽça* (150.35), *agraueado* (152. 145) e *agraueados* (179.41, 180.24-25, 181.5), *ayre* (183.6, 184.11,12, 191.4) e *ayro* (176.15,17), nunca *aar, arraualde* (232.64), *azaueches* (171.20), *auergonçado* (222.15) (port. *envergonhado*), *alcallde*s (15.10), *burzeses* (236.4) e *burzesas* (7.5, 123.11) en lugar de *burgés, burgesa; color* (14.15, 110.27, 127.283, 159.61, 198.15,27, 203.32, 204. 36, 210.27,29, 215.18, 236.7, 297.17, 316.9), *colores* (13.14, 14.15, 40.25, 99.13, 198.12-13, 233.12), non aparece *coor; coñosçer*, etc. (cando no port. do XIV xa se ía impoñendo *conhecer*), *caer* (nunca *caír*), *chuuja* (115.19) e *chuujas* (203.25), *coomear* (157.88) e *coomeado* (311.54); *dulta* (2.39, 4.30, 6.49,59, etc.), *dultãça* (13.16, 100.13, 128.3, 148.27), *dultar* (27.18, 122.9), *dulto, dultaua, dultastes, dultarã, dulte, dultasse, dultado, dultada*, etc. e *dultoso* (204.86, etc.), *dultosas* (141.84), nunca *dúvida, duvidar* ou *duvidoso* (unha vez *diuidoso* 174.8), *donayro* (73.6) xunto a *doaro* (57.9), *dereyto* (2.35, 3.31, 4.6, etc.), *enqueigón* (8.10, 145.5, 313.13, 316.4), *escaleyras* (294.18-19), *escriuir* (cfr. VI,2.10), *fume* (211.18) e *fumes* (190.10), non *fumo; façaya* (302.15), *léngoa* (7.13, 209.34), non *lingua; loar* (98.47, 303.9, 310.30), *loo* (313.24), *loa* (98.11), *loade* (204.73), *loe* (313.24), *loado* (105.15), etc. e *loor* (144.5,10, 152.185, 294.38, 297.23, 301.11), que son as formas galegas frente ó port. *louvar* e *louvor; mortaldade* (116.24, 133.31, 148.3, 204.61, 219.2, 232.58-59), port. *mortandade; naturaleza* (14. 16), non *natureza; oyr* e tódalas súas formas, frente ó port. *ouvir; poçoya* (121.90, 176. 16), *rrauioso* (171.125), *rraujoso* (127.21) e *rauyoso* (130.21); *Rruujo* (203.21) e *rruujos* (60.4, 79.6); *senlleyro* (32.3) e *senllos* (99.10, 128.7); *soúdo, soudou, soúdamo* e *soúde* (cfr. VI,2.26.1.), variantes típicas do gal. medieval; *término*s (Ap. 11); *testemoyo* (152. 51), *testemoyos* (304.10) e *uizcos* (75.10).

Ás veces presenta dobre forma, unha común ó portugués e outra máis galega ou exclusiva da nosa lingua. Así: *áruore* (29.15, 68.2), *áruores* (3.3, 5.15,16, 20.9, 49.5) e *áruol* (198.32); exemplos de *acabdelando* (116.13) xunto a *acaudillar* (150.26, 155.17), *acaudilláuaos* (129.4), *acaudillemos* (3.40), *acaudilladas* (204.44), *acaudillados* (127. 195, 231.3, 305.45) e *acabdillaua* (116.75), *acabdillade* (122.7-8), *acabdillasse* (121.68), *acabdilladas* (120.15), *acabdillados* (116.121), así como *cabdillo* (121.35,85,105, 127. 245), *caudillo* (111.16, 121.57, 127.108,209, 131.14,15, 133.38, 150.19, 153.22,25,

32, 179.4, 231.63), *caudillos* (159.2) e *coudillo* (27.13,15); o apego á forma *baesta, baestas,* xunto a *beesta* ou *beesteyros* (cfr. VI,2.26.3.); a típica forma galega *çibdade* (3.8, 7.2,11, 18.6, 51.27, 152.201, 200.3) xunto ó común *çidade* (5.12, 13.4,18, 15.6, etc.; anoteino 80 veces); o castelanismo *cola* (23.17) xunto a *coa* (25.22), *coas* (192. 21); a forma galega *couardía,* xunto a *couardez* ou *couardiçe* (cfr. VI,2.26.6.); a tendencia a mudar *cambiar* en *cãbear* (103.5), *canbeado* (199.19) ou o sust. *cãbeo* (163.12), *cánbeos* (309.29), así como a forma *cãbauã* (127.144); as formas *cadrillo* (159.20) e *quadrillos* (231.77); a forma *cãbax* (134.19), *canbax* (171.30) xunto a *cãbays* (152. 128, 159.59,61); a forma *cõquerir* (6.93, 304.19) xunto a *cõquerer* (9.5, etc.); a alternancia entre *despoys* (3.10, 23.13, 44.6, 99.3, 110.96, 115.6, 143.14, 153.4, 159.57, 167.6, 179.5, 180.23, 195.12, 312.14), que triunfou en galego, e *depoys* (3.35, 4.2,21, 23,25-26, etc., en total 197 veces), que triunfou en portugués; a alternancia entre *deuses, déoses, déosa, déosas* e os modernos *dioses, diosa, diosas* (cfr. VI,2.26.6.); a alternancia entre *door* (40.7, 51.27, 293.10) e *dolor* (309.48), así como *doorida* (51.32), *doorido* (6.28, 127.167) e *dolorida* (228.5-6), *doloridas* (305.21), *dolorido* (239.4).

Entra aquí tamén a alternancia entre *entõ* (2.29, 16.2, 28.2, etc., 9 veces), *entón* (29.2), *entoçe* (6.32, 125.5, 127.95,141, 132.9, 137.10, Ap. 7), *entõçes* (204.88), *estonçe* (2.34, 6.31, 10.20, 14.3, 16.7, etc., 132 veces), *estõçe* (97.18, 121.122, 136.77, 157.20, 186.13) e *estonçes* (116.127); a alternancia entre *espaldas* (115.20, 118.10, 234.113) e *espádoas* (56.4, 77.7, 82.3, 86.9, 234.119-120); as formas *estraya* (41.10, 132.31, 153.9, 198.29, 231.64), *estrayas* (3.23, 5.13, 13.14, 39.3, 110.37, 203.23, 204.21,31, 205.96, 209.22), *estrayo* (6.28, 133.41, 135.8, 203.27, etc.), *estrayos* (3. 25, 182.7, etc.), *estrayament* (6.21, 14.15, 118.12) xunto a *estraña* (209.2), *estrañas* (14.24, 108.10, 183.7, 204.14, 209.25), *estraños* (127.228, 209.7,11, 238.12, 309.33) e *estrañezas* (209.47); a forma do gal. moderno *medio* (8.11, 103.3, 182.3, 307.7) frente á arcaica *meo* (6.58,163, 14.8, 42.18, etc., 50 veces), *mea* (294.21) e *meodia* (20.13, 99.18, 119.10, 172.19), port. mod. *meio;* a forma *medade* (14.11, 57.10, 86.3, 127. 355, 294.23), exclusiva de textos galegos, xunto a *meatade* (141.52, 158.9, 177.18). Os diferentes casos de *mijsmo, mijsma* xunto a *meesmo, meesma,* así como as formas de *njhũ* ou *ñjhũ, njhũa* ou *ñjhũa,* precedentes do mod. *ningún, ningunha,* xunto a *nehũ,* etc. (cfr. VI,2.26.6.), e a preferencia por *maestría,* xunto coa maior frecuencia de *maestre, maestres* frente a *meestre* (cfr. VI,2.26.3.).

Xunto a *perigoo* (35.26, 136.45, 156.12,14, 160.17, 166.3, 178.12, 185.17, 198. 29, 205.99, 224.4; 12 veces) e *perigoosa* (8.12, 152.176, 169.8, 204.62, 231.26, 318. 4), *perigoosas* (180.30), *perigooso* (54.8, 127.156, 175.8, 182.10, 190.12, 204.141, 232.41, etc., 9 veces), *perigoosos* (182.6), *perigoosos* (162.9), as formas *peligro* (142.31, 171.59-60, 198.36,38-39, 222.17, 303.7, 304.12), *peligros* (110.62, 116.28), *peligrosa* (165.21) e *peligroso* (306.41-42). Xunto a *perda* (6.145, 35.8, 116.17, etc.) e *perdas* (293.8, etc.) a variante *pérdida* (100.16, 118.26) e *perdidoso* (237.7). Ó lado de *palabra, palaura* e *paraura,* as formas *paráuoa* e *paráuoas* (cfr. VI,2.22).

Tamén a forma *quiçays* (127.16) xunto a *quiçá* (47.11), as típicas formas *rrégeo* (127.38, 152.190, 204.133, 231.87, 232.73, etc.) ou *rrézeo* (152.165, 171.71, 174.11, 177.13,33), así como *rregeament* (116.151-152, 127.214,352, 141.76, etc.) ou *rrezeament* (136.30); a forma galega *soberuja* (98.30,38,44, 294.52, 296.6), coas variantes

sobérbea (294.42) e *sobéruea* (98.10) e o adx. *soberuio* (23.8), xunto a *soberua* (98.9, 10,12,15, 101.8,19, 310.24), *soberuas* (28.6) e o adx. *soberuo* (25.25) ou *soberuosos* (222.9); a preferencia por *saeta, saetas, saetada* frente ás dúas abonacións de *seeta, seetas* (cfr. VI,2.26.3.); as formas *senalados* (152.151) e *senaladamẽt* (199.3) xunto a *synaladas* (131.6), *synalados* (152.102, 234.89) e *synaladament* (134.15); a utilización exclusiva de *uergonça* (6.91, 127.127,136-137, 152.197, 153.14, etc.) e *uergonçosament* (133.32), aínda que alternan *uergonçoso* (61.4) e *uergoñoso* (294.10, 297.5) ou *vergoñosa* (73.4); a preferencia das formas de *vengar* e *vengança* sobre *vingar* e *vingança* (cfr. VI,2.26.6.); a forma *ysla* (110.87) xunto a *ínssoa* (38.13,15, 40.3, 88.27, 202.37).

Hai palabras do texto que coinciden coas dos textos portugueses medievais e que nunca cambiaron de forma ata hoxe na nosa lingua. Así: *acó* (19.5, 21.16, etc.), *acolá* (127.331), *aló* (2.19, 17.30, 21.16, etc.), *alá, agiña* (só o enxordecemento), *çeo* (14.7, 198.15, etc.), *enteiro* (*enteyra* 198.22), *enveia* (293.51), *enveiosos* (211.11), co enxordecemento mod., *fame* (294.32), *feo* (8.18), *feos* (190.9), *feas* (121.76), *mãchas* (171.20), *mãchado* (313.4), *marfil* (121.96), *mellor* (13.10, etc.), *negro* (312.11, etc.), *negra* (121. 66), *negrura* (110.82), *nuues* (14.11), *ourela* (198.43), *paos* (97.7), *pel* (198.25,26, 40), *pelota* (210.21,22,23,29), *peor* (98.16, etc.), *peoria* (116.19, 206.8), *enpeoramento* (37.14), *enpeoraua* (169.4), *solamente* (*solament* en 9.8, 17.18, 21.18, etc.), *veziño* (9.6), *ueziño* (12.14), *uoluer* (143.31), etc. Tamén se dan formas que perviven aínda hoxe na fala popular: *bulrrador* (64.4), *escontra* (171.27, 205.24, 306.43-44), *estreueron* (234.121) xunto a *atreuerme ey* (150.25), *proue* (52.17, 110.19) e *proueza* (35.21, 52.14).

Outras veces a forma que presenta a palabra é típica de moitos textos medievais ou a que lle corresponde ó estadio máis arcaico da lingua. Tamén atopamos palabras hoxe desaparecidas e, xunto ós moitos casos xa citados, grafías ou formas diferentes para a mesma palabra. Así, casos como *aas* (210.25), *abastada* (110.15-16), *abastança* (110.49), *acalçar* (209.41) e outras formas, *acalço* (133.5,7), *adáraga* (129.6) e *adágara* (157.78), *adágaras* (97.8), *adeãtousse* (6.75), *adefiçios* (13.6), *aderẽçou* (127.84), *adur* (70.2,4, 99.14, 132.15, etc., 8 veces) e *aduro* (6.160, 60.7, 127.263, etc., 11 veces), *afaagar* (150.36), *afiuzauã* (169.7), *afrontas* (110.52), *ágoa* (44.6), *aguçosos* (141.72), *alançauã* (156.4, etc.), *alcáçer* (14.2, 15.8-9), *alinpar* (143.11), etc., *almadraque* (143. 10), *almiral* (127.320,324, 128.22,24,26), *almofre* (134.25) e *almófar* (157.15), *amostrarã* (127.179), *amudeçedes* (32.8), *ángeos* (208.22), *anjmalias* (198.16), formas de *apertar* (128.12, 136.94, 205.83, 232.57, etc.), *aperçebudos* (119.19) e *apreçebédeuos* (121. 117), *apreçebudo* (52.8, 150.24), *aqueste, aquesto* xunto a *este, esto, ardido* (5.23, etc., máis de 34 veces) e *fardido* (78.8, 81.4, 82.6, etc., 19 veces; *fardidos* 13 veces), *argento* (116.142), *arrequẽtada* (52.23), *arroubã* (202.23) e *arroubo* (97.21) xunto ós normais *rroubar* (206.22) e *rroubo* (23.33, 41.43, etc.); *asperança* (111.24, etc.) e formas de *asperar* (185.32, 315.17,18, etc.), *assalydores* (209.20), *astragamento* (23.23), *atal* (3.28, 314.19, etc.) e *tal, atamaño* (204.72, 209.40) e *tamaño, atã* (35.26, 312.10,11) e *atãto* (76.2), *atãtos* (231.43) xunto a *tan, tanto, auãtal* (136.78, 172.27, 234.103) e *uãtal* (6.88), *auesso* (296.8), *auessos* (172.22), *áuol* (294.10,78, etc.) e *auoleza* (315. 16, etc.), *az* (4.12, 152.26, 204.87) e *aaz* (6.36, etc.; pl. sempre *azes*).

Tamén *beestarias* (3.12), *caentura* (116.95, etc.), *cales* (7.5), *carbũcolo* (208.5),

caualariosa (33.9), *sse çertarõ* (140.4), *çijza* (36.8), *çinquaeẽta* (88.7,8,13,14,17,21,22, 25,28,33,34), *cobijça* (139.8, etc.), *cobijçoso* (60.8), *cofondiçõ* (294.69), *colparã* (193. 11), *colpados* (193.10), *colpe* (6.58,60,162,166, etc., 38 veces), *colpes* (6.29,47,54,67, 79,155, etc., 38 veces) e unha vez *golpes* (152.151), *comedio* (184.10), *cõmigo* (2.40, 21.4, 27.17, 127.132, 229.16, etc.), *cortesa* (7.22, 124.13, etc.), *costuso* (60.6), *cras* (113.35), *creẽça* (29.20), *cruu* (121.143, 132.35, 226.8, etc.) e *cruel* (23.7), *deãteyra* (114.7, 115.11, 152.40, etc.), *de conssún* (22.22), *de cõsũun* (299.9), *de cõsún* (3.26-27, 6.9,78, 127.37), *de cõsũu* (127.352) e *denssũun* (93.9), *denssũu* (6.125, 40.14), *denssún* (116.122), *demostrãças* (220.12), *despós* (204.24), *dereyteyra* (83.6), *dereyteyro* (89.38-39), *derrancar* (127.184), *desassemellado* (204.126), *desauariadas* (41.35, 110.37, 119.6), *desauariados* (107.4) e *desuariadas* (136.33), *desuariado* (85.5), *des* (306.45, 313.28, etc.) e *desde* (297.27, etc.), *desenssynados* (211.10), *desmalladas* (132.39, 156.30) e *desmãchada* (231.78), *desnẽbrar* (161.13), *nẽbro* (161.13) e *nẽbrudo* (58.2), *desonrramento* (52.14), *despeçadas* (115.14), *despeçado* (127.233) e *despedaçar* (136.41, 205.50, etc.), *despedaçados* (152.49), así como *espeçados* (152.64) e *espedaçar* (163.6, etc.), *despertou* (220.8-9) e *espertou* (29.17), *deteẽça* (208.11), *duzentas* (14. 7) e *duzẽtos* (103.3).

Continúa a lista con *ẽader* (293.64), *emẽda* (22.10-11,12,15, 98.51, etc.), *emẽdar* (100.15, etc.) e *enmẽdarey* (309.67), *enmẽdaredes* (193.37), *ẽmẽdarẽ* (98.53), *enauessados* (309.33), *encalço* (141.82), *ençẽçario* (211.14) e *ençenço* (198.41), *enfamado* (98. 58), *enfingindo* (205.17), *enformados* (77.7), *enmaginado* (127.67), *enmaginados* (148. 26), *enmẽtre* (21.14, 101.26, 116.37, etc.) e *mẽtre* (3.38, 10.5, etc.), *enpoçoados* (110. 80), *enrriçado* (210.21), *entẽçõ* (188.7, 299.12), *entrametẽ* (216.14), *enxalçamento* (35.23) e *enxaltamento* (28.12-13), *enxeco* (17.21, 23.19), *enxecos* (293.15), *escarniçados* (209.26), *escarno* (109.9-10, 202.34-35, 303.7), *escusanças* (121.76), *esgremir* (234.129), *esmõla* (26.34, 47.31), *espaduudo* (62.2), *esprouey* (303.17), *esquipadas* (116.43), *estormentos* (16.5, 63.2, 74.11, 120.5, 210.14), *estreologia* (35.12), *esuarioulle* (137.4-5), *felisteus* (224.11-12), *felón* (65.3, 152.176, 227.11), *féuera* (42.17, 99.9, etc.), *feuereyro* (87.4-5), *fiança* (26.7, 153.31), *fimẽça* (117.19), *firmãça* (101.17), *fiúza* (165.19), *fol* (104.4, 294.41) e *folía* (26.25, 104.4, etc.), *fremosa* (7.21, 8.1, 11.5, etc.), *fremoso* (6.36,76, etc.) e *fremosura* (29.21, 46.6, etc.), *fronte* masc. (209.29), *furacados* (127.112), *gaãça* (6.94, 42.19, 44.10, etc.), *gẽeraçõ* (3.39, etc.), *gigãto* (110. 58, 171.28) e *jayán* (224.10), *grãde* sust. (62.2), *grifos* (209.13) e *grĩfos* (110.67), *grilandas* (208.29), *justiça* (74.10), *juyzo* (29.18).

Despois venen palabras como *layda* (198.28), *laydo* (174.5), *lazeyra* (32.18) e *lazeyro* (311.75), *lazeyrar* (306.21) e formas de *lazerar* (por ex. 19.6), *leal* (47.39, etc.) e *leaal* (35.7), *leterado* (17.26), *lezne* (77.4), *leznes* (58.4, 69.4), *lilio* (73.4, 198.14), *liuão* (62.4), *lousyñeyro* (157.7), *lousyneyro* (74.7), *lumeosa* (208.7), *maa* (3.43, 4.29, etc.), *mao* (6.23, 8.18, etc.) e *malament* (6.68, 22.17, 142.18, etc.), *maçãal* (20.10), *macar* (10.20) e *mager* (121.79), *malapresos* (24.14), *mãteẽça* (313.10), *mármol* (13.13, 14.15,16, 45.6, 108.45, 146.6), *mármoles* (14.15) e *mármor* (13.11, 147.8), *masnada* (6.165, etc.), *meeziña* (26.21), *meeziñas* (235.8), as deformacións *míchel* (208.15) e *énichel* (168.9); a constante alternancia *nao* (masc. ou fem., 18.2, 19.9, 21.18, 22.4, etc.), *naos* (3.11,14, 4.7,15, etc.), *naues* (88.6, etc.) e *naus* (29.8 e 88.39), *neiçijdade*

(104.5-6) e *néyçeo* (103.7), *nẽbrado* (11.9), *nẽbradas* (157.61), *neruos* (174.11), *nosco* (294.27, 295.8,10,11, 303.22), *nouena* (121.135, 220.1), *noueno* (121.144, 124.13) e *nona* (126.24, 231.1), *nuzia* (75.10), *odor* masc. ou fem. (99.11, 184.5, 185.25, 187.8, 198.42, 206.11, 211.18,20,21), *oiemays* (127.29), *ojemays* (133.14) e *oymays* (3.39), *oufanioso* (77.10).

Rematarei con *paação* (2.13, etc.), *pe* (4.2, 6.53, etc.) e *pees* (47.22, etc.), *peçeadas* (11.62), *peleg[r]ar* (116.28) e *perigoar* (54.10), *perfía* (152.187, etc.), *perlonga* (128.16), *perlongança* (138.8) e *perlongar* (234.95, etc.), *piares* (14.19), *poçoado* (183. 6), *poçoados* (184.11), *posfaçador* (75.12), *posfaçẽ* (26.13), etc. e *posfaço* (29.8), *preçeban* (41.18), *preçebesse* (141.111), *preegaua* (181.16), *pregiçosos* (305.14), *prol* masc. ou fem. (6.83, 136.7, 164.9, 222.18, 299.7, etc.), *proueyros* (32.20), *prouiços* (110. 38), *rrafez* (294.63), *rrapazeio* (210.28), *rrayal* (170.3, 209.17), *rreferta* (51.14), *rrenẽbrãça* (153.16), *rreposte* (202.39), *rretrayre* (309.5-6), *rregno* (1.8) e *rreyno* (1.9), *rroá* (159.25), *rroán* (6.70, 121.22), *rroldas* (155.5), *rroldassen* (179.40), *rromãço* (203. 29), *rromãços* (74.10), *rruços* (99.13), *sandía* (86.14, 227.5, etc.), *sangoẽto* (139.3), *sẽestra* (152.133), *sequer* (26.13, 98.13, etc.), *sètima* (204.1), *sètimo* (124.11) e *sèptima* (121.110, 126.18, 317.1), *sèptimo* (121.142), *seruiço* (47.12, 108.41), *syñer* (296.3), *syrgo* (217.3, 312.14), *sofredor* (32.6), *ssojornamento* (311.47), *sol* adv. (44.7, 145.8, etc.), *soo* (20.11, etc.), *soõbra* (20.10, 198.33), *soõbreyros* (99.10), *sorrijr* (102.2), *suas* (314.17, etc.), *sa* (313.24), *sas* (314.13), *seu* e *sou* (293.23), *talén* (203.34) e *talẽt* (21.3, 47.58, etc.), *tãbén* (Ap. 10,12), *teixelos* (198.45), *terçer día* (203.37) e *terçeyro* (210.2), *toste* (5.14, 18.2, 40.2, etc.), *trageytos* (209.11,48), *trageytaua* (209.22), *trameterey* (294.83), etc., *trãçõ* (232.6,10, etc.), *trauès* (23.12, 121.107) e *trauesso* (127. 153, 136.36, 152.165, 296.9), *trezẽtos* (35.11, 116.152), *trijnta* (11.20, etc.), *vegada* (3.28, 6.155, etc.) e *vez, uezes* (6.158, etc.), *uertudeyras* (211.16), *ueruo* (202.44), *uijda* (234.28,49, etc.), *voõtade* (7.29). Lembremos tamén as variantes *arredor* (6.160, 159.15, etc.), *a derredor* (231.68), *en derredor* (4.9, 12.6, 234.46) e *en rredor* (6.106).

Algunhas formas son evidentes confusións co texto castelán: *ahũque* (47.12), *bestias* (110.37-38) xunto a *besta* (174.6, 198.17), *uerdat* (129.33) e *viuela* (210.9).

Nos nomes propios destaca o uso sistemático que fai F. Martís da forma *Éytor* (27.4,5, 28.2, etc.), así como da forma *Pares* (29.2, 30.2, etc.).

3. Parte non escrita por Fernán Martís.— A segunda parte do manuscrito sabemos que non foi escrita por Fernán Martís, pero o que non coñecemos con certeza é se foi obra dun só escriba ou interviron varias persoas na copia. Xa indiquei máis arriba (V, 7) como Martínez Salazar fala de "amanuenses" de Fernán Martís e supón que interviron dous, pois para el o códice foi escrito "por tres distintas manos por lo menos"[10]. O mesmo di Parker, que pretende ser ben explícito: "La letra que se emplea es la francesa que varía bastante a la mano de los varios escribanos. Fue escrita en la mayor parte por Fernán Martís, escribano a sueldo de Fernán Pérez de Andrade, pero participaron en la tarea

[10] *Crónica Troyana*, I, p. X.

a lo menos dos amanuenses más según los indicios de los cambios de letras y los dialectalismos que entran en el texto"[11].

Non explica nada Parker onde se nota esa diferencia entre os "dous amanuenses" nin onde están eses supostos "dialectalismos" e o único que fai é reproducir de maneira inintelixible as palabras de Martínez Salazar, que xa non resultaban totalmente aclaratorias. O feito é que só podemos admitir con absoluta seguridade que a segunda parte non foi copiada por Fernán Martís e que os títulos dos capítulos foron copiados "a posteriori" por outra man. Isto é innegable, pero, se na segunda parte actuaron un ou máis amanuenses, non o podemos afirmar nin negar. Pola letra non se perciben grandes diferencias, aínda que, ás veces, parece que hai folios escritos de maneira algo distinta.

En canto á lingua habería que facer un estudio moito máis profundo e despois de ter clasificado todo o vocabulario, cousa de que non dispomos neste momento. En xeral, parece que hai uniformidade lingüística, con características ben opostas ás da 1ª parte, agás nuns cantos folios (112r-118v), nos que aparecen certas particularidades alleas a Fernán Martís e ó resto da segunda parte. Frente a F. Martís, que separa claramente -ss- de -s-, e toda a segunda parte, que usa case exclusivamente a grafía -s- para os valores primitivos de xorda e sonora, nos folios 112-118 alternan -ss- e -s- para a representación do sonido xordo e, de maneira ultracorrecta, úsase moitas veces -ss- para a representación do sonido sonoro.

Por todo o que acabo de dicir, falarei das características de toda a segunda parte conxuntamente, deixando para outro apartado as particularidades dos títulos dos capítulos.

Aínda que con afirmacións totalmente erróneas, xa Martínez Salazar notou a diferencia entre a primeira e a segunda parte: "Entre lo escrito por uno y otros, existen, además de las variantes comunes a las lenguas poco cultivadas (??) y de los frecuentes yerros de copia, otras de carácter dialectal, que pudo F. M. ir adaptando al dialecto de su comarca y a su grafía particular, al escribirlo (??); pero de esto apenas se cuidaron sus amanuenses, ni el maestro se esmeró tampoco en corregirles estas diferencias (??) que rompen frecuentemente la relativa uniformidad gráfica y lingüística que se observa en lo por el escrito, y revelan que por lo menos la parte escrita por los amanuenses no pudo ser traducción de F. M. sino copia de otro códice también gallego (??), pero escrito en distinta comarca, en el S. o en el O. de Galicia acaso, donde aún hoy se conservan algunas de las formas dialectales empleadas por sus amanuenses"[12].

Salazar xa cita algunhas das diferencias entre a primeira e a segunda parte: "los amanuenses han empleado siempre o con más frecuencia que F. M., las formas siguientes: a por ha (del v. haber); aio, ajo, he, por ey; eynda y eynde, por aynda; ouue, soube, por ouuo, soubo; aquilo, aquisto, quiria, quirria, por aquelo, aquesto, queria, querria; cayo, nacio, oyo, partio (pr. cayo, nacío, etc.), por caeu o cayeu, naceu, oyeu, parteu; i por y: pois, depois, mais, troiãos, queimar, ali; i por j: ia, iaz, iazia; gue por ge: guerra, guisa, mingue, guarganta por gerra, gisa, minge, garganta; m por n: afam, sem, dom, som, uirom, conuem, gram; o por ho y viceversa: õm y õme por hõm y hõme, y honrra,

[11] Parker, *Crónica Troyana*, p. VII. Schiff fala claramente de dous, pois di que "dans ce manuscrit on distingue nettement deux écritures" (*La Bibliothèque*, p. 261).

[12] *Crónica Troyana*, I, p. XIV.

honrrado, por onrra, onrrado; s por ss: uosa, fezese, nosa, podese, diso, consello; u por o: fui y fuy, muy, muyto, a os, as, formas nunca usadas por F. M., al lado de foy, moy, muyto, a, os, as. Emplean con frecuencia ca por que y algunas veces sangre y sangue por sange, peligro por perigoo, ley por lee, meesme por meesmo, golpe y colbe por colpe, dũa, dũas, dũ por dhũa, dhũas, dhũ; separan a menudo las palabras compuestas: en laçou, meos preçados, en fraqueçerõ, contra diso, de mudado y los sufijos pronom. de los verbos, incluso la antigua forma no, na, del art. y pron.: forõ se, fazẽ se, mandarõ lle, gradeceu lles io, nõ na rompeu, meterõ no, forõ na, fezerõ nas, defenderõ nos, etc. etc."[13].

En conxunto, podemos dicir que a segunda parte está escrita con moita menor atención, abundando os erros de interpretación do texto castelán ou os saltos dunha palabra a outra. Tamén son frecuentes as palabras mal escritas, a utilización de signos descoñecidos por F. Martís, a constante variedade na representación dos nomes propios, para os que, ás veces, se adopta unha forma diferente á da primeira parte, a predilección polo uso de *u* e *i* coma vocais e consoantes, etc.

Amais disto, e xa con referencia ás peculiaridades lingüísticas, hai unha grande diferencia de criterio entre a primeira e a segunda parte. Como se viu no cap. VI,2, Fernán Martís adopta en moitos casos unha solución única, a que corresponde ó galego, e noutros de forma maioritaria a que é característica do noso idioma. Pola contra, na segunda parte abundan menos as solucións que son exclusivas do galego, aínda que tamén as hai. O usual é que se presente sempre alternancia entre unha solución máis arcaica, que é, en xeral, a que permaneceu no portugués, e unha solución máis moderna e innovadora, que terminou por triunfar no galego. Hai, pois, un estado de maior indecisión na escolla das solucións fonéticas; con todo, se examinámo-lo conxunto das características de toda a segunda parte, debemos establecer coma conclusión que domina o compoente galego sobre o que podemos chamar galego-portugués.

De acordo coa orde feita para a primeira parte, atopámo-la seguinte situación.

3.1. Alternancia ai/ei.– Coma na primeira parte, tamén é usual a forma con *ei*, que aínda se ve incrementada coa utilización en novas palabras. Así, aparece máis de 100 veces *reiña*, agora só coa grafía *rreyna* (239.27, 320.5, 321.2, etc.), en plural *rreynas* (487.5, etc.).

Da forma *sair* só hai 5 casos (*saya* 279.66, 359.63, *sayu* 498.12 e *sayrõ* 373.28, 379.141), sendo tódolos demais de *seir: seyr* (244.16,18, 246.69, 252.32, 273.6, 282.11, 287.19, 324.3, 326.12, 356.27, 361.4, 369.3, 373.56, 380.45, 383.29, 388.7, 394.2, 399.84, 422.37, 514.16), *seya* (330.19, 343.12, 373.86, 497.17, 514.42), *seyam* (369. 12), *seiam* (419.18), *seyamse* (278.9), *seyãse* (288.3), *sey* (488.3, 514.33), *seyo* (21 veces, cfr. VI,3.5), *seyose* (338.13, 423.5), *seyu* (401.41), *seyuselles* (485.8), *seyrõ* (245. 7, 251.2, 252.6, 253.33, 276.8, 278.2, 290.2, 324.3,8, 345.11, 355.4,24, 373.18,28, 34,35,57, 377.4, 379.5, 405.3, 408.15, 493.26, 505.7, 515.9), *seyrom* (370.6), *seirõ* (327.3), *seyrõse* (330.30, 357.16), *seyromse* (408.13), *seyra* (377.3, 513.33), *seyrã* (422.3), *seyrá* (279.95), *seirá* (356.20), *seyse* (252.3, 254.25, 261.37, 268.4, 288.2, 373.

[13] *Crónica Troyana*, I, p. XIV, n. 4.

12, 379.210, 383.28, 394.3, 425.21, 458.13, 463.8, 469.32, 512.21, 514.46), *seysem* (251.3, 373.14, 378.16, etc.), *seysen* (342.7, 374.6, 378.12, 380.46), *seydo* (375.3), *seyda* (355.8) e *seydas* (355.2, 493.13, 511.10), coma part. ou sust.

Tamén aparece *rreyz* (381.19) e coincide o uso de *parayso* (246.27, 460.10) ou os de *abayxamento* (274.14), *abayxar* (273.9, 279.47, 382.7, 401.30), *abayxou* (279.41), *abayxemos* (274.25), *abayxando* (401.29), *abayxado* (267.8, 437.22), *bayxou* (267. 3, 274.5), *bayxados* (279.5), etc. Tamén aparece *bayxelas* (428.12) e *estrayçí* (488.24).

Nos outros casos é diferente, pois só aparece *ai* en *trayto* (279.116) e *traytos* (252. 60, 379.203-204) e, en cambio, alterna *ai/ei* en *caya* (239.31, 279.63, 332.3, 462.31), *cayã* (279.184, 380.24), *cayam* (279.182, 288.23, 330.6), *cayan* (355.30,31) e *queía* (359.64,67), así como en *rretrayã* (444.18) e *rretreyam* (446.14). Máis importante é o uso de *ei/ai* noutras palabras. Así, xunto a un único caso de *aynda* (330.23), domina a variante *eynda* (246.11,73, 251.12-13, 252.45,78, 261.27, 264.11, 272.16, 273.24,35, 279.109, 281.24, 289.6,24, 328.19, 344.3, 357.9,22, 359.30, 362.31, 373.108, 384. 4, 386.15, 387.8, 395.14, 399.21,24,25 2 v., 400.7, 401.11, 405.10, 406.12,42, 411.4, 425.11,17, 438.10, 442.7,18, 443.31,32,46, 464.93, 471.4, 480.2, 489.3, 492.16, 496.14, 497.4,18, 511.2, 514.56, 516.17). Alternan *treyçóm* (281.15, 345.53, 390. 9-10,14, 391.22, 393.15, 396.7, 405.6, 408.4, 419.6,7, 422.36, 443.101, 474.12, 479. 21, 506.13, 507.20), *treyçõ* (381.11, 422.23, 443.84, 464.12,100), *treiçóm* (338.7) e *trayçóm* (381.1,8, 390.7, 393.17, 396.29, 425.11, 464.7,60), *trayçón* (381.2), *trayçõ* (424.6, 443.13, 464.12), *traiçõ* (345.48, 422.35, 425.6), *traiçóm* (399.33, 464.37) e *trayções* (443.10). En cambio *traydor* (2 veces) e *traidores* (424.6) alterna con *traedor* (14 veces), *traedores* (9 veces) e *treedor* (425.15) (cfr. 3.26.6). Lembremos tamén o part. *traydo* (345.16), que alterna con *traúdo*.

3.2. Forma te/che.– Frente a F. Martís, na segunda parte úsase con moita maior proporción a forma palatalizada galega *che*, que aparece 24 veces, por só 8 veces a forma *te*. Así, temos: *cha* (281.22), *leyxarcha* (281.21), *che* (262.16, 264.12, 318.82,83,84, 337.3, 4,26, 341.7, 345.47, 390.27, 411.5,14 3 veces, 425.8, 497.22, 509.19), *dizerche ey* (264.13, 498.5), *douche* (337.3) e *fáçoche* (411.11), frente a *te* (335.16 2 v., 337.5, 21,25,26, 359.9) e *rrógote* (335.18).

3.3. Resultado da desinencia -sti.– Tamén presenta diferencias respecto á 1ª parte, posto que na 2ª só aparece exclusivamente a desinencia xa palatalizada *-sche*, típica do galego. Atopámola en *achasche* (401.28), *comecasche* (514.23, corrixido en *cometische*), *desche* (401.33), *falische* (318.83), *fezische* (401.30), *fusche* (401.26,29), *fúscheme* (401.28), *matasche* (514.20), *pagasche* (401.34), *podesche* (425.6,10), *quebrantáscheme* (401.31), *tollische* (318.83, 401.33), *tomasche* (422.8, 479.20), *uẽesche* (514. 24), *ueéscheme* (514.22), *uische* (401.29) e *uoluische* (401.29).

3.4. Terceira persoa dos pretéritos fortes.– A diferencia de F. Martís, que só usa o perfecto en *-o*, na 2ª parte alternan os perfectos normais do galego en *-o* e os perfectos en *-e*. De tódolos xeitos é moito máis abundante o perfecto típico do galego, único utilizado para algúns verbos: *aduso* (442.22), *contradiso* (255.16, 387.5), *desdiso* (483.20),

deteuo (514.18), *diso* 68 veces (244.4, 247.3, 250.8, 255.15, 283.3, 284.12, 323.12, 329.12, etc.), *djso* 31 veces (251.5, 287.5, 337.2, 338.20, 339.6, 340.6, etc.), *dísome* (509.17), *dísolle* 29 veces (320.5, 328.33, etc.), *djsolle* 6 veces (262.6, etc.), *dísolles* 19 veces (325.3, 379.92, etc.), *djsolles* 3 veces (249.5, 379.89, etc.), *esteuo* (246.3, 261.41, 267.4, 345.45, 359.68, 373.74, 380.8, 491.6), *estouo* (471.16), *jouuo* (262.3, 332.31, 360.12, 463.3,6), *mãteuo* (515.19), *mãteuoo* (501.14), *podo* 46 veces (240.4, 252.71, 253.24, 255.11, 259.10, 260.8, 261.32,43, 279.34,112,155, 283.8, 318.35,41, 319.26, 328.56,61, 338.12, 345.35,45, 348.7, 356.10,26, 373.89, 379.74,138,196, 380.11,20, 401.30, 417.3, 429.8, 443.81, 447.10, 459.4, 460.33, 463.6, 466.33, 469.19, 471.7, 476.11, 487.30,34, 510.12, 512.7,9, 513.4,25), *pudo* (348.8), *poso* (260.18, 279.114, 356.10, 399.16, 406.11, 443.148, 449.16, 464.23, 509.3), *pósolle* (360.14), *quiso* 46 veces (246.100, 250.12, 255.8, 260.7, 261.35, 268.9, 350.20, 351.3, 355.8, 360.21, 361.25, 378.3, 379.88,145, 383.19, 389.29, 393.17, 394.2, 403.9,11, 411.20, 434.22, 437.32, 438.3, 443.20,120,128,133, 447.10, 448.4, 449.16, 459.14, 464.68,84, 476.14, 479.41, 483.20, 492.10,12,13, 500.29, 504.12,13, 512.13, etc.), *quissoa* (343.14).

A alternancia, sempre con ciara preferencia pola forma máis galega, dáse en *maltrouxo* (253.53, 320.5), *maltróuxoo* (472.9) e *maltrouxe* (443.74), *ouuo* 120 veces (240.5, 245.2, 247.13, 250.3, 252.27,39,46, 319.46, 320.3, 326.15, 327.7, 328.20, 330.25, 334.9, 338.2, 339.2, etc.) e *ouue* 24 veces (253.55, 328.39,49, 351.5, 373.117, 395.10, 411.1, 435.2, 438.3, 443.2, 464.49,50, 479.16, 485.40, 487.49, 488.19, 492.6, 498.2,21, 500.2, 508.11, 510.6, 511.10, 512.4), *prouuo* (252.2, 354.3, 391.3, 433.4, 487.30), *próuuolle* (271.5, 354.15, 376.13, 477.12, 480.7, 497.7, 500.25), *próuuolles* (464.76), *prougo* (248.29), *próugolle* (283.14, 340.3) e *prouue* (426.4, 474.19, 487.43, 506.11), *soubo* 12 veces (259.3, 285.3, 318.53, 320.3, 369.11, 458.5, 470.6, 471.7, 480.3, 495.47, 513.3, 514.7), *sóubose* (464.24,81) e *soube* 9 veces (287.20, 328.24, 391.5, 443.84, 464.32,51, 497.3, 506.3,11), *teuo* (250.10, 420.21, 464.81,82, 469.32, 492.10, 495.47), *téuollo* (274.5), *téuose* (323.4), *touo* (491.12) e *teue* (430.9), *tóuenos* (485.40), *trouxo* 10 veces (255.21, 319.6, 329.8, 372.23, 389.11, 443.75,78, 82,93, 464.12), *trouxe* 4 veces (443.69,71,90, 490.9) e *troixe* (345.40).

Xunto a *fezo* 141 veces (241.7, 244.6, 246.101,102, 252.32,34,41,46, 318.36, 37,57, 319.6, 320.4, 321.7, 324.10, 325.8, 328.8,9, 337.14, etc.), *fézoa* (395.9, 511.10), *fézoas* (443.44), *fézoo* (255.16, 376.7, 378.3, 483.23, 501.16, 512.7, 515.7), *fézoos* (433.9), *fézome* (325.6,7), *fézonos* (337.15), *fézose* (411.19), *fézolle* (464.85, 491.5, 12, 510.7), *fézolles* (355.62), *fézollo* (373.73, 379.79) e *fizo* (457.5), aparece 4 veces a forma *fez* (250.5, 269.32, 345.53, 513.15).

3.5. Terceira persoa dos pretéritos fracos da 3ª conxugación.– Os resultados son paralelos ós de F. Martís, pero con algunha diferencia. As formas máis abundantes son as rematadas en *-eu*, coma na 1ª parte. O que sucede é que, xunto a elas, hai moitos máis casos de *-io* ca en F. Martís e algún exemplo raro de *-iu*.

Só aparece a forma *-io* en *cõsentío* (411.23), *departío* (373.11), *destruío* (395.7), *destroyo* (443.66,72), *desuestío* (497.7-8), *graciolles* (429.6), *mentío* (469.12), *oyo* 44 veces (319.2, 321.2, 322.3, 330.5, 335.14, 336.2, 341.15, 370.3, etc.), *ordío* (467.

4), *pedío* (451.12, 479.6, 500.26), *pedíolle* (404.3), *pedíolles* (417.4, 452.3) e *segío* (395.16, 442.10).

Só aparece a forma en *-eu* en *abreu* (261.38 2 v., 279.90, 284.11), *asegeu* (411.21), *cobreu* (411.22), *descobreu* (512.7), *descobreulle* (262.6), *dormeu* (343.3), *encobreu* (396.29), *fogeu* (443.89, 448.7), *fugeu* (471.5), *rrecodeu* (497.24), *rrepenteu* (479.42), *senteu* (265.4, 279.54, 356.12), *serueu* (460.32) e *sobeu* (373.97, 394.2, 429.4).

Alternan as dúas formas en *cõpreu* (487.23) e *cõprío* (437.32), *espedeuse* (338.13, 396.27, 412.25) e *se espedío* (506.11-12), *fereu* (252.69, 279.40,54, 328.39, 373.32, 379.78,137,146,194, 380.6, 426.4, 497.29), *fereuse* (252.72) e *ferío* (318.35,54, 328.6, 329.8, 355.56, 356.27, 373.81), *parteu* (318.23, 319.43, 328.64, 330.45, 343.2, 362.35, 379.197, 459.4, 469.25, 485.28, 494.18), *parteuse* (356.34) e *partío* (328.63, 362.34, 405.21, 443.93,105, 444.4, 452.8, 509.25, 512.13), *partíose* (477.15), *scriueu* (381.4,7, 516.2,4,5,39), *scripueu* (464.16) e *scriuío* (464.12, 516.10), *escriujo* (516.9), *uesteu* (319.4, 498.11) e *uestío* (372.8).

Para o verbo *seír* (ou *saír*) domina a forma *seyo* 21 veces (252.7,8, 254.14, 274.11, 289.7, 355.7,14,15,16,23,37, 362.34, 373.53, 389.19, 394.5, 399.14 2 v., 443.146, 451.11, 479.24, 505.4), *seyose* (338.13, 423.5). Só ocasionalmente aparece unha forma en *-iu* en *seyu* (401.41), *seyuselles* (485.8) e *sayu* (498.12).

3.6. Perfecto dos verbos da 2ª conxugación.— Tamén é semellante ó que sucede en F. Martís, coa particularidade de que aumentan moito os casos en *-ío*.

Maioritariamente aparecen as formas en *-eu*, como corresponde ós verbos da segunda: *açendeu, acolleu, acorreu, amorteçeuse, aprendeu, ascondeuse, atendeu, atreueuse, beeyzeulle, beueu, caeu, colleuse, confondeu, creçeu, defendeu, despendeu, entendeu, escolleu, faleçeu, fendeu, meteu, morreu, moueu, naçeu, perdeu, prendeu, prometeu, rreçebeu, rrespondeu, rreuolueu, rrompeu, sofreu, sorueu, tendeu, tolleullas, ualeu, uençeu, uendeu, uiueu* e *uolueu*. Tamén aparecen *cõquereu* (443.68,70,74,75,77,78, 87,90) e *çingeu* (379.4).

Por outra banda, témo-la terminación *-eo* nuns poucos casos: *caeo* (499.16), *entendeo* (390.6), *enuolueo* (345.16), *moueo* (464.74), *naçeo* (407.22), *perdeo* (318.48), *rrespondeo* (336.2, 341.11), *uolueo* (327.10, 373.60, 380.8). Para o verbo *creer* conécese a forma *creuo* (514.15).

Por último, con relativa frecuencia aparece a terminación *-ío:* en *cayo* (279.86, 283.8, 284.9, 285.4, 373.19, 380.7, 423.5,7), *creçío* (379.104, 442.2, 444.13), *cresçío* (379.48, 380.27, 395.21, 443.125), *defendío* (443.148), *metíose* (502.6, 512.18), *moujo* (442.20), *naçío* (318.67, 335.14) e *rreçebío* (318.40).

Para o verbo *ver* non aparece a forma *veo*, sendo a máis usual, coma en F. Martís, a variante *ueu*, que aparece 88 veces (246.45,65, 319.24, 328.5,14, etc.). A variante *vío* aparece 8 veces, coas grafías *ujo* (318.34,67, 319.2,30, 422.35, 444.6), *uío* (445.3) e *vío* (345.3). Para o verbo *vir* temos coma única forma *uẽo* (240.8, 244.13, 321.5, 328.67, 343.4, etc.), *uẽolle* (485.29), *uẽose* (480.3). En cambio, nos compostos poden aparecer formas sen nasal: *avẽo* (380.2), *auẽo* (247.1, 335.2, 356.4, 357.16, 359.11, etc., 14 veces), *aueo* (324.2, 343.12, 376.10, 464.2, 470.8, 490.9), *auẽolle* (261.34), *auẽonos* (485.41), *cõuẽo* (373.45), *conuẽo* (437.42).

Finalmente, para o verbo *dar* (da 1ª conx.) tamén é diferente a F. Martís, pois agora domina a forma *dou*, usada 22 veces (252.33,76, 273.10, 279.14,157, 318.40,41, 345.57, 376.17, 379.30,182, 380.12, 396.27, 410.4, 429.4, 443.103, 479.7, 487.38, 492.12 2 v., 501.5, 513.27), *doulla* (443.104), *doulle* 12 veces (328.40, 349.7, 356.25, 376.18, 378.4, 380.16-17, 464.91, 491.8,9, 513.26, 515.7,12), *doulles* (450.11, 469.19, 479.38), *doullo* (376.17) e *doumo* (443.19). A forma *deu* aparece 23 veces (250.12, 252.71,73, 318.29,37, 328.45, 345.21, 435.5, 469.12,30, etc.), *deulle* 8 veces (252.75, 265.6, 279.13,45,143,156, 356.11, 379.32) e *deulles* (246.103).

Aínda que non ten nada que ver con isto, debemos lembrar dous verbos da 1ª conxug. que presentan unha forma correspondente ó castelán: *enujo* (341.3) e *estrayo* (411.19-20).

3.7. Encontro de formas do perfecto co pronome persoal. – A segunda parte presenta diferencias con respecto a F. Martís. A contracción abunda no caso dos pretéritos da 1ª conx. en contacto co pronome *o*. Así: *abraçoo* (514.46), *amoo* (464.83), *auiltoo* (472.9), *beyioo* (496.25), *cõmeçoo* (281.13-14, 500.2), *cõmeçoos* (464.59, 513.29), *começoos* (325.3, 389.28), *coydoo* (380.11), *crioo* (376.13), *deostoo* (387.5), *derriboo* (379.143), *desdenoo* (387.6), *leuoo* (376.12, 411.25, 483.22), *mandoo* (480.7,8, 510.8), *mãdoos* (360.9), *matoo* (497.28, 507.4), *mostroo* (413.2), *negoo* (507.4), *sacoo* (411.4), *seguroo* (406.39) e *tiroo* (279.84). Unha vez aparece escrito *madõs*, por *mandoos* (345.68), e noutra ocasión parece que di *leuoa* (252.71), aínda que é probable que diga *leuoo*, que é o que lle corresponde. Fóra deste caso, non hai ningunha contracción coa forma feminina.

Estas formas contractas, ó contrario de F. Martís, alternan coas formas inalteradas: *achoua* (335.10), *ajuntouas* (373.98), *albergouo* (491.12), *chagouo* (319.37, 328.41, 345.57), *começoua* (335.11), *cõmeçoua* (434.13), *desnẽbroua* (380.17), *enganouo* (343.8), *enuioua* (486.12), *guiouos* (464.46), *lançoua* (345.43), *lançouos* (513.27), *leuoua* (332.30, 425.20, 435.4, 503.4, 507.6), *leuouo* (319.42, 469.31), *leuouos* (427.7), *mandoua* (479.40), *mãdouas* (511.6), *mãdouo* (447.5), *oorouos* (429.5), *seytouo* (279.155), *soudoua* (263.6, 268.5), *tiroua* (435.4), *tomoua* (435.4) e *tomouo* (356.24, 379.195). Tampouco se dá asimilación coas formas de *dar: deuo* (442.23) e *douo* (411.26).

Para a 2ª e 3ª conxugacións, ó contrario de F. Martís, é moi extraña a asimilación e só aparece en 3 ocasións: *defendeos* (373.25), *seruío* (464.82) e *seruíos* (450.10). Sen contracción hai máis casos: *atendeua* (379.138), *atendeuo* (319.30, 373.67), *cometeuas* (373.83), *coñosçeuo* (496.23), *defendeuo* (345.46,58), *leeuas* (464.10), *parteuas* (362.35), *parteuo* (443.133), *rreçebeua* (503.4), *rreçebeuo* (471.11, 491.5) e *rreçebeuos* (461.8). Tamén co verbo *ver: ueua* (345.44) e *veua* (379.138).

Coa 1ª persoa non hai asimilación: *deyo* (443.29), *fareyo* (385.12), *leyxeya* (487.37), etc.

3.8. Encontro do imperfecto co pronome o e outras palabras con -ao. – Diferénciase de F. Martís, pois non hai ningún caso de *-a + o > oo* no verbo: *amauao* (322.6, 348.4, 376.13,17), *andáuao* (356.16), *enujáuao* (255.6), *faziaos* (252.12), *ouuérao* (345.44, 379.179), *yao* (328.20), etc. Tampouco aparece en *aontado* (337.8) e *aontados* (245.5,

252.52,66, 277.4, 279.162). Só se atopa o sust. *órfõos* (481.14) e, coma novidade, a forma verbal *oorouos* (429.5), dun máis arcaico *aorar*.

Para o fem. *aa* temos un caso claro de asimilación en 362.23 (en 328.66 podemos ler "vijna a batalla"). Fóra deste caso, o normal é *aa*, o mesmo ca na combinación co verbo: *afaagáuaa* (373.121), etc.

3.9. Palatalización de formas verbais.– Hai máis casos de palatalización. Así, aínda que aparece unha vez a forma *fiz* (332.18), é normal *fige* (248.11,12,13,31, 262.9, 359. 53,58, 389.10,15, 440.7, 442.21, 443.34,45,46,140,141,143,153, 486.10 2 v., 487.28, 488.7,21), tamén *fije* (248.16) e mesmo xa unha vez coa forma desonorizada *fixe* (262. 11). A palatalización tamén se dá no verbo *querer: quige* (359.53, 488.9) e *quiie* (359. 52). No composto temos tres posibilidades: *cõquige* (443.16), *cõquís* (443.25,35) e *cõquerí* (443.33). Nas outras formas aínda non hai palatalización: *fezestes* (328.36, etc.), *fezerõ* (318.73, 330.30, 334.14, etc.), *fezera* (323.11, etc.), *fezese* (323.8,9,11, etc.), *fezesem, fezesen, fezer* (359.60, 389.24), *quiseron, quisera* (279.86, 320.10,11, etc.), *quisese, quisesemos* (366.6), *quisestes* (332.13), *quisesem, quiser* (319.44, 339.8), *quiserdes*, etc.

A palatalización tamén aparece nos verbos *dizer* e *trager*. Así: *dixe* (248.13, 362.21, 395.17, 443.156), *troixe* (261.44,45, 411.15, 440.8, 443.25,27-28,29,37,43), *troyxe* (443.17 2 v.), *trouxo* e *trouxe* e compostos (cfr. VI, 3.4), *trouxemos* (443.62), *trouxerõ* (240.4, 408.10,17, 416.16, 419.6), *trouxérõna* (403.3-4), *trouxérõno* (480.6), *trouxérõnos* (379.53), *trouxérõlle* (372.14), *trouxera* (243.9, 415.11, 444.15), *trouxerã* (328. 59), *trouxese* (324.5), *trouxesem* (326.8), *trouxer* (261.62), *trouxerẽ* (354.11) e *maltrouxerã* (383.12). Non hai aínda palatalización en *disemos* (243.13), *disestes* (273.38,43, etc.), *diserõ* (245.3, 343.11, 354.14, etc.), *disera* (274.5, 321.2, 322.4,7, etc.), *disese, disesen* (331.7, 332.32, etc.) e *diser* (352.14).

3.10. Outras formas verbais.– Presenta igualdades e diferencias con F. Martís. Así, moitas veces aparece a forma etimolóxica: *diz* (239.30, 318.43, 331.3, etc.), *faz* (343.15, 382. 3, etc.), *fazme* (269.39), *faznos* (337.16), *faço* (247.4, 325.15, etc.), *faça* (249.12, 339. 10), *faças, façamos, façades, façan, iaz* (246.80, 261.58, 359.28, 410.14, 498.18, etc.), *eu poso* (251.13, 283.5, 327.6, 329.11, 330.6, 332.5, 334.20, 345.37, 389.18, etc.), *posa* (248.6, 359.59,61, 381.20, etc.), *posamos* (274.7, etc.), *posades* (363.19, etc.), *poderõ* (318.65, 326.19), *poderom* (355.46), *poderã* (318.63, 325.20), *podese* (318.76, 323.7,13, 327.11, 331.9, 332.4, etc.), *podesem, pergo* (359.5), *perga* (339.11, 396. 11), *trago* (261.44, 371.10, 425.17, 513.8), *tragamos* (391.16), *tíueme* (488.4), *ualla* (248.6, 386.14, 443.151, etc.).

Co verbo *ter* coincide con F. Martís no predominio de formas con *o*. Así: *teuestes* (442.24), *teuerõ* (285.8, 356.3, 507.20), *teuese* (259.10, 361.21, 512.10) e *teuesem* (406.17), frente a *touerõ* (252.3, 402.3, 408.12, 474.6, 502.17), *touéronno* (464.41-42), *touérõna* (373.118), *touera* (401.10, 443.143), *touese* (419.14, 451.7), *touesen* (403. 11, 406.26), *touessen* (275.4), *touer* (249.19, 339.9, 493.10), *touerdes* (287.24, 338. 6,9,33, 385.3, 395.30) e *touerẽ* (396.16). Cos outros verbos diferénciase, pois *deter* só ten formas con *e* e en *estar* e *manter* dominan as formas con *e*. Así: *deteuérõse* (466.

34), *deteuera* (487.41), *deteuerã* (357.17, 414.11) e *deteuese* (364.5); *esteuerõ* (398.7, 495.9,37, 516.2), *esteuera* (323.5, 350.17, 442.18), *esteuese* (350.15, 398.8, 462.33), *esteuesem* (380.20, 511.11) e *esteuerdes* (467.16), frente a *estouese* (323.10, 381.10, 442.11) e *estouesen* (374.6); *mãteuerõ* (253.38, 318.66), *mãteuese* (464.73), *mãteuesen* (416.10), *mãteuesem* (416.23) e *mãteuer* (279.128), frente a *mãtouese* (501.4). Hai 4 casos de confusión do ms.: *estese* (458.13) e *estesem* (252.23, 256.5, 448.11).

Tamén se afasta de F. Martís no uso das seguintes formas: *poyde* (487.20, 497.20, 509.29) e *puyde* (516.32), non *pude; peço* (335.16, 337.26, 359.49), *pèçolles* (261.64), non *pido*, etc. Coincide, en cambio, no uso exclusivo de *escrivir: escriuir* (516.35-36), *scriuir* (362.7-8,9), *scripueu, scriuío, escriujo, scripuj, scriuirõ* (cfr. VI,3.33).

Para o verbo *dizer* e compostos volve haber diferencias, pois non hai formas con *e*, do tipo *dezia*, etc. Xunto a *dizer* (319.31, etc.), *dizedes* (321.3), *dizẽ* (337.18), *dizédeme* (336.3), *dizendo*, etc., só aparecen *dizia* (246.80, 332.4, etc.), *dizíalle* (345.46, 373.122), *dizíalles* (251.6, etc.), *dizíã* (242.5, 246.23, 318.31,46,79, 330.21, etc.), *contradiría* (443.55), *maldizía* (239.31, 279.87,101, 401.4), *maldizía* (246.56), etc.

Non hai formas de *comer*, pero si son idénticos *oyue* (269.27, 359.49, 443.21) e *soybe* (487.29, 488.7). A variante *aio* úsase máis veces (251.2, 254.1, 261.12, 269.9, 280.3, 345.39, 389.16, 397.14, 401.8,35), tamén *áioo* (249.9), xunto ó normal *ey* (246.63,72, 321.11, 325.5, etc.) e tamén *aia* (247.10, 269.41, 337.23, 352.8, etc.), *ajamos* (474.17), etc. Do verbo *saber* só aparece a forma *sabeades* (266.10, 361.5, 362.20).

No verbo *fazer* só está o imper. *fays* (337.26, 479.17), *fais* (337.22) e no verbo *prazer* as formas *praz* (247.6, 340.7, 418.13, etc.), *prazme* (248.35, 249.11), *prouuera* (321.4, 455.5, 469.35, 500.6), *prouuese* (264.5, 265.7, 349.3, 386.26, 433.10, 485.18) e *prouuer* (248.36, 264.13, 266.18, 287.21, 321.12, 378.6, 397.6, 432.6, 439.3); tamén *prazía* (265.7, 351.4), *prazíalle* (322.6), *prazerá* (264.14), *prazería* (264.4), etc. A alternancia está en *praza* (250.6, 359.17,56, etc.) e *plázauos* (418.12). Para o verbo *ser* só temos agora *sõo* (239.26, 244.14, 345.47, etc.) e predominio das formas con reducción vocálica: *serey* (8 veces) e *seerey* (1 vez), *serás* (2 veces), *será* (58 veces) e *seerá* (2 veces), *seremos* (12 veces) e *seeremos* (1 vez), *seredes* (6 veces), *serã* (16 veces) e *seerã* (4 veces), *sería* (62 veces) e *seería* (1 vez), *seerías* (1 vez), *seriades* (359.31), *sería* (11 veces). Sen asimilar *seede* (270.12, etc.) e *seendo* (240.3, 338.14). No imper. aparece *sey* (337.20, 338.5, 411.9,15) e co valor de 'estar, estar sentado' as formas *sé* (389.10, 443.117,150), *seem* (401.22), *sija* (246.72, 338.18, etc.), *sía* (338.16), *sijam* (243.20, etc.), *sijã* (2 veces) e *siam* (243.21). Do verbo *valer* só hai as formas *ual* (247.11, 341.13, 381.19, etc.), *ualuerõ* (273.40, 487.31), *ualuera* (418.16, 436.10), *ualuese* (246.84, 269.7,16, 509.8), *ualrrá* (259.15), *ualrría* (399.51, 487.15, 509.11) e *uallrría* (255.10). Non hai disimilación no verbo *viuer* (438.14), *ujuer* (471.6, 507.17), que xunto a *uiuemos, uiuera* (244.6-7) ou *viuera* (469.22), *uiuería* (332.27) e *uiuese* (332.27), ten a forma *uiuía* (279.88).

Para os outros verbos temos: *aduzer* (389.27) e *adusese* (374.7); *asconder* (425.3) e *ascondera* (451.2); *auẽem* (240.10), *auerrá* (259.15) e *auerría* (269.28), xunto con *aueña* (336.5) e o inf. *auijnr* (460.25) ou *avijnr* (503.13); o imper. *aue* (425.16) e xa a forma *ay* (352.17, 364.3, 399.67, 407.18), de *aver;* as diferentes formas do verbo *caer* (334.16, 338.8, etc., *cae, cay, caemos, caera*, etc.); as formas de *cobijçar* (cfr. VI, 3.41); xunto a *cofonder* (332.21), *cofonda* (383.20-21), *cofondiã* (379.213) e *cofundudo* (359.

26, 401.13), aparece *cõfonder* (281.16,20, 399.59-60), *cõfonda* (435.6), *cõfondía* (345.28), *cõfondeu* (443.68), *confundudo* e *confundudos* (cfr. VI,3.26.2 e 5); *conbater* (361.15), *cõbaterõ* (319.46) e *cõbatendo* (318.45); as formas de *conprir* ou *conplir* (cfr. VI,3.30), agora co subx. *cõpra* (269.23), *se conpla* (449.14) e *cõplase* (429.15); as formas *cõuẽera* e *cõuerrá* (261.48, 261.53-54, 341.14), *conuerrá* (342.8), que agora alterna con *cõvĩjnrá* (386.33), así como *conuerría* (239.29), *cõuém* (242.6, 325.7) e *convĩjna* (383.14,15), etc.; de *creer* (320.7,11), *creo* (318.12, etc.) e *crea* (339.11); de *dar*, as formas *dou* (516.32), *dá* (272.25), *dey* (486.23), *dé* (262.13, 263.14), *demos* (276.8, 411.13), *dedes* (407.8), *dem;* de *detẽer* (242.6), *deterríase* (363.19) e tamén *deterrey* (246.104), *deterrá* (337.23) e *detẽerme ya* (382.10); a forma *doya* (401.9); *espedírõse* (414.6) e tamén *espidamos* (274.20); *esté* (443.154); as formas *feyra* (272.46), *feyramos* (274.21, 345.25) e *feyrades* (325.9); as formas *jouuerõ* (374. 3), *jouuera* (468.7, 497.17), *jouuemos* (485.39), *jouuese* (246.105, 360.4, 403.8, 503.17) e tamén *jarey* (335.19) e *jarás* (337.20); a forma *mãterrá* (457.20), xunto a *mãtẽer* (379.117), *mãtẽemos* (379.121), *mãtẽem* (368.24), *mãtinas* (332.22,24), *mãtijnã* (330. 29) e *mãtiue* (441.5); de *morrer* (341.14, etc.), xunto ós usuais *morremos, morren, morría, morri* (332.23), *morreu, morrera, morrerey, morrería, morrese* e *morreren,* podemos lembrar *moyro* (261.44), *moyra* (261.65, 335.21), *moira* (356.19), *moyramos* (272.24) e *moyrã* (266.21); finalmente as formas exclusivas do verbo *oír: oỳr, oem, oen, oỳa, oỳam, oỳ, oỳstes, oỳrom, oỳra, oyredes, oyrán, oyriades, oyrían, oỳse, oỳsem, oỳde, oỳdo,* xunto a *ouça* (279.96), *ouçamos* (249.19) e *ouçã* (276.12).

Do verbo *poer* (280.5, 360.9, 373.45, 387.12, 409.7, 410.14, 421.5, 445.5, 447.5) temos *poerẽ* (247.7), *poỳna* (cfr. VI,3.15), *poserõ* (243.26, 342.7), *porrey* (267.15), *porrã* (325.21), *porríã* (413.6) e *poede* (464.96); de *querer* cõpre citar *quer* (330.14), *queruos* (263.19), *querrey* (267.17), *querrá* (261.56), *queredes* (338.26) por *querredes* e, coma novidade, o uso constante de *quiría* (247.7, 251.5, 322.5, 340.4, 345.4, 347.9, 352.20, 356.35, 358.9, 383.14, etc.; co valor de *quirría* en 261.22), *quiríase* (358.8-9, 359.64, 425.3, etc.), *quiríã* (246.108, 252.46, 328.26, 346.6,7, 357.8, etc.; co valor de *quirrían* en 274.16), *quirría* (263.21, 264.10, 274.12, 339.17; co valor de *quiría* en 347.5, 360.23, 384.7, 464.81), *quirríã* (co valor de *quiría* en 332.34, 357.12, 395. 18); coma única forma aparece *rreçeber (rreçeben, rreçebía, rreçebí, rreçebeu, rreçebemos, rreçeberon, rreçebera, rreçeban, rreçebesem, rreçeberen, rreçébame);* de *rrijr* (261. 40) só hai *rrija* (261.40); de *saír* podemos lembrar *sayo* (269.19), *sal* (362.36,37,38, 367.8, 460.10, etc.), que alterna con *sae* (246.27) e *sáenos* (274.19), *saen* (367.6), *saem* (367.8), *saẽ* (366.4) e *saya* (338.22); de *sentir* coinciden as formas *sente* (261.55) e *sinta* (386.16) e aparecen agora para a 1ª persoa as variantes *sinto* (359.61, 504.6) e *senço* (261.56); tamén coinciden as formas de *sofrer* (318.66, 328.19, etc.), pero hai diferencias en *soer,* para o que temos *soyo* (390.23), *soe* (269.41), *ssoya, soyamos, soỳam* ou *suíam* (cfr. VI,3.15).

Para o verbo *tẽer* (328.54), temos *tẽes* (318.84, 411.13), *tẽ* (406.42), *tẽemos* (337. 17), *teedes* (395.27, 434.19, 442.6), *tẽen* (362.32), *tina* (339.5, 514.44), *tjna* (408. 19), *tĩjna* (243.20, 328.15, 343.8), *tinã* (360.22, 346.4), *tĩjnã* (246.17, 361.9), *tijnã* (361.6), *terrey* (276.11, 494.8), *terremos* (429.13), *terrã* (249.17, 378.9), *tẽeruos am* (338.29-30), *terría* (267.9, 355.62, 365.7, 366.5, 501.7), *terríame* (262.24), *terría*

(379.163, 405.15). Do verbo *ir* temos *uou, uas, uay, uan, ya, yam, uaa* (359.50), *uaamos, uaades* (338.21). Para o verbo *ver* compre lembrar *ueio* (272.20), *uees* (335.13,15), *uee* (335.21, 382.4,6, 399.57), *ueemos, ueedes* (320.10) e *uedes* (386.27), *ueem* (272.14, 368.14), *uía* (319.11, 358.10), *uiía* e *víía* (373.75), *uiíã* (346.14, 379.47), *vííã, vííam* e *uiíam* (345.9, 347.12, 379.17), *uí* (247.7, 261.5, 273.10, 359.6,52), *ueerá, veeredes* (345.25), *ueeriades, uisen, uir, uirdes* (325.12) e *ueede* (387.9). O verbo *vir* ten agora a forma *uĩjnr* (348.2, 399.70, 411.23, etc.), *vĩjnr* (246.109, 258.9, 321.11, 325.11, 328.55, 340.4, 343.13, etc.) ou *vijnr* (391.20) e del podemos citar *uẽes* (498.16), *uẽ* (240.11), *vijndes* (359.40), *uẽem* (367.4, 382.8), *vẽem* (367.4), *uijña, vijña, uĩjna, vĩjna* e *viña* (379.19, 498.13), *uĩjnã* (373.42,115), *vijnã* (281.8, 289.7, etc.), *uijnã* e *vĩjnã, vim* (514.34), *ueemos* (379.127), *ueerom* (414.4), *uẽeron* (318.61), *ueerõ* (258.4,5, 408.3) e *uẽerõ* (258.7, etc.), *uẽera* (320.3, 322.3, 323.5, 359.47), *uẽeram* (421.11), *ueerã* (253.32, 443.24) e *uẽerã* (356.33), *uerrá* (449.17, 509.19,20), *uerremos* (272.10), *uerría* (341.5, 389.13), *uẽese* (343.6,8, 345.69, 359.25, 374.7) e *vijnde* (359.44).

Amais destas formas aínda podemos indicar outras, como *coubese* (382.10), *cõçebẽ* (368.18), *cõquerer* (246.82, 274.7, 346.6, 443.89), *cõquerestes* (442.15), *cõquererõ, cõquererã, cõquerernos am* (475.8), *cõquejra* (272.49) e *cõquerese* (443.39); a forma *fogẽ* (401.33); *meti* (269.11) e *meterrey* (249.14), así como a forma de pres. *sigue* (272.27). As formas en *-sco, -sca* para o pres. abundan, coma na 1ª parte (cfr. VI,3.41).

3.11. Os demostrativos e o pronome persoal de 3ª persoa.– Hai unha diferencia clara entre a 1ª e a 2ª parte, pois, frente a F. Martís, que só coñece formas con *e*, na 2ª parte alternan formas con *e* e con *i* para o neutro, se ben é certo que dominan as formas máis usuais do galego con *e*. Así: *esto* 297 veces (242.6, 245.8, 246.40,44,56, 318.71, 319.2,13, 325.8,17, 328.10,15, 330.37,49, 384.9, etc.), por ningún caso de *isto; desto* 38 veces (246.76, 261.42, 337.3, 349.3, etc.). Alterna na forma composta *aquesto* (345.21) e *aquisto* 25 veces (275.4, 281.3, 336.2, 356.8, 357.6, 362.12, 373.81, 379.190, 380.20, 385.2, 409.9, 422.46, 433.3, 435.2, 443.49,145, 444.7, 464.50,85, 480.9, 495.16, 498.2, 500.2, 502.19, 504.12) ou *daquisto* (330.23, 411.1, 422.46, 430.6, 451.11, 479.1, 495.1). Tamén temos exclusivamente *eso* (246.24, 385.10, 422.11) ou *esso* (273.4) e volve a alternancia en *aquelo* 9 veces (255.9, 339.4, 388.3, 405.23, etc.), *daquelo* (363.16) e *aquilo* 9 veces (248.19, 250.10, 256.5, 347.9, 409.15, 420.5,7, 485.17, 509.22), *daquilo* (460.25).

Para a forma masculina, coma na 1ª parte, son exclusivos *aquel* (240.3, 244.6, 246.8, 249.19,20, 318.58, 320.7, etc.) e o persoal *el* (240.3, 244.14, 246.8, 318.29,54, 319.14, 343.16, etc.).

Finalmente, ó lado das formas maioritarias *este, estes, esta, estas*, aparecen *aqueste* 6 veces (328.37, 379.122, 439.2, 500.9, 516.3), *aquestes* (386.20, 516.29), *daqueste* (279.83), *aquesta* (273.6, 362.29, 379.147, 443.118) e *aquestas* (507.10).

3.12. Forma lo *do pronome ou do artigo.*– Os resultados son paralelos ós de F. Martís, pero con maior preferencia pola conservación da consoante final e non a asimilación total á forma *lo, la* seguinte. Así, ó lado de *llelo*, é máis usual *lleslo: llesla* (378.7, 420.20), *lleslo* (280.13,17, 373.90, 407.11, 513.25), *gradeçéulleslo* (250.7), *gradesçéulleslo* (497.

24) e *tolléulleslo* (373.92), frente a *déyllelo* (248.18), *gradesçéullelo* (433.5), *outorgóullelo* (420.21) e *outorgárōllelo* (454.10). Cando segue sust. aparece a primeira forma: *lles os* (395.20), *contárōlles as*.

A preferencia pola forma non asimilada tamén se dá cando se une unha forma verbal ou outra palabra rematada en *-s* á 2ª forma do pron. ou do artigo. De acordo con isto temos: *ánbaslas* (245.6, 252.41,50, 253.13,48,49,51, 254.4, 258.6, 279.4,5,116-117,150, 280.39, 287.7, 290.5, 318.14,17-18,26,51, 328.3, 354.17, 355.72, 373.47, 379.209, 479.39, 514.8,13) e *ánboslos* (500.8, 514.9), frente a *ánbalas* (355.52) ou o normal *anbos o* + verbo (379.193).

Con *des* só aparece a forma *deslo* (248.11, 384.15); con *nos* a forma *noslo* 4 veces (352.14, 391.15, 475.18, etc.), *dárnoslo* (406.35), tamén coa forma tónica *nóslos* (399.45), e con *uos* a forma *uoslo* 12 veces (255.7, 263.14, 272.30, 318.76, 331.9, 346.12, 355.53, 373.100, 386.28, 410.10, etc.), *uoslos* (386.26), *uosla* 2 veces (270.12, etc.) e *uoslas* (1 vez). Coa forma tónica non é normal a segunda forma: *nos os* (345.50), *uós o* (336.3, 406.35), *uós os* (434.20).

Con *todos, todas* tamén é usual a forma sen asimilación: *tódoslos* 82 veces (241.6, 243.5,23, 245.2, 247.1, 249.3, 250.3, 319.28, 324.2, 325.13, 334.5, 352.19, 353.3, etc.; *tódoslos* + verbo en 274.6, 356.35, 422.17,42); *tódaslas* 54 veces (242.7, 243.23, 246.9,84,86,89, 252.37-38, 253.56, 256.4,7,8, 257.11, 259.16, 280.9, 354.10, 360.23); *todoslo* + verbo 5 veces (272.6, 354.14, 464.41, etc.). Só temos *todos os* en 5 ocasións (279.11,48,122, 379.41, 386.13) e *todos o* + verbo (345.27), *todos o* + sust. (410.5).

Con outras palabras aparece a forma sen asimilar, exclusivamente ou alternando coa forma *o*: *trasla* (357.11), *traslas* (253.31, 279.129, 289.18) e *traslos* (280.31, 373.34, 386.18, 389.16, 419.23); *enpúslos* (318.69) e *enpús os* (327.8), *enpús a* (332.26); *depús o* (497.27,28); *poyslo* pronome (389.22, 501.13) e *pois os* artigo; *tātos os* (326.10); *quántoslo* + verbo (464.46); *maislas* (240.10) e *mays a* (252.70), *mais a, mays o* (350.12), *mais o* (334.4), *mays os, mais os* (346.3), etc.

Coma en F. Martís, cos verbos non se coloca a forma *lo* do artigo: *aliues o* (335.17), *confortes o* (335.18), *fazemos o* (399.46), *feytas as* (417.2), *outorges o* (335.18), *oyredes o* (496.18), *pasastes as* (371.5), *perdestes os* (359.32), *poédelles o* (410.14), *seremos os* (345.50), *sostenas a* (335.17), etc. Co pronome hai máis casos de alternancia e sempre coa 2ª forma: *apedrámoslo* (443.19), *cōmeçámoslo* (273.39), *cōmeçástes-lo* (273.13-14), *começémoslo* (345.24), *deuédeslo* (385.4), *deuiámoslo* (399.48), *feyrámoslo* (279.126) e *uaámoslos* (280.19), frente a *aprémelos* (401.24), *derribalos* (401.23), *enxáltalos* (401.25) e *leuāltalos* (401.25). Non se utiliza a 2ª forma noutros casos: *uez o, uezes a* (350.7).

Nos casos da forma verbal en *-mos* + pron. *nos* non hai alternancia: *aueñámosnos* (475.12), *cōbatémosnos* (273.19), *deueriámosnos* (399.19), *espidámosnos* (274.21) e *tomémosnos* (406.44-45).

Co infinitivo hai unha pequena diferencia coa 1ª parte. O normal é que non se use a 2ª forma do artigo (*cobrar o canpo* 318.65, *correr os* 318.21-22, 319.31, 326.6, 373.71; *leyxar o canpo* 326.20, *ueer o* 343.17), pero nunha ocasión aparece *fazerlo mais aguisado* (495.20). Co pronome xa é normal a forma *lo*, coa asimilación ou non do

r: desdenalos (464.59), *deytalo* (510.6-7), *esforçalos* (379.109), *falala* (411.5), *seguralo* (270.9) e *soruelo* (462.22), frente a *abraçarlo ya* (513.17), *acha(a)rla á* (276.14), *acharla edes* (338.22), *ajudarlos ey* (457.12-13), *amarlos ey* (457.12-13), *beijarlo* (341.15), *cõmeçarlo* (271.7), *cõuidarlos ey* (390.26), *coroarlo* (483.23), *culparla ya* (261.5-6), *defenderla* (361.13), *demãdarla* (443.86), *deytarlos* (345.69), *esforçarlos* (279.125), *fazerlos ey* (262.14), *leuarlo* (246.54), *oyrlo ey* (385.11), *preçarlos ey* (457.13), *prouarla am* (475.8-9), *prouarlo ey* (443.49), *rreçeberla* (370.6-7, 419.18), *rreçeberlo* (418. 12), *seruirlo ey* (513.11), *tẽerlo* (273.15), *tirarlo emos* (464.97), *tomarlo* (411.22), *ueerlo ey* (513.10) e *uençerlos edes* (282.9).

Hai coincidencia no uso da 2ª forma con *por* ou *per: porla* 56 veces (240.9, 244. 13, 321.11, 329.9, 330.28,46, 334.3, etc.), *porlas* 4 veces, *porlo* 33 veces (240.9, 319. 43, 325.21, 328.47, etc.; en 379.51 corresponde a *por llo* e en 379.196 é co pronome), *porlos* 15 veces (318.58, 319.38, etc.; 2 veces *porlos dioses*), *perla* 22 veces (253.27, 319.26, etc.), *perlas* 22 veces (318.73, 330.19, etc.), *perlo* 34 veces (252.69, etc.), *perlos* 23 veces (330.37, 345.12,13, etc.) e ademais *parlos dioses* (273.27, 274.8, 399.51).

Finalmente, témo-la segunda forma con *sobre* e *entre: sóbrela* 2 veces, *sóbrelas* 6 veces (246.12, 361.5, etc.), *sóbrelo* 13 veces (239.32, 243.18, 279.141, 332.29, 334. 16, 360.15, 379.104, 481.18, etc.), *sóbrelos* 5 veces (279.118, 328.4, 379.15, etc.) e *éntrelo* (380.12), *éntrelos* 13 veces (252.34,62, 279.64, 327.4, 330.15, 344.5, 450.3, 469.31, etc.), *óntrelos* (252.71, 279.149), *éntrelas* 3 veces (260.5-6, 378.15, etc.). A forma *o* aparece en *sobre os de* (249.16) e *entre os outros* (436.11).

Tamén pode aparecer, por confusión, o artigo (ou o pronome) castelán: *dela rreyna* (339.10), *Creta la Grande* (365.5-6), *del dios* (443.58), *en el Delfón* (443.59), *al Delffón* (507.11), *cõla* (252.73), *cõ el grã uento* (288.24), *en el rrey Salamõ* (277.9), *por el bom rrey* (254.6); o pron. en *atoulo* (328.20). Un caso especial é *cõlo seu esforço* (443.62).

3.13. Sustantivos en -ento.– Coincide con F. Martís no uso da terminación galega: *acaesçemento* (287.9), *acaesçementos* (287.7), *acollemento* (253.36, 401.16-17, 457. 22), *cõfondemento* (274.14), *defendemento* (266.8, 276.18, 277.2, 279.179, 406.24, 451.3), *desfaleçemento* (279.107, 382.4), *deteemento* (276.4), *detẽemento* (279.52, 280.22, 367.15, 407.21), *enpeesçemento* (411.24), *entendemento* (240.9, 246.41, 248. 3,31, 255.8, 263.7, 264.3,9, 268.11, 269.18,20,23-24, 272.18, 287.13-14, 332.32, 338.19, 373.124, 389.6,17-18, 399.28-29,81, 460.21, 475.19, 508.19,21, 512.4), *mãtẽemento* (253.18), *mereçemento* (514.4), *meresçemento* (510.14), *rreçebemento* (397. 13) e *rrefazemento* (495.8). Para os derivados da 3ª conx. temos *ardimento* (240.9, 319.43, 345.9,38, 357.3, 379.111-112, etc.), *desfalimento* (332.25-26), *gornimento* (253.44-45), *gornimentos* (278.11, 491.8), etc. Coma mostra da forza da terminación típica galega, mesmo hai un derivado de *consentir* que remata en *-emento*. Trátase de *cõsintemento* (501.5).

3.14. Terminación -dũe.– Coincidindo coa 1ª parte atopamos *çertedũe* (502.24) e *seruidúe* (432.15).

3.15. Alternancia oi/ui.– Diferéncianse claramente as dúas partes, pois F. Martís usa exclusivamente a solución máis galega *oi*, mentres que na 2ª parte alternan as dúas posibilidades e con algunhas palabras mesmo se chega a un uso maior de *ui*.

Aparece só o ditongo *oi* (ou hiato *oí*) en *acoyto* (261.51), *acoytou* (252.40), *acoytastes* (273.13), *acoytárõse* (373.40), *acoytaremos* (391.15), *acoytándoos* (318.70), *acoytados* (273.21), *agoyros* (509.3, 514.15), *anoyteçento* (402.7), *antepoyna* (289. 10), *ascoytar* (422.34, 447.15, 513.22), *ascoytado* (272.5, 352.16), *coydador* (399. 54), *condoyto* (255.21, 386.9), *coyro* (415.8), *coyros* (246.68), *coytado* 26 veces (254. 18, 259.15, 333.4,7, etc.; *malcoytado* 259.13, 476.6), *coytados* 23 veces (254.18, 331. 4, 355.20, 383.3, etc.), *coytada* 6 veces (332.2, 335.2,8, etc.), *coytadas* 2 veces, *coytáuaos* (373.64), *coytáuãnos* (373.30), *coytela* (328.42), *coytelos* (438.6), *coyxa* (252. 76), *estroydo* (278.17), *gorgoyros* (279.156-157), *moyno* (489.9), *moyro, moyra, moyramos*, etc. (cfr. VI,3.10), *oyda, oyr*, etc., *poyna* (379.50), *poynã* (416.18), *poynase* (495.39), *uóytores* (347.5, 479.41).

Só aparece *ui* en *agüyrador* (353.5).

Hai alternancia, con predominio de *oi*, en *coydar* (259.7, 393.14, 425.10), *coydo* (248.13,14, 498.8), *coydas* (379.122), *coyda* (267.10), *cóydao* (504.8), *coydamos* (274.23), *coydades* (248.9, 267.13, 273.4, 279.47, 320.8, 359.31, 387.13, 399.50, 437.18, 443.9), *coydã* (338.27), *coydaua* (376.17, 492.14, 503.13), *coydauã* (256. 12, 347.7, 374.4, 379.4, 419.17), *coydou* (279.65, 320.10, 464.91, 472.8, 514.2,8, 11,15), *coydoo* (380.11), *coidarõ* (380.21), *coydarõ* (240.5, 405.19, 466.13, 483.25), *coydara* (464.65), *coydaría* (399.57), *coydase* (326.12, 332.4), *coydarẽ* (466.14), *coydando* (261.35-36, 405.9, 458.3, 466.17, 503.15) e *cuydauã* (414.10, 461.7), *coydado* (271.8, 373.8, 379.124, 406.6, 425.15, 460.23), *coydados* (343.5) e *cuydado* (327. 8), *coyta* 74 veces (239.26, 241.3, 242.4, 244.7, 254.6,7,19, 260.18, 318.79,83, 319. 9, 322.7, 323.6, 328.23,27, 330.32, 331.8, etc.), *coytas* 14 veces (259.13, 379.212, etc.) e *cuyta* 3 veces (425.13, 438.2, 496.11), *destroimento* (249.13, 409.13, 439.2, 449.5, tamén 399.10), *destroymento* (240.8,11, 399.27, 434.3) e *destruimento* (399. 10, tamén 272.20), *destrujmento* (319.24), *destruymento* (258.12, 395.8, 516.8,13), *destroyr* (273.18, 389.12), *destroyo* (443.66,72), *destroirõ* (386.7), *destroyrã* (463. 20, 478.5), *destroysen* (399.45), *destroyda* (425.15-16, 447.17), *destroída* (381.2, 425. 9), *destroydo* (406.28, 504.10), *destroído* (359.14, 386.8-9), *destroydos* (244.9, 409. 11-12, 422.20), *destroídos* (246.98, 289.14, 386.27, 439.6, 450.7) e *destruír* (399. 60), *destruyr* (393.7), *destruío* (395.7), *destruída* (396.8, 399.44), *destruyda* (481. 16, 516.15), *destruídas* (481.13), *destruído* (464.58), *destruídos* (399.37, 443.114), *moymento* (334.19, 360.3,5,10,11,15, 435.7; tamén 360.18), *moymentos* (501.17) e *muymento* (334.18), *poyde* (487.20, 497.20, 509.29) e *puyde* (516.32), *rroydo* (246. 56, 275.5, 278.16, 279.23, 287.18, 372.17, 405.17, 444.3), *rroydos* (279.147) e *rrujdo* (337.20), *ssoya* (274.25), *soyamos* (273.5, 274.25), *soyam* (366.5; tamén 287.4) e *suiam* (408.12). É diferente en *destruyamos* (474.11) e *destruyã* (390.18).

En poucos casos domina o uso de *ui*. En *eu fuj* (269.10, 443.149) e *eu foy* (489. 3), *el fuj* 339 veces (246.39, 249.9, 318.26,38,39,41,48,52, 353.5, etc.), *ffuj* (279. 78, 499.14), *fuja* (373.82, 380.15), *fujo* (252.31, 279.13,77,141, 328.56, 355.58, 409. 7), *fujlle* (328.44, 343.3, 424.10), *fujme* (488.5), *fujse* (260.16, 477.15), *fuise* (401.41),

fújselle (380.20), *fuy* 142 veces (240.11, 241.4,8, 242.4, 244.3, 246.49,51, 318.28,36, 422.47, 438.2,3,17, etc.), *fuyse* (340.3, 409.6, 468.3, 472.3, 479.10, 497.8,12,28, 498.23, 500.2, 503.9, 516.3), *fuyos* (513.29), *ffuyo* (279.79) e *foy* (253.34, 346.3), *foj* (279.84), *foyos* (345.17), *foyse* (412.26, 496.14, 507.3). O mesmo en *muy* 598 veces (241.5, 243.3, 318.18, etc.) e *moy* 272 veces (243.13, 318.44,63, etc.), *muyto* 388 veces (243.7,15,16,18, 318.36, etc.) e *moyto* 122 veces (243.14, 244.16, 318.28, 54, etc.), *muytos* 133 veces (318.13, etc.), *muitos* 2 veces (397.2, etc.) e *moytos* 62 veces (243.20-21, 318.16, etc.), *muytas* 110 veces (240.5, 318.16,27, etc.) e *moytas* 68 veces (243.15, 318.49, 328.31, etc.); contrariamente *muyta* 6 veces e *moyta* 11 veces (243.18, etc.).

Esta vez non hai ditongo en *huueamos* (248.26), *huueara* (280.9) e *huuiase* (252. 73). Lembremos *oi* en *oyue* (269.27, 359.49, 443.21) e *soybe* (487.29, 488.7).

3.16. Grupo **-str-** *interior.*– Coincide con F. Martís: *arrastrar* (383.23, 479.40, 480.7), *arrastrando* (328.21,23,28,35), *arastrando* (383.21), *rrostro* (240.6, 267.3, 274.5, 275. 7, 283.15, 345.44,58, 359.59, 379.194, 446.4-5, 514.30), *rrostros* (281.10, 446.7).

3.17. Representación da palatal [l].– Coincidindo con F. Martís, úsase maioritariamente a grafía *ll: batalla* (319.44-45), *batallas* (321.7), *cõsello* (321.10), *lle* (318.36), *lles* (248.33), *mellor* (243.26, 246.23), *mellores* (246.85-86, 253.54), *melloria* (379.115), *semelláualle* (500.4), *tallantes* (253.5), etc.

A diferencia coa 1ª parte está en que agora tamén pode aparecer ocasionalmente a grafía simple: *se acolíã* (253.36), *falarõ* (463.11), *la* (279.143), *les* (466.4), *pasoulos* (356.11), *semelança* (496.25), *semelaua* (498.22), *talados* (512.14), *talant* (319.27), *talante* (514.5) e posiblemente *porlo* (379.51).

Tamén coma na 1ª parte pode aparecer *ll* en lugar de *l* nalgunhas palabras: *Achilles* (250.8, 345.23, 443.127, 444.16, 496.19, 508.9), *Apollo* (246.6, 410.10, 449.12, 463.13), *Apóllinis* (410.4), *aquella* (343.2), *aquelles* (405.20), *atropellar* (373.62) e *atropelárõse* (379.94), *cauallaría* (318.82, 444.22), *cauallarías* (318.27), *caualleyro* (246.105, 279.79,134,142,145, 356.5), *caualleyros* (318.12,13, 455.9, 479.11, etc.), *cauallo* (279.41), *cauallos* (318.13,22,23, etc.), *collando* (367.8), *collor* (261.45), *collores* (338.16, 462.27), *delles* (476.14), *elles* (251.11, 252.3, 253.22, 325.21, 361.6, 414.9, 422.42, 493.32, 513.22), *falla* (404.1), *fellóm* (279.131), *Illióm* (406.11), *Jullio* (362.6, 363.14) e *Julio* (363.3), *meollo* (380.8) e *meolos* (464.100), *mill* (246.59, 318. 51,59, etc.; a grafía máis empregada) e *mil* 26 veces (318.14, 359.23, 373.35, 379.105, 210, 407.8,9, 415.4,11, 419.23, 421.7,9, 422.14,19, etc.), *Noutéllão, Nectóllamos, Neutóllamos* e *Neutéllamos* (cfr. VI,3.26.4), *sella* (328.54), *sellas* (252.19,66, 373.77, 379.83), *Troyllos* (252.8), *ualler* (328.16), *uellas* (495.6) e *uilla* (252.6, 253.33, 330. 36, 361.5-6, 422.21), case sempre alternando coa forma propia. Outra posibilidade témola en *uallrría* (255.10).

3.18. Representación da palatal [n].– Diferénciase de F. Martís en que agora é máis usual a representación por *n* (anotei 652 casos de *n* por 325 de *ñ*) e en que aparecen coma novas posibilidades *nn* e *nñ*, aínda que só esporadicamente. Algúns exemplos de *ñ: se*

asañou (250.8), *bañar* (318.16), *bañados* (328.42), *conpañas* (355.32,64), *deteña* (336.4), *engeños* (246.69-70), *puña* (379.92), *rremuño* (489.4), *saña* (332.10), *sañudo* (319.4, 328.60), *señor* (319.19,40), *soño* (509.2,28), *viño* (386.9), etc.

Algúns exemplos de *n: agina* (279.127), *asanouse* (350.18), *banar* (319.15-16), *banadas* (355.35), *camino* (493.11), *camjno* (272.19, 356.21, 395.32), *conpanas* (356.32, 398.3), *escarno* (273.11), *espinaço* (356.11,29-30), *manãa* (244.3, 249.3, 330.2), *prene* (486.24), *rremuno* (489.6), *sana* (338.25), *sanudo* (319.10, 355.58), *sanudos* (324.8, 355.4), *senores* (244.5, 352.7,10-11), *sobrino* (482.6), *soney* (509.28), *uergonoso* (273.29), *ujno* (443.21), *vjna* (507.8), etc.

Temos grafía con *nn* en *sanna* (323.10), *sannudo* (323.3) e *sennora* (339.18, 467.10). En 273.13 podemos interpretar *manneyra* ou *manna?* Nunha ocasión temos *senñorío* (247.13).

No caso do posesivo a forma máis utilizada segue sendo *mĩa* 82 veces (247.6, 325.4, 332.22,23,24,25,26, 335.13,14,15,16, 337.3, 339.11, 359.56, etc.), *mĩas* 7 veces (514.35,40, etc.), pero agora tamén aparece *mías* (457.10) e hai máis casos de *miña*, coa grafía *mina* 10 veces (261.16, 329.9 2 v., 335.17 2 v., 337.27, 339.8, 437.18, 457.12), *minas* (379.128) e *mjna* (267.17, 335.15, 338.8).

Coma na 1ª parte, tamén hai aquí grafías con *ñ* para representar *n: ãno* 10 veces (244.6, etc.), *ãnos* 32 veces (354.8, etc.), xunto a *anos* (432.11); *dãno* 95 veces (240.8, 244.17, 319.3,20,23, etc.), *dãnos* 11 veces (321.8, 337.9, etc.), xunto a *dano* 5 veces (395.22, 396.31, etc.), *danada* (383.17), *danosa* (279.116), *danoso* (373.37); *dõna* 18 veces (241.4, 320.7, 359.18, 376.11, 501.8, 516.35, etc.), *dõnas* 10 veces (242.5,7, 252.38, 368.8, etc.), xunto a *dona* 9 veces (343.12, 376.9, etc.), *donas* 15 veces (330.38, 332.33, etc.); *engãno* (261.15), *engãna* (267.10), *engãnados* (414.8) e *enganar* (320.10), *enganados* (345.49), etc.; *engãno* 10 veces (248.11, 390.7, 393.17, 408.5, etc.) e *engano* (402.5, etc.); *engãnosas* e *enganoso; pãno* (243.7, 338.15, 372.15), *pãnos* 6 veces, e *pano* (243.18,19), *panos* 2 veces. Só aparece *pena* (460.8).

3.19. Resultados de **gua-** *inicial ou* **-gua-** *interno.*– Ó contrario de F. Martís, só aparece *gua* ou domina *gua* sobre *ga* nas palabras *aguardar* (378.3), *aguardauã* (253.22, 326.15), *aguardou* (493.37), *guardador* (416.14), *guardamento* (406.24), *guardar* (256.6, 339.8, 357.21, 360.21, 371.11, 380.45, 381.20, 383.27,28, 399.67, 414.9, 443.88, 445.9, 466.39, 480.3, 485.9, 510.8,11, 511.10; fut. 355.9), *guarda* (277.7), *guárdase* (412.16), *guárdaa* (425.16), *guárdao* (406.43), *guardades* (499.7), *guardã* (399.66), *guardauã* (252.44, 258.6, 448.12, 486.8), *guardou* (464.16), *guardouse* (345.44), *guardaron* (416.21; tamén 429.11-12), *guardarõna* (447.7), *guardarã* (476.8), *guardaría* (501.8), *guarde* (321.11, 381.16), *guardedes* (412.11, 467.15), *guardẽ* (273.37), *guardase* (372.32, 411.27, 469.27, 471.7, 510.4-5), *guardasem* (243.25, 256.13, 416.10), *guardade* (276.17, 467.16), *guardádeuos* (397.11), *guardada* (361.5, 407.12, 434.19, 514.5), *guardadas* (321.6, 396.16), *guardado* (246.3, 257.9, 360.6, 393.18, 396.30, 399.66, 416.20), *guardados* (381.17), *guarda* sust. (352.13, 411.4, 422.8, 433.9, 442.25, 443.44, 457.22, 472.8, 495.13), *guardas* (252.43, 361.4, 422.40), frente a *gardar* (287.13), *gardou* (321.5), *gardárõnas* (424.5), *gardase* (320.9), *gárdea* (381.17).

Tamén domina o uso de *minguar* sobre *mingar*, ó contrario do que sucede na 1ª parte: *mĩguar* (390.30), *mĩgua* (273.24), *mĩguamos* (272.16-17), *minguaua* (479.30; tamén 372.26, 460.18, 485.24), *mĩguaría* (483.9), *minguada* (443.92, tamén 444.16), *minguado* (386.9; tamén 392.6, 504.11), *mĩguados* (346.5, 443.41; tamén 419.24, 481. 15, 482.7), frente a *mingaua* (246.78), *mĩgou* (420.8). O sust. *mingua* alterna con *míngoa: mingua* (269.39; tamén 274.24, 287.11, 355.22, 389.7) e *mĩgoa* (485.19; tamén 276.11).

Como era de esperar, só hai casos de *-gua-* en *jgual* (368.6), *jguaes* (362.24,31), *yguaes* (246.16,20, 362.29), *ygualar* (443.152), *jgualment* (429.18), *ygualment* (442. 19) e *jguaua* (509.10). Non hai casos de *gua* en *galardóm* (318.84, 345.52, 350.31, 442. 13, 443.98, 493.27), *gãanar* (252.16, 273.40, 368.28, 369.7, 379.127, 495.42), *gãanou* (252.36,41-42, 253.54, 280.39, 373.69, 476.15, etc.), *gãanarõ* (273.10, 379.21), *gãanarã* (463.20), *gãanemos* (251.9), *gãanasẽ* (373.55), *gãanada* (443.100), *gãanado* (279. 137, 379.22) e *gastados* (273.21). Casos de alternancia, con *gua* ultracorrecto, son: *algarue* (464.96) e *alguarue* (464.86,95, 465.4), *garganta* (279.156; tamén 259.8, 279. 66) e *guargãta* (510.8), *siga* (352.12) e *sigua* (352.10).

Finalmente, temos *go-* en *goreçer, goresçer, gorreçer, goreçerõ, goreçerá, goreçería, goreçese* (cfr. VI,3.41), *goriría* (330.22), *gorida* (437.33), *gorido* (265.4, 328.67, 488.4, 497.18), *gorneçesen* (372.3), *gornimento* (253.44-45), *gornimentos* (278.11, 491.8), *gornírõse* (256.7, 374.8), *gornidas* (252.56, 256.5, 355.24-25, 368.9, 421.3), *gornidos* (278.9,11, 288.4, 368.12, 379.152, 479.8). Unha vez aparece *gua* en *guareçeu* (430.10) e outra, unha forma nova, *ga* en *garneçer* (256.8).

3.20. Resultados de **qua-** *inicial.*– Na 2ª parte só aparece a grafía *ca* en *camana* (373. 90, 464.44) e *camano* (259.14). No resto dos casos atopamos sempre *qua: qual* (325. 5, 330.34, 338.33, etc.), *quanto* (324.4), *quatro* (516.9), etc.

O que si abundan, coma en F. Martís, son os casos de ultracorrección. Así: *a çerqua* (318.80, 325.15, 367.14, 368.4, 373.74, 375.3, 416.4, 457.17, 487.47, 489.4), xunto a *a çerca* (278.8, 318.36, 499.12), *çerqua* (290.3, 362.2,34) e *çerca* (258.7, 266. 19), *çerquada* (460.13), *çerquados* (399.83) e *çercada* (358.14), *çercadas* (460.10), *barqua* (343.14, 463.2), *cárquauas* (256.11), *comarquas* (362.8), *cõmarqua* (362.9) e *cõmarcas* (457.17), *enxequo* (396.10) e *enxeco* (263.14), *marquos* (246.20, 412.23, 464.87) e *marcos* (255.4, 443.76, 407.8,9), *quantos* (373.9) e *cantos* (479.34). Tamén *çinquo* (345.57, 516.12) e *çinco* (246.31), coa variante *çinque* (355.47, 494.18); *arquas* (416.7, 511.9) e *arca* (318.48), *arquo* (279.112, 350.9,12, 355.47, 356.10, 379.28), *arquos* (246.36) e *arco* (279.114,155,156, 356.21, 379.204), *arcos* (288.22-23). Xunto a *fracos* (256.11, 285.9) achamos agora *fraques* (345.31). Posiblemente tamén entre aquí a grafía *çinquoenta* (252.6, 362.15,16, 516.14), *çinquoeenta* (496.25) e a forma *rreliquas* (246.12, 416.6), xunto a *rreliquias* (443.109). Frente a F. Martís témo-la forma *quoreenta* (362.17, 391.18).

A reducción *qua-* > *co-* aparece en *contía* (246.20, 464.27,44).

3.21. Neutralización de xordas/sonoras.– Aquí rómpese claramente a liña seguida por F. Martís, especialmente na representación do *s* xordo e do sonoro. Na 2ª parte, en xeral,

non se distingue entre a grafía *ss* para o sonido xordo e *s* para o sonido sonoro, escribíndose de forma moi maioritaria *s* para ámbolos casos, o que parece indicar a non existencia do sonido sonoro. Coma mostra podemos citar: *anteçesores* (386.7), *a presa* (279.96), formas de *apresar* (318.39, 328.60) e *apresurar* (253.16, 279.29,55, 288.22, 441.6), *asanou* (380.5, 507.2, 513.24), *asañou* (250.8), *asanouse* (350.18), *asaz* (272.45), *asentar* (401.28, 406.4; e 243.13, 246.64, 332.4), *asesegaua* (511.2), *asesegouse* (319.27), *asesegada* (401.2), *asesegados* (407.6, 434.9), *así* 164 veces (246.74, 247.1, etc.), *asy* 90 veces (241.6, 244.4, etc.), *asouiarlles* (319.18), *asouiando* (284.4), *asoufos* (274.13), *asuarõ* (373.17), *atrauesado* (380.13), *auesa* (490.10), *auesas* (361.17, 466.22), *disera* (274.5, 275.3, etc.), *engrosauã* (462.22), *esa* (318.48, 347.3, etc.), *eses* (324.7, etc.), *eso* (246.24, 385.10, etc.), *espesa* (279.183, 367.9, 462.31), *espesas* (288.2), *espeso* (253.11), *espesos* (279.182, 361.17, 375.7), *espesura* (355.26, 380.39), *groso* (463.12), *laso* (318.43), *lasos* (282.7, 496.6), *mesaie* (283.2), *mesageyro* (263.3, 264.2, 265.3, 266.11, 268.4,5,8,11, 339.2, 354.15), *mesageyros* (245.3, 334.7, 363.3), *mesar* (514.29 e 241.3, 246.55), *nosa* 31 veces (242.6, 244.8, etc.), *nosas* 7 veces, *noso* 24 veces (280.16, 337.6, etc.), *nosos* 22 veces (244.19, 273.36, etc.), *oso* (243.16, 513.26), *outrosí* 55 veces (279.171,185, 328.61, etc.), *outrosy* 29 veces (246.92-93, 249.8, 285.7, etc.), formas de *pasar* (276.9-10, 279.54,65,156, 288.7, 289.6, 318.77, 319.14,32, 324.6, 334.3, 353.3, etc.), *paso* (279.73, 330.34, etc.), *posa* (248.6), *posamos* (274.7), *promesa* (335.10), *presa* (279.9,67,84, etc.), *sesaenta* (362.19, 373.27, 386.15), *sosacou* (503.2), *suçesores* (415.18), *traspasaua* (509.10), *traueso* (319.15), *uasalo* (276.12,18, etc.), *uasalos* (276.4-5, 279.22,149, etc.), *uosa* ou *uosas* 51 veces (249.13,14, 279.48,107, etc.), *uoso* ou *uosos* 59 veces (248.5, 279.94,108, 338.5, etc.).

Tamén entran aquí as formas do imperf. de subx., que aparecen en máis de 900 casos con *-se* ou *-sem/-sen*. Así: *abrisem, acabase, achase, achasen, acollesem, acorresen, afiuzase, ajudasem, ajudasen, amasen, andase, andasem, anparasem, ascondese, atendesem, atendesen*, etc., etc. O mesmo acontece en fonética sintáctica: *achouse* (318.45-46), *chamándose* (330.38), *leyxouse* (318.35, 328.29), *metíase* (319.11), *que se* (318.21), *de se* (319.2), *a seu* (319.5), etc.

Esta norma constante parece que falla unicamente nuns cantos folios do manuscrito, o que podería dar a entender que os primeiros folios da 2ª parte, e particularmente os folios 112r-118v, foron escritos por unha man diferente. Temos dobre *ss* para a cons. xorda en *anteçessores* (254.14, 273.40), *assí* (379.109), *assy* 45 veces (249.5, 261.28, 264.3, 267.4, 273.32,35,36,40,41, 274.6,17, 276.3,5, 278.14, 279.21,46,90,91,101, 280.10,31, 281.5,14,20, 282.2, 283.3, 284.7, 287.5, 319.8,12, 321.3), *assoujauã* (357.7), *espessa* (289.9), *esso* (273.4), *grossos* (281.9), *nossa* (272.36, 273.34, 274.22, 280.16), *nossas* (283.7), *nosso* (279.126, 282.3), *nossos* (274.7), *ossos* (502.8), *passarã* (276.12), *possas* (281.24), *possamos* (273.25), *possã* (287.10), *uossa* (279.93), *uossas* (276.7), *uosso* (279.106) e en *esforçassen* (288.7-8), *metessem* (360.10), *tomassen* (288.8), *touessen* (275.4) e *uisse* (279.181, 281.7, 285.5,7, 288.18).

De tódolos xeitos, o copista destes folios non ten unha idea clara da distinción *ss/s*, pois ó lado de *ss* utiliza moitas veces *s* para a xorda e, coma contrapartida, ofrece moitos casos de *ss* para a representación da sonora, o que evidencia unha vez máis a confusión dos dous sonidos. Así: *Çéssar* (363.3) e *César* (362.6, 363.14), *cõfussyón* (273.

33), *dessonrra* (274.19, 281.18, 287.10), *deuissada* (290.8), *guissa* (244.12, 273.35,41 2 v., 278.12, 279.78,88, 280.15, 290.5, 338.19), *sobreguissa* (279.169), ó lado de *guisa* (274.18,23, 279.56,80,104,109,166, 280.17,21, 338.21, etc.), *perdidossos* (290.16), *perigoosso* (280.30) e *danosa* ou *perigoosa* (279.116), *astroso* (289.13) e *pauorosa* (280.30), *pessar* (272.34, 279.39,85, 284.13, 285.5, 286.2) e *pesar* (279.52, 281.23), *pessa* (281.20), *pessou* (279.83), *presso* (269.9), *pressos* (273.33) e *presos* (274.17), *quissoa* (343.14), *quisserdes* (279.127), *Tessus* (279.12) e *Tesus* (279.9), *uergonçosso* (274.14) e *astroso* (id.), *uiçossa* (273.34).

As confusións de *z/ç/ss*, coma no caso de F. Martís, tampouco son moitas; con todo, son máis significativas. Aparece *ç* por *z* (xordo por sonoro) en *rrefaçer* (451.14) e *z* por *ç* (sonoro por xordo) en *amortezía* (348.6), *amortezido* (279.86), *difizios* (246. 8-9), *fazes* (241.3) por *façes* (500.3), *enlazados* (443.126), *lazo* (350.5), frente a *enlaçará* (272.41), etc., *laço* (261.9) e *sacrifizios* (479.14) por *sacrifiçios* (258.4, 378.9, 408.10,17, etc.). Aparece *s* por *z* en *ascũa* (319.27), *ascũas* (345.43), *ascũadas* (345.42), xunto a *azcũada* (469.22), *azcũadas* (253.27, 328.11), e en *naris* (512.16), xunto a *narizes* (290.11). Hai confusión de *s* e *ç* en *basos* (246.67), por *baço*, *ssarrou* (350.32), *sarraron* (380.44; tamén 360.18, 361.3-4, 479.32), *sarrada* (373.45), *sarradas* (511.11), *sarrados* (383.29) e *çarrou* (284.18), *çarrarõ* (357.19), *ençarrarõ* (330.43, 361.3, 386. 17), *ençarrárõnos* (253.15), *ençarrados* (389.16) e *proçisóm* (420.9), xunto a *proçições* (419.18-19). Dous casos importantes de confusión de xorda por sonora son *fixe* (262. 11), por *fige* (cfr. VI, 3.9.) e *beixaruos ey* (359.59), en lugar de *beijaruos ey*, dous preciosos testemuños da utilización á moderna da grafía *x* xa no séc. XIV.

Só aparece *z* en *donzelas* (242.7, etc.), *topaz* (350.29), *topazas* (246.46), *mezcla* (464.1, 465.2, 466.3), *mezclas* (467.3), *mezcra* (468.4), *mezcrou* (379.149), *mezclando* (380.29), *mezclado* (328.57, 355.34), *mizquina* (332.8, 359.13, 399.56), *mezquina* (332.7), *mizquinas* (359.43), *mizquino* (261.4,16-17, 401.7,15), *mizquinos* (419.17, 24) e *mizquindade* (399.39).

3.22. Neutralización de b/v.– Case non hai casos claros coma na 1ª parte e as grafías utilizadas son as usuais nos textos medievais. Así, son normais *barõ* (368.3, 422.27), *barões* (379.113, 437.13), *bóueda* (246.41,43, 350.12), *bóuedas* (342.5), *palaura* (240. 4, 284.18, 338.12, 491.11), *palauras* (242.5, 363.16-17, 387.16), que alterna máis coa forma típica galega *paráuoa* (273.6, 274.12, 286.4, 398.7, 443.154, 401.42, 460.23, 500.3, 509.21), *paráuoas* (388.2, 389.29, 397.15, 469.3); *póboo* (249.4, 257.3, 419.4, 444.13, etc.), *póboos* (363.4, 490.4); *pobre* (399.56, 401.34, 422.26, 485.16), *pobres* (399.6, 411.7, 463.15-16, 481.13), *pobreza* (399.39) e *toruado* (514.6); *táuoa* (463. 8, 509.23) alterna con *taula* (512.19). A única forma con *u* por *b* é *prouarla am* (475. 8-9), xunto ás formas *de pobrar* (cfr. VI,3.30).

3.23. Formación do plural.– En xeral, cúmprese a regra: *braçaes* (372.22), *brocaes* (252.57), *leaes* (333.7, 341.8), *maes* (390.16), *mentiraes* (514.15), *naturaes* (328.31), *portaes* (361.17), *prinçipaes* (365.2), *quaes* (371.9), *sinaes* (319.6,17, etc.), *taes* (318. 81); *capitees* (246.35,36), *cascauees* (372.16), *donzees* (455.7), *anafijs* (278.17, 373.16), *çafijs* (246.45), *sotijs* (334.17); *cães* (347.5, 383.20, 432.14); *persiãos* (252.7-8, 328.

58); *bordões* (246.33), *leões* (360.8,9), *orações* (358.4), *pendões* (318.16, 355.5), *peões* (255.11), *rrazões* (385.6), *tranções* (318.15, 379.71), etc.

O único que pode haber é algún caso sen til: *caes* (347.5), *leoes* (328.41), *pendoes* (379.140), *troyaos*. Tamén a conservación illada do *n*: *dõas* e *donas* (cfr. VI,3.27), *mermidões* (324.10, 327.8, etc.) e *mermidones* (319.38). O plural de *uil* é *uiles* (387.16, 449.18) e para a forma *áuoles* (443.135) hai os singulares *áuole* (414.5) e o normal *auol* (273.16, 281.19,25, 328.34, 435.5).

3.24. Terminación -ione.– Xunto ás formas *defensóm* (244.9-10), *diuisón* (362.22), *diuisões* (362.21), *deuisões* (433.11) e *proçisóm* (420.9), *proçições* (419.18-19), temos xa *cõfusióm* (399.52,61, 409.13), *cõfussyón* (273.33) e *ocasióm* (345.47) ou *ocasión* (389.22).

3.25. Representación da consoante nasal implosiva.– Para a representación da nasal implosiva en posición final de palabra esta 2ª parte afástase sustancialmente da escrita por F. Martís, xa que este só utiliza *n* ou til enriba da vocal, mentres que na 2ª parte alternan as grafías *n* ou *m* e o til sobre a vocal. O uso de cada unha das tres posibilidades é moi diferente, pois nun cómputo aproximado anotamos 8.300 casos con til (*tã, derõ,* etc.), 1.909 con *n (ben)* e só 970 con *m (bem)*. Coma mostra podemos citar: *afám* (325.17), *afán* (330.32), *ajuntarõ* (318.13-14), *auíã* (243.21), *ben* (318.39,51,60), *bem* (318.12,50), *bẽ* (318.59, 327.9), *çem* (318.40), *chegaron* (327.9), *defensóm* (244.9-10), *derõ* (318.22), *en* (318.15), *foron* (318.23), *gran* (318.30), *gram* (318.32), *grã* (318.30,32), *leyxaron* (326.6), *liurarõ* (319.40), *pendóm* (319.6), *pendón* (328.42), *quen* (318.76), *rrecadarõ* (245.4), *sen* (318.37), *sem* (319.31), *uirõ* (318.21), *ueerõ* (408.3), *ueerom* (414.4), *uẽeron* (318.61), etc.

En posición interna alternan máis *n* ou til enriba da vocal anterior: *ajuntarõ* (244.3), *chorãdo* (240.3), *fazendo* (240.4), *mãçebos* (246.17), *mandadeyro* (338.18), *mãdadeyro* (338.12), *tãgía* (246.70), *tendas* e *tantos* (318.74); *anbos* (318.23, 330.28), *enbraçarõ* (326.5), *desnẽbrado* (334.13), *canpo* (318.53,68, 330.27, 355.67-68), *cãpo* (323.4), *conpañeyro* (486.4), *cõpañeyro* (486.6), *conprar* (246.52, 323.12, 357.17), *conpraredes* (345.62), *conprada* (321.7), *enperador* (246.51), *rronper* (318.15), *rronpendo* (328.31), *senpre* (240.10, 325.15, 338.7, 351.6, etc.), *tenpo* (244.19, 318.50, 319.16, 348.5-6), *tẽpo* (254.3, 318.62, 401.31), *tenplo* (246.2-3,5,6,7,9,10,101, 337.18, 20), *tenplos* (332.19). Ocasionalmente aparece *m* en *sempre* (320.11, 321.4, 348.8, 359.49, 396.14, 411.17) e *templo* (345.11,20).

Tamén é típico da 2ª parte o feito de que o copista esquecese moitas veces poñe-lo til enriba da vocal: *andaro* (434.15), *chager* (355.69), *chagía* (437.38), *chagerõ* (348.5), *chagudos* (349.9), *demada* (267.20), *demadauã* (454.7), *leuatarõ* (350.28), *maçebo* (422.27), *madádeme* (359.38), *mateuo* (515.19), *mateuerõ* (253.38), *ne* (252.77), *nebraua* (319.7, 323.8), *nebrou* (319.4), *nebrarõ* (330.2), *pregutáuãlle* (394.7), *pregutarõ* (248.22, 497.14, 507.17), *pregutárõlle* (397.3), *quebratara* (451.3), *saçó* (399.46), *segudo* (354.13, 405.18, etc.), *se* (459.11), *tormeta* (474.3), etc. Algunha vez, polo contrario, ponse *n* e til ó mesmo tempo: *demãndey* (249.7), *mõntões* (279.184).

No caso das formas verbais co pronome enclítico é normal a asimilación sen sim-

plificar (*onno*, etc., coa 1ª cons. representada por til: *õno*, etc.). Así: *amáuãno* (379. 26), *apresárõnos* (355.45-46, 379.61,96, 386.17), *atárõna* (438.9), *çercárõno* (328. 3; plur. en 345.14), *chamáuãnos* (453.6), *dérõno* (411.27), *deytárõna* (359.63, 383.21), *enviárõno* (464.98), *enuoluérõno* (411.26-27), *esleérõno* (250.6), *espedaçárõno* (453. 4; plur. en 426.8-9), *fazíãnos* (466.14), *fezérõna* (350.8), *lançárõnos* (462.38), *leérõnas* (464.30), *metérõna* (415.7), *mostrárõnas* (424.4), *outorgárõna* (405.6), *rreçebíãnos* (253.12), *tragíãnos* (372.27), etc. En dúas ocasións aparece a grafía con dobre *n*: *achárõnno* (464.46) e *touéronno* (464.41-42). En oito casos achamos xa a forma reducida, ben coa grafía *n*, ben con til: *batíanos* (422.38), *quiríano* (476.4), *fázẽas* (488.18), *fezérõos* (279.177, 319.22-23), *fórõos* (253.12, 357.18), *pódẽo* (368.16), *quisérõos* (446. 12) (léase *fázenas*, *fezéronos*, *fóronos*, *pódeno*, *quiséronos*).

Con outras palabras témo-los seguintes casos. Con *ben*, *quen* e *con* só hai formas simplificadas: *bẽ o* (442.111), *bem o* (345.37), *quen o* (355.62, 365.7), *quen as* (372. 29), *cõ o*, *cõ os* (319.33,34, 334.9), etc. Con *en* é máis usual a forma sen simplificar *(enno, enna)*, escrito *ẽno* (240.10, 241.7, 242.3, 246.27,45,49, 251.11, 318.67, etc.), *ẽnos* (239.31, 246.35,36, 252.10,12, 318.22,55, 319.8, etc.), *ẽna* (240.6, 246.4,58,72, 318.20,42, 319.27, etc.) e *ẽnas* (246.12,33, 252.12, 355.6, etc.). Nuns poucos casos aparece a forma simplificada *eno* (333.2, 362.9, 465.4), *enos* (379.184, 444.3, 448.3), *ena* (330.39, 361.3,22, 373.6,66, 424.2, 435.4, 454.10, 464.13,27, 498.13) e *enas* (422. 40). A forma moderna dúas veces: *na* (469.16), *nas* (246.32). Con *nen* alterna a forma sen simplificar (*nẽno* 246.82, 443.55; léase *nenno*) e a simplificada (*nẽ o* 274.11, 279. 62, 363.6, 379.55; léase *neno*) e o mesmo sucede con *non*: *nõno* [nonno] (319.26, 318. 65, 337.19, 368.20, 373.81, etc., 26 veces), *nõnos* (246.96, 357.14, etc., 10 veces), *nõna* (252.70, etc., 6 veces), *nõnas* (368.22) e *nõ o* [nono] (246.99, 248.33, 267.13, 273.39, 279.151), *nõ os* (399.35), *nõ as* (362.35). En 453.6 escrito *nõnõ*.

3.26. Alternancia vocálica.– Atopamos numerosos casos, posiblemente aínda máis ca en F. Martís, e, ás veces, nas mesmas palabras.

3.26.1. Alternancia a/o.– Alternan *acobdellados* (325.11), *acoudillarõ* (375.5-6) e *acabdelladas* (324.9); *caudaes* (362.15) e *coudaes* (366.2); *morauedís* (485.4) e *marauidil* (255.4); *Nástor* (287.5) e *Nóstor* (287.25, 348.2,6, 351.3, 475.20), tamén *Néstor* (475.3); *Arestes* (479.1) e *Orestes* (479.5, etc.) ou *Orrestes* (479.6); *Palamades* (279. 110-111) e *Palomades* (279.79); *por Deus* (359.57) e *par Deus* (399.44). Só aparecen casos con *o* en *coudillo* (352.5), *coudillos* (272.3), *cobdillo* (287.26, 354.12, 355.21) e *coldel* (286.2), *outor* (362.33), *outores* (381.4) e *outures* (381.17); *soúde* (269.31, 339.8), *soudar* (512.11), *soudoua* (263.6, 268.5), *soúdama* (262.7) e *soúdame* (339. 18); tamén *quoreenta* (362.17, 391.18). Aparece con *a cárcaua* (513.27), *cárcauas* (361. 19, 373.51, 511.6; tamén 256.11) e o sust. *seu cánbea* (272.25). Alternancia *a/o/e* en *Neutólamos* (cfr. 3.26.4).

3.26.2. Alternancia u/i.– Verbos da 2ª conx. que só teñen o participio en *-ido* son: *amorteçida*, *amorteçido*, *amortiçido* e *amorteçidos* (cfr. VI,3.41), *bastiçidos* (361. 8), *ençendidos* (462.24) e *tollido* (328.47).

Ó contrario de F. Martís, a maior parte dos verbos presenta unicamente o part. en *-udo*: *açendudas* (345.54, 373.111), *acorrudo* (253.7, 319.38), *acorrudos* (279.31), *acurruda* (440.7), *aperçebudo* (337.20), *asconduda* (434.19, 435.4, 458.6, 497.9), *ascondudo* (289.18, 496.19-20), *ascondudos* (345.12, 443.43), tamén *asconduda*ment (337.20), *atreuuda* (372.18), *atreuudo* (280.21), *atreuudos* (443.65) e *atreuuda*ment (390.10), *chãgudos* (349.9), *cofundudo* (359.26, 401.13), *confundudo* (481.11), *cõfundudo* (389.23, 399.38, 406.28), *confundudos* (346.5 e tamén 246.98, 337.8-9, 390.14, 443.129), *cõffondudas* (281.25), *malcõfunduda* (264.8), *coñosçudo, coñusçudo, coñosçudos, coñosçudas, coñuscudos* (cfr. VI,3.41), *creído* (240.7, 287.17, 387.11, 443.5), *creída* (379.6), *defendudo* (373.89, 511.9), *defendudos* (246.99, 399.64), *defenduda* (240.10), *detẽído* (373.89), *entendudo* (248.7, 249.21, 256.3, 262.5, 263.5, 344.4-5, 354.12, 362.7, 379.180-181, 406.34, 464.9, 486.13, 494.15), *entenduda* (263.8, 410. 8, 467.8), *espargudos* (279.165), *espargudas* (280.37), *estabelesçudo* (353.8-9), *estabeleçudo* (240.12), *estabeleçudas* (240.11), *estendudas* (326.3), *fendudos* (279.7, 355. 28, 387.11), *gradeçudo* (443.96), *metudo* (399.38, 464.66), *metudos* (273.33, 281.9, 345.24, 361.11, 373.9, 443.43, 474.9, 490.7), *metuda* (264.8), *metudas* (318.15, 379. 64), *meúdas* (481.18), *mouudo* (406.22), *mouudos* (279.168, 325.10, 441.7), *mouudas* (381.2), *perçebudos* (392.9), *perdudo* (264.9, 266.9, 269.10, 281.24, 285.9, 287.3,15-16, 323.4, 330.47, 337.6, 359.26,52, 381.17, 401.3, 447.4, 462.33, 486.9), *perdudos* (272. 27, 282.5, 332.3, 335.3, 359.27, 371.3, 379.9, 383.5, 386.10, 389.16, 395.23, 399. 24, 401.11, 418.8, 420.19, 439.5, 443.115, 462.3, 482.7, 501.3, 509.27), *perduda* (502.2), *perdudas* (282.4, 466.33,37), *rreçebudas* (273.30, 420.18-19), *rrecebudo* (244. 17), *rreçebudo* (288.8, 320.4, 357.24, 359.41, 379.207, 383.10, 395.15, 420.8, 458.4, 472.8, 477.13, 478.2-3, 479.3, 485.10, 493.30, 515.4), *rreçebudos* (321.8, 373.124, 410.13, 462.3, 475.15, 478.11, 487.5), *rretraída* (437.6), *rretraídas* (396.7, 444.8), *rretreído* (514.47), *rretraído* (273.36, 281.25, 389.25, 483.21, 500.28, 514.24), *rronpudas* (462.28), *sabuda* (472.11, 507.5), *sabudas* (396.7, 464.31, 479.20, 501.11), *sabudo* (386.4, 391.3, 411.9, 412.11, 461.4, 475.6, 478.2, 480.9, 486.12,23, 500.28, 507.4), *sofrudo* (334.22), *soruudos* (489.8), *temuda* (253.4, 379.102), *temudas* (368. 26), *temudo* (246.81, 272.5), *temudos* (273.42, 443.77), *tendudas* (278.11), *tendudos* (246.18, 253.3-4), *tẽído* (249.9), *teído* (281.19, 443.158), *traído* (423.4), *traídos* (390.15,18, 409.11), *uençudas* (355.49), *uençudo* (261.60, 273.29), *uençudos* (244.9, 279.21,126,168, 280.3,32, 281.17, 286.7, 325.10, 327.2, 373.110, 379.64, 203, 380.43, 387.15, 441.7) e *uertudos* (359.24).

Son moi poucos os casos de alternancia: *naçido* (328.13), *naçidos* (359.22) e *naçudo* (487.26), *naçudos* (399.69-70), *naçuda* (359.17), *prometido* (357.5) e *prometudo* (321.5, 337.10, 348.4, 411.6, 412.15, 420.7, 429.10,15).

Tamén hai alternancia en *Pirus* (379.30), *Pirius* (379.143) e *Pirios* (495.26), *Piro* (452.5). Do verbo *derrubar* só temos *derrubados* (253.13), sendo tódalas demais formas de *derribar* (253.35), como *derribaua* (355.67), *derribou* (328.8,44), *derribando* (355. 68), *derribado* (252.78, 373.84), *derribados* (318.13), *derribada* (373.96), etc.

Nas constantes alternancias podemos atopar *o/i* en *Antólatos* (318.43) e *Antílatos* (318.48).

3.26.3. Alternancia a/e.– Alternan *Agamenõ* (287.18, etc.), *Agamanõ* (287.26, 318.33, 352.19, 431.2, etc.) e *Agemenõ* (244.3-4), *Agistus* (479.9) e *Egistus* (479.12), *Aneas* (355.23), *Anẽes* (328.25) e *Eneas* (418.15, etc.), *anoiados* (289.4, 399.35, 434.7) e *enoiados* (399.28, 437.14), *Apólinas* (337.18), *Apólines* (408.15) e tamén *Apólinis* (338.22, 342.5), *baesteyros* (373.23) e *beesteyros* (373.8), *Deyfabus* (355.20) e *Deyfebus* (252.46), *estraeçer* (512.22) e *estreeçeulles* (472.14), *Meridia* (362.26,29), *Meridie* (362.40, 363.10, 462.18) e *Meridies* (362.4), *Noutálamos* e *Neutélamos* (cfr. 3.26.4), *Pantaselona* (370.3, 371.2), *Pantaselõna* (372.8) e *Panteselona* (373.53), *Polidamas* (355.55, etc.) e *Polidames* (355.58, 373.28), *rretraúdo* e *rretreúdo* (cfr. VI, 3.26.2), *saeta* (356.22,36, 357.13, 389.27), *saetas* (361.10, 375.7, 379.12-13, 479.34) e *seeta* (279.115, 350.10, 356.10, 489.11), *seetas* (253.4,43, 279.3,182, 288.23, 373.48), *Telámacus* (514.3,17, 515.3), *Telémacus* (494.5, 510.6, 514.49, 515.5) e tamén *Tolémacus* (494.13,14, 514.50).

Só aparece a solución *a* en *maestre* (244.14, 350.12,26,32, 379.104, 413.6, 462. 30), *maestres* (246.10,15,16,45,66,76, 330.50, 334.17, 350.2, 360.17, 447.12, 495. 36, 515.7), *maestría* (246.14,77, 487.36, 488.21), *piadade* (252.25, 326.10, 327.10, etc.), *piadosa* (359.40,42), *piadoso* (262.23, 457.14), *saeteyras* (361.18). A solución *e* en *barregãa* (395.12, 437.22), *beesta* (252.60, 489.12), *beestas* (361.9), *besta* (357. 13), *crueldade* (328.19, 332.11, 475.4, 480.12, etc.), *crueldades* (424.12, 475.17), *forteleza* (460.4, 511.5) e *fortelezas* (443.66, 475.16).

3.26.4.– Alternancia e/o.– Témo-los seguintes casos: *çinquo* e *çinque* (cfr. VI, 3.20), *cõmo* (240.8, etc.) e *cõme* (422.35), *entre* 74 veces (250.6, 253.48, 318.30,81, etc.) e *ontre* (395.30), *éntrelos* e *óntrelos*, etc. (cfr. VI, 3.12), *Orestes* (507.18,19), *Horestes* (507.6) e *Erestes* (507.2), *meesmo* (258.12, etc.) e *meesme* (403.3,10), *Neutélamos* (252.69, 503.2), *Neutéllamos* (504.5), *Neutólamos* (252.73, 506.8), *Neutóllamos* (495.3), *Nectóllamos* (437.46-47, 447.3), *Neoutólamos* (379.167), *Neutálamos* (252.61), *Neutálamos* (379.18) e *Noutéllão* (379.193-194), *sepultura* 22 veces (246. 104, 260.3, 334.11, 347.5, etc.) e *sopultura* 13 veces (246.5,53,105, 257.6, 258.4-5, etc.), *Telémacus*, *Tolémacus* (cfr. VI,3.26.3) e *Tolómacus* (510.13), *tenplo* (406.12,15, etc.) e *tenple* (406.12), *teuese* e *touese*, etc. (cfr. VI,3.10), *uenabres* (345.12) e *uenabro* (498.13,24). Formas únicas son *couardo* (272.4, 273.15, 281.19, 355.12), *Narçise* (261.32,33,43,47-48,49), *somana* (272.15, 513.4) e *temoroso* (409.3, 462.20). En 248.20 está *rroçoar* por *rreçear*.

3.26.5. Alternancia o/u.– É máis usual aínda ca na 1ª parte. Así, alternan *o/u* en *acurruda* e *acorrudo*, *cofundudo*, *confundudo* e *cõffondudas*, *coñosçudo* e *coñusçudo*, etc. (cfr. VI,3.26.2 e 41), *cõmunalment* (443.114, tamén 419.4, 429.8-9) e *cumunalment* (249.4, 286.6, 444.13, 447.13), *coraçõ* (259.5,12, 260.10, etc.), *corações* (330. 29-30, 345.34, etc.) e *curaçõ* (279.163), *fogir* (261.55, 345.20, 401.38, etc.), *fogides* (345.23), *fogeu* (443.89, 448.7), *fogira*, *fogindo* (273.29, 279.119, 318.72, 327.6, 422.33), *fog(u)ir* (273.34, 281.24, 423.10), *ffogir* (273.35) e *fugir* (261.10), *fugía* (425.3), *fugeu* (471.5), *gregos* (466.13, etc.) e *gregus* (466.9), *humildouse* (429.6) e *omildaua* (460.20), *omildóuselles* (433.5), *omillar* (416.25-26), *humildoso* (460.22), *humildosos* (401.25, 508.17), *humildosa* (401.21) e *omildosos* (359.34), *hurgullo* (442.

3, 444.7, 474.12), *urgullo* (446.17) e *orgullo* (329.10, 373.94), *hurgulloso* (252.62, 279.10,122, 341.9, 344.4, 386.22,24, 443.54, 462.32, 476.14), *urgulloso* (287.12), *hurgullosos* (253.11, 255.11, 272.8, 273.31, 279.26, 355.17, 379.102, 399.34), *urgullosos* (379.138-139), *hurgullosa* (369.6, 372.31, 373.54) e *hurgollosa* (372.19, 375.14) ou *orgullosos* (355.4), *Menalao* (407.10, etc.), *Menalão* (253.10, 453.8) e *Menalau* (330.40, 354.15, 374.7, 375.19, etc.), *mingua* e *mingoa* (cfr. VI,3.19), *ongido* (360. 10-11) e *vngidos* (349.9), *ponta* (356.27), *ponto* (273.7, 326.15, 343.3,16, 346.6, 506. 11, 514.33,34) e *punto* (262.26, 253.33, 487.26), *poridade* (341.7, 406.8, 411.5), *poridades* (410.8, 449.6) e *puridade* (263.16, 266.12, 268.15, 390.22, 396.20, 512.7), *posfaço* (277.5,11) e *pusfaço* (338.8, 381.16, etc.), *preguntoulle* (498.7) e *pregontoulle* (498.4), *rrecodeu* (497.24) e *rrecudía* (287.13), etc., *sobir, sobía* (350.12), *sobirõ* (253. 42), etc. e *subir* (372.24), *subirõ* (464.93), *sosp(r)irar* (271.3), *sospirauã* (400.4), *sospirando* (260.11, 335.20) e *suspirar* (408.22), *suspiraua* (359.62-63), *Ulixas* (413.1, etc.), *Vlyxas* (492.3) e *Olixas* (412.20), *uingemus* (474.14); en 386 *dorou*.

Só temos formas con *o* en: *ágoa* (240.6, 261.41, 362.39, 367.8,9,12, 383.21, 462.16, 463.4, 489.9, 497.18, 511.6, 513.28), *ágoas* (362.37), *bolir* (373.15), *bronidos* (278.4), *capítolo* (516.21), *cobríã* (288.10), *conprir* (cfr. VI,3.30), *cordura* (508. 16), *descobrir* (406.8), *dormir* (259.13), *encobrir* (396.29, 406.46), *fondamento* (428. 5), *fondérõnas* (246.47), *ínsoa* (368.4,5,6,8,19), *ínsoas* (362.16, 363.17, 365.2,6, 487. 4,5,10), *légoa* (279.24), *légoas* (368.5, 489.6,11, etc.), *moller* (240.3, 322.5, etc.), *ordir* (335.7), *ordira* (350.18), *ordido* (468.3), *sospiros* (239.25, 509.25), *sotil* (246.50, 502.15), *sotíjs* (246.15, 334.17), *táuoa* (463.8, 509.23), *trégoa* (245.19, 318.84, etc.), *trégoas* (244.18, 245.6, 246.2, etc.).

Noutros casos só aparece *u*. Así: *acustumado* (324.3), *apustura* (286.4, 334.19, 382.3, 443.23, 446.14, 509.10), *bufurdauã* (493.18), *bufurdando* (492.20), *cuberta* (246.43, 253.14, 319.22, 328.52), *cuberto* (252.32, 373.39), *cubertos* (318.17,50, 373.59, etc.), *cubertura* (356.7), *cuberturas* (278.11, 288.10, 372.15), *custume* (243. 24, 246.103, 254.5, 334.11, 353.6, 368.11, 379.125, 394.4, 408.10,17, 416.17,17-18, 443.97, 447.7, 488.18, 495.43, 498.11, 512.20), *custumes* (381.21), *descuberta* (507. 5, 509.26), *descuberto* (261.63, 442.24, 458.5-6), *descumunal* (338.4), *encuberto* (261. 62,63, 396.20), *lugar* (243.27, 326.16, etc.), *púrpura* (356.7), *Purtugal* (376.3), *pusfacaua* (277.2-3), *pusfaçauã* (277.6), *pusfaçẽ* (269.25), *pusfaçado* (273.43, 338.7, 352. 20, 469.33), *pusfaçados* (273.36, 381.18, 443.11,14), *pustura* (320.9), *pusturas* (270. 8), *rrubí* (350.23), *rrubíjs* (372.21), *spíritu* (425.21) e *sujuge* (389.23).

En posición tónica temos *hurgollo* (399.53), xunto ós citados *orgullo, urgullo,* e *chúuea* (466.18) ou *chuuia* (289.21, 462.31) xunto a *chouias* (456.6). Só temos *u* en *apús* (325.11), *depús* (279.31, 326.20, 328.21, 359.9, 486.19), *despús* (497.30), *enpús* (246. 55, 252.7,8, 254.26, 274.12, 283.7, 506.8, 508.34) e *pus* (357.8, 359.56, 437.19).

3.26.6. Alternancia e/i.– Hai alternancias idénticas ás que presenta F. Martís e outras moitas que non aparecen na 1ª parte. Alternan *afeuzado* (373.120), *afeuzauã* (330. 50) e *afiuzase* (464.73), *amorteçido* e *amortiçido* (cfr. VI,3.41), *asenalados* (328.14) e *asinaladas* (318.69), *asinalados* (252.22, 355.62), *basteçer* (393.15) e *bastiçidos* (361. 8), *consentir* (359.45, 401.38, 492.13 e tamén 247.8, 276.15, 389.27, etc.) e *cõsintir*

(273.7), *cõsintira* (389.14), tamén *cõsintemento* (501.5), *correger* (248.8) e *corrigí* (248.30), *deuisarey* (362.27), *deuisou* (361.23-24), *deuisado* (416.7) e *diuisada* (362. 20), *diuisadas* (326.2), *diuisón* (362.22), *diuisões* (362.21) e *deuisões* (433.11), *enfinta* (409.14) e *jnfintas* (464.33), *estraeçer* (512.22) e *estrayçí* (488.24), *fegura* (246. 48, 496.25) e *figura* (509.7, 512.20), *fegurada* (350.21) e *figurada* (465.2), *lee* 13 veces (243.24, 246.103, 267.18, 334.12, 349.9, 358.4, etc.), *lees* 4 veces (391.7, 464.4, etc.) e *ley* (429.14), *mereçí*, etc. e *meriçí* (cfr. VI,3.41), *mezquina* e *mizquina*, *mizquino* (cfr. VI,3.21), *ordinou* (464.12, 469.37), *hordinoulle* (464.11), *ordinarõ* (325.19), *ordinárõnas* (246.76-77), *ordinados* (414.7) e *ordenadas* (240.11), *Pares* 6 veces (401.11, etc.) e *Paris* (318.21, 328.24, etc.), *pedir* (261.11, 334.8, etc.) e *pidirey* (261.11,48), *pidisem* (254.2), *Pelónape* (492.5) e *Pilónape* (492.17), *Perius* (495.1), *Perio* (453.2, 496.13) e *Pirius* (502.1), *Pirios* (495.26), *Pirio* (495.3,9), *Piro* (452.5), *querer* e *quiría* (VI,3.10), *rráuea* (356.35) e *rrayua* (358.7), *rretenir* (290.11) e *rretinir* (279.30), *rretjnía* (278.18), *sábeos* (381.21) e *sabio* (354.12), *seguiría* (322.5) e *segerey* (359.57), *sinalado* (483.13), *sinalados* (279.166, 318.56, 372.20), *sinaladas* (279.59) e *senalados* (246.97-98), *sentir* (330.22), *sentía* (277.5), *sentía* (345.31) e *sintía* (279.70-71), *traydor* (337.5, 411.21), *traidores* (424.6) e *traedor* (244.10, 281.15,18, 283.7, 320.7, 411. 25. 425.6,8,10, 464.40,42, 474.11, 499.7, 504.9), *traedores* (416.21, 418.15, 419.4, 422.7,40, 425.8-9, 437.30, 438.5, 443.11) ou *treedor* (425.15), *uertude* (246.29, 368. 6, 406.25), *vertude* (365.5), *uertudes* (246.25) e *uirtudes* (246.24). Cfr. a forma *enuíj* (391.12), a metátese *cõsintedores* (479.36) e a forma *desuistirõ* (453.6) xunto a *uestir* (355.8), *uestirá* (272.41), *uestiduras* (443.108), etc. Frente a *dizer* está a forma *dizidor* (443.10).

Nalgunhas palabras importantes hai un criterio diferente ó de F. Martís. Así, case temos exemplos exclusivamente de *ẽemigo* (246.85, 263.9, 279.35, 337.5), *ẽemigos* (246.98, 252.17,41, 274.7-8, 278.7, 279.158, 280.12, 287.9, 288.4, 290.3, 318.80, 332.16, 399.74, 443.67, 469.31, 495.49, 509.27) e *emĩjgo* (379.22, 504.10). Só unha vez *ymĩjgos* (251.10). O mesmo sucede con *meesmo* (258.12, 261.15, 354.10-11, 376. 19, etc.), *meesmos* e *meesma* (339.11, 359.7, etc.), xunto a *meesme* (403.3,10), xa que unicamente nunha ocasión temos *mijsmos* (475.9).

Un cambio radical vémolo na palabra *ningún*, que aparece sempre con *i* e nunca con *e*. Así: *nihũ* 84 veces (247.6, 318.41, 327.7, 328.9, 337.19, 339.3, etc.), *njhũ* 18 veces (260.17, 318.56, 326.15, 331.7, 335.7, etc.), *nihũa* 88 veces (244.10, 247.4, 335.3, 337.21, etc.), *njhũa* 14 veces (318.74, 325.9, 337.14, 347.8, 362.17, etc.). Xa nunha ocasión aparece a forma moderna *ningún*, grafiada *ñgũ* (511. 14). Tamén se documenta *nĩguẽ* (464.66, 486.8; outra forma en 437.22).

Outra diferencia con F. Martís está en que só hai formas de *vingança* e en que *vingar* é máis abundante: *uingança* (251.6, 253.28, 273.30,32, 279.92, 328.43, 335.8, 359. 37, 379.185,200, 380.7, 424.12, 443.116, 479.8-9,17,20,28,41, 483.16, 503.6, 506.4; tamén 288.8, 325.13, 463.15, 481.8), *vingança* (329.4, 359.41, 380.34, 386.5, 437. 5 e tamén 493.6); *uingar* (287.10, 380.25, 395.18, 446.19, 449.14, 475.17, 479.12, 495.17), *ujngar* (356.16, 499.11), *uingauã* (478.7), *uingemus* (474.14), *uingou* (380.18), *uingarõ* (443.111), *uingará* (466.30), *uingará* (259.12), *vingarey* (276.19), *uingaría* (435.7), *uingues* (337.22), *uingase* (378.4-5, 479.7), *uingado* (279.95, 284.9,12, 443.

115, 479.23, 503.9), *vingado* (279.49, 359.31), *uingados* (442.20), *vingados* (345.64), *uingada* (246.74, 335.5, 359.31-32, 434.11), *ujngada* (470.13), *vingada* (246.74) e *uengar* (281.18, tamén 279.94), *vengar* (279.40), *uengarey* (279.109,110), *uengará* (354.13), *uengado* (279.94), *vengada* (485.12).

Na palabra *Deus* hai un claro dominio do castelanismo moderno, pois, xunto ó singular *Deus* (321.11, etc.), úsase 75 veces o plural *dioses* (239.31, 240.11, 247.4, 332. 9, 353.4,6,9, 354.3, 356.21, etc.). Só en dúas ocasións témo-lo plural *deus* (332.26, 443.116) e nunha ocasión o sing. *dios* (443.58). O fem. é *deesa* (406.14, 449.16, 502. 21).

Hai formas que presentan só *e*: *adeantarse* (287.14), *adeuinadores* (509.4), *adeuinamentos* (384.16), *adeuinãça* (390.25), *adeujnar* (261.59, 273.12), *adeuinando* (409. 12), *aliuearás* (337.26-27), *ameúde* (239.31, 252.50,51, 260.8, 279.125,170, 288.23-24, 348.7, 359.4, 366.5, 383.8, 500.5), *amẽúde* (252.50, 260.11, 279.120), *andámeos* (361.18-19, 511.8), *azémelas* (485.33), *canbeou* (462.12), *canbease* (326.16), *candeeyros* (243.21, 408.8), *debuxadura* (350.6), *descordia* (255.9, 444.5), *epitáfeo* (246.80), *feúza* (338.23), *meollo* (380.8), *meolos* (464.100), *meúda* (350.3), *meúdas* (330.12), *nérueos* (361.10), *pleitesía*, etc. (VI,3.30), *postremeyro* (251.13, 516.38), *postremeyros* (345.50, 373.11), *postremeyras* (466.34, 503.12), *rrepinta* (325.8, 328.19), *rrequeza* (359.29, 485.17,18), *rrequezas* (246.89, 443.26,35,37), *saráuea* (375.7), *sesudo* 17 veces (249.21, 253.33, 381.6, 386.2, etc.), *sesudos* 8 veces (253.34, 334.8, 353.3, 432. 16, etc.), *sesuda* 5 veces (417.4, etc.), *sobéruea* (272.8, 276.14, 289.15, 395.19), *soberueoso* (460.22), *soteleza* (246.43,70,77, 283.12, etc.), *tápea* (361.7), *ueúua* (359. 18) e *ueúuas* (481.13).

Só aparece *i* en *arçibispos* (358.3), *clerizía* (257.4, 358.4), *clerizías* (243.23), *cofia* (279.143), *cofias* (288.20), *espirimentos* (486.20), *spirimentos* (487.7,22,28,30, 36), *mĩgue* (251.8) e formas de *minguar, mingar* (VI,3.19), *mizquindade* (399.39), *obidientmẽt* (352.16), *omizío* (441.11), *prínçipe* 20 veces (247.5, 248.32,36, 250.7, 279.162,168, etc.), *prínçipes* 32 veces (244.11, 246.96, 247.1, 516.18,19,23,25,27, etc.), *tributo* (443.101) e *uizino* (373.3, 379.90).

En posición tónica só temos *conquerer* (cfr. 3.10) e *sandiçe* (323.5, 514.23,25).

3.27. Alternancia na representación da nasalidade.– Tamén na 2ª parte hai alternancia na representación da nasalidade, pero hai moitos máis casos en que se representa xa a forma moderna sen til. Temos alternancia en *algũus* (368.16, 516.19, etc.) e *alguus* (516.17), *auẽo* e *aueo* (cfr. VI,3.6), *auĩjnr* (460.25) e *avijnr* (503.13), *amẽúde* e *ameúde* (cfr. VI,3.26.6), *corõa* (360.14), pero *coroar* (348.5), *coroarlo* (483.23), *coroarõ* (443.96), *coroado* (483.3, 501.14, 515.4), *detẽemento* e *deteemento* (cfr. VI,3.13), *doas* (384.6, 422.45, 428.11, 450.11, 460.24, 476.16, 477.8, 493.31, 507.14), *dõas* (410.13) e mesmo *donas* (399.72, 443.76,91), *graado* (330.16) e *grãados* (359.33-34), *grãadas* (493.31), *leões* (360.8,9, etc.) e *leoes* (328.41), *lũa* (345.4, 416.15, 464.94) e *lua* (338.22) ou *luar* (462.15), *manãa* (244.3, 249.3, etc.) e *manaa* (334.7), *mão* (252. 33, 318.54, 328.14,43, etc.), *mãos* (246.32,90, 252.30, 319.39, etc.) e *mao* (328.6, 373.20,45,83), *maos* (332.6, 360.14, 443.89), *mĩas* e *mías* (cfr. VI,3.18), *pendões* (318.16, 355.5, etc.) e *pendoes* (379.140), *perdõe* (247.6-7, 500.16) e *perdoauã* (422.

18), *perdooulle* (514.47), *perdoarõ* (433.7), *perdoarey* (267.16), *perdoaría* (477.8), *perdoase* (500.30), *perdoasem* (514.48), *perdoádelle* (500.21), *pertẽeçiã* (246.9) e *perteeçía* (351.5), *rrazõou* (472.9) e *rrazoar* (380.43), *rrazoauã* (481.18), *rrazoando* (443.152), *rrazoado* (386.2, 430.9), *rrazoados* (334.7), *sẽestro* (380.13, 419.12) e *seestro* (319.15), *seestras* (246.33), *tẽer*, etc. e *teedes*, etc. (cfr. VI,3.10), *tẽúdo* (249.9) e *teúdo* (281.19, 443.158), *troyão* (498.18), *troyãos* 35 veces (253.14, 318.64, etc.), *troiãos* 19 veces (244.8, 246.2, 253.12,18,19,32, 279.16, etc.) e *troiaos* (349.8), *troyaos* 81 veces (245.4,8, 252.2,5, 318.63, 319.8, etc.), *uẽesche* (514.24) e *ueéscheme* (514.22), *uĩjna*, *uẽeron*, *uẽera*, *uẽese* e *uijña*, *ueeron*, *ueera*, *ueese*, etc. (cfr. VI,3.10), *uĩjnda* (262.27, 289.17), *vĩjnda* (318.63, 369.14, 370.8) e *vijnda* (319.26, 362.41, 500.21), *yrmãa* (337.11, etc.) e *yrmaas* (272.35); *caes* (479.40) e *caes* (347.5).

Algunhas formas con nasal son: *auĩjnça* (337.15, 391.17, 395.6, 450.9, 500.31), *auĩjnças* (464.21), *bẽeyçóm* (335.16, 337.3, 502.10), *bõauentura* (244.12), *cãal* (489.9), *canpãa* (360.15), *cão* (514.21), *cãos* (395.30), *çẽem* (390.26), *chãa* (401.19), *chãos* (318.50, 326.11), *cĩjnsa* (447.7), *desauĩjnça* (433.13, 450.3), *detẽença* (366.6), *detẽendo* (330.31), *gãados* (443.43,71), *mermidões* (324.10, 327.8, etc.) e *mermidones* (319.38), *mãtẽemento* (253.18), *mãtẽer* (326.19), *órfãa* (359.19), *rremãeçeu* (318.20), *sãa* (401.20), *são* (244.15, 329.4), *sõo* (278.17), *sõos* (326.17), *yrmão* (318.53). Cfr. formas de *gãanar* en VI,3.19 e a alternancia *seruidúe/çertedũe* en VI,3.14.

Xa sen nasal temos: *achaados* (428.6), *amaesçera* (280.7), *ameaçar* (345.21) e outras formas (246.73, 414.10, 468.5, 510.5, 513.25), *ameaça* (361.14, 492.19), *area* (288.16, 334.4, 463.12, 497.17), *beeyzeulle* (360.14-15), *beeyzerã* (359.24), *cadea* (261.30), *cadeas* (510.7), *cárdea* (350.4), *chea* (379.49), *cheas* (246.65), *cheo* (240.7, 332.21), *cheos* (252.21), *çidadaos* (505.9), *deostar* (281.14, 345.21-22), *deostaua* (438.5), *deostoo* (387.5), *encordoado* (243.17), *entençoar* (393.8), *esporoada* (252.34,46), *esporoadas* (375.14, 379.168), *geollos* (338.16, 345.60), *graa* (274.4), *meores* (249.6) ou xa *menor* (443.18), *menores* (399.6), *meos* (246.20, 269.7, 420.16, 463.21, 464.28, 509.28) ou xa *menos* (386.24, 412.22, 516.3) e o erro *mẽnos* (270.12), *meoscabamos* (272.17), *meoscabado* (323.4, 352.8) e *menoscabo* (266.19-20), *meospreçados* (255.10), *meúda* e *meúdas* (cfr. VI,3.26.6), *moesteyro* (246.101, 376.4,8), *noa* (462.42), *nomeada* (253.56, 373.113, 415.7, 418.11, 461.3, 491.12, 492.7, 493.37), *nomeadas* (362.16), *nomeado* (279.145, 469.21, 470.3, 488.22), *nomeados* (516.25,29), *nomeáuase* (279.75), *nomeándose* (328.61), *peedença* (279.110), *perdoança* (405.5, 430.5, 500.31), *poçoadas* (253.5), *poer*, etc. (cfr. VI,3.10), *rresoar* (288.18; tamén 278.18), *semeou* (459.4), *sereas* (488.11,20), *soar* (357.3, 373.15), *soando* (466.27), *soadas* (346.2), *terreal* (246.27, 460.10).

En diferentes ocasións colócase til onde non lle corresponde. Así: *alegríã* (493.29), *Anẽes* (328.25), *Archilãos* (373.65), *cõbãtiase* (355.64), *desnũado* (480.8), *Elẽna* (257.10, 332.30, etc.), *leães* (379.26), *mão* 23 veces (261.4, 318.73, 350.19, etc.), por *mao* (261.4, 355.46, etc.), *Menalão* (253.10, 453.8), *Nicolão* (516.39), *nõme* (246.97, 362.5, 496.8, 508.8), por *nome* (362.24, 376.3,4,5, etc.), *pãos* (361.11, 438.6), por *paos* (373.9), *sinães* (278.12), etc.

Este til tamén se coloca noutros casos alleos á 1ª parte, sempre alternando coa forma propia: *comarquas* (362.8) e *cõmarcas* (457.17), *cõmarqua* (362.9); *cometamos*

(274.24), *cometerõ* (345.19, 379.175) e *cõmeter* (464.64, 506.7), *cõmeteu* (379.116, 497.10, 508.10), *cõmeterã* (506.7), *cõmetese* (514.25), *cumunalment* (249.4, 286.6, 444.13, 447.13) e *cõmunalment* (443.114, tamén 419.4 e 429.8-9); *começar* (387.9), *começou* 15 veces (253.35, 318.19, etc.), *começoos* (325.3, 389.28), *comesçouse* (328. 53), *começoua* (335.11), *começarõ* 6 veces (319.18, 373.51, etc.), *começarom* (345.12), *começárõse* (463.10), *começárõnos* (253.6), *começarã* (345.29), *começémoslo* (345.24), *começada* (395.29, 432.11), *começado* (255.9) e *cõmeçar* (248.12), *cõmeçarlo* (271.7), *cõmeça* (260.17, 262.26), *cõmeçou* 29 veces (247.2-3, 260.13, 261.3, etc.), *cõmecou* (499.5), *cõmeçoo* (281.13-14, 500.2), *cõmeçoos* (464.59, 513.29), *cõmeçoua* (434.13), *cõmeçoulles* (433.5), *cõmeçamos* (248.27, 443.57,62), *cõmeçámoslo* (273.39), *cõmeçastes* (248.24, 273.12), *cõmeçásteslo* (273.13-14), *cõmeçarõ* 13 veces (253.42, 279.83, 160, 280.5,23, etc.), *cõmeçárõse* (373.51), *cõmeçara* (279.136, 445.7), *cõmeçemos* (251.8), *cõmeçase* (432.12), *cõmeçasem* (508.20), *cõmeçada* (272.31, 408. 4), *cõmeçado* (244.5, 248.23, 273.25-26, 352.21, 381.6-7); *começo* (384.15,16) e *cõmeço* (261.57, 273.16, 379.47, 395.19).

Finalmente, no caso do adx. *bo* a situación é moi diferente á da 1ª parte. En plural é normal *bõos* (244.11,12, 252.29,56, 318.12,38, etc.) e só aparece unha vez *boos* (437.6). En singular, ante sust., a forma preferida é agora *bõo*, 76 veces (244.14, 324. 6, 328.35, 338.19, etc.), frente a 29 casos da forma *bom* (244.12, 246.83, 248.3,4, 332.35, etc.), 7 da forma *bon* (324.5, 373.124, etc.) e 10 de *bõ* (252.13, 352.15, 377. 5, 379.181, etc.). Cando vai despois dun sust. ou doutra palabra sempre se usa *bõo* (243.7, 337.16, 345.47, 359.48, 385.4, 390.20, etc.; en total 19 veces). Para o feminino alternan as formas con vocal nasal ou oral: *boa* 16 veces (246.105, 279.114, 280.8, 324.5,6, 351.4, 361.13, etc.), *boas* 16 veces (252.56, 270.6, 272.12, 278.4,10, 279. 135,174, etc.) e *bõa* (252.70, 329.9, 397.14, etc.), *bõas* (252.43, etc.).

3.28. Elisión da vocal e final ante palabra que empeza por vocal.– Na 2ª parte non se practica a elisión dunha maneira xeral, pero hai moitos máis casos ca na 1ª parte. Coa prep. *de* temos: *d'abayxar* (279.47, 382.7), *d'abraçar* (500.3), *d'abrir* (388.7), *d'acá* (356.8), *d'acabar* (352.21, etc.), *de Acastus, d'Achiles* 28 veces (318.58,70, etc.), *d'Achilles* (319.19, 444.16, 508.9) e *de Achiles* (322.7, 335.7, 347.10-11, 350.24), *de Achilles* (496.19), *d'acorrer, d'acorro* (330.14), *d'adubos* (399.77) e *de adubar* (443.144), *muy d'aduro* (493.38), *d'África, d'ágoa* (497.18, 511.6), *de Agamenõ, d'ajudar* (330.17), *d'al* 2 v., *d'alá* 3 v., *de alabastro* (424.2), *d'Alamaña* (318.11), *d'alende* (272.21), *de Alea, d'algo* (244.12, 424.3), *dalgũ* (287.9, 464.59), *dalgũa* (361.25), *d'alí* 9 v., *d'aly* 23 v., *de aly* (460.18), *d'alongar* (373.49), *d'alteza* (419.19-20), *d'alto* 2 v., *d'amar, d'amigo* 2 v., *d'amiga* (319.7), *d'amigos* (392.4), *d'amor* 10 v., *de ameaçar* (345.21), *d'ánbaslas* 24 v., *d'ánbalas* (355.52), *d'anbos, d'anchura* (419.20), *d'andar* 2 v., *d'Andrómaca* (427.6), *d'Angis* (422.2), *d'Antenor* 4 v. e *de Antenor* 2 v., *d'Antenus, d'Antílogus* 2 v., *de Apólines* (408.15), *de Apólinis* (338.22, 342.5), *de Apolo* 3 v., *de Apollo* 2 v., *d'Aprilus* (376.5), *daquel* (246.101, 249.20, etc.), *daqueles* (239.29, 252.45, etc.), *daquela* (252.34, 253.13, etc.), *daquelo* (363.16), *daqueste* (279.83), *daquisto* 7 v., *d'aquí* 29 v., *daquilo* (460.25), *d'Arabia* 2v., *d'Arangóm* (279.50), *de Arcadia, d'arco* 2 v., *d'arder* 2 v., *d'ardido, de Aressa* (279.68), *d'Arges, d'armas* 8 v., *d'Asandrus* e *de*

Asandrus 2 v., *d'ascoytar* (422.34), *d'Asia, d'Aspersuj, d'Atenas* (318.27) e *de Atenas* 8 v., *d'atender, d'atreuudo* (280.21), *d'auer* 18 v., *d'aues* (243.14), *d'Ayas, d'azur* (428. 6), *d'Egistus* e *de Egistus, del* (243.8, etc.), *deles* (246.20, 252.41, etc.), *delles* (476. 14, etc.), *dela* (246.27, 335.7, etc.), *delas* (246.29, etc.), *delo* (367.15, etc.) e *de eles* + verbo 2 v., *de Elena, d'encantamentos* (487.7), *d'ençimar* (442.16), *d'ende* (475.7), *de Eneas, d'engãno* 3 v., *d'engrosar* (462.20), *d'enpuxar* (319.18), *de entençoar* (393.8), *d'entendemento* (389.6) e *de entendemento* (508.19), *d'entrar* 2 v. e *de entrar, d'éntrelos, d'enuiar* (402.6), *d'escriuir, d'escudos, d'escureçer, dese, desa, d'esmaltes* (372. 13), *d'esmeraldas* 2 v., *d'espadas* 6 v., e *de espadas, d'España* 3 v., *d'esquiuar* e *de esquiuar, d'estar* 2 v. e *de estar, deste* (239.26, etc.), *destes, desta* (246.30, etc.), *destas, desto* (349.3, etc.), *d'estoriar* (516.36), *d'Éutor* 19 v., *d'Éctor* 2 v. e *de Éutor* 3 v., *de Europa* 2 v., *de obrar, d'oie* 2 v., *de Oly, d'ome* 4 v., *d'omes, d'ōme, donde* 7 v., *d'ontre* (395. 30), *d'óntrelos* 2 v., *d'ora* 23 v., *d'oras* (356.14), *de Orestes* 2 v., *d'oso* 2 v., *d'Ouçident* 3 v., *d'Ouçidente* (362.36), *d'ouliua* (394.3), *d'Ourient* (243.19), *d'Ouriente* 4 v., *d'ouro* 6 v., *d'ourofrés* (372.22), *d'outorgar* (401.35), *doutro* 2 v., *doutros* 2 v., *doutra* 7 v., *doutras* 2 v. e *de outra* (359.54), *de oyto, de Vlixas* 3 v., *du* 6 v. (342.8, 362.16, 363.5, etc.), *d'uso, d'y* 4 v. e *de y* (346.7), *d'ydade, d'yr* (322.8), *d'ir* 2 v. e *de yr* 3 veces.

Co artigo é normal *do, da, dos, das,* tanto na 1ª coma na 2ª parte; en cambio, coa forma *un* hai diferencias, pois na 2ª é moi usual a contracción: *dũ* 28 veces (243.19, 246.27, 254.23, 255.4, 261.33, 271.8, 279.50, 289.24, etc.), *dum* (243.16), *dũa* 25 veces (246.26,43, 252.26, 255.4, 272.12,17, 278.15, 279.24, 288.25, 289.21, etc.), *dũas* (243.17, 372.7). Sen contraer temos: *de hũ* (350.23, 437.15), *de hũus* (288.13) e *de hũa* (246.23, 252.39, 362.38, 516.28).

Con outras palabras é menos usual a elisión: *ant'el* (283.14, 338.16, 413.6, 464. 69) e *ante ela; sobr'el* (250.5, 279.65, 284.9, 285.4, 345.43,45,59, 347.7, 358.4,5, 464. 24,29), *sobr'eles* (466.31), *sobr'ela* (240.8), *sobr'elas* (464.32), *sobr'elo* (393.13, 433.3, 441.4, 443.117), *sobr'esto* (483.19) e *sobre el* (345.57), *sobre eles* (379.196), *sobre este* 4 veces, *sobre estes, sobre esto* (384.9), *sobre aquisto, sobre aqueles* 2 veces, *sobre aquelo.* Con *me* temos *ma* (261.7, 395.14,15, 443.31, 516.32), *mo* (247.7, 248.28, 249.9, 335.19, etc.), *mos* (332.13,15), *darm'edes* (406.7), *falarm'ás* (498.5), *ynn'ey* (359.60, 401.39), pero *me ela* (339.9), *me yr,* etc. Tamén é normal con *lle* a combinación *lla* (506.5, 514.9, etc.), *llo* (323.12, 328.29, etc.). Non hai casos de contracción con *entre* e *este: entre eles* (252.36-37, 253.48), *este amor* (345.62, 356.23), etc. Tampouco con *en: en el* (355.59), *en elo* (332.27, etc.), *en este* (343.11, etc.), *en esto, en hũ* (352.4), *en outra* (318.24, 355.38), *en outro* (330.2, 345.71-72). Co artigo xa citei *enno, enna, eno, ena* e as formas modernas *na, nas* (cfr. 3.25).

Un cambio témolo coa palabra *grande.* Frente á 1ª parte, en que só hai 3 casos de *grand,* na 2ª abundan, sen que a elisión do *e* estea condicionada por unha vocal seguinte, pois tamén aparecen casos ante consoante ou en posición final. Temos así *grand* ante vocal 72 veces (243.27, 244.5,8, 246.14,103, 252.13, 253.7, 273.38, 318.55, 328.53, 330.33, 334.22, 347.7, 362.11, 370.7, 373.56, 376.10, 379.47,149,172,209, 402.7, 407.23, 418.12, 419.4,10,12, 435.3, 442.17, 446.17, 485.32, 515.8, etc.; 254.12 "grand a sobreguisa"); *grand* ante cons. ou posición final 33 veces (240.7, 248.5, 253.36, 255. 17, 260.9, 261.24, 279.36, 290.11, 318.71, 322.6, 355.53, 379.104, 380.27, 399.42,

442.2, 443.99,136, 446.15,18, 448.9, 453.6, 496.5, 513.28, 515.4, etc.); *grãd* + vocal 12 veces (325.17, 330.32, 344.5, 373.110, 399.12, etc.); *grãd* + cons. ou posición final (366.5, 405.17, 442.3). Alterna coa forma plena *grande* + vocal (318.55, 464.86, 508. 33, tamén 378.8, etc.).

3.29 Elisión da vocal -e en posición final despois de t.– Hai numerosos casos de elisión: *abertament* (2 v.), *afeytament, aficadament* (5 v.), *auondadament, ardidament* (2 v.), *arteyrament, asperament, ascondudament, atreuudament, carament* (40 v.), *castament, çientment* (273.44), *cõmunalment* (3 v.), *conpridament* (4 v.), *cruament* (6 v.), *cumunalment* (4 v.), *deboament* (4 v.), *dereytament, dereitament, derrancadament, desonrradament* (3 v.), *doçement, dooridament, durament, eixelẽt* (516.34), *ençeladament, encubertament* (6 v.), *enganosament, enteyrament, esforçadament, estrayament* (2 v.), *falant, ferament* (18 v.), *fielment, fortement* (25 v.), *grauement, honrradament* (9 v.), *humildosament, jgualment, ygualment, ledament, lealment* (5 v.), *loucament, longament* (5 v.), *malament* (8 v.), *malandãt, mãotẽent* (328.16), *marauillosament* (6 v.), *mãtenẽt* (280. 26, 464.51-52), *mayorment* (8 v.), *mortalment* (11 v.), *nobrement, noblement* (4 v.), *obidientmẽt* (352.16), *omildosament* (2 v.), *onrradament, postremeyrament, primeyrament* (17 v.), *quitament, rregeament* (4 v.), *rremanesçent, rrespladeçent, rricament* (7 v.), *saborosament, sandiament* (2 v.), *Sant Angustino* (516.9), *sanudament* (7 v.), *semellant, seruent, sesudament* (2 v.), *sobejament, sobeiament* (28 v.), *solament* (20 v.), *sotilment* (5 v.), *uiçosament* e *uiuament* (2 v.).

Hai alternancia en *adeant* (11 v.) e *adeante* (5 v.), *almirant* (246.88) e *almirante* (334.21), *brauament* (45 v.) e *brauamẽte* (373.21), *çertament* e *çertamente, contenẽt* (252.13, 350.22,25; tamén 259.5, 275.8) e *contenente* (350.15), *deant* (318.77, tamén 419.12) e *deante* (252.15), *endeant* (10 v.) e *endeante* (5 v.), *font* (261.35) e *fonte, jent* (362.9), *gent* (246.4, 273.43, 277.2, 328.29, 398.4, 420.17, 475.6,8; tamén 476. 10) e *gente* (14 v.), *jente* (437.16), *mort* (345.53) e *morte, Ouçident* (5 v.) e *Ouçidente* (362.36), *Ourient* (243.19, 362.4,26) e *Ouriente* (6 v.), *parent* (5 v.) e *parente* (2 v.), *present* (4 v.) e *presente* (332.8), *senbrant* (14 v.) e *senbrante* (5 v.), *talent* (6 v.) e *talente* (8 v.), *tallant* (372.19), *talant* (319.27), *tallante* (279.115), e *talante* (514.5), *ualent* (11 v.) e *ualente* (8 v.), *uilment* (5 v.), *ujlment* e *uilmente* (424.5), *vijnt* (18 v.) e *vijnte* (279.22).

Non hai elisión en *ante* (276.13), *apostamente* (252.57), *bẽ andante* (488.4-5), *doente* (401.20), *forte, fuste* (406.18), *jnfante* (262.22, 471.11), *monte, noite, noyte, parte, talante* (379.108), *uerdadeyramente* (516.32), etc.

Un caso importante de apócope despois de *k* é *duc* 16 veces (246.93,94, 274.3, 318.27, 355.15,49, etc.), en plural *duques* (246.93, 352.11, etc.), e unha elisión extraña é a de *sabed* 15 veces (246.82, 359.67, 362.20, 372.25, 396.24, etc.), xunto ó normal *sabede* 73 veces (362.26, etc.).

3.30. Alternancia de "cons. + l / cons. + r".– O resultado é paralelo ó que sucede na 1ª parte. Así, temos alternancia en *claridade* (345.54, 372.13, 466.19) e *craridade* (246. 40), *claro* (289.3, 350.29, 463.10, 464.93), *clara* (261.35), *claras* (372.21, 488.11) e *craro* (288.11, 375.2, 412.3, 422.18,40), *conprir* (265.11, 279.108, 399.31, etc.), *conpre* (319.44, 399.77), *conpria* (399.9), *cõprio* (437.32), *cõpreu* (487.23), *cõpriro* (453.

5), *cõprírõlles* (429.16), *conprirey* (262.20), *conpriría* (464.20), *cõpra* (269.23), *conprise* (256.5-6), *conprida* (262.24, 417.4, 423.9-10, 502.13), *conprido* (408.8, 412.21, etc.), *conpridos* (399.72, 508.21, tamén 454.3) e *conplira* (507.23), *se conpla* (449.14), *cõplase* (429.15), *esclareçer* (278.5-6), *esclareçese* (252.5) e *escrareçía* (350.8), *frol* (350.5, 436.5, 443.86,94, 512.17), *frores* (246.53) e *flores* (508.13), *frota* (462.42, 466.11,21, 38) e *flota* (466.22), *mezcla, mezclas* e *mezcra, mezclando* e *mezcrou*, etc. (cfr. VI, 3.21), *noble* 21 veces (243.13-14,18, 246.11,101, 360.2, etc.), *nobles* 9 veces (243.9, 15, 278.11, 332.19, etc.) e *nobre* (246.50,71, 418.6, 425.10), *nobres* (408.8), *nobleza* (277.7, 334.19, 359.29, 446.14, 515.4) e *nobreza* (415.14, 495.31), *noblement* (246.7, 22, 266.4, 283.12) e *nobrement* (243.3), *pobrar* (399.15), *pobrou* (399.16,17, 406.11), *pobrara* (482.4), *pobrará* (475.6), *pobrada* (363.4), *pobradas* (363.5,6, 508.27), *pobrado* (466.15), *prouarla am* (475.8-9) e *poblada* (368.4), *prata* 22 veces (243.3, 246.13,79, 252.32, 255.4, 279.186, etc.) e *plata* (487.33), *prazer* 70 veces (239.29, 242.6, 243. 27,29, 244.8, 249.15, 250.9, etc.), *prazeres* (488.15) e *plazer* 9 veces (339.4, 345.65, 346.2, 354.4, 359.48, 368.11, 373.118, 450.9, 464.49); xunto a outras formas do verbo *prazer* (cfr. VI,3.10) alternan *praza* (359.17,56, 464.30, etc.) e *plázauos* (418.12); *pleitesía* 12 veces (262.19, 266.10, 321.7, etc.), *pleytesía* (405.15, 442.20-21), *pleitesías* 9 veces (381.2, 396.19, 397.7, etc.), *pleytesías* (274.9, 416.4-5,5, 443.139) e *preitesía* (389.25, 396.5,9), *preytesía* (393.12, 402.4), *preitesías* (398.4, 406.45), *singlar* (456. 10, 459.15, 462.7), *singlarõ* (502.7) e *singrauã* (496.5), *singraro* (461.7).

Só hai casos con rotacismo en *branca* (372.8), *brancas* (278.4), *branco* (246.7, 372.20, 501.17; tamén 372.12), *brancos* (401.4), *brando* (381.5), *conpridament* (382. 7, 396.11,17, 421.7), *despobrado* (511.3), *despobrada* (363.10, 474.15, 475.5), *despobradas* (395.24), *despraza* (352.17), *despregaua* (280.25), *despregarõ* (355.5), *despregadas* (326.3), *dobrada* (379.12,102), *endiabrados* (389.6), *enfraqueçerõ* (253.19, 254. 9), *febre* (392.6), *febres* (379.123), *fracos* (256.11, 285.9), *fraques* (345.31), *Frandes* (279.44), *grudo* (350.8), *jograres* (493.15), *jograresas* (493.16), *praça* (250.8, 413.2, 438.9), *praças* (372.6), *praga* (359.16), *prazo* (341.7, 384.9, 464.14), *senbrant* (318.78, 321.4, 359.49, 437.34, 464.33, 503.16; tamén 261.40, 283.11, 319.8, 500.4), *senbrante* (369.13, 390.23, 409.15, 418.14; tamén 335.3), *trauado* (492.20), *trauados* (493.18), *uenabres* (345.12) e *uenabro* (498.13,24).

Casos sen rotacismo son *clerizía* (257.4, 358.4), *clerizías* (243.23), *enplegarey* (437.24), *esplandeçer* (318.11), *esplandeçiã* (326.4), *gloriosos* (332.9), *igleias* (246.12), *pleito* (244.5, 248.23,37,38, 252.17,79, 318.12, etc.), *rresplãdeçent* (509.11), *rresplandeçía* (288.11), *tenplo* (246.2-3,5,6,7,9,10,101, 337.18,20, 342.4, 406.12,15, etc.), *tenple* (406.12), *templo* (345.11,20), *tenplos* (332.19).

Nuns cantos casos hai ultracorrección: *Cleta* (484.3) por *Creta* (485.1,3), *conplar* (252.35) e *plez* (252.42, 368.15) por *prez*. A forma *afretadas* (457.4) é normal.

3.31. Terminación -ge/-gen.– Ó contrario da 1ª parte, aquí temos alternancia das dúas terminacións: *linage* (279.34,47, 350.20), *liñage* (267.7, 2 v.), *linagẽ* (246.95, 257.2, 266.6, 272.27,35, 279.100-101, 280.17, 281.18, 285.6, 332.16, 337.6, 344.5, 369.5, 391.9, 396.28, 399.19, 406.26, 425.9-10, 437.9,16,21,28,35,45, 450.7, 453.9, 457.15, 467.8, 474.11,17, 475.7, 486.5,14, 494.15, 495.13, 500.27, 504.11, 508.13,22,26,

511.12) e *liñagẽ* (399.12), en plural *liñágẽes* (399.7), case sempre masc.; *linguaiem* fem. (453.9); *menagẽ* (443.143, 501.12); *mesaie* (masc. en 255.20, 263.6, 283.2; fem. en 267.6), *mesaiẽ* (masc. en 395.12; fem. en 338.19, 343.16) e *ymagẽ* (246.44,49, 350.14, 21,25,28, 413.5,8, 419.8,19), plural *ymágẽes* (246.12,16,18,32,76).

3.32. Grafía de palabras con h.– Diferénciase abondo da parte escrita por F. Martís, pois aparecen moitos máis casos de *h* e, ó mesmo tempo, van sen ela palabras que antes a levaban. Alternan formas con *h* ou sen ela en *desherdamento* (495.25,26) e *deserdamento* (474.15, 495.15,30), *desherdar* (332.17, 389.12), *desherdado* (480.12), *desherdados* (399.70) e *deserdar* (251.12, 279.47), *deserdárao* (495.10), *deserdado* (399.39, 406. 26, 451.5, 458.8, 482.4, 496.20), *deserdados* (474.14), *deshonrrada* (383.16) e *desonrrarey* (443.155), *desonrrado* (359.28, etc.), *desonrrada* (430.4, etc.), *heruas* (365.4, 373.80) e *erua* (363.8), *eruas* (318.17, 368.6), *honrra* 35 veces (246.6, 322.6, 338.8, 26, 339.10, 352.10, 360.2-3, 418.9, etc.), *honrras* (257.6, 258.3,4, 443.96) e *onrra* 9 veces (251.9, 252.16, 263.18, 273.10, 385.11, 417.6, 418.12, 491.12, 515.8), *onrras* (483.22), *honrrar* (495.39), *honrramos* (406.22), *honrraría* (501.8), *honrrarõ* (360. 20) e *onrrar* (495.33), *onrrárõno* (394.6), *honrrado* 19 veces (246.3,9,102,105, 257. 3, 349.5-6, 381.9, 383.16, etc.), *honrrados* 11 veces (345.73, 352.19, 359.12, 393. 3-4, etc.) e *onrrado* (273.8), *onrrados* (273.8, 274.10, 332.19, 495.36), *honrrada* 8 veces (262.22, 349.6, 351.5, 369.6, 383.7, 502.4, etc.), *honrradas* (455.4, 495.33-34,40) e *onrrada* (263.11, 415.6), *honrradament* (358.2, 402.9, 403.6, 479.4,6, 515.3) e *onrradament* (246.104), *honta* (248.11) e *onta* (272.26, 273.11, 281.18), *ontas* (329.3, 494. 7), *Horestes* (507.6) e *Orestes* (479.6, 507.18,19), *hoste* 82 veces (243.28, 246.6,107, 247.2, 248.6,20,30, 249.4, etc.) e *oste* (245.7), *humildouse* e *omildaua, omildóuselles* ou *omillar, humildoso, humildosa* e *omildosos* (cfr. VI,3.26.5), *humildosament* (452. 5-6) e *omildosament* (408.18, 417.4-5), *thesouro* (360.5, 401.37, 407.11, 443.17,28), *thesouros* (399.79-80, 462.8) e *tesouro* (243.20, 254.24, 447.8), *tesouros* (399.72, 442.18). No caso de *home* cambia totalmente, pois agora nunca aparece con *h: ome* 55 veces (243.27, 246.45, 326.12,18, 327.11, 328.13,58, etc.), *ome* 89 veces (242. 3,7, 246.50,60,65, 318.20,67,84, 346.12, etc.), *omes* 23 veces (244.11, 246.58,59,95, 359.20, etc.).

Só aparecen con *h* as palabras *Corinthio* (471.7, 474.6), *herdade* (337.6), *herdamento* (248.34), *herdamentos* (399.5), *herdeyro* (376.14, 501.4, 504.9, 514.49), *herdeyros* (399.69, 443.39, 515.9, 516.37-38), *Hermiona* (503.1,2-3,3,10,13), *Hosdras* (330.35), *Leohetis* (246.95).

Aparecen sen *h* as palabras *desonrra* 16 veces (323.8, 352.12, 360.23, 395.19, etc.), *dessonrra* (274.19, 281.18, 287.10), *desonrras, desonrradament* (395.12, 404.5), *elmos* (318.16), *maldesonrrado, omizío* (441.11), *onbros* (380.14), *ora* (247.5, 318.83, 326. 14, etc.), *oras* (360.5), *orta* (447.6), *óspede* (397.15), *rretraer* (443.138), *rretraẽ* (443. 139), *rretraendo* (286.3, 373.115, 446.11) e outras formas do verbo. Tamén as diferentes formas de *haber: auer, ey, aio, ás* (262.7, 281.24, 359.10, etc.), *an* (321.8, 359. 22, etc.), *am* (246.29, 318.84, etc.),*auía, ouuestes, ouuese, ouuer,* etc. Para a 3ª persoa do pres. a forma dominante agora é *á* 159 veces (242.3,7, 244.13, 246.24, etc.), *ay* (352.17, 364.3, 399.67, 407.18), *ános* (377.9) e só en 6 ocasións aparece *ha* (279.103, 362.5, 368.5, 382.2, 401.30, 437.15).

De maneira ultracorrecta aparece *h* na 3ª persoa do pres. de *seer: he* (244.13, 246.24, 318.82, 321.3, etc.) é case xeral, xunto a 4 casos de *e* (261.6, 266.12, 269. 29, 379.121); na 2ª persoa *es* (283.7, 332.25, 359.26, etc.). Tamén temos *baruaschãas* (361.19) e *baruascãas* (511.6), *hu* 90 veces (239.32, 243.27, 246.4,25, etc.), *huquer que* (263.20, 353.7) e *u* 16 veces (261.55, 278.6,16, 279.151,171, 289.19, etc.), *hurgullo, hurgollo* e *urgullo* ou *orgullo, hurgulloso,* etc. e *urgulloso* ou *orgullosos,* etc. (cfr. VI,3.26.5), *hordinoulle* (464.11) e *ordinou,* etc. (cfr. VI,3.26.6), *huueamos, huueara, huuiase* (cfr. VI,3.15), *hermo* (359.15, 399.40), *hunllas* (409.7), *huntarõ* (403.5-6), *hũ* (241.5, 318.19,55, etc.), *hum* (324.2), *hvm* (335.2, 408.3), *hvn* (247.1), *hũus* (319. 31, etc.), *hũa* (243.8,19, etc.), *Jhesucristo* (516.11,12,15), *nihũ,* etc. (cfr. VI,3.26.6) e *hyrmãa* (395.11), xunto ó normal *yrmãa* (337.11, etc.). Non levan *h,* ó contrario de F. Martís, *osmar* (242.4, 246.51, 425.10, 462.5, etc.), *osmey* (442.5), etc. e *proeza* (277.7, 359.4, 446.14, 460.29).

3.33. **S- *líquido.*–** Hai máis casos ca na 1ª parte: *scripta* (259.5), *scripto* (246.80, 464. 27,44), *scriptos* (516.21,29), *scriuã* (516.39), *scriuir* (362.7-8,9), *scripuf* (516.31), *scriueu* (381.4,7, 516.2,4,5,39), *scripueu* (464.16), *scriuío* (464.16, 516.10), *scriuirõ* (362. 14, 516.2), *scudo* (319.17), *speriçudos* (462.36), *speso* (462.15), *spirimentos* (487.7, 22,28,30,36), *spíritu* (425.21), *sporas* (318.54) e *sçienças* (449.6).

3.34. ***Alternancia*** **f/ph.–** Só se rexistra a alternancia entre *propheçía* (423.9, 449.19), *propheçias* (384.16) e *profeçías* (495.37) e entre *prophetizara* (449.5) e *profetizou* (357. 4).

3.35. ***Alternancia*** **c/ç.–** Temos máis casos ca en F. Martís. Así, *c* ante *e, i: cerca* (379. 127), *certos* (434.5), *certas* (320.7, 467.6), *cidade* (324.4, 361.16, 373.6), *Citayres* (443.75), *graciolles* (429.6), *Polícena* (516.26), *preciosas* (338.17), *preciosos* (408.9), *procições* (419.18-19), *rrecebeu* (328.12), *rrecebestes* (263.22), *rreceberõ* (493.27), *rreceberã* (330.46), *rrecebesedes* (263.21), *rrecebudo* (244.17), *sacrificio* (408.21) e *seiscentos* (516.6-7). Uso ante *a, o, u,* en lugar de *ç,* atopámolo en *abracar* (509.15), *cobijcamos* (321.12), *cõmecou* (499.5), *comecasche* (514.23), *coñuscudos* (319.17), *esforcaua* (288.6), *estacõ* (257.4), *lancas* (318.15), *precauã* (492.19), *precados* (379. 154), *pusfacaua* (277.2-3) e *seruico* (332.18). Extrañamente, hai 3 casos nos que aparece, de maneira contraria, *ç* por c: açalço (327.6) por *acalço, marços* (487.33) por *marcos* e *çõmecarõ* (446.13) por *cõmeçarõ.*

É un fenómeno que se dá con certa frecuencia nos textos medievais. O feito de se utilizar a grafía *ça, çe, çi, ço, çu* co valor de [s] e que poida alternar con *c* en *ce, ci,* sen que cambie a pronuncia, leva a que, ultracorrectamente, poidan aparecer casos de *ca, co, cu* con este mesmo valor e non co que lle corresponde de [k]. É o mesmo que sucede cando se utiliza *g* ante *a, o, u* co valor de [ʒ].

3.36. ***Alternancia das grafías*** **ge/gue, gi/gui.–** Diferénciase claramente de F. Martís, pois en posición inicial domina absolutamente a grafía *gue, gui* e hai poucos casos de *ge, gi.* Así: *guerra* (337.8), *guerreyro* (330.16), *guisa* (318.14,39), *guisamentos* (408.7), *guisar* (323.13), etc. ou, raramente, *gerra* (462.17), *gerreyro* (279.122), *gerreyros* (319.29), etc.

En posición interna é ó revés, posto que hai más de 110 casos da grafía *ge, gi* por uns 33 de *gue, gui*. Así: *agia* (379.182, 409.17), *agias* (488.12), *agillou, chegey* (443. 145), *chege, chegedes, entrege, entregedes* (386.31), *fidalgía* (277.7), *malgiados* (454.14), *outorgem, pagey, rrogey* (443.140), *sange* (240.7, etc.), *segía* (343.10), etc. ou *aguia* (409.17), *aguillou* (319.28), *aguisando* (495.9), *sangue* (379.195), *seguir* (441.12), etc.

3.37. Uso de consoante dobre.– O uso está moito máis limitado ca na 1ª parte. Os casos de *ss* son moi poucos: *ssarrou* (350.32), *sse* (279.94,144, 288.7), *sseer* (274.11), *sseia* (273.34), *sseiamos* (273.42), *ssen* (273.30, 289.14), *ssenpre* (273.42), *sserras* (362. 18), *ssesaenta* (273.31), *sseus* (279.82, 287.9, 289.11, 290.3), *ssom* (273.37), *ssomos* (281.17), *ssoo* (469.36), *ssoya* (274.25), *ssua* (279.82,86, 284.15), *ssuas* (290.15), *ssy* (274.12, 286.8, 290.4). Tamén en *cõssello* (275.3, 276.3,6,8, 286.8, 352.13), *cõssellos* (287.14), *de cõssiũ* (290.8). Case todos estes exemplos se concentran nos mesmos folios e van en contra da regra xeral, que é o uso da consoante simple: *acõsellar* (319.9), *calarse* (325.20), *consello* (322.9), *cõsello* (275.4, 276.9, 287.4, 325.19, etc.), *cõsigo* (318.38), *falsou* (319.36), *pẽsar* (335.4), etc.

Ocasionalmente temos: *abbades* (358.4), *abbadesa* (376.4) e *abadesa* (376.10), *trabballo* (429.7), *affám* (273.32,38, 276.9, 373.110, 379.50, 402.7), *Áffrica* (362.24), *cõffondudas* (281.25), *Delffón* (507.11), *ffeyto* (273.25, 510.15), *ffezerã* (286.6), *ffogir* (273.35), *ffose* (499.12), *ffuj* (279.78, 499.14) e *ffuyo* (279.79).

No caso de *r* múltiple inicial é xeral o uso de *rr* e só unha vez atopo *reyno* (458. 8). En posición interna hai algún caso de *r* por *rr* e viceversa. Así: *arastrando* (383.21) por *arrastrando* (328.21,23,28,35); *quiría* (261.22), *quiriã* (274.16) e *queredes* (338. 26) por *quirría, quirrían, querredes.* O contrario en *gorreçer* (454.4) por *goreçer* (261. 55); *Orrestes* (479.6) por *Orestes* (479.5); *quirría* (347.5, 360.23, 384.7, 464.81) e *quirríã* (332.34, 357.12, 395.18) por *quiría, quirían.* Para o uso de *ll* e *l* véxase VI,3.17.

3.38. Representación gráfica da consoante bilabial v *e da vocal* u.– Maioritariamente úsase *u* para os dous casos. Así, coma consoante: *auía* (241.7, 243.28), *auiuando* (252. 54), *enueia* (248.17, 464.11), *enuía* (266.11), *enuiaua* (320.8), *enujou* (334.7,8, 351. 3), *todauía* (373.123), *ueeriades* (318.15), *uianda* (255.14), *uila* (243.26), *uiuer* (359. 9), *uiuo* (240.3), etc. A grafía *v* é rara e úsase menos ca na 1ª parte: *avedes* (361.3), *aviuada* (372.31), *aviuados* (324.8), *enveia* (436.32), *envía* (266.11), *vagar* (379.5), *veeriades* (318.10), *verdes* (512.16), *veña* (337.18), *viandas* (255.13,16), *vil* (437.21), *vjño* (243.5), *viuer* (359.10), *viua* (359.7), *viuo* (333.3), etc.

Tamén pode aparecer *v* co valor de vocal: *hvm* (335.2, 408.3), *hvn* (247.1), *hva* (509.2), *ovtro* (278.2, 288.2), *qvando* 28 veces (258.3, 260.3, 271.3, 274.3, 276.3, 319.2, 320.3, 327.2, 357.2, etc.), *qvantos* (474.3), *qve* (446.16), *Vlyxas* (492.3), *Vlixas* (318.24,28, 406.33, etc.) e *vngidos* (349.9).

3.39. Representación gráfica da consoante prepalatal sonora [ž].– Coma na 1ª parte, alternan *i, j* e *g*, en posición inicial e interna, pero con certo predominio de *i* sobre *j*. Así: *ia* (240.12, 318.17,72, 475.2, etc.), *ia mays* (320.5), *ja* (272.8, 444.22), *iazía* (243. 13), *jazía* (318.77), *jogo* (319.36), *joyas* (491.8), *julgado* (435.9), *ajuda* (246.78), *beijar*

(500.3), *beyiarlle ya* (513.17), *cuio* (406.15), *cujo* (497.15), *cuja* (269.31), *cuias* (421. 8), *enueia* (381.18,19, 382.2,10), *noio* (493.6), *oie* (269.43, 321.6, 325.14, etc.), *peleia* (355.34, 379.193,194), *priióm* (485.39,40, 510.14, 514.49), *prijóm* (261.16), *quiie* (359.52), *seia* (284.16), *sobeia* (242.4), etc.

A grafía *g* úsase etimoloxicamente ou xa noutros casos: *correger* (248.8), *engeño* (246.14), *longe* (362.10), *tanger* (274.12), etc. e, por exemplo, en *quige* (359.53, etc.) ou *fige* (248.11, etc.), xunto a *fije* (248.16). Con algunha forma hai xa tendencia a reemplazala pola máis usual: *jent* (362.9) e *jente* (437.16), xunto a *gent* (277.2, 328.29, etc.), *gentes* (330.25, etc.). Cfr. os casos citados en VI,3.31.

Non abunda, coma na 1ª parte, o uso de *g* ante *a, o, u* con este valor. Só aparecen *chãgudos* (349.9), *cõstrenga* (247.9-10), *espargudas* (280.37), *espargudos* (279.165) e *pelegara* (458.12). Un uso especial témolo no nome propio *Aias*, pois, ó lado de *Aias* (280.38,39, 355.7,33, 356.27, etc.), aparece *Ayas* (280.35, 330.40, 356.2,17, etc.), que pode representar outro sonido.

3.40. Representación gráfica da vocal **i**.– Coma na 1ª parte, poden aparecer *i, j* e *y* para representa-la vocal, pero agora cunha marcada preferencia pola grafía con *i* en tódalas posicións, que alterna sobre todo con *y*, sendo *j* menos empregada. Así: *alí* (252.41, 325.16, etc.), *ademais* (243.21), *amigos* (322.9), *aquí* (248.12,30, etc.), *auía* (285.9), *busquei* (248.28), *dia* (244.3), *enuiase* (476.9), *fiquei* (509.12), *leito* (335.19), *leixouse* (328.55), *mais* (243.27, etc.), *marauilla* (254.8), *noite* (343.3), *pois* (243.2), *queimar* (244.19), *queixado* (328.66), *rreis* (464.31), *seis* (246.88), *si* (252.68), *ualía* (243.9-10), *uiuo* (496.12), etc.

Con *y* ou *j*: *alj* (279.26), *aly* (243.23, etc.), *aprendj* (272.45), *aquy* (264.6), *aquj* (352.14), *auja* (318.32), *auya* (343.4), *aujuado* (318.28), *cobijçaua* (284.8), *dereyto* (440.8), *desy* (350.23), *Djomedes* (355.14), *direyuos* (318.27), *enujou* (347.3), *fanyçees* (490.3), *farey* (341.14), *fijou* (464.83), *jnfernos* (332.10), *leyto* (335.20), *leyxaua* (322.8), *mays* (255.11), *maraujlla* (253.57), *noyte* (343.14), *olujdar* (260.5), *pedj* (248. 28), *poys* (332.11), *pojs* (272.11), *rrej* (516.34), *rryo* (383.20), *sy* (252.43), *sjnal* (509. 22,26), *ujl* (273.16), *ydade* (252.35), *jdade* (514.25), *yda* (318.83), *yndia* (350.4), *yrey* (339.14), etc.

En posición interna, xunto a *y*, hai máis casos de *i* ca en F. Martís: *ayos* (508.15), *bayo* (279.50, 372.14), *desmayado* (261.61), *desmayados* (244.17, etc.), *esmayados* (330. 27-28), *estrayo* e *estraya* (cfr. VI,3.42), *goyo* (359.48, 419.18), *joyas* (491.8), *mayo* (368.10), *mayor* (246.10, etc.), *moyos* (359.23, 443.21), *saya* (512.14), *Troya* (347. 6), *troyãos* (253.14, etc.), *troyaos* (245.8, etc.), etc. e *estraio* (453.6), *estraios* (401. 9-10), *estraias* (243.15), *maior* (401.3), *Troia* 18 veces (334.6, 376.7, etc.), *troiãos* 19 veces (244.8, 246.2, etc.), *troiaos* (349.8).

3.41. Alternancia gráfica **sç/ç**.– Hai as mesmas posibilidades ca na 1ª parte, se ben non sempre coinciden os verbos. Aparece só *ç* en: *amorteçía* (330.20), *amorteçiase* (358. 8, 500.5), *amorteçeuse* (333.3, 359.62, 380.21), *amorteçerõ* (246.59), *amorteçida* (239.32, 332.29, 359.64, 425.13,19), *amortiçido* (499.16), *amorteçido* (284.9, 285. 4, 328.45, 345.45, 423.5,7, 514.30,42), *amorteçidos* (345.34,67), *anoyteçeu* (462.

14), *basteçer* (393.15), *bastiçidos* (361.8), *conteçe* (287.6), *defaleçẽdo* (279.97), *desfaleçemento* (279.107, 382.4), *desfaleçeu* (345.35), *desfaleçeulle* (330.20), *desgradeçeulle* (250.11), *despereçería* (509.27), *enfraqueçerõ* (253.19, 254.9), *ensandeçer* (259.7, 379.199), *ensandeçía* (254.17), *entristeçiã* (409.15), *esclareçer* (278.5-6), *esclareçese* (252.5), *escrareçía* (350.8), *escureçer* (284.3, 289.3-4), *esplandeçer* (318.11), *esplandeçiã* (326.4), *estraeçer* (512.22), *estreeçeulles* (472.14), *estrayçí* (488.24), *estremeçía* (278. 16, 280.23, 493.15), *estremeçerõ* (328.23-24), *faleçía* (361.9), *faleçiã* (345.34), *faleçeu* (337.13, 499.16), *faleçeulle* (284.18, 437.2-3), *faleçerõ* (361.28, 429.12), *faleçerey* (457.14), *faleçerá* (263.15), *faleçeremos* (497.23), *faleçesem* (279.15), *garneçer* (256. 8), *gorneçesen* (372.3), *naçença* (359.13, 516.12,15), *pertẽeçía* (508.16), *pertẽeçiã* (246.68), *rremãeçeu* (318.20), *rrequeçeu* (440.2), *rresplãdeçent* (509.11) e *rresplandeçía* (288.11).

Aparece só *sç* en: *acaesçemento* (287.9), *acaesçementos* (287.7), *acaesçer* (391.22), *acaesçe* (287.19, 480.15), *acaesçeu* (473.7), *acaesçera* (477.3), *amaesçera* (280.7), *coñosçíã* (508.17-18), *coñosçeu* (319.30, 514.43), *coñosçeuo* (496.23), *coñosçérõse* (252.68), *coñosçeremos* (272.29), *coñosçería* (399.57), *coñosçesem* (422.15), *coñosçudo* (507. 18, 512.24), *coñusçudo* (281.6), *coñosçudos* (508.25), *conosçudos* (432.4), *coñuscudos* (319.17), *coñosçudas* (464.16), *desçerõ* (345.7), *enpeesçemento* (411.24) e *rremanesçent* (399.25-26).

Domina o uso de *ç* en: *creçer* (279.160, 326.16, 363.8, 379.107, 450.6), *creçía* (246.78, 290.13), *creçíãlle* (343.5), *creçeu* (318.30, 376.10, 379.80, 405.17, 508.11, 513.28), *creçeulles* (345.9), *creçío* (379.104, 442.2, 444.13), *creçerõ* (318.71, 330.14, 422.21), *creçera* (395.15), *creçerá* (261.62), *creçese* (395.25) e *cresçer* (261.56), *cresçe* (373.94), *cresçía* (356.35, 379.17,147), *cresçeu* (379.184, 440.4, 446.5, 461.3), *cresçío* (379.48, 380.27, 395.21, 443.125), *cresçerõ* (330.36, 462.18); *estabeleçudo* (240.12), *estabeleçudas* (240.11) e *estabelesçudo* (353.8-9); *goreçer* (261.55, 386.27, 466.12, 489. 8, 499.11, 502.6), *gorreçer* (454.4), *goreçerõ* (515.7), *goreçerá* (244.13), *goreçería* (330. 50), *goreçese* (323.11), *guareçeu* (430.10) e *goresçer* (468.5); *gradeçer* (443.104), *gradeçeu* (501.7), *gradeçeullo* (373.121, 379.157, 464.82), *gradeçéulleslo* (250.7), *gradeçeu[m]o* (486.13), *gradeçerõ* (276.9), *gradeçeruos ey* (385.11-12), *gradeçudo* (443.96) e *gradesçéulleslo* (497.24), *gradesçéullelo* (433.5); *mereçe* (345.52, 425.12), *mereçía* (250.5, 430.5), *mereçí* (437.10, 441.10), *meriçí* (332.11), *mereçeu* (437.8), *mereçemos* (280.13), *mereçedes* (248.8), *mereçerõ* (475.18), *mereçera* (437.46, 443.136), *mereçesẽ* (432.15) e *meresçí* (437.37), *meresçeu* (280.40, 436.13), *meresçerõ* (493.27); case exclusivamente *naçer* (255.8, 332.12, 359.22, 363.8, 429.19), *naçe* (381.19), *naçẽ* (365.4), *naçí* (359.13,15,23, 401.7, 437.10, 514.33,36), *naçeu* (252.21, 272.23, 330.5, 343.16, 356.30, 359.14, 379.20,66, 436.13, 437.8, 444.7, 474.11-12, 481.12, 485.13, 516.11), *naçeo* (407.22), *naçío* (318.67, 335.14), *naçemos* (272.33), *naçerõ* (327.3), *naçera* (467. 3, 472.5, 484.6, 492.7), *naçerã* (243.10, 246.56-57), *naçería* (442.11), *naçese* (255.9, 362.17), *naçerẽ* (367.11, 475.10), *naçido* (328.13), *naçidos* (359.22), *naçudo* (487. 26), *naçudos* (399.69-70), *naçuda* (359.17) e *nasçeu* (359.8).

Domina *sç* en: *desçendía* (372.16-17), *desçendíã* (462.16), *desçenderõ* (279.179) e *deçẽdeu* (380.16); *paresçer* (252.12, 343.17, 436.11, 503.5, 509.9), *paresçe* (389.21), *paresçía* (275.7, 330.34, 372.9, 380.29, 466.19), *paresçeu* (345.10, 443.119), *paresçerõ*

(488.20), *paresçerá* (325.14, 357.4, 378.10), *paresçese* (372.31) e *pareçer* (379.20), *pareçia* (372.18, 481.8), *pareçiã* (281.10, 421.4), *pareçeu* (379.141), *pareçeulle* (261. 36), *pareçerá* (399.81), *pareçerã* (276.14-15).

Están á par: *enpeeçer* (390.31), *enpeeçía* (319.14) e *enpeesçer* (347.8), *enpeesçeu* (492.11), *mereçemento* (514.4) e *meresçemento* (510.14), *pereçera* (481.5) e *peresçer* (462.20). Son normais as formas *coñosco* (262.9, 392.18), *ensandesco* (269.19,35), *falesca* (251.10), *iasco* (261.14), *iasca* (269.41), *nascã* (507.9), *padesco* (261.7), *paresca* (269.24, 379.111).

Finalmente, hai varios casos de ultracorrección: *asçender* (408.12) e *se asçendeu* (410.17), xunto a *açendeu* (443.148), *açendudas* (345.54, 373.111); a forma *cobijsço* (269.26), xunto a *cobijço* (279.108, 359.54,55), *cobijça* (412.10), etc.; as formas *comesçar* (479.15-16), *comesçey* (382.11) e *comesçouse* (328.53), xunto ás numerosas de *começar* ou *cõmeçar* (cfr. VI,3.27).

3.42. O léxico.– En parte coincide con F. Martís, pero tamén presenta diverxencias no tratamento fonético das palabras. Así, aparecen as formas *ata* (241.5, 318.13,76, etc.), *andámeos* (361.18-19, 511.8), *auijnça* e *auijnças* (cfr. VI,3.27), *ayre* (246.70, 253.43, 279.4, 288.11, 379.13, 409.4), *burzeses* (399.71) e *burzesas* (422.32), *coñosçer* (cfr. VI,3.41), *caer* (cfr. VI,3.10), *chuuia* (289.21, 462.31), que agora alterna con *chúuea* (466.18) e *chouias* (456.6), *dulta* (252.23, etc.), *dultança* (265.14, 267. 19, etc.), *dultar, dulto, dultades, dultedes, dulte, dultado, dultada,* etc. e *dultoso* (466. 11), así como *dultadoyro* (445.11), xunto ós raros *deuedauã* (422.17), *deueda*[*da*] (373.75) e *deuedadas* (368.27), *dereyto* (249.11, 318.44, etc.), *enqueijóm* (372.33), *escaleyra* (350.12), *escriuir* (cfr. VI,3.10 e 33), *fumes* (421.4), *loar* (473.4), *loauã* (350. 26), *loou* (429.8), *loarõ* (354.14), *loasen* (274.8) e *loãdo* (443.135), *oyr* e tódalas súas formas (cfr. VI,3.10), *oyda* (480.16), *Rruujo* (364.3), *senlleyro* (512.13), *senllas* (363.4), *senllos* (246.33, 485.34), *soudar, soudoua, soúdama, soúdame* e *soúde* (cfr. VI,3.26.1), *testemõia* (416.15) e *testemoĩas* (416.14). Contrariamente, só aparece *doaro* (487.46) e, en lugar de *avergonçado,* a forma *enuergonçados* (274.17). Xunto ó normal *color* (241. 6, 260.8, 261.5, 269.32, 436.6, 437.3), *collor* (261.45), *collores* (338.16, 462.27) e *colorada* (436.5), aparece 1 vez *coores* (246.42). Tamén ó lado de *mortaldade* (318.30, 327.11, 330.26) atopamos *mortandade* (318.75, 326.21, 443.112). Falta agora *ravioso,* pero rexistrámo-la forma case galega *rráuea* (356.35), xunto á máis portuguesa *rrayua* (358.7).

Casos de dobre forma, coma en F. Martís, son: *áruore* (288.23) e *áruor* (246.27, 279.183, 363.8), plur. *áruores* (368.6); *acabdelladas* alterna agora con *acobdellados* e *acoudillarõ; coudillo* alterna con *cobdillo* e *coldel* (cfr. VI,3.26.1); xunto a *coa* (328. 20) a forma verbal *collando* (367.8); as formas *canbeou, canbease* (cfr. VI,3.26.6) e o sust. *seu cánbea* (272.25); a forma *canbax* (355.57, 379.31) xunto a *canbayses* (290. 7); a alternancia entre *despois* 118 veces (240.4, 241.8, 243.6, 246.28,75,76, 250.13, 321.8,10, 330.24,30, etc.) ou *despoys* (318.68, 429.17, 439.4, 463.10, 472.5, 479. 42, 497.28), agora máis usada, e *depois* 27 veces (249.17, 253.20, 273.36, 278.6, 279. 104, 327.9, 345.10, 390.28, 395.8, 396.7, etc.) ou *depoys* (412.25, 416.9,11, 434.3, 435.10, 462.41); a alternancia entre *espaldas* (279.18), tamén *espaldeiras* (243.16), e

espádoas (279.42,127, 357.8, 372.27, 379.62); a forma *medio* (362.5, 513.32), e *Medioterráneo* (362.33), xunto a *meo* 18 veces (252.52,67, 319.12, 328.56, 362.26,27, 28,29, 345.44, etc.), *meodía* (289.6, 326.14, 332.32, 380.31) e *meos* (331.5); *mijsmos* (475.9) frente ó normal *meesmo*, etc.; xunto a *perígoo* 11 veces (272.13, 457.16, etc.), *perijgoo* (443.81-82), *perígoos* 11 veces (381.14, 400.6, etc.), *perigoosa* 3 veces (359. 14, etc.), *perigooso* 12 veces (261.58, 279.19, etc.) e *perigoosos* (459.16, etc.), a forma *peligro* (338.3); a alternancia entre *palaura* e *paráuoa* (cfr. VI,3.22) e entre *senalados* e *sinalados* ou *asenalados* e *asinalados* (cfr. VI,3.26.6); a utilización exclusiva de *uergonça* (281.26, 328.34, 389.7, 425.8, 443.87, 459.3, 464.38) e o maioritario *uergonçoso* (389.25, 414.5), *uergonçosas* (443.135), xunto a *uergonoso* (273.29).

Noutros casos difire de F. Martís. Así, aparecen coma únicas formas *çidade* (245. 9, 246.106, 248.7, etc.), *conquerer* (cfr. VI,3.10) e *cõqueredores* (443.56-57), *door* (251. 11, 359.68, 399.39, 443.27), *doores* (332.21), *doorida* (401.17, 515.15), *dooridas* (425. 4, 481.13), *doorido* (239.27-28, 242.5, 254.8, 279.132, 289.13, 359.67, 436.12), *dooridos* (422.21,34) e *dooridament* (239.28), *estraya* (269.5, 318.75, 354.16, 359.36, 399. 58,61, 406.20, etc.), *estrayas* (345.19, 363.12, 366.5, 379.149, 405.17, 408.17, 492.3), *estraias* (243.15), *estrayo* (252.21, 284.10, 406.8, 422.23, 436.12, 460.3,25, 466.5), *estraio* (453.6), *estrayos* (358.12, 389.6, 493.14), *estraios* (401.9-10) e *estrayar* (487. 20), *estrayament* (253.8, 368.9), *meatade* (287.20, 327.11, 330.32, 362.30,32,36, 373. 22, 380.42, 396.17, 480.5, 489.13), *maestría* e *maestre* (cfr. VI,3.26.3), *perda* (240.8, 246.107, 319.20, etc.), *perdas* (273.29, 321.8, etc.), con *perdidosa* (263.10, 332.7) e *perdidoso* (272.38, 481.11) ou *perdidosos* (245.5), *quiçays* (387.8), *rrégeo* (279.77, 355.59, 373.82, 379.191, 466.22-23,23, 489.9,11, 514.56), *rrégeas* (368.25), *rregeament* (290.8, 356.24, 357.18, 514.9), *sobéruea* e *soberueoso* (cfr. VI,3.26.6), *uingança* (cfr. VI,3.26.6) e *jnsoa* (cfr. VI,3.26.5).

Por outra banda, unicamente achamos *beesta* ou *besta* xunto a *baesteyros* e *beesteyros* (cfr. VI,3.26.3); o plural normal é agora *dioses* (cfr. VI,3.26.6); prefírese agora *entõ* 23 veces (330.34,48, 357.21, 391.20, 397.8, 408.10, 410.16, etc.), *entõçe* 18 veces (248.37, 252.61, 268.11, 269.28, 279.130,163, 280.6,15, etc.) ou *entonçe* 45 veces (318. 23, 330.30,36, 357.13, 373.23,48, 383.20, etc.) a *estonçe* 6 veces (379.92, 395.15, 405.15, 469.4, 471.16, 507.2; tamén 341.11) e *estonçes* (345.60); son exclusivos *nihũ*, *nihũa*, etc. (cfr. VI,3.26.6) e hai máis casos de *seeta*, *seetas* ca de *saeta*, *saetas* (cfr. VI, 3.26.3) e de *vingar* ca de *vengar* (cfr. VI,3.26.6).

Coincide tamén con F. Martís en formas coma *acó* (244.16), *aló* (246.54, 255.6, 337.21, 342.8, 350.12, 351.4, 443.43, etc.), *alá* (338.14, 353.5, etc.), *agũa*, *çeo* (246. 39, 330.48, 362.8, etc.), *çeos* (274.8, 332.9), *enteyro* (289.24), *enteyra* (389.26), *enueia* (248.17, 433.13, 464.11, 516.31), *fame* (319.9, 443.27), *fea* (399.50), *feo* (446.9), *marfil* (243.14, 396.6), *mellor* (243.26, 246.23, etc.), *melloría* (379.115, 436.11), *negra* (361.7, 401.17), *negro* (239.25, 330.21, 359.44), *ourelado* (372.21), *pao* (cfr. VI, 3.27), *pel* (341.14), *peor* (279.103, 379.194, 390.17, etc.), *enpeoramento* (257.8), *enpeorarõ* (273.10-11), *solamente* (*solament* 20 veces: 260.10, 318.78, 343.9, etc.) e *uoluer* (318.66, etc.).

Outras coincidencias ou diverxencias con F. Martís son: *abastada* (461.5), *abastados* (411.11), *acalçar* (379.136), *acalçaua* (261.41, 438.7, 466.32), etc., *acalço* (279.

19,152-153, 379.206, 485.29), que alterna agora con *alcanço*(279.32, 326.20, 327.7, 355.48), *adágaras* (355.28, 379.71), *adeantarse* (287.14), agora *difizios* (246.8-9), *adur* (356.34) e *aduro* 24 veces (245.5, 328.54, 341.9, etc.), tamén *de duro* (515.8) e *d'aduro* (493.38), *afaagaua, afiuzase* e tamén agora *afeuzauã, afeuzado* (cfr. VI,3.26.6), *afronta* (279.61), *ágoa* (cfr. VI,3.26.5), *aguçoso* (488.22), *alançáualles* (438.6), *alcáçer* (381.11), *amostráualles* (246.73), *animalias* (363.13), *aperta* (261.30), *apertou* (319.26-27, 373. 66), agora só *aperçeber* (495.19), *aperçebemos* (248.26), *aqueste,* etc. (cfr. VI,3.11), só *ardido* (318.44, etc.), *rroubar* (399.60, etc.) e *rroubo* (443.115), *asperança* (261.49, 337.17, 380.44, etc.) e *asperar* (318.81), *aspero* (261.31), *asperemos* (244.14), etc., *asalidores* (252.15), *astragamento* (289.12, 318.55, 328.10, 422.25) e *astragar* (279. 124, 281.16, 345.64), *astragou* (443.68,73), etc., *atal* (343.11,15, 399.52, 413.8, 416.9, 443.85, 485.30), *ataes* (355.66) e *tal, atã* (279.26, 328.57, 379.52, 441.6, 442.17), *atãto* (259.2, 443.132, 461.10), *atãtos* (328.15, 373.101) e *tan, tanto, auantal* (379.34, 195), *auesa, auesas* (cfr. VI,3.21), *áuol* e tamén agora *áuole* (cfr. VI,3.23), *auoleza* (328. 35,36, 507.20), só a forma *aaz* (280.25, 357.4, etc.), *azes* (318.19, 324.7, etc.).

Tamén temos *caentura* (260.10, 269.36, etc.), agora *çĩjnsa* (447.7) e o castelanismo *çeniza* (350.24); as formas *çinquoenta* ou *çinquoeenta* (cfr. VI,3.20), *cobijça* (369.7), agora *cõfondiçõ* (249.12,13), *colpe* (279.28,83, etc.), *colpes* 21 veces (252.22,65,73, 318.40, etc.) e xa máis casos de *golpe* 5 veces (319.36, 328.40, 355.10, etc.) e *golpes* 11 veces (288.19, 290.9, 319.13, etc.), así como a forma *colbe* (514.11) e *golpeado* (356.31); *cõmigo* (261.44, 337.18, 339.13, 371.10, etc.), *cortés* (397.12, 373.124) e *cortesa* (443.30, 471.14) coma femininos, *cras* (251.7, etc.), *creença* (416.20), *cruu* (252.18, 330.4, 328.34, etc.) e *cruel* (420.20), *de cõsũu* (252.57, 342.7, 357.11, 379. 8, etc.) e *densũu* (356.17), *demostrança* (509.26), agora *despús* (490.30), *dereyteyro* (515.5), *dereyteiros* (399.33), *derrancadas* (405.17-18), só *desuariados* (343.5, 352.22), *desde* (246.67), *desmalladas* (379.9,72), *desmanchoulle* (379.31), *desmanchada* (373. 85), *desmanchadas* (252.18,25, 281.8, etc.), *desnenbrado* (274.10-11), *nẽbro* (462.33, 513.33) e *nenbrudo* (498.13), só *despedaçar* (422.16), *despedaçado* (506.6), *despedaçados* (281.10, etc.), *despedaçadas* (281.8) e *espedaçar* (345.69, 359.30,38, 389.78), *espedaçado* (274.10, etc.), *espedaçados* (347.12, etc.), *detẽença* (366.6) e *duzentos* (246. 20, 319.10-11, 330.23, 379.173).

Continúa con *emenda* (262.12,13, 263.11, 452.4, tamén 260.18), *enmentre* (501.8) e *mentre* (330.12-13, 339.7), *enpoçoada* (356.36), *entençóm* (395.15-16, tamén 265. 6-7, 437.32-33, 442.2,12, 466.5-6), *enxeco* e *enxequo* (cfr. VI,3.20), *escarno* (273.11, 470.10), *estormentos* (493.16, 495.38; tamén 419.16), *fellóm* (279.131), *feuera* (274.4), *fiança* (387.7, 406.24, 419.25), agora *feúza* (338.23), *folía* (250.10, 450.6, 492.21, etc.), *fremosa* (246.21,49, etc.), *fremosas* (243.8, 246.65, etc.), *fremoso* (246.11,47, etc.), *fremosos* (246.13,33,67, etc.) e *fremosura* (492.12-13), *fronte* masc. (512.17), só *jayám* (318.32, 356.25), *justiça* (386.19, etc.) e *juyzo* (430.8).

Despois temos só *lazeyra* (334.23), *lazeyras* (429.7), *lazerados* (443.41) e *leal* (339.8); agora a forma *lumiosa* (401.20-21), *maas* (270.6, 379.176, etc.), *mao* (320.11, etc.), *malament* (337.10, 345.49, etc.), *mármol* (422.20, 460.13) e *mármor* (246.7,42, 350.3,6, 361.7, 402.10, 501.17, 511.8), *masnadas* (464.52), agora *ónichel* (360.16-17), só a forma *naues* (256.5, 373.111, etc.), *nẽbrar* (381.8) e outras formas (259.7, 261.

42, 343.9, 352.14, 389.19, 442.14, 453.10, 509.23); agora *nérueos* (361.10), forma máis galega; só *noueno* (367.3), *odor* (415.10) e *olor* (246.69), *oiemays* (244.17, 349. 7), *oiemais* (248.32, 319.44, etc.) e *oymays* (244.8, 240.11, etc.), *oymais* (338.10, 340. 6, 342.8, etc.).

Finalmente, temos *pe* (247.2, 356.30, etc.) e *pees* (241.5, 246.18, etc.); só *perigoaro* (462.42), *perigoado* (497.15); *perfía* (319.46, 379.48, etc.), *perfiada* (279.72) e *perfiosas* (389.29); *piar* (cfr. VI,3.43), agora formas de *pusfaçar* e *posfaço/pusfaço* (cfr. VI,3.26.5), agora *perçebíase* (256.3), *prol* só fem. (272.40, 279.158, 322.6, etc.), *proueyros* (408.1), *rregnos* (473.8) e *rreyno* (339.19, etc.), *rruço* (279.44), *sandía* (359.51, 380.6, etc.) e *sandeu* (261.29, 355.7, etc.), *sẽestro* e *seestro* (cfr. VI,3.27), *seruiço, sol* (383.31), *soo* (512.13), *soos* (245.70, 406.4) e agora tamén *solo* (261.9), *soonbra* (261. 32,35,38,43,44), *sorrijr* (274.4), *seus* e *sous* (254.26), agora *talent* (244.17, 327.7, etc.) ou *talente* (261.28, 359.34, etc.), *terçer día* (264.5, 353.3, 383.30, 430.8, 453.5, 469.19) e *terçeyra* (362.23-24), *terçeyro* (246.23; con *día* 265.6, 268.3), *toste* (252.31, 318.21, etc.), *trameterá* (272.41), *trançóm* (279.85, etc.), *trezentos* (279.185, 372.16, 448.11), *trijnta* (cfr. VI,3.43), *uegada* (355.67), *vegada* (464.75), *uegadas* (288.19, 443.120) e *uez* (318.71, etc.), *uezes* (243.5, 252.38, etc.), *ueruo* (260.11, 383.31), *vijnda* ou *vijnda* (cfr. VI,3.27), *uoontade* (325.5, 335.14, 347.4, etc.). Tamén as variantes *arredor* (243. 20, 252.43, 278.6, 443.67, etc.), *de rredor* (368.12), *a derredor* (383.26) e *en derredor* (319.40, 328.6, 345.27, etc.).

No léxico tamén podemos atopar outras diferencias con F. Martís por se utilizaren na 2ª parte palabras que non están na 1ª ou formas diferentes. Así, palabras exclusivas do galego, coma *auenças* (399.71-72), *cadal* (463.21), *caustras* (342.5), *desauijnça* (433. 13, 450.3), *ensuçiado* (410.12) xunto a *ensuçado* (449.12-13), *esleeçõ* (249.18, 250.5), *esleerõ* (250.7), *esleérõno* (250.6), *goyo* (249.15, 359.17,48, 419.17) e *gouçosa* (261. 22), *hunllas* (409.7), *julio* (355.3), *juyo* (368.10), *meogo* (379.182), *ouliua* (394.3), *poluo* (240.7, 319.35, 379.79), *poluos* (246.46) e *poo* (379.34), *sangre* (329.8, 341.14, 410.12, 437.16, 449.13) xunto a *sangue, soterrayo* (425.4). Tamén é moi usual *ca* coma termo de comparación (248.6,7,29, 264.10, 267.12, 274.11,17, 279.136, 285.10, 345. 46, 399.51,75, 464.4, 469.29, 470.3, 477.11, 478.10, 487.9,11,18,44, 493.30, 498. 11,14, 507.17, 514.4), xunto a *que* 5 veces (254.10, 496.21, etc.).

Amais destas, podemos citar aínda outras palabras da 2ª parte, coma *abisos* (489. 9), *acapelamento* (288.16-17, 326.16-17), *acolleytos* (253.40, 280.3), *ajuntança* (509. 20), *aliuearás* (337.26-27) e *aliues* (335.17), *apedrar* (438.15, 449.4), *apedrámoslo* (443. 19) e *apedreado* (464.100), *apuparlles* (319.19), *apupando* (284.4) e *apupos* (274.13), *artillos* (246.66), *asinados* (345.19), *ástrago* (246.79), *ástragos* (422.29), *atachado* (507. 20), *azizones* (246.35), *bestiões* (243.14), *bordos* (462.29, 495.7), *bozinas* (278.17, 497.19), *calaures* (495.8 e tamén 462.29), *calónica* (345.70), *calũnia* (368.17), *capeyrote* (274.4), *a cas del* (397.17), *çientment* (273.44), *çinllas* (422.31), *cõbooças* (503.12), *colcha* (243.19,20), *cõparaçóm* (487.16), *corredios* (512.16), *corto* part. (281.12, 446. 4), *costados* (345.13), *criaçõ* (424.13, 516.10,12), *crueza* (390.7), *deleyxado* (399.68), *desaconsellados* (346.4, 442.8) e *desconsellado* (401.34), *desaguisada* (248.16), *desaguisadas* (449.18) e *desguisada* (272.23), *desguisado* (475.11), *desasperança* (409.19), *descabeçar* (449.3-4) e *escabeçar* (443.34-35), *escabeçados* (499.9), *descolorar* (498.21),

descolorada (436.5), *desmayado* (261.61, 464.50), *desmayados* (244.17, 253.20, 279. 160,172, 383.4, 399.58, etc.) e *esmayado* (285.3), *esmayados* (330.27-28), *esmayamento* (328.26, 409.9), *desterrado* (472.3), *desterrados* (462.3-4) e *esterrados* (473.8), *destoruar* (263.19) e *estoruou* (495.24), *estoruastes* (338.28), *estoruados* (395.20), *déuida* (509.3; tamén 332.16), *déuido* (511.12; tamén 500.13), *donear* (281.7), *drudaría* (345. 62-63), *duc* (cfr. VI,3.29).

Continúa a lista con *eixelẽt* (516.34), *ementado* (267.17), *enarbornar* (373.73), *enderençou* (426.3, 513.3-4), *enderençadas* (471.17), *enmiziase* (500.30), *ensangoentados* (252.65), *entenas* (462.27), *entrañas* (281.10) e *entraños* (243.5), *enxaltada* (437. 33, 515.21), *enxaltado* (401.29, 494.15-16, 508.26, etc.), *enxaltados* (399.36, 515.10), *esteos* (246.12-13), *estorua* sust. (255.9, 432.14), *estoruas* (439.3), *famijnto* (319.9), *fijnr* (261.61), *fijnda* (329.9), *fijnçer* (335.13), *folgo* (497.17) e *fólego* (514.18,42), *a fondóm* (246.28), *forniztos* (437.22), *friorentas* (456.6), *gouernallo* (462.29), *gouernallos* (495. 6), *jalde* (402.11) e *jalne* (350.3, 361.7), *lánpaas* (246.76, 345.54), *maaestança* (500.29), *mallas* (279.66,141, 330.19, etc.), *mastos* (421.8, 462.26), *millares* (279.184) e *milleyros* (279.121), *nenos* (427.7,8), *neto* (496.20), *netos* (399.13) e *neptos* (399.18), *partiçóm* (433.11; tamén 362.29), *peiurarõ* (416.22), *peiurados* (443.11-12), *perdiçõ* (443. 129), *preço* (252.55, 253.54,55, 272.9, 368.28, etc.) e *prez* (266.6, 372.22, etc.), *prenda* (341.13), *preste* (269.35) e *prestes* (336.4, 454.10), *quitaçõ* (433.4), *rrazimos* (497. 25), *rreguardo* (464.74), *rremijda* (399.74), *rremuño* (489.4) ou *rremuno* (489.6), *rreys* (349.9, etc.) e *rrex* (332.9, 379.153), *sagramento* (495.16), *sagramentos* (417.2), *sagrou* (419.24), *saráuea* (375.7), *sederenta* (319.16); *sesaenta* (324.4, 362.19, 373.27, 386. 15, 515.19, 516.7, etc.), frente a *sesseẽta* (88.5, 35.11) de F. Martís; *siluar* (496.16), *sinificar* (509.24), *soo* 'chan' (345.7, 428.7), *torquil* (350.9), *toruões* (462.18), *uiso* (345.55), *uosco* (399.32) e *cõuosco* (406.5), *uiolas* (493.16). Xunto a *mãtenẽt* (280. 26, 464.51-52) rexístrase *mãotẽent* (328.16).

Algunhas formas son castelanismos, como *armadilla* (267.10-11), ou confusións ó traducir: *bestias* (363.12, 408.17) por *besta* (350.5); *dexatvos* (397.5), *collando* (367. 8); *falarõ* (463.11) por *acharon; o* (261.48, 448.6) por *ou; pez* (509.23, 512.19) por *peixe; a nariz* (259.7).

Nos nomes propios tamén se atopan grandes diferencias con respecto á 1ª parte, posto que hai unha maior confusión nas formas, especialmente no vocalismo (cfr. VI, 3.26.1 a 6). Agora *Ẽytor* aparece raramente, xa que o normal é que se diga *Ẽctor* (239. 32, 244.6, 332.23, 443.59,64, 452.5, etc.) ou *Ẽutor* (239.28, 242.3, 243.2, 257.6,7, etc.). Tamén é raro *Pares* (401.11, etc.), pois úsase case sempre *Paris* (318.21, etc.). Xunto a *Minerua* hai *Miñerua* (413.6) e *Minuerua* (406.11,12,15, etc.). Outras formas son: *Maris* (332.9) por *Marte; Liomẽdo* (395.7) por Leomedón; *Daméns* (479.3), *Ydaméns* (479.6) e *Ydamẽéns* (485.4); *Tegris* (460.11), *Pulidamis* (330.31), etc.

3.43. Anomalías gráficas.– Particularidade da 2ª parte frente á 1ª é o uso constante dunha raia ondulada enriba de dobre *uu*, en casos coma *ouuo, ouuese*, etc., así como unha maneira especial de representar certas palabras cunha abreviatura anómala. Sucede isto coa palabra *agiña*, representada 36 veces con abreviatura de *aguina* (318.52, 339. 7, etc.) e unha vez escrito *agina* e ó mesmo tempo coa abreviatura de *gui* (279.127); ta-

mén con *fogir* (261.55, etc.), que aparece coa abreviatura de *foguir* (273.34, 281.24, 423.10).

Noutros casos en lugar de *pi* temos abreviatura falsa de *pri*. Así: *esprinos* (496.15), *priares* (246.19-20, 288.13), xunto a *piar* (246.19,26,30, 350.12), *piares* (246.31,34), *Prilónape* (493.34), xunto a *Pilónape* (492.17, 493.37), *Pririus* (380.3, etc.), xunto a *Pirius* (cfr. VI,3.26.6), *prinor* (280.11, 325.21, 329.11), *printura* (350.7) por *pintura* (350.4, 509.8), *printor* (350.5), *printase* (350.5), *printada* (266.3-4, 269.34, 328.41, 332.31), *printadas* (428.3), *printado* (243.3, 279.53, 350.6), *printados* (428.6), xunto a *pintada* (259.5, 261.45), *pintados* (252.56-57), *sosprirar* (271.3) e *sospirando* (260.11), *suspirar* (408.22), etc.

Outras veces o que sobra é un *i*: *criijam* (419.5), *triijgo* (443.92), *triijnta* 9 veces (318.39, 463.7, etc.). Tamén aparece unha abreviatura de *dentero* (422.43) por *dentro* e de *calaueres* (462.29) por *calaures* (495.8).

3.44. Diferencias na reproducción dos títulos.– Na maioría dos casos os títulos dos capítulos foron escritos "a posteriori" por unha terceira man; pero, xunto a esta clase de títulos,hai unha serie de capítulos nos que aparece un título especial, que é coma se fose a parte final do capítulo anterior. Son os títulos do tipo "agora leixa o conto a falar dos gregos por cõtar as feyturas dos troyãos" (74.1) ou "agora leixa o conto a falar desto por cõtar a terçeyra batalla que ouueron" (151.1). Para estes títulos hai unha diferencia fundamental entre o escrito por F. Martís e a 2ª parte, posto que F. Martís escribiu el mesmo o texto, enmarcando os renglóns con raias continuas de cor vermella e empezando coa primeira letra de tamaño algo maior. Ocorre isto nos cap. 8.1-5, 24.1-2, 37.1-2, 48.1-2, 49.1-2, 52.1-3, 54.1-2, 55.1-2, 74.1, 87.1-2, 95.1-2, 107.1-2, 110.1-3, 112.1-2, 126.1, 127.1-2, 150.1-2, 151.1, 155.1, 160.1, 169.1-2, 171.1, 179.1-2, 180.1, 191.1-2, 196.1, 204.1, 207.1, 213.1-2, 218.1, 220.1-2, 231.1, 292.1-2, 305.1, 306.1, 307.1, 310.1-2 e 311.1. No cap. 181, despois do título escrito por outra man (liñas 1-2), F. Martís engadiu "esta estoria...ánbaslas partes" (liñas 3-4). Pola contra, despois de 37.1-2 outra man engadiu "de cõmo conta a estoria" (37.3) e despois de 218.1 "a oytaua batalla" (218.2). Finalmente, en 165.1-2, 300.1-2, 314.1 e 317.1 F. Martís non enmarcou o título cunha raia arredor e en 52.1-3 só enmarcou 2 liñas.

En contraposición, na 2ª parte este tipo de títulos, na súa maior parte, non foron escritos pola mesma man que escribiu o texto seguinte, senón que se actuou da mesma maneira que para o resto dos títulos: escribiuse todo o seu contido á marxe, deixouse un espacio en branco e, máis tarde, unha terceira man escribiunos todos. Acontece isto nos caps. 244.1-2, 248.1-2, 251.1, 255.1-2, 266.1-2, 278.1, 287.1-2, 288.1, 320.1-2, 324.1, 334.1-2, 335.1, 352.1-2, 355.1, 362.1, 369.1-2, 372.1, 375.1, 376.1-2, 379.1, 384.1-2, 412.1-2, 414.1-2, 416.1-2, 434.1-2, 439.1, 449.1-2, 450.1-2, 452.1-2, 457.1-2 e 476.1.

Só aparecen uns cantos casos en que esta clase de títulos foron escritos polo mesmo copista do texto, pero aínda así de maneira diferente a F. Martís, pois empeza con letra inicial maiúscula, idéntica á maiúscula con que comeza sempre a 1ª liña do texto, e non os enmarca cunha raia arredor. Así en 381.1-4, 408.1-2, 462.1-6, 479.1-2, 481.1-2, 485.1-2, 495.1-2, 502.1-2 e 503.1.

Dentro deste tipo de títulos escritos polo mesmo copista aínda hai unhas cantas particularidades. Así, en 411.1 comeza con maiúscula e está enmarcada toda a 1ª liña. O título remata na 2ª liña ("ladiõ"), sen enmarcar, continuando xa esta 2ª liña co comezo do texto, coa consoante da 1ª palabra ("Conta") maiúscula, pero de moito menor tamaño ca nos casos en que vai inicial. Algo semellante ocorre en 464.1-2, se ben aquí non vai enmarcado.

Otras peculiaridades son: o cap. 465 é da propia colleita do traductor, pois non está no castelán, e a 1ª liña ("Aquí nom auya capítolo, segundo oyredes") foi escrita por outra man. No cap. 483, as liñas 2-3 ("Agora...por rrey") escribiunas o copista do texto e a liña 1 ("de cõmo sse conta a estoria adeãte") unha man distinta. Finalmente, no cap. 247 falta o título, porque se desplazou a 248.1-2, e tamén falta no cap. 254. Por outra banda, en 367.13 a palabra "Outrosí", con que comeza o párrafo final do cap., empeza unha liña nova con inicial maiúscula, coma se fose un título, e a liña anterior só contén unha palabra ("bayxo"), quedando o resto en branco.

4. Características lingüísticas e gráficas dos títulos.– Os títulos de cada capítulo, como xa indiquei, foron escritos máis tarde por unha terceira man, que debeu ser tamén a que escribiu a letra inicial maiúscula de cada capítulo. Non podemos saber se foi un único escriba o que copiou os títulos ou máis de un, aínda que por certas particularidades poderiamos pensar en dous[14]. Para que este copista soubese o que tiña que escribir, o encarregado de copia-lo texto sempre puxo á marxe o contido do título e unha letra pequeniña correspondente á inicial.

O escriba destas rúbricas non se mostrou moi seguro na súa transcrición. Moitas veces copia de maneira diferente o que lle indicaban á marxe e distorsiona a reo os nomes propios. A inseguridade chega ás grafías e ás alternancias lingüísticas, ás veces con erros manifestos.

A lingua que presentan as rúbricas non é idéntica a ningunha das dúas partes estudiadas máis arriba, coincidindo unhas veces con F. Martís e outras co autor da 2ª parte, ou afastándose dos dous para presentar unhas características propias na grafía ou na forma fonética. Velaquí os resultados, que na maioría dos casos mostran preferencia pola forma galega.

4.1. Alternancia ai/ei.– Xunto a *rretraya* (35.1) e as alternancias *traycõ* (384.2), *treyçõ* (412.1), *traydores* (429.1), *treedores* (412.2), o normal é *ei: rreyña* (46.1, 83.1, 166.1, 369.1, 380.1, 512.1), *rreyna* (226.1, 262.1, 263.2, 264.1, 266.1, 267.1, 268.1, 270.2, 285.1, 313.1, 320.1, 321.1, 332.1, 335.1, 336.1, 337.1, 338.1, 339.1, 370.1, 371.1, 383.1, 403.1, 410.1, 438.1), *rreynna* (340.1, 341.1, 415.2, 425.1), *rreynnas* (487.2), *seyo* (6.1, 123.1, 152.1, 319.1), *sseyo* (233.1), *seyrom* (373.2), *seyrõ* (252.1) e *seysem* (374.2).

---

[14] Martínez Salazar di: "ilustran el códice letras capitales de formas varias, rojas y azules, alternadas casi siempre, y tanto estas letras como las rúbricas, parecen dibujadas por varias manos" (*Crónica Troyana*, I, p. XI).

4.2. Non hai exemplos.

4.3. Non hai exemplos.

4.4. Terceira persoa dos pretéritos fortes.– Aínda que dominan os casos con *-o*, hai alternancia: *disso* (22.1, 104.1, 341.1, 499.1), *diso* (293.1), *djsso* ou *djso* (está abreviado en 106.1, 270.1, 294.1, 295.1, 302.1, 410.2), *fezo* (111.3, 115.1, 146.1, 325.1, 329.1, 378.1, 397.1), *ffezo* (10.1, 12.1 2 v., 34.2, 89.1, 447.1, 466.1) e *fez* (176.2), *ouuo* (105.1, 108.2, 161.1, 297.1, 315.1) e *ouue* (12.1, 23.2, 308.2, 447.2), *poso* (93.1, 500.1), *quiso* (248.1), *soube* (370.1), *trouxe* (227.1, 265.2) e *maltrouxe* (320.1).

4.5. Terceira persoa dos pretéritos fracos da 3ª conxugación.– Ó contrario das outras dúas partes, dominan as formas en *-o: ffugío* (505.1), *ordío* (469.1), *partío* (4.1, 454.1), *partyo* (452.2, 459.1), *seyo* (6.1, 123.1, 152.1, 319.1) e *sseyo* (233.1). A forma *-eu* só en *espedeu* (199.1), *pedeu* (225.2, 452.2) e *parteu* (294.1, tamén 299.1). Un híbrido das dúas en *descobreo* (406.1).

4.6. Perfecto dos verbos da 2ª conxugación.– Dominan as formas en *-eu: acolleu* (423.1), *acorreu* (136.1), *aprendeu* (492.1), *ascondeu* (342.1), *conteceu* (119.2), *creçeu* (103.1), *defendeu* (276.1, 280.2), *entendeu* (343.1), *gorneçeu* (2.3), *prometeu* (406.2), *rreçebeu* (9.1) e *rrespondeu* 20 veces (139.1, 264.1, 273.1, etc.). A forma *-eo* témola en *agradesçeo* (501.2), *moueo* (395.1, 399.1, 443.1) e *rrespondeo* (164.1). Unha vez a forma *cayo* (283.1).

Para o verbo *vir* temos *veo* (91.1, 118.1, 120.1, 131.1, 133.1) e *uẽo* (132.1, 134.1, 135.1) e para *dar* as variantes *deu* (101.1, 163.1, 301.1, 303.1, 336.1, 425.2) e *dou* 19 veces (4.1, 19.1, 21.1, 28.1, 29.1, 30.1, 31.1, 32.1, etc.).

4.7. Non hai exemplos.

4.8. Encontro do imperfecto co pronome o *e outras palabras con* -ao.– Non temos ningún caso. O único que aparece é a alternancia entre *aa* (109.1, 123.1, 129.1, 130.1, 166.1, 221.2, 225.2, 252.1, 263.2, etc.), *aas* (47.1, 235.1) e *á* (117.1, 118.1, 125.1, 140.1, 224.2, 233.1, 234.1, 267.1, 268.1, 320.2, 323.2, 336.1, 373.2). Nunha ocasión aparece *aa* (142.1) ultracorrectamente coma artigo.

4.9. Palatalización de formas verbais.– Só témo-las formas do verbo *trager: trouxe* (227.1, 265.2) e *maltrouxe* (320.1).

4.10. Outras formas verbais.– Entre as formas verbais que aparecen cómpre salientar *caera* (490.1), *detouesse* (228.2), *dizem* (14.1, tamén 38.2), *dizíã* (124.2), *disera* (225.1, 277.1), *disese* (398.2), *estouesẽ* (275.1), *fezerõ* (114.1, 120.1, 128.1, etc.), *ffezerom* (453.1), *fezera* (309.2, tamén 486.1), *ffezesse* (176.1), *maldizendo* (283.1), *oyredes* (465.1), *oyra* (35.2), *poserõ* (121.1, 280.1), *preegaua* (304.1), *pro(o)uuese* (349.1), *queríam* (393.2, 434.1, 493.2), *quiserõ* (361.1), *rreçeberõ* (143.1, 420.1), *rreçebera* (341.2), *rrecebe[sse]* (200.2), *soyam* (3.2) e *touese* (248.2).

4.11. Os demostrativos e o pronome persoal de 3ª persoa.– Coincide con F. Martís: *desto* (248.1, 251.1, 288.1, 320.1, 334.1, 335.1, 355.1, 362.1, 375.1, 379.1, 384.1, 416.1, 434.1, 439.1, 449.1, 450.1) e *daquesto* (324.1, 369.1, 372.1, 414.1). A forma masc. é *este* (125.1, 164.1, 195.2, 267.2) e o pron. persoal *el* (93.2, 106.1, 168.2, 176.2, 269.2, 308.2, 313.2, 356.1, 358.1, 452.1, 510.1), contraído con *de* en *del* (23.2, 362.1, 393.2).

4.12. Forma **lo** *do pronome ou do artigo.*– Con *lles* temos *leslo* (406.2) e con *todos* as variantes *tódolos* (111.1, 152.1, 275.1, 285.1, 373.1) e *todoslos* (89.1). Non hai 2ª forma en *mortos os* (426.2) e tampouco co inf.: *quebrar as* + sust. (115.1), *partyr os* (271.1), *pedir o* (347.1), *devisar o* (362.1), etc. Con *por* ou *per* temos: *porlo* (183.2, 225.1, 277.1), *perlo* (103.1) e *porla* (170.2, 346.1, 347.2, 480.1); con *ontre* as formas *óntrela*[*s*] (374.2) e *óntrelos* (450.1) e con *sobre* as combinacións *sóbrela* (153.1, 329.2), *sóbrelo* (440.1, 443.1) e *sobre as* (187.2).

4.13. Non hai exemplos.

4.14. Non hai exemplos.

4.15. Alternancia **oi/ui**.– Alternan as dúas formas, con preferencia por *ui*. Así, alternan *agoreyro* (304.1) e *agüyreyro* (91.1), *coytado* (215.1) e *cuytado* (269.1), *destroyrõ* (97.1), *destroyda* (7.1, 9.2, 428.1) e *destruyda* (384.2), *fuy* 28 veces (138.1, 142.1, 159.1, 172.1,2, 178.1, 223.1, etc.), *ffuy* 22 veces (2.1, 7.1, 13.1, 38.1, 39.1, 40.1, 93.2, etc.) e *foy* (111.1, 235.1), *ffoy* (18.1), *moy* (215.1), *moyto* (312.1) e *muyto* (269.2). Con *oi* temos: *coydado* (154.1), *coyta* (170.1, 322.1), *noyte* (119.2, 170.1, 448.1) e *soyam* (3.2).

4.16. Grupo **-str-** *interior.*– Rexístrase unha vez *rrostro* (137.2).

4.17. Representación da palatal [l].– Acércase máis a F. Martís, pois é normal *ll*: *acolleu* (423.1), *batalla* 40 veces (108.1, 117.1, 118.1, etc.), *batallas* (375.1, 379.2), *consellou* (499.2), *consello* (4.1, etc.), *filla* (203.1), *fillo* (139.1, etc.), *lle* (22.2, 186.2), *lles* (119.2, 124.2, 406.2, 418.1), etc. Só temos *l* en *leslo* (406.2) e tamén en *falou* (498.1), e *ffalou* (426.1), por *achou*, dous casos de confusión co verbo *falar*.

O caso contrario, *ll* por *l*, témolo en *cauallarías* (128.1, 141.1), *caualleyros* (147.1, 224.2, 281.1, 289.2, 342.2, 385.1, 386.1, 392.1), xunto a *caualeyro* (378.1) e *caualeyros* (166.1, 167.1, 492.1, 493.1), *cauallo* (172.1, 216.1), xunto a *caualo* (205.1, 413.1, 418.2, 419.1, 420.2), *Nectóllamus* (447.1), xunto a *Neutálamos*, etc. (cfr. VI,4.26.1), e *villa* (121.1), xunto a *vila* (14.1). Con consoante simple están *Apolo* (92.1, etc.), *Apólinis* (342.1), *aquela* (119.2, 170.1), *castelo* (43.1, 45.1), *ela* (47.2, 403.2), *eles* (17.1, 26.2) e *mil* (289.1).

4.18. Representación da palatal [n].– Coincide coa 2ª parte, pois alternan para a representación ñ, *n* e *nn*, con certa preferencia pola última. Así: *aconpañados* (392.1), *conpañas* (34.2, 463.1, tamén 276.1), *rremuño* (489.2), *sañudo* (225.1), *señor* (53.4, 111.1),

sseñor (47.12), *ssobriños* (452.2), *soño* (510.1), *tijña* (161.2) e *rreyña* 6 veces (cfr. VI, 4.1), xunto con *asanou* (222.1), *conpaneyro* (344.1), *cunado* (241.2), *tijnã* (361.1), *uijnã* (46.2), *rreyna* 24 veces (cfr. VI,4.1) e *conpanna* (45.1, tamén 43.1), *conpanneyro* (486.2), *connoscía* (309.2), *sennores* (414.1), *sonno* (509.1), *ssonnou* (509.1), *vijnnã* (47.2), *rreynna* (4 veces) e *rreynnas* (cfr. VI,4.1). Tamén leva til a palabra *ãnos* (189.1), pero non o leva *donas* (46.1, 47.1, 167.1, 226.1, 239.1).

4.19. Resultados de **gua-** *inicial ou* **-gua-** *interno.*– Só hai exemplos de *ga-*: *gardauã* (176. 2) e *gardasse* (425.2, 499.2). Xunto a eles a reducción a *go-* en *gorneçeu* (2.3) e *gornymentos* (198.1).

4.20. Resultados de **qua-** *inicial.*– O normal é a grafía *qua-*. Así, en *qual* (13.1, 396.2), *quando* (197.2), *quanto* (2.3, 182.1), *quantos* (11.1, etc.), *quarta* (156.1), *quarto* (211. 1). Frente a estes casos temos xa a grafía propia en *catro* (385.1). A grafía ultracorrecta témola en *Andrómaqua* (427.1, 508.1) e *cerqua* (275.2), xunto a *Andrómaca* (84.1, 240. 1, 433.2, 504.1, 505.1) ou *Andrómata* (221.1, 222.1, 223.1, 225.1, 227.1, 228.1, 432. 2) e *cerca* (214.2). Só aparece *arco* (137.1).

4.21. Neutralización de xordas/sonoras.– Non coincide coas outras dúas partes, posto que as grafías *ss* e *s* para o sonido xordo están á par, con algúns máis casos de *ss*. Así: *acorresse* (282.1), *assacados* (16.1), *criasse* (471.2), *detouesse* (228.2), *disso* 4 veces, *ffezesse* (176.1), *fosse* (221.2), *gardasse* (425.2, 499.2), *guerreassem* (474.2), *leixasse* (418.1), *lydassem* (195.2), *matasse* (504.1), *messagie* (18.1), *messagiẽ* (23.1, 100.1), *messagẽ* (99.2), *messajẽ* (22.1), *messagem* (182.2), *messageyros* (186.1), *ouuesse* (154. 1), *passou* (459.2), *vassalos* (17.1, 26.1) e *uissem* (51.2), frente a *asanou* (222.1), *disera* (225.1, 277.1), *disese* (398.2), *doese* (400.2), *diso* (293.1), *enviasem* (353.1), *estouesẽ* (275.1), *fficase* (226.2), *ffosem* (276.2), *mesagiẽ* (20.1), *mesagieyro* (263.1), *mesageyro* (265.2, 268.1), *pasara* (482.1), *pro(o)uuese* (349.1), *seysem* (374.2), *touese* (248.2), *traesem* (391.2), *uasalo* (471.1) e *veese* (323.2). Por erro escribiuse *defensem* (374.1). Non hai casos de ultracorrección e, da posible confusión entre *z/ç/ss*, só temos *enssarrou* (51.2), *asederex* (16.1) e *rreçebeçẽ* (469.2). Con *z* está *mezclou* (467.1, 468.1).

4.22. Neutralización de **b/v.**– Son normais as formas *palauras* (105.1, 193.1, 299.1), *póboos* (363.1) e *pobrou* (460.1). Só aparece *b* por *u* en *tablas* (16.1), que ten un valor especial.

4.23. Formación do plural.– É normal en *principaes* (367.1), *quaes* (111.2, 363.2, 396. 1), *synaes* (410.1), *çibdadãos* (505.2) e *rrazões* (294.1). O que pode faltar é o til de nasalización (cfr. VI,4.27).

4.24. Terminación **-ione.**– Coincide cos outros dous na forma galega: *uisyóm* (223.2).

4.25. Representación da consoante nasal implosiva.– Diferénciase da 1ª e da 2ª parte, posto que, se ben utiliza en posición final til, *n* ou *m*, coma na 2ª, faino en distinta pro-

porción. Segue sendo máis usual a expresión por medio de til (266 casos), en 2º lugar aparecen agora os casos con *m* (100 veces) e pasa á 3ª posición a representación por *n* (só 15 veces). Coma mostra podemos indicar: *acordarõ* (5.1), *ajudauã* (3.1), *armarõ* (119.1), *chegarõ* (53.2), *cõ* (39 veces), *derõ* (166.1), *falarõ* (396.1), *forõ* (189.1), *grã* (454.1), *nõ* (8 veces), etc.; *Alçeóm* (491.2), *andauam* (492.1), *bem* (361.2), *com* (16 veces), *dom* (30.1), *em* (17 veces), *gram* (170.1), *rrazóm* (102.1), etc.; *auyan* (2.3), *con* (27.1), *en* (5 veces), *ouueron* (113.1), *quen* (376.1), *Talamón* (4 veces), *Ténedon* (97. 1) e *tornaron* (414.2).

En posición interna domina a representación por *n* ante calquera consoante (anotei 270 casos): *abastança* (149.1), *ajuntou* (17.1), *Anchises* (390.2), *andauam* (492.1), *Anfícamos* (387.1), *Cansandra* (148.1), *consentir* (248.1), *donzela* (486.2), *enueja* (382. 1), *enviou* (205.2), *onrra* (397.1), *príncipe* (249.2), *aconpañados* (392.1), *canpo* (190. 2), *conpanna* (45.1), *Lonbardya* (477.2), *tenplo* (39.1), *tenpo* (182.1), etc. A representación por til é moito menor (121 casos): *adeãte* (483.1), *ajũtou* (34.1), *astragamẽto* (461.1), *cõpanna* (43.1), *cõsello* (5.1), *cõtar* (223.2), *estãdo* (193.2), *tẽplo* (90.1), *tẽpo* (170.2), etc. A grafía con *m* só aparece en 3 ocasións: *emfadados* (214.1), *empeoraua* (181.2) e *emuyarõ* (53.1).

Dentro das posibles combinacións só aparece a da prep. *en* co art. *lo*, que ten a forma *enno, enna* (grafía con til): *ẽna* (38.2, 147.2, 175.1, 275.1, 331.1, 366.1, 409.2, 418.2, 420.2, 457.2), *ẽnas* (44.1, 136.1, 193.2), *ẽno* (3.1,2, 5.1, 33.1, 45.1, 109.2, 137. 2, 172.1, 190.2, 235.1, 268.2, 342.1, 383.2, 410.1, 469.2) e *ẽnos* (466.2). Coa prep. *con* úsanse as combinacións *cõ o* (265.1), *cõ os* (192.1, 272.1, 325.1, 405.2, 513.2) e *cõ as* (487.2). En 2 ocasións aparece *cõlos* (6.1, 329.1).

4.26. Alternancia vocálica.– Tamén hai numerosos casos.

4.26.1. Alternancia a/o.– Alternan *Nectóllamus* (447.1), *Vencólanos* (53.3) e *Neutálamo* (68.1), *Neutálamos* (506.2), *Palamades* (69.1, 113.2, 114.1), *Polomades* (248.1, 255.1) e *Palomades* (250.1, 286.1), *Polidamas* (333.1, 384.1-2) e *Polidamos* (81.1, 390.2, 391.1) e tamén *Polidemas* (42.2), coa alternancia *a/e*. Só aparece a forma *caudyllo* (250.2).

4.26.2. Alternancia u/i.– Só aparece *-ido* en *naçido* (508.2) e *-udo* en *maltraúdos* (281.2), *metudo* (420.2), *rreçebudo* (477.1), *rreçebudos* (478.1), *rrecebudos* (377.1), *uẽcudos* (281.2) e *vẽcudos* (357.1). Hai alternancia na forma maioritaria *Éytor* 48 veces (27.2, 28.1, 75.1, etc.) e *Eutor* (427.2), tamén *Octor* (452.2), coa alternancia *e/o*.

4.26.3. Alternancia a/e.– Alternan *Écuba* 13 veces (83.1, 166.1, 226.1, 263.2, 264.1, etc.) e *Ácuba* (433.1), *Elenus* (452.1, 432.2) e *Alenus* (433.1), tamén *Lenus* (31.1, 76.1), *Menelao* (38.1, 59.1, 301.1, 302.1) e *Menalao* (53.1, 482.1, 484.2, 504.1), tamén *Menalau* (376.1, 377.1, 426.1) e *Menelau* (354.1), *Nástor* (23.1, 38.1, 66.1, 131. 1, 295.1, 296.1, 299.1, 348.1, 351.1) e *Néstor* (2.2, 475.1), *Pantaselona* (369.1, 370.1, 371.1, 383.2), *Panteselõna* (415.2), *Panteselona* (403.1) e tamén *Pantiselona* (380.1), *Paladyóm* (440.1, 441.1, 442.1), *Paladiõ* (406.1, 443.1, 444.1) e *Peladiõ* (412.1), *Pro-*

tesalao (115.1) e *Proteselao* (67.1), *traydores* (429.1) e *treedores* (412.2). Son formas únicas *fforteleza* (511.1), *saeta* (137.1) e *Tolámacus* (515.1). Cfr. VI,4.26.1.

4.26.4. Alternancia e/o.– Alternan *Atenas* (53.5) e *Atonas* (274.1), *Elena* 10 veces (40.1, 42.1, 46.1, 47.1, etc.) e *Elona* (426.1), *Oneus* (468.1) e *Eneas* (467.1), *Orestes* (471.1, 480.1, 484.1, 506.1) e *Erestes* (507.1), *sepultura* (246.1, 349.2, 350.1, 360.1) e *sopoltura* (447.1), *Ténedon* (97.1), *Ténedoy* (96.2) e *Tónydõ* (45.1), *Téuçer* (455.2) e *Téuçor* (456.1), *Peleus* (508.1) e *Poleus* (496.2). Só aparece *ontre* (474.1, 500.1; tamén 374.2, 450.1). En lugar de *ueerõ* (258.1) escribiuse *ueorõ* (111.1) e *veorõ* (129.1).

4.26.5. Alternancia o/u.– Alternan *Patróculus* (90.1, 145.1) e *Patróculos* (146.1), tamén escrito *Patrícolus* (61.1) e *Acríolos* (53.2), *Príamos* 33 veces (9.1, 10.1, 11.1, 12.1, etc.), *Príamo* (347.1, 393.1, 399.1, 407.2, 418.1, 423.1), *Apríamos* (285.1), *Primos* (101.1, 128.1, 417.1) e *Príamus* (398.1), *Pryamus* (266.2, 371.1, 392.2), *Primus* (100.2), *sepultura* e *sopoltura* (cfr. VI,4.26.4), *Vlixas* 23 veces (64.1, 99.2, 185.1, etc.), *Ulixas* (444.1), *Vlyxas* (487.1) e *Olixas* (100.1, 106.1), *Menelao* e *Menelau*, etc. (cfr. VI,4.26.3). Só hai formas con *o* en *capítolo* (363.1, 364.1, 368.1, 383.1, 405.1, 465.1), *descobreo* (406.1), *Hércoles* (2.1, 3.1, 4.1, 5.1), *moller* (262.2, 320.2, 467.1, 468.2, 469.1, 492.2, 493.2, 507.1), *molleres* (431.1), *ordío* (469.1), *poridade* (406.1), *título* (124.1, 152.1, 212.1, 318.1), *trégoa* (184.1, 245.1), *trégoas* 10 veces (144.1, 185.2, 187. 2, etc.), *ynsoa* (38.2) e *ynsoas* (365.1). Só hai *u* en *ffugía* (425.1), *ffugío* (505.1) e *pusfacauã* (277.1); tamén *pus* (506.2).

4.26.6. Alternancia e/i.– Hai alternancia en *Achiles* 19 veces (53.2, 60.1, 90.1, 93.1, 94.1, etc.) e *Achilis* 52 veces (108.2, 109.1, 145.1, 146.1, 154.1, etc.), *Paris* 10 veces (283.1, 333.1, 336.1, etc.) e *Pares* 14 veces (29.1, 39.1, 41.1, 42.1, 43.1, etc.), *Panteselona* e *Pantiselona* (cfr. VI,4.26.3), *Perius* (463.1), *Pirius* (447.1, 497.1, 500.1, 507.1), *Pirus* (353.2), *Pirios* (498.1), *Pyrius* (496.1, 499.2), *Prius* (501.1), *Pririus* (376. 1, 380.1), *Prirrus* (354.2), *Príames* (377.1) e *Pielus* (378.1), *prínçepe* (111.1), *príncepes* (187.1) e *príncipe* (249.2, 250.1, 286.1, 287.2), *prínçipe* (58.1), *príncipes* (111.3), *prínçipes* (89.1), *pleitesía* (396.1,2), *pleytesías* (416.1), *pleitesías* (407.1) e *pleytysía* (393. 2), *pleitysía* (394.1), *pretisías* (402.2). Tamén alternan *deuses* (12.1) e *dioses* (353.1).

Só hai casos de *e* en *adeãte* (483.1), *agraueados* (183.1), *consentir* (248.1, tamén 195.1), *estoría* (483.1), *devisar* (362.1), *pedir* (262.1, 347.1), *sábeo* (391.2) e *sesudament* (388.1, 389.1). A forma *mesma* aparece escrita *mẽsma* (309.1) e só hai casos de *i* en *amyúde* (308.1) e *uyngaría* (323.1), *uyngado* (449.2). Tamén aparece *espidirõ* (167.1), xunto a *espedeu* (199.1), e o extraño *sseguy* (13.1). Amais disto, contrariamente a F. Martís, utiliza *dizíã* e, en contra da 2ª parte, *queríam* (cfr. VI,4.10).

4.27. Alternancia na representación da nasalidade.– Alternan *mermjdoes* (325.1) e *mermidões* (329.1), *troyãos* 17 veces (38.1, 115.2, 120.1, 152.1, 173.1, etc.) e *troyaos* 8 veces (121.1, 149.1, 252.1, 256.1, 357.1, 373.1, 457.2, 461.1), *tĩjnã* (361.1) e *tijña* (161.2), *vẽerõ* (414.2) e *ueerõ* (258.1; tamén 111.1, 129.1), *uẽera* (320.2) e *veera* (322. 2), *veese* (323.2). Hai sempre vocal nasal en *çibdadãos* (505.2), *vẽo* (91.5, 118.1, 120.1, 131.1, 133.1), *uẽo* (132.1, 134.1, 135.1) e *yrmão* (232.2, 238.1, 242.2, 472.1). Hai

vocal oral en *ameaçou* (445.1), *amyude* (308.1), *deostou* (425.1), *sereas* (488.2), *uijnã* (46.2) e *vijnnã* (47.2). Non levan falso til *maos* (410.1) e *nome* (88.1). Tampouco levan til *comecou* (326.1), *começou* (156.1, 272.1) e *começarã* (214.2).

4.28. Elisión da vocal e *final ante palabra que empeza por vocal.*– Alternan *de Achiles* (60.1, 499.1), *de Achilis* (266.1, 275.2, 277.1, 350.1) e *d'Achiles* (341.2), *d'Achilis* (263.1, 264.1, 268.1, 270.1, 278.1, 337.1, 345.1, 346.1, 347.1, 352.1, 353.2, 354.2), *de Agamenõ* (99.1) ou de *Agamẽto* (58.1) e *d'Agamenõ* (471.1), *de Antenor* (80.1) e *d'Antenor* (390.2, 400.1), *de Ajas* (62.1, 63.1) ou *de Ayas* (454.2) e *d'Ayas* (446.1, 456.2, 472.1), *de Éytor* (75.1, 153.1, 154.1, 157.1, 208.1, 232.2, 243.1, 246.1) e *d'Éutor* (427.2) ou *d'Óctor* (452.2). Só hai casos de elisión en *da* (19.1, 34.1, etc.), *das, do, dos* (16.1, etc.), *d'Amazona* (368.1), *d'amor* (215.1, 269.1), *d'Antílogus* (352.1), *del* pron. (cfr. VI,4.11), *del* art. (9.1, 18.1, 56.1, 455.1, 494.2, 497.2), *dela* (22.2), *delas* (111.3), *deles* (400.2), *desto* e *daquesto* (cfr. VI,4.11), *d'Ascandra* (383.2, 403.1), *donde* (376.2), *d'Ouriente* (366.1) e *d'y* (53.5). Non hai elisión en *de Alysonya* (175.1), *de Anchises* (390.2), *de Andrómaca* (84.1), *de Apólinis* (342.1), *de Apolo* (90.1, 91.2, 92.1, 423.1), *de arco* (137.1), *de Asya* (367.1), *de Atonas* (274.1), *de Elẽa* (43.1), *de Elena* (57.1, 484.2), *de Eneas* (79.1, 390.1, 452.1, 457.1, 476.1) e *de Vlixas* (64.1).

Con outras palabras temos: *al* (2.2, 22.1, 23.1, 223.1, 449.1, 489.1, 490.1, 499.1) e *a el rrey* (321.1, 347.1, 397.1, 399.1, 400.2, 407.1, 414.2, 418.1, 455.1, 471.2, 486.1, 487.1, 488.1), *ante Éytor* (227.1), *ante el rrey* (392.2), *grãde abastança* (149.1), *grãde algo* (491.1), *sobre este* (164.1, 195.2, 267.2) e tamén *em este* (125.1).

4.29. Elisión da vocal -e *en posición final despois de* t.– Hai elisión en *onrradament* (146.1), *parẽt* (455.2) e *sesudament* (388.1, 389.1); tamén en *duc* (274.1). Permanece en *adeãte* (483.1), *Ouriente* (366.1) e tamén en *corte* (34.1), *morte* (153.1, 154.1, 328.1, etc.), *parte* (445.2), *oste* (cfr. VI,4.32) e *noyte* (cfr. VI,4.15).

4.30. Alternancia de "cons. + l / cons. + r".– Alternan *pleitesía,* etc. e *pre[i]tisías* (cfr. VI,4.26.6). Hai rotacismo en *despobrada* (363.2), *ffrota* (466.1) e *pobrou* (460.1). Non o hai en *Aclimestra* (468.1), *Glaucus* (402.2), *mezclou* (467.1, 468.1), *pleito* (161.1), *tablas* (16.1) e *tenplo* (39.1, 40.1, 91.2, 345.2, 423.1; tamén 42.1, 90.1, 342.1 e 343.1), *tenplos* (426.1).

4.31. Terminación -ge/-gen.– Domina a terminación *-gen,* agora cunha nova representación gráfica da consoante: *jmagiem* (209.1, 210.1, 211.1), *ymagiẽ* (418.2, 419.1); *messagie* (18.1) e *messagiẽ* (23.1, 100.1), *mesagiẽ* (20.1), *messagẽ* (99.2), *messajẽ* (22.1), *messagem* (186.2).

4.32. Grafía de palabras con h.– Hai poucos casos con *h* e só aparece alternancia en *Ermyona* (484.1) e *Hermyona* (504.1), *Ahermyona* (507.1), *oste* (89.2, 106.2, 109.1, 170.2, 192.1, 402.1) e *hoste* (393.1, 394.1, 405.2, 409.2, 450.1, 452.2). Só hai *h* en *Hércoles* (2.1, 3.1, 4.1, 5.1) e *Hunies* (137.1), pero non a hai en *Écuba, Elena* e *Elenus* (cfr. VI,4.26.3 e 4); tampouco en *auer* (433.2), *aueres* (429.2), *ora* (343.1, 345.1), *onrra*

(397.1), *onrradament* (146.1), *onrrauã* (312.1) e nas formas do verbo *auer* (17.1, 406. 2, 412.2, 420.1, 486.1, etc.). Ultracorrectamente, aparece en *ha* prep. (19.1), xunto a *a* (35.2, etc.), *he* (363.2), *hera* (9.1), xunto a *era* (212.1), *hu* (513.1), *hũu* (195.1,2) e *hũa* (88.2). Non aparece en *proeza* (315.1).

4.33. Non hai exemplos.

4.34. Non hai exemplos.

4.35. ***Alternancia*** **c/ç.**– Afástase moito dos outros copistas pola abundancia da grafía *c* ante calquera vocal co valor de *ç*. Así, temos uns 50 casos de *çe, çi* por 23 de *ce, ci*: *Alçeóm* (491.2, 494.2), *çem* (116.1), *çidade* (143.1, 192.1, etc.), *çibdade* (340.1, etc.), *Çirçes* (512.1), *prínçipe* (58.1), *prínçepe* (111.1), *rreçebudo* (477.1), *sacrifiçio* (12.1), etc. e *cerqua* (275.2), *cerca* (214.2), *cidade* (152.1, 199.1), *cibdade* (399.1), *connoscía* (309.2), *conteceu* (119.2), *Eucelegõ* (391.2), *parecerõ* (410.1), *principaes* (367.1), *príncipe* (249.2, 250.1, 286.1, 287.2), *príncepes* (187.1), *príncipes* (111.3), *prouĩcias* (362. 1), *rrecebe* (200.2), *rrecebudos* (377.1), *sacrificio* (409.1, 410.1), *terceyro* (268.2) e *Trace* (281.1).

A grafía correcta *ça, ço* aparece 19 veces e a incorrecta *ca, co, cu* en 9 casos: *abastança* (149.1), *ameaçou* (445.1), *Breçayda* (73.1, etc.), *começou* (156.1, 272.1), *treyçõ* (412.1), etc. e *Brecayda* (200.1), *comecou* (326.1), *lancar* (409.2), *oracom* (39.1), *paaco* (103.1), *pusfacauã* (277.1), *traycõ* (384.2), *uẽcudos* (281.2) e *vẽcudos* (357.1).

4.36. ***Alternancia das grafías*** **ge/gue, gi/gui.**– A diferencia dos outros copistas só utiliza *gue, gui*. Así, en *aguya* (409.1), *aguysar* (33.2), *guerreassem* (474.2), *guysa* (13.1) e *sseguy* (13.1). En *agüyreyro* (91.1) é o ditongo *ui*.

4.37. ***Uso de consoante dobre.***– Presenta unha situación moi diferente á dos outros copistas, posto que utiliza con moita frecuencia a consoante dobre. Así, frente a uns 140 casos de *s* inicial, temos 77 de *ss*: *ssagitario* (173.2, 174.1, 176.1), *ssabedores* (510.1), *sse* (16 veces, por 23 de *se*), *sseer* (449.2), *ssegundo* (13.1, 209.1, 424.1, 446.1), *sseguy* (13.1), *sseñor* (471.2), *sserras* (366.1), *sseu* (20 veces, por 27 de *seu*), *sseus* (8 veces e tamén 8 de *seus*), *sseyo* (233.1), *ssobre* (421.1), *ssobriños* (452.2), *ssonnou* (509.1), *ssoterrarõ* (190.1), *ssua* (13 veces, por 24 de *sua*), *ssuas* (2 veces, por 11 de *suas*), *Ssyra* (3.2). En posición interna temos 12 casos: *conssello* (161.1, 162.1, 303.1; tamén 99.1, 163.1, 187.1, 188.1, 301.1; por 25 casos de *consello*, etc.), *cõssigo* (427.1), *enssarrou* (51.2), *enssynarõ* (176.1) e *Merssa* (108.1),xunto a *Mersa* (109.2).

Con todo, o que resulta máis peculiar é o aumento considerable de *ff* inicial, pois contei 131 casos, frente a 156 de *f* simple. Así, en *ffalar, ffala, ffalou* (16 veces por 33 de *f-*), *ffazer, ffazía, ffezerom, ffezera, ffezesse*, etc. (11 veces por 38 da simple), *Ffebus* (30.1), *ffeyta* (450.1), *ffeytos* (77.1), *ffeytura* (14.1), *ffeyturas* (29 veces, por 2 de *feyturas*), *ffezo* (7 veces), *fficou* (109.2), *fficarom* (457.2), *fficase* (226.2), *ffillo, ffillos, ffilla* (19 veces, por 16 de *fillo*, etc.), *Ffilomenis* (415.1) e *Filomenis* (373.1), *ffirmada* (412.1), *ffora* (89.2), *fforõ* (11 veces por 18 de *f-*), *fforteleza* (511.1), *fossem* (276.2),

ffrota (466.1), *ffugía* (425.1), *ffugío* (505.1) e *ffoy, ffuy* (23 veces, por 30 de *foy, fuy*). En posición interna *Alffenor* (486.2), *conffortou* (47.1), *deffenderõ* (505.2), *Demaffóm* (473.1) e *Deyffebus* (41.1).

Para *r* múltiple inicial escribe sempre *rr*, agás nunha ocasión en que aparece escrito *resposta* (166.1). Tamén aparece unha vez a grafía *ttẽplo* (42.1). Para o uso de *ll* véxase VI,4.17.

4.38. Representación gráfica da consoante bilabial v *e da vocal* u.– Para a consoante en posición inicial hai 24 casos de *u* e 20 de *v*. Por exemplo, en *uasalo* (471.1), *uello* (299. 1, 475.1), *ueer* (308.1; tamén 111.1, 258.1, 320.2), *uez* (159.1, 172.2, 287.2), *uissem* (51.2), *uistas* (192.1), *uolta* (103.1), etc. e *vassalos* (17.1, 26.1), *veer* (38.1, tamén 129.1, 322.2, 323.2, 414.2), *vegada* (7.1), *Venus* (39.1, 40.1), *vila* (14.1), *vyandas* (255. 2), etc. En posición interna é case xeral o uso de *u*: *agraueados* (183.1), *auenturas* (482. 1), *auer* (17.1, 406.2, 412.2, etc.), *auoo* (496.2), *braueza* (170.2), *caualo* (205.1), *leuou* (263.1), *liurou* (157.1, 232.1), *liures* (433.1), *noue* (281.1), *palauras* (105.1), *soruer* (489.2), etc. Só nunha ocasión aparece *devisar* (362.1), así coma diferentes formas do verbo *enviar*: *enviou* (205.2, 255.1, 262.1, 351.1, 491.2, 506.1), *envjou* (224.1, 347.1, 349.1, 393.1), *envyou* (282.1), *enviarõ* (99.1, 354.1), *enviasem* (353.1) e *enviados* (402. 1), frente a *emuyarõ* (53.1) e o sust. *enueja* (382.1).

Para a vocal é normal a grafía *u* (*dous* 245.1, *durou* 182.1, etc.) e só aparece *v* en *Vlixas* (23 veces), xunto a *Ulixas* (444.1) e *Olixas* (cfr. VI,4.26.5).

4.39. Representación gráfica da consoante prepalatal fricativa sonora [ʒ].– Coincide cos outros copistas no uso de *g, i* e *j*, pero engade coma novidade importante a representación por medio de *gi*, que atopamos en *jmagiem* (209.1, 210.1, 211.1), *ymagiẽ* (418.2, 419.1), *messagie* (18.1), *messagiẽ* (23.1, 100.1), *mesagiẽ* (20.1), *mesagieyro* (263.1) e *prigiõ* (158. 2), que se debe ler [prizón].

Da grafía *i* só temos *Aias* (132.1), xunto a *Ajas* (62.1, 63.1) e *Ayas* 13 veces (280. 2, 282.1, 356.1, 378.1, 427.1, 443.1, etc.). No resto dos casos temos *j*. Así, en *ajuda* (2.1, 369.2), *ajudar* (414.2), *ajuntou* (17.1, 187.1), *enueja* (382.1), *jogos* (16.1), *julgada* (435.1), *juntada* (279.1), *juramento* (391.2), *pelejou* (513.2), etc. A grafía *g* témola en *Egistus* (480.1), *mesageyro* (265.2, 268.1), *messageyros* (186.1), *Ogeal* (467.1, 469.1), *ssagitario* (173.2, 174.1, 176.1), *sagitario* (177.1), *tragía* (173.2, 398.2) e *tragíam* (114. 2, tamén 88.2). Alterna en *jentes* (51.2) e *gentes* (111.2), *messajẽ* (22.1) e *messagem* (186.2, tamén 99.2).

4.40. Representación gráfica da vocal i.– Tamén aquí alternan *i, j* e *y*. Delas, a grafía con *j* é moi rara, pois só aparece en *amjgo* (200.2), *djso/djsso* (6 v.), *envjou* (4 v.), *jnsoas* (365.1), *jmagiem* (3 v.), *mermjdoes* (325.1), *Peonja* (129.1), *perijgos* (459.2), *tijña* (161. 2), *tijnã* (361.1) e *vijnnã* (47.2). Das outras dúas grafías, en posición tónica domina claramente *i*, con máis de 330 casos: *auía* (124.1), *consentir* (248.1), etc. A grafía *y* en posición tónica aparece 100 veces: *auya* (11.1), *caudyllo* (250.2), *Ermyona* (484.1), *guysa* (13.1), *partyr* (271.1), *Pryamus* (266.2), *Salamyna* (472.2), etc. Engádanse os 50 casos de *ffuy, fuy*.

En posición átona tamén domina *i* (uns 125 casos): *liurou* (232.1), *Filomenis* (373.1), etc. Pero hai algún caso de *y:* 14 do tipo *Alysonya* (175.1), *lydassem* (195.2), *gornymentos* (198.1), *synaes* (410.1), *uyngaria* (323.1), *uyngado* (449.2), etc. Inicial é máis normal *y: Idamedés* (471.2) e *Ydameus* (486.1), *Ydamés* (487.1), *Ydamenés* (4 v.), *Ylyóm* (14.1), *yrmão* (4 v.), *ymagiẽ* (2 v.). Cando vai precedido doutra vocal domina *y*, pois pasan de 200 os casos: *mays* (320.1), *coytado* (215.1), *leyxa* (278.1), etc. De *ei* só hai 32 casos e de *oi* un: *queixaua* (309.1), *leixa* (287.1), *pleito* (161.1), *Troilos* (33.1), etc. Cando segue outra vocal é ó revés, pois entón hai máis casos de *i* (anotei 75, frente a 16 só de *y*): *aniuersario* (257.1), *enviou* (506.1), *Greçia* (46.1), *Taltarius* (397.1), etc., frente a *aguya* (409.1), *envyou* (282.1), *Asya* (365.1), *Dyana* (96.1), etc. En posición intervocálica, á parte dos casos de *Ayas* (13 veces), temos *troyãos* (17 veces), *troyaos* (8 veces), *Troya* (24 veces) e só unha vez *Troia* (428.1).

4.41. Alternancia gráfica sç/ç.– Atopamos *basteçerõ* (384.2), *conteceu* (119.2), *creçeu* (103.1), *gorneçeu* (2.3), *naçido* (508.2) e *parecerõ* (410.1), frente a *agradesçeo* (501.2), *cõtesçera* (487.1) e *connoscía* (309.2).

4.42. O léxico.– No léxico podemos lembrar *abastança* (149.1), *alcáçer* (14.1), *arroubo* (98.1) xunto a *rroubou* (42.1), *ascondeu* (342.1), *asederex* (16.1), *ata* (491.2), sing. *aaz* (135.1) e pl. *azes* (4.1, 5.1, 114.2, 121.1), *caudyllo* (250.2), *colpado* (172.1), *çibdade* (89.2, 340.1, 418.2, 419.2, 420.2), *cibdade* (399.1) e *çibdadãos* (505.2) xunto a *çidade* (143.1, 192.1, etc.), a alternancia *desterrado* (451.1, 458.2) e *esterrados* (473.2), *despoys* (452.1), *dézima* (251.1), *dozena* (288.1, 290.1), *empeoraua* (181.2), *enueja* (382.1), *esleyto* (250.1), *esleer* (249.2), *oyredes* (465.1) e *oÿra* (35.2), a alternancia *naos* (33.2, 44.1) e *naues* (2.3, 88.1, 114.2, 115.1, etc.), *odo(o)r* (183.2), *onzena* (278.1), *ora* (287.1, 320.1) e *agora* (244.1), o part. *outorga* (245.1) xunto a *outorgadas* (189.1, 334.1), *oytaua* (218.2), *partida* (366.1) xunto a *parte* (445.2), *partes* (363.2), *perígoo* (463.1), *perígoos* (482.1, 488.2) e *perijgos* (459.2), *piar* (209.1, 210.1, 211.1), *vegada* (7.1) xunto a *uez* (159.1, 172.2, 287.2) e *uõtade* (275.2).

Tamén chama a atención a frecuente falta da prep. *a* (228.2, 229.2, 259.1, 287.2, 295.1, 354.1, etc.) e do art. *el* ante *rrey* (2.1, 21.1, 25.1, 28.1, 100.2, 101.1, 138.1, 164.1, 228.1, 229.1, 232.1, 266.1, 349.1 e 371.1), así como a constante alteración dos nomes propios. Xa indicamos varios casos en 4.26.1-6 e podemos engadir aínda *Anfícamos* (387.1), *Antor* (18.1) por *Antenor* (19.1, 20.1, etc.), *Agamẽto* (58.1) por *Agamenõ* (53.1,4, etc.), *Cansandra* (148.1) por *Casandra* (36.1, 85.1, etc.), *Deÿfebus* (76.1, 285.2) e *dom Ffebus* (30.1), *Dorastolos* (168.1), *Ernálaus* (53.3), *Idamedés, Ydamés, Ydameus* e *Ydamenés* (cfr. VI,4.40), *Mersa* (109.2), *Merssa* (108.1) e *Mesa* (255.2), *Minuerua* (423.2), *Pelónape* (492.2), *Poleus* (2.1, 19.1) por *Polus* (22.2, 56.1), *Telégonus* (512.1, 515.1) e *Telégomus* (513.1), *Tesalado* (506.1) e *Trace* (281.1).

VII. COMPARACIÓN DO TEXTO GALEGO CO TEXTO CASTELÁN

1. A traducción galega.– Independentemente de que houbese ou non un texto galego anterior ó texto castelán, a *Crónica Troiana* galega tal como hoxe a coñecemos é unha traducción da versión castelá de Afonso XI, como indican as derradeiras liñas do texto:

> Este liuro mandou fazer o muyto alto et muy noble et muy eixelẽt rrej don Alfonso, fillo do muy noble rrey don Fernãdo et da rreyna dõna Costança. Et fuj dado d'escriuir et d'estoriar ẽno tenpo que o muy noble rrey dom Pedro rreynou...Feyto o liuro et acabado o postremeyro día de dezenbro, era de mill et ccclxxxviij^{o} ãnos. Nicolão Gonçâluez, scriuã dos seus liuros, scriueu per seu mãdado (fol. 194r).

Estas liñas son reproducción fiel do final da versión castelá:

> Este liuro mando fazer el muy alto et muy noble et muy exçellente rrey don Alfonso, fijo del muy noble rrey don Fernando et de la rreyna doña Costança. Et fue dado a/ acabado de?[1] escriuir et de estoriar en el tiempo que el muy noble rrey don Pedro, su fijo, rregno...Fecho el libro postremero dia de deziembre, era de mill et trezientos et ochenta et ocho años. Nicolas Gonçalez, escriuan de los sus libros, lo escriuj por su mandado (fol. 183r; ed. Parker, p. 387).

Comparando o texto castelán coa versión galega, aínda que, en xeral, vemos coincidencias, tamén é certo que atopamos constantes transgresións de natureza diversa e mesmo se nota unha diferencia entre a parte escrita por Fernán Martís e polos outros escribas.

Nas notas ó texto da nosa edición incluímos sempre as lecturas diverxentes da *Crónica* castelá, así como as da *Historia Troiana* (ms. de Santander), e á vista do número elevadísimo das diferencias, podemos cuestionarnos se o manuscrito castelán utilizado para a traducción foi o que se conserva hoxe na Biblioteca do Escorial ou se se tratará dunha copia diferente, xa que resulta abondo difícil coidar que se puidesen cometer tantas transgresións nunha versión do castelán ó galego.

Sobre esta particularidade xa falaron algo Martínez Salazar e Parker, sen profundizar moito e referíndose ás diferencias entre F. Martís e os outros copistas. Salazar di que "entre lo escrito por uno y otros, existen...frecuentes yerros de copia", "que

[1] Cfr. as lecturas indicadas no cap. III, notas 44, 47 e 48.

se encuentran a millares en el códice"[2]. Pola súa banda, Parker di: "Desde el folio 100 en adelante ocurren más errores, divergencias y discrepancias entre la *C. T.* y los otros dos manuscritos...Unas distinciones, se pueden entender fácilmente, existen para abreviar el texto, pero otras muestran una falta de comprensión de la parte del escribano. Unas representan cambios de poca importancia ya que no alteran mucho el sentido del original. ¡Pero, otras! ¿Se esfuerza el escribano para hacer más impresionante el asunto, o es que sigue otra versión del manuscrito?"[3].

Estas dúas afirmacións en parte son certas, se ben compre matizalas, pois quedariamos coa opinión de que F. Martís fixo unha traducción moi boa e os outros copistas só cometeron erros. E certo que o autor ou autores da 2ª parte son pouco seguros na súa traducción. Non se pode negar. Pero, xunto a esta verdade innegable, debemos salientar que tamén F. Martís cometeu erros ás moreas, máis dos debidos para podermos atribuírlle o calificativo de gran traductor. A diferencia entre o capelán e o escriba, ou escribas, da 2ª parte está exclusivamente na cantidade dos erros cometidos, xa que na 2ª aumenta moito o número de diverxencias co texto castelán, e iso aínda sendo maior a parte escrita por F. Martís, posto que el escribiu 102 folios (cun total de 6717 liñas) e o outro copista, ou os outros, só 83 folios (cun total de 6145 liñas).

Para vermos cales son as características da traducción galega, imos facer a continuación un deseño das diverxencias co orixinal castelán, que se contan por milleiros tanto na 1ª coma na 2ª parte e que responden a diversas categorías. Así, atopamos interpolacións dunha ou máis palabras, supresións dunha ou máis palabras, saltos dunha palabra a outra, cambios de tempos verbais, cambios de persoa verbal, cambios do sing. polo plural ou viceversa, traduccións falsas por incomprensión do orixinal, adulteracións dos nomes propios, cambios na orde das palabras, cambios de construcción, sustitucións dunhas palabras por outras, sustitucións dunhas formas por outras e cambios de concordancia.

Velaquí cada un destes apartados.

2. Interpolación dunha palabra.— Tanto na 1ª parte coma na 2ª e nos títulos é moi corrente a interpolación dunha palabra: en F. Martís máis de 500 casos, na 2ª parte máis de 600 e nos títulos 36 veces. Tamén resulta curioso que se introduza en moitas ocasións a conx. *e* cando non está no castelán (en F. Martís unhas 170 veces e na 2ª parte unhas 213) ou, polo contrario, que se suprima cando está. Estas interpolacións son do tipo:

Cap.	1.8	coydauã de fazer	RTC	cuyd. fazer.
	2.15	quanto lle Leomedón		quanto Leom.
	2.26	Leom. que he		Leom. es.
	2.39	seerey eu hũ		seré uno.
	243.23	et en toda a noyte		et toda la noche, etc.

[2] *Crónica Troyana*, I, p. XIV e n. 2.
[3] *Crónica Troyana*, p. VIII.

3. Interpolación de máis dunha palabra.– Tamén é frecuente a interpolación de máis dunha palabra, con maior abundancia na 2ª parte. Así, en F. Martís atopamos arredor de 90 casos, con case 250 palabras engadidas. Na 2ª parte aumenta o número a uns 125 casos, cun total dunhas 385 palabras interpoladas. Tamén nos títulos hai 16 casos, con interpolación de 63 palabras. En xeral, en F. Martís estas interpolacións son de 2 ou 3 vocablos, pero tamén as hai de 4, tres casos de 6, dous de 5 e de 7 e unha vez de 8. Algúns exemplos de F. Martís:

2.27-28	vingarnos emos de nossos emijgos et do mal	uengarnos hemos del mal.
3.17	faríã. Et el rrey Poleus	farían. Poleus.
231.80-81	caualeyros que hũa grã marauilla sería de cõtar. Mays	caualleros. Mas, etc.

Na 2ª parte tamén é normal interpolar 2 ou 3 palabras, con numerosos casos de 4, dous de 5, cinco de 6, dous de 7 e mesmo un caso de 16 palabras. Así, temos:

240.9	et porlo seu entendemento et ardimento	et por el su ardimento.
249.8-9	entendo que eu que o nõ ualía pera o demãdar. Outrosy sabedes que a mĩ que me	ent. que lo non u. para lo yo dem. et otr. sab. que me.
318.22	se ferirõ das lanças et dos cauallos et se derõ ẽnos escudos	se f. de las lanças en los escudos.
321.11-12	mal, se sua merçee for et lle prouuer	mal si le ploguier, etc.

Un caso importante da 2ª parte está no cap. 465.1-4, no que se interpolan 41 palabras.

Finalmente, nos títulos están á par os casos de 2 ou 3 palabras (5 para cada tipo) e a eles debemos engadir tres casos de 5 palabras e un de 6, 7 e 10. Así:

425.1	Écuba ffugía et deostou	E. denostó.
434.2	et cõmo ouuerõ tẽpo contrario	(falta).
483.1	De cõmo sse conta a estoria adeãte	(falta).
447.1-2	a Ayas, et do doo et pesar que ouue da ssua morte	a Aias Talamón (só), etc.

4. Supresión dunha palabra.– Os casos de supresión dunha palabra superan ós de interpolación e tamén nesta ocasión é máis frecuente na 2ª parte, pois en F. Martís case chegan a 700 e na 2ª pouco lle falta para chegar ós 900 (sen ter en conta a supresión de *a*, anotei 685 por 867, respectivamente). Nos títulos temos 70 abonacións. Outra particularidade é a supresión da conxunción *e* do texto castelán, da que anotei 71 casos en cada unha das partes e 1 nos títulos. Por exemplo, temos:

1.7	a rrey	al rrey.

2.17	ben queredes	bien me q.
2.29	entõ ajuda	e. su ayuda.
241.8	todos de Troya	todos los de Tr.
243.5	feruerõ especias	feruieran las esp., etc.

5. Supresión de máis dunha palabra.– Paralelo á interpolación de máis dunha palabra, tamén atopamos supresión de dúas ou máis palabras, con clara diferencia neste punto entre a 1ª e a 2ª parte, posto que F. Martís suprime nuns 80 lugares, cun total dunhas 200 palabras, mentres na 2ª parte o número aumenta a 274, cunhas 740 palabras eliminadas. Nos títulos hai 15 casos, con 57 palabras suprimidas.

F. Martís, en xeral, suprime 2 ou 3 palabras, con casos illados de 4 e dúas veces 7. Así.

3.11	naos todos juntados	naues en az por la ribera del mar todas iuntadas.
6.49-50	nõ fora. Mays	non fuera tan fuerte. Mas.
25.2-3	suas orações aos deuses	sus or. et sus sacrifiçios a los d., etc.

Na 2ª parte tamén están á par os casos de supresión de 2 ou 3 palabras, pero abundan os de 4 e hai outros en que se suprimen 5 ou 6. Nunha ocasión chéganse a suprimir 11. Algúns exemplos son:

246.15	sotíjs os maestres	sot. et sabidores los m.
246.49	ymagẽ que	ym. et la mas estraña que.
247.7	et nõ mo dizerẽ ante se	et non me lo dezir ante njn me preguntaron si.
335.21	rrespondes	responderás et commo y querrás fazer.
407.9-10	pam. Et el r. V. et el r. M. et el r. Ag. et tódoslos outros prínçipes de Gr. esto he o que demãdã. Et se	pan et esto es lo que uos dem. el r. Diomedes et el r. V. et el r. M. et el rrey Nastor et el rrey Talamón et el r. Ag. et t. los o. pr. de Gr. et si.

Nos títulos dominan os casos de supresión de 2 palabras, rexistrándose amais dous casos de 3 e un caso de 4, 5, 8 e 15. Así:

56.1	Polus	Polus, su hermano.
192.1	oste	hueste et commo dieron el rrey Toas por Antenor.
386.1	derõ	dieron el rrey Príamo.
431.1	c. os gregos derõ molleres aos rreys	c. los gr. d. Cassandra al rrey Agamenón et Clímena al rrey Demaffón et Etra al rrey de Atenas (máis ben neste caso é unha sustitución).

Algunhas das pasaxes con supresións son evidentes erros de interpretación do texto castelán e están en relación con outros casos en que se ve claramente o salto dunha palabra a outra.

6. Salto dunha palabra a outra.– Cando se fai unha traducción ou unha copia dun texto medieval ocorre moitas veces que a falta de atención do copista lle fai saltar dunha palabra a outra dentro do mesmo renglón ou de renglóns diferentes. A esta falta de atención non son alleos os nosos copistas e tanto F. Martís coma os autores da 2ª parte e dos títulos caeron nestes erros. A diferencia está outra vez na cantidade de veces que isto acontece, que son bastante menos na 1ª parte.

F. Martís presenta 43 casos, que van desde a supresión de 2 palabras ata a eliminación de 24, pasando por casos 3 (4 veces), 4 (2 v.), 5 (6 v.), 6 (4 v.), 7 (4 v.), 8 (2 v.), 10 (2 v.), 11 (3 v.), 12 (2 v.), 13, 14 (5 v.), 16, 18 e 19, cun total de 359 palabras eliminadas. Destes casos, 8 corresponden a pasos en que o texto castelán comeza capítulo novo. O que falta no galego é o título, por esquecer F. Martís esta circunstancia, se ben algúns destes erros están condicionados por un erro anterior do castelán. Así, en 202.1 o título castelán está errado e F. Martís corríxeo, poñendo o texto adecuado, pero isto fai que suprima o título ó comezo de 202.13 e 202.17, por estaren colocados fóra do seu sitio no texto castelán. Tamén suprime antes de 203.31 por estar errado o castelán.

Algúns exemplos de F. Martís son:

6.22	que uissen. Et fezeron	que ouiessen et todauía le llegaua gente de la uilla et por esto creçía mayor esfuerço et fizieron.
38.11-12	era yrmãa destes rreys anbos, Castor et Polus. Et tijñana	era hermana destos rreyes amos et auya ya una fija del rrey Menalao, su marido, a que llamauan Ermíona, et criáranla estos rreyes amos Castor et P. et t.
88.7	Abios et el rrey Tálafus et Çéledos	Almus et el r. T. aduxieron treynta muy bien guarnidas de tierra de Arcomonia. Patraffus et Célidus.
88.41-42	Capadón leuoy (!) y çinq. naues moy bõas. Et sabede	Capedón leuó y çinq. de tierra de Capedia. El duque de Atenas, Menesteus, leuó y çinq. de las muy buenas et sabet.
96.5	áncoras et tãto	anc. et mandaron pregonar que se guisassen todos de mouer dende otro día de mañana. Et tanto.
291.7	et meterõno et (!) el. Outrossỹ	et met. en el et fizieron por el grand duelo. Otrossỹ, etc.

Na 2ª parte aumentan considerablemente os saltos, cun total aproximado de 64, que van desde supresión de 2 palabras (2 veces), ata a supresión de 82, pasando por omisións de 3 (3 v.), 4 (4 v.), 5 (7 v.), 6 (6 v.), 7 (3 v.), 8 (8 v.), 9 (5 v.), 10 (5 v.), 11 (4 v.), 12 (2 v.), 14 (3 v.), 16, 17, 18, 19, 21, 23, 24 (2 v.), 27 (2 v.), 28 e 78, cun total de 794 palabras eliminadas.

Os casos máis chamativos son os que están despois do cap. 367 e de 385.1, nos que se eliminou todo o capítulo (no primeiro caso eliminando título e capítulo e no segundo poñendo o título e eliminando todo o contido do capítulo, así como o título do capítulo seguinte), e en 462.6, onde non se entendeu que debía comezar novo capítulo. Algunhas mostras son:

256.12	uales et en	ualles et metían y sus pieças de pan leuar et en.
269.15	por ende nõ me ual contradizer nẽ armas nẽ ardimento en tãto	por ende non me ual contra el seso njn armas njn fardim. njn otro esfuerço ninguno. ¡Val, Dios, que confondimiento, en tanto.
319.37	ẽnos dedos et fuj	en los dedos et en el músculo del braço et fue.
350.14	d'ouro, de grandeza et de f. et do tallo	de oro con que leuaron grand affán a mamaruilla, ca la querían fazer de gr. et de la f. et de la talla.
359.34-35	amigos et en todo mellor dos mellores. Por ende, rreyna señora, g. cõmo oie este	amigos et orgullosos et fuertes contra los enemigos et en t. bien meiores de los m. et iamás nunca dueña tales fijos ouo commo uós njn aurá en quanto el mundo durare. Por ende, rreyna madre señ., g. de c. oy en este.
362.15	mais. Et diserõ que auja y mais çinquoenta et dous rríos caudaes. Despois	más. Desí aun pusieron más que a. y LVJ ríos cabdales, pero bien dixieron que otras aguas muchas et otros rríos grandes auya y, mas que non eran cabdales. Después, etc.

Para rematar, debemos indicar que o copista dos títulos esqueceu en 4 ocasións a colocación das rúbricas, aínda que o escriba da 2ª parte deixara espacio para a súa colocación. Ocorre isto nos caps. 254, 338.11, 404 e 516, eliminándose por esta razón 46 palabras do texto castelán. Cfr. cap. VIII,3.5.

7. Cambio de tempos verbais.– Son numerosos os casos de cambio do tempo verbal utilizado polo texto castelán, ás veces por erro e outras conscientemente. Como sucede en tódolos demáis apartados, a proporción é maior na 2ª parte, para a que anotei 318 alteracións, mentres que en F. Martís se reducen a 289. Nos títulos contei 20 diverxencias. Coma mostra podemos citar:

1.7	jurarõ	iurauan.
5.14	poderõ	pudían.
6.9	cõta	contará.
6.36	podo	pudíe.
243.5	feruerõ	feruieran.
243.28	oyrõ	oyan.
246.30	he	era.
256.1	rrenouarõ	renouauan, etc.

8. Cambio de persoa verbal.– Unhas veces por erro, outras por cambia-lo suxeito e outras por concordancia psicolóxica, poden aparecer casos nos que se usa unha forma verbal di-

ferente á do texto castelán, aparecendo o sing. polo plural ou viceversa, ou unha persoa en lugar doutra. A proporción é semellante, xa que anotei 100 abonacións en F. Martís e 117 na 2ª parte, ás que debemos engadir 5 máis nos títulos. Así, en F. Martís:

2.6	auyã	auýa.
2.41	falarã	fablará.
5.6	auerá	aurán.
6.135-136	escapes	escapemos.
8.21	penssade	piense.
10.18	pode	puedo.
15.6	ouuo	ouyeron.
25.17-18	de quantos éno mũdo aujã	de q. en el m. auýa, etc.

Na 2ª parte:

246.29	am	ha.
246.37	fazíãse	fazíase.
256.5-6	conprise	cumpliessen.
272.11	auemos	auedes, etc.

Nos títulos:

286.1	fazía	fazían.
457.1	tornã a cõtar	torna a c., etc.

9. Cambio do singular polo plural no sust. e noutras palabras.– Ás veces coincide co apartado anterior polo cambio da forma verbal, outras colócase unha expresión en sing. ou en plural independentemente da construcción verbal e de maneira distinta á do texto castelán. En F. Martís hai menos casos ca na 2ª parte, pois contei para el 63, frente a 99 da 2ª parte; a eles engádense 5 máis nos títulos.

En F. Martís son do tipo:

5.11	mays cõpaña	mas compañas.
6.152	segíãno	seguíanlos.
8.22	uos	le.
13.3	quanto...moytas pedras	quantos...mucha piedra.
13.17	tódaslas gentes	toda la gente.
20.3	lles disserõ	le d.
43.17	a porta do castelo	las puertas del c., etc.

Na 2ª parte:

243.23	tódaslas clerizías	toda la clerizía.
246.13	en madeyros	de madero.
246.22	p[r]asmos uerdes	prasmos uerde.
246.65	bálsamos	bálsamo.
246.73	sinaes	señal.
246.90	cõ suas mãos	por su mano, etc.

Nos títulos:

97.1	os castelos de Ténedon	el castiello de T.
115.1	defenderõ os portos	deffendíen el puerto.
294.1	aas rrazões	a la razón.
436.1	dos doos.	del duelo.

10. Traducciòns falsas por incomprensión do orixinal.– Unido ós erros producidos por interpolaciòns, supresiòns, etc., hai un capítulo importante, que é o das palabras mal escritas e o das traducciòns falsas do texto castelán. Ás veces, esta traducción falsa limítase a unha palabra, outras exténdese a toda unha frase, dándolle un valor totalmente diferente ó texto ou deixando incomprensible a lectura. O número desta clase de erros é proporcional nas dúas partes, pois anotei uns 295 en F. Martís e uns 314 na 2ª parte. A única diferencia que poderiamos indicar é que en F. Martís moitas veces o erro só afecta a unha palabra, en tanto que na 2ª parte hai máis casos de traducción errónea dunha frase enteira. Nos títulos tamén abunda, pois rexistrei 25 casos..

Así, temos en F. Martís:

4.15	et esta	et este.
5.19	ca elles virõ estar tódoslos de caualo, ben armados	ca los uieron estar todos de cauallos et bien armados.
6.17	uirõ	uinieron.
13.4	ẽnos anteçessores	en los auctores.
13.20	et juso erã estradas per poyaes	et de yuso e. estrados para poyales.
14.17-18	as feyturas do sobrado	las finiestras de los sobrados.
16.2	forõ entõ moy	f. en todo muy.
32.14-15	adeujñar et que nõ querrey el cõ seus agoyrares ontre cau. Et váasse	adeuinar. ¿Et que quiere el con sus agorerías entre cau.? Váyase.
41.23	et vẽen y moytos b. presos	et aun demas ueo yo y m. b. presos.
55.6-7	andoos cõtando	andáualos catando.
60.3-4	os ossos grossos et grãdes et moy cõpridos et os ollos del erã brãcos	los huessos grandes et los miembros muy complidos. Los oios del eran brauos.
95.14	a déosa onrra dona	la deessa onrrada Diana.
127.265-6	malpenssado dos pees de caualos	mal pisado de cauallos.
134.30	fezo longe correr o sange	f. luego quebrar la s.
136.81-82	foyo ferir a mays andar de hũa lançada cõ hua lança	fue ferir a Ordinax de vna lança, etc.

Na 2ª parte:

246.6	era santo aa honrra	era fecho a la onrra.
246.7-8	este tenplo era chamado deus do sol en aquel tenpo	este Apollo era llamado en a. t. dios del sol.

247.1-2	os mellores prínçipes et senores da hoste	los m. pr. et mas sesudos de la hueste.
248.29	nũca fuj tã grã sentido que o y mester	n. fue de tant g. sent. quien lo meester.
248.32	nẽ sey que am de mj̃	njn se quexan de mj.
253.24	nõ podo mays sofrer et tornou pera hu nũca fuy cõpana	non pudo mas soffrir el torneo, pero nunca fue c.
253.29-30	foro̅ l. entonçe tornados et enpuxados per força, et per força lles leyxarõ o canpo	f. l. est. troyanos enpux. et por fuerça les fizieron dexar el c.
257.4	fezo estacõ cõ muy gr. festas	fizo estonçe grandes f.
261.58	bẽ sey que morte, ca y al nõ iaz	bien se que yo morire, ca al non y yaz.
262.17-18	meus. Et outra c. lle outorga et lle promete: que farey d'aquí partir esta hoste et partir esta hoste, que eles	mios. Otra c. le otorgo et le prometo de mj parte, que faré daquí p. esta hueste et partiré esta guerra de guisa que ellos, etc.

Nos títulos:

6.1	da Troya	de Troya.
193.2	estãdo ẽnas bestas	estando en las uistas.
200.1-2	que o rrecebe por amj̃go	que lo reçibiesse por amigo, etc.

11. Adulteración dos nomes propios.– Aínda que moitas veces os topónimos e antropónimos coinciden exactamente co texto castelán, hai unha constante diverxencia ó longo da Crónica, sen que poidamos facer unha diferencia entre F. Martís e os outros escribas, pois en todos eles se atopan moreas de formas diverxentes. En conxunto, estas novidades afectan máis ó vocalismo, se ben tamén hai casos de franca distorsión do nome castelán. Coma curiosidade podemos lembrar en F. Martís:

1.3	Semeõta	Symeonta.
29.16	Vjno	Iuno.
30.2	don Febus	Deÿfebus.
53.26	Ẽtenos	Atenas.
81.2	Polidamos	Polidamas.
88.22-23	Palagra	Palarga.
88.23	Pelidre	Polidre.
88.34	Angẽs et Talameus	Arges et Talenius.
88.36	Meliber	Melibea, etc.

Na 2ª parte:

252.61	Córdoua	Cordua.
255.12-13	Deurofám et a Carretas	Demoffán...Carrentas.
283.3	Bon	Ber.
318.43	Antólatos	Antílogus.

318.48	Antílatos	Antílogus.
328.25	Anẽes	Eneas.
337.18	Tenebra	Timblea, etc.

Nos títulos:

18.1	Antor	Antenor.
53.2	Acrúolos	Patróculus.
58.1	Agamẽto	Agamenón (cfr. VI,4.42), etc.

12. Cambio de orde na colocación das palabras.– Outra particularidade moi utilizada é o cambio de orde na colocación das palabras. Na maioría dos casos o que se fai é intercambiar dúas palabras entre si, colocándoas en posición diferente á que teñen no texto castelán; outras veces o intercambio dáse entre varias palabras, pasando unha ou máis dunha a colocarse nunha posición anterior. Sen ánimo de facer un cómputo total, anotei 212 casos en F. Martís, 312 na 2ª parte e 15 nos títulos.

En F. Martís son cambios como:

3.24	bõa terra et rrica	buena rica tierra.
3.43-44	agora, se uos prouuer, quen souber mays desto que eu dígao, que	agora dezit, si uos pl., quien s. mas desto, que.
4.14-15	et ẽna t. yrá el r. Peleus	et el r. Poleus yrá en la t.
4.20-21	poder seÿr	sal. pud.
6.99	en q. lle a ujda d.	en q. la uida le d.
6.164	et de hũ cabo ao outro tãto andou perlo c. que	et tanto and. por el c. del un c. al otro.
7.11-13	thes., de moyto o. et de m. prata et m. p. preç. et m. cau. et de m. dõas	thes. de m. plata et de m. oro et m. cau. et m. p. pr. et de m. donas.
11.17	que ouuo ẽno mũdo	que en el m. ouo, etc.

Na 2ª parte:

247.10	et des oie este día endeant	desde este día de oy en adelante.
248.17-18	ante que nós de uós ouuesemos ajuda	ante que nós ouiéssemos de uós ayuda.
250.12-13	deu a entender despois	dio después a entender.
251.13	se eu y cras poso	sy yo y puedo cras.
251.14	cõprar carament	carament comprar.
252.25	tã cruament se ferían et tã sem piadade que	tant cr. et tant sin piadat se ferían.
258.3	honrras que por E. fazíã	onrras que fazían por E.
261.8	outros muytos	muchos otros, etc.

Nos títulos:

2.3	auÿan mester	mester auÿan.

190.1-2	c. queymarõ et ssot. os mortos que	c. quem. los m. et sot. los que.
262.1	A. aa rreyna enviou pedir	A. embio a la r. Ecuba pedir, etc.

13. Cambio de construcción.– Tamén é moi normal o cambio de construcción respecto ó castelán. Ás veces, este cambio afecta só a unha preposición ou conxunción, quedando o resto inalterado, e por iso o colocamos dentro do apartado de cambio de palabras. Outras veces o cambio afecta a máis dunha palabra e debémolo considerar no presente apartado. Dentro destes cambios de construcción, temos moitos exemplos que resultan perfectamente xustificables, pero outros débense a erro de interpretación do texto castelán, co que se muda totalmente o contido do orixinal.

Coma na maioría dos demais apartados, tamén neste hai máis exemplificación na 2ª parte. Nunha lista aproximada, anotamos 236 casos en F. Martís e 359 na 2ª parte, ós que se suman 5 dos títulos. Así, en F. Martís:

1.11	mostrou a quantos amjgos auja	mostró a los amigos que auya.
2.9-10	defendesse et que o elles nõ tomassen	def. onde ellos non lo tom.
2.27	ficar, nós ha yremos rroubar	f. poderla hemos r.
5.2	toueron por ben o conssello que	t. por buen cons. lo que.
6.3-4	destroyr et gerrear a el	destruyr por guerra a el.
6.5	et cõmo os veu	et luego que los ujo.
6.78-79	leixárõsse correr os cauallos	dexaron correr a ssi los cauallos, etc.

Na 2ª parte:

241.4	que aquela Elena ca	que ella ca.
244.8	auemos a auer	deuemos auer.
246.44-45	ymagẽ, mays rrica et mays aposta que nũca ome ẽno mũdo outra tal ueu; ca	ym. la más r. et la más a. que nunca otra en el mundo fue ca.
252.31	ante suas gentes	ante todos los suyos.
318.74-75	poderiã seer contados	p. auer cuento.
318.84	nẽ tees cõ eles õme	njn traes entr'ellos o.
319.17-18	sua cõpana fuj esforçada et logo cobrou o canpo	sus compañas fueron esforçadas tanto que cobraron el c.

Nos títulos:

241.1	cõmo fazía doo Elena	del duelo que f. E.
438.1	cõmo a rreyna Ecuba fuy morta	de la muerte de la r. E.
513.1-2	et cõmo pelejou cõ	et de la pelea que ouo con.

14. Sustitución dunha palabra por outra.– E un dos fenómenos máis xeneralizados na traducción e, coma sempre, con maior extensión na 2ª parte. Esta sustitución pode afectar a toda clase de palabras (sustantivos, adxectivos, verbos, pronomes, etc.) e hai algúns cambios que se repiten a reo, como é o de *que* por *ca* ou o de *et* por *ca*. Tamén é moi usual o intercambio da prep. *a* por *de* en construccións perifrásticas. Nunha lista aproximada, sen conta-los numerosos casos de *a* por *de*, F. Martís ofrece 753 exemplos de sustitución, ós que se suman 40 veces *et* por *ca*, 11 veces *ca* por *et*, 5 veces *ca* por *que*, 91 veces *que* por *ca*, 3 veces *que* por *et* e 5 veces *et* por *que*. Así:

1.14	quero contar	quiero retraer
2.6	desonrra	onta.
3.4	começã a fazer	com. de f.
3.7	en pouco de tẽpo	en poca de hora.
3.22-23	cõquerido en terras	c. de t.
3.24	per uossa bondade	por uuestro griesgo.
3.27	tomemos	prendamos.
4.20	cada hũ o mays agiña	cada qual lo más ante.
4.22	quebrados	fendidos.
5.8	que el dera	que el dixiera.
6.7	ergeu	boluió.
8.19	barnesco	largo, etc.

Na 2ª parte, sen indicar tódolos casos, anotei 1021 sustitucións e mais 102 casos de *et* por *ca*, 17 de *ca* por *et*, 94 de *que* por *ca*, 34 de *ca* por *que*, 12 de *et* por *que* e 9 de *que* por *et*. Podemos ver algúns en:

240.5	nõ rrefolgaua pouco	non r. punto.
240.6	lauárõlle o rrostro	lauáronla el rostro.
243.2	metérõno	echáronlo.
243.8	fezerõ del	f. dende.
243.13	en hũ leyto	en el l.
243.26	poserõ suas uelas	pararon sus u.
244.9	destroÿdos	perdidos.
245.2	contado	deuisado, etc.

Nos títulos anotei 58 casos, coma:

4.1	de cõmo	et commo.
42.1	quebrou	quebrantó.
51.2	en ssua casa	en una casa.
53.5	d'y	dende.
77.1	dos ffeytos	de las fechuras.
111.2	parou	partió, etc.

15. Sustitución dunhas formas por outras.– En relación co anterior está o feito de que, por veces, o que se fai é adoptar para a mesma palabra unha forma diferente, dentro das posibilidades que podía presentar na Idade Media. Non anotei tódolos casos, por

se repetiren algúns con certa frecuencia, pero pasan en F. Martís de 125 e na 2ª parte de 130. Nos títulos hai 19 destas diferencias.

Así, temos en F. Martís variantes do tipo:

3.11	naos	naues.
3.26	maltreytos	maltraydos.
3.27-28	a atal	a tal.
3.39	des	desde.
4.18	estas	aquestas.
4.28	coller	acoger.
6.56	açercousse	çercose.
6.106	en rredor	en derredor.
6.154	baixos	baxados.
15.14	demays	además.
35.13	depoys	pues, etc.

Na 2ª parte:

243.20	arrèdor	aderredor.
243.23	ajuntados	iuntados.
244.16	ora	agora.
252.22	asinalados	señalados.
253.5	poçoadas	empoçoñadas.
267.9	terría	aternía.
268.6-7	comenda	encomienda.
272.41	trameterá	entremeterá.
286.4	grandeza	grandez, etc.

Nos títulos:

33.2	mandarõ aguysar as naos	m. guisar las naues.
98.1	arroubo	rrobo.
245.1	outorga	otorgada.
281.2	maltraúdos	maltrechos.
287.1	ora	agora, etc.

16. Cambios de concordancia.– Aínda que non ocorre tanto coma nos outros apartados, tamén se coñece o cambio de concordancia, especialmente no participio do verbo. En F. Martís rexístranse esta vez algúns máis casos ca na 2ª parte, sendo a proporción aproximadamente de 85 a 80.

Son formas do tipo:

2.13	todo Greçia	toda G.
2.24	desonrra que auja reçebuda	d. que a. reçebido.
4.16-17	gentes están todos armados	g. e. todas armadas.
4.21	todos estas nouas	todas estas nouas.
7.18	deytada	echado.
11.17-18	tòdoslos outros	todas las otras.

26.12	rreçebudo	reçebida.
37.19	tomado et astragado	tomada et astragada.
42.23-24	gentes que tã toste nẽ tã agiña fossen armados	gentes...fuesse armada.
252.9	guisados	guisadas, etc.

VIII. A CRÓNICA TROIANA E A HISTORIA TROIANA

1. Relación dos dous textos.– A *Crónica Troiana* galega está en relación coa *Historia Troiana* (en galego e castelán), que contén o manuscrito de Santander, e a esta relación xa se referiron Martínez Salazar e Parker. O primeiro di: "pero no cabe duda de que, exceptuados los capítulos y fragmentos del principio, que no existen en el códice de la Biblioteca Nacional descrito más adelante, el texto gallego de este códice es el mismo de aquél, sin otras diferencias que las variantes anotadas al pie del texto impreso, en las cuales y en los expresados fragmentos se observa mayor influencia del castellano, circunstancia que induce a sospechar que el texto gallego del códice M. y P. es algunos años posterior al de la B. N. y acaso copia de éste, ampliado con materiales tomados de otras fuentes que no dejarán de descubrir los eruditos"[1].

Parker, empregando un castelán macarrónico, precisa máis na introducción á súa edición da *Historia Troiana* (1975) e resulta enigmático na introducción á *Crónica Troiana* (1978). Na *Historia* segue a Solalinde e di que "esto nos da la prueba de que las dos traducciones gallegas no salen del mismo manuscrito, aunque se derivan ambas de una fuente común castellana"[2]. Despois fala das diferencias entre a *Crónica* e a *Historia:* "palabras distintas que tuercen o faltan de sentido y que revelan que no entendía bien el escribano lo que traducía ocurren a menudo en la *H. T.*, pero no en la *Crónica Troyana*[3], omisiones de asuntos tratados en la *C. T.;* inclusión en la *H. T.* de materia sacada de otras fuentes que la *Crónica Troyana* o la *General Estoria;* epígrafes más breves que los de la *C. T.* y que casi carecen de sentido, o son más largos y contienen más información que los de la *C. T.;* frases también más largas y con más información de lo que ocurre en la *C. T.;* distinciones estructurales en la composición de la narrativa en la *H. T.* donde la *C. T.* tiene una exposición sencilla y directa"[4]. Por iso conclúe que "los folios gallegos de la *H. T.* no son meras traducciones de los de la *C. T.*", senón que "los manuscritos de los cuales salieron...tenían el mismo antecedente castellano, pero derivaron los dos de manuscritos distintos"[5].

---

[1] Martínez Salazar, *Crónica Troyana*, I, ps. IX-X.
[2] Parker, *Historia Troyana*, p. IX.
[3] Cousa totalmente falsa, como demostramos na comparación co castelán (cfr. cap. VII).
[4] *Historia Troyana*, p. XI.
[5] *Historia Troyana*, p. XI.

Na introducción á *Crónica Troiana* galega opina da seguinte maneira: "en general el texto de la *Crónica Troyana* se aproxima más al contenido de los folios gallegos del manuscrito santanderino que al de los folios castellanos del manuscrito escurialense. Pero estos dos –sobretodo los folios castellanos del manuscrito bilingüe– muestran más afinidad el uno al otro que a la *Crónica Troyana*"[6].

Cómpre aclarar esta cuestión, pois tal como a expoñen estes dous autores non chega a satisfacer. Nas notas á presente edición indico sempre as diverxencias do manuscrito de Santander co texto da *Crónica Troiana* e por iso non é mester facer aquí un estudio completo. Abonda cunhas cantas mostras.

Se comparámo-los dous textos en conxunto, vemos que hai unidade de contido, por pertenceren a un arquetipo común, pero non se pode dicir que a parte galega do manuscrito de Santander sexa unha copia do manuscrito da *Crónica Troiana* galega nin que o texto desta última se aproxime máis ó contido dos folios galegos do manuscrito de Santander có dos folios casteláns. Xa García Solalinde viu claramente que a *Historia Troiana* non deriva da *Crónica Troiana* galega, "pues divergen en su contenido, por haber hecho *B*, tanto en su parte castellana como en la gallega, las interpolaciones que ya señalé de la *General Estoria*, supuestas en un ms. *X*'"[7], coincidindo moitas veces a *Historia Troiana* coa versión de Afonso XI e non coa *Crónica Troiana* galega. Por iso coida que, tanto a *Crónica Troiana* coma a *Historia Troiana*, "éste con el intermedio *X*"– derivan de un *X'* castellano"[7].

A situación aproximada é a seguinte.

2. A parte castelá da Historia Troiana.– A parte castelá da *Historia Troiana* coincide bastante ben coa versión española de Afonso XI. Trátase dunha copia pouco deturpada, que se achega tamén moito á versión da *Crónica Troiana* galega. Cando hai diverxencias entre esta versión galega e a *Crónica* de Afonso XI, o manuscrito castelán de Santander, en xeral, coincide coa versión de Afonso XI e non coa traducción galega. Só en poucas ocasións concorda co texto galego e non co castelán. Poñeremos uns cantos exemplos para indicar esta situación.

2.1. Coincidencia da versión de Afonso XI co manuscrito de Santander.– En primeiro lugar temos coincidencia da versión de Afonso XI e da parte castelá do ms. de Santander frente á *Crónica Troiana* galega. Así:

1.7	juraro̅	RTC iurauan; HT jurauã.
1.7	a rrey	RTC e HT al rrey.
1.11	mostrou a quantos amjgos auja	RTC (e HT) mostro a los amigos que auya.
1.14	quero contar	RTC q. retraer; HT rretraher.
2.6	desonrra	RTC e HT onta.
2.6	auyã	RTC auya; HT auía.
2.13	todo Greçia	RTC e HT toda G.

[6] *Crónica Troyana*, p. VIII.
[7] *RFE* III, p. 164.

2.15	quanto lle Leomedón	RTC e HT quanto Leom.
2.15	et a camaña desonrra del o fezo seyr	RTC e HT et a tamaña des. del fazer salir.
2.24	reçebuda	RTC reçebido; HT rresçebido.
2.26	Leom. que he	RTC e HT Leom. es.
2.27	ficar nós ha yremos rroubar	RTC e HT f. poder la hemos r.
2.27-28	et vingarnos emos de nossos emĩjgos et do mal	RTC (e HT) et uengarnos hemos del mal, etc.

2.2. Coincidencia da Crónica Troiana coa versión de Afonso XI.– Tamén hai moitos casos de coincidencia da *Crónica Troiana* coa versión de Afonso XI frente a unha lectura diferente do manuscrito castelán de Santander. Así:

2.5	sse quiserõ	RTC se quisieron; HT se quisiesen.
2.13	mellor rrey que el nẽ	RTC m. rrey que el njn; HT m. rrey nj̃.
2.19	seería sen falla, ca	RTC sería sin falla, ca; HT será sin falla que.
2.19	sen uós tal guerra começasse	RTC sin uós tal guerra com.; HT sin vos gerra tã grande cõmo esta com.
2.23	cõtoulle a gran desonrra	RTC cont. la grand des.; HT contole la rrazõ et la grãt des.
2.31	poder leuar	RTC pudiere l.; HT pudiese l.
2.37	destroyría	RTC destruyría; HT destroyría, etc.

2.3. Coincidencia da Crónica Troiana co manuscrito de Santander.– As menos veces hai coincidencia do texto galego co manuscrito castelán de Santander:

2.8	fosse	RTC fuessen; HT fuese.
2.21	gradesçeullo	RTC gradesçiolo; HT gradesçiógelo, etc.

2.4. Versións diferentes nos tres textos.– Xunto a estas tres posibilidades, para as que poderiamos poñer innúmeros exemplos, hai outros casos en que os tres manuscritos ofrecen lecturas independentes. Así:

2.1	Páçita	RTC Pacta; HT Porta.
2.4	Páçita	RTC Pacta; HT Parta.
2.9-10	defendesse et que o elles nõ tomassen	RTC def. onde ellos non lo tom.; HT def. ende ellos non lo tom.
2.22	Ssyca	RTC Ssicha; HT Ascha.
14.14	(as moradas que y) fezeran	RTC fizieron; HT que ally fuerõ.
15.6	Troyjín. Outras portas ouuo moytas	RTC Troyián. Otras p. ouyeron y m.; HT Troyja. Otras p. ovo y m.
16.2	foro entõ moy ledos	RTC f. en todo muy l.; HT f. en muy l.
159.41-42	et P. estaua ja desarmado et tijña penssado de dar arrebato ẽnos gregos, sol que fossen desarmados	RTC et P. estaua ya des. ca el solo era ya puesto de dar arr. en los gr. sol que f. des.; HT et P. estaua ya des. ca era ya el sol puesto et estaua pensando de dar arr. en los gr. sol que f. des., etc.

Á vista disto, podemos concluír que o ms. da *Crónica Troiana* galega, a parte castelá do de Santander e o do Escorial coa versión de Afonso XI son independentes entre si e ningún deles é copia do outro. Son moitas as pequenas diferencias entre o ms. do Escorial e o de Santander para coidar que este é unha simple copia do ms. escrito en 1350.

3. A parte galega da Historia Troiana.– Pola súa banda, a parte galega do manuscrito de Santander, aínda sendo máis moderna, tampouco é unha copia do manuscrito galego da *Crónica Troiana*, posto que as diverxencias entre eles son constantes. En primeiro lugar aparecen nel as grandes interpolacións citadas xa nesta introducción (cfr. III,3.3), despois numerosas pequenas interpolacións ó longo do texto e cambios constantes de estructura. As pequenas diferencias por cambio de palabras, de formas verbais, de interpolación ou supresión de palabras, etc. atopámolas por milleiros. Amais disto, moitas veces hai coincidencia de criterio coa versión de Afonso XI e non co texto galego da *Crónica Troiana*. Por iso podemos dicir, sen ningunha dúbida, que o texto galego de Santander representa unha variante ampliada, que debeu ter como base un manuscrito castelán diferente ó que serviu para a traducción da *Crónica* que agora publicamos. Vexamos unhas cantas mostras para comprobalo.

3.1. Igualdade da Crónica Troiana e da versión de Afonso XI frente ó ms. de Santander.– Ocorre isto unha e outra vez. Así:

2.43	et de quanto (id. RTC)	HT et quanto.
3.1	et os rr. que o ajudauã	RTC et los r. que los ay.; HT et os outros r. que o avían de ajudar.
3.2	et aportarõ ẽno porto que soyam chamar Ssyra (id. RTC)	HT et cõmo ap. ẽno p. de Siria et fezeron todos seu cõsello cõmo bõos et nobles, que aly yã moy altos rreys et de moy grande poderío et de moy nobles coraçoes et moy orgullosos et ardidos.
3.3	poys que o verão foy entrado en (id. RTC)	HT depoys que veẽo o v. en.
3.4	seus cãtos (id. RTC)	HT seus cantares.
3.4-5	tardada et enviou porlos rreys que (id. RTC)	HT tardança et mãdou por aqueles que.
3.5	logo y et el entrou ẽno (id. RTC)	HT logo moy apresa et el e. logo ẽno.
3.7	uyrũ a terra (RTC uieron)	HT vierõ aa t.
3.8	virũ tã gran prazer...virũ a çibdade (RTC uieron...uieron)	HT ouverõ tam grande plazer...vierõ aa ç.
3.18	moueu (id. RTC)	HT começou.
3.26	maltreytos (RTC maltraydos)	HT vençidos.
4.19	estar gisados sen cõtenda sseyrá (id. RTC)	HT e. apreçebidos sen dulta sayrá, etc.

3.2. Coincidencias do ms. galego de Santander coa versión de Afonso XI.– As coinci-

dencias destes dous manuscritos frente ó texto galego da *Crónica Troiana* son numerosísimas. Uns cantos casos vémolos en:

2.38	en ponto que eu ouuer	RTC en el p. q. yo o.; HT ẽno p. que ouver.
2.39	seerey eu hũ	RTC seré uno; HT seerey vn.
3.13	endereçárõnos	RTC endereçáronlas; HT enderẽcarõ as.
3.19-20	todo Greçia	RTC e HT toda G.
4.12	mays que nós	RTC e Ht m. que a nós.
4.16-17	todos armados et que tẽemos apostadas nossas a.	RTC todas armadas et que tenedes ap. uuestras; HT todas armadas et que tẽedes ap. uosas a.
4.23	moy ben quedos	RTC e HT muy/moy quedos.
5.13-14	fórõsse todos asconder	RTC e HT f. asconder, etc.

3.3. Igualdade da Crónica Troiana e do ms. de Santander.– Aínda que son moitos menos os casos, ás veces tamén se dá esta igualdade. Así:

3.27	tomemos (id. HT)	RTC prendamos.
3.32	ssua desonrra (id. HT)	RTC su onta.
3.39	des oymays (id. HT)	RTC desde oymás.
4.16	nossas gentes (id. HT)	RTC uuestras g.
5.6	y auerá (id. HT)	RTC y aurán, etc.

3.4. Versións diferentes nos tres textos.– Outra posibilidade que atopamos é que os tres manuscritos presenten versións diferentes. Coma mostra podemos citar:

3.24	per uossa bondade	RTC por uuestro gresgo; HT por vosa forte arte.
6.7	(sse entre elles) ergeu	RTC boluió; HT moueo.
6.33-34	ca sua gente derrancáuasse	RTC ca su g. derranchaua; HT porque derramauã sua g.
6.36	podo	RTC pudíe; HT pareçeu.
6.137-138	mill cau. que oymays en tal gisa a gardassen et a basteçerõ. Et ben creo, poys tomada foy, que he sua	RTC mill c., que ay mas, en tal g. la guarnesçieron et la bast., pues tomada fue, que es suya; HT mjll c. que ende estã. Et em tal g. a garneçerõ et a preçeberõ et bast. que, pois que a así tomarõ, sua he.

3.5. Saltos de lectura.– Abonda cos exemplos anteriores, que podiamos multiplicar á nosa vontade, para ver que o manuscrito galego de Santander non é copia do texto galego coñecido da *Crónica Troiana*, senón copia doutro manuscrito diferente, que xa presentaba grandes desviacións. Para reforzar esta afirmación aínda podemos engadir uns cantos casos en que a *Crónica Troiana* contén saltos de lectura frente á versión de Afonso XI e do ms. de Santander. Así, por exemplo:

6.22	que uissen et fezeron	RTC que ouiessen et todaufa le llegaua gente de la uilla et por esto creçía mayor esfuerço et fiz.; HT que ouvesem et todavía chegaua gẽte da villa et por esto creçeo mayor esforço et f.
88.7	Abios et el rrey Tálafus et Çéledos	RTC Almus et el r. T. aduxieron treynta muy bien guarnidas de tierra de Arcomonia. Patraffus et Célidus; HT Alynus et el r. T. trouxeron trijnta moy bem garnydas de terra de Arcomonja et Patrafus et Çélidus.
88.41-42	Capadón leuoy y çinq. naues moy bõas. Et sabede	RTC Capedón leuó y çinq. de tierra de Capedia. El duque de Atenas, Menesteus, leuó y çinq. de las muy buenas. Et sabet; HT Capedón leuou çinq. de terra de Capedia. O duque de Arenas, Monesteus, leuou y çinq. naves das mellores que ende erã. Et sabede.
96.5	áncoras et tãto	RTC anc. et mandaron pregonar que se guisassen todos de mouer dende otro día de mañana et tanto; HT áncoras et mãdou apregoar que todos se apreçebesen cõmo en outro día ben çedo andasem, et tãto.
209.21	era marauilla que	RTC era grand mar. Esto todo fazía ella tant sotilmente et por tant grand maestría que; HT era mar. Et esto todo fazía ella sotilmẽt et por grã meestría que.
345.73	que muyto erã bõos caualeyros et honrrados	RTC ca mucho eran buenos c. onrr. et de grand prez et a todos fizo fazer muy rricos monumentos et mucho onrrados; HT ca moyto erã nobles et onrrados cau. et a todos fezo fazer moy rricos et onrrados moymẽtos.
359.34-35	amigos et en todo mellor dos mellores. Por ende	RTC am. et orgullosos et fuertes contra los enemigos et en t. bien meiores de los m. et iamás nunca dueña tales fijos ouo commo uós njn aurá en quanto el mundo durare. Por ende; HT am. et orgullosos et fortes contra os enamygos et en t. bem mellores dos m. et nũca foy dona que taes fillos ouvese cõmo vós, nẽ averá en quanto o mũdo durar. Por ende.
362.15	mais. Et diserõ que auja y mais çinquoenta et dous rríos caudaes. Despois	RTC más. Desí aun pusieron más que a. y LVJ ríos cabdales, pero bien dixieron que otras aguas muchas et otros rríos grandes auya y, mas que non eran cabdales. Después; HT mays. Desý poserõ que avía y çinq. et seys r. cabd., pero bem diserõ que

		outras agoas moytas et moytos rríos grandes avía y, mays que nõ erã cabdaes. Depoys.
367.15	despois falta un cap.	RTC foi engadido (p. 284); incorporado en HT (p. 294).
460.26	segurança ¿Que uos digo? Sabede	RTC seg. et amor con aquellos que auyan poder en aquella tierra et con los más dellos fizo iuramento et abenençia. ¿Que uos digo? Sabet; HT seg. et amor cõ aqueles que avía poder em aquela terra et cõ os mays deles fezo juramẽto et avenẽça. Sabede.
480.10-11	cõmoquer que fezera rrazõ, que fezera desaguisado en matar sua madre. Et por	RTC c. que f. razón en uengar a ssu padre, mas que fiziera des. en m. su m., ca non ha en el mundo razón por que ningún omne, a tuerto njn a derecho, deua matar su madre. Et por; HT c. que f. rrazõ em vengar a seu padre, que fezera mal em matar sua madre, ca nõ ha ẽno mũdo rrazón por que nẽgũ õme, a torto nẽ a dereyto, deua matar sua madre. Et por.
508.24	de seu tenpo. Et despois	RTC del su t. et bien dauan a entender el linage de que uenían. Todos dezían que non podían errar que non fuessen muy buenos. Et desp.; HT do seu t. Et ben dauã a entender o lynage de que vinã. Et todos dezía que nõ podía errar que nõ fosen moy bõos. Et desp.

IX. ¿HOUBO UN TEXTO GALEGO (OU PORTUGUÉS) ANTERIOR Á VERSIÓN DE AFONSO XI?

A confrontación do texto galego coa versión de Afonso XI ofrécenos algúns datos importantes que non se tiveron en conta ata agora e que compre salientar. Tal como a atopamos actualmente no ms. de 1273, a *Crónica Troiana* é claramente traducción dun texto castelán, como xa probamos máis arriba na comparación que fixemos dos dous manuscritos (cfr. cap. VII). Tamén mostramos alí que o ms. galego non era unha versión do ms. do Escorial de 1350, polo grande número de variantes que presenta respecto a el, algunhas fundamentais, entre as que debemos contar aínda as que teremos ocasión de enumerar no presente capítulo.

Aclarado isto, temos que presentar unha cuestión importante: ¿a versión de Afonso XI fíxose directamente sobre o francés ou tivo coma intermediaria unha versión galega (ou portuguesa) anterior? Non podemos contestar con absoluta seguridade, pero o que si está claro, como veremos, é que o ms. de 1350 conservado no Escorial é unha traducción do galego (ou portugués) ó castelán.

Poderá para algúns resultar un feito extraño, mais non sería o único caso. Lembrémo-lo que pasou coa *Crónica de 1344*, cunha traxectoria ben complicada: despois da *Crónica General*, de Afonso X, apareceu a *Crónica de Castilla* e delas fíxose unha traducción ó galego[1], que foi utilizada polo Conde de Barcelos para a súa redacción da *Crónica de 1344* en portugués, traducida á súa vez na *Crónica de 1344* castelá[2]. Con máis motivo podemos coidar nunha versión occidental da *Crónica Troiana* cando no galego coñecemos fragmentos do *Libro de Tristán*[3], nos *Miragres*[4] hai materia francesa e a *Demanda do Santo Graal* foi traducida primeiramente para o portugués e despois fíxose a traducción desde esta lingua para o castelán, como probou Rodrigues Lapa[5].

---

[1] Cfr. a miña ed. xa citada de *La traducción gallega de la Crónica General y de la Crónica de Castilla*. 2 vols. Orense 1975 e 1977.

[2] Como demostrou Luís F. Lindley Cintra na súa introducción á *Crónica Geral de Espanha de 1344*. Vol. I, Lisboa 1951, espec. ps. XLV-XCIV.

[3] José Luis Pensado, *Fragmento de un "Livro de Tristán" galaico-portugués*. Santiago de Compostela 1952 (anexo XIV de *CEG*).

[4] José Luis Pensado, *Miragres de Santiago*. Edición y estudio crítico. Madrid 1958.

[5] *Lições de literatura portuguesa. Época medieval*, 8ª ed. Coimbra 1964, ps. 233-236; id. "A Demanda do Santo Graal. Prioridade do texto português", en *Miscelânea de língua e literatura por-*

No Occidente peninsular había certa preferencia por materias novelescas tomadas de Francia, como é o tema de Bretaña, e o mesmo debeu acontecer coa materia de Troia, pois temos noticias de obras cos títulos *Crónica Troiana, Historia Troiana, Historia de Troia* ou *Conquista de Troia* na Librería do rei D. Duarte, na do Condestable D. Pedro de Portugal e na de D. Manuel o Venturoso[6]. Tamén coñecía a Crónica o Conde D. Pedro (séc. XIV), cando escribe no seu *Livro de Linhagens:* "e per esta razom moverom-se todas as gentes das terras e veerom sobre a Troia e teverom-na cercada dez annos, e houve i grandes fazendas e mortas grandes cavalarias, assi como fala na sa estorea"[7].

¿Que pasou entón co *Roman de Troie*, de Benoît de Sainte-Maure? Dúas son as hipóteses que podemos considerar. Unha delas que Afonso XI (1312-1350) mandou face-la súa versión moi cedo e que dela se fixo inmediatamente unha traducción ó galego, perdéndose o orixinal castelán, e que xa no reinado de Pedro I (1350) se volveu traducir desde o galego ó castelán. Todo isto parece pouco probable, tendo en conta que Afonso XI sucedeu a seu pai en 1312 cando tiña un ano de idade. A coroa cinguiuna en 1325, ós 14 anos, e se a traducción a mandou facer para que lle servise de guía ó seu primoxénito, nacido en 1334 (o futuro Pedro I), como se ten dito[8], debería redactarse arredor de 1340. Sería difícil de comprender que se perdese este texto, que del se fixese unha traducción case simultánea ó galego e que Pedro I, no primeiro ano do seu reinado (1350), mandase retraducilo ó castelán.

Por iso resulta máis factible a segunda hipótese. A traducción do *Roman de Troie* realizaríase primeiramente en galego (ou portugués), texto hoxe desaparecido, e dela mandaría facer Afonso XI unha traducción ó castelán. Desta versión houbo varias copias e dunha delas (non a que se conserva de 1350) Fernán Pérez de Andrade, que descoñecía a versión primitiva galega (ou portuguesa), pero que si coñecía a versión de Afonso XI, polo seu contacto con Pedro I e Enrique II, mandou face-la traducción galega a Fernán Martís, rematada no ano 1273 e que agora publicamos. Dela é independente, como dixemos, a versión galega do ms. de Santander, pois está sempre máis cerca do ms. do Escorial ca da *Crónica Troiana* galega en pasaxes fundamentais, como imos ver a continuación.

A suposición de que houbo un texto galego (ou portugués) anterior ó castelán entrevémola ó analizarmos detidamente o ms. 1350 e o de 1373, pois ó longo de todo o ms. castelán hai unha serie de palabras deturpadas que evidencian nitidamente que se está a traducir, non un texto francés, senón un texto galego (ou portugués).

---

tuguêsa medieval. Rio de Janeiro 1965, ps. 105-133 (traballo de 1930); tamén ps. 134-143 (de 1931). Foi publicado despois en Coimbra (1982), podéndose ve-los traballos nas ps. 303-340 e 341-353. Cfr. tamén C. E. Pickford, "La priorité de la version portugaise de la Demanda do Santo Graal", *Bull. Hisp.* LXIII, 1961, 211-216; R. Steiner, "*Domaa/Demanda* and the Priority of the Portuguese Demanda", *Mod. Phil.* LXXIV, 1966, 64-67; F. Bogdanow, "Old Portuguese *seer em car teudo* and the Priority of the Portuguese Demanda do Santo Graal", *Rom. Phil.* XXVIII, 1974, 48-51.

6 Cfr. C. Michaëlis, *Lições de filologia portuguesa*, p. 371.

7 Portvgaliae Monvmenta Historica...Nova Serie. Vol. II/1, *Livro de Linhagens do conde D. Pedro.* Ed. crítica por José Mattoso. Acad. das Ciências. Lisboa 1980, p. 73.

8 Por ex., Tubino, *Museo Esp. Ant.* V, p. 187 e 203-204, e García Morencos, *Crónica Troyana*, p. 21.

Ó falar da *Versión en prosa e verso*, Menéndez Pidal refírese á traducción de Afonso XI e pensa na existencia dun texto "de carácter dialectal leonés, que hemos de suponer el original mandado hacer por Alfonso XI, y que luego se castellanizó al copiarlo e iluminarlo en 1350 por orden del hijo de Alfonso, Pedro I"[9]. Entre os supostos leonesismos conservados no ms. 10.146 da Bibl. Nac. de Madrid cita *dilles, que lle preguntase, contolles, lle los dio, ela* (art. fem.), *progo, branco, plados, plez, solombra*, etc.[10]. Frente a el, García Solalinde di que o copista do manuscrito "parece ser leonés; y no sólo coloca leonesismos en toda su copia, tanto en la *Versión en PV* como en la de *Alfonso XI*, sino también ciertas formas arcaicas"[11]. Coma mostra cita *niebra, sembrante, plados, plecio, plez, proy, mogier, rrelozien, rrelozir, podiese, podieron, fezieron, feziera, sobreujeno, ambidos, mays, ymos* e *yndo*[12].

¿Son leonesismos ou están en relación cos exemplos do ms. do Escorial? Xa C. Michaëlis chamou a atención para a posibilidade de que certas palabras portuguesas pasasen ó texto castelán, aínda que non pensou na posible existencia dunha traducción directa do *Roman de Troie* para o galego-portugués[13]. Canto á miña opinión, estes exemplos casteláns teñen que ver na maior parte co galego (ou portugués) e non co leonés e sorprende que Menéndez Pidal non falase desta posibilidade, posto que o deu a entender xa moito antes da súa edición da *Historia Troyana*. Cando Rennert fixo a súa edición de *Macías, O namorado* (Philadelphia 1900) notou[14] que Amador de los Ríos[15] mencionaba a existencia na Biblioteca do Marqués de Santillana dun ms. galego do séc. XIV. Como el non sabía que ese ms. pasara á Biblioteca Nacional, coma o resto da biblioteca de Osuna, isto induciu ó Prof. Teza a preguntarlle ó investigador español. A resposta de Pidal foi clara: "La *Troyana* gallega está en la Biblioteca Nacional...Creo que la castellana del Escorial, aunque hecho también en la corte de Alfonso XI y Pedro I, se hizo sobre la gallega, contra lo que afirme Amador de los Ríos. Lo digo por algún galleguismo que descubrí en la del Escorial"[16].

Esta opinión de Menéndez Pidal é completamente certa, como imos probar nas páxinas seguintes, onde poñeremos algúns dos erros máis significativos do texto castelán. Así:

Cap. 110.43 "et Sáneas et *o prol Fortes*", traducido por "et Sanias et *Oprolfortis*" (p. 82). Corresponde ó francés "*Fortis li proz* e Sanias" (v. 6782) e entendeuse o art. galego *o* e a forma galega *prol* (cast. *pro*) coma parte do nome. Tamén está errado na HT, que di "et *Apolomytes*" (p. 118).

Cap. 121.8-9, 17 "et tomou logo cõsigo *dos* seus amjgos, que amaua moyto. Et hũ deles auja nome Galtõ...et outro que Éytor tomou cõsigo foy yrmão deste Galtõ". No galego di "dos", porque traduce do castelán, onde está errado: "et tomó luego consigo *de los* sus amigos que amaua mucho..." (p. 94). No cast. debería dicir "*dos* sus amigos",

---

9 *Historia Troyana*, p. XXII.

10 *Historia Troyana*, ps. XXII-XXIII, n. 1.

11 *RFE* III, ps. 127-128.

12 *RFE* III, ps. 127-128, n. 3.

13 *Cancioneiro da Ajuda*, II, p. 519 e n. 3.

14 Na p. 33, nota.

15 Marqués de Santillana, *Obras*. Madrid 1852, p. 608.

16 Hugo A. Rennert, *MLN* XVII, 1902, p. 23 (columna 45).

pero púxose "de los" por interpretarse mal "*dous* seus amigos" do texto galego perdido. Na HT interpretouse ben neste caso: "tomou logo cõsigo *dous* seus amygos" (p. 129). No francés di "dous suens amis" (v. 7692).

Semellante é o que ocorre no cap. 126.44-45, aínda que aquí o texto galego corrixiu o erro, pois di "Jtem a xxj[a] aaz fezérõna *dous* rreys de Lyra, que ouueron nome Antíopos et Anfímatos". No cast. interpreta mal *dous* e di "otra grand az fizieron *de los* rreyes de Lira" (p. 101), mentres que a HT volve estar ben: "*dous* rreys de Lira" (p. 136). Traduce o francés "d'icez esteit sire Antipus, / il e li reis Amphimacus" (v. 8275-8276).

Cap. 141.98-99 "çertas, don caualeyro, eu coydo que agora será tenpo en que seredes cõpañeyro(s) dos mortos ou en *perderdes a força*". No cast. interpretouse *a* coma prep. e non coma art.: "çertas, don cauallero, yo cuydo que agora será tiempo en que seredes companero de los muertos o en *perderuos a fuerça*" (p. 129). Falta na HT e no francés di: "ja avendra, fait il, vostre hore: / as morz vueil que seiez compainz, / qu'irié me feïstes dès ainz / de Patroclus, cui m'escossistes" (v. 10052-10055).

Cap. 171.18-19 "et ya en hũ caualo que corría tã agiña que nõ auja arco nẽ *baesta* que tã agiña podesse lançar hũa saeta". Aquí témo-la forma *baesta*, que o texto cast. interpreta mal, posiblemente porque no texto primitivo estaba escrito *beesta*. En lugar de traducir por *ballesta*, faino por *bestia* (gal. *besta*): "et yua en vn cauallo que corría tan ayna que non auya arco njn *bestia* que tan ayna pudiesse lançar vna saeta" (p. 138). Na *HT* está correcto: "nõ auía arco nj̃ *ballesta* que tã ayna pudiese lãçar la saeta" (p. 174). En francés temos "e vint poignant tot a eslais / sor un cheval, qui plus tost vait / qu'*arbaleste* ne ars ne trait" (v. 12030-12032).

Cap. 196.17-18 "et se me os deuses dessen a morte ante da manãa, en esto *seyría* da coyta et do pesar en que sõo". O traductor interpretou a forma *seyría* coma do verbo *ser* e non do verbo *seir* 'salir', confundindo *seyría* con *seería:* "et si me los dioses diessen la muerte ante de la mañana, esto *sería* quiçá de pesar et de coyta en que so" (p. 157). O resultado é incomprensible, o mesmo ca na HT, que tamén confunde: "et sy me los dioses diesen la muerte ante de la mañana esto *sería* de grãt pesar et de grãt cuyta en que so" (p. 180). No francés temos "ja Deus ne place que jo seie / vive desci qu'a l'ajornant! / La mort vueil e quier et demant" (v. 13292-13294).

Cap. 204.47 "sobre seu elmo tragía hũa çimeyra tã brãca cõmo a neue, et os rramos dela deçíã ssobre *o alcafre* do caualo". Traduce o francés "e en son heaume un chaperon / plus blanc que neif, d'un amiton, / dont les langues batent a val / par son la *crope* del cheval" (v. 13993-13998). O traductor non entendeu a palabra *alcafre* e deixou espacio en branco: "et sobre su yelmo traya un pendón tant blanco commo la nieue et los rramos del desçendían sobre el del cauallo" (p. 164). A HT traduce sobre un ms. no que faltaba a palabra e reméndao poñendo "et sobre seu elmo tragía hũ pendõ tã blanco cõmo a neue et os rramos del desçẽdía *sobrelo caualo*" (p. 188).

Cap. 209.30 "et os ollos trágenos ẽno *meo* dos peytos" (p. 166). Posiblemente o ms. primitivo tiña, en lugar de *meo*, a forma *meogo* (ou *meyogoo*), que levou ó traductor a interpretala mal e confundila con *meolo*. Por iso puxo "et los oios traen en el *meollo* de los pechos" (p. 174). Na HT está ben: "mays os ollos trágenos ẽno *medio* dos peytos" (p. 195). Falta no francés.

Cap. 231.101-102 "outrossy Pares leuaua sua espada ẽna mão et desfazía moy ben *a pressa* arredor de ssy, hu el chegaua". Traduce ben o francés "le brant d'acier retint Paris, / qui d'entor lui deront la *presse*" (v. 15812-15813), pero o traductor castelán confundiu o gal. *a pressa* (art. + sust.) con *apressa* (adv.), traducindo erradamente "et desfazía muy bien *apriessa* a derredor de ssi o el llegaua" (p. 183), pois debería dicir "la pressa". Falta esta vez na HT.

Cap. 233.14-15 "¡ay, Deus, que grã perda et que grã mal que sse Éytor nõ *podo* aquel día sofrer de sayr aa batalla!" Posiblemente no ms. galego primitivo estaba escrito *pode*, interpretado falsamente coma pres. e non coma pasado polo traductor, que escribiu "¡ay, Dios, que grand p. et que grand mal que se E. non *puede* aquel día s. de salir a la batalla!" (p. 186). Tamén está o erro na HT: "que se E. nõ *puede* sofrir aquel día de s. a la b." (p. 206). No francés ten unha forma de imperf.: "qu'il ne *poeit* cel jor sofrir / qu'il li deveit mesavenir" (v. 16029-16030).

Cap. 274.8-11 "se quantos á ẽna hoste loasen esta rrazõ et este cõsello et se outorgasem que nos d'aquí partisemos sen algũas bõas pleytesías, taes de que nós ficasemos onrrados et pagados, *eu* ante quiría seer espedaçado et desnenbrado ca sseer en este cõsello". No francés di "mieuz voudreie estre desmembrez / qu'eüsse esté a cest conseil" (v. 18360-18361), polo que parece exacto "eu ante". O traductor leu mal "eu", confundindo *u* con *n*, e por iso, en vez de "yo ante" puxo "enante": "...tales de que nós fincassemos pagados et onrrados *enante* querría seer despedaçado et desmembrado que seer en tal conseio" (p. 219). Falta na HT.

Cap. 293.46-47 "ca se a home fosse en lugar onde tãtos posfaçar nõ podessen *aynda o* yría passando". Non se entendeu *aínda* 'aún' e traduciuse mal: "ca si omne fuesse en logar do tantos p. non podiessen *a omne* yría passando" (p. 229). Tamén na HT di "et ca sy o. fuese ẽ lugar do tantos nõ pud. porfazar *a omne* yría pasando" (p. 240). Falta no francés.

Cap. 401.3-4 "lançaua suas mãos ẽnos cabelos, que auía cãos et *brancos*". Corresponde ó francés "ses lons cheveus *blans* e chenuz" (v. 25189), e interpretouse mal por estar no texto primitivo xa a forma rotatizada *branco*. O castelán di erradamente "en los cabellos, que auya canos et *brunos*" (p. 314). O mesmo na HT: "l. sus m. a los cab., que auía canos et *brunos*" (p. 318).

Cap. 416.11,13-14,15 "depoys jurarõ esto meesmo...et, demays, poserõ por *testemõias* a dom Júpiter...et poserõ por *testemõia* o sol...". Corresponde ó francés "de ç'ert reis Jupiter guarant, / e tuit li autre deu poissant, / soleiz e lune e terre e mer" (v. 25831-25833). O traductor ó castelán entendeu mal a palabra *testemoia* e non a traduciu por *testigo*, senón por *testimonio:* "demás pusieron por *testimonjos* a don lúpiter...et todos los otros dioses...et pusieron por *testimonios* el sol..." (p. 323). O mesmo erro na HT: "(cortado) et pusierõ por *testimonios* el sol..." (p. 326).

Cap. 429.4-5 "et desque os y ouuo ajuntados, sobeu en çima dũa torre, et dou aos dioses grandes graças, et *oorouos* muyto(s) porque os ajudarã". En francés "toz les deus *aore* e mercie / de ço qu'il lor ont consentu / que li Troïen sont vencu" (v. 26248-26250). É dicir, trátase do verbo *adorar*, coa perda do -d- e a atracción do *a* inicial polo *o*. O traductor non entendeu esta forma e puxo *orar:* "et dio a los dioses grandes graçias et *oroles* mucho porque los ayudaran" (p. 329). Na HT aínda presenta maior adulteración: "et dio a los dioses graçias et *ololes* mucho porque les ay." (p. 327).

Cap. 500.20-21 "o grã prazer que ey *de uosa vijnda*, nõ mo tornedes en pesar et en doo". A palabra *vijnda* corresponde ó castelán *venida*, pero o traductor interpretouna coma *vida*, posiblemente porque o ms. galego tiña a grafía *vijda*. Por iso di "el grand plazer que he *de la uuestra uida* non me lo tornedes en pesar" (p. 376). O mesmo na HT: "o grã plazer que ey *da vosa vida* nõ mo tornedes em pesar" (p. 362). En francés di "ne tornez pas la joie en plor, / que j'ai de vos" (v. 29467-29468).

Tamén debe entrar aquí a alternancia *proveiro/proverbio:* cap. 32.11-13,19-20 "et tãto aio eu aprendudo dos *prouerbios* et dos agoyros que fazẽ ao home seer couardo, et fázẽlle tomar medo da cousa en que nõ ha pauor...poys cõmo por sortes et agoyros et por *proueyros* deste adeujñador queredes leixar de prender uẽgança...?". No francés está de maneira diferente, pero podemos citar "*proveire* sont toz jorz coart, / de poi de chose ont il reguart... / e qui por son *devinement* / laira a prendre vengement" (v. 4001-4002, 4013-4014). No francés *proveire* é unha variante de *prestre*, é dicir 'sacerdote', pero no gal. *proveiro* funciona coma 'agoiro, adeviñanza, predicción de adiviño'. Por iso non ten sentido a traducción por *proverbio*, que aparece no castelán e que tamén puido pasar despois á mesma traducción galega de 1379: "et tanto he yo aprendido de los *prouerbios* et de los agueros...por suertes et por agueros et por *prouerbios* deste adeuinador" (p. 45). Falta na HT.

O mesmo no cap. 408.1-2 "agora leyxa o conto a falar desta rrazõ por contar dos maos sinaes et *proueyros* espantosos que auíã os de Troya". No texto castelán aparece traducido erroneamente por *proverbios:* "por contar de las malas señales et *prouerbios* espantosos que auían los de T." (p. 319). Igual na HT: "de las malas señales et *prouerbios* que auíã en T." (p. 321).

En cambio, no cap. 202.39-40 tamén o texto galego deixou sen corrixi-lo erro de traducción do castelán: "et malditos seiã os gregos et os *prouerbios* que uos an tornado a tã grã desonrra". Corresponde ó francés "maudiz seit hui icist *augurs*, / icist dons e icist *eürs* / qu'a si grant honte vos revert!" (v. 13771-13773). No ms. galego primitivo seguramente dicía *proveiros*, traducido mal polo castelán en "et malditos sean los griegos et los *prouerbios* que uos han tornado a tant grand desonrra" (p. 162). De aquí pasou á traducción de 1373 e á HT: "et malditos sejan os gregos et os *proberbios* que uos am tornado a tã grã desonrra" (p. 185).

Outro capítulo importante é o dos infinitivos conxugados. Moitas veces no texto castelán tamén se deixa unha forma conxugada (do tipo *tomáremos*, etc.), pero outras veces interprétase mal a terminación *-mos* da 4ª persoa e ponse inf. + *nos*. Así, no cap. 17.17-18 "que nõ alongemos de *tomarmos* ende dereyto", traducido por "que lo non alonguemos de *tomar nos* ende derecho" (p. 34). Falta na HT.

Tamén cap. 17.20-21 "seméllame bõa rrazõ de *sabermos* delles se nola querrán dar", traducido por "seméiame que sería buena razón de *saber nos* dellos si nos la querrán dar" (p. 34). Falta na HT.

Outros casos témolos no cap. 98.28-29 "porque será ben de *auermos* senpre ben et mesura en nosso feyto et de nõ *fazermos* nehũa cousa sen aquesto". Na traducción cast. di "porque será bien de *auer nos* siempre bien...et de non *fazer nos* ninguna cosa sin aquesto" (p. 74). Na HT reméndase da seguinte maneira: "porque sera bem *aver em nós* mesura et rrazõ em noso feyto et de nõ *fazermos* n. c. que seja sem rrazõ et sen d." (p. 108).

No cap. 121.120-121 di "et des oymays, tẽpo he de *lidarmos* et de *juntarmos* cõ elles", traducido por "et desde oymás tiempo es de *lidiar nos* et de *ayuntar nos* con ellos" (p. 97). Na *HT* está algo cambiado: "de *lidarmos* et de *juntar* cõ elles" (p. 132).

O mesmo no cap. 179.31 "nós faremos grã bondade de *auermos* al rrey Toas por Antenor", traducido por "nós faríemos grand bondat de *auer nos* al rrey T. por A." (p. 147). Falta na HT.

Finalmente, no cap. 184.8-9 di "terría por cõssello de *demãdarmos* trégoa por tres anos", traducido por "ternía por conseio de *demandar nos* treguas por tres años" (p. 150). Falta na HT.

O mesmo caso temos con outra persoa no cap. 142.35-36 "et Éytor parteu estonçe os seus da batalla a grã traballo, et tornárõsse pera sua cibdade por folgar et *penssarẽ* de ssy. Mays en tódoslos días que uiuã sse rrepintirã do que fezeron. Et cõmoquer que algũus delles yan ledos...". O inf. está correcto, pero o traductor interpretouno mal e puxo "et tornáronse para su çibdat por folgar et *pensaron* de ssi" (p. 130), dando coma un feito pasado o que aínda é futuro. Tamén está errado na HT: "por folgar et *pensarõ* de sy" (p. 152).

Xunto a todos estes casos, aínda temos outros nos que a lectura do texto castelán parece mala traducción dun texto galego (ou portugués). Así, cap. 97.8-9 "enpós esto leixauã vĩjr *cãtos de* pedras et outros moy grãdes mouementos que lançauã sobre elles". Corresponde ben ó francés "fort se defendent de *chaillous*, / a ceus defors donent granz cous" (v. 6015-6016), onde temos *caillou*, gal. *callao*, cast. *guijarro*, *canto rodado*. O traductor non entendeu a palabra *cantos* e traduciu por "dexauan venir *tantas de las* piedras et otros muy gr. mouemjentos" (p. 73). O mesmo erro na HT: "leyxauã *vijr tantas das* pedras" (p. 107).

No cap. 99.22,26-27 di "hũ pineyro de ouro...et toueron aquela cousa por grã marauilla, en cõmo aqueles ramos forã obrados sobre aque[l] *toro* tã delgado", traducindo o francés "por ço qu'ensi grailes esteit / e par desus tel fais aveit, / se sont li dui rei merveillié / com ço pot estre apareillié" (v. 6273-6276). No castelán debería traducirse por *tuero* ou por *tronco*, pero seguramente o traductor confundiu no ms. *t* con *c*, lendo *corpo*, e puxo "en commo aquellos rramos fueron obrados sobre aquel *cuerpo* tant delgado" (p. 75). Tamén aparece este erro na HT: "em cõmo aqueles rramos forom feytos et oblados sobre aquel *corpo* tam delgado" (p. 110).

No cap. 130.5-6 vemos "et *cometerõ* estas azes anbas tã brauament cõtra troyãos en tal maneyra que, cõ moy grãde afán, se toueron aquela uez que nõ fogirõ". Posiblemente se lese con certa dificultade -te- no ms., confundíndose con -ce- ou -ca. Iso foi o que levou ó traductor a traducir por "et *començaron* estas azes amas tant brauamente contra troyanos, en tal m. que con muy g. a. se t. aquella uez que non f." (p. 114). O erro tamén está na HT: "et *começarõ* estas duas azes tã brauamente cõtra tr." (p. 147). No francés di "quant cez dous batailles i vindrent, / a mout grant peine se retindrent / li troïen qu'il ne foirent" (v. 9121-9123).

No cap. 131.35 di "¿uedes? El rrey Fión está ja preso. Agora paresca sse *ha aynda* amjgos et puñemos de lle acorrer". Parece a traducción correcta de "vez la Fion: ou il l'ont pris, / or i parra s'il *a* amis / ne bienvoillanz a lui socorre" (v. 9253-9255). Na traducción ó castelán interpretouse mal *ha aynda* e púxose "agora paresca si *auya ya* ami-

gos" (p. 116). Na HT amañouse poñendo "agora *veremos se tẽ* amjgos ou parẽtes para lle acorrer" (p. 149).

No cap. 131.61-63 atopamos "et forõ ferir de uolta ẽnos gregos, aly hu estaua, que aujã ja leixado o cãpo cõ medo de Éytor. Et aly foy moyto *golpe dado*, et aly desmayarõ moytos bõos caualeyros, et forõ y derribados et malferidos". Trátase dunha traducción moi libre de "iluec ot un tel tasseïz / e un si fait abateïz" (v. 9331-9332), pero parece o antecedente da lectura do texto castelá, que ten "allí fue mucho *golpeado*" (p. 117). O mesmo na HT: "aly foy moyto *colpeado*" (p. 149).

No cap. 137.13 temos "et logo outra uez, cõmo de cabo, *agillarõ* todos de cõssún, moyto aujuados de ferir" e no cap. 141.71-73 "et tragía en sua aaz sete mill caualeyros, todos naturaes de hũa terra et moy ben gisados de batalla. Et *agillarõ* todos de cõsún, seus arquos tendidos et aguçosos por ferir", correspondendo no 1º caso ó francés "puis lor *chevauchent* de rehiz" (v. 9825). Seguramente o traductor ó castelán confundiu *l* con *s* alto e traduciu por "et luego otra uez commo de cabo *aguisaron* todos de consuno" (p. 125), así como "et *aguisaron* todos de consuno, sus arcos tendidos et acuçiosos por ferir" (p. 128). Falta na HT.

No cap. 142.17-18 di "et esta gente *uẽ* sobre nós, nõ sabería eu dizer por que, et annos ja destroyda malament nossa terra". Corresponde ó francés "ceste gent *est* sor nos *venue*" (v. 10151), polo que é de supor que o texto galego dixese *uẽo*. O traductor interpretou mal *uẽo* (cast. *vino*) e traduciu por *veo* (pres. de *ver*): "et esta gente *ueo* sobre nós, et non sabería yo dezir por que" (p. 130). O mesmo na *HT:* "et esta gẽte *veo* sobre nós et nõ sabería yo dezir por que" (p. 151). O traductor galego de 1373 decatouse do erro do cast. e puxo unha forma do verbo *vir*, pero en presente.

No cap. 159.17-18 lese "ca, sen falla, eu mataruos ey o caualo ou uos *ferirey* mal ẽno corpo", que traduce irregularmente o francés "e guardez que jo ne vos *fiere* / el cors de vos o el cheval" (v. 11604-11605). Pero, en todo caso, *ferir* é o propio e non *fazer*, como está no cast.: "yo mataruos he el cauallo o uos *faré* mal en el cuerpo" (p. 131). Tamén na HT di "o uos *faré* mal en el cuerpo" (p. 167).

No cap. 182.2,3-4 di "conta Dayres...que esta sesta batalla durou vijt días...et forõ *aynda* trijta días entregament que nõ ouuo y trégo[a] posta nẽ outorgada". Traduce imprecisamente o francés "senz triuë que entre eus fust prise, / si com l'Estoire nos devise, / dura oitante jorz, senz faille, / icele setme grant bataille: / oitante, ce sont quatre vint" (v. 12779-12783). O que parece claro é que *aynda* se traduciu mal por *oy* no cast.: "et fueron *oy* treynta días entregamente en que non fue tregua pedida" (p. 149). Falta na HT.

No cap. 171.116 lemos "ería Éytor tã sen piadade que marauilla era et penssauã de o *chegar* a morte". Non está no francés nin na HT para facermos unha comparación, pero témo-la impresión de que *chegar* é o que motivou no cast. a mala traducción por *echar*, en vez de *llegar:* "et pensauan de lo *echar* a muerte" (p. 140).

No cap. 198.19-20 di "et todos os que *o vijan* qual era et per qual maneyra et per qual engeño fora feyto tijnãno por grã marauilla". No francés "onc nus nel *vit* n'eüst merveille / qui est qui tel chose apareille" (v. 13357-13358). A forma *vijan* non foi interpretada coma imperf. do verbo *ver*, senón de *vivir* e traduciuse "todos los que *uiufan* qual era" (p. 158). Na HT está ben: "tódolos que *vían* en que maneyra et por qual e. fora feyto" (p. 181).

No cap. 215.21-22 temos "et esto he grã marauilla, que caualeyro tã ardido fosse *chegado* por aficamento d'amor *a* tã grã couardiçe". No francés está diferente, pero *chegar* é a lectura correcta. O traductor leu *chagar* e traduciu por *llagar* e non por *llegar*, cambiando ó mesmo tempo a prep. para establece-la concordancia: "et esto es grand marauilla que cauallero tan ardit fuesse *llagado* por af. de amor *de* tant grand couardeza" (p. 177-178). Na HT aínda se estraga máis: "fose *chagado* de tã forte af. de amor *et de* tã grã cobardeza" (p. 199).

Tamén podemos pór aquí casos coma o do cap. 6.63-64 ("et lle *tallou* hũa gran peça do beyço et do queixo") e o de 172.26-27 ("deulle tã esquiuo colpe cõ a espada que lle *tallou* a cabeça et o auãtal da loriga et deu cõ el morto en terra"), que traducen o francés "que de la levre e del menton / puet om veeir sor le sablon" (v. 2529-2530) e "*trencha* la teste o la ventaille" (v. 12308). O verbo *tallar* é o correcto, que o castelán debería traducir por *tajar*, pero o traductor confundiu *tallar* con *toller*, idéntico nos dous idiomas: "et le *tollió* una grand pieça del beço" (p. 25) e "diole tan esquiuo golpe con la espada que le *tollió* la cabeça" (p. 142). Falta na HT.

Algo semellante temos no cap. 331.4-5, que di "et andauã tã coytados que semellauã que meos mortos erã, et nõ *fillauã* conforto en cousa do mũdo que fose", traducindo o francés "rien ne lor puet doner confort" (v. 21692). O traductor castelán confundiu *fillar* 'tomar' co cast. *fallar* e puxo "et non *fallauan* confuerto en cosa que en el mundo fuesse" (p. 261). Así tamén na HT: "et nõ *fallauã* cõfuerto en cosa que en el m. fuese" (p. 274).

Outra confusión témola na interpretación das preposicións *per, por, par.* Así, no cap. 17.30 di "jde assy *per* toda Greçia", que se traduce mal por "yt *para* toda Greçia" (p. 34). O mesmo no cap. 232.55-56, onde temos "jurou *par* la sua ley", mal traducido por "iuró *para* la su ley" (p. 184). Falta nos dous casos no francés e na HT. Un pouco diferente é no cap. 485.25-26, que di "mais que logo se ende partira, et que se fora *per a par* da rribeyra, et que tãto andara per ese mar ata que chegara a L.", correspondente ó francés "iluec ne fist pas lonc estage. / Tant costeierent le rivage / qu'a Lotophagos pristrent port" (v. 28605-28607). No cast. interpretouse "et que se fuera *par a par* de la ribera" (p. 364) e na HT "et que se fora *a par* da rribeyra" (p. 351).

No cap. 240.5-6 di "ca nõ rrefolgaua *pouco* nẽ mays". Non é doado distinguir ás veces nos manuscritos galegos entre *pouco* e *ponto*, pola posible confusión de *n* e *u*, así como de *t* e *c*. Foi o que lle pasou ó traductor castelán, que leu *ponto* e traduciu por "ca non refolgauan *punto* njn más" (p. 192). Falta na HT e o francés di "de li nen ist funs ne aleine" (v. 16464).

Hai outros casos en que a lectura do ms. galego de 1373 parece máis correcta e a do ms. do Escorial incorrecta. Deben obedecer á mala comprensión do texto primitivo. Citaremos uns cantos exemplos.

No cap. 52.22 di "que tomemos ende tal vengãça que seia *sabuda* per todo o mũdo", que corresponde ó francés "que en prenons tel vengement / que nostre honor i seit *seüe* / e par tot le mont *conëue*" (v. 4980-4982). No cast. di "que sea *sonada* por todo el mundo" (p. 58) e o mesmo na HT: "tal vengãça que seja *sonada* per todo o mũdo" (p. 89).

No cap. 91.11 está "et que çima *auerỹan* deste pleito", frente a "et que çima *uerian*

deste pleito" (p. 70) do cast. Na HT está ben: "que çima *averiã* deste pleito" (p. 104). *Haber* é o correcto.

No cap. 113.27-28 lese "ca eu ben creo que as naues nõ ou[u]eran cõtrasta, nẽ outro enbargo, qual agora auerán, se *elas* logo chegarã dereytament aa vila, assy cõmo aportarõ", que corresponde ó francés "se fust alee la navie / a la vile tot dreitement..." (v. 7030-7031). Parece a lectura correcta e coidamos que o traductor cast. interpretou mal *elas*, poñendo "si *las* luego llegaran derechamente a la villa assí commo aportaron" (p. 85). Na HT está ben, aínda que ten outros erros: "ca eu bem creo que as naves nõ averã cõquista qual agora averã se *ellas* logo chegarã d. aa villa así cõmo aquí ap." (p. 121).

No cap. 122.8-9 aparece "et armádeuos de tal maneyra que, se nós acó tornarmos, nõ podamos *dultar* en uós", que corresponde ó francés "que por les geudes, que por vos, / ne devons *estre* trop *dotos*" (v. 8045-8046). No cast. está errado, pois di "si nós acá tornáremos non podamos de *ficar?* de uós" (p. 98), e na HT arránxase poñendo "nõ posamos *dar* en vós" (p. 133).

No cap. 127.338-340 di "amjgo, uós me dizedes cousa onde eu auerey senpre que uos gradesca. Et eu uos coydo ende dar bon galardón, se uos achar en lugar hu uos-lo dar possa. *Entramẽt*, Menelao leuaua preso a Polidamas et leuáuoo Aias Talamõ moy malchagado". No francés di "Beaus amis, frere, mout bien diz. / Grant gré t'en sai: se jo poëie,/ volentiers tel guerredorreie; / mais mout ses poi que jo sai faire: / or le verras jusqu'a ne guaire. / Reis Menelaus *entre tant* dis / Polidamas en menot pris: / Telamon aveit abatu, / qui dur estor li ot rendu" (v. 8940-8948). Na trad. cast. interpretouse mal: "et yo uos cuydo ende dar buen gal. si uos fallar en logar o uos lo dar pueda *enteramente*. Menalao leuaua preso a P., que A. T. leuaua et muy mal llagado" (p. 111). Na HT está mellor: "se vos en lugar achar que o posa fazer. *Entramẽte* M. leuaua pr. a P. que A. T. leuaua moy mal chagado" (p. 145).

Outro erro semellante témolo no cap. 138.10-11 ("et uos *entrament* caualgade depoys cõ uossa cõpaña moy bõa que tẽedes"), onde o cast. di "et uos *entanamientra* caualgat después con u. comp. muy b. que t." (p. 125). Falta na HT e no francés di "chevauchiez *hui mais* après nos / o la grant gent que est a vos" (v. 9853-9854).

No cap. 128.39-40 di "se ajudarõ tã ben aquela uez que as tres azes dos gregos fezerõ *tyrar afora*", que é lectura máis correcta ca "fizieron *fasta fuera*" (p. 113) no cast. e "fezerõ *fasta fora*" (p. 146) na HT. No francés di "li onze frere s'i aiuënt, / si que les treis conreiz remuënt" (v. 9053-9054).

No cap. 209.25-26 a lectura "os mernios son feos et de maa semellança et *escarniçados* tãto en suas feyturas que esto he hũa grã marauilla", parece mellor ca "et *escarnesçidos* tanto en sus fechuras" (p. 173) no cast. ou "et *escarneçidos* tanto en feyturas" (p. 195) da HT. Falta no francés.

Tamén está ben no cap. 209.33 "boca senõ tã estreyta cõmo hũa *casca* de auelãa". Non ten sentido a lectura "commo una *caña* de auellana" (p. 174) do cast. e "como hũa *cana* de avelão" (p. 195) da HT. Falta no francés.

No cap. 255.8-9 "et nõ quiso y fazer cousa onde podese naçer mal nẽ *estorua* a aquelo que auíã começado", corresponde ó francés "ne voleit mie / que noise en sorsist ne folie / nen *destorbier* ne desacort" (v 17423-17425). No cast. púxose o verbo: "cosa

onde p. naçer mal njn *estoruar* aquello que a. com." (p. 206). Igual na HT: "nj *estoruar* aquello que a. com." (p. 216).

No cap. 261.31 é máis correcto "ca eu nõ aspero bem nẽ *cõforto* de nihũa parte" ca no cast. "bien njn *esfuerço* de ninguna parte" (p. 209). Tamén na HT di "nõ espero b. nj *esfuerço* de n. p." (p. 218). No francés temos "plus ne puis jo aveir leisor / de li aveir ne de s'amor" (v. 17701-17702).

No cap. 271.3-4 achamos "qvando A. oyo o mãdado que lle djso o mesageyro, cõmeçou de sosp(r)irar muy de coraçõ et *tornouse* moyto alegre". Parece mellor lectura ca "començó de sospirar muy de coraçón et *tóuosse* muy alegre" (p. 216) no cast. A HT di "et *tornose* muy alegre" (p. 223) e o francés "de mout parfont cuer sospira. / Ire a e joie e atendance" (v. 18130-18131).

No cap. 293.21-22 o galego di "Ẽytor...era o mellor caualeyro en armas et en todas bondades que *en Troya* auja". Parece lectura máis probable ca a do cast.: "meior cau. en armas et en todas las bondades que *entr'ellos* auya" (p. 228). Tamén na HT está "que *entre ellos* auja" (p. 239). O francés non nos axuda, pois ten "Hector o la fiere poissance, / en cui ert tote lor fiance, / qui de proëce ert soverains" (v. 19477-19479).

No cap. 306.20-21 lese "Breçayda...pero sabede que a ssua *graça* et o sseu amor uos bastío todo aquesto". No cast. está en branco: "mas pero sabet que la su
et el su amor uos bastió todo aquesto" (p. 239). Na HT cambia para "la su *nobleza* et el su amor" (p. 251). Posiblemente o traductor non entendeu o manuscrito galego ou é erro do copista. No francés é diferente (v. 20085-20090).

No cap. 309.45-46 di "et se esto nõ fezera, senpre fora en tristeza, et tal me podería agora posfaçar *que me uerría* cõfortar tarde ou nũca", que traduce ben o francés "qui me *venist* tart conforter" (v. 20302). No cast. non ten sentido: "et atal me podría agora posfaçar que *conuernía* conf. tarde o nunca" (p. 241). Tamén na HT aparece "et atal podría agora porf. *que couernía* c. tarde o n." (p. 254).

No cap. 313.10-12 lemos "et tu es mja uida et mja mãteẽça. Mays ey tã grã dulta de tj, et tã grã pauor que o *ssen* me desfaleçe, et nõ posso entẽder a cousa que me digã". A palabra *sen* 'sentido' non foi entendida polo traductor, que puxo "que la *sangre* me desfallesçe" (p. 246). Na HT adultera aínda máis o texto: "que la *sangre* me *fallesçe*" (p. 259). No francés é diferente.

No cap. 315.17-19 di "et o amor che diz que asperes...et el che mãda uiuer senpre en coyta et en *asperança*, sen outro ben", de acordo co francés "senz bon *espeir*, senz atendance" (v. 20772). Na traducción cast. está errado: "en coyta et en *aspereza*" (p. 248). Na HT esta vez está ben, aínda que ten outros cambios: "el te manda beuir en c. et en *esperãça* de syn todo biẽ" (p. 261).

No cap. 367.3-4, o texto "Camete. Et este he o noueno et *a* este rrío *vẽem* tãtas marauillas quantas nõ *uẽem a* outro rrío que en este mũdo seia", traduce mal o francés "...c'est li novains / qui de mainte merveille est pleins" (v. 23265-23266), atribuíndo ó río Camete o que o francés di do río Armedius. Na traducción cast., en vez do verbo *vir*, púxose a forma correspondente do verbo *ver*, cambiando consecuentemente a prep.: "et *en* este rrío *ueen* tantas marauillas quantas non *ueen en* otro rrío que en el mundo sea" (p. 284). Tamén na HT di "et *em* este rrío *veẽ* tãtas mar. quantas nõ *veẽ en* outro rrío que ẽno m. seja" (p. 293).

No cap. 372.32 temos "fazíã suas oraçoes, *rrogando* muyto a *Deus* que as guardase de mal", que traduce ben, aínda que parcialmente, o francés "mout oïsseiz *les deus preier* / as gentis dames honorees, / que de la vile esteient nees, / qu'il les defendissent le jor / de mort, de perte e de dolor" (v. 23480-23484). No cast. mudouse *rrogar* por *llorar*, adulterando totalmente o texto: "fazían sus oraçiones *llorando* mucho que las guardasse *Dios* de mal" (p. 287). Na HT mestura as dúas versións: "fazíam por ellas suas oraçoes *chorãdo moyto et rrogando aos dioses* que as gardasem a todas de mal" (p. 297).

No cap. 379.114-116 di "et eu uos juro perlos dioses que ia mais nũca tome armas, nẽ *entre* en torneo, se oie este día nõ for nosa a melloría desta batalla". No francés "mais, se n'en est lor li desoz, / *ja mais ne* quier armes porter" (v. 24084-24085). No cast. cambia o verbo: "que iamas nunca tome armas njn *estaré* en torneo" (p. 296). Tamén na HT di "nĩ *estaré* en torneo" (p. 304).

No cap. 410.17-19 aparece "et pois que esto ouuerõ acabado, tornárõse pera suas casas iaquanto segurados et alegres, porque *uijam* aos dioses pagados, et rreçeberã seu *sacrifiçio*". É a lectura correcta, aínda que o francés só di "grant joie ont, quant li damedé / se sont envers eus rapaié" (v. 25610-25611). No cast. está errado, pois ten "porque *auyan* a los dioses pagados et reçibieran su *seruiçio*" (p. 320). O mesmo na HT: "porque *auiã* a los dioses pagados et rresçebíã su *seruiçio*" (p. 323).

En 419.24-25 está correcto o texto ("¡ay, mizquinos, malfadados, cõmo forõ *miguados de bom siso* et enganados por fiança!"), correspondente ó francés "Ha! las, com se sont engeignié! / Com malement sont deceü! (v. 25924-25925). No cast. está deturpado: "¡Ay, mesquinos, malfadados, commo fueron *metidos en grand mal seso* et engañados por enfiança!" (p. 325). Falta na HT.

Tamén no cap. 420.21 parece correcta a lectura "Rrey Príamo *teuo* que lle dizíã uerdade", na que o traductor sustituíu o verbo *ter* por *crer*, coa forma *creuo* (non *crouo*). Así, "et el rrey P. *creuo* que le dezían uerdat" (p. 325). Falta na HT e no francés di "ço vueut bien Prianz e otreie" (v. 25977).

Abonda con estes casos máis chamativos, que podiamos aumentar con outros de menor entidade, para vermos que o ms. castelán do Escorial, escrito en 1350, aínda sendo un ms. rexio, non é o orixinario e que ten elementos abondos para pensarmos nun antecedente galego (ou portugués) do mesmo.

X. EDICIÓNS DA CRÓNICA TROIANA GALEGA

1. A edición de Andrés Martínez Salazar.– A primeira edición que se fixo da *Crónica Troiana* foi realizada por A. Martínez Salazar e publicada en 1900: *Crónica Troyana.* Códice gallego del siglo XIV de la Biblioteca Nacional de Madrid, con apuntes gramaticales y vocabulario por D. Manuel R. Rodríguez. Publícalo a expensas de la Excma. Diputación de esta provincia Andrés Martínez Salazar. 2 Vols. La Coruña, Imprenta de la Casa de Misericordia. MDCCCC.

O 1º volume, con XVI + 366 páxinas, contén a introducción de Martínez Salazar (ps. VII-XVI), os "Apuntes Gramaticales sobre el romance gallego" de Rodríguez (ps. 1-87), un facsímile a cor do fol. 27v e xa o texto ata o cap. 247 inclusive da nosa edición ("da sepultura de Éytor").

O 2º volume, con 369 páxinas, contén o resto do texto (ata a p. 266) e logo uns Apéndices. O Ap. I inclúe "Capítulos y fragmentos de texto gallego del Códice bilingüe Menéndez y Pelayo, que no se contienen en el de la Biblioteca Nacional" (ps. 269-289); o Ap. II "Texto castellano del códice escurialense, correspondiente al que le falta del principio al gallego de la Biblioteca Nacional" (ps. 291-301) e o Ap. III "Fragmento de texto castellano del códice escurialense, correspondiente al gallego del facsímile" (p. 303). Remata co "Vocabulario de palabras comunes" (ps. 307-355), co "Vocabulario de nombres propios" (ps. 357-368) e as "Erratas" (p. 369). O longo da obra M. Salazar foi colocando notas, nas que puxo as variantes máis importantes do ms. de Santander.

Aínda que esta edición foi meritoria para o seu tempo e non se lle pode negar certo valor, o feito é que contén erros de grande magnitude. A introducción de Martínez Salazar é correcta, pero xa os "Apuntes gramaticales" de Manuel R. Rodríguez representan un atentado contra a investigación lingüística. Resulta difícil crer que no ano 1900, cando xa F. Diez puxera á nosa disposición a súa *Gramática Histórica das Linguas Románicas* entre 1836 e 1843, e ían publicadas dela 5 edicións[1], e cando xa aparecera no 1890 o 1º volume da *Gramática Histórica* de Meyer-Lübke, precisamente sobre Fonética[2], se puidesen dicir tantas barbaridades sobre a lingua como se conteñen nese curto

[1] Friedrich Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen,* 3 vols. Bonn 1836-1843; 5ª ed. Bonn 1882 (coa traducción ó francés da 3ª ed., de 1874-1876, feita por A. Brachet, G. Paris e A. Morel-Fatio).

[2] W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen.* Erster Band. Lautlehre. Leipzig

traballo. Cun estilo cheo de tópicos e barroco ó máximo, Rodríguez di cousas tan peregrinas como que a obra contén "lusitanismos" (p. 5), que hai "vocablos que pasaron incorruptos de la lengua latina a la gallega", tomados del "nominativo de singular", como *antecesor, rosa*, etc., o del "ablativo", como *ferro, inferno, terra*, etc. (p. 6). Di que "la corrupción de las voces latinas, al ser romanceadas, se verificó bajo los conceptos" de "supresión", "permutación" e "adición" (p. 7). Fala da "lengua gótico-romana" (p. 9), da "pérdida de la declinación latina" que deu orixe "a la declinación gótica" (p. 10), etc., etc.

Así poderiamos continuar con moitas páxinas, pero non ten utilidade facer isto. Só por curiosidade lembrarémo-lo que di do artigo *o, a*, pois para el "estos artículos son de origen griego (sic), a no dudarlo, por más que algunos pretenden que se han romanceado de los artículos (sic) latinos *ille, illa, illud*" (p. 18).

A edición do texto, que é o que máis nos interesa, foi de moita utilidade, por poner nas mans dos estudiosos un texto medieval tan importante. A *Crónica Troiana* podía así ser utilizada e contribuíu ó desenvolvemento da lingua literaria de comezos de século. O grave foi que Martínez Salazar cometeu erros ás moreas na súa lectura, pois cóntanse por milleiros os que aparecen na súa edición e algúns moi gordos, como as confusións de xordas e sonoras (*feçermos* por *fezermos* na p. 95, etc.; *veese* por *vëesse* na p. 97, etc.). As confusións son de todo tipo: non pon o til de nasalidade, confunde *b* con *v* ou *u* con *v*, le contracción en casos en que non hai elisión de vocal (*delles* por *de elles*, p. 99), pon *ç* por *c*, *por* por *per*, *plazer* por *prazer*, etc. Mesmo chega a inventar palabras, como "mandaron aquipar as naos" (I, p. 128), cando o ms. di "aguysar"; "dubradoyro" (II,203), cando o ms. di "dultadoyro", etc., etc.

Tamén hai diferencias de criterio que non se entenden. Na 1ª parte adoptou coma criterio poñer sempre *n* final en vez de til sobre a vocal, pero no folio 101 rompe con isto para poñer agora *m*, ás veces mesmo onde non a hai. Despois dunhas páxinas con este criterio, adopta un terceiro, que é deixar con til sobre a vocal aquelas palabras que aparecen así no manuscrito.

O glosario recolle as palabras que lle pareceron a Rodríguez máis importantes, sen indicación de páxina e con todos aqueles erros de lectura que presenta Salazar. Así, *abondadament* (con *b*), *amaçelado* (con *ç* por *z*), *apretar* por *apertar*, *apedrado* por *apedreado*, *aquipar* por *aguisar*, *árbor* por *áruor*, *baruesco* por *barnesco*, etc., etc. As palabras da *Crónica Troiana*, tanto se estaban ben coma mal lidas, pasaron ó *Diccionario gallego-castellano por la Real Academia Gallega* (Coruña 1913), que chega ata a palabra *cativo*, e despois a outros diccionarios galegos.

1.1. Sobre a edición de Martínez Salazar fixéronse algunhas recensións: unha de A. Thomas, na *Rev. Critique d'Hist. et de Littérature* LIII, 1902, p. 273, que non cheguei a ver; outra de Hugo Albert Rennert, en *Modern Language Notes* XVII, núm. 1, 1902, ps. 22-24 (columnas 44-48), e outra de Alfred Morel-Fatio, no *Bulletin Hispanique* IV, 1902, ps. 63-64.

1890; Zweiter Band. Formenlehre. Leipzig 1894; Dritter Band. Syntax. Leipzig 1899; o 4º vol. con correccións e índices saíu no 1902 (simultaneamente fixeron unha traducción ó francés A. Doutrepont e G. Doutrepont: *Grammaire des langues romanes*. París 1890-1906).

Rennert refírese conxuntamente á edición de Martínez Salazar e ós fragmentos publicados por Cornu, indicando algunhas das diferencias de criterio na transcrición do texto (columna 47) e reproducindo algunhas pasaxes do fol. 100 e do final, segundo a lectura combinada de Salazar e Cornu. Canto á valoración da obra, enténdese que diga "we have already spoken of the great accuracy and trustworthiness of the text presented to us by the learned editor, Don Andrés Martínez Salazar. It is what we should expect from a scholar of such high reputation as a paleographer" (p. 24, columna 48), pois non dispuña de elementos para saber que o editor galego era pouco fiable. O que xa non se comprende moi ben é o eloxio da gramática e do vocabulario: "The whole is preceded by an excellent grammar of the old Galician dialect...from the pen of the well known scholar, D. Manuel R. Rodríguez, whose blindness has in nowise impaired the extreme care and accuracy with which he has preformed his task. The vocabulary, prepared by the same grammarian, is also singularly complete and admirably done" (id.).

Morel-Fatio demostra máis categoría no seu comentario, pois el, coma traductor da obra de Diez ó francés e coñecedor doutras gramáticas históricas, non podía concordar cos criterios e coñecementos de Rodríguez. Por iso di: "l'étude grammaticale et le glossaire...rendront certainement de bons services, quoiqu'ils ne soient pas exécutés selon la méthode aujourd'hui usitée" (p. 64). Sobre a edición, o sistema de transcrición parécelle "généralement louable" (p. 64), aínda que nota algunhas diferencias de criterio entre Salazar e Cornu, crendo "qu'en somme l'édition de la Corogne peut inspirer confiance" (p. 64).

2. Os fragmentos de Cornu.– Un ano despois de Martínez Salazar publicou J. Cornu fragmentos da *Crónica* no seu artigo "Estoria troyãa acabada era de mill et quatroçentos et onze annos (1373)", que apareceu na *Miscellanea linguistica in onore di Graziadio Ascoli* (Torino 1901, ps. 95-128). Neste artigo reproduce o contido dos caps. 148 (ps. 95-96), 196 e 203 (ps. 96-106), 205 (ps. 106-110), 215 a 217 (ps. 111-113), con episodios de Briseida, Diomedes e Troilo; os caps. 261 (ps. 113-116), 269 (ps. 116-118), referentes ó amor de Aquiles por Políxena; os caps. 308 e 309 (ps. 118-121), outra vez con Briseida e Diomedes, e o cap. 359 (ps. 122-124), co dó de Helena por Paris.

Cornu, que numera os folios sen ter en conta a falta dos 8 primeiros e non coñecía a edición de Martínez Salazar, cousa normal, pois deberon traballar polo mesmo tempo, coloca ó final do artigo unha nota sobre o folio 100 e sobre o fol. 194r (ps. 125-127), rematando cunhas consideracións sobre a grafía e os criterios de transcrición (ps. 127-128). Tampouco Cornu é totalmente seguro nas súas lecturas, pois ten erros abondo e modifica o texto demais, unhas veces con modernizacións innecesarias e outras con falsas interpretacións (cfr. as notas ós capítulos indicados aquí e tamén nesta introducción o cap. V, notas 15, 17 e 21).

3. A edición de Parker.– A 2ª edición completa que se fixo da Crónica débese a K. M. Parker e foi publicada en 1978: *Crónica Troyana. Manuscrito gallego del siglo XIV No. 10.233 Bibl. Nacional Madrid.* Edición crítica Kelvin M. Parker. Applied Literature

Press, Medieval Studies. Volume 3. Monograph Publishing on Demand; Imprint Series. Produced and distributed by University Microfilms International. Am Arbor, Michigan, 1978.

Ten un total de IX + 399 páxinas, cunha introducción mínima (ps. VII-IX), o texto (ps. 1-379), as notas (ps. 381-395, en total 998, con algunhas referencias ó ms. castelán e o de Santander), bibliografía (p. 397) e fe de erratas (p. 399). Trátase dunha edición cunha cantidade tan grande de erros que resulta incomprensible, pois non entendemos como este autor, que corrixe moitas lecturas falsas de Martínez Salazar, le ás veces de maneira disparatada o que este autor interpretara ben.

Sobre esta edición de Parker xa escribín hai uns anos o artigo "La edición de la *Crónica Troyana* de Parker", publicado en *Verba* 6 (1979), nas páxinas 375-414, e nel refírome á pobreza da súa introducción, ós falsos criterios de edición e ós varios miles de erros de lectura. Esta circunstancia, e o feito de estar simplemente dactilografada a obra e microfilmada, foi o que me levou a traballar na edición que agora se publica.

Lembremos tamén que Parker publicara xa no ano 1958 o vocabulario da Crónica: Acta Salmanticensia ivssv Senatvs Vniversitatis edita. Kelvin M. Parker, Ph. D. *Vocabulario de la Crónica Troyana* (Manuscrito gallego del siglo XIV, n^0 10.233 Bibl. Nac. Madrid). Filosofía y Letras. Tomo XII, núm. 1. Salamanca 1958. Cun total de XVI + 327 páxinas, contén o índice (ps. VII-XII), a introducción (XIII-XVI), o vocabulario clasificado (ps. 1-289), a bibliografía (ps. 291-292), un apéndice con correccións á edición de M. Salazar (ps. 293-296) e o índice de palabras (p. 297-327).

4. Outras referencias.– Carolina Michaëlis, nas súas *Lições práticas de português arcaico* (publicadas conxuntamente coas *Lições de filologia portuguesa* pola *Revista de Portugal. Série A. Língua Portuguesa*, en 1956), reproduce o contido do fol. 27v (valéndose do facsímile publicado por Salazar na súa edición). Non segue ó autor galego e adopta un criterio propio de transcrición, modernizando a grafía, interpretando mal, ás veces, os signos e cometendo algúns erros de lectura. Os erros que presenta son: cap. 60.3 grossos, 60.4 ruiuos, 60.5 sempre, 60.6 feramente, 60.8 omite "de vençer toda cousa que cobijçasse"; 61.2 Patrúcolos, 61.4 sannudo, 61.5 enno; 62.2 Aaias, 62.4 certo se...llo...mentido e sempre. 62.5 tiinna; 63.6 trabalhasse; 64.1 Ulixas, 64.2 venceu, 64.3 omen, 64.4 ele; 65.1 Dyomedes, 65.2 foi...rosto, 65.4 conpanna, 65.5 ele; 66.5 sannudo...assannaua. (ps. 368-369). A autora completa a lectura cun estudio moi documentado da lenda de Troia e das diferentes versións literarias medievais (ps. 369-376).

Tamén reproduce a parte final do cap. 516 (liñas 34 a 40), cos seguintes erros: 1. 34 muito...eiselent Rey, 35 filho...fui, 36 et destorcer eno tempo...Don, 38 acabado no primeyro dia, 39 dezembro...mil et 388 anos. Nicolau Gonzalvez...screveu, 40 por (p. 370). Amais dos autores citados nas notas ó cap. 506, len este fragmento Amador de los Ríos, *Hist. crit.* IV, ps. 345-346, n. 2 e Rennert, *MLN* XVII, p. 23 (columna 46).

No artigo de Francisco M. Tubino, amais desta pasaxe (*Museo Esp. Ant.* VIII, p. 61), reprodúcese o contido do fol. 100 (id. p. 61) e outros anacos: os correspondentes ós caps. 55.3-11 (id. p. 61), 246.1-20 (id. p. 62) e 73.2-7 (id. p. 62). Os erros e as lecturas disparatadas son constantes.

Tamén debemos lembrar que R. Menéndez Pidal reproduce na súa *Crestomatía del español medieval.* Tomo II (Madrid, Gredos, 1966), ps. 425-426, un fragmento da versión de Afonso XI (o correspondente ó cap. 234.55-121 da nosa edición), poñendo en notas (ps. 426-427) as variantes da traducción galega.

Finalmente, no libro *Prosa galega. III. Da época trovadoresca ao neoclasicismo,* publicado por R. Carballo Calero (Vigo, Galaxia, 1980), ps. 127-155, reprodúcense as ps. 131-141, 350-361 do 1º vol. e 69-72, 182-187, 234-243 do 2º vol. da edición de Martínez Salazar, con tódolos erros de lectura nelas contidos, algúns moi graves por atentar ás solucións fonéticas medievais e que se podían subsanar doadamente.

XI. NORMAS DE TRANSCRICIÓN

As normas de transcrición son practicamente as mesmas que utilicei na edición da *Crónica General* e da *Crónica de Castilla* (cfr. I, p. LVIII da edición), con algunhas variantes. Respetei normalmente a lectura do ms. 10.233 sen adultera-la grafía. Só me limitei a moderniza-la puntuación e a resolve-las abreviaturas, esta vez sen transcribi-lo texto en cursiva por consideralo innecesario. Conservo exclusivamente a representación de consoante nasal por til (como en *bẽ, cãpo,* etc., que deben lerse coma se estivesen escritas con *n* ou *m: ben, campo.* Non deben interpretarse coma se levasen unha vocal nasal). Só hai que ler con vocal nasal cando é resultado da perda dunha consoante -n- latina intervocálica (*bõa, vẽeron,* etc.).

Cando o til vai no ms. sobre dúas vocais iguais consiste nunha raia fina ondulada e facemos con el a seguinte distinción: se houbo perda da consoante -n- intervocálica, mantense (por exemplo, *bõo, yrmãa, tĩjna,* etc.), pois é de supor que represente aínda a vocal nasal (o mesmo ca en *bõa, yrmão,* etc.). Polo contrario, nos casos que non ten ningún valor fonético (como en *fézõo, mãa,* etc.) suprímese, pero indicándoo sempre nas notas que acompañan ó texto. Se son dúas vocais distintas, a raia é recta e máis gorda e só aparece cando é vocal nasal, agás nuns poucos casos que se corrixen (m[a]o, tom[o]a, etc.), Déixase constantemente a lectura *cõmo,* que debe lerse [kómo], pois o til aparece simplemente por apego á tradición escrita latina. En cambio, leuse sempre *mill,* aínda que no ms. está cunha raia e habería que ler *mĩll* ou *mille.* Ante a dúbida, e porque é probable que ese til non signifique nada, lese *mill,* indicando aquí esta particularidade, xa que non se fai nas notas.

En formas verbais coa consoante *ñ,* cando atopámo-la 3ª persoa de plural podemos ler de dúas maneiras: *venã* ou *veñã, tijnã* ou *tijñã,* etc. Depende do criterio que se adopte, pois no ms. aparecen cunha única raia cubrindo as dúas últimas letras. Na nosa edición optouse pola primeira solución.

Consérvanse as grafías *i, j, y, v* e *u* tal como aparecen no ms. Hai que ter en conta, polo tanto, que *i* e *j* poden representar unha vocal (*podia, podja, jnuerno,* etc.) ou ser grafía da consoante prepalatal fricativa sonora, coma en port. ou en francés hoxe (*iuntar, juntar, enueia, enueja,* etc.). O mesmo acontece con *u* ou *v,* que poden ser grafía da vocal (*quando* ou *qvando, usar* ou *vsar*) ou da consoante bilabial fricativa sonora (*uiuo* ou *viuo, enviar* ou *enuiar,* etc.). Non se lea nunca coma labiodental ou coma semiconsoante.

O *R* alto vai interpretado coma *rr* e as consoantes dobres iniciais ou mediais (coma *ff, ss, rr*) consérvanse. A distinción entre *ss* e *s* déixase tal como aparece no manuscrito, sen altera-los casos de confusión.

Tamén se deixan sen altera-los usos de *ç* e *c*, así como os casos de *c* e *g* ante *a, o, u* co valor de [s] e [z] respectivamente (en palabras como *lancar, vencudos, enqueigón, prigón, maltragudos*, etc.).

As palabras van separadas seguindo as normas actuais, polo que os pronomes van unidos ós verbos en casos coma *chegárolle, pósolle*, etc. Cando se elidiu o *e* da prep. *de* ou doutra palabra, cousa que ocorre con moita frecuencia, colócase un apóstrofo, agás naquelas formas que hoxe seguen sendo usuais e se escriben sen el (*deste, del*, etc. ou *d'ouro, d'armas, entr'eles*, etc.).

Tamén vai unido o artigo ou o pronome á palabra anterior naqueles casos en que se conserva o *r* ou *s* final (*fazerlo, porlo, maislas, quántoslo*, etc.) ou nas combinacións de *sobre* e *entre* co art. (*sóbrelo, éntrelo*).

Unha novidade importante é a utilización de acentuación gráfica. Teño a experiencia de que moitas veces a xente le mal por non saber onde vai o acento. Por iso tomei a decisión de pór acento gráfico naquelas palabras que o necesitaban. Para isto adoptei o criterio moderno de acentuación galega. Non sempre foi doado saber onde estaba o acento, especialmente nos numerosos nomes gregos que figuran na obra, polo que é posible que, en máis dunha ocasión, vaia colocado o signo gráfico no lugar onde non lle corresponde ou que aparezan algunhas palabras sen el. Tamén depende do criterio que adoptemos, pois non é o mesmo acentuar á grega ou xa tendo en conta que estes nomes penetraron a través dun texto francés. Nas formas verbais de imperf., plusc., condic. e imperf. subx., a 4ª e a 5ª persoa non levan acentuación esdrúxula, senón grave, porque esa debía ser seguramente a súa pronunciación real como é aínda hoxe en moitos lugares de Galicia.

As palabras *pera* e *pero* van sen acento, pero o máis probable é que teñamos que ler *perá* e *peró* (antecedentes dos modernos *pra* e *pro*). A lectura *pera* e non *para* débese a que nos poucos casos en que non vai abreviada está escrita así (cap. 53.5, 414.2, 415.1, 435.1, 461.1, 515.2). Pola mesma razón vai escrito *per*, que alterna con *por*, pois vai así escrito sen abreviar nos caps. 13.1, 103.2, 449.2, 450.2 e 458.2.

Canto ó texto, reprodúcese totalmente o contido do ms. 10.233, conservando mesmo moitas lecturas erróneas, sempre que a nova lectura tivese un sentido propio e non fose moi disparatada. As enmendas fixéronse tendo en conta fundamentalmente o texto da *Crónica Troiana* castelá (ms. do Escorial) e tamén a *Historia Troiana*. Os nomes propios, en xeral, agás nuns poucos casos, aparecen sempre coa forma do manuscrito, aínda que moitas veces está completamente adulterada. As letras ou palabras engadidas van entre corchetes e as letras ou palabras eliminadas van entre parénteses.

Polo que se refire ás notas, moi numerosas, poño nelas tódalas particularidades que se atopan no manuscrito e as interpretacións diferentes ou os erros de lectura de Martínez Salazar, Cornu e Parker, que aparecen coas siglas AMS, JC e KMP respectivamente. Por outra banda inclúo nelas tódalas discrepancias da *Crónica Troiana* castelá (ms. do Escorial), que aparece coas siglas RTC, e da *Historia Troiana* (ms. bilingüe de Santander), indicado coas siglas HT. En moitas ocasións indico tamén a lectura do *Ro-*

man de Troie, coas siglas RTF. Desta maneira podemos ver constantemente en que lugares coinciden a nosa *Crónica,* a RTC e a HT e en que lugares presentan lecturas diferentes, tendo así sempre á man unha comparación dos tres manuscritos, por máis que sempre haberá quen coide que é superfluo facer esta comparación, pois para iso xa están publicadas as obras e podemos recorrer a elas. E unha opinión que non comparto.

O texto vai distribuído por capítulos, numerados do 1 ó 516. Era a única maneira posible para poder coloca-las notas, que fan sempre referencia ás liñas dos capítulos. Lémbrese que en toda a introducción, as citas que se fan corresponden ó capítulo e non ás páxinas, posto que cando se redactou aínda non estaba o libro paxinado e só era factible a indicación do cap. e da liña correspondente.

Non publicamos agora o vocabulario da Crónica, que queda reservado para un próximo volume. En tanto non apareza, remitimos ós lectores para o citado *Vocabulario de la Crónica Troyana,* de K. M. Parker (cfr. cap. X.3).

Para rematar, teño que facer constancia do meu agradecemento a Xosé García Oro e Fernando L. Alsina, pola súa axuda na lectura dalgúns pasos escuros; a Xoán Xosé Moralejo e a María Xosé García Blanco pola súa axuda no intento de coloca-lo acento gráfico en certos nomes gregos; a Antón Santamarina, Lydia Fontoira e Carmen García Rodríguez, pola axuda na interpretación dalgúns lugares, e, especialmente, a Ursula Heinze, que leu tódalas probas do libro, e a Charo Álvarez, con quen discutín durante horas a interpretación das pasaxes máis deturpadas do texto.

Tamén os meus agradecementos á Real Academia Galega e, sobre todo, á Fundación Barrié de la Maza pola financiación desta obra.

TEXTO

1

Fol. 9r Agora diz o conto que os gregos ouuerõ grã pesar, quando lles Ércoles et Jaasón contarõ a grã desonrra et o gran pesar que lles auja feyto el rrey Leomedón de Troya, ẽno porto de Semeõta, et lles uedou a terra desonrradament. Et disserõ todos a hũa uoz:

—¿Cõmo foy assy ousado el rrey Leomedón de fazer tan gran desonrra a tãtos omes boos et tã onrrados?

Et ouuo ende cada hũ grã saña et jurarõ todos que destroyría a rrey Leomedón et a sseu rregno. Et dezía que por seu mal lles tollera o porto, ca lle coydauã de fazer tal gerra que o chegaría a morte et lle faría perder seu rreyno. Mays Ércoles, a que sse nõ oluidaua a onta nẽ o mal que rreçebera, auya tã grã coyta que sse nõ podía ssofrer que o pleito nõ tomasse sobre ssy. Et mostrou a quantos amjgos auja o pesar cõ que andaua, et tãto disso a cada hũ et tãto fezo que acabou todo aquelo que quería, ca lle prome[te]rõ todos que yría cõ el a Troya. Et, segundo cõta a estoria, por seu feyto sse fezo o grã dãpno que uos eu quero contar.

2

Cõmo Hércoles ffuy a Páçita demãdar ajuda a rrey Cástor et a Poleus et a Talamõ et al rrey Peleus et al rrey Néstor, et cõmo m[ã]dou ffazer qui[n]ze naues et as gorneçeu de quanto auyan mester

Ércolles, cõ grã saña que auja, nõ tardou mays et foysse a Páçita. Et achou y a Cástor et a Poleus, que erã dous yrmãos que ẽno mũdo mellor sse quiserõ. Et cõtoulles a desonrra et o mal que auy[a] rreçebudo del rrey Leomedón et demãdoulles sua ajuda.

Cap. 1. 1: ms. oũuerõ... Jãason. 3: RTC Symeonta (id. HT et eles vedo). 5: KMP grã. 6: AMS e KMP boos. 7: RTC (e HT) iurauan...al rrey. 8: RTC cuyd. faz.; HT p. et ca le c. faz. 9: AMS se; RTC e HT a la muerte. 11: RTC (e HT) m. a los am. que auya. 12: ms. promerõ; KMP prometerõ; AMS prome(te)ron. 14: AMS dapno; RTC (e HT) q. retraer.

Cap. 2. 1: RTC Pacta...al rrey...Polus; HT Porta a dem. a. al rrey...Polus. 2: ms. madou? (lese mal); AMS como (mandou) facer; HT Tal. et al r. Nastor. 3: ms. quize; AMS quinze...gornezeu; KMP auian; RTC mester au.; HT de q. m. a. falta. 4: RTC Pacta; HT Parta. 5: AMS et P.; HT et Poleus...quisiesen; RTC et Polus. 6: ms. auy; KMP auy(-ã-); AMS auy(a); RTC (e HT) c. la onta

Et elles dérõlle logo sua rresposta et que o faría moy de grado. Et disserõ que nõ fezesse mays tardada, mays que fosse tomar vengança de aquel trahedor, et que desto fosse el ben çerto que nõ auya y tã alto muro, nẽ tã alta torre, que sse lles defendesse et que o elles nõ tomassen, et que destroyría seus rreynos et todas suas cõpañas.

Ércoles lles gradesçeu moyto a rresposta que en elles achou et rrogoulles que o fezessen assy. Et foysse logo a Ssalamjna, et achou y el rrey Talamõ. Et sabede que en todo Greçia nõ moraua mellor rrey que el, nẽ mays paação, nẽ mays atreuudo, nẽ que mellor ajudasse a sseu amjgo, ca nũca lle ajuda demãdaría que per el ficasse. Desy cõtoulle quanto lle Leomedón auya feyto et a camaña desonrra del o fezo seyr do porto de Symeõta. Et díssolle assy:

–Rrey Talamõ, sse me uós amades ou ben queredes, rrógouos que me vaades ajudar, ca, sse eu a uós ey, çerto sõo que aueremos gran gente. Et aynda gran pouco siso faría, se eu sen uós aló fosse, et assy seería sen falla, ca, sse eu sen uós tal guerra começasse, grã dãno se me ende segiría.

Tanto llo rrogou que el rrey Talamõ prometeu que [y]ría cõ el. Et el gradesçeullo moyto, et nõ sse quiso mays detẽer, et foysse logo a Ssyca. Et achou y el rrey Poleus, et rrogoulle moyto aficadament que lle fosse ajudar. Et cõtoulle a gran desonrra que aujá reçebuda del rrey Leomedón, et rrogoulle que enviasse suas cartas a tódaslas suas gẽtes mellores de sua terra et que os ajuntasse a ssy. Et díssolle tal rrazõ:

–Señor rrey Peleus, sabede que a terra del rrey Leomedón que he moy rrica de auer. Et, se por uós nõ ficar, nós ha yremos rroubar toda et vingarnos emos de nossos emijgos et do mal et da desonrra que eu teño rreçebuda del.

Et el rrey Peleus prometeulle entõ ajuda. Et díssolle assy:

–Amjgo Ércoles, eu uos prometo, poys assy he, que leuarey en uossa ajuda condes et duques et quantos caualleyros eu mays poder leuar. Et sabede que será ardidos homes et de grã ualya et tãtos que ben poderemos entrar a terra del rrey Leomedón, a sseu pesar, et folgaremos en ela hũ ãno ou dous. //

Fol. 9v Estonçe lle disso Ércoles que dezía ben et que lle nõ podía dizer nẽ fazer cousa que lle mays gradesçesse. Desy foysse dereyto a el rrey Nástor et cõtoulle toda sua desonrra, que nõ ficou ende njhũa cousa. Et a el rrey Nástor pesoulle moyto et juroulle que el meesmo per seu corpo destroyría os troyãos porla desonrra que lle fezeran. Et díssolle:

–Eu uos faço menagẽ que, en ponto que eu ouuer uosso mãdado, que me acharedes ẽno porto. Et en aquesto nõ poñades dulta et seede çerto que seerey eu hũ dos primey-

---

et...auya. 7: AMS resposta. 8: RTC fuessen t. 9-10: RTC def. onde ellos non lo tom. (id. HT ende). 10: RTC (e HT) su rregno. 11: AMS resposta. 12: AMS Salamina. 13: RTC toda; HT toda...rrey njj. 14: AMS e KMP por; HT am. que nũca...demandaria. 14-15: HT et desy tomole q. Leom. 15: RTC (e HT) quanto Leomedon...a tamaña des. del fazer s. 16: KMP do S. 17: ms. vãades; RTC b. me quer.; HT me biẽ am. o vos me bien. 18: AMS e KMP soo. 19: HT sera s. f. que...vos g. tã grande cõmo esta com. 20: KMP gran. 21: ms. eria (AMS e KMP non corrixen); RTC le...yria...gradesçiolo; HT et t. le r. el que...yria. 22: AMS e KMP deteer; HT 1. Ascha...Peleus; RTF Fice. 23: HT cont. la rrazõ et la. 24: ms. todaslas (las entreliñado); RTC (e HT) reçebido. 25: AMS ajuntase. 26: RTC (e HT) Leom. es. 27: KMP todo; RTC (e HT) f. poder la hemos robar. 27-28: RTC (e HT) hemos del mal. 28: KMP emijgos...rreçebudo; AMS emijgos...reçebuda. 29: RTC Poleus p. e. su ay. (HT Peleus; falta nos dous et inicial). 30: KMP amigo...prometeu. 31: KMP caualeyros; HT pudiese. 32: KMP gran. 34: HT f. njj d. 35: AMS dreito; HT et desy. 36: RTC (e HT) f. ning. 37: ms. mẽesmo; AMS e KMP por; HT destroyriã...fezera. 38: RTC en el p.; HT ẽno p. que ouver. 39: RTC

ros. Et leuarey cõmjgo tãtos dos meus uassalos, cõ que lle farey tãto mal que senpre ende falarã. Et nũca oy mãdado de que me tãto prouuesse.

Poys que Ércoles ouuo esta resposta de todos seus amjgos, fezo fazer quinze naos, et gorneçéoas moy ben de viandas et de quanto mester aujã.

3

Cõmo Hércoles et os rreys que o ajudauã [en]trarõ ẽno mar et aportarõ ẽno porto que soyam chamar Ssyra

Poys que o verão foy entrado, en que os prados soẽ enuerdeçer et as áruores tẽen follas et as aues começã a fazer seus cãtos, Ércoles nõ quiso fazer mays tardada, et enviou porlos rreys que o aujã de ajudar. Et elles chegarõ logo y. Et el entrou ẽno mar et cõ el tódoslos outros rreys. Et poynã toda sua força en singrar ao mar alto, quanto mays podía. Et andarõ tãto en pouco de tẽpo ata que uyrũ a terra que deseiauã. Et sabede que nũca virũ tã gran prazer, desque de Greçia seyrũ, cõmo quando virũ a çibdade de Troya. Et nõ quiseron aportar de día, por tal que os nõ vissen.

Et despoys que chegou a noyte, aportarõ ẽno porto que soyan chamar Syra. Et aportarõ tódaslas naos, todos juntados et enderẽçados. Et agisárõnos moy ben pera batalla, et basteçérõnos de armas et de beestarías et de dardos et de escudos et de pedras et de tódaslas cousas que aujã mester. Et enderẽçárõnos en tal maneyra que, sse ouuessen batalla cõ os troyãos et a nõ podessen sofrer, que sse acollessen a seus naos et se defendessen en elas. Et assy folgarõ aly toda aquela noyte.

Et quando virũ a luz, ouueron ontre ssy acordo et tomarõ cõsello, demãdando hũus a outros que faría. Et el rrey Poleus, que era dos mays entẽdudos et mays onrrados señores de aquela cõpaña, falou primeyro. Et moueu sua rrazõ en tal maneyra:

–Meus señores et meus amjgos, uós sodes os mellores caualleyros que eu sey en todo Greçia. Sodes moy rricos et moy poderosos. Et al uos quero dizer: mays ualedes en armas que tódoslos do mũdo, et sodes mays ardidos et mays leaes et esforçados et vrgu-

---

(e HT) sere uno. 40: HT t. de mal; RTC t. de mal q. ya por s. 41: AMS prouuese; RTC fablara. 42: RTC (e HT) naues. 43: HT et q.

Cap. 3. 1: ms. contrarõ; AMS entraron; RTC q. los a. entraron; HT os outros r. q. o avian de ajudar entrarõ. 2: AMS soyan; HT et cõmo ap. e. p. de Siria et fezeron todos seu cõsello cõ bõos et nobles que aly yã moy altos rreys et de moy grande poderio et de moy nobles coraçoes et moy orgullosos et ardidos. 3: AMS e KMP teen; HT depoys q. veẽo o v. en. 4: AMS facer; RTC c. de f.; HT c. de f. s. cantares...tardança. 5: HT et mãdou por aqueles que...logo moy apresa et el e. logo e. 6: AMS poyña(n); KMP poyñã; HT s. o mar. 7: HT p. tẽpo...vierõ aa t.; RTC en poca de hora. 8: HT n. ouverõ tam...vierõ aa ç. 10: HT p. a que. 11: RTC naues en az por la ribera del mar todas iuntadas et enderesçadas et aguisaronlas (HT mar ajũtadas). 12: ms. bẽestarias; RTC basteçieronlas...ballestas (id. HT b. moy bẽ de). 13: RTC (e HT) enderesçaronlas. 14: RTC naues; HT suas naues et que se. 15: HT aly aq. 16: AMS e KMP huus; RTC demandandosse. 16-17: HT c. pregũtãdo os h. aos o. 17: RTC far. Poleus; HT Et Pol. 18: HT et começou s. r. em esta m. 19: HT man. señ. et am. 20: RTC toda; HT toda...et pod. 21: AMS todolos; KMP urgullosos; HT t. omẽes do.

llosos et mays fidalgos et de mayor ualor que tódoslos que eu sey. Et tãto auedes cõquerido en terras estrayas que nõ sey home ẽno mũdo que por njhũa rrazõ açertar podesse pera cõtar quanta bõa terra et rrica uós auedes cõquista et destroyda per uossa bondade, et quantas batallas uẽçestes et quantos estrayos feytos auedes começados. Et nũca delles fostes maltreytos nẽ seeredes, se Deus quiser. Agora uos rrogo eu que, poys aquí somos de cõsún ajuntados, et nõ o sabe njhũ, que tomemos ontre nós tal consello que adugamos a atal çima nosso pleito, que daquesta vegada aiamos onrra et prez de tã grã feyto cõmo começamos. Et quérouos agora dizer tres cousas que todo home deue de catar et que cada hũ deue saber et poer en elas toda sua puña. Et a hũa he que tomemos vengança
Fol. 10 r et dereyto dos troyaos,// porque deytarõ d'aquí os gregos, que son os mellores homes d'ontre nós, et que somos todos de hũ linagẽ, ca o sseu mal et a ssua desonrra, nossa foy, et nõ ual nehũa cousa o que sse nõ sente. A segũda cousa he que rroubemos toda a terra et façamos en tal gisa que fique despoblada. Mays façámoslo en gisa cõmo nõ rreçebamos dãpno delles; ca elles, depoys que virẽ rroubar toda sua terra, gisarsse an de sse defender brauament et tomar vengança de nós, et punarã de nos prender et de nos matar se poderẽ. Esto sey eu ben. A terçeyra cousa he que, sse vençermos, que lles rroubemos todo o auer que an; et, se o assy fezermos, senpre ja mays seremos rricos mẽtre uiuamos, et toda nossa gẽeraçõ, et senpre Greçia mays ualrrá. Et des oymays nõ uos falarey en este pleito. Mays, senores, poys o día uẽ, ha mester que nos armemos et acaudillemos ben nossas gẽtes. Et façamos ben nossas azes, por tal maneyra et por tal rrecado que, se Leomedón a nós vẽer, que o vaamos logo ferir primeyrament, sen outro detẽemento, en gisa que el nõ nos teña por gẽte maa et sen rrecado. Agora, se uos prouuer, quen souber mays desto que eu, dígao, que eu nõ quero may[s] dizer.

4

Do consello que dou Hércoles; de cõmo partío as azes

Depoys que el rrey Peleus ouuo sua razõ acabada, leuãtousse Ércoles en pe et disso assy:

22: HT sey en todo o mũdo et. 23: RTC conq. de t. 23-24: HT conq. de t. e. et non seu e. m. quẽ p. c. tanta et bõa t. como vos av. 24: AMS e KMP por; RTC buena r. t. uos...por uuestro griesgo et; HT por vosa forte arte et. 25: HT f. estr. 26: AMS semos; RTC maltraydos; HT f. vençidos nẽ. 26-27: HT s. todos aj. 27: RTC prendamos entre; HT tragamos a. 28: RTC tal; HT atal ponto... desta...preço. 29: RTC d. catar; HT c. aqueste que com. 30: RTC puña. La; HT sua voõtade a. 31: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os. 32: RTC su onta. 33: RTC seg. es; HT s. et a s. c. que. 34: HT tal maneyra que...g. que nõ. 35: AMS gisar se; HT porque elles...t. a terra. 36: AMS puñaran; HT nos tomar se p. et esto. 37: HT b. et a. 37-38: HT rr. quanto ẽno mũdo am. 38: AMS fecermos; KMP o assy o fezermos; HT s. seeremos rricos en quanto v. 39: AMS geeraçon; KMP geeraçõ; RTC desde. 40: AMS e KMP señores; HT he m. 40-41: HT et que nos ac. moy b. nos et nosas g. et poñamos moy ben. 41: RTC Loamedon. 42: ms. vãamos; AMS e KMP veer...deteemento; HT sen nẽgũ o. d. em tal g. q. nos nõ. 43: HT g. vil et maa...ag. dizede se uos pr. mays; RTC a. dezit si. 44: ms. may; RTC desto q. yo non; HT desto q. eu nõ q. delo mays.

Cap. 4. 1: RTC (e HT) Erc. et commo. 2: AMS leuantouse; RTC Poleus; HT Poleus...Herc.

–Senores, uós oystes o cõsello et a rrazõ que nosso amjgo, el rrey Peleus, ha dito. Et segundo quanto eu creo, ben pareçe a nós todos que disso ben. Et por ende me semella que he bon cõsello et dereyto, poys he ja de día, de sse armar nossa gente. Et, se me creerdes, hũa grã parte ficará nas naos, que os garden, et os outros todos yrã a Troya. Et eu et el rrey Peleus yremos primeyrament cõ toda nossa gente en hũa parte, et ascõdernos emos en hũ lugar moy seguro que eu sey, moy gran peça da vila, ca eu catey a vila en derredor et a terra outrossy, quando nos Leomedón fezo a desonrra. Et catey as matas et os lugares espessos et as ortas, por tal que, se esto acaesçesse, que eu soubesse ben a terra. Et uós outros uerredes en uossa az, ca uos cõuerrá de sofrer mays que nós. Et cada hũ teña cabo ssy suas gentes ben gisadas. Et faredes tres azes de uós outros os que ficardes. Ẽna primeyra será el rrey Néstor, cõ toda sua cõpaña; et ẽna segũda yrá el rrey Cástor, et ẽna terçeyra yrá el rrey Peleus. Et esta seerá ben de estar ante as naos. Et uós aueredes cõ elles a batalla. Se algũus dos da vila seyrẽ et souberẽ que nossas gentes están todos armados et que tẽemos apostadas nossas azes, logo se acollerã aa vila. Et assy nõ saberã njhũa cousa de nossa fazẽda. Et quando Leomedón, rrey de Troya, oyr estas nouas et vos vir assy estar gisados sen cõtenda, sseyrá a uós cõ quantos touer et uerrá daruos batalla. Et a vila ficará soa, ca tódoslos seus querrán vĩjr cõ el, cada hũ o mays agiña [que] poder seyr. Et depoys que todos estas nouas souberẽ, seede çertos que nõ auerá rrẽdea tĩúda ata que cõuosco topen et ata que algũus escudos y seiã quebrados. Mays uós por njhũa gisa nõ derramedes, mays estade moy ben quedos ẽno cãpo. Et depoys que a vila for vazía, nós seyremos das ortas, et meternos emos ẽna vila, et apoderarnos emos ẽnas torres et ẽnas portas dela, et basteçerlas emos moy ben de armas et de moyta gẽte. Et depoys que todo // esto ouuermos feyto, seyremos da uila, et darlles emos ẽnas costas, et ençarrarlos emos ontre nós et uós, en tal maneyra que nũca ende home escapará; ca, se sse quiserẽ coller aa vila, cõuijrlles ha a passar per nós. Mays eu uos faço bon pleito et uos juro parlos deuses que nũca õme fezo tã maa pasagẽ, nẽ tã a seu dãno, cõmo elles farã, ca, sen dulta, todos será mortos et presos. Et quen mays de aquesto entẽde, rrógolle eu que o diga; mays quanto he meu siso, coydo que ey dito bon cõsello.

Fol. 10v

---

et. 4: AMS señores; RTC e HT Poleus. 5: HT seg. que eu. 6: ms. crẽerdes; HT d. et poys ja he dia he ben de. 7: RTC naues que las; HT naues q. as g. et eu. 8: RTC Poleus; HT Poleus cõ t. n. g. yr. pr. et. 9: HT lugar seg. 9-10: RTC cate la t. en derr. quando; HT moy bem p. da v. et a t. arredor do tẽpo que nos. 10: AMS uos; HT os matos. 11: HT tal se. 12: RTC e HT que a nos. 13: AMS ena; HT f. de vos o. t. a. os. 14: HT Nastor. 14-15: RTC (e HT) et el r. Poleus yra en la t. et este sera. 15: ms. sẽera; RTC naues (id. HT ben estar). 16: AMS e KMP alguus; RTC uuestras g. 16-17: RTC e HT todas armadas. 17: AMS e KMP teemos; RTC tenedes ap. uuestras (id. HT sab. cousa). 18: RTC aquestas; HT q. rrey L. oyr aquestas. 19: HT e. apreçebidos sen dulta sayra. 20: ms. agiña poder; AMS e KMP vijr. 20-21: RTC cada qual lo mas ante que sal. pud. et; HT a. que p. et. 21: RTC todas; HT todas e. cousas et nouas...deteuda. 22: AMS e KMP alguus; RTC s. fendidos mas; HT esc. s. fendidos. 23: KMP canpo; RTC muy q.; HT nõ vos estremedes et e. m. q. 24: HT nos outros s. 25: RTC hemos bien; HT p. da villa et b. emos bem...de gẽtes. 26: AMS vila; HT desque esto. 27-28: HT esc. viuo de quantos se q. acoller aa v. ca cõv. 28: AMS conuijrlles...por...fazo; KMP cõuijr lles...por; RTC acoger; HT por vos. 29: ms. mãa; HT o. ouvo tã...tanto a. 30: AMS daquesto. 30-31: HT daq. mays e. eu lle rrogo. 31: RTC es el mj; HT he ẽno meu.

5

Como todos acordarõ ẽno cõsello de Hércoles et como apostarõ suas azes

Todos sse acordarõ et toueron por ben o conssello que Ércoles auja dito. Et acordarõ de sse yr todos armar ante que uẽesse o día. Et fezérõno assy, ca sse armarõ todos ẽna rribeyra do mar, estando en hũus prados. Et uistirõ bõas lorigas, et poserõ bõos elmos, et tomarõ seus escudos. Et yan todos juntos. Et pararõ suas azes en aquela maneyra que aujã acordado. Et ben sey que, ante que ende seiã partidos, y auerá moytos que saberã como saben ferir de lanças et de maças et de espadas.

Et depoys que ueu Ércoles que todos acordarõ no cõssello que el dera, foy logo armado sen tardança. Et caualgou primeyro, et leuou cõsygo dous mill caualeyros dos seus. Et caualgou Talamõ, et foysse cõ el, et leuou dous mill caualeyros. Et Peleus, que tragía mays cõpaña, caualgou moyto agiña. Et leuaua cõsygo quatro mill caualleyros. Et yansse cõtra a çidade, assy cõmo ante aujã acordado. Et sabede que yan moy rricament gornidos, et leuaua todos cuberturas moy estrayas, et tragía todos sobresynaes. Et fórõsse todos asconder o mays toste que poderõ, cõ todas suas cõpañas, en hũus lugares moyto espessos de ortas et de áruores de moytas naturas. Quando aquesto acaesçeu, sabede que ja era a caẽtura en aquel tẽpo que as áruores todas son cubertas de follas. Et entrarõ en hũ tal lugar que, aynda que vẽesse o día, nõ os podería y njhũ veer.

Depoys que o día vẽo et o sol era ja claro, os lauradores da terra seýrõ a seus lauores, et virõ grãd oste gisada pera batalla, ca elles virõ estar tódoslos de caualo, ben armados et suas azes ben paradas. Et virõ outrossy estar moytos naos ẽno mar. Et cada home ouuo moy gran pauor et nõ sabía que cõssello tomassẽ. Grandes foro as uozes et a uolta que todos fezeron. Et os hũus se ascõdía ẽnas matas, et os outros sse metía ẽna vila. Et foy a coyta tã grande ontre elles que o mays ardido home auja gran pauor.

Cap. 5. 1: HT et ap. s. naos. 2: AMS consello; KMP touerõ; RTC por buen c. lo que (id. HT t. ac.). 3: AMS uecse...feçeronno; KMP ueesse; HT yr armar...assy et ajũtarõse todos. 4: AMS huus...boas... boos; KMP huus...boos; HT m. et eles estando...vest. moy nobres lorigas...elmos ẽnas cabeças et. 6: RTC y auran; HT dende. 6-7: HT que se averã de ferir. 7: KMP f. de lorigas et. 8: AMS consello; KMP cõsello; HT Erc. vyo...aviã acordado...el disera; RTC el dixiera. 9: HT sen outra t. 10: RTC l. otrossi dos...Poleus; HT Tal. cõ el et l. outros dous...Poleus. 11: RTC (e HT) t. y mas compañas. 12: AMS yanse...rricamente; KMP contra. 13: HT garnyçidos. 13-14: AMS foronse. 14: AMS e KMP huus; RTC f. asconder...pudian; HT f. asc. ho m. agiña. 15: RTC n. et q.; HT m. feyturas et q. 16: RTC era cal.; HT era caentura...t. ca as a. t. erã c. 17: AMS veese; KMP veesse; HT hũ lugar...o d. viese que os nõ p. nẽgẽ. 18: HT et depois. 19: RTC ca los u. e. todos de cauallos et bien; HT bat. quando os viro e. todos de c. et bem. 20: RTC muchas naues...c. un omne; HT moytas naves estar. 20-21: HT cada hũ ouvo desto grande. 21: RTC ouo grand...c. prendiessen; HT que fazer et derõ grandes vozes. 22: AMS huus; KMP fezerõ...huus se ascondiã; HT todos derõ, os...ẽnos matos...acollyam aa villa. 23: HT atam...ard. deles avia.

6

Cõmo rrey Leomedõ seyo d[e] Troya lidar cõlos gregos

Quando rrey Leomedón de Troya oyo estas nouas, ouuo tamaña saña que nũca home ueu mayor. Et quando lle disserõ que gregos tomarã porto por destroyr et gerrear a el et todo seu rreyno, ouuo moy grã pesar. Et armousse logo sen mays tardar, et seyeu fora da uila cõ toda sua conpaña. Et cõmo os veu, foyos logo feryr, cõmo caualeyro moy ardido et moyto esforçado. Mays, se fereu grandes feridas, creo que rreçebeu outras. Et a batalla foy moy braua et moy crua, que sse entre elles ergeu, ca ouuo y moyta sela uazía et moytos caualeyros mortos et derribados, segundo a estoria
Fol. 11r cõta adeãt; ca, tãto // que sse uoluerõ de cõsún, meterõ mão aas espadas, et dérõsse cõ elas tãtas feridas et tãtos bõos colpes que foy y rroto moyto bõo elmo, et moyta bõa loriga falssada, et moytos escudos en pedaços. Et feríãsse per tal saña que, en pouca de ora, forõ os canpos todos cubertos de moytos mortos et de chagados.

Mays, quando Leomedón foy ferir, topou primeyrament cõ el rrey Nástor et cõ sua gente. Et el rrey Nástor, cõmo caualleyro esforçado, rreçebeo moy ben et moy ardidament. Et prougo moyto aos seus porque o virũ tã esforçado. Et segurament ben lles era mester o esforço, ca a lyde era moy braua et moy crua. Este torneo durou ontre anbos ata que as azes uirõ en que el rrey Cástor et Poleus estauã.

Et el rrey Cástor, depoys que chegou cõ os seus, foy ferir moy ardidament ẽnos troyãos. Et aly oyriades grãdes uozes et grãdes braados de hũa parte et da outra. Et veriades aly aquel día moytos escudos et moytos elmos britados et cofondudos. Mays Leomedón et suas cõpañas vĩjñan moy brauament aas feridas. Et estrayament teueron aquel día seu canpo, que nũca o quiserõ leixar por gran pressa que uissen. Et fezeron hũa tã braua yda cõtra gregos que os acoytarõ de tal gisa que os deytarõ, mao seu grado, do canpo, quanto hũ arco podería tirar.

Mays acorreulles el rrey Peleus. Et sabede que, se lles algũ põto mays tardara, que aly forã todos mortos et uẽçudos, et fezeran y moy grã perda. Mays aquelles que vijnã folgados, forõ ferir a rrédea solta aly hu virõ a mayor pressa. Et aly podera home veer estrayo torneo et mao et mortal et doorido et de grã coyta et de grã pauor, ca as uozes

---

Cap. 6. 1: ms. da Troya; AMS da; KMP Leomedon s. da; RTC c. el rrey...de T. a l.; HT c. el rrey...de T. con todoslos seus a pelejar et a lydar. 2: RTC (e HT) q. L. rrey de. 3-4: RTC destr. por guerra a el et a todo (id. HT para d.). 4: HT sem outra tardança. 5: AMS como cau.; RTC et luego que los; HT sayose...cõp. logo c. os v. et foyos. 6: HT cau. ardido...f. a grandes. 7: RTC otras la...e. boluio ca; HT o. a...e. moueo ca. 9: AMS uolveron; RTC contara; HT e. o conta a. et tãto q. se mesturarõ de. 10: AMS boos...boo...boa; KMP boos...boo; HT tã grandes feridas...q. forõ y rrotos moytos et bõos elmos et m. et bõa. 11: AMS e KMP por; RTC esc. ped. 12: HT todoslos cãpos...et ch. 14: RTC gente el; HT Nestor. 15: HT et segundo diz bem. 16: HT c. et este. 17: RTC a. uinieron en...Polus; HT vierõ...et el rrey P. 19: ms. brãados; HT oyredes moy g. v. et moy g. br.; RTC de la una. 20: AMS cofondidos; RTC yelmos quebrantados (id. HT mays rrey L.). 21: AMS vijñan; KMP vijñã; HT et tã fortemente t. 22: AMS presa; RTC que ouiessen et todauia le llegaua gente de la uilla et por esto creçia mayor esfuerço et fiz. (id. HT d. o cãpo...tod. chegaua...creçeo). 23: HT br. lyde contra...gr. fora do. 24: HT c. et quanto...podia t. os fezerõ yr atras. 25: RTC Poleus...si a. poco les t.; HT mays el r. Poleus lles acorreu...se a. pouco lles t. 26: AMS uiiñan; HT y gran. 27: ms. vẽer; HT a. onde v. mayor...podia. 28: ms. dõorido; HT v. forte t. maao...gran pesar et aas vezes

et os braados erã moy grandes. Aly se derõ colpes de moytas maneyras, tãto que forõ juntados. Et os gregos cobrarõ seu cãpo et ja que pouco, mays pero troyãos perderõ estonçe dos mellores caualleyros que en Troya auja, nẽ que sse mellor conbatía. 30

Entõçe parou mẽtes el rrey de Troya, Leomedón, que prendía moy grã dãpno et que o rreçebería mayor, se (o) de outra gisa nõ fezesse sua fazenda, ca sua gente derrancáuasse sen rrecado et moy sandiament et nõ prendía de ssy garda. Et por ende morría todos. Et moueu tódoslos seus do lugar onde estauã, et fezo de elles hũa moy grande aaz et moy apostada. Des essa ora podo o t[o]rneo seer moy fremoso, ca y auerya moytas justas ante que sse a batalla parta. 35

Et el rrey Nástor era moy grãde et moy esforçado et moy ardido. Et sija sobre hũ cauallo, que ouuera de Castella, et era dos bõos que ẽno mũdo auya, nẽ mays corredor. Et fazíao yr ao galope cõtra troyãos, ja coydándoos a ferir moy brauament. Mays Leomedón castigaua ben os seus, et mãdáualles que os ferissen moy ben hu cõ elles topassen. Et nũca home ueu estar caualleyro mellor armado que el esteuo aquel día. Et sóbrelas armaduras tragía sobresynaes et coberturas de hũa púrpura uermella. Et daquela púrpura meesma era a ssyna que tragía ẽna lança. 40

Mays el rrey Nástor foyo ferir moy brauament. Et quando o ueu vĩjr, el rrey Leomedón leixousse yr pera el quanto o caualo o mays podo leuar. Et outrossy el rrey Nástor, que o veu vĩjr, foy contra el. Et dérõsse anbos tã grandes colpes, cõ toda sua força, que os ferros et os fustes das lanças seyrõ da outra parte, perlos braços dos escudos. Et a lança de Leomedón voou en peças. Et, sen dulta, Nástor fora morto, se a loriga nõ fora. Mays Nástor deu a Leomedón tal lançada que lle falssou as armas, et chagoo moy mal ẽno braço, et puxoo per tal força que deu cõ el en terra. Et el rrey Leomedón foy
Fol. 11v malsañudo, quand[o] sse ueu // en terra do cauallo; et cõ despeyto, foy moy agiña en pe, ante que Nástor sse oyuasse reuoluer, nẽ darlle ferida. Et deulle, cõmo moy ardido caualleyro, cõ hũa espada que tragía, moy grãdes tres colpes prouados. 45 50

Hũ caualleyro auja y que auja nome Çésar. Et era tã mãçebo que nõ tragía barua, nẽ auya hũ ãno que el rrey Leomedón o fezera caualleyro. Et açercousse aly et, quando ueu seu señor en terra, ouuo hũa tã gran coyta et tã grã pesar que ouuera de seer morto. Et cõ grã saña foy ferir al rrey Nástor. Et deulle hũ tã grã colpe per meo dos peytos [que] fezo da lança moytas peças. Et, sen dulta, passáralle a lança perlas costas, mays goreçeo 55

---

dauã vozes. 29: ms. brãados; RTC eran alli muy; HT et grandes vr. et aly. 30: HT c. o c. jaquanto pouco. 31: RTC que entre ellos auya (id. HT avia que). 32: HT et est. el r. de T. L. vio que rreçebia grã. 33: RTC si en otra; HT rr. mays grãde se o en o. g. o fez. porque derr. 33-34: KMP derramauasse; RTC derranchaua; HT derramauã sua g. moy s. sen rrec. 34: HT nõ tomauã de. 35: AMS fezo delles; HT mouerõ..do cãpo onde. 36: ms. ãaz...terneo sẽer; RTC desde...pudie; HT desde e. o. pareçeu o torneo...avia. 37: HT partise. 38: ms. sĩja; RTC falta et inicial. 39: AMS e KMP boos. 40: ms. coydandõos; RTC cuyd. ferir; HT faz. c. os tr. yr et ya coydando ao colpe cõmo os fereria br. 41: HT bẽ todoslos...que f. moy b. aqueles cõ que top. 42: HT veu estonçe cau. m. a. ca el. 43: KMP cuberturas...daquella; HT armas...cubertura. 44: ms. mẽesma; HT e. sua lança. 45: AMS e KMP vijr; HT falta desde mays el rrey. 46: RTC q. lo el c. mas. 47: AMS e KMP ueu vijr. 48: AMS e KMP por los. 49: ms. võou. 50: ms. chagõo; RTC fuera tan fuerte mas...Loamedon una tal. 51: ms. puxõo; AMS e KMP por. 52: ms. quandesse; KMP quando; RTC f. muy sañ. quando se uio abatido del. 53: RTC N. uuiasse. 55: RTF Cedar (id. 71, 75, 77, 85, 90). 56: RTC çercose. 57: ms. sẽer; KMP gran p. 58: ms. peytos et fezo; AMS e KMP por; RTC pechos que f. 59: AMS e KMP porlas.

a loriga, que era moy boa. Pero tamaño foy o colpe que o derribou ẽno canpo, de cabeça ajuso et cõ as pernas arriba, veẽdoo mays de mill caualleyros.

Et el rrey Leomedón chegou y, sua espada ẽna mão, et deulle perlo elmo hũa grande espadada, que lle derribou en terra os narizes et lle tallou hũa gran peça do beyço et do queixo, en maneyra que logo caeu en terra. ¿Que uos dyrey? Ben coydaría home que desta guerra poderia ben escapar Leomedón, mays os gregos forõ logo sobre el et partírõnos anbos. Mays ante que os rreys cobrassen cauallos, sabede que moytos caualleyros do hũ et do outro rreçeberõ y moytos colpes et ouueron moytas chagas et perderõ as cabeças. Et os troyãos andauã tã ben que tragía malament os gregos, en tal maneyra que trijnta et seys caualleyros de moy grã prez dos de Greçia morrerõ y aquela ora.

El rrey Cástor, que sija sobre hũ bon caualo rroán de España et que estaua ante tódoslos seus, tã ben armado que nũca home ueu mellor, catou a Çésar, aquel que derribou a rrey Nástor, et veu que sse chegaua moy ben et que ajudaua moy ben os seus, et que nõ auja y njhũ de quantos el rrey tragía que sse tã ben cõbatesse, foy moy sañudo et leixousse yr aos troyaos et foyos ferir.

Mays aly hu el coydou a ferir Çésar, adeãtousse hũ troyão, que auya nome Seguradón. Et sabede que en aquel tẽpo nõ foy home mays fremoso de corpo, nẽ de rrostro, et moy rrico et moy loução et moy aposto. Et el et Çésar erã veziños en Troya, et senpre anbos viuerã de cõsún. Et encõtrárõsse el et el rrey Cástor ante todos, et leixárõsse correr os cauallos, et ferírõsse de toda sua força, et dérõsse taes colpes que os caualos anbos leixarõ ẽno canpo hu estauã. Et ben pareçía en seus escudos que anbos erã orgullosos. May[s], segundo eu entẽdo, [a] el rrey Cástor deu hũa tã gran lançada que coydou que o derribasse, mays quebroulle a lãça. Et el rrey Cástor deulle ao justar hũa ferida tal que lle nõ touo prol a loriga que tragía, que todo o ferro da lança meteu en el. Et aly foy grã doo dos que lle ben queríã.

Et quando Çésar ueu assy a Sseguradón chagado, ouuo tã grã coyta que por pouco nõ perdeu o ssyso; et ante quisera seer morto que ende nõ prender vengança. Et fereu logo o caualo das esporas, et foy dar a el rrey Cástor hũa lançada, et falsoulle o escudo da outra parte et ,o uãtal da loriga. Et chagoo moy mal ẽno rrostro, et derriboo do cauallo, et tomoo, et deo logo a hũ escudeyro. Et Cástor jazía moy maltreyto, et ya ja cõmo rrecadado, ca el jazia entre jentes que o desamauã moyto. Et Çésar lle disso assy:

—Amjgo, nõ ajades uergonça. Coydades que vingey ben meu parẽt, que uós chagastes, // en que me fezestes grã pesar de que ouuera de morrer. Et ben juro, segũdo meu entẽdemento, que nõ yredes mão uazía da terra que coydastes cõquerir, que ja mays perderedes que nũca poderedes auer de gaãça. Et, Deus querendo, bon peñor nos ficará aquí de uós, ca ben mill caualleyros jazẽ aquí mortos en este canpo de taes cõmo uós, que nũca

Fol. 12r

60: AMS boa; KMP da cabeça. 61: ms. veẽdõo; RTC ayuso con. 62: AMS e KMP por lo; RTC et rrey...y luego su e. en mano...una tan g. 63: RTC tollio. 64: RTC quexar. 65: RTC esc. bien...gr. firieron luego. 65-66: KMP pararõn*os. 69: AMS Grecia; RTC m. alli aq. 70: ms. sĩja. 72: AMS ueu; RTC al rrey. 74: AMS leixouse...troyãos; KMP troya(-n-)os. 75: RTC cuydo f. a Ç. 78-79: RTC dexaron c. a ssi los. 80: RTC a. ouieron a dexar. 81: ms. may s. eu e. el rrey (poño *a* porque se pode interpretar mal); RTC al rrey C. dio vna tal lanç. 83: RTC tr. ca toda la lança. 84: ms. dõo. 86: ms. sẽer. 87: RTC esp. et arremesso al r. C. et fals. 88: ms. chagõo...derribõo; RTC auantal. 89: ms. tomõo; KMP de*o a; RTC et ya commo. 90: RTC m. Ç. 92: RTC f. tan grand... b. uos iuro. 93: RTC yr. la mano...c. ca ya. 94: AMS gaãza; KMP gaa(-n-)ça; RTC peño. 95-96: RTC

nos fará noio ẽna nossa terra. Et, se Deus quiser, ficaremos en Troya et nõ yremos a Greçia.

Depoys que soubo Peleus que era Cástor preso, ouuo moy grã coyta ẽno coraçõ, et foy ferir sobre el. Et sabede que, en quanto lle a ujda durar, nõ lles querrá por njhũa cousa leixar seu yrmão, que o amaua may[s] que a ssy meesmo. Et andando assy cõmo sen sysso et moy orgulloso, foy ferir moy brauament ẽnos troyãos, o mays agiña que podo. Et segíãno seteçentos caualleyros de armas, que erã moyto ardidos et que ualyan moyto.

Agora creçerá o torneo et a prigón de Cástor será moy ben conprada. Et aly ferían caualleyros d'espadas et de maças, et juntáuãsse hũus cõ outros, se sse poderían matar ou ferir ou derribar. Aly foy tal a batalla, que era a terra en rredor cuberta de mortos. Et per força, querendo ou nõ, lles tomarõ os gregos el rrey Cástor. Et logo y chegou hũ seu uassalo del rrey Cástor, et deulle hũ moy bon cauallo. Mays el rrey Cástor era moy malchagado en dous lugares et porla pressa nõ podía caualgar. Mays os gregos tanto feriro de espadas que, por viua força, os partiro a pressa. Et sacarõ do poder dos troyãos al rrey Cástor, et posérõno ẽno caualo.

Et sabede que rreçeberõ del depoys os troyãos moyto dãno, ca logo lles y essa uegada matou hũ sobriño de rrey Leomedón, fillo de sua yrmãa et del rrey de Cartagen. Et era tĩudo por moy bõo et de moy bõo entẽdemento. Grã doo et grã coyta auja por el el rrey Leomedón. Et el auya nome Elyacos. Et depoys que os troyãos souberõ que el era morto, matárõsse moyto por el, et fezeron sobre el moy gran doo. Depoys que el rrey Leomedón achou seu sobriño morto, prometeu que nũca entrasse en Troya, se o nõ vĩgasse. Et apartou a ssy todas suas gentes et díssolles assy:

–Senores, veedes aquí nossos jmĩjgos. Vaámoslos ferir moy de coraçõ et liuraremos nossa tardança, ca ben entẽdemos que destroyrnos querẽ et cofonder. Et ja, troyãos, catade aquí os nossos parẽtes todos mortos et os nossos amjgos per estes gregos. Et veedes outrossy hu jaz morto meu sobriño Elíacos. Agora veerey quen me mellor segirá et quen me ajudará mellor a ujgar.

Depoys que esto ouuo dito, fezo soar hũ corno de elifante. Et el, que estaua moy sañudo, foy ferir primeyrament. Et forõ ferir cõ el denssũu dous mill caualleyros. Aly poderíã veer batalla et torneo mortal, que nũca ja mays será quen outro tal possa veer. Mays os gregos nõ poderõ sofrer a batalla, et ouueron per força a leixar o cãpo, que nũca lles poderõ tẽer pe ata o mar, nen aly nõ os poderã sofrer nẽ estar, se nõ fora por hũa auẽtura que lles auẽo, qual agora oyredes.

---

nos nunca. 96: RTC q. ya finc. 98: RTC Polus. 99: RTC q. la u. le d. 100: ms. may que... meesmo; RTC herm. ca lo a. mas. 101: AMS syso. 104: RTC comp. alli. 105: AMS e KMP huus. 106: RTC en derredor. 107: AMS e KMP por. 109: AMS presa. 110: AMS apresa; RTC de las espadas...de p. 112: RTC desp. del. 113: AMS yrmaa; RTC mato y un s. del r. 114: ms. dõo; AMS tĩudo...boo...boo; KMP boo...boo; RTC de buen. 115: RTF Eliachim. 116: ms. dõo; AMS mataronse; HT reaparece en pesoulles del moyto et fez. 117: RTC lo ante non; HT a. m. seu sobriño...o ante nõ. 118: HT ap. moy bem a sy t. s. conpanas. 119: ms. vẽedes...vãamoslos; AMS imijgos; KMP señores...jmijgos; RTC u. agora ferir; HT asi: veed. a. uosos...libremos. 120-121: HT et cat. tr. aqui. 121: AMS e KMP por; RTC aquestos; HT vosos a. por aquestes. 122: ms. vẽedes...vẽerey; HT out. meu s. E. onde j. m. mays ag. 123: HT me mell. aj. a. 125: RTC prim. ferir...diez mill; HT et foy pr. f. et foro cõ...dez mjll. 126: ms. vẽer...vẽer; HT v. t. et bat. mortal q. nũca s. q. outra. 127: AMS e KMP por; HT f. de l. 128: AMS e KMP teer. 129: HT ventura q. lles acaesçeu. 132: KMP

Estando elles en esta pressa, chegou y hũ messageyro cõ moy grã coyta. Et era parẽt da moller de Leomedón et natural de Salamjna. Et tragía chagas mortaes. Et disso a el rrey tal mãdado:

—Meu señor Leomedón, nõ estés aquí mays; ca, señor, se te nõ uas, sabe que oie en este día serás morto et destroydo et cofondido per trayçõ. Ves acá enpós de ty mays
Fol. 12v de // sete mill caualleyros que están entre ty et a uila, assy que, aynda que d'aquí escapes, nũca poderemos entrar ẽna uila, ca elles ha an tomada per trayçõ. Et poserõ perlas torres et perlos muros et perlas portas mays de mill caualleyros, que oymays en tal gisa a gardassen et a basteçerõ. Et ben creo, poys tomada foy, que he sua. Mays, ja poys que assy he, nós partámonos de aquestes et vaámonos contra aquelles que vẽen contra nós. Et ualernos ha mays que de os atẽder aquí.

El rrey foy moyto espantado, quando oyo dizer que a uila era tomada et que vĩjnã contra el. Et se ende ouuo coydado ou pesar, esto nõ mo demãde nehũ. ¿Que uos dyrey? Sabede que, cõmoquer que era moyto ardido, en tal gisa foy desmayado que nõ soubo que fezesse, nẽ soubo de ssy tomar cõsello, ca ben ueu et ben entendeu que sse nõ podía partir de aly sen moy grã perda et sen moy grã dãno. Et chegou a ssy toda sua cõpaña, mays nõ a podo leuar en aaz, ca os gregos nõ lle dauã njhũ uagar. Et elles erã ja moy poucos, et os que uĩjnã dultáuanos moy pouco, et ja estauã tã chegados que sse matauã a mãtenẽt.

Q[u]ando sse Leomedón ueu estar assy coytado, foyos ferir, querendo ou nõ. Desy catousse arredor et ueu seu dãno et sua perda mortal, que nũca oyo falar de tal coyta. Et quando estes maes todos veu, a poucas chegou que nõ foy morto, ca ueu vĩjr contra ssy mill caualleyros derranjados, que lle queríã dar de cada parte. Et segíãno assy, que nũca uistes mellor, el rrey Nástor et el rrey Peleus et el rrey Cástor. Et da outra parte chegaua Ércoles et el rrey Talamõ. Et tragíã ben mill pendões baixos pera ferir ẽnos troyãos. Et tãtos colpes fezeron que matarõ et chagarõ moytos de aquela vegada. Mays os troyãos erã ja cãssados, et os gregos vĩjnã moy lygeyros et moy folgados. Et en tal maneyra os tĩjnã çercados que matauã delles moytos, ca os ferían de cada parte. Et aas uezes o rretenir das espadas era moy grande.

Ércoles, que aly chegou, vĩjña sobre hũ caualo, que era tã bõo que lle nõ podía njhũ home saber par, nẽ nũca o acharõ. Et desto uos contaría moyto, mays aduro seería

---

(-r-)rey. 131-133: HT diso a el r. L. meu s. nõ. 133: RTC mas. Señor; HT aqui se d'aqui te. 134: AMS e KMP por; HT oje este...tr. aca e. ty veẽ mays. 135: RTC uilla pero aunque d. escapemos; HT v. et ajnda. 136: AMS e KMP por...porlas. 137: AMS e KMP porlos...porlas; RTC que ay mas en; HT cau. que ende está et em. 138: RTC g. la guarnesçieron et la bast. pues; HT g. a garneçerõ et a preçeberõ et b. que p. que a asi tomarõ sua he, mays poys. 139: ms. vãamonos; AMS veen; KMP con(-t-)ra...veen con(-t-)ra. 140: HT que os. 142: AMS uijñan; KMP vijnã con(-t-)ra; HT coyd. esto. 142-143: HT nẽgũ mays s. que acõmoq. 143: HT tal maneyra for tornado que. 144: RTC q. se fiz. 145: HT daly partir...perda et dãno et ajuntou a. 146: ms. ãaz. 146-147: RTC (e HT) et eran ya dellos muy p. los. 147: AMS uijñan; KMP uijnã; HT os nõ v. duldandoos et. 148: RTC mat. mant. 149: ms. Qando; HT q. L. se vio...ferir desi. 150: RTC (e HT) a derredor...mortal. Dios, quien oyo. 151: AMS e KMP vijr; RTC t. ueye a; HT v. per pouco nõ. 152: RTC (e HT) seguianlos nunca. 153: RTC Polus; HT Poleus. 154: KMP chegaua(-n-); RTC llegaua...baxados; HT parte Hercoles...vayxados. 156: AMS vijñan; KMP vijnã. 157: ms. ãas; AMS tijñan; KMP tijnã; HT mat. muytos...et moytas vezes. 159: AMS e KMP vijña...boo; HT et E. 159-160: HT cau. tã b. q. nũca outro

criúdo cõmo aquel caualo foy criado et [en] qual preço o derõ a Ércoles. Mays el, poys que aly chegou, sacou sua espada et deu logo hũ tal colpe a hũ caualeyro de Troya que o tallou per meo. Quando esto virũ os outros, ouueron moy grã pauor, et nõno ousarõ atẽder, et leixarõ o cãpo. Et de hũ cabo ao outro tãto andou perlo cãpo que topou cõ Leomedón, que auja peça que o buscaua. Et ante os mays de sua masnada, deulle hũ tã grã colpe que lle tallou a cabeça.

Depoys que os troyãos uirõ morto seu señor, fugirõ todos, que nũca home ende ficou. Et cada hũ penssaua se podería goreçer. Et leixauã o cãpo et fogíã contra Troya. Mays os gregos se lles parauã deãt et matáuãnos todos, tres et tres, et cõmo yan fogindo. ¿Pera que uos farey longa rrazõ? Aquel día forõ mortos todos os troyãos, poys que o señor perderõ; et dos outros ficarõ moy poucos que mortos nõ fossen.

7

Cõmo Troya ffuy destroyda a primeyra vegada

Depoys que a Iyde foy partyda, que foy tã ben lidada, entrarõ todos ẽna çibdade, et nõ acharõ njhũ que lles dissesse por ende nada. Mays moços et molleres yan chorãdo et carpindo et fogíã todos aos tẽplos por goreçer aly, se podessen. Moytas donas et moytas donzelas et moytas burzesas moy fremosas // andauã fogindo perlas cales, assy cõmo mortas. Et outras donas moytas tragíã seus fillos pequenos ẽnos braços, buscando hu sse asconderíã cõ elles et hu poderíã goreçer. Nõ coydo que en njhũ lugar foy tã grã doo, nẽ tã grã coyta, nẽ por quanto eu entẽdo n[õ] creo que nehũ home soubesse retraher este feyto cõmo foy, nẽ per qual gisa se fezo.

Fol. 13r

Tódalas casas da vila ficarõ desanparadas; mays pero nõ dos de Greçia, que sabede que morarõ y hũ mes todo entrego. Et acharõ ẽna çibdade moy grãdes thesoyros, de moyto oyro et de moyta prata et moytas pedras preçiosas et moytos caualos et de moytas doas. ¿Que uos dyrey? Tamaño foy o auer que y acharõ que nõ ha léngoa de home que uoslo cõtar podesse. Et adussérõno todo aa rribeyra et metérõno ẽnas naos.

---

tal poderiã achar nẽ aver et desto. 160: ms. sẽeria; HT mais et adur. 161: ms. et qual preço; KMP et a qual p.; RTC et en qual; HT cr. en qual...E. et p. que el aly. 163: AMS e KMP por; HT et q.; RTC ou. grand. 164: AMS et KMP porlo; RTC dexaronle el c. et t. and. por el c. del un c. al o. que; HT leyxarõlle o c. de hũ c. fasta o o. et topou. 167-168: RTC ende torno et; HT nũca nẽgũ tornou cabeça por deante et. 168: HT hũ traballaua por goar. 169: ms. et cõmo (et entreliñado); AMS deante; RTC t. a tres commo; HT gr. parauãse deante...et tres segundo yam. 170: HT tr. depoys. 171: HT outros todos forõ mortos (só).

Cap. 7. 1: HT falta. 2: KMP entraron; HT part. et foy. 3: HT ach. quẽ lles por ello d. n. mays os m. 4: AMS gorecer; HT p. et dõnas. 5: AMS e KMP porlas. 6: RTC en sus br.; HT outras moytas...e. br. b. onde se. 7: ms. dõo; HT elles para garesçer...dolor. 8: ms. nẽ creo (así AMS e KMP); AMS retraer; RTC non; HT c. et en quanto eu e. et creo...s. trager e. 9: AMS e KMP por. 10: RTC Gr. ca sabet; HT t. cousas da...dos gregos et sab. 11: HT mes cõplido. 12: RTC thes. de m. pl. et de m. oro et m. c. et m. p. preç. et. 12-13: HT tes. de pl. et de o. et de p. pr. et outras moytas joyas et m. cau. et camelos et elyfantes. Que. 13: HT d. atã grande foy...q. ende ach. 14: ms. ãa;

Et depoys que todo esto ouueron feyto, destroÿrõ tódaslas fortelezas et os tẽplos et os muros da vila, et astragarõ tódaslas outras cousas, en tal maneyra et en tal gisa que njhũa cousa nõ ficou que y derrubada nõ fosse. Et fazíã seu prazer ẽnas molleres da vila, cada hũ cõmo se pagaua. Et poys assÿ ouueron deytada toda a vila, leixárõna destroÿda, et leuarõ cõsygo as molleres de que sse pagarõ.

Mays el rrey Talamõ, que era hũ dos mays onrrados omes que y andauã, ouuo pera ssy a jnfanta Anssÿona, que foy a mays fremosa moller que ẽno mũdo ouuo en aquela sazõ, nẽ mays cortesa. Et era filla de rrey Leomedón et yrmãa de rrey Príamos. Et deulla Ércoles por dõas, porque el foy o primeyro que entrou ẽna uila. Et ben me semella que foy fremoso don. Mays se el cõ ela casasse, a mĩ nõ pesaría; mays porque a leuou por barregãa et nõ a quiso tomar por moller, fezo grã folÿa. Et por ende me pesa de morte.

Desÿ vẽérõsse a sseus naos moy ledos, quando sse partirõ de Troya, et entrarõ en elles, et singrarõ tãto perlo mar que aportarõ en Greçia, cõ gran prazer et cõ grãde alegría. Et os seus amjgos et os outros da terra, todos fazíã cõ elles grandes alegrías. Mays elles, porque aujã acabada tal guerra a ssua voõtade, rrendíã graças aos deuses, et fazíãlles grandes onrras et grandes sacrifiçios, assÿ cõmo era costume. Desÿ partirõ ben per seus amjgos o auer que trouxerõ. Et os rreys outrossÿ partirõ ben per suas masnadas os grãdes tesouros que rroubará̃, et dérõlles tã grandes dões et ataes per que senpre forõ rricos et auõdados. Et tan grãde foy a rriqueza que trouxerõ de Troya que toda Greçia foy ende cõprida.

8

Agora leixa o conto a falar dos gregos porla moy fremosa obra que querrá cõtar; sse ouuer quen o ben diga, tã grã feyto nõ achamos entre tódolos que ja passarõ. Et torna a falar en cõmo el rrey Príamo, fillo del rrey Leomedón, soubo as nouas da morte de seu padre, et cõmo el rrey Talamõ leuou a ssua yrmãa Anssÿona, et dos feytos que por ende aueerõ

Toda a rrazõ uos ey dita, segundo en escripto achey per sabedores, per qual rrazõ Troya foy destroÿda a primeyra uegada, por quanta pouca cousa sse moueu tal rrazõ pri-

---

RTC (e HT) que lo...naues. 15: HT et todolos t. 16: HT et muros...man. que. 17: AMS plazer; RTC q. una cosa non f. y que derr. (id. HT q. nẽgũa c.). 18: AMS uila; KMP leyxarõn*a; RTC echado; HT despoys que...deytado. 20: HT mays et el...onrr. q. y andaua. 21: AMS infanta. 22: AMS e KMP yrmaa; RTC e HT del rrey. 23: AMS vila; RTC porque fue; HT foy el o pr. 25: AMS e KMP barregaa; RTC et la non; HT ha nõ q. por m. t. me fezo grã pesar et por. 26: AMS veeronsse; KMP veerõ sse; RTC naues; HT suas naves...Tr. ent. 27: AMS porlo...plazer; KMP por lo; RTC ellas et rimaron t.; HT ellas et andarõ tanto...cõ moy gran...grandes alegrias. 28: RTC los de la t.; HT os da t. faziã. 29: HT gerra rrendiã. 30: AMS e KMP por (id. 31, 32); HT bem cõ seus. 31: RTC p. tan bien; HT a. do aver q. tragiã et o. os r. p. tã bem. 32: HT rroubarõ...gr. et taes d. per; RTC donas. 33: KMP todo Gr.; HT r. et onrrados et abondados...grãdes forõ as rriquezas q. tr. que. 34: AMS conplida; KMP cõplida; HT cõp. et abastada de todolos bẽes de Troya.

Cap. 8. 1: RTC c. de fablar...c. et si. 4: AMS e KMP yrmaa. 5: AMS aueeron; KMP aueerõ. 1-5: HT falta. 6: AMS e KMP por s. por; RTC en el esc. 7: KMP sseu moueu; RTC ueg. et por; HT

meyro. Mays depoys mõtou moyto alto este feyto, cõmo adeãt veeredes; ca, segũdo a estoria cõta, nũca foy feyto ante, nẽ depoys, nẽ será ia mays, que tã alto mõtasse; ca por aquela enqueigón foy a guerra começada, que depoys durou longo tẽpo, en que mo-
Fol. 13v rrerõ moytos altos rreys // et grãdes señores. Et foy senpre, en começo et en medio et en fin, maa et perigoosa. Señores, agora sse começa outra cousa que, en pouco tenpo, será vengada, cõmo uos eu cõtarey; ca o prouerbio, que nũca sol mẽtir de njhũa cousa, diz que "tal coyda seu mal a uĵgar que acreçẽta en sua desonrra". Et en cal gisa aquelo passado foy, leixemos ende agora de falar.

Mays quen quiser saber as cousas cõmo aueerõ, et este feyto todo cõmo passou, et quen gãañou en el ou quen perdeu, ou quen matou ou quen matarõ, ou quen foy couardo ou quen ardido, ou foy mao ou bõo, ou quen foy uilão ou paação, ou feo ou aposto, ou arrizado ou flaco, ou barnesco ou escasso, ou mãsso ou sañudo, ou quen ouuo grã prazer ou grã pesar, ouça a mĵ o que lle eu disser, et ben me crea, que lle cõtarey segundo cõmo eu achey en escripto perla [mão] de Cornelio. Agora penssade de me ascoytar, que uos nõ negarey ende nada.

9

Cõmo Príamos rreçebeu nouas del rrey Leomedõ, sseu padre, que hera morto, et Troya destroýda

Leomedón, que foy rrey de Troya, ouuo hũ fillo a que disserõ Príamos. Et era bon caualeyro et de moy bon coraçõ. Et era rryco et ben ensynado. Et ouuo sete fillos de sua moller. Et el era moy longe, fora de sua terra, hu o enviara seu padre cõquerer hũ rreyno de hũ seu veziño cõ que auĵa gerra. Et tijña cercado hũ castello, quando lle chegou o mãdado que Troya era destroýda et que seu padre Leomedón et sua madre et todos seus yrmãos et yrmãas erã mortos, senõ tã solament sua yrmãa Anssýona, que ficara uiua; mays que a leuara el rrey Talamõ por barragãa.

Quando el rrey Príamos ouuo estas nouas et as ouuo entẽdudas, nõ me pregũtedes se ouuo ende grã pesar, ca njhũa cousa nõ podería auer mayor coyta que el ouuo. Et

---

foy Troya...veg. et por cam p. 8: ms. vẽeredes; RTC aqueste...a. oyredes ca (id. HT este). 9: HT foy a. nẽ d. feyto nẽ...m. que por. 11: HT ẽno com. et no m. et na fyn. 12: ms. mãa et perigõosa; AMS se; HT c. en que en. 13: AMS nihũa; HT o primeyro que. 14: AMS e KMP en tal; RTC acresçera. 15: RTC (e HT) aq. passo dex. e. ag. mas. 16: AMS aueeron; KMP aueerõ; HT c. vierõ. 17: AMS e KMP gaañou; HT el et quẽ. 18: ms. pãação; AMS e KMP boo; RTC o ard. o quien fue m. (id. HT vil. ou fidalgo et feo). 19: AMS baruesco; RTC fl. o largo o esc.; HT fr. ou fran ou esc. 20: AMS plazer; RTC que gelo; HT ouçame et eu llo direy et...crea o que eu cõt. 21: ms. perla de; AMS porla de...pensade; KMP por la; RTC en el e. por la mano de...piense; HT seg. que o a. en e. perla maão de C. et a. pense. 22: RTC asc. ca le non n. yo ende; HT que lle nõ n. eu e.

Cap. 9. 1: HT P. ouvo n. del r. L. que. 2: HT et a çidade dest. 4: AMS Rico; RTC (e HT) muy grand cor. 5: HT el moraua m. l. de sua t. onde o. 6: AMS e KMP çercado; RTC llego mand. 7: HT et seu p. et s. m. et seus. 8: KMP yrmaas...yrmaa (id. AMS solamente). 9: AMS e KMP barragaa; HT leu. rrey. 10: RTC P. sopo estas; HT P. soubo e. n. nõ. 11: AMS ca (por) nihũa; KMP ca

chorou moyto et fezo grã doo. Et deseiaua de morrer, mays nõ podía; ca, sse podesse, nõ ha cousa que mays amasse. Et começou a fazer seu doo per tal maneyra.

10

Cõmo el rrey Príamos ffezo sseu doo

– ¡Leomedón, padre señor, en grã coyta et en grã pesar me meteu pera senpre meu coraçõ quen me uos matou, et nũca cousa foy tã graue, nẽ de que tã grã dãno nũca me podería vĩjr! Et, señor, ¿cõmo auerey cõforto, poys morto sodes? ¡Ay, que pesar et que desonrra et que mal sobre mj̃ ueõ! ¡Ay, caualleyros troyãos! Ja mẽtre eu seia uiuo, serey mesquiño et auerey onde me doer, porque uos foy assy perder. Et des oymays nõ preço mja uida, nẽ dou nada por mja caualaría, ca os deuses poserã en uós [c]ãto ben elles fezeron. Et agora morrestes todos en pouca d'ora et perdestes a uossa proheza, que senpre foy moy grãde. Et agora sõo marauillado cõmo nõ ensandesco. ¡Ay, cõmo sõo cofondudo, que tal dano rreçebj! Et senpre ja serey triste porla bõa gente de Troya. Et a grã sabor et a grã prazer me partí ẽno outro día de uós, quando sey de Troya. Et agora ey nouas que sodes todos mortos et presos et astragados a grã desonrra. ¡Ay, donas, cõmo uossos maridos et uossos fillos et uossos yrmãos et tódoslos outros de uossa linagẽ son partidos de uós! ¡Ay, meu padre, cõmo uos os gregos mataro a uós et a todos uossos amjgos! ¡Ay, terra de Troya, auõdada de todo ben et que soyas seer ben seruida
Fol. 14 r per mar et per terra, // cõmo es agora destroyda et astragada! ¡Ay, mja yrmãa Anssyna! Oie nõ ha bõa moller ẽno meu linagẽ senõ uós, et leuárõuos presa ataes que uos farã moyta desonrra. ¡Ay, Deus! ¿cõmo pode viuer mays, día nẽ ora, cõ tã grã coyta et cõmo eu posso sofrer tã grã pesar? Pero se eu a tenpo fosse chegado que tomasse vingança de todo este mal que ey rreçebido de gregos, estonçe sería ledo; macar que soo desconfortado, auería todo ben. Et sse Deus quiser, ante que moyra, auerey cõtra elles tal andãça que seerey vengado de quanto mal ey rreçebudo. Et elles uiuerã cõmo eu uiuo, ca, en tal gisa se parou este tenpo et tal começo ouuo este feyto, que ja nũca pode durar en paz.

(-de-) njhũa; RTC ca njng.; HT ende p. ca de n. c. nõ podia el a. m. c. que a que. 12: ms. dõo; HT doo et leyxauase morrer...se podera. 13: ms. dõo; AMS e KMP por; HT q. entõ mays...c. de f. s. d. en esta m.

Cap. 10. 1: ms. dõo; AMS seu; HT P. fazia seu d. por seu padre Leomedom (falta desde aquí). 4: AMS e KMP vijr. 6: RTC perd. desde o. 7: ms. tãto; RTC quanto. 9: AMS e KMP soo...soo; RTC gr. ag. so yo m. 10: RTC c. ca tal d. r. que siempre. 11: AMS plazer. 12: RTC oyo nueuas. 15: ms. sẽer. 16: KMP por...por...yrmaa (id. AMS anssyona); RTC Anssiona. 17: RTC non es biua m. de mj...pr. et tales que. 18: RTC puedo. 19: RTC prisiesse. 20: RTC de los griegos...ledo et maguer. 22: ms. sẽerey; AMS como.

11

Dos ffillos que el rrey Príamos auya et quantos eram

Poys que el rrey Príamos ouuo seu doo acabado, foysse pera Troya cõ toda sua oste. Et leuou cõssygo todos seus amjgos, quantos el mays podo auer, et moytos de seus ueziños outrossy, a que rrogou que sse fossen cõ el. Et foysse cõ el sua moller, que auja nome Écuba. Et era bõa dona et fremosa et moy ben ensynada. Et aujã anbos sete fillos moy bõos et que ualyã moyto. Et erã os çĩquo barões et duas fillas moy preçadas.

Et o primeyro fillo ouuo nome Éctor et foy moy bon caualleyro de armas et moy preçado. Et sabede que njhũ nõ ualya mays que el. Et fezo tãtas cousas et taes que senpre será nẽbrado. Et o segũdo fillo ouuo nome Aleixandre, et chamárõlle depoys Pares, por hũa auẽtura que lle acaesçeu, que aquí nõ cõta. Et este Pares foy o mays fremoso home et o mays louçãõ et mays ensynado que ouuo ẽno mũdo. Et o terçeyro ouuo nome Deífebus. Et o quarto ouuo nome Lenus, et este foy bõo adeujñador, ca en seu tenpo nõ ouuo nehũ tã boo. Et o quinto era chamado Troylos, et foy moy bon caualleyro, et ouuo grã prez de caualaría, assy cõmo adeãt oyredes perla estoria, en que oyredes cõtar os feytos que el fezo.

Das duas fillas, a primeyra que naçeu foy chamada Casandra. Et sabede que esta foy a mellor dona que ouuo ẽno mũdo, que passou de siso et de sabedoría tódoslos outros que forõ ẽno mũdo. Et outra filla ouuo nome Políçena, mays de aquesta quero que sabeades que nõ acharõ par ẽna sua bondade en todo o mũdo. Ca sabede, segũdo afirma Dayres, que el rrey Príamos auja trijnta et tres fillos outros, a que dezían bastardos, et cada hũ delles auja grã prez de caualaría, et gãañáraos de donas preçadas et d'alto sangue, et forõ todos moy bõos caualeyros.

12

Cõmo el rrey Príamos ffezo (ffezo) sacrifiçio aos deuses et ouue seu cõsello pera rrenouar Troya

Depoys que el rrey Príamos chegou a Troya, et achou y jazendo mortos perlos prados os caualeyros da uila, et a terra toda destroyda et despobrada, et rroubadas tódaslas cousas, et ueu as grandes torres derrubadas et os tenplos da vila et tódoslos muros outrossy en derredor, et ueu outrossy derribadas tódaslas baruascãas, et nũca y poderõ

Cap. 11. 6: KMP boos; AMS boos...çinqo; RTC et ualian. 7: RTC el fijo pr. 9: RTC nombrado el seg. 10: RTC cuenta este. 11: RTC mundo el. 12: AMS e KMP boo; RTC D. el...Lenus este...en el su; RTF Helenus. 13: RTC bueno el. 14: AMS e KMP por la; RTC ad. sabredes por. 17: RTC meior adeuina q. en el m. ouo ca p. 17-18: RTC todas las otras. 18: RTC et la otra. 19: RTC par a la su. 20: RTC d. los bast. 21: AMS gaañaraos; KMP gaañara os de d. p. d'alto. 22: AMS e KMP boos.

Cap. 12. 2: RTC r. a Tr. 3: AMS e KMP porlos. 4: AMS despoblada; RTC robada de todas las. 5: KMP grãdes. 6: AMS e KMP baruas caas; RTC pudo. 7: AMS e KMP saa; RTC fallar una c.

achar njnũa casa sãa, et ben se fezeron tres días, a el et aos que cõ el andauã, que nũca quiserõ comer. Mays chorauã et fazíã doo por quanto mal aly vijan et cõmo poderíã auer njhũ ben os que ante ssy tijnã mortos quantos amjgos aujã, et os outros todos erã catiuos.

Et depoys que todo esto virũ, fezeron aos deuses seus sacrifiçios et suas onrras
Fol. 14v porlas almas // dos mortos. Et esto feyto, el rrey Príamos chamou toda sua gente et ouuo cõ elles seu cõsello que quería rrenouar Troya et que a faría tã forte que nõ temería a nehũa cousa, nẽ orgullo de ueziño, nẽ de ẽemjgo que ouuesse, nẽ dos gregos. Outrossy, depoys desto, que prenderíã ujgança do mal que delles auja rreçebudo.

13

Cõmo Troya ffuy rrenouada et per qual guysa, ssegundo sse sseguy

Pryamos, sen mays tardar, mãdou buscar moytos obreyros. Et acharõ delles quanto[s] quiserõ. Et começarõ logo a sacar moytas pedras et moyto entullo. Et eu acho ẽnos anteçessores que esta foy a mayor çidade, nẽ mays rrica, nẽ mays saborosa, nẽ mays uiçosa, nẽ mellor de tódaslas outras que ẽno mũdo forõ. Et aynda ben pareçe agora en seus adefiçios que nehũa nõ foy mayor nẽ tamaña, nen coydo que õme foy que outra tal podesse veer.

Et desy fezeron os fondamentos, que erã moy anchos et moy fondos so terra. Et suso, sobre terra, fezeron obra moy rrica. Et a cárcoua, que foy toda danada, foy depoys çen tãto mellor feyta que ante fora. Et sabede que el rrey metía todo seu saber cõmo o faría mellor. Et fezo logo sacar o muro moyto ancho, feyto de pedra mármor. Et era tã alto quanto hũ arco podería deytar a ssaeta. Et fézolle moytas grãdes torres en derredor. Et quanta pedra y auja foy mármol et uermella et negra et cárdea et uis et jndia. Et destas pedras ataes mãdou el rrey põer en seu muro, et outras moytas de estrayas colores.

Et sabede que ouuo dentro ẽna uila mill pousadas de duques et de condes, que erã tã bõas et tã fortes que de njhũ enperador nõ aueryan dultãça, por poderoso que fosse. Et fezo y vijr poblar tódaslas gentes de tódaslas terras onde el era señor. Et de toda Asya vẽerõ y poblar. Et en esta çidade auja tres jornadas en andadura, en derredor. Et as rruas erã moy grãdes, de hũa parte et da outra, et erã feytas per grande engeño, et erã de suso cubertas de bóueda, et juso erã estradas per poyaes de boa pedra laurada, que ia tãto nõ chouja que home y podesse mollar o pe.

---

sana bien. 8: ms. dõo...vijan. 9: AMS nihun...tijñan; KMP tijnã. 11: KMP deuses sacr.; RTC falta et inicial. 14: AMS e KMP eemjgo. 15: RTC prenderia.

Cap. 13. 1: RTC et...sseguy falta. 2: AMS obr. que acharon. 2-3: ms. quanto (así AMS); RTC quantos. 3: RTC mucha piedra. 4: RTC en los auctores que...ç. et mas r. et mas s. et mas. 5: RTC v. et meior. 5-6: KMP pareçe en. 7: ms. vẽer; AMS ueer. 7-8: RTC ueer desi. 10: KMP mellor que; RTC commo faria. 11: RTC un muro. 13: AMS india; RTC india. Destas. 16: AMS boas. 17: AMS e KMP vijr; RTC toda la gente. 18: AMS veeron; KMP veerõ. 19: AMS e KMP por; RTC de la una. 20: AMS e KMP por; RTC eran suso...et de yuso e. estrados para p. 21: RTC lloueria.

14

Da ffeytura do alcáçer da vila de Troya, a que dizem Ylyóm

En hũa das partes da vila estaua hũ grãde alcáçer, a que cham[a]uã Ylyón, que el rrey y estonçe mãdou fazer. Et mãdou que o laurassen et que lle fezessen y moy bõas pousadas et moy bõos paaços en que morasse. Et sabede que nũca outro tal foy feyto per home que fosse naçido. Et foy feyto per mãdado de moy bõo meestre et moy sotil. Et aquel alcáçer saya ẽno mays alto lugar da çidade et sobre hũa rrocha entretallada en derredor, assy cõmo per cõpasso. Et yasse alçando cõtra o çeo, et auja duzentas braças donde era menos estreyta, et toda era assy jgual, ca tã ancha era asuso cõmo ajuso cõmo en meo. Et aly estaua Aylyón. Et podería home moy ben veer de çima toda a ujla en derredor per cada lugar. Mays quen estouesse ao pe daquela rrocha, se catasse suso, paresçerlle ya que chegaua aas nuues. Et nũca foy engeño feyto per tal arte que lle podesse tirar aa medade dela, nẽ foy home que nũca podesse veer alcáçer feyto per tal arte, ca semellaua que nõ era laurado, mays que aly naçera de seu.

As moradas que y fezeran pera el rrey, forõ feytas a grã nobreza et pintadas moy estrayament. Et erã de mármol de moytas colores, nõ que os mármoles ouuessen a color per pintura, mays per sua naturaleza. Pero tã fina collor auja aquel mármol que semellaua
Fol. 15r que as figuras que en el andauã // forã feytas cõ mão. Et sabede que as feyturas do sobrado que erã de ouro fino et os esteos de tódoslos paaços erã de cristal, moy ben laurados et todos en obra enleuada. Desy os piares todos erã de cobre, en formas deytado et dourado moy ben en çima. ¿Que uos dyrey? Tãta era a nobreza daquela pousada que seería longa estoria de cõtar. Et por ende me quero delo partir, por uos nõ fazer noio. Pero tanto uos digo que, do primeyro paaço ata o postremeyro, auja ben dez moradas moy ben feytas de moy bõas casas et de moy bõas torres, en que erã pintadas moytas bõas estorias estrañas.

Poys que a morada de Ylyón foy acabada per tal maneyra cõmo ey cõtado, quen a uisse ben podería dizer que ẽno mũdo outra tal nõ auja, ca estaua en tã forte lugar que pareçía que toda era en seu lugar et poder, et que faría quanto quisesse, et que nõ auería pauor de njhũa cousa que fosse, sse do çeo nõ ueesse.

Cap. 14. 1: KMP uila; RTC dezian. 2: ms. chamãuã; AMS chamauan; KMP chamauã. 3: AMS boas; RTC el y e. m. erzer. 4: ms. pãaços; AMS e KMP boos. 5: ms. mẽestre; AMS e KMP por...por...boo; RTC para omne...por mano de. 6: RTC seya...çibdat sobre una r. entera taiada (o mesmo en HT, que reaparece en aquel a.). 7: AMS e KMP por; RTC e HT do era. 8: AMS igual; RTC suso commo yuso commo en el medianedo (o mesmo en HT ayuso et cõmo). 9: ms. vẽer; AMS e KMP uila...por; RTC (e HT) deençima del toda. 11: ms. ãas...ãa; AMS por...meidade; KMP por; RTC (e HT) fecho para tal manera que la piedra pud. 12: ms. vẽer; AMS e KMP por; RTC m. de la rroca njn (id. HT semejaria). 13: RTC e HT a. se nasçiera. 14: RTC fizieron; HT q. ally fuerõ para. 16: AMS e KMP por...por; RTC natura; HT natura...semejauã. 17: HT las que...mano sabed. 17-18: RTC (e HT) las finiestras de los sobrados eran. 18: ms. pãaços. 19: HT erã de obra en. 21: ms. sẽeria; AMS e KMP delo parar; RTC q. dende p.; HT q. ende p. 22: ms. pãaço; HT q. desde el...a. muy bie. 24: HT buenas cosas de estorias. Pues. 25: AMS acauada por; KMP por; RTC del Yl.; HT del Eliõ. 26: RTC (e HT) mundo tal. 27: RTC (e HT) era en su poder. 28: KMP se; RTC (e HT) a. ningun p.

15

De quantas portas auÿa Troya

Agora uos quero cõtar hũa cousa que he moy grã uerdade, segundo eu acho en scripto. Tal çidade nõ foy ante nẽ depoys cõmo aquela. Sabede que ouuo y seys portas prinçipaes, et dizeruos ey quaes forõ: a hũa foy Antenórida, a segũda diserõ Dardánides, a terçeyra ouuo nome Yrlea, a quarta foy Çepa, a quinta ouuo nome Tinbre, a sexta chamarõ Troyjín. Outras portas ouuo moytas, quantas cõprían a atal çidade. Mays das seys uos quero eu dizer.

Sabede que sobre cada hũa destas portas estaua hũa torre moy grande cõ seu alcáçer. Et segundo cõmo nos Dayres cõta, per aly gardaua a porta. Et estas torres erã dadas en garda a homes d'alto lugar et de gran fazẽda. Et cada hũ destes alcaldes aujã suas rrendas çertas, onde cada hũ podería ben mãteer mill caualeyros ben gisados. Demays desto, aujã de rrenda todos çinquo mill marquos, que erã synalados pera gardar as portas. Moy grã pouco siso faço porque quero cõtar as marauillas de Troya, ca por sabedoría que podesse auer nõ podería ende cõtar a dézema parte. Demays faría gran noio a quen o ouuesse de cõtar. Pero finament uos digo que nũca home ueu tal vila nẽ oyo falar de tã bõa.

16

Cõmo fforõ assacados os jogos dos dados et do asederex et das tablas

Qvando ho Aylyõ foy acabado et Troya ençimada de todo lauor, forõ entõ moy ledos. Et fezeron moytos sacrifiçios aos deuses, et fezeron outrossy grandes alegrías, et asacarõ jogos de moytas maneyras a que trebellassen. Et nũca foy m[a]estría nẽ jogo nẽ estormentos nẽ trageytos nẽ encãtamentos outrossy, por que os homes mays viço ouuessen ou por que fossen mays ledos, que en Troya nõ fossen achados et que todos y nõ os achassen et asacassen. Et aly asacarõ estonçe as tablas et o jogo dos dados et outrossy o ssederez. Et forõ y assacados outros moytos jogos de moytas naturas.

Cap. 15. 1: RTC Titulo de; HT a. en toda T. 3: RTC (e HT) et sabet. 4: AMS dizeron. 5: KMP o. nombre T.; RTF Ylia...Ceca...Tymbree. 6: ms. ãatal; AMS conplian; RTC Troyian...ouyeron y muchas...a tal; HT Troyja...ovo y muchas...a tal; RTF Trojana. 7: KMP quero dizer. 8: RTC (e HT) una muy g. torre. 9: AMS e KMP por; HT cõmo D. 10: ms. alcalides/alcalles? 11: AMS manteer; KMP mãteer; HT ende cada. 12: RTC e HT todas. 14: RTC ende yo contar...ademas seria grand; HT p. yo ende...p. et demas f. 15: RTC (e HT) de ascuchar pero finalmente.

Cap. 16. 1: HT de los axedrezes et t. 2: AMS quando...acauado; KMP quando; RTC toda l. f. en todo muy; HT Aliõ...toda l. f. en muy; RTF Ylion. 4: ms. mãestria; HT fue j. nj̃m. 5: KMP estorm(-en-)tos. 7: RTC y non los assac. ca alli (id. HT tab. el j.). 8: RTC otr. axedrez (id. HT muchas maneras).

17

Cõmo el rrey ajuntou sseus vassalos por auer consello com eles

Agora diz o cõto que, depoys que el rrey Príamos acabou ben suas obras, et veu Troya ben pobrada, et tal que nõ tenja nehũa cousa, ante deuja el por ela seer timudo, penssou que era tẽpo et sazõ de prender vengãça da desonrra que auja rreçebuda dos gregos, de seu padre, que lle mataro, et de sua caualaría de Troya, et porque lle tijnã presa sua yrmãa Anssyona, que se lle nõ podía oluidar. Et enviou por todos seus uassalos, cõ
Fol. 15v que ouuesse seu cõssello. Et tódoslos seus fillos y forõ, saluo Éytor, // que el auja enviado a Peñona, que era hũa terra moy grãde, porlas rrendas de aquela terra, que lle auja a pagar. Et poys que elles y forõ ajuntados, segundo achamos scripto per Dayres, começoulles el rrey sua rrazõ en tal gisa:

–Señores, senpre deseiastes meu ben et senpre ẽnos uossos corações lealment me teuestes amor. Vós sabedes a trayçõ per u foy o desbarato de nosso liñagẽ, et de cõmo os gregos mataro meu padre, et cõmo leuaro mja yrmãa (mja yrmãa) catiua et a tẽen por barragãa. Et ben sabedes que he grã desonrra, yrmãa de rrey seer barragãa doutro rrey. Et, sen falla, nõ deuemos auer plazer ata que veiamos o día en que tomemos ujgança do que nos fezeron. Et nós auemos moy forte uila et moy poblada de moy grã gente. Desy auemos a terra moy rrica. Por ende uos rrogo que nõ alongemos de tomarmos ende dereyto, et que por al nõ o fezessemos, solament por Anssyona, que tẽen por barragãa, deujámoslo de fazer. Et rrógouos que uos doyades ende. Mays pero, se por ben touerdes, ante que os cometamos, seméllame bõa rrazõ de sabermos delles se nola querrán dar ou nõ; et, se nola dar nõ quiserẽ et ouueren sabor de auer cõnosco enxeco, faremos cortes cõuosco et cõ meus fillos, et acordaremos se lles faremos por aquesto algũ mal ou algũa guerra.

Todos toueron por ben aquel cõsello, et respondérõlle que nehũ home nõ podía mellor dizer do que el dezía. Et el chamou hũ seu cõde, que auja nome Antenor, et era moy leterado et moy sabedor de pleytesía et tĩũdo por de grã siso et mays sisudo de entre elles. Et díssolle assy:

–Don Antenor, eu uos rrogo que uaades a Greçia et que pidades mja yrmãa Anssíona. Et en toda gisa yde cõ esta mãdadorría, ca nõ acharía quen tã ben a rrecadasse, se

---

Cap. 17. 1: KMP uassalos...elles; RTC a. su cons.; HT com e. falta. 3: ms. sẽer. 4: RTC reçebido; HT t. et penso...auiã rrescebido. 5: AMS tijñan; KMP tijnã; RTC (e HT) de la su. 6: AMS yrmaa anssiona; KMP yrmaa. 6-7: RTC vass. por q. ouiessen (id. HT, onde falta desde ov. su). 7-8: AMS e KMP enbiado. 8: RTC una su t.; RTC Pannoine. 9: AMS e KMP por. 12: AMS por...noso; KMP uos...por; RTC la occasion por...del n. buen lin. et commo. 13: AMS mja yrmaa...teen; KMP yrmaa...teen (non indican repetición). 14: ms. sẽer; AMS e KMP barragaa...yrmaa...barragaa; RTC et sab. quant grant d. es herm. del rrey. 15: AMS uingança; RTC de otro et...que prendamos. 16: RTC muy bien pobl. 17: RTC rr. et por...que lo non...tomar nos ende. 18: ms. et que por al; AMS e KMP et que |se| por al...teen por barragaa (corrección innecesaria; RTC et que por al). 19: RTC lo deuyamos faz. 20: RTC sem. que seria buena...saber nos d. 20-21: KMP omite querran...nola. 21-22: RTC fare mis cortes. 22: RTC ac. y si. 24: KMP (-r-)responderõ lle. 25: RTC llamo luego un. 28: ms. uãades; AMS yrmaa Anssyona; KMP yrmaa; RTC herm. donna A. 29: RTC bien me lo

uós aló nõ fossedes. Et uós jde assy per toda Greçia, et dizede assy aos rreys de y que me envíjn mja yrmãa Anssyona et que lles perdoarey quanto mal et quanto torto me fezeron, et quantos caualeyros me matarõ, et meus yrmãos et mjas yrmãas et meu padre et mja madre, quen me an mortos, et nũca lles y mays falarey, et nõ lles quero y mays falar, nẽ lles quero al demãdar. Mays ey grã pesar por seer mja yrmãa barregãa de njhũ, et rrógouos que façades todo uosso poder en cobrarla. Et se ma uós aduserdes, eu serey ledo pera senpre, et gradesçéruoslo ey moyto.

Et don Antenor disso:

–Señor, de tãto uos digo et faço saber que porlo messageyro nõ perderedes nada.

18

Cõmo Antor sse ffoy em messagie del rrey Príamos

Assy ficou o conssello. Et el rrey Príamos mãdou gisar hũa nao. Et foy moy toste aparellada et guarnida de quanto auja mester. Et o cõde don Antenor entrou y logo cõ seus caualleyros, et mãdou aos marineyros que singrassen. Et elles singrarõ tã moyto que, en pouca de ora, forõ alongados do porto. Et ouueron moy bon uiagẽ en toda aquela yda. Et aportarõ ẽna çibdade de Mjçena aos sete días. Et acharõ y el rrey Peleus, que era señor da vila. Et forõ veer el rrey, et el rreçebeos moy ben, et mãdoulles dar quanto mester ouuessen.

Antenor morou y tres días cõ el, que nũca disso nehũa cousa por que vijña. Et el rrey foy marauillado, porque nõ dezía a que vẽera aly. Et coydou que era esculca que vijña esculcar sua terra, ca Peleus ben sabía que entre elles et troyãos auja grã desamor.
Fol. 16r Et nõ // (et nõ) podía osmar por nihũa rrazõ per u y paz podesse auer. Poys en aquesto moyto penssou, disso assy a A[n]tenor:

–Don Antenor, ¿por que vẽestes aquí?

Et Antenor lle disso:

–Rrey, poys mo pregũtades, quérouoslo dizer. Príamos, rrey de Troya, me enviou a uós. Et dizeruos ey aquela rrazõ que me el disso que uos dissesse de sua parte. Rrey, uós sabedes ben cõmo et camaño torto lle tẽedes feyto, ca lle matastes seu padre et todo seu liñagen et a sua grã caualaría de Troya, et cõmo lle rroubastes a ssua terra, et cõmo lla destroystes et queimastes toda. Demays, fezéstesllе outro mal, de que sse mays sente:

---

rec. si me uos. 30: AMS ide a. por; KMP por; RTC yt para toda G. et diredes...r. dende que. 31: ms. envījn; AMS envin mja yrmaa; KMP enbijn mja yrmaa...ll(-e-)s. 32: AMS e KMP yrmaas. 33: RTC que me. 33-34: RTC fablare et non les quiero al demandar. 34: ms. sẽer; AMS yrmaa barregaa; KMP yrmaa barragaa; RTC he muy grand. 35: RTC que metades toda uuestra puña en. 36: AMS gradesçeruoio. 38: RTC tanto uos fago.

Cap. 18. 1: RTC Antenor fue. 2: RTC mandol...naue. 4: AMS singrasen; RTC rrimassen... rimaron. 5: RTC buen orage en. 6: AMS Miçena; RTF Manese; RTC fallaron el r. Poleus. 7: ms. vẽer; RTC f. luego ueer...et el rrey reç. 9: RTC quel nunca. 10: AMS e KMP veera; RTC fue muy mar. p. le non. 11: AMS e KMP vijña; RTC que le uinia...Poleus...auyan. 12: AMS e KMP por (AMS non indica a repetición). 13: ms. aatenor; AMS aantenor; KMP a Antenor. 14: AMS e KMP vecstes; RTC A. dezit lo por. 16: RTC embia. 18: AMS e KMP teedes; RTC tenedes ca. 19: AMS c. lle

adussestes sua yrmãa Anssyona, et agora está presa et en seruidũe, et nõ rreçebe ben nẽ onrra, aquela que deuera. Agora veede que desonrra lle fezestes. Por ende uos envía dizer per mj̃ que lla façades dar. Et nõ uos envía outra ameaça. Et se lla derdes, perdoaruos ha quanto dano de uós ten rreçebudo et nõ mouerá guerra cõtra uós nẽ contra os da terra.

19

Da rresposta que dou el rrey Poleus ha Antenor

Poys que Poleus a rrazõ de Antenor ouuo entẽduda, foy moy brauo et moy sañudo, porque lle tangía aquela demãda. Et díssolle assy:

–Don Antenor, seede çerto que por mj̃ nõ podedes acabar nehũa cousa do que demãdades. Mays fáçome marauillado de cõmo uos nõ mãdo matar. Et sse ia mays acó vẽer messageyro daquel uosso señor, que ten que lle errey eu, seia çerto que o lazerarã. Et uós, ssen mays tardar, ydeuos d'aquí, que uos nõ ueia nẽ uos ouça; ca, se uos mays acho ẽno meu señorío, nũca yredes a Troya.

Quãdo Antenor veu o pleito malparado, foysse meter en ssua nao. Et sabede que a pressa foy tã grãde que os caualeyros erã mariñeyros, ca elles meesmos alçauã as uelas. Et depoys que sse virũ alongados da terra, próuuolles moyto, et fillarõ grãde alegría, et ata que sse virõ alongados, nũca coydarõ que erã seguros. Et des aly ouueron moy bon uẽto et grãde, et singrarõ a par a par daquel rreyno de Boeça todo aquel día et toda aquela noyte. Et tomaron porto en Salamjna et folgarõ y.

20

Cõmo Antenor contou sua mesagiẽ a rrey Talamõ

Outro día de manãa, quando sse leuãtarõ, pregũtarõ hu poderíã achar el rrey Talamõ. Et os da terra lles disserõ que aly en Salamjna o poderíã achar et y o buscassen, ca ja grã tenpo aujá que el y fezera sua morada. Antenor foy moy ledo et uesteu moy ben a ssy et a quantos tragía. Et sobirõ en seus palafrẽes et fórosse pera a çidade. Et sabede que en aquel tẽpo era costume que todo messageyro andasse en saluo per huquer, et que segurament cõtasse seu messagẽ, et nũca por ende mal rreçebessen.

---

dest.; RTC c. la dest. 21: AMS yrmaa...seruidume; KMP yrmaa. 22: ms. vẽede. 23: AMS e KMP por; RTC que la. 24: RTC los desta tierra.

Cap. 19. 3: KMP demanda; RTC t. ya quanto aq. 4: ms. sẽede. 6: AMS veer messageiro... lazeyraran; KMP veer...lazeyrarã; RTC lazdrara. 8: RTC en mjo s. 9: RTC naue. 10: ms. mẽesmos. 11: RTC de tierra...et fizieron gr. 12: RTC u. assi along. n. touieron que e. s. desde alli. 13: RTC et rimaron par. 14: RTC et prendieron p.

Cap. 20. 1: RTC al rrey. 2: AMS manaa; KMP manaa...preguntarõ; RTC dia mañana...al rrey. 3: KMP et (-que-) y (innecesario); RTC le...et que y. 4: RTC que alli fiz. 5: KMP palafrees; AMS palafrees et foronse; RTC f. derechamente para. 6: AMS messageiro...por; KMP por. 7: AMS

Desy entrarõ ẽna çidade et acharõ tres caualeyros a que pregũtarõ hu estaua el rrey. Et elles guyárõnos a hũ pumar moy ben chantado d'áruores, hu el rrey sijá. Et entrarõ dentro per hũ postígoo. Et uirõ seer el rrey aa soõbra de hũ maçãal, en hũ moy rrico pãno que tijña por estrado sóbrela erua. Mays sabede que nõ estaua moy soo, que sijan cõ el çen caualleyros, que tijnã del terras et castellos. Et aguardáuãno aly seẽdo. Quando Antenor chegou a el rrey, era ja ben ora de meodía. Et saluoo et díssolle assý, cõmo home sesudo et de bon rrecado:

–Señor, eu sõo messageyro. Et el rrey Príamos me envía a uós cõ seu mãdado. Et, se uos prouuer, nõ uos leixarey cousa que uos todo nõ diga. El rrey Príamos uos envía rrogar per mj que lle enviedes sua yrmãa Anssyona, que tẽedes en prigõ // et por uossa serua, ca lle nõ semella bon pleito que uós tal moller et de tã alto sange cõmo dona Anssyona, que a uós teñades por uossa barregãa; demays, seer yrmãa de rrey Príamos. Et por ende uos envía rrogar que lla dedes, ca, se lla derdes, agiña poderá seer ben casada.

Fol. 16v

21

Da rresposta que dou rrey Talamón

Qvando Talamõ oyo a messagẽ que lle Antenor auya dito, ouuo tã grã saña que todo ardía cõ mao talẽt. Et disso assy:

–Antenor, uosso rrey nõ ha cousa njhũa que adubar cõmjgo, nẽ eu cõ el, nẽ sey quen he, nẽ sabe quen eu sõo, nẽ o uj nũca, nẽ o coñosco, nẽ el nõ conosçe a mj, et nẽ sey sse he rrey, nẽ se cõde, nẽ se duque. Et ben uos digo que nõ quero por el fazer nada. Pero ben sey que fomos a Troya quantos rreys somos en Greçia prender vengança de hũa desonrra que el rrey Leõmedón fezo a Jaasón et a Ércoles. Et porque eu foy y et entrey primeyro ẽna vila, dérõme por galardón Anssyona, filla del rrey, et esta teño. Et mays uos quero dizer: senpre depoys oyue et ey grã sabor de a tẽer, ca ela he mãssa et fremosa et de bõo entẽdemento et sen urgullo. Et ameya et ámoa et amarla quero, et tẽerla ey en quanto poder, ca nũca vj mellor dona. Et poys ma derõ tódoslos rreys por galardón do que fige, quero gardar meu galardón, en tal gisa que nũca a de mj possa(n) auer home que ẽno mũdo seia. Et assy será enmẽtre eu for viuo. Et nõ me terría que era caualleyro, se a uós outros de mj leuassedes, et ben o lazeraría quen o prouar quisesse. Et sse uosso señor outra uez acó enviar seu messageyro, çerto seia que nũca lle aló tornará. Et a uós, conde, digo assy que uos gardedes de nõ estar mays en Salamjna, ca, sse

rreçebesen; RTC reçibiesse. 9: ms. sija. 10: ms. postigõo...sẽer...ãa; AMS e KMP por...maçaal; RTC a sombra...maçano. 11: ms. sõo que sijan; RTC mas pero sabet...muy señero ca s. 12: AMS tijñan... seedo; KMP tijnã; RTC guardauanlo. 13: ms. saluõo; KMP meodia et disso lle. 15: AMS e KMP soo; RTC mens. so...embio. 16: AMS leixarei; RTC uos lo todo. 17: AMS e KMP por...yrmaa... teedes; RTC pr. por. 18: AMS ansyona; KMP Assyona. 18-19: RTC Ans. uos. 19: ms. sẽer; AMS barregaa...yrmaa; KMP barragaa dem. por s. yrmaa; RTC del rrey. 20: ms. sẽer; RTC la dedes.

Cap. 21. 1: AMS resposta; RTC d. el rrey. 2: KMP quando. 5: AMS soo; KMP soo...cõnosco; RTC s. el quien so yo...el otrossi non. 6: KMP ssey. 8: ms. Jãason; AMS e KMP Leomedon; RTC et que entre. 9: RTC g. a A. 10: AMS e KMP teer. 11: AMS e KMP boo...teerla. 12: RTC he en caro ca. 13: RTC n. lo de mj pueda. 14: KMP en-mentre. 15: RTC uos o otro de. 16: AMS enuiar. 17:

prouades de y mays estar solament hũ día et nõ entrades toste en uossa nao, creede que auerey ende grã pesar, et uós poderedes rreçeber grã dãno.

22

Cõmo Antenor disso ssua messajẽ al rrey Cástor et al rrey Polus et a rresposta que lle dela derõ

O conde Antenor et seus caualleyros nõ quiserõ mãteer rrazõ cõ el rrey Talamõ, mays tornárõsse a sseu nao, o mays toste que poderõ. Et entrárõsse logo ao alto mar, et rremarõ tanto cõ o bon uẽto que aujã que chegarõ a Parta. Et aly tomarõ porto. Desy gisárõsse ben de quanto mester aujã et, sen outro alongamento, forõ buscar al rrey Cástor et el rrey Polus, ata que os acharõ. Et Antenor lles disso sua messagẽ, que nõ leixou ende nehũa rrazõ:

–Señores –disso el–, el rrey Príamos, meu señor, uos mãda per mj dizer a anbos que lle façades auer sua yrmãa Anssyona. Et envíauos dizer que esto quer tomar en emẽda do mal que lle fezestes, se lla quiserdes dar. Et se por ende uos prouuer, poñamos o día et lugar hu uos chegedes a lle fazer a emẽda, ca, sen falla, moyto uos desama, et nõ he sen rrazõ.

Os rreys, poys que entẽderõ a messagẽ, rrespondérõlle en tal maneyra:

–Nós nũca fezemos mal a uosso rrey de que lle aiamos a fazer emẽda. Seu padre, Leõmedón, fezo primeyrament a nós et aos nossos, en que el perdeu depoys et tódoslos seus, et o lazerarõ malament. Poys el começou primeyrament a nos fazer mal et se nós depoys por ende llo fezemos, ¿que corregemento á auer, senõ a quen faz mal, fazerlle outro? Et nós nõ entẽdemos que outra emẽda lle deuemos fazer, senõ que uaa hũ por al. Et se nos por ende algũ rreta, nũca uistes cousa por que mays pouco demos. Et sabe-
Fol. 17r de que aos de Troya que os preçamos nós moy pouco, et ante queremos que nos // queyrã mal que ben. Et nũca ja de conssũn poderiamos auer paz, nẽ ja mays nũca uos entregaremos nehũa cousa do que uos tomamos, nẽ desto que demãdades. Et a uós preça moy pouco quen uos acá enviou. Et jdeuos cõ tãto et nõ façades al, ca, se mays aquí estades, todo mal et toda desonrra reçeberedes. Et, sen falla, dultastes pouco uossa morte, quando aquí tomastes porto.

RTC guard. de fincar desde oymas. 18: ms. crẽede; RTC prouardes...naue. 19: RTC r. g. onta.

Cap. 22. 3: AMS manteer; KMP mãteer. 4: AMS tornaronse...entraronse; RTC naue. 5: AMS auja; KMP auiã; RTC a. fasta que; RTF Achaie (no ms. pódese ler Parta ou Perta). 7: KMP et al rrey. 9: AMS e KMP por; RTC mj assy dezir. 10: AMS irmaa; KMP yrmaa. 11: RTC et por e. si uos. 12: RTC et el logar. 15: RTC le deuamos fazer. 16: AMS e KMP Leomedon. 17: RTC et mal. lo lazd. et pues...mal si. 18: RTC corr. deue y auer s. al quien f. un mal. 19: ms. uãa; AMS ẽmenda...vaa; RTC deuamos. 20: AMS vistes. 21: AMS prezamos. 23: RTC c. de quanto uos...preçiaua. 24: AMS enuiou. Et ideuos; KMP pouca; RTC estudierdes. 25: KMP (-r-)reçeberedes...pouca.

23

De cõmo Antenor cõtou sua messagiẽ al rrey Nástor et a rresposta que ouue del

A rresposta que ouuo Antenor dos dous rreys nõ lle semellou bõa, nẽ lle paresçeu ben de en [c]ã mao cõtenẽte lle foy dita. Et sen nehũ espedimento foysse logo meter ẽna nao, et alçarõ suas uelas. Et ouueron hũ uẽto tã dereyto que, en pouca d'ora, chegarõ a Pira. Et de aly era señor el rrey Nástor.

Este Nástor era o mays cruel et o mays derranjado que en todo Grecia auja, ca el nõ daría hũa palla por matar hũ home doadament. Et era tã soberuio que nõ tijña en nada de fazer grã torto a quen sse pagaua, tãto auja de crueza et de brauura et de saña.

Et foysse a el o conde Antenor et díssolle et demostroulle moy ben todo seu mãdado, que sse lle nõ oluidou cousa, assy cõmo lle mãdara el rrey Príamos. Et poys sua razõ ouuo acabada, el rrey Nástor catoo moy mal en traués et, cõ saña, tornou amarelo et despoys negro cõmo pez. Et díssolle assy:

– ¡Fi de puta, fornjziño! Marauíllome agora porque te nõ poño os ollos fora da cabeça. ¿Et cõmo fuste ousado ou per cujo cõssello ou quen te mãdou que tã grande atreuemento fezesses et tã grã sandiçe? Et marauillado me faço porque nõ mãdo de tj fazer peças ou porque te nõ mãdo arrastrar a cola de hũ caualo. Et tu sey çerto, quanto he cõ o rrey desonrrado et vilão, nõ quero eu auer paz, nẽ amor, ante me praz moyto de seu enxeco. Et seu padre foy hũ gafo catiuo, que foy moy brauo et moy mao uilão. Et foy en sua terra moy denodado cõtra nossa terra et cõtra nossa gente, que lle nõ fazía guerra, nẽ mal, nẽ dano, no seu rreyno. Et nós démoslle por ende o galardón que el meresçía. Et coyda agora uosso señor vengar seu despeyto et prender uj̃gança do padre que lle matamos et do rroubo et astragamento que lle fezemos en sua terra. Et cóydanos ora fazer entẽder que nos terrá nũca amor, nẽ lealdade, nẽ pleito que cõnosco poña. ¡Trabállesse de al uosso rrey! ¡Deus cofonda seu amor et quen en el moyto fiar! ¡Sy Deus me ajude! De mao pleito se traballa uosso rrey et de moy grã folya. Et per auẽtura penssa, se coyda que nos pode fazer guerra solament por seys días. Et se sse nõ garda de mao pleito, sabede que lle queymaremos et a(e)stragaremos a el et a toda sua terra. Et uós, don messageyro, gardádeuos que uos nõ ache eu en toda maneyra, andando per toda Pira. Mays logo, sen mays tardar, seyde fora et catade que eu que uos nõ ache y mays, que, sen falla, quero moy grã mal a uosso rrey et a uós todos et a toda uossa gente de Troya.

Cap. 23. 1: AMS messagen; RTC falta de. 3: AMS boa. 4: ms. tã (parece); RTC en quant mal. 5: RTC naue..llego a. 6: RTF Pile. 7: ms. Grecia (parece; AMS e KMP Greçia); RTC toda. 9: RTC de s. et de br. 10: AMS demoustroulle. 12: ms. catõo; KMP (-r-)razõ. 14: AMS fornjzjño. 15: AMS por c. consello; KMP como...por. 17-18: RTC çierto que con tu rrey. 19: RTC enx. su. 21: RTC en su. 23: RTC et del astr. 23-24: RTC nos cuyda f. agora creyente que. 26: AMS e KMP por. 27: RTC si el cuyda. 28: RTC et le astr. 29: AMS e KMP por; RTC guardat que...falle en ninguna man. 30: RTF Pile; RTC yo non uos. 31: RTC mas ca sin.

24

Mays agora leixa o cõto a falar dos rreys de Greçia et torna a contar cõmo sse Antenor tornou pera Troya et cõmo lle auẽo sóbrelo mar

Depoys que el rrey Nástor ouuo sua rrazõ acabada, Antenor nõ foy seguro de sua vida, et de grado quería ja sseer fora dos muros de Pira. Et ben ueu que andaua buscãdo
Fol. 17v // sandeçe et grã loucura. Et marauillouse cõmo o sseu mao recado nõ foy sobre el tornado. Desy tornousse a sseu nao, quanto mays agiña podo, cõ sua cõpaña. Et depoys que dentro entrarõ, alongárõsse do porto, quanto mays poderõ. Et ben uos digo que, a meu coydar, graue seería a todo home de os fazer tornar aly onde sayan. Mays de tãto sõo çerto que todos a seu grado quería seer en sua terra. Et elles, se podessen, quería tomar porto de Syra, aquel en que morrera rrey Leomedón.

Et jndo perlo mar, uẽolles hũ uẽto moy forte et duroulles tres días. Et foylles o mar moy brauo et moy espantoso et moy escuro et moy mao et negro cõmo pez. Et quando Antenor tal tormenta ueu, ouuo tã grã pauor que nõ aujá asperãça en sua vida. Et assy fazíã tódoslos outros, et aujã tal coyta que sse chamauã catiuos et malapresos. ¿Que uos dyrey? Per tal maneyra passarõ que nũca coydarõ passar nẽ escapar daquela tormenta, et foylles moy maa de sofrer. Pero a cabo de hũa somana aportarõ todos en Troya. Et chegarõ y todos seus amjgos moy ledos pera rreçeberlos et pera os veer et pera os pregũtar de suas fazẽdas. Et el rrey chegou y cõ todas suas cõpañas et rreçebeos moy ben.

25

Cõmo Antenor cõtou ssuas rrespostas a rrey Príamos

Depoys que todo esto ouuo feyto, Antenor foy perlos tẽplos et fez suas orações aos deuses, porque o escaparõ de morte et de moy grã coyta. Desy foysse ao paaço et cõtou al rrey Príamos, estando y seus fillos todos et mays de mill caualleyros, toda sua rrazõ. Et a todos dysso quanto lle en Greçia auẽo. Et dyssolles assy:

—Señor rrey Príamos, eu foy primeyrament al rrey Peleus et cõteylle todo meu messagen. Et ben uos dygo que estouemos en pouco de prendernos el rrey a moy grã desonrra. Et mãdounos logo moy auiltadament seyr de seu rreyno et de seu señoryo.

Cap. 24. 1: ms. Antenor (te entreliñado); RTC c. de f. (falta mays). 3: RTC N. su r. ouo ac. 4: ms. ssẽer; AMS e KMP seer; RTC querria. 5: AMS marauillousse; KMP (+r-)recado. 6: AMS dessy tornouse; RTC naue...con toda su. 8: ms. sẽeria; AMS e KMP soo. 9: ms. sẽer; RTC g. ya querrian...querrian. 10: RTC el rrey. 11: AMS e KMP porlo. 12: KMP negreo; RTC pez quando. 15: AMS e KMP por; RTC cuydaron escapar. 16: ms. mãa. 17: ms. vẽer. 18: AMS compañas; RTC y otrossi con.

Cap. 25. 1: RTC al rrey. 2: AMS e KMP porlos; RTC templos fazer sus o. et sus sacrifiçios a los. 3: ms. pãaço. 5: AMS dissolles. 6: RTC Poleus; RTF Peleüs. 8: RTC salir de su señ. et de ssu

Et dysso en praça que senpre lle desse Deus gerra cõuosco, sen trégoa que nũca y fosse posta. Et aynda mays me dysso que soubesse que ja mays nõ seería uosso amjgo. Et, señor, ben uos digo que nõ poyde en el al achar senõ esto. Desy torneyme logo ao mar et foy buscar a el rrey Talamõ. Et ache[y]o a moy grande afán. Et cõteylle todo uosso mãdado. Et díxelle et rrogeylle que me desse uossa yrmãa, que auja ja grã sazõ que tijna presa et moy malauiltada. Et el deostoume moy mal et dyssome que por uós nõ faría mal, nẽ ben, nẽ dereyto, nẽ torto. Et eu estonçe torneyme ao porto, et foyme dereyto a el rrey Cástor et a el rrey Polus, que erã anbos yrmãos, et outro tal me dysserõ. Et trouxérõme moy mal, et dyssérõme que os troyãos erã os homes de quantos ẽno mũdo aujã que elles mays desamauã et que ja mays os desta terra nõ sse poderíã amar cõ os de aquela, et que nõ dauã por uós mays que porlo rrabo de hũ can. Desy partime ende et foyme a el rrey Nástor et conteylle toda uossa messagen. Et nõ sey se uos pesará. Et dyssome que ja mays nũca amaría a uós nẽ aos troyãos. Et el mijsmo me quiso sacar
Fol. 18r os ollos da cabeça, et quísome fazer // arrastrar a coa de seu caualo. Et aynda a uós mijsmo deostou moy mal. Et juraua que porría tódoslos muros de Troya en terra. Et dezía que nõ poderiades uós contra el mãtẽer guerra dous meses, por quan[t]o ẽno mũdo aujades. Et ben uos juro que, depoys que foy nado, nũca tã soberuo home vj, nẽ mays feyto a maa fe. ¿Pera que uos farey mays longa rrazõ? Sabede que uos nõ preçã, nẽ uos amã, nẽ dan por uós njhũa cousa, nẽ por quantos en esta terra ha que sse chamã uossos. Et cõuẽ que uos gardedes delles et que uos nõ fiedes en elles, ca elles saben ben que uós nõ os amades. Et uós, señor, d'aquí adeãt, parade mẽtes et tomade tal cõssello que, sse pleito começardes, que lle poñades tal çima que se uos torne a onrra et a prol, ca acho eu ẽnos sabedores que forõ ante que nós que senpre home deue ben parar mentes ẽno feyto que quer começar, a qual çima pode vijr. Assy deue de fazer todo home que for de entẽdemento.

26

De cõmo el rrey Príamos ffalou cõ sseus vassalos et do cõsello que com eles tomou

El rrey Príamos foy moy sañudo, depoys que ll[e] foy cõtado cõmo os gregos despreçauã sua messaien. Et, sen falla, assañarsse deuja ende quenquer. Et começou logo a rretraher as ameaças et as rrespostas et os deostos maos que os gregos aujã dito. Et disso a sseus fillos et a seus uassalos esta rrazõ:

---

uilla et. 9: RTC y nunca. 10: ms. sẽeria. 11: RTC uos iuro que. 12: ms. acheo (non é usual esta contracción); RTC fallelo. 13: AMS e KMP yrmaa...tijna. 14: RTC et den. 15: RTC a mj puerto. 17: KMP homes que quantos. 18: RTC auya. 19: RTC darian...por rabo. 20: RTC fuy ueer al. 21 e 23: ms. mijsmo. 24: ms. quando; AMS manteer; KMP mãteer; RTC quanto. 25: ms. que foy (entreliñado); RTC auedes. Bien. 26: ms. mãa; RTC fare luenga. 27: RTC quantos ha en e. t. que. 29: RTC et prendet tal. 31: RTC yo por los sab. 32: AMS e KMP vijr; RTC e. pleito que...et assi d. fazer. 33: RTC omne de buen ent.

Cap. 26. 1: RTC falta de. 3: ms. q̃ll; AMS quell; RTC le. 4: AMS assañarse...quen quer. En começou. 5: KMP começou a. 7: ms. mja f. vẽede; AMS mja; KMP mĩa. 8: RTC farian se el poder

—Amjgos, en uós he meu cõsello et mja fiança. Veede agora qual amor et qual paz os gregos queren cõnosco et o mal que nos fará, se elles poderẽ ou poder ouuessen. Elles nõ nos preçã njhũa cousa, et preçã pouco nosso poder, et en tã pouco nos tẽen que nos nõ derõ Anssyona. Et eu nõ ssey que uos diga, ca todo o entẽdedes; mays a mj̃ semella que nos ualería mays de nós seer todos mortos, ante que sofrer tal torto et tal onta, qual delles tẽemos rreçebudo. Et mal aia quen o assy nõ touer por ben et quen lles nõ der o galardón, podéndoo fazer. Et sequer, nõ queyramos que posfaçẽ de nós as gentes et que digã que nós nõ queremos vengar o grã torto que dos gregos auemos reçebudo. Et sequer hũa morte que auemos de morrer, façamos moyto que a moyramos onrrada, ca mays nos ual que nõ que uiuamos cõ desonrra et que nõ prendamos uẽgança do mal que tẽemos rreçebudo. Et moytas vezes veemos et oymos falar que os que forõ vençudos forõ depoys uẽçedores. Et nós fomos ia delles maltreytos et agora seremos uẽçedores, ca auemos ardidos caualleyros et grã cõprimento de quanto mester auemos. Et por ende nos deujamos a esforçar et enbraueçer et asañarnos cõtra elles por quanto mal nos fezeron. Et, señores, por Deus, traballémosnos de buscar meeziña cõ que guarescamos das chagas que tẽemos ẽnos nossos corações dos padres et das madres et dos yrmãos et do nosso bon lynagen et uosso que os gregos matarõ. Et se nós esto fazemos assy, seeremos ledos et sãos. Pero ẽno uosso acordo leixo eu este pleito, et nõ uos farey longa rrazõ, et dizeruos ey a mja voõtade, quer seia siso ou folía, pero todavía
ol. 18v dizéruoslo ey. Et o meu // entẽdemento he este: que escollamos de nossa gente tãta quanta entendermos que pera esto auõdará, et que seiã bõos caualleyros ardidos, et ben gisados de todas armas. Et ante que seia sabudo en Greçia, vaamos moy encubertament, et entrémoslles ẽno rreyno, et façámoslles tal gerra et tã forte que seia per y toda sua terra cofonduda et despoblada et astragada et açenduda et rroubada de tódaslas cousas, et as gentes todas presas et mortas, ca sse nõ catã agora de nós, nẽ coydan que nos vingaremos, nẽ que o ousaremos penssar de entrar per força de guerra en sua terra. ¡Ay, senores caualleyros, se nós podessemos baixar seus grãdes orgullos, nõ poderiamos no mũdo mayor esmõla fazer! Et agora me dizede uossa voõtade, ca eu uos digo que, se me uós ben ajudardes, vengaremos a desonrra que nos fezeron. Et ja mays nõ porrey cõ elles trégoa nẽ amor. Agora me dizede o que y entẽdedes et o que tẽedes por ben.

Todos lle outorgarõ quanto el auja dito, et loárõno que dezía moy ben. Et nõ ouuo y tal que lle nõ prometesse, et llo nõ jurasse ẽnas mãos, que seu poder y faría et que porría y toda força.

---

ou. 9: KMP teen; AMS ninhũa...teen. 10: RTC a A. 11: ms. sẽer; AMS min; RTC que les s. 12: AMS e KMP teemos; RTC reçebida. 13: ms. podendõo; RTC non les. 14: KMP (-r-)reçebudo. 15: RTC que la ya m. 17: ms. vẽemos; KMP teemos; AMS teemos rrecebudo. 18: AMS vençedores; RTC maltraydos. 20: AMS esfforçar; RTC deu. esf. 21: ms. mẽeziña; AMS trauallemos nos. 22: AMS e KMP teemos. 24: ms. sẽeremos. 25: RTC he mj...follia o cordura pero. 27: AMS e KMP boos. 28: ms. vãamos. 29: AMS e KMP por. 30: RTC ençendida. 32: AMS pensar...por; KMP por; RTC a sen. 33: AMS e KMP señores. 34: AMS facer. 35: RTC ayudades u. la onta que. 36: AMS e KMP teedes; RTC touierdes. 38: RTC que gelo non p. et le non. 39: RTC et que farian y.

27

De cõmo el rrey Príamos ffalou con sseus ffillos, Éytor et outros

Depoys que el rrey Príamos ouuo acabada sua rrazõ cõtra seus uassalos, disso assy a sseu fillo Éytor:

–Éytor, tu es meu fillo primeyro et eu quero, sen dulta, que tu seias señor daquesta fazẽda, que eu ben çerto sõo que es moy bõo et moy sesudo.

Desy tornou moy ledo contra os outros seus fillos, que veu cabo sy, moy bõos caualleyros et moy fremosos, et díssolles assy:

–Vós todos seredes señores desta caualaría et cada hũ de uós será príncepe ou duque ou señor de grã masnada. Et des aquí endeãt quero que paresca quen será pera mays et quen amará mays os seus. Et gárdesse cada hũ que nõ faça a nehũ seu caualeyro pesar por nehũa rrazõ que seia; mays assy lle ande cada hũ a sseu prazer, que nõ deseie outro señor, et que nõ ande posfaçãdo que an mao señor et mao coudillo; mays todos digã et façã o que quiserẽ. Et uós puñade de os seruir, et nõ peresca prez nẽ ualor per mjga de bon coudillo. Agora veerey cõmo faredes y et se sodes pera grãdes feytos. Et des oymays será ben coñusçudo o uosso prez. Et esto aprendj eu de uós ata aquí. Mays fe que eu deuo a Deus, o que mao quiser seer, mao siso fará de uiuer cõmjgo. Mays o bõo et o atreuudo et pera moyto, que nõ dultar de passar coytas et afán et sofrer ben armas et o al que for mester, aquel por fillo o terrey et senpre farey quanto el quiser et senpre achará en mj̃ cõssello, cada que mo demãdar. Mays a ty, meu fillo Éytor, des oie aquí te faço señor de todo aqueste pleito, et quero que todos teus yrmãos et tódoslos de Troya sse mãden des oymays per ty et per outro nõ. Et tu gárdaos o mellor que poderes, assy cõmo bon señor, ca tu ás y dereyto que seias rrey depoys de mj̃. Et Deus, que sabe a uerdade do mal que nos os gregos fezeron, cũpra nossos talentes en prender delles uẽgança.

28

A rresposta que Éytor dou a rrey Príamos, sseu padre

Éytor rrespondeu entõ moy sysudament et disso assy:

–Señor, moy grã dereyto he de fazer eu uossa voõtade, et fazerlo ey moy de grado, et porrey toda mja força en uos seruir ẽno que mãdardes. Et rrogo aos // deuses, se a

Fol. 19r

Cap. 27. 1: RTC falta de. 2: RTC falta. 3: KMP contra. 6: AMS e KMP soo...boo; RTC f. ca yo. 7: KMP ssy moy boos; AMS boos; RTC cabo de ssi. 9: KMP prinçepe. 10: RTC desde a. adelante. 12: RTC ande a. 13: RTC que ha. 14: AMS e KMP por. 15: ms. vẽerey; RTC c. et agora. 16: KMP cõnusçudo; RTC desde...esto atendi yo. 17: ms. sẽer; KMP mays se que. 18: AMS e KMP boo. 20-21: KMP des oie * a quite, faço; RTC desde aqui. 22: AMS e KMP por...por; RTC desde...que tu pud. 23: RTC y mayor der. q. seras. 24: AMS cunpran.

Cap. 28. 1: RTC al rrey. 2: RTC dixole. 7: AMS soffrer; RTC querran...de nos a. siempre

elles prouuer, que me façã tomar uẽgança dos gregos, que nos tã pouco temẽ, et nos tã pouco preçã, et nos fazẽ tã grãdes tortos et soberuas. Et sse assý nõ for, mal será. Mays ben creo que nõ queyrã os déoses sofrer que sse os gregos assý senpre de nós rrían, nẽ que fique assy o pleito do torto que nos fezeron. Et ben nos deuemos esforçar por prender uẽgança delles et da desonrra que auemos rreçebuda, et áqueuos aqui a mj, que seerey o primeyro. Mays, señor, quérouos dizer hũ cõsseiło, porque pensso que he bõo: se me creer quiserdes, de tal gisa o cometamos que aiamos ende onrra, que ben sabedes uós que o feyto de armas he mayor de quántoslos outros son, ca este he o mayor enxaltamento que ẽno mũdo ha et o mayor abaixamento. Et aly pon o home toda sua força et todo seu poder et seu ardimento et seu esforço, et faz quanto fazer pode por uẽçer ou por anparar. Et nós por esto cometámoslo en tal gisa que acabemos este pleito sen dãno nosso, ca elles son ardidos et de grã brío, et an grandes poderes et grandes terras et grandes ajudas de moytos rreys que os ajudan cõtra nós. Et por ende seernos ha grã desonrra, se este pleito começarmos per tal gisa que [o] nõ possamos acabar, nẽ tomar uẽgança do mal que rreçebemos. ¿Et que ual ao home cometer, se depoys enfraqueçe? Et nõ deue home começar cousa a que nõ deua dar çima, que mays lle ualrría nũca a começar. Demays, sabemos ben que son moy fortes gentes et moy esforçados, et an toda a terra de Eyropa, que tẽ a terça parte do mũdo. Et dizeruos ey por qual rrazõ: elles son señores da hũa parte et tódoslos outros que morã ẽna outra parte uerrã ẽna sua ajuda. Et en esta gisa an toda Europa. Et, sen falla, os de Europa son a mellor cauallaría do mũdo, nẽ que mays saben de gerra, ca elles nũca quedarõ de gerrear, et ja mays nũca outro mester ouueron. Et tódoslos outros que adussere en sua ajuda, per mar ou per terra, outros taes seerã. Desy elles an señorío en Asya, qual uos agora dyrey. Sabede que an y mays amjgos que nós, que uerrã en sua ajuda, pero nós somos de Asya. Esto sey eu moy ben et assý o aprendj, quando me uós alá fezestes yr a lles demãdar sua ajuda. Et he tal caualaría qual uós sabedes, que ja mays nõ queren al senõ armas et husar de caualarías, et mays deseiã gerra que paz. Et destes auerán elles moytos que os ajuden. Et segũdo a mj semella, assy tẽedes o pleito, et catade o que y faredes. Et eu nõ digo esto por couardía, nẽ leixedes por mj de cometer o que quiserdes, ca uos ajudarey de todo meu poder, sse Deus quiser. Mays dígoo por que tomedes bon cõssello, et ajades acordo qual uos cõpre sobre elo, ante que o cometades, ca ja ssabedes que nõ auemos naos en que possamos passar a elles, nẽ cõ que lles façamos mal; et sen naos nõ lles podemos fazer gerra. Et por ende nõ me semella que teemos gisado de os cometer. Et se nõ tomamos outro conssello en esto que queremos começar, nosso começo será depoys enpeçado, et rrepentirnos emos ende, quando o rrepĩtimento nos nõ terrã prol, ca toste seeremos maltrahudos. Et quen grã salto quer saltar, de longe deue correr.

---

rian. 8: KMP be. 9: KMP et a que uos; RTC et affeuos. 9-10: ms. sẽerey. 10: AMS consello...boo; KMP boo; RTC cons. que. 11: ms. crẽer; AMS gisa acometamos; RTC o. ca bien. 12: RTC quanto los. 13: RTC ab. ca alli p. omne. 17: ms. sẽernos; RTC ayudaran. 18: ms. que nõ; AMS e KMP por (non corrixen); RTC que lo non. 19: RTC ual omne. 20: RTC non pueda dar ç. ca mas. 21: RTC fuerte gente. 23: RTC en su. 25: RTC n. finaron de. 26: AMS e KMP por...por. 27: ms. sẽerã; AMS senorio. 32: AMS e KMP teedes; RTC et guardat lo. 34: ms. digõo. 35-36: RTC q. nos non a. naues. 36: RTC naues. 37: AMS e KMP teemos; RTC podriamos...ende me s. que non t. 38: AMS consello. 39: AMS rrepentimento; RTC empeeçido...arrepentimiento. 40: ms. sẽeremos; KMP seremos. 42:

Outros moytos ouuo y que disserõ o que por ben teueron, et cada hũ disso seu cõssello. Mays, se uos eu quiser dizer todo o que foy feyto et dito, fazeruos ya longa rrazõ. Et por ende me quero delo sofrer. //

29

Fol. 19v

Do consello que Pares dou

Pares sse leuãtou entón en pe et disso assy cõtra don Eytor:

–A mj semella outra mellor rrazõ que a que uós auedes dita, que poys nós auemos moytas cõpañas bõas et rricas et poderosas et a mellor caualaría que ẽno mũdo ha, et outrossy auemos tã forte çidade que nõ teme a ome naçido. Et por esto uos digo que aquesta he çima de meu cõssello, que vaamos tomar uẽgança da desonrra que tẽemos rreçebuda dos de Greçia, ca eu sey ben, sen falla, que escaparemos por ende cõ onrra. Et quero que a culpa et posfaço ende seia meu, se assy nõ for. Et aparellen toste as naus, ca os déoses nos queren dar vengaça daquesta desonrra que auemos rreçebuda. Et esto sey eu çertament. Et dizeruos ey cõmo o ssey. Hũ día aũẽo que eu andaua caçando en día de kalendas de mayo, ẽna furesta de Çitaranes. Et corría enpós de hũ çeruo, et nũca o poyde matar. Et aquel día fazía tã grã sesta que era grã marauilla, et perdj meus monteyros et meus sabuios en hũ uale que sse y fazía moy fondo, et cõ a pressa da caẽtura foyme estonçe a hũa fonte moy bõa que y auja tras hũa serra, moy a çerca de aly. Et deyteyme a dormir a çerca de hũa áruore. Et eu jazendo assy dormjdo, chegou a mj Mercurios cõ tres diosas. Hũa era Vjno et outra Uenus et outra Minerua. Et chamoume moy passo tres uezes ata que me espertou. Et díssome assy: "Pares, estas tres déosas vẽen a teu juyzo sobre hũa maçãa de ouro moy fremosa que foy deytada entre elas. Et era toda escrita en derredor. Et o escripto dezía en grego que a mays fremosa delas fosse señora da maçãa. Et agora cada hũa delas ten tal creẽça que deue a auer a maçãa por fremosura, et andan desauũdas entre ssy, et quérensse grã mal por aquesto. Et agora vẽen a tj todas tres per meu mãdado, que julges y o que por ben toueres. Et eu mãdo que, a quen a tu deres, que seia sua quita et que lle seia outorgada das outras. Et, demays, que pera senpre ja mays leue o prez de beldade das outras. Et elas me outorgarõ que nũca de teu mãdado seyssen et o que tu mãdares, que elas que o outorgẽ". Et depoys que me esto ouuo dito Mercurio, cada hũa delas me sacou a parte et me disso a poridade que, se lle eu julgasse a maçãa et lle fezesse uẽçer as outras per beldade, que nõ auja ẽno mũdo don que lle eu demãdasse que mo nõ desse. Et Venus chegousse a mj et díssome moy a

RTC que y fue dicho. 43: RTC q. ende s.

Cap. 29. 2: KMP se...contra. 3: KMP que aqui uos; RTC Hermano don Ector a mj...que aqui uos. 4: KMP caualaria (-que-) ẽno. 5: AMS nacido. 6: ms. vaamos; AMS e KMP teemos. 8: KMP et (-o-) posf. (innecesario); RTC et el porfaço...fuer. Apareien...naues. 10: AMS certament. 11: RTC de las cal.; RTF Cithariiens. 12: RTC marau. et sin uiento ninguno et perdi. 14: RTC que auya... muy çerca. 15: RTC dormir a sombra de; RTF desoz l'ombre. 16: AMS vino; RTC deessas. La una e. Iuno et el o. U. et la otra; RTF Juno. 18: AMS veen...juizo...maçaa; KMP veen...maçaa. 19: RTC et esta toda. 20: AMS e KMP maçaa; RTC maç. Agora. 22: AMS e KMP veen...por meu; RTC yo les mande que. 23: RTC diesses q. fuesse. 24: RTC demas por siempre. 25: RTC salgan...otorgan. 27: AMS e KMP maçaa...por; RTC et la fiz. u. a las otras...auria. 28: RTC quel demandasse...diesse

poridade que, se lle eu a maçãa desse et lle as outras fezesse vençer, que me daría hũa moller de Greçia, qual eu escollesse. Et por esto lle outorgey eu a maçãa et lle fige vençer ánbaslas outras por beldade. Agora sey eu ben que a déosa nõ me faleçer[ã] da promessa que me fezo. Et por ende terría por bon cõssello se uós touessedes por ben que eu fosse a Greçia cõ peça de caualeyros, por lles fazer algũ grã mal ou por cobrar Ansyona. Et se alá formos, fazerlles emos tal dãno et tal destroymento en sua terra, ante que nos ende partamos, ca ja pera senpre será rretrahudo per todo o mũdo.

30

Do consello que dou dom Ffebus

Ante que outro falasse, don Febus rrespondeu que Pares auja dito bon cõssello, et que sse outorgaua en el, et que todos o deujã a outorgar. Et disso assy:

–Eu sey ben que, se nós formos y cõ el, que os gregos nos darã Anssyona, ante que seia hũ ãno, et farã cõnosco paz et nós cõ elles, a nosso prazer. Et poys assy he,
Fol. 20r gisemos nossa frota // et, por Deus, nõ perlongemos mays este pleito.

31

O consello que dou Lenus

Qvando Lenus oyo este cõsello, leuãtousse en pe et disso assy cõtra seu padre, tã alta uoz que tódoslo oyrõ:

–Señor, por Deus, entẽdeme agora mĩja rrazõ que uos dyrey. Eu sey moyto de adiujñar, atãto que nõ sey home ẽno mũdo que atãto sábea, et ey moytas cousas ditas que seyrõ todas uerdade, et nũca cousa dixe que uerdade nõ fosse et todo assy nõ o uisse, nẽ ja mays nũca adiuiñey cousa en que falesçesse. Por ende, señor, uos digo agora, sen mẽtira njhũa, que, se Pares trouxer moller de Greçia, que per y será destroyda et cofonduda toda Troya pera senpre et derribada ata fondo. Et seede çerto desto que uos eu digo. Et obrígome a atãto que, se depoys for mẽtira, que me deytedes en hũ gran fogo et que me queymedes y por falsso mẽtiroso. Et, senores, creédeme, que eu vj ende grandes tres uisiões ẽnos deuses que pregũtey, et assy mo disserõ cõmo uoslo digo per tres uezes. Et

---

V. se llego. 28-29: RTC muy apartadamente que. 29: AMS e KMP maçaa. 30: AMS e KMP maçaa; RTC et la f. 31: ms. faleçere; KMP eu que...faleçere; AMS falecera; RTC fallezera. 34: RTC en essa t. 35: AMS por; KMP por...mundo; RTC por siempre.

Cap. 30. 1: RTC dio Deiffebus. 2: KMP dom; RTC fabl. Deyfebus; RTF Deiphebus. 3: RTC lo deuiamos otorgar. 5: AMS plazer. 6: AMS gissemos...porlongemos; KMP porlongemos; RTC g. nos nuestra.

Cap. 31. 2: AMS quando; KMP quando..leuantou sse; RTF Helenus. 4: RTC ag. una razon. 5: RTC tanto. 8: AMS njnhũa...por; KMP por. 9: ms. sẽede; RTC derr. por fondon. 10: ms. ãatãto; RTC obl. atanto. 11: ms. crẽedeme; AMS falso...señores; KMP señores; RTC cr. ca yo. 12: AMS

desto me faço agora grã sabedor et grã m[a]estre et ben uoslo digo outra uez que, sse Pares trouxer moller de Greçia, nũca hũ de nós escapará sen grã coyta, ca logo uerrã os gregos sobre nós, et quebrãtarã per força o Aylión, et nõ achará lugar tã alto que nõ derriben, mao nosso grado, et matarã padres et fillos, et destroyrã o rreyno, et nõ ficará y yrmão nẽ parẽt. Desto seede uós ben çertos. Et por esto seería ben que Pares nõ faça esta passaien, ca eu uos faço bon pleito que, sse alá passa, que per uosso grado mao seerá.

32

Do consello que dou Troylos

Depoys que Lenus sua rrazõ ouuo acabada, calárõsse todos, que nõ disserõ nada. Et semellaua que o paaço estaua senlleyro, ca home que y estouesse nõ dezía palaura. Et estonçe leuãtousse Troylos, que era hũ dos mays pequenos fillos que aujá el rrey Priamos. Mays cõtan os anteçessores que, cõmoquer que el era mays pequeno, nõ era menos ardido que Éytor, seu yrmão, nẽ mẽos sofredor de traballo. Et começou sua rrazõ per tal gisa:

– ¡Ay, bõa caualaría! ¿Et por que amudeçedes et por que tomades de uós couardía por paraura de adeujñador? ¿Jdes catar agoyro hu nõ jaz senõ mẽtira? Fol he o home et sen rrazõ a que fazen creẽt que nehũ pode saber o que ha de uĩjr. Et aqueste que esto diz, couardía llo faz dizer, ca ja mays nõ dería tal cousa, se couardía nõ fosse. Et tãto aio eu aprendudo dos prouerbios et dos agoyros que fazẽ ao home seer couardo, et fázẽlle tomar medo da cousa en que nõ ha pauor. Et Deus cofonda a quantos creen en este adeujñador. Et de mĩ uos digo que nõ creerey seu adeujñar et que nõ querrey el cõ seus agoyrares ontre caualleyros. ¡Et váasse pera seus mõesteyros, ca esto lle cõpre, et déytesse et folge et faça o pescoço et o uẽtre gordo! Et ¿queredes que uos diga? A uida do clérigo et a nossa nũca pode acordar de cõsún, ca elles son moy viçosos, et jazẽ en bõas casas telladas et en bõas camas, et nós andamos senpre cõ lazeyra et astrosos, et jazemos ẽnas tendas moy lazerados et ẽnas ostes uestidos de lorigas. Poys ¿cõmo por sortes et por agoyros et por proueyros deste adeujñador queredes leixar de // prender uẽgança de quanto mal et de quanta desonrra nos fezeron os gregos? ¡Cofondudo et destroydo seia dos déoses quen nõ fezer toda sua puña en prender ende vingança!

Fol. 20v

---

e KMP por; RTC voslo yo digo. 13: ms. maestre; AMS maestre. 15: AMS e KMP por. 16-17: RTC et nin f. y par. njn herm. 17: ms. sẽede...sẽeria; RTC por ende seria. 18: ms. sẽera; AMS e KMP por; RTC uuestro grand mal; RTF grant damage.

Cap. 32. 1: RTC El cons. 2: AMS calaronse; RTF Helenus. 3: ms. pãaço. 4: RTC auya Pr. 5: RTC los auctores que c. q. era el mas; RTF l'Autor. 6: AMS e KMP por. 8: AMS boa. 9: AMS Ides. 10: AMS creet...uijr; KMP cree(-n-)t...uijr. 12: ms. sẽer. 13: ms. crẽen; RTC creyeren. 14: ms. crẽerey; AMS adeuiñar; RTC adeuinar. ¿Et que quiere el. 15: ms. vãasse; RTC agorerias entre c.? Vayase. 16: KMP uentre gordo(-s-); RTC pesc. gordo et el u. grande et; RTF qu'il seit e gros e gras. 17: RTC n. se puede. 19: RTC uest. las lorigas. 20: RTC por prouerbios. 21: KMP uẽgança de quanta des.

33

Cõmo todos acordarõ ẽno consello de Troilos et
mandarõ aguysar as naos

Quando todos aquesto oyrõ, pagárõsse ende, et rrijrõ moyto, et disserõ que cada hũ tijña por ben quanto Troylos dezía. Et acordarõ que sse fosse Pares moyto agiña. Et a el próugolle moyto. Et por cousa que Lenus lle disso nẽ podo adeujñar, nũca sse quiserõ ende partir. Et por esto forõ depoys destroydos et cofondudos, cõmo adeãt oyredes. Et acordarõ todos que sse gisassen logo os naujos pera enviar a Greçia et, desque fossen postos ẽno mar, que faría a passagẽ quando lles prougesse. Et el rrey Príamos enviou logo a Deífebus et a Pares a Penólope, que he terra moy caualariosa. Et elles forõ ala et adusserõ ende caualeyros quaes quiserõ aduzer.

34

De cõmo el rrey Príamos ajũtou sua corte et da ffala
que ffezo cõ suas conpañas

Poys que Pares et Deífebus veerõ de Penólope, el rrey Príamos ajuntou logo suas cortes moy grandes. Et nõ ficou home ẽno rreyno, bõo de armas, nẽ poderoso, nẽ rrico, que nõ vẽesse a elas, ca el quería saber suas voõtades. Et depoys que forõ ajuntados, díssolles assy:

–Amjgos, uós sabedes ben cõmo os gregos matarõ a rrey Leomedón, meu padre, a grã torto, que era nosso señor natural, et toda nossa linagẽ. Et outrossy cõmo cofonderõ et queymarõ toda a terra. Et desy sabedes cõmo por ende nũca depoys ouuemos uẽgança. Et eu quería, se uós por ben teuessedes, que puñassemos de a tomar. Et por ende uos rrogo que me digades en cõmo tẽedes por ben et me cõsselledes en cõmo eu faça. Et cõmoquer que ha mester de falar uós outros en este feyto et tomar y cõsello do que y quiserdes fazer ante que o começemos, pero eu dizeruos ey o que me acaesçeu. Eu enviey o conde Antenor aos gregos cõ meu mãdado, que me dessen mja yrmãa Anssyona, que tẽen presa et maldesonrrada. Et touérono en pouco et nõ ma quiseron enviar, et demays trouxérõno moy mal. Et sobre esto tomey meu cõssello, qual uos eu dyrey aquí en praça. Eu quero enviar a Greçia a Pares, meu fillo, que lles faça tal gerra per que nós prendamos uẽgança do mal et da desonrra que nos fezeron. Mays quero ante saber de uós o que y

---

Cap. 33. 1: AMS Troylos. 2: AMS mandaron aquipar; RTC guisar las naues. 3: ms. rrijrõ. 5: RTC les dixo. 6: KMP adeant. 7: RTC que guis. 9: RTF Pannoine. 10: RTC cau. quantos quis.

Cap. 34. 1: KMP ajuntou; RTC falta de. 3: AMS veeron; KMP veerõ Priamus; RTC P. assono luego. 4: KMP boo. 5: AMS e KMP veesse. 7: RTC al rrey. 9: RTC t. D. s. que d. nunca por e. ouiemos. 10: RTC querria. 11: AMS e KMP teedes. 13: AMS enbiey. 14: AMS yrmaa; KMP mjã yrmaa. 15: AMS teen pressa; KMP teen; RTC tenian. 16: AMS praza; RTC et yo sobresto. 17: AMS e

queredes fazer ou que tẽedes y por ben; ca, se me cõsellardes, el yrá y, ou, senõ, ficará. Et cada hũ diga seu cõssello, se he ben ou mal. Et creede que nõ seerá al feyto, senõ quanto uós cõssellardes et quanto por ben teuerdes, ca moy grã dereyto he de dar cõssello a aquel que o demãda, et aquel que o demãda de lle nõ seyr de mãdado.

35

O cõsello que dou Panus et cõmo rretraya o que oyra a sseu padre Eusebios

Depoys que Príamos sua rrazõ ouuo (sua rrazõ) acabada, leuãtousse hũ bon caualleyro a que dezía Panus. Et era moy leterado et moy sesudo. Et disso assy:

–Rrey, para mentes ẽno que te quero dizer, ca eu nõ te quero encobryr nehũa cousa do que eu sábea, aynda que te pese ou a quenquer, ca faría grã maldade et nõ seería leaal. Et ben he assy cõmo rramo de trahedor todo home que a sseu señor encobre
Fol. 21r // sua perda ou seu dãno ou o cõsella mal. Et esso mijsmo he quen lle nõ descobre sua prol nẽ o ama lealment, ou quen o cõsella per que seia deserdado ou morto ou preso ou por que caya en grã desonrra. Et eu por ende, señor, quero que sábeas que meu padre Eussebios auía trezẽtos et sesseẽta ãnos ẽno tenpo que morreu. Et foy home que auía grã gente, et passaua de estreología et de negromãçia tódoslos do mũdo et tódoslos coñosçía, et nũca disso cousa que depoys assy nõ auẽesse. Et quérote agora retraer algũas cousas que eu oy dizer, et afirmaua que uerría aynda. Sabede que el afirmou que aynda auya de vijr tal sazõ en que Troya perdería o sseu grã brio et o seu grã poder et o seu ben et a sua rriqueza, se Pares, seu fillo, adussesse moller de Greçia. Poys sabede, señor, que, se a ende el adusser, aquesta propheçía seerá cõprida, onde al nõ pode seer. Et, señor Príamos, pídote que nõ despreçes o que os sabios disserõ et an prophetizado por grãd arte et por grã siso. Mays ualrrá estar assy et gardar en paz teu rreyno que começar cousa de que uerrá mal a tj et a teu señorío. Tu ás paz et queres auer guerra, et es rrico et queres auer proueza, et es alegre et queres tristeza. Demays, queres perder teu señorío. A ty peden agora et tu pedirás, a tj seruẽ et tu seruirás. Tu es agora moyto onrrado et queres teu enxalçamento dar a outro. Et Deus dalle vida escarnida ao que sse deserda cõ sua mão. Quanto ben tu agora ás, outro tanto mal queres auer. Et se te gardar quiseres, cõmo faz home de bon siso, ia mays nõ perderás y nada. Et poys tu

---

KMP por; RTC que prend. 19: AMS e KMP teedes; RTC si me lo c. 20: ms. crẽede...sẽera. 22: KMP demãde.

Cap. 35. 2: RTC Euzebius. 3: AMS ouuo acab.; RTC su r. ouo ac. 4: RTF Panthus. 5: AMS e KMP encobrir. 6: RTC cosa que...que pese a ti o. 6-7: ms. sẽeria. 8: ms. mĩjsmo; KMP mjsmo. 9: KMP e AMS por. 10: RTC yo señor por ende. 11: RTC Euzebius; RTF Eüforbius. 12: RTC pass. de clerizia et. 13: KMP cõnosçia...aueesse...(-r-)retraer; AMS aueesse; RTC todos gelo coñosçian...pues. 14: KMP eu (-lle-) oy; RTC que le yo...sabe; RTF jo le oi. 15: AMS uijr; KMP vijr; RTC que ayna auya. 16: RTC Paris tu fijo...sabe. 17: ms. sẽera...sẽer; AMS conplida; RTC el ende. 20: RTC a todo tu. 21: RTC quieres pobr. 22: KMP a ty seruẽ. 23: RTC otri...al qui. 26: ms. pe-

tẽes atã grã lugar, nõ te metas a tã grã perígoo pera caer en elo. Et des oymays para mentes ẽno que che ey dito.

Quantos y sijan ẽna fala disserõ todos a hũa uoz:

–Nõ disso nada. Nõ disso nada.

Et despreçárõno en siso et ẽna propheçía de seu padre, et nõ curarõ dela, et foy moy grã maaventura. Et logo as naos fezeron laurar, et forõ moy ben gisadas et gornidas de quanto mester ouuerõ. Et atẽderõ y bon uẽto. Et Éytor, entretãto, foy buscar caualleyros et gente et amjgos cada lugar. Et adusso ende moytos, que ualían moyto en armas. Et nũca depoys tornarõ a ssua terra, cõmo adeãt oyredes ẽna estoria.

36

Do consello que dou Casandra

Casandra, filla del rrey Príamos, sabía tódaslas cousas asconduda, et sabía tãto de negromãçia que adeujñaua todo o que aujá de vĩjr. Et deytou estonçe suas sortes sobre aquesto. Et ouuo rresposta dos déoses que, sse Pares fosse a Greçia et d'ende adussesse moller, toda Troya et todo o rreyno seería perdido et destroydo. Et mostroulles todo esto moy ben. Et díssolles assy:

–Senores, sse a Greçia enviades estas naos, eu uos faço çertos que Troya tornará en çĩjza et que nũca ende home escapará, que morto nõ seia ou catiuo ou que nõ seia desterrado pera senpre et deytado a maauẽtura.

Et poys que lles esto defendeu, assañousse et tornou moy triste. Et, sen falla, uerdade lles dezía. Et se Casandra et Lenus et Panus forã criúdos, nõ sse perdera Troya, nẽ a grã cauallaría et moy boa que sse perdeu, assy cõmo sse perderõ. Mays a uẽtura, que trage as cousas, quando arriba quando ajuso, nõ o quiso sofrer.

37

Agora leixa a estoria de falar desta rrazõ et torna a cõtar cõmo Pares et Deífebus forõ // a Greçia et cõmo trouxerõ ende a rreyna, moller del rrey Menelao.
Fol. 21v

De cõmo conta a estoria

Conta a estoria que, ẽno mes en que as aues começã a cantar, forõ as naos, que en mao ponto entrarõ en Greçia, todas aparelladas et gornidas de quanto mester aujã.

---

rigõo; AMS e KMP tees; RTC tan...desde. 28: ms. sĩjan. 31: ms. mãa ventura; RTC naues...bien guardadas et guarnidas.

Cap. 36. 3: AMS uijr; KMP vijr. 5: ms. sẽeria. 7: AMS señores...fazo certos; KMP señores; RTC naues. 8: AMS çijza; KMP çiiza; RTC dende. 10: KMP lle. 11: RTF Helenus...Panthus. 12: AMS bõa; HT reaparece en nõ se perderã. 12-13: RTC la auentura; RTF Fortune.

Cap. 37. 1: RTC el cuento...de aquesta; HT de aquesta. 2: RTC mug. de Menalao. 3: RTC falta. 1-3: HT forõ...estoria falta. 4: RTC (e HT) naues. 6: AMS e KMP por; HT dos et. 7: KMP

Et forõ per conto vijt et duas naos et mays nõ. Et ouuerõ bon uẽto. Et Pares et Deífebus leuauã cõsigo tres mill caualleyros. Et estes erã moy bõos et moy ben gornidos et moy sabedores de batalla. Et depoys que el rrey Príamos os ueu estar todos ẽnas naos, díssolles assý:

—Amjgos, uós jdes agora a Greçia et rrógouos que uossa proheza et uosso ardimento, que senpre ouuestes et donde auedes grã prez, que uos seia agora ben mostrada, ca uós ja sabedes moy ben o mal et o torto que auemos rreçebudo dos gregos. Por ende uos rrogo quanto posso que, en gisa façades este pleito et assý o começedes, que ao partir nõ aiades enpeoramento nẽ desonrra, mays que ueñades ende onrrados. Et Pares será uosso señor et el seerá o que demãdará a desonrra. Et Deífebus et Eneas et Polidemas yrã cõuosco et hu estes forẽ nõ teño que sse y cousa faça sen rrecado. Mays metede toda uossa força en auer Anssyona, mjña yrmãa; et se a poderdes auer, tã toste ma enviade. Et se mester ouuerdes ajuda, eu uosla enviarey, tãta de moyta gente que nõ aia en toda Greçia castello nẽ vila que logo nõ seia tomado et astragado.

Desý ouueron moy bon uẽto, cõ que entrarõ a alto mar. Et espedírõsse de todos seus amjgos et de todos seus parẽtes.

38

Cõmo Menelao ffuy veer el rrey Nástor et cõmo os troyãos aportarõ ẽna ýnsoa a que dizẽ Çitaría

En aquela meesma sazõ que os de Troya entrarõ ẽno mar, Menelao entrou ẽno mar outrossý por yr veer a Pira al rrey Nástor, por algũas cousas que tijña de falar cõ el. Et sabede que este Menelao foy hũ rrey moy loução et moy sisudo et moy cortés. Et auýa hũa moller a que dezía Elena, que era tã fremosa que uẽçía de pareçer tódaslas donas do mũdo.

Os de Troya, jndo perlo mar, ouueron seu acordo hu aportaría primeyro ou cõmo faría. En aquela sazõ el rrey Castor et el rrey Polus, que erã anbos yrmãos, erã en hũa çidade moy preçada a que chamauã Tremesca. Et fazía y suas uistas sobre cousas que tijnã de liurar. Et a moy fremosa Elena, de que ja faley, era yrmãa destes rreys anbos, Cástor et Polus. Et tijñana moy viçosa et moyto amada.

---

boos. 8: RTC naues; HT sab. en batalla...naves. 10: AMS ides; RTC Gr. rrueg. 11: KMP que seia; HT ov. donde...prez sea; RTC prez sea. 12: RTC ya uos; HT mostrado ca ya vos...gr. et por. 14: RTC (e HT) a. empeesçimiento. 15: ms. sẽera; HT Paris mio fijo sera. 16: KMP tenõ; HT Polidamas...faga cosa. 17: ms. et entreliñado; AMS yrmaa; KMP yrmaa se; HT a A. 18: RTC uos emb.; HT atãta. 19: RTC ha...tomada et astragada; HT ha en Greçia...sea quemado nj̃ est. 20: ms. ãalto; AMS dessy; KMP espidirõ sse; RTC al alto; HT en alta. 21: HT et pariẽtes.

Cap. 38. 1: RTC e HT al rrey. 2: RTC Citarea. 3: ms. mẽesma; HT m. rrazõ que. 4: ms. vẽer; RTF Pile...Nestor. 8: AMS indo por lo; KMP por lo mar ouuerõ; HT et los. 10: AMS tremesca; KMP Cremesta; RTC Crimesta/Trimesta? ca f.; HT Trimesta ca; RTF Climestree. 11: AMS tijñan...yrmaa; KMP tijñã...yrmaa; RTC amos et auya ya una fija del rrey Menalao su marido a que llamauan Ermiona et criaranla estos rreyes amos (id. HT auia vna...criauãla e. r. et). 12: KMP tijñãn*a.

Os troyaos andarõ tãto ata que aportarõ ẽna jnssoa a que dezía Çitaría. Et aly tomarõ porto. Et sabede que aportarõ y outros homes que os desamauã mortalment, mays de quantos ẽno mũdo auja, et elles a elles outrossy. En esta jnssoa auja hũ tẽplo antigo, rrico et moy marauilloso et moy ben feyto et de grã nobreza. Et adorauã aly todos a Uenus, a déosa do mar. Et quantos auja ẽna terra uĩjnã aly seruir hũ día çerto, et fazíãlle grã festa.

39

Como Pares ffuy ffazer oracóm ao tenplo de Venus

Aquel tẽplo era moyto onrrado et moy temudo, cõmo uos ey dito. Et dona Uenus fazía moyto estrayas uertudes et moy marauillosas. Et as gentes todas fazía y moy grãdes sacrifiçios, et que[n] resposta quería de algũa cousa que demãdasse, logo a aly achaua por
Fol. 22r Uenus. Et segundo a estoria cõta, tódoslos // da terra vẽerõ aly a aquela festa, a grã prazer et a grã viço, a fazer seus sacrifiçios et suas orações aas déosas do mar.

Et Pares foy aló aquel día, cõ todas suas cõpañas, fazer suas orações et seus sacrifiçios. Pares era moy fremoso caualleyro et moy grãde de corpo et moy ben tallado, et mellor pareçía que quantos outros cõ el andauã. Et andaua moy ben gornido, el et tódoslos seus, de quanto mester auja, ca tã poblement nõ andaua uestido home de sua conpaña que nõ semellasse que era príncepe ou duque ou grã señor.

Et depoys que Pares foy entrado, fez suas orações et seus sacrifiçios, a costume dos troyaos; et alçou moyto omildosament as mãos cõtra o çeo, ferindo en seu peyto. Et os gregos que o vijan, pagárõsse ende moyto, et pregũtarõ aos que cõ el andauã quen era ou a que vijña a aquela terra ou pera hu quería yr. Et elles dissérõlles assy:

–Este que anda por nosso señor he fillo del rrey Príamos de Troya. Et seu padre envíao al rrey Castor et al rrey Poleus, que lle den hũa dona que el rrey Talamõ tẽ presa, que he sua tía deste nosso rrey et he filla de rrey Leomedón, que elles matarõ en Troya quando a uila destroyrõ. Et dízẽlle Anssyona. Et se lla derẽ, tomarla ha; et se lla nõ quiserẽ dar, moyto agiña poderá seer que uerrá grã dano a toda Grecia.

13: AMS inssoa; KMP troyãos; RTC Çitarea; RTF Citherea; HT yns. que d. Çitarea. 14: HT que morauã y. 14-15: RTC (e HT) des. mas mort. de. 15: ms. mays entreliñado; AMS inssoa; HT auja... otr. et en. 16: HT rrico et biẽ fecho de. 17: KMP uijña; AMS uijñan; RTC del amor et...alli cada uno s. a un (id. HT seruir vn). 18: RTC f. y grand.

Cap. 39. 1: AMS e KMP oraçom. 2: HT et tem. 3: RTC fazia y muchas estrañas...t. le fazian gr.; HT f. y muchas vert. et las g. t. les f. gr. 4: ms. que resp.; AMS quen; KMP quen ...achara; RTC e HT quien. 4-5: HT ally avie et cuẽta que tod. 5: ms. ãaquela; AMS veeron; KMP veerõ; RTC alli aq.; HT a aq. tierra a. 6: ms. ãas; RTC a la deessa del amor (id. HT viçio faz. sus oraç.). 8: HT et Paris. 9: RTC par. de q.; HT paresçeria de quantos...and. biẽ. 11: KMP prinçepe; HT semej. g. señor. 12: HT señor despues...oraç. a cost. 13: AMS ceo; KMP troya(-n)os. 14: ms. vĩjan; RTC et demandaron a los...eran; HT pag. mucho et demandarõ. 15: ms. ãaquela; RTC uenian; HT veniẽ aq. 17: HT Polus; RTF Pollus. 18: RTC nuestro señor et...del rrey. 18-19: HT que hermana del rrey Priamos et dizẽle. 19: HT ha sy. 20: ms. sẽer; AMS e KMP Greçia; HT a Gr.

40

Cõmo Elena ffuy ao tenplo de Venus de rromarí[a] [o] día da festa

A fama, que uay toste perlo mũdo, fezo a ssaber perla terra que Pares aportara cõ toda sua conpaña ẽna jnssoa de Çitaría, et era ja ẽno tenplo. Et quando Elena oyo este mãdado, próugolle moyto. Et pero era moy sisuda et moy rrica et pareçía moy ben, sabede que todo esto, nẽ quanto al ha ẽno mũdo, nõno preçaua nada se nõ fosse fazer oraçõ a aquela festa. Et fezo moy agiña chamar seus priuados que auja. Et díssolles assy:

–Eu ey feyta hũa promessa a Venus, por hũa door que oyue, onde foy moy malcoytada, que yría cada ãno por este día a ssua festa fazer mjas oraçoes et põer mjas oferendas sobre seu altar. Et por ende quero yr aló cõprir meu uoto et oyr as oras santas.

Et poys lles esto disso, nõ tardou mays. Et caualgou logo en suas bestas cõ sua cõpaña, et veérõsse ao tenplo. Et depoys que Pares soubo que Elena y era, foy moy ledo, et ouuo moy grã sabor de a veer, ca moytas uezes oyra falar que nũca home tã fremosa moller vira. Et tãto disso et fezo et engeñou que, os que de ssy moytas uezes oyrã falar, que sse virõ denssũu.

Et sentárõsse anbos en hũ estrado et começarõ a falar. Et catáuãsse anbos de moy boament et moyto amjude, et fazíãsse dous senbrãtes. Et se sse algũ delles vençía en seu catar, logo a pouca de ora alçaua os ollos, o mays toste que podía. Et Elena pregũtou a Pares cujo fillo era ou de qual terra ou a que veera aly. Et marauillousse moyto da bondade que auja. Et depoys que o veu et cõ el falou, quísolle moy grã ben.

Et Pares era moy ardido et moy esforçado et moy sesudo, et parou moy ben mẽtes ẽno moy fremoso cõtenẽt de Elena et ẽno seu catar et ẽno senbrãt que ela fazía. Et ben entẽdeu per y et soubo que o amaua de coraçõ, et nõ lle pesou. Et cõtoulle logo sua
Fol. 22v fazẽda, assy cõmo el mellor soubo. // Et a ela nõ lle pesou de nehũa cousa que lle el dissesse. Et cõmoquer que a fala durou pouco entre elles, pero sabede que anbos et dous forõ ueçudos d'amor. Et ameúde perdía as colores et nõ sabía que cõsello prendessen. Et nõ mostrauã hũ a outro que sse quería desafiar, segundo cõmo sse catauã. Et depoys que Pares ouuo sua rrazõ acabada, espedeusse dela et foy entrar en seus naos. Mays ben osmou ela que a uerría el depoys veer.

Cap. 40. 1: ms. Romario a dia; RTC en rromeria el dia; HT en rromeria (el...fiesta falta). 2: AMS (e KMP) porlo...porla; RTC fizo sab.; HT fizo saber...Paris aportarõ. 3: AMS inssoa; RTC Çitara; HT Çitarea. 5: HT quanto a...nõ pr. 6: HT or. aquella...llam. a sus. 7: ms. dõor; HT ovo ende. 8: AMS oraçoes et (põer) mjas; HT fiesta por mjs or. 9: KMP sanctas; RTC las sus horas; HT sobrel su...las sus oraçiones et. 10: HT mas cau...sus cauallos cõ. 11: AMS veeronse; KMP veerõ sse; HT era et fue. 12: ms. veer. 14: RTC (e HT) de consuno. 15: RTC com. de f. et c. de (id. HT asentarõse). 17: RTC (e HT) pudia. 18: AMS e KMP veera. 18-19: RTC beltat; HT mar. de la beldat. 21: RTC (e HT) quel fazia. 22: AMS e KMP por; HT de todo cor. 23: HT et ella. 24: RTC dixo... amos a dos 23-24: HT que le dixo...ellos sabed q. amos a dos. 26: RTC (e HT) mostraua. 27: RTC Paris su r. ouo...naues (id. HT fuese). 28: ms. veer; RTC (e HT) uernia desp.

41

Do consello que Pares tomou cõ Deyffebus et cõ Antenor et cõ Eneas et cõ Polidemas

Quando sse os troyãos tornarõ para seus naos et entrarõ en elles, o ssol era ja posto. Et Pares chamou logo a don Antenor et Deífebus et Polidemas et Enẽas et tódoslos outros que ẽnas naos andauã. Et díssolles assy: 5

–Senores, meu padre uos enviou aquí, que seiades uẽgadores do grã mal et da desonrra que auemos rreçebudo tódoslos daquela terra dos de Greçia et que tomemos onrra do que nos fezeron, sse podermos. Demays, mãdounos que lles fezessemos moyto dãno, se podessemos, et que todaujá fezessemos moyto por cobrar Anssyona, sua yrmãa. Et ben uos digo, segundo o pleito está, que solament en penssarlo he estraya cousa, ca 10 en tal gisa está gardada que nõ ha ẽno mũdo cousa per u a podamos auer. Poys des oymays cõuẽnos de engeñar tal cousa per que os gregos rreçebã de nós dãno et onta, poys somos en esta sua terra. Et eu ey ja sabudo de moytos, et creo que uós ben çertos sodes, que tódoslos desta terra nos desamã mortalment, ca tãto mal nos fezeron que nõ poden cõnosco põer pleito, nẽ amjzade, nẽ seguraça nehũa. Et se poderẽ elles entẽder o que nós 15 fazer queremos, meterã toda sua força en nos detẽer aquí et en nos fazer mal et desonrra quanta poderẽ. Et por ende a mj semella que seería ben de rreçeberẽ de nós dãno, ante que sse ende preçeban. Et eu penssey sobre [esto] hũa cousa que teño por moyto agisada, et dyreyuos qual. A esta festa vẽerõ os moy mellores de Greçia et os que sõ mays rricos, et adusserõ cõsygo moy grãde auer et moytas doas moy marauillosas. Demays, 20 vẽo y hũa dona, que nũca vj tã fremosa, et he rreyna desta terra et a mays preçada dona et a mays onrrada de todo Greçia. Et he casada cõ hũ rrey a que dizẽ Menelao, que he o mays onrrado home desta terra. Et vẽen y moytos bõos presos, que sse nos nõ poderã defender, se os prender quisermos. Agora veede o que y faremos, ca ja mays nõ andaremos tãto per terra nẽ per mar que tal uẽgança possamos tomar cõmo aquí hu estamos. 25 Et cada hũ diga o que lle y semellar. Mays por quantos nós somos, nõ lles poderemos fazer gerra, nẽ mal, nẽ força, nẽ lles poderemos tomar vila, nẽ castelo, nẽ forteleza. Et aýnda que lla tomar podessemos, sõo çerto que nũca ende aiamos tamaño auer cõmo aueremos de aquestes que aquí está en nosso poder. Et sey que nũca foy home que uisse tã rrica presa. Et veede agora, senores, que uẽtura nos Deus dá et cõmo os leixaremos 30 quebrãtados et maltreytos os nossos ẽemjgos, assy que senpre ende falarã, d'aquí a mill ãnos. Agora diga cada hũ de uós o que entẽder, ca nõ auemos uagar, ante nos deuemos

---

Cap. 41. 1: KMP con A. 2 (e 4): RTC Polidamas; HT falta et cõ P. 3: RTC naues...ellas (id. HT era p.). 4: AMS e KMP Eneas; HT Polidamus. 5: RTC (e HT) naues. 6: AMS e KMP señores. 9: AMS e KMP yrmaa; HT c. a A. 10: HT falta desde segũt (segue con varios capítulos diferentes). 11: AMS e KMP por; RTC desde. 12: AMS por; KMP cõnuẽ nos...por. 14-15: RTC non cuydan poner conn. pleito. 16: AMS e KMP deteer. 17: ms. sẽeria; RTC reçebir. 18: ms. sobre hũa; AMS e KMP perçeban; AMS pensey; RTC sobresto una. 19: ms. os que (os entreliñado); AMS veeron; KMP veerõ. 20: KMP do(-n-)as. 22: KMP toda G.; RTC et mas onrr. de toda. 23: KMP veen...boos; AMS veen...boos p. que se; RTC tierra et aun demas ueo yo y; RTF assez i a de teus vassaus / ou mout avreit riches prisons. 24: ms. vẽede. 25: AMS e KMP por...por. 28: AMS e KMP soo. 30: ms. vẽede; AMS e KMP señores. 31: AMS e KMP eemjgos; RTC malt. a los. 32: RTC que y ent. 32-33: RTC

coytar que poñamos algũa fin a esto que auemos começado et o façamos agiña, ou nos partamos ende, ou começemos outra cousa.

Fol. 23r As respostas forõ moytas et moy desauariadas, pero ẽna çima // acordarõ todos et quiserõ que fosse o tẽplo quebrãtado et que o entrassen de noyte per força. Et Pares djsso que sse outorgaua y. Et díssolles tal rrazõ:

–Senores, façamos assy depoys que a lũa for abaixada et forẽ todos assessegados, estonçe nos armemos todos os mellores et vaamos moyto encubertament, en tal maneyra que nõ façamos uolta, et feyrámoslos sen sospeyta, tã esforçadament que nos nõ possan elles ferir. Et prenderlos emos todos et rroubarlos emos do auer que toueren. Et os que ficarẽ ẽnas naos, penssen de alçar assy moy toste as áncoras et as uelas, en gisa que, quando nós chegarmos et carregarmos as naos do rroubo que trouxermos, seiã logo moy alongadas perlo mar. Et per tal gisa seerã elles de nós maltreytos et saberã a que vẽemos.

42

Cõmo Pares quebrou o t(t)ẽplo et rroubou a Elena

Poys que Pares sua rrazõ ouuo acabada, catarõ todos moy ben sua fazẽda cõmo faríã. Et o día era ja seydo et a noyte se chegaua. Et aquelles que ao tẽplo aujã de yr, sentárõsse logo a comer. Depoys leuãtárõsse et uirõ a lũa crara et, ante que sse baixasse, armárõsse todos. Et forõ moy passo todos juntados et tã calados que nõ falauã nehũa cousa. Et os que vẽerõ ao tẽplo fazer sacrifiçios velarõ tãto que erã ja canssados et forçáuaos o sono. Et estauã tã seguros que nõ aujã pauor de nehũ, nẽ sse temjã que nehũ mal rreçebessen. Et jazíã ja todos, et moytos deles dormjã. ¡Ay, quanta maaventura naçeu depoys daquel tẽplo, que estonçe aly quebrarõ!

Os troyaos, de que dizemos, andarõ tãto ata que chegarõ ao tẽplo. Et aa entrada da porta fezeron soar hũ corno et cada hũ tirou sua espada moy toste. Et forõ ferir cõ grã crueza ẽna cõpaña que jazía ẽno tenplo. Et matarõ moytos delles et prenderõ outros moytos. Et a moy fremosa Elena foy y primeyrament presa. Et por mj creede que sse nõ leixou ferir, ante fezo senbrãt de cõtenẽt. Moytas outras donas et donzelas forõ y presas, de que ja mays os gregos forõ desbaratados et maltreytos. Et porque estauã desarmados et sen sospeyta, nõ souberõ de ssy cõsello. Et rroubarõ quanto ouro et quanta prata et quantos pãnos de féuera et d'ouro ẽno tenplo estaua. Et foy tamaño o

---

deu. a c. 35: KMP (-r-)respostas. 36: AMS e KMP por. 37: AMS disso; KMP djso. 38: ms. f. assy (assy parece que está riscado); AMS señores f. a *(raspado)* depoys; KMP señores; RTC assi pues. 39: ms. vãamos. 41: AMS roubarlos; RTC robarles hemos el auer. 42 e 43: RTC naues. 44: ms. sẽerã; AMS e KMP porlo...por; RTC alongados...maltraydos. 45: AMS e KMP veemos.

Cap. 42. 1: AMS Tenplo; KMP ttenplo; RTC quebranto. 4: RTC c. et despues. 6: AMS veeron; KMP veerõ; RTC uinieran...uelaran. 7: KMP temiã. 8: ms. mãa ventura; AMS maa uentura. 9: AMS naceu; RTC daquel pleito que e. alli fizieron. 10: ms. ãa; KMP troya(-n-)os. 13: ms. crẽede. 14: RTC de continente; RTF del consentir. 15: ms. de que (de entreliñado); RTC presas. ¿Que ay mas? Los griegos...maltraydos. 17: RTC de seda...estaua; RTF seie. 19: ms. brãados; KMP

auer que acharõ que nõ leuarõ ende o meo. Et nũca foy home que njhũa mellor nẽ tã grãde gaãça visse. As uozes et os braados forõ aly moytos.

¿Que uos dyrey? Pares fora moy ben andãt. Mays hũ castello jazía sobre o porto, et auja nome Elẽa, et era moy forte et moy fremoso. Et os que en el morauã, erã moyto ardidos et moy louçãos. Et depoys que oyrõ a uolta, forõ moy toste armados et rrecudirõ ao lugar hu aquelas uozes oyan. Et nũca uistes gentes que tã toste nẽ tã agiña fossen armados. Et leuauã candeas moytas et moytas fachas açendudas, cõ que vijan todo en derredor. Et toparõ cõ os troyãos, que yan todos carregados de auer. Et virõ en cõmo a gente que leuauã presa daua grãdes uozes, que todo aquel lugar retenja, de tal gisa que nehũ nõ sse podía oyr.

43

Cõmo os do castelo de Elẽa ouuerõ torneo cõ Pares et cõ sua cõpanna

Os do castelo, depoys que virõ os troyaos, fórõnos ferir todos de cõsún, cõ grã saña, tã brauament que nõ foy y njhũ tã ardido que nõ temesse jaquanto. Aly podería
Fol. 23v home // veer conbaterse caualleyros, hũus a outros, et darse moy grãdes feridas de lanças et de espadas, et ferir de coytelos et de maças et de bisarmas. Et sofrerõ aly todos moy grãdes coytas, os troyaos por sse defender et os do castelo porlos matar et por anparar os seus.

Et os de Elena os trouxerõ tã mal en pouca de ora que per pouco ouueran todos a sseer desbaratados en aquel passo. Et se nõ fora porque estauã todos moy ben armados, nũca tornarã a Troya, donde seyrã. Et porque yan todos carregados de auer, forõ y moytos chagados. Et, sen falla, nõ lles fora mester de estarẽ mays longe das naos, que moytas feridas rreçeberõ ante que a elas podessen chegar. Et moytos morrerõ y.

Mays depoys que sse chegarõ aas naos et derõ apelido a suas conpañas, que ficarã en elas, et lles derõ o rroubo todo que tragíã, tornarõ contra os gregos, et ferírõnos tã brauament que lles fezeron tãtas chagas mortaes que nõ aujã meestre mester. Et elles mijsmos se yan matãdo, porla noyte, que era tã escura. Et tã cruament os ferían que, per viua força, os do castelo forõ desbaratados. Et leuárõnos de costas ata a porta do castelo, pero que ficarõ y moytas cõpañas mortas, de hũa parte et da outra.

---

gaaça; AMS gaaza...uoces. 21: RTF Helee. 23-24: RTC que tan ayna njn mas toste fuesse armada. 24: ms. vĩjan; RTC et fachas. 26: KMP daua (-tã-) grãdes...(-r-)retenja; RTC d. tan grandes.

Cap. 43. 1: RTC Elena. 2: KMP troya(-n-)os; RTC u. a los tr. 4: ms. vẽer; KMP huus. 6: KMP troya(-n-)os; RTC por los def. 8: AMS e KMP por; RTF Elee. 9: ms. ssẽer. 10: RTC por que andauan t. c. del auer. 11: RTC m. dellos llagados...naues ca m. 13: ms. ãas; AMS conpannas; RTC naues. 14: AMS ferironos; RTC lo robado. 15: ms. mẽestre; RTC que los firieron tantas. 16: ms. mĩjsmos; AMS e KMP por. 17: AMS leuaronos; RTC las puertas; RTF as portes. 18: RTC de la una.

44

Cõmo Pares entrou ẽnas naos

Os troyãos nõ quiserõ mays tardar et tornárõsse moyto agiña aa rribeyra. Et carregarõ as naos do que tragía, et desỹ entrárõsse todos dentro en essa ora, que nõ ficou nehũ. Mays enpero moytos ficarõ mortos en aquel torneo, por que seus amjgos fezeron grã doo et grã coyta quando sse ouueron a partir do porto.

Et despoys que chegou o día, a manãa foy moy bõa et moy clara et a ágoa do mar estaua tã mãssa que sol hũa onda nõ sse mouja. Et ouueron o tenpo moy bõo et moy endereçado. Desỹ começarõ a tirar suas naos pera alto mar et singrarõ o mays toste que poderõ. Et Pares foy moy ledo de quanto mal et de quanto dano aquela uez auja feyt[o] a gregos, et pagousse tãto que mays nõ podería da grã gaãça que auja feyta et da desonrra que del aujã tomado et dos presos que leuauã. Mays agora me semella que começarõ grã loucura.

45

Cõmo Pares aportou ẽno castelo de Tonydõ cõ toda sua conpanna

Os troyaos andauã perlo mar et deseiauã porto et nõ o podía auer. Et andarõ sete días, que nũca poderõ auer uẽto. Mays Pares tragía cõsigo moy bõos marineyros, et tã ben sabía marear que toste tomarõ porto en Ténedon. Ténedon era hũ castelo que, de ante nẽ de aquel tẽpo a acá, nõ o veu mays fremoso nehũ home. Et o muro del era de mármol, et auja moytas torres en derredor et sija en hũ lugar moy forte, et jazía sóbrelo mar. Et auja des y a Troya sete légoas. Et sabede que mellores pousadas que as que en el auja nõnas acharía home en njhũ lugar.

Os troyãos folgarõ alỹ moy ledos aquel día et aquela noyte. Et Pares enviou de alỹ hũ home cõ sua messagẽ al rrey Príamos, dizerlle en cõmo el alỹ estaua et todo cõmo fezera. Et o messajeyro chegou a Troya quando amãesçía, et achou el rrey Príamos, et cõtoulle toda sua messagẽ, cõmo ja era en Ténedon, et de todo quanto auja feyto.
Fol. 24r Et quando el rrey // Príamos as nouas oyo, foy moy ledo. Et outros moytos ouuo y a que prouuo moyto, et outros a que pesou, et taes ouuo y estonçe ledos a que depoys pessou moyto.

Cap. 44. 1: RTC naues. 2: ms. ãa; KMP (-r-)ribeyra. 3: AMS entraronse; RTC naues...trayan desi entraron todos. 5: ms. dõo. 6: ms. ãagoa; AMS depoys...manaa; KMP manaa. 7: KMP tẽpo m. boo; AMS boo. 8: AMS endereçado; RTC naues por el alto m. et rrimauan lo. 9: ms. dano...feyta; RTC fecho. 10: AMS e KMP gaaça; RTC pagauasse...fecho. 11: RTC leuaua.

Cap. 45. 1: KMP Tenydõ; RTC Tenedon. 2: KMP troya(-n-)os a. por lo; AMS troyãos a. porlo. 3: AMS e KMP boos; RTC podian. 4: RTC sabian rimar que t. pusieron p. 5: ms. ãaca; RTC njn desde aq. t. aca. 6: ms. sija. 7: RTC desde y. 7-8: RTC meior posada del non fallaria. 10: RTC su mandado al; RTF message. 11: AMS amaesçia; KMP messageyro; RTC q. anocheçia...al rrey. 12: RTC cont. su...eran...et todo q. auyan. 14: RTC a quien peso.

46

Cõmo a rreÿña Elena et as outras donas de Greçia que cõ ela uijnã fazía seu doo

Aquela noyte albergou Pares cõ toda sua cõpaña en Ténedon. Et dona Elena fazía senbrãt que quería morrer cõ pesar et cõ coyta, et fazía grã doo, et chamaua moyto seu señor Menelao et sua filla Herméona et seus ymãos Polus et Cástor et seus amjgos et todos seus parẽtes et sua herdade et seu paresçer et sua fremosura et sua onrra et sua rrequeza et seu prez et seu ben. Et quando ela cataua aas outras donas et donzelas que cõ ela forã tomadas, fazía tã grã doo que nõna podía nehũ home cõfortar. Mays as donas que y vijnã cõ ela aujã grã coyta por seus senores, que vijan estar presos ante ssy, et os outros vijan chagados et mortos. Et desto todo aujã tã grã pesar que a poucas nõ ensandeçía, et pouco lles mjgaua que os corações se lles nõ partía cõ pesar.

47

Cõmo Pares conffortou a Elena et aas outras donas que vijnnã com ela

Quando Pares veu que Elena se queixaua tã moyto, penssou de a cõfortar. Et fézolle sañudo senbrãt, et díssolle assÿ:

–¿Que seerá esto, dona? ¿Quen veu nũca tal doo? ¿Coydades que uos está ben o que fazedes? Moy toste poderá seer que uos uerrá ende dãno et perda. Et nõ ha ẽno mũdo home que uos assÿ ueia fazer doo que sse ende moyto nõ sinta, et ja mays nũca poderá seer ledo.

Depoys tornousse a hũas donas a que veu fazer outrossÿ grã doo. Et díssolles assÿ:

–Señoras, cõfortádeuos, ca nũca mayores uiços nẽ mayores pagamentos ouuestes en uossas terras do que aueredes aquí. Quiçá nõ uos digo se outros fossen que tã uiçosos sería, ca elles [u]os faría seruiço ahũque lles pesasse. Et uós seeredes aquí moy seruidas et moy onrradas et moy temudas de nós. Et aÿnde sse algũa de uós ouuer amjgo, nũca lle seerá tollido, d'aquí llo outorgamos. Et aquí poderedes veer o grã viço et a grãde onrra. Et todo esto uos eu farey por amor de Elena, mja señora. Et ela soa uos gardará, que nõ sofreredes mal nẽ desonrra. Et toda Troya seerá en seu poder, et ela seerá senpre señora deste rreyno a ssua voõtade. Et des oymays nõ ha ja aquí dulta de fazer ben a quen ela quiser. Et, sen falla, a mays pobre que aquí vay, poderla ha fazer mays rrica

---

Cap. 46. 1: AMS Reyna...Grecia. 2: ms. dõo; AMS vijñan; KMP uijñã. 4: ms. dõo. 5: RTC Menalao..Ermiona. 7: ms. ãas; RTC su buen prez. 8: ms. dõo. 9: ms. vĩjan...vĩjan (entre vijan e presos hai unha mancha e non se le); AMS vijñan...señores; KMP vijñã...señores; RTC ueyan estar presos; RTF veeient pris. 10: RTC desto tal auya tant...pocas ens.

Cap. 47. 3: AMS queyxaua. 5: ms. sẽera...dõo; RTC nunca uio. 6: ms. sẽer; RTC d. o perdida. 7: ms. dõo; KMP ueya; RTC s. ca iamas. 8: ms. sẽer; RTC podria. 9: ms. dõo; AMS tornouse; RTC a las d. que ueya f. 10: KMP nũca may. pagam. 11: RTC uuestra tierra que; RTF es contrees. 12: ms. nos...sẽeredes; KMP uos; RTC uos; AMS pessasse. 14: ms. sẽera...vẽer; RTC t. et daqui. 15: AMS mĩa. 16: ms. sẽera...sẽera. 17: RTC desde oymas non ay aqui. 18: RTC podra ella fazer.

et mays auõdada de quantas outras aquí son, nẽ forõ nũca. Et, por Deus, donas, nõ choredes, nẽ façades tal doo, ca todo assy seerá cõmo uos eu digo, que nõ faleçerá ende nada.

As mays delas, quando esto oyrõ, deytárõsselle aos pees, et rrogárõlle que o fezesse assy, dando grãdes graças et pedíndolle merçee que ouuesse doo de seus senores, que jazíã atados et maltreytos. Et Pares lles disso:

–Se uós leixardes de fazer tal doo, eu farey toda sua voõtade da rreyña.

Et Elena, quando esto oieu, gradesçeullo moyto et uolueu cõtra el sua cabeça moy passo. Et díssolle assy sospirando:

–Quanto mal et quanta desonrra nós rreçebemos, se Deus quisera, nõ fora. Mays, poys el quiso assy, ben [n]os cõuerrá de sofrer o que uós quiserdes, querendo ou nõ. Et
Fol. 24v por ende, // ben aia quen nos ben fezer des oymays et nos onrrar; et quen o assy fezer, fará grãde esmõla.

Estonçe respõdeu Pares moy ledo et díssolle:

–Señora, nõ dultedes uosso prazer, ca eu farey cõmo uós mãdardes.

Et tom[o]a logo perla mão, cõmo quen quer tomar cõssello de algũ. Et foysse sentar cõ ela en hũ estrado, et díssolle tal rrazõ:

–Señora, eu, depoys que naçj, nũca soybe que era amor, senõ agora. Mays agora o ssey ja, ca meu coraçõ he preso en tal gisa que todo meu penssar he en uosso amor, quanto eu posso, et de todo sõo posto en uosso poder. Et ben uos juro que ja por senpre, mẽtre que eu viua, uos seerey leal esposo et amjgo. Et quen a mj amar, a uós amará; et quen a mj seruir, a uós seruirá; et quen a mj ben quiser, a uós querrá fazer prazer. Et quantos en esta terra son, seruiruos an de voõtade. Et eu nõ quero cousa sen uós, et toda mja força seerá en uos seruir, et ja mays desto uos nõ ey de falesçer. Et, señora, por uos seyr de uossa terra nõ uos queixedes, ca esta terra he mays uiçosa et mays saborosa que a uossa, et ha en ela mays rrequeza, et he mays auõdada de todas cousas. Et aquí todos uos amarã et uos temerã cõmo señora, et uós faredes quanto uos prouger. Este señorío será uosso. Et al uos prometo, que eu nũca ja mays farey nehũa cousa que uos caya en pesar, nẽ que uos enoje, mays farey todo quanto quiserdes et por ben touerdes. Et por ende uos rrogo et uos peço que seiades mja amjga et mja señora.

–Amjgo –disso ela– ben uos juro que eu ey tamaño pesar ẽno meu coraçõ que nõ ha ẽno mũdo moller tã coytada cõmo eu sõo. Mays ¿que ual, poys que eu sõo en uosso poder? Ca se o eu agora nõ quisesse fazer, todo uosso prazer, ben ueio que me nõ ha mester et que me ualerá moy pouco, ca ben sey eu que, querendo ou nõ, que me cõuerrá cõsentir. Et aynda que me eu defender queyra, nõ poderey. Et por ende nõ me ha mester de me anparar nẽ de rrefugar, senõ consentir o que por ben touerdes. Et Deuslo sabe que me pesa ende. Mays ja, poys que o pleito assy he, se me touerdes amor et leal-

---

20: ms. dõo...sẽera. 22: ms. pẽes. 23: ms. merçẽe...dõo; AMS e KMP señores; RTC dandole. 25: ms. dõo. 26: RTC q. le esto...et enclino contra; RTF l'encline. 28: KMP quiser. 29: ms. benos; KMP assy * De nos; RTC b. nos. 30: RTC desde o. 32: KMP (-r-)respõdeu. 34: ms. tomõa; AMS por la; KMP tõmo a logo por la...cõsello; RTC cons. con alg. 36: AMS nacj. 37: RTC preso del en. 38: AMS e KMP soo; RTC so metido en. 39: ms. sẽerey; AMS amigo...a min. 40: AMS a min s. 42: ms. sẽera; RTC desto non. 48: AMS mĩa amiga. 50: AMS e KMP soo...soo; RTC que me ual...en el uuestro. 52: KMP non. 53: KMP cõuerra de cõsentir. 54: RTC refusar. 56: RTC desde o.

dade, grã mesura faredes et aueredes ende grado, segundo a mĩa ualya. Et des oymays põerme quero eu a uosso talẽt.

Pero quando Elena aquesto dezía, nõ sse podía sofrer de chorar.

48

Agora leixa o cõto a falar de Pares et de Elena et torna a Menelao, por cõtar cõmo soubo nouas de sua moller et o que sobre elo fezo

A fama deste feyto foy sõada et sabuda moyto agiña per todo Greçia, et a maauẽtura que Pares aly fezera, et en cõmo quebrãtara o tẽplo de Venus, et rroubara quanto y estaua, et cõmo leuara cõsygo a Elena. Per todo Greçia foy rretrahudo quanto aly foy feyto.

Quando os gregos estas nouas oyrõ, ouuerõ moy grã pesar. Et estas nouas maas forõ ditas a Menelao, ca chegou hũ messageyro a grã pressa que lle disso de sua moller cõmo a auja perduda, et cõmo ha leuaua Pares, et cõmo era ja cõ ela en Troya. Et el ouuo grã pesar et foy tã triste que sse teuo por morto et por oõtado. Et seyosse logo de Pira et tornousse a Parta. Et trouxo cõsygo al rrey Castor, que o amaua moyto et a que pesou moyto do seu dano et da sua desonrra.

Et el rrey Menelao auja hũ yrmão a que dezía Agamenõ, que ualya tãto que nõ auja home en Greçia en aquel tẽpo que tãto ualuesse per força et per rriqueza. Et era
Fol. 25r bon caualleyro d'armas. Et envioulle dizer per hũ porteyro que vẽesse a el // aly a Parta. Et el foysse pera el (foysse pera el) moy triste et moy coytado por aquelas nouas que oyra.

49

Agora leixa o cõto a falar de Menelao por cõtar cõmo Pares entrou en Troya cõ Elena et cõmo foy rreçebudo

Aquela noyte albergou Pares en Ténedon cõ sua cõpaña et fezo onrrar moyto et seruir a rreyna Elena, porque lle pesaua moyto de que a vija chorar. Et desque veu a manãa, leuãtousse. Et estonçe fazía bon tẽpo et claro, que a páscoa chegaua et as áruores deytauã suas frores et follas. Et Pares et seus conpaneyros sobirõ en seus palafrẽes, mays

---

Cap. 48. 1: RTC c. de fablar...Menalao. 3: AMS por; KMP sõado...por; RTC toda G. 4: RTC Paris alla...c. quebrara el. 5: AMS e KMP por; RTC toda G. 7: RTC nueuas sopieron o. ende muy. 8: AMS presa; RTC Menalao. 9: RTC leuara. 10: AMS seyose; RTC ouo tan grand. 11: RTC c. el r. Castor...a qui; RTF Nestor. 12: RTC m. de ssu. 14: AMS e KMP por...por. 15: AMS por...veese; KMP por...veesse. 16: AMS non indica a repetición; RTC nueuas malas que.

Cap. 49. 1: RTC c. de f. 3: AMS conpanna. 4: ms. vija; RTC mucho que...desque uio. 5: AMS e KMP manaa; RTC cl. ca la p. se llegaua. 6: AMS e KMP palafrees; RTC echauan flores...

ante se gorneçerõ moy ben de moy bõos gornimentos de Greçia. Et fezerõ carregar suas azémelas et fórõsse a Troya quanto mays poderõ, m[oy] ledos et cõ moy grã plazer. Pares ya moy ledo, et leuaua Elena perla mão, et poyña toda sua força en lle fazer onrra. Et, sen falla, nõ fazía torto, ca a sua fremosura nõ aujá par ẽno mũdo.

Et el rrey Príamos, quando soubo que Pares vijña cõ Elena, seyo a rreçebelos a tres légoas, cõ toda sua caualaría. Et tãto que sse virõ, rreçebérõsse moy ben et fezeron grãde alegría. Et os que leuauã os presos et gardauã o auer, dérõno todo a el rrey en preset. Et el rreçebeo cõ moy leda cara et gradesçéullelo moyto. Et fezo moy grãde alegría cõ seu fillo, a que quería moy grã ben. Et Pares cõtoulle todo per quanto passarã, et cõmo trouxerõ todo seu pleito, et cõmo tomarõ porto, et cõmo quebrãtarõ o tẽplo et rroubarõ o auer todo que y acharõ, et cõmo forõ seydos depoys que sse de aly partirõ, et, ante que chegassen aos seus, cõmo llelo ouuerã a toller os que seyan do castelo, et cõmo sse matauã a ssy meesmos quando coydauã a matar aos outros, porla noyte, que era moyto escura.

Et Elena se mostraua que o amaua de coraçõ. Et téuosse el rrey que era ja vengado da desonrra que aujá rreçebuda por aquesto que Pares rroubara. Et coydaua por Elena cobrar Anssyona, et que verría os gregos a ssua merçee, et que lle faría emẽda da desonrra que lle aujã feyta.

50

Cõmo Pares casou com Elena

El rrey era ensynado et cortés, et tomou perla rrédea o palafrẽ en que vijna a rreyna Elena, et começou a dizerlle sua rrazõ et cõfortala moyto, et rrogãdolle que nõ chorasse et que nõ quisesse tãto desm[a]yar. Et prometeulle que ela seería señora do rreyno et de quanto en el aujá. Et tãto forõ anbos falando que entrarõ en Troya. Et segundo nos Dares cõta, nũca foy tã grãde alegría feyta nẽ oyda cõmo troyãos fezeron, cada hũ cõ seu amjgo. Aquela alegría mijsma que y foy feyta aquel día, essa mijsma foy feyta per toda a terra. Et todos albergarõ aquela noyte a sseu sabor.

En outro día pedeu Pares a rrey Príamos, seu padre, que lle outorgasse a moy fremosa Elena por moller. Et el outorgoulla. Et Pares, sen mays tardar, rreçebéoa logo por esposa, que sse nõ quiso deteer mays. Et el rrey Príamos lles fezo logo as uodas, moy rricas et moyto onrradas. Et todos delo aujã moy grã prazer, et fazía grãde alegría do que Pares acabara, et prazíalles moyto de coraçõ porque aujã mortos seus jmijgos. Et

---

sus compañas. 7: AMS e KMP boos. 8: ms. mõ ledos; RTC muy l. et a grand. 9: AMS e KMP porla; RTC l. a E. 11: AMS Priamus; RTC mundo. Priamus...saliolos a resçebir a bien tres. 14: RTC gradesçiolo...fizo grand. 15: AMS e KMP por; RTC passaron. 16: RTC c. prisieron p. 18: RTC que salieron. 19: ms. mẽesmos. 22: RTC Paris robo. 23: ms. merçee; RTC c. a Ansiona...a la su.

Cap. 50. 2: AMS porla...uijña; KMP por la vijña. 3: AMS chorase. 4: ms. desmayar. 5: RTC quanto el. 6: AMS dayres; KMP Da(-y-)res; RTC Dayres. 7: ms. mijsma...mijsma; AMS e KMP por. 8: RTC tierra todos. 9: RTC Paris al rrey (falta en). 11: AMS e KMP deteer; RTC les fizo fazer las. 12: AMS plazer; KMP al. de que; RTC onrr. todos au. muy g. sabor et faz. 13: AMS plazialles...

fol. 25v tijnãno por grãde onrra et por grande ẽxaltamento. // Et fezerõ grãdes festas todo aquel mes, ca assy era de costume de o fazer, quando vençía seus jmijgos.

51

Do doo que ffazía Casandra et cõmo [a] el rrey, sseu padre, enssarrou en ssua casa, que a nõ uissem as jentes

Elena foy moyto onrrada et moy seruida del rrey Príamos et de Écuba, sua moller. Et cõmoquer que era sua nora, sabede que Écuba moyto a amaua, et tãto a onrraua cõmo se fosse sua filla, o que agora fazẽ poucas sogras, ante lles buscan quanto mal poden a aquelas que suas noras son, et prométẽlles moyto ben deãt et detrás cortã delas, et andan senpre buscando se achará algũ mal que digã delas, et tal cousa lles asacã que nũca foy dita nẽ penssada, et nũca en al he seu penssar, senõ en uoluer mal entre elas et seus maridos. Mays a rreyna Écuba nõ fazía assy, ca ela et el rrey Príamos amauã et seruía moyto de coraçõ a Elena, et tódoslos troyãos outrossy. ¿Que uos dyrey? Sabede que de todos era seruida et amada, que nõ podía seer mays, senõ de Casandra, ca esta fazía moy grã doo porlo que auja adeujñado. Et era marauilla cõmo nõ morría cõ coyta, ca todavía sse mataua et dezía a grãdes uozes:

–Ben sabede que agora naçe tal rreferta per que será Troya destroyda et despoblada, que nũca ja mays y auerá morada. Et esto será logo agora et estamos ja ende moyto a çerca.

Et maldezía a Elena et a quantos o casamento fezeran. Et dezía:

–¡Ay, catiua! ¿Cõmo posso mays uiuer? Ca eu ey de veer tã grã coyta, quando vir as torres et os muros de Troya destroydos, et veer astragar as pousadas et os paaços tã nobres. ¡Ay, catiua, que grã doo quando vir os meus yrmãos mortos ante mj! ¡Ay, catiuo de meu padre, que grã doo quando seus fillos vir todos mortos ante ssy! Estonçe sse chamará catiuo et astroso, de maaventura. Et tu, catiua de mja madre, ¡que grã coyta estonçe sofrerás et que maaventura! ¡Ay, catiua, cõmo senpre serás arrancada et chorosa por teus fillos que te Príamos ha tollidos! ¡Ay, madre catiua! Príamos, que juntou este casamento, te matou deles.

Et dezía:

–¡Ay, que door será, quando esta çibdade for destroyda! Et ja mays nõ seerá cobrada. Et uós, donas et donzelas catiuas et malfadadas, ¿que faredes?, que maas nouas oyredes dos uossos maridos et amjgos; ca, ssen falla, todos será mortos. ¡Ay, ay,

---

imijgos; KMP jmijgos; RTC muerto. 14: AMS tijñano; KMP tijñãn*o. 15: AMS imijgos; KMP jmijgos.

Cap. 51. 1: ms. cõmo el; AMS cõmo el; RTC El duelo...commo la el. 2: RTC en una casa... viesse la gente. 1-2: KMP cõmo el...enssarrou (-a-) en. 4: KMP moyta. 5-6: ms. ãaquelas. 7: RTC s. escaruando si. 8: RTC es en al el su. 9: RTC mas Ecuba. 11: ms. sẽer. 12: ms. dõo. 14: AMS por; KMP ¡Deus! Sabede...por. 15-16: RTC muy çerca. 18: ms. vẽer. 19: ms. vẽer...pãaços; RTC T. seer destr. 20: ms. dõo. 22: ms. mãa ventura; AMS astrosso...uentura; RTC astr. et de. 23: ms. mãa vent.; AMS maa uentura; RTC que fuerte malav. 27: ms. dõor...sẽera. 28: ms. mãas. 29: RTC oyr.

que astrosas uodas! Fugamos de aquí, ca tenpo he ja; ca ben sey eu que nõ poderemos 30
chorar quantas lágrimas nos cõuerrá de chorar. ¡Ay, Deus! ¿quen poderá sofrer o grã doo, quando hũa vir a outra seer coytada et chorosa et doorida? Grãde ben deseiara et moyto deue gradesçer a Deus, se lle quisesse dar a morte, ante que visse aquel tẽpo que eu ey de veer, ẽno qual se mouerá mortal door et coyta et nossa maauẽtura.

Casandra andaua assy coytada, braadando et mostrándolles sua coyta. Et por cousa 35
nẽ por castigo que lle fezessen nẽ lle dissessen nõ sse quería calar, que nõ dissesse aquelo que dezía. Et Príamos, seu padre, nõ o podo mays sofrer et mãdoa ençarrar en hũa casa, hu a teuessen gardada, que ela nõ oysse a gẽt. Et aly jouuo longo tenpo. //

52

Fol. 26r Agora leixa o conto a falar de Pares et de Elena et del rrey Príamos et de Casandra, et torna a contar cõmo Agamenõ chegou a Parta, et cõmo cõfortou a seu yrmão Menelao et do conssello que lle deu

Agora diz o conto que, mẽtre este feyto assy passaua, cõmo uos ey cõtado, Agamenõ chegou a Parta, a sseu yrmão Menelao. Et achoo y moy coytado por sua moller, 5
que perdera, et da grã desonrra et do grã mal que aujá rreçebudo en sua terra. Et Agamenõ, poyslo veu tã triste, cõfortoo moy ben. Et dyssolle assy:

–Yrmão, seede apreçebudo que nehũ nõ entẽda que uós auedes tã grã coyta, nẽ tã grã maaventura, porla desonrra que rreçebestes, ca os homes que moyto onrrados forõ et gãañaron grã prez, nõ cõquererõ suas onrras cõ lágrimas, nẽ fazẽdo doo. Mays, 10
quando rreçebíã desonrra de algũ, logo catauã engeño et arte cõmo ende fossen vengados. Et assy fazẽ caualleyros que an entẽdemento et que queren gãañar prez en este mũdo. Et esto lles he bõaestança, que cõ a grã coyta que ven ao home, ou cõ gerra, ou cõ proueza, ou desonrramento, lle poden coñosçer pera quanto he, ou quanto ual, ou se he bõo, ou se he mao. Et tódoslos bõos se ensaiarõ ẽnas coytas que sofrerõ, ca todo 15
aquel a que tollẽ sua terra, et rreçebe os grãdes colpes, et sofre as grãdes coytas, et ha de mãtẽer as grãdes masnadas, seẽdo proue et mĩgado, aqueste atal, se o ben passa ou o ben

---

de u. amigos; RTF de voz mariz, / de voz freres e de voz fiz. 30: AMS tempo. 31: RTC llor. tantas lag. quantas nos. 32: ms. dõo...sẽer...dõorida. 33: RTC deuye...que viniesse aq.; RTF venuz fust. 34: ms. vẽer...dõor. 35: ms. braãdando. 37: RTC et el P. (sic). 38: RTC touieron g. que la non oy.

Cap. 52. 1: RTC c. de f. 2: RTC Menalao. 3: AMS consello. 1-3: HT (reaparece) Cõmo Ag. et Menalao enviarõ seus mãdadeyros aos rreys de Greçia et c. chegarõ a P. et c. tomarõ por señor Agamenõ et se forõ todos a destroyr Troya. 4: HT asi estaua c. 5: RTC e HT Menalao. 6: HT et mal. 7: ms. cõfortõo; AMS dissolle; HT A. desque lo veu conf. m. rrizeamẽte et m. b. dizendolle. 8: ms. sẽede; AMS e KMP aperçebudo; HT meu yrm. s. çerto que. 9: AMS maa uentura; HT tã maav. 10: ms. dõo; AMS e KMP gaañaron; HT cõq. nẽ gaañarõ suas terras com. 11: HT c. fosem. 12: AMS e KMP gaañar; RTC prez deste; HT gaañar a onrra deste m. 13: RTC b. est. ca con...con la g.; HT vẽ algũ tẽpo ao o. ou cõ a grã g. 14: AMS connosçer; KMP cõnosçer; RTC con la p. o deseredamiento; HT cõ a p. o deserdamẽto cõ esto poden c. o õme para. 15: AMS e KMP boo...boos; HT ou mao. 16: RTC a quien. 15-16: HT ens. e. coytas et de sofrer as g. c. et de mãt. 17: AMS manteer...minga-

sofre, poia en grã prez et en grã ualor. Et por ende uossa onrra et uosso prez pode poiar, en catar maneyra per u aiades vengãça do mal et da desonrra que tẽedes rreçebuda. Et os bõos que ante de nós forõ, assy trouueron sua fazẽda. Poys des oymays nõ soframos a desonrra et o mal que auemos rreçebuda del rrey Príamos et de sua cõpaña, ante façamos juntamento que tomemos ende tal vengãça que seia sabuda per todo o mũdo, et que nossa onrra seia per y arrequẽtada, et que os que agora son et an de vĩjr possan dizer, sen mẽtira, que nũca foy en nehũ tenpo home que tal vengança ouuesse de seu despeyto cõmo nós tomamos do que Pares fezo. Et nõ falemos en esto mays, ante penssemos de enviar nossos mãdadeyros per toda Greçia a tódoslos rreys et condes et duques et prínçepes que y ouuer, que venã todos aparellados de yr sobre Troya a uẽgar nosso despeyto. Et sabede que nõ ha y tal que y moy ledo nõ veña et que nõ seia y cõ quantos mays poder auer. Et depoys que nós todos formos ajuntados et ben gisados de batalla, ben sey que so o ç[e]o nõ ha forteleza nẽ torre nẽ vila nẽ çidade nẽ castelo que sse defender possa a nosso poder. Et quen Pares podesse tomar viuo et o enforquasse cõmo ladrõ. Agora, sen mays tardar, catemos engeño et maneyra per u Troya seia destroyda et cofondida.

53

Cõmo Agamenõ et Menalao emuyarõ seus mandadeyros aos rreys de Greçia, et cõmo chegarõ a Parta Acrúolos et Achiles et Diomedes et Ernálaus et Vencólanos, et cõmo tomarõ por señor Agamenõ, et cõmo todos fforõ jũtados en
Fol. 26v Atenas et mouerom d'y pera Troya //

Poys que ouueron seu cõssello en cõmo farã, enviarõ seus mãdadeyros a tódolos rreys et a tódoslos altos prínçepes de Greçia. Et sabede que en toda Greçia nõ ouuo rrey nẽ cõde nẽ duque nẽ rrycome nẽ prínçepe que chamado fosse que aly nõ vẽesse, gisado de oste et gornido de tódaslas cousas que mester aujã.

---

do; KMP mãteer; RTC passa et lo; HT gr. cõpañas seendo p. mĩg. aq. tal...bẽ padeçe ou. 18: AMS honra; HT poja et alcãça noble prez et gr. 19: AMS e KMP por...teedes; RTC do prendades ueng.; HT donde tomedes v. 20: AMS e KMP boos; RTC desde. 21: KMP et da sua; RTC reçebido; HT s. o mal nẽ a des. que a. rreçebido. 22: KMP vengança...por; AMS por; RTC (e HT) sea sonada por; RTF seüe. 23: AMS e KMP por...vijr; RTC y acresçentada; HT seja acreçẽtada et os...et os que an. 24: RTC u. prisiesse de; HT u. tomase de; RTF fu pris. 25: RTC nos prisiemos; HT tom. de aquelo que. 26: AMS e KMP por; RTC e HT para toda; RTF par. 27: AMS veñan; KMP veñã; HT ap. para yr...v. seu desp. 28: HT que nõ v. moy l. et de moy bõa voõtade cõ q. poder. 29: RTC fuer. todos; HT bẽ preçebydos de. 30: ms. çẽo; KMP forteleça. 31: RTC uiuo lo; HT ao noso...et o enf.; RTF qui P. porra vif prendre, sil pende l'om come larron. 32: AMS e KMP por; RTC e. et carrera por; HT e. et carreyra cõmo T.

Cap. 53. 1: AMS Menelao. 2: KMP (-P-)atru(-c-)olos; RTC Patroculus. 3: AMS Ernalaos; KMP Erualaus; RTC Erualus et Neutolamus. 4: RTC a Ag. 5: RTC m. dende para. 2-5: HT Parta et forõ ajũtados en At. (só). 6: AMS consello...todoslos. 6-7: RTC mand. a t. los altos; HT mand. a t. los pr. 8: AMS veese; KMP veesse; HT v. apreçebido et g. 9: RTC auya; HT g. para oste...to-

Et aquí oyredes os nomes de algũus que y veerõ, et forõ estes: don Pedro Calus, et Achiles, Diomedes, o ardido; et el rrey Ernélaus, o moy forte et moy nobre; Neutálamõs, o moy forte. Et aquestes todos veerõ a Parta o mays agiña que poderõ. Et os outros estauã ja aly, et tomauã entre ssy seu cõssello que ajuntassen todas suas cõpañas et buscassen moytos naujos, et depoys que fossen tomar vengãça dos troyãos, por Elena, que leuarõ.

Et aquestes grãdes senores que uos ey nomeados, poserõ sobre ssy por rrey et por señor Agamenõ. Et fezeron en tal maneyra que, quantos ouuessen de vĩjr a çercar Troya per mar et per terra, que todos lle obedeçessen et fossen so seu señorío et fezessen o que el mãdasse; pero que outros rreys aujã ẽna oste que, cada hũ delles, era mayor et ualya mays que el. Mays, porlo grã siso que en el aujã, foy escolleyto por señor; ca, sen falla, de todos quantos y forõ ajuntados, el foy o mays sisudo et mays rryco.

Depoys que esto ouueron feyto, ouueron seu acordo en cõmo faría. Et enviarõ cõmo de cabo a Greçia a dizer a tódoslos da terra que veessen, sen mays tardar, et que nõ fosse y home que plazo demãdasse. Et elles fezérono assy. Et aparellarõ todos suas naues, et gorneçérõnas moy ben de armas et de quanto mester aujã. Et chegarõ todos moy ben ao prazo que lles poserõ aa çidade de Ẽtenos.

Et desy moueron todos de aly cõtra a çidade de Troya. Et ouueron moy bon uẽto et moy bon viajen. Et, sen falla, tãtos erã et tã bõos que, sse elles porto podessen tomar ẽna vila de Troya, que sería graues de põer ende fora; et ante sería y quebrãtadas moytas lanças et moytas espadas, et moytos caualleyros abatidos dos caualos, et outros grãdes señores sería y mortos et presos, ante que sse podesse fazer.

54

Agora leixa o conto a falar dos gregos que sse assũauã por cõtar cõmo el rrey Cástor et rrey Polus, yrmãos de Elena, cõmo morrerõ ẽno mar

Eno tenpo et ẽna sazõ quando Pares tomou a Elena, ẽnos quinze días primeyros, seus yrmãos dela, el rrey Cástor et el rrey Polus, entrarõ sobre mar por lle acorrer, mays

das c. q. m. avia. 10: AMS alguus...P^{o} calus; KMP alguus...Protalus; RTC Pedro Calus; HT o. nõmes...que ende y...Patruculus; RTF Patroclus. 11: AMS ernelaos; RTC A. et Diomedes...Erualus; HT et Diomedes...Ebaldis; RTF Eürialus. 11-12: AMS Neutalamos; KMP Neutalãmos; RTC (e HT) f. et el muy n. Neutalamus. Aquestos; RTF e li forz reis Telepolus. 13: RTC alla...ssi tal cons. (id. HT et que busc.). 16: AMS e KMP señores; RTC leu. Aquestos; HT leu. Aq. señores...nom. et pos. 17: AMS e KMP vijr; RTC fizieronlo...uenir çerc. a T.; HT fezerõno por tal...vĩjr çerc. T. 18: AMS e KMP por...por; HT su o seu. 19: RTC era meior et; HT outros av. e. o. rreys et prinçipes que...era mellor et. 20: RTC s. que el a.; HT porlo bõo siso que av. 21: RTC et el mas; HT falla el foy ho m. ses. de quantos elles erã et o m. rrico de todos. 22: HT feyto et fezerõ seu. 22-23: HT et mãdou que todoslos de G. viesen. 23: AMS e KMP veessen; RTC G. dezir. 24: HT ap. todaslas naues. 25: AMS gorneçeronas. 26: ms. ãa; AMS plazo; KMP moy ben (-gisados-) ao...Etẽnos; RTC (e HT) bien guisados al...Atenas; RTF Temese. 27: HT d. partirõ todos. 28: AMS e KMP boos; HT et tãtos. 29: HT seeria moy graue cousa de os poer dy fora ca ante. 30: HT dos c. a terra et. 31: KMP se.

Cap. 54. 1: RTC c. de f.; HT conto falar d. gr. por. 2: RTC et el rrey...El mur.; HT et el r. Poleus yrmão de E. morr. 3: RTC priso a; HT s. que P. tomou E. 4: HT yrm. el. 5: KMP alonga-

en forte pōto sse alongarō de aquel porto en que entrarō, ca tã toste que sse ende partirō et perderō a terra de vista, leuãtousse hũa grã tormenta et fezo hũ tal uẽto tres días que nō foy naue que de aquela uez ousasse entrar en porto nẽ seyr del, cō braueza do mar, ca o mar foy tã brauo et tã perigooso que, en aqueles tres días, nũca amãssou nẽ quedou aquela tormenta. Et ja mays nũca oyrō nouas delles, senō de hũa gente sen siso que yan fazẽdo nouas que elles erã fadados, en tal gisa que elles nō poderiã perigoar en terra nẽ en mar. Outros dezíã que erã perdudos, et nũca ende uerdade poderō saber. Et assy morrerō el rrey Cástor et el rrey Polus por sua yrmãa Elena, et nō forō estes os postremeyros, ca outros moytos se perderō por ela, segũdo o cōto cōtará adeãt.

55

Agora leixa o conto a falar de cõmo morreu Cástor et Polus, por deuisar cõmo Dayres
Fol. 27r cōtou // as feyturas et os costumes dos que çercarō Troya et dos que jazía ẽna vila

Beeyto de Santa Marta, que tornou esta estoria en françés et que nō quiso leixar nehũa cousa de escriuir do que fezeron os que çercarō Troya, et esso mijsmo de aqueles que ha defendía, segũdo cõmo o el aprendeu por Dayres, quer[n]os agora mostrar dos que sse y açertarō, de cada hũ sua semellança; ca Dayres, de que o el aprendeu, andoos cōtando hũus et hũus, quando poyñan suas trégoas de hũ mes ou de mays; ca el ben sabía dos troyãos quaes erã, cõmo aquel que era natural de Troya et ueuja entre elles. Mays fazía moyto por veer os gregos, por falar çertament en todo et cōprir verdadeyrament sua estoria. Et por ende leuaua tã grãde afán et paraua ben mẽtes en tódalas cousas.

56

Das ffeyturas del rrey Cástor et del rrey Polus

Dyz Beeyto de Santa Marta, de Cástor et de Polus, que sse perderō ẽno mar, que

---

ron; RTC dende. 6: HT et tomarō a...hũa moy grã...hũ tã grã v. 7: RTC fuy y naue; HT foy y naue...ẽno p. 8: ms. perigõoso; HT ca foy...nũca çesou nẽ. 9: HT n. ouverō nouas. 10: RTC (e HT) que non. 11: RTC eran peligrados et; HT ẽna terra nẽ ẽno mar...e. peligrados et n. desto p. s. a v. et. 12: AMS e KMP yrmaa; RTC (e HT) por E. su herm. et. 13: RTC otros mayores se; HT ca moytos mjllares de mellores se...seg. cõtara.

Cap. 55. 1: RTC c. de fablar...murieron. 2: AMS cercaron. 1-2: HT falar desto por diu. as f. dos que criarom T. (só). 3: KMP sancta...et nō. 4: ms. mijsmo; RTC (e HT) a Troya...de los que. 5: ms. querouos (AMS e KMP non corrixen); RTC quierenos; HT seg. que o...quernos. 6: ms. andõos; AMS açercaron; KMP açercarō de cada dia sua; RTC sem. quales eran ca...de quien; HT hũ que sem. avia ca. 7: AMS e KMP huus et huus. 6-7: RTC andaualos catando vnos a unos; HT andauaos catãdo h. et outros; RTF a ses ieuz les vit uns e uns. 7: RTC (e HT) mas o de menos ca. 9: ms. vẽer; HT por achar çert. 10: HT et en esto leu. moy grã traballo et. 11: HT c. que vya.

Cap. 56. 1: RTC P. su hermano (id. HT Poleus). 2: AMS diz Beeyto; KMP Beeyto de Sanc-

erã anbos de hũa grãdeza et de hũ grosso, et semelláuãsse mays de tódoslos homes do mũdo. Et anbos aujã os cabelos bõos et longos, que lles daua perlas espádoas, et aujã os ollos grãdes et pretos, et a todos pareçía que erã chẽos de orgullo et de crueza. Et as façes deles erã moy fremosas et ẽnos corpos erã ben longos et ben feytos.

57

Das ffeyturas de Elena

Elena, sua yrmãa, foy espello et frol das outras donas, et mays nobre de tódaslas que Deus fezo en pareçer, et mays paaçãa, que sobre todas ouuo prez de apostura et de beldade; ca, assy cõmo a rrosa vençe a tódaslas outras flores en paresçer, assy vençía ela a tódaslas outras donas do mũdo. Et semellaua mays que outra cousa a seus yrmãos anbos. Et segundo nos cõta Dayres, que nõ leixaua de escriuir nẽhũa cousa de toda a uerdade, diz assy que ela tijña hũ synal entre anbas as sobrẽçellas, que aujá moy fremosas et moy delgadas. Mays o synal era tã fremoso que pareçía por ende mellor. Et ela era jaquanto ẽno corpo grossa, et era moy mãssa, et aujá moy bon doaro et moy alegre. ¿Que uos dyrey? Nõ ha home que uos podesse cõtar a medade da sua beldade.

58

Das ffeyturas de Agamẽto, prínçipe dos gregos

Agamenõ, o que foy prí[n]çepe dos gregos et seu giador, era grãde et nẽbrudo a marauilla, et moy ualẽt et moy ardido. Et era home de moy grã traballo et de moy grãde afán. Et aujá sua cara brãca et delgada et os cabelos leznes et delgados, et aujaos ja todos brãcos cõmo a neue. Et falaua tã ben que lle nõ poderia home trauar en palaura que dissesse. Et era moy sisudo et moyto acordado et moy mãsso, et mostraua senpre ben sua rrazõ en praça. Et foy home de nobre coraçõ et que sse tijña pera grãdes feytos, et fezo senpre moyto por auer grã prez. Et aynda al uos quero dizer, que

ta; RTC en el mar perd.; HT et Poleus. 3: RTC de un grand et; RTF d'un grant; HT de hũ estado grãde et groso. 4: AMS e KMP boos...porlas; RTC l. et que; HT l. et que...p. nadegas et. 4-5: RTC (e HT) los oios au. 5: KMP cheos; RTC (e HT) paresçia...cr. et de org. 6: HT et os rrostros et façes...fremosos et os corpos...et moy bem.

Cap. 57. 2: AMS e KMP yrmaa. 3: AMS e KMP paaçaa; RTC et muy mas p. ca s.; HT tod. criaturas que...par. et en palaura et sobre...preço. 4: RTC (e HT) uençe tod. 5: RTC ella tod.; HT sem. moy bem a seus. 6: HT leix. por esc. n. c. da verd. 7: RTC ella que t.; HT v. et diz q. Elena avia vn...sobr. moy. 8: RTC por y m. ella; HT d. et o s. e. moy fr. aa maravilla et ela. 10: RTC que pudiesse...m. de ssu; HT que posa.

Cap. 58. 1: ms. priiçipe; AMS CAGamEto prinçipe; KMP prinçipe; RTC (e HT) Agamenon (pr. dos gr. falta). 2: HT aa mar. 3: RTC omne mucho de g. t. et de grand; HT de moyto tr. et de gr. 4: RTC (e HT) su catadura; RTF char. 4-5: HT cab. chãos et erã ja blancos. 5: HT f. moy ben en maneyra que o nõ podia nẽgũ rreprender de pal. 7: RTC bien siempre; HT senpre sua. 8: RTC grand

senpre fezo a aquel que cõ el quiso viuer que, de qual estado quer que fosse, cada hũ segundo a ssua gisa, senpre coubo ẽna sua merçee. Et era moy rrico et moy auõdado et de moy bon talẽt contra todos.

59

Das ffeyturas de Menelao

Menelao, seu yrmão, foy ardido et cortés. Et nõ era moy grãde nẽ moy pequeno, mays era moy fremoso, et moy ben feyto. Et era moy esforçado et moy rrico, et pa-
Fol. 27v gáuasse de todo ben, // et leixáuasse amar a todos.

60

Das ffeyturas de Achiles

Achiles foy moyto aposto et moy fremoso en façe, et ouuo os peytos fortes et grosos et anchos, et ouuo os ossos grossos et grãdes et moy cõpridos, et os ollos del erã brãcos et cheos de ardimento. Et auja os cabelos crespos et rruujos et a ssua cara era senpre leda, pero que era braua aos jmijgos. Mays el nõ foy escaso nẽ coydador nẽ triste, ante foy ferament grãado et costuso et amado dos fillos d'algo. Et ouuo tã grã prez de armas que aduro podería home achar nehũ tã bon caualleyro, que este era moy orgulloso et moy cobijçoso de vençer toda cousa que cobijçasse.

---

fecho; HT para moyto et...aver onrra et preço et a. mays vos. 9: ms. ãaquel; RTC fizo al que con (id. HT viuer de qualquer e. que f. a cada). 10: ms. merçẽe; AMS ooubo; HT hũ fazia s. que meresçia asy que todos quantos para el yan todos cabiã ẽna.

Cap. 59. 1-2: RTC e HT Menalao. 2: RTC grande de cuerpo njn; HT era de corpo moy gr. nẽ; RTF n'ert granz ne petiz. 3: RTC et era muy r.

Cap. 60. 2: HT foy õme moy aposto...ẽna faz. 3: AMS conplidos; KMP et (-os nẽbros-) moy cõpridos; RTC huessos grandes et los miembros muy compl. Los; HT anchos et ouvo os beyços grãdes et os nẽbros moy conpl.; RTF gros ot le piz e lé / e les membres granz e pleniers. 4: RTC (e HT) e. brauos et llenos; RTF hardiz e fiers. 5: AMS imijgos; KMPjmijgos; HT c. senpre...e. moy b. aos yam. sabede que nõ; RTC e. muy braua. 6: AMS e KMP graado; RTC costoso; RTF despensiers; HT foy francamẽte...de todoslos f. 7: HT preço...q. moy adur...atan b. c. et era; RTC cau. et era. 8: ms. cobijçoso...cobijçase; RTC que començasse (id. HT cob. de acavar et v.); RTF de victoire coveitos.

61

Das ffeyturas de Patrúcolus

Patrúcolus auja moy bon corpo, et era longo et dereyto et fremoso et cortés, et era moy sisudo, et auja os ollos moy uerdes, et dezía senpre uerdade, et nõ era nũca sañudo, mays era senpre alegre todauja, et era moy uergonçoso, et nõ quería faleçer ẽno que prometía. 5

62

Das ffeyturas de Ajas

Ajas ouuo peytos grossos et brãcos et moy espaduudo et de bon grãde et de grãdes nẽbros, et en todo se uestía moyto apostament, et era moy duro, et nũca home foy çerto de paráuoa que lle el dissesse que lla teuesse, ante era liuão et mẽtidor, et senpre sse tijna viçoso cada que podía. 5

63

Das ffeyturas de Ajas Talamõ

Ajas Talamõ ualja moyto, et sabja moy ben cãtar et tãger tódoslos estormentos, et ferament trobaua ben. Et auja os seus cabelos moy negros. Et era moy masso et moy mesurado, pero que era moyto ardido et moy orgulloso cõtra seus jmijgos, en tal maneyra que a nehũ nõ faría amor en batalla. Et so o çeo nõ auja seu par pera en caualaría, et ja tãto nõ sse traballasse home por que sse a el podesse jgalar en armas. 5

Cap. 61. 2: HT Patroculus a. bõo...l. et fr. et dereytureyro et. 3: RTC oios uerdes...era un punto sañ.; HT ollos verdes et s. d. v. et nũca e. san.; RTF les ieuz ot vairs. 4: RTC era grand marauilla de commo era t. al.; HT mays ante e. grãde maravilla en cõmo t. era al. 4-5: HT q. mẽtir nẽ fal. de todo o que.

Cap. 62. 1: AMS ffeituras. 2: ms. espaduudo; KMP et (-era-) moy esp.; HT esp. et moyto grãde de corpo et. 3: KMP en todo (-tenpo-); RTC todo tiempo se u. m. apostadamente; HT todo tempo se. 3-4: HT nũca f. ç. nẽ verdadeyro ome de cousa que dis. nẽ prometese que. 4: RTC atouiesse; HT q. a teu. nẽ atendese ante era mẽt. 5: AMS e KMP tijña; HT q. el podia.

Cap. 63. 2: HT moyto noblemẽte cãtar. 3: RTC auya sus; HT et fortemẽte trobaua...avia seus. 4: AMS messurado...imijgos; KMP jmijgos; HT pero era. 5: ms. sõo çeo; HT par en. 6: AMS traballase...igalar; HT cau. et nẽgũ o. nõ se t. por nẽgũa maneyra para que se cõ el.

64

Das ffeyturas de Vlixas

Ulixas vençeu a todos de beldade, et nõ era moy grãde de corpo nẽ de pequeno, mays era moy sisudo, et falaua moy ben, et entre dez mill nõ podería õme achar tã rreuoluedor de preytesya, nẽ tã grã bulrrador, que el nũca dería uerdade hũa ora; mays enpero era moy entẽdudo et moy cortés.

65

Das ffeyturas de Diomedes

Dyomedes foy moy ualẽt, et era grãde et grosso et quadrado, et auja o rrostro moy brauo et moy felón, et prometía moy ben seu auer, et era moy ardido et orgulloso et moy temudo en armas. Et graue seería de achar quẽ cõ el quisesse auer cõpaña, ca era tã mao de seruir que o nõ podía sofrer os que cõ el veuja, pero que lle sofría por ualer mays, ca os homes sofrẽ grãdes coytas por chegar a grãdes estados. Et depoys foy este Diomedes moy coytado de amor, assy cõmo a estoria adeãt cõtará.

66

Das ffeyturas de Nástor

Nástor era longo et anch[o], et deuja seer moy ualẽt segundo suas feyturas, et auja o nariz curuo, et era tã ben rrazoado et falaua tã ben que lle nõ acharía seu jgual. Et era home que cõsellaua ben a qualquer home que lle demãdasse seu cõssello. Et era home moy sañudo et, quando sse assañaua, nõ lles gardaua cousa que mal lles estouesse. Et
Fol. 28r era moy fremoso et moy // brãco et moy aposto et moyto home de prol et moyto ardido.

Cap. 64. 1: AMS e KMP Ulixas. 2: RTC vençia; HT vençia...de bondade...nẽ moy peq. 3: RTC tan grand reb.; HT mjll omes nõ acharía quẽ fose tã grãde rr. 4: RTC b. ca el; HT pl. et de outras cousas nẽ acharía tam grã barallador ca el...verd. tã solamẽte hũa o. enp. 5: HT ent. et de bõo siso natural et era moy c. et ensynado.

Cap. 65. 2: HT moyto fortemẽte brauo. 3: RTC (e HT) et muy org. 4: HT et moy graue... era tã sen sabor et tã. 5: KMP veujan; RTC que lo suf.; HT podia s. nẽgũ de quantos cõ...q. algũus o sof. 7: HT coyt. cõmo ad. cõt. a est.

Cap. 66. 2: ms. ancha; AMS ancho; KMP seer mou; RTC (e HT) luengo et lado et; RTF fu granz e lons e lez. 3: AMS igual; RTC que omne non le podia fallar su; HT que õme nõ poderia achar s. yg. era. 4: AMS conssellaua...consello; RTC a aquel que; HT c. moy bem a todo aquel q. lle d. cõs. et e. moy. 5: HT nõ gardaria c. que nõ disese quer fose vergonçosa quer maa quer bõa todo o diria et era. 6: RTC era fermoso...muy de pro; HT moy de prol.

67

Das ffeyturas de Proteselao

Proteselao nõ foy seu jgual ẽno semellar, pero moyto era bon caualeyro et fremoso et de prol et forte et ligeyro.

68

Das ffeyturas de Neutálamo

Neutálamo era moy grosso, cõmo hũa grã rreyz de áruore. Et era moyto arrizado et moy engeñoso et moy fremoso en rrostro, et era moy poderoso, et auja os cabelos longos et os ollos rredondos et as sobrẽçellas uermellas et ladas et grossas. Et era moy leterado et de grã gisa et tã cortés que nehũ home nõ podería seer mays. 5

69

Das ffeyturas de Palamades

Palamades era moy ben feyto, et nõ era grosso, mays delgado ẽna çentura; et era masso et mesurado et grãde de corpo et moy plazenteyro, et auja os cabelos louçãos et leznes et longos et as mãos brãcas et os dedos longos et ben feytos.

70

Das ffeyturas de Polidario

Polidario foy tã grosso ẽno corpo que adur nõ veería hũa pousada de en derredor do lugar hu el estouesse, pero que auja bon prez de moytas cousas que fezera. Et era

---

Cap. 67. 1, 2: AMS Protesilao; HT Protesalao. 2: AMS igual.

Cap. 68. 1: RTC Neutolamo; HT Neuculano. 2: RTC Neutolamo; HT Neuculamus; RTF Neptolemus. 3: HT arriz. et m. fr. ẽno r. 4: KMP sobr. et ladas. 5: ms. sẽer; RTC (e HT) de grand pleitesia et...podia.

Cap. 69. 1 e 2: KMP Palamedes; RTC (e HT) Palomades. 2: HT feyto õme et; RTF Palamedes. 3-4: RTC cab. leznes et muy fermosos et luengos (id. HT cab. corredios et moy).

Cap. 70. 1: KMP ffey(-t-)uras. 2: ms. vẽeria; RTF a granz peines alot le pas; HT que nõ podia veer hũa p. en; RTC possada/passada? 3: RTC lugar do est. assentado pero; HT lugar donde se

moy triste et moy coydoso et de tã grãde orgullo que adur poderiã home achar de tamaño.

71

Das ffeyturas de Matoã

Matoã foy moy bon rrey et moy orgulloso, et ouuo en ssy grã braueza. Et era moy redondo ẽno corpo, mays ẽno rrostro era moy fremoso a grã marauilla. Et ujueo moy viçosament et foy moy brauo a tódaslas cõpañas. Et nõ foy grãde de corpo nẽ moy pequeno, et era moy nojoso en seu dormir, que de grado senpre uelaría.

72

Das ffeyturas del rrey da Deserta

El rrey da Deserta era home de grã corpo et home de grã rriqueza et de grã poderío. Et aujá o rrostro lentigoso et grosso jaquanto, et aujá os cabelos da cabeça et da barua uermellos, que nõ vistes mays.

73

Das ffeyturas de Breçayda

Breçayda foy moy comunal en seu grãde, et dyreyuos cõmo: ela nõ era grãde nẽ pequena, mays a grã marauilla era ben tallada et moy fremosa, et, segundo me Dayres faz çerto, mays brãca foy que a neue nẽ que frol de lilio, cõmoquer que jaquanto a desafeaua as sobrẽçellas, que aujá juntas; mays aujá os ollos moy fremosos et moyto apostos,

---

pousase ou est. acostado porlo qual a. grande onrra et preço. 4: RTC cuydadoso...podria omne fallar otro omne de t.; HT pensoso...achar õme; RTF ert tristes pensanz.

Cap. 71. 1, 2: AMS Matõa. 2: RTF Machaon; HT et nõ ouvo. 3: KMP (-r-)redondo; RTC era red.; HT era rred. e. c. et ẽno r. e. m. fortemẽte f. 3-4: RTC (e HT) uiuia uiç. 4: HT nẽ outrosy moy. 5: RTC d. ca de ssu grado; HT era anojado en s. d. ca o mays do dia et da noyte s. jamays velaua.

Cap. 72. 2: RTC c. et era omne; HT de moy grã c. et era o. de moy gran; RTF li reis de Perse. 3: HT jaq. en bõa maneyra et. 4: HT que nũca foy õme que tam vermellos visse.

Cap. 73. 2: HT Breçeyda...em sua grandeza porque nõ e. moy gr.; RTF Briseïda. 3: RTC a una g. mar. fue muy bien. 3-4: HT nẽ moy p. mays foy tam aposta et tam b. tall. et tam frem. et tã donosa que esto pareçia hũa grande m. quanto a sua feytura et pareçer et seg. que D. me diz m. b. era que. 4-5: HT acõm. q. jaq. lle daua hũa pouca de fealdade as. 5: HT a. mestas et juntas m.

et falaua moy ben, et era de moy bõa rresposta et de moy bon donayro et moy graçiosa et moy mãssa et moy vergoñosa.

74

Agora leixa o conto a falar dos gregos por cõtar as feyturas dos troyãos

Poys que uos ey ja cõtado tódaslas feyturas dos gregos, agora cõtarey des aquí os feytos dos troyãos. Sabede que el rrey Príamos foy moy grãde et foy moy longo, et era moyto aposto ẽno rrostro et en todas suas feyturas, et era moy loução a marauilla, et auja sua paráuoa moy baixa et a uoz fraqua, et auja senpre sabor de comer moy çedo, 5 et era moy bon caualeyro et moy entẽdudo et nõ sse desm[a]yaua por nehũa cousa que visse. Demays nõ sse pagaua de lousyneyro, nẽ mezcrador, nẽ de home que posfaçasse, Fol. 28v nẽ de falsso, // nẽ quería que cõ el viuessen. Et era de bõa palaura, et toda cousa que dissesse ou que prometesse nũca ja mays ende falescería. Et julgaua senpre dereyto, et era home de grã justiça. Et oya de grado rromãços et falas, et pagáuasse das cantigas 10 et de estormentos. ¿Que uos dyrey? De todo ben se pagaua, tãto que nũca se outro rrey tãto pagou. Et amaua moyto caualeyros, et dáualles tan rricos dões que nũca ffoy rrey nẽ prínçepe que os husasse dar tã grãdes.

75

Das ffeyturas de Éytor

Éytor, seu fillo primeyro, foy mays ardido de todos seus yrmãos, nẽ de tódoslos de Troya, et, segundo cõmo diz Dayres, de quantos en essa sazõ ouuo, nẽ ante, nẽ depoys. En este obrou mays a natura pera o ennobreçer, ca poso en el toda sua força et fezo en el toda sua obra pera o cõpõer de todas bondades, senõ tãto que o podera fazer 5 mays fremoso do que fezo. Mays, sen falla, nõ o podera fazer mellor de quanto o fezo aynda que en ssy mayor poder ouuesse; ca sabede que, quanto el era mĩgado en seu pareçer et en sua fremosura, que todo o cobraua en fazer ben. Et creede que grã nobreza

os o. dela eram moy. 6: KMP et moy bon; RTC don. et fue mucho amada et m. mansa; HT apostos que taes nõ poderiam veer en mjll molleres. Outrosy falaua moy cortesmente et moy bem cõ moy onesta rrazõ et rrespondia cõ grande cordura et daua rresp. cõ moy b. d. et foy moyto amada de quantos la vyron et foy m. mãsa. 7: HT verg. em todaslas cousas que a ela contesçia de fazer.

Cap. 74. 1: RTC c. de f.; HT conto falar...cõtar dos. 2: RTC desde; HT ey contadas...ag. vos c. desde. 3: HT tr. et primeyramente do moy nobre et esçelente r. P. señor de Troya. Das feyturas et da nobleza et da grandeza que avia ẽno moy exçillent et moy noble rrey Pr. El rrey...et muy l. 4: AMS rostro. 5: HT s. talãte de. 6: ms. desmãyaua; AMS e KMP desmayaua; RTC desmayaua; HT et muy...muy biẽ e. et nõ desmayaua. 7: AMS uisse...se. 8: HT nĩ falso... biuiese. 9: AMS e KMP falesçeria. 10: AMS justiçã. 11: HT et estr. 12: HT tato pagado et (sic).

Cap. 75. 1: HT de don E. 2: RTC E. el su. 3: AMS como. 4: HT obra. 5: AMS feço; HT p. cõponerlo. 6: RTC de lo que fizo; HT de lo quel f. 7: AMS ouuese; HT era omne meng. 8: ms.

et moy grã proheza he aquela que encobre et abaixa toda fealdade que ẽno home aia. Et ẽna palaura dultaua jaquanto et auja hũ pouco os ollos uizcos, pero que lle nuzía pouco. Et auja cabelo crespo et preto, et era tã braco ẽno corpo que nõ podía mays, et era moy nẽbrudo et moy ben feyto. Et nõ era escarnidor, nẽ vilão, nẽ posfaçador, segundo entẽdj' per Dayres. Et en todo o mũdo nõ ouuo home tã sofredor d'armas, nẽ home tã sen medo. Et foy mays grãado en dar que tódoslos homes que ẽno mũdo forõ, ca, sse o mũdo todo fosse seu, nõ lle ficaría ende nehũa cousa que o todo nõ desse aos bõos. Et ja mays nũca fezo thesouro, saluo de proheza, que lle ficou sobre todos, et bon coraçõ que auja de fazer ben. Et ouuo tã grã prez en armas et en tódaslas outras cousas que nũca foy home ẽno mũdo seu par.

Desy foy tã cortés en tódaslas cousas, en tal gisa que os gregos et os de Troya pareçía que erã vilãos, et nehũ nõ sse podía conparar a el, ca el uẽçeu de entẽdemento et de rrazõ et de mesura tódoslos do mũdo. Et en tal maneyra era en ssy tẽperado que nũca tã grã saña nẽ tã grãde alegría podería en sy auer por que per sua boca seysse rrazõ que nõ deuesse a dizer. Et nũca faría torto nẽ desagisado a nehũ. Et cõ todo esto era tã ben feyto ẽno corpo et ẽno rrostro que nõ achariades nehũ tãto, et segurament, cõmo diz Dayres, ben pareçía caualleyro estando en praça. Et por nehũa rrazõ que fosse nõ dería uilanja. Nũca de afán naçeu seu par, nẽ quen assy sofresse armas, et nũca home naçeu que tã amado fosse, cõmo el amauã et seruía en Troya. Et pero, cõ todo esto, era grãde entẽdedor de donas.

76

Das ffeyturas de Lenus et Deyfebus

Lenus et Deyfebus, jrmãos de Éytor, semellauã a sseu padre, rrey Príamos, atãto que sse nõ estremauã del en nehũa cousa. Et cõmoquer que anbos se semellassen, auja entre elles hũa estremãça, ca Deífebus era bon caualleyro d'armas et moyto arrizado et moyto ardido, et seu yrmão Lenus era home de grã siso et sabía ben adeujñar tódaslas
Fol. 29r cousas que // aujã de vijr.

---

creede; HT cobrara. 8-9: KMP que grã proheza. 9: RTC e HT omne sea. 10: HT le meçia p. 11: RTC a. su cab.; HT a. su cabello...podria. 12: HT nõ esc. 13: AMS e KMP por; RTC (e HT) Dayres en... ouo tant. 14: AMS e KMP graado; HT t. los otros que. 15: AMS e KMP boos; RTC (e HT) finc. ninguna c. que t. non lo d. a buenos. 16: RTC et el buen; HT todos el buẽ. 22: AMS e KMP q. por. 23: KMP tan; HT deu. dezir...fazia. 24: AMS rostro. 25: HT c. en stando. 26: AMS uilania. 27: RTC commo a el en T. am. et s. (id. HT seru. pero...eso).

Cap. 76. 1: RTC e HT et de D. 2: RTF Helenus; RTC e HT p. el rrey. 3: RTC amos a dos se (id. HT semejauã). 4: HT e. atã bueno c. 5: AMS adeuiñar. 6: AMS vijr; KMP bijr.

77

Dos ffeytos de Troylos

Troylos era moy fremoso a marauilla, et era moy alegre et moy graçioso ẽno rrostro, et semellaua que senpre rríja. Et era moy aposto et moy mesurado, et aujá seu cabelo lezne et ben aposto, et os ollos uerdes et cheos d'amor. Et era home de bõo entẽdemento et falaua tã ben et tã saborosament que o amauã todos quántoslo vijã. Et aujá o nariz alto por mesura et a boca ben feyta et dentes ben postos et brãcos et o queixo quadrado et o colo longo et as espádoas anchas et os peytos moyto enformados. Et aujá as mãos et os braços moy ben feytos, et era ben tallado ẽna çentura. Et uestíasse senpre moy ben, et estáuãlle moy ben os pãnos. Et en njhũ tenpo do mũdo nũca dería pesar a nehũ, et era moy ledo et moy saboroso et moy ardido, et nũca foy desdeñador nẽ oufanioso.

Mays foi home que amou senpre moyto donas et se pagou de entẽdedeyras. Et foy moyto amado de hũa moller, por que sofreu moytas coytas, et amáuoo moyto, assy cõmo a estoria o cõtará adeãt. ¿Que uos dyrey? Sabede que dos de Troya nõ aujá y mellor caualleyro nẽ mays vrgulloso, senõ Éytor, seu yrmão, que foy segurament señor de armas sobre tódoslos do mũdo, segundo Dayres afirma, que ueu todo et que nũca mẽteu de nehũa cousa que dissesse; ca el diz que Éytor foy frol de tódoslos caualeyros et seu yrmão Troylos que lle teuo moy ben lealdade et hyrmãdade, en seer moy bon caualeyro et moy paação et moy cortés en proheza, et outrossy en seer moy grãado sobre todos.

78

Das ffeyturas de Pares

Pares era longo et delgado et moy ligeyro, et aujá os cabelos moy longos et amarelos, que semellauã ouro, nũca home ueu mays fremosos. Et era moy entẽdudo et moy arrizado, et deseiaua onrra et señorío et a auer caualeyros et terras mays que outra cousa, et aqueste era todo seu coydado. Et era moy fremoso et moyto aposto en todo, et tiraua mellor de arco de quantos ẽno mũdo aujá, et era mellor caçador de mõt de quantos ẽno mũdo achassen, et tomaua en esto moy grã prazer. Et era moy lidador et moy fardido, et ajudáuasse moy ben de todas armas.

Cap. 77. 1: RTC (e HT) de las fechuras. 3: ms. rrĩja; AMS rija. 4: AMS e KMP boo. 6: RTC (e HT) los dientes...el quexar. 7: RTC e HT enformados; RTF le piz formé desoz les laz. 8: HT en la çinta. 9: AMS nihun. 10: HT desdeñado. 11: ms. foi (entreliñado); KMP foy. 12: ms. amauõo; KMP amauo *(-sic-)* o. 13: RTC est. cont.; HT est. contara...que los...auiã. 14: RTC org. fueras Ector...seg. fue; HT argull. et fueras ende Ector...seg. fue. 15: RTC (e HT) que lo uio. 17: ms. sẽer; RTC (e HT) bien hermandat. 18: ms. paação...sẽer; AMS e KMP graado.

Cap. 78. 3: HT oro que nũca. 4: ms. ãauer; RTC (e HT) et auer. 5: RTC e HT aquesto. 6-7: HT mõte que fallasen. 7: AMS plazer; RTC fallasse.

79

Das ffeyturas de Eneas

Eneas foy moy groso et moy pequeno a grã marauilla, et foy moy sisudo en feyto et en palaura, et era moy ben rrazõado, et falaua senpre ben cõ todo home, et era de bõa barata, et fazía todavía sua prol, et sabía moy ben trager sua fazẽda, et, se algũ en el demãdaua cõssello, senpre llo daua moy bõo. Desỹ era moyto onrrado et moy onrrador, et era arrizado. Et auja os ollos alegres et a barua et os cabelos rruujos. Et home ẽno mũdo nõ lle passaua de sabedoría nẽ de rreuolta, et morría senpre por gãañar señorío et terra.

80

Das ffeyturas de Antenor

Antenor foy longo et delgado, et era moy ben rrazoado, senõ que auja moyta palaura et fazía senpre a rrazõ longa. Et era mãsso caualleyro et entẽdudo en falar. Et foy moy priuado et moyto amado de seu señor. Et se algũ quería mezclar algũ seu amjgo
Fol. 29v cõ el rrey, // el o sabía moy ben liurar per sua fremosa rrazõ.

81

Das ffeyturas de Polidamos

Polidamos foy seu fillo et foy moy bon caualeyro a marauilla. Et era moy fremoso et moyto ensinado et moy loução, et foy moy ben feyto et delgado ẽno corpo. Et era moyto arrizado et moy fardido et moy defendedor. Et seruía moy ben a sseu señor, quando o uijá en grãdes pressas. Et segundo nos Dayres disso, que nõ quiso encobrir nehũa cousa, diz que nõ ualỹa tãto nehũ ẽno corpo cõmo el, nẽ en que menos crueza ouuesse, ante era moy saboroso, pero que hũ pouco era sañudo. Et era moy grãde et moy sen pauor en armas.

Cap. 79. 2: RTC (e HT) a una grand. 3: AMS rraçõado. 4: RTC si le a. dem. (id. HT pro ca s.). 5: AMS e KMP boo; RTC daua el muy (id. HT õrrado et era). 7: AMS e KMP gaañar; HT sabidor.

Cap. 80. 2: HT era biẽ. 3: RTC et mucho ent.; HT et mucho õrrado en. 4: RTC m. a algun. 5: AMS e KMP por; RTC (e HT) el gelo sabia...su muy ferm.

Cap. 81. 1: RTC e HT Polidamas. 2: RTC (e HT) Polidamas...cau. et muy preçiado a mar. 5: ms. uija; RTC señor do le (id. HT pr. seg.). 6: AMS como.

82

Das ffeyturas del rrey Menõ

Menõ foy hũ rrey moy grã caualeyro et moy forte et moy arrizado et moy sañudo et moy mañoso, segundo nos Dayres cõta. Et foy moy ben feyto ẽnas espádoas, et ouuo fortes braços et fortes peytos. Et auja os cabelos crespos et o rrostro longo et os oilos grossos. Et quando cataua a algũa parte, ben semellaua a sua catadura de home fardido et de mesura. Et era moy bon caualeyro en armas, que nõ temja nehũa cousa, nẽ cataua cousa que começasse. Et, cõ todo esto, era en elas moy marauillosament auẽturado, et fezo en elas tã grãdes feytos et tã grãdes marauillas que seus feytos et suas prohezas serã ja senpre rretrahudas perlo mũdo.

83

Das ffeyturas da rreyña Écuba

Da rreyna Écuba nõ me quero calar do que aprendj de Dayres. A rreyña ouuo assy nome, cõmo uos digo, et foy moyto ensinada et de tal grãde que nõ ouuo mays mester nẽ menos. Desy era moy fremosa, mays era sañuda moyto, et auja tal coraçõ que en todo semellaua home et que nõ auja nehũa cousa de adubar cõ moller. Pero foy piadosa et daua moytas esmõlas et era moy sábea et moy dereyteyra.

84

Das ffeyturas de Andrómaca

Andrómaca foy moy ben tallada et tã brãca que dona nẽ donzela nõ poderia seer mays. Et ouuo seu rrostro et seus ollos tã fremosos que mays nõ poderia. Et foy mãssa et corda et sen orgullo. Et ouuo sua gargãta tã brãca que lle pareçia moy ben. ¿Que uos dyrey? Sabede que en feytura que en ela ouuesse nõ podería home achar cousa en que lle podesse tachar. Et ela auja moy aposta catadura et nũca disso paráuoa deshonesta, nẽ foy home que lla nũca oysse dizer.

Cap. 82. 2: AMS un; HT vn grãt rrey et m. grãt. 3: RTC mañ. et seg. nos D. cuenta fue (id. HT manso). 5: ms. ãalgũa; AMS assua. 6: RTC mes. era...a. ca non. 7: RTC (e HT) que cometiesse... ellas mar. 7-8: HT mar. mostrado et. 8: RTC ellas tan gr. marau.; HT ellas gr. mar. 8-9: RTC (e HT) su proeza; RTF sa grant proece. 9: AMS retrahudas porlo; KMP por lo; RTC retraydos (id. HT sera).

Cap. 83. 2: KMP a rreyna; HT D. et la. 3: HT de tã grande. 5: RTC (e HT) fue muy piad. 6: RTC (e HT) mucha limosna...derechurera.

Cap. 84. 1: RTC A. mugier de Ector; HT Andromoca muger de don Ector. 2: ms. sẽer; KMP donzella; HT que nj d. nj d. 3: AMS rostro; RTC poderian; HT podria ser et. 4: RTC (e HT) garg. blanca. 5: AMS direy. 6: RTC (e HT) que la pud. 7: HT lla o. d. n. jamays.

85

Das ffeyturas de Casandra

Casandra era tã grãde que assaz lle auõdaua, et era uermella et lentegosa et moy sabedor ẽnas artes [d]e negromãçia. Et, sen dulta, sabía moy ben quequer que aujá de vijr et tódaslas poridades dos dioses, que ja mays ela adiujñaua todo et mostraua a çima das cousas que aujã de acaesçer. Et seu poder et seu penssamento foy desuariado dos outros.

86

Das ffeyturas de Polyçena

Do moy fremoso pareçer que aujá Polýçena, esto nõno podería home cõtar en hũ ãno, nẽ ja por mj podería seer dito nẽ cõtado a medade de sua beldade, pero que dyrey o que ende aprendj per Dayres. Sabede que Políçena era grãde et de bon tallo, et aujá
Fol. 30r os cabelos brũus et moy longos, et os ollos uerdes, // et as sobrençellas delgadas et enarquadas, et a façe moy brãca, et o rrostro moy fresco et moy viuo, ca seu rrostro era mays fresco que (de) hũa rrosa quando naçe. Et ben semellaua que a ssua boca era de donzela. Et ela aujá o colo longo et dereyto quanto lle aujá mester, et estáuãlle tã ben pãnos que nõ podería mellor. Et ela nõ tragía as espádoas curuas, mays aujãas mesuradas et de bon tallo, que nõ erã moyto estreytas nẽ moy anchas. Et ela aujá o corpo et os peytos tã brãcos que nõ podería seer mays. Et aujá os braços lõgos et as mãos moy fremosas et os dedos longos et ben feytos.

Mays dígouos tãto desta donzela que, cõmoquer que ela era moy fremosa, que aas vegadas era sandía, et era alegre de coraçõ, mays nõ sen gisa. Et todo home se pagaua de falar cõ ela, porque sse rrazoaua tã ben que era marauilla. Et quando algũ seya a

---

Cap. 85. 1: HT Cansandra. 2: RTC era de atal gr. q. a. le abastaua; HT era de tal feytura nẽ era moy gr. nẽ moy pequena mays en tal grado que moy bẽ lle abastaua...et era moy. 3: ms. artes en negr.; AMS e KMP vijr (non corrixen); RTC a. de neg. (id. HT bem qualquer cousa que). 4: RTC dioses. ¿Que ay mas? ella; HT dioses ela [a]s ad. moy ben de todo et dizia et m. a ç. et a fym de todaslas c. 5: RTC desu. de lo de las otras; HT acõtesçer et o s. p. et seu saber et p. f. d. do das outras deesas et adeuyñadeyras.

Cap. 86. 1: AMS Poliçena. 2: AMS paresçer...nono; HT O moy noble et moy...pod. c. ja nẽgũ en; RTF Polixenain. 3: ms. sẽer; RTC mj non p. s. dicha njn contada; HT nẽ per mj nõ podería s. ditas nẽ contadas suas beldades. 4: AMS e KMP por; HT d. por D. o q. del apr. sab. 5: AMS bruus...sobrencellas; KMP bruus. 5-6: HT delg. et enfestas para çima et a. 6: AMS rostro. 6-7: RTC ca mas fr. e. su r. que una; HT ca mays fr. e. o seu r. et a sua cara que hũa. 8: RTC donz. ella...le era mee.; HT donz. atan aposta que semellaua que rrija et ela a. colo...lle era men. 9: ms. aujãas; RTC meior ella; HT podiã m. ella...mays moy dereytas et mes. et de moy b. 10: RTC t. ca non e. muy ladas njn m. a. ella; HT talle nẽ m. a. nẽ m. est. ella a. tal c. os. 11: ms. sẽer; RTC poderia mas ella auya; HT q. mays nõ podiã s. ella avia. 13: ms. ãas; AMS como quer; RTC a las de ueg.; HT feytos enpero d. t. que...que era. 13-14: HT que era tam alegre que moytas vezes paresçia sandia. 14: RTC s. ca era; HT s. ca tã leda era et tãto era en ella o plazer do cor. et en tal g. que todo. 15:

rreçeber, fazía tã bon contenẽt que nõ ha ẽno mũdo home que ende nõ fosse pagado. Et segundo cõmo dyz Dayres, nũca foy filla de rrey tã sesuda, nẽ pera tã grãdes feytos. Et ela ouuo senpre moy grã prez de proeza et de cortesía et de moy grã nobreza et de ualor et de fremosura, ca tã fremosa foy que, se tódaslas donas et donzelas do mũdo que son fremosas (et) se pintassen en hũ et seu bon pareçer fosse todo juntado en hũ, todo aque[l] bon pareçer nõ sería tãto cõmo Políçena soa aujá, nen todo o seu prez nõ seería tamaño cõmo o de Políçena.

Outras gentes aujá estonçe en Troya que ualyan moyto, et erã moy rricos et moy sisudos et de moy grãde onrra, que nõ son cõtados aquí de que gisa erã nẽ quaes, nẽ eu nõ os dyrey, ca nõ quero passar o que disso Dayres et Beeyto de Santa Marta.

87

Agora leixa o conto a falar das feyturas de gregos et troyãos et torna a cõtar cõmo todos os de Greçia forõ assũados en Atenas et das naos que cada hũ trouxo et cõmo ouuo nome.

Agora dyz o conto que, poys o jnuerno foy seydo et o verão vẽo, os gregos nõ quiserõ fazer mays tardada. Et forõ todos ajuntados en Atenas, ante que o mes de feuereyro seysse. Et sabede que en aquel lugar forõ todos ajuntados quantos en aquela oste forõ. Et tã grãde hoste nũca foy feyta, nẽ seerá ja mays cõmo esta foy. Et tódoslos grãdes señores et os que os ajudauã basteçerõ ben seus naos de omes et de armas et de tódaslas outras cousas que mester aujã, assy cõmo aquelles que querían yr sobre seus jmijgos.

88

Das naues que fforõ ajũtadas et cõmo auyam nome
cada hũ[u] dos que as tragía

A estoria cõta que Agamenõ, que foy prínçepe et señor desta hoste, que trouuo de Maçenas çẽ naos, moy ben bastidos de quanto mester aujã. Menelao, seu yrmão, trouxo

---

RTC q. a alg.; HT bem que a todos aplazia quanto ella dezia et todos se maravillauã de sua fremosura et q. 16: HT a rreçeberla f. ella tã...f. moy pag. 17: HT seg. diz...nẽ que fose para. 18: RTC (e HT) fechos ella. 20: RTC ferm. se...todo fuesse; HT frem. se...et o seu...todo f. 21: ms. todo aque... sẽeria; RTC e HT aquel. 22: RTC commo de; HT o de P. et outras. 23-24: HT et de moy bõo siso et. 24: HT aqui nẽ disemos de que. 25: AMS beeyto; KMP Beeyto de Sancta; HT os nomearey ca...p. ao que.

Cap. 87. 1: RTC c. de fablar...de los g. et de tr.; HT dos gr. et dos tr. 2: AMS assunados; RTC naues. 1-2: HT torna c. c. os de G. f. todos ajuntados et asuad. (só). 3: HT que logo cõmo o...ver. víjdo os. 5-6: HT lug. se ajuntarõ t. q. foron en a. oste et. 6: ms. sẽera. 7: HT suas naves; RTC naues. 7-8: HT a. et de quanto men. 8: AMS imijgos; KMP jmijgos; HT yr contra s.

Cap. 88. 1: RTC titulo de las naues...auya. 2: ms. hũa (así AMS e KMP); RTC cada uno. 1-2: HT cõmo f. aj. as n. et c. cada hũ avia n. de aqueles que. 3: HT conta a e. que...oste et tr.; RTC hueste tr. 3-4: ms. de Maçenas entreliñado; RTC (e HT) naues m. b. basteçidas...Menalao. 5: AMS

de Parta sesseẽta. Archalax et Protenor trouxerõ de Boeçia, onde erã senores, outras sesseẽta naues, as mellores que poderõ, bastiçidas de tódaslas cousas que mester ouueron. Et o grã duque Abios et el rrey Tálafus et Çéledos adusserõ çinquaeẽta de terra de Fáçidis. Ajas Talamõ adusso outras çinquaeẽta de terra de Salamjna, onde el era señor, Fol. 30v et trouxo por cõpaneyros Ténçor et Afímacos et Doriõ et Polisenás // et Teseus. Et o que delles foy may[s] pobre era grã duque ou grã conde.

Et el rrey Nástor adusso outrossy oyteẽta naos de seu rreyno de Pira, ca tódoslos de seu señorío metí[ã] toda sua força cõmo lle serã mellor gisados. El rrey Toas adusso y da çidade de Nicolás çinquaeẽta naos. Nedios adusso y trijnta et tres de sua terra d'Armiones. Et Caupos et Ajas et Elenos adusserõ çinquaeẽta et sete do rreyno de Logres, moy ben gornidos de omes et de armas et de condoyto et de tódaslas outras cousas que mester aujã. Et erã moy orgullosos de batalla, que nõ vistes mays.

Santipos et Flotõas adusserõ çinquaeẽta de Calidena. Et hũ delles era duque et o outro era rrey, mays eu nõ uos saberey dizer o çerto qual deles era duque nẽ qual rrey, ca Dayres nõ o quiso cõtar. Idomjnís et Darío adusserõ outrossy sesseẽta naos do rreyno de Crete, moy ben gisados et moy ben fortes cõtra tódaslas tormentas que podessen vijr. Vlixas adusso çinquaeẽta de Arcadia, onde era señor. Menelaus trouxo outras dez de terra de Tígre. Portacos trouxo çinquaeẽta de terra que he chamada Palagra. Et el rrey don Preteselaos et Matoá et don Pelidre et os fillos de rrey d'Anasi adusserõ quareẽta ben gornidos de terra de Traça.

Et Achiles outrossy trouxo de terra de Frisa, que era porto de mar, çinquaeẽta, moy ben gornidos de quanto mester aujã. Trófilos, hũ rrey preçado que foy moy benquisto dos gregos, adusso da jnssoa de Basdón dez naues, outrossy moy ben gisadas. Euriplos de Orcomedia, que era home de grã poder, adusso y çinquaeẽta, moy bõas et

---

señores; KMP Archelax...señores; RTC Archelax...señ. sess.; HT Archelaus...donde e. s. ses.; RTF Archelaus...Boece. 7: ms. Abios (parece); AMS Celedos; RTC Almus...Tal. aduxieron treynta muy bien guarnidas de tierra de Arcomonia. Patraffus et Cel. (id. HT Alynus...trouxerom...et P. et Çelidus); RTF Ascalaphus e Almenus...en orent trente a lor partie/de la terre d'Orcomenie./Epistrophus e Scedius. 8: AMS Facidis; RTC ad. çinq.; HT Façides...trouxo çinquoenta...onde era; RTF Phocidis. 9: AMS conpañeyros...asimatos...polizenas; KMP Teuçor; RTC Teuçor; HT Afrimacus...Polisemas; RTF Teucer...Amphimac...Polixenart. 10: ms. may; RTC d. et muy grand conde; HT ou moy g. c.; RTF fu cuens o dus. 11: RTC naues del su (falta et inicial); HT N. trouxo oyt. naves do seu; RTF Pile. 12: ms. metia (AMS non corrixe); RTC metian su...seria; HT s. traballaua moy fortemẽte por yr bem apreçebidos. El r. T. trouxo y. 13: RTC naues; HT ç. Nyc. ç. naues N. trouxo y...terra et Darmyones; RTF Tolias...Hunerius...Essimiëis. 14: AMS canpos; HT Çaupus...r. de Lugares; RTF trente e set en ot li vassaus / Oïleïus Aïaus. 15: RTC guarnidas; HT garnjdas...tod. cousas. 16: AMS viste; HT et estes erã. 17: RTC Flotoas...Calidona; HT Flotoas a. de Calidonas çinq.; RTF Philitoas e Antipus...Caledoine. 18: RTC otro rrey...sabria ç. dezir qual; HT outro rrey...nõ diria de çerto...qual era rrey. 19: RTC Ydomenis...naues; HT ad. bõas s. naves; RTF Idomeneus e Merion. 20: RTC (e HT) guisadas et muy f. 21: AMS vijr; KMP bijr*Ulixas; RTC Menalaus; HT s. et rrey Menalaus; RTF Achaie...Emelius. 22: AMS cinquaeenta; RTC Tigre...de la t.; HT de Greçia P.; RTF Pigris (...) Potarcaus. 23: AMS preteselaus; KMP Matoa(-n-)...de(-l-) rrey; RTC Palarga... Polidre...del r.; HT Palarga...Motoa...Polidie...del r. de nasy; RTF Pilaca...Proteselaus/Danz Machaon, danz Polidri...fil Escolapi. 24: RTC guarnidas (id. HT trouxeron); RTF Tricios. 25: RTC e HT falta et inicial; RTF Phice. 26: RTC guarnidas (id. HT moy pr. et moy bõo et foy); RTF Telepolus. 27: AMS inssoa; HT g. trouxo; RTF de Rode. 28: AMS Ortomedia; HT y quareẽta moy; RTF Euripilus

moy ben gornidas. El rrey Santripos et outro a que dezíã Afímacos trouxerõ anbos dez naos de terra de Lyra, que era terra moy braua et moy salu[a]gẽ. Et segundo cõmo Dayres diz, tã bõos erã anbos que adur podería home achar tã bõos dous rreys.

Outrossy outros dous rreys a que dezíã Leochín et Polibetes, que erã anbos yrmãos, adusserõ y de terra de Larisa çinquaeẽta naos. Diomedes, o arrizado, adusso y outros çinquaeẽta naos, outrossy ben gornidas, d'Angẽs. Et Talameus et o moy fremoso Erualos trouxerõ çinquaeẽta. El rrey Poluetes, que foy moy brauo caualeyro, adusso sete naues de terra de Meliber. Et esta terra nõ era ben probada en aquel tenpo que aquela guerra foy.

De outro rrey uos quero agora dizer, que foy moy forte. Et a aqueste disserõ Çimelios. Et leuou y onze naues de terra de Çipres. Potróculos leuou y çinquaeẽta naus outrossy, de terra de Menesa. Este rrey foy señor de moy grã terra. Outrossy el rrey Ténedon leuou y trijnta et duas naues suas de terra de Sica. El rrey Capadón leuo[u] y çinquaeẽta naues moy bõas. Et sabede que os senores destas naues todas que ey cõtados que forõ per todos quareẽta et seys, segundo que os eu cõtey. Et as naos forõ per todas mill et trezẽtas.

89

Cõmo Agamenõ ffezo ffala cõ tódoslos prínçipes da oste ffora da çibdade

Asy, cõmo uos ey dito, forõ tódoslos prínçepes de Greçia ajuntados ẽna çidade de Etẽnas. Et sabede que nũca tã grãde assũada foy ajuntada ẽno mũdo, nẽ será ja mays. Mays Agamenõ, que era seu prínçepe, et que era home moyto ensinado et moy sisudo, et que auja grã sabor de acabar este pleito et de giar esta oste, fezo juntar todos aqueles

d'Orcomenie. 29: RTC bien cargadas el (id. HT Santyrpos...Afimaus); RTF bien guarnies, bien chargiees e bien emplies...Antipus e Amphimaus. 30: ms. saluãgẽ; AMS saluagen...como; RTC naues; RTF Elide. 29-30: HT anbos de terra...salu. dez naues et. 30-31: HT seg. diz D. anbos e. b. et moy adur poderiã a. outros taes dous. 31: AMS e KMP boos...boos. 32: RTF Leontins. 32-33: HT rreys a. yrm. a hũ d. Lechim et a outro P. ad. de. 33: RTC çinq. Diom.; HT naves...arr. trouxo outras. 34: AMS cinquaeenta; KMP d'Anges; RTC y çinq. naues...Arges et Talenius; HT outras ç. moy bõas et ben g. de Arges donde era señor Talancus o moy; RTF Arges...Sthelenus. 35: AMS cinquaeenta; RTC tr. y çinq. el r. Polibetes; HT f. et Arualus t. anbos çinq. naves el r. Polibetes; RTF Eürialus...Philotetes. 36: RTC Melibea ca esta; RTF Melibee; HT Melibia ca e. t. nõ he b. p. nẽno era ajnda tãto cõmo agora en. 38: RTF Cuneüs; HT foy dos outros rreynos quero a. d. que forõ moy fortes dos quaes foy hũ rrey que foy...Çimjlius. 39: KMP nau(-e-)s; RTC Patroculus l. y ot. çinq. de; HT et este rrey leuou...Ç out. Patroculus...naves de; RTF Cipe (...) Prothoilus. 40: RTC M. et este; HT Messa et este...terra el; RTF Manese...Crenos. 41: ms. leuoy y; KMP leuo y (y) çinq.; RTC Capedon; HT leu. tr. et dous naus...Capedon leuou çinq.; RTF Pise...Agapenor de Capadie. 42: AMS señores...todos; KMP señores; RTC çinq. de tierra de Capedia. El duque de Atenas Menesteus leuo y çinquanta de las muy buenas et sabet...contadas (id. HT Arenas Monesteus...çinq. naves das mellores que ende erã et...de t. estas n. que ey contadas). 43: AMS e KMP por...por; RTC naues. 43-44: HT naves per t. f. mjll et tr. naves.

Cap. 89. 1: AMS fezo; RTC f. su f. 2: HT falta. 3: AMS assy; KMP aly...prínçipes; HT f. os p. de G. todos aj. 4: RTC e HT Atenas. 5: HT mays et A. que he seu p. era o. m. ses. et m. ens. et. 6: HT

Fol. 31r prínçepes que aly erã // a hũ lugar fora da çidade, en hũus grãdes chãos. Et fezo aly sua fala cõ elles todos, et cõtarõ seus caualeyros quantos tragía cada hũ, et nõ podo seer sabudo quantos y erã ajuntados. Et Agamenõ lles disso assy:

–Senores, uós sodes aquí moy grã caualaría et moy bõa, et a mj semella que quer tẽer moy grã peso quen cõuosco quer tomar gerra et que ama moy pouco a ssy et a seu señorío, ca taes çẽto estades aquí en este lugar que, o que de uós ha mays pequeno poder, deuería soo a acabar per força este pleito sen nós outros. Et uós, señores, ben veedes a desonrra et o mal que el rrey Príamos nos ha feyta. Et somos aquí todos juntados por tomar ende uẽgança, por que nũca esto mays possa seer rretrahudo, nẽ rreferido, aos que depoys de nós vẽerẽ; que, quanto aos que ante que nós forõ, ben sabemos, grado a Deus, que nũca lles fezerõ nehũa cousa que sse lles tornasse en desonrra, nẽ aos que deles vẽerõ. Et se algũ llela quiso fazer, sabede que lle custou moy caro. Et ben outrossy deuemos nós assy a fazer, ca nos deuemos gardar de fazer nosso abaixamento, nẽ cõsentir sojugamento en nós, nẽ ẽnos que uerrã depoys de nós. Et por ende, señores, a nobreza et o grã brío de Greçia nõ seia per nós abaixado, mays ja por senpre onrrada et timjda, ca tãtos somos aquí ajuntados en hũ, et assy todos acordados, et tã grãdes señoryos et poderes auemos, que nõ ha rrey tã poderoso que contra nós ousasse tomar guerra, saluo aquesta gente astrosa de Troya, que, por seu mal et por seu astragamento, moueron contra nós esta entẽçón. Et, sen falla, elles ouueron mao cõssellio et fezeron grã folía, ca ben sabedes uós que pouca da nossa gente ẽnos tenpos passados ha destroyda et astragada moy auiltadament toda sua terra, et mataro quantos y auja. Et se os nós leixassemos assy quitos, que nõ tomassemos uẽgança do que nos an feyto, outra tal nos fezessen logo, cada que sse pagassen. Et teño que nõ deue yr en paz quen a algũ faz grã desonrra. Et o que quer uẽgarsse, couẽlle que en tal maneyra o começe que sse nõ possa ende andar alabando o que fez a desonrra. Et por ende uos digo que uós todos sabedes ben que os de Troya se gorneçẽ cõtra nós, et an assũadas moytas gentes de moytas partes pera esta guerra, et grã rrazõ he de sse quererẽ defender en quanto lles a força durar. Et quanto do meu entẽdemento, se uos prouuer a todos, dizeruos ey hũa rrazõ, se uos semellar ben. Ben uos loaría hũa cousa et uos cõsellaría que, ante que nos d'aquí parta-

de enderençar esta...ajuntar t. estes pr.; RTC ayuntar. 7: AMS e KMP huus; HT pr. en hũ. 7-8: HT aly cõ. 8: ms. sẽer; RTC (e HT) et aun non. 9: RTC iuntados. 10: AMS e KMP señores. 11: AMS e KMP teer. 10-11: HT que nõ faz sua prol o que cõnosco. 11-12: HT et a su fazẽda ca. 12-13: HT aqui que aquel q. mays p. p. tem deuya de ac. soo por. 13: ms. sõo ãacabar; AMS e KMP por; RTC solo ac. 13-14: ms. vẽedes; AMS ueedes. 14: HT P. vos a feyto...ajuntados. 15: ms. sẽer; AMS retrahudo; RTC njn façerido a los; HT esto nũca p. s. mays r. nẽ posfaçado aos; RTF ne volons que reparlance/ne vilanie ne hontages/seit reprochiez a noz lignages. 16: AMS veeren; KMP veerẽ; RTC v. ca quanto; HT v. ca os que. 18: AMS ueeron; KMP veerõ; HT des. se llela quiserõ fazer...que lles...cara. 18-19: HT et nos a. o deu. faz. ca. 19: RTC assi fazer...fazer nos ab.; HT gardar de rreçeber ab. 20: HT nẽ en aqueles que. 21: AMS e KMP por nos; RTC (e HT) G. nunca sea. 21-22: HT mays s. acreçẽtado et temydo. 22-23: HT aj. et t. ac. en hũ coraçõ et em hũa voõtade et tã grãdes senores et tã grã poderio avemos. 23: ms. señoryos (escribiu primeiro señores e corrixiu). 25: RTC aquesta; HT ast. tomaron c. nos aquesta. 26: HT grã sandeçe ca...vos cam pouca...pas. a an; RTC uos quant poca. 29: HT nos faria logo...de. de yr en p. o que a a. faz des. 30: AMS uengarse; HT et quer. 31: RTC ende despues a. agabando el quel fizo. 30-31: HT q. nõ se fique al. despoys alabando o. 32: RTC s. muy bien...de todas partes (id. HT am ajuntadas m.); RTF de plusors diverses contrees. 33: HT se def. en q. a; RTC def. mientra la f. les d. 35: RTC semeiare. Bien uos; HT

mos, enviemos, sen cõtenda, pedir cõssello a Apolo, que nos diga a que fin podemos vijr de aquesta guerra, de tã grã feyto que queremos começar. Et eu sey ben que os deuses nos dyrã verdade sen falimento, ca el he de moy bon cõssello et moy dereyteyro, et, sse del ouuerdes boa rresposta, nõ dultedes nehũa cousa. Et este he o mellor cõssello que eu sey. Demays, nõ he tã longe que nõ possan toste tornar aqueles que aló forẽ.

90

Cõmo Achiles et Patróculus fforõ ao tẽplo de Apolo et da rresposta que ouuerõ

Esta palaura outorgarõ todos, et desy rrogarõ a don Achiles et a don Patróculos que fossen aló. Et elles outorgárõno et forõ alá. Et entrarõ perlo tẽplo et fezeron suas orações. Et don Achiles fezo sua uez seu sacrifiçio aos deuses, et acaesçeulle assy que, logo essa noyte, soubo aly por quanto y vẽo, ca o deus Apolo lle deu a rresposta en tal maneyra:

—Tu dyrás aos gregos que a dez ãnos, sen falla, vẽçerã et acabarã a guerra. Et toda
Fol. 31v Troya será destroyda, // et a gẽt toda maltreyta et maldesbaratada.

Achiles fezo logo escriuir todo quanto lle aquel deus ouuo dito, et, cõ grãde omildança, foy ficar os gẽollos ante o altar, et fezo sua oraçõ, et deulle aquelas mayores graças que podo.

91

Cõmo Colcos, o agüyreyro, vẽo buscar rresposta pera os d[e] Troya ao tenplo de Apolo

Agora podedes oyr a rrazõ cõmo don Colcos vẽo outrossy a aquel tẽplo buscar resposta pera os de Troya. Sabede que Colcos foy home de grã siso et moyto onrrado

---

sem. bem vos...que daqui. 36: ms. ãapolo; HT part. sen outra c. env. p. cons. Apolo...fim avemos v. 37: AMS vijr daquesta...com. El eu; KMP vijr; RTC g. et de; HT g. et tam. 38: KMP moy ben c.; RTC (e HT) derechurero. 39: AMS bõa; HT ouvermos. 40: HT l. que moyto ala morẽ ca em pouco tẽpo serã aqui aqueles.

Cap. 90. 1: AMS foron; HT tẽplo et. 2: HT q. ende ouv. 3: HT todos out. ẽno que diso Agamenõ et rrog. 4: AMS e KMP porlo; HT outorgarõlleslo...ent. ẽno t. 5: RTC f. essa uez; HT f. aquela vez. 6: HT soubo por q. pregũtou ca. 6-8: HT doulle tal rresp. tu. 9: HT et toda a g. desbaratada. 10: HT et Achilles...deus diso et...omjldade. 11: AMS geonllos.

Cap. 91. 1: ms. os da Troya; RTC Colcas...de. 1-2: HT para os troyanos (ao...Ap. falta). 3: ms. ãaquel; RTC Colcas (sempre); HT Colcas (sempre) v. a a. t. de Apolo buscar; RTF Calcas (sempre). 4: KMP (-r-)resposta; HT Colcas que foy hũ õme; RTC fue un preste de; RTF sages

et moy coñusçudo. Et foy fillo de hũ que chamauã Néstor, de y de Troya. Et adusso seus dões aos déoses, que lles quería ofereçer. Et queríalles pedir merçee que ouuessen piadade dos de Troya, et lles enviasse[n] dizer cõmo sse defendessen; ca el rrey Príamos et tódaslas gẽtes da vila fezeron yr a Colcos alý, et dérõlle moy grãdes dões pera ofereçer ante o altar, et oýr as santas respostas, et que en toda maneyra que soubesse en cõmo lles auía de acaesçer, et cõmo se defendería dos gregos, que yan sobre elles et os quería cõquerer, et que çima aueryan deste pleito.

92

Da rresposta de Apolo

A sancta rresposta que lle Apollo deu foy esta:

–Amjgo Colcos, tã toste que veña a luz eu te mãdo que, sen mays tardar, te vaas aa conpaña dos gregos et te metas ẽnos seus naos, et nõ (et nõ) faças ende al. Et jrás cõ elles a Troya, que tu es sisudo, et cõssellarlos ás ben, et o teu cõssello lles seerá bõo. Et por njhũa cousa nõnos leixes partir de Troya, desque a cercarẽ, ata que nõ seia tomada et ata que toda sua gẽt nõ seia destroýda per grã crueza, ca todo assý cõuẽ de vĩjr, que nõ pode al seer, que praze assý aos deuses.

93

Cõmo Achiles poso amor cõ Colcos et cõmo Colcos sse ffuy com el

Don Achiles et Colcos nũca sse virã senõ estonçe en aquel tenplo; mays, poys que sse virõ, atan[t]o andarõ falando et dizẽdo de hũ et do al que falarõ tã grã afazemento entre ssy que sse descobrirõ tódaslas poridades que sabíã et o por que alý vẽe-

---

poẽtes coneũz. 5: AMS connusçudo; KMP cõnusçudo...chamaua; HT hũ a q. diziã Nastor de T. et trouxo seus. 6: ms. merçẽe; KMP deuses. 7: ms. enviasse; AMS enuiasse; RTC (e HT) embiassen. 8: RTC toda la gente...Colcas alla (id. HT yr Colcas). 9: KMP sanctas (-r-)respostas; HT man. soub. 10: HT soub. cõmo...de acõtesçer. 10-11: HT gr. que os quer. 11: AMS auerian; RTC uerian.

Cap. 92. 2: HT que Ap. 3: ms. vãas; AMS ueña; RTC que ueras la luz; HT que a luz do dia vier eu...tardar que te. 4: ms. ãa; AMS compaña...iras; RTC en las sus naues; HT v. para a cõpaña...ẽnas suas mãaos et. 5: ms. sẽera; AMS e KMP boo; RTC T. ca tu...s. muy bueno (id. HT es de bõo siso et...seerlles ha). 6: AMS nihũa...çercaren; KMP çercarẽ; RTC (e HT) despues que. 7: AMS e KMP por...vijr; HT tom. et toda s. g. destroyda...vĩjr et nõ; RTC uenir ca non. 8: ms. sẽer; RTC s. ca plaze; HT seer al ca a. plaz aos.

Cap. 93. 2: HT Colcas foy. 3: HT senõ aquela ora em. 3-4: HT t. et cõmo se. 4: ms. atando; AMS e KMP acando; RTC tanto and. amos fablando...de al q. fallaron t. g. fazimiento; HT v. and. tanto fal. en aquelo de vn; RTF tant. 4-5: HT q. acharõ ontre sy moy gr. amjstança et diso o hũ

rã. Et ouueron anbos moy grã prazer, nũca vistes mayor. Et Achiles o leuou cõsygo pera os gregos, assy cõmo home que leua seu amjgo, et puñaua todavjá en lle fazer prazer et onrra, porlo grã pagamento que anbos de ssy ouueron. Et logo poserõ ontre ssy que anbos uiuessen denssũun et que sse touessen fe et lealdade en toda sua vida.

94

Da rresposta que Achiles contou aos gregos

Poys esto todo foy feyto, tornárõsse ha Atẽnas, et Achiles cõtou aos gregos qual resposta achara ẽnos deus, et cõmo lle disserã que, sen falla, vençerã. Quando os gregos esto oyrõ, fezeron entre ssy tã grãde alegría que tã grãde nõ foy feyta en nehũ tenpo.

Et poys que Achiles sua rrazõ ouuo acabada, Colcos disso assy aos gregos en cõmo veerã a aquel [lugar]. Et desy cõtoulles quanto lles aly acaesçera, et en cõmo os troyaos lle derã suas dõas, et lle rrogarã en cõmo as ofereçesse aly, et soubesse de aquel deus en cõmo lles auja de acõtesçer, ou se podería defender Troya, ou sse auerỳan poder de sse anparar outra uez.

–Et eu enviey porlo deus, que o amaua moyto, et poys oyue dadas mjas oferẽdas et feytos meus sacrifiçios, estando ante o altar fazẽdo mja oraçõ, díssome hũa uoz que
Fol. 32r me partisse de aly et vẽesse falar cõuosco et uos rrogasse comunalment // que ja por nehũa cousa nõ uos partissedes ata que tomassedes Troya, et que matedes et destruyades tódaslas gentes d'ende. Et mãdoume que ficasse cõuosco. Et por ende me cõuẽ de yr cõuosco aló et de me nõ partir de uós, ca todavía ey de fazer voõtade de Apolo. Et poys lle praz que eu cõuosco vaa, nõ lle ey de seỳr de mãdado, ca seu mal et seu dano et sua morte busca o que os deuses asaña. Mays ben creede que deste feyto seerey eu moy posfaçado, et me seerá moy retrahudo dos troyãos, et me deytarã grã culpa, et me desamarã por ende mortalment, et marauillarsse an quando oyrẽ dizer que eu uou cõuosco.

---

ao outro todas...et aquelo por que. 5-6: AMS veeran; KMP veerã. 6: KMP prazer (-que-) nũca; RTC plazer nunca; HT pl. que mayor nõ podia seer et. 7: AMS plazer; HT cõmo algũ leua...et trabalha por lle. 8: HT o. et porlo...ambos ouv. pos. 9: AMS denssuun; KMP d'enssuun; HT ambos posasen densũu...leald. et fe et verdade en.

Cap. 94. 2: HT despoys que t. esto...tornarõ. 2-3: HT gr. a rr. que ach. 3: KMP (-r-)resposta; RTC en el dios...dixiera; HT disera q. sen dulta v. 4: HT q. nũca tã g. foy. 5: HT poys q. A. ouvo s. r. acabada...gr. cõmo (falta et inicial). 6: ms. a aquel et (AMS e KMP non corrixen); RTC veniera a a. logar et...le alli; HT viera a a. lugar et...lle ac. 5-6: HT et c. lle os t. derã. 7: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os lles d. sua dõas. 7-8: HT d. moytas dõas et em c. lle r. que as of. aos deus et a aquel d. Apolo et soub. cõmo. 8: AMS como...auerian; RTC contesçer; HT a Tr. 9: RTC sse mamparar. 10: RTC (e HT) d. ca lo. 11: KMP fezẽdo. 12: AMS e KMP veesse; HT que por. 13: RTC partades...tomedes a Tr. (id. HT t. Tr.). 14: RTC (e HT) toda la gente. 14-15: HT fic. conv. et de me. 15: HT Polo. 16: ms. vãa; HT que me eu...ey a s. 17: ms. crẽede...sẽerey; AMS asañan; RTC el qui los; HT eu seer. moy. 18: ms. sẽera; KMP (-r-)retrahudo; HT et moy...me porrã gran. 19: AMS marauillarse;

Mays ja por esso nõ o leixarey, ca mays me ual fazer prazer aos deuses que aos troyãos. 20
Et este he todo meu entẽdemento. Mays, por Deus, señores, nõ alongedes o que auedes começado, ca uós auedes bon tenpo et o uẽto qual uos cõpre. Et se eu for criúdo, quando vẽer a manãa, gisaruos edes de mouer de aquí et tomar uosso camjño.

95

Agora leixa o conto a falar do cõssello de Colcos por cõtar cõmo os gregos moueron cõtra Troya et da tormenta que ouueron

Os gregos forõ alegres cõ a rresposta que lles disso Achiles, et forõ moy pagados por Colcos, que lles disso cõmo fezessen. Et rreçebérõno todos moy ben, et próuuolles moyto cõ el. Et nõ quiserõ fazer tardança, mays aparellarõ moy ben suas naues. Et en 5
outro día perla manãa acollérõsse ao alto mar. Mays ouueron moy mao vento, que lles tolleu sua passagen, ca sse leuãtou hũa grã tormenta, fea et escura et pauorosa, que lles rreuolueu todo o mar et lles durou todo o día, tã braua que as naues ouueran de quebrar et de sse anegar a fondo. Et ouueron todos grã pauor de morte cõ aquel tenpo tan forte.

Colcos fezo logo seu esperimento et, en ponto que o fezo, soubo logo por que 10
fezo tal tormenta, que lles uedaua sua passajen. Et chamou tódoslos rreys, et díssolles assy:

–Senores, eu ben sey quen [nos] deu tal tormenta et nos ueda nossa passajen, et cõ pouco foramos aquí todos mortos et anegados. Sabede que a déosa onrra[da] D[ia]na nos he moy sañuda porque lle nõ pregũtamos et lle nõ fezemos sacrifiçio. Et ben nos 15
mostrou seu talẽt, et ja mays nõ au[er]emos bon tenpo ata que lle a ela praza ende. Mays, de quanto eu entẽdo, uos quero agora dizer. Vaamos todos ao paaço que he chamado Élida, et façamos moyto agiña aparellar hũ sacrifiçio aa diosa, ca per força nos cõuén de lle sacrificar. Et [A]gamenõ, que he nosso prí[n]çipe, ha de fazer cousas bõas toda-

---

HT d. mort. p. ende et. 20: AMS eso; RTC d. que a los terreñales et; HT mays ajnda por...leyx. de fazer ca...aos terreaes; RTF a ceus de Troie. 21: HT nõ leyxedes o. 22: KMP uento; HT av. moy bõo...q. a vos. 23: AMS veer amanaa; KMP veer a mañaa; HT man. fazede en tal maneyra cõmo logo partades de aqui (só).

Cap. 95. 1: AMS consello; RTC c. de f.; HT cõto esto por. 2: HT c. Tr. (só). 3: RTC f. muy al. con las respuestas (id. HT ledos et al.). 4: RTC dixiera; HT disera...rreçeberõnos. 5: RTC et otro; HT t. et ap. 6: AMS porla manaa...uento; KMP por la mañaa; RTC dia de grand mañana...ou. un mal; HT dia acollerõse...o. hũ moy. 7: RTC les uedo su; HT lles vedou a p. et leuãtouse h. tormẽta...p. et rreu. 8: RTC todo aquel dia...ouyera; HT et todo aquel d. lles d. tam brauamente...ouvera. 9: RTC a ffondon; HT de as an. a fondo...g. temor de m. et C. 10: RTC espiramento; HT et Colcas...espirimẽto; RTF esperimenz. 10-11: RTC (e HT) sopo adeuinar por que les venia tal. 11: AMS reys; HT torm. et cham. 12: HT falta. 13: ms. quen uos (parece uos); AMS uos; KMP señores...nos; RTC q. nos; HT q. vos...nos tolle n. 14: ms. a deosa onrra dona; KMP onrra(-da-), Dona (AMS non corrixe); RTC poco que a. non fuemos todos...deessa onrrada Diana (id. HT fomos mortos sab.); RTF por poi ne somes deceü...Diana. 15: RTC (e HT) p. la non p. njn le f. sacrifiçios. 16: ms. auemos; RTC mostro y su...aueremos...e. non plega; HT m. y seu t. et nũca averemos...e. pl. mays; RTF avrons. 17: ms. vãamos...pãaço; RTC d. nos uayamos (id. HT querovos). 18: ms. ãa; AMS e KMP por; RTC a la Diana ca (sic); HT f. ap. moy a. hũ; RTF Alida. 18-19: HT sacrifiçio et Agam. 19: ms.

vía. Et estonçe seremos çertos que moy gozosos et a grã prazer de nós tomaremos porto en Troya.

96

Cõmo os gregos sacrificarõ a Dyana et tomarõ porto em Ténedoy

Poys Colcos esto ouuo dito, os gregos nõ o perlongarõ mays, et aportarõ en Élyda. Et Agamenõ fezo seu sacrifiçio aa diosa, moyto humildosament. Et poys foy feyto, tornousse a ssua oste et alçou suas áncoras. Et tãto que a luz uẽo, gisarõ suas uelas, et singrarõ todo o día et toda a noyte. Et ouueron moy bon uẽto.

Fol. 32v Et foy seu meestre hũ a que dezía Filotés, // que era mays sabedor et mays uello de todos quantos y erã. Et ja outra uez foy marineyro quando Troya foy destroyda, et por ende sabja ja moy ben per u yría mays dereyto. Et fézolles tomar porto primeyrament en hũ castelo de Troya, que era moy forte a grã marauilla et moy rrico. Et cercarõno logo aquel día de sobreuẽta, et tomárõno logo moyto agiña. Et mataron moytos dos de dentro. Et acharõ y moy grã rroubo. Desy nõ sse quiserõ y deteer mays, et forõ contra Ténedon, et rremarõ tãto que, en pouca de ora, forõ y et tomarõ porto.

97

Cõmo os gregos destroyrõ o(s) castelo(s) de Ténedon

Tan toste que os gregos tomarõ porto en Ténedon, os do castelo çarrarõ suas portas ben et ouueron grã medo. Et gisárõsse quanto poderõ por sse defender, mays nõ lles ualya nada, ca tãtos erã os gregos que os de dentro nõ sse poderíã anparar. Pero cõ todo esso defendíansse tã ben que era hũa grã marauilla, ca elles aujã o castelo moy forte, et tijnano moy ben bastiçido de homes et de armas, as torres et os muros et os por-

---

et gamenõ...priçipe (bõas escrito sobre maas); AMS prinçipe...boas; HT he voso pr.; RTC cosas malas t. 19-20: HT c. maas entretanto fasta que seja acabado et. 20: HT çertos et moy...nos et tom.

Cap. 96. 1: HT de cõmo...et de cõmo tom. 2: RTC Tenedon; HT em T. falta. 3: KMP porlongarõ; HT nõ perl. esto mays logo ap.; RTF Alida. 4: AMS homildosament; RTC deessa; HT deesa...depoys que. 5: RTC anc. et mandaron pregonar que se guisassen todos de mouer dende otro dia de mañana. Et tanto...ueno erguieron sus (HT t. para sua...mãdou apregoar q. t. se apreçebesen cõmo en o. d. ben çedo andasem et...virõ ergerõ). 6: RTC et rrimaron todauia et toda; HT et rremarõ todavia et t. a n. ouv. 7: ms. mẽestre; RTC vno que...era muy sab.; HT hũ q. avia nome Flotes q. e. moy sab.; RTF Philotetes. 8: AMS marineiro; HT de q. aly eram...vez fora. 9: HT sabia por donde yria m. seguro et mays; AMS e KMP por u. 10: HT forte et moy r. aa mar. et. 10-11: KMP çercarõn*o. 11: RTC tom. mucho; HT sobr. et sem decato et tom. moyto. 12: AMS e KMP deteer; RTC (e HT) fall. muy. 13: HT ora chegarõ ende a tomar p.

Cap. 97. 1: RTC (e HT) el castiello. 3: RTC guisauanse q. podian (id. HT p. moy bem). 4: KMP poderia; RTC (e HT) podian. 4-5: HT a. enpero def. 5: HT que esto era. 7: AMS e KMP teer;

taes. Et lançauã moytas saetas et moytos paos ferrados, a que sse nõ podía tẽer escudos nẽ adágaras. Et enpós esto leixauã vĩjr cãtos de pedras et outros moy grãdes mouementos que lançauã sobre elles, que, per fina força, matauã delles tãtos que era grã marauilla. Et quantos querían sobir, tódoslos fazía vĩjr cabeça ajuso, en tal gisa que nõ o querían ja mays prouar, ca todos cayan mortos, hũus sobre outros, dos muros, que erã moyto altos.

Mays ao cõbater dos portaes veeriades tirar pedras et seetas de moytas maneyras, et creçer feridas. Et forõ y moytas cabeças quebrãtadas et moytos nẽbros tolleytos et moytos outros que ficarõ y mortos. Sabede que sse defenderõ moy ben en quanto o poderõ durar. Et forõ y moy carament vendidos. Mays depoys, a por çima, cõprárõno moy mal, ca lles nõ ualjo nehũa cousa, et foy o castelo tomado.

Et segundo a estoria cõta, todos y estõçe forõ mortos, que nõ ficou hũ a ujda. Et nõ aujã delles merçee, nẽ piadade njhũa, mays assy cõmo os podía primeyro matar, assy os matauã. Et vingauã moy durament a morte dos que morrerã dentro. Quando aquesto ouueron feyto, tomarõ todos o arroubo, et leixarõ os mortos, et destroyrõ toda a terra en derredor. Et des estonçe nõ quiserõ y ficar caualeyro nẽ vilão, mays leixarõ toda a terra et todas suas casas, et acollérõsse a Troya. Mays ben creo que aly os buscarã et serã y çercados longament.

98

Cõmo os gregos partyrõ seu arroubo et do cõsello que y dou Agamenõ

Conta a estoria que Agamenõ fezo ficar en hũ lugar todo o auer que acharõ ẽnos castelos, et parteo entre elles tã sesudament que cada hũ ouuo sua parte, qual entẽdeu

---

HT port. todos chẽos et. 8: AMS e KMP vijr; RTC venir tantas de las piedras (id. HT ad. enpos... out. mou. gr. que). 9: AMS e KMP por; HT e. hũa gr. 10: AMS e KMP vijr; RTC yuso. 11: AMS e KMP huus; HT quer. mays...o. de çima dos. 13: ms. vẽeriades...sẽetas; HT t. con p. et s. et outras cousas de. 15: HT et o. m. ficarõ...moy fortemẽte et moy bem. 16: RTC a postremas comp.; HT pod. sofrer et endurar et f. ende moy c. v. todos aqueles que matarõ por quanto d. a postremas c. 17: HT comp. por seu grande dãno et mal ca nõ lles...c. ca o cast. f. t. et elles forom vençidos contra sua voõtade et arroubados de quanto ẽno mũdo aviam a vista de seus ollos. 18: RTC est. y. 19: ms. merçẽe. 20: RTC ueng. dur. 18-20: HT seg. que a c. diz et c. todos quantos ẽno castelo Tenedom estauã para se en el defender et anparar todos f. m. que est. em aquel dia nõ f. tam solamente hũ que escapase de morte a v. et aqueles gregos que o castelo entrarõ eram moyto forçosos et moyto lles pesaua do mal et da morte dos que aly aviam perdidos et por aquesta rrazom nõ a. de nengũ m. nẽ p. n. m. asi cõmo os leões deuorã et tomã et matam as anymalias que acham et as comẽ asy fazia a eles cada hũ mataua quantos podia sem nẽgũa mjsericordia fasta que todos forõ mortos et v. dur. a m. de todos aqueles que morrerom dentro et elles q. 21: RTC rrobo; HT tom. todaslas cousas que acharom ẽno castelo et rroubarõno todo et nõ leyx. y senõ os corpos mortos. 22: RTC desde; HT et desque esto virõ os da terra nõ quis. y mays morar cau. 23: RTC dex. todos la t. et sus; HT leyx. todos a...suas cousas et...Tr. et bem. 24: HT y mortos et desonrrados et chagados et malaventurados et destroydos em tal maneyra que nõ fose sua prol et erã ç. y long.

Cap. 98. 1: RTC rrobo; HT de cõmo...rroubo. 2: HT que ende y; RTC que dio. 4: HT par-

que meresçía segundo sua cõtía. Et poys aquesto foy feyto, tódoslos grãdes señores forõ logo juntados en hũ lugar, hu fezeron sua fala. Et Agamenõ, que era moy bon caualeyro et moy sisudo et outrossy moy cobijçoso de acabar este feyto, falou primeyro entre elles. Et disso assy:

—Senores, quero que saybades que moyto deue home a esquiuar a soberua, ca per sobéruea vẽen moytos perder et nõ gãanã nehũa cousa. Et quen per soberua começa seu feyto, tarde ou nũca pode auer çima de ben. // Et se sse loa ẽno começo, ẽna fin chora et he retrahudo. Et por ende, senores, uos rrogo que mays soberua nõ queyramos fazer, sequer ben sabedes que os déoses nũca della se pagarõ, nẽ ouueron dela cura, ante ouueron senpre grã desamor, et ouueron senpre grãdes vinganças et espantosas daqueles que a fezeron. Et toda sua puña foy et he en quebrantar soberua, ca de tódoslos m[a]es este he peor et o que todo home deue mays esquiuar et partirsse del. Desto sõo eu ben sabedor. Et por ende uos quero dizer en que deuemos penssar. Nós estamos de cõsún cõ nossos ẽemjgos en sua terra, que lles entramos per grã força. Et auémoslles ja tãto de mal feyto ẽno começo que ben sõo çerto que son ende tã sañudos que sse vengarã de nós, se poder ouuessen, cõmo de ẽemjgos, et que farã todo seu poder en se nos defender en esta çidade de Troya. Et Troia he moy forte et ha y moyta gente et moytos caualeyros. Et uós creede ben que elles queren defender moy ben sua vila et tomar vengãça do que lles fezeron. Et quen se en sua terra defende, ha moy grãde auãtajen, ca todo home que sse defende de sua uila, dóbraselle a força cõtra os que vẽen de fora, sequer ja sabedes en cõmo hũa vila, por pequena que seia, nõna pode home tomar tã agiña. Et cõmoquer que os de dentro nõ seian seguros, por forte que a uila seia, pero os de fora nõ poden entrar atã toste, se os de dentro ha ben defenden. Et esto nõ digo eu porque Troya se nos defenda longament, mays porque sera ben de auermos senpre ben et mesura en nosso feyto, et de nõ fazermos nehũa cousa sen aquesto; ca, se fezesemos algũa cousa sen rrazõ et por soberuja, seería grã mal et pouco rrecado. Et por ende deue

Fol. 33r

teu. 5: RTC seg. la su...t. los mayores señ. (id. HT depoys que esto). 6: HT lug. onde f. seu consello et. 7: ms. cobijçoso; AMS cobyçoso; RTC aqueste. 7-8: HT fal. el pr. et. 9: AMS por; KMP señores...por; RTC s. quant mucho d. omne esq.; HT s. quanto o. deue m. fazer por escusar a. 10: AMS veen...gaañan...por; KMP veen...gaañã...por; RTC s. ueo m.; HT vejo...gaañar; RTF vei. 11: HT com. tarde...aver bõo acabamẽto et se se alegra ẽno. 12: KMP (-r-)retrahudo...señores; HT chora et posfaça et rretraẽ del et...señ. eu vos...queyrades. 13: HT se dela. 14: RTC ante le ouyeron... et prisieron siempre; HT ante s. a aborreçerom et a desamarom et por ende tomarõ sempre v. gr. et. 15: RTC que lo fiz. (id. HT q. a sob.). 16: ms. mães; AMS partirse...soo; KMP soo; RTC es el peor; HT he o peor...todos los omes deuẽ...et desto. 17: HT pens. sabemos que est. 18: AMS e KMP eemjgos...por; RTC por muy grand; HT terra et entramosla p. moy grã...avemoslle. 19: AMS ssoo; KMP soo; HT ja f. t. de mal e. c. que eu sõo b. ç. que elles som tam s. contra nos que. 20: AMS e KMP eemjgos; HT se elles podessem c. yam. que. 21: AMS et Troya. 22: ms. crẽede; RTC c. muy bien...querrian m. b. def. su tierra et; HT et cr. que e. queriam def. sua terra et. 23: HT quẽ en s. t. esta tem moy. 24: AMS e KMP veen; HT av. dos que estam de fora ca...dob. sẽpre a f. c. todoslos que; RTC contra lo q. viene de. 25: RTC f. et siq.; HT f. et sequer...villa peq. que se he forte nõna. 26: RTC d. nunca sean; HT tã ag. tomar et...d. nũca s. 27: RTC entrarla tant; HT nõna p. entrar tã t. se a b. d. os que estam d. et nõ d. esto porque. 28: RTC se de nos...auer nos s. 28-29: HT bem aver em nos mes. et rrazõ em. 29: KMP non; RTC fazer nos ning. 29-30: HT cousa que seja sem r. et sen dereyto et se algũa persona a fezer por sua sob. 30: ms. sẽeria; RTC recabdo. Entre nos son los meiores señores del mundo et de mayor entendimjento et por (id. HT señ. que a ẽno m. et de

a seer escolleyto o conssello que entre nós for dado, et deue outrossý seer sabudo per todo o mũdo cõmo sse este feyto começa, et quen ten dereyto ou torto, ca uós ben sabedes, desque este feyto foy começado, que ja por ende morrerõ moytos. Et el rrey Leomedón o começou, que o cõprou moy carament, ca tal vengãça lle foy por ende tomada por que os de Troya se tẽen por desonrrados. Et saben ben que nos enviou ẽno outro dia rrogar el rrey Príamos moyto aficadament que lle dessemos sua yrmãa Anssýona et que nos nõ faría guerra et que auerýa cõnosco paz. Et nõ lla quisemos dar. Et, sen falla, foy grã soberuja et grã mal. Et aujámoslle nós ja tãto mal feyto que de rrazõ deueramos nós cõ el põer paz et amor. Et por ende teño que el que he sen pecado et nõ ha por que temer nehũa cousa, ca, se nós deramos Anssíona, nõ fora rroubada nẽ tomada Elena, assý cõmo foy, nẽ Pares nõ vẽera fazer tãto mal aa nossa terra cõmo fezo. Et veedes de que me pesa: nós rreçebemos desonrra, mays pero moyto mays a rreçeberõ elles, ca senpre se doerã̃ et sse sentirã̃ do que lles auemos feyto. Et por ende, se por ben touerdes, façamos en maneyra que nõ teña nehũ que lles fazemos soberuja, nẽ que lles tẽemos torto. Et se o assý fezermos, depoys que tódoslos ouuermos mortos et catiuados et presos, nosso prez seerá dobrado. Et grã ben et onrra nos vĩjrá por ende, et deytaremos sobre elles toda a culpa, et fica[rã] o dereyto cõnosco. Et todo home deue loar ao
Fol. 33v que quer tomar uẽgãça // do mal que reçebe. Et por ende o dereyto senpre abaixa ao home que mal faz ao outro de que nũca rreçebeu torto. Et por esta rrazõ, señores, se por ben teuerdes, enviemos nossos messageyros a rrey Príamos, que nos entrege Elena et nos faça emẽda do dano et da desonrra que nos fezo Pares en Greçia. Et se noslo nõ desfezer, o torto todo seerá seu et o dereyto nosso. Et serã̃ y destroydos, que nũca poderã̃ goreçer. Et se nos quiserẽ dar Elena et nos ẽmẽdare os danos que deles auemos rreçebudos, nõ auemos mays que lles querer, ante nos saberemos tornar pera nossas terras moy ben, sen nehũa desonrra. Et, par Deus, tãto que fosse nossa onrra, eu quería que fossemos todos en Greçia et partidos desta guerra. Mays pero nõ teñades que uos esto digo por couardía, nẽ por me fazer de aquesto afora, ca nõ he assý. Et pode seer que uos dyrei tãto per que auerey de seer enfamado, pero todavía ao que eu ouuesse

mellor e.). 31: ms. sẽer...sẽer; AMS asseer...por; KMP por; RTC deue seer; HT d. s. escollido... et outr. 32: HT vos moy bem. 33: RTC muchos. El; HT com. que m. caualleyros et outras moytas cõpañas som mortos et o rrey. 34: RTC les; HT lles f. por ello tom. 35: AMS e KMP teen; ms. parece dicir et; RTC des. ca saben; HT tom. que...d. ca sabem...e. estoutro. 36: AMS yrmaa Ansiona; KMP yrmaa. 37: RTC non la. 38: HT avermoslles nos ja f. tanto mal et tanta sem r. et quando nos tal preytesia fazia de bõa rrazõ. 39: RTC deu. con...pec. non; HT deu. com...el he. 40: RTF Esiona. 41: ms. ãa...vẽedes; KMP veera...ter(-r-)a; AMS veera; RTC de lo que; HT do que. 42: HT des. delles mays...mays rr. e. de nos ca. 43: RTC auyamos; HT se ende doerã. 44: AMS fazamos...soberuía; HT em tal man. 44-45: AMS e KMP teemos; HT sob. nẽ senrrazõ nẽ torto. 45: RTC e HT catiuos. 46: ms. sẽera; AMS uosso...vijra; KMP vijra; HT preço s. d. et nossa o. et g. ben nos. 47: ms. fica; RTC fincara; HT et todo o d. ficara con. 48: KMP (-r-)reçebe. 49: RTC a otro; HT q. faz mal a o. 50: RTC (e HT) al rrey...a Elena. 51: RTC si non la desf.; HT et que nos. 51-52: HT se o nõ fezer asy cõmo lle enviarmos dizer nẽ quiser emẽdar o torto que avemos rreçebido de Paris el sera culpado et todo o d. sera nosso et elles s. todos destr. q. n. nos pod. 52: ms. sẽera; RTC q. nos nunca. 53: AMS emendaren; RTC e HT a El. 54: HT a. rrẽ q. lles m. quer. 54-55: HT sab. para n. t. m. bem tornar et sem n. rrazom de des. 55: AMS por deus; RTC bien et sin...por...f. la nuestra; HT par...f. com nosa. 55-56: RTC querria. 56: HT fos. agora en...enpero nõ entendades q. 57: RTC uos en esto d. cou. por me...et bien puede; HT uos aquesto d. cõ cobardeçe por...a afora...et bem p. 58: ms. sẽer...sẽer; KMP por; AMS por...toda vja; RTC dixe; HT s. de vos dizer tanto...tod. enten-

de dar cõssello, sabede que, en toda cousa que eu entẽdesse que dezía dereyto, por amjgo nẽ por emijgo, nõno leixaría de dizer.

99

Cõmo outorgarõ o cõssello de Agamenõ. Cõmo enviarõ a Diomedes et Vlixas al rrey Príamos em messagẽ

Despoys que todos entẽderõ o consselio que Agamenõ aujá dito, cada hũ deu sua resposta. Et os hũus dezíã que aujá dito bon cõssello et os outros dezíã que nõ dezía nehũa cousa. Mays pero ẽna fin do pleito todos sse outorgarõ en aquel cõssello. Et enviarõ logo a el rrey Príamos cõ aquela messajen dous caualeyros: a hũ dezíã Diomedes et ao outro Olixas. Et nõ poderíã achar dous messajeyros mellores pera enviar aló.

Et elles nõ quiserõ tardar mays, et gisárõsse moy ben do que aujã mester. Et vestírõsse moy rricament de panos de féuera, de mill maneyras obrados a bestias. Et tragíã en ssy flores d'ouro et pedras preçiosas. Et leuauã en suas cabeças senllos soõbreyros, que forã feytos en Jndia a Mayor. Et aujã moy bo[n] odor, et erã laurados de prumas de aues de djuerssas maneyras. Et erã obrados per tal natura que pareçía[n] en elles tódaslas colores quando lles o ssol daua. Et yan en dous palafrẽes rruços apomelados, moy fremosos, nũca home ueu mellores. Et as selas et os frẽos erã tã rricos que adur poderíã seer cõprados per auer. Et leuarõ cõssigo dous donzees, et nõ leuarõ armas nehũas; ca, se as leuassen, moyto agina poderíã achar quen lles fezesse nojo.

Et assý caualgarõ anbos per seu camjño a grã pressa, et andarõ ata que chegarõ a Troia ante de meodía. Et quando entrauã perla vila, catáuãnos moyto quantos estauã perla rrua. Et forõ descaualgar aa porta do paaço hu el rrey Príamos sijá cõ todos seus fillos et cõ moytos rreys et duques et prínçepes, que seeríã longos de cõtar. Et falaua cõ elles seu cõssello, cõmo se pararíã aa guerra dos gregos.

---

dede que a aquel a que. 59: RTC deria; HT t. gissa et cousa...que era proveytoso et der. 60: AMS e KMP emijgo; RTC nin enem.; HT nõ leyx. de d. et consellar todo aquelo que es rrazõ bõa et dereyto.

Cap. 99. 1: ms. máis ben di agamẽno; RTC et commo. 1-2: HT de c. todos o. o c. que dou Ag. et de c. os env. (só). 2: AMS e KMP Ulixas; RTC a Vl. 3: HT todos outorgarõ et ent. o c. de A. que el avia. 4: AMS huus; KMP (-r-)resposta...huus; HT dito bõa palavra et bõo; RTC o. dixieron que. 4-5: HT que nõ era nada quanto dizia pero em fim. 5: AMS consello. 5-6: HT fim de todoslos ditos out. et todos se cõcordarõ ẽno que Agamenõ disera et os outros diziã que logo cõ aquel mesageyro a r. P. dous. 6: RTC l. a Pr. 7: HT p. os ala env. 8: RTC detardar...meest. au.; HT quis. dar o feyto a vagar mays logo se apreçeberom et guisarõ...men. av. 9: RTC (e HT) de seda...a bestiones; RTF seie...a bestes. 10: RTC (e HT) tr. en logar de orofreses flores. 11: ms. bor odor; AMS India...bon; RTC (e HT) q. fueron...buen olor...pluma. 12: ms. djuerssas (*dju* escrito sobre *aue*)...pareçia; AMS diuerssas...por; KMP por; RTC (e HT) paresçian. 13: AMS e KMP palafrees; HT col. que som ẽno mũdo quando. 14: HT fr. que n. õme do mũdo veu...e. tam nobles et tã. 15: ms. sẽer... donzẽes; AMS e KMP por; RTC c. solamente dos d. et mas non njn l. a. ca; HT c. duas donzelas tam solamẽte et nõ mays et demays nõ leuauã a. 17: AMS e KMP por; RTC priessa tanto q. lleg.; HT ambos et forom s. c. a mays g. pr. que ẽno mũdo poderom em tanto que. 18: AMS porla; KMP por la...moytos; RTC med. quando; HT q. entrarõ ẽna v. 19: ms. ãa...paaço...sĩja; AMS e KMP porla; RTC e. en las rruas et f. desçender al pal. (id. HT pal. del r. P. onde el sya). 20: ms. sẽcriã; KMP falauã; HT com outros moytos...pr. tantos que s. moyto longo de. 21: ms. ãa; AMS conse-

Et quando chegarõ aa porta do paaço, virõ y estar hũ pineyro de ouro fino, que fora feyto et trageytado per arte de njgromãçia. Et nõ era mays grosso que hũa asta de lança. Et tijna moy grãdes rramos, et cobríã moy grã terra. Mays porque el era assy moy delgado ẽno corpo et suso moy carregado de rramos, marauillárõsse moyto aquelles 25
Fol. 34r rreys anbos mãdadeyros. // Et toueron aquela cousa por grã marauilla, en cõmo aqueles ramos forã obrados sobre aque[l] toro tã delgado. Et teuérõno por moy grã rriqueza. Et descaualgarõ anbos so aquel pineyro, et fórõsse logo pera hu el rrey sijã.

100

Cõmo Olixas et Diomedes cõtarõ ssua messagiẽ a rrey Primus

Qvando Diomedes et Olixas entrarõ perlo paaço hu el rrey sijã, os que y estauã leuãtárõsse cõtra elles, et rreçebéronos moy ben. Et Olixas foy pera el rrey et falou primeyro. Et disso assy: 5

–Rrey Príamos, eu veño aquí dizer mja messajen de parte dos gregos, mays pero nõ te soúdo, ca elles te desamã mays que outra cousa et ben an rrazõ por que. Agamenõ me envía a tj, et mãdate dizer per nós que nos faças dar a Elena, et tornarla emos a seu señor Menelao. Et demays que lle entreges o auer que cõ ela foy rroubado, et que lle faças emẽda da moy grã desonrra que lle Pares fezo en Greçia. Et se o assy fezeres, os 10 gregos an tãto de siso et de mesura que o tomarã todo, et tornarsse an todos pera suas terras, et porrã cõtigo et cõ os teus grã segurãça et grãd amor et grã firmedũe, et teéruola an moy ben, et nũca depoys aueredes de nós dultãça. Et cõsséllouos que nõ aiades en esto siso de moço, ca, se logo nõ quiserdes fazer todo aquesto, tã grã dano pode requeçer qual nõ foy feyto ja mays. Et sabede çertament que agora o podedes emẽdar 15 ou podedes fazer grã pérdida. Et agora mostrade uosso talẽt por que sayban se o queredes fazer ou nõ.

---

llo; HT elles et fazia s. c. em c. se parteria a g. 22: ms. ãa...pãaço; AMS pineiro; HT ch. açerca da p. 23: AMS por...nigromançia; KMP por; HT f. et fegurado por. 24: AMS tijña; KMP tijna; RTC cobria; HT cobria moy gr. circuyto de t. cõ a soõbra que fazia mays. 25: AMS ramos; RTC rramas; HT et em çima moy carr. de rramas m. m. estes r. 26: RTC amos et; HT a. et t. aquelo a gram. 27: ms. aque toro; AMS aquel; KMP (-r-)ramos; RTC fueron...aquel cuerpo tant; HT forom feytos et o. s. aquel corpo tam. 28: ms. sija; AMS foronse; RTC et desçendieron a. so el et (id. HT forom l. p. onde el r. Priamus s. com os seus).

Cap. 100. 1: RTC Ulixas (sempre); HT Vlixas. 2: AMS e KMP Priamus; RTC (e HT) al r. Priamus. 3: ms. pãaço...sija; AMS e KMP quando...porlo; HT p. onde el sya todos quantos ende eram leu. 4: HT leu. a elles...foy logo para...falloulle. 6: AMS mja; RTC vine a. a dezirte; HT veño a. a dizerte. 7: HT soudo por quanto elles...q. a outra c. do mũdo et...rrazom et por ende Ag. el me. 8: AMS e KMP por. 9: RTC Menalao; HT Menalão...et outrosi que. 10: RTC e HT que Paris. 11: HT atanto...am para. 12: AMS firmedume; HT et afirmarã c. et con todoslos teus...gr. seruydũe et. 12-13: AMS teeruola; KMP teer uo*la; RTC ateneruosla. 13: HT de nos av. nẽgũa dult. 14: HT esto consello siso. 15: KMP (-r-)requeçer; RTC recresçer; HT q. nũca ja m. foy f. et. 16: HT emm. et se o nõ fezerdes cõmo vos digo pod. f. g. vosa perda et a. me m. et declarade voso t. por tal q. eu sabea; RTC sepan que quer.

101

Da rresposta que deu rrey Primos

Príamos rrespondeu et disso assý:

–Don Olixas, nõ uos teño por sisudo se uós coydades que eu fezesse cousa por que rreçebesse desonrra et mal; ca, sse eu esto fezesse, desonrrarme ya moy mal. Et se elles a mj meesmo touessen preso, ¿que me demãdaría mays desto que me envía demãdar? Et se Deus quiser, mellor passará este pleito. Et eu nõ farey por nehũa maneyra esto que me elles envía dizer, ca por senpre me seería rretrahudo. ¡Val Deus! ¡que soberua et que despeyto! Elles demãdan a mj o que eu auía de demãdar a elles. Os gregos me destroyrõ primeyrament mja terra et me rroubarõ quanto ouro et quanta prata et quanta rriqueza eu auía. Et do que me pesa mays: matárõme meu padre et nõ me leixarõ yrmão, nẽ yrmãa, nẽ parẽt, nẽ amjgo. Et agora demãdãme que lles faça emẽda. Demays, dizeruos ey que me fezeron: enviey a elles Antenor sobre este pleito, et envieylles dizer que me entregassen mja yrmãa Anssyona, et que lles perdoaría quanto mal auía rreçebudo. Et nõ ma quiserõ enviar, et ameaçárõme moyto, et deytárõme o conde de sua terra moy auiltadament et moyto agiña, et tẽen aynda mja yrmãa por sua barragãa. Et agora veede sua rrazõ et sse deuo a auer pesar ou saña. Dizédelles de mja parte que paz, nẽ pleito, nẽ firmãça, nõ auerán elles cõmjgo, ata que eu seia vingado do que me elles an feyto. Et esto saben elles ben. Demays, fezéronme agora outra
Fol. 34 v soberua: vẽerõ a mja terra, et rroubárõma, et matárõme // y mjas gentes. Et sobre esto enviárõme agora dizer por ameaça et mẽospreçándome que lles faça emẽda do que lles ey feyto. Et sábea Agamenõ et quantos outros gregos y son que nõ auerán cõmjgo trégoa nẽ amor, et que ja por senpre, mẽtre eu uiuer, esta guerra durará entre mj et elles. Et eu lles mostrarey ben quaes son os meus amjgos et qual he o meu coraçõ. Et ben llelo prometo aos dioses, que nũca me por tã pouco elles vẽerõ buscar que eu nõ lles[lo] co-

---

Cap. 101. 1: AMS e KMP Priamos; RTC dio Priamus; HT d. el r. Pryamus aos mesajeyros. 2: HT el rrey Pr. 3: RTC (e HT) si cuyd. 4: HT fez. ou cousa por que rreçebese desonrra et mal des. 5: ms. mẽesmo; RTC me agora embian; HT se porla ventura elles...pr. et en seu poder que...me agora e. 6: RTC dem. ca non aurían mas que demandar et; HT m. se pas. e. pl. ca elles nõ pensam et sabede que eu. 7: ms. sẽeria; AMS retrahudo; RTC man. lo que (id. HT rret. et posfaçado. Val). 8: RTC yo deuya dem.; HT eu deuya a dem. 10: HT q. me mays p. 11: AMS e KMP yrmaa; HT ag. enviãme demãdar. 12: RTC he lo que...a A. (id. HT aqueste). 13: AMS e KMP yrmaa. 14: HT mal et quanta desonrra deles avía...ameaç. et demays enviarõ desafiar et d. 15: AMS e KMP teen... yrmaa; RTC de la tierra; HT deytarõ o c. fora da t. 16: ms. veede; AMS e KMP barragaa; RTC deuo auer; HT por barregãa...rrazõ que me demãdam et se d. aver...et diz. 17: KMP cõmigo; HT paz nẽ amor nẽ firmedũe nõ quero cõ elles nẽ av. comygo...s. bem veng. 18: RTC otra grand sob.; HT me fezerõ et teẽ feyto...elles tã b. que mellor nõ podem et dem. ag. me fezerõ o. grã sob. 19: AMS veeron; KMP veerõ; RTC a la mj t. et robaronla toda et m. mjs g. et s. todo esto; HT rroubarõna toda et m. mjñas g. et s. todo e. 20: RTC embianme a. d. commo por; HT enviamme d. cõmo por rrazõ de am. 21: KMP sabe a; RTC fecho. Bien sepa A. et todos quantos...son con el que (id. HT out. y). 22: RTC uiua; HT m. que eu viua. 23: RTC bien lo pr.; HT bem prom. 24: ms. lles cometa; AMS veeron; KMP veerõ (non corrixen); RTC nunca por t. p. me ellos...non gelo com.; HT nũca me

meta, sse poder. Et, sen falla, uos digo, se uós nõ fossedes mãdadeyros, que uos mãdaría matar. Mays ẏdeuos d'aquí uossa carreyra, que nõ pode de mĩ̃ seẏr saña enmẽtre uos vir aquí.

102

Da rrazóm de Diomedes

Quando aquesto oẏo, Diomedes começou a sorrijr, et disso assẏ:

–Bon rrey, nõ podedes seẏr de saña, se per aquí quiserdes segyr; que, ante que aqueste mes seia cõprido, será aquí cõuosco çen mill caualleyros moy ben armados et sobre moy boos caualos, et pese ende a quen quiser ou lle praza, que uós nõ auedes taes muros, nẽ tã fortes, onde [de] nós possades seer seguro. Et des oymays uos cõuerrá de uos defender de nós en uossas fortelezas, a pedras et a saetas. Et alẏ morrerã tãtos dos uossos et tãtas chagas rreçeberã que moy forte coraçõ aueredes se estonçe nõ fordes desmayado. Mays, quanto agora, nõ uos espantedes de nós, ca chegamos aquí sen armas. Et seede çerto que aquesta coyta uos durará longo tẽpo.

103

Da uolta que creçeu perlo paaco

Perlo paaço creçeu grã uolta do que Diomedes disso. Et logo alẏ estonçe chegarõ duzẽtos caualeyros dos bõos que o quiserã matar, se sse el rrey nõ metera en medio. Et sabede que adur os podo ende partir. Et disso assẏ:

–Amjgos, se el disso folía, por esso nõ he ben de uós por ende cãbear uosso entẽdemento. Et ẽna sua palaura podedes entẽder que nõ ha bon siso. Demays, eu quero que ande seguro qualquer que a mja corte vẽer, quer seia néyçeo ou de mao rrecado o messa-

---

elles por t. p. vierõ b. q. lleslo nõ com. 25: RTC digo que si...uos yo mand.; HT se eu poder...digo que se...mesageyros. 26: AMS ideuos; RTC c. ca non...mientra; HT daqui logo v. c. ca nõ...mentre.

Cap. 102. 1: HT rr. que diso D. a el rrey Priamo. 2: ms. sorrijr; HT esto oy dizer D. a el rrey Priamus c. de asurrijrse. 3: AMS e KMP don rrey...por; HT por aquesta vya quis. s. ca ante. 4: AMS conplido...con nosco; HT este...conv. mays de çem. 5: AMS e KMP boos; HT plaga ca vos. 6: ms. onde nos p. sẽer (AMS e KMP non corrixen); HT onde de nos...conv. def. (id. RTC desde). 7: HT defendervos. 8-9: HT se en aquel dia nõ esmayades ou pauor nõ ouverdes est. mays. 9: RTC espantades. 10: ms. sẽede; HT et demays s. bem çerto.

Cap. 103. 1: ms. pãaco; AMS e KMP porlo paaço; HT das palauras que Diomedes ouvo com Eneas. 2: ms. pãaço; HT cr. moy g. bolta por aquelas palauras q. D. d. a el rrey Priamus et ch. logo a. ben duz. 3: AMS e KMP boos; RTC lleg. bien d. c. de buenos; HT c. moy bõos...quiserom...medio deles et. 4: HT que moyto adur. 5: RTC follia non...de nos de c. por e. nuestro; HT se este caualeyro d. o que nõ deuya et nõ falou cortesia cõ myngoa de siso nõ he b. de llo vos demandar nẽ comear nẽ toruar v. ent. 6: RTC (e HT) en su. 7: AMS e KMP veer. 7-8: HT neyçio quer seja cordo quer bõo

jeyro. Et, se Deus quiser, nũca serey brasmado destes feytos taes. Et nõ quería por mill marcos d'ouro que estes messageyros en Troya rreçebessen dano, nẽ que sse fezesse y tal folía.

104

Da rrazóm que disso Eneas

Eneas sijá cabo del rrey, et disso assy:

–Señor, ascoytádeme hũa pequena rrazón que uos quero dizer. Hũa cousa me semella que uos terría grã prol. Digo que, sse o fol diz sua folía et cousa que nõ deue dizer, que logo lla uededes. Et assy será castigado que nũca depoys ante uós dirá neiçijdade. Et sobre el se deue tornar sua sandiçe, se a disser. Et eu podería agora dizer tal folía per que seería preso ou morto; ca, sen falla, se por uós nõ fosse, grã pesar et onta lles uerría da sandiçe que an dita. Et esto sería cõ rrazõ, ca nos vẽerõ deostar a nossa uila, et ferament forõ ousados pera se mouer pera nos dizer tal rrazõ. Et ben uos digo que quería que sse fossen ja d'aquí.

105

Da[s] palauras que Diomedes ouuo com Eneas //

Fol. 35r Dyomedes, desque oyo as palauras et as entẽdeu que Eneas disso, rrespondeu assy:

–Amjgo, uossa merçee, ben semella que sabedes julgar et fazer cõtos. Et ben o ẽtẽdemos perlas paráuoas que dizedes que uos nõ pesaría se nos algũ mal fezessen. Et ben uos he mester todo uosso saber. Et hũa cousa creede por uerdade, que uos coñosco

---

quer mao se for mes, que este et veña et vaa seguro et estas son as leys et ordenãças dos nobres rreys et emperadores et duques et prinçipes des do começo do mũdo fasta esta ora et dia en que agora somos et por ende se D. q. eu nõ s. o primeyro que desto seja blasfemado nẽ cõsentydor d. f. t. et mays vos digo que nõ. 8: RTC sere yo blasmado...querria. 9: HT mes. dos gregos r. desonrra nẽ mal nẽ dano...y fez. 10: HT (engade varias liñas despois de folia).

Cap. 104. 1: HT E. a el rrey Priamus. 2: ms. sija; RTC cabo el; HT sya asentado açerca del r. Priamus et. 3: RTC ascuchat a mj u. p. r. ca uos q. d. una c. que me; HT asc. agora hũa pouca r. que...cousa que me. 4: HT vos seria g. prol que se o sandio d. sandeçe ou cousa. 4-5: HT deua que logo seja vengada et. 5: KMP uedes; HT dep. dira. 5-6: ms. neiçijdade; AMS neicijdade. 6: RTC neç. ca sobrellos se...dixieron (id. HT diserem...tal cousa por). 7: ms. sẽeria; AMS e KMP por; RTC que deueria seer; HT q. deuya de seer...p. et grande desonrra lles. 8: AMS ueeron; KMP veeron; RTC d. en nuestra. 9: RTC (e HT) os. p. se atreuer a nos mouer tal. 10: RTC querria; HT que seria biẽ que f. ya ydos de a.

Cap. 105. 1: ms. da palauras; RTC e HT de las. 2: AMS Diomedes; RTC D. despues q. ent. las p. que E. d. rrespondiol (id. HT rrespondio). 3: ms. merçẽe; RTC e HT b. me sem. 4: AMS e KMP porlas; RTC (e HT) ent. en las palabras...fiziesse. 5: ms. crẽede; AMS u. sabor...conosço; KMP cõ-

moy ben et que ey moy grã sabor de uos poder achar en lugar hu uos eu podesse dar galardón do bõo acollemento que nos aquí fezestes, que uós auedes dita hũa tal palaura que uos seerá rretrahuda de moytos altos senores. Et uós, que auedes aquí dito aquesto, se ouuessedes tãto de ardimento que quisessedes seyr de aquí, moyto a çerca achariades armas et caualeyros cõ que poderiades gãañar bon prez. Et, sen falla, se o uós fazer quiserdes, de mj uos faço çerto que, aynda que eu coydasse seer morto ou preso, que eu me yría chegando a uós quanto eu mays podesse, et coydaría de uós a tomar vengãça. Et, se o assy nõ fezesse, ja mays nõ sobería en caualo, nẽ tomaría armas, nẽ entraría en batalla. ¡Val, Deus! ¡que barõ et que uassalo de señor! O prínçepe que taes tres uassalos ouuesse cõsygo, moyto deuería seer loado et alegre en sua voõtade, ca nõ podería estar sen mao consselleyro.

106

Da rrazõ que djsso Olixas, et cõmo el et Diomedes se partirõ de Troya, et se forõ pera sua oste

Depoys que Diomedes sua razõ ouuo acabada, Olixas disso a rrey Príamos tal rrazõ:

–Señor, aquí nõ sse uolua mays peleia, nẽ nos digã mays vilanja da que auemos oyda. Ja oy uossa resposta, et nẽbrame moy ben, et cõtarla ey assy toda aos nossos. Et des oymays jrnos emos de aquí.

Mays pero, assy mẽtre estauã falando, Diomedes ya auẽdo suas palauras grossas cõ os outros. Et uoluérasse ontre elles peleia, se Olixas ende tã çedo se nõ partira. Mays Olixas, poys que aquesto veu, tomou a Diomedes perla mão et seyosse cõ el fora. Et caualgarõ anbos en seus palafrẽes et, seyndosse da vila, uirõ passar perlas rruas tãtas rriquezas et caualeyros preçados et mercadores que o toueron por hũa grã marauilla. Et nõ quedarõ de andar ata que chegarõ aa oste. Et forõ descaualgar aa tẽda de Agamenõ.

Et aly sse achegarõ rreys et cõdes et duques et prínçepes et tódoslos prínçepes que aly erã ajuntados, que querían oyr a rresposta que tragía os messageyros. Et elles cõtárõlles logo per quanto passarõ, que nõ ficou ende nehũa cousa, et en qual gisa todo o pleito passou. Et depoys que o pleito ouueron cõtado, tornárõsse a suas pousadas.

---

nosco; RTC e HT que yo uos. 6: RTC pueda; HT vos fallar...pueda. 7: AMS boo; KMP boo...hũa palaura; RTC (e HT) f. ca uos a. d. tal. 8: ms. sẽera; AMS sera retrahuda...señores; KMP señores; RTC e HT que sera. 9: RTC e HT m. çerca. 10: AMS e KMP gaañar; HT armas et syn. 11: ms. sẽer; RTC e HT yo y cuyd. 12: RTC e HT quanto mas...uos tomar. 15: ms. sẽer; HT deuia...podia. 16: HT mal cõsejo.

Cap. 106. 1: AMS disso; KMP djso Ulixas. 2: HT f. a la vueste. 3: KMP (-r-)razõ; RTC e HT al rrey. 5: RTC e HT que yo he o. 6: KMP (-r-)resposta; RTC miembraseme...contargela (id. HT oydo oy). 7: AMS irnos; RTC desde. 8: KMP auẽdo palauras. 9: RTC (e HT) çedo non fuera partido. 10: AMS e KMP porla; RTC pues aquesto. 11: AMS palafrees et seyndose da uila...porlas; KMP palafrees...por las; RTC et en saliendo de la...passando (id. HT viendo pasando). 13: ms. ãa...ãa; RTC f. desçender a la; HT f. desçender a las tiendas del rrey Ag. 14: RTC llegaron luego r. et d. et c. et t. los otros pr. (id. HT los rreys). 15: AMS menssageyros. 16: AMS e KMP por; RTC contaronle (id. HT cosa en).

107

Agora leixa o conto a falar de Olixas et de Diomedes et torna a falar cõmo os gregos enviarõ Achiles a Meersa buscar viandas

Agamenõ et os outros señores grãdes que cõ el ficarã ẽna tẽda, ouuerõ entre ssy moytos cõssellos desauariados. Mays eu nõ me quero detẽer en uos dizer quaes forõ. Mays acaesçeu assy que en aquela sazõ ouuo fame ẽna oste, et acordarõ todos de enviar buscar uiandas. Et teuo por ben de as yr buscar Achiles. Et enviarõ estonçe ao rreyno de Mersa buscalas. Et foy cõ el Télafos, que era fillo de Ércoles, segundo nos cõta Dayres, // et outros dez mill caualeyros moy ben gisados.

Fol. 35v

Et Mersa era hũa terra moy saborosa et moy viçosa et rrica et moyto auõdada de tódaslas cousas. Et ýan todos moy ben gornidos de batalla, et todos de cõsún, et bõos caualeyros. Et sabede que, se batalla buscarõ, que a acharõ moyto a çerca, cõmo agora oyredes, en que moytos caualeyros bõos rreçeberon estonçe morte.

108

Da batalla que el rrey de Merssa, Cateutranes, ouuo com Achilis et cõ Tálafus

Cateutranes, que a essa sazõ era rrey de Mersa, soubo en cõmo os gregos vijnã sobre sua terra porla destroýr. Et puñou porla defender quanto podo. Et ajuntou a ssy tódaslas cõpañas, et foyos rreçeber, mays nõ longe, ca moy a çerqua de ssy os achou. Et tãto que os veu, foyos ferir moy sen medo de toda sua força. Et sabede que os gregos de aquel mester erã husados et nõ sse preçauã de al. Et rreçebérõnos moy ben et moyto ardidament.

Et depoys que forõ todos ajuntados, dérõsse moytos colpes et moytas feridas estrañas. Et feríãsse todos moy sen doo, et nõ sse dultauã de nehũa cousa. Et os de Mersa o fezeron tã ben aquel día que foy hũa grã marauilla, ca defendíã a ssy et a ssua terra moy brauament, et vendíãsse moy caros. Et se nõ fora hũa grã maauẽtura que lles uẽo, os gregos forã todos desbaratados et maltreytos.

Cap. 107. 1: KMP conta a; RTC (e HT) de fablar...D. por contar commo. 2: AMS e KMP Mersa; RTC e. a A. a Mesa; HT e. a Ach. (só). 4: AMS e KMP deteer; HT nõ q. detenervos de dezir. 5-6: HT e. a buscar. 6: KMP touo. 7: AMS uos; RTC Messa; HT Mesa buscarla...Talefus...seg. que nos; RTF Mese...Telephus. 8: HT et outrosy dez...ben armados. 9: KMP et auõdada; RTC Messa; RTF Mese; HT et viç. 10: HT g. para bat. 11: AMS e KMP boos; RTC cons. et bien arreziados et s.; HT cõs. moy b. c. 12: AMS e KMP boos; HT cau. rreç.

Cap. 108. 1: AMS Cateutranos; RTC Mesa Catheutrans; HT M. et Catieutanes. 2: HT Talefus ẽno seu rreyno meesmo. 3: AMS Cateutranos...vijñan; KMP vijñã; RTC Cateutrans (id. 15, 29)... Messa (id. 11, 15, 25); HT Catientanes; RTF Teütrans. 4: HT et traballou por. 5: RTC todas sus compañas...m. çerca; HT t. las suas conpañas...nõ moy alonge. 7: KMP se; HT pr. del et. 9: HT forõ jũtados...moy est. fer. 10: ms. dõo. 11: HT Merssa fez. 12: ms. mãa uẽt. 13: HT gr. ficarã to-

Mays don Achiles catou aly hu ueo a mayor pressa da batalla, et coñosçeu y a Cateutranes, rrey de Mersa, que o fazía moy ben. Et fereu o caualo das esporas, et chegou a el, et deulle hũ tã grã colpe que sse lle nõ podo teer ẽna sela, et deu cõ el en terra, querendo ou nõ. Et desy deçẽdeusse a el, et desenlaçoulle o elmo, et queríao escabeçar. Mays Tálafus, que o amaua, quando o veu assy jazer, desçendeusse do caualo, et foy caer sobre el, et cobreo do escudo. Et rrogou moyto aficadament a Achiles que ouuesse del merçee. Et Achiles lle disso por que o fazía.

–Si Deus me ualla –disso el–. Eu o faço porque ha ben dez ãnos que eu foy aquí cõ el en esta terra, et rreçebéome moy ben, et fézome moyta onrra, et poyna toda sua força en me seruir. Et por esto me pesa de o veer assy morrer.

Achiles, quando lle esto oyo, rrespõdeulle moy ledament, et díssolle que o tomasse, et fezesse del quanto por [ben] touesse. Quãdo os de Mersa uirõ seu señor preso, logo se vençerõ, et desanparárõno todos, et nũca depoys y mays tornarõ. Et os gregos rroubarõ et tomarõ toda a ssua terra, et leuarõ tã grã rriqueza de aquela terra que nũca tã grãde foy tomada en nehũ lugar, nẽ feyto tã grã rroubo.

El rrey Cateutranes era chagado de morte et soubo çertament que morrería ende. Et chamou a Tálafus ante ssy, et cõtou a tódaslas gentes de seu rreyno cõmo auja toda sua terra cobrada per Ércoles, padre de Tálafus. Et díssolles assy:

–Senores, eu auja gerra cõ hũ rrey que me quería deserdar. Et tijna el ja toda mja onrra et toda mja terra en seu poder. Et vẽome fazer ajuda Ércoles, et anparou a
Fol. 36r mj et a toda mja // terra, et matou aquel rrey. Et depoys que aquesto fezo, leixoume a terra quita et liure. Et por ende teño por ben que Tálafus seia depoys de mj rrey.

Et poys esto assy ouuo dito, disso esta rrazõ a Tálafus:

–Porque eu todas estas ajudas rreçebj de teu padre, te leixo todo meu rreyno et te faço del rrey et señor. Et tu auerás del grã rriqueza et grã poderío. Et doute graças, porque veio que te pesa de mja morte. Et tu me farás soterrar onrradament en hũ bon lugar, assy cõmo cõuẽ a rrey, et fazerme ás rrica sopoltura et todo meu dereyto et meu seruiço. Desy guardarás ben tua terra, et amarás ben tuas gentes et sen engãno, et nõ lles faças mal. Et cata ben tua fazẽda, de tal maneyra que todos digã que de bon padre que seyo bon fillo.

---

dos; RTC maltraydos. 14: AMS connosçeu; KMP cõnosçeu; HT a. onde veu m. pr. de bat. 15: AMS Cateutanos; HT Tatyeutanes. 16: AMS e KMP teer; HT se nõ. 18: ms. quandõo; RTC Telaffus (sempre)...assi uio; HT Talefus (sempre)...am. moyto q.; RTF Telephus. 19: ms. ãachiles; HT caer cõ el. 20: ms. merçẽe. 21: HT et el diso se D. me v. eu...porque pode aver dez...eu chegey a. et estoue con. 22: HT em e. sua t. et r. cõ prazer et. 23: ms. vẽer; HT f. por me...veer morrer. 24: KMP Achilles. 25: ms. por touesse; RTC por bien tou.; HT quanto quisese et p. ben teuese...v. a seu. 26: RTC desampararonse; HT dep. mays. 27: RTC toda la tierra; HT rriq. dela què. 29: AMS Cateutranos; RTC Commo el rrey Catteutrans fizo rrey despues de ssy a Thelaffus (título). El; HT Catjeutanes que e. ch. de feridas de. 30: HT Talefus para ante...todas suas g.; RTC r. en c. auyan. 31: AMS e KMP por. 32: AMS señores...tijña; KMP señores...tijna; HT tyña ja. 33: HT et defendeu a mj; RTC amparome. 34: RTC esto. 35: HT leyx. todo meu rreyno lyure...Talefus d. de mj seja r. 36: HT depois que e. ouuo. 37: HT leyxote. 38: RTC aueras ende grand; HT a. delo grã r. et onrra et señorio et d. 39: KMP onrradement; HT da mjña. 41: AMS e KMP engaño; RTC bien toda la tierra. 42: HT de atal. 43: RTC (e HT) padre salio. 44: AMS ricament; HT et desque esto o. d. logo se finou

Et poys aquesto ouuo dito, morreu. Et Tálafus o ssoterrou o mays rricament que podo, et fézoo meter en hũ moymento de mármol uerde, gotado de ouro. Et fézoo vngir de bálssamo. Et poy[s] o ofiçio foy acabado, que lle deujã a fazer, Tálafus rreçebeu menágẽes de tódoslos altos homes do rreyno. Et rreçebeu tódaslas fortelezas et tódoslos castelos da terra et mãdoos moy ben gorneçer et basteçer de quanto mester aujã. Et touo assy todo o rreyno a sseu prazer cõmo quiso.

109

Cõmo Achilis se tornou aa oste et Tálafus fficou ẽno rreyno de Mersa

Esto feyto, Achiles tornousse pera a oste, et rrogoulle Tálafus que o leixasse yr cõssygo, que moy de grado queria seer en çercar Troya, assy cõmo os outros, et outrossy ẽnos torneos que sse y faríã. Et Achiles lle respondeu assy:

–Señor, nõ faledes desto, ca mays cõpre a nós outros que fiquedes en uossa terra et que acorrades aa oste cõ aquelas cousas que mester ouueren. Et parade mẽtes cõmo seia moyto agiña acorrida per uós de vjño et de fariña et de carne et de çeuada et que aja abastamento das outras cousas que mester ouuer. Et nõ poñades este pleito a escarno, nẽ se uos oluide en nehũa gisa, ca fortement o errariades, et retraheruos yan moyto por ende.

Tanto lle disso que Tálafus ouuo de ficar, et don Achiles foysse. Et a cabo de oyto días entrou ẽna oste, et seyrõ todos cõtra el, et rreçebérõno moy ben. Et esto era rrazõ, que per el foy a oste auõdada de quanto mester ouuo. Et Agamenõ et Menelao et Nástor o Uello et Ajas Talamõ et el rrey Ajas et ben outros trezẽtos rreys et prínçepes et duques et cõdes o vẽerõ logo veer, sen mays tardar, a ssua tẽda. Et abraçáuãno et beigáuãno, sen mays tardar, que o amauã de coraçõ.

Et el cõtoulles todo cõmo andara, et o acaesçemento que ouuo cõ as gentes cõ que lidou, et en cõmo en essa peleia matou Cateutranes, rrey de Mersa. Et outrossy cõtoulles

---

et Talefus soterroo o m. onrradamẽte que; RTC sot. quanto mas rric. pudo. 45: ms. fezõo. 46: ms. poy o; HT poys moy bem feyto o of. q. lle avia de f.; RTC r. los omenages. 46-47: AMS e KMP menagees. 47: HT t. los õmes...fort. et villas et cast. 48: ms. mãdoos; HT bast. et garn. 49: KMP touo a ssy; HT teuo todo...quiso et ẽna maneyra que lle plouvo.

Cap. 109. 1: HT t. para a...Talefus (sempre); RTC Thelaffus (sempre). 2: RTC f. en Mesa. 3: ms. perãa. 4: ms. sẽer; RTC c. ca muy...querria...a Tr.; HT c. ca moyto. 5: KMP (-r-)respondeu; HT se ende faziã. 6: HT desto que mays...em voso rreyno et. 7: ms. ãa. 8: AMS e KMP por uos; HT c. m. ag. seja ac. 8-9: HT çeuada et das o. c. que forẽ m. et. 9: HT este feyto a. 10: AMS olvide; KMP (-r-)retraher uos; HT o. por nẽhũa...r. ya; RTC et aueruos yan de rretraer m. 12: HT et tanto...et Ach. 13: HT todos a rreçeberlo moy; RTC era con rr. 14: AMS e KMP por; RTC rr. ca por el f. essa uez la...Menalao; HT rr. ca por...Menalao; RTF Menelaus, Nestor. 15: HT rrey Çejas. 16: ms. vẽer; AMS veeron; KMP duques et todos o veerõ; HT aa sua. 17: RTC besau. ca lo; HT beyj. moy de cor. porque todos lo am. et. 18: HT todo quanto lle acaeçera et cõmo o o. cõ as g. que vençera cõ. 19: AMS Cateutranos; RTC m. a Cateutrans...Messa; HT que pelejou et cõmo em

en cõmo Tálafus ficou por rrey dessa terra, et cõmo lle prometera que auõdaría a oste de vjño et de fariña et de carne et de çeuada. Et gradeçérõllo todos moyto, et disserõ
Fol. 36v que fezera moy bõa caualgada. Et todos aujã ende grã prazer. // Et sõo çerto que os de Troya aueryan ende grã pesar, quando esto lles fosse assy cõtado.

110

Agora leixa o cõto a falar dos gregos por cõtar das ajudas que vẽerõ a el rrey Príamos et por dizer os nomes dos rreys et duques et de cõdes et dos outros prínçipes de grã poder que lle vẽerõ fazer ajuda

Agora diz o conto que os que vẽerõ ajudar al rrey Príamos forõ estes: da terra de Çizilia el rrey Pánderos et Dáster et Apoin o Uello; et adusserõ y moytos bõos caualeyros preçados de armas, et fezeron todo seu poder por defender a çidade. De terra de Calafoya, que he hũa terra çercada de mar, vẽerõ quatro rreys: a hũ dezía Carros, et ao outro Mãssyos, et ao outro Nástor, et ao outro Anfímacos o Forte. Todos quatro vẽerõ moy ben gisados, et adusserõ moy bõa gente et moy ben armados, et poynã toda sua puña en defender o rreyno de Príamos.

Outrossy vẽo y de terra de Liça o bon duque Glaucõ, et Serpendón, seu fillo, cõ el. Et leuarõ anbos a aquela terra tres mill caualleyros. Et vẽerõ estonçe ajudar al rrey Príamos, porque erã seus parẽtes. Et estes sofrerõ moytas coytas, et derõ moy fortes colpes, ante que os gregos gãañassen Troya et a ouuessen a sseu prazer.

Outrossy Enfremos, que foy rrey et señor da Laçona, que he hũa terra moy abastada et que ual moyto, vẽo y et trouxo mill caualeyros moyto ardidos et moy ben gisados de todas armas. Et ben sabede que erã taes que mãterría a guerra, et que fezeron moyta esporoada, et derõ moytos colpes ante que Troya fosse perduda. Outrossy vẽerõ y Hupos o Grãde et Cupesy et o que mays proue vẽo trouxo tres mill caualeyros

---

esta...a Teutyãtes...et c. out. em. 20: AMS et como; RTC et en commo; HT fic. rrey daquel rreyno et c. 21: HT agradeçerõllo. 22: AMS e KMP soo; HT fezerã bõa...ende moy grãde. 23: HT au. gran p. q. lles e. f. cõt.

Cap. 110. 1: AMS veeron; KMP veerõ; RTC c. de f.; HT conto falar...c. as aj. 2: KMP prinçepes; RTC de los condes. 1-3: HT Pr. et quaes forõ os r. et d. et pr. que o v. ajudar. 3 e 4: AMS veeron; KMP veerõ. 4: RTC de tierra; HT aj. el rrey...de t. 5: AMS e KMP boos; RTC Çeliça... Apom; HT Çeçilia...Pandom et Dastor...ad. cõsigo m. et bõos; RTF Sezile...Pandarus, Ampon li v. e Adrastus. 6: RTC pr. en armas; HT def. a terra de. 7: AMS veeron; KMP veerõ; RTC Calafoña...al uno; HT t. çerca do mar et vynã y quatro; RTF Colophon...Caras. 8: RTC Nestor; HT Mãsies...Anfimatus et ao o. forte; RTF Masius, Nesteus li forz e Phimacus. 9: AMS veeron...poyñan; KMP veerõ...poyñã; HT moy guisados...et fazia toda. 10: HT r. del rrey Pr. 11: RTC et otrossi...Serpedon; HT da terra...d. Galandori; RTF Sarpedon. 12: ms. ãaquela; AMS veeron; KMP veerõ; RTC aq. guerra tres; HT a rrey. 14: AMS gaañassen...plazer; KMP gaañassen; RTC g. a Tr. 15: KMP Eufremos...d'Alaçona; RTC Eufremos...de Lançona (Lãcena?); HT Eufremus...de Laç.; RTF Eũfemes...Licoine. 16: KMP y trouxo; HT moyto et veẽo. 16-17: HT bem apreçebidos de. 17: RTC bien se que son...manternan...faran; HT et fezerõ. 18: RTC daran...T. sea p. 18-19: AMS veeron; KMP veerõ. 19: RTC pobremiente; HT Cupesos...veẽo de gẽte tr.; RTF Hupoz...Cupesus.

moy bõos et moy ardidos et que erã moy deseiosos de armas. Et hũ delles era cõde et o outro duque, et ben sey que, ante querrán sofrer moytas coytas, ante que os gregos ajan Troya.

Do rreyno de Çizonia vẽo y el rrey Rremus, et trouxo y moy fremosa cõpaña, ca vẽerõ y cõ el sete cõdes et quatro duques et tres mill caualleyros ou mays, que erã todos seus uassalos et seus naturaes. Et cada hũ deles tragía quen tres caualeyros, quen quatro, quen seys. Et tragía todos armas frescas et nouas, et tragía elmos et escudos et selas pintadas todas a hũa color, que assy llelo quiso el rrey Rremus, por sse coñosçerẽ mellor ẽna batalla.

Outrossy Pyleys et Álcamos vẽerõ y de terra de Traça, que he terra moy abastada de todo ben, onde foy a jente moyto fardida. Et hũ delles era cõde et o outro duque, et cada hũ delles ouuo grã prez de caualaría. Et adusserõ cõsygo dous mill et çẽ caualleyros torquíos. El rrey Pretemisos et seu primo Esterpeses, que erã anbos moy mãçebos et moyto ensinados de todo ben, veerõ y de terra de Pionja. Et adusserõ cõsygo mill caualleyros que nõ tragía lanças, mays todos tragía dardos de açeyro moy tallantes et arquos torquíjs, que lles nõ podería durar longament nehũa jente desarmada. Et sabede que en esta terra de Pionja ha moytos mõtes et sserras moy altas et poucos chãos, et achã y estrayas marauillas et moy desauariadas, et homes de moytas maneyras, et bestias et prouiços // et aues outrossy de moytas naturas.

Fol. 37r

Da outra parte veerõ y Satipos et Miçerres et Álcamos, de terra de Frisa. Et estes erã rreys poderosos et fardidos et que sse cõbatía moy ben. Et cada hũ delles tragía seteçẽtos caualeyros moy ben gisados et cõ moy bõas armas et cõ seus sobresynaes. Et vijnã moy ben gorniçidos de toda cousa que mester aujã. De terra de Doẽta, que he moyto a çerca donde naçe o ssol, veerõ y Anfineas et Sáneas et o prol Fortes. Et erã todos tres cõdes et nũca sse toueron fe nẽ lealdade, mays ouueron guerra todo tenpo. Et agora poserõ entre ssy paz por vijr defender Troya. Cada hũ delles trouxo y mill caualleyros, t[a]es que nũca fezeron falymento en batalla en que entrassen.

20: AMS e KMP boos; RTC et el uno. 20-21: HT e. duque et o o. cõde. 21: RTC coytas que gr. 23: RTC Çissonia...Reemus; HT et do...Çisonya v. el; RTF R. de Cisonie. 24: AMS veeron; KMP veerõ; HT vierõ cõ. 25: KMP cau(-a-)leyros; HT tragiã. 26: HT tr. todos elmos. 27: AMS connosçeren; KMP cõnosçerẽ; RTC pint. a una c. ca assi lo q.; HT hũ c. que a. o quiso...porque se coñosçesem. 29: AMS alcamus veeron; KMP veerõ; RTC Pilex; HT Peloys...he moy; RTF Pileus e Acamus. 30: AMS o jente; RTC bien et onde...et el uno d. e. duque et el o. conde; HT et outro d. 31: HT et trouverõ cõs. 32: RTC Petremissus et su cormano Esterepes; HT t. et el r. Partemjsos? ...Erasmõ; RTF Pretemesus...Steropeus. 33: AMS veeron; KMP veerõ; HT Prionya et trouverõ. 34: AMS aceyro; RTC a. et muy; HT a. moy talladores. 35: AMS poderian. 36: KMP altos; RTC Peonia... sierras muchas et; HT Prionja...s. moyto a. 37: RTC m. et muchas et muy desu.; HT y moyto estr. 38: HT et o. aves de m. maneyras. 39: AMS Micerres et Alcamus; KMP Sa(-n-)tipos; RTC Santipus et Miçeres; HT de outra...Satipus et Mjçeres et Alamus; RTF Antipus e Merceres e Thalamus. 40: RTC traya; HT ardidos que...tragia. 41-42: HT caual. moy garnyç. de armas et de...aviã para guerra et cõ s. sob. para terra de. 42: AMS vijñan...dõeta; KMP vijñã; RTC todas cosas...Doeta; RTF Boëce. 43: AMS acerca; KMP Ansineas; RTC m. çerca de o naçe...Anffinas (Parker Anssinas) et Sanias...Fortis; HT Seneas et Apolomytes; RTF Asimas, Fortis li proz e Sanias. 44: HT t. seu tẽpo. 45: AMS e KMP vijr; RTC pusieran...d. a T.; HT Tr. et cada. 46: ms. tães; AMS falimento; RTC

Beotes et Pieros vẽerõ y de terra de Beonjta. Et jaz tras hũ grã mar, et he hũ moy grã rreyno et moyto esquiuo, et nõ ha y trijgo nẽ orgo nẽ pan per nehũa maneyra, et os que y morã comẽ todos espeçias et froytas de moytas gisas, et an grãde abastança de pescados et de moytos veados, et nehũ home nõ come y al senõ aquesto. Et anbos aques- 50 tes rreys trouueron y seteçẽtos caualleyros de moy bõos caualos, et andauã moy ben armados. Et seede çertos què passarã per moytas coytas et per moytas afrontas, ante que Troya seia perdida, nẽ ja mays nõ sse partirã dela ata que a fin seia da guerra.

Filomenjs, que era rrey de Palfojonan, vẽo y outrossy. Et sabede que esta terra de Palfagona he moy pouco nomeada, segundo eu acho en scripto, ca ela he tan chegada 55 ao sol que eu sõo marauillado como nẽ por qual maneyra nehũ home aló pode yr, nẽ vĩjr outro dela. Et foy grã marauilla cõmo Filomeus d'aló podo vĩjr. Et sabede que este Filomeus era hũ tã grã caualleyro que semellaua gigãto, et ferament era forte et ardido et orgulloso. Mays de cõmo el soubo a çerca de Troya, esto nõno ssey, ca nũca llo nehũ enviou dizer nẽ rrogar que vẽesse y, pero que vẽo y moyto apostadament et moy ben 60 gisado. Et trouxo cõssygo tres mill caualleyros moy ben gornidos de todas armas. Et sabede que el et suas cõpañas que sofrerõ moytas coytas et moytos peligros ẽno camjño. Et durarõ en passar dez meses et tres somanas. Et desque de alá partirõ, perderõ moytas gentes ata que chegarõ a Troya, ca passarõ per tã fortes lugares que, a poucas, y nõ despereçerõ todos. Et, sen falla, foy moy grã marauilla cõmo y nũca poderõ chegar. 65

Et esta cõpaña que cõssygo tragía Filomenjs de terra de Palfadonja era moy forte et moy marauillosa et de moy grãde orgullo. Et aujã rrostros de gr[i]fos, taes y auja, et nõ erã armados cõmo os troyaos, ca elles tragía escudos de coyros et borlados de pedras preçiosas, das que saen ẽno rrío de Éufrates et ẽno rrío de Trigros. ¿Que uos dyrey? O peor escudo delles ualya mays que o mellor de todo Troya, et daquela gisa tragía os 70 escudos et os freos et as selas. Et tragía todos pendões et sobresynaes de púrpura uermella. Et ben sey que ferament fará de ssy falar ẽnos torneos et que por pauor nẽ por couar-
Fol. 37v día nõ desanparará // a Troya ata que a gerra seia acabada.

Et depoys desto chegou Persses, que era rrey de Etiopía. Et vẽo y cõ el seu sobriño Metõ, que era fillo de hũa sua yrmãa que ouuera grã prez de bondade. Et era moy 75

---

bat. que; HT ataes. 47: AMS veeron; KMP veerõ; RTC Boetes...Boetina et esta Boetina iaze; HT Boetres et Poetres; RTF Boëtes e Epistroz...Botine. 48: AMS triigo...por; KMP por; RTC pan de ning.; HT esq. ca nõ ha tr. 50: RTC come alli al; HT nẽhũ nõ c. y. 51: AMS boos...andaban; KMP boos; RTC r. aduxieron alli s. 52: ms. sẽede; AMS e KMP por...por. 53: HT nẽ nũca se ja m. partirã...a g. seja fijçida. 54: RTC Palfagona; HT Pelfojona; RTF Philemenis...Paflagoine. 55: HT Pelfojona...esc. porque ella; RTF Paflagoine. 56: AMS e KMP soo; RTC alla pudo; HT man. õme. 57: AMS vijr...Filomenis...vijr; KMP vijr...Filome(n-)os...vijr; RTC otro uenir...F. della p.; HT nẽ v. d'aló...Filomenjs...vĩjr sab.; RTF Philemenis. 58: AMS Filomenis; KMP Filome(-n-)os...gigantо; HT Filomenjs. 59-60: RTC embio ning. 60: AMS veese; KMP veesse; RTC pero ueno; HT veẽo moy apostamẽte. 61: HT bem apreçebido et tr. 62: AMS compañas; HT cõp. sof. ẽno c. m. coytas et dur. 63: KMP perderon; HT p. dous meses. 64: AMS e KMP por. 64-65: AMS despareçeron. 65: RTC fue grand; HT sem dulda foy. 66: RTC Palfagonia; HT Palpajona. 67: ms. grĩfos; AMS rostros de grifos; KMP grĩfos; RTC de grand...griffos...auyan; HT grinfos; RTF que mout par ert fiere e grifaigne. 68: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; HT broslados. 69: RTC Eufratres...Tigris; HT Tygres; RTF Tigris. 70: RTC toda T.; HT esc. de todos elles v. mays ca o. 70-71: RTC trayan los fr. 71: AMS purpora. 72: HT q. fortemẽte f. 74: RTF Serses. 75: ms. hũa entreliñado; AMS

rrico et de grã ualor, que era señor de dez çidades. Et estes anbos veerõ de moy longa terra, et poserõ sete meses ẽno camjño. Et este rrey Persses vijña moy rricament et moy nobre. Et tragía cõsigo moytos cõdes et moytos duques et outros moytos caualeyros de grã prez. Et nõ tragía lanças, mays tragía (lanças mays tragía) dardos moyto agudos, cõ que tyrauã moy ben et que erã todos enpoçoados, et as saetas outrossy que tragía. 80
Mays sabede que Deus nõ fezo ẽno mũdo pez nẽ outra cousa que tã negra fosse cõmo era este rrey Perses et seu sobriño, nẽ que sse cõparar podesse aa sua negrura.

Depoys desto outrossy chegou y de terra de Carasta Eseus, et Achílagos, seu fillo. Et erã anbos moy parẽtes del rrey Príamos, et anbos ouueron grã prez de bondade et de ardimẽto de caualaría. Et trouxerõ dez mill caualleyros cõsigo, taes que ben sey que nõ 85
farã falimento en batalla en que entrẽ. Desy outrossy chegarõ y el rrey Esdros et el rrey Friõ, de terra de Agresca. Et sabede que aquesta terra he ysla de mar, et he moy longe de Troya, et a jente dela he moy braua et moy crua. Et trouxerõ aly anbos et dous moy grãdes cõpañas et moy bõas, et taes que os troyaos et outro qualquer sse terría por ben ajudado delles. 90

Outrossy cheg[ou] y de terra de Alysonja, que he çerca de Femenja, hu ha as moy bõas espeçias, Pitroplés, hũ rrey moy bõo, uello et moy sabedor de çiençia, que era tan leterado que sabía tódaslas sete artes. Et adusso y cõsigo hũ Sagitario de que todos sse fazía moy marauillados. Et os gregos aujã del moy grã pauor. Et, sen falla, nõ era sen rrazõ, ca fero jmijgo teuerõ en el mẽtre durou. Mays os dioses nõ quiserõ 95
que el moyto durasse. Et uós oyredes despoys cõmo passou sua fazẽda.

111

Cõmo Éytor foy prínçepe et señor de tódolos que ue[e]rõ a defender Troya, et cõmo parou suas gentes, et quaes fezo príncipes delas

Destes que uos ja nomẽey, que vẽerõ ajudar a el rrey Príamos, os hũus vẽerõ y cõ

yrmaa; KMP Mẽtõ...yrmaa; RTC Menton; HT Metõ; RTF Mennon. 76: RTC (e HT) u. ca era. 77: AMS Perses; RTC Persees; RTF Serses. 79: AMS non indica a repetición. 80: AMS tirauan; HT seetas que. 81: KMP mundo; HT tr. et sab. q. nũca D. fez. 82: ms. ãa; AMS e KMP Persses; RTC eran...Persees; HT era; RTF come il erent. 83: KMP Tarasca...A(-r-)chilagos; RTC d. destos...Tarasca (Carasta? Carasca?)...Achillagus; HT et d. desto chegou...Arrastra...Achilles; RTF Therace...Heseüs...Archilogus. 85: RTC tr. y mill; HT tr. cons. dez m. cau. taes. 86: RTC e. et desy...Esdras; HT fal. na b. en q. entrarẽ et d. cheg.; RTF Edras. 87: KMP Agresta; RTC Fion...Agresta/Agresca?; HT Egresta; RTF Fion...Agreste. 88: RTC amos a dos; HT gente d'aly he...cruel... anbos moy. 89: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; HT et quaesquer outros se terriã. 90: HT ajudados. 91: ms. chegarõ (AMS e KMP non corrixen); RTC dellos. Desi allego y; HT o. chegarõ...Elysonja... açerqua de Femynja onde ha moy; RTF vint...Alizonie...Femenie. 92: ms. moy bõo uello (bõo entreliñado); AMS Pitroplos...boo; KMP boo (-et-) uello; RTC rrey muy uieio; HT Pãtioplus; RTF Pistropleus, uns reis veillarz. 93: HT et trouvo y. 95: AMS imijgo; KMP fera jmijgo; RTC mientra el duro. 96: KMP oyredes cõmo; RTC que luengamente dur.; HT fazenda et fijnçeu sua vida.

Cap. 111. 1: ms. ueorõ; RTC vinieron; HT prinç. de...vierõ. 2: RTC vin. def. a Troya...partio; HT a d. et...et fezo. 3: KMP prínçipes; HT falta delas. 4: AMS nomeey que veeron...huus vee-

medo et os outros cõ grãde amor, et deles por señorío et deles por proheza, pero aquelles mays veerõ y por parẽtesco que aujã cõ el. Et desque Deus o mũdo formou, nũca home oyo falar que tan grã caualaría fosse ajuntada por defender hũa vila. Et quérouos ende dizer o conto.

Sabede que os que aquí forõ nomeados son quareẽta et tres rreys, et outros que veerõ y que nõ son nomeados nẽ escriptos per seus nomes. Mays pero o que mays poblement delles vẽo, trouxo y mill caualeyros cõsygo. Et cõtando y todos, hũus et outros de cõssún, forõ çento et tres rreys. Mays depoys durou tãto a guerra que chegarõ y moytos prínçepes et moytos rreys de ánbaslas partes, que eu nõ cõto aquí nẽ cõtarey.

Et tódoslos que veerõ a defender Troya toueron por ben que Éytor fosse prínçepe et señor de todos. Et el partío logo suas cõpañas, et deulles a sseu yrmão Troylos por caudillo, et outras deu a Pares, et outras a Deÿfebus, et outras a Antenor, et outras
Fol. 38r a Eneas, et outras a Polidemas. Et fézoos senores et prínçepes delas, et mãdou que // nehũ home nõ sobisse en caualo, nẽ seÿsse a njhũa parte, sen llo mãdar seu prínçepe.

Et, sen falla, lles era mester de os arrenjar et de os castigar ben, ca os gregos erã taes caualeyros et tã fortes et tã orgullosos et tã ardidos et de tã grã prez que, se os troyãos nõ fossen ben armados et castigados ou nõ ouuessen medo ao prínçepe que aujã, tã sandiament poderíã seÿr que moyto agiña poderíã todos seer mortos ou perdidos. Mays ordenarõ assÿ todos sua fazẽda et posérõna tã ben que nõ podíã mellor. Mays ben uos digo que de hũa cousa nõ aujã asperança os troyãos nẽ sospeyta que fossen cõbatudos ẽnos muros. Et por esto nõ catarõ ẽna çerca lugares hu sse defendessen. Mays pesaua moyto a todos porque a oste dos gregos tãto tardaua.

112

Agora leixa o conto a falar dos de Troya et torna a cõtar dos gregos, que estauan aÿnda en Ténedon, et cõmo Palamades chegou y cõ trijnta naues

Conta a estoria que os gregos estoueron senpre en Ténedon, que nũca ende se moueron ata que chegou Palomades. Et trouxo cõsigo trijnta naos carregadas de moy bõas cõpañas et de moy bõos caualeyros. Et sabede que en toda a oste nõ auja mellores tres

---

ron; KMP nomeey que veerõ...huus veerõ; HT Estes. 5: RTC pero que los mas; HT cõ amor. 6: HT et sabede que despoys que o m. D. formou. 7: HT fal. de tã g. c. que f. jũtada. 9: HT nom. que son...et outrosi outros vierõ. 10: AMS e KMP por; RTC escr. en sus nomjnas mas; HT escr. nẽ nom. per...enpero. 11: AMS e KMP huus; HT tr. cõs. m. cau. et c. todos. 11-12: RTC y unos et o. todos de. 12: AMS fforon; KMP tãta; RTC tres mas. 12-13: HT rreys et tãto dur. a...y depois m. 13: RTC conte aqui. 14: AMS veeron; KMP veerõ. 15: RTC dio dellas a; HT señor deles et. 16: RTC Tr. et o. a Paris. 17: ms. fezõos; AMS e KMP señores; RTC e RTF Polidamas; HT Polydamas...deles. 19: HT sen dulda eralles...os enderẽçar et cast. 21: RTC bien animados et. 22: ms. sẽer; RTC pod. seer t. perd.; HT pod. seer m. 23: HT todos asi...et fezerõna tã; RTC podrian. 24: HT c. os tr. nõ a. asp. nẽ.

Cap. 112. 1: RTC c. de f. 2: KMP Palamedes; RTC et de c. Palomades; HT Palomades ch. cõ. 3: KMP nũca se; RTC dende. 4: KMP Palomedes...carregados; RTC que les llego...naues; HT navios moyto grandes garnjçidos de moy. 5: AMS e KMP boos; HT de nobles cau. 6: AMS poy-

del. El era moyto entendudo et moyto enjenoso et moyto ardido, mays poynãlle grã culpa et aujãlle que retraer porque tãto tardaua. Et el escusouse moy ben, et rrogoulles que lle nõ posessen culpa, ca el fora moy maldoẽt et moy longo tenpo, et que por esta rrazõ fora seu detẽemento, que nõ chegara ha Atẽnas quando (he) os outros. Mays tãto que fora são que sse coytara de andar o mays que podera, et por ende que nõ deuja seer culpado.

Et os da oste o rreçeberõ moy ben et sesudament, et forõ moy ledos todos, porque era moy ben gorido. Et a todos prougo moyto cõ a sua vijda, et gradeçíãllo quanto mays podía. Et rrogárõlle todos en praça que lle prouuesse de seer senpre en seu cõssello, ca era de bon entẽdemento et que os cõssellaría senpre ben.

113

Do acordo que os gregos ouueron cõmo tomarõ porto em Troya et do consello que dou Palamades

Mentre que os gregos forõ en Ténedon, foy senpre seu cõssello que entrassen de noyte ẽno porto et que çercassen Troya. Mays aynda que elles quisessen, nõno podía fazer sen rreçeber moy grã dãno, ca elles nõ podía cometer per tal gisa que, quando quisessen entrar ao porto, que sse nõ ouuessen de chegar tãto aa vila que o nõ podía tomar tã ligeyrament, se y ouuesse quen o defender, aynda que os que guardassen o porto fossen pouca cõpaña. Desy desanparauã moy loucament suas naues. Et por esta rrazõ nõ sabía que fezessen. Et falarõ moyto en aquesto, et ouueron cõsello de moytas gisas.

Desy assũárõsse todos hũ día, os mellores da oste, a auer seu acordo que faría sobre aquesto. Mays eu nõ uos posso cõtar quantas rrazões y forõ ditas, mays dizeruos ey a rrazõ que y disso Palamades, et outorgarõ todos sua palabra et fiauã en el moyto.

–Señores –disso el–, hũ ãno ha que uós aquí aportastes et nũca aynda uistes
Fol. 38v Troya. // Et dízẽnos que depoys entrou y moyta gente et que fará sua força ẽna defender. Et, sen falla, ben deujamos entẽder que todo o mũdo auerá que retraher de nós

---

ñanle; KMP poyñã lle; RTC del ca el...pon. ya grand; HT tres ca el. 7: KMP (-r-)retraer que...escuso se; HT et rretrayã del porque tardara tãto. 8: RTC mal dol. muy; HT et por. 9: AMS deteemento; KMP deteemento...Atenas quando he os outros; HT quando os; RTC f. el su...quando los. 10: RTC a. quanto mas pud. 11: ms. sẽer. 12: RTC muy gozosos todos; HT et moy ses. 13: AMS e KMP vijda; HT era el moy...prouvo da sua...agradeçiãllo todos quanto. 14: ms. sẽer. 15: HT de moy bõo.

Cap. 113. 1: RTC que griegos...tomarian; HT ouv. et c. 2: RTC e HT Palomades. 3: HT s. o seu. 4: RTC (e HT) n. al puerto. 4-5: HT que o e. q. faz. nõ p. sen. 5: AMS e KMP por; RTC non lo pod. 6: ms. ãa; AMS poderian; HT ouv. a chegar...v. ca o; RTC podrian. 7: RTC lig. sol que ou. y quien. 8: RTC des. loc.; HT moy sandiamẽte suas. 9: RTC conseios. 11: HT et ajũtarõse desi todos. 11-12: HT seu cõsello sobr'esto que f. mays. 12: AMS rrações: HT rr. se y pasarõ mays. 13: HT Palomades; RTC Palomades et otorgaro[n]le...p. ca f. 14: HT et diso asy señ. hũ... que aqui; RTC aun nunca. 15: HT v. a Tr. diz. que moyta g. e. em ella desp. et q. f. quanto poderẽ porla def. 16: KMP (-r-)retraher; HT et ben d. a ent. 17: HT t. et dem. f. y moy grãde. 18: AMS

por esta tardança que fezemos. Et en grã desonrra se nos torna. Demays fazemos y grã nosso dãno, ca elles fezeron entretãto cárcouas et baruascãas, et rrenouarõ os muros, et fezeron barreyras de moytas (de moytas) gisas et ouueron moy grã uagar de sse afortelezar moy ben. Et fezérono de tal gisa que coydan a poder mays que nós. Et tẽen outrossy que nõ ousamos des oymays seyr d'aquí, nẽ solament de yr a elles aos cometer. Et por ende nõ me semella que os podedes entrar sen sospeyta, nẽ çercalos. Mays terría por rrecado que nõ estouessemos aquí mays, ca ben podedes saber tãto por uerdade que nõ yredes a elles en nehũ tẽpo, que nõ achedes batalla. Et quanto mays tardades, fazedes grã uosso dãno. Et sse a elles forades quando aquí chegastes, mays uos dultarã que uos agora dultarã. Et quen deu cõssello que os leixassen basteçer et buscar a ujda, nõ deu bon cõssello, ca eu ben creo que as naues nõ ou[u]eran cõtrasta, nẽ outro enbargo, qual agora auerán, se elas logo chegarã dereytament aa vila, assy cõmo aportarõ. Et des oymays eu nõ sey outro cõssello senõ o que uos agora dyrey: que logo, sen mays tardar, gisemos nossas naues o mellor que podermos et, depoys que forẽ ben preçebidas et ben gisadas de batalla, armemos moy ben nossos corpos, et uaámonos dereytament aa vila, et cõbatámonos cõ elles, et nõ tardemos mays, ca nõ sey por que os leixamos. Et sabede que esto nos cõuẽ de fazer, et praza ende a quen quiser; ca, sse por força os nõ cõquirimos, per al nõnos podemos entrar. Agora uaamos y et façamos o que podermos fazer, et nõ aia y outro cõssello. Mays todauja fazede en gisa que cras ẽna manãa seia a vila çercada per força ou per al, ca, se nós tomamos Troya, ledos et cõ prazer tornaremos a nossas terras.

114

Cõmo outorgarõ todos o cõsello de Palamades et cõmo fezerõ azes das naues que tragíam

Quantos estauã en aquel lugar loarõ todos este cõssello, et leixarõ passar a noyte, et quando foy outro día, ante que o sol seísse, os castelos forõ todos moy ben aparellados perlas naues et moy ben bastidos de armas et de quanto mester aujã. ¿Que uos dy-

---

e KMP baruas caas. 19: AMS non indica a repetición. 19-20: RTC enfortalesçer. 20: AMS e KMP tecn; RTC c. poder. 21: RTC desde; HT ous. de partir d'aqui nẽ tã solamẽte...e. para os com. 22: HT podemos. 23: AMS verdade; RTC estudiessedes mas aqui ca; HT pod. entẽder tãto que. 24: HT e. a nẽhũ. 24-25: RTC f. u. gr. danno; HT tard. tanto mays v. d. faz. et. 25: HT dult. ca vos. 26: HT et o que deu...buscar ajuda nõ. 27: ms. oueran (a primeira letra está corrixida); RTC ouyeran. 27-28: HT averã cõquista qual. 28: ms. ãa; AMS uila; RTC si las luego; HT cõmo aqui ap. 29: RTC desde. 30: KMP *per*çebidas; HT tardar apreçebamos nosas...et poys; RTC f. bien castelladas et bien g. 31: ms. uãamonos; HT preçeb. de batalla...vaamos. 32: ms. ãa; AMS uila; HT t. aqui mays; RTC ca yo non se por que lo dexemos. 33: HT vos...aplaza. 34: ms. uãamos; AMS por; KMP coquirimos por; HT v. ala et. 34-35: RTC que deuemos fazer. 35: AMS e KMP manaa; HT que bem çedo de manãa. 36: AMS por...por...plazer; KMP por...por; RTC tomaremos Tr. gozosos et.

Cap. 114. 1: RTC Palomades; HT de cõmo...Palomades. 3: AMS consello. 5: AMS e KMP

rey? Dizẽ que jente nũca foy tã ben armada, nẽ tã ben gisada. Et fezeron logo azes das naues et mãdarõ quaes fossen ẽna deãteyra et quaes fossen enpós elas. Et meterõ deãt çen uelas de pórpuras et de çendaes, leuãtadas ao vento. Desy descoserõ logo mays de mill sinas, que leuarõ tendudas. Et gorneçerõ ben os bornes das naues de azcũas et de elmos et de escudos et de lanças et de dardos et de fachas et de baestas et de bisarmas et de espadas, tã ben forõ gornidos todos que foy hũa grã marauilla. Depoys destas çento, poserõ outras çẽto depús elas.

Et poys que estas duzẽtas naues começarõ de singrar, a grãde oste vayas moy ben segindo, cõ pendões et cõ synas moy rricas. Et sabede que nõ pareçía nehũa cousa do mar quanto mõtaua a quinze légoas moy grãdes. Et yan cõtra a vila quanto mays dereytament podía // et moy ben aderençadas. Mays eu sey moy ben que tãto nõ auerán de força que nõ achen y que lles uede o porto. Pero que, ante que o día saeu, moytos gregos tomarõ porto. Mays carament o cõprarõ, ca, segundo a estoria cõta, nũca, desque o mũdo foy feyto a acó, foy tomado porto cõ tan grã dãno, nẽ cõ tã grã morte, ca moytos desçenderõ y que perderõ as cabeças, quando al nõ poderõ fazer.

Fol. 39r

115

Cõmo Protesalao fezo quebrar as naues em terra et os troyãos defenderõ os portos

Qvando virõ os troyãos que os gregos aportauã, seyrõ todos a eles, cada hũ cõmo ante yr podía, en tal maneyra que nehũ nõ podía atẽder prínçepe nẽ señor. Mays yan todos en rrendón et forõ todos asũados moyto agiña ẽna rribeyra hu os gregos aportauã. Mays os das naues, despoys que uirõ que por nehũa cousa nõ podía outro cõssello tomar, seyrõ prender porto per força. Et leixárõsse yr aa terra, et armárõsse todos o mellor que poderõ, ca uirõ estar seus ẽemjgos moy ben gisados pera os rreçeber. Et sabede que nõ ouuo y tan ardido, nẽ tã de prol, que os moyto nõ dultasse et que o coraçõ nõ ouuesse demudado.

Mays Proteselao, que era rrey de Pelaria et que tragía a deãteyra das çẽ naues, cõmo era moy bon caualeyro et moy ardido, fézoas yr todas çẽto a uelas tẽdidas. Et o uẽto,

---

por las; HT ap. et m. bẽ b. perlas n. de armas...avia mester; RTC aueryan. 6: RTC dire? Gente; HT que nũca f. g. tã. 7: RTC empos dellas; HT e. elles. 8: AMS porporas; RTC çend. leuados a uiento; HT çinque uelas...desi descobrirõ logo. 9: AMS azcunas; RTC de las a. et de los yelmos; HT g. moy bẽ. 11: HT bem g. f. todos...destas pos.; RTC guarnidas todas. 12: KMP çento de pus; HT ç. empus e.; RTC ç. que fuessen empos dellas. 13: HT et depoys; RTC hueste fuelas. 14: RTC et señas tendidas muy. 15: RTC quanto duraua quinze. 16: RTC enderesçadas...se bien q. tanta; HT enderẽçadas... que tãta nõ averia. 17: RTC saliesse. 18: HT conta a est. 19: ms. ãaco. 20: RTC al y non.

Cap. 115. 1: HT de cõmo. 2: RTC et commo tr. deffendien el puerto. 3-4: HT cõmo mays p. yr. 4: RTC ning. at. non p. pr. 5: AMS asunados; RTC t. de rr.; HT t. a rrãdom...onde. 6: HT n. guisa nõ. 7: ms. ãa; AMS por; KMP por...yr a terra. 8: AMS eemjgos...rreçebir; KMP eemjgos. 10: HT mudado. 11: HT Pel. que...das çinque; RTF Pilache. 12: RTC velas todas tend.; HT t.

que era grãde et forte, pósoas todas fora en seco moy ligeyrament en terra. Et elas forõ logo abertas et despeçadas. Et morrerõ y ẽno mar moy bõos caualeyros et que ualyan moyto.

Et os troiãos os rreçeberõ assy cõmo sayan das naues, et tragiãnos moy mal. Et toda sua cõpaña era ẽnos matar et ẽnos destroyr, que ja mays nõ ha home que cõtar podesse a morte et o dãno que rreçeberõ en tomar aquel porto, ca mays espessos cayan as saetas et os dardos sobre aquelles que queríã gãañar o porto que podería caer chuuja quando caesse espessa. Et dáuãlles a mãtenẽt, de parte das espaldas, tã grãdes feridas que nõ foy y tal que ja mays coydasse escapar.

116

Cõmo outras çem naues tomarõ porto

Depoys que estas çẽ naues forõ peçeadas, cõmo uos ey dito, forõ vençidas en tal maneyra que nõ aujã ja defenssón, ca mays de seteçẽtos caualeyros de bõos que en elas andauã erã ja mortos. Mays logo as outras çen naues chegarõ, suas uelas tẽdidas, armadas de tomar porto. Et aly forõ as uozes et os braados moy grãdes et todos yan esforçados et moy fardidos, mays dultarõ moyto quando virõ os troyãos, pero baixarõ suas uelas pera prender porto.

Et os de Troya os seyrõ y a rreçeber, et defendíãlles o porto moy brauament. Mays os das naos tragíã tres mill beesteyros, et nõ quedauã de tirar saetas ẽna mayor espessura que vijãn, en tal maneyra que moytos dos da uila forõ aly mortos, et achárõsse moy mal daquelas saetas. Et chegou essa ora hũa grã cõpaña das naos, ajuntados et en tropel. Et Proteselao entraua ẽno lugar hu quebrarã as naues, defendéndosse moy ben et moy brauament, et acabdelando ben sua cõpaña, cõ sua espada ẽna mão. Et matou estonçe aly moytos, et fézoo tã ben, et deulles tan grã batalla que, sse el nõ fosse, tódoslos seus
Fol. 39v forã perdudos, // que nõ ficara y nehũ a vida.

Et troyãos fezerõ estonçe hũa esporoada de que os gregos rreçeberõ grã dãno et grã perda, ca rreçeberõ tãtos colpes que os nõ podíã ja sofrer per njhũa maneyra, nẽ

çinque as velas. 13: RTC seco lig. por la t.; HT seco et moy l. dar en. 14: AMS boos; KMP despe-(-da-)çadas (é innecesario) ...boos; RTC despedaçadas...cau. que; HT despedaçadas...moy nobles c. et. 16: AMS troyãos; RTC reçibian; HT tr. ali moy. 17: KMP era ẽn ẽn*os; RTC su puña era...dest. que ay mas non; HT et dest. que nõ...que o c. 18: AMS espesso; RTC r. estonçe en...espessas; HT espessas. 19: AMS e KMP gaañar; HT p. ca pod. c. a ch. 20: RTC q. cae...dau. mant. 21: HT foy tal q. nũca ja.

Cap. 116. 1: RTC t. el p.; HT de c. as outras. 2: RTC que las ç.; HT estas çinque...espedaçadas...vençidos. 3: KMP auja(-n-) ja denfensson...boos; AMS boos; HT dos bõos. 4: RTC tend. alliñadas de; HT cinque. 5: ms. braados; HT arm. para tomar. 6: HT abayxarõ. 7: HT p. tomar p. 8: HT s. logo a. 9: ms. bẽesteyros; RTC naues; HT naves tr. cõsigo tres. 10: ms. vĩjan; HT f. mortos. 11: RTC vna su grand...naues todos ay.; HT c. de naues ajũtadas en tr. 12: RTC l. a do quebraran...def. muy brauam.; HT l. onde q. 13: RTC en su mano; HT et acabdillaua moy bem. 14: ms. fezõo; HT fezo...nõ fora. 15: HT forã mortos que; RTC y uno a. 16: HT et os tr. 16-17: HT rreç. g. perda que rreç. 17: AMS rreceberon...por nihũa; KMP por nehũa; HT sof. em n. 18: RTC mar

ousauã outrossy tornar as costas enpús o mar, que dultauã. Et nõ sabíã a qual parte uoluessen, et andauã ja a moy grã peoría, et sofríã moyto mal, ca os troyaos erã y sete mill caualeyros, que os tirauã moyto en çerto. Et aly se começou tamaño torneo et tã mao et tã mortal que nũca foy home que o tã mao visse, ca sse dauã de hũas fachas grãdes et ben tallantes et açeyradas tã grãdes feridas a mãtenẽt et a tã grã pressa que sse fendíã per meo et cayan mortos moy espessament. ¿Que uos dyrey? Tã grãde foy a mortaldade de aquel torneo que o mar estaua ja todo uermello, et corríã grãdes rríos de sange.

Et os de Greçia se defendíã, aly estando, moy uiuament, que nõ achauã nehũ lugar hu podessen goresçer, que ante ja queríã morrer en terra que entrar ẽno mar et peleg[r]ar y, ca elles estauã çercados de todas partes et viján tras ssy grãdes peligros das ondas, que sse queríã erger grãdes et feras et door[os]as. Et aujan ante ssy os troyãos, que os matauã moy cruelment, ca elles erã tãtos que, a pouca de ora, matarõ a sesta parte ou mays. Et aos outros fezeron entrar per força ẽno mar moy a dentro, ca atra as selas entrarõ pos eles, feríndoos moy mal, que ja nõ sse podíã defender. Et sabede que aly forõ maldesbarat[ad]os os gregos, en tal maneyra que, se lles moyto durara, nõ ficara ende home. Mays os outros que ẽnas naues estauã lles tirarõ tãtas pedras et tãtas saetas de çima dos castelos que per força os moueron de aly et os fezeron tirar afora. Et os troyãos perderõ aly de aquela uez ben mill homes ou mays.

Enmẽtre que este pleito assy duraua, el rrey Artelaus et el rrey Protenor arribarõ, et tomarõ porto, et cometerõ anbos aos troyaos moy brauament de suas naues que tragíã, que erã çinquaeẽta. Et erã todos ben gornidos et ben bastidos de bõas cõpañas et ben armadas, mays ante hũ pouco que sayssen das naues os troyaos matarõ et chagarõ moytos delles. Pero, desque forõ ajuntados cõ os outros de Greçia, que estauã fora, mãtoueron a batalla ata que ueerõ as gentes de rrey Nástor, que era señor de Pira.

Este rrey Nástor tragía oyteẽta naues moy ben esquipadas. Et entrarõ estonçe ẽno porto, as uelas tẽdidas. Et foylles moy graue de sse juntar cõ aqueles que estauã lidando fora. Et sayan todos a moy grãde afán fora das naues, et ficauã y poucos que as gardassen, ca aujan moy grã voõtade todos de acorrer aos seus. Et forõ entrar hu

---

ca d.; HT duldauã que nõ achariã lugar a qual. 19: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; HT s. y moyto...erã sete; RTC ca de los tr. 20: HT se acreçẽtou tam. 21: RTC que tant; HT v. que se...ochas. 22: HT açeyrudas a mãt. et tã a presa. 23: AMS e KMP por; HT esp. et que. 24: HT ja moy verm. 26: RTC viu. ca non; HT se estauã aly defendẽdo moy fortemẽte ca nõ podiã achar lug. 27: RTC l. por do p. g. ca a. ya querrian; HT l. onde p. 28: ms. pelegar (claro)...vĩjan; AMS pelegar; KMP pelegrar; RTC peligrar...tras de ssi; HT perigrar...tras sy moy gr. ondas. 29: ms. dõoras; RTC dolorosas; HT ondas et moy brauas que os queriam abayxar su sy et viã ante. 30: RTC q. en poca. 31: AMS e KMP por. 32: ms. ferindõos; RTC fasta en las s. entrauan empos e. fir. tant mal; HT fer. malamente que. 33: ms. mal desbaratos (así AMS e KMP); RTC mal desbaratados; HT f. moy maldesbaratados. 34: RTC non escapara ende; HT ende nẽgũ mays...q. est. e. naves lles. 35: AMS e KMP por; RTC fiz. afuera; HT f. t. a afora. 36: HT aly be. 37: RTC demientra...Archelaus; HT et mẽtre; RTF Archelaus. 38: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; HT et começarõ a. a cometer os tr. 39: HT eram bem çinq.; RTC todas b. guarnidas...bastesçidas. 40: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC que desçendiessen de las; HT armados. 41: RTC p. pues que. 42: AMS ueeron; KMP ueerõ; RTC e HT del rrey; RTF Nestor...Pile. 43: HT naues bẽ. 43-44: RTC est. el puerto. 44: RTC ayuntar; HT ajũtar cõ aquelas. 45: RTC affan de las...y muy pocos; HT est. pelejando fora...grã medo das. 46: HT g. porque aviã...e. onde. 47: RTC u. la mayor...q. en poca; HT v. a moor...tã...a pouco.

uirõ mayor pressa da batalla. Et fazíãno atã ben que, a pouca de ora, cobrirõ a terra de mortos et de chagados. Et matauã quantos achauã ante ssy. Et el rrey Archelaus foy cõ elles en aquel torneo, et ajudáuaos moy ben cõ sua espada ẽna mão, assy cõmo aquel que era moy bon caualleyro. Et el rrey Protenor outrossy, que era moy bon caualeyro
Fol. 40r et brauo // et ardido cõmo hũ leõ, et que nõ dultaua morte nẽ tijña en nada aos troyãos, (et) foy da outra parte et meteusse ontre elles. Et feríaos tã cruament que lles mataua moytas cõpañas.

Et enmẽtre elles esto fezerõ, el rrey Tálafus et o duque Alynos nõ tardarõ mays et tomarõ logo porto cõ trijnta naues que tragía, et sen nehũa tardança desçenderõ a terra, et ouueron grã pesar porque tardarõ tãto. Et enderãçarõ logo moy passo et moy acordadament aly hu era a batalla. Et tragía cõsigo mill caualeyros frescos et moy folgados, et cometérõnos de tal gisa, cõ a ajuda dos seus, que os troyãos forõ uẽçudos et moujdos do cãpo, querendo ou nõ. Et dos que mays ardidos erã, perderõ y as cabeças. Mays carament o cõprarõ logo y en pouca de ora, ca os troyãos, que erã brauos et de grã crueza et os desamauã moyto mortalment, cobrarõ sobre elles, et puxárõnos ata o mar, et leuárõnos cõtra suas naues, et apressurárõnos de tal gisa que, se lles aquela carreyra mays durara, nõ ficara delles nehũ home uiuo. Mays porla pressa, que foy grãde, eu nõ uos posso dizer quantos nẽ quaes entõçe morrerõ ẽno mar, pero sey eu tãto que, aquel que delles era mays ardido, nõ quisera estonçe aly estar, tã maltrajudos forõ estonçe todos et tãto mal sofrerõ.

Mentre que este pleito assy durou, el rrey Olixas, cõ sua cõpaña, prendeu porto et fezo sayr fora ẽna area çinquaeẽta naues que tragía. Et forõ todas moy ben armadas et moy ben gornidas de quanto mester aujã. Mays ouueron moy grã coyta porque nõ poderõ chegar aos outros per nehũa parte, que vijt mill caualleyros ou mays lles esta[ua]n deãt, que os queríã matar de grado, et os nõ leixauã chegar a elles, et que os forõ logo ferir de rrandón, tã cruament que os gregos sofrerõ y tã grãde afán que, ante que ouuessen ajuda, sua força foy mjgada, tãto que chegarõ todos a ponto de morte. Mays enpero elles se esforçauã moyto porlo señor que tragía, que os esforçaua et os acabdillaua moy ben, et metía sua força ẽnos defender. Et fezo tãto aquel día que, se ende escapara, el ouuera bon prez.

Mays el rrey Filomenis, que vẽera de alén mar ajudar aos troyãos, andaua de caua-

---

48: RTC fallauan assi. El; HT Artelaus. 49: RTC en mano. 50: HT et rrey...era nobre cau. 50-51: RTC era mucho hardit cau. et br. commo. 51: HT cõmo leon. 52: AMS et KMP et foy; RTC troy. fue...mataron; HT troy. foy per outra...tã brauamente que lles matou. 54: RTC mientra...Almus/ Alinus? ; HT Talefus...Valdinus; RTF Ascaloz...Almenus. 55: RTC detardança; HT sen outra tradança. 56: HT end. moy. 57: HT moy cordamẽte a. onde era...tr. dous m. escudeyros armados et fr. et folg. 59: RTC et dellos los que...las uidas. 60: RTC luego en. 61: HT enpuxarõnos; RTC des. mort. 62: RTC c. las sus; HT apresauanos. 63: RTC dellos un omne a uida mas. 64: HT quaes nẽ quantos e. forõ mortos...sey ende tãto. 65: RTC (e HT) que el que. 65-66: RTC fueron todos; HT f. est. aly et. 67: HT mẽtre este p. d. asi el...c. que tomou porto. 68: HT et erã todas; RTC todos... armados. 69: RTC guarnidos. 70: AMS e KMP por; RTC e HT parte ca v. 70-71: ms. estan (AMS non corrixe); RTC (e HT) estauan. 72: AMS gran afan. 73: RTC menguando; HT o. y ajuda. 74: HT mays elles esf.; RTC esforçaron...que los regia et. 75: RTC fizo y tanto; HT et poya toda sua f. porlos def. 75-76: HT dia que era maravilla et que gaañou para sy grã prez. 76: RTC esc. siempre ende ou. 77: AMS e KMP veera; RTC (e HT) mar a ay. 78: AMS azcuna. 78-79: HT aguda et ley-

lo et el rrey Olixas estaua de pe, et tijña en sua mão hũa azcũa moy aguda. Et el rrey Filomenjs se leixou correr a el, et coytáuao tã forte que lle nõ daua uagar. Et deulle hũa ferida per hũ escudo pintado de hũ leõ, que lle falssou a loriga et lle poso a lança fora cõ o pendón, da outra parte. Et el nõ podo sofrer o colpe, et caeu en terra, et per pouco nõ foy morto. Mays el leuãtousse logo moy agiña, cõmo aquel que era moyto ardido, et lançoulle a azcũa que tijña, et falsoulle o escudo et a loriga, que nehũa cousa nõ lle prestou, et fereo moy mal ẽna gargãta, cabo do queixar. Et seyosselle tãto sange que c[a]eu esmorido, et coydarõ todas suas cõpañas que era morto, et fezeron por el grã doo, et nõ dauã (por el) nehũa cousa porlos matarẽ, et cõ grã coyta que aujã yansse
Fol. 40v moytos a perder // et a morrer ẽno mar. Desí arredárõsse do porto, et posérõno ẽno escudo, et leuárõno aa uila. Et quando sse partirõ de aly, perderõ moytas gentes.

Et Olixas ficou ẽna area et, sen falla, el fora morto cõ toda sua cõpaña, senõ por hũa auẽtura que lles acaesçeu, que entretãto tomarõ porto Toas et Talamõ et Ajas et Menelao et Agamenõ, et nõ lleio uedarõ os troyãos, ca os outros se cõbatía cõ elles. Et sacarõ logo seus caualos, todos cubertos de coberturas, cada qual dos seus sinaes que aujã. Et armárõsse moy ben, et uestirõ sóbrelas lorigas seus sobresynaes, et tragía todos pendões ẽnas lanças de aquelles sobresynaes meesmos. Et porque o día era ben claro et a caentura ya creçẽdo, rreluzía cõtra o ssol os escudos, que erã pintados de ouro et de azur. Et leixárõsse correr quanto mays poderõ aos troyãos, as lanças abaixadas, por acorrer a ssuas cõpañas. Et os outros, que os desamauã quanto mays podía, rreçebíãnos moy brauament, et dáuãsse cõ elles moy grãdes colpes per meo dos escudos, que os falssauã da outra parte; et quebrauã as lanças, que as fazía uoar en peças; et puxáuãsse dos corpos, et feríãsse mãtenẽt das espadas moy grãdes colpes. Et tãtos ficarõ mortos aly hu sse ajuntarõ, da hũa parte et da outra, que por nehũa cousa que fosse nõ podía seer osmados.

Quando el rrey Proteselao, que sofreu moytas coytas et rreçebeu moytos colpes et fezera moy ben aquel día, veo jazer ẽna rribeyra arredor de ssy moyta da sua gente morta, pesoulle moyto dela, et fézosse estonçe afora. Et mẽtre aquesto durou, fezo sacar seus caualos das naos et caualgou logo, sen mays tardar, cõ toda sua cõpaña, et foysse ao torneo por tomar vingãça do mal que aujã rreçebudo dos troyãos. Et segírõno essa uez mill caualeyros dos seus, de grã ualor, et que nõ ouuo y tal que nõ ouuesse bon caualo et que nõ fosse ben armado de todas armas, que lle nõ faleçía nehũa cousa. Et desy fórõsse cõ grã saña et cõ mao talẽt cõtra seus jmijgos, et leixauã correr os caualos aly hu era a mayor pressa. Et foy aly grã rroydo et grã rretenir das feridas que sse

---

xouse. 79: HT acoyt. moy fortemente que. 80: AMS e KMP por; HT lle pasou a l.; RTC et posole lança. 81: AMS e KMP por; RTC l. con su p. fuera. 82: HT poucas...morto et leu. 83: ms. ãazcũa; AMS azcuna; HT a lor. et o esc. 84: RTC saliole; HT cabo a queyxada et sayolle. 85: ms. cãeu; AMS e KMP caeu; RTC cayo; HT cayeu. 86: ms. dõo; RTC dauan ninguna...matar; HT el tã grã doo que maravilla et nõ d. nẽgũa. 87: HT mar et desi. 88: ms. ãa. 90: HT ac. et mẽtre que tomarõ...Talamõ Ajas; RTF Telamonius Aïaus. 92: AMS synaes; HT de seus. 93: HT avia. 94: ms. mẽesmos. 96: RTC azul desi pararon sus azes et dexaronse...p. contra los tr. 96-97: HT bayxadas. 98: AMS e KMP por; RTC dau. muy. 99: RTC bolar en rrachas et. 100: HT f. a mãt. 101: HT aly mortos. 102: ms. sẽer; RTC (e HT) podrian. 104: RTC a derredor; HT m. de sua. 105: HT m. et pesoulle...fezo... esto. 106: RTC naues; HT s. caualeyros dos naos. 108: HT s. d'asa(!) vez ben mjll c. de g. v. dos s. et. 110: AMS imijgos; KMP jmijgos; HT cõ tam grã...et leyxarõ c. 111: AMS roydo; RTC alli do

dauã das lanças, et das espadas que quebrãtauã, et dos escudos et dos elmos, que topauã hũus cõ outros outrossy. Et daquela uegada ficarõ y per esses cãpos, da hũa parte et da outra, moytos caualeyros mortos et malchagados. Et foy y bõo aquel día Proteselao, cõ toda sua cõpaña. 115

Entretãto que esto durou, el rrey Persses seyo de Troya, cõ toda sua caualaría, que el tragía moy escolleyta. Et erã sete mill caualeyros. Et sabede que en toda Troya nõ aujá outra tal cõpaña, nẽ caualeyros tã ardidos. Et tragía todos caualos de Arabia, que erã de grã prez. Et todos tragía arquos torquijs et saetas. Et este rrey era moyto ardido et cõprido de todo bon prez. Et veérõsse todos aa batalla, todos juntados et de 120 bon passo et ben acabdillados et todos a par et seus arcos todos tẽdidos. Et quando aly chegarõ, agillarõ todos denssún cõ seu señor. Et ao ferir, braadarõ et derõ tã grãdes uo-
Fol. 41r zes que os uales rretenjã. // Et começarõ a lançar dardos et saetas. Et daquela esporoada matarõ mays de mill delles, que estauã ẽna marisma.

Et os gregos forõ tã maltreytos daquela uez que os nõ poderõ sofrer et ouueron, 125 per força, de uoluer as costas, en tal maneyra que ata seteçẽtos entrarõ ende ẽno mar. Et se nõ fora Palamades, que chegou y estonçes, que os ajudou moy ben, todos forã mortos, quantos ficarõ fora. Mays el chegou y et dizeruos ey cõmo fezo: Palamades, quando ueu a moy grã coyta en que os seus estauã, ouuo ende tã grã pesar et tã grã doo que per pouco nõ perdeu o ssiso. Et el era moy bon caualeyro et nõ ha cousa que 130 dultasse que nõ ousasse cometer. Et tragía cõsygo mill caualeyros dos seus uassalos, moy ben armados de todas armas, et moy ben entresinalados, et sobre moy bõos caualos cõ coberturas a seus sobresinaes. Et díssolles assy:

–Amjgos, por Deus, catade quanto mal nos fazẽ os de Troya. Ja os nossos nõ poden auer defenssón cõtra elles. Et ben uos digo que nũca vj jente tã maltrajuda, et 135 grã perda auemos rreçebudo. Agora uos rrogo que vaades cõmjgo a lles acorrer, ca ja lles he moyto mester. Et ferídeos de tal gisa que os deytedes de aly et que os nossos cobrẽ et seian tornados a sseu canpo. Et se o assy podermos fazer, sabede que cobraremos grãde onrra. Agora, caualeyros, yde cõmjgo et sygídeme.

Estonçe agisárõsse moy ben tódoslos seus uassalos et fórõsse enpós del. Et Pa- 140 lamades, que era moyto esforçado, ya ante os seus quanto hũ arco podería tirar, sobre

---

ueyan la mayor; HT a. onde era. 111-112: HT rr. das esp. et das fer. das l. que quebr. 112: KMP topaua. 113: AMS e KMP huus...por; HT outr. de aquela...de hũa. 114: AMS e KMP boo. 115: HT cõ sua. 116: RTC demientra aquesto duro; HT et mẽtre que. 117: HT todo. 118: RTC auya tal. 119: HT preço. 120: ms. ãa; AMS conplido...veeronsse; KMP veerõ sse; RTC bat. muy iunt.; HT bat. ajũtados. 121: KMP arcos tẽdidos; RTC passo castigados et todos en par; HT arq. tẽdudos. 122: ms. brãadarõ; RTC allegaron...de consuno. 124: RTC mill de los que; HT deles. 126: AMS por; KMP por...que sete-çẽtos; HT de mouer as...ata seysçentos ent. ẽno; RTC que set. e. dellos en el. 127: RTC Palomades; HT Palomades q. y ch. et os aj. todos. 128: RTC fincaran...llego luego y...Palomades. 128-129: HT fez quando vẽeo et veu a presa en. 129-130: HT ouvo grã p. et dolor que. 130: ms. dõo; AMS e KMP por. 131: AMS mil; RTC dubd. et que...de ssus; HT de seus. 132: AMS e KMP boos; RTC t. las armas. 132-133: HT armados et encaualgados todos cõ sobres. 133: AMS sobre synaes. 134: HT am. catade...uos...Tr. ca os. 135: AMS vi. 136: ms. vãades; AMS con migo; RTC reçebida; HT rreçebyda...c. a elles acorrerlles ca. 136-137: HT ca m. lles faz mester. 137: HT os tyredes. 138: RTC podemos; HT cobrẽ o cãpo. 138-139: RTC que ganaremos. 139: HT caval. seg. 140: RTC e. aguiiaron todos los sus vass. empos; HT todos seus...f. cõ el et. 141: HT Palo-

hũ caualo moy preçado de Alemaña. Et leuaua bõo escudo de argento. Et foysse juntar cõ Sycanor, que era yrmão del rrey Mãnor et tijña terra del rrey Perses. Et deulle Palamades hũa tã grã lançada que lle quebrantou duas costas et lle meteu a lança ẽno corpo, et deu cõ el morto en terra. Et, sen falla, foy grã dãno, ca era bon caualeyro et moy sisudo. Et os seus uassalos, que o segíã, (et) forõ ferir os outros cõ suas lanças abaixadas. Et daquela justa derrubarõ çen caualeyros, que nũca sse mays leuãtarõ.

Et Palamades os fería moyto amjũde et derribaua et chagaua moytos deles. Et os outros outrossy nõ sse escusauã de fazer ben todos, et fezeron tãto en aquel día en aquela batalla que leuarõ ende moy grã prez, ca os demãdauã tã amjudo et os feríã tã rrégeament que, per força, os ouueron a fazer afora. Et en aquestas uoltas matarõ ende trezẽtos ou mays, et os seus cobrarõ logo o cãpo. Et ferírõnos tã rrégeament que os fezeron afora ben sete traytos de arco, en tal maneyra que o nõ cobrarõ depoys.

117

De cõmo Éytor chegou á batalla

En aquelas oras chegou Éytor aa batalla, et andaua sobre hũ caualo grãde de España, et era o mellor de que nũca home oyra falar. Et tragía hũ escudo d'ouro, en que
Fol. 41v auía dous leões uermellos, et seu pendón // outro tal. Et foy agillando tãto perla pressa ata que ajuntou cõ Proteselao. Et depoys que sse cõ el ueu, deulle hũa tã grã ferida per meo do escudo et da loriga que uestía que lle parteu o curaçõ en duas partes, et pósolle o pendón da lança fora perlas costas. Et d'aquí adeãt sse garden del todos aquelles que lle a carreyra nõ quiserẽ dar et o sseu colpe nõ quiserẽ atender. Depoys que os gregos uirõ Proteselao morto, que amauã moyto, fazíã grã doo et dezíã assy:

– ¡Ay, Proteselao, bon caualeyro et de prol et ardido! Moy grã dano he que uós sodes morto, ca uós sodes o que oje primeyrament porto entrastes. ¡Ay, que fera perda fezemos et que grã dãno rreçebemos nós et os que uos an perdudo! Et de manãa farã por uós tã grã doo que senpre ende falarã, ca en uós foy oje estrẽado aquel que moy

---

mades era m. e. et ya...podia; RTC podia. 142: AMS e KMP boo; HT leu. hũ e. de a. moy bõo et. 143: AMS Mannor; RTC Manor; HT Sytanor; RTF Mennor...Serses. 144: AMS Palamedes; RTC dos costiellas; HT quebrou d. costas. 145: HT f. moy gr. d. porque e. moy b. 146: AMS que os s. et f.; KMP et forõ; RTC (e HT) seg. fueron. 147: AMS caualejros; HT bayxas et d. vez derribarõ...mays se; RTC derribaron. 148: AMS amjude; RTC Palomades; HT Palom. os f. et derr. et mataua moytos. 149: RTC los suyos otrossi...bien ante se ayudaua[n] muy bien todos...tanto aq.; HT os outros nõ...fez. aquel. 150: AMS amjudo; RTC et ferian; HT que ouverõ moy...et feriã. 151: AMS e KMP por; HT ouv. faz. 152: RTC tan de rrez. 153: RTC af. siete; HT de balesta en.

Cap. 117. 1: RTC a la bat.; HT aa bat. 2: ms. ãa; RTC cau. bayo de. 3: HT Esp. que e. moy bõo et nobre et tr. 4: AMS e KMP porla. 5: AMS e KMP por; RTC que se ayunto; HT que jũtou cõ Protesalon et logo que...atã. 6: HT loriga que lle...poso o; RTC puso. 7: AMS e KMP porlas; HT o p. fora p. espaldas...en deante se g. todos os que. 8: RTC que la c. non le quisieren...golpe le quis.; HT at. et dep. 9: RTC a Protesselao...f. por el gr.; HT morto Protasalão. 10: AMS Preteselao; HT Protasalão; RTC es en que. 11: HT pr. o porto...que grã perda. 12: AMS dano; KMP manaa; HT rreç. et; RTC et mañana. 13: RTC fablara et en. 14: KMP con; RTC oy en este; HT et oje este...

sen piadade fará grã dãno en gregos et que oie este día matará moytos delles cõ a sua mão dereyta.

Et en todo esto Éytor nõ quedaua de ferir, ca el tragía sua espada en sua mão, et mataua et destroya quantos achaua cabo ssy, assy que, en pouca de ora, foy moy coñusçudo dos gregos, ca elles souberõ moy ben aquel día quen el era. Et el se lles fazía coñosçer de grã fimẽça que poyña ẽnos ferir de sua lança et de sua espada. Et en quanto sse Éytor cõ elles cõbatía, senpre os gregos ouueron o peor da batalla. Mays, se el canssaua ou sse alongaua da batalla, logo os gregos cobrauã et tragía mal os troyãos. Et el era ja dultado delles, que o nõ asperauã ja nehũ, tãto que a elles tornaua. Et aquesto lle acõteçeu ben sete ou oyto uezes.

118

Cõmo Achiles vẽo á batalla

Era ja çerca de uésperas quando aqueste torneo duraua, et os mays delles erã ja canssados et moy quebrãtados, ca sofrerã moyta coyta aquel día cõbatẽdosse et justando de cõssún. Et Achiles chegou estonçe a aquel torneo, et tragía cõsigo tres mill caualeyros de seus uassalos, et tragía todos os caualos cubertos de pórpura a sseus sinaes. Et enbraçarõ seus escudos, et forõ dereytament ao torneo, onde aquel día moytas bõas caualarías forõ feytas de moytos bõos caualeyros ardidos, et moytas almas partidas dos corpos. Et en aquela ora estauã os gregos puxados do cãpo.

Mays aquestes que chegauã frescos et folgados trouxerõ tã brauament aos troyaos que nõ poderõ mays sofrer, et fezéronlles per força uoluer as espaldas et leixar o cãpo. Et leuárõnos assy ata as portas da vila, que nũca ousarõ tornar. Et Achiles fezo y marauillas aquela uez, que matou sete caualeyros de aquela yda. Et estrayament os entrepelaua ante ssy aquel día, ca daquela meesma maneyra que o çeruo foje ante os cães, quando uã ẽpós el, assy fogía os troyaos ante Achiles, con pauor que del aujã. Et essa ora
Fol. 42r forõ os da vila descõfortados et maltreytos et desbaratados // tras seu muro. Et se algũ deles ficou fora, nõ foy seguro de sua vida.

---

cõ sua. 16: RTC falta et; HT fer. et tragia...ẽna mão (falta et). 17: RTC si et en poco. 17-18: HT foy con. 18: AMS connusçudo; KMP cõnusçudo; HT soub. bem. 19: AMS connosçer...fimẽza; KMP cõnosçer; RTC en el ferir; HT grã fiuza et fimẽça et punaua para os ferir cõ sua. 20: HT se cõ. 21: RTC al. del logar luego. 22: RTC ya tan dubdado...esperaua ninguno; HT nõ ousauã asperar nehum. 23: RTC conteçio b. seys o siete uegadas.

Cap. 118. 1: AMS como achilles; RTC a la bat.; HT A. chegou aa b. 2: HT era açerqua de oras de v. que ajnda este. 3: HT ja mortos et outros moy mal queb. 3-4: HT et ajũtandose de. 4: ms. ãaquel; HT ch. aly a. 5: AMS porpora; RTC de los sus; HT purp. cõ seus. 6: RTC t. do aquel; HT forõse...moytas et bõas. 7: AMS e KMP boos; HT forã feytas et moytas. 8: HT pux. fora do. 9: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; HT tã mal aos. 10: AMS e KMP por; RTC que lo non; HT q. o nõ pod. sofrer...as costas. 11: KMP leuarõn*os ata. 12: RTC uez ca m.; HT mar. ca m. y daquela v. doze cav. 13: ms. mẽesma; KMP foge. 13-14: HT ante sy et asi f. os tr. a. dia a. Ach. cõmo foge o ç. a. os c. quando o syguẽ et vã pos el et a esa. 14: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC et en essa. 15: HT desc. et desb. t. seus muros. 16: HT algũ ficou. 17: ms. ãa. 17-18: HT t. a e. da

Et Pares tornou aa entrada da uila, et defendéoha moy ben cõ sua espada en sua mão, et matou y moytos aquela uez. Et fezeron tã ben aquel día el et seu yrmão Troylos, que estaua y cõ el, que nõ poderõ mellor, ca elles fezeron anbos moytas ydas cõtra os gregos, et moyto espessas, et perderõ y moytos. Et duroulles este pleito ata que os coytarõ os gregos tãto que, per força, os fezeron entrar ẽna vila, querendo ou nõ. Mays ante as portas forõ as peleias moy grãdes et moy afica[d]as. Et ao partir de aly perderõ os gregos moytos dos seus. Et durarõ tanto en este pleito ata que os parteu a noyte.

Et poys que nõ virõ per u peleiar, partírõsse ende todos. Et, sen falla, os gregos fezeron aquel día moy ben sua fazẽda, et forõ moy ledos porque tomarõ porto, pero que fezeron moy [gran] pérdida de suas gentes. Et poys que todo esto foy feyto, Agamenõ fezo juntar en hũ canpo tódoslos homes bõos de Greçia que erã y. Et ouueron todos acordo en qual lugar ficaríã suas tẽdas. Desy posérõnas en aquelles lugares que ouueron por mellores.

119

Cõmo os gregos armarõ suas tẽdas et do que lles conteceu aquela noyte

Non me quero eu aquí detẽer por cõtar as feyturas das tẽdas que ouuo Achiles et Menelao et Olixas, nẽ os outros rreys que y andauã, que esto sería hũa grã marauilla de cõtar, ca nõ ha home que os uisse que sse ende nõ marauillasse, nẽ ha home outrossy que cõtar podesse as gentes desauariadas de moytas terras que y erã ajuntadas. Mays elles todos, poys que deçerõ das naues, estenderõ suas tẽdas et tomarõ tã grãdes canpos que grã cousa seería de cõtar. Et en cada hũa das tendas auja hũa agya de ouro en çima, tã clara que luzía per tal gisa et tãto que sse veería home de noyte, por escuro que fezesse, cõmo se fosse de meodía claro.

Et aquela noyte sofrerõ elles grãde afán, que nõ dormirõ, et comerõ pouco, et ay[n]da todo esto sería ben se os en outro día leixassẽ folgar. Mays, sen falla, os troyãos

---

villa cõ sua e. et def. moy bem et matou. 18: HT bem aquelas oras et aquel d. el et T. seu y. que. 19: RTC pudieran...amos fiz.; HT fez. moytas. 20: HT gregos et perd. 21: AMS e KMP por; HT acoytarõ tãto os g. que. 22: ms. aficatas; RTC affincadas; HT grãdes et ao. 23: KMP tãto; HT en esto ata. 24: AMS e KMP por; HT depois. 25: KMP fezerõ; HT forõ todos ledos. 26: ms. moy perdida; AMS fezeron moy(ta) perdida; KMP moy (-grã-) perdida; RTC muy grand perd.; HT fez. grã p. en sua gẽte. 27: AMS e KMP boos; RTC ayuntar; HT jũtar todoslos bõos...que aly e. et. 28: HT tẽdas et pos. 29: RTC ou. acordado que fallaron por; HT que entẽderõ que erã mell.

Cap. 119. 1-2: RTC de aquello que les acaesçio; HT acaesçeu. 2: AMS e KMP conteçeu. 3: AMS e KMP deteer; HT ouverõ. 4: RTC a. ca esto; HT a. ca esto s. moy grã. 5: RTC que las u.; HT c. et nõ ha õme que se ende. 6: HT pod. cõtar. 7: RTC desçendieron; HT elles depoys q. todos deçerõ. 8: HT que mao seeria de c. ca cada...a. dourada em çima. 9: ms. vẽeria; AMS e KMP por tal; HT atã...guisa que se; RTC que assi ueria. 10: HT f. o dia claro. 11: RTC cl. en aquella...af. ca non d. et c. muy poco; HT a. ca nõ...c. moy pouco. 12: ms. ayda; RTC s. muy bien si les otro; HT

nõnos leixarã folgar, que cõ elles nõ aian batalla, tãto que seia de día. ¿Que uos cõtarey mays? Sabede que elles uelarõ todos aquela noyte et braadarõ tãto ata que o día uẽo. Mays coydarõ que, se elles podessen auer uagar, que lles cõprira moyto de comer et de dormir hũ pouco mays et de folgar jaquanto mays do que folgarõ.

Mays tãto ouueron que fazer essa noyte en soterrar seus mortos et buscar m[a]estres pera seus chagados que nõ poderõ a ssy meesmos fazersse nehũ ben nẽ uiço essa noyte, ca moyto lles era mester de tẽerẽ aperçebudos os solyrgiães, ca lles chegará o día que lles chegou en que moytos seerã chagados. Outrossy moytas donzelas seerã órfãas et moytas
Fol. 42v donas // veúuas, onde al nõ pode seer.

120

Cõmo fezerõ os troyãos desque o día vẽo

Depoys que a manãa foy clara, os gregos andauã cõ grã sono, et aujã grã sabor de folgar. Mays creo que desto nõ desprazía aos troyãos, ca os desamauã mortalmẽt. Et mãdarõ logo sõar perla uila cornos et boziñas et trõpas et anafíjs. Et en cada lugar per u sijãn perlos muros tijna estormentos. Et sabede que en todo o muro nõ ouuo y torre nẽ cubete nẽ arca hu algũ home podesse estar lidando en que nõ estouesse syna ou pendón de féuera cõ bandas d'ouro. Et paresçía tã ben que semellaua que a terra deytaua chama, ca era hũa cousa tã fremosa de veer, que a quenquer semellaua que sse podería moy ben defender aquela uila.

Éytor era prínçepe et señor de todo, et bẽno deuja de seer de rrazõ, que en el jazía tãto ben et tãto entẽdemento que, se o mũdo todo fosse en seu poder, el o meresçería et o sabería ben rreger. Et, poys el ueu que o día era claro, nõ quiso este pleito leixar en vagar, et foysse a hũas grãdes praças et moyto anchas, que aujã ante o tenplo de Diana. Et alý ordenou suas azes. Et mãdou a cada hũ cõmo seysen et per qual maneyra, et que leuassen todos suas gentes acabdilladas ao seyr da vila.

---

ajnda esto fora ben...mays os. 13: HT leyxarõ...nõ ouvesẽ. 13-14: HT bat. en outro dia et sabede. 14: ms. brãadarõ; RTC que uelaron; HT uel. toda aquela n. ata. 15: AMS vẽo...conpria; RTC mas yo cuydo...pudieran; HT v. et coydarõ de aver v. para comer. 16: HT et dormyr et folg. hũ pouco (só). 17: ms. mãestres; AMS maestres; KMP mãestres; HT sut. os mortos. 18: ms. mẽesmos; HT p. os ch. et nõ p. aver aquela n. nẽhũ viço nẽ outro bem ca. 19: AMS teeren; KMP teerẽ; RTC n. et mucho...tener; HT tẽer buscados os s. para o dia. 20: AMS e KMP orfaas; RTC et otrossi; HT m. forõ ch. et moytas donz. orf. 21: ms. sẽer.

Cap. 120. 1: AMS commo; HT de cõmo...despoys que. 2: AMS e KMP manaa. 3: HT folgar et desto...tr. que os. 4: ms. anafijs; AMS porla...bociñas...por; KMP por la...por; RTC sonar por los muros de la uilla. 5: ms. sijan; AMS porlos m. tijñan; KMP por los m. tijñã; RTC m. tañian e.; HT p. onde...tyñã...muro que nõ. 6: HT nẽ arqueta onde a. 7: RTC de seda; HT blandas. 8: ms. vẽer; RTC llamas...cosa tan apuesta et tan...semeiaria; HT que qualquer que a vise que lle sem. 9: AMS vila. 10: ms. sẽer; AMS beño...que el; RTC et Ector...deu. seer de r. ca en; HT d. seer de r. ca en. 11: HT todo o mũdo. 11-12: HT mereçia. 12: RTC claro era; HT desque veu. 13: KMP hũa grãdes; HT l. a vagar...hũas plaç. moy anchas. 14: AMS commo...por; KMP por; RTC mandoles...unos en commo; HT sayse.

121

Cõmo os troyaos poserõ suas azes et forõ fora da villa

Depoys que Éytor suas azes ouuo partidas, encomẽdou a todos cõmo auja de fazer. Et mãdou abrir hũa porta a que dezia Dardámides. Et era hũa das sete entradas que uos ja nomẽey. Mays en aquesta porta nõ auja cubo nẽ balcõ nẽ arqueta, mays auja y moy grãdes torres et moyto espessas et moy ben lauradas, et grãdes cauas et cárcouas moy ben feytas a cada parte.

Et ante que Éytor seysse da uila, apartou dez mill caualeyros, que erã moyto ardidos et moyto orgullosos et deseiauã moyto de destroyr os gregos. Et tomou logo cõsigo dos seus amjgos, que amaua moyto. Et hũ deles auja nome Galtõ, et era fillo de rrey de Alyça, et era moy bon caualeyro et moy fremoso et moy ensynado et de grã proeza, et fezo moytas caualaría[s] en aquela oste onde depoys ouuo grã prez. Et era parẽt moy chegado de Éytor, et por ende o amaua el moyto. Et este leuaua y cõsigo mill caualeyros escolleytos et moy preçados et moy ardidos, seus uassalos et de seu padre. Et yan todos sobre moy bõos caualos et moy ben armados, et seus elmos postos et ben enlaçados, et seus escudos enbraçados, et suas lanças ẽnas mãos. Et estes seyrõ primeyro da uila.

Et outro que Éytor tomou cõsigo foy yrmão deste Galtõ, mays pero nõ de madre, mays anbos erã fillos de rrey de Lyça. Et ouuo nome Çeçinalor. Et foy prouado caualeyro
Fol. 43r et ardido et moy bon cõbatedor. Et era ben feyto a grã marauilla. Et ouuo // grã prez de armas, et nõ era sen rrazõ, ca nũca el soubo lugar en que mester fosse que o nõ demãdasse. Et este Çeçinalor ya moy ben armado, et tragía hũ escudo cõ banda de azur. Et ya en hũ grã caualo rroán de España, que era moy bõo. Et giou todos aqueles caualeyros de Galtõ, que uos ja dixe. Et seyrõ todos fora da uila et juntárõsse en hũus grãdes prados que auja tralos muros.

Depoys destes seyo Eseus, rrey de Tarasca, et cõ el seu fillo Archílougos. Et leuauã anbos tres mill caualeyros ben armados et ben gisados, et tragíã todos escudos pintados a flores. Éytor escolleu aquestes porque os coñosçía por de moy grã prez. Et fezo que

---

Cap. 121. 1: AMS commo os troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC passaron; HT de cõmo...et se sayrõ fora. 2: AMS commo; RTC departidas...t. en commo; HT ouvo s. azes paradas. 3: RTC p. que; HT Dardemjdes; RTF Dardanides. 4: AMS e KMP nomeey; HT ja cõtey mays. 5: HT laur. et gr. carcauas. 8: RTC m. destr.; HT et que des. m. por dest. 9: KMP Galcõ; RTC c. de los sus...Glaucon...del rrey; HT c. dous seus...Galcõ/Galtõ? ...del rrey; RTF Glaucon. 10: AMS proeça; HT caual. moy ensyn. et fezo; RTF Lice. 11: ms. caualaria; RTC cauallerias; HT caualarias...ouvo moy grã. 11-12: HT par. de. 12: AMS e por; HT et leuaua cõs. 13: HT escoll. seus. 14: AMS e KMP boos; HT todos bẽ encaualgados et bẽ arm. 14-15: RTC lazados; HT postos et seus. 15: RTC et esc. en bracos et; HT primeyramente. 17: KMP Galcõ; RTC et el otro...Glaucon; HT et o outro...Galton. 18: RTC Çiçinalor; HT Aliça. 18-19: HT et f. cau. moy ard. 19: RTC a una grand; HT feyto et. 20: RTC que las non. 19-21: HT prez en armas et este Ceç. ya. 21: RTC dem. este Çiçin. fue muy; HT cõ hũa banda. 22: AMS e KMP boo; HT c. d'Esp. rroã. 23: AMS huus; KMP Galcõ...dize...huus; RTC Glaton? ...todos ya fuera; HT Galcõ...ajunt. em h. prados. 25: RTC Archilogus et leuaron; HT et depoys...Eseu...Tarasta...Archílogus; RTF Therace. 26: RTC cau. muy b. guis. et muy b. guarnidos et tr. 26-27: HT armados et esc. leuauã a fl. pỹtados. 27: AMS connosçia; KMP cõnosçia; RTC

fossen [ẽna] primeyra aaz et Galtõ cõ elles. Et forõ assy per todos quatro mill. Et seyrõ todos, as lanças dereytas, fora da uila, et juntárõsse a Çeçilanor ẽnos prados hu estaua traslos muros. Et aly atendía os outros que auja de seyr.

Depoys de aquesto seyrõ da uila el rrey Miçeres de Frisa, et el rrey Árcamus, et outro rrey a que dezía Santipos. Et leuaua cõsigo tres mill caualeyros moy ben armados et moy ben gornidos de quanto mester auja, et tragía todos escudos d'ouro et d'azur et nõ de al. Et seyrõ moy de grado, poys que llelo mãdou Éytor. Et destes foy señor Troylos et, sen falla, teño que nõ auja nehũ delles por que buscar mellor cabdillo, ca ben sey que por mĩga del nõ podería home fazer erro. Et Troylos foy moy ben armado et sobre hũ moy bon caualo de España, que era moy corredor et moy ligeyro. Et tragía hũ escudo d'ouro, en que auya leõçetes de azur. Et Éytor lle disso assy:

–Amjgo, rrógouos, por Deus, que nõ derrangedes. Et gardádeuos moy ben, ca eu uos juro, sen mẽtira, et uos faço pleito que uós acharedes, sen falimento, en aqueles que aly veedes estar, batalla, ata dous ãnos cada que mester for. Et por ende uos rrogo que nõ façades tal cousa que a mĩga et a mal se uos torne. Et a proheza et o ardimento que en uós jaz me faz auer grã pauor. Et por ende rrogo aos deuses que me uos tornẽ viuo et cõ soúde. Et eu uos defendo que uos nõ partades dos uossos, nẽ entredes loucament entre uossos jmĩjgos.

Et poys que lle esto ouuo dito, calousse. Et Troylos lle rrespondeu:

–Yrmão, des aquí nõ me digades mays, ca eu farey toda cousa que a uós caya en prazer. Et gardarme ey ben de caer en uossa saña.

Et poys lle esto ouuo dito, seyosse fora da uila cõ toda sua cõpaña. Et forõ tres mill caualeyros. Et eu ben sey que elles fará tãto et sofrerá tãtas coytas que, ante que o día seia fora, auerá mester ajuda.

Depoys que Troylos foy fora da uila, Éytor departeu a terçeyra aaz, en que poso os de Larisa, onde era prínçepe et señor Hupos. Et aqueste Hupos era grãde de corpo a marauilla et moy forte caualeyro. Et foy y cõ el Thupesus, que era mayor de corpo que el
Fol. 43v et tal que ẽna oste nõ ouuo seu par. Et mays semellaua anbos // gigantos que outra jente. Et tragía tres mill caualeyros que tragía seteçẽtos elmos. Et todos erã moy ben armados et moy ben gornidos de quanto mester auja. Et deulles por caudillo hũ seu yrmão, que

---

et Ector...coñosçio; HT et E. e. estes...coñ. que erã de grã. 28: ms. fossen prim.; AMS por (non corrixe); KMP Galcõ...por; RTC fuessen la primera...Glaucon; HT f. ẽna primeyra...et erã per. 29: AMS enos; RTC Çeçilanor...a do; HT t. cõ as l. alçadas arriba et f. da v. jũt. a...hu estaua. 30: HT tras seus muros...av. a sayr. 31: RTC aquestos...Alcamus; HT et depois; RTF Merceres...Thalamus. 32: RTC q. dixieron Sant.; HT et el rrey Antipus; RTF Antipus. 34: HT que lles foy mãdado et. 35: HT et sey bem q. nõ a. mester njgũ...buscase. 36: HT et el foy. 37: HT Esp. et era. 39: RTC derranchedes; HT q. uos nõ derr. 40: HT ach. em fal. et aq. 41: ms. vẽedes; HT bat. acharedes en elles ata; RTC que uos m. 42: RTC mengua njn a mal...t. ca la pr.; HT cousa q. uos seja rretrayda nẽ se uos t. a mal et. 43: AMS deusses; RTC torne? ; HT por esso. 44: HT tornẽ cõ paz et cõ...nem vos metades louc. 45: AMS e KMP jmijgos; RTC loc. empos u. 46: RTC pues le; HT depois que...et el lle. 47: RTC desde; HT mays cõpre aqui ualor que outra cousa, yrmão, nõ me d. desto mays. 48: HT bem que nõ caya. 50: HT eu sey q. e. que fariã...sofreriã. 51: HT m. a vosa aj. 52: ms. ãaz; HT et depoys... parteu...aaz ẽna qual poso. 53: RTC p. a los; HT Vpus et este Vpus. 53-54: HT corpo et cau. moy forte aa mar. et foy. 54: KMP Chupesus; RTC e RTF Cupesus; HT foy cõ el Tupesus. 57: HT moy

auja nome Donarte, et era moy fremoso et moyto ensinado et moy de prol et moy ardido et moy orgulloso. Mays pero nõ era fillo da rreyna Écuba. Et seyosse logo fora da uila aos canpos hu os outros estauã. 60

Desy outrossy diujsou a quarta aaz, en que poso a Rremus, que era rrey de Asonja. Et sabede que aquesta quarta aaz foy tã grãde que nõ ouuo y mayor. Et el rrey era moy rrico et moy poderoso et moy de prol et moy ardido. Et os gornimentos que tragía erã tã rricos que nõ podería seer mays, et el et suas cõpañas tragía caualos de tã grã preço que o peor deles ualía dez dos outros. Et o escudo que el rrey tragía era dourado, et nõ 65 auja en el outra pintura. Et el rrey o fezera cobrir de hũa púrpura negra moy preçada, et era toda entallada a rroelas, et por aquesto era o escudo mays fremoso.

A estes deu Éytor a Polidemas, que os correiesse et os acabdillasse moy ben, cõmo aquel que era moy bon caualeyro et moy ajudador dos seus. Et Polidemas ya sobre hũ caualo d'Aragõ, que era moy ligeyro a marauilla. Et tragía hũ escudo que tragía o cãpo 70 uerde et agias d'ouro. Et Antenor, seu padre, parousse logo deante et disso assy:

–Señor don Éytor, ben uos digo que nũca me foy tã ben, nẽ me tiue por tã guarido cõmo oie en aqueste día, porque nos cõbateremos cõ aquestes que desamamos mortalment, que nos uẽerõ buscar aquí a nossa terra tã a çerca. Et agora veeremos quẽ leuará de aquí mayor prez. Et des oymays se calẽ os gabadores, ca ben sey eu que os bõos 75 serã aqueles que o prez ende leuarẽ et os couardos porrã suas escusanças feas.

Depoys que Antenor sua rrazõ ouuo acabada, rrespondeulle Éytor assy:

–Amjgo, en este pleito semella que uos ueio moyto alegre, cõmoquer que outro algũ seia triste. Pero eu nõ dulto que, mager o prez deste pleito seia partido, que uós nõ ajades ende uossa parte. Et des oiemays segide uossos uassalos et seyde fora cõ elles. 80

Et el rrespondeu que lle prazía. Et seyrõsse logo da uila. Depoys destes apostou Éytor a quinta aaz et parou en ela el rrey Preteremisos et Esterepes, seu yrmão. Et estes nũca ouueran en costume de trager azcũa nẽ lança, mays trouxerõ senpre moy bõos caualos et arcos et saetas et bõas espadas. Et andauã moy ben armados a costume de sua terra. Et destes fezo el cabdillo a Deyfebus, que era seu yrmão, que tragía outrossy arco 85 ben como elles et era moy bon caualeyro et moy ardido. Et tomoos en sua guarda, et seyosse fora da uila cõ elles.

Desy Éytor chamou logo el rrey Esdras et el rrey Fión, que era fillo de Drugas, que cõquereu moytos rreynos et moytas terras, et fézoo depoys matar (a) sua moller cõ

---

garn. 58: HT Domarte...moy ben ens. et moy ard.; RTF Cadarz. 59: HT mays nõ. 60: HT c. onde os. 61: ms. ãaz; AMS a gran aaz; HT et poso out. a q. a. et abisoa moy bem en que...Esonya; RTF Cisonie. 62: ms. ãaz; HT esta. 64: ms. sẽer; HT podiã...prez. 66: HT fez. pyntar de hũa pintura moy rriqua et moy preç. 67: RTC rroelas por; HT esc. moy fr. 68: RTC Polidamas (falta a inicial); HT Polidamas. 68-69: HT et ac. moy bem et Polydamas ya. 69: RTC Polidamas seya sobre. 70: RTC que auya el c.; HT aa mar. 71: RTC et las ag. 73: AMS commo; HT garrido c. oje este...cõbatemos. 74: ms. veeremos; AMS veeron; KMP ueerõ; HT que uos vierõ...a esta vosa terra; RTC tant çerca. 75: AMS e KMP boos; RTC desde...agabadores; HT calense os g. que bem. 76: RTC leuaran. 77: HT o. sua r. ac. 78: AMS commo quer; HT p. pareçeme que; RTC me semeia. 79: RTC maguer que el; HT que ajnda que o. 80: RTC desde; HT aj. a vosa. 81: HT sayrõ...d. ordenou E. 82: ms. ãaz; HT et poso en...Preteramjsos et Escrepes; RTF Pretemesus e Steropeus. 83: AMS azcuna... boos; KMP boos; RTC ouieron; HT cust. ascũa...sempre bõos. 85: HT et desto fezo...tr. asy arquo; RTC Deif. su hermano. 86: ms. tomõos; AMS commo; HT arquo cõmo...era bõo c. et ard.; RTC arco assi commo. 88: RTC Duglas; HT a el r. Ezias et a el; RTF Edras...Doglas. 89: ms. fe-

Fol. 44r poçoya que lle fezo dar. Et estes anbos erã señores // dos de Egresta, que erã moy bõos caualeyros et moy ben armados de todas armas, et tragían todos moy bõos caualos. 90

Et sabede que este rrey Fión trouxo aly hũ carro, que era de grã rrequeza, que el era ben tallado de cada parte, et tragía suso torres pequenas en que andauan caualeyros armados. Et era tã nobre que ualya mays de oytoçẽtos marcos d'ouro. Et por seer mays preçado aujã as rrodas todas pregadas en derredor de belmazes, cõ chapas d'ouro ben feytas et ben obradas. Et aujã o eixo et o pontil et todo o al de marfil. Et era obrado et debuxado per tal gisa que foy de moy fera apostura. Et aujã hũ castelete en çima, todo encoyrado de coyro de alifãt, et era laurado per grã m[a]estría et pintado moy ben. Et aujã en el tãto ouro et pedras preçiosas que todo home que o uisse tẽerlo ya por grã marauilla. Et estaua alçado cõmo torre, et era tã forte que o nõ falssaua njhũa arma de nehũa maneyra, ca ja fora prouado per moytos beesteyros. Et tragíãno dous dromedarios moy corredores et moy ligeyros, assy cõmo aujã en seu costume. Et o carro era moy auõdado et moy bastido de fachas et de dardos et de neslas et de espadas et de todas armas de outras maneyras que mester aujã. 95 100

A estes deu Éytor por cabdillo a Pitógaras, seu yrmão; mays pero nõ era fillo de sua madre. Et Pitógaras era moy bõo caualeyro et moy ardido et moy lidador. Et tragía hũ escudo de argento et de uermello cõ bandas ao traués. Et tragia moy bon caualo de Arabia, moy forte et moy ligeyro. Et sayosse logo fora da uila cõ el rrey Esdras et cõ Fión. Desy ar outrossy chamou Éytor a Eneas et díssolle assy: 105

–Amjgo don Eneas, uós yredes ẽna séptima aaz. Et sabede que será moy ben gornida de moyta bõa jente, ca yrã cõuosco tódoslos de terra de Lançona, que son caualeyros bõos et moy ardidos, que nõ ha ẽno mũdo mellores. Et rrógouos que guardedes Eufremes, o almirãt, que nõ rreçeba dano, ca he moy uello et fariamos en el grã perda se o perdessemos. 110

Et Eneas lle rrespondeo: 115

–Don Éytor, señor. Esso todo en Deus he, et eu farey todo meu poder por que el nõ rreçeba dãno. Mays uós apreçebédeuos des oymays, ca eu uos digo, sen falla, que agora uẽo a mj̃ hũ messageyro, que me disso que os gregos erã ja aparellados de batalla

---

zõo; RTC matar su; HT cõquistou...m. a sua (suprimo a para evitar unha falsa interpretación). 90: AMS e KMP boos; RTC Agresta; HT dar et mãdoulles que fosem ẽna sexta az et estes...Gresta; RTF Agreste. 91: AMS e KMP boos. 92: RTC e HT r. ca el. 93: RTC b. batallado cada; HT tr. em çima torres. 94: ms. sẽer. 95: RTC todas de abenux pleg. en d. con laminas? de oro. 95-96: HT rrodas pr. cõ ch. d'o. ben f. et b. ob. en d. cõ belm. et avia; RTF les roes furent de benus,/d'or fin barrees par desus. 96: RTC pontido; HT avia o pontil; RTF li limon/e li aissuel e li paisson. 97: AMS e KMP por; HT moy noble ap. 98: ms. mãestria; AMS por gran maestria; KMP por grã mãestria; HT era moy bem laurado...et moy bem pynt. et. 99: AMS e KMP teerlo; RTC et ouo en; HT et tãtas pedras. 100: AMS commo. 101: ms. bẽesteyros; AMS e KMP por; HT man. et ja. 102: AMS commo. 103: RTC de denesas; HT et basteçido...de balestas; RTF darz empenez, / haches danesches e espees. 104: RTC todas las a. de otra manera; HT todas as outras cousas que. 105: RTC Pitagoras; HT et a e. fezo Eutor...Pytegoras...mays nõ. 106: AMS e KMP boo; RTC et este Pitagoras; HT et Pytagoras...ard. et tragia. 107: RTC t. un muy. 108: RTF Edras. 109: RTC desi otr.; HT Fyon. Outr. 110: ms. ãaz; HT E. yr. 111: RTC de la t. de Lãcona/Lacona; HT da t. de Laçona; RTF Licoine. 112: AMS e KMP boos; HT caual. moy ard. 112-113: RTF Eufeme. 113: AMS daño; RTC non tome d. 115-116: HT rresp. señor. 117: AMS e KMP aperçebedeuos; RTC desde; HT d. et vos ap. oymays que eu vos digo que. 118: HT mj̃ o mãdadeyro que. 120: RTC desde...lidiar

peça auja. Et se uós nõ seydes çedo da uila, elles nos poderã tomar o cãpo, en tal gisa que nós nõ poderemos passar fora das barreyras. Et des oymays, tẽpo he de lidarmos et de juntarmos cõ elles.

Éytor lle rrespondeu estõçe:

—Çerto, uós dizedes grã uerdade. Mays, se o elles assy fazer quisessen, ben creo que ante prendería estoruo de dez mill caualeyros que aló están, que eu enviey deãt. Et sabede que elles son taes que, ante poderiamos nós seyr, que elles fossen vençudos
Fol. 44v nẽ ençarrados acá. Et des oymays j̃deuos cõmo uos eu // envío, ca eu uos prometo que logo serey cõuosco. Mays por nehũa cousa que seia nõ uos ajuntedes a aqueles da oste ata que eu seia fora cõ tódoslos meus. Et des oymays seydeuos.

Et Eneas seyose logo fora, sen mays tardar. Depoys que Eneas foy fora, Éytor parou ẽna oytaua aaz a Pares cõ el rrey Persis, que era rrey de Enopía et que fazía grã doo por seu sobriño Sicãnor, et auja grã sabor de tomar uẽgãça por el. Desí Pares seyosse fora cõ tódoslos enopianos cõtra os da oste. Et leuauã todos seus arcos tendudos et aljauas ben cheas de saetas. Et Pares ya moy ben armado et sobre moy bon caualo, que era preçado a hũa moy grã cõtía de ouro.

Ẽna nouena aaz ya Éytor, et leuou cõsigo tódoslos troyãos. Et sabede que esta aaz foy moy grãde, et seerá moy dultada, et que sse defenderá moy ben. Desy leuou cõsygo dez fillos de Príamos, que erã seus yrmãos, pero nõ erã fillos de sua madre, mays ouuéraos el rrey gãañados en donas et en donzelas moy fremosas et moy boas. Et foro estes: o primeyro ouuo nome Dinays, et o segũdo ouuo nome Atenjos, et o terçeyro Esdras, et o quarto Delén, et este Delén era moy fremoso caualeyro a marauilla et tragía as armas uermellas; et o quinto foy Çiçileas, et o sesto Quintalis, et este foy o mays amado delles, ca foy moy bon caualeyro a marauilla; et o séptimo foy Rredumerus, et este foy moy mao et cruu et nũca ouuo en ssy alegría, nẽ sse teuo uiçoso, pero que era caualeyroso et foy brauo sen piadade; o oytauo ouuo nome Casibelán, et o noueno Durays d'Aarõ; o déçimo ouuo nome Dorastalos, et foy fillo de hũa donzela que diserõ Maris, et marauillosament foy fremosa. Et aquestes todos yan cõ Éytor moy ben arma-

---

nos et. 121: RTC ayuntar nos con; HT juntar cõ. 122: HT falta estõçe. 123: AMS quisesen; HT por çerto...elles fezerẽ seede çerto que. 124: HT a. averã estoruo...cau. que eu; RTC adelante. 126: AMS ideuos commo; RTC desde. 126-127: HT ydeuos que eu logo. 127: ms. ãaqueles; HT jũtedes. 128: RTC todos mjs troyanos et desde. 130: ms. ãaz...Enopia (parece claramente n); AMS Enopia; KMP Etiopia; RTC Perssees...Etiopia; HT E. poso...Perses...Etiopia; RTF rei Serse,/ço ert li sire a ceus de Perse. 131: ms. dõo; RTC Sicanor; HT Senator...sayo. 132: ms. enopianos? (parece); AMS enopianos; KMP etiopianos; RTC etiopianos...et las alj.; HT etiopianos. 132-133: HT et os carcayses b. chẽos de s. Paris. 133: HT arm. sobre. 134: RTC (e HT) una grand. 135: ms. ãaz; HT leuaua. 136: ms. ãaz...sẽera; HT defenderã m. bẽ et leuou. 138: AMS e KMP gaañados; HT donz. et foro. 139: KMP A(-n-)tenjos; RTC pr. fue Odinax el otro ouo n. Antonius et el otro E.; HT Dyn. o s. Ateneos o t.; RTF Odeneaus...Antonius. 140: RTC E. el otro Delom...Delom; RTF Edron...Dolonz. 140-141: HT E. o quarto D. o quinto. 141: RTC uerm. el q. f. Çinçilens el; HT Çeçileas o s. Quintalays; RTF Siciliens...Quintiliens. 141-142: HT Quint. o sept. 142: RTC mar. el; HT Rredujnerus este; RTF Rodomorus. 143: ms. crũu; RTC et fue. 143-144: HT viçoso et era moy sen p. 144: RTC brauo et sin...Cassib. el; HT Casibalã et o nono; RTF Cassibilanz. 145: ms. durays dãarõ; KMP Dorascalos; RTC Dinax d'Aron...Dorascalus; HT Duraz d'A. et o d. Durestalos; RTF Dinas d'Aron... Doroscaluz. 145-146: HT donz. moy frem. 146: RTC Males...ferm. Aq.; HT E. ben; RTF Mahez.

dos, assy cõmo a fillos de rrey cõuijña. Et ben sey que taes son que mãterrã ben sua batalla et se nõ leixarã maltrager, enmẽtre lles durar sua força. Et forõ y cõ elles ben mill caualeyros ou mays, ataes que o peor delles era moy bõo.

Éytor caualgou logo sobre Galatea, o seu caualo preçado, que lle enviara hũa don- 150
zela a que dezía Aerrõas, que en aquel tẽpo era hũa das fremosas molleres do mũdo. Et porque o ela amaua sobre tódaslas cousas, envioulle aquel caualo, mays enpero foy entre elles grã desamor, que Éytor nũca a quiso amar. Et ela téuosse por desonrrada et desamoo depoys quanto mays podo. Et sabede que aquel caualo foy tal que nũca foy home ẽno mũdo que sobre outro tal caualo caualgasse, nẽno tal podesse auer en seu po- 155
der, ca el foy o mays grãde et mays fremoso de quantos ẽno mũdo ouuo, nẽ mellor, nẽ mays ligeyro, nẽ mays corredor.

122

De cõmo Éytor falou cõ sseu padre

Depoys que Éytor foy armado et caualgou en seu caualo Galatea, cõmo uos ja cõtey, foy falar cõ el rrey, seu padre. Et díssolle assy:

Fol. 45r —Señor, // eu seyrey da uila, que me nõ cõuẽ y al, et uós uerredes en uossa aaz
cõ uossos caualeyros bõos, et os homes de pe estén todos perlas barreyras a cada par- 5
te, et por cousa que acaezca nõ sse partã de y sen mãdado. Et uós estade outrossy ben acordado ẽnas barreyras, et tẽede cõuosco uossa sina tendida, ca he grã rrazõ; et acabdillade de bõa gisa uossa jente, et armádeuos de tal maneyra que, se nos acó tornarmos, nõ podamos dultar en uós; et de gisa estade que, se nós formos desbaratados et nos quisermos a uós acoller, que uós que nos acollades en tal maneyra que nõ podamos delles 10
prender dãno, nẽ nos façã per força entrar as barreyras. Et dígouos que uós estedes prestes que, se mester for, que [n]os acorrades cõ jente, se per auẽtura acharmos dura batalla.

147: AMS commo; RTC b. la bat.; HT arm. cõmo c. a f. del rrey et. 148: RTC mientra...ellos mill; HT batalla mẽtre. 149: AMS e KMP boo; RTC mas de tales; HT mays moy ardidos (só). 150: ms. Galatea (escribiu primeiro Galapea e despois riscou o rabo do *p* para facer un *t*, id. en 122.1); HT et Eutor...Galantea. 151: ms. a erroas; KMP a Errõas...das (-mays-) fremosas; RTC Eroans; HT Aerroas; RTF Orva la fee. 152: RTC empero despues fue. 153: RTC des. ca E.; HT d. porque E. 154: ms. desamõo; HT podo sab. 155: AMS neno; RTC sobre tal...njn otro tal; HT nẽ tal. 156: KMP ouue; RTC fermoso que en el. 156-157: HT poder que foy o m. form. nẽ m. corr. de q. ouvo ẽno m. nẽ nũqua outro tal y poderia achar.

Cap. 122. 1: AMS commo; RTC falta de; HT p. Priamo rrey de Troya. 2: AMS eitor...commo; HT arm. caualgou...Galantea. 3: HT c. et foy. 4: ms. ãaz; RTC u. ca me; HT v. ca me cõuẽ de yr ala et. 5: AMS e KMP boos...porlas. 6: RTC por ninguno que...p. dende sin; HT et out. uos e. bẽ. 7: AMS e KMP teede; RTC et traet c.; HT tẽede y cõu. 8: RTC de guisa; HT ac. vosa...en tal. 9: RTC pod. de ficar? ? de uos; HT posamos dar en vos et en tal guisa...se formos. 10: KMP ac. que uos ac.; HT quis. ac. 10-11: HT nõ perdamos/predamos! dãpno. 11: AMS e KMP por; RTC que est. HT f. a força e. aas barr. 11-12: AMS prestos; HT et rrogovos que se virdes que a bat. he moy

Et Príamos lle respondeu que assy o faría todo. Et disso assy:

–Fillo, assy ueia eu prazer dos troyãos, que eu fio en tj tãto que ben creo que per tj seerá mjña saña acabada et uẽgada mja desonrra. Et por ende te rrogo que me ueñas veer amjude, et rrogo aos dioses que te rreçeban en sua garda.

123

Cõmo Éytor seyo aa batalla

Depoys que estas rrazões forõ acabadas, Éytor seyo fora da vila cõtra os gregos, seu elmo en sua cabeça. Et ya moy sañudo et cõ grã crueza, cõmo aquel que auja o coraçõ moy forte contra elles. Et el tragía hũa sina dourada cõ hũ leõ uermello en meo, et o escudo outro tal. Et passou per tódaslas azes ata que chegou aos primeyros, et díssolles que sse nõ coytassẽ et se chegassen aas tendas.

Et as azes começarõ logo de mouer todas et de sse yr chegãdo, ca deseiauã moyto de sse juntar cõ elles ẽno cãpo. Et aly veeriades tremer toda a terra, et ueeriades outrossy moytas cabeças armadas et moytas synas tẽdidas, que pareçia moy ben porla grã nobreza que aujã. Et os escudos outrossy, que erã dourados, esprãdesçía ao sol. Desy tódaslas donas et as donzelas et burzesas que auja ẽna uila seyan todas perlos andamjos. Et tódaslas fillas del rrey outrossy, et Elena cõ elas. Et sabede que todas aujã grã pauor et nõ tijnã os corações seguros.

En todo esto seyo el rrey Príamos fora da uila et nõ quiso tardar mays. Et foysse parar ẽnas barreyras postremeyras, que estauã alongadas das outras. Et parou tódoslos homes de pe que tragía tras aquelas barreyras, en tal maneyra que nõ seyo ende nehũ fora. Et gorneçeu tã ben aquel passo que ben sey que nõ será ligeyro de entrar.

124

Títolo de quantos fillos bastardos auía el rrey Príamos et de cõmo lles dizía

El rrey Príamos auja trijta et tres fillos et tódoslos gãanara en donas et en don-

---

forte q. nos ac. cõ gente. 12: ms. que uos; AMS nos...por; KMP uos...por; RTC presto...que nos. 13: KMP (-r-)respondeu; RTC dixol; HT que o f. et disolle. 14: AMS ti...por; KMP por; HT eu veja. 15: ms. sẽera; AMS ti...mja; RTC s. apagada et. 16: ms. vẽer; AMS amjude; HT v. moyto am.

Cap. 123. 1: AMS commo; HT de cõmo. 2: AMS rrazoes; KMP rrazones; HT sayo da. 2-3: HT gr. posto seu. 3: AMS commo; HT cõ moy grã. 4: HT forte et. 5: AMS e KMP por. 6: RTC acuytassen. 7: RTC et todas las...mouer et; HT c. de m. logo t. 8: ms. vẽeriades...uẽeriades; RTC ayuntar. 8-9: HT et moytas cab. 9: AMS paresçian; HT porla nobl. 10: AMS dessy; HT aviã en si et os e. erã d. et rresplandeçiã asi cõmo sol outrosi tod.; RTC resplandesçian. 11: KMP et donzelas...por los; AMS porlos; HT et donzelas...villa andauã todas. 12: HT rrey et. 13: AMS tijñan; KMP tijñã. 12-13: HT pauor grãde ẽnos cor. (só). 14: HT et estonçe sayo...villa et foyse. 16: HT pe tras...seya nẽhũ. 17: HT garn. moy bem a. p. ca bem.

Cap. 124. 1: HT av. rrey (falta títolo). 2: AMS commo; RTC et commo; HT omite. 3: AMS

zelas de alto liñajen et de moy grã gisa. Et porque uos ja nomẽey os treze, agora uos quero dizer os vijt, et cõtaruos ey seus nomes, pero que os dous nõ son cõtados porque erã estonçe pequenos, et hũ delles ouuo nome Fímatus et outro Polidamas.

Fol. 45v Mays cõtaruos ey // dos outros todos. Et metéuoos el rrey cõsigo aquela uez, et por ende forõ elles moy sañudos. Et ben uos digo que ante elles quiserã yr cõ Éytor que ficar aly, mays nõ poderõ al fazer senõ quanto seu padre teuo por ben. A hũ destes disserõ Menelaus, et ao outro Jnfros, et a outro Çiros, et ao quarto Çelidonas, et ao quinto Ergámores, et ao sesto Mãcra Mjuel, et ao sétimo Sades de Uersel, et ao oytauo Margarito. Este era parẽt de Achiles por ljñagen de parte de sua madre, que era filla de hũ rrey, et era moyto sua parẽta, et foy moy fremosa et moy cortesa. Et o noueno ouuo nome Fanuel, et o déçimo Brõ, et o xj^{o} ouuo nome Matas, et o xij^{o} ouuo nome Almadias, et o xiij^{o} Gilas, et o xiiij^{o} Gondelos, et o XV° Dulgas. Et sabede que este sabía mellor asederez de quantos ẽno mũdo auja. Et o xvj^{o} ouuo nome Cados, et [o] xvij^{o} ouuo nome Asaalón, et este foy moy bon caualeyro et moyto ardido et moy de proi et moyto ensinado. O postremeyro ouuo nome Taare. Et estes todos amaua moyto el rrey seu padre, et sabede que taes erã que nũca lle faleçeríã cõ seruiço.

125

Dos rreys que em este día nõ forõ á batalla

A esta batalla nõ seyrõ este día estes rreys que aquí dyremos: el rrey Págaros de Liça, nẽ el rrey Afión, nẽ el rrey Adastros, nẽ seyrõ y outrossy quatro rreys de Calafona nẽ suas masnadas, nẽ seyrõ y mays dous rreys de Traça, nẽ as gentes de terra de Oeçia,

---

e KMP gaanara; RTC fijos bastardos que eran de muy grand prez et todos. 4: AMS liñaje...nomeey; KMP nomeey; HT lin. et porque; RTC uos yo ya. 5: KMP dizer vijt; RTC d. de los veynte; HT ey os n. por que. 6: KMP Fimacus; RTC et el uno...Affimacus et el o.; HT et o o. 7: HT et teuoos c. el r. aq. 8: RTC bien se yo que; HT cõ E. quis. yr que. 9: RTC al uno. 10: AMS Infros; RTC Menalaus el otro Ysfros/Yffros? ...Ç. el q. Çiledonas el q.; HT Menalus et a outro...Çelidones; RTF Menelus...Isdor...Chirrus...Celidonias. 11: AMS Ergamoros...Mãcramjnel; KMP Sades de Uerfel; RTC quinto fue Ermegores et el s. Matan Claruel el...et el o.; HT Macramyael...Vergel; RTF Hermagoras...Maudan Clarueil...Sardes de Vertfueil. 12: RTC et este fue llegado a Ach.; HT et este...Ech. por parte. 13: RTC cort. el n.; HT rrey et o nono o. 14: RTC F. el d. B. el otro ouo n. M. el otro A.; HT Famjel...dozeno Alm.; RTF Fanoeaus...Bruns li Gemeaus...Mathan...Almadian. 15: RTC A. el otro Guilas el otro Gundelus el otro D.; HT et xiiij^{o} G. et XV° D. et este; RTF Gilor d'Agluz... Godeles...Doglas. 16: ms. et xvij^{o}; AMS et o xvij^{o}; RTC ax. que todos los omnes que en el m. a. el...C. el otro ouo; HT Cades et o xvij^{o}; RTF Cadorz de Liz. 17: ms. asãalon; KMP moy ardido; RTC Absalon este; HT Afaalon et foy; RTF Cadorz de Liz./Mais Ausalon, li fiz Daviz,/n'ot plus bel chief que il aveit. 17-18: HT caual. o postr. 18: ms. Tãare; RTC Tarre; RTF Tharé. 19: RTC et bien se que.

Cap. 125. 1: RTC capitulo de los r. q. este d. non estidieron a la b.; HT que este...aa bat. 2: RTC aquel dia...Pandarus; RTF Pandarus. 3: AMS asion; RTC Fiom; HT out. nõ s. y; RTF Sezile...Ampon...Colophon. 4: KMP (-B-)oeçia; RTC y otros dos...Doeçia; HT y dous; RTF Boece.

hu aujá as espeçias moytas et moy bõas; nẽ os de Beotina, que entõçe y erã; nen seÿrõ y aquela uez os de Palfegonja, mays aquelles nõ era marauilla, ca aujã grã pesar et fazían grã doo por seu señor Filomjnis, que tijñã chagad[o] a morte et aujã grã pauor que o perdería; nen seÿrõ outrossÿ a gente de Alysonja.

Et estes todos forõ os que nõ seÿrõ d'y, nẽ sse partiron da vila, ca todos acordarõ et toueron por ben que nõ fossen todos de cõssún ẽna grã batalla por nõ seerẽ todos en hũ día cãssados et maltreytos. Et acordarõ que estouessen estes et ficassen pera estar frescos et folgados pera sse parar mellor aos grãdes feytos, quando os cometessen. Outrossÿ nõ quiserõ os senores que a uila ficasse soa por sse nõ perder cõmo outra uez fezera, ca dyz o prouerbio antigo que dos escarmentados sse fazẽ os arteyros. Et basteçerõ moy ben tódoslos muros et as torres de armas et de cõpañas, en tal maneyra que, a cõmoquer que auẽesse, nõ sse temessen de trayçõ.

126

Agora leixa o cõto a falar de troyãos por cõtar cõmo Agamenõ apostou suas azes

Agora diz o cõto que Agamenõ nõ folgaua, ante puñaua quanto mays podía en gi-
Fol. 46r sar suas azes et en lles dizer en qual maneyra fossen, // et cõmo sse mãteuessen cõtra seus jmijgos. Et deu logo a Patróculos que gisasse a primeyra aaz, et que fosse moy grãde et moy forte, et en que esteuesse moyta gente. Et en aquel día lle deu Achilis quantos tragía cõsigo, que fossen cõ el, ca elles anbos se amauã tãto que toda cousa que a hũ prazía o outro sse pagaua ende mays que de outra cousa. Et quanto ẽno mũdo aujã partíãno assÿ que o de anbos era de hũ et o de hũ era de anbos de cõssún. Et nũca ẽno mũdo forõ omes que sse mellor quisessen, nẽ que sse mellor touessen fe et lealdade. Et Achiles nõ foy aquel día aa batalla porque era malchagado.

Ẽna segunda aaz foy Meriõ et cõ el Menesteus, duque de Estenas. Et leuarõ anbos

---

5: RTC Boetina; HT et bõas; RTF Botine. 5-6: HT Beot. nẽ os de Palf. 6: RTC sal. aquella...Palfagonia otrossy mas; RTF Paflagoine. 6-7: HT mar. que faz. g. d. et grã pes. por. 7: ms. dõo...chagada; AMS Filomjnes que tijñan chagado; KMP tijñã chagada (sic); RTC llagado. 7-8: HT chagado para m. outr. nõ sayo y a. 8: RTC s. y otrossi; RTF Alizonie. 9: HT sayrõ nẽ se p. aquel dia da v. porque todos. 10: HT c. para aquela grã; RTC seer. 11: RTC maltraydos; HT cãs. et ac. q. fic. estes para; RTC ac. que finc. estos et que estou. frescos. 12: ms. quandõos; HT para os gr. f. se acõteçesẽ outrosi. 13: AMS señores...commo; KMP señores. 13-14: HT c. fez. ja o. vez ca. 14: AMS diz; HT ant. dos. 15: HT bem os. 16: AMS acommo quer que aueesse; KMP aueesse; RTC a que quier...non temiesse; HT q. viesem nõ se decatasem de.

Cap. 126. 1: AMS commo; RTC c. de f. de los tr.; HT leyxa cõtar desto por dizer c. A. poso suas. 2: AMS punnaua; HT a. traballaua q. 2-3: HT en ordenar s. 3: AMS commo; HT et dizerlles en que man. se defendesen de seus. 4: ms. ãaz; AMS imijgos...gissase; KMP (-s-)seus jmijgos; HT dou a P. a pr. az; RTC luego Patroculus...az que fue muy. 5: RTC que estaua...et aquel; HT et estou. en ella moyta. 6: KMP tragi(-a-); HT ca se a. t. ambos que. 7: RTC al vno...se ende pag. mas; HT que hũ fazia ho o. pagauase delo moyto et. 7-8: HT quanto aviã. 8: KMP a(-s-)sy; RTC del uno et lo del uno; HT part. en tal guisa q. o que era de [hũ] era de. 9: KMP fo(-r-)õ; RTC nunca fueron. 9-10: HT quis. nẽ t. l., fe et verdade hũ ao outro et Ach. 10: ms. ãa. 11: ms. ãaz; RTC Atenas; HT Mariõ...el hũ

cõsigo quatro mill caualeyros moy bõos et moy ben gornidos. Ẽna terçeyra aaz foy Tálafus, et forõ cõ el tódoslos de Ermonja, onde el era rrey. Ẽna quarta aaz foy seu fillo Almus, et basteçérõna de hũa gente moyto ardida que leuou cõsigo.

A quinta basteçerõ os de Boeça, et era tã bõa caualaría que nõ aujá mellor en toda Greçia, et forõ senores destes Echiles et Protenor, que erã anbos primos coyrmãos et caualeyros bõos et ardidos. Et ẽna sesta aaz foy Menelao, marido que foy de Elena, et forõ cõ el tódoslos de Parta, onde el era señor. A séptima aaz fezerõ Pítrofus et Çélides, que erã anbos rreys de terra de Fáçides, mays pero nõ leuarõ cõsigo gente a pe, nẽ beesteyros, mays leuarõ caualeyros bõos et escolleytos et de grã prez et esforçados.

Ẽna oytaua aaz foy Ajas Talamõ, que foy rrey de grã prez, et foy señor de Salamjna, et leuou cõsigo de aquela terra Téuçor, que era rrey, et quatro almirales que uos aqui cõtarey: o primeyro foy Teseus, et o segũdo Doriõ, et o terçeyro Olíxano, et o quarto Afímatos. Et ẽna nona aaz foy el rrey Toas, que era bon caualeyro et moy sisudo, et leuou cõsigo todas suas masnadas.

Jtem a déçima aaz fezeron os de Logres, et ouueron por seu giador a rrey Ajes, que era seu señor natural. Os calçedonjos fezerõ a ondéçima aaz, et foy giador dela Felisteos, que era seu señor. A xij^{a} aaz fézoa Edemjnays, que era hũ rrey de grã gisa, cõ tódoslos de Creta, en que el moyto fiaua. A xiij^{a} aaz fézoa Nástor o Uello, que ualya moyto, cõ tódoslos de Pira, onde el era natural et señor. Et leuou cõsigo tres mill caualeyros, tã ben armados que nũca uistes mellor. A xiiij^{a} aaz giou el rrey Hupos, que era fillo de Mabón, et leuou cõsigo tódoslos de terra de Esmenojos, que tragía todos arcos et saetas, et andauã sobre moy bõos caualos et moy ligeyros.

Ẽna quintadécima aaz foy Hulixas, et leuou cõsigo tódoslos de Arcadia. Et esta aaz foy moy fremosa et moy forte. Ẽna xvj^{a} aaz forõ os pigroys, et estes ouueron por
Fol. 46v giador a Mjnolus. Et os de Parlaga fazía grã doo // et aujã grã coyta por el rrey Proteselao, que aujã perdido, que era rrey de grã prez et de grãde entẽdemento et moy fardido,

---

d. de Atenas et l. cõs. 12: ms. ãaz; AMS e KMP boos; RTC consigo de ssus vassallos et de ssus amigos quatro; HT et bem. 12-13: RTC Telaffus; HT Talefus; RTF Ascalaphus. 13: ms. ãaz; RTC Armonia; HT Armenja donde; RTF Orcomenie. 14: RTF Almenus. 15: RTC quinta az bast.; HT q. az basteçerõna...tã nobre caualaria...em Gr. 16: AMS e KMP señores; RTC e HT Achilles; RTF Archelaus. 17: ms. ãaz; AMS e KMP boos; RTC hard. en la; HT cau. moy ard. ẽna. 18: ms. ãaz; RTC Çelidis; HT Paria...Çelideas; RTF Epistroz, reis Scelidis. 19: RTC Façidijs; RTF Phocidis. 20: ms. bẽesteyros; AMS boos...esforzados; KMP boos; HT leu. caualaria escolleyta et esforçada. 21: ms. ãaz; HT foy Tal. que f. rrey et señor. 21-22: AMS salamina. 22: AMS Tençor; HT et leuaua de; RTF Teucer. 22-23: RTC uos yo aqui. 23: RTC Polixano; HT Tes. o s. Durion o t. Ulixano o; RTF Dorius...Polixenon. 24: ms. ãaz; KMP Afimacos; RTC Anfimacus en la nouena; HT Af. ẽna...que era moy sis.; RTF Amphimacus. 26: ms. ãaz; KMP masnadas * A deçima; AMS masnadas. Et a; RTC mesn. La...guiador rr. Aias; HT masn. ẽna d. as forõ os de Longros...por señor a r. Ages; RTF Aiaus. 27: ms. ãaz; RTC las onze azes...dellos; HT seu nat. et os...a onzema. 28: ms. ãaz; RTC Filistoas...señor. Ydomenex...guisa fizo la dozena az con; HT Falestios...Ademynaxar; RTF Philitoas...Idomeneus. 29: ms. ãaz; AMS ualia; HT q. fiaua el m. 29-30: HT vello cõ; RTC f. et N. el U. q. u. m. fizo la trezena az con. 30: RTC era señor; RTF Pile. 31: ms. ãaz; HT cau. ben arm. a xiiij^{a}...Ypus; RTF Huniers. 32: RTC Esmenoya; RTF Mahont...après furent Essimieis. 33: AMS e KMP boos; HT and. ben encaualgados (só). 34: ms. ãaz; KMP quinta deçima; RTC VI. fue en la quinzena az et; HT Brixas...Artavia; RTF Achaie. 35: ms. ãaz...ãaz; HT f. et ẽna; RTC f. los pig. fizieron la sezena az et; RTF Pigreis. 36: ms. dõo; KMP M. et et os; RTC g. Menolius; HT Pargala...doo por el; RTF Emelins...Pilarche. 37: KMP (-que-). 37-38: HT rrey de grã entẽdemẽto

et era seu señor natural. Et tomarõ estonçe por seu giador hũ rrey, seu sobriño, que auja nome Porticos, et fezerõ cõ el a xvij^{a} aaz, ca a njhũ nõ cõuijña tãto de tomar este pleito cõ aquela cõpaña cõmo a el. A xviij^{a} aaz fezerõ el rrey Mateõ, fillo de Mabos, et el rrey Polidario. Et leuarõ cõsigo tódoslos treçianos, que amauã moyto.

Triópilo outrossy, que era moy sabedor de guerra, fezo outra moy grãde aaz cõ tódoslos de Rreldón. Et el rrey Euriplos d'Ascomelia fezo a XX^{a} aaz. Et, sen falla, este sofreu depoys moy grã coyta en aquela batalla. Jtem a xxj^{a} aaz fezérõna dous rreys de Lyra, que ouueron nome Antíopos et Anfímatos. Jtem outra aaz moy grãde fezerõ Achilín de Uiloría et Poliboçes. Et forõ cõ elles tódoslos de Larisa. Et assy son vijt et duas azes.

Et Diomedes et Télenos et o moy fremoso Erualus fezeron outra aaz et mãtouérona moy ben, ca forõ todos tres moy bõos caualeyros et moy fortes lidadores. Et forõ cõ elles tódoslos de Darges, onde elles erã rreys. Et Polibetes outrosy fezo outra aaz de tódoslos de Melibea, que sse defenderã moy ben. Outrossy Çimelios et Capedor de Capidia, que tragía moy bõa jente, fezerõ outra aaz cõ tódoslos de Çipre. Et son assy vijt et çinquo azes.

Jtem depoys destes sayo Agamenõ, que tragía a mayor caualaría de todos, et fezo outra aaz. Et sabede que esta foy moy grãde, ca el tragía moy grã gente de terra de Miçenas, onde el era señor. Desy tódoslos que y andauã, que señores nõ aujã, acollíãsse todos cõ el. Et por esto tragía el mayor gente que tódoslos outros. Et forõ todos cõ el en aquela sua aaz.

Et as azes forõ per todas vijt et seys azes, et forõ as mellores et mays temjdas et mays dultadas que ẽno mũdo poderõ seer, ca aly forõ tãtos os caualeyros armados et tãtaslas synas tẽdidas et tãtos os caualos de grã preço et tãtaslas armas preçadas que sería longa cousa de cõtar. ¿Que uos dyrey? Nũca foy home que en hũ lugar podesse veer tãtos homes armados de cõssún. Et toda a terra tremja en derredor dos estroydos dos caualos. Pero ben uos digo, sen mẽtir, que o mays preçado et o mays ardido deles que sse aly veu, ouuo grã pauor ẽno seu coraçõ.

---

et tomarõ. 38: KMP t(-o-)marõ. 39: ms. ãaz; KMP XVI(-J^{a}-)...cõuijã; RTF Potarcus. 40: ms. ãaz; AMS commo; KMP Maçeõ; RTF Machaon...Labius. 41: KMP todos lo(-s-). 42: ms. ãaz; RTC Teophilo; HT Tropilo que; RTF Telopolon. 43: ms. ãaz; RTC Resdon...la az veyntena; RTF Rode...Euripilus d'Orcomenie. 44: ms. ãaz; AMS e KMP Item; HT bat. a; RTC bat. otra grand az fizieron de los rreyes. 45: ms. ãaz; AMS Item; KMP Anfimacos * Item; HT Antipos et A. et a outra...fezerõna; RTC Antipus et Anfimacus otra muy; RTF cil d'Elide...Antipus...Amphimacus. 46: HT Poliuoçes; RTC Elechim de Villoria...assi creo que son; RTF Leontins de Valjoie...Polibetes. 47: RTC tres azes. 48: ms. ãaz; RTF Sthelenus...Eurialus; RTC falta et inicial. 49: AMS e KMP boos; HT ben et forõ t. tres m. fortes cau. et forõ. 50: ms. ãaz; AMS outrossy; KMP todos los (de) d'Arges...outrossy; RTC rreyes. Pol.; HT todoslos d'Arges...Pol. fezo; RTF ceus d'Arges...Philotetes. 51: RTF Cuneus...Agapenor. 52: AMS boa; RTC Capedia; HT Capadia q. tragiã; RTF Capadie...Cipe. 54: AMS e KMP Item; HT et desp. desto. 52-54: RTC Çipre. Despues destos...tr. y la. 55: ms. ãaz. 56: AMS dessy; HT señor et estes todos que; RTC o. era el s. 56-57: HT todos se acolliã a el. 57: HT por esta rrazõ tr. mays gente. 58: ms. ãaz. 59: AMS e KMP por; RTC et siete et; HT a. per t. forõ XXVI et. 60: ms. sẽer; HT temjdas que en todo o m. nũca forõ nẽ poderiã s. ca a. en esta az forõ t. cau. 61: HT t. as seetas tendidas...de bõo prez. 61-62: KMP sera. 62: ms. veer; HT s. graue cousa. 63-64: HT omes ajũtados em hũ lugar pero. 64: HT sen mẽtira...et ard.; RTC et mas. 65: HT vio que ouvo.

127

Agora leixa o conto a falar cõmo os gregos et troyãos apostarõ suas azes por contar cõmo sse ajuntou a batalla et cõmo foy lidada

Dyz o cõto que, poys os gregos et troyãos forõ ẽno canpo, que sse forõ as azes ajuntãdo. Et Éytor, que ya ẽnos primeyros, seyo d'entre elles et antepósosse deãt quanto hũ arquo podería tirar. Et leixou correr o caualo cõtra Patróculos, que vĩjña ẽna aaz primeyra. Et Patróculos, quando o ueu vĩjr, foy cõtra el o mays agiña que podo, quanto
Fol. 47r o caualo, que era moy // ligeyro, o podo leuar. Et veẽdoos mays de dez mill caualleyros, fórõsse anbos ferir de justa.

Mays a justa nõ foy falyda entre elles, ca lle deu Éytor per meo do escudo hũa ferida de tã grã força que logo en essa ora passou o ferro da lança et o pendón todo perlas costas del, que lle nõ prestou a loriga nẽ armadura que trouxesse. Et puxoo de tal gisa que lle quebrãtou o arçõ detrás et deu cõ el morto en terra. Et díssolle estonçe assy:

–Par Deus, don Patróculos, eu creo que nõ auedes ẽno mũdo amjgo que por uós quisesse vĩjr a esta terra, assy cõmo uós uẽestes por el. Et des oymays poderedes coñosçer esta terra; pero, segundo uos acaesçeu, quiçays fora mellor estar aló en paz.

Desy descaualgou logo et quísoo desarmar de tódaslas armas que tragía. Et sabede que erã as mays rricas et as mays preçadas de que home oyo falar. Et teẽdoo ja cõmo desarmado, ueo Meriõ, et pesoulle moyto, et foy moy brauo cõtra el porlo ferir. Et agillarõ cõtra el tres mill caualeyros de seus uassalos. Et jndo pera el, díssolle assy:

– ¡Lobo rraujoso! Tóllete de aquí. Uay buscar al que cómeas, ca ja desto nõ comerás, ante coydo que che será carament custado o que feziste. Et, sen falla, tu feziste grã loucura en desçender en tal lugar, ca aquí estã dez mill caualeyros que porrã toda sua puña en auer a cabeça de ty. Et tu desçendiste agora assy cõmo o leõ que puña en leuar sua presa quando a mata.

Et en todo esto deulle a mãtenẽt per meo do escudo hũa grã ferida, que o estendeu en terra. Mays Éytor por nehũa gisa nõ quiso leixar seu caualo, que tijña perla rrédea, et, ante que chegassen os que vijnã cõ Meriõ, que agillauã fortemẽt pera se juntar cõ el,

---

Cap. 127. 1: RTC c. de f. 2: AMS se; RTC iunto. 1-2: HT ag. contaremos c. se jũtarõ os gr. cõ os tr. (só). 3: AMS diz; RTC cventa el...pues gr.; HT que cõmo os g. et os tr. 4: HT anteparouse avante. 5: ms. ãaz; AMS Patroculus que vijña; KMP vijña; RTC pudiera...dexosse. 5-6: HT prim. az. 6: ms. quandõo; AMS patroculus...vijr; KMP vijr. 7: ms. veẽdõos; HT caualo o podia. 8: AMS anbos fora de; HT forõ a. encõtrarse de. 9: AMS e KMP por; HT mays nõ...ca E. lle d. per m. dos peytos hũa tal fer. 10: HT fer. que lle pasou. 10-11: AMS e KMP porlas. 11: ms. puxõo; HT costas que...pr. lor. 12: KMP disso lles; HT diso asi. 15: RTC desde; AMS e KMP vijr...ueestes. 15-16: KMP cõnosçer; AMS connosçer. 16: HT ac. m. vos fora e. ala. 17: ms. quisõo; RTC t. las armaduras que; HT logo para o desarmar das armas. 18: ms. teẽdõo; HT ja cabo des. 19: RTC violo; HT veẽo...el para o. 20: AMS mil...indo. 21: RTC comas que; HT r. tirate...comas que d. ja nõ. 22: HT que pagaras car. o. 22-23: HT fez. louc. deç. 24: HT sua força en; RTC commo faz el. 26: AMS e KMP por; RTC una tant grand. 27: AMS e KMP porla; HT E. nõ q. l. o cau. 28: AMS vijñan; KMP vij-

leuãtousse Éytor moy toste en pe, et sobeu en seu caualo. Et des oiemays seia ben çerto Meriõ que, se o torneo quer mãtẽer et se cõ Éytor achar, que lle nõ poderá escapar de morto, porlo que fezo.

Et Glatõ et Eseus et Archílogos, seu fillo, quando assy uirõ estar Éytor, pesoulles moyto et puñarõ de lle acorrer. Et yan cõ elles ben tres mill caualeyros ou mays, de moy bõos. Et forõ logo ferir, moy longe de suas barreyras, os de Çisa. Et logo ẽnos primeyros colpes, justou Laycõ cõ hũ deles, et deulle tã grã ferida que lle meteu a lança et o pendón perlo corpo, que lle nõ prestou arma que trouxesse. Et puxoo tã de rréjeo que deu cõ el en terra morto. Et aly se ajuntarõ entre ánbalas partes de cõsún moy brauament, feríndosse moy rrégeo. Et aly podería home veer torneo moy forte, que quebrauã y moytos escudos et moytos elmos et rr[õ]pía moytas lorigas. Et cayan y tãtos caualeyros mortos et chagados que nõ podería seer osmados.

Et os da grãde aaz que Patróculos tragía chegarõ logo y, sen mays tardar, pero que erã moyto descõfortados de seu señor que perderã. Et começarõ a batalla aly hu a uirõ mays espessa. Et fezérono tã ben que daquela uegada matarõ moytos et poserõ
Fol. 47v moytos en terra dos caualos, // en tal gisa que os troyãos forõ moy maltragudos. Et elles outrossy perderõ y moyto.

Estando en aquesto, chego[u] Juanés, cõ tódoslos de Crete et cõ tódoslos de Çisa. Et ya cõ elles el rrey Meriõ. Et forõ topar assy cõmo yan cõ os de Liça, que quería liurar a Éytor. Et aly foy o torneo et a uolta moy grãde, et forõ y moytos caualeyros mortos et malchagados.

Et aly desçendeu logo Éytor outra uez de seu caualo, sua espada en sua mão. Et foysse a rrey Patróculos, que jazía morto, porlo desarmar, que ja por nehũa cousa que lle fezessen el nõ leixaría de tomar as armas, se podesse, ante y quería perder moyto do seu sange que llas nõ tomar, que moyto as deseiaua; et nõ era moy sen rrazõ, ca erã as mellores et as mays preçadas que ẽno mũdo auía. Et, sen falla, el as ouuera ja tomadas, mays rrecodí[o] logo Meriõ, a que moyto pesaua de coraçõ. Et foy sobre el cõ çe caualeyros, assy cõmo aquel que era moy ardido et moy sañudo. Et os sete deles o ferirõ tan brauament perlos peytos et perlos costados cõ suas lanças que as astas delas fezeron uoar en peças.

ñã; HT M. pero ag. fort. por se. 29: RTC desde; HT E. en. 30: AMS mantcer; KMP mãteer; RTC podria. 31: RTC muerte; HT morte p. q. lle f. 32: AMS Glaton; KMP Gla(-u-)cõ; RTF Glaucon; RTC e. a E.; HT Archilogas...virõ asi (et G. falta). 33: HT mays moy. 34: AMS e KMP boos; RTC Çissa; HT Ç. et forõ ẽnos; RTF Phice. 35: KMP (-G-)laycõ; RTC Glaucon; HT Galtõ. 36: ms. puxõo; AMS e KMP porlo; RTC pendon todo p.; HT atan. 37: HT jũtarõ ambaslas. 38: ms. vẽer; RTC muy de rr. et a. pudiera...f. ca queb.; HT moy f. t. ẽno qual quebrãtauã moytos. 39: ms. rropiã; AMS rronpian; KMP rrõpiã; HT cayã moytos cau. 40: ms. sẽer. 41: ms. ãaz; RTC P. aduzia. 42: HT desc. por seu. 43: HT fezerõ aquela v. tã bem q. mat. 43-44: HT m. et derribarõ das selas m. caualeyros en t. malchagados et de tal. 44: RTC f. y malt. 45: HT perd. moyto. 46: ms. chego; RTC llego Ydones...Çissa; HT en esto chegou Joanes...Clete et de Ç.; RTF Idomeneus...Phice. 47: HT et yndo...topar todos cõmo. 48: HT liurar E. 49: HT et chagados. 50: RTC c. et su; HT deç. E. o. vez E. do caualo...ẽna m. 51: AMS Patroculus; RTC fue sobre Patroculus...des. ca ya; HT d. ca ja. 52: RTC quel aueniesse el...del tomar...m. de ssu; HT que fose el...p. et ante. 53: RTC t. ca mucho; HT t. ca m. as des. porque erã. 54: KMP falla as; HT mellores que ẽno. 55: ms. rrecodia; RTC recudio; HT rrecudio. 56: HT caual. et os sete. 57: AMS porlos...porlos; KMP tã b. por los...

Et Éytor foy de aquela uez moy maltreyto, pero que nõ foy chagado. Et téuosse por de mao syso, porque assy desçendera ẽno chão entre seus ẽemjgos. Et leixousse correr a elles brauament, cõ sua espada que tragía en sua mão. Et deulles tan grãdes feridas que tallaua a caualeyros os braços et os pees et todo o al per u us acalçaua. ¿Que uos dyrey? En pouca de ora ficarõ aly quatorze caualeyros de aqueles, mortos et malchagados.

Mays sabede que por pressa que Éytor ouuesse, nũca quiso leixar seu caualo. Mays nõ podo fazer tãto que podesse defender Patróculos de Meriõ, pera lle poder tomar as armas, segũdo que o auja enmaginado, ca Meriõ o sacou de seu poder, querendo Éytor ou nõ. Et tomoo et pósoo ante ssy ẽno caualo et sacoo fora da pressa. Et sabede que Meriõ fezo en esto grã bondade, cõmoquer que será grã marauilla se en essa sazõ nõ virẽ algũus en que sse achará Meriõ mal do que fezo, mays auéñalle d'ende adeãt quequer, que ja o feyto assy passou. Et Meriõ foysse d'ende cõ seu morto. Et Éytor ficou aly moy triste et moy coytado. Et nõ era marauilla de auer pesar das feridas et do noio que rreçebera. Et eu ben sey que aynda estas feridas carament será cõpradas, et en esto nõ ha dulta.

Mays en todo aquesto, os que cõ Éytor se conbatía, coytáuano tã fortemẽt que nũca podo tãto fazer que caualgasse en seu caualo, nẽ elles outrossy nõ poderõ fazer tãto que o del podessen leuar. Et çerto, cõmo eu entẽdo, el [se] podera aly perder ligeyrament, que estaua soo, sen home de sua cõpaña, se nõ fora hũ seu donzel que aly chegou, a que dezía Daldámjdes. Et era natural do porto de Pira. Et amáuoo el moyto. Et quando el veu que o pleito de seu señor ya atã mal, ouuo ende moy grã pesar. Et el tragía duas lanças, et queríalle dar hũa. Mays logo en ponto começou de penssar en
Fol. 48r al, ca ueu que // aqueixaua moyto a sseu señor et que, sse de outra gisa nõ ouuesse acorro, lygeyrament podería seer morto.

Desy tomou hũa das duas lanças ẽna mão destra et aderẽçou cõtra hũ caualeyro que auja nome Caris, et era natural de Pedralada. Et este segía mays a Éytor, seu señor, de quantos y auja. Et deulle hũa ferida perlo escudo que tragía et o colpe foy tã grãde que llo falssou et a loriga outrossy, en gisa que lle poso a lança fora, per meo dos peytos, da outra parte. Et o caualeyro caeu logo morto en terra. Desy meteusse

---

por los; RTC las rrachas d. 58: RTC bolar por el ayre et. 59: HT foy malt. daq. vez pero. 60: KMP siso...eemjgos; AMS eemjgos; HT deç. ontre. 61: KMP tã; RTC e. muy br.; HT esp. ẽna maão. 62: ms. pẽes...ũus; AMS por; KMP por...alcalçaua; RTC por do alc.; HT et as pernas...por onde os alc. 62-63: HT alc. asi que en p. 63: RTC hora fueron alli; HT cau. mortos et outros malch. 65: ms. caualo mays (mays entreliñado); HT et sabede. 65-66: RTC cau. njn pudo. 66: HT Pat. a Mer. 67: RTC a. ensayado ca. 68: ms. tomõo et posõo...sacõo; RTC si en vn cau.; HT tomoo Mariõ et p. e. c. a. si et sacou f. 69: AMS como quer. 69-70: HT fezo g. b. en esta gerra enpero alg. veerã q. se ach. mal. 70: AMS e KMP alguus. 70-71: HT mays acõteçerlle a ad. que ja. 71: RTC q. ca ya; HT f. d'aly cõ. 72: HT triste et nõ; RTC et de la onta que. 76: RTC q. pudiesse caualgar. 76-77: HT elles nũca t. p. faz. que lle o cavallo pod. tomar et. 77: ms. el podera; AMS el podera; KMP el (-sse-) podera; RTC el pud.; HT et segundo eu e. aly se pod. perder. 78: ms. sõo; AMS homes; RTC l. ca est.; HT perder porque esta soo se nõ. 79: RTC Rira? ; RTF Dodaniez del Pui de Rir. 80: RTC tant; HT quanto...tã m. ouvo moy. 81: ms. ponto? (parece); AMS pouco; KMP ponto; HT p. pensou en. 82: HT al et vio. 83: ms. sẽer. 82-84: HT señor et tomou hũa delas ẽna m. dereyta et. 84: RTC dereço. 85: RTF Carrut de Pierrelee. 85-86: HT Ector que outro nẽgũ et doulle. 86: AMS e KMP porto. 87: AMS e KMP por. 87-88: HT que lle f. as armas et pasoulle todo o corpo et deu cõ

perla pressa et alançou a outra lança que lle ficara, et foy dar cõ ela a outro caualeyro atã grã ferida que o matou. Et começou de dar grãdes uozes. Et dezía: 90

– ¡Ay, señores caualeyros! ¡Por Deus, tornémonos et acorramos a Éytor!

Desy agillou o caualo quanto o podo leuar aly hu ueu Éytor estar. Et Éytor, quando aquesto ueu, começou de sse defender moy ardidament, cõmo aquel que era moy bõo et moy lygeyro, dando tã grãdes colpes cõ sua espada que cortaua mãos et braços et quanto ante ssy achaua. Et os troyãos tornarõ entõçe todos, et ferírõnos tã brauament 95 que os gregos forõ arredados afora per força. Et metérõsse en sua aaz, mays enpero dos çẽ caualeyros que aly vẽerõ cõ Meriõ ficarõ y mortos trijnta et dous caualeyros.

Et Éytor caualgou logo o mays toste que podo, et leixousse correr aos gregos quanto o caualo o podo leuar, et fereos moy brauament, en tal gisa que, en pouca de ora, matou moytos delles. Et sabede que per u el passaua, cada hũ se del sentía, et nehũ 100 home nõ sse lle podería tẽer ẽna sela, que derribado nõ fosse. Et passou toda aquela aaz da outra parte. Et sabede que, se de aquela uez podera topar cõ Meriõ, carament lle fezera cõprar o acorro que fezera a Patróculos.

Entretãto chegou aly por acorrer aos gregos o duque de Atenas, Monasteus, que mortalment desamaua aos troyãos. Et trouxo cõsigo tres mill caualeyros de seus uassa- 105 los, armados de todas armas, et o sol, que daua en elas, as fazía moyto rreluzir, ca o día era moy craro. Et o duque parou mẽtes et veu estar a Troylos cõ aqueles tres rreys de Frisa, de que era caudillo, a que dezía Santipos et rrey Miçeres et rrey Álcamus de Ualedes. Et sabede que erã estes tres rreys de grã gisa. Et fezo logo ajuntar as suas azes cõ as suas. Et depoys que forõ todos ajuntados, dérõsse tãtas feridas de lanças et de espadas 110 perlos escudos et per çima das capeljñas que tragía que toda a terra rretenja. Et forõ y tãtas lanças quebrãtadas et tãtas espadas, et tãtos elmos furacados, et tãtos escudos quebrãtados que hũa grã marauilla sería de cõtar. Sabede que de hũa parte et da outra cayan y moytos mortos et maltreytos et malchagados, que sse nõ podía leuãtar.

Fol. 48v Et o duque preçado de Atenãs foy ju[s]tar cõ Troylos, et deulle // hũa tã grã 115 ferida que o derribou do caualo, et c[a]eu en tal lugar que nõ podía seer acorrudo dos seus. Et o duque Monasteus o tomou a pressa perlo auãtal da loriga porlo sacar da batalla. Et Troylos nõ podía auer acorro de ssy. Et aly foy a batalla moy grãde do ferir et do puxar, dándolle grãdes feridas perlo elmo. Et, sen dulta, en tal maneyra o tijña ja

---

el morto. 89: AMS e KMP porla; HT lançou. 90: RTC tant; HT tã...c. a dar. 91: RTC a señ.; HT cau. torn. 92: RTC uyo que E. estaua; HT caualo et foyse para onde vio. 93: AMS e KMP boo. 93-94: HT esto v. c. a defenderse moy fortemente dando. 95: RTC q. al ante. 96: ms. ãaz; AMS e KMP por; RTC redrados; HT arred. per f. a af. 97: AMS veeron; KMP veerõ; HT xxxij et. 98-99: HT gregos et ferioos. 100: AMS e KMP por. 101: AMS e KMP teer; RTC e HT podia. 102: ms. ãaz; HT parte cõ M. 103: RTC (e HT) que ouo fecho. 104: KMP Atenus; HT et entr.; RTF Menesteus. 105: RTC e HT des. los tr. 106: RTC (e HT) vass. bien arm. 108: RTC (e HT) diz. rrey Santipus...Valades; RTF reis Antipus, reis Merceres, reis Thalamus de Valades. 109: HT fizo ay. las azes. 110: HT fuerõ ayũtadas dierõse...de las l. et de las esp. 111: AMS porlos...por cima das capeliñas... rretenia; KMP por los...por. 112: RTC e HT quebradas. 112-113: RTC quebrados; HT yelmos et esc. foradados que. 113: RTC de la vna (id. HT de lo cõtar). 114: KMP y mortos; RTC e HT maltraydos. 115: ms. Atenãs foy juntar; AMS atenas; KMP Ateñas; RTC (e HT) Atenas fue iustar. 116: ms. cãeu...seer; RTC e HT cayo. 117: AMS e KMP porlo au.; RTC e HT tomo corriendo por el. 119: AMS e KMP porlo; ms. tijña? (AMS tijñan; KMP tijña); HT dandoles...dubda tal; RTC

aficado que, se nõ ouuera quen lle acorrer, el ficara aly morto ou preso. Et quando os 120
seus de Troylos o virõ assy estar, começarõ de fogir.

Quando el rrey Miçeres ueu fogir suas cõpañas et veu ficar Troylos preso, puñou moyto de os tornar, et chorou moyto porque os nõ podía trager. Desy começou de os chamar, dando grãdes uozes et deostándoos moyto. Et díssolles assy:

–¡Maa gente! ¿Et cõmo fugides assy ou hu uos queredes yr sen uosso señor? 125
¿Veedes alý hu fica Troylos, que o leixades preso en aquel torneo? Et sabede que he fillo del rrey Príamos et yrmão de Éytor. ¡Ou, maos et sen uergonça! ¿Cõmo nõ tornades? ¿Nõ sabedes que el he prínçepe et señor de nós? Poys ¿cõmo o leixades assy? Ca ja mays nũca aueremos onrra en nehũ lugar, se o assy desanparamos. Et eu me espanto do que uẽemos acó fazer et quantos nos oie virẽ todos nos ensinarã cõ o dedo 130
et dyrã assy a todos: "¿Vedes? Estes son os que fugirõ agora da batalla". Poys, señores, tornade logo cõmjgo, ca, sse çẽto de uós cõmjgo quiserdes tornar et ben me quiserdes ajudar, eu o liurarey et o sacarey d'ontre elles.

Outrossy disso assy al rrey Álcamos:

–Mal uos ydes da batalla. 135

Quando rrey Álcamos entẽdeu o que lle disso el rrey Miçeres, ouuo grã uergonça, et uolueusse a hũa parte tã brauo cõmo hũ leõ. Et nõ fezo cõmo couardo, ante sse tornou, sen mays tardar, cõ hũa lança que lle deu hũ seu donzel. Et foy en elles todos ferir, sen outro dizer. Et deu hũa tã grã ferida a hũ caualeyro do duque de Etenas que mays alto lle fezo seyr o sange [qu]e hũa asta de hũa lança. Et chamou entõ sua syna 140
tres uegadas, et tornarõ entõçe tódoslos seus et forõ cõ el. Et acorrerõ a Troylos et liurárõno dos gregos, que ya ja ontre elles assy cõmo rrecadado.

Et aly foy tal a pressa et o braadar et a uolta et o rretenjr das espadas et o ferir das lanças que cãbauã os hũus porlos outros, et nõ sse podía coñosçer aly hu sse dauã a m[ã]tenẽt, que nõ foy y daquela uez tal caualeyro que tã boa caualaría podesse fazer, 145
que nõ achasse outro que nõ fezesse tã bõa, nẽ fo[y] y tal aquela uez que, sse desse algũ colpe, que nõ achasse quen lle desse outro por el. Et fazíãno tã ben cada hũus, de cada parte, que marauilla sería de cõtar.

Et mẽtre que el rrey Tálafus et seu fillo Alynas se cõbatíã cõ os troyãos, el rrey Miçeres, cõ tódoslos seus de Frisa, passarõ da outra parte, et virõ aqueles que prenderã 150

---

dubda et en. 120: RTC (e HT) acorriera el fuera alli...q. todos los. 121: HT Troyluus vierẽ. 122: HT et q.; RTF Merceres. 123: HT podia tornar desy. 124: ms. deostandõos. 125: ms. mãa; RTC (e HT) assy o uos. 126: ms. vẽedes; RTC e HT sabedes. 128: HT torn. et nõ...lo dexamos asy. 129: RTC desampararemos. 130: AMS e KMP ueemos; RTC señalaran; HT vierẽ nos señalarã. 131: HT asy todos...que fuerõ ag. a la b. et fuyerõ pues. 132: RTC me bien. 133: HT quis. tornar ayudar. 134: AMS Alcamus; RTC et otr. d. assy ay rrey. 136: AMS Alcamus; RTC q. el rrey. 134-136: HT et o. d. asy ay rr. A. entendio lo q. le d. el r. M. cõmo vos ydes de la b. q. el r. A. oyo esto ovo. 137: RTC (e HT) a la una. 137-138: RTC (e HT) ante tomo sin mas t. vna. 139: RTC e HT Atenas. 140: ms. sange cõ de hũa (AMS e KMP non corrixen); RTC s. que una a. de lança (id. HT alta). 142: RTC yua entre; HT q. ya entrellos. 143: ms. brãadar; AMS presa. 144: AMS huus...connosçer; KMP cãb(-e-)auã os huus...cõnosçer; RTC (e HT) que se camb. 145: ms. matenẽt; AMS mantenent; KMP bõa; HT mant. et nõ. 146: ms. fosse (así AMS e KMP); RTC (e HT) njn fue y. 147: AMS e KMP huus; HT c. vno. 149: RTC Telaffus...Almus/Alinus? se combatieran; HT Telafus...Aljnus se conbatierõ; RTF Thalamus...Antipus. 150: RTF Merceres. 149-151: HT conbatierõ cõ ellos et el r.

a Troylos, et uirõ estar o duque Menesteus entre elles. Et el rrey Miçeres, quando aques-
Fol 49r to ueu, leixousse yr // quanto o caualo o mays podo leuar, et foy ferir a Menesteus de
trauesso, de tã mao talẽt et tã brauament que, se a loriga nõ fora tã forte et tã bõa, o
duque de Atenes rreçebera morte. Et chegou y sua masnada del rrey moy ben gisada,
et uolueusse o torneo, en tal gisa que, desque o mũdo foy formado, nõ foy torneo tã 155
mezclado nẽ tã perigooso cõmo aqueste foy pera troyãos. Et virõ logo vĩjr cõtra ssy dez
mill caualleyros que os departirã moy mal, pero cõ todo esto Troylos foy liure. Et desto
pesou moyto a Menesteus, duque de Atenes, porque Troylos foy tã ben acorrudo. Et
tornou de moy mao talẽt, porque lle tollerã seu preso. Mays enpero nehũ home nõ po-
dera seer mays brauo nẽ mays duro pera o defender do que el foy, mays nõ lle ualeo 160
nehũa cousa, ca, mal seu grado, lle fezeron estes que sobisse Troylos en seu caualo. Et
cõ todo esto creçía ja aos gregos ajuda.

Et poys que Troylos sobeu en seu caualo, ben mostrou aos gregos que foy forte
cobramento dos seus, ca logo essa ora, per força et per ardimento, rronperõ toda a pressa.
Et foy hu estaua a mayor espessura, et desfezo a uolta, et leixou y moytos caualleyros 165
mortos et malchagados.

Et Éytor catou arredor de ssy et, quando ueu o torneo moy grãde et moy doorido,
et ueu moytos elmos rronpudos et caualeyros moytos caer mortos dos colpes que lles
dauã, leixousse yr a elles et foyos ferir moy brauament. Et yan cõ el mill caualeyros que
o segía. Et des agora poderia seer o torneo mays creçudo et mays danoso. 170

Et quando el rrey Tálafus d'Arcamonja et seu fillo Almus uirõ estar o duque Me-
nesteus triste et coytado por Troylos, que lle os troyãos tomarã, mal seu grado, et que
auja moyta de sua gente perdida, acorrérõlle o mays toste que poderõ. Et sabede que,
se estonçe aly nõ chegarã, que poucos dos seus ficarã uiuos.

Et quando esto ueu Éytor, acorreu a Troylos, seu yrmão; et aquestes outros a 175
Menesteus. Et aly veeriades escudos quebrar et lanças uoar en peças et dar grãdes espa-
dadas, de gisa que de aquela esporoada forõ moytos caualleyros mortos, de grã prez.
Mays Éytor fazía grãdes marauillas per u ya, et agora fará tãto per suas mãos que todos

---

Miçeles quando. 151: RTC esto. 152: RTC mas le; HT o podo. 152-153: HT Monesteus de tã. 153: HT talẽt que se lle nõ f. a lor. que era bõa. 154: RTC Atenas...llego luego y; HT Atenas fora morto et ch. logo y. 155: HT tal fegura que depoys que o. 156: ms. perigõoso; AMS vijr; KMP vijr c. sse; RTC tr. ca v.; HT aq. para tr. ca elles v. 157: HT departiã...foy moyto agiña liure. 158: RTC Atenas; HT Monesteus...Atenas. 158-159: HT ac. et pesoulle porque. 159-160: HT toll. sua presa pero nõ poderia s. õme no mũdo que mays fezese porlo def. mays. 160: ms. sẽer. 161: HT valeu ca sen seu grado. 162: HT cr. grãde aj. aos gr. 163: RTC pues Tr. 164: KMP por...por; AMS por...por a. ronperon. 164-165: RTC rrompio t. la p. do estaua. 163-165: HT ẽno cau. cõ grãde ard. et por força d'armas rronpeu t. a p. donde mays grãde. Et fezo volta et leyxou. 167: ms. dõorido; RTC en derredor (falta et inicial); HT en derredor. 167-168: HT t. tã grãde et moytos. 168: RTC rrotos. 168-169: HT rrotos et moytos cau. mortos açerca de si leyxou yr a e. moy br. et cõ el yam. 170: ms. sẽer; RTC desde a. p. el t. cresçer mas et seer mas; HT o agardauã et foyos ferir et por ende creçeu o t. mays dan. que ante. 171: RTC Telaffus d'Arcomoñja (falta et inicial); HT Telafus d'Artamonja... Alynus (falta et); RTF Ascaloz d'Orcomenie. 172: HT Mon. moy tr. por...tom. os tr. a maao. 173: HT de sua g. moyta p. 174: RTC si est. se alli lleg.; HT que se lle aly nõ acorrerã q. p. fic. dos s. viuos. 175: HT q. E. esto veu ac. (falta et inicial, o mesmo ca en RTC). 176: HT Monesteus...quebrãtar; RTC bolar pieças fechas et. 176-177: HT gr. colpes d'espadas asi que. 177: RTC f. muertos m. c. de prez; HT f. mortos m. c. et señores de. 178: AMS e KMP por...por. 179: ms. et amostr.;

del falarã̃ et amostrarã̃ cõ o dedo. Et dezíã os gregos por el que o uirã̃ en mao ponto, por quanto el aly fazía, ca el os cometía moyto amjũde, et os fería moy sen piadade, 180 et nõ quedaua derrubando et chagãdo da hũa parte et da outra. Et fazíaos fogir de cada parte per u ýa, et tornaua moytas uezes, et fazía cõ elles as ydas tã espessas que moytos delles perderõ y suas uidas. Et collía a ssy suas cõpañas moyto amjũde et nõnos leixaua derrancar. Et tódaslas donas de Troya et os outros que ẽnos muros siján, viján moy ben quanto el fazía. Et fazíã por el oraçoẽs, que o guardasse Deus de mal et o tornasse 185 uiuo et cõ soúde aos seus.

Et Menesteus, que estaua moy triste de seu preso que lle auján tollido et da gente moyta que perdía, foy ferir, cõ grã saña, aly hu ueu aquela batalla que era mays braua et mays dura et mays espessa. Et ueu vijr el rrey Miçeres, que lle tollera seu preso. Et foyo ferir de toda sua força per çima do elmo, per aly per u era mays agudo, et de tã 190 grã̃ ferida que o atordou et lle fezo leixar a ssela, querendo ou nõ. Et começou de lle
Fol. 49v dar // grãdes espadadas et moyto amjũde.

Et quando aquesto ueu el rrey Hupes o Grãde et el rrey Cupesus, pesoulles moyto del rrey Miçeres, que assy estaua, et nõ tardarõ moyto, et chegarõ y cõ tódoslos de Larisa. Et tragíaos todos moy ben acaudillados, et uijnã todos moy ben armados. Et tra- 195 gíã todos moy preçados gornimẽtos et moy rricos. Et metérõsse todos ẽna batalla, aly hu estaua rrey Miçeres, pera lle acorrerẽ.

Et el rrey Archeleus et el rrey Protenor, que estauã a de parte, quando uirõ que aquestes queríã acorrer al rrey Miçeres, leixárõsse correr quanto os mays podíã leuar os caualos. Et forõ topar cõ elles et nõ sse catarõ a outra ljñagẽ que ouuessen, mays 200 dérõsse tãtas feridas que quebrãtarõ tódoslos escudos et rronperõ tódoslos elmos. Et ao juntar que fezeron, foy a uolta tã grãde que todo home que ende poder escapar uiuo ou são, teño que escapou ben, ca tãtos ficarõ y mortos de gregos et de troyaos, de aquela uegada, que longa cousa sería de cõtar. Et os de Larisa se juntauã moy ben. Et el rrey Hupos et el rrey Cupesus chamauã̃ suas synas, cada hũ per u estaua, ca a peleia creçía 205 moy ferament.

KMP et (-o-) amostrarã̃; RTC et lo mostraran por el. 181: RTC fuyr cada. 178-182: HT maravillas et ya et torn. m. vezes tã̃ esp. 182: AMS e KMP por. 183: HT m. perd. aly as s. v. et acollia...nõnas. 184: ms. sijan vijan; HT l. esparger et...m. estauã virõ. 185: HT o trouxese vjuo. 186: HT seus amygos. 187: RTC falta et inicial; HT Mon. q. est. tr. (falta et). 187-188: HT a. tomado et da m. g. q. perdera cõ g. s. foy f. aly. 188: RTC (e HT) uio que la b. era. 189: AMS e KMP vijr; RTC u. al rrey; HT br. et m. espesa...a el r. Myçeles; RTF Merceres. 190: AMS e KMP por...por a. por; HT força et deulle per; RTC agudo de. 190-191: HT elmo ata grã f. que lle f. 191: RTC atordeçio. 192: HT esp. et moytas. 193: RTC uieron; HT esto virõ el r. Vpes et el r. grãde Tupesus (falta nos dous et inicial); RTF Hupoz. 194: HT Myçerus...est. et forõse para el cõ. 195: AMS tragiãos...uijñan; KMP uijñã; HT Lar. que vynã moy. 196: RTC tr. muy...met. en la; HT tr. moy p. garn. et met. ẽna. 196-197: HT bat. onde e. 197: KMP aly hũ; RTC e HT e. el rrey...acorrer. 198: RTC Archelaus (falta et); HT Archalaus...Pytanor...aa dep.; RTF Archelaus e Prothenors. 199: HT estes...Myçeros derõ das esporas aos cau. 200: AMS se; RTC (e HT) cat. otro. 201: AMS ronperon; RTC que se quebrantaron...et se romp.; HT feridas q. rrõp. os elmos. 202: HT que podese esc. 203: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC tenga (parece); HT esc. vyuo que escapaua b. et tãtos f. y m. gr. et tr. 204: RTC daq. espolonada que...se ayudauan muy; HT de aq. vez q. s. l. cousa de...de Pira se ajudauã. 205: AMS e KMP por; HT Vpes...Topesus...hũus para onde estauã ca a batalla c. 206: HT cr. moyto et. 207:

Et estando elles en aquela pressa, chegou aa batalla el rrey Rremus de Çezonia por lles acorrer, et tragía cõsygo tres mill caualeyros ou mays, tã ben gisados que nõ uistes mellor. Et vĩjña y Polidemas, que Éytor dera a aquestes por caudillo. Et díssolles assy:

—Senores, se uos prouuer, façamos hũa cousa: nõ topemos aquí en esta batalla, ca estes que aquí están son quantos cõpren pera esto; ca a nossa gente he moyta et, se todos estouermos en hũ lugar, menos acabaremos por ende. Mays uaamos topar en aquela aaz hu eu ueio estar moytas synas et moytos pendões. Et seméllame que son moy ben gornidos et moy ben armados et, se os ferirmos moy rrégeament, fazerlles emos leixar o cãpo.

Estonçe disserõ todos que lles prazía et forõ cõtra elles. Et Menelao, que estaua en aquela aaz hu Polidemas quería topar, quando ueu vĩjr seus jmĩjgos moyto armados et moy deseiosos por lles fazer mal, a el et a toda sua cõpaña, disso assy aos seus, moyto agiña et en poucas palauras:

—Amjgos, agora paresçerá quaes sodes os que senpre me ben quisestes et os que me preçastes. Et uós ja ben ueedes cõmo aqueste pleito está, ca ja mays nũca me tã mester foy uosso seruiço cõmo en este tenpo. Et uós sabedes en cõmo senpre ben partí cõuosco mĩa terra et meu auer. Et deslo día que cõmjgo uiuestes, nũca uos prometí cousa que uosla nõ ateuesse. Agora uos rrogo, por Deus, que me dedes ende galardón et que feyrades aquelles que aly veen, que son nossos jmĩjgos mortaes, de tal gisa que me dedes uẽgança et onrra do mal et da desonrra que delles teño rreçebida, ca eu quería ante seer morto ou desnẽbrado que hũ de nós fosse posfaçado de couardía ante quantos rreys et prínçepes et cõdes et duques de grã prez que aquí son juntados. Et quando me estes estraños andan a mĩ tã sen arte, teño que moyto mays o deuedes uós fazer, que sodes meus naturaes. Et
Fol. 50r amjgos, este pleito todo he meu et todo jaz a mĩ. Et por ende deuemos nós // a sseer dos moy bõos os mellores, et dos que y mellor fezeren, nós deuemos a fazer mellor que elles. Et de mĩ uos faço pleito et jura que me nõ farey afora hũ pe por saber que todo sería despeçado. Agora, senores, ueedes aquí tres mill caualeyros moy çerca de nós, que

---

ms. ãa; RTC fier. Est. e. en aquesta p. vino a...Çizonia; HT en esta p. vẽu el r. Priamos de Çisiçonya; RTF Cisonie. 208: HT cau. que nũca v. 209: ms. ãaquestes; AMS vijñan; KMP vijña; RTC e RTF Polidamas; HT mellores...Polidamas (falta assy). 210: AMS e KMP señores; HT aquesta bat. 211: HT bat. que asaz son moytos quanto cõple et cõmoquer que a nosa...m. se. 212: ms. uãamos; HT por ello mais. 213: ms. ãaz. 213-214: HT pendões semellaueles et be g. vaamos a elles et feyramoslos tã rr. que lles façamos leyxar. 216: RTC todos aquellos que...ellos Menalao; HT que ben lles. 217: ms. ãaz; AMS e KMP vijr s. jmijgos; RTC Polidamas...uenir contra si sus; HT onde Polidamas q. yr topar...v. contra sy s. yam. arm. 218: RTC le f. onta a...a ssu; HT et des. por lle f. desonrra diso. 219-220: HT agiña amygos. 220: AMS amigos; HT sodes et os que me b. queredes et me. 221: ms. ueedes; RTC u. en c. este; HT preçades et vos b. v. en c. este p. esta et nũca. 222: RTC parti bien; HT cõmo agora et vos ben s. en c. p. bem s. cõu. 223: AMS con migo; RTC desdel...p. ninguna cosa; HT p. nẽgũa c. 224: RTC uos lo; HT uos nõ atendese et agora...dedes gal. 225: AMS e KMP veen...jmijgos; RTC uuestros? (lese mal); HT nosos. 226: ms. sẽer; HT vingãça do mal et desonrra ...rreçebido...ante q. s. m. et desn.; RTC querria. 227: HT que nẽgũ de nos seer pusf. 228: HT duques aqui s. ajũtados. 228-229: HT q. estes e. que son comygo me ajudan tan. 229: KMP deuedes fazer; RTC nat. ca am. 230: ms. ssẽer. 231: AMS boos; KMP boos...et des que; RTC nos lo deu.; HT dos bõos...et os que mellor f. nos lo d. f. 232-233: HT faço çerto que me nõ saque af. hũ pee ajnda que soubese seer esp. 233: ms. uẽedes; AMS e KMP senores; HT esp. et senores...açerca de uos. 234:

nõ temẽ sua morte, nẽ sua prigón, nẽ ueen aquí por al senõ por gãañar prez et onrra et esquiuar desonrra. Des oymays nõ uos farey longa razõ, mays uaámoslos ferir, ca mester nos he.

Et logo, sen mays tardar, leixárõsse yr a elles. Et sabede que acharõ a justa moy aparellada et moy mays a çerca que hũa beesta podía tirar. Et se algũ derribaua caualeyro, nõ leuaua por ende o caualo fora do torneo, ca lle cõvijna de tomar a al, ou de ferir, ou de sse defender. Et nõ podía al gãañar, et ferías se tã cruament que nõ uistes mays.

El rrey Rremus, que era dos troyãos, foy justar estonçe cõ Menelao, et toparõ anbos dos corpos et dos caualos, en tal gisa que sse derribarõ a terra. Et ferírõsse de tal maneyra que lles seyo moyto sange dos rrostros. Desy leixousse (de) yr Polidamas, que era cabdillo del rrey Rremus et de sua cõpaña, et foy ferir o duque Meré de Bes, sobrino de Elena. Et era moy rrico et moyto amado en sua terra et moy preçado, et tã pequeno era de jdade que nõ auja aynda vijt ãnos. Et deulle hũa tã grã ferida que lle falssou o escudo et a loriga moy preçada que tragía, et meteulle a lança toda perlo corpo, en tal maneyra que o pendón dela foy todo bañado en sangue, et el c[a]eu morto en terra. Et daquesto creçeu grã dãno et grã desconforto a Menelao et a tódoslos seus.

Quando el ueu morto o duque Meré de Bes, pesoulle moyto, et foy tã desconfortado que n[ũ]ca o mays coydou seer en toda sua uida, ca o amaua moyto de coraçõ et ferament o preçaua. Et penssou logo ẽno uẽgar, et cobreusse de seu escudo, et foy ferir a el rrey Rremus, assy brauo et auiuado que lle deu hũ tal colpe per çima do elmo que a espada entrou ajuso ata o testo, assy que el rrey Rremus cayeu logo esmorido en meo da pressa, en maneyra que, se logo nõ ouuera ajuda, ben podera y perder a ujda.

Et quando os prínçepes que cõ el estauã uirõ aqueste colpe tã grãde, forõ ende moy despagados, et ouueron ende moy grã coyta, et desmayarõ de tal gisa que lle nõ acorríã, et estauã en põto de leixar o cãpo, et algũus começauã ja de fogir. Et Polidamas, que os ueu assy derramar, díssolles que tornassen et téuoos quedos. Desy uẽo aa batalla cõmo moy bon caualeyro, et chamou estonçe tres uezes sua syna, et matou et chagou aly moytos delles. Et outrossy elles abaldoárõno moy mal et foy moy malcha-

---

AMS e KMP ueen...gaañar; HT gaãçar preço. 235: ms. uãamoslos; KMP (-r-)razõ; RTC esq. onta desde; HT e. a desonrra...f. que m. 237: HT logo se leyxarõ...a batalla moy. 238: ms. bẽesta; RTC podria; HT ap. tã a ç. de quanto hũa b. poderia. 239: AMS convijña; KMP caualo do...cõ-bijña; RTC de entender en al; HT caualeyro algũ leuaua o caualo...ca nõ lle cõvyña de atender en el al senõ ferir. 240: AMS e KMP gaañar; HT ou se d. et fer. tã cruelmente q. nõ podia mais. 242: HT et el. 243: AMS ambos; HT corpos dos...derr. anbos a. 244: AMS dessy; KMP leixou de; RTC dexosse yr; HT do rrostro et d. leyx. yr. 245: RTC R. et fue; HT de r. R. et foy...Vez; RTF Merel de Biez. 247: HT e. en ydade. 248: AMS e KMP porlo; HT esc. et todaslas armas et m. toda a l. perlo. 249: ms. cãeu; AMS cãeu; KMP caeu; HT maneyra que caeu. 250: AMS treçeu; HT grã desonrra et desc. 251: HT Merẽdo et pes.; RTF Merel. 252: ms. nuca...sẽer; AMS nunca; HT nũca o tãto foy en s. v. ca tãto o am. de; RTC lo nunca. 253: HT cor. que nõ pr. outra cousa cõmo a el et...c. logo de. 254: AMS e KMP por; HT R. et doulle hũ. 255: RTC yuso...esmayado; HT entrou ata o t. da cabeça asi...l. en terra esm. 256: AMS uida; HT esm. en tal maneyra...nõ fora acorrido y perdera a cabeça. 257: HT que aly est. v. o colpe. 257-258: HT f. moyto espantados de tal guisa. 259: AMS e KMP alguus; HT acorrerõ...de o l. ẽno cãpo...com. de; RTC ya a f. 260: ms. teuõos...ãa; AMS dessy; HT a. espargir d. que estouesen q. et desi v. cõ elles aa. 261: HT c. bõo. 262: RTC e.

gado. Et teuérono ontre ssy tã apressurado que aduro podo seer acorrido dos seus. Et forõ aly tãtas feridas dadas que ben trezẽtos caualleyros morrerõ y aquela uez.

Mays quérouos dizer del rrey Rremus, que jazía esmorido et malpenssado de pees de caualos et maltreyto, cõmo escapou. Ssabede que o liurarõ os seus et, quando o sacarõ de ontre seus ẽemjgos, nõ coydarõ que uiuer podesse // por nehũa razõ que fosse, aquel día ata a noyte. Fol. 50v

El rrey Menelao fezo tã ben aquela ora que, per força, os moueu todos de aly et lles fezo leixar o cãpo, mal seu grado. Mays enpero perdeu moytos dos seus. En aquestas oras chegou y en ajuda de Menelao el rrey Çélidis, que era rrey de Fáçidis. Et era caualeyro moy mãçebo, et moy ben feyto, ca el era longo et dereyto et delgado et fremoso a hũa grã marauilla. Et longo tẽpo o ouuo por amjgo a rreyña de Femenja. Et que uos eu diga uerdade, por ela foy coñosçido et moy preçado et temudo moy longo tenpo, ca ela lle enuiou por grãde amor que auja del hũ caualo moy bõo et moy corredor et hũas armas tã preçadas que, quando as uestía, tódoslo catauã, tãto erã fremosas et nobres. Et segundo Dayres cõta destas armas, diz que ẽno mũdo nõ foy home que podesse dizer a feytura delas, nẽ que taes erã.

Et depoys chegou el rrey Çélidis, assy cõmo o cõto diz, et leixousse yr a Polidamas, et foy justar cõ el, et deulle hũa tã grã ferida cõ a lança moy aguda et moy tallador que tragía, per meo do escudo, que o falssou todo, et a loriga outrossy que uestía, et pósolle o fferro da lança fora da outra parte, cõ hũa braça da asta; pero nõno derribou, mays ficou moy malchagado porlo colpe, que foy moy grãde. Et mudóusselle toda a color porlo sange moyto que perdía, et foy moy a çerca de sua fin. Pero esforçousse, assy cõmo aquel que era moy ujuo et de moy grãde ardimento. Et foy cõtra Çélidis, et deulle hũa tã grã ferida per çima do elmo cõ sua espada que lle parteu a cabeça ata os dentes. Et depoys que o fereu, díssolle assy:

—Çerto, don Çélidis, carament cõprastes aquesta batalla et uós me feristes moy mal, mays ben creo que sõo uengado. Et, sen falla, pésame por uossa amjga, a rreyna, que he moy bõa dona et moy fremosa, que me querrá grã mal et me será moy sañuda quando oyr este mãdado.

---

menazauanlo muy; HT d. out. e. ameaçarõno moy; RTF damagié. 263: ms. sẽer; HT apresado que tarde foy ac. 264: HT m. aly aq. 265: ms. pẽes; RTC mal pisado de cau.; HT esmoriçido et mal pisado dos cau. 266: ms. quandõo. 267: AMS eemjgos; KMP eemjgos...(-r-)razõ. 269: AMS e KMP por; RTC Menalao; HT et el r. Menelão. 270: HT c. a mao seu...p. y moytos. 271: HT en aquesta ora...Menelão...Çelides...Façides; RTC Menalao. 272-273: HT era moy mãçebo et l. et moy ben f. et moy fr. et grã t. ouvo por amyga. 273: RTC t. ouo por amiga. 273-274: HT Femjnia et sabede que por. 274: AMS connosçido; KMP cõnosçido; RTC d. por uerdat...f. muy c.; HT f. moy coñ. et p. et t. grã t. 275: AMS e KMP boo; RTC t. et ella...que le auya vn; HT t. et e. lle env. hũ cau. 276: RTC las el vestia. 275-277: HT cau. moy b. en joyas et hũas a. moy pr. et diz D. que nũca foy o. ẽno m. que. 278: HT as feyturas destas armas nẽ. 279: AMS depois; RTC dize dex. 279-280: HT ch. y el r. asi c. el cõta et foy j. cõ Pol. et doulle. 280: RTC con vna azcona muy. 280-281: HT cõ hũa ascũa por. 281: AMS e KMP por; HT que llo f. et a lor. que tragia et. 281-282: RTC et passole la azcona toda fuera; HT et pasoulle da outra. 282: RTC parte mas de vna grand braçada pero; HT parte mays de hũa br. pero. 283: HT p. grã colpe et m. 284: AMS sangue; HT moyto sangre que deytara et f. aç. de morte enpero esf. c.; RTC m. çerca. 285: KMP uiuo; RTC de grand; HT era moy noble et de grande...Çelides. 286: AMS e KMP por; RTC que lo p. fasta; HT que o fendeu fasta. 288: HT Çelides...esta. 289: AMS e KMP soo; HT creo q. uos custara ben caro et. 290: HT dõna moyto f. q. me q. moy grã mal et sera. 292: ms. dõo; HT et aly...f. os gr. grã doo

Aly começarõ a fazer tã grã doo os gregos por Çélidis, que morrera, que nõ foy home que uisse tal chãto nẽ tã grãde, ca elles choraua todos et rrascáuãsse et braadauã et auja tã grã pesar que marauilla era. Et en aquesto estando, chegou Éytor aly. Et quando ueu assy jazer al rrey Çélidis, próuuolle moyto et ueu grã peça do que quería. Et cõ a ajuda que lle estonçe fezeron os seus, cometeu os da terra de Fácidis, tã uiuament que os puxou per força do cãpo.

Mays agora se começará o torneo orgulloso et que seerá moy brauo et en que auerá moytos colpes dados et moytas lanças quebradas, ca logo en aquelas oras sobreuẽo aly Ajas Talamõ, que era hũ rrey de grã prez et de moy grã brío. Et vijnã cõ el tódoslos de Salamjna, et uijnã cõ el outrossy quatro almirales que andauã en sua cõpaña. Et a hũ dezía Anfímatus, et ao outro Tesaus, et ao outro Pelísadon, et ao outro Corión. Demays chegou y cõ el Téuçer, que era hũ rrey moy preçado et moy cortés. Et quando el ueu o mal que Éytor ya fazẽdo ẽnas cõpañas del rrey Çélidis, foy moy sañudo et foy ferir a
Fol. 51r Polidamas, de tal gisa que o deytou en terra moy // malchagado. Desy tirou logo sua espada, et começoulles a dar tã grãdes feridas que daquela uez matou et chagou moytos delles. Et el rrey Ténçer ajudoo moy ben. Et ben creo que agora perderã troyãos, ca aly erã ajuntados tres azes dos gregos, en que andauã moytos caualeyros et moy bõos et taes de que os troyãos rreçebía pouco prazer. Et dos de Troya nõ estaua aly mays de hũa aaz.

Et el rrey Ténçer andaua en aquela batalla sobre hũ caualo que era o mays grãde et mellor de tódoslos outros que y andauã, et era o mays fremoso et o mays ligeyro que y auja. Et fazíao tã ben per suas mãos que mataua et derribaua quantos ante ssy achaua. Et ueu estar a Éytor, et foyo ferir cõ moy grã saña. Et deulle hũa tã grã lançada perlos peytos que lle falssou a loriga moy preçada que tijña uestida. Et se a lança nõ quebrara, ben teuera que nõ auja de que sse temer del depoys. Sabede que de aquela uez ficou Éytor moy malchagado. Mays eu ben sey que, ante que sse esta batalla parta, lazerará por esto quen nõ ouuo y culpa. Et, sen falla, Éytor tomara del moy agiña ujgança, mays el rrey Ténçer alongousse logo del.

---

por Çelides. 293: ms. braadauã; HT chãto ca...todos ch. et carpiã et aviã; RTC todos et carpian et b. 294: RTC era en; HT et est. en esto ch. E. et ouvo grã prazer quando. 295: HT jazer rr. Çelides et cõ. 296: ms. ãajuda; AMS e KMP Façidis; RTC c. a los; HT c. aos de t. de Façides tã fortemẽt que. 297: AMS e KMP por; HT puxou fora do. 298: ms. seera; HT et começouse logo aly hũ t. org. et moy. 299: HT que avía grãdes colpes. 299-300: HT queb. et logo aly sobr. A. 300: AMS vijñan; KMP vijñã; HT rrey de moy g. brio et cõ el. 301: AMS uijñan; KMP uijñã; RTC otr. con el...al uno; HT con el q. almyrãtes et a hũ deles d. 302: AMS e KMP Anfimacus; RTC Anfimacus... Polisadon; HT Afimacus...Polidon. 302-304: HT Corion et Ector ya ferindo ẽnas. 304: HT Çelides moy brauamẽt et cõ grã saña foy. 305: HT malch. et t. sua. 306: HT et começou de dar a destro et a seestro tã...que matou. 306-307: HT deles moytos. 307: ms. ajudõo; KMP Teuçer; RTC Teuçer; HT Tençor ajudoulle. 307-308: HT moy bem et aly erã t. azes dos g. que estauã ajũtadas en. 308: AMS e KMP boos; RTC ayuntadas (parece). 308-309: HT m. et bõos cav. taes que. 309-310: HT rr. deles p. plazer de T. nõ estaua m. de h. az aly; RTC plazer de los. 310: ms. ãaz. 311: KMP Teuçer...aquella; RTC Teuçer; HT Tençor. 312-313: HT de quantos aly and. et faziao. 313: AMS e KMP por. 314: AMS e KMP porlos; HT ferir et doulle. 315: AMS e KMP tijña; HT que tragia v. et se lle a; RTC si le la. 316: HT ben creo que nõ ouvera que se del t. d. et sab. 318: AMS uingança; HT esto o que nõ o. culpa...tom. moy. 319: KMP Teuçer; RTC Teuçer; HT Tuçer al. longe daly.

Et Éytor chagou moy mal a Darió, o almiral, que achou primeyro ante ssy. Et catousse a derredor, et ueusse estar çercado de moytas gentes, et ueu estar os seus moy longe de ssy; ca, por uos eu nõ mẽtir, ben sse estauã cõbatẽdo en mays de duzẽtos lugares.

Et o almiral Teseus chegou estonçe aly, que era moy bõo et moy rrico et nõ aujá mays que tres ãnos que armas tomara. Et acabara ja tã grãdes feytos per suas mãos onde aujá gãañado grã prez. Et era coñusçudo de moytas partes. Et quando ueu os que cõ Éytor se cõbatía et cõmo Éytor estaua soo, ben coydou que nõ podería auer acorro et que nõ podería de aly escapar, senõ preso ou morto. Et traballousse de sse chegar a el. Et díssolle assy:

–Éytor, ¿que fazedes y estando ou por que sofredes tã grã coyta? ¿Coydades per auẽtura que aquelles que acolá están en aquela aaz que uos ueñã acorrer acá? Ante me semellã que tardan moyto. Et se uós entretãto caedes ontre nós, nũca ende poderedes seyr. Et a mĩ pesará moytó, mays quéyrao Deus assy gisar que nõ rreçebades oie mal de nossa gente. Et cõsséllouos por uossa prol que chamedes uossas cõpañas que uos ueñan acorrer, sen mays tardar, ca moy sen siso he quen nõ teme nehũa cousa, ca aly hu nõ coyda o pode passar moy mal.

Quando lle esto oyeu Éytor, deulle grãdes graças. Et díssolle assy:

–Amigo, uós me dizedes cousa onde eu auerey senpre que uos gradesca. Et eu uos coydo ende dar bon galardón, se uos achar en lugar hu uoslo dar possa.

Entramẽt, Menelao ieuaua preso a Polidamas, et leuáuoo Aias Talamõ moy malchagado. Et, sen falla, el o prendera de tal gisa que nõ podera seer liure, se ajuda nõ ouuesse, ca el perdera y ja a espada et o elmo, que era todo rroto et amolado, que lle caera sóbrelos ollos. Et a uolta er[a] moy grãde en derredor del. Et quando o veu Éytor
Fol. 51v assy yr, pesoulle moyto et foy cõtra aquelles que o leuauã, moy aujuado // et moy orgulloso et ferament sañudo. Et meteusse hu a uolta ueu mays espessa. Et começou a dar tã grãdes colpes cõ sua espada que tragía, a hũa parte et a outra, que en pouca de ora foy a pressa partida. Et matou y treze caualeyros et liurou a Polidamas per sua força. Mays

---

320: RTC Dorion; HT Estonçe E. ferio moy...Coriõ; RTF Dorion. 321: HT catou arredor de sy et. 322: HT vos nõ. 324: AMS e KMP boo; HT bõo et nõ. 325: AMS e KMP por; HT mays de tres. 325-326: HT maãos que moyto era preçado et coñ. 326: AMS gaañado...connuçudo; KMP gaañado... cõnusçudo. 327: ms. sõo. 327-328: HT c. est. soo E. coydou q. nũca daly escap. senõ. 328: HT et chegouse a el. 330: AMS e KMP por. 330-331: HT grã presa c. que aq. vosos que a. e. tã longe que. 331: ms. ãaz; AMS ueñan; KMP ueñã. 331-332: HT ac. pareçeme q. m. tardan et. 332: KMP semella; RTC semeia. 332-333: HT ende sayredes. 333: AMS min; HT a. fazer que. 334: AMS consellouos. 335: HT ac. que moy...he o que nõ trage algũ cõsigo ca onde; RTC es el que non. 335-336: RTC a. o sse non; HT onde se nõ decata aly pode. 336: RTC e HT p. mal. 337: HT d. moytas gr. 338: AMS gradesça; RTC onde he yo s.; HT me dades bõo cõsello et eu s. av. que. 338-339: HT et darvos ey por ello gal. 339: KMP coydo dar; HT en l. ach. que o posa fazer. 339-340: RTC pueda enteramente. Menalao. 340: ms. leuauõo; RTC Pol. que A. T. leuaua et muy (id. HT leu. moy); RTF Reis Menelaus entre tant dis / Polidamas en menot pris: /Telamon aveit abatu,/ qui dur estor li ot rendu. 341: ms. sẽer; RTC podia; HT et el...podia. 342: RTC perd. ya...et abollado le; HT perd. ja...amol. lle. 343: ms. erã...quandõo; RTC era; HT c. todo sobre..era. 343-344: RTC assy yr E. pes.; HT asi veu yr E. 344: AMS pessoulle; KMP aujado; HT foyse fortemente cõtra. 344-345: HT leuauã et met. aly onde veu m. e. a volta et. 346: RTC t. a la...a la; HT esp. a hũa. 347: AMS e KMP

estonçe rreçebeu y moytas feridas et perdeu y moytas de suas gentes, ca elles erã moy poucos et os outros erã moytos.

Quando aquesto uirõ el rrey Pítrofus et el rrey Menelao et el rrey Talamõ, pesoulles moyto porque Éytor auja liurado a Polidamas. Et forõ todos tres cõ todas suas cõpañas ferir de cõsũu sóbrelos troyãos. Et cometérõnos tã rrégeament daquela yda que, per hũa grã força, os fezerõ estonçe partir do cãpo, mal seu grado. Et daquela uolta rreçeberõ y os troyãos moy grã perda, ca forõ todos desbaratados. Et eu coydo que mays da medade forã todos mortos se nõ fosse por dez yrmãos de Éytor que lles acorrerõ. Et dizeruos ey cõmo.

128

Da[s] cauallarías que fezerõ os bastardos, fillos del rrey Primos

Os bastardos partírõsse de aquel lugar hu lles Éytor auja mãdado que estouessen. Et quando uirõ mezclar as azes et oyrõ as grãdes uoltas et ouueron grã dultãça de sse perder Éytor, (et) acordarõ ontre ssy que ja mays nõ sse partissen del, se sse a el podessen chegar. Desy cataro a sẽestro et uirõ estar os troyãos maltreytos. Et poys que oyrõ os braados et as uoltas que fazía, leixárõsse yr aos gregos todos de cõsún, assy fardidos et aujuados cõmo se fossen senllos leões. Et chamarõ a alta uoz tódoslos que cõ elles yan. Et dissérõlles assy:

–Señores, ¿nõ ueedes a coyta et o traballo que sofre Éytor et cõmo o acoytan os gregos? Et tẽeno cõmo rrecadado.

Et, sen falla, assy era, ca elles lle matarã ja o caualo; mays enpero nõ o bõo, a que dezía Galapea. Et tijñãno çercado de cada parte et apertáuãno moy fortemẽt, mays enpero nõ sse ousauã chegar a el pera o prender; ca, se algũ o quería prouar, carament o cõpraua, ca nõ leixaua y outro peñor senõ sua cabeça. Et aly chegarõ todos estes dez yrmãos moy ben acordados et ajudárõno moy ben, cõmo agora oyredes.

---

por; HT foy partida...Palamades por f. 348: HT rreç. moytas...moyta sua gẽte. 350: RTC r. Priamus et el r. Menalao; HT virõ r. Nastor et r. Menalao. 351: HT E. librara Polidamas...cõ suas. 352: KMP cõsuu. 352-353: HT c. ẽnos tr. et por força et ardimẽto os f. partyr do c. a mao seu. 353: AMS e KMP por; HT d. vez r. 354: HT r. os...todos forõ. 355: RTC fueran dellos m.; HT f. deles m. se nõ fora porque os y.

Cap. 128. 1: ms. da cauallarias; AMS Priamos; RTC de las...Priamus; HT das (fillos...P. falta). 2: HT l. onde E. lles mãdara. 3: RTC b. et ou.; HT v. mesturar...oyrõ gr. vozes ouv. medo de perder. 3-4: RTC perderse. 4: ms. et ac. (corrixo como RTC E. ac.); HT E. et ac. 4-5: HT si que se o pod. cobrar de nũca se del partir et cat. 5: AMS e KMP seestro; RTC e. todos los tr. muy malt.; HT a sestra parte et...tr. todos moy m. et depois. 6: ms. brãados; HT br. et carpiñas que. 6-7: HT fazia forõ topar de c. cõ os g. tã brauos cõmo l. feros et ch. 7: ms. ãalta. 9: ms. uẽedes; HT veedes vos o grã traballo...o partã os; RTC lo aprietan los. 10: AMS teeno; KMP teen o; HT gr. et cõmo ja esta cõmo rrendido. 11: AMS e KMP boo; HT sen dulta...que...mat. o c. enpero nõ o nobre caualo a. 12: AMS tijñano; KMP tijñãn*o...et a apertauãn*o; RTC e HT Galatea. 13: HT pr. et cada hũ o. 14: AMS cabeza; HT o prouara...leyxara...senõ a cabeça...e. seus dez; RTC peño...e. sus diez. 15: RTC ayud. bien. 16: AMS prolonga; KMP porlonga; RTC prolongamiento...f. al rrey Mena-

Odinax, sen fazer mays perlonga, foy estonçe ferir Menelao. Et deulle tã grã colpe que o derribou en terra. Antonjos outrossy justou cõ el rrey Pítrofus, et dérõsse anbos tã grãdes feridas que sse derribarõ anbos en terra dos caualos. Desy chegou Exdrõ et fereu tã durament a Talamõ, per meo do escudo, que lle poso a lança fora da outra parte. Et nõ lle prestou a loriga moy bõa que tragía et chegoulle ao corpo. Delón, que sse nõ preçaua menos que seus yrmãos, foy ferir entre tódoslos gregos a Polísamo, o almiral, que o derribou logo morto en terra. Et tomoulle o caualo, que era moy forte et moy ligeyro, et deo a Éytor, seu yrmão. Et Éytor caualgou en el toste.

Desy chegou y Çençillés, et foy ferir hũ almiral per tã grã força que deu cõ el et cõ o caualo de cõsún en terra. Et Quintales, seu yrmão, chegou y logo. Et deu hũa // Fol. 52r tã grã ferida a outro almiral per meo dos costados que lle poso a lança fora da outra parte, et deu cõ el en terra do caualo. Depoys desto chegou logo y Rredomecus, que outrossy fezo tan ben que daquela uegada derribou dous caualeyros bõos. Desy outrossy chegou Calybelán et foy justar cõ hũ cõde a que dezía Gelón de Ualfrío. Et deulle hũa tã grã ferida que a loriga que tragía nõ lle prestou, et pósolle a lança fora da outra parte, et o sange seya per cada parte. Et deytoo morto en terra. Dysna d'Arõ outrossy, seu yrmão, foy ferir outro de tã grã força que o derribou, et cayeu morto do caualo en terra. Da outra parte Darasculos, o déçimo yrmão, outrossy foy ferir hũ çaualeyro, tã brauament que o derribou a el et a seu caualo de cõsún. Et Éytor, veẽdo ben todo aquesto et parãdo ben mẽtes ẽna batalla.

Depoys que todo aquesto foy feyto, bolueusse a batalla tã braua et tã crua óntrelos gregos et troyãos que hũa grã marauilla sería de cõtar, ca sse começarõ logo todos a dar a mãtenẽt tã grãdes feridas das espadas que, en pouca de ora, ficarõ y moytos mortos et malchagados. Et os dez yrmãos de Éytor se ajudarõ tã ben aquela uez que as tres azes dos gregos fezerõ tyrar afora.

---

lao; HT Dinax sen outro prolongamento f. logo f. a Menalão; RTF Odeneaus. 17: RTC Pictor; HT t. et Antonjo...el Pitror; RTF Epistrot. 18: HT derr. dos c. et ch.; RTF Edron. 19: AMS e KMP por; HT ferio a...lle pasou a l. da. 20: RTC et llagolo en el c.; HT a bõa lor. q. tr. et chagoo ẽno c. et Delonj. 21: RTF Polixenon. 22: HT alm. tã forte que o deytou morto. 22-23: HT era moy nobre et deuo. 23: RTC cau. luego en (id. HT falta toste). 24: AMS e KMP por; RTC Çinçilles; HT ch. logo y Çeçiles...f. a hũ; RTF Siciliens. 25: RTC t. Quintalis...diol; HT cau. en t. Quintalis; RTF Quintiliens. 26: AMS e KMP por; RTC al otro; HT ao outro...das costas. 27: RTC de aquesto (id. HT Rrodomeus); RTF Rodomorus. 28: AMS e KMP boos; HT ben aquela vez que derr. d. bõos cau. desi. 29: RTC conde que; HT Çelibelan; RTF Cassibilanz...Glo de Valfrait. 30: HT que lle nõ pr. a lor. et. 31: ms. deytõo; KMP por; AMS por...deitoo; RTC salio; HT parte et deytoo...et Disnarõ seu; RTF Dinas d'Aron. 31-32: RTC D. su herm. otr. fue. 32: HT de tal guisa que o deytou morto. 33: HT Darastulus...yrm. foy f. a hũ c. tã fortemente que; RTF Doroscaluz. 34: HT que derr. a el et o c. d'ensũu...v. esto todo moy ben et. 35: HT par. m. 36: HT et depois...esto...tã maa et tã br. ontre. 37: HT ontre gr. 37-38: HT com. a dar. 40: RTC fiz. fasta fuera; HT as azes...fez. fasta fora.

129

Cõmo os de Peonja ve[e]rõ aa batalla

Os de Peonja agillarõ de cõsún et chegarõ ao torneo por acorrer aos fillos del rrey Príamos. Et daquestes erã senores outros dous fillos del rrey Príamos. Et a hũ dezía Estarapes et a outro Pretermisos. Et acaudilláuaos anbos Deyfebus, yrmão de Éytor. Et Déyfebus leuaua seu arco en sua mão. Et sabede que el et tódoslos de sua cõpaña tragíã todos arcos. Et nõ auja y nehũ que trouxesse escudo nẽ adáraga nẽ lança, mays tragíã todos saetas feytas de moytas maneyras. Et quando vi[ro]n que os bastardos fazíã sua fazẽda tã ben, agillarõ todos de cõsún et forõ topar aly hu elles estauã. Et matarõ moytos caualeyros dos gregos, et chagarõ moytos dos outros.

Et daquela esporoada que os troyãos fezeron, forõ gregos moy malferidos. Et Deyfebus, andando ẽna pressa, sistou do arco al rrey Ténçer. Et deulle cõ hũa saeta et chagoo moy mal, pero nõ mortalment, ca a chaga nõ foy tã grãde que ante de hũ mes nõ possa seer ben são. El rrey Ténçer nõ foy por ende desmayado, ante lle deu por ende a mãtenẽt logo hũa tã grã ferida que toda a espada ende foy chea de sange.

Outrossy Esterepes foy per outra parte, fazẽdo moy grã dano ẽnos gregos. Et tirauálles moyto amjũde et mataua delles moytos. Et en par del ya outrossy Sensy, que os derramaua outrossy moy mal. Et fézoo tã ben aquela uez que, en pouca de ora, matou çĩquo caualeyros.

Quando Teseus ueu que troyaos o tijnã tã mal, pesoulle moyto et agillou, sen mays tardar, per meo da batalla, seu elmo enlaçado et seu escudo ao colo et sua lança ẽna mão et sua espada çinta, que tragía tinta de sange de troyãos, ca nõ auja moyto que del aujã
Fol. 52v rreçebudo grã dãno. Et foy justar cõ Quintales, que ueu // vijr pera sy, hũ por hũ. Et dérõsse anbos tã grãdes feridas que anbos falssarõ os escudos et as lorigas, et fezerõ uoar as lanças en peças. Et elles caerõ a terra dos caualos, et leuãtárõsse anbos moy toste et moy uiuament, cõmo aquelles que erã moy lygeyros et moy uiuos. Et começárõsse a dar a mãtenẽt das espadas, tã grãdes feridas que marauilla era.

Aly chegou el rrey Dumerus, que era caualeyro bõo et ardido, et cõ el seu yrmão Opres. Et leixou correr o caualo cõtra a Teseus, que ueu estar apeõado. Et foylle dar

---

Cap. 129. 1: ms. veorõ; AMS veeron; KMP veoron. 2: HT aa batalla por ac. a Ector et aos; RTF Peoine. 3: AMS e KMP señores; RTC (e HT) señ. dos...rrey a que diz. 4: RTC E. et P.; HT E. et Priternasus. 5: HT ẽna mão. 6: HT tr. arcos. 7: ms. vijan (así AMS e KMP); RTC uieron; HT todos frechas et seetas de...virõ. 8: RTC f. tant bien su f. (id. HT et vierõ aly topar onde e.). 11: KMP Teuçer; RTC Teuçer; HT pr. poso systo do...Teuçer. 12-13: HT ca nõ lle durou mays de hũ mes et nõ f. por tãto desm. 13: ms. sẽer; KMP Teuçer; RTC Teuçer. 13-14: HT dou logo hũa. 14: RTC fue sangrienta; HT esp. f. sangoẽta. 15: AMS e KMP por; HT gr. tir.; RTF Steropeus. 16: AMS amjude; RTC muchos dellos. Empar...S. et que; HT m. deles en...ya S.; RTF Pretemesus. 17: ms. fezõo; RTC los martiriaua muy; HT os mazelaua moy...fezo aquela. 18: AMS cinquo; HT noue. 19: AMS troyãos o tijñan; KMP troya(-n-)os o tijñã; HT os tr. o tragiã tã. 19-20: HT pes. et foy por. 20: AMS e KMP por; RTC en su mano. 21: HT e. çingida. 21-22: HT troy. et foy. 22: AMS e KMP vijr; HT Quintalis. 23: HT que se fals. as lor. 24: HT c. dos c. en t. et. 24-25: HT toste cõmo aq. que se desamauã et com. 26: HT dar das...q. era grã mar. 27: AMS dumeros...boo; KMP (-Rro-)dumeros...boo; RTC Domeros; HT Domeros...bõo cau. ard.; RTF Rodomorus. 28: AMS

tres colpes da espada moy grãdes. Et apressurárõno el et tódoslos seus, de tal gisa que, a pouco de tenpo, lle ouueran de cortar a cabeça, se Éytor aly nõ chegara. Mays Éytor chegou y et catou a Teseus et coñosçeo moy ben et próugolle moyto. Et disso logo a el rrey Dumerus et aos que estaua cõ el:

–Señores, leixade o donzel, ca eu uos juro par uerdat que el nõ prenda mal nẽ dãno, se o eu poder fazer, ante lle darey ajuda cada que lle a el for mester, ca a el pesou oie en este día de meu dãno. Et por ende he dereyto que pese a mĩ moyto do seu. Et se por mĩ auedes de fazer, rrógouos que o façades logo moy agiña sobir en seu caualo, et que o leixedes yr en paz a suas cõpañas, et metelo en sua aaz.

Tan toste que Éytor ouuo esto dito, todo foy assy feyto cõmo el mãdou, et Teseus gradesçeullo moyto.

130

Cõmo el rrey Toas chegou aa batalla

Estando (ẽn)a batalla en tal peso, chegou el rrey Toas por acorrer aos gregos. Et vĩjnã cõ el dez mill caualeyros, todos escudados, que erã moy fardidos et moy ligeyros. Outrossy el rrey Felitoas cõ outra moy grã gente, ca vĩjnã cõ el tódoslos de Calçedonja. Et cometerõ estas azes anbas tã brauament cõtra troyãos, en tal maneyra que, cõ moy grãde afán, se toueron aquela uez, que nõ fogirõ. Et foy grã marauilla cõmo gregos de aquela uegada poderõ auer nehũa cõtenda. Et os troyãos perderõ moytos aquela uegada et, se os gregos souberã en cõmo estaua estonçe sua fazẽda, elles forã deytados do cãpo et maldesbaratados.

Et el rrey Toas, que estaua ben armado et que sija sobre hũ moy bon caualo, que era preçado a hũa moy grã cõtía de ouro, adeãtousse ante tódoslos seus et foy ferir hũ fillo del rrey Príamos, a que dezía Casebalã. Et deulle hũa tã grã ferida per çima do escudo que o escudo nẽ a loriga, que era moy preçada, nõ lle prestou. Et pósolle a lãça et o pendón fora da outra parte, per meo das costas del, et deu cõ el morto en terra ante tódoslos seus, porla qual cousa lles pesou a elles moyto. Este Casebelán era moy-

---

apeonado. 29: HT dar da esp. tres c. moy...apresarõno el et os seus que. 30: RTC ou. corta la; HT lle cortara a c. se y E. nõ. 30-31: HT Ector catou. 31: AMS connosçeo; KMP cõnosçe*o; HT diso a. 32: AMS dumeros; KMP (-Rro-)dumeros; RTC e HT Domerus. 33: HT I. este donzel...prendera dãno. 34: HT lle farey aj. quando lle fezer m.; RTC quel fuere. 35: HT oje este d. do meu...he rrazõ que...mĩ do. 36: HT avede a fazer...logo caualgar en s. c. moyto ag. et; RTC a. a faz. 37: ms. ãaz; HT yr para suas...metedeo; RTC metetlo. 38: HT feyto asi.

Cap. 130. 2: RTC est. la bat.; HT est. a bat. en peso. 3: HT el mjll; AMS vĩjñan; KMP vĩjñã (id. 4). 4: RTC Filitoas; HT Filitoas cõ moyta outra gente; RTF Philitoas...Caledoine. 5: RTC començaron; HT começarõ e. duas a. tã. 7: RTC m. essa hora et; HT p. y m. esa ora et. 8: HT s. estonçe cõmo e. sua. 10: ms. sĩja; HT et sya (falta et inicial, tamén en RTC). 11: RTC vna grand (id. HT ferir a hũ). 12: AMS e KMP por; RTC (e HT) Casibelan...por medio del; RTF Cassibilanz. 13-14: HT esc. que nõ lle p. lor. pero que e. moy pr. et pos. o pendon. 14: AMS e KMP por; RTC pendon todo fuera; HT costas et. 15: RTC Casibelan; HT pesou m. et este Casibelam. 16: KMP e

to amado de seu padre et era moyto agisado, ca era moy bõo et moy fremoso et bon caualeyro d'armas.

Quando Éytor ueu a Casabelán, seu yrmão, morto, pesoulle moyto et começou por el de fazer grã doo. Et asessegou seu elmo ben en sua cabeça, et cobreuse moy ben de seu escudo, et chegou todas suas cõpañas en derredor de ssy. Et senteusse tãto de seu yrmão que sse meteu per me[o] da batalla, aly hu a ueo mays espessa. // Et ya rauyoso, assy cõmo se fosse hũ leõ brauo quando ha moy grã fame et que uay tomar sua caça pera comer, en tal maneyra que, cousa que seia, nõno pode ende tornar. Et daquela uez foy entrar ontre mays de seysçẽtos caualeyros, que estauã moy bẽ armados et gornjdos de moy bõos gornjmentos. Et diz o conto que os hũus chagaua, et os outros fería, et os outros derribaua, et aos outros atrauesando, de tal gisa que os mãcaua todos moy mal, et mataua moytos deles. Et per tal maneyra ouuo cofunduda et desbaratada toda aquela aaz. ¿Que uos dyrey mays? Sabede que chegaua a morte quantos ante ssy achaua. Et sofreu aquel día tã grãde afán et tã grã traballo que marauilla sería de cõtar.

Fol. 53r

Os seus yrmãos outrossy, a que dezía os bastardos, fezeron aquel día atã grã dãno en gregos que foy grã marauilla. Et uenderõ moy carament o grã doo que aujã de Casybelã, ser yrmão. Et taes y aujá que nõ forã en elo que lles custou moy caro a sua morte, que ja mays os gregos forõ estonçe deytados do cãpo, querendo ou nõ, et rreçeberõ y moy grã perda, ca os mays rricos et de mayor prez perderõ y os corpos.

131

Cõmo el rrey Nástor vẽo ao torneo

Estando elles en aquesto, chegou y el rrey Nástor ao torneo en ajuda dos gregos. Et vijnã cõ el duas azes, et ẽna hũa vijnã os de Traça et ẽna outra vijnã os de Pira. Aqueste Nástor era rrey et señor delles, et nõ foy home que en hũ día uisse entrar en batalla caualaría tã rricament gornidos. Et, sen falla, elles erã çinquo mill caualleyros, et nõ

AMS boo; RTC et era grand derecho ca; HT padre porque era moy fr. et moy bõo cau. 17: HT c. en armas. 18: RTC (e HT) Casibelan. 19: ms. dõo; AMS cobreusse; RTC c. de f. por el; HT c. de f. grã doo por el...ẽna cab. 20: HT do esc. et achegou...cõp. açerqua de ssi. 21: ms. mea; AMS por mea; KMP por mea...(-r-)rauyoso; RTC medio. 20-21: HT ssi et meteuse por medeo da b. et ya. 22: RTC leon muy br. 24: AMS gornidos. 22-25: HT cõmo leõ br. q. esta cõ grã fame et entrou onde estauã mays de seysç. omes armados et diz. 25: KMP boos...huus; AMS boos gornimentos... huus. 26: RTC los meneaua todos. 25-27: HT chag. et o. derr. et o. atrauesaua et espaliaua et m. mataua et por tal guisa fazia que desbaratou et cõfondeu toda. 27: AMS e KMP por. 28: ms. âaz; RTC q. el lleg. a la muerte; HT az sabede q. el chagaua de feridas mortaes quantos. 29: HT et traballo... de o c. 30: HT out. os s. yrm. a...tã; RTC tant. 31: ms. dõo; HT ẽnos gr. q. era mar. et vyngarõ moy. 31-32: HT car. a morte de s. yrm. C. et. 32: RTC ello culpados que. 32-33: HT taes nõ ouverõ culpa q. forõ mortos et chagados et os mays dos gr. f. ali entõ d. fora do c. 33: RTC m. ¿Que ay mas? Gr. 34: RTC y grand...et los de; HT y grãde...rricos et mellores perd. aly os.

Cap. 131. 1: AMS veo; HT de cõmo...aa batalla. 2: HT en esto ch. el; RTF Nestor. 3: AMS vijñan (3 v.); KMP vijñã (3 v.); HT azes ẽna...T. ẽna...Pirra et aq.; RTC Pirra; RTF Creteis e cil de Pire. 4: HT et nõca foy. 5: RTC guarn. ca sin; HT garn. ca elles erã çen cau. os mayores cabdi-

forõ y ata tres que nõ trouxessen pendões frescos de armas synaladas. Et todos quántoslos catauã ben tĩjnã que, se toda a caualaría do mũdo sse assũasse, que lles nõ terría batalla hũ dia.

Des agora sabede que a batalla creçía en tal maneyra que moyto bon caualeyro preçado será y morto, ca elles chegáuãsse moy passo. Et chegáuãsse ja moyto aly hu sse os gregos estauã cõbatẽdo cõ os troyãos. Elles en chegãdo, vĩjnã da outra parte en ajuda dos troyãos el rrey Esdras et el rrey Fión. Et era tã grãde de corpo que mayor nõ podía seer de estado, et semellaua hũa forte cousa a quenquer que o vija. Et daquestes era caudillo et prínçepe Pitágoras, fillo del rrey Príamos; pero que nõ era fillo de Écuba. Et déullelo el rrey seu padre por caudillo, porque era moyto ardido et moy bon caualeyro et se ajudaua moy ben de suas mãos. Et tomarõ todos as lanças et enbraçarõ seus escudos et enlaçarõ seus elmos. Et fórõsse ajuntar cõ aquelles das azes de Traça et de Pira. Et ao juntar que fezeron, forõ y da hũa parte et da outra moytas lanças quebradas et moytos sobresynaes rrasgados et moytos elmos et escudos quebrados et fendidos et moytas lorigas falssadas et moytos caualeyros mortos et malchagados. Et agora se começa a batalla tã crua ontre elles cal nũca outra y foy.

Esas oras el rrey Fyón foy logo jndo perla batalla en seu cabo, dando moy //
Fol. 53v grãdes feridas de hũa parte et da outra ẽnos gregos. Et lançáualles dardos de açeyro enpenolados, cõ que mataua moytos bõos caualeyros, que sse lle nõ podía defender por cousa que fezessen. ¿Que uos dyrey? En pouca de ora fezo as mayores pressas dos gregos partir de aly a seu pesar, et fézolles leixar o canpo, ca elles nõ lle podía enpeeçer por cousa que lle fezessen. Et desto aujã elles moy grã pesar.

Estonçe sse juntarõ y mays de mil caualeyros de gregos et nõ puñauã en al senõ por derribalo do caualo, et tódoslo tĩjnã çercado entre ssy. Et estaua moy alongado dos seus, et cõbatíano todos en derredor. Et el defendíasse moy ben. Et toda sua força delles era que o tomassen de aly et o fezessen peças. Et hũ moy bon caualeyro que y andaua, a que dezía Ludel, tyroulle de hũ arquo marauilloso que tragía, et deulle hũa

---

llos et tragiã consigo çinque m. caualos et nõ. 7: AMS tijñan...assunasse; KMP tijñã; HT que ajnda que toda...se juntase que...terriã; RTC ternian. 9: RTC desde...cresçera. 8-10: HT dia et chegau. 10-11: HT passo et paso et yã ja moy açerca donde os. 11: AMS vijñan; KMP vijñã; RTC venya; HT conbatẽdose...et elles. 12: RTF Edras. 13: ms. sẽer...vĩja; RTC vna sancta cosa; HT hũa estraya cousa...o cataua et destes. 14: HT e. pr. et c. Pitagoras...pero nõ. 15: HT doull. Primos seu. 15-16: HT era bõo cau. ardido et tomarõ. 16-17: HT lanças et enderẽçarõ bem suas armas et f. 17: HT juntar cõ aquelas duas azes (id. RTC enl. bien sus). 18: RTC Pirra; HT Pyrra et do jũtar...f. de hũa. 19: RTC sobr. rotas et; HT sobresynas rrotas et. 21: KMP tal; RTC començara...otra nunca y. 20-22: HT malch. esta ora el. 22: AMS porla; KMP es(-s-)as...por la; HT logo porla. 23: AMS aceyro; RTC de la vna...lançauanles; HT de outra...lançauãles? (lançauales?). 23-24: ms. escribiu 1° lançauãlles...matauã...lles e corrixiu eliminando o til e riscando o *s* de lles; HT dardos enpenados de a. agudos cõ. 24: AMS e KMP boos; RTC matauan...se les; HT m. cau. q. nõ se lle p. 25: HT por nẽgũa maneyra que. 25-26: HT fezo de a. p. os gr. a mão seu pesar. 26: KMP cãnpo; RTC non lo p.; HT c. porque elles. 27: ms. enpẽeçer; RTC que fiziessen...ellos grand; HT enp. en nẽgũa cousa et...e. grã. 28: HT ajuntarõ aly...nõ traballauã senõ. 29: AMS tijñan; KMP tijñã; HT por lo derriuar. 30: HT en rredor...defendiãse moy forte et t. a entẽçõ deles. 31: HT tom. et fez. del p. 31-32: HT and. y. 32: HT arco que. 32-33: RTC (e HT) vna tant grand. 33: AMS rostro...teer; KMP teer; RTC

grã ferida ẽno rrostro, tã grãde que sse nõ podo mays tẽer, et ouuera de caer morto. Et aly chegou Pitágoras et chamou a el rrey Esdras. Et díssolle:

—¿Uedes? El rrey Fión está ja preso. Agora paresca sse ha aynda amjgos et puñe- 35
mos de lle acorrer en toda gisa; ca, sen falla, se lle nõ acorremos, el perdudo he.

Et assy cõmo esto ouuo dito, leixarõ todos os caualos correr aly hu estaua el rrey Fión. Et forõ ferir os gregos o mays brauament que poderõ, en tal maneyra que fezeron carreyra ata hu estaua el rrey Fión, et liurárõno estonçe. Et foylles moy forte de liurar, ca, ante que o ouuessen sacado do poder dos gregos, morrerõ y ante mays 40
de çẽ caualeyros dos mellores que el tragía; ca, a cõmoquer que elles brauos vĩjnã, ben sey que cõ taes se acharõ que lles endurarã a batalla. Sabede que daquesta esporoada forõ de aly moy ben os troyãos, mays, sen falla, ao partir eles ouueron o peor, ca vẽerõ y logo os de Crea et os de Pira outrossy, ferírõnos de tal gisa que tódoslos departirõ, et mataro ende mays de mill. 45

Estonçe mezclárõsse as azes, de tal gisa que o nõ podo home osmar cõmo forã departidas. Sabede que aly ouuo estonçe moyto elmo desmẽtido et moytas lorigas rrotas et desmalladas et moytos escudos quebrados et cofondidos. Et moytos aquela uez ficarõ y mortos et moy malchagados.

Mays eu nõ uos poderia dizer dos feytos que aly fezo Éytor et toda sua cõpaña, 50
ca lle cõuĩjña de passar, el et os seus, per meo dos gregos. Et eu ténoo por grã marauilla, se o el fazer poder, ca tódoslos gregos estauã en meo. Pero todaujá seu talẽt era de passar ala et pararsse a quequer que ende auẽesse. Et fereu o caualo das esporas et foysse meter entre elles. Et os hũus ya derrubando et os outros ya chagãdo mortalment. ¿Que uos farey longa rrazõ? El mataua et cofondía quantos ante ssy achaua. 55

Et seus yrmãos, os bastardos, yan cõ el, que sofría y moy grãd afán et o fazía moy ben. Et seu yrmão outrossy, Deyfebus, que de nehũa cousa nõ temja gregos, o fazía tã ben que era hũa grã marauilla. Eneas, que tragía cõsygo tódoslos de Lançonja, que erã moytos et moy bõos et que despeçarã y moytas synas et moytos pendões en
Fol. 54r aquela batalla et que fenderã // moytos escudos. Desy agillarõ por sse yr ajuntar cõ os 60
outros. Et forõ ferir de uolta ẽnos gregos, aly hu estauã, que aujã ja leixado o cãpo cõ

(e HT) rrostro que el non se p. 34: RTF Edras. 35: RTC si auya ya am. 35-36: HT F. que ja e. pr. ag. veremos se tẽ am. ou parẽtes para lle ac. et se lle nõ a. he perd. 37: HT et esto dito l. os c. c. ata hu. 39: RTC muy brauo de; HT moy mao de. 40: RTC de poder; HT o. tirado do...y mays. 41: AMS vijñan; KMP vijñã; RTC (e HT) ca commoq. 41-42: HT que br. v. cõ taes. 42: RTC endurarian! (lese mal); HT taes encõtrarõ q. ben lles dauã bat. 42-43: HT de aq. vez os tr. forõ ben daly mays sen dulta ao. 43: RTC fueran (lese mal). 43-44: AMS veeron; KMP veerõ. 44: AMS trea; KMP Cre(-t-)a; RTC Crea...Pirra; HT y os de Creta et de Pirra et ferirõse...espargirõ et; RTF Crete...Pire. 45: HT mat. mais. 46: RTC et est. mezclaron...fueron; HT e. mesturarõse...nõ o pode...forõ. 47: AMS departidos; HT ouvo m. e. desmẽdado. 48: HT rrotas et moytos e. queb. et de aq. 49: HT f. aly moytos m. et outros malch. 50: HT vos sey dizer...et sua. 51: ms. tenõo; AMS conuijña de pasar...por...teñoo; KMP cõuijña...por...teño o; RTC p. a el et a los...tengo por; HT teño por mar. 52: HT podese fazer...pero todo seu. 53: AMS aueesse; KMP que (-lle-) aueesse; RTC q. le ende; HT q. lle e. acontesçese. 54: AMS e KMP huus; RTC derribando; HT m. en medeo deles...derribãdo... out. matãdo et ch. 54-55: HT mort. El. 55: RTC e HT quanto. 56: HT y moyto afan. 57: HT et D. seu y. que nõ t. os gr. 58: RTC Lanconia; HT fazia...era grãde m. et Eneas...Laconja; RTF Licoine. 59: AMS e KMP boos; RTC despedaçara; HT et bõos...espedaçarã. 60: HT esc. ag. por se ajuntar. 61: HT fer. ẽnos g. a. onde est. ja fora do cãpo. 62: AMS e KMP boos; RTC mucho golpeado et;

medo de Éytor. Et aly foy moyto golpe dado, et aly desmayarõ moytos bõos caualeyros, et forõ y derribados et malferidos. Et nõ ouuo y tal deles que de tal proheza fosse que moyto nõ dultasse sua morte et que nõ coydasse que todos erã desbaratados, tãto estauã maltreytos. Et aly hu sse feriã a mãtenẽt tódaslas azes dos troyãos se ajuntauã et fazíã hũa soa de dez que erã. Et sabede que en cada hũa delas auja mays de tres mill caualeyros de bõa caualaría. Et agora, sen falla, cobrarã os troyãos et auerán o mellor da batalla.

132

Cõmo Aias Talamõ uẽo ao torneo

Estando a batalla en aqueste peso que oydes, Ajas Talamõ, que era moy bon caualeyro a hũa fera marauilla, chegou y. Et quando ueu os de sua terra moy maltrajudos, et os da sua parte, et que erã tirados afora, et aujã ja o cãpo leixado per força, et outrossy erã ja moytos deles presos et mortos et chagados, et sentíndosse moyto desto, catou todas suas gentes. Et ueu moyto rrey et moyto príncepe et moyto alto señor estar en derredor de ssy. Et nehũ de aquestes nõ fora este día aa batalla. Et auja el ja tãta de bõa caualaría que nõ ha jente a que nõ ouuessen de dar batalla. Et Ajas Talamõ tendeu entõçe cõtra elles sua palaura et díssolles assy:

–Señores, ¿esto que seerá? ¿A que coydades que sse tornará nosso feyto, poys que tã malament nossas cõpañas son enpuxadas, ca lles ueio fazer senbrãt de fogir et de nõ poder tẽer o cãpo? Et ben me semella que a grã força dos outros os faz sayr afora. Et que uós me queyrades ende dizer o cõtrario, nõ uoslo quero eu creer, ca o que eu cõ meu ollo ueio adeujñoo cõ meu dedo. Et veedes aquela aaz que aly está cõmo sse abala et se uay fazẽdo afora, et de gisa os an maltreytos que adur poderíã seer alegres, cõmo oje forõ ẽno começo, ca eu nõ dulto, se aqueste pleito assy uay, que nossa onrra et nosso prez ẽna çima nõ mẽoscabe et que oie en este día nõ rreçebamos grande onta et grã pesar dos troyãos. Mays, senores, por aqueles deuses que uos fezeron, agora uos gardade, que nõ seiades ao partir de aquesta batalla os peores et mays uiles de aquesta

---

HT moyto colpeado et...m. et bõos. 63: HT f. derr. 63-64: HT deles que nõ dult. aquel dia a morte. 65: HT est. ja cansados et a. donde se. 66: RTC fazianse; HT faziãse hũa de. 67: HT de hũa cau. et ag. cobr.

Cap. 132. 1: HT de cõmo...aa batalla et cõmo diso aos seus que fosem con el. 2: HT era hũ moy nobre cau. 3: HT cau. aa mar. 3-4: RTC uio los de la su p. muy m. et que; HT veu os da sua p. que e. ja vençidos et postos et enpuxados a afora. 4: AMS e KMP por. 4-5: HT força et m. deles erã ja pr. 5: RTC et follados! et. 5-6: HT mortos et falidos et catou et veu. 6: HT moy altos senores. 7: ms. ãa; HT n. destes nõ f. em aqueste dia...el t.; RTC est. derredor...f. en aqueste d. en la...ya el. 8: AMS ouuesen; RTC non deuiessen dar; HT de c. nobre et bõa que...nõ podesem dar. 9: KMP entonçe; HT Tal. catou para e. et dis. 10: ms. sẽera. 10-12: HT sera coyd. q. posamos aver algũa onrra ou se se tornara noso mal en bem et o noso pesar en plazer desta vegada, poys que nosa cõpaña tã desonrradamẽte he empuxada cõmo nõ deuya? Et a grandes (falta desde aquí). 12: AMS e KMP tcer. 13: ms. crẽer. 14: ms. adeujnõo...vẽedes a. ãaz; KMP adeujño o. 15: ms. sẽer; RTC faziendosse...maltraydos. 16: RTC com. et yo. 18: AMS e KMP señores. 20: AMS mingua; RTC

oste, ca mays nos ualrría de morrermos todos onrradament que hũa mĩgua seỹr de nós. 20
Poys des oymays nõ dultedes et ỹdeos ferir, sen mays tardar. Et se nos ben ajudarmos, mal seu grado os faremos enbarrar tras tódaslas barreyras, ca nossa força yrá creçendo et vĩjrnos ha grãde acorro de tódoslos da oste, que seerá çẽ mill caualeyros et mays. Et toda sua gente será desbaratada aa entrada da porta, aỹnda que nós mays y nõ seiamos. Poys uaámoslos nós primeyro(s) ferir, ante que sse elles a nós achegẽ mays, ca ja os eu 25
ueio moy çerca de nós. Et des oymays nõ seia nehũ de uós tã ousado que sen mĩ saya da batalla.

Fol. 54v Estonçe agillarõ todos cõmo homes que // deseiauã fazer ben. Et abaixarõ suas lanças et cobrírõsse de seus escudos et fórõnos ferir, de tal gisa que ao juntar ficarõ y ben çẽ caualeyros de troyãos. Et ao ferir que ferirõ foy tã grãde a uolta que en nehũ 30
lugar nõ uistes mayor, ca alỹ começou a creçer estraya batalla, et y forõ falssados tãtos escudos, et quebrãtadas tãtas lanças, et tãtas lorigas moy fortes et moy preçadas rronpudas, et tãtos elmos broñjdos falssados, et tãtas espadas quebradas, et tãtas cabeças fendudas que hũa grã marauilla sería de cõtar. Et todos sse ferían a mãtenẽt. Et aquel día ficou alỹ moyto bon caualo sen señor. Et sabede que aquel día nõ foy y tã forte nẽ tã cruu 35
torneo cõmo este.

Eneas foy estonçe justar cõ Ajas, et dérõsse anbos tã grãdes colpes ẽnos escudos que anbos sse passarõ os ferros et as astas das lanças fora, da outra parte. Et as lorigas que anbos tragía uestidas, pero que erã moy bõas, forõ desmalladas. Et de aquela justa se acharõ anbos moy mal, pero nõ sse derribarõ, mays quebrãtarõ anbos as lanças et 40
meterõ mão aas espadas. Et dérõsse a mãtenẽt tãtas feridas que rronperõ as cófeas et os elmos que tragía, en tal maneyra que o sange corría das suas cabeças per fóra sobre as lorigas. Mays pero nõ forõ tã malchagados que sse nehũ deles desmayasse; mays, sen falla, anbos alỹ forã mortos ou hũ deles se os seus nõ chegarã, que os estonçe departirõ. Mays chegarõ y logo todos, cada hũus por acorrer a sseu señor. Et alỹ forõ moytos 45
de cada parte maljgualados. Mays, cõ todo esto, estonçe nõ estaua a batalla partida, ante durará a boaandança aos troyãos et o mao acaesçemẽto aos gregos.

133

Cõmo el rrey Felisteos vẽo ao torneo

En aquesto estando, chegou Felisteos cõ todas suas gentes por acorrer a Ajas Talamõ. Et tragía cõsygo tres mill caualeyros de Calçedonja. Et ben sey que erã taes que

---

morir. 21: AMS Poy; RTC desde...ytlos uos fer. 22: KMP en-barrer; RTC barr. et n. 23: ms. sẽerã; AMS vijrnos; KMP vijr nos. 24: ms. ãa. 25: ms. uãamoslos; KMP achegã; RTC primero. 26: RTC desde. 30: RTC de los troyanos...grand buelta. 31: RTC bat. ca y. 32-33: RTC pr. rotas et. 33: AMS broñidos. 35: RTC q. en aquel. 39: RTC v. mager que...desmanchadas. 41: ms. ãas; RTC que se romp. 42: AMS e KMP por. 42-43: RTC fuera de las lor. 44: RTC suyos y non. 45: AMS e KMP huus; RTC todos por ac. c. uno a. 46: RTC p. et mal eg.

Cap. 133. 1: RTC Philisteas. 2: ms. ãajas; RTC Filisteas; RTF Philitoas...Aiaus. 3: RTF Cale-

faríã toda sua força en lle acorrer ben. Et, sen falla, assy o fezerõ, ca aly hu forõ topar cõ os troyãos, que yan enpúslos outros en acalço, matarõ çẽ caualeyros. Et poys que os de Felisteos sse ajuntarõ cõ os de Ajas Talamõ, fezeron detẽer os troyãos aly hu yan en acalço enpús de suas gentes.

Et aly ouuo moy grã torneo et moy graue et mortal lide, ca os gregos metíã todo seu poder en fazer os seus tornar. Et os troyaos outrossy puñauã cõmo os deytaríã per força do cãpo. Et en aquesto forõ ánbalas partes moyto enpeorãdo, ca hũ nẽ outro nõ foy ligeyro de fazer. Et por ende começou estonçe a creçer a batalla tã brauament entre eles que os escudos et as lorigas que tragíã forõ todos rrasgados et falssados. Et aly veeriades tallar pees et braços et cabeças, et jazer moytos caualeyros mortos perlos prados, ca ojemays toda a terra foy cuberta de mortos. Et de ánbalas partes foy moy grã dãno aquel día.

Et Filysteos, andando en aquesta pressa, ueu vijr Éytor, et fereu o caualo das espo-
Fol. 55r ras, et foy justar cõ el, et quebroulle // a lança ẽno escudo. Mays Éytor deulle hũa tã grã ferida que lle falssou as armaduras todas que tragía et lle meteu a lança perlo corpo. Et puxoo de tal força que o poso en terra do caualo perlos arções detrás, et o caualo caeu sobre el. Et foy tã malchagado de aquela uez que jouuo amorteçido hũa grã peça. Et a chaga foy tal que ben podería ende uiuer ou perla uentura morrer, se mao meestre ouuesse.

Outros caualeyros moytos outrossy morrerõ y estonçe. Mays os gregos o fezeron y tã ben aquela uez que ouueron toda sua força cobrada sobre troyãos. Mays pero, ante que troyãos cobrassen et aquel día a praça seyssen, nẽ outrossy ante que os gregos cobrassen nẽ sse abalassen donde estauã, durou a peleia entre elles moy grã tenpo. ¿Quen uos podería cõtar quantos fezeron y bõas justas, et quantos y peleiarõ ben, et quantos mãteueron moy ben o torneo et fezeron moytos bõos feytos? Pero ẽna çima gregos cobrarõ toda sua onrra et ouueron o cãpo. Et ferirõ os troyãos per tã grã saña que, per força, lles fezeron leixar a praça, querendo ou nõ. Et aly foy o fero desbarato et a grã mortaldade, ca en aquela ora forõ leuãtados sóbrelos troyãos braados et gritos et apelidos, ca, per força, os fezerõ fogir do cãpo moy uergonçosament. Et fezéronlles estonçe perder moytas das suas cõpañas. Et de tódaslas azes que estonçe ao torneo uẽerõ ja sse aujã feyto todas hũa. Et aly forõ tãtos elmos ajuntados en hũ que nũca foy home que tãtos uisse ajuntados en hũ lugar.

Et sabede que os gregos se esforçarõ fortemẽt cõ outros caualeyros que lles estonçe chegarõ, frescos et folgados. Et destes erã hũa moy grã cõpaña, et aujã os caualos moy lygeyros et moy preçados, et tragíã todos arcos et saetas. Et era seu caudillo et seu gia-

---

doine. 4: RTC faran. 6: AMS e KMP deteer; RTC Filisteas...det. todos los tr. 8: RTC ouo grand. 9: AMS troyãos...por; KMP troya(-n-)os...por. 10: RTC ca lo vno njn lo otro. 12: RTC todas rrotas et falsadas. 13: ms. veeriades t. pees; AMS e KMP por los. 14: RTC prados. ¿Que ay mas? Toda. 15: RTC grande el daño. 16: AMS filisteos...vijr; KMP vijr; RTC dia. Filisteas...v. a E.; RTF Philitoas. 18: AMS e KMP porlo. 19: ms. puxõo; AMS e KMP porlos; RTC puxo. 21: RTC pudiera... por auentura; AMS e KMP porla. 21-22: ms. mẽestre. 26: RTC cobr. el campo njn se alabassen onde. 28: AMS e KMP boos; RTC f. et pero. 29: AMS e KMP por...por; RTC gr. ouieron t. su fuerça et cobr. el c. 31: ms. brãados. 32: AMS e KMP por. 33: AMS ueeron; KMP ueerõ; RTC q. al t. est. vinieran que se. 34: KMP feytos. 35: RTC iuntados. 36: RTC falta et inicial. 37: RTC era.

dor destes homes hũ fillo de Mabón. Et desy outrossy chegou y a essa sazõ Olixas, cõ tódoslos seus de Traça, que outrossy mortalment desamauã aos troyãos, que fazíã cõtra elles grãdes ameaças. El rrey Emeleus, que era hũ grego estrayo que y nõ foy cõtado, chegou logo y. Et tragía cõsygo tódoslos prigois. Et andauã todos en caualos moy preçados et moy corredores. Et erã os mellores que podíã seer achados en tódaslas partes de Éufrates. Et aquestas tres azes que uos dixe, chegarõ y todas en ajuda dos gregos. Et sabede que por poucos que elles forõ, passarõ de tres mill caualeyros en deãt. Et vĩjnã todos moy ben armados et moy ben gisados de batalla.

Et quando os troyãos os virõ assy vĩjr frescos et derranjados, ouueron deles grã pauor et começárõsse de yr cõtra a ujla. Et estes que vĩjnã frescos agillarõ cõtra elles, et ferírõnos tã brauament que aly ouuo moytas lorigas rronpudas, et moytos escudos falssados, et moytos caualeyros de ánbaslas partes mortos et malchagados. Et aly começou a batalla de engrossar et o torneo a sseer moy mortal, mays pero os troyãos yan ja pera mal, ca os gregos os ferían tã brauament que, per força, os fazíã caer de rrostro en meo do cãpo. Et aly sofrerõ os bõos et os ardidos moy grãde afán et padeçerõ grã traballo. Mays nõ era marauilla de auerẽ grã coyta, que aquelas azes que aly veerã dos gregos erã quinze cõtra sete; mays enpero eu sey moy ben que, en pouca de ora, //
Fol. 55v lles cõuerrá partirsse do canpo, querendo ou nõ, quer lles pese ende, quer lles praza.

134

Cõmo Pares uẽo ao torneo

Pares chegou estonçe ao torneo por acorrer aos troyãos. Et vĩjnã cõ el tódoslos de Perssya, que erã todos arqueyros. Et tragía tódoslos arquos tendidos et cada hũ vĩjña moy orgulloso et moy apreçebido pera ferir. Et, sen falla, aquí aujá moy fremosa cõpaña et moy rrica. Et tragía todos suas lorigas uestidas et moy rricos sobresynaes en çima. ¿Que uos dyrey? Elles yan todos cubertos de ferro et erã tã ben gornidos que era grã marauilla. Et tragía todos os caualos saragofeçes. Et en lugar de lanças tragía todos arquos et suas espadas çintas. Et todos a hũ coraçõ se traballauã en poder tomar uengança de gregos, que lles aujã moytos mortos dos seus. Et caualgarõ todos juntos et chegárõsse ao torneo, et touerõ ben o sseu sisto, et começarõ todos de cõssún a tirar de seus arcos et dar moy grãdes braados, ca atal era seu costume. Et daquela uez chagarõ moytos caualos et matarõ moytos caualeyros.

Et Pares, que sobeiament tiraua ben de seu arquo, cometeos moy brauament. Et deu hũa gran saetada a hũ rrey de Frisa, que o matou. Et daqueste rrey pesou moyto

---

39: RTC Mab. Desi...Vlixas; RTF Mahont...Ulixes. 40: RTC tr. et que; RTF Achaie. 41: RTC Emelius; RTF Emelins. 42: KMP prigrois; RTC t. los de pigroys; RTF Pigreis. 43: ms. sẽer. 45: RTC f. que passaron...en adelant. 46: AMS vijñan; KMP vijñã. 47: AMS e KMP vijr; RTC derranchados ouyeronles grand. 48: AMS vijñan; KMP vijñã. 49: RTC l. rrotas et. 50: AMS falsados. 51: ms. ssẽer; AMS engrosar; RTC empero. 52: AMS por...rostro; KMP por. 53: AMS e KMP boos. 54: AMS veeran; KMP veerã; RTC auer g. c. ca aq. 55: RTC mas yo...que a poca. 56: RTC c. a part.

Cap. 134. 2: AMS vijñan; KMP vijñã. 3-4: AMS e KMP vijña. 4: AMS aperçebido. 5: AMS rriça. 7: RTF cheval aragoneis. 9: RTC de los gr. 11: ms. braados. 14: AMS frissa; RTC vna tant

a sseus amjgos, ca el era moy bon caualeyro et auja grã prez en armas. Et synaladament pesou moyto a Vlixas, cuio yrmão era, que o amaua moyto. Et quando o ueu morto, puñou de [o] ujgar. Et agillou logo o caualo et meteusse perla pressa. Et foy ferir a Pares éntrelos seus. Et deulle hũa tã grã ferida perlo arçõ da sela que llo falssou da outra parte, et o cãbax moy preçado que uestía, et meteulle toda a lança et o pendón perlo caualo, en tal maneyra que Pares caeu logo, mays nõ morreu daquela uez. Pero ben creede que, se o p[o]der fora tã grãde de Vlixas, que sse nõ partira del ata que sse primeyro uẽgasse.

Mays auẽolle assy que Troylos chegou logo y por acorrer a Pares, seu yrmão. Et meteu mão aa espada et deu hũa tã grã ferida a Vlixas per çima do elmo que llo fendeu todo, et fézolle entrar tódalas mallas do almofre que tragía per meo da cabeça. Et seyolle tãto sange que todo del foy cuberto, en tal gisa que Vlixas foy dependurado da sela por caer quanto podería tirar hũ arquo. Desy Vlixas cobrou ẽna sela et ficou moy coytado do colpe que rreçebera. Et tornou cõtra Troylos, que o ferira, moy brauo et cõ grã saña. Et deulle hũa tã grã ferida ẽno rrostro cõ hũ trançõ de lança que tragía que lle pregou o uisal do elmo cõ os narizes et lle fezo longe correr o sange.

Et estonçe foy creçẽdo a batalla ontre elles, ca yan chegando tódoslos da oste, que sse ajudauã moy ben et que lançauã moytos dardos et moytas saetas et se dauã a mãtenẽt grãdes espadadas. Et fezérono tã ben aquela uez que fezeron fogir os troyãos,
Fol. 56r querendo ou nõ. Et aly poderiades oyr grãdes uozes et gritos et apelidos // sóbrelos troyãos, que fogía. Mays Éytor et Troylos, se elles nõ fossen, et Deífebus, que era moy orgulloso, et Pares outrossy, que era moy bon caualeyro, et os outros que erã seus yrmãos bastardos, que seu padre ouuera de gaãça, que o fezeron moy ben aquela uez et que derõ moytas feridas et que fezeron moytos ardimentos onde ouueron aquel dia moy grã prez, por seu mal troyãos mouera esta gerra, cõmoquer que fezesen cõmo bõos caualeyros en defender sua terra quanto mays podía.

Mays Éytor et seus yrmãos, quando uirõ os seus assy fogir todos, sabede que tornarõ moy denodadament os caualos et começarõ de os ferir. Et aly fezeron grãde ardimento et fezéronlles moy grã dãno, en maneyra que nehũ nõ podía agillar caualo per aquel lugar que morto nõ fosse. Et eu ben sey que tãto y farã aquela uez que os que per força quiserẽ entrar ẽna uila que o cõprarã carament.

Polidamas outrossy tornou cõ elles cada uegada et fézoo moy ben. Et rreçeberõ del tã grã dãno gregos que ouuo ende aquela uegada moy grã prez, pero troyãos nõ poderõ fazer tãto que os gregos, per força, nõ os leuassen et os nõ ençarrassen tralas barreyras. Et afrontárõsse moy brauament porlos desbaratar et tã brauament os aficarõ

---

grand. 15: AMS amigos. 16: ms. quandõo. 17: ms. de ujgar; AMS de uingar...porla; KMP por la; RTC de lo uengar. 18: AMS e KMP porlo; RTC entre todos los...que lo f. 19-20: AMS e KMP porlo. 21: ms. creede...peder; AMS poder; KMP peder (-sic-); RTC poder. 22: AMS uengase. 24: ms. ãa; AMS e KMP por; RTC quel f. 25: AMS todaslas...por; KMP por. 25-26: AMS seyole. 26-27: RTC fue rastrando del arzon quanto. 29: AMS rostro. 30: RTC nasol..f. luego quebrar la s.; RTF nasal. 33: AMS fezerõno. 35: RTC mas si E. et T. non f. 36: RTC otros sus. 37: AMS gaaça. 39: AMS como quer...boos; KMP boos. 41: RTC v. assi los s. f. 43: AMS e KMP por; RTC et les fizieron. 43-44: RTC por lugar. 44: AMS e KMP por. 46: ms. fezõo. 48: AMS e KMP por. 49: RTC

que, per força, os fezeron estonçe entrar dentro tralos muros, ben dez mill caualeyros deles ou mays. Et alý foy tã bõo Troylos que pera senpre auerá delo bon prez, se llo nõ tollerẽ, ca el era de tal maneyra. ¿Que uos farey longa rrazõ? Sabede que forõ estonçe tã aficados que sse nõ podía ja tẽer ẽnas barreyras. Et queríasse coller aa barreyra [de] mays adentro, ca lles cõuijña de fazer, querendo ou nõ.

135

Cõmo Ýytor uẽo a sua aaz

Ýytor, quando aquesto ueu, pesoulle moyto, et parteusse deles, et chegouse a ssua aaz, que auja leixada todo aquel día. Et achoos moy coytados todos et en moy grã pauor por el, que o nõ uijã. Et, sen falla, assy fora, ca el andara sen elles aquel día todo ẽna batalla, fazẽdo moytas bõas caualarías et dando moytos colpes synalados a cada parte, segundo a estoria ja cõtou. Et depoys que o uirõ tódoslos seus, próugolles moyto et dissérõlle o talẽt que tijnã, ca aquestes que estauã en esta aaz de Ýytor erã todos naturaes de hũa terra, et nõ andaua entre elles outro home estrayo, et erã todos moy bõos caualeyros a hũa grã marauilla. Et ben sey que poynã toda sua força en defender sua terra et seu auer et que, mẽtre lles durar a força, que punará en tomar uẽgança do mal et da desonrra que an rreçebudo dos gregos.

136

Cõmo Ýytor acorreu aos que estauã ẽnas barreyras

Ýytor, depoys que chegou aos de sua aaz, cõtoulles logo todo o pleito en cõmo passara aquel día. Et díssolles assy:

—Veedes aquí a obra que agora primeyrament se descobre et, sen falla, o começo he moy estrayo. Et eu nõ sey qual seerá ende a çima nẽ a que punto uerrá. Mays sey çertament que // os gregos an ajuntados sobre nós moy grã gente et moy rrica et de moy grã ualor. Et a frol dos mellores caualeyros et de mayor prez que ẽno mũdo ha todos aquí son juntados pera destroyrnos a nós et a nossa terra. Et elles ja mays nũca sse d'aquí partirã a menos de batalla. Et se nos agora uẽçerẽ, podernos ha ende creçer hũa forte auẽtura, ca d'ende adeãt nõ dultará de nós et tẽernos an en pouco ou en nada, et seerá

Fol. 56v

---

muy fieramente p. 50: AMS por...feçeron; KMP por. 51: AMS e KMP boo; RTC aura ende b. 53: ms. ãa; AMS e KMP teer; RTC acoger. 54: ms. barr. mays; KMP cõuijña; AMS conuijña (non corrixen); RTC barr. de mas.

Cap. 135. 1: ms. ãaz. 2: AMS e KMP chegousse. 3: ms. ãaz...achõos. 7: ms. ãaz; AMS tijña; KMP tijñã; RTC en aquesta. 8: AMS e KMP boos. 9: AMS poyñan; KMP poyñã.

Cap. 136. 2: ms. ãaz. 4: ms. vẽedes. 5: ms. sẽera; RTC a la çima; RTF quel iert la definaille. 6: AMS rica; RTC ayuntado. 8: KMP ajuntados; RTC por destruyrnos...nuestra çibdat et. 10: ms.

toda sua força logo dobrada cõtra nós. Et nós oie fezémoslles moy grã dãno et matámoslles moytos caualeyros, ca tódoslos da nossa parte o fezerõ tã ben que marauilla foy. Mays agora poderõ ja tãto que nos puxarõ do cãpo, et fezérõnos juntar cõ nossos peões, et nõ coydan que ja mays cobrar possamos. Et por ende, señores, rrógouos por Deus que uos trabalhedes en gisa que oie en este día seia a onrra nossa. Et se me uós quiserdes ajudar assy cõmo uós deuedes, de gisa os cometeremos que oie en este día os deytaremos do cãpo, et lles sacaremos moytas almas dos corpos, et lles faremos claramente cõplar os parẽtes et os amjgos et as outras nossas cõpañas que nos mataro. Et rrógouos quanto posso que façamos en gisa que ujgemos nossos anteçessores, que gãanarõ estas terras que nós auemos et que nos estes queren toller, et nos chagã et nos matã sobre elas; ca oje en este día sabede que me mataro a Casybelã, meu yrmão, de que ey moy grã desconforto et moy grã soydade, ca el era moy bon caualeyro et de moy grã proheza. Et ben sey que el rrey Príamos, meu padre, auerá sobre todos moy grã coyta por el. Desy outrossy sabede por uerdade que, se nos oie elles uẽçen en batalla, que nos destroyrã nossa terra toda et nos destroyrã todos. Et por esto uos rrogo que uaades todos cõmjgo, ante que nos quitemos do torneo, et lles mostremos quan grãde he o nosso esforço. Et nõ aia nehũ de nós que dulte morte nẽ a rreçee, que tódoslos homes morre a sseu tenpo et ante nõ. Et dígouos, sen mẽtir, que me adeujña o coraçõ que seerã desbaratados et descõpostos daquesta batalla. Et por ende uos rrogo que nõ façades mays detẽemento et uaámoslos ferir rrézeament. Et rrogemos aos deuses que nos façã ende auer onrra.

Estonçe rresponderõ todos aquelles que lles prazía et que llo gradesçía moyto. Et caualgarõ a pressa et despregarõ moytas sinas et moytos pendões de desuariadas maneyras, que erã moy rricos et moyto onrrados et de moytos señores de grã prez. Eytor os leuou per outra parte et nõ per u era a batalla, ante a esquiuou toda. Et vẽerõ moy longe dos seus aa batalla et forõ et ferírõnos en trauesso et cometérõnos de tal gisa que, mẽtre o mũdo durar, nũca será home que ueia gente assy cometida cõmo aquela foy, nẽ que uisse tã braua batalla, nẽ quẽ oysse dela falar, ca elles aujã todos moy grã saña
Fol. 57r dos gregos. Et yan todos frescos et folgados. Et enbraçarõ seus // escudos et, ao vijr que fezeron, dauã todos moy grãdes uozes, ca tal era seu costume. Et fórõnos ferir moy brauament. Et aly oyriades retenir elmos et veeriades despedaçar escudos et caualeyros caer mortos et malchagados, et moytas lorigas falssadas; et veeriades, ao topar das espadas, seyr fogo delas, et outras moytas britadas das feridas que sse dauã; et amolauã outrossy os elmos. Et jazía perlos canpos moytos corpos et moytos braços et moytas mãos talladas, que ja mays ben uos juro, sen mẽtir, que de perígoo moy forte escapará quen daquel torneo escapar uiuo.

---

sẽera; AMS e KMP teernos; RTC ventura...han poco. 12: RTC de nuestra. 13: RTC fizieron iuntar. 17: RTC caramente. 18: AMS amigos. 19: AMS uingemos...gaanaron; KMP gaanarõ; RTC v. los nuestros. 21: RTF Cassibilant. 22: RTC et grand...de grand. 24: RTC ellos oy. 25: ms. uãades; RTC et nos mataran todos et por aquesto. 27: ms. rreçẽe; AMS esforço en (sic) non; RTC reç. ca t. 28: RTC tiempo que an puesto et ante. 30: ms. uãamoslos; AMS deteemento; KMP deteemento et ussmoslos. 33-34: RTC desu. señas que. 35: AMS por...por...veeron; KMP por...por...veerõ. 36: ms. ãa. 38: KMP elles uijã. 39: AMS e KMP vijr. 41: ms. vẽeriades; KMP (-r-)retenir. 42: ms. vẽeriades. 43: RTC m. quebradas de las...et abollauanse otr. 44: AMS e KMP porlos. 45: ms. perigõo;

Et Éytor fazía ben sentir sua espada per hu andaua, ca el os marteyraua cõ ela de tal gisa que, a que[n]que[r] açertaua, nũca ja mays auja mester meestre pera o goreçer. Et andáualles mostrando que era o por que ya, ca cada hũus (o) por [hu] andauã senpre o achauã prestes ante ssy. Et mataua en eles sobeiament. Et cometérõnos per tal gisa daquela uez que partirõ aquela grã batalla toda per meo. Et aquela ora morrerõ y moytos homes de prestar et que ualíã moyto.

Mays os que sse estauã cõbatẽdo deante cõ os das barreyras, quando uirõ que os cõbatíã enpós de ssy et que aujã ia moytos mortos dos seus que estauã ẽna çaga, et uirõ outrossy os outros que ante ssy estauã cobrar en sua força et en ardimento, cõmo aqueles que erã moy bõos caualeyros et moy cõbatedores, forõ desmayados et espantárõsse jaquanto. Et alý creçeu entre elles hũ tã grã torneo et tã mortal que nũca foy home que de tal pressa oýsse falar.

Quando el rrey Toas esto ueu, esforçou os seus et começou de yr perla batalla, fazẽdo grãdes caualarías et moyto mal aos troyãos; ca el, per u ya, mataua moytos et a outros moytos fazía leixar as selas sen seu grado, ca el se meteu en auẽtura et rreçeberõ del moyto mal os troyãos aquela uez. Et os bastárdoslo ouueron de coñosçer, ca llelo mostrou y logo Quintales, synalándollelo cõ o dedo. Et dyssolles assy:

–Yrmãos, ¿uedes? Aqueste he nosso ẽemjgo, que nos matou a nosso yrmão Casybelã. ¿Veédeslo hu está? Et agora, poys que tẽemos tenpo, puñemos ẽno uẽgar.

Et en ponto que esto ouuo dito, sen mays tardar, começou de agillar cõtra el, et seu yrmão Ordenax cõ el de cõsún. Et fórõlle anbos dar a desora tã grãdes feridas que o poserõ en terra do caualo, mays enpero nõ foy chagado. Et chegou y logo Rredomecus et, quando o ueu estar en terra, tomoo perlo uisal do elmo porlo prender, mays nõ podo, que el rrey Toas tirou sua espada et deulle hũa tã grã ferida perlos peytos que o chagou tã mal que ata grã peça nõ seerá são.

Ordenax, quan[d]o esto ueu, deulle grãdes tres colpes sóbrelo elmo et Quintales deulle sete. Et chagárõno anbos tã mal que, per pouco, perdera a ujda et todo seu esforço. Et tragíãno moy mal, et ferían a rreueses en el, et derrubárõno duas uezes ou tres en terra. Et el defendíasse delles moy brauament, cõmo aquel que era moy uiuo
Fol. 57v et moy lygeyro. Et segundo eu acho per Dayres, // sen falla, el se liurara deles toste se a espada nõ lle quebrara, mays quebroulle estõçe a espada. Et depoys que el nõ teuo cõ que sse defender, logo foy preso. Et desenlaçárõlle o auãtal da loriga et queríãlle cortar a cabeça et, sen falla, el a perdera moyto agiña, se nõ fora por o duque de Atenes, que estaua moyto a çerca del, que lle foy acorrer.

RTC ¿que ay mas? Bien. 47: AMS e KMP por. 48: ms. a que que...mẽestre (AMS non corrixe); KMP a que (-sic-) açertaua; RTC que al que açert. (açercaua?). 49: ms. hũus o por que andauã; KMP e AMS huus (non corrixen); RTC most. quien e. por o yua ca c. vnos por o and. 50: AMS e KMP por; RTC p. delante si. 51: AMS e KMP por; RTC part. la grand. 55: RTC q. delante de ssi...en fuerça. 56: AMS e KMP boos. 59: AMS e KMP porla. 60: AMS e KMP por. 62: AMS connosçer; KMP cõnosçer. 63: ms. llelo (lo entreliñado); RTF Quintiliens. 64: AMS e KMP eemjgo. 65: ms. vẽedeslo; AMS e KMP teemos; RTC pues ten. 67: RTC Ordinax...a. a dar; RTF Odeneaus. 69: ms. quandõo...tomõo; AMS e KMP porlo; RTC nasol; RTF Rodomorus...nasal. 70: AMS e KMP porlos; RTC p. ca el. 71: ms. sẽera. 72: ms. quanto (AMS e KMP non corrixen); RTC Ordinax quando; RTF Odeneaus...Quintiliens. 73: AMS e KMP por. 76: no ms. per (en AMS e KMP por); RTC seg. commo yo. 78: AMS presso; RTC deffendiesse...deslazaronle. 79: RTC non por.

Mays quando o duque Menesteus ueu aquel rrey Toas assy estar, foy(o) ferir a [Ordenax] de hũa lançada, cõ hũa lança que tragía, per tã grã força que o fezo entrar entre todas suas masnadas ẽno cãpo, as pernas arriba et a cabeça ajuso. Et quando esto ueu Pares, chegou logo et entesou seu arquo, et poso en el sua seeta, et foy ferir a Menesteus, duque de Erenas, de tã grã ferida que lle falssou as armas. Et chagoo moy mal ẽno costado. Et logo outrossy o fereu Quintales sobre o elmo de tã grã força que o atordeçeu. Pero foy o feyto en tal gisa que Toas que escapou de mão dos bastardos. Mays pero nõ foy são, que auja moy grãdes chagas, mays nõ taes de que morresse, ante poderia delas moy ben goreçer, se bõo meestre ouuesse.

Et en todo aquesto acorrérõlle os seus uassalos, et posérõno sobre hũ caualo, et sacárõno da pressa. Et aly ouuo moy grãdes uoltas, ca aly acorrerõ a Menesteus, que estaua óntrelos troyãos, çẽ caualeyros dos seus uassalos, que erã moy bõos et que o amauã moyto. Et liurárõno d'entre elles, et sacárõno fora da pressa, et atárõlle moy ben a chaga, et apertárõlla moy ben de hũ pãno de çẽdal. Et defendiãsse moy ben.

Et Éytor parou mẽtes et ueu que, por quanto aly era feyto, nõ sse uẽçíã os gregos. Estonçe poso sua força ẽnos ferir et fazelos de aly partir. Et fézolles en tal gisa que ouuessen logo o peor daquel jogo. Et cometeos aquela uez tã brauament cõ todas suas cõpañas que o nõ poderõ sofrer. Desy começou de os apressurar moyto de cada parte et menáuaos tã brauament que os gregos forõ tã enpuxados do cãpo, querendo ou nõ. Et os da uila outrossy, que estauã ẽnas barreyras, sse esforçarõ tãto en seu señor Éytor que os puxarõ de ssy, en tal gisa que ficou ẽno cãpo cõ elles.

137

Cõmo Hunies, rrey de Symoys, dou cõ saeta de arco a Éytor ẽno rrostro

Hunies, que era rrey de Symoys, uẽo ao torneo, et tẽdeu hũ arquo torquí que tragía, et deu hũa grã ferida a Éytor ẽno rrostro, que, per poucas, o nõ matou. Mays esuarioulle a saeta, en tal gisa que Éytor nõ foy malchagado. Mays Éytor, sen mays tardar, fereu o caualo das esporas, et meteusse per meo da pressa, et foylle dar hũa ferida da espada per çima do elmo que lle parteu a cabeça en duas partes; ca, porla grã saña que auja, seu ardimento se lle dobraua. Assy tomou vyngãça del rrey Hunies. Et fezo y

---

79-80: KMP Atenas; RTC Atenas; RTF Athenes. 80: RTC m. çerca. 81-82: ms. foyo ferir a mays andar de (AMS e KMP non corrixen); RTC fue ferir a Ordinax de vna lança que. 82: AMS e KMP por. 83: RTC ayuso quando. 84: ms. sẽeta. 85: ms. chagõo; RTC Atenas...llagolo en el. 86: RTC firiolo; RTF Quintiliens. 87: RTC fue fecho...manos. 88: RTC sano ca a. 89: AMS e KMP boo. 91: RTC sac. fuera de la. 92: AMS entrelos...boos; KMP boos. 93: ms. d'entre? (AMS dentre; KMP d'ontre). 95: KMP uẽçian. 96: RTC g. et est. p. toda su f. en los fazer de. 97: RTC ou. lo peor. 98: RTC podian...començolos de apr. 99: RTC meneaualos t. malamente que.

Cap. 137. 1: AMS Humes; KMP rrey d'symoys; RTC con una s. 3: AMS Humes; KMP rrey d'-symoys; RTF Huniers...d'Essimieis. 4: AMS e KMP por; RTC pocas que lo. 4-5: RTC mas atendudole la; RTF glaceia. 6: AMS e KMP por. 7: AMS por; KMP por...ca por a; RTC yelmo tant grande que...dos meytades ca. 8: ms. auja; KMP ouja (sic); AMS auja...Humes; RTC auya...

logo estonçe soar hũ corno pera fazer achegar os seus a ssy. Et sabede que estes que entõçe aly chegarõ, leuauã moy grã prez de aquelo que aujã a fazer. Et ajuntárõsse logo
Fol. 58r a el mays de tres mill caualeyros, seus natur[a]es, que erã todos criados de dentro // da uila de Troya.

Et logo outra uez, cõmo de cabo, agillarõ todos de cõssún, moyto aujuados de ferir. Et começarõ hũ torneo moy espantoso et moy brauo. Et cometerõ aos gregos tã brauament que, per força, partirõ a batalla per meo. Et estonçe perderõ y moytos dos seus. Et desy ajuntárõsse logo a ssua aaz, cõmo de primeyro. Et aly sse mezclarõ tódoslos gregos et os troyãos et estoueron longament ante as barreyras, justando et fazẽdo moytas caualarías bõas. ¿Que uos dyrey? Sabede que moytos bõos caualeyros forõ y mortos et malchagados aquela uez, et peões outrossy tãtos mortos que nõ podíã seer cõtados. Et forõ y gãañados moytos caualos de cada parte.

138

Cõmo Éytor fuy falar com seu padre, rrey Príamos

Éytor nõ quiso moyto tardar, et parteusse estonçe de aly, et foy falar cõ seu padre. Et díssolle assy:

—Señor, quérouos dizer hũa rrazõ. Ssabede que os nossos ẽemjgos que son tã maltreytos que, des oymays, mao seu grado, lles cõuerrá de fogirẽ d'aquí. Et se os nós agora d'aquí fezermos partir, pera senpre seerã oõtados, en tal maneyra que nũca ja mays tornarã, nẽ sse poderã defender cõtra nós, nẽ mãteer en canpo nẽ en praça. Aquesto sey eu ben. Agora nõ aia y mays perlongança, mays dádeme mill caualeyros pera rrefrescar nossas azes, que son lassas et cãssadas, ca ben me diz o coraçõ, que eu nõ creería al, que, se mos derdes, que uẽçeremos et os faremos de aly fogir, querendo ou nõ. Et uós entrament caualgade depoys cõ uossa cõpaña moy bõa que tẽedes, et leuãdo moy sysudament uossos peões; et, por Deus, nõ queyrades mays detardar aquesto que uos dygo.

139

Como el rrey Príamos rrespondeu a seu fillo Éytor

Depoys que Éytor sua rrazõ ouuo acabada, el rrey Príamos lle rrespondeu assy:

---

d. et assi priso u. 10: RTC lleg. que leu. 11: ms. naturães (AMS naturães). 13: KMP moytos; RTC aguisaron. 15: AMS e KMP por...por; RTC f. fendieron la. 16: ms. ãaz; RTC suyos desi. 18: AMS boos; RTC m. buenas cauall. que...cau. fincaron y. 19: ms. sẽer; RTC daquella uez...podrian. 20: AMS e KMP gaañados.

Cap. 138. 1: RTC p. el rrey. 4: AMS e KMP eemjgos. 5: RTC desde...c. daqui foyr. 6: ms. seerã; AMS ootados. 7: AMS manteer; KMP mãteer. 8: AMS prolongança; KMP porlongança; RTC yo muy bien et ag. 9: ms. crẽeria; RTC dize mj cor. njn yo. 10: RTC q. los uenç. 10-11: RTC entanamientra. 11: AMS e KMP teedes; RTC ten. yt leuando.

–Fillo, moyto uẽ este teu rrostro sangoẽto, et uẽ outrossy teu escudo quebrado per moytos lugares, et teu elmo furado per moytas partes, et ben me pareçe que ouueste grã coyta aló hu andaste cõbatẽdote; et uéiote o sange seyr claro perlas mallas do almó- 5 far, per cada lugar. Et por aquestas cousas me pesa moyto et me pareçe que aqueste pleito nõ he feyto a jogo. Et agora te uay et fays assy cõmo acordaste, et deche Deus atal poder per que possas dos gregos tomar ujgança qual teu coraçõ cobijça.

140

Cõmo Éytor tornou á batalla

Éytor tornou logo aa batalla et leuou cõsygo tres mill caualeyros moy bõos et moy ben armados et gornidos de quanto mester aujã. Et todos aujã grã prez en ardimento, ca sse çertarõ en moytos lugares hu fezeron grãdes caualarías. Demays leuou cõsygo os seus yrmãos bastardos, dez et sete que ficarã cõ el rrey, segundo que o cõto diz. Et todos atro- 5 pelados forõ ferir seus ẽemjgos. Et elles outrossy rreçebérõnos uiuament et sofrérõnos moy ben. Et começárõsse a dar todos tã grãdes feridas que sse bañauã todos en seu sange. Et Éytor // et Aias Talamõ toparõ en aquela pressa de cõsún et justarõ anbos. Et dérõsse tã grãdes feridas que sse derrubarõ anbos en terra dos caualos. Et nõ foy nehũ deles chagado, nẽ poderõ mays justar, et per que sse ende traballarõ tãto foy a pressa 10 grãde.

Fol. 58v

141

Das cauallarías dos bastardos

Meneleus, yrmão de Éytor, justou cõ Meriẽs, almiral de Eresa, et deulle hũ tã grã colpe que o deytou morto en terra. Jnfranes, seu yrmão, foy ferir hũ cõde de gregos per tã grã força que o lançou longe da sela. Çintos deu outrossy hũa tã grã lançada a hũ grego per meo do corpo que lle poso a lança fora, da outra parte, et o deytou morto en 5 terra. Et aqueste Çintos fereu ja en aquesta batalla outros cõdes mayores et ameaçara moy mal moytos rreys.

Cap. 139. 3: AMS sangõento; RTC mucho ueo este...et ueo otr. 4: AMS e KMP por...por; RTC foracado. 5: ms. et entreliñado; AMS e KMP por las; RTC combatiendo. 6: AMS e KMP por cada. 8: ms. cobijça; AMS e KMP por.

Cap. 140. 1: RTC de commo...a la bat. 2: ms. ãa; AMS e KMP boos. 3: RTC prez de ard. 4: AMS çercaron; KMP çercarõ; RTC çertaran...fizieran. 5: AMS fincaran; RTC seg. commo el c. 6: AMS e KMP eemjgos. 7: ms. seu entreliñado. 8: RTF Aiaus. 9: RTC derribaron...fue y n. 10: ms. per que? (pero? Non está claro. parece que escribiu primeiro por, riscou r ou or e puxo abreviatura de per); AMS e KMP pero que; RTC por que.

Cap. 141. 2: RTC Aresa; RTF Menelus...Morins d'Aresse. 3: AMS Infranus; RTC Jnfrans... de los gr.; RTF Isdor. 4: AMS por...Cintus; KMP por; RTC gr. que lo echo delante si de tant grand... Çintus...vna tal lanç.; RTF Chirrus. 5: AMS e KMP por. 6: AMS Çintus; RTC Çintus...menazara.

Outrossy hũ sobriño del rrey Toas, que auja nome Meles d'Orep, et justou cõ Çeledonias, yrmão de Éytor, et deulle hũa ferida que lle fezo, mal seu grado, leixar a ssela. Et fereo moy mal ẽno rrostro. Et quando esto ueu hũ seu yrmão, a que dezía Ergómaras, pesoulle moyto et puñou ẽno vengar. Et fereu o caualo das esporas et foy ferir a Meles d'Orep de hũa tã grã ferida en meo do uẽtre que logo lle fezo seyr as tripas et os polmões per sóbrelo arçõ da sela.

Matán Claruel, yrmão de Éytor outrossy, que era de parte dos troyãos, foy justar cõ hũ rrey que auja nome Çedius. Et aqueste rrey era moy preçado et moy amado de gregos. Et deulle Matã Claruel hũa tã grã ferida ẽno ollo que llo lançou logo fora da cabeça. Et el caeu logo en terra amorteçido, cõ grã coyta que auja.

Outrossy Sedes de Uersel, yrmão de Éytor, justou cõ hũ almiral que achou ante ssy, que era de moy grãde orgullo. Et deulle hũa tã grã ferida que o derribou do caualo et deu cõ el morto en terra. Margaritõ foy ferir per meo do escudo, per tã grã força, al rrey Talamõ ontre tódoslos seus, que lle nõ prestou armadura que trouxesse, et poso o ferro todo da outra parte. Et Talamõ, cõ grã despeyto que ouuo, tirou logo sua espada, moy ben tallãt et de moy grã preço, et leixousse correr a el, et comecoulle a dar cõ ela moy grãdes feridas; et chagoo entõ tã mal que por dous meses nõ poderia seer são, por bõo meestre que ouuesse.

Protenor outrossy, que era de parte dos gregos, era moy fardido, et foy justar cõ Fanuel, yrmão de Éytor, et deulle hũa tã grã ferida que o deytou en terra do caualo. Et sabede que don Fanuel perdera aly o corpo, se nõ fora acorrido cõmo logo foy aly. Mays acorreulle logo seu yrmão Briõ Junel, et deu hũa tan grã ferida a Protenor, per meo do escudo, que lle fezo sacar os pees das estribeyras et lle fezo leixar a rrédea et abraçar a seruiz do caualo.

El rrey Hulixas outrossy justou cõ Matã, fillo del rrey Priamos, et deulle hũa tal ferida que o chagou moy mal ẽno corpo. Et ouuera de perder a ujda se nõ fora seu yrmão que lle acorreu, Almadias. Et deu hũa tã grã ferida a Vlixas da espada que tragía, per çima
Fol. 59r do elmo, que lle fezo seyr moyto // sange da cabeça. Desy deulle outros tres colpes moy grãdes, que depoys ouuo el caramẽt cõprados.

Duydas d'Aglús, outrossy yrmão d'Éytor, justou cõ Emelés, que era grego, et dérõsse anbos tã grãdes lançadas, et derribárõsse anbos dos caualos. Archilaus et Gondelucar justarõ anbos esta uegada, et dérõsse tã grãdes feridas que fenderõ os escudos et rronperõ as lorigas, et meterõ os ferros cõ os fustes perlos corpos, en tal maneyra que sse

---

9: AMS hua; RTC (e RTF) Çelidonias. 11: RTF Hermagoras. 12: AMS hua. 13: AMS e KMP por. 14: RTF Maudanz Claruell. 15: RTF Scedius. 16: RTC una grand. 17-18: RTC amort. otr. con la g. c. que a. Sed. 18: KMP S. de Uerfel; RTF Sardes de Vertfueil. 20: AMS e KMP por...por. 21: RTF Telamon; RTC pusol. 22: RTC parte et salio fuera de la lança et fuesse a derecho, sinon fuera luego su fin. Et T. 24: ms. chagõo...sẽer; RTC llago en el tant...s. bien sano. 25: AMS boo mestre; KMP boo; RTC por muy buen...aya. 26: RTC gr. et era. 27: RTF Fanoel. 28: RTC fuera tant toste acorr. 29: AMS e KMP por; RTC Bron; RTF Bruns li Gemeaus. 30: ms. pẽes; RTC sacar amos los. 32: AMS hua; RTC Matans...una tant grand f.; RTF Mathan. 33: RTC en el muslo et. 33-34: RTC sinon que le ac. su herm. Alm. 34: AMS e KMP por; RTF Almadian. 37: RTC Duydas et d'Aglus... Emelis; RTF Emelins e Gilor d'Agluz. 38: RTC lanç. que quebrantaron en si las lanças et derr. a. en tierra de los c.; RTF Archelaus joinst Godeles. 39: RTC essa ueg. 40: AMS e KMP porlos; RTC

bañarõ anbos en sange, et ficarõ malchagados. Et sabede que Gondelucar era yrmão dos bastardos et era bon caualeyro a marauilla.

Outrossy seu yrmão, a que dezían Dúgalas, justou cõ Téuçer, et leuou a lança abaixada, et deulle hũa tã grã ferida ẽno rrostro do caualo que deytou el et o caualo en terra de cõssún. Et foy logo sobre el, et apresuroo de tal gisa cõ sua espada que fora logo preso ou morto se lle Menesteus nõ acorrera. Et dyzeruos ey cõmo lle acorreu o duque Menesteus de Atenes. Quando el assy ueu estar al rrey Téuçer, pesoulle moyto. Et fereu logo o caualo das esporas et foy aly topar, et fezo tãto aquela uez que o liurou de sua mão. Et ante que sse de aly tornasse, rreçebeu moytos colpes, ca lle deu Dulgas hũa tã grã ferida per meo do escudo que llo fendeu todo et lle quebrãtou moytas mallas da loriga. Et Menesteus o fereu et deulle hũ tã grã colpe per çima do elmo que lle leuou todo o uisal et a meatade dos narizes.

Et quando esto ueu Cades de Lix, que era yrmão de Dulgas, fereu ao duque Menesteus de hũ tã grã colpe que o deytou estẽdido en terra. Et Menesteus leuãtousse logo cõ sua espada ẽna mão, et começou de sse anparar moy uiuament de ánbolos yrmãos, assy cõmo aquel que era moy fardido et de grãde esforço. Mays os yrmãos o acoytauã anbos das espadas, tãto que, en pouca de ora, lle derõ tãtas feridas que lle despedaçarõ o elmo todo et o escudo, et tallárõlle grãdes peças da loriga. Et cõmoquer que sse el ben defendesse, el estaua aly a grã meoscabo de ssy et a grãde auẽtura, ca, en quanto sse assy estaua defendendo, sse chegarõ y outros dous seus yrmãos, et a hũ deles dezíã Entenado de Amores et a outro Tape, et çercarõ a Menesteus de todas partes. Et cometérõno de tal gisa que, se lle hũ pouco mays detardara o acorro, el se podera aly perder ligeyrament; mays Téuçer lle acorreu et o liurou de suas mãos.

Quando Éytor andaua fazẽdo o grã destroymento, os gregos uirõ que Téuçer acorría a Menesteus et que sse ya ja chegando por acorrer a sseu yrmão, chegarõ y logo da outra parte Ajas Talamõ cõ todos seus uassalos pera acorrer cada hũ aos seus. Mays, sen falla, seu acorro foy carament conprado, ca logo essas oras creçeu entre elles hũa tã grã batalla que o torneo fora partido estrayamẽt, sse aly nõ chegara el rrey de Perssya en acorro dos troyãos, ca todos forã desbaratados. Mays aqueste rrey de Perssya vẽo y en acorro dos troyãos et chegou logo y por acorrer a Éytor. Et aquel rrey era moy rrico et
Fol. 59v de grã prez et tragía en sua aaz sete mill caualeyros, // todos naturaes de hũa terra et moy ben gisados de batalla. Et agillarõ todos de cõsún, seus arquos tendidos et aguçosos por ferir.

Et ao agillar que fezeron, mãdou Pares soar hũ corno et derõ gritos et braados de tódaslas partes, tã grãdes que o mays couardo do cãpo rrequeçíalle aly ardimento. Et cometérõnos tã rrégeament que os gregos nõnos poderõ sofrer, et ouueron a leixar o

---

fierros et los f. 41: RTC q. este G. 43: RTC Duglas; RTF Doglas. 44: RTC en la fruente del c. que lo echo en t. a el et al c. de cons. 45: ms. apresurõo. 45-46: RTC que lo pusiera luego m. o pr. si. 46: AMS dizeruos. 47: RTC Atenas. 49: RTC torn. m. golpes reç. ca D. le dio vna. 50: AMS por; KMP por...quebrãntou; RTC quel f. 51: AMS e KMP por. 52: RTC nasol; RTF nasal. 55: RTC mamparar. 56: RTC cuytauan. 58: RTC gr. pedaços. 60: RTC herm. de aquestos a que dezian. 61: AMS amõrs; RTC Antenado...al o. Tare; RTF Nez d'Amors...Tharez. 62: KMP sse lle. 63: KMP et liurou. 66: KMP co; RTC por ac.; RTF Telamon Aiaus. 67: RTC falla el su..l. en essas...entre ssi vna. 69: RTC aquesse. 70: RTC y luego...aqueste rrey. 71: ms. ãaz. 72: RTC aguisaron. 74: ms. brãados. 75: RTC q. al mas c. de la compaña cresçia alli grand ard. 76: RTC non lo p. 79: AMS e KMP boos.

cãpo, mal seu grado, et começarõ de sse yr. Et Éytor foy enpús elles et yaos leuãdo moy mal cõ sua espada; ca, segundo nos Dayres cõta, daquela esporoada matou Éytor trijnta caualeyros bõos. Et, querendo ou nõ, os gregos forõ puxados ata os seus, que nũca poderõ tornar cabeça.

Et poys que a elles chegarõ, tornarõ aly et defendérõsse moy ben. Et sabede que os troyãos acharõ en elles dura batalla et cõprarõ carament o encalço, ca aly chegarõ en ajuda dos gregos el rrey Polus de Ardemonja et tódoslos de Lybia. Et vijnã todos moy ben gornidos, et trouxerõ tres azes moy grãdes et moy dultosas. Et cometerõ aos troyãos tã brauament, dándolles tã grãdes feridas de lanças et de espadas, que, per força, lles fezeron leixar o cãpo, et leuárõnos hũa grã peça moy auiltadament cõtra suas barreyras. Et dessa uegada forõ suas cõpañas malauẽturadas.

Et aly chegou el rrey Polibetes cõ tódoslos de Larisa, cujo señor era. Et começou de fazer tã grã dãno ẽnos troyãos que hũa grã marauilla sería de cõtar, tã mortalment os desamaua. Et Deyfebus, quando aquesto ueu, tyroulle de hũ arco, et deulle hũa tã grã ferida que lle meteu a ssaeta toda ẽnos ossos. Et senteusse tã mal daquesta ferida, porlo sange moyto que sse lle ya, que nõ podo mays endurar a batalla et seyosse fora dela. Et fezo ben atar sua chaga. Et daquesta ora endeãt se esforçarõ os troyãos, en tal gisa que, per força, poserõ os gregos afora.

Et en aquesto estando, veu Éytor estar el rrey Meriõ, et foy a el per ante hũa tenda, encubertament, en gisa que o nõ uisse, cõ coyta que sse nõ fosse. Et quando chegou a el, dyssolle assy:

–Çertas, don caualeyro, eu coydo que agora será tenpo en que seredes cõpañeyro(s) dos mortos ou en perderdes a força. Et esto uos auerrá porlo acorro que fezestes a Patróculos, que me oie sacastes de mjas mãos. Et, sen falla, por uosso mal o prouastes.

Et poys lle esto disso, deulle hũa tã grã ferida sóbrelo elmo que o deytou en terra do caualo. Et Meriõ ergeusse logo et foy ferir Éytor, mays nõ lle prestou nehũa cousa, [ca Éytor lle deu hũa tã grã ferida] que lle lançou a cabeça ben a longe. Et esto foy moy grã dãno, que el era moy forte caualeyro et moy preçado et moyto amado dos seus. Et estonçe o tomarõ seus uassalos et metérõno en hũa tẽda.

Et quando Éytor ueu a Meriõ jazer ẽna tenda, meteu toda sua força en auer as armas del. Mays, sse a Éytor prouuesse, a mj prazería de sse sofrer de aquesto, ca nõ he ben, nẽ cousa aposta. Mays el se pagou moyto delas, et deçeusse logo porlo desar-
Fol. 60r mar, et per pouco as ouuera // de cõprar, que o duque de Atenes chegou y et, quando ueu que llas quería tomar, traballou moyto de llas defender. Et leixou correr o caualo aly [et], ante que o Éytor uisse, nẽ lle ouuesse tomado nehũa cousa, nẽ sse preçebesse

82: KMP en elles acharõ; RTC compraronlo c. de alcanço. 83: AMS Ardemonia...vijñan; KMP vijñã; RTC Ardomonia; RTF Rodeis e cil d'Orcomenie e cil d'Elide. 85: AMS e KMP por. 86: AMS hua; RTC vna muy g. partida muy. 89: AMS facer; RTC c. ca mort. 90: ms. hũ (está corrixido); KMP hũa arco; RTC t. vn. 93: RTC fuera dellos et...en adelante. 94: AMS e KMP por; RTC puxaron. 95: AMS por ante; KMP veu estar Eytor...por ante. 98: AMS Certas. 98-99: AMS conpañeyros (KMP pon *sic*); RTC companero. 99: RTC perderuos a f. 100: RTC de manos. 102: RTC a E. 103: ms. cousa que (AMS e KMP non corrixen); RTC cosa ca Ector le dio vna tant grand ferida que...bien lexos et. 104: RTC daño ca el e. mucho fardido et m. pr. 105: RTC suyos. Est. 108: RTC desçendio; HT (reaparece en biẽ nj) et mas...desçendio. 109: AMS e KMP por; RTC c. ca el...Atenas; HT c. et ca el...Atenas. 110: RTC querian t. trabaiosse de; HT trabajose de. 111: ms. aly ante

do escudo, foylle dar o duque hũa ferida de hũa azcũa moy tallador que tragía, que lle falssou a loriga et lle poso a azcũa fora da outra parte mays de hũa grã braçada. Et fézolle moy grã chaga et moy marauillosa, mays nõ mortal. Et poys aquesto fezo, nõ quiso y mays estar, ca ben o podera cõprar.

Et Éytor mãdou logo dobrar hũ pendón de xamete que tragía, et atárõlle moy ben sua chaga. Et caualgou logo, sen mays atẽder, por uẽgar sua saña. Et agora fará hũa tan grã morte et hũ tã grã marteyro en gregos que marauilla será de cõtar. Et segundo nos Dayres cõta, depoys que foy chagado, matou moytos mays que ante, ca logo essa ora leixou y trijnta caualeyros mortos, que matou cõ sua mão, pero el era moy malchagado de moytas feridas que rreçebera aquel día, et auja perdido moyto sange. ¿Que uos dyrey? Aquel día se perdeu y moyta gente, mays en çima do pleito os gregos forõ uẽçudos et desbaratados.

Aquel día nũca Agamenõ podo auer uagar de entrar en aquel cãpo, nẽ outros moytos que y andauã, nẽ poderõ os gregos fazer tãto per que depoys podessen cobrar. Et aquel día forõ os gregos tã maltreytos que, sen falla, a guerra d'ontre elles ouuera fin pera senpre, se a uẽtura o nõ estoruara, ca Troya senpre gerreou, et o que ha de seer nõ ha cousa que o possa partir. Et dizeruos ey a desauẽtura que os parteu estonçe.

142

Cõmo a(a) batalla fuy partida

Conta a estoria que el rrey Príamos ouuo hũa yrmãa a que dezía Anssyona. Et leuárõna pera Greçia quando outra uez os gregos uẽerõ sobre Troya, que a destroyrõ et matarõ a Leomedón, seu padre. Et dérõna a el rrey Talamõ, et ouuo dela hũ fillo, que foy moy fardido et moy esforçado caualeyro, et ouuo nome Ajas Talamõ. Et este Ajas Talamõ vẽo a esta çerca de Troya.

Et auẽo assy que, el andando en esta batalla, Éytor et el encõtrárõsse anbos, et lydarõ moy durament, tãto que sse ouueron de pregũtar por seus linágẽes. Et achárõsse por moy parẽtes, ca erã primos, fillos de yrmãos. Et tomarõ anbos grã prazer cõsygo. Et Éytor rrogou a Ajas moy aficadament que entrasse cõ el en Troya por veer sua linagẽ et por folgar y algũus días. Et Ajas de grado o fezera, se nõ touera que o ouuessen por sospeyta os de Greçia. Et abraçárõsse estonçe moyto, et ouueron grã pagamento de

(AMS e KMP non corrixen); RTC (e HT) cauallo a el et ante...aperçebiesse. 112: AMS azcuna. 113: ms. ãazcũa; AMS azcuna. 114: KMP marauillosa * Et poys; RTC f. vna muy grand; HT f. vna grãt llaga pero nõ muy m. 115: HT e. et ca. 116: AMS e KMP xamẽt; RTC de un xam. (falta et inicial); HT de vn xamete...at. biẽ. 117: HT mas tardar por. 118: KMP hũa tã; RTC (e HT) cont. ca seg. 120: RTC mato y con (id. HT era y muy). 122: RTC p. alli m. 124: RTC en el campo (id. HT et aquel). 125: AMS e KMP por. 126: RTC e HT maltraydos. 127: ms. sẽer; RTC v. non gelo estoruara...guerrea; HT nõ gelo est. et ca. 128: HT que acaesçio est.

Cap. 142. 1: RTC e HT c. la. 2: AMS yrmaa...Ansyona; KMP yrmaa; RTF Esiona. 3: AMS leuaroña...ueeron; KMP ueerõ; HT T. et la. 5: RTF Telamon Aiaus; RTC e HT Tal. este. 8: AMS e KMP linagees; RTC e HT ou. a pr. 9: HT par. et ca. 10: ms. ãajas...vẽer; HT et rrogo Ajas. 11: AMS e KMP alguus; RTC (e HT) tou. de lo auer por. 12: RTC sospecho; HT sospechoso...abr. mu-

ssy, et dérōsse suas dōas moy bōas et moy preçadas. Estonçe Ajas Talamõ̃ rrogou a Éytor que tirasse afora sua gente. Et parteusse a batalla aquela uez cõ seu amor, ca senpre tenpo auerỹan pera elo mẽtre esta guerra durasse ontre elles. Estonçe dysso Éytor:

–Meu coyrmão, fáçasse, poys que uos praz. Mays seede ben seguro que nos pesa moyto desta çerca et nos he moy graue. Et esta gente uẽ sobre nós, nõ sabería eu dizer
Fol. 60v por que, et annos ja destroyda malament nossa // terra. Mays eu uos prometo que, ante que desta terra seiamos desherdados, cõmo elles querí̃a, que moy carament cõprarã̃ esta vijda. Et se ontre ssy ben catarẽ, achará̃ que, sse dãno nos fezeron, jaquanto ende rreçeberõ, que moytas almas forõ oie este día sacadas dos corpos por este pleito, pero que eu nõ quería por nehũa gisa que d'aquí sse foss[ẽ] nẽ sse partiss[ẽ]. Et uedes por que uoslo digo: porque os quería aquí veer todos morrer en grã̃ coyta. Et aỹnda os déoses queyrã̃ que nós sayamos daqueste pleito cõ grãde onrra porla desonrra que rreçebemos.

Estonçe partírōsse anbos do torneo et fórōsse d'aly. Et segũdo Dayres cõta, os troyãos tijnã̃ ja uẽçudos os gregos et querí̃a ja queymar as naos. Mays Éytor chegou correndo, cõmo auja prometudo a Ajas Talamõ̃, et partíos ende. Et elles aujã̃ moy bon uagar pera queymalas. Et seerá grã̃ marauilla se nũca lles tã̃ ben for cõmo lles estonçe foy, ca, se os a uẽtura ajudara, o sseu grãde afán que elles aujã̃ passado estonçe ouuera boa fin et forã̃ senpre por esto quitos de quanto mal et de quanto peligro depoys ouueron. Mays a ventura, que lles foy senpre dura et forte et os gerreaua fortemẽt, enbargou estonçe o sseu ardimento grãde et o sseu moy bon consello, ca sabede que ẽno mũdo nõ ha syso nẽ força nẽ poder que possa partir aquelo que en toda gisa ha de seer.

Et Éytor parteu estonçe os seus da batalla a grã̃ traballo, et tornárõsse pera sua cibdade por folgar et penssarẽ de ssy. Mays en tódoslos días que uiuã̃ sse rrepintirã̃ do que fezeron. Et cõmoquer que algũus delles ỹan ledos por algũa[s] bõasandãças que y ouueron, outros y auja que ỹan moy tristes porlos parẽtes et amjgos que y perderã̃, et outrossỹ por moytas chagas que rreçeberõ. Et poucos auja y que o nõ fossen, que por amjgo, que por parẽt. Et sabede que os que escaparõ sãos que forõ aquela noyte moy ben albergados et ben seruidos. Et os chagados aujã̃ grã̃ coyta das chagas que lles derã̃, que lles doỹan moy mal.

---

cho. 13: RTC Aias rogo; HT est. rrogo A. T. a. 14: RTC (e HT) partiesse...uez por su. 15: AMS disso. 16: HT pues lo que. 17: RTC (e HT) g. ueo s. nos et non. 18: HT que an ya...t. et mas. 19: RTC querrian; HT queriã̃. 20: AMS vijda; RTC si sse entre; HT sy se entre sy cat. 21: AMS oie en este; RTC reç. ca muchas...oy en este (id. HT r. et ca). 22: ms. fosse...partisse (AMS e KMP non corrixen); RTC (e HT) querria...fuessen...partiessen. 23: ms. vẽer; RTC querria ueer t. aqui m. a grand; HT querria...morir todos. 24: RTC querran...daq. fecho con; HT querrã̃...deste fecho cõ õrra. 27: AMS tijñan; KMP tijñã̃; RTC (e HT) naues. 28: ms. ãajas. 29: ms. sẽera; HT les nũca. 30: RTC (e HT) si la u. los ay. 32: KMP ll(-e-)s; RTC auentura. 31-33: HT peligro estõçe el su muy buẽ cons. 34: ms. sẽer; HT f. nj̃ sabed que. 36: AMS çibdade; KMP çibdade...rrepintarã̃; RTC (e HT) pensaron. 37: ms. algũa bõas and.; AMS e KMP alguus; RTC e HT algunas. 38: RTC ou. pero otros...et los am. q. y perdieron (HT et por los am.). 39: RTC que non f. tristes quier por (HT tr. et quier). 40: RTC am. quier por p. sabet (id. HT noche biẽ). 41-42: RTC dieran et les dolian mucho (HT dol. mal).

143

Cõmo os da çidade rreçeberõ Éytor

Qvando os da çidade virõ que Éytor sse tornaua, seyrõ todos cõtra el a rreçebelo cõ grã prazer. Et moytos auja y que chorarõ cõ grãde alegría, et rrogauã moyto a Deus que acreçẽtasse senpre ben sua onrra et o gardasse de mal, ca el era aquel en que aujã asperança de seer per el uẽgados et desçerquados. Et nõ sse partirõ del ata que o leuarõ moyto onrradament a ssua pousada. Et quantas donas et burzesas auja ẽna uila seyan perlas praças et perlos andámeos por veer cõmo vijña.

Et Éytor foy descaualgar a hũ paaço moy bõo et moy rrico, et foy moy ben rreçebudo de sua madre et de seus yrmãos. Et desenlaçárõlle o elmo que tragía, et tirárõlle as armas, que tragía todas tingidas do sangue. Desy lançárõlle hũ almadraque de hũ moy nobre çicatrõ en que seuesse, porlo alinpar do sange que andaua en el quallado. Et estonçe sua moller Andrómaca et mays de çẽ donçelas estauã en derredor del chorãdo moy de coraçõ. Et nõ estaua aly estonçe quen rrijsse, nẽ quen falasse en alegría nẽ en
Fol. 61r gabãça, mays ante estauã todos moy tristes et fazía grã doo. // Et despoys que foy desarmado et alinpado do sange, lançárõno en hũ leyto laurado moy nobrement cõ ouro et cõ pedras preçiosas.

Et enviarõ por hũ home bõo uello, que era grã meestre en solergía et de grã prez, ca el era en aquel tenpo mays preçado que Ypocras. Et era natural de Ouriẽt, et chamáuãno meestre Glis. Este puñou de guarir a don Éytor, et lauoulle ben as chagas, et alinpoullas moy ben, et deulle logo hũ beueragẽ per que logo foy gorido. Desy deulle hũ pouco a comer et fézoo moyto esforçar. Desy, ante que Éytor dormisse, o bon rrey Príamos, seu padre, entrou a veerlo. Et pregũtoulle cõmo lle ya. Et el díssolle:

–Padre, señor, uayme moy ben, tãto que cras de manãa en toda gisa entẽderã os gregos que sõo ben são et ben gorido.

Aquela noyte nõ soubo Príamos que Casebelã, seu fillo, era morto, ca llo encobría porque o amaua el moyto de coraçõ. Et depoys que ouuo estado hũa grã peça cõ Éytor, foysse pera seu paaço et mãdou dar moy ben de comer a sseus caualeyros. Et os mãjares forõ moytos et moy ben adubados, et forõ moy ben seruidos.

Depoys desto fórõsse todos pera suas pousadas por folgar et por dormir, mays moytos ouuo y que folgar nẽ dormyr nõ podía, porque estauã moy quebrados das feri-

---

Cap. 143. 1: RTC reçibian a E. (falta desde aquí); HT r. a E. 2: AMS quando; KMP seyro. 3: HT lloraua. 4: HT s. ẽ biẽ...mal et ca...que ellos auiã. 5: ms. sẽer; AMS asparança...por; KMP por. 7: ms. vẽer; AMS e KMP porlas...porlos; HT seyã por los palaçios et. 8: ms. pãaço; AMS e KMP boo; HT muy rresç. (falta et inicial). 9: HT sus et des. (sic) el yelmo et. 10: AMS lançaronlle (en) hun; HT que el tr. t. tĩtas de...lançarõlo en vn...vn noble. 11: HT que estudiese por lo a. de la. 11-12: HT quajada et espesa. Su m. 13: ms. rrĩjsse. 14: ms. dõo; AMS depoys; HT alabãça et mas. 15: HT s. echarõlo en. 17: AMS boo uello...mestre; KMP boo (-et-) uello; HT era buẽ m. en çir. de g. p. et ca. 18: HT Ypoçras. 19: AMS maestre; HT Glos (Gles!) e. p. en g.; RTF Goz. 20: AMS e KMP por. 21: ms. fezõo; HT esf. ante. 22: ms. vẽerlo; HT pregũto. 23: AMS e KMP manaa; HT p. et señor. 24: AMS e KMP soo; HT et guar. 25: AMS Casabelan; HT Casibellã su f. que era m. et ca lo; RTF Cassibilant. 26: HT am. mucho. 27: ms. pãaço. 27-28: HT et sus moniçaos (?) fuerõ. 28: HT biẽ abondados et muy. 29: HT fuer. para...por d. et por f. mas. 30: AMS dormir; HT y ovo que d.

das, en gisa que sse nõ podía uoluer a hũa parte nẽ a outra. Et elles nõ aujã husado de mal jazer, nẽ soyan auer traballo grãde. Mays des oymays morrerá o seu grã uiço que elles soyan auer et lles cõuerrá, mal seu grado, que d'aquí adeãt sofran traballo et lazeyra, ca seu mal et seu dãno cada día creçerá.

144

De cõmo as trégoas fforõ postas

Conta a estoria que as donas pregũtauã a Éytor quaes caualeyros aueryan per dereyto o prez daquela batalla ou quaes forõ y bõos, et nõ o sabía ben todos, pero todos comunalment dezía que Troylos fora y moy bõo et moy esforçado. Et, sen falla, assy fora. Outrossy dezía de Polidamas que meresçía grã prez et grã loor, ca nõ fora y nehũ que sofresse mays afán. Et tal dona y auja que, quando aquesto oyeu, que lle nõ pesou ende, ante lle prazía de coraçõ. Et nõ era burzesa, nẽ uilãa, ante era de grã lynagẽ. Outrossy auja y outros que dezía que os fillos del rrey que ouuo de gaãça que forõ moy ardidos et moy aguçosos. Et, sen falla, nõ foy y caualeyro que prez meresçesse que lle calado fosse, ante lles dauã todos grã prez et grã loor a aquelles que o meresçía.

Falando todos desto et do al, passarõ aquela noyte. Et quando foy manãa, tódoslos da uila se quiserõ armar por seyr aa batalla, et ja moytos en suas pousadas estauã armados et quería caualgar en seus caualos. Mays chegarõ estonçe mãdadeyros dos gregos, que vẽerõ demãdar trégoas por dous meses, por tal que os chagados goreçessen das feridas et os mortos soterrassen. Mays eu nõ uos dyrey os nomes dos messageyros, ca os nõ achey escriptos. Mays as trégoas forõ logo outorgadas et juradas, et outorgárõnas de tal gisa que de ánbaslas partes segurament uẽessen ao cãpo ou aa batalla et seyssen fora quantos quisessen pera buscar et soterrar os parẽtes et os amjgos que y jazía mortos. Et vẽerõ y
Fol. 61v estonçe moytos. // Et os hũus achauã y mortos seus señores et os outros os parẽtes et os outros seus amjgos. Et tã grãde era y o chanto et o doo que mayor nõ podería seer. Et derõ estonçe a cada hũ dos mortos sopoltura, qual meresçía, segundo o custume que estonçe auja.

---

nĩ f. nõ pudierõ...quebrãtados. 32: HT nĩ de auer grãt trab. mas...oymas les mor. 33: HT que soliã..grado de aqui ad. sofrir. 33-34: HT lazerio. 34: HT dia les cr.

Cap. 144. 2: ms. per; AMS e KMP por. 3: AMS e KMP boos. 4: AMS e KMP boo. 5: ms. lõor; HT deziã que Polidamas...loor et ca. 6: HT mas et...esto. 7: AMS e KMP uilaa; HT de alto linage. 8: HT y quien dezia...fuera. 10: ms. lõor ãaquelles; HT loor aq. 11: AMS e KMP manaa; HT de aquesto et de al. 12: ms. ãa. 14: AMS veeron; KMP veerõ. 16: HT escr. et mas. 17: ms. ãa; AMS ambaslas...ueessen; KMP ueessen...quandos. 18: AMS veeron; KMP veerõ. 19: AMS e KMP huus; HT fallauã muertos...otros sus par. 20: ms. dõo...sẽer.

145

Cõmo Achilis fazía seu doo por Patróculus

Agora diz o cõto que Achiles choraua moyto por Patróculos, seu amjgo, que Éytor matara. Et fazía por el tã grã doo que era grã marauilla, assy que moytas uezes caya assy cõmo morto, cõ o grã pesar, sóbrelo leyto hu Patróculos jazía. Et en chorãdo dezía:

–Amjgo, eu foy enqueigón de uossa morte, ca uos enviey sen mĩ aa batalla. Et por dereyto auerey senpre que chorar en tódoslos días que eu uiua. Et ben entẽdo que por mĩ tomastes morte. Et, sen falla, se eu cabo uós estouera, nõ fora home que uos ousasse matar, nẽ sol põer en uós lança, nẽ ouuerades que temer. Mays ja en quanto uiua nũca seerey ledo ata que uossa morte uĩge, nẽ auerey alegría nẽ prazer, ca ben çerto sõo que ẽno mũdo nõ auja cousa que uós mays amassedes que a mĩ. Et por ende uos prometo que, en quanto eu uiuo for, senpre por uós aia tristeza et que uos uĩge, se o eu fazer poder. Et sabede que, sse eu agora a Éytor achasse, que seería a mĩja morte ou a ssua, ca mal me ha lastimado et quebrãtado. ¡Ay, mezquiño, que forte foy a mĩja uentura, que aly nõ chegey quando el deçeu por uos desarmar! ¡Et nũca el armas cõprara tã caras cõmo aquelas lle custarã! Et solament eu ẽno prouar teño que fezo grã uilanja et grã uileza, et mostrou de ssy grã cobijça. Et ben çerto sõo que o cõprará perlo mellor peñor que el ha. Demays uos prometo que, sse a desora nõ moyro, que farey tãto porla uossa morte que mays de mill caualeyros de Troya tomarã morte a mjñas mãos, se eu poder. Et ben darey a entẽder aos troyãos o grã pesar que ey de uós.

146

Cõmo Achilis fezo soterrar onrradament o corpo de Patróculos

Depoys que Achiles seu doo ouuo acabado, fezo soterrar o corpo de Patróculos a moy grãde onrra et a moy grã festa, segundo que estonçe era acostumado; ca en aquel tenpo, quando aujã de ssoterrar algũ nobre home ou de grã gisa, fazíã grandes festas et grãdes alegrías, et tãgíã moytos estormẽtos, et jogauã, et trebellauã, et mostrauã grã prazer. Don Achiles mãdou fazer hũ moymento de mármol uerde, moy sotilment laurado, et tã ben juntado era que poucos homes poderiã entẽder per u o juntarã ou per hu meterã aly o corpo de Patróculos. Et ben deu en esto a entẽder que o amaua moyto en sua uida, quando el por el tãto fezo depoys de sua morte.

Cap. 145. 2: AMS amigo; HT Patraculos; RTF Patroclon. 3: ms. dõo; HT duelo tãto que era mar. 4: AMS Patroculus; HT pes. que auia sobre el...et llor. 7: HT uos estudiese nõ. 8: HT matar mas. 9: ms. sẽerey; AMS uinge...soo; KMP soo. 11: HT sienpre vos a. tr. et pesar et que...lo fazer. 12: ms. sẽeria; AMS mja. 14: HT descendio...des. et ca el nũca a. 15: HT sol. en lo. 16: ms. cobĩjça; AMS e KMP soo...porlo; HT sy cobd. grande et. 16-17: HT peño. 18: AMS miñas.

Cap. 146. 1: AMS patroculus (id. 2, 8). 2: ms. dõo. 3: HT era a costunbre ca. 4: AMS soterrar. 5: HT et tomauã muchos. 6: HT de vn marmol. 7: AMS e KMP por; HT jũtaron. 8: AMS e KMP por; HT metierõ. 9: KMP quando por; HT quando por.

147

Cõmo soterrarõ os outros caualleyros que forõ mortos ẽna batalla

Aquel día meesmo fezo Agamenõ soterrar a Proteselao et a Meriõ, que erã dous rreys de grã prez et de grã poder, tã rricament et tã onrradament que mays nõ pode-
Fol. 62r ría. // Et diz a estoria que dez días poserõ en buscar os seus, que jazíã mortos perlo cãpo, et en soterralos. Outrossy os troyãos buscarõ os seus, que y jazíã mortos, et soterrárõnos cõ grãde onrra. El rrey Príamos fezo soterrar a Casybelã, seu fillo, moyto onrradament, en hũ moymẽto de mármor jalne, cabo o tẽplo de Uenus, et fezo por el grã doo, el et toda sua cõpaña.

148

Do doo que Cansandra fazía

Casandra, filla de rrey Príamos, era ja solta. Et quando ela oyeu a grã uolta et veu a grã mortaldade da gente que y era, ouuera grã pesar en seu coraçõ, et daua grãdes uozes et fazía grã doo. Et dezía assy:

– ¡Ay, gente mezquiña et perdida et desauẽturada! ¿Por que andades enganados de uossa fazẽda et por que desamades tãto uossa uida? Que eu uos faço çertos que, assý cõmo aquestes aquí veedes mortos, assy cõuerrá a todos de morrer en esta demãda. ¡Ay, catiuos sen uẽtura! ¿Por que uos nõ acordades de fazer algũa paz ou algũa amizade cõ elles? Ca, sse esto nõ fazedes, elles derribarã o Aeleõ, que he a forteleza do mũdo en que uós mays fiades. ¡Ay, mezquiña, que pesar an de ueer os que díuedo ouueren cõ cõpañas tã rricas et tã nobres et tã preçadas cõmo aquí ha, quando os uirẽ de cada día desçender et mĩgar en sua onrra! ¡Ay, meus amjgos et meu[s] naturaes, que uẽtura tã dura et tã forte está gardada pera uós et que tantas lágrimas por uós an de seer choradas, se ficar algũ do uosso lyñagẽ que esto possa fazer! Ca çertos seede que esto que eu digo por nehũa cousa nõ pode falyr. Mays, sse eu primeyrament fora criúda de todo esto, nõ passara nehũa cousa. Mays, poys ja o pleito assy está, nõ podemos nós aquí cobrar nehũa cousa do que he perdudo, ante seremos todaujá destroydos et astragados pera

---

Cap. 147. 3: ms. mẽesmo; RTF Proteselal. 4: HT rricam. que. 4-5: HT podria ser et. 5: AMS e KMP porlo; HT d. pasarõ en. 5-6: HT suyos q. y yaziẽ m. et soterrarõlos. 7: AMS Cassybelan; HT o. et el r. P. fizolo; RTF Cassibilant. 8: KMP moymento; HT jalde; RTF bis. 9: ms. dõo.

Cap. 148. 1: JC Casandra; HT que f. Casandra. 3: HT mortandat ovo grãt. 4: ms. dõo. 6: HT uida? ca yo. 7: ms. vẽedes; JC como; HT c. estos que aqui...a. uos conv. todos. 8: HT dem. et cat. 8-9: AMS amjzade. 9: HT Alyõ; RTF sera Ylion. 10: ms. uẽer. 11: JC como. 12: ms. meu naturaes; JC mĩgar; AMS mingar...meus; HT dia amẽguar et desç. de su...am.! ¡Ay mis. 13: ms. sẽer; HT tã f. et tã dura...de estar llor. 14: ms. sẽede; KMP lynagẽ; HT de uuestro...que vos yo. 15: JC primeyramente; HT n. guisa nõ p. f. et mas. 16: HT el pl. ya...aqui estando cobrar. 17: JC

senpre. ¡O, catiuos! ¿Por que nõ fogides et uos nõ ydes da terra? ¡Ay, Deus, señor! ¿Qual coraçõ será aquel que poderá endurar tã grã pesar et tã grã coyta? Ffáçome marauillada cõmo se me nõ parte este coraçõ per mill lugares, et mays me ualrría ja morrer que nõ ueer a coyta et o destroymento que ueio et ueerey d'aquí endeãt sobre Troya et sóbrelos naturaes d'y. ¡Ay, çidade rrica et nobre, que desherdamẽto et que coyta et que mal sobre tj uẽ! Que porla tua maauẽtura serás destroýda et metida en poder de ẽemjgos et cofonduda pera senpre. ¡Maldito seia o día en que Elena foy naçida! Ca per ela somos et seremos en gran desonrra et en grã coyta.

Esto dezía Casandra moyto amjũde, et aujá ja enmaginados os troyãos, en gisa que aujã ende grã dultãça et grã medo. Et por ende mãdárõna enssarrar, en gisa que a nõ uissen, nẽ seýsse cada que quisesse.

149

Da grãde abastança que os troyaos auýã de uyãdas

As trégoas que forõ postas cõmo ja auemos dito, forõ tã ben gardadas que mellor nõ podíã. Et os da çidade uiuerã a atã grã seu prazer que marauilla fora, ca elles nõ
Fol. 62v rreçebíã nehũ noio de dentro // nẽ de fora. Et y aujá moytas cõpañas moy nobres et moy preçadas, et as pousadas erã moy nobres. Et aujã grãde auõdança das uiãdas et de tódaslas outras cousas que mester aujã. Et cada hũ despendía seus dineyros o mays grãadament que podíã. Et enviáuãsse seus presentes moy bõos et moy rricos os hũus aos outros, et cõuidáuãsse moyto amjúdo. Et el rrey Príamos tã bon señor et tã bõo cõpañeyro lles andaua que a todos fazía creçer coraçõ et a todos fazía creçer moy grãde esforço, per uquer que el andaua, por acabar ben aquelo que começara.

150

Agora leixa o cõto a falar dos troyãos por cõtar cõmo Palamades nõ quiso consintir que Agamanõ touesse o prinçipado dos gregos

Hvn día auẽo assy que, seẽdo tódoslos altos senores da hoste en hũ lugar ajuntados,

todavia. 18: HT syenpre et catiuos...nõ vos. 19: HT durar...c. et fagome. 20: AMS e KMP por; JC como...mille; HT se nõ p. el cor. 21: ms. uẽer...uẽerey; JC endeãte; HT adelãte. 22: KMP des-herdamento. 22-23: HT sobre los na ty vien ca por la (sic). 23: ms. mãa uẽt.; JC ti. 24: AMS e KMP eemjgos; JC ẽemigos; HT de los enemigos...m. fue el. 25: AMS e KMP por; HT ser. en g. cuyta. 26: JC amíude et avia; HT et esto...auiã ya ymagjnados. 27: ms. dultaçã; JC aviã; HT que lo auiã en g. d. et en g. 28: JC se ysse.

Cap. 149. 1: AMS troyãos...uiandas; KMP troya(-n-)os; HT que troyanos...v. et de lo que menester auiã. 2: HT c. auemos...guardados. 3: ms. ãatã; HT pudierõ...a tã...f. et ca. 4: HT n. et nojo...et auia m. c. nob. et pr. 5: HT erã buenas et. 6: AMS e KMP graadament. 7: AMS e KMP boos...huus; HT podia...pr. buenos. 8: AMS e KMP boo. 8-9: HT buẽ cauallero et andauales a t. tã buẽ conpañ. que les fazia. 9: AMS e KMP por; HT todos ponia muy gr.

Cap. 150. 1: KMP Palamedes; HT de ffablar...Palomades. 2: HT Agamenõ ffuese prinçipe (só). 3: AMS e KMP hun...señores. 4: HT c. et ca...eng. et arte. 5: ms. et cada; AMS eemjgos et

por auer seu cõssello, ca en aquela sazõ ajuntáuãsse de cada día por buscar engeño ou arte cõmo podessen cofonder seus ẽemjgos, et [dauã y] cada hũus seus cõssellos, segũdo seus entẽdementos, et leuãtousse Palamades en pe, que el era moy bon caualeyro, et andaua moyto aguçoso en esta demãda, et en toda a oste nõ aujá caualeyro de tã grãde entẽdemento, nẽ tã sabedor en todas çiẽçias. Et disso tal rrazõ et tã alto que todos os rreys et duques et prínçepes que y estauã o oyrõ moy ben:

—Amjgos et senores, fáçome marauillado que pode esto seer, de tã grãdes señores et de tã grã poder cõmo sodes querer tomar hũ caualeyro mays baixo de lyñagẽ et de syso et de poder que he cada hũ de uós, et cõsentides que el aia señorío et poder sobre nós. Et esto nõ teño eu por syso et, se nós por elo mays ualemos, nõno entẽdo eu; ca, segũdo rrazõ, tal deuja de seer o señor de tãtas et taes cõpañas que aquí son ajuntadas que os soubesse endereçar et correger, et podesse sofrer afán et traballos et mãtẽer et gardar tal oste cõmo esta, et outrossy que podesse dar cõssello proueytoso et dereyto quando acaesçesse. Et Agamenõ nõ he tal que esto possa fazer, nẽno sabe. Demays, quando el rreçebeu este señorío, nós todos nõ eramos juntados, nẽ foy rreçebudo por caudillo per cõsintimento de todos. Por ende digo que nõ he rrazõ nẽ dereyto de auer este señorío sobre tãtos et tã nobres rreys. Et, señores, hũa cousa uos dyrey, et nõ entẽdades que uosla digo gabándome: digo que, se sessudo he Agamenõ, téñome eu por mays sysudo, et ey mays cõdes et mays duques et mays caualeyros et mays gentes que el, et mellor cõssello sabería dar hu conprisse, et mellor sabería endereçar a batalla hu fosse mester, et sõo mays apreçebudo et mays engeñoso que el, et sey mellor coñosçer a fin que an as cousas que sse começã a fazer. Demays, atreuerme ey a justar mellor et endurar mellor o torneo que el, et sabería mellor juntar et acaudillar os nossos caualeyros cõtra os outros cõtrarios, // et cometer mellor et rrecollerlos mellor, se mester fosse; et sabería mellor põer as ascoytas et mellor trager a esculca, et sey mellor parar as uelas que el et giarlas mellor, et sey mays agiña dar de comer a hũa grãde oste que el. Et mays uos digo: sey mellor fazer toda cousa que pertẽesçe a home que he pera moyto et pera seer mellor ẽno tenpo da pressa, quando conpre. Outrossy sey mellor partir grãde algo per grã gente, a cada hũ cõmo pertẽesçe, et sey mellor uelar de noyte et mellor traballar de día en toda cousa que cũpla de fazer. Et outrossy sey mellor falar [aas] gentes et dizerlles palauras por que sse elles esforçẽ et acorden cõmjgo. Demays, sey mellor et mays agiña fazer auinẽça ontre aqueles que andan desaujúdos, et sey moy ben castigar a aqueles que erran et afaagar aqueles que quero, en tal gisa que por mjga de castigo nõ

Fol. 63r

---

cada huus; KMP eemjgos et (-dauã y-) c. huus; HT et dauã y cada. 6: KMP Palamedes; HT Palomades en p. et ca el; RTF Palamedes. 7: HT de grãt. 9: HT rreys et condes et duques...est. oyerõ. 10: ms. sẽer; AMS e KMP señores. 11: HT c. vos sodes...cau. muy baxo. 13: HT por ellos...nõ gelo ent. yo et ca. 14: ms. sẽer; HT d. ser. 15: AMS endereçar...manteer; HT tr. et afan. 16: HT cons. derecho. 17: KMP Agamenõ he; AMS saber. 19: AMS e KMP por c.; HT cabd. nj por...de el auer. 20: HT dyre nõ. 21: HT que la d. alabandome d. que sesudo. 23: AMS endereçar; HT el et he mejor seso et. 24: AMS soo mays apercebudo...cõnosçer; KMP soo...cõnosçer. 25: HT f. et dem. 26: HT t. et. 27: HT cau. cõ los...rrecudirles m. 28: AMS p. asc.; HT p. las cuestas et m. poner la e. et m. partir las. 29: HT et demas guiar m. 30: AMS e KMP perteesçe. 31: ms. sẽer. 32: AMS e KMP por...perteesçe. 33: ms. falar de gentes (AMS e KMP non corrixen); HT cunpliese...et se yo mejor f. a las g. 34: HT dezirlas...esf. los coraçones et. 35: HT f. amagãça/amigãça? 36: ms. ãaque-

leixarã de fazer aquelo que pertẽesçe a homes ben cõsseilados. Por esto, señores, nõ cõsintirey por nehũa maneyra que sobre nós aia Agamenõ tã grã señorío cõmo ha.

Et acabou sua rrazõ, et os mays dos que y sijã acordarõ cõ el, ca era entre elles moyto amado. Et eu nõ podería cõtar a rresposta que cada hũ dos prínçipes y deu, ca moyto sería de cõtar. Sabede que o pleito ficou estonçe assy, et en este liuro diremos adeãt cõmo cõtesçeu et a que fin este pleito foy tornado. Et agora uos cõtarey cõmo acaesçeu, poys que as trégoas forõ seydas.

151

Agora leixa o conto a falar desto por cõtar a terçeyra batalla que ouueron

Aquj diz o conto que Agamenõ nõ tardou mays, poys as trégoas forõ fora. Et parteu suas azes en aquela maneyra que ueu que cõpría, et fezo Achiles yr ẽnos primeyros, et mãdou que Diomades, cõ toda sua cõpaña, fosse logo çerca del. Et sabede que este Diomades tragía sete mill caualeyros, moy bõos et moy ben gisados. Et erã todos de sua terra. Desy fezo logo seyr enpús deles a Menelao, seu yrmão, que leuaua outros sete mill caualeyros moy bõos. Depoys desto fezo seyr rreys et almirãtes et duques, cõ todas suas azes paradas et enderẽçadas pera grã feyto.

152

Títolo cõmo Éytor seyo da cidade com tódolos troyãos

Éytor nõ quiso mays tardar et seyo de Troya tã ben gornido que nõ uistes mellor. Et seyo cõ el seu yrmão Troylos. Et leuauã anbos vijt mill caualleyros, moy bõos et moy ben gornidos de quanto mester aujã. Et partirõ logo suas azes, et apostárõnas moy ben, et dérõnas a seus prínçepes, segundo cõmo aujã ordenado. Et passarõ logo essas oras todos fora das barreyras, et forõ jndo perla area, a sseu uagar, a hũus grãdes chãos que sse y fazía. Et estouerõ aly quedos. Et aly podería home veer aquel día de ánbalas partes moyta bõa caualaría et moyto orgullosa et moyto bõo elmo bruñjdo et moyta bõa lança et moytos bõos caualos preçados et de grã ualor. Et eu sey ben que, ante que o día passe,

---

les...afãagar; HT falagar. 37: AMS e KMP perteesçe. 39: HT mas dellos que...el et ca. 40: HT amado et mucho querido et...pr. et y. 41: HT dio et ca m. mas he avn de...q. est. f. el pl. asy en. 42: HT que fue e. pl. torn. 43: HT pues las.

Cap. 151. 1: HT c. de f. (que o. falta). 2: AMS aqui; HT p. que las. 3: HT cũplian et f. a Ach. 4: AMS cerca; HT Diomedes...açerca; RTF Diomedes. 5: AMS boos. 5-7: HT guisados despues destos. 7: AMS boos...feço; KMP boos. 8: HT duq. todos cõ sus.

Cap. 152. 1: KMP çidade; HT ssal. a la batalla cõ (titolo falta). 3: AMS caualeyros moy boos; KMP boos. 6: AMS e KMP porla...huus. 7: ms. veer; HT se faziã...pudiera. 8: AMS boo e. bruñido; KMP boo; HT mucho yelmo. 9: AMS e KMP boos; HT b. caualleros de grãt. 11: ms.

morrerã en esta batalla mays de mill caualeyros dos que están en aquela praça, da hũa 10
Fol. 63v parte // et da outra, de que moytas donas ficarã ueúuas et outras moytas farã grã doo.

Depoys que as azes forõ paradas ẽno cãpo, tódaslas donas et donzelas et burzesas da vila se parauã perlos adarues a mirar a aqueles que amauã, cõmo farĩã. Et a moy fremosa Elena estaua y estonçe, parãdo mẽtes a sseu amjgo. Et sabede que ela estaua moy pauorosa et ferament coydando, et dultaua moyto, que era marauilla. Et ela era tã fremo- 15 sa que ẽno lugar en que sijá esplandeçía todo en derredor da grã claridade de sua façe. Et en aquel día foy catada de moytos, et mostráuãna cõ os dedos os hũus aos outros, et pregũtando se vijân outra tã fremosa. En par dela sijá logo Políçena, filla del rrey Príamos, que era donzela moy aposta et de moy bõo tallo. Et sabede que estonçe nõ era menos fremosa que Elena. Desý chamáuãsse hũas a outras, et mostráuãsse cõ seus dedos 20 a sseus amjgos per u estauã. Et elas aujã os dedos longos et delgados et moy ben feytos. Et dezíã assý:

—¿Uedes alý hu está Pares et Éytor et Polidamas? Outrossý veede cõmo está coytoso por ferir. Çerto, nõ ha y al que o ferir nõ uaa. ¿Vedes que ben [lle] está o elmo et que ben lle están as armas? Sen falla, el he bon caualeyro et fardido et ben esforçado. 25 ¿Veedes? Daquela parte está a az de Troylos. ¿Vedes? Agora sal pera estoutra parte Deyfebus, seu yrmão. ¿Veedes que a çerca están os hũus dos outros? Agora nõ ha y al senõ ferir. Moyto deuemos a sseer pauorosas et coytosas, ca ueemos estar todas nossas uidas et nossa soúde et todo nosso ben et toda nossa alegría en tã grã balança, que cada hũa de nós deue a temer que seremos perdidas per morte das cousas do mũdo que mays 30 amamos.

Estonçe começarõ todas a rrogar moy de coraçõ aos déoses, et fezeron suas orações que os anparasse et lles mãtouesse os seus, que nõ rreçebessen morte, nẽ caessen en prigón. Aquí sse começarõ a chegar as azes de ánbaslas partes et demãdáuãsse per hũa tã grã saña que marauilla [era]. Et começousse a batalla et a uolta moy grãde et moy mara- 35 uillosa, en tal maneyra que daquela uez forõ y vijt mill pendões d'ourofreses et de çẽdaes, de caualeyros de grã gisa, abaixados pera ferir, que ja mays nõ serã leuãtados ata que todos seiã bañados en sange.

Alý chegou Éytor ẽnos primeyros, cõ toda sua cõpaña, moy grãde et moy bõa que tragía, et moy ben gornida. Da outra parte chegou Achiles, que tragía a deãteyra. Et tra- 40 gía y outrossý cõsygo todas suas cõpañas, que erã moytas et moy bõas et moy ben gornidas. Aquestes anbos sse ajuntarõ estonçe primeyro, ca elles anbos sse aujã grã saña et

---

dõo; HT f. ally biudas...muchas que farã. 12: HT et las donz. 13: ms. ãaqueles; AMS e KMP porlos. 15: HT et muy fier. c. et d. tãto que. 16: HT seyã rresplandesçia...de grãt. 17: AMS e KMP huus; HT el dedo los que la catauã a los o. preg. 18: ms. vĩjan...sĩja; HT uierã...seyã. 19: AMS e KMP boo. 20: HT ferm. nĩ paresçia peor que. 21: AMS por; KMP por...ela; HT delg. et nõ nudosos et deziã. 23: ms. vẽede; HT ot. ueedes. 24: ms. uãa...ben esta (AMS e KMP non corrixen); HT q. los...biẽ le esta. 24-25: HT yelmo et las a. 25: HT es el. 26: ms. vẽedes...ãaz; KMP (-a-) aaz; HT sal por esta otra. 27: ms. vẽedes; AMS D. seo...huus; KMP huus; HT q. cerca. 28: ms. sseer...uẽemos; AMS sser; HT deu. ser cuytosos et ca. 29: AMS saude. 30: AMS e KMP por; HT deue temer...muerte del m. de lo que. 32: AMS oraçoes; HT c. a rr. todas muy. 33: AMS seos. 34: AMS e KMP por. 35: ms. que marauilla et (AMS non corrixe); HT saña et com. la buelta. 36: AMS vijnte. 36-37: KMP çendaes. 37: ms. abaixados entreliñado; HT guisa para...ya mas nũca seran. 41: HT otr. todas. 42: AMS se aujan; HT pr. et ca. 44: ms. sẽer; AMS e KMP por (AMS non indica a repetición);

sse desamauã a desmesura. Et leixarõ correr os caualos a ssy, et dérõsse tã grãdes feridas per çima dos escudos que tragía que ja tã fortes nõ poderõ (nõ poderõ) seer que lles a forteleza podesse prestar, et passarõ as lanças da outra parte ata que enpeçarõ ẽnas lorigas moy bõas que tragía. Et quebrarõ anbas as lanças en peças, et elles anbos caerõ en terra dos caualos.

Fol. 64r Et aly sse // uolueron as azes todas, et começousse hũ torneo tã mao et tã brauo et tã forte et tã sen piadade que, en pouca de ora, forõ y despedaçados mays de vijt mill escudos et outros tãtos elmos et outros tãtos caualos de grã preço, de que os señores cayan mortos ẽnos prados. Et segundo Dayres dá testemoyo, en aquel día sse demãdarõ todos per tã grã saña que, en pouca de ora, forõ y tãtos mortos que era hũa grã marauilla de cõtar.

Mays Éytor ya ferindo de cada parte, fazendo moy grã destroymento, et ya desfazẽdo ben suas azes. Et sabede que Éytor os cofondía et os ya leuãdo moy mal. Et Éytor os atrauessaua et os uoluja et os fazía fogir todos. Et outrossy feríaos tã mal que desbarataua tódaslas azes, et fendía toda a batalla da hũa parte aa outra. Et sabede que o que lle aly nõ quería fazer carreyra, que de tal gisa o castigaua que, en pouca de ora, nõ auja meestre mester.

Et Achiles nõ folgaua per hu ya, que mataua quantos achaua ante ssy. Et andaua tã sañudo et tã brauo en aquela batalla que tódoslos troyãos fogía ant'el, assy cõmo fogẽ os sabugos ante o porquo brauo. Sabede que en derredor del estauã tódoslos chãos cubertos de mortos et de chagados, et moytos bõos caualeyros outrossy feridos et chagados, et moytos caualos feridos et espeçados, que Achiles auja mortos per suas mãos. Et el estaua en hũ caualo que fora de terra de Nabia, que era moy forte et moy ligeyro et moy corredor et de que sse el preçaua moyto et de que moyto fiaua; et andaua tã quedo ẽna sela que semellaua que aly fora naçido. Et estaua tã ben armado que, quenquer que o uisse, ben diría que ẽno mũdo nõ veería mellor formado caualeyro, nẽ de mellor pareçer en armas, nẽ mays atreuudo, nẽ mays fardido, et todo esplandeçía da claridade das suas armas.

Et el et Éytor tã fortemẽt se desamauã hũ ao outro que nõ podía mays, et todauja sse desamauã cõmo ẽemjgos mortaes. Et ẽno mũdo nõ cobijçauã cousa tãto cõmo tallarsse a cabeça hũ ao outro, et seu coydado et sua aguça era en topar anbos por mostrar suas forças et prouar seu poder et sua ualẽtía. ¿Que uos dyrey? Tãto andarõ et tãto sse buscarõ ata que toparõ anbos et, tãto que sse virõ et sse coñosçerõ, leixarõ correr os caua-

---

HT podiã. 45: HT et pusierõ...empestarõ. 46: HT lor. que erã m. b. et queb. amas en. 48: ms. mão; HT todas las a. 49: AMS vijnte. 51: ms. da t^{o}s; HT cayerõ. 52: AMS e KMP por; HT ora fincarõ y. 54: HT p. et f. 54-55: HT yua defendiendo bie. 55: HT mal Ector. 56: HT trauesaua...et Ector los firia. 56-57: AMS desbarataba. 57: ms. ãa; KMP de hũa; HT fendio la bat. de la otra parte et. 57-58: HT que al que nõ. 58: HT carr. de. 59: AMS mestre; HT men. maestro. 60: ms. nõ entreliñado; AMS e KMP por; HT Ach. folgaua...yua et ca mat. (falta et inicial). 61: HT el cõmo. 62: AMS porco. 62-63: HT est. los llanos delãte el cob. todos de. 63: AMS e KMP boos. 63-64: HT caualleros ardidos et preçiados auia y muertos por. 64: AMS e KMP por. 65: HT Nobia; RTF Nubie. 66: HT corr. de...et mucho f. 67: AMS nacido; HT que ally semejara nasçido. 68: ms. veeria. 68-69: HT no auia cau. m. form. nj m. paresçiete en. 69: AMS parecer. 69-70: HT ardid de las armas. 71: HT fuerte...vno a otro. 72: ms. cobijçauã; AMS eemjgos...cobijçaban; KMP eemjgos; HT se demãdauã cõmo...cobd. tãto c. tollerse. 73: HT las cabeças vno a otro...era de t. 73-74: HT su fuerça. 75: AMS

los o mays toste que poderõ, et tã grãdes feridas se derõ per meo dos escudos que os ferros et os pendões seyrõ da outra parte, et as lorigas fortes et preçadas forõ falssadas aquela uez. Mays Éytor puxou a Achiles per tã grã força que o lançou en terra, todo estordido, et tomoulle o caualo logo per tã grã saña que fora mao de toller, et deo a hũ seu donzel, a que dezíã Daldámides de Pira.

Estonçe leuãtousse Achiles moy uiuament, et meteo mão aa espada, et leixousse correr a el moy brauament, et deulle tã grãdes colpes que todo o abalou, en tal gisa que per pouco Éytor ouuera a yr en terra. Quãdo sse Éytor senteu malabalado, cõ grã saña que ouuo, meteu mão aa espada et deulle tã grãdes duas espadadas, per çima do elmo,
Fol. 64v que Achiles foy malchagado // et seu rrostro todo cheo de sange. ¿Que uos dyrey? De tal gisa se ferían que nehũa auẽtura nõ os podería partir, que hũ deles aly nõ fosse morto, se sse ontre elles nõ meterã. Et aly se mezclou hũ torneo tã duro et tã brauo et tã forte que nũca foy home que mays brauo uisse.

Da outra parte de Achiles chegaua Diomedes, moyto acõpañado, por lle acorrer. Et vĩjnã cõ el çento et quareẽta caualeyros moy preçados et moyto ardidos. Da parte de Éytor chegaua Troylos, seu yrmão, acõpañado doutros caualeyros que nõ erã peores. Et leixárõsse correr hũus aos outros et fórõsse ferir tã sen piadade que esto foy hũa grã marauilla. Aly veeriades quebrãtar moyta lança preçada et quebrar moyto escudo dourado. Aly ueeriades falssar moyta loriga dobrada et de grã preço, et as lanças passar da outra parte. Aly ueeriades dar grãdes colpes et moytas lançadas et moytas espadadas et sacar moytas almas dos corpos. Aly veeriades dar tamañas espadadas per çima dos elmos que fendíã as cabeças ata os dentes.

Troylos et Diomedes achárõsse anbos en aquel torneo et, tã toste que sse uirõ, leixarõ a ssy correr os caualos, et dérõsse tã grãdes feridas que sse derribarõ anbos en terra. ¿Que uos dyrey? Por sua maauẽtura ouueron todos este orgullo, que tã grãde era de cada parte. Éytor andaua perla batalla moyto aujuado et moyto ardido, dando moytas espadadas et moytos colpes synalados, et mataua dos gregos moytos caualeyros preçados, onde elles ouueron grã pesar et grã doo.

En este lugar forõ ajuntadas as azes, et começárõsse a ferir moyto sen piadade. Et aas uezes fogíã, et aas outras uezes tornauã, et amjũde justauã, et amjũde sse derribauã, et ameũde gãanauã, et ameũde perdíã, et ameũde se ferían atã fortemẽt que as armas nõ lle prestauã. En este torneo morrerõ de ánbalas partes seteçẽtos caualeyros, dos mellores et mays fardidos que y auja.

Aly chegou estonçe hũ rrey moy preçado a que chamauã Boetes, et era de parte dos gregos, et tragía seu escudo ẽno braço et seu elmo ẽna cabeça et sua lança ẽna mão, moy brauo et moy sañudo cõtra os troyãos. Et por seer mays coñosçudo tragía hũ pen-

---

connosçeron; KMP cõnosçerõ; HT amos et se...con. estõçe dex. 76: AMS e KMP por; HT dierõ de las lãças por. 78: ms. ãachiles; AMS e KMP por; HT vez et mas E. puso Achilles...lo echo en, 78-79: HT t. estendido. 79: AMS por...mão; KMP por; HT que le fuera. 80: AMS Daldamidos; HT donzel que; RTF Dodaniet del Pui de Tir. 81: ms. ãa; HT leuato. 82: HT grandes dos golpes q. lo. 83: AMS e KMP por; HT o. de yr a tierra. 84: ms. ãa; AMS e KMP por; HT a la su esp. 85: HT fue muy mal...rrostro lleno. 86: HT falta desde guisa se. 90: AMS vijñan; KMP vijñã. 92: AMS e KMP huus. 93: ms. vẽeriades. 94 e 95: ms. uẽeriades. 96: ms. vẽeriades; AMS e KMP por. 100: ms. mãa uẽtura. 101: AMS e KMP porla. 103: ms. dõo. 104: KMP ajuntados. 105: ms. ãas...ãas. 106: AMS gaanauan; KMP gaanauã...perdiã a a meũde. 111: ms. sẽer; AMS connosçudo; KMP

dón laurado a sseus synaes. Et auja y feyta moyta bõa caualaría en esta batalla, et fezo y moytas bõas esporoadas, que a pouco tenpo serã moy ben uẽgadas perlas mãos de Éytor, que he chaga et cofondemento dos gregos.

Et chegando assy aa batalla, cõmo uos ey dito, parou mẽtes a hũa grãde espessura et ueu estar Éytor, et Éytor a el outrossy; et tã toste que sse uirõ anbos, (et) leixárõsse a ssy correr os caualos, et fórõsse ferir ẽnos escudos, tã durament que as lanças forõ britadas. Mays Éytor, que era moy fardido et aujuado, tornou logo, sen mays tardar, et meteu mão aa espada, et foyo ferir tã sen piadade per sóbrelo elmo que lle tallou o elmo et o almófar et a cabeça ata os dentes, et deu cõ el morto en terra. Et moytos que este colpe uirõ, que estauã a derredor, tomarõ ende grãde espanto et grã pesar, ca
Fol. 65r era grã señor et moy poderoso et moy // preçado et hũ dos mellores caualeyros de armas que andauã en esta oste dos gregos. Et Éytor lle tomou o caualo, ca moyto era bõo et preçado; ca, segundo que diz o cõto, ualía mays de mill marcos d'ouro.

Archílogos, hũ caualeyro grego que era parẽt del rrey Hoetes, quando o ueu morto, tomou ende grã pesar et grã saña. Et começou de yr cõtra el en hũ moy bon caualo de España en que andaua, et foy ferir a Éytor ẽnos peytos, tã de coraçõ et tã brauament que lle falssou as mallas da loriga, et passoulle o cãbays et chagoo, en gisa que lle seyo moyto sange. Et a lança quebrou et cayeu en terra en peças, senõ Éytor fora aquela ora morto. Et Éytor, quando se senteu ferido, meteu mão aa espada et foyo ferir tã sañudament per çima da cabeça que lla tallou ata o onbro. Et mays de tres mill caualeyros de gregos uirõ este colpe, et tomarõ grã pauor et grã medo doutro tal. Et tomoulle o caualo perla rrédea cõ a mão destra, et metéoa logo ẽna mão sẽestra; et, pero el leuaua o caualo del rrey Oetes, nehũ nõ foy y ousado de llo toller. Et segundo que diz a estoria, nõ auja estonçe dous caualeyros mays preçados ẽno mũdo nẽ mellores en todas bondades.

Estonçe ajuntárõsse os troyãos, et cobrarõ coraçõ, et enderẽçarõ contra os gregos, et arrancárõnos do cãpo, et enpuxárõnos o mays que poderõ. Pero logo tornarõ, et forõ cobrados en seu lugar, ca chegou y logo Achiles, o moy bõo caualeyro et moy fardido et moy esforçado en armas et mays preçado et mays arrizado et mays orgulloso et mays nomeado que éntrelos gregos auja. Et cobrou o cãpo moyto agiña, et foy en esta batalla moy forte et moy brauo, et fezo moy grãdes marauillas. Et tã toste que chegou, foy ferir a Dorastalos, fillo del rrey Príamos, de hũa tã grã ferida que lle tallou a cabeça; mays porla sua morte rreçebeu el moytas lançadas et moytas feridas de dardos et de outras armas. Et pero dizeruos ey cõmo nõ foy chagado nẽ maltreyto nẽ agraueado en nehũa cousa, ca os troyãos, cõ pesar da morte de Dorastalos, fillo del rrey seu señor, fezeron hũa esporoada moy forte et moy danosa cõtra os gregos, en que lles fezeron grã dãno et grã morte.

Et Troylos, yrmão de Éytor, tã sañudo et tan brauo andaua en esta batalla, porla morte de seu yrmão Dorastalos, que era hũa grã marauilla. Et meteusse perla batalla hu

---

cõnusçudo. 113: AMS e KMP porlas. 115: ms. ãa. 119: ms. ãa; AMS e KMP por. 123: AMS e KMP boo. 125: AMS Hoetes; KMP Boetes. 127: KMP coraçõ. 128: ms. chagõo; AMS falsou. 130: ms. mãa. 131: AMS e KMP por. 133: AMS e KMP porla...seestra. 134: KMP (-B-)oetes. 137: AMS endereçaron. 139: AMS e KMP boo. 143, 146 e 150: AMS Dorastalus; KMP Dorascalos; RTF Do-

a el ueu mays espessa, dando grãdes espadadas, et fazẽdo golpes senalados, assy que nehũ grego nũca sse a el chegaua que del pagado sse partisse. Et ben armada sería a cabeça que aa sua espada se podesse defender. Pares, seu yrmão, andaua da outra parte tã sañudo et tã brauo que ẽno mũdo nõ podría seer mays, et per hu el chegaua moytos ficauã y mortos et malchagados. Polidamas, aquel caualeyro troyão, era y tã bõo que mellor nõ 155
podería, et quen y estouesse ben entẽdería que nõ era uello nẽ flaco, que os troyãos
Fol. 65v desbaratauã tã mal aos gregos que todos // (que todos) se bañauã en sange.

Esta cõtenda foy en este lugar tã braua et tã crua et tã aficada que toda a terra en aquel lugar jazía cuberta de mortos de ánbaslas partes. Mays o grã dãno et a grã perda foy dos gregos, et dyzeruos ey cõmo: aueo assy que ẽna oste dos gregos auía hũ rrey a 160
que dezíã Pratanor, et era rrey de Boeçia, et era dos mays rricos et mays poderosos et mellores que auía en todo Greçia. Et este era moy bõo caualeyro d'armas et moy fardido et moy orgulloso, et auía tal prez que era o mellor dos bõos. Et quando ueu que Éytor andaua fazẽdo aquelas brauuras que o cõto cõta, fereu o caualo das esporas et foyo ferir en trauesso. Et deulle hũa tã grã ferida de toda sua força et puxoo tã rrézeo que 165
deu cõ el en terra. Et poyslo derribou, quísolle tomar o caualo bõo [et] preçado que dezíã Galatea. Mays os seus pecados o fezeron ende traballar, ca Éytor, porque fora derribado, ouuo grã despeyto. Et leuãtousse moy sañudo et moy brauo, et meteu mão aa espada, et leixousse yr a el, et ferío cõ toda sua força tã brauament per çima do elmo que escudo, nẽ loriga, nẽ arma que trouxesse nõ lle prestou nehũa cousa, que todo o fen- 170
deu ata os dentes. Et deu cõ el morto en terra.

Aly rreçeberõ os gregos grã dano et grã perda et grã pesar, ca moyto era bon caualeyro et amado et preçado deles, et era tĩudo por defendemento et por escudo de sua liñagẽ. Et Éytor caualgou logo en seu caualo, et tomou o caualo del rrey Protenor, que ualya hũa grã cõtía. Et logo, sen mays tardar, entrou ẽna batalla, hu a ueu mays espessa, 175
moy felón et moy brauo et moy orgulloso. Et leuaua a ssua espada perigoosa, cõ que auía feyto grã dãno ẽnos gregos, et cada día coydaua mays a fazer.

Quando Achiles ueu que Éytor assy matara a el rrey Protenor, ouuo ende tal pesar et tal coyta que mayor nõ podería, et per pouco sse ouuera de matar cõ sua lança meesma, ca Protenor era seu sobriño et criároo de moy pequeno, ca era hũ dos homes do 180
mũdo a que el grã ben quería, et por ende nehũ home do mũdo nõ podería por el fazer mayor doo do que el fazía. Et os gregos o quiserã sacar do cãpo, et poserõ y toda sua força, mays nũca ouueron poder nẽ maneyra per que o tirar podessen. Et hũ rrey grego, a que dezíã Archelanos, poso y grãde affán porlo sacar, et mostrou y toda sua força et seu poder, et matou dos troyãos atãtos que mereçeu a auer grã prez et grã loor. ¿Que 185
uos dyrey? Os hũus porlo sacar do cãpo et os outros porlo defender, morrerõ en essa

---

roscalu. 150: AMS e KMP porla. 151: AMS espesa. 152: KMP pagado (-nõ-) partisse. 153: ms. ãa. 154: ms. sẽer; AMS e KMP por. 155: AMS e KMP boo. 157: AMS non indica a repetición. 160: AMS dizer uos; KMP aue(-n-)o. 161: RTF Boece. 162: AMS e KMP boo. 163: AMS e KMP boos. 165: ms. puxõo. 166: ms. bõo preçado; AMS boo preç.; KMP boo (-et-) preç. 167: AMS trauallar. 169: ms. ãa; AMS e KMP por. 176: ms. perigõosa. 179: AMS e KMP por. 179-180: ms. mẽesma. 180: ms. criarõo; AMS criaroo; KMP criaro o; HT (reaparece en) muy peq. et era. 181: HT a quien el mucho queria...pudiera. 182: ms. dõo; HT duelo que...et el et los gr. lo q. de grado s. 183: AMS e KMP por; HT que lo pud. leuar. Vn. 184: AMS archelanus; HT y tan grãt; RTF Archelaus. 185: ms. ãauer..lõor; HT mer. auer. 186: AMS e KMP huus. 187: AMS e KMP porfia; HT o. cer-

perfía da hũa parte et da outra a çerca de mill caualeyros, pero nõ poderõ fazer tãto que o corpo del rrey Protenor nõ ficasse no cãpo.

Et esto durou tãto ata que chegou ora de uéspera, et começou de anoyteçer. Et os troyãos, quando esto uirõ, cometérõnos tã de rrégeo que, per força, os enpuxarõ do cãpo, querendo ou nõ. Et fezéronlle uoluer as costas ata as tendas et, se a noyte
Fol. 66r tã agiña nõ uẽera, os da oste dos gregos rreçeberã y grã // perda et grã dãno, ca ferament er[ã] ja anojados et cãssados et malferidos. Et por ende ben creo que lles prouuo cõ a noyte.

Estonçe partírõsse cada hũa das ostes a ssua parte. Et aquelles que erã mays husados de gerras et de batallas et mays entendudos en seu feyto, tyrarõ do cãpo os seus, o mellor et mays passo et mays sen uergonça que poderõ, jndo todos ajuntados et nõ dando a entẽder que sse yan fogindo, nẽ cõ pauor dos outros. Et todos yan moy quebrãtados et moy cãssados do traballo grãde que aujã sofrudo, et todos yan coydãdo ẽno moy grã dãno et ẽna grã perda que aquel día rreçeberã. Et os troyãos, que aquel día ouuerã o mellor da batalla et que forã y moy bõos, yansse acollendo a ssua çibdade, moy passo et moy de cõtenẽt. Os de Greçia outrossy moujã cõtra suas tendas cõ grã pauor et cõ grã pesar, que nõ foy home deles que sse ende alegre fosse, nẽ de ssy ouuesse sabor, et mays temjã a Éytor que podería temer coyta de morte.

153

Cõmo os gregos ouuerom sseu consello sóbrela morte de Éytor

Depoys da batalla, seẽdo ja ben noyte, ante que nehũ dormisse, forõ ajuntados ẽna tenda de Agamenõ rreys et prínçepes et tódoslos señores et caualeyros nomeados que erã ẽna oste dos gregos. Et despoys que os Agamenõ ouuo juntados, leuãtousse en pe et disso esta rrazõ:

–Senores et amjgos, uós sodes os mellores caualeyros que ẽno mũdo ha, et mays rricos et mays preçados et mays nomeados do começo do mũdo acá, que ssabede que aqueles que ante de uós uẽerõ taes forõ et en tal gisa gardarõ seu prez et sua onrra que nũca forõ abaixados de nehũa gente estraya. Et grã falimento nosso seería sse aquela onrra que nos elles leixarõ por herdade mjgasse en nosso tenpo ou se a per nós perdessemos. Et por ende, senores, uos rrogo que, en tal gisa a gardemos nós, que nũca ela per nós mjge, ante traballemos de a enxalçar en quanto nós podermos. Et esto sabedes por

ca. 189: HT bisperas et comẽçaua (falta et inicial). 190: AMS e KMP por; HT q. uierõ c. muy de... puxarõ. 191: HT cuestas et tjrar las t. 192: AMS veera; KMP ueera; HT rresçibrã...daño et ca. 193: ms. era; AMS era ja anojadas et cansados; KMP era(-n-); HT erã. 195: HT partierõ. 196: HT en este f. tirarõlo del. 197: AMS Indo. 198-199: HT otros et todos yuã cuyd. 199: KMP coydando. 200: HT rresçibierõ...ouierõ. 201: AMS e KMP boos. 202: HT muy en c. et los. 203: HT dende.

Cap. 153. 1: AMS ouueron sseu conssello; HT agora dexa el cuẽto de ffablar de los troyanos por cõtar c. gr. 2: HT biẽ anocheçido. 3: AMS princepes; KMP ẽna a (-sic-) tenda; HT ay. a la t. 4: HT ovo todos ayũtados. 5: KMP rrazo. 6: AMS e KMP señores. 7: AMS sabede; HT mundo et sabed. 8: AMS ueeron; KMP ueerõ. 9: ms. sẽeria. 10: AMS mjngase...por; KMP por; HT en el nuestro...sy lo por. 11: AMS e KMP señores...por; HT g. lo g. 14: HT verg. en. 15: HT durar en.

que uoslo digo: nós auemos começado hũ grã feyto et cõuẽnos de meter en el mẽtes, en tal maneyra que nós sayamos cõ nossa onrra sen uergonça. Et en outra gisa ben sey que nosso prez et nossa onrra mjgará cada día, et nõ pode moyto durar, et en nehũ tenpo do mũdo nũca será feyta de nós rrenẽbrãça que nossa onrra fosse, se este feyto nõ acabassemos, et a terra et os lynágẽes onde nos vijmos será auiltada et desonrrada et perderá pera senpre a onrra que lle leixarõ nossos anteçessores. Mays, sse nós esto podermos acabar, per tódaslas terras que esto oyrẽ, gãañaremos grã prez et grãde onrra et todos auerán de nós rreçeo et grã medo. Et todo esto acabaremos nós se ouuermos de entre nós tirado hũ enbargo grãde et esquiuo que nós auemos. Et dizeruos ey qual: elles an por caudillo hũ caualeyro a que dizẽ Éytor, et he o mays forte et o mays brauo de que eu nũca oy falar, ca el he esquiuo et mortal a sobregisa, ca nõ ha y tal que ende aontado nõ seia, et o día d'oie nos ha mortos tres rreys per suas mãos, que cada hũ delles mere-
Fol. 66v çia seer // caudillo de tal oste cõmo esta. Por ende, amjgos, senores, ajamos cõssello cõmo tal enbargo cõmo este partamos d'ontre nós, ca, sse este traedor tirado for, acabaremos quanto quisermos; et se o nós ouuessemos preso ou morto, nõ dulto que tã toste nõ ajamos a Troya, ca este he aquel que nos ha cofondudos et maltreytos et escarnjçidos per moytas uezes; et, se os troyãos este perderẽ, estonçe perderã seu ben et seu esforço et seu mãtẽemento et seu castelo et seu defendemento; et aly peresçerã, et perderã todo o anparamento et acostamento et fiança et aujuamento; et aly peresçerá seu ardimento todo, et quebrarlles ha o coraçõ, ca este he seu caudillo et sua syna et seu synal et seu pendón. Et este he o que lles faz carreyras ẽna batalla et que os esforça et quebrãta os nossos, et sen el nõ podería nada, ca, sse foien, este os rrecobra, et, se son couardos, este lles dá ardimento et este lles faz creçer et auer et cobrar ẽna sua grã proheza, et, se lles cõteçer pressa, logo son liures per hũa esporoada que el faz. Mays quen uẽtura ouuesse que o podesse prender ou matar, ben creo que elles nõ porría o pe fora da uila, nẽ auerỹan cõtra nós esforço nẽ poder per nehũa maneyra, nẽ auerỹan poder de nos sofrer hũ día, ca tã grã descõforto et tã grã desasperança tomarã en ssy deste dãno tã mao que nõ seyría a batalla cõnosco. Et, posto que seyssen, nõ nos podería endurar. Et, señores, por esto ey por uós enviado, que cada hũ de [u]ós coyda sobre este feyto et que façades en gisa que metades en esto o ssiso et a força et a ssabedoría et todo uosso poder quando cõprir, en gisa que o ajamos preso ou morto. Et ben sey que, sse todos y traballar quisermos, nõ ha cousa que noslo possa estraeçer de morte ou de prigón. Se don Achiles, que aly está, oje en este día ouuera ajuda quanta quer, en tã grã coyta uj aquel caualeyro que tres feridas que lle el deu, fortes et desmesuradas, que,

---

16: HT seria. 17: AMS e KMP lynagees...vijmos; HT tierra onde. 18: HT nos este. 19: AMS e KMP por...gaañaremos; HT t. del mundo que. 20: HT nos grãt rresçelo...miedo de nos et. 22: HT cau. que d. E. el mas. 23: HT f. et ca...sobr. que nõ...e. desonrrado nõ. 24: AMS e KMP por. 25: AMS e KMP señores; HT e. et por e. am. et señ. 26: HT c. tamaño enbargo...este tirado. 28: HT T. et ca...maltraydos. 29: AMS e KMP por. 30: KMP mãteemento; AMS manteemento; HT mantenẽçia. 30-32: HT defend. ally parestra su ardim. 32: HT et les quebrãtara. 33: AMS esforza; HT p. ca este...carrera. 34: AMS nosos; HT nada nõ podriã...este rrec. 36: AMS e KMP por; HT contesca. 38: AMS e KMP por; HT poder contra nos en nig. 39: AMS des asparança; HT s. solamjente vn dia et ca...tomariã. 40: HT s. c. a la bat. et. 41: ms. nos (AMS e KMP non corrixen); HT esto vos he enbiado...de uos cuyde. 44: HT sy vos t. y biẽ t. quisieredes...estorçer. 46: KMP coyta yj. 47: KMP el ouuera. 47-

sen falla, el o ouuera preso ou morto. Por ende, señores, uos rrogo que façades, cras manãa, todo uosso poder por acabar este pleito et, tãto o demãdemos cada hũ per sua parte, que o caualeyro seia morto ou preso.

154

Cõmo rrogarõ Achilis que ouuesse coydado da morte de Éytor

Poys que Agamenõ ouuo sua rrazõ acabada, todos rresponderõ a hũa uoz que este era cõssello bõo et proueytoso. Et rrogauã aficadament a don Achiles que el ouuesse coydado et sofresse afán en esta demãda. Et el rrespondeulles assy:

—Amjgos, senores, deste feyto nõ me rrogedes nẽ me faledes y mays, que seede ben seguros que tã rrogado sõo ende que, sse, quantos meus amjgos et parẽtes aquí sodes juntados, fezessedes juramento que nũca Éytor per uós rreçebesse morte nẽ prigón nẽ outro dãno, ssabede que eu nõ me partería de fazer todo meu poder por auer del uẽgança do grã dano et do grã pesar que me ha feyto, ca este he o que me quebrãtou o coraçõ quando matou a Patróculus, que era a cousa do mũdo que eu mays amaua, nẽ porque
Fol. 67r eu sõo mays coytado // et serey ja en tódoslos días que eu ujua. Por ende nõ dultedes que eu nõ faça y todo meu poder, ca sse nõ pode partir en nehũa gisa de nõ seer a mja morte ou a ssua, ca tã grãde he o despeyto et a ssaña que del ey que todo meu coydado et mja fazẽda he tornada sobre este feyto, et meu penssar nõ he al senõ en catar tenpo ou lugar hu podesse tomar uẽgança do grã mal que me ha feyto; ca el seia ben çerto que meu penssar et meu poder nũca seerá en outra cousa senõ en catar maneyra per que o traga a morte, seu eu poder.

En esta maneyra falaua cada hũ dos caualeyros gregos que y síjan, et todos a hũa uoz ameaçauã a Éytor, et falauã en seu dãno. Mays eu sey ben, segundo creo, que, ante que elles o ajan morto ou preso, cõmo elles querían, ante fará taes esporoadas et taes feytos et taes entradas et taes caualarías que el meesmo tomará pauor en ssy, por matar dos mellores et mays onrrados et mays sabedores que éntrelos gregos ha, en gisa que senpre lles ende auerrá mal et tal dano de que sse doyan.

48: AMS e KMP manaa. 48: AMS e KMP por; HT tanto dem.

Cap. 154. 1: HT rr. a Ach. 3: AMS boo; KMP cõsello boo; HT era b. cõs. et...que el que o ou. 5: ms. sẽede; AMS e KMP señores; HT am. et señores...f. ya mas et ca. 6: AMS e KMP soo; HT b. çiertos que...et mjs par. 7: AMS por nos; KMP por. 9: AMS daño. 10: AMS patroculos. 11: AMS e KMP soo; HT cuyt. nj̃ sere en t. los d. de la mj vida por. 12: ms. sẽer; KMP nẽhũa. 15: HT f. et el. 16: ms. sẽera; AMS e KMP por; HT c. en man. 18: ms. sĩjan; KMP estaua man.; HT cauall. que. 19: HT menauazã. 20: HT ante el fara. 21: ms. mẽesmo; HT p. por sy en matar. 22: HT mej. mas. 23: HT les auerna tal.

155

Agora leixa o conto a falar desto por cõtar a quarta batalla

Agora diz o cõto que os gregos fezeron poer uelas por gardar ben suas ostes. Et mãdarõ a don Hulixas que uelasse aquela noyte, cõ mill caualeyros que lle derõ, moy preçados et moy bõos. Et os troyãos outrossy fezeron moy [ben] uelar sua uila, et poserõ rroldas moytas et moy bõas. Et os hũus tãgía comos et os outros pipas, et os que estauã perlos muros da vila, algũus deles deostauã et dezía moyto mal aos de fora.

Outro día de manãa leuãtárõsse todos et forõ a sseus tẽplos fazer seus sacrifiçios et suas orações, segundo era costume. Et poys esto ouueron acabado, armárõsse todos a grã pressa, et uestía suas lorigas, et poyna seus elmos, et gisáuãsse de yr aa batalla, et cobría os caualos de coberturas et de seus synaes. Desy caualgauã a pressa et tomauã seus escudos et suas lanças.

Et poserõ suas azes en tal gisa cõmo agora oyredes. Ẽna primeyra aaz seyo Éytor, et leuaua cõsygo os naturaes da uila. Et esta era aaz moy preçada et moy dultada. Desy seyo ẽna segunda aaz Eneas, cõ tres mill caualeyros de seus uassalos, todos moy ben armados, et quen lles ben mẽtes parasse assaz semellaría rrica aaz. Enpós estes seyo Pares, que era caualeyro moy de prol et moy fremoso, et yan cõ el os de Perssya, que el auja de acaudillar. Et esta aaz outrossy era moy grãde et moy bõa. Et enpús estes seyo Deyfebus et Polidamas et Troylos, et leuauã moytas cõpañas et moy bõas. Depoys desto seyo toda a outra gente en aaz, moy ben apostados et per grã rrecado. Et ẽna çidade nõ ficou rrey nẽ prínçipe que todos nõ seyssen aa batalla.

Outrossy da outra parte, os da hoste se armarõ moy ben, et partirõ suas azes per grã rrecado et per grãde entẽdemento. Et quen uisse quantos elmos et quantos escudos et quantos pendões et quantas synas et quantos caualeyros de lynagẽ, fardidos et esforçados, et quantas // bõas cõpañas tragía, ben armadas et ben apostadas, por grã marauilla terría onde tãta gente podería seyr nẽ seer juntada, ou qual seería a força ou o poder que os podería cõtrariar ou se lles defender.

Fol. 67v

156

Cõmo se começou a quarta batalla

Poys que os gregos forõ ẽno cãpo assy apostados cõmo auedes oydo, (et) os troyãos da outra parte fórõsse chegando, et começárõsse a ferir de saetas et de dardos. Et era as saetas tã espessas et os dardos que alançauã os hũus aos outros que semellaua

---

Cap. 155. 1: HT c. de f. 2: AMS põer; HT v. para g. 3: HT falta desde aquella. 4: ms. moy uelar; AMS boos (non corrixe); KMP boos...moy (-ben-) uelar. 5: AMS e KMP huus. 6: AMS e KMP porlos...alguus. 7: AMS e KMP manaa. 8: ms. orações (case parece oraçõos). 9: ms. ãa; AMS poyñan; KMP poyñã. 12: ms. ãaz; AMS ena. 13: ms. ãaz. 15: KMP lle. 17: ms. ãaz. 19: ms. ãaz; AMS e KMP por. 20: ms. ãa. 21 e 22: AMS e KMP por. 25: ms. sẽer...sẽeria.

Cap. 156. 4: AMS e KMP huus. 5: AMS enas. 6: AMS vijnte. 8: AMS e KMP porlos. 9: ms.

que chouja, quando choue moyto espesso. Ēnas primeyras feridas seyrō caualeyros moyto orgullosos da hũa parte et da outra, et forō ben vijt mill. Et abaixarō as lanças, et leixarō correr os caualos a ssy, et tã durament sse forō ferir que os mays deles ouuerō falssados os escudos et as lorigas et as lanças, et os pendões metudos perlos corpos. Et sabede que, desque o mũdo foy a acá, nũca ueu home torneo tã brauo nẽ tã duro, ca tãtos erã os que aly cayan mortos et os que erã malchagados que esto era grã marauilla. Et mao dia naçeu Elena pera os gregos, ca por ela son metudos en tal traballo et en tal perígoo.

Et andando en esto, topou Éytor cō Agamenõ. Et sabede que, desque naçeu, que nũca foy entrado en tã grã traballo, nẽ en batalla tã fera, nẽ en tã grã perígoo. Et don Éytor lle deu hũa tã grã lançada que lle falssou o escudo et a loriga, que era moy bõa et moy preçada, et deu cō el en terra. Mays pero nō o chagou, et escapou estonçe de morte, porque lle acorreu Achiles, que deu a Éytor tã grãdes tres espadadas per çima do elmo que llo fezo caer en terra. Et sabede que, sse a auẽtura nō ajudara Achiles, que carament o cōprara.

Eneas et Troylos et ben sesseẽta caualeyros preçados ou mays chegarō logo y en acorro de Éytor, cō suas espadas ẽnas mãos, et forō ferir a Achiles moy brauament, et aqueixáuãno tãto que, sse algũ acorro nō ouuera, lygeyrament podera perder a ujda. Mays depoys que home ẽno mũdo naçeu, nũca veu leõ, nẽ husso, nẽ porquo mõtés, nẽ outro ueado que sse tã brauament defendesse cõmo el, nen ha ẽno mũdo cousa que dizer podesse a ssua caualaría, nẽ a ssua proheza que aly mostrou, ca atã cruament et tã sen piadade os fería et chagaua et mataua que ben lles deu aquel dia a entẽder quanto ualya et quen era. Et ẽno mũdo nũca foy home que podesse coydar nẽ hosmar que hũ caualeyro soo per ssy defendersse podesse de tãtos et tã bõos cõmo o aly tijnã çerquado. Pero elles apressurárōno de tal gisa que lle fezeron do escudo dous pedaços et o elmo foy partido en quatro partes, et tódaslas armas britadas et desmalladas et todas desfeytas. Et tãto era o ssange que lle caya per moytas partes do corpo que nō era mesura. ¿Que uos dyrey? Tódoslos jogos forō postos a parte, ca Éytor foy trauar del, et prendeo per força, et sacoo do cãpo, mal seu grado.

157

Cõmo Diomedes liurou Achilis do poder de Éytor //

Fol. 68r

Qvando Diomedes ueu que Achiles era preso, ouuo ende grã pesar. Et fereu o caualo das esporas et foy topar logo cō Eneas. Et deulle tã grã lãçada que lle falssou o escudo, que era de synaes de ouro et d'azur et quarteyrões, et desmalloulle a loriga, et deu cō el en terra, et chagoo moy mal. Et dyssolle assy:

ãaca. 12 e 14: ms. perigõo. 17: AMS e KMP por. 18: ms. ãauẽtura. 20: AMS seseenta. 21: ms. ãachiles; AMS aachilis. 23: KMP beu. 24: AMS como. 28: ms. sõo; AMS por...boos...tijnan; KMP por...et boos...tijñã. 31: AMS e KMP por; HT (reaparece en) que le salia por. 32: AMS e KMP por; HT p. et ca...et lo apremio por. 33: ms. sacõo; HT et lo saco.

Cap. 157. 1: HT l. a Ach. que era preso. 2: AMS e KMP quando; HT D. oyo que. 5: ms. cha-

—Vós, onrrado cõssellador et grã priuado del rrey Priamos, grã noio rreçeberá oje o uosso señor quando uos vir perdido, ca el perderá en uós hũ lousyñeyro mao et desleal, que lle fará grã mĩga. Et cõsséllouos que nõ uefiades aa batalla hu eu ajo de andar, ca sabede que uos desamo quanto posso porlo mao cõssello et desleal que ẽno outro día destes a el rrey, en cõssellándolle que me fezesse mal. Et ben uos darey a ẽtender que fezestes mao siso, se outra uez vẽerdes aa batalla. Et sabede que por uosso mal o leixastes.

Et nõ catou mays por el, nẽ sse quiso y mays detẽer. Et leixousse yr o mays agiña que podo, cõ sua espada ẽna mão, aly hu Achiles leuauã preso. Et quando ueu que Éytor o tijña preso, ouuo tã grã saña que per pouco ensandeçera. Et alçou a espada et foy ferir a Éytor, per cima do escudo, de todo seu poder, et alcãçoo per çima do almófar et desmãchoo, que Éytor nõ tragía elmo, et fézolle hũa grã chaga ẽna cabeça. Mays Éytor nõ ficou por ende desmayado, enpero seÿolle Achiles de mão. Et por esto era moy triste Éytor, et, cõ a grã saña que ouuo, meteu mão á espada et deulle tã grã colpe per çima do elmo que deu cõ el do caualo en terra.

Et estõçe Troylos, que o(s) desamaua mortalment, desçendeu do caualo por lle tallar a cabeça. Mays Diomedes, que era moy bõo et moy lygeyro, ergeusse moy toste, cõ sua espada ẽna mão, et defendeusse moy ben. Et começárõsse anbos a dar moy grãdes colpes et moy pesados, cõmo aqueles que sabiã de esgrima et que erã moy bõos caualeyros et que sse desamauã moyto.

Et cõmoquer que a pressa grãde era, Achiles nõ sse parteu por ende do lugar, mays andaua buscando a Éytor, et Éytor a el. Et nõ tardarõ moyto que sse anbos acharõ et, tãto que sse uirõ, leixárõsse correr hũ a outro, et tã durament se ferían que sse falssauã et desmallauã as lorigas, enpero que erã de grã preço.

Quando Agamenõ ueu estar Achiles en tã grã pressa, ouuo ende grã pesar et puñou de lle acorrer o mays toste que podo. Et leuaua cõsygo çẽ caualeyros, de ataes que en tódaslas terras do mũdo serían tũdos por fardidos et ualẽtes. Et todos aujã grã prez et grã nomeada de bõos caualeyros.

Depoys desto chegarõ os grãdes señores da oste. Et os nomes dos que y chegarõ forõ estes: el rrey Menelao, et el rrey Hvlixas, et el rrey Polibetes, et el rrey Netólamos, et Palamades, et Estólenos, et el rrey Polidario, et el rrey Toas, et el rrey Nástor, et el rrey Tálafus, et el rrey Archalaus, et el rrey Talamõ, et el rrey Ajas, et Menesteus, o duque // de Arenas, que era moy bon caualeyro; el rrey de Cartãje, Elualos. Et diz a esto-

Fol. 68v

gõo; HT mal en el costado et. 6: HT pr. de rrey grãt en. rresçibiera. 7: HT oy uuestro...vos ouiera p. et ca perdiera. 8: ms. ãa; HT que fara...b. a do yo e de. 9: HT que el o. 10: HT rrey cons. 11: ms. ãa; AMS e KMP veerdes; HT venides a la b. ca sabed...lo dexistes. 12: AMS e KMP deteer. 13: HT pudo su. 14: AMS e KMP por; HT que a pocas. 15: ms. alcãçõo; AMS e KMP por çima...por çima; HT esc. a todo...et alçolo por. 15-16: ms. desmãchõo. 16: HT desmãchol ca E. 17: HT desm. pero salio A. de m. de Ector et. 18: AMS e KMP por; HT a la esp. 20: HT que lo des. (falta et inicial). 21: AMS e KMP boo; HT le cortar la...muy biuo et. 22: HT dar grandes. 23: AMS e KMP boos. 23-24: HT posados c. aq. que erã de bondat et s. muy biẽ de esg. et que se. 26: HT andauã... tardo. 27: AMS falsauan; HT et despues que...correr et. 28: HT et se desm. las l. mager que. 29: HT et q. 30: HT tales. 31: HT et por val. 32: AMS e KMP boos; HT nõbradia. 33: HT desp. destos lleg. todos los. 34: AMS Holixas; KMP Hulixas; HT lleg. son estos...Menalao...Necolamus; RTF Telepolus. 35: AMS Estolenus; HT N. Palomades et E. el; RTF Palamedes e Sthelenus. 36: KMP Menesteos; HT Archelaus...Monesteus; RTF Ascalaphus e Archelaus/e Telamon e Aïaus;/Menesteus. 37:

ría que este Elualos era moy fremoso caualeyro. Et chegou y outrossy Felistás, et Teseus, et outros caualeyros moytos et moy bõos. Et forõ per todos a çerca de sesseẽta, que o mays pobre et de menor poder deles era rrey ou cõde ou duque. Estes vijnã todos por 40 acorrer a Achiles, et metíãsse ẽna batalla hu era a espessura mays grãde, aly hu sse Achiles estaua cõbatẽdo.

Da outra parte chegarõ en acorro de Éytor moytos bõos caualeyros et moy preçados et de grã poder et de grã gisa. Et dizeruos ey quaes forõ: o primeyro que chegou y foy el rrey Póndolos, Apón o Uello, Dastros, el rrey Nástor, Caris, rrey Miçeres, rrey 45 Sanjas; Copesus, que era rrey de Larisa; Ontis, rrey de Frisa; Álcanos, que era rrey de Traça; el rrey Esteperis, el rrey Santipos, el rrey Rremus de Çizonja, Eufremios d'Alasconja, el rrey Serpedón, el rrey Eseus; Archílous, que era hũ dos fremosos caualeyros do mũdo; Filomenjs, que era nobre rrey et de grã poder; Pares, o moy fremoso, que era yrmão de Éytor; Antenor et seu fillo Polidamas. Outrossy chegarõ y os bastardos, 50 que erã dos bõos caualeyros et fardidos que ẽno mũdo aujã, nẽ mays gerreyros, nẽ mays ualẽtes en batalla.

Et aly se ajuntou hũ torneo tã duro et tã esquiuo que sería hũa grã marauilla de dizer; ca, desque o mũdo foy poblado, nũca foy torneo hu ajuntados fossen tãtos bõos caualeyros, nẽ tã onrrados, nẽ tãtas armas, nẽ tãtos gornimẽtos preçados et rricos que 55 aly forõ cõprados carament. Aly ueeriades moytos bõos elmos, rricos et dourados, cõ moytas pedras preçiosas. Aly ueeriades moytos nobres escudos et as lorigas dobradas de grã prez et de grã ualor. Aly ueeriades moytos bõos caualos cõ coberturas moy rricas et moy apostas, que nõ foy home que mellores uisse.

Et cada hũ destes caualeyros que de suso ey ditos, jurauã perla fe que aujã que 60 aquel día faríã cousas per suas mãos que senpre seeríã nẽbradas et gãañaríã prez de caualaría. ¿Que uos dyrey? Sabede que todos yan tã brauos et tã sañudos que ẽno mũdo nõ poderíã mays. Et leixarõ correr os caualos a ssy, et fórõsse ferir das lanças ẽnos corpos, tã durament et tã sen piadade que as lanças fazíã passar da outra parte. Et os hũus erã aly derrubados et os outros moy malabalados et os outros mortos et 65 outros malchagados. Et o ssange era ja tãto que tódaslas eruas jazíã tintas, et corríã grãdes rríos perlos prados.

AMS Elualus; KMP C. (-et-) Elualos; HT Atenas...cau. et el r. Cartagẽ et Erualus; RTF et li riches reis de Cartage e li beaus Eurialus. 38: AMS elualus; KMP Teseos; HT Orualus e. muy buẽ caualleiro...Filistas; RTF Philitoas. 39: AMS e KMP boos...por; HT t. çerca. 40: AMS vijñan; KMP vijñã; HT conde estos. 41: ms. ãachiles; HT ac. Ach. met. por la b. o veyã la mayor priesa contra ally o. 43: AMS e KMP boos. 45: AMS Pondolus...Dastrus; HT Pandalus...et Castrus...Paris rrey de M.; RTF Pandarus...Adrastus...Nesteus, li reis Caras, reis Merceres. 46: KMP Copesos...Alcamos; AMS Alcanus; HT Cupesus...Larisas, Cautis que era rrey...Alcamus; RTF Cupesus...Larise e li vertuos reis de Frise...Acamus. 47: AMS Santipus...remus...Oufremius; KMP Rremos; HT Esteperes...Rromus de Asonia, Eufremus de Lasonia; RTF Steropeus...Antipus...Cisonie,Eufemes de Liconie. 48: KMP Archilo(-g-)us...dos (-mays-) fremosos; HT Esedus et Archilagus...de los ferm. del m.; RTF Sarpedon...Heseus e li tres beaus Archilogus. 49: RTF Philemenis. 50: HT P. et lleg. 51: AMS e KMP boos; HT mũdo nõ auia...gerrero. 52: HT ualiẽte en la b. 54: AMS e KMP boos. 56: ms. ueeriades; AMS comprados...boos; KMP boos; HT c. muy car. et ally. 57: ms. ueeriades. 58: ms. ueeriades; AMS e KMP boos. 56-58: HT yelmos et coberturas muy rricas en los cauallos ally ver. 60: AMS e KMP porla. 61: AMS por...gaañarian; KMP por...gaañariã; HT nõbrados. 64: HT en los costados tã. 65: AMS e KMP huus. 65-66: HT mal aball. et la sangre. 66: KMP sange; HT yaz. ya tĩtas. 67:

Agamenõ víjña ẽnos primeyros, et quando ueu a el rrey Póndolos, que era de parte dos troyãos, et Póndolos a el, apartárõsse anbos a justar, et leixárõsse a ssy correr os caualos, et fórõsse ferir tã durament das lanças nos escudos que anbos caerõ en terra. Et leuãtárõsse logo moyto agiña, cõmo aqueles que erã moy uiuos, et meterõ mão aas espadas, et tã fortemẽt se ferían et tã sen piadade que esto sería hũa grã marauilla de cõtar. //

Fol. 69r Pares catou perla batalla et ueu a Menelao, et Menelao a el. Et quando sse uirõ anbos et sse coñosçerõ, leix[a]rõ correr a ssy os caualos, et fórõsse ferir de todo seu poder et de toda sua força. Et tã durament o ferío Pares que lle passou a lança et o pendón perlo escudo da outra parte, et nõ lle fezo outro mal. Mays Menelao nõ errou o colpe, et deulle tal lançada per çima de hũa adágara que tragía que lla falssou, et ao puxar foy Pares en terra do caualo. Et diz o cõto que ouuo ende Pares moy grã pesar, porque sse nõ podo encobrir que Elena o nõ uisse.

Et el rrey Hulixas et el rrey Dastrus achárõsse anbos, andando ẽna batalla, et fórõsse ferir das lanças ẽnos escudos, tan brauament que fezerõ as lanças passar da outra parte. Et leuauã os caualos o mais agiña que podían. Et Dastrus foy derrubado en terra. Et quando esto ueu Hulixas, tendeu sua mão et tomoulle o caualo, que era de grã prez. Et sabede que Hulixas era grego et Dastrus troyão.

Polibetes outrossy justou cõ Apón o Uello, que era troyão. Et deulle tal lançada per çima do escudo que deu cõ el en terra do caualo. Mays Apón sse leuãtou logo moy fardidament et, cõ grã saña, meteu mão aa espada. Et quiséralle coomear o que lle aujá feyto, mays nõ o podo acabar, ca Polibetes deu cõ as esporas a sseu caualo et foy a el, et deulle hũa grã lançada, et de tã grã força o puxou que deu cõ el en terra moy malchagado. Desy tomoulle o caualo, et leixoo jazer, et foysse.

Ẽna oste dos gregos aujá hũ rrey a que dezía Neutálamos, et era moy gordo, et encõtrou cõ rrey Archílous, que era troyão, et cõbateusse cõ el, et ferírõsse anbos tã mal et tã durament que nõ foy y tal que sse ende mal nõ sentisse. Et cõ grã saña que ouueron, seyrõsse d'éntrelos outros, et apartárõsse anbos, et começárõsse a dar tã grãdes feridas sóbrelos elmos que era hũa grã marauilla de veer, ca sse ferían per tã grã saña que, se os algẽ nõ partira, hũ deles ficara y morto. Mays a estoria nõ diz a fin de sua justa.

AMS e KMP porlos; HT gr. arroyos de sangre por. 68: AMS vijña...Pondolus; KMP vijña; HT prim. uio...Panderos...de la p.; RTF Pandarus. 69: AMS Pondolus; HT Pãderos a el et apartarõse...just. dex. 71: ms. ãas. 72: HT esp. tã f. et se. 74: AMS porla; KMP porla...a Menalao et. 75: ms. leixorõ; AMS connosçeron leixaron; KMP cõnosçerõ leixarõ. 76: HT puso. 77: AMS e KMP porlo; HT esc. a la o. p. nõ...mal et mas Menalao. 78: AMS e KMP por; HT d. vna tal. 79: HT ouo Paris. 80: HT nõ lo. 81: ms. anbos anbos (o 2º riscado); HT Adastary llegarõse a. (falta et). 82: AMS pasar. 83: AMS mays...derribado; HT Dastarus; RTF Adrastus. 84: HT tomo. 85: KMP Dastros; HT Adastarus. 86: HT et Polibetes...d. vna tal; RTF Polimenes...Ampon. 87: AMS e KMP por; RTF Ampon. 88: ms. ãa...cõomear; HT quis. cometer lo. 89: HT acabar et cogiose luego al cauallo et entro cõ el. 90: HT t. mal llag. 91: ms. leixõo; AMS dessy. 92: AMS ena...neutalamus; HT et en la...Neuculamos; RTF Telepolus. 93: KMP Archilo(-g-)us; HT encontrose cõ el rr. Archilagus; RTF Archilogus. 95: HT salierõ de entre ellos et. 96: ms. vẽer; AMS ueer...por; KMP por. 97: HT los alguno nõ p. alguno dellos fuera y m. mas en la e. nõ dixierõ la f. que ouierõ de. 99: HT P. que uio a Palo-

Et diz aquí Dayres que Polidamas veu a Palamades ẽna batalla, et fereu o caualo das esporas, et leixousse yr cõtra el a todo seu poder et a toda ssua força. Et tã brauament o foy ferir que hũa grã peça da lança cõ o pẽdón fezo seyr da lança perlo escudo, da outra parte, et a lança se lle fezo pedaços. Mays Palamades por esto nõ foy abalado nẽ ponto, et leixousse correr a Polidamas, et deulle tã grã lançada per çima de hũ escudo, en que tragía hũa agia d'ouro et o cãpo uerde, que o escudo lle fendeu per meo. Et pero que a loriga era dobrada et ben forte, desmalloa, et chagoo moy mal, et deytoo en terra, a el et ao caualo. Poys esto ouuo feyto, díssolle assy:

—Señor caualeyro, uós sodes moy bõo et moy fardido, mays, fe que deuo a meu señor, nõ me preço meos que uós, et des oiemays uoslo darey a entẽder cada que uos prouger. Et seede seguro que nũca uos en lugar veerey hu uos ascõda meu escudo.

Fol. 69v Outrossy el rrey Talamõ chegou aly et encõtrousse cõ el rrey Serpedón, // que era de parte dos troyaos. Et ouueron ontre ssy hũa justa grãde et tã sen piadade que marauilla [era], que tã toste que sse uirõ, tã durament sse forõ ferir das lanças que os escudos forõ fendidos, et as lorigas falssadas, et as lanças cõ os pendões entrarõ perlos corpos deles. Et caerõ anbos dos caualos malchagados. Et ouueron ende grã pesar moytos caualeyros que os uirõ, et fezeron por ende grã doo, que anbos erã caualeyros moy preçados et moyto amados dos seus.

158

Cõmo Achilis et el rrey Toas justarõ cõ Ẽytor et da prigiõ del rrey Toas

Aq[u]y diz o cõto que Achiles et el rrey Toas, que erã moy parẽtes, (et) acharõ Ẽytor andando ẽna batalla. Et tã toste que o uirõ, leixárõsse anbos correr a el, et fórõno ferir, et el a elles; et tã sen piadade sse fería que os elmos que tragía lles caerõ en terra das cabeças. Et sabede nũca no mũdo foy leõ, nẽ husso, nẽ porquo mõtés que tã brauament peleiasse cõmo aqueles peleiauã, ca sse derõ tãtas feridas en pouca de ora que o ssange lles seya per çima das mallas das lorigas. Et era ja tãto o sange que tódaslas eruas jazía tintas. Mays el rrey Toas escapou mal deste feyto, que ouuo a meatade dos narizes

---

mades que era buẽ cauallero y andar en la; RTF Palamedes. 100: HT yr a el. 101: AMS e KMP porlo; HT grãt partida de la l. et del p. f. salir por el. 102: HT p. et mas Palomades. 103: AMS e KMP por; HT p. ca dex. 104: AMS e KMP por. 105: ms. chagõo...deytõo; HT et mager que...desmanchola...mal en el costado et. 107: AMS e KMP boo. 107-108: KMP mays se(-y-) que deuo a meu señor, (-et-) nõ. 108: HT desde. 109: ms. sẽede...veerey. 110: HT Serpendo. 111: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os. 111-112: ms. marauilla que (AMS non corrixe); HT piadat que tã. 113: AMS e KMP porlos; HT e. por los escudos et por los costados dellos. 114: HT ouierõ amos grãt p. muchos. 115: ms. dõo; HT uierõ fiz. por ellos grãt d. et ca amos.

Cap. 158. 3: ms. Aqy; AMS Aqy; KMP Aly; HT par. fallarõ a E. 4: KMP tan. 5: HT ferir el et Achilles et tã syn p. yelmos (sic). 6: HT cab. et de las feridas que se dierõ s. que n. el mundo. 7: HT pel. et ca. 8: AMS e KMP por; HT de las sortijas de las...tãta della salida que las. 9: HT deste

tallados. Et aquí prouarõ estes caualeyros anbos o grãde esforço de Éytor et a ssua ualentía, ca leuarõ grãde afán ẽno prouar. En tã grã barata forõ anbos, Achiles et Toas, que nũca foy home que os y uisse que coydasse que ende uiuos podessen escapar.

Mays el rrey Talamõ, de que uos ja dixe, foy [en] esta uolta malchagado, et leuárõno os seus por morto. Et quando aquesto uirõ os gregos fezéronsse afora et ben sesseẽta deles ou mays perderõ y estonçe as cabeças. Mays Antenor et Deýfebus chegarõ aly hu sse Éytor cõbatía, et prenderõ a el rrey Toas, et trouxérõno preso a Troya. Et el aujá grã coyta et grã medo, porque el rrey Príamos o desamaua moyto. Et Achiles et tódoslos outros de sua parte aujã grã pesar, et os da çidade aujã ende grã prazer et grãde alegría, et todos dezía que fezeran moy ben.

En aquela ora fezeron moytas justas de cada parte et moytos deles ficarõ y mortos et malchagados, ca assy sol cõteçer en tal pleito cõmo aqueste. Desy parteusse o torneo, mays logo se juntou outra uez, cõmo adeãt oyredes.

159

Cõmo o torneo fuy juntado outra uez

Logo aquela ora os caudillos de ánbaslas partes fezeron suas cõpañas afora, et acollérõnos a ssy, et pararõ cõmo de cabo suas azes, et começarõ o torneo outra uez, tã mao et tã espantoso que sería mao de cõtar. Et en este torneo ouuo mortos moytos bõos caualeyros et outros malchagados et derrubados dos caualos.

Pares outrossy andaua y moy brauo cõ seu arquo ẽna mão, et, porque o vijã da çidade, metía toda sua puña que o coñosçessen os gregos por sua caualaría. Et el tragía moy bõa cõpaña de moy bõos caualeyros, et todos tirauã de arquos torquíjs, et fazía moy grã dãno per u yan.

Fol. 70r Quando o ueu Menelao assy andar ẽna batalla, pesoulle // moyto, ca lle quería grã mal. Et tomou çẽ caualeyros dos mellores que podo escoller et poso toda sua força ẽno matar ou ẽno prender, se podesse, ou de lle fazer algũ grã dãno, en gisa que lle fezesse cõprar carament sua moller que lle tomara. Mays esto que el penssou era graue de acabar, pero fezo el y todo seu poder, ca moyto amjúde sse cõbatía por chegar a el et moyto sse traballaua por lle fazer dãno. Et Pares, que esto ben entẽdía, catou arredor de ssy et vío. Et dyssolle:

---

pleito ca ovo. 10: HT p. amos e. cau. el. 11: HT val. et leuarõ...pr. et en. 13: ms. foy esta (AMS e KMP non corrixen); HT et mas...fue en esta. 14: HT af. ya quanto et. 19: HT que lo fiz. 21: AMS pleyto; HT mal llag. et ca...c. este.

Cap. 159, 2-3: HT acogierõlas. 3: HT parando de...azes com. 4: HT s. graue de c. en. 5: AMS e KMP boos; RTC (reaparece en) et derribados; HT derribados. 6: HT P. a. y otr. mas brauo cõ su espada en la. 7: AMS quo connosçessen; KMP cõnosçessen. 8: KMP boos. 9: AMS e KMP por; RTC (e HT) faz. grand. 10: ms. quandõo; RTC Menalao (id. HT m. et ca); RTF Menelaus. 13: RTC (e HT) car. comp. 14: KMP a mj(-n-)ude; HT poder et ca. 15: AMS trauallaua; HT que bie lo ent. c. aderredor; RTC aderredor. 16: KMP dysso lles; HT dixo. 17: RTC (e HT) et guardatuos de. 18: ms. de-

—Fazédeuos afora et arredádeuos de mj, ca, sen falla, eu mataruos ey o caualo ou uos ferirey mal ẽno corpo; ca eu ben entẽdo o que demã[da]des. Et sse eu poder, uós rreçeberedes ende galardón et eu uos mostrarey cõmo sey tirar de arquo.

Et en dizẽdo esto, poso estonçe ẽno arquo hũ cadrillo moy forte et moy agudo. Et tendeu o arquo a toda sua força et tiroulle. Et ferio moy mal, et tã aqueixado foy daquela ferida Menelao que, per poucas, ouuo a caer do caualo. Et tã grã despeyto ouuo de cõmo Pares o ferira que quisera seer morto, et nũca auerá folgança ata que ende uẽgado seia. Et porque o sange se lle ya moyto sobeio, seyosse fora da batalla. Et atárõlle ben a chaga et, depoys que lla ouueron atada, acolleusse a hũ caualo rroã moy bõo que tragía.

Et tornousse aa batalla moy esforçado et moy brauo. Et seu talẽt era de tomar ante morte que nõ tomar uẽgança de Pares. Et vĩjnasse cõtra el o mays toste que podía. Et vĩjna cõ el el rrey Ajas, que desamaua mortalment a Pares; et vĩjnão moyto ameaçando, et tragía cõsygo todos seus uassalos, et andáuãno buscando perla batalla, et tĩjnã ollo a cada parte se o ueería, et ben dauã a ẽtender que grã sabor aujã de o achar et de lle buscar mal et dãno. Mays el, que os ben entẽdía, andáuasselles moyto alongando, tirãdo cõ seu arquo, et nõ sse achegaua a elles, onde elles aujã grã pesar et moy grã despeyto, ca osmauã que, sse a çerca de ssy o ouuessen, que o auerían preso ou morto.

Mays Éytor, que ben uira cõmo Menelao fora chagado et sse seyra da batalla et o ueu de cabo tornar atropelado cõ sua cõpaña, ben entẽdeu que vĩjña sobre Pares et que sse vengaría ben se podesse; et enderẽçou pera hu estaua Pares por lle acorrer, et cõ el ya Eneas.

Et diz o cõto que Menelao nõ fería de arquo, mays tragía hũ uenabre de açeyro moy forte et moyto agudo. Et ya cõtra Pares quanto o caualo o podía leuar et moyto aujuado pera o ferir. Et Pares estaua ja desarmado. Et tĩjña penssado de dar arrebato ẽnos gregos, sol que fossen desarmados. Mays seu penssar se lle ouuera de tornar en grã dãno, ca Menelao rremessou o uenabre que tragía et ouuéralle de dar cõ el tal ferida que o derribara en terra morto do caualo, se Eneas nõ rreçebera o colpe en seu escudo. Mays Eneas, quando veu vĩjr o colpe, cobrío a Pares do escudo, et rreçebeo en el, et
Fol. 70v colleo aa vila, // porque estaua desarmado.

Et cõ todo esto, anbos forã mortos, se Éytor lles nõ acorrera. Mays Éytor tomou

---

mãdes (KMP non corrixe); RTC (e HT) uos fare mal...ent. que demandades mal et. 20: RTC diziendol; HT et el diz. 21: RTC e HT quexado. 22: AMS e KMP por; RTC Menalao (id. HT ovo de c.); RTF Menelau. 23: ms. sẽer; RTC auer f. (id. HT que veng.). 24: HT salio. 25: AMS boo; KMP atara...boo; RTC e HT c. rruçio. 27: ms. ãa; RTC (e HT) torno...non dexar de tomar. 28: AMS vijnasse; KMP vijña sse. 29: AMS vijña...vijñano; KMP vijña...vijñã o; RTC e HT venialo. 30: AMS e KMP porla; RTC traya; HT traya c. sus...andaualo. 31: ms. uẽeriã; AMS tijñan; KMP tijñã; RTC a toda parte. 32: HT mal daño et mas. 33: HT se allegando. 34: RTC (e HT) si çerca...lo touiessen que. 35: RTC Menalao (id. HT et saliera). 36: ms. vĩjña (vĩjnã?); AMS vijñan; KMP vijña; RTC uenia; HT c. uenjr atropellado...venia s. P. por que. 37: AMS endereçou; RTC ueng. del si...end. por o (id. HT por do). 39: RTC e HT Menalao. 40: RTC (e HT) q. lo el c. pod. 41: ms. tĩjña (tĩjnã?); AMS tijñan; KMP tijña; RTC desarm. ca el solo era ya puesto de dar; HT para f. a Paris et Paris...des. ca era ya el sol puesto et estaua pensando de. 42: AMS sselle; RTC e HT o. a t. 43: RTC Menalao...o. a dar (id. HT retrayo/rremitio? el cauallo et lãçol el uenablo). 44: HT en el esc. 45: AMS vijr; HT uio el g. venir. 46: ms. ãa; HT acogiolo...p. seya des. 47: HT cõ esto...nõ los. 48: AMS

grãde afán en lles acorrer et defendeos moy ben. Et dyz o cõto que mill caualeyros bõos fezo aly fazer afora, et quareẽta deles fezo y ataes ficar que nũca ja mays auerán coydado de tomar armas nẽ de entrar en torneo, ca el os ya antepoẽdo cõ sua espada ẽna mão et yaos fazẽdo afora et puxando. Et todos per u el chegaua fazia ante el camjño.

Quando esto foy acabado, o día era ja fora et a noyte sse chegaua. Et todos sse fezeron afora hũus dos outros, ca todos erã ja moy canssados et moyto enfadados. Et quando Éytor esto ueu, ya perla batalla acollendo os seus et tragéndoos ante ssy. Et tornou cõ elles aa vila, et andaua dũ cabo et do outro cõfortãdo aos chagados, et dáualles moy bõos m[a]estres, que os penssassen das chagas.

Despoys desto tornousse ao paaço. Et chegárõsse a desarmalo moytas donas preçadas et moytas donzelas fremosas et rricas de grã gisa, et outro nõ. Et depoys que foy desarmado, ficou en hũ cãbays, que aquel día uestira nouo et fresco, et cobreu hũ mãto. Et paresçíãlle os synaes das mallas da loriga ẽna cabeça, et tragía tódaslas sobrẽçellas jnchadas. Et aquel cãbays era todo rroto et sen color, et estaua todo cheo de sange quallado et de outro sange fresco, que del sayã moy soltament; pero, cõ todo esto, nõ era el triste nẽ descõfortado per nehũa gisa. Sabede que as suas carnes erã todas quebradas et negras, et ben pareçía que nõ fora jogo o que aquel día passara. ¿Que uos dyrey del? Çertos seede que nũca Deus fez caualeyro tã ualẽt, nẽ tã fardido, nẽ de tã grã força que o en cãpo podesse sofrer nẽ endurar hũ por outro.

160

Agora leixa o conto a falar desta batalla por cõtar cõmo fezeron os troyãos

Depoys que Pares chegou aa çidade, foy logo veer a Elena. Et ela o rreçebeu moy ben et fézolle semellança de grãde amor. Et el mijsmo lle cõtou cõmo o derribara Menelao, et el cõmo o ferira do arquo, et cõmo lle cõ el cõteçera. Et Elena lle dysso assy:

—Amjgo, dígouos que nõ fazedes desagisado nehũ, ca entre uós anbos grã desamor he, et nõ he sen rrazõ. Et por ende gárdesse outra uez de uós [se] quiser, que mester lle he.

Depoys que Pares disso seus jogetes a Elena, Elena lle disso que quería yr veer a

---

diz...boos; KMP boos; HT biẽ dize. 49: HT af. quar. 50: AMS antepõendo. 51: AMS e KMP por; HT apuxando...fazienle cam.; RTC ant'el el cam. 52: RTC noche lleg. 53: KMP a afora huus; AMS huus; HT af. los vnos...enf. quando. 54: ms. tragendõos; AMS e KMP porla; RTC (e HT) acogiendosse a los. 55: ms. ãa; RTC (e HT) tornosse...a. del un. 56: ms. mãestres; AMS e KMP boos mãestres; HT que pens. 57: ms. pãaço. 58: HT rricas et grãt. 59: AMS canbais; HT ganbax nuevo que... vist. et cubrio. 60: RTC (e HT) s. de las sortijas de la. 61: RTC e HT era ya todo. 61-62: HT lleno de s. fresca que. 62: AMS saya; KMP esto õ era; RTC e HT salia. 63: AMS e KMP por; RTC e HT quebrantadas. 64: AMS parecia; HT pasarã. 65: ms. sẽede; HT çierto...fizo Dios.

Cap. 160. 1: RTC cuento de fablar; HT cuẽto de fablar (por...tr. falta). 2: ms. ãa...vẽer; RTC l. a ueer. 3: ms. mijsmo; HT le cato c. 4: AMS disso; RTC fer. de muerte et c. (id. HT cont. cõ el). 5: HT nõ le fagades desagisado...vos grãt. 6: ms. uos quiser (AMS e KMP non corrixen); RTC (e HT) rrazon por...uos si q. ca mester. 7: RTC e HT le sera. 8: ms. vẽer; KMP Elena disso;

Éytor. Et leuãtousse et foysse jndo perlo paaço. Et Éytor seyo a rreçebela et abraç[o]a moyto amẽúde. Et díssolle assy:

–Yrmãa, se oie uissedes os uossos maridos estar ẽna batalla, cõmo os eu uj, et uissedes cõmo entre ssy anbos justarõ et cõmo o hũ foy derribado et o outro malchagado, ben sey que, se lles ben queriades, grã pauor aueryades et grã pesar.

Et ela rrespondeu et disso:

–Sen falla, enpero que os nõ uj, nõ ey mayor medo ẽno mũdo ca de auer de cõteçer entre elles algũa desauẽtura. Mays Deus, porla sua merçee, uos queyra gardar de mal et de perígoo. //

161

Fol. 71r

Cõmo el rrey Príamos ouuo conssello sobre pleito del rrey Toas, que tijña preso

Dyz a estoria que el rrey Príamos mãdou chamar seus amjgos a hũa nobre et moy rrica cámara, que era laurada d'ouro et de pedras preçiosas, et estauã en ela estrados de moytos pãnos preçados. Et os que y forõ chamados son estes: primeyrament Éytor et Pares et Troylos et Antenor et Deyfebus et Eneas et Polydamas. Et depoys que y forõ ajuntados, el rrey falou primeyro. Et disso assy:

–Amjgos, nós tẽemos aquí a el rrey Toas. Et uós ben sabedes que, en toda a oste, nõ ha tres caualeyros tã gerreyros, nẽ tã ualẽtes, nẽ tã bõos, nẽ tã preçados. Et el uẽo aquí sobre nós por nos desherdar et nos deytar fora do rreyno, ou por nos matar ou destroyr, sse el podesse. Et poyslo nós en nosso poder tẽemos, quería saber de uós que cõssello dades de seu feyto, et se queredes que leuẽ del algo, ou sse queredes que o faça enforcar, ou que o faça desnẽbrar nẽbro et nẽbro, ou se me cõssellades de o mãdar arrastrar a caualos, et que sábeã tódaslas gentes et entẽdan que esto lle fezemos porlo desagisado que nos uẽerõ fazer, et outrossy que entẽdan que outro tal galardón auerán de nós, se a nosso poder veẽ. Et por esto auerán senpre de nós pauor et espanto grãde, et por esto perderán ardimẽto et ualẽtía et ualerã meos en armas, et perderã todaují esforço. Et nós seremos mays rreçeados et mays temudos.

RTC iug. Elena le...quer. ueer; HT jug. et El. le. 9: ms. pãaço...abraçõa; AMS porlo...abraçõa; KMP por lo...abraçõ a; RTC saliola a rreçebir et abraçar mucho; HT saly el a rresçebir et abrasçar mucho. 11: AMS e KMP yrmaa. 13: HT ouierades. 14: RTC falta et inicial. 15: RTC f. maguer que...m. que de (id. HT nõ los). 16: ms. merçẽe; HT des. et mas. 17: ms. perigõo.

Cap. 161. 1: ms. Priamos (repetido sobre a liña); RTC e HT s. el pl. 1-2: HT del...preso falta. 3: HT llam. a sus. 4: HT estranos. 5: RTC (e HT) llam. fueron e. 6: AMS Polidamas. 8: AMS e KMP teemos. 9: AMS e KMP boos. 10: RTC m. et destr. 11: AMS e KMP teemos; RTC e HT querria. 12: RTC (e HT) lieuen por el algo. 13: KMP cõsellades; RTC (e HT) lo mande desm. m. a mjembro. 13-14: HT cons. arrastrarlo a pies de cau. 14: RTC fazemos; HT esto que lo fazemos. 15: AMS ueeron; KMP ueerõ; RTC vin. a f. (id. HT otr. por que). 16: KMP vee(-n-); RTC (e HT) vinieren.

162

Do conssello que dou Eneas

Eneas, quando esto oyo, pesoulle de coraçõ et, ante que nehũ falasse, rrespondeu assy:

–Señor, quanto do meu cõssello, logo uos dyrey que nõ he ben que el rrey Toas seia morto nẽ maltrajudo por nehũa gisa, ca he home de grã poder et de grã fazẽda, et que ha moytos parẽtes et moytos amjgos; et se lles del tomassemos agora assy ujgança, nõ dultedes que, sse os gregos algũ de nós ouueren en seu poder, o que os dioses nõ queyrã, que lle outro tal nõ façã cõmo nós a este fezermos. Et uós ben sabedes que nós auemos aynda de auer torneos moytos et moy perjgoosos et moy fortes, et moyto amjúde. Et de cõmo o pleito uay nõ pode estar que nõ aja y presos de cada parte. Et se esta gerra dura sequer ata oyto dias, uós auedes y fillos et parẽtes et amjgos. Et, por desauẽtura, se algũ y for preso, darlle an morte mays crua et mays sen piadade que elles lle poderẽ dar. Et tal sería preso que nõ queriades uós que fosse morto nẽ maltreyto por outra tamaña casa de ouro cõmo esta he. Et, señor, eu creo que uos dou bon cõssello et são. Mays oyde o que uos dyrã estes señores, que taes son que querią uosso ben et uossa onrra, et por ela fazẽ et traballã cada día quanto poden.

163

Do cõssello que deu Éytor

Éytor, quando oyo o cõssello que Eneas dera, tornou cõtra el et díssolle assy:

–Eneas, dyssestes moy ben, et destes moy bon cõssello et moy são, et he agisado que uos creã ende. Et el rrey Toas seia moy ben gardado, que d'aquí a hũ mes ben po-
Fol. 71v demos // saber o cõssello que nos sobre este feyto será proueytoso; ca tẽpo nos fica pera tomar por el algo, se nos prouuer, ou pera o enforquar, ou espedaçar, ou pera lle dar qual morte quisermos, ou pera fazer del o que se nos antollar, ca nós nõ sabemos o que a uẽtura ha de fazer, nẽ o que ha de acõteçer ẽna batalla, ca lygeyra cousa he de hũ caualeyro seer preso. Veede uós se he mellor, se por auẽtura algũ de nós acõteçer de seer preso ou rretiúdo, moy de grado o dará por este. Et se esto nõ cõteçer, darnos an auer por el quanto soubermos demãdar. Et por esta rrazõ cõprenos moyto que o gardemos moy ben, cõmo a tesouro moy bõo de moy grãde algo ou de moy grã cãbeo.

Cap. 162. 2: HT cor. ante. 5: HT grãt guisa et q. 6: RTC si del a. a. t. u. (HT ag. t.). 7: HT gr. a alg. 8: HT que les otro...faremos; RTC faremos. 9: ms. perjgõosos; AMS perigoosos; RTC e HT fuertes mucho. 11: HT syq. ocho. 11-12: RTC et si por d. alg.; HT et sy por auentura alg. 12: RTC alg. ende fuere...podran (id. HT les). 13: RTC querriedes uos q. el fuesse...maltraydo (HT m. et maltr.). 14: RTC t. cosa; HT cosa...esta et s. yo biẽ creo. 15: KMP quer(-r-)iã; RTC señ. ca tales...querrian; HT s. et ca tales...querriã. 16: HT et tr. q. p. de cada dia.

Cap. 163. 2: HT dio. 3: RTC (e HT) diestes buen...guisado. 4: RTC g. ca daqui...bien lo pod.; HT g. ca de aqui. 5: KMP tenpo. 6: HT enf. o despeñar o para. 8: RTC e HT contesçer. 9: ms. sẽer p. vẽede...sẽer; RTC (e HT) veedes...de nos fuere preso. 10: HT an por el a. q. 12: AMS e KMP boo; RTC c. thes.; HT c. tes. et de muy buẽ algo.

164

Do que rrey Príamos rrespondeo sobre este feyto

El rrey Príamos, quando oÿo o cõssello que lle sobre esto dauã, rrespondeu assÿ:

–Todo esto que auedes dito, dizedes en elo grã uerdade. Mays os gregos son moy posfaçadores et derían que esto nõ o leixaramos de fazer senõ cõ couardiçe et cõ medo, et derían que somos ja tã espantados que nõ ousamos y al fazer. Pero cõmoquer que eu nõ quería que por nehũa [gisa] nos eles por taes touessen, todo este feyto leixo en uós et nõ uos seyrey de cõssello, nẽ de mãdado.

Et mãdou entõ que nõ matassen a el rrey Toas, mays que o gardassen moy ben. Et, sen falla, bõo cõssello lle derõ estes que o assÿ cõssellarõ. Et el fezo grã sua prol de os creer, ca, se o nõ fezeran, ante que o mes seÿra, podérasse ende moy mal achar et cõ grã pesar et cõ grã perda, assÿ cõmo adeãt oyredes. Estonçe partírõsse de alÿ et fórõsse pera suas pousadas.

165

Agora leixa o cõto a falar deles por cõtar cõmo Eneas et outros caualeyros forõ ueer a Écuba et aas outras donas que cõ ela sijãn et da fala que Écuba cõ eles fezo

Depoys que aquel cõssello foy partido, cõmo de suso oÿstes, Eneas et os outros caualeyros que cõ el esteueran forõ veer a rreÿña Ecuba et as outras donas que cõ ela sijãn. Et nõ erã tã poucas que nõ passauã per çẽto, ontre donas et donzelas. Et de quantas y erã nõ aujã y tal delas que nõ fosse fílla de rrey ou sua moller ou sua yrmãa. Et a rreÿña Écuba, que ferament era cortesa et sysuda, apartou logo a fala tres caualeyros de aqueles. Et se me algũ preguntasse quaes erã, eu llo dería, ca hũ era Troylos, seu fillo, et o outro Polidamas et o outro Eneas. Et falou cõ elles per grã peça, et dÿssolles assÿ:

–Señores, eu sey moy ben que nõ ha nehũ de uós que ata aquí se fezesse afora de querer prol et onrra de meu marido et mĩja, et ben sõo çerta que nos amastes dereytament et que nos touestes fe et lealdade cõpridament. Et agora esta gerra mõtou ja tãto

---

Cap. 164. 1: RTC e HT que el rrey. 2: AMS sobresto. 3: RTC (e HT) que dezides dezides. 4: HT porfazados...cobardia. 5: HT os. al. 6: ms. nehũa nos; AMS nehũa (cousa) nos; KMP que-r(-r-)ia...nehũa (-gisa-) nos; RTC querria...n. guisa nos; HT querria por n. guisa que nos...todo esto dexo. 8: RTC non lo m.; HT mando que lo nõ. 9: AMS e KMP boo; RTC aconseiaron. 10: ms. crẽer; RTC (e HT) fiziera...pud. muy. 11: RTC e HT p. todos de.

Cap. 165. 1: ms. uẽer; RTC c. desto a f. por; HT c. de f. desto por. 2: ms. ãas...sijãn; HT dueñas et de la f. q. auiã cõ ellas. 3: RTC e HT et aquellos cau. 4: ms. vẽer; HT cõ el rrey est. 5: ms. sijãn; KMP pouca...por; AMS por; RTC (e HT) seyan a una camara muy noble en que ella estaua et sabet que las dueñas que con ella seyan non. 6: AMS e KMP yrmaa; HT que fuese. 8: RTC e HT ca el vno. 9: AMS por; KMP por...disso lles; HT ellos vna grãt. 11: HT aqui le f. af. et de. 12: AMS e KMP soo. 13: RTC comp. ag. e. g. pujo ya; HT l. derechamiẽte ag. e. g. puxo ya. 14: AMS connos-

et he tã aficada que, por força, nos cõuerrá de coñosçer a quen de bõo coraçõ nos seruirá, ca diz o prouerbio antigo, que nõ mẽt, que o amjgo senpre se proua ẽna coyta. Et ago-
Fol. 72r ra sse chega a mayor coyta que sse nũca chegou, ca esta guerra se afica tãto // que agora pode pareçer o uosso amor et o uosso ben et o uosso bõo prez, que senpre gãanastes, et a grãde asperança que nós senpre en uós ouuemos; ca uós ben sabedes que el rrey todo sseu feyto leixou en uós, tãto poso en uós grã fiúza, ca ben entẽdo eu que sodes ataes que lle nõ cõuerría de buscar outros pera lle dar moy bõo cõssello. Agora ja ueedes que esta çerca he moy maa et moy peligrosa. Por ende uos rrogo, por Deus, que senpre ajades ende coydado et que penssedes y moyto, ca moy toste soen vĩjr grãdes auẽturas. Et por ende fazede moy ben gardar uossa uila de toda parte et nõ uos leixedes desherdar en uossos dias, et uosso ben et uossa onrra et uossa prol seerá en uós, et senpre os que de uós uẽerẽ serã onrrados et amados dos rreys que depoys de nós an de rreynar. Et se por auẽtura nós formos abaixados, os uossos ualrrã por ende menos et a culpa seerá en uós. Mays os dioses porla sua grã merçee ajan piadade de nós et nos mostrẽ prazer et uẽgança de quen nos uẽo tãto mal fazer a nossas terras et nos queren desherdar do que foy de nossos auoos et nos aquí tẽen ençarrados.

166

Da resposta que os tres caualeyros derõ aa rreyña Écuba

Poys que os caualeyros oyrõ sua rrazõ que lles a rreyña disso, dérõlle tal rresposta:

–Señora, nós ben entẽdemos que aquesta çerca he moyto esquiua et de grã perígoo et moy dultosa. Et ben veemos que este pleito pojou ja tãto entre nós et os gregos que nõ podería mĩjgar nehũa cousa ata que nós cõ elles seiamos mortos et uẽçudos ẽna batalla. Et se aos dioses prouuer, nós os faremos partir todos de aquí aontados et cofondidos, et defenderemos ben nossa uila, et liuraremos nossa terra dos ẽemjgos. Mays, se aos dioses nõ prouuer, nõ poderemos y mays fazer, ca todo jaz ẽno seu prazer. Et poys nós acó dentro tẽemos nossos corpos et nossas uidas et nossos thesouros et todo tẽemos metido en auẽtura, por ende nosso seerá o coydado de nos defender. Et sabede çerto que nós nõ leixaremos nehũa cousa de quanto nós podermos fazer en este pleito.

çer...boo; KMP cõnosçer...boo; RTC a qui de; HT convernia. 15: HT s. et ca...antiguo et nõ m. q. el amiga. 16: HT n. se llego. 17: AMS e KMP boo...gaanastes. 19: RTC (e HT) bien entendio que erades at. 20: AMS e KMP boo; HT cõuenia...c. et ag. 20-21: ms. uẽedes. 21: ms. mãa; HT p. et por. 22: AMS vijr; RTC suele u. grand desauentura; HT m. et ca muy t. puede v. muy grãt desauẽtura. 23: RTC nuestra...non nos; HT nuestra. 24: ms. sẽera; RTC nuestros dias...sera et demas sobre todos el prez et la onrra sera en uos (id. HT uuestros...sera demas). 25: AMS ueeren; KMP ueerẽ; RTC de los nuestros rreyes (id. HT de uenjr et). 26-27: ms. sẽera. 27: ms. merçẽe; HT uos et mas... p. de nos et de uos et nos; RTC p. de uos et de nos et nos. 29: ms. auõos; AMS e KMP teen.

Cap. 166. 1: KMP (-r-)resposta; HT a la dueña E. 2: RTC e HT oy. toda su. 3: ms. perigõo; KMP moyta esquiua. 4: ms. vẽemos. 5: RTC podra...m. o uenç.; HT podran...que cõ...m. o venç. 6: HT aqui desonrrados et. 7: AMS e KMP eemjgos; HT d. muy biẽ n. uilla de los en. 8: KMP poys aco; HT podemos mas f. et ca. 9: AMS e KMP teemos...teemos; RTC nuestra uida...todo lo ten.; HT uidas et nuestros bienes et n. 9-10: HT t. lo ten. en a. met. por. 10: ms. sẽera. 13: HT en la

Et depoys que acabarõ sua rrazõ, tornárõsse a falar cõ Elena, et estoueron falando cõ ela grã peça en praça. Et ela fézolles a todos moy bon senbrãt, que era moy cortesa et moy entẽdida, et deu a todos de suas dõas moy rricas et moy preçadas. Et elles todos cõfortárõna moyto et esforçárõna moy ben, que nõ ouuesse medo nehũ.

Et en quanto elles assy estoueron, Polidamas nũca falou palaura, pero que rreçebeu todas as dõas que Elena lle deu. Et pagousse moyto delas, et eu ben sey que, sse por seu querer fosse, que mays quisera rreçeber; mays nõ era seu talẽt dela, nẽ entre elles nõ ouuera cousa achada, nẽ semellãt mostrada, en que ouuesse uilanja, nẽ pleito en que nehũ home podesse trautar, nẽ en feyto, nẽ en dito. Et nõ era grã marauilla, que moyto he graue cousa de coñosçer, nẽ de penssar, do coraçõ allẽo o que coyda. //

167

Fol. 72v

Cõmo sse os tres caualeyros espidirõ das donas

Desque os caualeyros rreçeberõ suas dõas, Troylos foy beigar sua yrmãa Políçena, que era frol de beldade. Desy espedírõsse todos, et seyrõsse da cámara, et fórõsse ao paaço, hu todos aujã de comer cõ el rrey Príamos, que llelo aquel día deu francament. Et sabede que comerõ y aquel día cõ el tres mill caualeyros. Et se me algẽ pregũtar o que fezo Pares despoys de comer, eu lle dería que sse foy a ssua pousada pera Elena, et ja por esso nõ leixou de pesar ou de prazer a quen quiser.

168

De cõmo enterrarõ a Dorastolos et do doo que por el fezerõ

Djz o cõto que aquel día fezerõ todos os de Troya grã doo por Dorastolos, fillo del rrey Príamos, que Achiles matara, ca moyto era bõo caualeyro et forte et fardido et orgulloso. Et sobre todos seus yrmãos fazía mayor doo Ẽytor, saluo el rrey Príamos, seu padre, que o fazía por el tã grãde que nõ podería mayor. Et aquel día nõ foy y dona nẽ donzela que por el nõ fezesse moy grã doo. Et depoys que todo seu doo ouueron

---

plaza...s. et ca era; RTC semb. ca era. 18: AMS entre; KMP ontre; RTC (e HT) talante njn. 19: RTC fallada/fablada!...mostrado; HT fablada...mostrado. 20: AMS en dereyto et; RTC p. trauar... mar. ca m.; HT p. fauar en...era mar. ca m. 21: AMS connosçer...alleo; KMP cõnosçer; RTC (e HT) de cor. (a. o que c. falta).

Cap. 167. 1: HT se esp. los t. c. 2: AMS e KMP yrmaa. 4: ms. pãaço; RTC e HT dio muy fr. 5: RTC e HT alguno. 6: RTC e HT yo gelo. 7: RTC non deue? (lese mal) de; HT dexe.

Cap. 168. 1: ms. dõo; AMS Dorastolus; KMP Dorascolos; RTC Dorasculus; HT Dorastalus. 2: KMP per; HT d. que ffazie. 3: ms. dõo; AMS Dorastolus; KMP Dorascolos; RTC Dorasculus; HT fiz. los de...Derastalus; RTF Doroscaluz. 4: AMS e KMP boo. 5: ms. dõo. 7: ms. dõo...

acabado, mãdoo meter el rrey Príamos çerca de Casybelã, seu yrmão, en hũ moymento moy rrico. Et dizeruos ey qual. El era feyto de hũa pedra a que dezíã énichel. Et era tã clara que rreluzía de noyte assy cõmo se fosse de día, et cõ todo esso era moy dura. ¿Que uos dyrey? A sopoltura foy tã rrica que hũa marauilla sería de cõtar.

169

Agora leixa o cõto de falar dos troyãos por cõtar do pesar que os da oste aujã por el rrey Talamõ, que era malchagado, et por el rrey Toas, que era preso

Os da oste jazíã moy quedos et aujã moy grã pauor, que lles semellaua que seu pleito enpeoraua cada día en aquela batalla, ca forã dos seus moytos mortos et malchagados, onde elles aujã grã descõforto. Demays desmayauã moyto porque el rrey Talamõ era moy malchagado, et corríã todos a ueerlo aly hu jazía, et choráuãno moyto porque coydauã que morrerí[a]. Mays os m[a]estres o afiuzauã que, en pouca de sazõ, o guaresçería moy ben. Mays pero nehũ deles nõ era ende seguro, tãto vijã a chaga perigoosa. Demays erã moy descõfortados et aujã moy grã doo por el rrey Toas, que era preso; et, sen falla, ben coydauã que nõ podería seer liure de aquela prijón sen perder a cabeça.

170

Da gram coyta que aquela noyte sofrerõ os da oste porla braueza do tẽpo

Aquela noyte sofrerõ os da oste moy grã coyta et moy grã traballo en seu rrayal, ca a noyte foy moyto escura, et fezo trõos et lóstregos et uẽto moy forte, et chouja moy rrégeament. Et desque seyrõ de suas terras nũca tã grã coyta sofrerõ. En aquela noyte forõ moytas tẽdas et moytos tẽdillões rrotos et derribados. Et a tẽpestade durou ata que o día uẽo et, depoys que o día chegou, foy o tenpo tã mãsso et tã claro et tã bõo que mellor nõ podería.

---

dõo; RTC e HT duelo desp. 8: ms. mãdõo; RTF Cassibilant. 9: HT anjchel; RTF oniche. 10: RTC luzia; HT q. de n. luzia asy. 11: HT sera.

Cap. 169. 1: HT c. el pesar. 2: HT et...preso falta. 3: RTC e HT p. ca les. 5: HT a. muy grãt d. et desm. ya mucho...Tolomeo. 6: ms. uẽerlo; RTC (e HT) llorauan. 7: ms. morreriã...mãestres (KMP pon *sic*); AMS morreria...maestres; RTC morria; HT morria...poca sazõ. 8: ms. perigõosa; RTC mas ning.; HT g. biẽ mas nig. d. nõ erã e. seguros. 9: ms. dõo; RTC a. tant grand. 10: ms. seer; AMS cabeza; HT aq. priesa syn...cab. aquella noche sufrierõ esto et cõ el dia todo.

Cap. 170. 1: AMS gran. 2: HT porla...t. falta. 3: HT hueste muy g. tr. 4: AMS e KMP troos; RTC (e HT) tr. et relampagos et viento...llouio. 7: HT fue tienpo...et claro. 8: AMS e KMP boo; HT podria ser.

171

Agora leixa o cõto a falar do que fezeron gregos et troyaos por cõtar a quinta batalla //

Fol. 73r Outro día de manãa leuãtárõsse os da oste et começarõ de sse armar a grã pressa, et gisáuãsse pera vĩjr aa batalla. Et alý sse ajuntauã moytos bõos caualeyros et moy ben acõpañados et moy ben armados de moy bõas lorigas et de moy bõos elmos. Et tragía seus escudos enbraçados et suas lanças ẽnas mãos, et moytos deles tragía hũas azcũas grãdes et anchas de açeyro, linpas et cortadores cõmo nauallas.

Da outra parte seyan os de Troya, armados moyto apostament. Et tragía suas azes moy ben apostadas. Et vĩjnã moy deseiosos de fazer mal et dãno aos gregos.

O primeyro rrey que da oste seyo foy Achiles, et tragía cõsygo dez mill caualeyros, tã ben armados et tã ben apostados que lles nõ faleçía nehũa cousa. Et vĩjnã todos cõ seus escudos enbraçados et cõ suas lanças ẽnas mãos et ferament sañudos et orgullosos cõtra os troyãos. Et depoys destes chegaua Diomedes, que tragía moy grã cõpaña. Et depoys destes vĩjnã Menelao et Agamenõ, cõ grã cõpaña de seus uassalos. Et uĩjnã todos moy ben armados, et dauã moy grãdes uozes et moy grãdes gritos por meter mays espanto aos troyãos, a que querían grã mal. Et yan moy ben gisados de sofrer batalla et de fazer dãno a seus ẽemjgos.

Et agora uos dyrey cõmo esta batalla foy ajuntada. Achiles partíosse dos seus primeyrament et adeãtousse hũa grã peça. Et ya en hũ caualo que corría tã agiña que nõ auja arco nẽ baesta que tã agiña podesse lançar hũa saeta. Et o caualo era todo rrodado de mãchas, hũas tã brãcas cõmo a neue et outras tã negras cõmo azaueches. Et era moy lygeyro et moy ualẽt. Et diz o cõto que fora do rreyno de Loéns et custara grãde auer sobeio. Et el leuaua sua loriga moy bõa et moy preçada, et seu escudo ẽno braço, et sua lança moy grossa ẽna mão, que auja o ferro moyto agudo et moy tallador, et leuaua en ela hũ pendón de hũ çẽdal uermello, laurado moy rricament a seus synaes. Et começou de vĩjr cõtra os troyãos, agillando a mays andar, quanto o caualo o podía leuar.

Estonçe seyo escontra el Hupos, rrey de Larisa, que era tã grãde home et tã forte

---

Cap. 171. 1: RTC c. de f.; HT c. de ffablar...la buena bat.; AMS troyãos; KMP troya(-n-)os. 2: AMS e KMP manaa; RTC començaronse de a. (id. HT a muy grãt). 3: ms. ãa; AMS vijr...boos; KMP boos (repite et moy ben acõpañados); RTC se llegauan muchos; HT guisauã...se llegarõ muchos...muy aconp. 4: AMS e KMP boos; HT de buenas. 5: AMS azcunas. 6: KMP cortadoras (id. AMS como). 7: HT et de la...salia...Troya sus azes. 8: AMS vijñan; KMP vijñã; RTC azes bien...fazer daño; HT veniã des. de f. daño. 10: AMS vijñan; KMP vijñã. 11: RTC manos fier.; HT todos sus e. e.et sus azconas en las m. fier. 12: RTC tr. desp. del lleg.; HT et desp. del lleg. 13: AMS vijñan... uijñan; KMP vijñã...uijñã; RTC (e HT) comp. empos destos llegaua Menalao. 13-14: RTC vass. todos ven. bien a. et uenian dando muy; HT uass. todos...dando grandes. 14: RTC (e HT) bozes et gr. alaridos por. 15: RTC e HT tr. que. 16: AMS e KMP eemjgos. 17: HT ayũtado et Ach. 18: HT tã ligeramiẽte que. 19: RTC njn bestia que...rodado todo; HT l. la saeta. 19-20: AMS rodado. 20: RTC negras que mas non podrian ser et era; HT de muchas vnas tã...negras que mas nõ podria ser et. 21: KMP Loetis; RTC e HT Leutis; RTF Leütiz. 22-23: RTC en braço; HT esc. enbraçado et (falta desde aquí). 25: AMS vijr; RTC mas poder q. el c. pudia. 27: RTC contra el Vpas; RTF Hupot.

que semellaua gigãto. Et forõ anbos justar en meo de hũ cãpo chão. Et a justa foy moy forte et moy dura et moy sen piadade. Et Hupos ferío primeyrament a Achiles, et deulle hũa tã grã lançada que lle passou o escudo et a loriga et o canbax, et passoulle a lança cõ o pendón da outra parte, que tragía cõ synaes de ouro et negro a quarteyrões. Et Achiles foy tã malchagado que, per pouco, nõ ficou morto, et o ssange lle seyo tãto que chegou ata os pees. Et Achiles, cõ grã saña que ouuo, foyo ferir tã cruament et tã sen piadade que a loriga que tragía, pero que moy bõa era, nada nõ lle prestou. Et fézolle passar a lança et o pendón da outra parte per meo dos costados, et parteulle o coraçõ per meo, et deu cõ el morto en terra do caualo. Desy tomou o caualo, que era tã bõo et de tã grã preço que da hũa parte nẽ da outra nõ andaua mellor, et deo a hũ seu donzel que llo gardasse. Et aly foy morto el rrey de Larisa, et os troyãos ouueron ende grã
Fol. 73v pesar. Et ante que sse esta batalla parta, ante // seerá sua morte ben uingada.

Depoys que os troyãos uirõ que el rrey de Larisa era morto, cõ grã pesar que ouueron, leixárõsse correr aos gregos, todos en hũ tropel, et os [gregos] outro tal a eles. Et aly sse juntarõ as azes, et começárõsse a ferir tã sen piadade que logo, a pouca de ora, caerõ y mortos moytos et malchagados. Et os gritos et as uozes erã tã grãdes, et a uolta das feridas et das espadas, que esto seería hũa grã marauilla de cõtar. Et aly nõ aujá mercee nẽ piadade, ca erã mortaes ẽemjgos. Et esto ben pareçerá ante que a noyte ueña, ca assy seerá porlas justas que farã.

Ẽna oste dos gregos aujá hũ rrey de grã prez, et dezíãlle rrey Arcomenis. Et era natural de cõtra terra de Jndia. Et trouxo cõsygo a esta guerra mill caualeyros moy bõos et moy preçados. Et vijnã todos tã ben gisados de todos gornimentos que nehũ rrey nõnos podería mellor gisados trager. Et cõmo era bõo caualeyro de armas, aujá ende grã prez. Et tãto que ueu a Éytor, enbraçou seu escudo, et abaixou sua lança, et fereu o caualo das esporas, et leixousse yr a el a todo seu poder. Et foylle dar tal colpe per çima do escudo que a lãça et o pendón lle fezo seyr da outra parte. Et quebroulle a lança ẽna loriga, que era moy bõa. Et ben podera escusar esta justa, sse fora uẽtura. Mays Éytor, cõmo era ualẽt, por esso nõ foy abalado nẽ mouudo da ssela, ante foy cõtra el quanto o caualo o podo leuar. Et foylle dar tal ferida que lle passou o escudo et a loriga, et passoulle os costados de ánbalas partes, et deu cõ el morto en terra. Et desto ouuerõ moy grã pesar tódoslos gregos, et sabede que, sobre tódoslos outros, que aqueles que erã seus natur[a]es et seus uassalos tomarõ grãde afán et metérõsse a peligro porlo sacar de aly. Et ẽna çima tãto fezerõ que o leuarõ.

Diomedes chegou logo aly cõ seus uassalos moytos et moy bõos, et aly sse fezo

---

28: RTC llano. La. 29: RTC Upas; RTF Hupot. 30: RTC passo. 31: RTC lança de la o. con un p. que. 32: AMS e KMP por; RTC poco y non. 33: ms. pẽes; RTC que le llego fasta los p. Ach. 35: AMS e KMP por; RTC part. cor. 36: AMS e KMP por...boo; RTC tomol el. 38: RTC que lo g. et a. finco m. 41: ms. et os troyãos outro (AMS e KMP non corrixen); RTC correr los gr. t. en tr. et los troyanos otro. 42: RTC ayuntaron. 44: ms. sẽeria; RTC espadadas...contar ca alli. 44-45: ms. mercẽe; AMS e KMP merçee. 45: AMS e KMP eemjgos; RTC noche sea ca. 46: ms. sẽera. 47: AMS ena...Artomenis; RTC dez. el rrey; RTF Orcomenis. 49: AMS boos...vijñan; KMP boos...vijñã. 50: AMS e KMP boo; RTC non podia...armas et auya. 51: RTC prez tanto...e. el esc. et a. la lança. 52: RTC tal ferida por. 53: AMS e KMP por; RTC pendon fizo...quebrantol. 54: RTC si ouyera vent. 55: KMP ualẽt, nõ; RTC por esto. 56: KMP caualo podo. 57: RTC amas p. 59: ms. naturães (así en AMS e KMP). 60: RTC alli en la. 61: AMS e KMP boos; RTC se descubrio un. 64: AMS por...

hũ torneo moy duro et moy sen piadade, en que quebrauã moytas lanças, et falssauã moytas lorigas, et en que moytos caualeyros forõ mortos et malchagados. Et tãtos erã y os mortos que os uiuos nõ aujã ja per hu andar, senõ per sobre elles. Andando Diomedes en tal pressa, veo a el rrey Santipos, que era de parte dos troyãos. Et leixousse yr a el, et deulle tal lançada per meo dos peytos que deu cõ el morto en terra. Et os troyãos rreçeberõ ende grã perda, que o nõ podía tã lygeyrament cobrar.

Quando Éytor ueu que Santipos era morto, tomou ende grã pesar. Et leixousse yr a hũ rrey, a que dezía Palameus, et foyo ferir tã brauament que a lança lle fezo seyr da outra parte perlos costados. Et deu cõ el morto en terra. Et diz a estoria que Palameus foy hũ rrey de alende de hũ rrío a que dizẽ Justaros. Et foy moy rrézeo en esta guerra, et fezo moytos feytos grãdes per suas mãos, et fezera aynda mays, se o Éytor nõ matara.

Estonçe chegarõ aly de parte dos gregos dous rreys, que erã anbos yrmãos. Et anbos forã de hũa madre naçidos en hũa ora, et forã caualeyros moy preçados et moy ualẽtes. Et erã rreys de hũa terra moy uiçosa et moy rrica a que dezía Fásedes. Et trouxerã aa oste moytos bõos caualeyros // de seus uassalos, et moy ben gisados de caualos et de armas. Et a hũ destes dezía rrey Apítofus et ao outro rrey Çedios. Et aujã ontre ssy tã grãde amor que nũca foy quen mayor uisse, ca nũca en nehũ tẽpo do mũdo nehũ deles disso hũ ao outro palaura cõ que lle pesar fezesse, nẽ lle soubo negar nehũa cousa do que ouuesse. Et este rrey Apítofus andaua ẽna batalla moyto esforçado et moy fardido, et tragía en sua mão hũ uenabre claro, et tallaua cõmo hũa naualla. Et quando ueu en cõmo Éytor fazía grã dãno en gregos, leixousse yr a el perla grã pressa moy sañudo, et foylle dar tã grã colpe que o chagou tã mal que a ssela en que Éytor andaua ficou uermella do sange del. Et puxou quanto podo, mays pero nõ o podo derrubar. Et díssolle cõ grã saña:

Fol. 74r

—Uós nos fezestes gran dãno et grã pesar de moytos bõos caualeyros que nos matastes. Mays, sse eu poder, uós o(s) lazeraredes, que eu uos farey yr enpús aqueles que matastes. Et elles auerã grã cõforto, porque seerã uẽgados porla uossa morte.

Et Éytor, quando aquesto oyo, ouuo ende grã pesar. Et disso assy:

—Sen falla, caualeyro, ante que eu pus eles uaa, ante uós et outros trijnta taes cõmo uós seeredes da cõpaña destes que son mortos. Et agora ueeredes que a uossa ameaça uos ualrrá pouco ou nada.

Poys esto ouuo dito, alçou a espada et tã sen piadade o fereu per sóbrelo elmo que o deytou morto en terra do caualo. Et díssolle jogando:

---

por; KMP aujã por...por. 65: RTF Antipon. 66: AMS e KMP por. 67: RTC reç. y tal perd. que non. 69: RTC yr para vn r. que...tan cruamente que; RTF Alamenis. 70: AMS e KMP porlos. 70-71: KMP Palameos; RTC Palamenis; RTF Alamenis. 71: AMS Justarus; RTC un grand rrio; RTF Jotarus. 72: AMS e KMP por. 76: RTC Fosides; RTF Phocidis. 77: ms. ãa; AMS e KMP boos; RTC uass. muy. 78: KMP Apit(-r-)ofus (id. 81); RTC Epitroffus; RTF Epistrophus...Scedius. 80: RTC uno a otro. 81: RTC Epitroffus; RTF Epistroz. 82: RTC claro et agudo commo; RTF cler e trenchant come. 83: AMS e KMP porla; RTC d. a los gr. 85: KMP puxou (-o-) quanto. 87: AMS e KMP boos. 88: RTC uos lo lazdr. ca yo. 91: ms. uãa; RTC yo empos. 92: ms. sẽeredes...uẽeredes; RTC uos seguiredes la c. 94: AMS e KMP por. 97: RTC uos nunca. 98: ms. dõo; RTC Çedius...el

—Yde uossa uja et dizede a esses que mortos son que eu uos envío pera elles porque nũca uos amey.

El rrey Çidios, quando ueu que seu yrmão era morto, fezo por el grã doo, et ouuo ende grã pesar, que a poucas nõ foy morto. Et outrossy os seus uassalos aujã ende grã pesar et grã doo, et todos, cõ grã saña, enbraçarõ seus escudos et abaixarõ suas lanças, et andauã demãdando a Éytor perla batalla. Et diz o cõto que erã mill caualeyros, que nõ tijnã mẽtes senõ por Éytor, et atãto andarõ ata que toparõ cõ el, et cometérõno moy brauament. Et aly rreçebeu Éytor moytas lançadas et moytas espadadas, et tãto mal sofreu que, en pouca d'ora, fora morto ou preso, se lle Eneas nõ acorrera. Mays Eneas chegou logo et tragía cõsygo seteçẽtos caualeyros de taes que ben derõ a entẽder aos gregos que por seu mal aly uẽerã. Estes todos entrarõ per meo dos gregos atropelados, et começárõnos de ferir tã cruament et tã sen piadade que, en pouca de peça, ficarõ y deles moytos mortos et malchagados. Et aquí se uolueu ontre eles hũ torneo moy cruu et moy mortal.

Andando Eneas en este torneo, topou cõ el rrey Anfímacus, que era grã señor et moy rrico et moy ensynado et moy loução. Et foyo ferir de hũa azcũa tã fortemẽt que logo deu cõ el morto en terra, et seu linagẽ et seus uassalos fezeron aly por el grã doo. Et dyz Dayres que el nõ auja fillo nẽ herdeyro, et por ende seu rreyno foy depoys cofondido et destroydo.

En aquela pressa estando, el rrey Çedios cõ seus uassalos et cõ toda sua gente acoytauã et feríã Éytor, tã sen piadade que marauilla era, et penssauã de o chegar a morte.
Fol. 74v Et ben // paresçía que Çedios aujã grã voõtade de vingar a morte de seu yrmão. Et quando ueu Éytor assy estar óntrelos seus, ben coydou que seu deseio acabado era. Et tã rrégeament o cometeu aly que Éytor foy en terra do caualo. Mays leuãtousse moyto agiña et, cõmo era moy ardido et vrgulloso et ualẽt, estaua en meo do cãpo cõmo porquo mõtés ontre os sabujos, et liuraua o cãpo en derredor de ssy, que sse nõ chegaua nehũ a el. Mays enpero eles aujã tã grã voõtade de tomar del uẽgança que nõ aujã del nehũ pauor, nẽ el deles tãpouco. Et, sen falla, se o eles ferirã, cõprárãno moy carament. Estonçe el rrey Çedios disso cõtra Éytor moy sañudament:

—¡Ay, cã mao rrauioso! Çerto, nõ seerá mays uossa uida, et aquí morreredes agora, et tomarey uĩgança da morte de meu yrmão, et cõpraredes agora moy carament o que nos auedes feyto.

Et leixousse yr a el moy sañudo, et alçou a espada, et foylle dar tã grã ferida per çima do escudo que a broca et os crauos lle derribou, et hũ canto do escudo logo foy en terra. Et alçou outra uez a espada, et foylle dar outro colpe per sobre o uisal, mays

---

tant grand; RTF Scedius. 99: KMP outrossy seus; RTC ende tant grand...auyan del grand. 100: ms. dõo. 101: AMS e KMP porla. 102: AMS tijñan; KMP tijñã; RTC tanto. 106: AMS ueeran...por; KMP ueerã...por; RTC vinieron. 108: ms. crũu. 110: ms. parece case Anfimatus. 111: AMS azcuna; RTC tant reziamente que. 112: ms. dõo. 113: KMP djz. 115: RTF Scedius. 116: RTC f. a Ector...lo echar a. 117: RTC grand talante de. 118: RTC uio a E. 119: RTC mas el leu. 120: AMS orgulloso. 121: KMP liurara; RTC entre sab. 122: RTC non auya del. 124: RTF Scedius. 125: ms. sẽera; KMP mao (-et-) rrauioso. 126: RTC ag. car. 128: AMS e KMP por. 129: RTC luego cayo en. 130: AMS e KMP por; RTC la nasol. 131: RTC reboluio. 133: KMP escapades, ficarey. 135: RTC

a ferida nõ foy nada, ca a espada se lle uolueu ẽna mão, senõ Éytor fora malchagado. Estonçe disso Éytor cõ grã saña:

–Sen falla, se uós deste pleito assy escapades, eu ficarey aontado et cofondudo.

Estonçe enderẽçou cõtra el, et alçou a espada, et foylle dar tã grã ferida que lle cortou o braço et os costados ata a çintura. Et Çedios caeu logo morto en terra. Et quantos aly estauã que uirõ aquel colpe ficarõ todos espantados, et fezéronsse todos afora, et dérõlle uagar jaquanto.

172

Cõmo Éytor fuy colpado ẽno cauallo et cõmo o torneo fuy uolto outra uez

Depoys que el rrey Çedios foy morto, Eneas chegou logo a Éytor, et fézoo sobir ẽno caualo. Et aly se começou hũ torneo moy brauo et moy fero. Aly chegou logo Pares cõ vijt mill caualeyros perssiãos, que tragía moy bõos caualos et moy ligeyros; et Poljdamas outrossy, que era moy bõo caualeyro et moy preçado. Et vijña cõ Antenor, seu padre, et tragía suas cõpañas moy bõas et moy ben gisadas. Deyfebus, seu yrmão, outrossy logo aly chegou, et tragía sete mill caualeyros de seus uassalos, moy bõos et moy ben gisados. Et estes todos acorría a Éytor.

Da outra parte dos gregos chegaua el rrey Menelao, que tragía cõsigo grã cõpaña et bõa de seus uassalos. Et el rrey Ajes, et Olixas, et Carges, et Diomedes, et el rrey Archelaus, et el rrey Macaín, et Agamenõ, que era moy sisudo caualeyro. Et todos tragía cõssigo quantos auer podía.

Et poys aly chegarõ et forõ todos ajuntados, aly foy grãde a pressa et o mezclamento, et o torneo foy comunal, et estaua en peso, et foy moy ferido de cada parte. Et morrerõ y moytos bõos, que y morrerõ rreys et duques et cõdes et outras grãdes cõpañas. Et en gisa se uolueu o torneo que seys ou sete uegadas forõ os gregos tirados afora et outras tãtas os troyãos, et per tal passauã todos. Et segundo cõta Dayres, duraro en aquesto ata ora de meodía. Et os gregos se tirarõ estonçe afora, et juntárõsse en hũ lugar, et pararõ as azes outra uez cõmo de cabo. Desy forõ ferir os troyãos tã
Fol. 75r brauament que lles // fezerõ leixar o cãpo, mal seu grado, et fezérõnos entrar perlos carreyros da çidade, que erã estreytos et auessos. Et por ende nõ podía per elles entrar sen grã seu dãno, et moytos deles morrerõ porla pressa, que era grãde.

Et djz o cõto que Achiles andaua en esta batalla moy brauo caualeyro, cõ sua espada ẽna mão, et fazía grã dãno ẽnos troyãos. Et vjo hũ rrey moy rrico et moy onrrado,

---

cost. todos fasta el ombligo et Çedius.

Cap. 172. 1: RTC fue cobrando en el. 3: ms. fezõo. 5: AMS vijnte...boos; KMP boos; RTC traya. 5-6: AMS Polidamas. 6: AMS boo...vijñan; KMP boo...vijña. 7: RTC Dieffebus. 8: AMS e KMP boos. 10: RTC Menalao; RTF Menelaus. 11: AMS Ajas; RTC Aias et Ulixas et C.; RTF Aiaus, reis Ulixes, d'Arges li proz Diomedes. 12: RTC Matoan; RTF Machaon. 14: KMP grãdes. 15: RTC mezcl. el. 16: AMS e KMP boos; RTC muchos ca y. 18: AMS e KMP por. 19: RTC ayuntaronse. 21: AMS e KMP porlos. 21-22: RTC f. meter por las carreras. 22: AMS e KMP por; RTC estrechas et auiessas...ellas. 24: AMS diz. 26: AMS cofremus; RTC onr. que...Euffremus...tollio; RTF Eufe-

a que dezía el rrey Cofremos, et deulle tã esquiuo colpe cõ a espada que lle tallou a cabeça et o auãtal da loriga, et deu cõ el morto en terra.

Et el rrey Príamos, quando esto soubo, ouuo ende grã pesar. Et esso meesmo Éytor, aquel que senpre foy ardido et orgulloso et arrizado et que senpre ouuo prez et señorío sobre todos en armas, quando ueu os seus desbaratados et fora do cãpo, tã grã pesar ouuo ende que a poucas nõ ensandeçeu. Et meteu mão aa espada, et foy ferir ẽnos gregos moy sen pauor, et tã durament os fereu que logo aly leixou mortos dous rreys que erã moy fortes et moy rricos et moy poderosos en seus rreynos. A hũ dezía Elpinor, sseque de Labanor, et ao outro rrey Dornis de Setelía. Estes uirõ a batalla por seu mal, que nũca ja yrã a suas terras. Estonçe esforçou moyto aos seus et cobrarõ o cãpo, et el et tódolos seus outrossy leuarõ y moy grãde affán aquela uez, et gãanarõ y grã prez aquel día.

173

Do acorro que chegou aos troyãos do rrey que tragía o Ssagitario

Estando a batalla en tal peso, chegou aa çidade hũ rrey moy poderoso a que chamauã Pitroflés d'Alisonja, et era moy bõo caualeyro et moy leterado en tódalas artes. Et quando lle cõtarõ cõmo os gregos tĩjnã en barata aos da çidade et do dãno que ja os troyãos aujã rreçebjdo, pesoulle moyto. Et logo, sen outra tardada, pedeu as armas et mãdou armar os seus, que erã tres mill caualeyros ou mays de seus uassalos, et seyrõsse logo fora da uila. Et este rrey tragía en sua cõpaña hũ Sagitario, que era moy brauo et de tal feytura qual uos agora quero cõtar.

174

Das feyturas do Ssagitario

Djz o cõto que este Sagitario era delo enbíjgo a fondo todo (todo) feytura de caualo, et era tã ligeyro et tã corredor que nõ ha cousa que lle fogisse, nẽ outra que o acalçasse. Et do enbíjgo a çima, ẽno corpo et ẽnos braços et ẽno rrostro, todo aujã feytura de home. Mays era tã laydo et tã desaposto que esto sería hũa grã marauilla de cõtar, ca el nõ andaua uestido, mays todo era cabeludo cõmo besta. A façe del era uermella cõmo

---

mis. 28: ms. mẽesmo; RTC (falta et inicial) ouo del grand. 31: ms. ãa; RTC pocas ens. 33: RTC rr. al vno. 34: KMP Dorius; AMS Domis (parece); RTC E. rrey de...Dorius/Dornis? de Satelea; RTF E. del reiaume de Libanor...Dorus de Satelee. 35: RTC ya nunca...esf. los suyos et reçibiolos en el campo. 36: AMS todoslos...gaanaron; KMP todos los...gaañarõ; RTC leu. grand...preçio.

Cap. 173. 3: ms. ãa. 4: AMS e KMP boo; RTC llam. rrey Pitroplos d'Alisolia; RTF d'Alizonie...Pistropleus. 5: AMS tijñan; KMP tijñã; RTC artes quando.

Cap. 174. 2: ms. enbíjgo; RTC del omb. a fondon. 4: ms. enbĩjgo. 6: KMP uermello. 7:

fogo et os cabelos del luzíã assy que semellauã que ardía, en gisa que a tres légoas o podería home deuisar per noyte escura. Et era tã brauo et tã diuidoso et tã espantoso que nõ ha home ẽno mũdo que o uisse que del nõ ouuesse grã pauor et espanto. Et el tragía en sua mão hũ arco, en que nõ auja madeyra, mays era todo feyto de coyros cruus et de neruos engrudidos per grãde arte et per grã maestría. Et era tã forte et tã rrézeo que nõ ha home tã arrizado nẽ tã ualẽt que cõ el podesse tirar, nẽno estender pouco nẽ moyto. Et tragía a sseu lado hũ coldre duro, en que tragía saetas enpenadas de pẽnas de hũas
Fol. 75v aues a que chamã aliriões, // que ha en hũas terras que nõ son molladas, et chámãnas os filósafos terras de Menodía.

175

Cõmo el rrey de Alysonya entrou ẽna batalla

Poys que el rrey Pitroflés d'Aljsonja sayo da çidade, cõ suas cõpañas moy ben gisadas et cõ seu Sagitario, cõmo uos ey cõtado, enderẽçou quanto podo pera hu estauã os gregos, et nõ andou moyto que os achou, ca, sse mays longe da uila estoueran, nõ rreçeberã tã grã dãno. Et os gregos erã ja cobrados en seu cãpo quan[d]o chegou a grã cõpaña del rrey d'Aljsonja. Et tãto que y chegarõ, logo sse leixarõ yr a todo seu poder a ferir ẽnos gregos. Mays elles bẽnos atẽdía et ben lles dauã batalla. Et aquí se começou hũ torneo moy forte et moy perigooso. Et tãtos erã ja mortos de cada parte que toda a carreyra era ende cuberta.

Éytor fazía y grãdes caualarías et dizeruos ey o que lle auẽo aquela uez. Ẽna oste dos gregos auja hũ caualeyro moy bõo et moy cortés, a que dezía Poliçenar. Et era duque de Salamjna et parẽt de Ajes Talamõ. Et andaua ẽna batalla moyto aujuado et moyto orgulloso. Et Éytor, quando o ueu assy andar, leixousse correr a el, et alçou a espada, et deulle hũa tã grã ferida que logo lle deytou a cabeça en terra.

176

Cõmo enssynarõ ao Ssagitario cõmo ffezesse os que
o gardaua et dos feytos que el fez

Qvando Pitroflés de Alysonja ueu que sse o pleito assy uoluja, mãdou aos que guardauã o Ssagitario que lle ensinassen cõmo fezesse. Et elles mostrárõlle logo os gregos et mãdárõlle que lles tirasse et lles quisesse mal. Desy mostrárõlle os troyãos et

RTC quel semeiaua. 8: AMS e KMP por; RTC por la noche. 10: RTC madero. 11: AMS e KMP por...por. 13: KMP coldre d'(-o-)uro; RTC empeñoladas de peñolas. 15: RTF Midi.

Cap. 175. 2: AMS dalisonja. 5: ms. quanto (AMS non corrixe; KMP pon *sic*); RTC quando. 7: AMS benos. 8: ms. perigooso. 10: AMS ena. 11: AMS e KMP boo. 11-12: RTF Polixenarz de la Gaudine. 12: AMS Salamina et parente...auiuado; RTC Aias. 13: ms. quandõo.

Cap. 176. 2: RTC aguardauan. 3: RTC q. el rrey P. 4: RTC que le dexassen et le ens. 7: ms.

dissérōlle que os amasse et fosse de sua parte. Et el entẽdeu ben quanto lle dysserō et fézoo assy. Et seyo logo moy ledo d'ontre os seus, et ya dando grãdes saltos et grãdes uozes, et braadaua, et assoujaua, et daua gritos tã espantosos que esto era hũa grã marauilla, et nō quedaua de lles tirar.

Et os gregos, quando esto uirō que lles assy tiraua et os mataua tã sen piadade, ouueron del moy grã pauor, que todos yan fogindo et acolléndosse aas tẽdas, et el enpús deles, fazẽdo grã dãno et grã perda per u el ya, ca de hũ seu colpe que el tiraua mataua dous et tres caualeyros et quatro aas uezes, assy que, en pouca sazõ, matou çẽ caualeyros dos gregos. Et el deytaua da boca hũa escuma que semellaua chama, et o sseu bafo semellaua que queymaua o ayro. Et por ende forō os gregos fortemẽt desmayados, et nō sabía de ssy parte. Et o Ssagitario, ante que lançasse a ssaeta, enuolujaa en poçoya. Et quando ya perlo ayro, semellaua o ferro dela que ardía. ¿Que uos dyrey? Sen falla, os da oste forã desbaratados, sse aquel Sagitario moyto durara, et por sseu mal delles y uẽera, que tã esquiuo era o mal que lles fazía et tã sen mesura erã as suas brauezas que nō ficara y home dos gregos que morto nō fosse, se lles longament durara; que, en pouco tenpo, matou deles mill caualeyros de ataes que sería bōos óntrelos bōos.

Et nō o poderō mays sofrer, et acollérōsse aa[s] tẽdas, et aly sse defendía; mays
Fol. 76r a defenssa nō lles ualya nehũa // cousa. Et todos erã desbaratados et cofondudos. Et a pouco tenpo forã todos mortos et malafrontados, sse a uẽtura nō fora cōtraria aos troyãos; ca, enpero que sse acollerō aas tendas, nōnos quería leixar os troyãos, ante os quería matar et destroyr. Et elles se estendía, andando ontre as gentes das tẽdas, os hũus andando a pe et os outros a caualo. Et aly andando, rreçeberō grãdes dãnos et moytos forō mortos et moy malchagados, ca aquel ligeyro Sagitario ya per u quería et tornaua et tiraua et fería moy sen piadade et moy perigoosament. Et nō auja y dos gregos tã ardido que moyto nō rreçeasse o sseu colpe. Et nõ auja y loriga tã dobrada, nẽ tã preçada, nẽ tã bōa, nẽ escudo tã forte, nẽ outra arma tã de grã preço que podesse endurar nẽ liurar de morte a aquel que a tragía, nẽ podería nehũa defenssón auer cōtra el.

177

Cōmo Diomedes matou o Sagitario

Quando Diomedes ueu o grã dãno que o Ssagitario fazía, penssou de fogir pera sse gardar del, ca el andaua ja malchagado ẽna cabeça de hũ dardo. Mays cō a coyta

fezõo; KMP d'entre. 8: ms. brãadaua. 10: RTC quando uieron. 11: ms. ãas; RTC del tant grand. 12: AMS e KMP por; RTC empos ellos...que tiraua. 13: ms. ãas. 14: KMP hũ. 15: AMS demayados. 16: ms. enuolujãa; AMS peçoya; RTC en venino et. 17: AMS e KMP porlo; RTC que yua ardiendo. ¿Que. 18: AMS seu; RTC m. y durara. 19: AMS ueeran; KMP ueera; RTC vin. ca tan e. e. el daño que...era la su braueza. 20: RTC fincaua...non fuera...dur. ca en. 21: AMS e KMP boos o. boos. 22: ms. ãa tẽdas; AMS aas; RTC podrian...a las. 23: RTC cosa ca todos. 24: KMP pouco de tenpo; RTC m. o mal. 25: ms. ãas; RTC ca maguer que...quer. y dex. 26: AMS e KMP huus; RTC se deffendian and. 28: AMS e KMP por; RTC et mal llag. ca aquel Sag. 29: ms. perigõosament. 30: RTC golpe ca non. 31: RTC prez. 32: ms. ãaquel; RTC que lo traya...ninguno def.

Cap. 177. 1: RTC mato al Sagitario. 2: RTC fuyr et de sse. 3: RTC mas por la. 4: RTC

grãde et cõ o pesar que auja do grã dano que rreçeberã de aquel Sagitario, nõ sentía aquela ferida senõ pouco. Et jndo correndo per tras hũ tẽdillón, cõ sua espada ẽna mão, quiso assy a auẽtura que encõtrou cõ aquel Sagitario. Et quando o ueu, pesoulle moyto cõ el, pero nõ soubo que fazer, ca auja grã uergonça de sse tornar et fogir; ca, sen falla, grã uergonça seería a home de tã grã gisa de tornar as costas et sse uoluer. Demays que, sse fugisse, yría enpús del mill caualeyros que lle queríã mortalment et o chegaríã de grado a morte, sse podessen. Et por esso nõ quiso fogir, ca de cada parte achaua cõtrario.

O Ssagitario, quando o ueu, começou de dar grãdes braados et a rrinchar tã fortemẽt que toda a terra tremja sso seus pees. Et tẽdeu seu arquo o mays rrézeo que podo, et tiroulle, et foylle dar per meo do escudo, que era pintado de seus synaes, que erã de flores de azur en cãpo d'ouro, tã grã ferida que a ssaeta nõ sse deteuo nẽ ponto ẽno escudo, et passoulle a loriga et os costados anbos. Et a ssaeta sseyeu del et foy caer moy longe. Et Diomedes ficou tã malchagado que per pouco ouuera de morrer, mays a auẽtura nõ quiso que a ssaeta passasse per meatade do corpo. Et leixousse yr a el quanto o caualo o podo leuar et, cõmo era forte [et] ardido, deulle tal ferida per meo dos costados que llos cortou anbos et llos parteu en duas partes. Et o que auja fegura de home ficou logo ẽno chão et o que semellaua de besta andou depoys grã peça.

Et desque os gregos virõ que o Ssagitario era morto, forõ esforçados. Et, sen falla, se nõ fora a bõa auẽtura que ouuo Diomedes, os gregos forã vençudos et maltreytos pera senpre, en gisa que nũca poderã cobrar.

Poys que Diomedes o Ssagitario ouuo morto, todos os da oste fezeron estonçe tãger boziñas et ssoar tronpas et anafíjs a mays poder, por fazer tomar aos seus mayor esforço et mayor ardimento. Et ajuntárõsse todos, et esforçárõsse, et puxarõ os troyãos
Fol. 76v fora d'ontre as tẽdas, et fezéronos // seyr afora perlos chãos. Et aly se uolueu hũ torneo moy forte et moy cruu, atal onde ánbaslas partes sse mal acharõ et rreçeberõ grã dãno. Et forõ y mortos moytos caualeyros.

En este torneo foy morto hũ rrey de grã poder et de grã ualor, a que dezía el rrey Pileys de Paladjna. Et dizeruos ey per qual maneyra. El ueu en este torneo Achiles et, cõmo era caualeyro rrézeo et esforçado et de grãde ardimento, quiso justar cõ el hũ por hũ. Mays el quisso tomar grã feyto et achousse del mal, ca Achiles lle deu tal lançada que lle falssou tódaslas armaduras, et deu cõ el morto en terra do caualo.

---

et por el pesar...reçibia. 5: AMS e KMP por; RTC tras de un. 6: RTC con el Sagitario. 8: ms. sẽeria; RTC et de sse. 9: RTC empos el. 10: RTC a la muerte...esto...fuyr et de. 12: ms. brãados; RTC et el S. q. lo uio dio g. bal. et com. de rreninchar. 13: ms. pẽes; RTC retremja...mas teso que. 14: AMS e KMP por; RTC p. a sus. 15: RTC que el dardo non. 16: RTC et el dardo salio. 17: ms. ãauẽtura; AMS e KMP por; HT ventura (reaparece en [Diome]des). 18: AMS e KMP por; RTC por la m. 18-19: RTC cau. p. leuarle. 19: ms. forte ardido; AMS e KMP por; RTC (e HT) f. et fard. 20: RTC e HT et lo p. 21-22: RTC sem. bestia...pieça fasta que lo derribaron los gr. desque cobraron et fueron esf.(HT despues fasta). 23: RTC (e HT) ventura...m. et confondidos para. 25: RTC (e HT) t. los omnes de. 26: ms. anafíjs; KMP soar; RTC tocar boz.; HT tocar las bozinas...para fazer. 28: AMS e KMP por los; RTC e HT s. alla por los. 29: ms. crũu; HT t. tã f. et tã c. et atal o. se a. las p. mal; RTC o. se a. las p. mal. 30: HT m. buenos cau. 31: RTC e HT et en. 32: AMS e KMP por; RTC e HT Peleys...t. a Ach.; RTF Phileus...Palatine. 34: HT vno el mas et q. armar grãt. 35:

Et quando Éytor ueu esto, tomou ende grã pesar. Et fereu o caualo das esporas, et foy ferir Achiles, et Achiles a el. Et cõmo anbos erã orgullosos et sañudos, tã durament sse feriro das lanças ẽnos escudos que as lanças foro feytas en peças, et elles anbos foro dos caualos en terra. Mays Achiles, que era moy ligeyro, leuãtousse moy toste primeyro, et meteu mão aa espada, et foy tomar o caualo de Éytor, a que dezí[ã] Galatea, et começou de sse tornar co el moyto agiña. Et, sen falla, se o el podera trager ata os seus, el seýra por bon caualeyro et acabara moyto de seu talẽt. Mays Éytor, quando lle veu tomar o caualo et yrsse co el, ouuo ende grã pesar, et começou a chamar os seus yrmãos. Et dyssolles assy:

—¿Hu os bõos caualeyros et fardidos et ualẽtes? Aquí sse mostre a uossa proheza et o uosso prez, et nõ o leixedes leuar por nehũa gisa; ca nũca prazer nẽ alegría auerey, sse o el assy leua. Mays uós tomade tal afán et fazede per tal gisa que me liuredes o caualo.

Poys Éytor ouuo esto dito, os troyãos começaro de agillar tã fortemẽt et co tã grã poder que toda a terra estremeçía per u yan. Et en mao punto moytos aquel día uiro aquel caualo, ca moytos bõos caualleyros fardidos et de grã prez foro por el mortos et malchagados. Et sabede que esta perfía durou moyto, que os de parte de Achiles no quería que o Éytor leuasse et os de Éytor ante quería morrer que o Achiles leuasse. Et sobre esto foro quebrãtados moytos elmos preçados, et falssados moytos escudos, et desmachadas moytas lorigas, et moytos bõos caualeyros que y foro derribados et mortos. Mays os bastardos, yrmãos de Éytor, o tomarõ per grã força et grãde ardimento, et mostrarõ aly moy grã ualentía et grã proheza, et derõ logo o caualo a sseu yrmão et a sseu señor Éytor.

178

Cõmo Antenor fuy preso

[O]vando Achiles ueu que o caualo tomarã, a poucas fora morto se o nõ ujgara per algũa maneyra, ante que esta batalla fosse acabada. Et lançou mão en Antenor, hũ dos bõos caualeyros que auja en Troya, et, mal seu grado, leuoo preso, onde os troyãos ouueron grã pesar. Mays Polidamas, seu fillo, ouuo mayor pesar que todos, desque

---

RTC e HT t. de ençima del c. 36: RTC e HT esto uio. 37: RTC f. a Ach. (id. HT erã amos). 38: RTC e HT fechas pieças. 39: AMS leuantouse; RTC toste en pr. 40: ms. ãa...dezia (KMP non corrixe); RTC dezian; HT deziã Galetea. 41: .RTC com. a t. (id. HT lo pud.). 42: KMP quando veu. 43: AMS yrse; RTC uio leuar el c. tomol ende (id. HT tomo). 44: AMS dissolles. 45: AMS e KMP boos; HT et los b. 47: AMS e KMP por; RTC e HT f. en tal. 49: RTC e HT esto ouo. 50: AMS e KMP por; RTC o ellos yuan; HT do ellos yuã en tan mal. 51: AMS e KMP boos. 52: AMS e KMP porfía; RTC e HT mucho ca los. 55: AMS e KMP boos; RTC cau. fueron derr. en el campo muertos; HT cau. f. derr. et m. en el capo mas. 56: AMS e KMP por; RTC (e HT) bast. sus hermanos... por muy grand f. et por grand. 57: RTC (e HT) alli grand...dieronlo luego a ssu. 58: RTC e HT et su.

Cap. 178. 2: ms. Dvando; AMS Quando...uingara; HT cau. le tomarõ. 3: AMS e KMP por. 4: ms. leuõo; AMS e KMP boos; HT preso ende los. 5: RTC ouo muy mayor; HT f. lo ouo muy

soubo que Achiles o auja preso. Et porque el nõ esteuera aly hu seu padre fora preso, tijñasse por desauẽturado, ca ben coydaua el que mellor fora defendudo et que o nõ leuarã tã a sseu saluo, sse el estouera presẽt. Et a todo seu poder quería cometer pera
Fol. 77r liuralo, sse podesse, et todo // seu coydado et toda sua força era sobre este feyto. Et, sen falla, el lles fezera carament cõprar esta prigón, sse a noyte tã çedo nõ chegara. Mays ja [de] ánbalas partes começauã a partir a batalla quanto podía. Et leuauã grã afán cada hũus en tirar os seus afora o mays sen perígoo que podía. Et assy o fezeron, ca sse forõ os gregos pera suas tẽdas et os troyãos pera a çidade.

179

Agora leixa o cõto a falar da quinta batalla por falar de cõmo os gregos tomarõ esforço et cõssello por liurar a el rrey Toas

Desque os gregos forõ acollidos a ssuas tendas, cõmo uos ey cõtado, el rrey Agamenõ, que era prínçepe et caudillo delles, mãdou chamar a tódoslos nobres señores da oste pera falar cõ elles. Et despoys que os ouuo ajuntados, começoulles a rrogar o mays aficadament que el podo que puñassen de acabar o que começado aujã, et sse cõbatessen moy ben et moy sen pauor. Et díssolles assy:

–Senores, eu sõo ben çerto et ben seguro que a moy pouco tenpo uos uerrá moy grãde ajuda do rreyno de Messa et nossa oste creçerá de cada día et nossa fazẽda toda agora ualrrá mays. Et poys nós este feyto começamos cõtra troyãos, por Deus, nõ lle demos nehũ uagar ata que deles tomemos uẽgança, nẽ os leixemos folgar ata que entẽdamos que elles an o peor da batalla et nós o mellor, et que os ajamos presos ou uẽçudos ou cõquistos. Et sse parardes mẽtes ẽna merçee que nos os deus fezeron, entẽderemos que por nós son et do nosso bando, ca nos anpararõ de aquel diabro espantoso et pauoroso et mao que nos cõbatía brauament et nos maldesbarataua, en maneyra que, sse durara ata agora, todos foramos mortos ou presos ou uẽçudos. Et, sen falla, se nõ fora por Diomedes, toda nossa fazẽda fora maldesbaratada et o día d'oie foramos aontados pera senpre. Et Diomedes deue deste feyto a auer grã prez et déuelle de seer moy gradesçudo do moy grã feyto que oie cometeu, et cõmo foy ualẽt et fardido. Mays el fezo todo seu dereyto, ca don Tideus, seu padre, foy o caualeyro mays fardido et mays gerreyro et mellor en armas que nũca çengeu espada, nẽ que ouuo mayor prez nẽ ma-

---

m. 6: RTC e HT q. lo Ach. 7: AMS tijñasse; KMP tijña sse. 8: RTC el fuera y pr.; HT leuara...el y fuera presente...acometer. 9: KMP liura*la. 11: ms. ja anbalas (AMS non corrixe); RTC ya de amas partes; HT lleg. et mas ya de a. las p. 11-12: HT podiã cada. 12: ms. perigõo; AMS e KMP huus. 13: HT p. su çibdat.

Cap. 179. 1: RTC e HT c. de f. 1-2: HT por falar...Toas falta. 4-5: RTC (e HT) t. los grandes señ. para. 6-7: AMS conbatessen moy sen pauor. 7: HT syn piadad et. 8: AMS e KMP señores eu soo; RTC (e HT) t. nos u. grand. 9-10: RTC toda hora ualdra; HT todauia ualdra. 10: RTC e HT les. 11: HT falta desde vengaça. 13: ms. merçẽe; KMP fezeron, (-ben-) ent.; RTC fiz. bien ent. 14: RTC et de n. 15: RTC comb. grauemente et. 18: ms. ãauer...sẽer; RTC aont. et confondidos para... f. auer...deuel seer. 19: RTC oy começo et. 21: RTC ouo meior prez. 22: RTC nombradia. 23:

yor nomeada. Et por ende gisado he que o bon fillo semelle ao bon padre. Demays, señores, a uẽtura nos ajudou tãto que meteu en nosso poder et en nossa prijón hũ dos bõos caualeyros et mays sabedor de armas que auja en toda esta terra, et que tijña mayor lugar ca el rrey, ca este era o mays priuado que el rrey auja et cõ quen mays falaua suas poridades, et por seu cõssello fazía troyãos quanto fazía. Et ben oy dizer que este nos faria fazer preytesías cõ aquelles da çidade a nossa voõtade et cõmo ffosse grã nossa onrra. Mays pero somos nos maltragudos por el rrey Toas, que noslo tẽen ẽna çidade preso.

Estonçe torn[ou]sse cõtra Achiles et díssolle assy:

—Señor don Achiles, nós faremos grã bondade de auermos al rrey Toas por Antenor, que uós meesmo prendestes. Et ben sey eu que grã ben uos ende uerrá et grãde on-
Fol. 77v rra et a nós // grã proueyto et grãde ajuda, ca moyto he bon rrey et rrico et onrrado. Et ben sabede[s] que, depoys que o perdudo ouuemos, cada dia fomos enflaqueçendo. Et agora seernos ya grã força et grã rrecobramento, sse o ouuessemos por Antenor cobrado, et fazernos edes en esto moy grãde ajuda.

Depoys que Agamenõ ouuo acabada sua rrazõ, Achiles disso que lle prazía moyto et que era moy ben et o outorgaua. Et quantos sijã ẽno cõssello agradesçérõllo moyto, et ouuéronllo por ben, et quisérõlle por ende mellor. Et esta fala acabada, poserõ dez mill caualeyros que rroldassen a oste aquela noyte. Et en esto traballarõ ata que foy manãa.

Et os da çidade jazía moy quedos et moy sen uolta, mays erã moy agraueados por Antenor, que era preso. Mays sobre todos el rrey Príamos auja ende grã pesar et grã saña. Et moytos auja grã pauor de lle fazeren algũ mal, mays pero auján cõforto que lle nõ faría senõ ben por el rrey Toas, que elles tijnã preso ẽna çidade. Outros falauã en pleito do Sagitario, et dezía que rreçeberã y grã perda, ca, sse hũ día ssoo lles durara, a çidade fora desçercada et a terra quita et liure do mal et da guerra que sofrerã, et os gregos cõprarã moy carament o dãno que lles feyto auja.

Outrossy fezeron moy grã doo por el rrey Enfremjs et por Vpos et por Dorastalos et por Poleus, que erã quatro rreys de grã poder et moy bõos caualeyros en armas. Et os tres deles matoos Achiles et o outro matoo Diomedes, cõmo uos ey cõtado. Et ben semella rrazõ que, hu quatro rreys morrerõ, outros moytos caualeyros et outra gente mjuda deuja morrer. Pero grã cõforto lles era porque forã moy ben uẽdudos. Et Éytor matara por hũ seu yrmão sete, dos quaes erã os seys rreys et hũ duque preçado. Et a hũ chamauã rrey Artomonjs, et ao outro rrey Elpinor, et el rrey Dornis, et el rrey Pala-

---

RTC la auentura nos a. oy tanto. 24: AMS boos...tijñan; KMP boos...tijña; RTC de los meiores cau. 25: RTC l. que el. 28: AMS e KMP teen. 30: ms. tornarõsse (KMP non corrixe; AMS pon *sic*); RTC tornaronse. 31: RTC fariemos...auer nos al. 32: ms. mẽesmo; RTC uos oy pr. et b. se que. 33: KMP prouyeto. 34: ms. sabede (AMS e KMP non corrixen); KMP dia somos; RTC sabedes. 35: ms. sẽernos; RTC grand esfuerço et. 36: RTC f. yedes grand a. 37: AMS acauada; RTC A. su r. ouo ac. Ach. 38: RTC gelo gradesçieron. 39: RTC et touieronlo por b. et q. siempre por e. m. esta. 40: AMS e KMP manaa. 41: RTC falta et inicial. 43: RTC fazer. 44: AMS tijñan; KMP tijñã. 45: ms. ssõo; KMP soo; RTC fabl. el pl. 48: ms. dõo; AMS enfremis...dorastalus; KMP Upos...Dorascalos; RTC desi otr. f. grand...Euffremjs...Upor...Dorascalus; RTF Eufemis, Hupot le grant... Astor, Menestren e Antif. 49: AMS boos; KMP Poleios...boos; RTC Pileyes; RTF Phileis. 50: ms. matõos...matõo; KMP ben me semella; RTC mato...mato. 52: RTC deuian...uend. ca E. 53: RTC por su...et al vno. 54: KMP Arcomonjs (parece -t-)...Dorius (parece Dornis); RTC Arcomenis...Do-

menis, et el rrey Pítrofos, et seu yrmão rrey Çidios, et demays o bon duque preçado, a que dezíã Políxeno. Estes sete matou Éytor per suas mãos ẽna quinta batalla.

Outrossy Eneas matou y hũ rrey moy nobre et moy forte, a que dezíã rrey Anfématus. Et era moy ualẽt et moy arrizado. Et porque diz o prouerbio "mal de moytos cõforto he", por ende os troyãos aujã grã cõforto da morte dos quatro rreys que perderã, por aquelles outros sete que os gregos aly perderã.

Outrossy Polidamas auja grã pesar et grãde onta por seu padre Antenor, que era preso, et ben poso en seu coraçõ que, sse en outro día manãa ouuessen batalla, que matarían tal rrey por que sua saña fosse apagada ou por que seu padre fosse rrendudo ou uẽgado, se os gregos o matassen ẽna prijón.

180

Agora leixa o conto a falar desto por cõtar da sesta batalla

En outro día de manãa, começou o día escuro et ventoso, et neuaua. Pero, desque o ssol se foy leuãtando, foysse tirãdo a neue, et fezo o tenpo moy claro et moy bõo. Et os da uila armárõsse todos et seyrõ ao cãpo, sen mays tardar. Et os da oste de grado quiserã folgar aquel día, sse poderã. Mays, poys uirõ que aly nõ auja al, forõ ao cãpo hu
Fol. 78r ja // os troyãos estauã atẽdendo.

Et depoys que aly todos forõ ajuntados, caualeyros bõos anteposérõsse de ánbalas partes, et abaixarõ as lanças, et cobrírõsse dos escudos, et leixarõ correr os caualos a ssy, et fórõsse ferir. Et aly se uolueo hũ torneo brauo et forte et dultoso et perigooso moyto, que en pouca de ora forõ tãtos mortos et feridos et derribados, da hũa parte et da outra, que nõ auja cõta; ca as cõpañas erã grãdes de todas partes et aujãsse grã desamor et grã saña. Et tã grãde era a uolta et os alaridos que mays nõ poderíã, et cada hũ puñaua en fazer caualaría et feytos assynalados.

Et aly veeriades falssar lorigas preçadas, et quebrãtar moytas lanças, et as espadas rretenjã ẽnos elmos, et tã grãde era o rroydo et a uolta que por nehũa gisa hũ nõ podía oyr ao outro. Et tã grãdes erã ja os rríos do sange, dos mortos et dos chagados, que nõ ha home que o podesse osmar nẽ dizer; ca, segũdo cõta Dayres, que nõ mẽt, tãtos forõ os caualeyros que y forõ mortos aquela ora, que sse nõ poderíã cõtar senõ a millares ou a çẽtos.

Et os gregos forõ y moy bõos esta uez, et ajudárõsse moy ben. Pero, sse dano feze-

---

rius/Domis? et rrey; RTF Orcomenis...Dorius...Alamenis. 55: AMS Pitrofus; RTC et rrey; RTF Epistroz...Scedius. 56: AMS e KMP por; RTC Polixenar; RTF Polixenarz. 57-58: KMP Anfemacus (parece -t-); RTC (e RTF) Anfimacus. 59: KMP conforto. 60-61: RTC p. otrossi. Mas Pol. 62: AMS e KMP manaa; RTC si otro. 63: RTC f. redemido o.

Cap. 180. 1: RTC c. de fablar...c. la s. 2: AMS e KMP manaa; RTC dia en la mañana...ventosiento por vna grand ventisca buelta con nieue que fiziera mas pues que el sol (falta en). 3: AMS e KMP boo. 5: RTC que al y non a. fueron. 7: AMS e KMP boos. 9: ms. perigõoso; RTC fueron ferir. 10: RTC mucho ca en. 12: RTC que mayor non. 14: ms. vẽeriades. 15: RTC era y el r. 15-16: RTC g. non p. uno o. a otro. 16: RTC los arroyos de la s. 18: RTC pudieran...mill. et a. 20:

ron, carament o cōprarō. Et de ánbalas partes ouuo y gran dãno. Et nō foy y tal que nō perdesse y señor ou amjgo ou parẽt. Et este torneo durou o día todo, et foy a perfía tã grãde que a nō podo partir senõ noyte. Et despoys que a noyte uẽo, moyto aduro sse partirō d'ende. Et os de Troya forō tornados a ssua çidade moy tristes et moy agraueados, et os gregos outro tal.

Aquela noyte nō foy y tal que rrijsse, nẽ sse gabasse do que fezera, tãto forō todos maltreytos. Et os gregos sse toueron por auiltados et ouuerō grã saña, porque os troyãos os uẽerã demãdar a ssuas tẽdas et lles mataro moyta de sua cōpaña. Et todos jurauã que, per força, os tomarían et lles queymarían a uila. Mays ora sse chega o tenpo en que as fortes profeçías de Casandra et as auẽturas esquiuas et perigoosas serã cōplidas, ca esta profeçía cada día creçe et nō mjga en nehũa cousa, et he tã crua et tã mortal que ẽno mũdo nũca tal foy, nẽ ha de seer.

181

Cōmo os gregos erã descōfortados por sua fazẽda, que empeoraua de cada día

Esta estoria he da moy grã batalla que ouueron en este día, en que morrerō moy bōos caualeyros de ánbaslas partes.

Conta a estoria que os da oste erã ferament agraueados et sañudos, porque sua fazẽda nō adeãtauã, nẽ podía acabar o por que uẽerã, ante aujã moyto perdido, ca eles achauã gente forte et braua, et que defendíã moy ben sua terra et a ssy meesmos, et que os desbaratauã de maa gisa et lles fazíã moytas uezes leixar o cãpo, a mao seu grado. Et demays desto sabíã que elles tijnã sua çidade atã forte et tã ben bastiçida de uiandas et de gente que nō aujã que temer. Demays, cada día lles creçía moy grãde ajuda et moy grãde acorro, et nō erã mjgados de nehũa cousa, ante estauã auōdados moyto de todo o
Fol. 78v que aujã mester. Et por esta rrazõ tódoslos gregos // erã moyto enoiados et moyto enfadados da guerra, et rrepentíãsse moyto porque a aujã começada, et moy de grado sse partirã dela et sse yrían pera suas terras, sse o fazer podessen sen uergonça. Mays todo esto nō he nada, ca per força cõuẽ que aquelo que dos déoses he ordenado que sse cũpra et aja fin. Et Colcos, o moy bon sabedor agoyreyro et leterado lles preegaua de cada día, et os cōfortaua, et dezía taes rrazões per que elles erã esforçados et ficauã en seu coraçõ.

AMS e KMP boos; RTC daño y fiz. 22: AMS e KMP porfia; RTC todo ca fue. 23: KMP depoys. 24: RTC p. ende. 26: ms. rrijsse. 27: AMS se. 28: AMS ueeran; KMP ueerã; RTC tr. vinieron... mataran muchas de ssus compañas. 29: AMS e KMP por; RTC agora. 30: ms. perigōosas. 30-31: RTC esta porffia cada. 31: AMS minga; RTC mingua ning. 32: ms. sẽer.

Cap. 181. 1: KMP per. 2: RTC emp. cada. 3: AMS e KMP boos; RTC ou. este. 5: KMP cōta. 6: AMS ueeran; KMP ueerã; RTC endelantaua. 7: ms. mẽesmos; RTC fallaran. 8: ms. mãa. 9: AMS tijñan; KMP tijñã; RTC ellos que t. 11: AMS mingados; RTC est. mucho ab. de. 12: ms. rrazõ (parece rrazõo). 14: RTC partirian. 15: AMS por; KMP por...que os deoses. 15-16: AMS cunpla. 16: KMP sabedor (-et-) ag.; RTC Colcas...sab. ag.; RTF Calcas. 17: AMS e KMP por; RTC et les dezia.

182

De quanto tenpo durou a sesta batalla

Conta Dayres, que nõ mẽt, en sua estoria, que esta sesta batalla durou viĵt días, que nũca sse día meteu en medio que nõ lidassen a grã perfía et que nõ morresen moytos caualeyros, de hũa parte et da outra. Et forõ aynda triĵta días entregament, que nõ ouuo y trégo[a] posta nẽ outorgada. Et en este tenpo lles aueerõ moy fortes auẽturas, et fezeron torneos moy fortes et perigoosos, et moytas estremadas caualarías et colpes moy estrayos. Et moytos caualeyros de grã prez forõ y mortos et presos et malchagados et oõtados et maltreytos, que a estoria nõ cõta per seus nomes. Et Éytor et Achiles justarõ moytas uezes, hũ por hũ, quando a pe, quando a caualo, et moytas vezes forõ chagados et derribados. Mays aynda nõ chegou o día perigooso que ha de uĩjr et que nõ pode moyto tardar. Outrossy Polidamas nõ auja oluidada a prijón de seu padre, ante andaua en esta guerra tã brauo et tã orgulloso que ben daua a entẽder aos gregos que lle sentía o coraçõ da prijón de seu padre. Et ben carament lles uẽdeu o pesar que del auja.

183

Cõmo os gregos et os troyãos erã agraueados porlo odo(o)r dos corpos dos mortos

Djz o conto que, ante que fossen passados os trijnta días, cõmo uos ey cõtado, a terra era cuberta de mortos. Et os rríos corrían ja tintos de sange dos que nõ erã aynda enterrados nẽ queymados, cõmo era o costume. Et jazía ja tã podridos et dauã de ssy hũ tamaño fedor et tã poçoado que todo o ayre era corrõpudo et turbado. Et por esta rrazõ auja todos tãtas enfermidades et de tãtas maneyras et de tã estrañas que jazía todos assy cõmo mortos, que nõ podía aquel cheyro tã mao endurar, nẽ ha ẽno mũdo m[a]estre tã bõo que podesse goreçer o chagado que jazía cõtra a parte du ya aquel fedor. Et se aquesto nõ fora, nũca trégoas forã demãdadas nẽ outorgadas entre elles, mays por nehũa gisa nõ podía ja endurar nẽ sofrer este mal, tã grãde era.

Cap. 182. 3: AMS porfia...morressen; KMP porfia; RTC et en que. 4: RTC de la una...fueron oy tr. d. entr. en que. 5: ms. trego; RTC non fue tregua pedida njn...muchas fieras au. 6: ms. perigõosos; RTC torneos muchos et pel. et mucho estr. 7: RTC golpes estr. et m. buenos cau. 8: AMS e KMP por; RTC maltraydos. 10: ms. perigõoso; AMS uijr; RTC uezes fincaron ende llag. 13: AMS que lles; RTC que se s. mucho de la. 14: RTC p. que le fecho auyan.

Cap. 183. 2: KMP per lo; RTC por el mal olor. 4: RTC sangre dellos ca non. 5: AMS podridos que dauan; KMP jazia tã. 6: KMP torbado; RTC fedor tant. 8: RTC muertos ca non...aquel olor tan. 9: ms. mãestre; AMS maẽstre tan boo; KMP mãestre tã boo.

184

Cõmo os gregos demãdarom trégoa

Agora diz o conto que Agamenõ mãdou chamar tódoslos altos prinçepes da oste et, poys que os ouuo todos ajuntados, díssolles tal rrazõ:

–Señores, ben entẽdemos cõmo nõ podemos sofrer per nehũa maneyra esta pestilençia, nẽ este mal, ca, se nos moyto dura, a toda gisa a morrer nos cõuerrá; ca este odor nos cofonde et nos mata, en tal gisa que os mellores et os mays esforçados de nós son ja tã flacos que nõ poden tomar armas nehũas, sse adur nõ. Et por moyto que nos queyramos cõbater nõ auemos per hu senõ sobre mortos. Et por ende, señores, queria et terría por cõssello de demãdarmos trégoa // por tres ãnos. Et outorgémoslas por tãto tenpo. Et en este comedio poderemos soterrar et queymar aqueles que jazẽ mortos ẽno cãpo, et a terra ficará liure, et o ayre mao tollersse á, que nos tẽ poçoados et cofondidos, et uerrá outro ayre linpo et fresco et claro, que guaresçerá os que son enfermos. Et este cõssello uos será bõo et proueytoso, sse o uós por ben touerdes.

Fol. 79r

Estonçe rresponderõ todos a hũa uoz que era moy ben, et outorgárõno moy de grado.

185

Cõmo Diomedes et Vlixas forõ a Troya demãdar trégoas

Depoys que todos acordarõ ao conssello que Agamenõ deu, enviarõ aa çidade Diomedes et Vlixas, que demãdassen as trégoas. Et elles forõ ala moy de grado, et forõ en çima de seus caualos et bẽ armados de todas armas. Et quando elles erã ja ben a çerca da çidade, seyo cõtra elles hũ troyão, que era bon caualeyro et moyto ensynado. Et díssolles assy:

–¿Quen sodes, que assy andades de noyte armados? Rrógouos que me digades ende a uerdade, ca ben me semella que fazedes pouco rrecado en andar tal ora soos; ca, sse agora mester ouuerdes acorro, nõ sey onde uos veña. Et ben creo que nõ estades longe de auerdes mester acorro, ca, ante que nehũ de uós torne aa oste, ante lle eu darey tal ferida que nõ he tã forte a loriga que trage que lle eu nõ faça porta per u lle saya a alma.

Cap. 184. 1: AMS demandaron; RTC treguas. 2: KMP djz; RTC A. fizo llamar. 3: RTC pues los. 4: AMS e KMP por. 5: RTC pest. et este...dura en toda...conu. et este. 7: ms. nos entreliñado; RTC armas si...que quer. 8: AMS e KMP por; RTC señ. ternia. 9: RTC demandar nos treguas. 10: KMP podremos. 11: RTC apoçoñados. 12: RTC claro et g. 13: AMS e KMP boo; RTC cons. nos/uos?

Cap. 185. 1: KMP Ulixas. 3: ms. ãa; RTC cons. de Ag. emb. a la villa a D. 4: RTC et a V. 4-5: RTC grado et yuan cauaigados en sus cau. 5: RTC b. çerca. 9: ms. sõos; RTC rrec. de andar. 11: ms. ãa; RTC auer...dare yo. 12: AMS e KMP por; RTC yo en ella non. 13: ms. ãalma. 14: ms.

Diomedes, quando o ueu, começou de sorrijr, et díssolle assý:

–Señor caualeyro, uós sodes home de prestar et, quando uos eu uj falar, logo entẽdj' uossa fazẽda. Et se nosso feyto assý está en rrecado, cõmo uós dyzedes, nós estamos en forte perígoo. Mays, ssy Deus uos ualla, dizédenos, se uos prouuer, ¿por que nõ auedes de nós pauor de rreçeberdes de nós dãno en esto que nos ameaçastes? Mays pero, se per uós nõ uẽ primeyro, nõ ajades de nós rreçeo, nẽ que temer da nossa parte. Et uós sabede que os gregos nos enviarõ acá a el rrey Príamos cõ mãdado, et prázauos de nos yrmos cõuosco ante el. Et nós víjmos por trégoas et por paz. Et as trégoas que demãdamos son por tres ãnos, sse al rrey prouger, por soterrar et queymar os mortos.

Delõ, quando esto oyo, rrespondeu assý:

–Sen falla, eu creo ben que aos troyãos prazerá moyto, ca nós assý somos coytados cõ aquel mao odor que nõ podemos auer cõssello. Et eu de grado yrey cõuosco ante el rrey. Mays témome que me porrá culpa porque uós assy andades armados, mays por dano que me ende cresca nõ leixarey de me yr cõuosco. Et ben sey que uos cõprirá moyto, ca ferament sodes desamados dos desta çidade. Des oymays caualgade sen pauor, ca, sse Deus quiser, nõ aueredes estoruo nehũ que eu nõ seia o primeyro.

Estonçe Vlixas, cõmo era de bõa palaura, gradesçeullo moyto, et prometeulle que, sse uisse lugar et tenpo, que llo galardoaría moy ben; ca moytas uezes cõteçe ao home que lle uẽ grã prol et grãde ajuda d'alý onde o el nõ aspera. Et por ende diz o prouerbio: "amjgo, faz ben et nõ cates a quen".

186

Cõmo os messageyros chegarõ a el rrey Príamos et lle contarõ sua m[e]ssagem

[O]uando os da çidade uirõ que Delón ýa giando aqueles caualeyros que ýan en
Fol. 79v messagẽ, moyto lle pregũtauã // cõmo víinã ou quen erã. Mays os caualeyros nũca lles falauã nehũa cousa, ca Delón rrespondía por elles et lles dezía hu ýan ou a que. Et tãto andarõ todos tres ata que chegarõ ao paaço del rrey Príamos. Et achárõno comendo et cõ grã caualaría. Et sijã y cõ el seus fillos Éytor et Deýfebus et Pares et Troylos et ben tres mill caualeyros outros. Et de todos elles nõ auja dez que nõ touessen colpe de espada ou de lança ou doutra arma. Et ben pareçía que erã moy bõos caualeyros et que so-

---

sorrijr; RTC q. esto oyo com. a s. 15: RTC yo oy fablar. 16: AMS dizedes; RTC assy recude commo. 17: ms. perigõo; RTC fuerte pleito mas. 18: AMS e KMP por; RTC reçebir. 19: RTC ayades reç. que. 20: RTC e. a aca. 20-21: RTC plegauos de uos tornar connusco et de nos leuar ant'el ca nos. 21: AMS e KMP vijmos. 22: RTC q. nuestros m. 23: RTF Dolon. 25: KMP cõsello. 27: RTC rescresca...de yr. 28: RTC des. en esta ç. desde. 29: RTC est. njn enoio que. 30: RTC et estonçe... prometio que. 31: RTC tiempo et logar...gal. bien. 31-32: RTC cont. que viene a o. g. pro. 32: RTC onde la non. 33: RTC prou. antigo: faz.

Cap. 186. 2: ms. massagem. 3: ms. Duando; AMS Quando; RTC yuan por m. 4: AMS vijñan; KMP viiñã; RTC m. muchos los/les! preg. quien e. o a que yuan mas los dos c. griegos non les. 5: RTC et dezia o yuan et a. 6: ms. pãaço. 7: AMS sija...seu fillo; RTC con el grand...Diefebus. 8: RTC auya y diez. 9: AMS e KMP boos; RTC eran buenos. 10: RTC en la batalla...señalados, que

frerõ moyto en batalla, que assy andauã synalados das mallas das lorigas; pero, cõ todo esto, estauã tã calados et tã sen uolta que esto era hũa grã marauilla. Et erã tã ben penssados et tã ben seruidos que nõ podería mellor.

Estõçe entrarõ os caualeyros que vijnã cõ o messagẽ. Et Vlixas, que era moyto ensinado et moy cortés et moy entẽdudo, mays que todos aqueles que erã ẽna oste dos gregos, et estando en pe, disso al rrey sua messagẽ, segundo que lle Agamenõ auja mãdado, et tã altament que tódoslo oyrõ. Et el rrey Príamos lle rrespondeu que atẽdessen ata que sse leuãtassen de comer, et depoys que lles daría rrecado.

187

Cõmo el rrey Príamos ajuntou seus príncepes a cõssello sobre as trégoas que demãdauã os gregos

Depoys que el rrey Príamos et sua caualaría sayrõ de comer, mãdou chamar todos seus criados, et díssolles en cõmo os gregos lle demãdauã trégoa. Et começou sua rrazõ en esta maneyra:

–Señores, os gregos uos envía pedir trégoas ata tres ãnos acabados, por ssoterrar et queymar os mortos, de que rreçebẽ grã dãno, et nós meesmos outrossy, por rrazõ da sua odor. Et segundo me a mj semella, tenpo era de folgar algũus días, se o uós por bẽ touerdes, ca moytos ha ontre nós malchagados et os mays son quebrãtados et fraquos, mays que nũca forõ. Et ben me semella que nõ poden sofrer este mal de cada día. Mays agora diga cada hũ de uós o que touer por ben.

188

Do cõssello que dou Éytor

Desque el rrey Príamos acabou sua rrazõ, todos disserõ que sería moy ben, et próuuolles ende, et loarõ moyto aquel cõssello. Mays Éytor por nehũa rrazõ nõ quiso esto outorgar. Et rrespondeu assy:

–Señor, fáçasse o que uós por ben touerdes, mays a mj nõ semella que ben he que lles tã grã trégoa demos, ca uós ben sabedes que os gregos son moyto atreujdos et moyto enganadores, et móuẽnos hũa pleytesía moy sen prol pera nós. Pero sua entẽçõ

---

bien deuyan seer coñosçidos et las sus fruentes andauan señaladas et escriptas de las mallas. 11: RTC esto todos seyan tan. 13: AMS vijñan; KMP vijñã; RTC et est. 15: RTC gr. est. 16: RTC mand. tan...atendiesse. 17: RTC que saliesse de...quel d. respuesta.

Cap. 187. 1: AMS e KMP prinçepes. 3: RTC salio...mando el rrey llamar. 4: RTC sus priuados et. 6: AMS soterrar. 7: ms. meesmos. 8: AMS e KMP alguus; RTC olor. 9: RTC son muy quebr. 11: RTC que y tou.

Cap. 188. 1: RTC E. dio. 7: RTC nos ca la su. 8: AMS e KMP teemos. 9: AMS e KMP por-

he que nós que comamos et guastemos tódaslas cousas do basteçemento que tẽemos et perlo que deuemos gorir: pan et vjño et carne et fariña et outras cousas per que nos deuemos mãtẽer. Et, sen falla, esta folgança he moy dãnosa pera nós, ca elles nos an tollidos os portos do mar, per u nos chegauã as ujandas de todas partes. Et por ende nõnos cõpre esta trégoa estando ençarrados, ca depoys que a trégoa seỹr, cõuerrá de [n]os cõbater cõ elles de cada día. Et esto he grã mĩga nossa. Et ben pareçe agora que grã
Fol. 80r sua prol fezeron da trégoa que demãdarõ outra uez. Et agora mĩgárõlles // as viandas et quérenas yr demãdar preto ou longe, huquer que as achar possan. Et sabede que esta trégoa que a demãdan elles cõ grã coyta que an. Demays he moy grãde, ca assaz auõda tres meses pera soterrar et queymar os mortos et sãar os chagados. Et cõmoquer que eu os gregos nõ coñosco, pero ben entẽdo que sua prol demãdan. Mays uós por esto nõ leixedes de fazer o que uos prouuer et eu o outorgo, ca ben entẽdo que sería grãde orgullo et pouco siso querer eu cõtradizer o que prouuesse a uós et a estes outros señores.

189

Cõmo as trégoas forõ outorgadas por tres ãnos

Depoys que Éytor ouuo dita sua rrazõ, el rrey Príamos pregũtou aos outros rreys et prínçepes que y sijã. Et falarõ moyto, et trastornarõ sobre este cõssello ante que a trégoa fosse dada, nẽ outorgada. Mays pero, ẽna çima, outorgarõ a trégoa. Et aos mays deles prazía da trégoa perlongada, ca todos erã moy cãssados et lassos et anojados, et moytos dos chagados deseiauã moyto de folgar. Et el rrey, quando esto entẽdeu, outorgou a trégoa por ssy et por tódoslos de sua parte. Et Vlixas et Diomedes outorgárõna de sua parte porlos gregos, et de ánbalas partes prometerõ que a gardassen moy ben. Poys esto ouueron liurado, tornárõsse os gregos pera sua oste. Et elles aujã moy bõo lũar et moy claro. Et Delón ỹa cõ elles et, poys que os ouuo deytados de todas as barreyras, díssoĩles assỹ:

–Señores, des oymays uos poderedes yr a uosso saluo, quer passo, quer agiña.

Estonçe espedírõsse anbos de Delón, et chegarõ a ssua oste, et cõtarõ aos gregos cõmo a trégoa era dada et outorgada del rrey et de toda sua parte. Et desto forõ os gregos moy ledos, ca moyto lles era mester.

---

lo...por. 10: AMS manteer; KMP mãteer. 11: AMS e KMP por u. 12: ms. de uos (AMS e KMP non corrixen); RTC de nos c. 14: KMP Et mĩgarõ lles. 15: KMP perto; RTC quieren yr demandarlas çerca o. 17: AMS e KMP saar; RTC et para sanar. 18: KMP cõnosco; RTC non los coñ.

Cap. 189. 4: RTC çima todos ot. 5: AMS prolongada; KMP porlongada. 7: RTC por toda su. 8: AMS ambalas. 9: AMS e KMP boo. 10: RTF Dolon; RTC echados fuera de. 12: RTC desde...quier a passo. 13: RTC et est. 13-14: RTC gr. en commo. 14-15: RTC f. muy l. los gr. ca.

190

Cõmo queymarõ et ssoterrarõ os mortos
que jazíã ẽno canpo

Desque as trégoas forõ postas et outorgadas, cõmo uos ey cõtado, tã ben os da çidade cõmo os da oste vẽerõ ao cãpo a queymar et soterrar os mortos que y jazíã. Et cada hũ andaua catãdo seu amjgo ou parẽt, se o y perdera, pera fazerlĩe aquela onrra que lle fazer podesse. Et tomauã os corpos et deytáuãnos hũus sobre outros, et fazíã grãdes mõtes deles. Desy yan aos mõtes por leña et tomauã grãde affán en tragerla. Et fazíã grãdes fugeyras et queymauã aqueles corpos. Et esta queyma durou quinze días, que nũca quedou de día nẽ de noyte. Et estes fogos erã tã feos et tã negros que toda a terra era ende escura et aneuoada, et dos fumes que ende sayan erã cheos os uales et os mõtes et os cãpos et as serras. Et os ossos dos mortos estalauã et rressoauã fortemẽt. Et o fedor era tamaño et tã perigooso que nõ ha home que o sofrer podesse, nẽ sse aly podesse achegar, mẽtre aly aqueles corpos ardíã. Et en esto tomarõ grãde affán, tã ben os de dentro cõmo os de fora. Et fezeron grãdes doos et chãtos por seus amjgos. Et aly acharõ dous rreys que jazíã mortos óntrelos outros et nõ os poderã achar
Fol. 80v tã agiña. Et leuárõnos ende et metérõnos // en nobres moymentos, quaes pertẽesçíã a rreys.

191

Agora leixa o conto a falar de cõmo os mortos forõ queymados por cõtar cõmo os troyãos afortelezauã sua uila

Conta a estoria que, desque o cãpo foy liure dos mortos, vẽo hũ uẽto moy mãsso et moy bõo et apurou todo o ayre. Et aqueles que leuarõ moy grãde afán aujã ja moy grã sabor de folgar. Et aujãno moyto mester. Mays os troyãos nõ quedauã noyte et día por afortelezar sua uila, et leuãtarõ motas moy altas, et fezerõ cárcouas moy fondas, et adubarõ moy ben os muros per u erã baixos, et tódaslas cousas en que entẽderõ que a uila poderíã mellor afortelezar, todo o fezeron ben et conpridament.

Cap. 190. 1: RTC q. los m. et sot. los que. 4: AMS veeron; KMP veerõ; RTC et a sot. 6: AMS e KMP huus; HT (reaparece en)ençima de otros. 7: RTC gr. montones desi (id. HT en la traher). 9: HT nũca fizierõ al synõ quemar dia et n. estos. 10: AMS fumos. 11: AMS sserras; RTC et sonauan; HT entallauã et sonauã. 12: ms. perigõoso. 13: RTC llegar; HT podrian llegar m. aquellos. 14: ms. dõos; RTC (e HT) et grandes llantos. 16: AMS perteesçian; KMP perteesçiã.

Cap. 191. 1: KMP cõmo troyãos; RTC c. de f.; HT c. de f. en c. 2: AMS afortelezaban; RTC (e HT) fortaleçian. 4: AMS e KMP boo; HT mãso et muy puro et apuro...afan et auiã. 6: AMS fondos; RTC enfortalesçer...carc. grandes et muy; HT enfortalesçer...et leuarõ motas. 7: AMS e KMP por; RTC ad. bien los m. a do eran (HT m. do). 8: KMP todo fezeron; RTC (e HT) que a la...enfortalesçer.

Das [ui]stas que fezerõ os da çidade cõ os da oste

Hun día auẽo assy que os da oste poserõ sua uista cõ os da çidade. Et el rrey Príamos cõ tódoslos seus da sua parte seyo fora a hũus grãdes chãos. Et el rrey Agamenõ outrossy chegou y cõ tódoslos grãdes señores da oste, éntrelos quaes vijnã Achiles et Menelao et Polidamas et Ajes Talamõ. Et poys y forõ ajuntados, falarõ moytas cousas et moujã moytas pleytesías, mays nõ quería os deuses que fossen outorgadas; ca nõ foy y nehũa pleytesía moujda que outorgada fosse, senõ tãto que derõ el rrey Toas por Antenor. Et os gregos forõ moy ledos cõ el rrey Toas, et outro tal os troyãos cõ Antenor.

Pero, ante que sse partissen, Colcos, o agoyreyro, que aujã hũa filla moy fremosa et moy cortesa et de grã nobreza, a que dezía Breçayda, rrogou a Agamenõ et a outros rreys et grãdes señores da oste que a pedissen a el rrey Príamos et a trouxessen pera a oste, que aly ficara en Troya quando sse el sayra; ca el ben entendía que a uẽtura era moy cõtraria aos troyãos, et queríalles grã mal. Et por esso nõ quería que sua filla mays uiuesse ontre elles, nẽ pereçesse cõ elles.

Et os rreys pedirõ a donzela, cõmo lles Colcos rrogou. Et sobre esto disserõ et rretraherõ ante moytas cousas, mays os troyãos deostauã Colcos et dezía del moyto mal, dizẽdo que fezera grãde aleyue et grã trayçõ et grã couardía de os leixar assy et de sse yr pera os gregos, seẽdo ontre elles moy rrico et moy preçado et moyto onrrado. Et el rrey Príamos juraua perlos dioses que, se o ẽna mão collesse, que el lle daría maa morte et desonrrada, et o faría arrastrar et espedaçar a coas de caualos. Et, sse esta sua filla nõ fosse tã bõa donzela et tã sabia cõmo era, ja fora queymada et desnẽbrada por elo mays de mill uezes. Pero, cõ todo esto, tãto disserõ et rrogarõ a el rrey Príamos que llela ouuo de outorgar. Et disso que sse fosse, se quisesse, et demays disso que nũca os dioses quisessen que ẽna sua çidade ficasse cousa que a Colcos pertẽesçesse.

Cap. 192. 1: no ms. parece que di claramente iustas, pero AMS e KMP puxeron uistas. RTC vistas...hueste et commo dieron el rrey Toas por Antenor; HT vistas. 2: RTC e HT sus uistas. 3: AMS e KMP huus; RTC (e HT) todos los rreyes de su...llanos el. 4: AMS vijñan; KMP vijñã; RTC venia; HT uenia. 5: RTC Menalao et Polidarius et Aias (HT Polidarias); RTF Menelaus, reis Telamon, reis Aiaus. 6: HT mouierõ. 7: HT al rrey. 10: RTC e HT Colcas; RTF Calcas. 11: ms. ãagamenõ; RTC grand nombradia a...et otros; HT g. nõbradia...B. et rrogo Ag. 12: ms. perãa. 13: AMS cuando. 14: RTC e HT queria que mas. 15: HT paresçiese. 16: RTC e HT Colcas. 17: RTC d. a Colcas (id. HT c. et mas). 19: HT ellos rrico. 20: AMS e KMP porlos. 21: ms. mãa; RTC e HT desp. a cauallos. 22: HT nõ fuera tã. 23: RTC e HT por el mas. 24: KMP ss quisesse. 25: AMS e KMP perteesçesse; RTC nunca dios quisiesse...Colcas (id. HT ç. fiziese).

193

Das palauras que ouuerom Achiles et Éytor, estãdo ẽnas bestas

Estando en aquelas uistas, Achiles foy veer Éytor, et forõ cõ el ben çẽ caualeyros ou mays dos mellores da oste, ca nõ ouuo y tal que nõ fosse rrey ou almjrãte ou duque.
Fol. 81r Da outra parte vĩjnã cõ Éytor a frol da caualaría // dos troyãos, ca yan cõ el quantos bõos caualeyros fardidos et preçados aujã en Troya. Et poys todos forõ ajuntados, começarõ a rrepetir et cõtar as prohezas et caualarías que hũus et outros aujã feytas, et falauã daqueles que forã desbaratados et afrontados. Aly dezía en quaes lydes forã mellores ou peores, et quaes justarã, et quaes sse ende partirã, et quaes fogirã, et quaes tornarã. Et cõtauã quaes forã chagados et quaes os chagarã, et quaes forã colpados ou colparã, ou quen ou cõmo, et en qual batalla gãañou bõo prez ou m[a]o. Desy falauã dos que forã mortos. Et hũus outorgauã et os outros cõtradezía, et hũus rrijã et os outros se assañauã. Et estando elles en aquesto, tornou Achiles cõtra Éytor et díssolle assy:

–Don Éytor, nõ me acordo que nũca en nehũ tenpo uos uisse senõ armado et sañudo cõtra mj, tãto que he hũa grã marauilla. Et cada uez achey en uós justa moy forte et moy dura, et, se me uós de longo tenpo amades, ben pareçe en meu escudo et en mja loriga, de que me uós moytas uezes quebrastes os laços. Et se me eu nõ podera gardar ou defender da força dos uossos braços, ben me semella que me cõuẽera de prender morte a uossas mãos. Mays porlos dioses uos juro, don Éytor, et desto uos faço ben firme, que eu farey todo meu poder en me guardar de uós. Et por vẽgar a morte de Patróculos traballarme ey quanto poder, ca uós posestes grã pesar ẽno meu coraçõ en quanto eu ujua. Pero ben çerto sõo que o cõprarédes carament et meu deseio será conprido. Et ben pode seer que nõ seerá tã çedo cõmo eu quería. Mays en toda gisa cõuẽ que seia, ca uos nõ podedes de mj gardar, se me a uẽtura nõ mjga. Et eu coydo a fazer en gisa que uos leuẽ en leyto da batalla. Et, sen falla, se amjude saydes da çidade et vẽerdes aa batalla, eu veerey o dia que cobijço, que uossa morte jaz en mjas mãos.

Quando esto oyo Éytor que lle Achiles dezía, foy moy sañudo et rrespondeulle assy:

Cap. 193. 1: AMS ouueron; HT das...ouu. falta. 2: RTC (e HT) en las uistas. 3: ms. vẽer; RTC en aquestas uistas...a E.; HT en estas uistas...a E. 4: HT hueste que nõ. 5: AMS vijñan; KMP vijñã; RTC e HT E. toda la. 6: AMS e KMP boos. 7: AMS e KMP huus; RTC a rretraer et...et las cauallerías...fechos/fechas? auyan (HT fechas). 8: RTC f. de quales fueran d. o af.; HT fablarõ quales f. d. et a. et ally. 9: HT m. et p. et q. justauã. 10: HT fuerõ llag. o quales; RTC llagados o quales. 11: ms. mão; AMS gaañou boo...mão dessy; KMP gaañou boo...mao; RTC golp. et quien; HT g. et q. et cõmo. 12: ms. rrĩjã; AMS e KMP huus...huus; RTC (e HT) fueron...et otros...et otros. 13: KMP outros assañauã; RTC deziele. 16: RTC e HT fallo. 18: KMP se em; RTC quebrantastes...pudiere; HT lor. que...quebrantastes. 19: AMS conueera; KMP cõueera; RTC conuerria. 21: KMP gardar; RTC (e HT) toda mj puña en. 22: RTC (e HT) e ende quanto...cor. para en. 23: AMS e KMP soo. 23-24: AMS conplido. 24: ms. seer...sẽera; RTC e HT querria. 25: RTC si mj uentura...c. f. (HT sy la mj u.). 26: HT lieue. 27: ms. ãa...vẽerey...cobĩjço; AMS e KMP veerdes; RTC (e HT) uenides...cobd. ca uuestra...en las mis. 28: RTC (e HT) q. E. oyo aquello que A. 30: RTC

–Don Achiles, se uos eu desamar, nõ faço torto, que rrazões ey por que. Pero nõ uos quero fazer longa rrazõ, mays pésame porque me tãto desamades et a uós tãto esforçades. ¡Ssy Deus uos ualla, pártasse esta guerra por mj et por uós! Et se me poderdes cõquerer ou uẽçer en cãpo, os troyãos leixarã esta terra et yrã buscar hu ujuã. Et desto uos farey omenagẽ et uos farey fazer quaes segurãças uós quiserdes. Et uós outro tal fazede a mj. Et sse uós tal sodes et tãto ualedes cõmo coydades, esto nõ deue a ficar por uós. Et estonçe uẽgaredes uosso despeyto, et tiraredes o grã doo que tragedes en uosso coraçõ, et enmẽdaredes os tortos que uos teño feytos. ¡A[y], Deus, que grã ben seería que sse fezesse assy cõmo eu digo, que por nós anbos ou por cada hũ de nós escapassen de morte quantos an de peresçer en esta guerra! A mj praz que esto seia feyto o día da manãa por nós anbos, se uós quiserdes.

194

Cõmo Achilis outorgou a batalla [a] Éytor

Depoys que Éytor ouuo acabada sua rrazõ, Achiles ouuo grã saña. Et disso assy:

–Çerto, en quanto eu viua, senpre serey aontado, sse esto por mj ficar, ca me seería desonrra pera tódoslos días de mja uida. Mays logo, sen outra detardança, veñan
Fol. 81v as // arrafẽes da uossa parte, et eu logo farey vijr as da mja. Et mãdade logo trager as armas et entremos ẽno cãpo, ca eu nõ quero outro prazo. Et sabede que desto nõ me farey afora per nehũa maneyra.

195

Cõmo os gregos nõ consentyrõ que Achilis et Éytor hũu por hũu sobre este feyto lydassem

Depoys que estas rrazões forõ acabadas, partírõsse de aly todos. Et os gregos se forõ pera sua oste, et os troyãos tornárõsse pera sua çidade. Et os gregos falauã cõ Achiles en feyto desta batalla, et os troyãos sse chegauã a Éytor et fazía outro tal. Et de cada parte dauã moytos cõsellos, et dezía moytas rrazões sobre este feyto, cada hũ o que lle

---

yo he desamor non f. t. ca rraz.; HT sy yo t. fago en vos des. uos lo sabedes ca rraz. 31: RTC et uos; HT t. me desmayades et vos. 33: RTC (e HT) o me vençer...yrse an. 35: RTC e HT deue f. 36: ms. dõo; RTC (e HT) tir. un grand. 37: ms. adeus (AMS non corrixe); RTC ay d.; HT ay... sera. 39: RTC e HT g. et a. 40: AMS e KMP manaa.

Cap. 194. 1: ms. batalla eytor (AMS non corrixe); RTC bat. a E.; HT falta aquí o título. 2: RTC (e HT) ouo su r. ac. Ach. 3: AMS certo; HT s. desonrrado sy...mj et ca. 3-4: ms. sẽeria. 4: RTC e HT de la mj. 5: AMS arrafees...vijr; KMP arrafees; HT uen. los de. 6: HT desto yo nõ. 7: AMS e KMP por.

Cap. 195. 1-2: RTC E. lid. uno; HT cõmo A. otorgo la batalla a E. 2: KMP per. 3: KMP rrazones; RTC (e HT) part. alli. 4: HT tornarõ. 5: AMS se. 7: RTC e HT del pleito A. 8: AMS e KMP

mellor semellaua. Pero ẽna çima do feyto Agamenõ et os outros señores de Greçia nõ cõsentirõ per nehũa gisa que Achiles lidasse cõ Éytor, nen quiserõ põer toda sua fazẽda en auẽtura da batalla deles anbos. Et desto pesou a Achiles, et ỹasse moyto queixando, et dezí[a] que o auiltauã et o desonrrarã de maa gisa de nõ querer alỹ auẽturar o corpo de hũ caualeyro. Et asañiousse moyto, et disso que nũca lles mays faría ajuda.

Os troyãos fazía uolta grãde sobre este feyto. Et despoys que o oyrõ, as donas et as donzelas da çidade ouueron ende tã grã pesar que mayor nõ podería, porque auja pauor. Et nõ quiserõ cõsentir por nehũa maneyra que sse Éytor cõbatesse. Todos comunalment puñaua en estoruar que nõ fosse esta batalla, senõ el rrey Príamos, que nũca tã solament en feyto nẽ en senbrãt mostrou que lle pesaua, et, se porlos gregos nõ ficara, nõ mj̃gara per el. Pero, cõ todo esso, Éytor logo aquela ora demãdou as armas et quisera seỹr ao cãpo, sen mays tardar. Mays tãto fezeron da hũa parte et da outra que a batalla nõ sse fezo.

196

Agora leixa a estoria a falar desto por cõtar cõmo Breçayda fezo seu doo

Ja auedes oydo cõmo el rrey Príamos auja prometudo aos gregos Breçayda. Et aquí afirma Dayres que Troylos a amaua mays que a ssy meesmo, et auja grã pesar et grã coyta porque a quería leuar pera a oste, que el auja en ela posto todo seu amor et todo seu coydado. Et ela outro tal a el. Et fazía por ela tãto que mays nõ podía. Et esto nõ era cousa encuberta, que todos o ssabía. Mays quando ela soubo que, en toda gisa, lle conuerría leixar a uila et yrsse pera a oste, ouuo ende grã pesar et grã coyta ẽno coraçõ, qual nũca ouuera desque naçera, nẽno podía auer mayor. Et tã grã deseio auja de Troylos que nũca quedaua chorãdo et dando grãdes sospiros. Et, en queixándosse, dezía:

– ¡Cõmo a uẽtura foy desmesurada et esquiua cõtra mj̃, en querer que eu seia desterrada da çidade en que naçí, et partirme de aqueles cõ que foy criada et da cousa do mũdo que eu mays amo, et yrme pera hu nõ coñosco rrey nẽ cõde nẽ duque nẽ outro home que me faça onrra nẽ ben! Et des oiemays os meus ollos nũca sse enxugarã chorãdo, et senpre uiuerey triste et sen prazer. ¡Ay, meu señor et meu amjgo Troylos! ¿et
Fol. 82r que será // da asperança que en uós auja et do uosso amor moy grãde? Ca, sen falla,

por. 9: ms. ãachiles; AMS de batalla; RTC de bat.; HT de batalla...peso mucho Ach. et yu. quex. 10: ms. deziã (KMP pon *sic*)...mãa; AMS dezia; RTC (e HT) dezia. 11: RTC (e HT) un solo cauall. 12: RTC tr. otrossi f.; HT et los tr. otrosy fazian...que los oy. 13: HT ende grãt p. tãto que...pod. pero que a. 14: KMP nehĩa. 17: AMS e KMP por; RTC aquessa hora; HT finc. mẽguara...aquesa. 18: AMS de hũa; HT quiso.

Cap. 196. 1: ms. dõo; JC como Breçaida; RTC est. de fablar...fazia; HT dexa el cuẽto de ffablar...ffazia. 2: JC como...avia; RTC P. prometio; HT en cõmo...prometio. 3: ms. mẽesmo; JC avia. 3-4: RTC (e HT) gr. c. et g. pes. 4: JC avia; RTC hueste ca el; HT h. et ca el a. p. cõ e. todo. 5: RTC e HT tal en el. 6: RTC e HT enc. ca t. 7: ms. peraa; HT guisa conu. 8: JC nõno...avia; HT pudiera. 9: AMS dezja; HT dizia asy. 10: KMP (-Ay, mesquiña-), cõmo; JC mĩ; RTC ay, mesquina commo...yo assi sea (id. HT esq. et desm.). 11: RTC con qui fuy. 12: AMS connosco; KMP cõnosco. 13: JC homen; RTC desde. 14: JC senõr...amigo. 15: AMS uoso; JC avia; RTC e HT nuestro.

nũca ẽno mũdo será cousa que uos tãto de coraçõ ame cõmo eu, et moyto deuo desamar a el rrey Príamos, ca moy grã pesar me fezo quen me assy enviou da uila. Et, se me os deuses dessen a morte ante da manãa, en esto seyría da coyta et do pesar en que sõo.

197

Cõmo Troylos et Breçayda fazíã seu doo quando se partíã

Aquela noyte uẽo Troylos veer Breçayda et albergarõ anbos. Et cada hũ quería cõfortar ao outro do pesar et da coyta que lle uijã auer, et nõ podía, ca ben sabía en toda gisa que, sol que o día fosse claro, seríã partidos pera senpre, en gisa que nũca ja mays aueryan de ssy prazer nẽ folgura, assy cõmo soyan. Mays toda aquela noyte passarõ a sseu talẽt. Et cõ grã coyta que aujã ẽnos coraçoẽs, quando lles nẽbraua que sse aujã a partir, seyanlles as lágrimas perlas façes. Et aly nõ aujá orgullo nẽ uergonça nehũa, ante maldizíã a quen os metera en tal coyta et en tal pesar et o que partira tã grãde amor. Et des aly desamou Troylos mays mortalment os gregos, et lles fezo carament cõprar a ssayda de Breçayda, ca mays de mill caualeyros tomarõ por ende morte cõ suas mãos. Et nõ rreçeauã al ja tãto cõmo veer vĩjr a manãa, et ben lles semellou que, desque naçerã, nũca uirã noyte tã pequena.

198

Dos gornymentos de Breçayda

Outro día de manãa, depoys que o día foy claro, ouuéronsse anbos de partir, querendo ou nõ. Mays esto fezeron elles cõ moy grã pesar, cõmo aqueles que sse moy de coraçõ amauã. Et a donzela sse gorneu moy ben, o mays apostament que podo, pera yrsse, pero moyto cõtra sua voõtade. Et poso en suas maletas seu auer, et vesteusse moy rrica-

---

16: JC como; RTC (e HT) tant de. 17: RTC (e HT) ca grand peccado fizo sobre mj que me assi. 18: AMS e KMP manaa...soo; JC manáá...sóó; RTC mañana esto seria quiça de p. et de c. en (HT seria de grat p. et de grat c.).

Cap. 197. 2: RTC partieron; HT ovierõ a partir. 3: ms. vẽer; RTC (e HT) n. fue T. u. a B. 4: ms. uija; JC víía; AMS podian; RTC a otro; HT al o. et del...c. que auia et. 6: JC como; RTC (e HT) nj folgarian assy. 7: JC talẽte...aviã (2 v.); AMS coraçoes. 8: AMS e KMP porlas; JC pelas ...avia; HT a. de p. 9: JC maldizia aquẽnos; RTC et al que; HT et al que partierã. 10: RTC e HT desde; JC ay...mortalmente...caramente. 11: HT Br. et ca...tom. ende m. por sus; RTC m. por sus. 12: ms. vẽer; AMS vijr a manaa; KMP manaa; JC rreceavã...como v. vĩir a manáá; RTC (e HT) commo uenir. 13: RTC desde que.

Cap. 198. 2: AMS e KMP manaa; JC manáá; HT dia mañana...amos a p. 2-3: KMP ouueron sse grã (salto). 3: JC como; RTC (e HT) se tant de. 4: JC apostamente; RTC g. bien; HT guarnjçio. 5: JC voontade; HT sus aueres. 5-6: JC rricamente. 6: JC como. 7: AMS penna; JC penna ar-

ment, et quérouos dizer cõmo: ela uesteu logo hũ brial moy nobre, que era de hũ moy fremoso pãno a que dezía diaspe, cõ listas de ouro metido. Et era forrado en pẽna armjña. Et arrastráualle del per terra hũa moy grã partida, et tã ben lle estaua que esto era hũa grã marauilla.

Depoys cobría hũ mãto de hũ tal pãno, diz a estoria, que este foy o pãno mays marauilloso que ẽno mũdo foy feyto. Et fezérono hũas encãtadores da t[e]rr[a] de Jndia per tã grã m[a]estría et per tal maneyra que sete uezes ẽno día se tornaua de outras colores moy diuerssas, ca el paresçía hũa uez tã uermello cõmo hũa rrosa moy uermella, outra uez paresçía tã brãco cõmo hũa frol de lilio, outra uez amarelo, outra uez jndio, outra uez preto, outra uez color de çeo, outra uez de tamaña mezcladura et tã fremosa que grã marauilla era. Demays aujá en el semellanças et feguras de quantas anjmalias et bestas ẽno mũdo son. Et en todo o tenpo era fresco et fremoso, tãto que nõ podía mays.

Tal era o mãto da donzela qual uos eu dixe. Et hũ grã m[a]estre de terra de Jndia, que ensynara a don Colcos hũ grã tẽpo, lle enviara este mãto. Et todos os que o viján qual era et per qual maneyra et per qual engeño fora feyto, tijnãno por grã marauilla. //
Fol. 82v Mays pero, cõ todo esto, a pẽna do mãto mays preçada et mays marauillosa era que outra que nũca home uisse, ca ela era en ssy enteyra, que en ela toda nõ aujá peça nẽ costura.

Et diz a estoria que era de hũa besta a que dezía uẽdialos, et ujue en terra de Ouriẽt. Et cõmoquer que a pel dela moyto ualia et seia de grã prez, moyto mays ual o osso et de mayor preço he. Et a pel he tal que nũca Deus ẽno mũdo fezo erua nẽ frol nẽ rrosa que ẽno m[ũ]do uiua de color que en ela nõ achassen, se a catar quisessen. Et hũa gente saluagẽ que ha cõtra Ouriẽt, en terra de Çenofolj, moy layda et de feytura moy estraya, prenden estas bestas a moy grãde affán et a moy grã perígoo et moy poucas uezes. Et dizeruos ey en qual maneyra.

En aquela terra en que elas uiuẽ son as caẽturas tã grãdes et tã sen mesura que aqueles que aló uan a poucas nõ arden, et y nõ ha áruol nẽ outra cousa hu possan achar

---

miña; HT metidas...aforrado. 8: AMS e KMP por; HT vna grãt. 9: RTC una muy grand. 10: JC panno; HT et despues...mãton. 11: ms. da torre (AMS e KMP non corrixen); AMS encantadoras... India; KMP en-cãtador*as*; JC India; RTC q. nunca en el...unos enc. de tierra de (id. HT Yndea). 12: ms. mãestria; AMS por...maẽstria et por; KMP por...mãestria (-sic-) et por; JC máéstria; HT meest. que sete. 13: AMS e KMP diuersas; JC como; HT cõmo a rrosa outra. 14: AMS indio; JC como...Indio; RTC lis; HT c. a f. de lis. 15: KMP uez, tamaña; RTC uez tam.; HT uez mezcl. tã vermella et tã. 16: AMS semellanzas; JC avía...animalias. 16-17: HT anjm. ẽno. 17: JC bestias; RTC podian; HT todo este tenpo el era tã fr. que. 18: ms. mãestre (KMP pon sic); AMS maẽstre... India; JC máéfstre...India; HT mãton...direy vn grãde m. que era en terra. 19: ms. vijan; JC víían; RTC Colcas...que uiujan qual; HT Colcas...t. et lle...mãton; RTF Calcas. 19-20: HT que vian en que man. 20: JC manera...feito tííñãho; AMS por...por...tijñãno; KMP por...por...tijñãn*o. 21: JC e AMS penna. 21-22: HT mar. pero a enpenadura do mãton era mais...mar. que n. õme ẽno mũdo outra tal veo et toda era ent. et sen nẽgũa cost. 22: JC homen...avia. 24: JC vive; RTC dindialus; RTF dindialos; HT dyndialos...terra Or. 25: JC ouriente et como quer. 25-26: HT valia o osso della he de m. preço et. 26: RTC prez; HT q. deus nũca e. m. criou e. 27: ms. mudo; JC mũdo; AMS mundo; RTC rosa njn cosa que...fall. quien la c. quisiesse; HT nẽ rr. nẽ flor nẽ cousa viua...ach. quẽ catarla quisese. 28: JC ouriete...Çenofoli; HT hũa bestia saluagẽ...Ceñofolli; RTC Çenofolli; RTF Cenocefali. 29: ms. perigõo; AMS prendeu; HT estr. et e. b. prendenas a...a grã p. et poucas. 30: RTC he por qual; HT en que man. 31: HT elles...caẽt. moy gr. 32: HT ala van que per pouco

soõbra. Et aqueles que aló uan, tomã rramos de bálssamo et léuãnos, de que fazẽ cabanas en que sse asconden todos moy ben, en gisa que, quen ẽna cabana nõ entrar, nõ veerá deles nada. Et a besta, quando chega aly, cõ caẽtura grãde que ha, quando vee aquela soõbra, nõ ha ẽno mũdo morte nẽ peligro nẽ dãno que rreçee, nẽ ueerá cousa de que sse tema. Et uaysse deytar en aquela soõbra por dormir et por folgar. Et aquel que estonçe jaz ascondudo ẽna cabana mata aquela besta. Et aas uezes uẽ ende a peligro porla caẽtura, que he grãde.

Et a pẽna do mãto, que he grãde, desta donzela he da pel desta besta, cõmo uos ey cõtado. Sabede que ẽno mũdo nõ ha ençenço nẽ frol nẽ bálssamo nẽ outra cousa que tã bõa odor aia cõmo esta pẽna. Et a pẽna he mays delgada que hũa pẽna armjña. Et a ourela do mãto era de hũa besta que ujue ẽno parayso terreal, que he gotada de gotas jndias et jalnes, et son tã caras et tã poucas que diz a estoria que nũca ende forõ achadas ata dez. Et os teixelos do mãto forõ de rrobijs moy craros et moy preçados, et tan preçiosos erã que nũca foy home que tã nobres uise.

199

Cõmo se Breçayda espedeu da cidade

Breçayda assy guarnida et apostada, assy cõmo uos ey cõtado, espedeusse da rreyna Écuba et das outras donas. Et pesou moyto a todas de sua yda, et senaladamẽt porque sse quitaua de sua cõpaña, et a Elena mays que a todas. Et choraua moyto cõ grã coyta et cõ grã pesar que auja de sua partida, ca moyto era a donzela cortesa et ensynada. Et quantos a uijan yr, todos aujã tã grã pesar que mayor nõ podía. Desy caualgou en çima de hũ palafrén moy bõo et tã preçado que nõ foy quen mellor uisse.

Et seyrõ cõ ela tres dos fillos del rrey; et, se me algẽ pregũtar quaes erã, eu llos dyrey, ca erã Troylos et Deyfebus et Pares. Et Troylos a tomou perla rrédea, sospirãdo moyto, et foy falando cõ ela ata que toparõ cõ os da oste, que a vijnã rreçeber. Et quan-

---

estan que nõ a. et aly nõ...cousa que faça s. 33: HT leu. cõsigo et fazẽ. 34: ms. nõ entrar (nõ entreliñado); RTC cab. entrare; HT ascondan moy...que ajnda que outro entre e. cab. nõ veera. 35: ms. vẽera...vẽe; RTC con ardura gr.; HT cõ gr. ardura quando. 36: ms. rreçẽe nẽ uẽera; JC danno; HT pel. que. 37: HT cousa que se rreçee nẽ de...et folgar. 38: ms. ãas; HT que jaz a. en aquela cabana...et moytas vezes ben a grã pel. 39: RTC porla que. 40: AMS penna; JC penna...como; RTC manto desta d. era; HT a enpenadura do m. desta d. era. 42: JC como e. penna...penna...penna armiña; AMS penna...penna...penna; RTC (e HT) buen olor. 43: JC vive; AMS uiue; RTC orla...es... en par.; HT he...agotada. 44: JC indias; RTC ialdes; RTF d'inde e de jaune; HT jaldeas et son tã p. et tã rraras segundo diz a e. q. nõ forõ en ella ach. 45: ms. rrobijs; JC rrobíis; RTC texiellos; HT texidos; RTF tassel. 45-46: HT et tã preç. erã et tã nobles q. n. f. õme que taes vise. 46: JC homen; RTC preçiosas.

Cap. 199. 1: JC Breçaida; KMP çidade. 2: JC como; HT ap. cõmo vos ey dito esp. 3: JC senaladamente; HT a todos da sua. 4: HT da sua...a todos et pesaualle moyto et ch. cõ. 5: JC avia; HT avia porque se ella partia ca m. era cort. 6: ms. uijan; JC víían...aviã; HT aviã grã...cau. en hũ; RTC podrian. 7: AMS e KMP boo; JC bóó; HT et tã...uisse falta. 8: RTC alguno...yo gelo dire. 8-9: HT rrey: Troylos. 9: AMS e KMP porla; RTC era; HT Tr. tomoa. 10: AMS vijñan; KMP

do sse ela ouuo a partir de Troylos, ben coydara a morrer cõ deseios et cõ coydado del. Et rrogoulle moy de coraçõ que nõ oluidasse o sseu amor, et ela ja, enmẽtre ẽno mũdo
Fol. 83r uiuesse, nõ acharía outro amor, nẽ seería amjga // doutro, et que en nehũ tenpo nũca outro dela poderia auer plazer nẽ solaz. Mays en esto mẽteu, cõmo a estoria cõta adeãt. Et Troylos lle disso:

—Amjga, eu uos rrogo quanto posso que, se me uós algũ tenpo ben quisestes, que agora paresca; ca eu nõ quero que o uosso amor mĩge nẽ desperesca, mays quero que des oymays todauía seia mayor. Et eu uos juro et prometo que nũca mĩgará por mĩ, nẽ será ja mays por outra canbeado.

Et esto jurarõ anbos, ante que sse partissẽ, et durou entre elles esta jura ata que ela foy fora da uila et que a rreçeberõ os gregos en seu poder.

200

Cõmo Diomedes rrogou a Brecayda que o rrecebe[sse] por am[j]go

Quando Breçayda foy fora da çibdade, seyoa a rreçeber Diomedes et Talamõ et Hulixas et Ajas et Menesteus et outros ben çẽto et quareẽta caualeyros bõos, que os que mays pouco ualyã erã rreys et cõdes et duques. Mays ela ya tã de coraçõ chorãdo que nõ auja cousa que a podesse cõfortar, ca auja grã pesar porque sse partía de Troylos. Et Troylos da sua parte ya tã triste et tã coytado que esto era hũa grã marauilla. Et quando sse anbos ouueron a partir, nõ sse poderõ falar, pero partírõsse de aly ssen outro espedimẽto. Diomedes foy logo tomar a donzela perla rrédea et, depoys que foy jndo, começoulle Diomedes tal rrazõ:

—Par Deus, señora, grã dereyto faz aquel que ha uosso amor, se sse del moyto preça. Et eu terría que me fazía Deus moyto ben, sse o uosso coraçõ ouuesse assy cõmo uós auedes o meu et que eu senpre fosse uosso en tódoslos días da mja uida. Et, señora, rrógouos que me rreçebades por uosso caualeyro et por uosso amjgo et aueredes en mĩ

---

vijñã; JC víínã. 11: JC coydava; RTC cuyd. morir; HT coydou logo a m. cõ amor que avia del. 12: RTC que la non...amor ca ella ya mientra el m.; HT que a nõ o. en seu a. et mẽtre que viu. 13: ms. sẽeria; JC amiga. 14: JC como...adeãte. 13-15: HT viu. que nũca outro amygo amaria senõ a el. Et Tr. 16: JC amiga; HT rrogo que. 17: JC mĩge; AMS desparesca; RTC njn descresca mas; HT nẽ falezca mays. 18: JC dessoy mays toda via...mĩgara por mĩ; RTC desde; HT oym. seja. 18-19: HT n. por mĩ s. mĩgoado nẽ cãb. por o. 19: RTC por otro (lese mal). 20: RTC falta et inicial; HT et jurãdo a. esto ante. 21: HT rreç. os seus cõ grã caualaria en s. p. cõ moytos rreys et condes et outras nobres cõpañas.

Cap. 200. 1: AMS e KMP Breçayda. 2: ms. Recebe por amĩgo; KMP rreçebe(-sse-); AMS Recebe(sse) por Amjgo; RTC reçibiesse p. amigo. 1-2: HT cõmo se vay B. para a oste (só). 3: AMS çidade; JC rreceber; RTC salio a reçebirla (id. HT Br. asy garnyda et apostada quando foy). 4: AMS e KMP boos; HT Monesteus. 5: HT ya ch. tan de c. que. 6: JC avia...avia; RTC conf. et a. 7: RTC (e HT) T. de su. 8: RTC part. alli; HT nõ pod. 9: AMS e KMP porla; JC pela...indo; HT et Diomedes...forõ yndo; RTC q. fueron yendo. 10: HT começou. 11: JC senõra grã dereito; HT moyto del. 12: HT faz...se ouv. o v. cor. asi. 13: JC mĩa; HT et para que. 14: JC amigo...mĩ; AMS min.

hũ leal uassalo. Et se o fazer nõ quiserdes, ben uos digo que tãto afán ey de sofrer por 15
uosso amor ata que esto cobre de uós. Mays de hũa cousa ey grã pauor, que uós per
auẽtura desamades moyto a nossa gente, et uós amades moyto os de Troya, et fazedes
gisado, [ca] fostes entre elles criada. Mays quanto por esto nõ deuedes a seer sospeyta,
ca moytas uezes oy falar de moytos que nũca sse uirã, nẽ sse coñosçerã, que sse depoys
quiserõ grã ben. Et esto moyto agiña pode conteçer. Outra cousa uos dyrey. Sabede que 20
nũca ja mays amey dona nẽ donzela en esta rrazõ, mays agora ben ueio et entẽdo que o
amor me tira pera uós et quer que seia eu uosso en toda gisa. Et nõ he sen rrazõ, que
nõ sey ẽno mũdo home que a uossa beldade ueia que nõ aia grã talẽt de uos seruir et
de uos amar et de sse chamar uosso. Et des oiemays todo meu amor et toda mĩja asperan-
ça poño en uós et ja mays nũca será alegría en meu coraçõ ata que çerca seia de uosso 25
amor et de uosso ben. Et péçouos merçee que uos nõ pese, nẽ mo teñades por mal nẽ
por uilanja esto que uos rrogo. Et se me rreçeberdes por uosso amigo, nũca uos ende
uerrá senõ onrra. Et eu ben entẽdo que moy preçado deue seer aquel que meresçer
deue o uosso amor. Mays eu des aquí me outorgo por uosso caualeyro et por uosso uassa-
lo, et uós rreçebédeme por uosso, ca uós sodes a primeyra a que eu tal rrogo rrogey, et 30
seredes a postremeyra. Et ja Deus nũca querrá que me eu traballe de amar nẽ de seruir
Fol. 83v outra. Et assy será, sse Deus // quiser. Et sabede que, sse eu o uosso amor poder auer,
de gisa o ssaberey gardar que nũca ja mays rreçebades torto, nẽ oyredes dizer nẽ rre-
traher cousa que uos despraza. Et por que uos eu agora ueio triste, agiña coydo de fa-
zer tãto por uosso amor por que uós seredes moy leda et moy pagada, et todo meu 35
coydado des oiemays será en fazer tódaslas cousas que entẽder que será uosso seruiço.
Mays, señora, traballo perdudo he amar home et seruir aquela que por el nõ dá nehũa
cousa. Et por ende prázauos que seia eu uosso caualeyro outorgadament.

201

Cõmo Breçayda rrespondeu a Diomedes

Breçayda, que era moy sisuda et moy paaçãa, rrespondeulle moy sisudament. Et díssolle assy:

16: AMS e KMP por. 16-17: HT uos que desam. 17: RTC ventura; HT et am. 18: ms. gisado et fostes (AMS e KMP non corrixen)...sẽer; RTC guis. ca f. (id. HT mays por...d. de s. sospeytosa). 19: AMS connosçeran; KMP cõnosçerã; HT coñosçiã. 21-22: HT q. me t. o a. para. 22: RTC rrazon ca non (id. HT eu todo voso). 23: JC homen...talẽte; HT v. lealdade veja. 24: JC mĩa; RTC desde; HT seruyr et de uos ch. señora et seer voso et de oje endeãt todo. 25: JC çerta; KMP que çerto seia; HT vos et nũca s. o meu c. alegre fasta q. s. çerto de. 26: HT pidouos que me nõ teñades. 27: JC villania...amigo; AMS rreçebedes; RTC reçebides; HT rreçebedes...vos verra. 28-29: RTC meresçiere auer el...yo daqui; HT ent. que moy ben aventurado sera o que ouver o v. a. et agora et de oymays me. 30: RTC prim. que: HT vas. ca vos. 31: JC queyra; RTC quiera. 31-32: HT et Deus n. q. q. eu outra ame em mjña vida et asi. 32: RTC yo uuestro; HT s. o que Deus...eu voso. 33: RTC sabre yo g.; HT aver eu me gardarey q. n. de mj' rreç. nojo nẽ. 33-34: AMS retraher. 34: AMS desplaza; RTC cosa con que...cuydo faz.; HT desaplaza...uos ag. v. tr. penso de uos faz. 35-36: HT tãto plazer por v. amor que logo ser. moy p. et leda et señora eu farey todaslas. 36: RTC desde...que sera; HT que sejan. 37: JC homen; RTC s. a aquella; HT õme aquela. 37-38: HT da nada nẽno ama et por. 38: JC outorgadament; RTC cosa o que lo desama et p. e. plazeuos; HT cau. et amygo espeçial.

Cap. 201. 2: ms. pãaçãa; JC pááçáá...sisudamente; AMS e KMP paaçaa; HT B. rrespondeo

–Señor caualeyro, nõ he dereyto nẽ rrazõ de eu falar agora cõuosco en amor, nẽ cõ outro nehũ, ca uós meesmo seriades aquel que me terriades por auiltada et por maa, et outro tal faría quenquer que o oysse. Et eu ben oy et entẽdj' (por) quanto uos prouuo de dizer, et sse assy he, cõmo uós dissestes, esto nõ sey eu. Et ja por esta maneyra moytas donas et donzelas rreçeben grã dãno por engano dos falssos amadores. Et graue cousa he de coñosçer o leal amador, ca por hũ soo que seia uerdadeyro, sson moytos outros en que nõ ha uerdade. Et eu nõ quería, sse podesse, seer por uós enganada, ca eu leixey moy bõo amjgo et leal et nũca ja, en quanto uiua, outro tal poderey cobrar. Et queríalle grã ben, et el a mj̃. Et leyxey a terra et as gentes cõ que fora criada, et en que auja grãde onrra et grã rriqueza, et tódaslas cousas en que auja prazer. Et agora estou fora de todo esto, et por ende nõ he tẽpo de falar en amor. Et demays ben uos digo et bẽno entẽdedes uós, que nõ ha dona nẽ donzela que sse tã agiña uẽçesse, que por ende mẽos nõ fosse preçada, que ueio eu que aqueles que tragen seu feyto [o] mays cordament et mays encuberto que poden, que aduro sse poden encobrir nẽ gardar que aas uezes deles nõ posfaçẽ. Et por ende eu ben me gardarey, sse Deus quiser. Et uós sodes tã bõo caualeyro et tã preçado et tã paação, per cõmo me a mj̃ semella, que eu nõ quería per nehũa maneyra que entẽdessedes de mj̃ cousa desagisada. Et ben ueio que nõ ha ẽno mũdo donzela tã fremosa, nẽ de tã grã prez, que amar quisesse a algũ que uos leyxar quisesse, nẽ entendades que uos eu leixo por outra rrazõ, senõ porque nõ ey talẽt nẽ uoõtade de tomar entẽdedor. Mays de hũa cousa seede ben seguro, que, sse mja uoõtade fosse de amar algũ, que nõ ha ẽno mũdo home que ante quisesse por amjgo nẽ mays amasse que a uós.

202

Cõmo Diomedes rrespõdeu a Breçayda

Desque Breçayda sua rrazõ ouuo acabada, ben entẽdeu Diomedes que ela era de boa rrazõ. Et díssolle assy:

---

cõmo s. et moy bem criada ẽna plaça et. 4: JC dereito; HT de fal. cõu. 5: ms. mẽesmo. 5-6: HT por maa et viltada et. 6: JC entẽdi; RTC e HT ent. quanto. 7: JC como; RTC non lo se; HT esto eu nõno sey. 8: HT rreçeberõ. 9: ms. sõo; AMS connosçer; KMP cõnosçer. 10: ms. sẽer; HT outros moytos; RTC querria. 10-11: HT queria por vos s. eng. se se pode fazer ca. 11: JC bóó amigo; AMS e KMP boo; HT leyx. hũ moy...ja mays. 12: JC mj̃; HT quer. a gẽte ben. 13: JC avia...avia; HT criada en q. a. moyta onrra. 14: KMP demais; HT ag. son fora...amor demays; RTC amor demas. 15: JC entendedes...vençesse; HT et uos b. e. que. 16: ms. feyto a mays (AMS e KMP poñen sic); JC feito a mays; RTC pr. ca ueo...f. lo mas; HT que a nõ ouvesen por rrafeçe et nõ por pr. ca vejo. 16-17: HT feyto cordam. 17: JC cordamente. 18: ms. ãas; JC posfacẽ. 19: ms. pãação; JC bóó... como...mj̃; AMS e KMP boo...por; HT pal. cõmo. 19-20: HT sem. et nõ. 20: AMS e KMP por; JC mj̃; RTC querria; HT n. cousa que. 21: ms. ãalgũ; KMP fremos; HT mũdo tam fremosa...quis. nẽ algũa que. 22: AMS leixar; HT por nẽgũa rrazõ saluo porq. 23: ms. sẽede; JC talẽte; HT ey v. nẽ t. de. 24: JC mĩa vóóntade...homen; RTC amar a alguno...que mas quis.; HT de eu a. a algũ...q. mays quis. 25: JC amigo.

Cap. 202. 1: JC como D. Respondeu a Breçaida; RTC Br. r. a D. 2: JC Breçaida; HT despoys

—Señora, cõmoquer que uos nõ plaz de falar en este pleito, a uós dou meu coraçõ et poño en uós mja asperança, et amaruos ey senpre de amor uerdadeyro, asperando en uós merçee, et que aueredes de mj doo, et me tomaredes por uosso leal amjgo, ca eu
Fol. 84r por nehũa maneyra nõ sey nẽ posso contradizer // ao amor, que quer que eu seia uosso quito d'aquí adeãt. Et esto nõ nego nẽ negarey ja mays, et querrey seruirlo de coraçõ et de vootade, et el me dará galardón de uós, ca outra dona nẽ donzela nõ lle demãdo. Et sse desto nõ o posso auer, ja mays en quanto ujua nũca o seruirey. Et sse de uós ouuesse algũ synal de amor, ben terría que en toda esta oste nõ auja mays rrico caualeyro que eu.

Diomedes mays quisera dizer, mays chegáuãsse ja tãto aas tẽdas que lle nõ podía falar a ssua vootade. Et quando ueu que sse auja ja de partir, trauoulle ẽna mão et tomoulle hũa luua, tã encubertament que o nõ entẽdeu nehũ, nẽ o ssoubo, nẽ a ela nõ lle pesou nẽ ponto. Et el ouuo ende tã grã prazer que nõ podería mayor.

Quando Breçayda chegou aas tendas, Colcos, seu padre, seyo a rreçebela, et foy cõ ela moy ledo, et abraçoa moyto, et ela a el. Et desy apartárosse anbos a falar de cõsún. Et ela lle disso assy:

—Padre, señor, uós fezestes cousa moy maa et moy desagisada a marauilla et que uos en todo tenpo será rretraúda et posfaçado, ca uós leixastes os uossos amjgos et as uossas grãdes rriquezas que aujades en Troya et vẽéstesuos pera uossos ẽemjgos mortaes, que astragã et arroubã a terra onde sodes natural; et, demays, ajudádelos pera seer ende deytado et deserdado aquel que senpre ende foy señor. Et fáçome marauillada en cõmo uosso coraçõ pode sofrer en seer ajudador en tal obra, ou que he do uosso syso que as gentes dizẽ que auedes. Et eu nõ uoslo negarey. Sabede que sodes ende moy malposfaçado, et esto he moy grã dereyto, ca uós erades entre elles bispo et señor et m[a]estre, cõmo he costume de nossa ley. Et, sen falla, grã uergonça uos foy, ca nõ deujades mays de rreçear a morte que a uergonça, ca tódoslos homes do mũdo cõuẽ

---

que B. o. sua r. ac. 3: KMP boa; HT rrazõ dis. 4: JC como quer; HT acõmoq. que a vos...dou o meu. 5: JC mĩa. 6: ms. merçẽe...dõo; JC mĩ...amigo; HT merç. que me ajudaredes avendo de mj. 7: RTC (e HT) man. non puedo. 8: JC adeãte...servilo; HT voso todo quito et...neg. et querovos seruyr de c.; RTC quito et...quierouos seruir de c. 9: JC vóóntade; RTC et a uuestra uoluntat...dueña non le; HT cor. a vosa vootade...outra cousa nõ lla dem. 10: JC viva; HT aver en...nũca o mays seru. 11: JC avia; HT uos podese aver algũa joya en synal de a. entẽderia que...averia. 12: despois de eu RTC e HT empezan capítulo: Commo Diomedes respondio a Breçayda/ Cõmo Diomedes quisera mays dizer et nõ ouvo lugar en que; KMP engade (–Cõmo Diomedes leuou a luua de Breçayda–). 13: ms. ãas; HT cheg. tãto. 14: JC vóóntade...avia; RTC ssu talante et...trauola. 14-15: HT seu talente et...a. de partir arrebatoulle hũa l. da m. tã. 15: JC encubertamente; HT nõ vio nẽ ent. n. nẽ a ela. 16: AMS plazer; RTC podiera; HT ouvo grãde...mayor aver. Despois de mayor RTC empeza capítulo: Commo Diomedes leuo la luua de Breçayda (id. HT); KMP engade (–Cõmo Colcos rreçebeu sua filla Breçayda–). 17: ms. ãas; RTC Colcas...salia; HT Breçeyda...Colcas...sayo rreç.; RTF Calcas. 18: RTC (e HT) el desi. 19: HT ella diso. 20: ms. mãa; HT moy maa cousa...des. et que. 21: ms. rretrauda (parece -a mal feito); JC posfaçada...amigos; AMS retraudo; RTC retraydo; HT rretraydo et p. porque leyx. 22: JC aviades...ẽemigos; AMS e KMP veestes uos...eemjgos. 22-23: HT yam. que arroubã. 23: AMS ajudadeslos; RTC roban; HT ajudades a elles por seer. 24: ms. sẽer; RTC des. a aquel; HT seer des. et deyt. fora donde s. fostes señor et moyto me faço. 25: ms. sẽer; JC como; RTC de uuestro; HT mar. cõmo p. o voso c. esto sof. et seer...obra do que. 26: JC aviedes; RTC que uos au.; HT q. aviades tã grãde et...et sab. 27: JC dereito; HT moy posfaçado...e. cõmo ob. ou señor. 28: ms. mãestre; JC maestre como; AMS maẽstre; HT m. segundo cust. da nosa...sen dulda. 28-29: HT verg.

de morrer, ca he cousa natural et comunal de todos. Et aquel que morre onrrado et cõ 30
bõa fama do mũdo, aquel he ben auẽturado, ca a ssua alma uay pera grã prazer et grã
uiço, et senpre uiuerá en alegría et en ben. Et o que morre cõ mao preço deste mũdo,
ẽno outro seerá aontado et escarnido ẽno jnferno cõ grã dereyto. Et de mj uos digo que
ja senpre serey triste en quanto uiua, porque os dioses do jnferno uos fezeron tal escar-
no et tal mal por que rreçebestes taes ontas et taes dãnos. Et poys uossa voõtade era de 35
nõ tornar aa vila, grã crualdade fezestes de uos yr pera os gregos et ajudarlos cõtra uossos
amjgos, et moyto uos ualera mays de uos yr folgar a hũa jnssoa do mar, ata que esta
çerca ouuesse aquela fin que deue de auer. Et don Apolo fezo moy mal, que uos deu tal
rreposte; et, se uos el esto mãdou fazer, penssou de uós moy mal. Et malditos seiã os
gregos et os prouerbios que uos an tornado a tã grã desonrra et uos assy an desonrrado. 40
Et aquel que perde a onrra deste mũdo, des estonçe deue de preçar pouco sua uida et
cobijçar sua morte.

Desy começou a chorar tã fortemẽt, en gisa que o coraçõ se lle ençarrou en tal maneyra que sol hũ ueruo nõ podo dizer.

203

Cõmo Colcos rrespondeu a sua filla Breçayda //

Fol. 84v Depoys que Breçayda sua rrazõ ouuo acabada, seu padre lle rrespondeu assy:

–Eu nõ quería por nehũa maneyra que esta auẽtura mj̃a fosse, ca nõ podería seer que eu ende nõ fosse moy culpado et moy desdito; may[s] eu por nehũa gisa nõ a posso leixar, que nõ posso assañar os dioses. Et nõ ouso cõtradizer a ssua voõtade, ca me pode- 5
ría vj̃r ende grã mal tã solament por me partir ende. Et per força me cõuẽ de fazer esto et vj̃rme acó, poys mo Apolo mãdou. Et eu por seu mãdado estou aquí, et nũca cousa fige tãto contra mj̃a voõtade. Et por esto nõ deuo seer desamado nẽ posfaçado de nehũ, ca, se porla mj̃a voõtade fosse, este feyto doutra gisa se faría. Et nõ sabe njhũ a mj̃a grã

foy para vos ca tãto aviades rreç. a verg. cõmo a morte ca a todoslos. 29: JC deviades...homens. 30: HT com. a todos. 31: AMS plazer; HT av. porque a s. a. vay a grã p. et a grã. 32: HT cõ maa fama deste. 33: ms. sẽera; JC escarnudo ẽno inferno...dereito...mĩ; AMS inferno; HT outro mũdo s. desonrrado et...grã tormẽto et de; RTC inf. et con. 34: JC e AMS inferno; HT que senpre. 35: JC vóóntade; HT mal q. r. taes d. et desonrras et poys. 35-36: RTC (e HT) uol. non e. de t. 36: ms. ãa. 36-37: HT vosos yrmãos et am. 37: JC amigos...inssoa; AMS inssoa; HT m. mays uos ual. yr. 38: RTC (e HT) deue auer. 39: JC rreposta; AMS e KMP rresposte; RTC respuesta; HT rresposta... fazer jogouvos moy. 40: JC proverbeos; RTC (e HT) a. an auergonçado et. 41: RTC desde e. deuia pr. 41-42: HT mũdo mays lle valrria a m. que a v. et mays la deuja a preçar. 42: ms. cobijçar; JC cobííçar. 43: JC fortemente; RTC asserro? ; HT apertou. 44: RTC uierbo mas non; HT q. hũ soo u. nõ p. mays d.

Cap. 203. 1: JC Breçaida; KMP rres(-pondeu-)...Breçayd(-a-) (lese mal); RTC Colcas reçibio su; HT Colcas (falta Breç.). 2: HT o. sua r. ac. 3: ms. sẽer; JC mĩa; RTC querria...uentura; HT filla eu nõ querria p. n. cousa q. e. ventura. 4: ms. may; AMS fose...mays (KMP corrixe); HT f. culpado...nõno; RTC non lo. 5: JC vóóntade; RTC dex. ca non oso ass. los d. njn oso (id. HT aa sua). 6: AMS vijr...por f.; KMP por; JC víír...solamente; HT ende vj̃r...cõvyña. 7: JC víír me; AMS vijrme; HT p. que Ap. me mãdou. 8: ms. sẽer; JC contra mĩa; HT d. de s. malquisto nẽ posf. 9: JC mĩa vóóntade...feito...nihũ a mĩa; AMS nihun; RTC se pornia et; HT se põeria...mjña coyta.

coyta, que eu por esto sofro de cada día. Et sse eu tã louco quisesse seer que fezesse 10
cousa que aos dioses nõ prouuesse, ou lles quisesse seer cõtrario, nõ dulto que elles nõ
prendería de mj uĩgança. Demays que eu foy çerto, de todo en todo, que ey de veer os
troyãos destroydos et cofondudos. Et por ende mays me ual guareçer acá que pereçer
aló cõ elles; ca, sen falla, an de seer uẽçudos et presos et destroydos pera senpre, que
nõ poden esto estraeçer, nẽ lles pode moyto tardar, ca os dioses o an prometido. Et 15
sabede, mja filla, que nõ auja outra coyta tamaña senõ cõmo uos auerya ende fora.
Et esto era todo meu penssamento. Et poys uos ja acó cõmjgo teño, nõ auerey que
temer.

Estonçe sse chegauã os da oste pera veer a Breçayda, et catáuãna moyto, et marauilláuãsse cõmo era fremosa et de bon tallo. Et Diomedes foy cõ ela ata que desçeu en hũ 20
tendillón moy rrico, que fora del rrey Farõ, aquel que sse perdeu ẽno mar Rruujo, quando
ya enpús os judeus. Et dérallo hũ seũ cuñado por lle demostrar per el a fegura do mũdo
et de tódaslas cousas estrayas et marauillosas que ẽno mũdo son, et cõmo et por qual
rrazõ o mar he alto, et o mũdo hu está et quen o sofre, et cõmo saẽ os uẽtos, et cõmo
choue as chuujas, et as estrelas cõmo sse mouẽ ẽno çeo et a uertude delas, et outras 25
cousas moytas que sería grã deteemento et grã marauilla de cõtar. Et este tendillón
fora cõprado por moy grãde auer, ca era tã nobre et tã estrayo que ẽno mũdo nũca foy
mellor, nẽ ha home ẽno mũdo tã sotil nẽ tã sabedor que podesse dizer en latĩ nẽ en
rromãço as feyturas et as marauillas et as uertudes que en el auja. Et por ende nõ cõuén
de deteer rrazõ sobre este feyto, que moyto al teemos en que falar. 30

Quando Breçayda chegou ao tendillón, Diomedes deçéoa do palafrén, et moyto amjúde perdía sua color, cõ grãde amor de que era preso. Desy espedéusselle et parteusse dela moyto aduro. Et logo chegarõ y os grãdes senores da oste a ueerla, et tódosla catauã et sse marauillauã cõmo era fremosa et de bon talén. Et pregũtáuãlle por
nouas et ela rrespondía moy sisudament et en moy poucas palauras, en gisa que todos sse 35
pagauã moyto dela et de cõmo falaua, et tódosla onrrauã moyto et a cõfortauã. Et des
Fol. 85r oymays lle yrá a ela moy mellor que ela nõ coydaua, // nẽ penssaua. Et ante que terçer
día seia, nõ auerá deseio da çidade, nẽ dos que en ela morã.

10: ms. sẽer; HT eu sofro. 11: ms. sẽer. 11-12: HT e. de mj nõ tomasen v. et dem. 12: ms. vẽer; JC mĩ...certo; RTC yo so çierto de en t. en t.; HT eu sõo ben çerto en t. que. 13: HT mays val g. a. ca per. 14: ms. sẽer; HT sen dulta an...sempre et nõ; RTC s. et non. 15: RTC estorçer. 16: JC mĩa...avia...como; HT coyta senõ c. uos ende a. f. 17: JC cõ migo; RTC t. iamas non; HT este era... p. que uos com. t. ja nõ ey que. 19: ms. vẽer; HT e. chegauãse. 20: JC como; HT mar. da sua fremosura et Diomedes...deçẽderõ; RTC desçendio. 21: JC rruvio; RTC e RTF Pharaon; HT Faraõ o que morreu ẽno. 22: AMS e KMP por el; HT ya pos. 23: JC como. 24: JC quẽno...como...como; RTC alto o el mundo esta; HT m. onde esta. 25: KMP choue(-n-); JC chuvias...como; RTC llueuen; HT choue as nues et. 26: AMS e KMP deteemento; RTC serian...de lo c.; HT seeriã grã mar. 26-28: HT tend. era tã n. et tã maravilloso que nõ ouvo õme e. mũdo tã sab. 28: JC homen. 29: JC avia. 30: AMS e KMP deteer...teemos; JC feito; RTC fecho ca m. (Despois de falar pon título: Commo Colcas respondio a Breçayda, su fija); HT f. ca m. (título: c. C. rresp. a Br.). 31: RTC (e HT) desçendiola. 32: JC amĩude; HT p. o color...amor que dela avia et esp. 33: JC, AMS e KMP señores; HT ch. logo. 33-34: HT veerla et moyto se mar. do seu bõo tallo et da sua fer/formosura! et. 34: JC como... preguntavãlle; KMP talen(-t-); RTC buen talle et. 35: JC sisudamente; HT ses. en poucas p. em tal g. 36: JC como; RTC desde; HT dela et todos la o. et cõf. 36-37: HT cõf. dizendolle que moyto mellor lle yria ca ella nõ. 37: KMP pensaua; RTC yria? (Parker le yua)...ella cuyd. 38: HT d. fose nõ averia da ç. nẽgũ des. nẽ.

Agora leixa o conto a falar de Breçayda por cõtar a sétima batalla

Depoys que as trégoas dos tres ãnos forõ seydas et que todos erã folgados et ben sãos, logo en outro día, sen mays tardar, armárosse tódoslos da oste et os da çidade o mellor que poderõ. Et Éytor seyo primeyro da çidade et moy ben armado et encaualgado en Galatea, o sseu caualo bõo. Et leuaua hũ escudo en que leuau[a] pintados dous leões uermellos, et o canpo del era d'ouro. Et yan cõ el dous mill caualeyros de seus uassalos.

Et enpós el seyo Troylos cõ çinquo mill caualeyros, ben armados et sobre bõos caualos, cõ seus sobresynaes [moy nobres] et moy fremosos. Et pos este sayo Pares, et vĩjnã cõ el tódoslos de Persya, moy ben gornjdos de todas armas. Et tragía todos arquos torquijs et saetas fortes de açeyro et moy ben agud[a]s. Et sabede que cada hũ destes caualeyros perssyãos tragía duas espadas pera mãtẽer et sofrer mellor o torneo. Depoys seyo Deyfebus, et cõ el el rrey Menõ, que tragía cõpañas moytas et fortes et estrañas. Et depoys que estes forõ fora, seyrõ rreys et prínçepes et outros altos señores cõ suas azes ben apostadas et per grã sabedoría. Et seyrõ alende das barreyras alá perlos chãos grã peça, et erã ben çẽ mill caualeyros onrrados.

Da outra parte, os gregos sayan de seu rrayal a tã grã pressa que, a poucas, derraniauã, ca erã ja tã deseiosos de sse cõbater que sse nõ podía deteer. Et primeyro seyo el rrey Menelao, moy brauo et moy sañudo, et vĩjnã cõ el sete mill caualeyros moy ben armados. Enpús el chegaua Diomedes, que tĩjña hũa grã peça de cãpo cõ sua cõpaña, en que vĩjnã moytos pendões rricos et nobres et moytas synas estrayas et de altos senores. Enpús estes chegou Achiles, cõ sua aaz ben apostada, et vĩjnã cõ el sete mill caualeyros bõos en çima de bõos caualos. Et agillauã per esses chãos quanto podía cõtra os de Troya, et chegáuãsse a elles moy sen medo. Despós estes chegaua el rrey Santipos et el rrey Felis, que erã caualeyros de grã prez et de grã coraçõ et dos mellores da oste. Et

---

Cap. 204. 1: RTC c. de f. 2: HT f. acabadas et saydas...et saãos. 3: RTC luego otro; HT todos da. 3-4: HT çidade moyto agiña de bõas armas et. 4: RTC çibdat muy...caualgado; HT çid. moy...caualgou. 5: ms. leuauã; AMS boo...leuauan; KMP boo...leuauã (-sic-); RTC que andauan p. (id. HT Galetea). 6: KMP cãpo; RTC el diez mill (id. HT cav. seus). 8: AMS e KMP boos; RTC vass. empos estos salio...cau. muy bien; HT vas. e. estes sayo. 9: ms. sobr. et moy fr. (AMS e KMP non corrixen); AMS pus; RTC sobr. muy nobles et muy f. empos estos. 8-9: HT armados cõ s. sobr. moy f. enpus estes. 10: AMS vijñan...gornidos; KMP vijñã...Perssya...gornidos. 11: ms. agudos (AMS e KMP non corrixen); RTC agudas; HT torq. et luuas de aç. et seetas moy agudas. 12: AMS manteer; KMP mãteer; HT destes pers. que tr. 13: KMP Defebos; HT tr. consigo m. conp. et. 14: HT estr. depoys...o. moy altos. 15: AMS e KMP por...porlos; HT ap. por. 15-16: HT s. das barr. grãde p. alende porlos ch. et. 16: HT erã çem m. c. moy o. 17-18: RTC derramauan; HT presa que mays nõ podiã et erã. 18: AMS e KMP deteer; HT des. por se...p. ja sofrer et. 19: AMS vijñan; KMP vijñã; HT Men. et ya moy s. et moy b. et. 20: AMS e KMP tijña; RTC p. del c.; HT del vjña Diomedes...p. do c. 21: AMS vijñan; KMP vijñã; HT de moytos sen. 21-22: AMS e KMP señores. 22: ms. ãaz; AMS vijñan; KMP vijñã; RTC az muy bien; HT sen. et enpus...az moy b. aposta. 23: AMS e KMP boos...boos...por; RTC b. et en çima; HT cau. enç. de moy nobres cau. 23-24: HT ag. cõtra os de T. q. pod. et cheg. 24: AMS despus; RTC despues llegauan; HT dep. chegou. 25: HT Filis...

erã senores de Calçedonja, et tragía cõsygo tres mill caualeyros ben gisados. Et pos estes uijnã os outros rreys todos, que seria longa rrazõ de cõtar. Et todos apostauã suas azes o mellor que podrã. Depoys de todos chegau[a] el rrey Agamenõ, et cõ el moytas bõas cõpañas et moy ben apostados.

Et poys que tódoslos gregos et os troyãos ouueron suas azes apostadas o mellor que poderõ, aly pareçía tã rricas et tã grãdes cõpañas et tã estrayas et tã marauillosas que esto sería hũa grã marauilla de cõtar. Et sabede que de cada parte pareçía grã brío et grãde orgullo a ssobregisa. Et os escudos et os elmos et as outras armas rresprãdeçía moyto et pareçía moy ben perlo sol que fería en elles. Et as lanças fería hũas cõ outras et fazía grã rroydo. Et todas as donas de Troya estauã perlas torres et perlos andámeos dos muros, pauorosas et coytadas a sobregisa; et quen as uisse tremer et perder a color tã amjúdo, ben podería entẽder que aujã grã pauor. // Et nõ uos quero fazer longa rrazõ, mays, logo que sse uirõ todos ẽnos chãos, de ánbaslas partes sse leixarõ correr a ssy moy brauos. Et demãdáuãsse moy cruament, cõmo aqueles que erã ẽemjgos mortaes.

Et el rrey Felis derranjou primeyro da parte dos gregos. Et yan cõ el os calçedonjos, et erã tres mill caualeyros en moy bõos caualos de Arabia, et agillauã todos de cõssún, os escudos ẽnos braços, brauos et ardidos, cõtra os troyãos. Mays Éytor, que aujá o mayor prez en armas et a melloría dos de Troya, agillou cõtra elles cõ todas suas cõpañas, que leuaua ben acaudilladas. Et fórõsse ferir, sen medo que nehũ deles ouuesse.

El rrey Felis era moy bõo caualeyro et antepósosse ante os seus. Et tragía synaes de leõ uis et o cãpo d'ouro, et sobre seu elmo tragía hũa çimeyra tã brãca cõmo a neue, et os rramos dela deçía ssobre o alcafre do caualo en que andaua, que era moy corredor et moy ligeyro. Et foy ferir a Éytor a todo seu poder, et yan cõ el dous mill caualeyros ou mays. Et tal colpe lle deu per meo do escudo que logo llo fendeu de çima ata fondo, et quebrãtou a lança en el, et fézoa caer en peças. Et Éytor, quando esto ueu, foy cõtra el moy brauo, et deulle tal lançada per çima do escudo que a lança et o pendón lle fezo seyr per meo das costas da outra parte. Et el rrey Felis cayo morto en terra. Et Éytor lle tomou o caualo que tragía, que era de grã preço et fora de España, et deo a hũ seu uassalo, que o moy ben serueu et que fezo moy bõas caualarías cõ el.

Fol. 85v

preço. 26: AMS senores...pus; KMP senores; RTC (e HT) cau. muy bien armados empos; RTF Caledoine. 27: AMS vijñan; KMP uijñã; HT v. todos los. 28: ms. chegauã (AMS e KMP non corrixen); RTC pod. a postremas de t. llegaua; HT p. et desp. de t. estes chegou. 29: KMP apostadas; RTC apostadas; HT cõp. moy ben apostadas. 30: HT et depoys. 30-31: HT apost. par. aly tan nobles cõp. 32: RTC contar sabet; HT que s. hũa mar. de c. sab. 33: HT org. sobejo et. 34: AMS e KMP porlo; RTC sol q. las f. et; HT moyto p. sol q. lles daua et. 35: AMS e KMP porlas...porlos. 36: HT espauoradas. 36-37: HT coyt. fortemẽt et cõ grã medo tremeyã et perdiã o c. das façes. Nõ vos. 37: RTC pauor non. 38: HT logo cõmo se v. ẽno cãpo de. 38-39: HT partes derõse a c. moy forte os cõtra (sic) os outros moy brauamente cõmo. 39: AMS e KMP eemjgos. 40: HT Filis sayo pr. 41: AMS e KMP boos; HT calç. que erã...Ar. todos en hũ de c. 42: RTC c. sus esc.; HT c. seus esc. enbraçados et yan moy br. et moy yrados c. 42-43: HT E. q. era nobre caualeyro en armas et avia a mell. 43: HT toda sua cõpaña. 44: HT acabdillada...sen nẽgũ medo. 45: AMS e KMP boo; HT et el rr. Filis...ante todoslos...signas; RTC ante todos los... señas. 46: RTC tr. un pendon t. blanco c. (id. HT de leonys et). 47: AMS sobre; KMP deçian; RTC del desçendian s. el del (sic); HT del desçẽdiã sobre lo cau. en q. el and. 48: HT corr. et foy...E. moy de coraçom et yan. 49: AMS por; KMP por...llogo; RTC l. lo f. de en çima fasta en fondon; HT et deulle...esc. atã grãde ferida q. llo. 50: HT et quebrou...el et caeu toda en. 50-51: HT foy moy b. c. el et. 51: AMS e KMP por. 52: AMS e KMP por. 53: HT tomoulle o c. que e. moy noble que fora. 54: AMS sirueu; HT que llo ben

Et quando os calçedonjos virõ que seu señor, el rrey Felis, era morto, forõ tã coy- 55
tados que mays nõ podía et, cõ grã saña que ouueron, forõ ferir os troyãos tã cruament
que semellaua que sse bañauã ẽno sange deles. Et en quanto as lanças durarõ, nõ quedarõ
falssando escudos et desmallando lorigas. En esta pressa forõ mortos moytos bõos caua-
leyros de ánbalas partes et outros ouuo y malchagados, que vẽerõ a morte a pouco ten-
po. Et aly quebrãtauã moytas lanças et as espadas rretenjã ẽnos elmos. Et nõ ha home 60
que uisse a mortaldade de ánbalas partes que ende nõ ouuesse grã doo et grã pesar. Mays
aly chegou Éytor moy orgulloso, cõ sua espada preçada et perigoosa ẽna mão, et come-
çou de cortar pernas et braços et espiñaços et pees et mãos et cabeças et costados. ¿Que
uos dyrey? En pouca d'ora matou y per sua mão duzẽtos caualeyros.

Per aquela batalla andaua hũ rrey a que chamauã el rrey Santipos. Et era moy bon 65
caualeyro et moy ardido et sobriño del rrey Felis, et pesáualle moyto de sua morte. Et
fezo aquela ora tãtas de bõas caualarías porlo uẽgar que matou ben dez caualeyros per
suas mãos. Et andaua todauja demãdando a Éytor, mays en esto fazía el mao rrecado.
Et quando o ueu, meteu mão aa espada et leixousse (a) yr a el moy sañudo. Et foyo fe-
rir per çima do elmo de hũa tã grã ferida que lle quebrãtou os laços del et fẽzollo caer 70
en terra. Et se lle outra tal ferida dera, vengado ouuera a sseu tío. Mays Éytor nõ lle
deu atamaño uagar, nẽ o leixou yr en saluo. Et foy a el moy sañudo et díssolle assy:

—Çertas, caualeyro, uós uos loade, que tẽedes a morte moyto a çerca; et uós
Fol. 86r fezestes // grã loucura de me querer assy matar; et uós achastes tã grã presa de que
uos çedo mal acharedes, ca assy o fezeron ja outra uez algũus de uossa parte. Et se me 75
os dioses ajudan, eu farey deles tãtos morrer cõ esta espada que elles serã uẽçudos et aon-
tados. Mays uós ja hũa uez saberedes cõmo ela talla.

Alçou estonçe o braço cõ a espada et foyo ferir per sobre o elmo, que a cabeça et
o auãtal [ll]e parteu en duas partes. Et el rrey Santipos cayo morto en terra. Et assy ma-
tou Éytor en este torneo dous rreys que erã tío et sobriño, et sua gente foy uẽçuda et 80
desbaratada, et rreçeberõ grã dãno.

Conta Dayres que Achiles chegou a esta batalla et fezo tãto aquela uez que aduro
o podía sofrer os troyãos, ca el tragía bõa caualaría et moy grãde. Et cometíaos tã braua-

---

s. et f. cõ el moytas et b. c. 55: HT (falta et inicial) virõ seu s. r. Filis morto. 56: ms. que mays (que entreliñado). 55-57: HT forõ asi cõmo cães rraueosos aos troy. et tã cr. os feriã que se b. 57: RTC (e HT) en su s. 58: AMS boos; KMP mortos boos; RTC desmanchando l. et en; HT q. fendendo esc. et desmãchando l. et desta vegada f. m. moytos et b. 59: AMS veeron; KMP veerõ; RTC vin. ende a. 59-60: HT malch. que a pouco t. morrerõ et a. 60: HT quebrauã m. l. et esp. et nõ. 61: ms. dõo; HT que nõ tomase pauor et g. 62: ms. perigõosa; HT pel. et com. 63: ms. pẽes. 64: HT matou cõ sua; AMS e KMP por. 65: AMS e KMP por; RTC rrey quel llam.; HT a q. deziã Sant. 66: RTC et era sobrino (id. HT Filis). 67: AMS e KMP por; HT fezo moytas caual. 67-68: HT vengar et m. aly por suas armas cõ sua mãao quinze c. et. 68: HT t. buscando a...fazia sandeçe et. 69: ms. quandõo...ãa; RTC dex. yr; HT m. a esp. et leyx. yr...foy feririo. 70: AMS e KMP por; HT elmo et doulle hũa... fezoo; RTC fizolo. 71: HT tal dera v. ouv. seu. 72: RTC e HT tamaño. 73: AMS e KMP teedes; HT cau. loadevos que...çerca ca vos; RTC ç. ca uos. 74: RTC g. peso de; HT vos tomastes tã g. peso de. 75: AMS e KMP alguus; RTC de la uuestra. 76: HT f. m. d. tãtos cõ...que serã. 76-77: HT venç. todos ajũtados mays. 77: HT vos s. hũa vez cõmo. 78: AMS e KMP por; RTC et alço...br. con ella et f. f. tan duramente por. 78-79: HT et a. o b. et doulle por çima do e. tã grã ferida que lle p. a c. et o a. en. 79: ms. auãtal departeu (AMS e KMP non corrixen); RTC au. le partio; HT lle partio...morto et. 82: RTC (e HT) et cuenta...esta bueita et que f. 82-83: HT que o nõ p. 83: RTC tr. muy buena...

ment que derribou daquela esporoada ben çẽ caualeyros, et foylle moy graue de fazer. Et este torneo foy tã duro que en nehũ lugar nõ cõta Dayres que ouuessen torneo mays esquiuo, nẽ tã dultoso. Et Éytor foy y tã afrontado que os nõ podo sofrer, et fezérono d'aly mouer, mal seu grado, ata a az de Troylos.

Et forõ y mortos entõçes dous cõdes, naturaes de dentro de Troya, et moy rricos et moyto onrrados. Et a hũ dezía Laçoán de Pedralada, et era bon caualeyro en armas; et ao outro dezía Euféribos, et era señor de Castelos, que he hũ lugar moy uiçoso et moy bõo. Et djz Dayres que estes dous cõdes erã moy nomeados et moy preçados. Et Éytor os amaua moyto, que nõ podería mays, et foy moy coytado porque lles Achiles tallara as cabeças, estando el presente et nõ lles podendo acorrer. Et, cõ todo esto, Éytor fora maldesbaratado, se lle Troylos mays tardara, ca foy aly, per força, mouudo do cãpo, et perdeu moytos dos mellores et mays preçados caualeyros que cõsigo tragía. Et yasselle moyto sange de hũa chaga que tragía ẽno rrostro, pero el nẽ outro nũca podo saber nẽ entẽder quen lla auja feyta.

Quando Éytor ueu que assy era chagado et deytado per força do cãpo, ouuo grã uergonça, que veu estar ẽnos adarues dos muros a Elena et suas yrmãas et seteçẽtas donas et donzelas de alta gisa. Et agillou cõtra os de Greçia cõ grã saña, et achou ante ssy a Memonẽ, que era rrey de Landranes, et era caualeyro moy mãçebo et moy loução et moy rrico, et era primo de Achiles. Et alçou sua espada ben tallãt que tragía, et tã brauament o ferío per çima do elmo que o cortou todo ata os peytos, et dou cõ el morto en terra. Mays ẽno mũdo nõ ha home que cõtar podesse do ardimento et do esforço que Éytor auja en aquel lugar.

Et Achiles ouuo grã coyta et grã doo de aquel rrey que aly morreu, porque era seu primo, et cõ grã sabor de o ujgar foy dar a Éytor hũ tal colpe por çima do escudo, cõ hũa lança grossa que tragía, que llo faissou et passou a lança do outro cabo. Et desmalloulle o manípulo da loriga et a poucas lle ouuera a tallar o dedo da mão; pero nõ foy Éytor tã malchagado nẽ ferido, en gisa que nõ mãdasse os dedos, nẽ leixasse a batalla por ende. Mays Éytor, cõmo era esforçado et orgulloso, alçou a espada, et foylle dar
Fol. 86v tan // esquiuos tres colpes que mays de vijt mallas do almófar da loriga [lle] fezo entrar perla cabeça, en gisa que nõ lle derõ per lugar onde sange nõ seysse. Et díssolle assy:

---

cometiolos; HT tr. moy noble c. et moyta et cometeos tã fortemẽte que. 84: HT que matou...çento et. 85: RTC t. tant esq.; HT tan forte que...ouv. tam esq. 87: ms. ãaz; HT mou. de aly a mao. 88: RTC Tr. muy; HT f. est. y m. dous...Tr. moy. 89: RTC al uno; HT Lazoã...era moy bõo; RTF Licaon de Porte Cee. 90: RTC Castiellos; HT a outro d. Eferilus...Castrellos; RTF Euforbius...Chastel Clus. 91: AMS e KMP boo et diz; RTC preç. en el bosco de Montes Claros et (id. HT moy noble et diz). 92: RTC am. tanto que; HT am. tanto cõmo a sy et foy moy triste por elles et porque A. lles. 93: AMS cabezas; RTC cab. et los el non pudo ac. e. el pr. et con; HT cortara as c. et el nõ lles podera a. e. pr. et cõ. 94: AMS e KMP por; HT força tirado do. 95: RTC e HT troxiera. 96: HT vna ferida que. 97: HT saber q. gela fizo. 98: AMS e KMP por; HT echado fuera del. 99: KMP ueu...yrmaas; AMS yrmaas; RTC u. ca uio...et bien seteç.; HT u. et ca uio...ad. de la ujlla a E. et a sus herm. et biẽ s. 101: AMS Landranos; RTC Landianes; HT Menonẽ...Ladianes; RTF Meriones...Lidiains. 102: RTC e HT era cormano de. 103: AMS e KMP por; RTC (e HT) q. todo lo c. fasta. 103-104: RTC en t. m. 104: RTC e HT p. el ard. et el esf. 105: RTC e HT ouo. 106: ms. dõo; RTC muriera; HT muriera que era. 107: RTC su cormano et (id. HT fue a dar). 108: RTC (e HT) quel falso. 109: HT los dedos (id. RTC desmañole). 110: RTC e HT E. mal llag. 112: ms. loriga fezo (AMS e KMP non corrixen); RTC que v. et vna mallas...lor. le fizo (id. HT malla). 113: AMS e KMP porla...por;

–Çertas, don Achiles, seede ben çerto que ja mays nõ chegaredes a mĩ tãto que outro tãto me nõ chege eu a uós, nẽ me daredes colpe que uoslo eu nõ entrege moy ben. Et uedes esta espada que eu teño en esta mão, pero uos semella fea, ssabede que anda bañada moy ben en sange de rreys, que oie en esta ora matou tres. Et nũca eu ledo serey ata que a faça bañar en uosso sange a todo seu prazer. Et se uos de mĩ nõ alongades, asy será, ca ela ha grã sede et quería beuer do uosso sange.

Don Achiles, quando oyo aquelo que Éytor lle auja dito, nõ llo gradesçeu nẽ ponto, et foy ende moy sañudo. Et díssolle assy:

–Don Éytor, nõ ha moyto tenpo que uos uj de mao talẽt en este torneo, et ben me semella que sabor ouuerades de yr folgar. Et quando ouuestes a mouer, viuos uoluer as costas cõtra nós. Mays esto nõ creo que o fazedes senõ por catar aquelas donas que están ẽnas torres, o que elas moy pouco uos gradesçerã. Et grã dereyto he de auer de uós pauor, ca eu nõ ueio aquí hũ home tã desassemellado cõmo uós; ca ueio todo uosso corpo tinto de sange et uós tal cousa cobijçades por que uos cõuerrá leixar a cõpaña dessa espada que tragedes. Et nõ dulto que todo assy nõ aueña, ante que sse esta guerra parta. Pero ben sey que a nõ pode trager mellor caualeyro que uós, nẽ de tã grã força, nẽ que sse assy faça temer.

Desque estas rrazões forõ acabadas entre Éytor et Achiles, nõ ouueron mays uagar de departir, ca logo chegou Troylos cõ çinquo mill caualeyros ou mays de moy bõos. Et forõ ferir ẽnos gregos moy de rrégeo. Et elles atẽdérõnos moy ben, cõmo aqueles que erã moy bõos caualeyros. Et aly forõ moytos mortos et malchagados, pero que, per força, os gregos forõ mudados do cãpo et maltreytos. Et yan matãdo en elles, et fazíãlles grã dãno, ata que chegou el rrey Menelao et outra moy grã gente, que acorrerõ a Achiles et a ssua cõpaña. Et metérõsse a grãde afán por tomar os tres rreys que y forã mortos. Et troyãos rreçeberã grã dãno aquela uez, mays chegou y Menõ, rrey d'Eresa, por acorrer a Troylos. Et tragía mill caualeyros moy bõos, et nõ foy y tal dessa entrada que nõ derribasse o sseu. Et daquela esporoada matarõ çẽ caualeyros. Et aly foy o torneo moy ferido et moy perigooso et moy mortal. Et foy y grã dãno de ánbalas partes. Et tãtos erã ja os mortos que nõ podíã andar senõ per sobre elles, pero andauã tã esforçados et tã fardidos que hũus nẽ outros nõ sse mouja, nẽ sse partíã do cãpo. Et aly veeriades tallar pernas et braços et costados, et o sange tãto era que tódoslos prados erã ende tintos, et corríã grãdes rríos.

RTC (e HT) que non fue logar. 114: ms. sẽede; AMS certas; RTC (e HT) non uos lleg. 115: KMP chege a; RTC que al tanto...que uos yo (id. HT nõ me). 115-116: HT nõ de otro et veedes. 116: KMP fez; HT que trayo en. 117: RTC (e HT) a. muy b. bañ. en...r. ca oy en este dia mato. 119: RTC querria; HT ca set a muy grande et querria b. et de uuestra. 120: HT oyo esto. 122: AMS mão. 124: RTC e HT faziedes. 125: RTC (e HT) que uos e. muy p. gr. 126: HT p. et ca. 127: ms. cobijçades; HT t. en s. 128: KMP auena; HT q. uos tr. 129: HT nõ la...mejor que uos nĩgũt c. nĩ. 131: KMP rrazones. 132: AMS cinquo...boos; KMP boos; HT dep. de luego. 134: AMS e KMP boos; RTC pero por (id. HT alla). 135: AMS e KMP por. 136: RTC otra gente grande que; HT o. g. gr. et ac. 137: ms. ãachiles; AMS aachilis; HT a toda su. 138: RTC fueron...daquella...d'Aressa; HT fuerõ...rresçibierõ...de Larisa; RTF de Perse. 139: AMS e KMP boos. 141: ms. perigõoso. 142: AMS e KMP por. 143: AMS e KMP huus. 143-144: ms. vẽeriades. 144: RTC br. et espinazos et c.; HT b. et manos et espinazos et c. 145: HT erã tintos et c. ende gr. arroyos; RTC gr. arroyos. 146: KMP

Andando en esto, el rrey Menõ et el rrey Menelao vírõsse anbos. Et tã toste que sse virõ, baixarõ as lanças et enbraçarõ os escudos. Et leixárõsse yr a ssy o mays toste que poderõ, et ferírõsse de toda sua força. Et el rrey Menelao derribou al rrey Menõ en terra
Fol. 87r malchagado ẽno rrostro; mays, quando deu // tornada, encõtrousse cõ Troylos, que o foy ferir tã durament en meo dos peytos que a lança cayeu en peças, et Menelao foy en terra. Mays a loriga era moy bõa et nõna podo passar, ca, se esto nõ fora, morto ficara Menelão. Et alý foy grã pressa sobre el, os hũus porlo leuar et os outros porlo matar. Et ouuo y moytos mortos et malchagados, mays el et os seus defendíãsse moy ben.

Et entretãto encõtrousse Éytor cõ Achiles, et cõbatíãsse moy durament, cõmo aujã de costume. Et nõ pode estar, se lles esto moyto dura, que ende mal nõ sse achen. Mays Menelão, que fora derribado, foy preso. Mays nõno poderõ tirar do cãpo, porla pressa grãde que era dos caualeyros. Et seus uassalos fezeron y tã ben porlo liurar que mellor nõ poderíã, et foy liure. Et ante que sse este torneo partisse, forõ y mortos mill caualeyros.

205

Cõmo Diomedes tomou o caualo a Troylos et [o] enviou a Breçayda

Estando este torneo en tal peso, chegou Diomedes, et tragía cõsygo tres mill caualeyros. Et víjnã todos moy ben armados et moyto auiuados de ferir, e[t] seus escudos enbraçados, et suas lanças ẽnas mãos, et seus elmos postos. Et forõ todos ferir en hũ tropel aos de Troya, et moytos deles britarõ suas lanças, et fazíã moyto por mostrar sua caualaŋã et de leuarẽ ende grã prez. Et outros moytos perderõ y os corpos, et moytos sacarõ ende moytos bõos caualos, et outros moytos forõ ende derribados deles, mays pero os troyãos forõ ende maltreytos et alongados do cãpo per força ben dous treytos de beesta. Mays grã dãno fezeron ante y aos gregos.

Et Diomedes et Troylos, que sse desamauã porla donzela que fora leuada aa oste, quando sse uirõ et sse coñosçerõ, leixarõ correr os caualos a ssy, et fórõsse ferir ẽnos escudos de toda sua força. Et Troylos foy en terra, et Diomedes lle tomou o caualo, et deo a hũ donzel, que era fillo de Taris de Pedralada. Et díssolle assý:

Menon; RTC e HT Menalao. 147: KMP las lanças; HT yr lo. 151: RTC e HT pudo falsar ca. 152: ms. Menelão; AMS e KMP Menelao...huus; RTC Menalao; HT Menalao...fue muy grãt pr. los. 153: HT y otros muchos. 154: RTC (e HT) encontraronse A. et E. et. 155: RTC (e HT) durasse...fallassen. 156: ms. Menelão; KMP Menelao; RTC e HT Menalao. 157: KMP pressa que; HT y biẽ. 158: RTC pudieran; HT pudierõ.

Cap. 205. 1: JC como. 2: ms. et enviou (AMS non corrixe); KMP et enviou (-o-); RTC (e HT) et lo embio. 3: JC mille; HT llego y D. que tr. 4: ms. en (AMS pon *sic;* KMP e JC non corrixen); JC víínã; AMS vijñan; KMP vijñã; RTC fer. sus; HT abiu. sus. 5-6: RTC (e HT) t. en tr. ferir en los. 6: RTC (e HT) quebrantaron. 7: JC cavalaria; KMP caualaria (está corrixido no ms.); RTC (e HT) et leuaron. 7-8: HT et otros muchos ouierõ y muy buenos; KMP corpos et moytos boos. 8: JC bóós; AMS boos; RTC e HT f. derr. 9: AMS e KMP por; RTC (e HT) fueron maltraydos. 10: ms. bẽesta; JC danno; HT y ante. 11: ms. ãa. 12: JC coñoscerõ; AMS connosçeron; KMP cõnosçerõ. 14: KMP Caris (parece t); RTC Caris; HT Caris de Piedra Lada; RTF Cariz de Pierre Lee. 15: ms.

—Vayte aas tẽdas quanto poderes, et uay ao tẽdillón de Colcos, et dj a Breçayda, que y acharás, que eu lle envío este caualo, que gãañey de hũ caualeyro que sse andaua enfingindo et gabando que estaua dela moy namorado. Et dille que lle envío rrogar que nõ tome saña nẽ noio desto que lle eu envío dizer, ca ben çerta seia que ela he meu ben et meu amor.

Estonçe tomou o donzel o caualo, et foysse quanto podo, et chegou ao tendillón de Colcos, que era moy rrico et moy nobre, cõmo a estoria cõta. Et logo que chegou, entrou ẽno tendillón et soudou a donzela de parte de seu señor. Et díssolle assy:

—Meu señor uos envía este caualo que agora tomou a Troylos ẽna batalla, porque sse andaua de uós gabando. Et el por ende fezo esporoada escontra el, cõmo eu vj, et derriboo do caualo et matoulle çẽ caualeyros dos mellores que el tragía. Et mãdauos dizer per mj que el he uosso uassalo et uosso caualeyro todo enteyrament, et por uosso anda.

A donzela tomou estonçe o caualo perla rrédea et dyssolle assy ao donzel:

Fol. 87v —Vay et dy a teu señor que, se me el ben quer cõmo // diz, que mo demostra moy mal, ca nõ deuja a fazer dãno nẽ nojo a troyaos, ante deuja a amar aqueles que fossen de nossa parte. Et se el esto fezesse, senpre lle ende ben uerría. Et eu ben sey que, ante que passe o quarto día, ante eu oyrey nouas, sse ouuer quen mas diga, que Troylos uẽgou ben sua desonrra et cobrou ben esta perda. Et mays che digo: nõ era Troylos uilão pera seer assy rroubado nẽ peñorado de nehũ, ca ben sey que ẽno mũdo nõ ha mellor caualeyro que el. Et segurament que el querrá seer ben entregado deste peñor, et tal llo coydará a toller que llo cõprará moy carament. Tórnate pera teu señor, et soúdamo moyto, et dille que, se me el quer ben, que eu faría torto se lle mal quisesse, quando mo el mays nõ mereçesse, pero aynda tamaño ben nõ lle quero por que lle a el mellor vaa do que ante lle ya.

Et o donzel sse parteu dela et tornousse aa batalla. En todo esto diz o conto que era a batalla tã ferida que moytos cõdes et duques et jnfanções et outros caualeyros grãdes et bõos et de grã gisa ficarõ y mortos. Et aly chegou Pares cõ tódoslos perssiãos. Et vijnã moy passo et seus arquos tẽdidos, et feriro moy brauament ẽnos gregos, mays

---

ãas; JC di; RTC Colcas...Brisella; HT Colcas...Breçayçada. 16: JC enbio...gáañey; AMS e KMP gaañey; HT anda vay enf. 17: AMS estaba; RTC que yo le (id. HT alabando q. andaua d. nam.). 18: HT nojo nẽ s. daquesto q. lle envio; RTC que el es. 20: HT et est. o d. tomou o c. 21: JC como; RTC tend. que; HT tend. que...n. segundo c. a est. 21-22: HT et logo soudou. 22: RTC s. a la d. 23: HT que tomou. 24: JC como eu vi; RTC uos alabando et...contra; HT p. andauase de uos alabando... fezo cõtra el forte cõquista cõmo. 24-25: ms. derribõo. 25: JC cavaleiros; RTC (e HT) que tr. et mandouos. 26: JC mĩ...enteyramente; AMS e KMP por; RTC (e HT) por uos anda en coyta et en affan. 27: JC pela; AMS porla...dissolle; KMP por la; HT cav. et diso asy. 28: JC como; HT el quer bẽ asy cõmo. 29: ms. ãamar; JC devia...danno nẽ noio a Troyãos a. devia; AMS troyãos; KMP troya-(-n-)os; RTC deuya fazer...d. amar a aq.; HT d. de f. mal a tr. a. d. amar. 30: HT n. terra et de nosa p. et se lles el. 32: HT ben esta des. et c. quanto perdeu et. 33: ms. sẽer; HT vilão que fose asi r. nẽ perdido nẽ prendido de. 34: ms. sẽer; JC seguramente. 34-35: RTC (e HT) desta peyndra. 35: JC caramente; RTC gela cuyd. toller q. la c.; HT tal c. de lla t. que a c. 36: RTC faria yo; HT f. grã t. 37: JC merçesse; HT enpero tam. bẽ aynda lle nõ...lle mellor. 38: ms. vãa; RTC (e HT) quel ante yua. 39: ms. ãa; HT et foyse para a b. et en. 40: JC infanções; RTC que la b. era tant; HT q. a b. era moy fer. tãto que. 40-41: RTC cau. buenos; HT o. moytos bõos cau. de alto lugar forõ y m. 41: JC bóós...Perssãos; AMS e KMP boos. 42: JC viinã...bravamente; AMS vijñan...ennos; KMP vijñã;

elles sofréróno moy ben. Et foy aly o torneo moy ferido et moyto auolto. Mays pero os troyãos fezeron tãto de armas (que) aquela uez que os gregos nõ o poderõ mays endurar, et ouueron de leixar o cãpo, mal seu grado, et forõ cõtra as tẽdas. 45

Et yndo elles assy vençidos et desbaratados, chegou Agamenõ cõ dez mill caualeyros folgados, que vijnã todos moy ben armados, et seus elmos de Panja enlaçados, et ben cubertos de seus escudos. Et tragía suas lanças abaixadas. Et forõ ferir ẽnos de Troya et começárõnos a enpuxar. Et aly veeriades quebrãtar moytos escudos, et falssar moytas lorigas et moytos perpontos, et despedaçar moytos costados. Et aly veeriades quebrar 50 moytos arções, et moytos caualos andar sen señores, et nehũ nõnos tomaua. Et cõta Dayres, que o vija, que troyãos, querendo ou nõ, ouueron per força de leixar o cãpo, et leuárõnos assy os gregos ata as barreyras.

Et Polidamas, fillo de Antenor, et el rrey Fión, fillo de Dulgas, chegarõ aly moy esforçados, et forõ y moy bõos, et fezeron cobrar aos seus. Mays ante ouuo y moytos 55 caualeyros mortos et de grã prez et outra moyta gente, que era sen cõta. Et forõ y dados moytos colpes et feytas moytas caualarías estremadas. Et durarõ ẽno torneo ata a tarde, et foy o cãpo tã chẽo dos mortos que as donas et as donzelas que estauã ẽnas torres et ẽnos andámeos ben podía ueer quanto sse fazía. Pero per entre todos Polidamas foy moy bõo et sofreu moyto aquela uez. Et algũas estauã aly que parauã ben mẽtes en 60 quanto el fazía, pero encobríãno ben, que sol nõ fazía senbrãt que o uijan.

Et andando en aquesto, encõtrousse cõ Diomedes, et ouueron entre ssy hũa justa moy forte et moy danosa. Et tã toste que sse uirõ, fórõsse ferir. Et quebrãtarõ en ssy
Fol. 88r as lanças, et ficarõ anbos // malchagados, pero Diomedes foy peor chagado et derribado en terra, o caualo sobre el. Et o caualo sse ergeu ante que Diomedes, et Polidamas o to- 65 mou perla rrédea et o leuou, que era moy bõo et moy preçado. Desy chamou hũ seu escudeyro et envioo cõ el a Troylos. Et diz Dayres que ben forõ quinẽtos caualeyros os que uirõ este torneo et sse pagarõ ende moyto. Et algũ[a]s estauã ẽnos adarues que nõ desamauã a Polidamas, et que aujã ende grã prazer, et o demostrauã cõ o dedo, et falauã entre ssy et rretrayan et cõtauã moyto deste feyto. 70

Mays Troylos, quando ueu o caualo, foy cõ el moy ledo, et gradesçeo moyto a

---

RTC fir. br.; HT vynã quedo et p. seus...fer. br. 43: RTC suffrieronlos...a. un t. (id. HT et moy aposto mays). 44: RTC (e HT) armas aquella...non los p. 44-45: HT mays sofrer. 45: JC leyxar; RTC et fuyeron contra; HT o. a leyxar. 46: JC mille. 47: JC víínã...Pavia; AMS vijñan; KMP vijñã...Pauia; RTC arm. sus...Pauia; HT armados de Pauyo; RTF heaumes Pavieis. 48: HT ẽnos troyanos et. 49: ms. vẽeriades; HT aly quebrauã moytos e. et falsaua m. 50: ms. vẽeriades; RTC cost. alli u. quebrantar; HT lor. et m. pendõos desp. et cortar m. cost. aly. 51: HT señor. 52: ms. vija; JC víía; AMS e KMP por; RTC uio; HT veu. 54: JC Dulgos; RTC Duglas (falta et inicial, tamén en HT); RTF Doglas. 55: JC bóós; AMS e KMP boos; RTC y ouo; HT f. aly moy...f. y cobrar...y ouvo. 56: AMS caualos; RTC muertos de...cuento; HT cau. de grã p. mortos et outra...conto et f. d. 57: JC feitas; RTC duro el t.; HT durou aquel t. 58: AMS cheo; RTC et donz. 59: ms. uẽer; AMS veer...por; KMP por; RTC pero entre; HT pero P. ontre t. foy. 60: JC bóó et soffreu; AMS e KMP boo; RTC fue y muy; HT bõo et forte aly et s. moyto traballo aq. 61: ms. uijan; JC senbrãte...víían; HT ben et nõ faz. 62: HT and. encõtrouse...ontre ambos hũa. 63: RTC d. ca tant; HT f. et moy denodada et d. ca tã. 65: RTC tierra et el (id. HT Diom. Pol.). 66: JC pela...bóó; AMS e KMP porla...boo; RTC leuo ca era (id. HT ch. a vn). 67: ms. enviõo; KMP quinẽtos; HT env. a T. 67-68: HT ben quin. c. virõ. 68: ms. algũus; JC algúús; AMS e KMP alguus; RTC algunas (id. HT andameos). 69: JC

Polidamas, ca era o caualo moy bõo et moy preçado. Et poso en seu coraçõ que fezesse del moyta bõa caualaría, en gisa que Breçayda oysse ende falar. Et assy o fezo a pouco tenpo, cõmo adeãt oyredes.

Mays Achiles, a que sse nõ oluidaua o que a fazer auía, andaua moy brauo et moy 75
sañudo en esta batalla, et tãto apressuraua os troyãos et tãto sse achegaua a eles que, por nehũa maneyra, nõ sse podía ajuntar hũus cõ outros, nẽ yr a nehũa parte que el nõ fosse ontre elles, feríndoos et derribándoos malament, et tódolos mataua quantos passauã per cabo del. ¿Que uos dyrey? Poucos ousauan yr per u el estaua.

Mays aas uezes acaesçe que o grãde orgullo ha de abaixar, quando a uẽtura quer, 80
cõmo agora oyredes. Troylos, que andaua moy louçãõ et moy ledo ẽno caualo de Diomedes, que era tã bõo que nũca foy quen mellor uisse, cobreusse ben de seu escudo et apertou ben seu elmo. Et el tragía hũa lança ẽna mão, en que atara hũ pendón que lle dera Breçayda, que el amaua mays que outra cousa. Et entrou ẽna grã pressa do torneo et ueu hũ seu caualeyro, que agillara por justar cõ outro et encõtrara primeyro cõ Achi- 85
les, que o fereu tã mal ẽno rrostro que deu cõ el morto en terra. Et Troylos, quando esto ueu, pesoulle moyto de coraçõ, et meteu a lança so o braço, et fereu o caualo das esporas, et foy ferir Achiles ẽnos costados. Et deulle hũ colpe tã grãde que a loriga nõ lle prestou, et deu cõ el en terra malchagado. Et se nõ caera, nõ fora mays a ssua uida. Et Achiles se senteu mal daquela ferida en todo aquel mes. Et leuãtousse moy uiuament, 90
cõmo aquel que era moy fardido caualeyro, et acolleusse ao caualo, et foy ferir a Troylos, et deulle moytas espadadas sóbrelo elmo.

Et aly foro todos juntados de hũa parte et da outra, et chegarõ moyto atreuudament por acorrer aos seus. Et Éytor chegou aly moy sañudo, cõ sua espada ẽna mão, ferindo a cada parte, en gisa que a moytos fazía perder os corpos. Mays entre tódoslos 95
outros, sabede que os bastardos, fillos del rrey Príamos, ferían aly tã estrayas feridas et dauã taes colpes que os gregos erã maltreytos et maldesbaratados per u elles yan.

Mays, sse el rrey Talamõ et o duque de Arenas nõ forã, que acorrerõ a Achiles, jaquanto mays Achiles fora metido en tal pressa et en tal perígoo en qual nũca fora. Mays estes lle acorrerõ et partírõno de grã pressa en que estaua. Mays ante y foy que- 100
brãtada moyta lança preçada, et falssado moyto escudo, et ante y forõ moytos bõos

---

avia; AMS plazer; RTC Pol. que; HT P. et a. grã...mostrauã. 72: JC bóó; AMS e KMP boo; HT era moy b. c. et. 72-73: HT cor. de fazer cõ el. 73: RTC Brisella; HT B. ouvese ende que f. 74: JC tẽpo; HT t. asy cõmo. 75: JC avia; HT Ach. nõ olu. de f. o que avia mester et a. tã br. et tã s. 76: RTC llegaua; HT bat. cõmo leon et tãto apressaua...tãto os chagaua que. 77: AMS e KMP huus; HT h. cõ o. aj. 78: ms. ferindõos et derribandõos; JC malamente; RTC f. ant'ellos; HT ant'eles ferindo et derribando en elles et. 79: AMS e KMP por...por; HT poucos estauã y por onde el. 80: ms. ãas. 81: JC como...cavallo; HT ledo ẽno cãpo ẽno. 82: JC bóó; AMS e KMP boo; HT vyse et cob. moy ben. 83: AMS apretou. 84: RTC Brisella. 85: HT pr. Ach. 86: JC este. 87: ms. sõo; RTC et fue ferir el. 88: RTC f. a A.; HT A. ẽno corpo et. 90: JC vivamente; AMS leuantouse; HT A. sentyose moy mal...leu. moyto agyña moy brauo cõmo. 91: JC como; AMS acolleuse; HT a seu cau. 93: RTC (e HT) ayuntados de la una. 94: HT por cada hũus ac. 95: HT a toda parte. 96: HT fer. que era grã maravilla et. 97: AMS e KMP por; RTC eran mal meneados et mald. por do e.; HT erã mal apostados et desb. por donde e. 98: ms. ãachiles; RTC Atenas que ac. a A. non llegaran tant ayna o si tardaran yaquanto (id. HT Arenas...ou tard.). 99: ms. perigõo; KMP forã; HT f. posto en tal p. et pel. 100: HT et tirarõno da grã. 101: JC bóós; AMS e KMP boos; HT esc. et m. cau. 102: RTC et

Fol. 88v caualeyros mortos // et outros malchagados. ¿Que uos dyrey? Este acorro durou moytos días et foy carament conprado. Et sabede que a perda et o dãno foy grãde de cada parte. Et este torneo durou ata a noyte, et depoys que foy escuro, partírõsse d'aly todos. Et os gregos fórõsse pera suas tẽdas, tã lassos et tã canssados que assaz aujã mester de folgar. Et os troyãos entrárõsse en sua çidade.

206

Cõmo as trégoas forõ postas por seys meses

Esta batalla que cõtey durou trijta días, que ja mays nõ folgarõ, senõ desque era noyte. Et forõ y mortos dous bastardos, fillos del rrey Príamos, onde el et os seus yrmãos et todos seus amjgos ouueron grã pesar et grã coyta. Et, demays, que ẽna fin desta batalla Éytor foy malchagado ẽno rrostro de hũa saeta, en gisa que ouuera ende a chegar a morte. Et quinze días fforõ que nũca podo uestir loriga, nẽ sayr da uila. Et por ende os de sua parte rreçeberõ grã dãno, et forõ moytas uezes enpuxados et ençarrados, et ja [t]anto dultauã et rreçeauã os de fora que cada uez sse tornauã cõ sua peoría, et mjgáualles a força et o ardimento.

Et porque os prados jazía ja cubertos de mortos, en maneyra que nõ podía sofrer o seu odor, et quántoslos vijã ben osmauã que moytos mays erã ja que os da primeyra uez que queymarã, et tãtos erã ja os mortos que ja nõ aujã hu sse cõbater, aynda que quisessen, et porque Éytor era malchagado, el rrey Príamos mãdou pedir trégoas, ca ben entẽdía que lle faría Éytor grã mjga, ca aqueles que ante uẽçía cõ el, agora seería sen el uẽçidos et desbaratados. Et enviou aló messageyros sisudos et ben pleyteses, os quaes a estoria nõ cõta. Et a trégoa foy demãdada por seys meses, et logo foy outorgada, et nehũ nõna cõtradisso, mays tódosla outorgarõ moy de grado. Et outra uez [se] ajuntarõ de ánbalas partes et queymarõ et enterrarõ os que mortos jazía, cõmo fezeron a outra uez, et noyte nẽ día nõ quedarõ ata que os cãpos forõ desenbargados.

Diz o [c]onto que nõ ouuo y tã orgulloso a que moyto nõ prouuesse destas trégoas, ca todos aujã grã talẽt de folgar, et erã canssados et afrontados. Et seyan perlas terras a rroubar et tomar que comessen, que moyto o aujã mester. Mays ja o nõ achauã senõ

---

mal llag. Para que; HT mal ch. este. 103: JC caramente...danno. 104-105: HT todos los gr. et f. 105: JC aviã; HT t. moy lasos...que m. lles fazia de. 106: RTC ent. a ssu.

Cap. 206. 1: HT postas forom (por s. m. falta). 2: KMP contey. 3: RTC dos de los bastardos...et todos sus herm.; HT d. dos bastardos. 3-4: HT donde ouvo el moy grã p. et todos os s. yrm. et am. et demays. 5: HT ouv. dela chegar. 6: AMS quince d. foron; HT os da sua. 7-8: ms. jaquanto; RTC (e HT) ya tanto d. 8: AMS mjngaballes; RTC r. de los de; HT et se rr. dos de. 10: ms. sofrer entreliñado; RTC q. lo non p. endurar el; HT pr. et cãpos jaz. cubertos...q. o nõ. 11: RTC olor...prim. que; HT olor...viã pensauã...erã ca os. 12: HT que nõ a. onde se. 14: ms. sẽeriã; HT faria grã...ante erã cõ el vençedores ag. sen el ser. v. 15: AMS sissudos; HT ses. et de bõo entẽdemẽto os. 17: ms. uez la aj. (AMS e KMP non corrixen); RTC (e HT) uez se ay. 18: HT aj. et q. et suterrarõ de ambas las os (sic) m. que y jaziã. 18-19: HT a premeyra vez. 20: ms. tonto; AMS e KMP conto; HT aplouvesẽ. 21: AMS e KMP porlas. 22: RTC et a tomar...ya non; HT com. ca m. 23: RTC

moyto a longe. Et os bastardos que forã mortos, cõmo uos ey cõtado, forõ soterrados moyto onrradament en moymẽtos moy rricos cabo seus yrmãos. Et fezerõ os de Troya por elles grãdes chãtos et grã doo.

207

Agora leixa o conto a falar desto et conta cõmo Éytor foy gorido da saetada

As trégoas forõ moy ben gardadas de cada parte, et goreçerõ todos moy ben de suas chagas. Et hũ m[a]estre moy sabedor, a que dezía maestre Booz de Pula, et era o mellor m[a]estre en selorgía que auja ẽno mũdo, penssou da chaga a Éytor. Et el jazía ẽna sua cámara, que era de alabastro et de marauillosa feytura, cõmo a estoria cõta adeãt. Et talloulle a chaga, de gisa que a nõ senteu, et goresçeo, en maneyra que lle nõ doeu nẽ
Fol. 89r ponto. Et tódaslas donas et as donzelas de Troya siján cõ el, de noyte // et de día, et seruíãno. Et os rreys et os cõdes et os outros altos senores o víjnã veer de cada día. Mays sua yrmãa Políçena et Elena, sua cuñada, nũca sse del partía, ca o amauã moyto de coraçõ, et seruíãno moy ben. Et moytos chegarõ y et nũca souberõ dizer qual delas era a mays fremosa, nẽ qual auja meos beldade.

208

Da[s] feyturas da cámara de Éytor

Conta a estoria que a cámara en que Éytor jazía era de hũa pedra a que dezía alabastro, et adeãt cõtará a estoria qual era esta pedra. Et estauã en ela doze pedras preçiosas escolleytas de que a escritura fala, que son mays fremosas et mays preçadas que as outras todas. Et os nomes delas son estes: carbũcolo, sardis, cafil, amatista, berilo, topás, grisólitos, esmeralda, brasmo, rrobj, calçedonja, cristal. Destas pedras ouuo

---

m. en la batalla commo (id. HT forõ). 24: KMP moymentos; HT cabo de s. 25: ms. dõo; HT grande doo et g. ch.

Cap. 207. 1: RTC c. de f. de aquesto...saeta; HT desto por contar c. (da s. falta). 2: AMS goreceron; HT g. dãbaslas partes. 2-3: HT g. moy b. todalas ch. 3: ms. mãestre (así KMP); AMS maestre; KMP dezian; RTC Bros de Pulla era; HT m. moy bõo a...Bros de P. que era; RTF Broz li Puilleis. 4: ms. mãestre (así KMP); AMS maẽstre; HT ẽna çelurgia...m. curou a ch. de E. 6: RTC llaga en g.; HT ch. en g. que o nõ. 6-7: HT gar. moy ben sen nẽgũ dolor et tod. 7: RTC el n. et dia; HT et d. de T. de d. et de n. syan cõ el et. 8: ms. vẽer; AMS señores o vijñan; KMP señores o vijñã; HT seru. os...os altos. 9: KMP yrmaa. 10-11: RTC muchos fablaron y qual...ferm. mas n. fue tal que supiesse asmar njn catar qual lo era mas o qual a. m. b.; HT m. falarõ y qual d. e. mays f. mays nũca y foy tal que soubese dizer nẽ pensar qual delas era m. vela ou mays formosa.

Cap. 208. 1: ms. da feyturas; RTC de las; HT das. 2: HT dizẽ. 3: RTC ad. la? cont.; HT ad. o contara...est. cõ ella. 4: HT preç. et escollidas...son as mays. 5: KMP çafil; RTC çaffio; HT cafio...amastica; RTF safirs e sardina...beriz. 6: AMS crisolitos xpistal;. KMP crisolitos; RTC calç. des-

en esta cámara grã cõprimẽto. Et tã clara estaua a cámara de noyte et tã lumeosa cõmo sse fosse o día mays claro que seer podesse de uerão. Et a cámara era feyta a bóueda, que era toda de sardis et de brasmos et de almadigas claras. Et auja y grãdes obras maçiças de ouro fino, lauradas moy sotilmẽt et per grãde engeño. Et tãtas erã y as feguras dos ueados et as outras marauillas que sería grã deteẽça de as cõtar todas et enfadamento de as oyr.

Ẽna cámara estauã quatro piares ẽnos quatro cãtos, cada hũ ẽno seu canto. O primeyro era de liste preçioso et moy fremoso et moy grãde, et o segũdo de jaspe uerde et uermello, et o terçeyro de míchel, et o quarto de gargates. Et cada hũ deles era de grã preço et de grã ualor.

Et diz o conto que tres maestres moy sabedores de negromãçia poserõ et ordenarõ estes piares per grã rrecado et per grã soteleza. Et en çima de cada hũ estaua hũa jmagẽ moy fremosa et feyta per grãde engeño et per grãde arte. Et as duas destas jmágẽes erã de figura de donzelas, et erã tã fremosas et tã ben feytas et tã ben oosmadas et tã ben acordadas que mellor nõ podía. Et quen parasse mẽtes a suas feyturas derí[a] que semellauã ángeos, tã fremosas erã.

Et hũa das donzelas, a que paresçja mellor, tijña hũ espello d'ouro ẽna mão, tã claro et tã fremoso que ẽno mũdo nõ ha cousa que mays clar[a] podesse seer. Et este espello fora assy posto per encãtamento, que era comunal a quantos entrassen ẽna cámara. Et en el nõ auja engano, nẽ falssidade nehũa, mays quenquer que sse en el catasse, veería todas suas feyturas et todos seus gestos et todos seus catares. Et per aquel sse catauã et afeytauã et apostauã as donzelas et as donas, quando auja de seyr a praça, et per aquel entẽdía se sse cobría ben ou sse tragía aposto ou desapostadas suas grilandas. Et por esto erã gardadas de nõ seyr desapostadament nũca, ca o espello nõ lles encobría nada de seus cõtenẽtes, nẽ de seus catares, nẽ de todos seus jestos. Et esto era o de que serujá a primeyra jmagẽ.

---

tas; HT braso r. calç. destas; RTF prasme. 7: HT grãde abondança et. 7-8: HT clara et tã lom. era de n. por escuro que fezese cõmo perlo mays cl. dia de julio et. 8: ms. sẽer; HT era toda f. 8-9: HT bou. de s. 9: RTC e HT almadinas; RTF prasmes verz e de sardines/e de bones alemandines. 10: AMS por...feg. de ueados; KMP por...tãtos. 10-11: HT grãde geometria et t. erã y as marav. que. 11: RTC serian; HT et outrosy enf. 12: RTC pon título despois de oyr: De las quatro columpnas que estauan en la camara (id. HT cam. de Ector); KMP (–Das quatro piares que estauã ẽna camara–). 13: AMS ena; HT cam. de Ector estauã...c. et o; RTC c. et el. 14: AMS precioso; RTC pr. muy; HT listre moy pr. et moy gr. o s. era de j. uerm.; RTF leutre. 15: HT uerm. o t. de m. o...gargantes; RTF oniche...guagates. 17: RTC pusieran; HT s. en neg. poserã. 17-18: RTC ordenaran? ; HT ordenarã. 18: KMP por...por; AMS por...por gran soteleça; HT pilares cõ grãde arte et. 19: AMS por...por... jmagees; KMP por...por; HT por gr. arte et eng. et...de aquestas ym. 20: ms. õosmadas; RTC figuras de donzeles et de donz.; HT e. a feguras. 20-21: HT feytas que mellor. 21: ms. deriã (KMP non corrixe); AMS deria; RTC podrian...dirian; HT poderiã seer et semellauã. 22: AMS angees. 23: AMS paresçia m. tijña; KMP tijña; HT donz. q. mellor par. 23-24: HT mãao tã ferm. 24: ms. claro p. sẽer; AMS clara; RTC e HT clara. 25: AMS e KMP por; HT e. era asy...entrauã; RTC entrauan. 26: ms. vẽeria; HT mays qualquer. 27: AMS e KMP por. 27-28: RTC aquel se affeyt.; HT feyt. et por aquel se af. 28: AMS e KMP por; RTC las dueñas et las donz. quando...a conçeio et por aquello e. (id. HT af. as d.). 29: KMP desp. das gril.; RTC desapuesto sus; HT se se tr. ap. en suas...aquesto. 30: RTC desap. ca; HT de sayr des. ca. 31: AMS seruia; HT nada de s. gestos et feyturas et esto... seria.

209

Da jmagiem do ssegundo piar

Ha jmagẽ do segundo piar era mays marauillosa et mays sotil et mays estraña ca a outra, ca ela pareçía moy alegre et moy cortés, et era moy fremosa. Et esta nũca que-
Fol. 89v daua jogando et trebellando, et aas uezes baylaua et trobaua, et outras uezes tõbaua // ou saltaua. Et esto era hũa grã marauilla de quen a uijá, quando tõbaua en çima do piar como nõ caya en terra. Mays esto era todo per encãtamento. Outra uez sse assentaua et lançaua quatro coytelos et collíaos ẽna mão. Et fazía moytos jogos moy estraños et moy marauillosos per moytas maneyras. Et andaua seys ou sete uezes ẽno día sobre hũa touca de ouro, et poynaa ante ssy quando sse assentaua. Et fazía tãtas marauillas que nõ ha ẽno mũdo home que o podesse osmar nẽ cõtar.

Et poys esto aujá acabado, começaua seus trageytos moy estraños, et fazía pelegar hussos et porquos et outras marauillas. Outras uezes fazía cõbater serpentes et peleiar grifos et liões et fazía caçar falcões et gaujães et açores et outras aues. Outrossy mostraua naues cõmo yan singrando perlo mar, et a todos semellaua que assy era uerdadeyrament. Et ẽno mar mostraua moytos pescados, andando peleiando hũus cõ outros.

Et desque fazía este jogo, outrossy mostraua donas et caualeyros et escudeyros et donzelas, et arromedaua cõmo sse falaua a furto, et cõmo sse gardaua dos outros, que os nõ uissen nẽ entẽdessen. Et depoys desto paraua azes, et cometía batallas, et poyña ascoytas, et enviaua esculcas. Et outrossy demostraua cõmo sse fazía as trayções. Et desque esto auj[a] ordenado, seyan assalydores da hũa parte et da outra, et yansse cõbater tã fortemẽt que era marauilla, que nõ ha home que o cõtar podesse.

Et depoys desto demostraua homes per estrayas feyturas, cõ que trageytaua. Et os nomes deles son estes: mernios, çenoçéfalj, açoplos, lenpinas, panoçios, arcabatidas, pineos, sátiros, çeópides, macabros, antípodes. Estes son figuras et feyturas de gentes

---

Cap. 209. 1: AMS jmagen; RTC La ym. 2: AMS La jmagen; KMP jmagen; RTC ym. de la donzella del...e. que la; HT e. que a. 3: HT al. et moy ferm. 4: ms. ãas; RTC a las de uez. 4-5: HT bayl. et outras v. trebellaua et aas vezes tonb. em çima. 5: ms. uĩja. 6: AMS e KMP por; HT p. et nõ...terra outra. 7: RTC et arrecogialos en las manos; HT et tornavaos aas mãos et f. outros m. 8: AMS e KMP por; RTC andaualos; HT mar. de m. m. et andaos. 9: ms. poynãa; RTC oro que ponia...f. tales mar.; HT o. que poyña...f. outras moytas mar. 10: HT mũdo quen as p. 11: AMS El poys; HT depois que esto...com. tr. 12: ms. hussos (o 2° s parece corrixido); RTC puercos et ossos et o. animalias otras (id. HT pel. serp. et cõb. gr.). 14: AMS e KMP porlo; RTC (e HT) n. en commo. 14-15: RTC uerd. en el; HT sem. q. verdade era ẽno. 15: AMS e KMP huus; RTC demostraua; HT p. et and. 16: RTC desque yua este; HT d. ya mostr. 17: RTC remedaua; HT rremedaua c. fal. 18: RTC njn los ent. despues...et partia bat. (id. HT nẽ ent.). 19: AMS enuiaua; RTC fazen; HT esc. outr. mostraua. 20: ms. aujã (AMS e KMP non corrixen); RTC esto assi auya...salydores de amas las partes et (id. HT avia asi). 21: RTC era grand mar. esto todo fazia ella tant sotilmente et por tant grand maestria q. non (HT cõb. cõ elles tam...era mar. et esto...e. sot. et por g.). 22: AMS e KMP por; RTC omnes de estr. (falta et inicial); HT o. de estr. 23: AMS Cenoçefalj; RTC mermios, çen., çiclopes; HT mermyos, çen., çicopes, lenplans. 24: AMS Ceopides; RTC çiopides, macabios, antipedes...fech. et fig.; HT pynes, setiros, çiopides, macabios, antipedes, outros que som feyt. et feg.

estrañas de que fala a estoria, cõmo uos eu contarey. Os mernios son feos et de maa semellança et escarniçados tãto en suas feyturas que esto he hũa grã marauilla. Os çenoçéfalis an o rrostro moy longo en figura de cã; et nõ falã cõmo homes, mays ladrã cõmo cães, pero que an todo seu siso entrego. Os açopros nõ an mays que hũ ollo et tẽeno ẽno meo do fronte, et nõ comẽ outra cousa senõ carne de bestas, qualquer que poden achar. Os lanpinas nõ an cabeças, et an bocas, et os ollos trágenos ẽno meo dos peytos, et outros ha y que tragẽ os ollos ẽnos onbros, et outros que an os rrostros desapostos et sen narizes, et outros que an o beyço de juso tã grãde que cobrẽ del todo o rrostro quando sse pagã, et outros que nõ an boca senõ tã estreyta cõmo hũa casca de auelãa et comẽ a grãde afán, et outros ha y que nõ an léngoa, pero nõ lles faz mjga, ca ja sse entẽden moy ben per seus sinaes. Et outros a que dizẽ pauoçios et an as orellas tã grãdes que cobrẽ delas todo o corpo. Os arcabatidas son moyto astrosa gente, ca andan apremjdos assy cõmo bestas, et o mays uello deles nõ uiuerá dez ãnos, et son tamaños cõmo moços pequenos, et os narizes deles son longos et curuos, et tẽen cornos ẽnas cabeças, et an os pees cõmo de cabras. Et os çiópedes nõ // (nõ) an mays que hũ pe, et he atamañ̃o o pe que jaz[en] aa soõbra del quando faz sesta, et pero corre[n] moyto cõ el, que ẽno mũdo nõ ha cousa que os possa acalçar, nẽ outra que lles possa fogir. Et os antípedes tragẽ os calcañares deãt et os dedos dos pees atrás, et en cada pe an oyto dedos. Os jpópedes an os pees cõmo caualos. Os macabros son tã longos cõmo medida de doze pees. Os pineos son tamaños cõmo hũ cóuedo.

Fol. 90r

Depoys desto tiraua aquela ymagẽ hũas serpes moy f[e]as et moy espantosas, et semellaua que uoauã, et lançaua hũas jmágees tã feas que era hũ grãde espanto, et fazía todo aquesto que uos ey cõtado por mostrar as estrañezas das naturas. Et quantos esto víjan erã moy espantados. Et desque estes trageytos erã acabados, nẽhũ nõ podía entẽder hu sse ascõdía, ca nehũ deles nõ pareçía senõ enmẽtre os fazía aquela jmagẽ. Et, sen falla, o que esta jmagẽ fezo, era bon maestre en negromãçia et sabía moy ben

25: KMP contarey; RTC (e HT) la escriptura c. uos demostrare los mermiones. 26: RTC escarnesçidos; HT escarneçidos t. en feyt. 26-27: AMS çenocefalis. 27: RTC an todo el r. l. en fechura de; HT conoçefalis am todo o r. l. 28: RTC çicopres; HT cães porque...çicopres...mays de hũ. 28-29: AMS teeno; KMP teen*o. 29: KMP coumen. 29-30: RTC puedan auer; HT podẽ aver. 30: KMP tragẽ os; RTC las lapinas...boc. et las bocas et los o. traen...meollo; HT lapynas...am ollos et boc. mays os...medio. 31: HT outros que os tr. ẽnos. 31-32: HT am rrost. de sabujos sen. 32: KMP grãdes; HT outros am. 33: AMS e KMP auelaa; RTC una caña de; HT cana de avelão. 34: KMP come a; HT c. cõ grã traballo et...ca se; RTC ca se. 35: AMS por; KMP por...panoçios; RTC por señales...panoçios an; HT por s. et o. a y a...panoçios. 36: AMS Ascabatidas; HT as arc. 37: RTC uiura por diez; HT andan abayxados c. b. et a vida do que mays viue nõ som mays de dez. 38: AMS e KMP teen; HT m. de pequena ydade et. 38-39: RTC en la cabeça. 39: ms. pẽes; KMP nõ (-90r.-) (-nõ-); AMS non pon repetición; RTC cab. los çiopidis; HT cõmo c. os açipidis...mays de hũ. 40: ms. jaz ãa...corre (AMS e KMP non corrixen); AMS aasoobra; RTC es tan ancho que yazen a ssombra...corren (HT aa s...sesta p.). 41: RTC f. los; HT el ca ẽno...f. os. 42: ms. pẽes; AMS antipedos; RTC antipodas (id. HT de deante). 42-43: HT et an o. d. en c. pe os. 43: ms. pẽes; RTC ypopodes...macabios (id. HT tã anchos c.). 44: ms. pẽes. 45: ms. fẽas; AMS fẽas; KMP feas; HT serpentes m. feas et esp. 46: AMS e KMP jmagees; HT lançauã. 47: RTC demostrar la estrañeza; HT esto...demostrar. 48: ms. víjan; AMS nehun; KMP nehũ; RTC eran ende muy; HT erã delo moy. 49: RTC ent. a do se...mientra los f. et sin (HT e. onde se). 50: RTC m. de nigr.; HT sen dulta o...e. moy bõo m. de n.

encãtar, ca todo home que a uisse, mẽtre lle parasse mẽtes, oluidáuasselle seu pesar, por grãde que o ẽno coraçõ touesse, et deterríasse aly catãdo aquela jmagẽ, que sse nõ podería ende partir, se aduro nõ.

210

Da jmagiem do terçeyro piar

Eno terçeyro piar estaua hũ donzel per grãde arte assentado sobre hũa tauua de fiana, que he hũa pedra de grã preço. Et diz a estoria que ha tal uertude que, quenquer que a veia, logo rrefrescará et será mays fremoso et mays colorado, et todo aquel día nõ auerya saña nẽ tristeza. Et a jmagẽ tijña ẽna cabeça hũa coroa d'ouro, laurada moy rricament cõ moytas esmeraldas et cõ moytos rrobíjs, et o rresprendor que de ssy daua fazía escrareçer os rrostros de aqueles que sijã ẽna cámara, et seer moy alegres.

Et este donzel tijña tódaslas maneyras de estormẽtos: giga, arpa, cinfonja, rrota, viuela, armon(o)ja, salteyro, çítola, gitarra, órgoos, sestro, canõ. Et todos estes estormẽtos tãgía aquel donzel moy ben, et metía en elles notas et ssõos et cãtares. Et tãgí[a]os tã saborosament que, aquel que os oya, nõ podía coydar en outro mal, nẽ auer pesar nẽ coyta, mẽtre os oysse. Demays, aqueles que erã namorados, quando queríã falar cõ aquelas que ben queriã ou lles dizer algũa cousa en poridade, nehũ nõ llelo podía oyr, mẽtre que aquel donzel tãgía aqueles estormentos.

Desy outrossy tomaua rrosas et froles de moytas maneyras, et deytáuaas per toda a cámara. Esto fazía moy amjũde, tã ben en jnuerno cõmo en uerão, et nehũ nõ podía entẽder donde uijnã aquelas froles. Mays elas nõ durauã moyto, ante logo a pouca d'ora sse secauã. Et dizeruos ey cõmo. Hũa agya d'ouro estaua alçada suso sóbrelo donzel en hũ arquo moy fremoso que estaua sobre el, et era moy fremosa et ben feyta. Et da outra parte en dereyto estaua hũ rrapaz pequeno, posto per encãtamento et leuãtado en pe, curuado et enrriçado, et fazía semellãt de sañudo, et tijña ẽna mão hũa pelota pe-

---

51: RTC paraua; HT enc. et todo...m. que lle paraua m. o. todo seu. 52: RTC q. en el c. lo t.; HT q. o t. ẽno c. et deteerse ya...aquelas ymagees. 53: HT podia d'ende p. (só).

Cap. 210. 1: AMS Imagiem. 2: AMS e KMP por. 2-3: RTF ofiane. 3: KMP que he tal. 3-4: HT que quẽ a vyr que rrefr. 4: RTC et en todo; HT et em aquel. 5: AMS e KMP tijña; RTC aura; HT avera. 6: ms. rrobijs. 6-7: RTC dauan fazian; HT que del saya f. esplandesçer os. 7: ms. sẽer; HT et...al. falta. 8: AMS tijña todalas; KMP tijña...Çinfonja; HT g. et a. et ç. et r. et v. 9: AMS Citola G. Ergoos; KMP orgoos; RTC armonoia...canõ; HT et armenoja et s. et ç. et g. et o. et c.; RTF armonie, sautier, cimbales, timpanon, monocorde, lire, coron. 10: ms. tãgiãos; AMS ssoos...tangiãos; KMP ssoos...tãgiã os; RTC tañialos; HT est. el t. moy b. et poya en...tãgiaos. 11: RTC tan dulçemente que; HT tã dulçemente q. qualquer que os oyse que nõ p. en outra cousa pensar nẽ. 12: HT nẽ tristura m. 13: AMS llela; KMP lle la; HT aqueles a que...algũa porid. n. nõ os p.; RTC non les p. 14: RTC o. demientra aquella ymagen tañia el estrumento (id. HT mẽtre...aquel est.). 15: ms. deytauãas; AMS e KMP por; RTC (e HT) despues otr. 16: AMS amjude; KMP cõmo uerão; RTC e HT cam. et esto. 17: AMS uijñan; KMP uijñã; RTC (e HT) onde auya aq. 18: HT ora secauã...alç. en çima sobre o. 19: RTC et muy bien; HT fermoso et ella era m. ben feyta. 20: AMS rapaz...por; KMP por; RTC vn rrapazeio puesto; HT hũ rrapazillo posto. 21: RTC pie toruado/coruado? ; HT

Fol. 90v quena, et asynaua pera a deytar á agia, et ela fogía et voaua // ata que a pelota passaua per ela. Et estonçe, quando el uja que a a pelota nõ feria, ya tomar a pelota et lançáuaa outra uez. Et enmẽtre o lanço duraua, a agia nõ quedaua uoãdo, et do uẽto que fazía cõ as aas, as froles que o donzel deytaua perla cámara erã secas, et a cámara ficaua linpa, en gisa que nehũ nõ podía saber que fora daquelas froles. Et o donzel começaua logo a lãçar outras frescas et nouas et fremosas de outra color. Et esto fazía cada dia doze uezes, et tã en punto que a agia estaua queda en seu lugar et o rrapazeio tomaua sua pelota ẽna mão et estaua quedo, log[o] a ymagẽ lançaua nouas froles, de mellor color que as primeyras.

Et esta jmagẽ nũca quedaua en fazer algũa cousa en que ouuessen prazer et solaz aqueles que ẽna cámara estauã. Mays sobre todo o al dezíã que o das froles era tã grã nobreza et tã grãde apostura que tamaña outra nõ podería seer, et que tal rriqueza cõmo aquesta nõ auja ẽno mũdo quen a conprar podesse.

211

Da jmagiem do quarto piar

A jmagẽ do donzel que estaua ẽno quarto piar, cõmo uos ey cõtado, era de grã ualor et encãtada per grã gisa, que todos aqueles que entrauã ẽna cámara et tĩjnã mẽtes aa jmagen (et) tódosla catauã, et [a] todos dau[a] a entẽder per synal o que lles estaría mellor de fazer. Et esto en tal maneyra que hũ nẽ outro nõ o podía entẽder. Et nehũ nõ estarí[a] mays ẽna cámara de quanto lle pertẽesçesse a estar, ca a jmagẽ logo lle fazía entẽder que era tenpo de sse partir ende. Et mostráualles quando y tardauã moyto, ou quando y falauã mays do que deuja todo per semellança, ou quando lles estaua ben de estar y ou de se yr logo. Et ben gardaua aqueles que lle quisessen tẽer mẽtes que nõ fossen anoiados, nẽ faladores, nẽ posfaçadores, nẽ desenssynados. Et ben mostraua aos enveiosos que senpre sse traballã en acreçẽtar en mal et mĩgar ẽno ben, que lles es-

---

pe toruado et arrufado et fazẽdo gesto de; RTF un satirel hisdos cornu. 22: ms. ãagia; KMP a (-a-) agia; HT a ag.; RTC a la ag. 23: ms. lançauaa; AMS e KMP por; RTC (e HT) que la non feria. 24: ms. ãagia; RTC demientra; HT et mẽtre q. d. o l. 25: ms. ãas; AMS e KMP porlas; RTC alas todas las...echaua eran (id. HT deytara). 26: HT q. erã d. 27: RTC f. et de; HT a deytar o. fr. et de outro c. et mays frem. et asi fazia. 28: ms. ãagia; RTC dos uezes; HT duas v. et logo cõmo aquela ag. 29: ms. loga; RTC luego...flores et de m. olor que; HT logo...fl. nouas et de m. olor que. 30: HT que as outras. 31: HT q. de f. 32: RTC t. lo otro dez.; HT s. todas estas cousas diziã. 33: ms. sẽer; AMS riqueza; HT et tamaña ap. que nõ p. s. mays et. 34: HT nõna avia e. m. nẽ quẽ.

Cap. 211. 2: HT ym. do q. p. en q. est. o donzel cõmo. 3: AMS por...tijñan; KMP por...tijñã; RTC g. ca t.; HT por grande meestria ca todos...et parauã m. 4: ms. ãa...et todos dauã (AMS e KMP non corrixen); AMS e KMP por; RTC ym. todos la c. et a todos daua a...estaua; HT ym. t. la c. et ela a t. daua a...lles seria m. 5: HT m. para f. 6: ms. estariã; AMS estarian...perteesçesse; KMP estariã...perteesçesse; RTC estaria; HT estaria...p. de estar. 7: HT moyto et quando. 8: AMS deuian t. por; KMP por; HT fal. y...lles conpria d'estar; RTC semelante. 9: AMS e KMP de seyr... teer; RTC g. a aq.; HT g. todos aqueles...q. parar mẽtes. 10: RTC enoiosos; HT nojosos nẽ palrreyros nẽ p. nẽ desdenadores et bem. 11: HT traballauã de acr. ẽno m. et de abayxar o bem; RTC en el

taua mal o que fazía. Et quantos estauã ẽna cámara, se a catar quisessen, ben gardados sería de fazer erro nẽ uilanja, se a creer quisessen.

Demays tijña ẽna mão hũ ençẽçario de hũ topaz moy claro et moy rrico, colgado de hũus fíos de ouro enlaçados et laurados a moy grã nobreza. Et era cheo de dentro de moytas especias preçadas, as mays nobres et as mays uertudeyras que ẽno mũdo auja. Et entre elas auja hũa pedra que deytaua de ssy fogo, pero nõ pareçía y chama nẽ fume, et nõ quedaua de arder noyte nẽ día. Et daquelas especias seya hũ odor tã saboroso que ẽno mũdo nõ ha cousa que o rreçebesse que nũca podesse seer enganado de maa voõtade nẽ de mao coraçõ que en ssy ouuesse. Et nõ ha ẽno mũdo odor mao de que logo nõ fosse gorido aquel que sentisse aquel odor. Et aquestes encãtamentos erã feytos per tal arte que por senpre durarã sse cõ a mão os nõ desfezerẽ.

212

Títolo da pedra de [que] era feyta a cámara

A cámara outrossy era feyta toda de hũa pedra a que dezía alabastro. Et esta pedra he moy preçada et moy fremosa, et era tã brãca et tã clara que os que estouessen ẽna cámara ben podería veer os que estouessen fora, mays os que esteuessen fora nõ poderia
Fol. 91r ueer os que estouessen de dentro. Et // ben pode(n) dizer, quen seu auer despende en tal obra, que nũca sse auja ende a rrepentir. As portas erã de ouro, moy sotilment obradas. Et cõta Dayres que o leyto en que Éytor jazía era tã rrico et tã bõo que a cousa de menor preço que en el auja era ouro ou prata. Et quando Pares trouxo a Elena de Greçia, el rrey Príamos dou a Elena esta cámara, et prouuo ende moyto a todos seus fillos. Et tal cámara cõmo esta era moy rrico don pera quenquer, et aly jouuo Éytor tres somanas malchagado; mays, ante que fosse o mes cõprido, foy moy ben gorido.

---

mal. 12: HT quis. gard. 13: ms. creer; AMS ujlanja; HT vilanya ca asi o moystraua a todos. Demays. 14: AMS e KMP tijña; HT colegado. 15: AMS e KMP huus; RTC c. por vnos; HT c. en hũus. 16: KMP preçadas (-et de gomas-) as; RTC (e HT) preç. et de gomas las...uirtuosas. 17: HT par. a chama. 18: RTC n. et dia...olor (id. HT nẽ o fogo et). 19: ms. sẽer...mãa. 20: AMS mão cor.; RTC e HT olor. 21: AMS e KMP por; RTC olor; HT s. este olor. 22: HT que s. dur. se as con a mão nõ; RTC desfiziessen.

Cap. 212. 1: ms. de era; RTC de que era (id. HT, falta títolo). 2: RTC al. esta; HT c. era t. f. de hũa p. de al. 3: HT est. dentro ẽna. 4: ms. vẽer; RTC q. estouieren f. non pueden; HT q. estauã de fora, mays os q. estauã de f. nõ podiã. 5: ms. uẽer...poden (AMS e KMP non corrixen); RTC q. estouieren...puede; HT veer os de dentro...pode d. o que seu. 6: RTC se deuia ende arrep.; HT se delo deuja rrep. et as. 7: AMS e KMP boo. 7-8: RTC cosa que de m. pr. en. 8: AMS auia; HT preço era o. et p. 9: ms. dou (AMS dou; KMP deu); HT plouvo moyto. 11: HT mal ch. et ante.

213

Agora leixa o cõto a falar da cámara de Éytor et fala do que fazíã gregos et troyãos mẽtre as trégoas duraro

Mentre que durarõ estas trégoas dos seys meses, Pares ya amjúde ao mõt de Belios caçar, et ỹan cõ el outros moytos que o acõpanauã. Et a terra era moy bõa de caça et de mõte et de rribeyra, et tomauã moytos ueados et de moytas maneyras. Et tragíã outra caça moyta, ca en dez ãnos que durou esta çerca nũca nehũ dos gregos entrou en este mõt por caça. Et depoys que sse Pares tornaua, partía ben sua caça per todos. Mays todaujá enviaua senpre a Elena sua parte.

214

Cõmo os gregos erã emfadados et se rrepẽtyã da cerca que começarã

O conto diz que os gregos erã moy anoiados porque tãto durauã en esta çerca. Et pesáualles moyto das grãdes despesas que y fezeran et que lles cõuijna de fazer, et porque a çidade era ben defendida. Et do que começarã ja nõ sse podía partir sen grã uergonça. Et entẽdíãno todos que começarã grã loucura et pesáualles moyto, porque aujã ja perdudos moytos amjgos et moytos parẽtes, et elles meesmos que forã malchagados et maltreytos. Et ben entẽdíã que este pleito duraría moyto ante que podesse auer fin qual cõpría. Et moytos aujá y que sse rriján ende, et outros que dezíã que lles era moy ben et tijnã al en seus corações, ca de grado queríã seer en suas terras, donde erã moyto alongados, se o fazer podessen sen uergonça. Mays pero nehũ nõ sse quería yr, ante deseiauã todos a acabar o que aujã começado. Et Achiles nõ lles quedaua de ame[a]çar a Éytor, que desamaua moyto de coraçõ, et dezía que nũca sería ledo ata que o trouxesse a morte.

Cap. 213. 1: RTC c. de f.; HT conto falar. 1-2: HT et troyãos...duraro falta. 3: KMP mõte; RTC Belias; RTF Beletis. 3-4: HT ya moyto am. a caça a Belias et. 4: RTC e HT caça de. 5: RTC traya; HT rrib. et de mõtaña tom. m. ven. de...tragia. 6-7: HT entrou a buscar c. em e. m. et. 7: KMP mõte...por; AMS por; HT q. P. se t. p. moy b. s. caça cõ t. 7-8: HT todos et e. a E. cada vez sua.

Cap. 214. 2: AMS e KMP çerca; RTC començara. 1-2: HT se rrepẽtidos do que c. (sic). 3: RTC p. ya tanto; HT diz o c. que...p. ja t. estauã en. 4: AMS conuijña; KMP cõuijna; HT m. porlas grandes...et lles. 5: RTC ç. estaua bien (id. HT com. nõ se p. ja p. sen verg.). 6: HT entẽderiã que. 7: ms. mẽesmos; HT av. perd. 8: RTC (e HT) maltraydos...este fecho. 9: ms. rrijan; AMS conplia; RTC que era; HT avia q. se r. delo et o. diziã q. era bẽ. 10: ms. sẽer; AMS tijñan; KMP tijñã. 11: HT o pod. f. sen. 12: ms. ãacabar...ameçar; AMS auian; RTC todos acabar...non qued. de amenazar; HT t. de acabar...nõ qued. de ameaçar. 13: HT E. ao qual queria moy mal de. 13-14: HT que o matase. 14: RTC a la m.

215

Cõmo Diomedes era moy coytado d'amor

Aquí cõta Dayres que Diomedes nõ auía prazer nẽ alegría, que o amor de Breçayda o coytaua tãto que nõ auía en ssy cõssello. Et nũca quedaua sospirãdo et coydando moytas uezes en tristeza, et outras uezes tornáuasse ledo. Et moyto amĩúde lle creçía hũa caẽtura tã grãde ẽno coraçõ que nõ sabía que fezesse de ssy, et outras uezes tornaua [tan] frío, que as queixadas lle tremĩã, ca taes jogos cõmo estes sol o amor fazer a aqueles que jazẽ ẽno seu laço; et fázelles sofrer tã graues coytas que son par de morte, ca os nõ leixa dormir nẽ folgar quando queren. Et Diomedes assý era coytado que nõ auía prazer de nehũa cousa, nẽ coydaua en outra cousa senõ en aquela que moyto amaua et que uira por seu mal. ¿Que uos dyrey? Sabede que, se lle este pleito moyto
Fol. 91v durara, // cõuẽéralle de morrer.

Pero el yaa veer moyto amĩúde et auía grã prazer de falar cõ ela, ca este lle era hũ grã cõforto. Et ela ben entẽdía que ẽno mũdo nõ auía cousa que el mays amasse. Et por esto lle era ela mays orgullosa et peor de rrogar, ca as molleres de tal maneyra son. Pero, cõ todo esso, nõ quedaua Diomedes de lle pedir merçee amĩúde, et dezíalle que nõ podía gorir, se por ela nõ fosse, ca toda sua uida en seu poder estaua. Et en ela era senpre todo seu penssar, et amĩúde perdía o comer et o beuer et o dormir, et moytas uezes estaua sen sabor et desmayado, et outras uezes perdía sua color. Outrossý penssaua moytas cousas que lle quería dizer, et tã toste que a vijã todo se lle oluidaua. Outrossý tã grã couardiçe tomaua en ssy que lle nõ ousaua dizer nada, cõ medo que sse assañaría. Et esto he grã marauilla, que caualeyro tã ardido fosse chegado por aficamento d'amor a tã grã couardiçe. Pero ben creo que nõ ha home ẽno mũdo que moy de coraçõ ame a ssua señor que aas uegadas nõ tome couardiçe en lle dizer algũas cousas que lle conprían et que lle estaría ben et por que sería delo mays preçado. Et Diomedes assý fazía, et era mao syso, que toste podería seer que sse pagaría ende ela.

Cap. 215. 1: JC como. 2: AMS aqui; JC aqui...avia; RTC al. ca el; HT a. porque o. 3: JC avia; RTC Brisella lo acuytaua...a. de ssi; HT acoytaua...avia cõsolaçõ nẽ plazer et. 3-4: HT nũca em al pensaua et por ende senpre avia pesar et tristura. 4: JC amĩude. 5: HT lle rrequesçia...fez. et. 6: ms. tornaua frio (JC, AMS e KMP non corrixen); JC tremiã...como; AMS quixadas; RTC torn. tant frio; HT tornase tã frio...tr. et ataes. 7: ms. ãaqueles; HT f. aos q. estan ẽno...tã grãdes c.; RTC tant grandes c. 8: HT nõ os. 9: JC avia; HT que avia...c. en nẽgũa cousa. 10: HT mal. Sabede...pl. mays dur. 11: JC cõvééralle; AMS con ueeralle; KMP cõueera lle; HT dur. que el viera a morte. 12: ms. vẽer; JC amĩude et avia; AMS auia; RTC yua ueerla...ca esto; HT ya veer...grã sabor de...esto. 13: JC avia. 14: HT era mays. 15: ms. merçẽe; JC mrecéé amĩude; HT pero en t. esto...m. moy am. et dizer que. 16: HT poderia viuer se ella. 17: JC amĩude; AMS pensar; RTC comer et el dormir; HT era todo...et moytas vezes p. o c. et o d. 18: HT esmaydo...p. o color et p. 19: ms. vĩja; JC víía; RTC u. todas se le oluidauan. A las uegadas otr.; HT et tãto que a via todas se lle oluydauã out. 20: RTC dez. ninguno nada; HT out. algũas vezes tom. tã g. c. en sy q. nõ o. d. nẽgũa cousa a nẽgũ cõ m. pẽsando que se saberia et. 21: RTC llagado; HT chagado de tã forte af. 22: JC homen; RTC amor de tant; HT a. et de tã. 23: ms. ãas; KMP señora; HT a seu señor...c. ajnda que. 24: RTC della; HT conplan...estarã...s. m. pr. del et. 25: ms. sẽer; RTC seso ca t.; HT fazia enpero nõ era bõo syso ca moyto agiña podera s. de se contẽtar ella do que lle el disera et de fazer o que lle demandaua.

216

Cõmo Breçayda dou o cauallo de Troylos a Diomedes

Hvn día auẽo que Diomedes foy veer a Breçayda por falar cõ ela. Et ela tijña ante ssy o caualo que fora de Troylos. Et aquela sazõ amaua ela mays a Troylos que a outro caualeyro, et de grado llo enviara, mays auja grã rreçeo de seer ende posfaçada dos da oste. Et seẽdo Diomedes falando cõ ela, díssolle ela en rrijdo:

–Señor, porla grãdeza sen mesura moytos son desgastados do que an et pobres et mjgados. Esto uos digo por este caualo que me o outro día destes; ca, se o teuerades cõuosco quando uos o caualeyro troyão descaualgou do uosso sen uosso grado et uoslo tomou, nõ forades mjgado do caualo cõmo fostes et fórauos y moy bõo. Et uós partísteslo de uós moy toste, cõ sabor de mo enviar, et senpre moyto temj que o achariades depoys en mjgua. Et se o eu soubera, de grado uoslo enviara sen nehũa detardança. Et esto he boa cousa de dar home a dõa en lugar hu a pode cobrar. Et agora podedes entẽder que aqueles que están ẽna çidade nõ son tã lygeyros de cõquerer cõmo algũus coydan. Et de mao pleito sse entramete os que os coydan deserdar et deytar de sua terra tã lygeyrament, ca ha moytos bõos caualeyros et ardidos et moy orgullosos et de grã liñagen ẽna çidade de Troya. Et eu daruos ey este caualo, ca, poys o uosso auedes perdido, nõ podedes achar mellor. Et rreçebédeo de mj en doa. Mays ssabede que os troy[ã]os son ferament ujgadores et despeytosos, et traballarsse an de o auer de uós. Et se o ben nõ gardardes, toste uoslo poderã tomar. Et aquel caualeyro que o uosso ten, nõ he couardo nẽ ponto.

–Çerto, sseñora –disso Diomedes–, assy cõmo uós dizedes, he uerdade, ca moyto he bõo caualeyro et ardido. Et eu ben ssey que o nõ pode auer mellor que el, nẽ que mays
Fol. 92r y ualla. Mays // nõ era marauilla de o caualeyro perder agiña seu caualo en tal lugar, poys sse quer cõbater cõ bõos caualeyros et endurar o torneo. Et quanto porla perda de aquel caualo, nõ dou eu nehũa cousa. Mays pero, se me mãdardes que guarde este, gardarlo ey

---

Cap. 216. 1: JC como. 2: ms. vẽer; JC hun...tíína; AMS e KMP hun; RTC Brisella; HT Acontesçeu hũ dia que. 3: HT et a aq. s. ella am. a.T. mays ca outro. 4: ms. sẽer; JC avia; RTC seer por ende; HT c. nẽgũ et...llo disera mays...rr. et medo de s. por ende. 5: JC séendo D. falãdo...rríndo; HT e. asy em. 6-7: HT porla crueldade grande sen m. m. som myngoados do q. am et porque o gastarõ sen descreçõ torna a pobreza et a seer mẽg. 7: JC mĩgados...me ẽ outro; HT me no outro. 8: HT q. ho cav. tr. vos desc.; RTC tr. que uos desamaua desc. 9: JC mĩgado...como...bóó; AMS e KMP boo; RTC de cau.; HT tomou cõmo moy nobre et ardido et valent que el he nõ...de caualo...y bõo. 10: JC temj; HT moy agiña cõ s. de me fazer del seruiço et mo...s. me temj; RTC s. me mucho. 11: JC mĩgua; HT soub. logo voslo...tardança. 12: JC homen; AMS dona; RTC pueda auer quando le cumplier et; HT et bõa c. he dar o. a joya em l. donde a p. aver quando lle cõpre et. 13: JC algúús; AMS e KMP alguus; HT çid. que nõ. 14: HT os asy c. 15: JC lygeyramente...bóós; AMS e KMP boos; RTC ay m. b. cau. ard.; HT lig. porque som moy bõos c. moy ard. 16: RTC (e HT) lin. et yo. 17: JC mĩ; AMS min; KMP do(-n-)a; HT pod. outro aver mellor...em joyas et sab. 17-18: ms. troyõs; JC e AMS troyãos; KMP troy(-ã-)õs (-sic-). 18: AMS uingadores; JC feramente vĩgadores; HT son fortemẽte v. 19: HT g. agyña voslo poderiã. 20: JC nẽ pouco. 21: AMS certo; JC como; KMP señora; RTC assi es c. uos d. ca; HT ponto. Diso D. señ. todo he asy c. v. d. ca. 22: JC bóó; AMS e KMP boo; HT nõno pode. 22-23: RTC que lo mas uala. 23: JC cavaleiro; HT mays v. et nõ. 24: JC bóós; AMS e KMP boos; HT end. et q. he porla; RTC q. es porla. 25: KMP dou en;

eu o mellor que poder, que o nõ partirey de mĩ, sse per força nõ for. Et quen mo quiser tomar, ante o cõprará carament, sse eu poder. Et agora entẽdo eu et sey que uay coytado o meu coraçõ et o grã pesar que eu por uós ey, todo se me ha de tornar en ben et en alegría, et tãto uos coydo eu a seruir et tã de coraçõ et a pedir merçee que en algũ tenpo uos doeredes de mĩ et me faredes algũ ben. Et des oiemays sõo uosso quito et quero 30
fazer todo aquelo que uós mãdardes et por bẽ touerdes, ca sõo en uosso poder et nõ aio outro defendemento cõtra uós, nẽ atẽdo outro ben senõ o uosso.

217

Cõmo Breçayda dou a mãga do brial pera pẽdóm

Qvando Breçayda esto oyeu, entẽdeu que o aujá ja preso de amor et foy moy leda. Et deulle hũa mãga do brial que ela uestía, que era de hũ pãno de syrgo moy nobre, que a trouxesse por seu amor por pendón ẽna lança. Et Diomedes foy ende tã alegre que mays nõ podía, et sofreu por ela depoys moyto afán et baldón ẽno seu tenpo en moytos lu- 5
gares, et fezo moytas bõas caualarías, cõmo adeãt oyredes. Et desde oiemays pode dizer Troylos que lle nõ está ben sua señora, ca o moy grãde amor que ontre elles anbos era ja falssado o aujá Breçayda. Mays carament llo cõprou depoys Diomedes, cõmo a estoria o cõtará adeãt.

218

Agora leixa o cõto de falar de Breçayda por cõtar a oytaua batalla

A oytaua batalla

Depoys que as trégoas dos tres meses forõ seydas, logo en outro día, ssen mays tardar, os da çidade forõ ben armados et ben apostados, et seyrõsse fora da çidade, alen-

---

HT c. eu nõ d. nada mays. 25-26: HT este porlo voso amor eu g. ey o. 26: JC mĩ; AMS e KMP por; HT poder et nõno p. de mĩ se me por f. nõ f. tomado et aquel que mo. 27: JC caramente; HT ante que o leue el o cõpr. 27-28: HT sey ben de çerto q. o m. c. vay moy c. et. 28: HT pes. et tristeza et desejo que...t. em plazer et em al.; RTC cuyt. mio. 29: ms. merçẽe; JC mercéé...tẽpo; RTC yo seruir; HT eu de s. et p. m. tã de bõo cor. que. 30: JC mĩ...sóó; AMS e KMP soo; RTC desde; HT uos amerçearedes et doeredes...oje sõo. 31: JC sóó; AMS soo; KMP sso; RTC et njn he; HT ca todo sõo. 32: HT ey o. def. nẽ a. auer o.

Cap. 217. 1: JC como; RTC dio a Diomedes la; HT dou a Diomedes hũa moy nobre m. do seu b. para que fezese dela p. 2: JC quando...avia; AMS e KMP quando; RTC Brisella; HT e. entẽdio uio que. 3: JC panno; RTC e HT de brial. 5: JC soffreu...tẽpo; RTC e HT podria...et baldono su cuerpo en. 6: JC adeãte; HT m. cau. buenas...des. 7: RTC (e HT) que non e. b. de ssu. 8: JC avia B. et mays caramente...como; RTC Brisella...lo compro; HT lo c. 9: JC adeãte; RTC (e HT) est. cuenta.

Cap. 218. 2: RTC e HT falta. 3: RTC luego otro (id. HT seys). 4: HT f. arm. 6: HT enteros.

de das barreyras, ẽnos chãos. Et os da oste outrossy. Et as cõpañas erã moy grãdes, da hũa parte et da outra. Et diz o cõto que lydarõ doze días entregos sen folgar, que nũca os parteu senõ a noyte. Et forõ y mortos moytos bõos caualeyros et moytas bõas justas feytas et moytas bõas caualarías. Et moytos forõ malchagados a morte, ca a batalla foy moy forte et moy sen piadade. Et forõ y moytos mortos, da hũa parte et da outra.

Et diz Dayres que morrerõ y moytos duques et moytos almirãtes et que mays erã os mortos que jazía ẽno cãpo que os que jouueran da primeyra. Et diz que aqueles que forõ chagados que poucos ende ficarõ a vida, ca fezo entõ hũ tenpo mao et destenperado, en maneyra que aquel que era chagado nõ ualya nada cura de nehũ m[a]estre, mays logo erã todos mortos et nõ podía ngén guarir. Et por esso era grãde o descõforto, tã ben ẽnos de dentro cõmo ẽnos de fora. ¿Que uos dyrey? Tã grãde foy o dãno et tã esquiuo que os gregos nõ poderõ sofrer que nõ demãdassen trégoas.

219

De cõmo as trégoas forõ outorgadas por XXX días

Dyz o conto que Agamenõ, veẽdo o grã dãno et mortaldade, ouuo seu cõssello cõ
Fol. 92v os // da oste, et enviou pedir trégoas por trijnta días a el rrey Príamos, et el outorgoullas. Et logo de ánbalas partes seyrõ ao cãpo hu fora a batalla pera queymar et soterrar os mortos que y jazía. Et depoys que esto ouueron acabado, os troyãos sse gorneçerõ moy ben daquelo que mester aujã en sua çidade. Et catauã ben suas entradas et suas saydas cõmo estauã et, sse algũa cousa y aujã de rrefazer, logo o rrefazía. Et lauraua en suas cárcouas et en seus passos, aly hu entẽdía que mester fazía.

Et el rrey Príamos chamaua moytas uezes a cõssello seus fillos et outros rreys et señores que ẽna çidade estauã et en que mays fiaua. Et falaua en toda sua fazẽda, et dauã y moytos cõssellos et per moytas maneyras, mays todo nõ lles ualya nada, ca nõ quería os dioses que fossen gardados de mal et de grã perda et de grã pesar, que lles chegou a pouco tenpo. ¡Ay, que dãno tã grande et que uẽtura tã esquiua et tã cõtraria se lles chegou! Ca ẽno mũdo nõ ha home que o cõtar podesse, ca ben lles jogara Deus, se aquel día que Pares foy por Elena todos forã mortos. Et aly sse começou o sseu grã destroymento et a sua grã coyta et sua grã perda, por que será destroydos sen rrecobramento, ca todas as cousas que Casandra disso des agora lles começar[ã] a uijr.

7: KMP boos; AMS boas justas. 9: RTC e HT muy braua et. 10: KMP djz; HT que matarõ y. 11: KMP cãpo que jouueran; RTC que y yuguieran. 12: RTC que muy p. finc. ende a (id. HT fizo vn). 13: RTC que el que...n. obra de (id. HT dest. estos en). 13-14: ms. maestre; AMS maẽstre. 14: AMS ningen; RTC podian guarir...esto e. gr. desc. (id. HT et mas). 15: KMP cõmo eños. 16: HT demanden; RTC falta desde treguas.

Cap. 219. 1: HT falta de. 2: HT el d. e la m. que era grande ouo cõs. 6: HT g. biẽ de todo aquello. 6-7: HT biẽ las s. et sus e. cõmo. 7: HT auiẽ. 9: HT rrey llegaua muchas...c. a sus f. et a los o. 10: HT ç. yazia et...fablaua. 11: AMS e KMP por; HT nada et ca. 12: HT de grãt mal. 13: KMP grãde. 14: HT et ca...nõ omne...pud. et biẽ los juzgara D. 15: HT et ca ally se c. el grãt. 16: HT su cuyta et su p. 17: ms. começara (AMS non corrixe); AMS uijr; HT desde...començará.

220

Agora leixa o conto de falar daquesto por cõtar a nouena batalla, pero ante cõtará hũa visiõ que soñou Andrómata et do que lle auẽo cõ Éytor

Aa noyte auẽo que Andrómata, moller de Éytor, jazẽdo cõ el en seu leyto, depoys que as trégoas forõ fora, soñou hũa uisiõ de que foy moyto espantada. Et ela era moy boa dona et moy entẽduda et moy ensynada et moy fremosa et moy leal. Et auía ja dous fillos de Éytor, et o mayor deles auía çinquo ãnos que naçera, et dezíãlle Leodematõ, et era tã fremoso et de tã bõo talẽt que marauilla era. Et ao mays pequeno chamauã Aternates, et era moço pequeno de tres ãnos que aynda mamaua. Et desque despertou foy toda desmayada et fora de entẽdemento porla uisón que uira. Et nõ fazía sen rrazõ, ca os dioses lle mostrauã aquela noyte que, sse Éytor seysse ao cãpo ou fosse ẽna batalla, en toda gisa lle cõuerría de tomar y morte. Et desto a fezeran ben çerta per suas demostrãças uerdadeyras.

221

Cõmo Andrómata rrogou a Éytor que nõ fosse aa batalla

Depoys que Andrómata hũa grã peça penssou ẽna uisón que uira, ouuo grã pauor et grã coyta. Et disso assy a Éytor:

–Señor, quérouos dizer hũa cousa onde teño tã grã pesar et tã grã doo que, a poucas, se me nõ parte o coraçõ. Tódoslos dioses mays altos et mays onrrados veerõ a mj esta noyte en visiõ et disérõme que uos dissesse de sua parte que oie por nehũa maneyra nõ tomassedes armas nẽ fossedes aa batalla, ca nõ tornariades ende uiuo se alá fossedes, et assy uos an desafiado. Et por ende uos rrogo que nõ vaades y cõtra sua voõtade, nẽ passedes cõtra seu defendemento. Mays senpre andade a ssua voõtade et ao que elles por ben toueren, ca en outra maneyra nõ poderiades acharuos ende ben. Et por ende uos peço que uos sofrades ende aquesta uez.

Cap. 220. 1-2: HT pero...E. falta. 2: KMP Andromaca (AMS -t-). 3: KMP A (a) noyte...Andromaca (AMS -t-; pode ser Andromaca); HT Vna noche...Andromoca. 5: HT leal et m. ferm. 6: AMS cinquo; HT auia ya çĩco. 6-7: HT Loadomatã; RTF Laudamanta. 7: AMS e KMP boo. 8: HT Atermates; RTF Asternates. 9: AMS uision; KMP uis(-i-)on; HT despertara toda fue. 10: HT lo m. 11: AMS e KMP por; HT le fiz. 12: HT por las dem.

Cap. 221. 1: KMP Andromaca (AMS -t-); HT Andromaca. 2: KMP a batalla. 3: KMP Andromaca...uis(-i-)on (AMS -t-); HT Andromoca vna p. grande...grãt pesar et. 5: ms. dõo; HT tengo grãt. 6: AMS veeron; KMP veerõ; HT nõ se me parte el c. et tod. 7: AMS disseronme; KMP dis(-s-)erõ me. 8: ms. ãa; HT f. en la bat. et ca nõ t. de ally biuo. 9: ms. vãades. 10: HT andat et su u. a lo. 11: HT nõ uos podria ende uenir biẽ. 12: HT uos digo que.

222

Cõmo sse Éytor asanou contra Andrómata et de cõmo lle rrespondeu //

Fol. 93r Éytor, quando aquesto oyo, pesoulle moyto, et asañousse moy ferament. Et tóuollo por grã loucura o que lle dissera. Et rrespondeulle moy sañudo, et díssolle assy:

–Agora sey eu ben et entẽdo que hũ ponto de siso nõ auedes. Et fáçome marauillado de uós seer tã ousada de prouar solament de me tal cousa dizer. Et sse uós soñastes pouco syso nõ teño eu y que adubar nehũa cousa. Demays fostes dizer que nõ tomasse armas nẽ saysse da uila, et esto nõ pode seer, nẽ querrã os dioses que, mẽtre eu uiuo for et poder tomar armas, nõ peleie cõ aqueles soberuosos et áuoles et maos que me matarõ os parẽtes et os amjgos et o liñagẽ todo et nos aquí uẽerõ çercar, que me deles nõ defenda quanto poder. Et sse aqueles treedores et áuoles esta rrazõ oyssen, et os outros que son ẽna uila, todos me terríã por uil et me preçaríã pouco. Et sse eu fosse desm[a]y[a]do et leixasse de tomar armas et seyr da uila por uosso soño louco que soñastes, eu por ende ualrría menos. Et nõ ha cousa por que eu mays cofondudo et mays auergonçado podesse seer, nẽ por que eu podesse buscar mayor meu dãno, ca ja Deus nũca querría, nẽ o teña por ben, que eu por esto seia desmayado, nẽ tema morte, nẽ peligro. Et des agora uos castigo pera senpre et uos defendo que nũca en tal pleito me faledes, ca nõ será uosso prol nẽ uosso ben, nẽ eu por ende nõ leixarey de fazer o que deuo.

223

Cõmo Andrómata fuy al rrey Príamos cõtar a uisyóm

Quando Andrómata entẽdeu que seu rrogo nõ ualya nada, começou de fazer grã doo, et tã grã coyta auja que, a poucas, nõ ensandeçeu. Et foysse a el rrey Príamos, et díssolle assy:

–Señor, por Deus, jde agiña, et detẽede a Éytor, et defendédelle que nõ uaa oie a

---

Cap. 222. 1: KMP Andromaca (AMS -t-). 1-2: HT Andromaca et le r. 3: HT esto...muy de coraçõ et a. muy fuertemiẽte. 4: HT por locura...sañudamiente (falta assy). 5: HT vn poco de. 6: ms. sẽer; HT de seer uos tã o. et de me pr. s. tal. 7: HT tengo y. 8: ms. sẽer; HT querra dios. 9: HT armas que yo nõ. 10: AMS ueeron; KMP ueerõ. 11: ms. trẽedores; HT rrazõ ouiesen o los. 12: HT poco ca sy. 13: ms. desmãydo; AMS desmãydo...sono; KMP desmayado; HT desmaydo...de s. de la u. et de t. armas por. 15: ms. sẽer; HT enuergõçado...nĩ en que...Dios ya. 16: HT ternia...fuese desm. nĩ tomar tema nĩ pel. 17: HT desde.

Cap. 223. 1: KMP Andromaca (AMS -t-); HT Andromaca. 2: HT contarle. 3: KMP Andromaca (AMS -t-); HT Andromoca...nõ le ual. 4: ms. dõo; HT et grãt...nõ se ens. 6: AMS ide...deteede;

esta batalla, que, sse aló uay, rreçeberedes uós y grã dãno et grã perda, et el outro tal. Et en gisa fazede que, en nehũa maneyra, nõ tome oie armas, nẽ uaa a torneo, ca, sse aló uay, nõ pode tornar uiuo.

Et díssolle a uisón que uira.

224

Cõmo el rrey envjou os outros seus fillos et os outros caualleyros á batalla

Qvando el rrey Príamos esto oyo, pesoulle moyto, et foy ende en grã dulta, que mayor nõ podía, ca de cada parte vija grã perígoo et grã dãno. Et toda sua força era en Éytor, et ben çerto era que, sse el ẽna batalla nõ fosse, que seería grã dãno de sua parte. Et demays vijá a dona tã aficada en este feyto que sse temja moyto. Et teuo por ben o que ela dezía et, en cõmoquer que ende aueesse, nõ quis que Éytor aquela uez aló fosse. Et mãdou chamar Pares et Troylos et envioos aa batalla, et cõ elles a Eneas et el rrey Menõ et Polidamas et el rrey Serpedón et o duque Glaucos et Eufremos de Lançonja et Copesus, que era tã grande cõmo hũ jayán, et el rrey Pitróforos et el rrey Agásteos et el rrey Asterpes et el rrey Áncamos et el rrey Eseus et el rrey Fortis, que era señor dos felisteus, et el rrey Filomenis et tódoslos outros rreys. Et apostou moy ben as azes et partéoas moy ben, et erã moy grãdes et moy bõas. Et depoys que todos forõ ẽnos caualos, que tijnã moy ben armados et moy ben gisados, seyrõ fora da uila. Et os outros estauã ja ẽno cãpo, moy chegados aas barreyras et ben apreçebidos pera os rreçeber ẽna batalla.

225

Cõmo Éytor era sañudo porlo que Andrómata disera et cõmo pedeu armas pera yr aa batalla //

ol. 93v Qvando Éytor entẽdeu que seu padre nõno leixaua yr aa batalla porlo que Andró-

---

KMP deteede; HT oy en esta. 7: HT bat. ca sy...uos grãt. 8: ms. uãa; HT en esta guisa...al t. 10: KMP uis(-i-)on.

Cap. 224. 1: AMS e KMP enviou; HT enbiaua. 2: HT a la bat. 3: AMS quando; HT en tã grãt. 4: ms. vija g. perigõo; HT podria...su fiança era. 5: ms. seeria. 6: HT este pleito que. 7: AMS como quer...aueesse; KMP aueesse; HT que le ella. 8: ms. envioos ãa; HT a Paris et a Troylus...cõ Eneas. 9: AMS eufremus; HT Serpendon...Ofremjs de Locamja; RTF Sarpedon...Eufemus de Licoine. 10: AMS pitoforus; KMP grãde...Pitroforos (ms. pitroforos/pitoforos?); HT Cupesus...Pitros... Adastras; RTF Cupesus...Epistrot...Adrastus. 11: AMS asterpus...antamos; KMP Ancamos; HT Esterepes...Alcamus; RTF Steropeus...Acamus...F. qui sire esteit de Filitis. 12: KMP et rrey; HT filesteos et todos los; RTF Philemenis. 13: HT buenos. 14: AMS tijñan; KMP tijñã; HT biẽ cobiertos et biẽ g. 15: ms. ãa; KMP apreçibidos; HT cãpo mas lleg. (falta desde aper[çebidos]).

Cap. 225. 1: KMP per lo q. Andromaca dis(-s-)era (AMS -t-). 3: ms. ãa; AMS quando. 3-4:

mata lle auía dito, foy ende tã sañudo et tã coytado que, a poucas, nõ castigou a aquela que lle esto buscou cõtra seu defendemento. Et demays nũca será tenpo en que a nõ desame. Et cõ grã saña pedeu suas armas a Ãdrómata, ca ela as auía ascondidas cõ o grã rreçeo que auía. Et quando o ueu armar et que en toda gisa sse queria yr, tã grã doo fazía que esto era hũa grã marauilla, ca moyto dultaua sua morte. Et nõ auía en ssy nehũ cõssello, nẽ sabía que fazer. Et moytas uezes sse amorteçía cõ grã coyta et rrogáualle moyto aficadament, chorãdo moyto de coraçõ. Et rrogáualle et pedíalle por merçee que amãssasse seu coraçõ et nõ fosse este día aa batalla, mays nõ lle prestaua nehũa cousa que lle fezesse.

226

Cõmo a rreýna Éc[u]ba et as outras donas
rrogarõ a Éytor que fficase

Desque Andrómata entẽdeu que lle nõ ualýa nada seu rrogo, chamou logo aa rreýña Écuba et a suas yrmãas de Éytor et a tódaslas outras donas et donzelas de Troya, fazendo moy grã doo. Et rrogoulles moyto aficadament que rrogassen a Éytor que nõ seýsse fora da uila aquel día. Et elas assý o fezerõ, mays nõ lles ualeu nehũa cousa. Et sua madre lle dezía assý:

–Fillo, ¿por que sodes cõtra mĩ tã cruu et cõtra uossa moller et uossas yrmãas et cõtra quantas donas et donzelas aquí están et, demays, cõtra uosso padre, a que nõ queredes fazer seu rrogo? Et aquel que seus amjgos nõ cree, nũca pode fazer ben sua fazẽda. Fillo, aue de nós merçee et nõnos leixes assý morrer, ca, se nós a ty perdemos, dizerte ey o que nos cõuerrá de fazer: sen falla, nõ ha y al senõ matármosnos cõ nossas mãos.

Et sobre todas, sua yrmãa Políçena et Elena, a moy fremosa, fazía moy grã puña porlo tornar. Mays nõ lles ualía nehũa cousa, que, por quanto elas todas disserõ, nõ dou el nada. Mays ante ameaçaua moyto a sua moller, et queríalle grã mal porlo que dissera.

227

Cõmo Andrómata trouxe se[u] fillo ante
Éytor, se o podería tornar

Depoys que Andrómata ueu que nada nõ cõpría quanto rrogo lle fazía, foy cõ

KMP Andromaca (AMS -t-). 6: ms. ãadromata; AMS a Andromata; KMP a Ãdromaca. 7: ms. quandõo...dõo. 10: ms. merçẽe. 11: ms. ãa.

Cap. 226. 1: ms. Ecaba? (non é un *u*, parece máis ben *a* mal feito); AMS ecuba; KMP Ecaba. 3: ms. ãa; KMP Andromaca (AMS -t-). 4: AMS e KMP yrmaas. 5: ms. dõo. 8: ms. crũu; AMS min...yrmaas; KMP yrmaas. 10: ms. crẽe. 11: ms. merçẽe. 13: AMS e KMP yrmaa.

Cap. 227. 1: ms. se fillo; KMP Andromaca (AMS -t-). 2: no ms. abreviatura de tronar. 3:

ánbalas mãos dar ẽno rrostro, et começousse a ferir das palmas et messar seus cabelos. Et fazía tã grã doo que semellaua sandía et que era fora de seu siso. Et foy tomar ẽnos braços Aternates, seu fillo mays pequeno, et tornou logo ao paaço hu estaua Éytor armãdosse. Et lançóusselle aos pees, et díssolle assy:

–Sseñor, por este moço tã pequeno que me fica me fazede tãto amor, sequer por el uos deteede et auede del doo et piadade, ca, sse oje aló ydes, ja mays nũca o veeredes; ca oie en este día será uossa morte et uossa fin. Et el ficará de uós órfõo, se me creer nõ queredes. Et ¿cõmo podedes agora seer tã cruu, nẽ tã felón, que sse uos nõ tome de nós merçee et piadade, nẽ auedes doo de nós, nẽ de uós meesmo, et queredes tã agiña leixar o mũdo et desanparar a mĩ et a el et a uosso padre et a uossa madre et a uossos yrmãos
Fol. 94r et a uossas yrmãas? Et demays // morreremos, ca eu ben sey que nõ poderemos goreçer sen uós hũ día soo. ¡Ay, mesquiña, que uentura tã maa esta mĩa et tã forte et tã desmesurada!

Et quando ueu que por todo esto nõ daua nada, caeu de seu estado amorteçida et foy moy malferida ẽno rrostro et en todo o corpo. Et Elena, que estaua y, tomoa ẽnos braços, et fazía grã doo, et aujá grã pesar.

228

Cõmo Andrómata tornou outra [uez] a rrey Príamos, que detouesse Éytor

Éytor, por todo aquesto, nõ daua nada, nẽ sol nõ metía por esso mẽtes. Et logo, sen outr[o] tardar, fezo tirar fora seu caualo Galatea et quería caualgar. Et Andrómata lançou mão en seus cabelos, et deu hũa uoz tã grãde que foy oyda moy longe. Et foy tã dolorida que quántosla oyrõ todos per força ouuerõ a chorar, batẽdo as palmas et fazẽdo grã doo et grã uolta. Et quando chegou a el rrey Príamos, cõ grã pesar que aujá, nõ lle podo falar. Et a cabo de grã peça díssolle assy:

– ¡Ay, rrey Príamos, catiuo! ¿cõmo sodes tã louco et tã sen rrecado que nõ auedes coydado de uossa fazẽda? Ca, sse Éytor se uay oie a esta batalla, he perdido et morto. Et en esto nõ dulto eu nada, ca os dioses mo mostrarõ a mĩ et o enviarõ per mĩ desafiar. Agora catade o que y faredes, ca sabede que, se aló for, que o perderedes pera senpre. Et tornádeo ende, se o perder nõ queredes.

Poys esto ouuo dito, nõ podo mays falar et caeu amorteçida a sseus pees.

---

ms. fazia? (parece que se escribiu primeiro fazia e se riscou despois o til); AMS fazian; KMP Andromaca (AMS -t-)...fazia. 4: AMS cauelos. 5: ms. dõo. 6: ms. pãaço. 7: ms. pees. 9: ms. dõo...vẽeredes; AMS deteede; KMP deteedes...veeriades. 10: ms. crẽer; AMS e KMP orfoo. 11: ms. sẽer tã crũu. 12: ms. merçẽe...dõo...mẽesmo. 14: AMS uosas yrmaas; KMP yrmaas. 15: ms. sõo...mãa; KMP mesquina. 19: ms. dõo.

Cap. 228. 1: ms. tornou (abreviatura de tronou) outra a; KMP Andromaca (AMS -t-). 1-2: HT (reaparece en) c. Andromaca t. al r. P. o. vez (só). 3: HT esto...por esto. 4: ms. outra (abreviatura de outra); AMS outro; KMP Andromaca (AMS -t-); HT syn mucho tardar y f. t. afuera el su c. Galetea...Andromoca laçando. 5: HT cab. dio. 6: AMS e KMP por; HT quantos todos (sic). 7: ms. dõo. 10: HT faz. et ca...e. fazienda sera p. o m. 11: HT des. por mj. 12: HT fazedes. 14: ms. pẽes; HT p. le esto.

229

Cõmo rrey Príamos caualgou et fuy por tornar Éytor

El rrey Príamos era forte caualeyro et de forte coraçõ et moy duro et sen medo a sua gisa, mays pero, poys que esto oyo dizer, fóysselle alçãdo o cabelo, et fóysselle tomãdo hũ frío, et ouuo grã dulta et grã pauor de Éytor. Et começou a dar grãdes sospiros et entristeçer moyto, et começou de chorar tã fortemẽt que as lágrimas lle deçíã ata os peytos. Et a grãde afán sobeio caualgou en hũ caualo, et ya moyto penssando, et nõ dezía nada. Et achou Éytor en meo de hũa rrua, hu ya pera a batalla, et todo demudado cõ saña et cõ mao talẽt, porque o deteueran et nõ o leixarã yr quando el quisera. Et leuaua seu elmo de Pauja enlaçado ẽna cabeça, et leuaua o rrostro moy uermello et os ollos jnchados cõ saña et mays uermellos que hũa rrosa, et ya mays brauo que hũ leõ. Et leuaua uestida sua loriga et sua espada çinta ben tallãt et moy preçada, et ya en seu caualo Galatea. Et quando el rrey Príamos chegou a el, tomoo perla rrédea, et díssolle assy:

–Meu fillo, tu ficarás oie este día ẽna uila et nõ yrás aa batalla porlo amor que ey cõtigo et tu cõmjgo, que moyto ey grã rreçeo de tua morte. Et rrógote por Deus que te tornes ende, et nõ deues fazer cousa cõtra mja voõtade. Dy, cruu et sen piadade, ¿nõ sse che toma grã doo et grãde espanto de aqueles braados que aquelas donas dan? Ca nõ sey home que delas nõ ouuesse a auer piadade. Por ende, fillo et amjgo, uay descaualgar logo, eu cho rrogo, et senpre auerey que che agradesca.

230

Cõmo rrespõdeu Éytor a sseu padre //

Fol. 94v Éytor, quando esto oeu, foy en grã coydado. Et el, per nehũa maneyra, nõ ousaua contradizer ao que seu padre mãdaua. Mays ẽno outro cabo ben coydaua ja pera senpre que ende fosse posfaçado. Et disso a el rrey assy:

–Señor, ¿que loucura foy esta que por soños que hũa sandía soñou, et uoslos foy dizer cõ pouco rrecado, uos metedes a atal pleito? Ca, sse eu ficasse por tã pouco siso

---

Cap. 229. 1: KMP per; HT c. el rrey...fue tornar. 2: HT a E. 3: HT de buẽ cor. et fuerte et. 4: HT a sobre guisa...fuele tom. 5: HT ouo g. p. et g. d. de. 6: HT desçendiã. 7: HT grãt pesar sob. et cau. luego en su c. 8: ms. perãa; HT a Ector...de la rrua. 9: HT et por mal...dexarõ. 10: HT en la c. ẽlaz. et. 11: HT berm. que las brasas et. 12: HT uest. vna su...et preciada...en el su. 13: ms. tomõo; AMS e KMP porla; HT Galetea...el et tom. 15: ms. ãa; HT oy en este...por el debdo que. 16: HT com. ca mucho grãt...muerte rr. por los dioses. 17: ms. crũu; HT et uos nõ deuedes. 18: ms. dõo... braados; HT dan que nõ (RTC reaparece en aquellas dueñas). 19: ms. ãauer; RTC non deuiesse auer...ue desçender l.; HT deuiese auer...am. tornadvos et deçendet luego. 20: RTC e HT gradesca.

Cap. 230. 1: AMS rrespoudeu. 2: AMS e KMP por; RTC cuyd. ca el; HT c. et ca el. 3-4: RTC (e HT) otro bien c. que ya p. s. ende. 5: KMP uos lo; HT s. de vna s. que soño et uoslo. 6: ms. ãatal;

cõmo este, pera senpre sería couardo et gãañaría mao prez. Et por ende nõ uos deue a pesar que eu vaa ajudar aos uossos, que o an moyto mester. Et seia a uossa mercee que me nõ mãdedes tornar.

Mays, por quanto Éytor dezía, el rrey Príamos nũca llo quiso cõsentir que aló fosse, ante lle rrogaua moyto aficadament que fosse logo descaualgar. Et fézoo tornar moyto cõtra sua uoõtade et, quando sse tornou, ya tã brauo et de tã mao talẽt que nõ ha home que o catar ousasse. Et nõ sse quiso desarmar, senõ tã solament do elmo et do almófar da loriga.

231

Agora leixa o conto a falar de Éytor et torna a cõtar a nona batalla

Poys que os gregos forõ ẽno cãpo, os troyãos seyrõ fora da çidade, assy cõmo o cõto o á deuisado. Et acharõ ja estar ẽnos cãpos os da oste, ben acaudillados et suas azes ben paradas et ben gisadas de batalla. Et estaua y Diomedes cõ sua cõpaña ben apostada, et Achiles cõ a ssua, et el rrey Talamõ, et el rrey Ajas et Agamenõ et Menelao et Palamades, et outros moytos bõos caualeyros orgullosos et ardidos et gerreyros, moy ben armados os corpos et os caualos et suas synas tẽdidas. Et o ssol daua ẽnos escudos et ẽnas armas, que erã douradas et rreluzía. Et paresçía tã ben que esto era hũa grã marauilla. Mays Diomedes sse adeãtou logo cõ sua cõpaña moy grãde et moy bõa.

Da outra parte seyo Troylos cõ a caualaría de Frisa, que erã outrossy moy bõos caualeyros et moyto auẽturados en armas. Et poys que forõ çerqua hũus dos outros, abaixarõ as lanças, et enlaçarõ os escudos, et fórõsse ferir moy de grado. Et tã grãdes erã os braados et os rroydos dos caualos que os oyan moy longe. Et aly veeriades quebrantar moytas lanças, et falssar moytos escudos, et desmallar moytas lorigas, et moytos caualeyros fora das selas, et outros moytos mortos et malchagados, et caualos andar sen señores. Et poys que as lanças quebrãtarõ, meterõ mão aas espadas, et tã durament et tã sen piadade se ferirõ que seteçẽtos caualeyros ficarõ y daquela esporoada mortos et malchagados. Et o mayor dãno foy dos gregos.

Et Diomedes, quando ueu que Troylos lles fazía tã grã dãno ẽnas suas cõpañas et os fería tã ardidament, agillou cõtra el quanto mays podo; et tã sañudament o foy

RTC (e HT) a tal pl. et si. 6-7: HT poco c. esto. 7: AMS e KMP gaañaria; RTC (e HT) seria blasmado et. 7-8: RTC (e HT) ende uos non uos deuedes despagar en que yo. 8: ms. vãa...mercẽe; AMS e KMP merçec; RTC e HT nuestros (RTC pode ser uuestros). 10: RTC n. le q. (id. HT et mas). 11: ms. fezõo; RTC que l. f. desçender et (id. HT f. et ante). 12: HT mal tal. yua que. 13: HT sol. el yelmo del alm. 14: KMP almofar (-et-) da; RTC e HT a. et de la.

Cap. 231. 1: RTC c. de f. (id. HT et fabla de la IX). 2: RTC pues los g. f. ydos los; HT f. ydos et los. 3: HT estando...biẽ castigados et (id. RTC ha ya deu.). 5: RTC e HT Menalao. 6: AMS e KMP boos; RTC Palomades; HT Polidamas...muchos cau.; RTF Palamedes. 7: RTC e HT sus coberturas tend. 8: HT armas et rrel. ca erã d. et paresçiã; RTC paresçian. 10: AMS e KMP boos. 11: AMS e KMP huus; RTC (e HT) ç. los unos. 12: HT et enbraçarõ los (id. RTC f. a f.). 13: ms. brãados...vẽeriades; RTC e HT et los estruendos de los. 14: RTC e HT desmanchar. 15-16: HT andar cau. 16: ms. ãas; RTC manos; HT quebrarõ. 17: HT de aq. vegada m. 18: HT f. en los gr. 19: RTC e HT le...en sus. 20: KMP sañudament foy; HT q. pudo. 21: KMP manga...por; AMS cicatron...por; HT

ferir que a lança et a mãga do çicatrõ que lle dera Breçayda fezo passar per meo do leõ que tragía ẽno escudo. Et falssoulle tódaslas outras arma(r)duras, et fézolle (et fézolle) sentir ẽna carne o ferro dela. Mays Troylos nõ lle poupou nẽ ponto, ante o fereu tã brauament que lle falssou o escudo, et desmallou a loriga, et chagoo ẽno corpo moy mal, en gisa que lle seyo moyto sange. Mays pero nõ foy a chaga mortal, nẽ de que mal- 25 parado fosse. Et aly começarõ anbos hũa batalla mortal et tã perigoosa que, ante que sse
Fol. 95r parta, perderã do sange tãto que lles mĩgará suas forças et auerán mays mester // m[a]estres que lydar.

Aly chegou el rrey Menelao, que tragía quatro mill caualeyros ben armados et ben escudados, et vĩjnã moy auiuados de ferir. Et seyo cõtra el, rrey Miçeres de Frisa. Et 30 fórõsse anbos ferir tã durament das lanças ẽnos escudos que logo os pendões fezeron passar da outra parte. Mays el rrey Miçeres foy derribado en terra. Et chegou y logo hũ grã tropel de suas cõpañas pera lle acorrer. Et chegarõ logo da outra parte outros moytos porlo prender ou porlo matar, se podessen. Et tã grãde foy a cõpaña de Menelao que rrey Miçeres nõ podo seer acorrido nẽ liure, et Menelao o leuou preso, mays nõ lonje. Pero 35 nõ fora tã agiña solto se nõ fora Polidamas, que chegou y et lle acorreu. Et d'ende adeãt nõno podía leuar sen grã seu dãno, et aa çima nõno leuarõ, cõmo adeãt oyredes, que chegou Polidamas hu Troylos estaua et díssolle assy:

–¿Que he esto, don Troylos? ¿Por que uos fazedes afora? ¿Nõ veedes que os gregos nos queren dar a peor parte deste jogo? Demays, sabede que el rrey que nos tolleu 40 Éytor, que nos nõ uerrá oie ajudar nẽ acorrer. Et ja nũca me Deus perdõe se de tal cousa nũca oy falar, que caualeyro por soño de moller leixasse de trager armas. Et desque agora formos uẽçudos et desbaratados, oyredes os gritos et os assoujos sobre nós, atãtos que nos nõ prestarã os soños que dona Andrómata soñou.

Poys que Polidamas ouuo acabada sua rrazõ, Troylos lle disso: 45

–Amjgo, ¿uedes en que tropel leuã preso el rrey Miçeres de Frisa? Acorrámoslle et façamos tãto que seia defendudo per nós et nõ o leuẽ assy preso.

Et poys esto ouuo dito, logo, sen outro tardar, ferirõ anbos os caualos das esporas, et forõ ferir aly hu leuauã el rrey Miçeres. Et fezeron tãtas bõas caualarías por que senpre forõ nomeados, ca desmallarõ moytas lorigas et quebrarõ moytas lanças. Et tã 50 forte foy aly o enpuxar et o entropelar et o ferir que ben forõ y çẽ caualeyros derribados dos caualos, et moytos outros mortos et malchagados. Tan grãde et tã brauo era o torneo et tã espesso et tã esquiuo que nũca foy quen mayor uisse. ¿Que uos dyrey? Sabede que per ujua força llo tollerõ, mal seu grado. Et assy foy acorrido et liurado rrey

---

B. le f. (RTC Brisella). 22: AMS armaduras (non indica a repetición).; HT tod. las arm. 23: RTC s. en la loriga el f.; HT s. el f. en la loriga della...nõ lo...p. ca lo. 24: ms. chagõo; RTC e HT et le desmallo...en el costado muy. 25: HT s. et mas. 26: ms. perigõosa; HT amos la bat. 27: AMS mingara; KMP mĩgara(-n-); RTC partan...menguara; HT partiesen perdierõ...mẽguara de sus. 27-28: ms. mãestres (así en KMP); AMS maẽstres. 28: HT falta desde ly[dar]. 29: RTC Menalao et tr. 30: AMS vijñan; KMP vijñã...cõtra el (-el-) rrey; RTC c. el el rrey; RTF Merceres. 31: RTC amos a f. 32: KMP y hũ. 34: RTC Menalao que Miç. 35: ms. sẽer; RTC Menalao. 36: RTC y que lo a. et desde oymas non lo. 37: ms. ãa; KMP podía; RTC pudieron...oyr. ca llego. 39: ms. vẽedes; RTC que esto. 40: RTC p. prenda deste...sabedes. 41: RTC t. a E. 44: KMP Andromaca (AMS -t-); RTC Andromaca. 47: AMS e KMP por. 48: RTC falta et inicial. 49: RTC al rrey. 50: RTC quebrantaron. 52-53: RTC mal llag. et la buelta era tant grande et el t. e. tan br. et. 54: AMS e KMP por; RTC l.

Miçeres, que o ja moyto mester aujá, ca ja lle tollerã o elmo et queríãlle tallar a cabeça, 55
porque uijan que o nõ podíã leuar preso. Mays, ante que fosse solto, moytos o cõpraro
carament. Et poys que o ouueron liure, Troylos et Polidamas nõ sse foro do cãpo, ante
ficaro ẽno torneo, ferindo moy durament, et cõbatẽdosse. Et nõ quisero ende seyr ata
que rreçeberõ tã grã perda como adeãt oyredes.

Aly chegou el rrey Talamõ et Ajes, seu fillo, et cõ elles tres mill caualeyros moy 60
ben armados et moy ben encaualgados en bõos caualos de Arabia. Et tragía suas lanças
et seus pendões frescos. Et moyto erã de dultar, ca, sen falla, erã moy bõos caualeyros
et orgullosos et fardidos, et demays aujã moy bõo señor et moy bõo caudillo. Et aly
foy a grã perda et estraya, ca a moytos cõueo de sse partir da batalla, mal seu grado,
ca erã ja malcorrudos et maldesbaratados et nõ o podía sofrer, ca rreçebía y grã dãno. 65

Fol. 95v Et el rrey Talamõ, quando ueu a Polidamas, tã sañudament o foy // ferir que deu
cõ el en terra do caualo, et puñou de o prender. Mays Troylos, que era moy ardido et
moy aujuado, tornou aly sobre el, a gisa de bõo caualeyro, et quantos achaua a derredor
de ssy tã durament os fería et tallaua et mataua et astragaua et cofondía cõ sua espada
que, mal seu grado, o ouuerõ a leixar. Et moyto gãañou Troylos grã prez et grã nomea- 70
da en aquela ora. Et nõ ouuo y nehũ que o prouar quisesse nẽ sse cõbater cõ el. Et Poli-
damas cobrou logo seu caualo et escapou de graue auẽtura, que en tal lugar caera que,
ao agisado, el deuera a seer morto ou preso. Et estonçe foro y derrubados et enpuxados
moytos bõos caualeyros troyãos.

Et estando Troylos et Polidamas en grã pressa, chegou Pares a acorrerlles. Et tragía 75
cõsigo sete mill caualeyros perssiãos, et todos tragía moy bõos arquos torquijs. Et logo,
sen mays tardar, foro ferir ẽnos gregos, et lançauã hũus quadrillos tã agudos et tã fortes
que ja nõ sería loriga tã forte nẽ tã dura que nõ fosse desmãchada aly hu elles fería.
Et tã brauament et tã sen piadade fería os hũus aos outros que moytos deles cayan
mortos et malchagados. Et en este lugar foy tã grã morte en caualeyros que hũa grã 80
marauilla sería de cõtar. Mays Pares, como era ardido et esforçado, tã grã dãno lles fezo
aquela uez que os gregos foro tan maltreytos aquela uez que, per força, sse fezeron ja-
quanto afora, et erã tã sañudos que ja mays nõ podería.

Mays os troyãos carament cõprarã esta saña ante que a noyte ueña, et dizeruos ey
como. Aly chegou estonçe Achiles cõ sua caualaría, de moy bõo atabío et moy grãde. 85
Et quando ueu que os gregos rreçeberã tã grã dãno et tã grã perda, esforçou os seus et
rrogoulles que o ajudassen moy ben. Et foyos ferir tã de rrégeo que mays de duzẽtos
pendões (pendões) foro estonçe tintos en sange de caualeyros preçados. Et ẽno mũdo
nõ ha home que uos cõtar podesse a coyta et o afán et a perda que os troyãos aquel día

---

el rrey. 55: RTC lo mucho...el almoffar et quisieranle cortar la. 56: ms. uíjan. 57: AMS que ouueron. 59-60: RTC oyr. ca alli. 60: RTC Aias; RTF Telamon Aiaus o plus de treis mile. 61 e 62: AMS e KMP boos. 63: AMS e KMP boo...boo. 65: RTC non la p. (pode ser lo). 68: AMS e KMP boo; RTC t. luego alli. 70: AMS e KMP gaañou. 70-71: RTC nombradia. 72: RTC au. ca en. 73: ms. seer; AMS sser; RTC deu. seer. 74: AMS e KMP boos. 75: ms. ãacorrerlles. 76: AMS boos; KMP boos a. torquiis; RTC pers. que todos. 77: AMS e KMP huus. 79: AMS e KMP huus. 79-80: RTC c. y muertos. 80-81: RTC cauall. mas Paris. 82: AMS e KMP por; RTC maltr. que. 83: RTC que mas. 84: KMP cõnprarã. 85: AMS e KMP boo; RTC cauall. muy gr. et muy buena et quando. 86: RTC reçebian grand d. et gr. 87: AMS ajudasen. 88: AMS non indica a repetición; RTC preç. En el. 89-

rreçeberõ. Et tãtos erã os mortos et os chagados et os derribados que cayan da sua parte que o nõ poderõ mays sofrer, et fórõsse cõtra a cidade en bõo cõtenẽt. Et os gregos, quando esto uirõ, começarõ de dar gritos. Mays Achiles era aquel que os desbarataua et os apressuraua, tãto que nõ aujã de ssy cõssello, ca el nõ dultaua nehũa cousa. Et aly ouuo tã grã dãno et tã grãde astragamento que, per força, os troyaos ouueron a tornar as costas, querendo ou nõ. Pero tornauã moytas uezes, mays nõ lles ouuo prol, ca, en gisa os mouerõ do cãpo et os apressurarõ, que os fezeron entrar traslas barreyras, mal seu grado.

Mays Troylos et Polidamas o fezeron tã ben aquela uez que marauilla foy, ca moytas uezes yan torneãdo et justando. Et, entretãto, yansse acollendo passo et en bõo cõtenẽt, et tãto sofriã et tã grãde afán leuauã que esto era hũa grã marauilla, et tan ben acorríã aos seus que, sse elles y anbos nõ forã, todos forã mortos ou presos. Outrossy Pares
Fol. 96r leuaua sua espada ẽna mão et desfazía moy ben a pressa arredor de ssy, // hu el chegaua. Et el rrey de Perssia outrossy ya leuãdo os seus ante ssy et tornãdo moyto amjude, a gisa de bõo caualeyro. Aly chegarõ os bastardos, fillos del rrey Príamos, moy sañudos et moy orgullosos, et acorrerõ moy ben aos seus, et jurauã que os gregos carament cõpraria sua esporoada. Et tã rrégeament forõ ferir per meo dos gregos que derrubarõ daquela esporõada vijt caualeyros, en gisa que logo forõ mortos. Et tã ben sse ajudarõ que, per força, mudarõ as tres azes. Et rreçeberõ tãtos colpes que ja tódoslos elmos tragía rrotos et cheos de sange. Et ẽna pressa grãde perderõ os gregos a el rrey Talamõ et foy en poder de Margaritõ, fillo de rrey Príamos, que era hũ dos bastardos.

232

Cõmo Achiles liurou a rrey Talamõ et matou a Margaritõ, yrmão de Éytor

Quando Achiles ueu que el rrey Talamõ ya preso et en poder de Margaritõ, leixousse yr cõtra el quanto o caualo o podo leuar, et nõ sse catãdo del Margaritõ, et foyo ferir tã durament que toda a lança lle fezo entrar ẽnos costados mays de hũ palmo, et a asta quebrou, et ficou en el o trãçõ. Mays, ante que fosse derribado, tirárõno afora da pressa et trouxérõno aa vila por lle tirar o trãçón da lança. Et foy grãde o doo et os choros que as donas et as donzelas fazía, et quantos outros estauã ẽna uila. Et trouxérõno ao paaço de Éytor, hu el estaua, et foy sete ou oyto uezes amorteçido, et coydarõ que

---

90: RTC dia suffrieron et. 90: KMP que auyan da. 91: AMS e KMP çidade en boo; RTC cont. et deffendiendose muy bien et. 92: RTC començaronles a dar. 93: AMS apresuraua. 94: AMS por... troyãos; KMP por...troya(-n-)os. 96: AMS apresuraron. 99: AMS e KMP boo; RTC tornando. 101: AMS pressos; RTC y non. 102: RTC bien apriessa a derredor. 103: RTF Aresse. 104: AMS e KMP boo. 106: AMS e KMP por; RTC comp. aquella esp. 107: AMS esporoada vijnte; RTC derr. y daq. 108: AMS e KMP por.

Cap. 232. 1: RTC libro a Tal. 3: RTC Tal. era pr. 4: RTC Marg. fuel. 5: AMS feço; RTC lança fizo e. por los c. del mas. 5-6: ms. ãasta. 6: RTC t. fuera. 7: ms. ãa...dõo; RTC d. et el llanto et los. 8: RTC en donzellas...o. auya en la. 9: ms. pãaço; RTC pal. do E. estaua...siete uezes a. que

era morto. Et deytárõno en hũa cama, et tirárõlle o trãçõ, et, tãto que llo tirarõ, logo foy morto.

Quando Éytor ueu que seu yrmão Margaritõ morto era, tomou ende grã pesar et foy ende moy coytado et moy triste, ca moyto era Margaritõ bõo caualeyro et aposto et ardido et franco et leal. Et pregũtou estonçe quen o matara, et cõtárõlle cõmo o feyto fora.

– ¡Par Deus! –disso Éytor–. Mao pleito he este; marauilla he cõmo sse me nõ parte o c[o]raçõ, poys me nõ leixan aló seyr. Et faço a gisa de mao caualeyro, et nõ o posso mays sofrer, et cõuẽme de yr aló, sse poder, a ujgar a morte de meu yrmão. Et se o eu ẽno cãpo achar, cõvijrlle ha de leixar y peñor por el. Et senpre serey aontado por quanto aquí fiquey. Mays, sen falla, a pouca de sazõ me veerá alá cõssygo, et aia ende quen quiser saña ou prazer.

Et logo pedeu o caualo et, el querendo caualgar, seu padre el rrey chegou et tornoo ende, et sabede que a moy grãde afán. Et en todo esto, o torneo estaua moy ben juntado et moy ben ferido entre as cárcauas da uila. Et el rrey de Perssia et Pares et Troylos et Polidamas enduraro et sofrerõ grãde afán, et toueron aquel passo grã peça cõ tódoslos seus ata que chegou Eneas, que tragía cõsygo tres mill caualeyros moy bõos, que sse ajudauã moy ben. Mays, cõ todo esto, todos estauã mjgados de ardimento et de esforço porque Éytor cõ elles nõ era. Et quando Achiles esto soubo, próugolle moyto et preçoos pouco, et juraua que lles faría leixar o cãpo et acoller aa uila, mal seu grado. Et foysse logo a Agamenõ, et díssolle assy:

–¿Por que uos deteedes, que nõ caualgades? Ca desbaratados son, ca ja oie nõ
Fol. 96v poden auer Éytor, // nẽ seyrá oie acó. Et por ende me marauillo cõmo nos mays poden sofrer, ca moyto o achã en grã mjga, et sen el nõ sse saben ajudar, nẽ an esforço nẽ ardimento. Et poys elles están en esta maneyra, fazede vijr as azes et vaamos en elles ferir, et en gisa os enpux[e]mos que os façamos meter ẽna uila, que queyrã ou nõ.

Agamenõ fezo mouer tres azes, hũas enpús outras, et cõmoquer que alegres uaan, algũus yrã alá por seu mal, onde al nõ pode seer. Et poys que as azes moueron, Menesteus, duque de Atenas, chegou primeyro. Et tragía cõsigo vijt mill caualeyros moy ben gisados et moy ben armados, et andauã en caualos moy lygeyros et moy corredores. Et enbraçarõ os escudos, et abaixarõ as lanças, et forõ ferir ẽnos troyãos de todo seu poder. Et alý se uolueu hũ torneo mortal et perigooso. Et alý veeriades quebrãtar lanças, et fender escudos, et falssar lorigas, et caualeyros caer, et caualos andar sen señores.

Da outra parte, dos troyãos, el rrey Filomenjs chegou a aquel torneo. Et tragía cõsigo tódoslos seus de Palfona. Et nũca home ueu en tã pouca de ora nẽ oýo falar

---

cuyd. 10: RTC et pues que lo t. luego essa hora fue. 12: RTC ende muy grand. 13: AMS e KMP boo. 14: RTC contaron. 16: RTC por dios...non se me. 17: ms. caraçõ; RTC malo et. 18: RTC sof. conuieneme...p. uengar. 19: AMS conuijrlle. 20: ms. veera; RTC aca...veran. 21: RTC q. quier. 22: ms. tornõo. 23: RTC ende mas sabet...affan en. 24: RTC muy fer. ante las. 26: AMS con ssygo... boos; KMP boos; RTC b. et que. 27: KMP cõ todos esto; RTC ayudaran. 28: RTC sopo fue muy ledo et. 29: ms. preçõos...ãa. 31: AMS e KMP deteedes. 32: RTC a E. njn sal. aca. 34: ms. vãamos; AMS uijr. 35: ms. enpuxmos; RTC empuxemos...f. entrar en la v. queriendo o. 36: ms. uãan; RTC Ag. sin mas tardar f. m. las (azes) tres azes. 37: ms. sẽer; AMS e KMP alguus; RTC yran oy alla. 38: AMS vijnte; RTC primeramente. 41: ms. perigooso...veeriades; RTC et assi se...pel. alli. 42: RTC et afflacar escudos...caualleros dexar siellas et. 43: ms. ãaquel; RTF Philemenis. 44: KMP Pal-

que tãtas gentes morressen cõmo estonçe aly morrerõ, de hũa parte et da outra, ca os 45
de Palfona erã moy lygeyros et cõbatíasse moy ben, et tã pouco dultauã os gregos que
marauilla era. Et ben uos semellaría que nõ sabiã nada de couardez. Et o torneo era
moy brauo et moy sen piadade. Et apartárõsse estonçe pera justar el rrey Filomenjs et
o duque de Atenas. Et Filomenis, cõmo era bon caualeyro et ardido, foy ferir o duque
de Atenas, et doulle hũa tal lançada ẽna boca que lle quebrãtou quatro dentes, et cha- 50
goo moy mal, et cayo en terra do caualo. Et porla pressa, que era grãde, nõ quiso Filo-
mjnis deçer pera [o] prender, ca estauã y moytos da cõpaña do duque, que o tirarõ
d'j moy agiña, et leuárõno aas tẽdas, et yan fazẽdo por el grã doo.

Et encõtrarõ cõ Palamades, que sse vĩjña aa batalla. Et quando ueu cõmo leuauã
o duque, ouuo ende tã grã pesar que mayor nõ podería, et jurou parla sua ley que os que 55
esto fezeran que o cõprarĩã carament. Desy el et tódoslos seus enbraçarõ seus escudos,
et apertarõ suas lanças ẽnas mãos, et forõ ferir ẽnos troyãos moy sen piadade. Et aly
foy o torneo moy duro et moy esquiuo, et tã grãde foy o destroymento et a mortalda-
de ẽnas gentes que nõ ha home que o cõtar podesse. ¿Que uos dyrey? Sabede que os da
çidade nõno poderõ sofrer nẽ endurar et, mal seu grado, ouueron de leixar o cãpo. Et 60
os gregos os fezeron entrar per força per meo das portas. Et aly ouuo deles moytos mor-
tos et presos, et outros derribados ẽnas cauas et ẽnas cárcouas. Et tã grã perda et tã grã
dãno rreçeberõ, ante que o terço deles entrassen trasla çerca, que nõ ha home que o po-
desse cõtar. Et tãto entrarõ enpós deles que passarõ duas rruas do arraualde, et metér-
rõnos alende das baruascãas. Et aly sse defenderõ. 65

Et en todo esto, Pares andaua cõ sua espada ẽna mão, moy brauo, et mataua et
chagaua et derribaua moytos dos gregos. Et seu yrmão Troylos fazía tãtas bõas caualar-
ías que esto era hũa grã marauilla, ca nũca foy tal que sse a el chegasse que o nõ cõpra-
Fol. 97r sse moy carament, // nunca Deus ẽno mũdo fezo caualeyro mays ardido, nẽ mays esfor-
çado. Outrossy Polidamas andaua y moy bõo, et tãtos deles mataua et chagaua que se- 70
mellaua que sse bañaua ẽno sange deles. Et fazía tãtas bõas caualarías que ben seme-
llaua fillo d'algo, et fazíalles moy caro conprar algũ dano, se o deles rreçebía. Et Filo-
menis outrossy fazía outro tal, et era caualeyro moy grãde et moy rrégeo et moy esfor-
çado. Este nũca daua ferida a nehũ de que nõ ouuesse a morrer. Sabede que os mays de-
les, todos o fazía tã ben que nõ podía mellor. 75

Mays todo esto nõ tĩjña prol, ca depoys que a gente he desbaratada, adur pode
seer cobrada, mayormẽt que ja erã dez mill caualeyros ou mays entrados ẽna uila, que

---

f(-ag-)ona (id. 46); RTC Palfagoña; RTF Paflagloine. 45: RTC de la vna. 47: AMS couardes. 49: KMP Filomenjs; RTF Philemenis; RTC ferir al duque. 50: RTC una lançada en la boca et quebrantole. 50-51: ms. chagõo. 51: RTC et el duque cayo. 52: ms. pera prender; KMP tiraron; RTC Filomenis desçender p. prenderlo ca muchos y est. de las compañas. 53: ms. ãas...dõo; RTC tir. de alli muy...por el faz. 54: ms. ãa; AMS e KMP vijña; RTC Palomades...u. para la bat.; RTF Palamedes. 55: RTC iuro para la. 56: RTC fezieron? (lese mal). 58: RTC fue y el dest. 60: RTC o. a dexar. 61: AMS e KMP por f. por. 62: RTC e. carc. et e. cauas. 63: RTC entr. en la çerca. 64: KMP tãtos (no ms. escribiuse primeiro tãtos e riscouse despois o s); AMS enpus; RTC tanto e. empos ellos. 65: AMS e KMP baruas caas. 66: RTC falta et inicial. 68: KMP hũa marauilla; RTC allegasse. 70: AMS e KMP boo. 72: RTC reç. Ffil. 72-73: KMP Filomenjs. 73: RTC tal ca era. 74: RTC o. de morir (HT reaparece en morir). 76: AMS mays (de) todo...tijñan; KMP tijña; HT mas esto...ca pues que...podra; RTC ca pues que. 77: ms. sẽer; HT mejormẽte. 78: ms. brãados; AMS e KMP

nõ fazíã semellança de tornar. Perla çidade erã os braados et os choros moy grãdes, et dauã tã grãdes uozes per çima dos muros et sobre os portaes que esto era hũa grã marauilla. Et forõ en grã coyta et en grã temor, que aquel día coydarõ a sseer mortos ou presos.

233

Cõmo Éytor sseyo á batalla

Quando Éytor oyo os braados et as uozes et a uolta grãde que fazíã os da uila, et lle dysserõ que os seus aujã rreçebido grã dano et mortal, et ueu a gente andar a cada parte, et soubo que os seus erã ja tralas portas da uila vençudos et maltreytos, et moytos deles mortos et malchagados, ouuo ende moy grã pesar et tornou de tã mao senbrãt et tã sañudo que nõ ouuo y home que o c[a]tar ousasse. Et cõ grã pesar disso assy a altas uozes:

—Agora he ja grã mal et grã morte et grã desonrra esta que sofremos et ja semella que nõ somos caualeyros.

Desy lançou mão ẽno elmo et pósoo agiña ẽna cabeça, et hũ donzel llo enlaçou moyto agiña. Et as donas, quando aquesto uirõ, começarõ de fazer grã doo, ca elas nõ fazíã al senõ chorar, et batíã amjũde as palmas, et perdían as colores cõ grã coyta que aujã del. Et, sen falla, nõ fazíã sen gisa, ca ja mays nũca o aujã de veer ujuo, nẽ en maneyra que cõ el fossen pagadas. ¡Ay, Deus, que grã perda et que grã mal que sse Éytor nõ podo aquel día sofrer de sayr aa batalla! ¿Que uos dyrey longa rrazõ? Éytor caualgou en seu caualo Galatea et seyeu da pousada moy sañudo, sua lança ẽna mão, et seu escudo enbraçado, et sua espada çinta, et seu elmo posto. Et Andrómata, sua moller, quando esto ueu, ouuo tã grã coyta que ficou amorteçida et fora de seu syso, en gisa que nõ entẽdía nada. Et el rrey Príamos nõ soubo parte de sua jda, ca, se o soubera, nõ o leixara yr en nehũa gisa. Mays Éytor, que todo esto preçaua pouco, caualgou perlas rruas et seya da çidade quanto mays agiña podía. Et quando os da uila o uirõ yr aa batalla, todos seyan pera el cõ grãde esforço et cõ grã prazer que cõ el aujã. Et dezíãlle assy:

---

porla; RTC (e HT) semeiante. 79: AMS e KMP por; RTC por sobre los m.; HT por sobre los m. et por sobre. 80: ms. sseer; RTC (e HT) en tant grand. 80-81: HT cuyd. s. todos pr. o m.; RTC cuydauan s. pr. o tomados.

Cap. 233. 1: RTC e HT a la b. 2: ms. braados; RTC oyo las bozes et los b. et (id. HT ujlla le). 3: AMS rrecebido; RTC e HT daño grande. 4: HT erã tr. 4-5: HT et muertos. 5: HT ende grãt. 6: ms. cõtar...ãaltas (AMS e KMP non corrixen); RTC lo catar os.; HT y quien lo catar osase...asy altas. 8: HT es grãt...m. esta q. s. et gr. des. et ya. 10: ms. posõo; RTC l. la mano (id. HT p. muy ayna). 11: ms. dõo; RTC e HT com. a f. 12: AMS amjude; RTC (e HT) coyta et con grand pauor que. 13: ms. vẽer. 14: RTC e HT pagados (lese mal en RTC). 15: ms. ãa; RTC puede...rrazon el cau. (HT puede s. aq. dia de). 16: HT Galetea. 17: AMS e KMP Andromaca; RTC puesto Andromaca; HT Andromoca. 18: RTC aquesto. 19: HT entendio. 20: AMS e KMP porlas; RTC yr por n. manera mas...todo lo pr. p. caualgaua (id. HT man. et mas). 21: ms. ãa; HT podiã. 22: RTC sal. contra el

—Señor, ben souberõ os gregos que nõ seyriades uós aa batalla, et por ende [n]os fezeron tã grã dãno. Mays agora o conprará carament, sse uós ouuerdes uida.

Et todos seyan da çidade enpós del, mays a pressa era tã grãde, daqueles que uĩjnã uẽçudos et queriã entrar ẽna uila, que moyto aduro podía Éytor seyr.

234

Cõmo Éytor chegou á batalla //

Fol. 97v Poys que Éytor chegou aa batalla, hu estauã os gregos, tã toste que os veu, foyos ferir moy sen piadade et moy brauament. Et ẽna entrada que fezo encõtrousse cõ hũ duque de Arquemonja, a que deziã Eurípolos. Et deulle hũa tal ferida que logo deu cõ el morto en terra. Et depoys tallou o braço ao cõde don Sydro, que achou ante ssy, que era moy bõo caualeyro et de grã prez. Et en tal maneyra o aparellou que ja mays nũca ferirá de espada.

Et quando os gregos uirõ Éytor et o coñosçerõ ben ẽnos sobresynaes, começarõ a fogir et darlle o cãpo. Et aly oyriades soar cornos et anafíjs et tãtas trõpas que a uila toda rresõaua. Et sse estonçe Éytor nõ chegara, Polidamas fora preso, ca, en querendo el acorrer a Filomenis, prendérõno os gregos, et leuáuãno perla grã pressa, et yan cõ el moy ledos. Et el nõ asperaua ja acorro de nehũa parte, nẽ tĩjña por el mẽtes, nẽ uija espada sacada pera lle acorrer. Mays Éytor, que era moy bon caualeyro et moy deseiado dos seus et que lles grã mĩga fazía, chegou logo y. Et poys que o cõsygo uirõ, os seus cobrarõ ardimento et esforço. Et grã dereyto fazíã, ca tã toste que y chegou, cõ sua lança ẽna mão, fezo carament cõprar aos gregos a prijón de Polidamas. Et acorreulle moy ben, et liuroo, et ficarõ y mortos aqueles que o leuauã. Et nõ quedaua Éytor de ferir et de tallar et derribar quantos achaua ante ssy. Et de tal gisa os apressuraua que dessa esporoada lles fezo uoluer as costas, mal seu grado. Et aqueles passos per que aujã de passar erã estreytos et tortos, ca el nõ lles daua uagar. Et por ende aa tornada moytos ficarõ y mortos et malchagados, que nõ poderõ ende seyr. Et rreçeberõ y os gregos aquela ora moy grã perda, et forõ postos ẽno canpo fora das barreyras. Et aly matou Éytor moytos bõos caualeyros.

Et os troyãos cobrarõ o cãpo, et começárõsse a ajudar moy ben et, en chegãdo a

(id. HT diziã). 23: ms. ãa...uos (parece); AMS e KMP nos; RTC (e HT) salierades...nos. 24: KMP conprara; HT d. et mas; RTC c. muy car. 25: AMS enpus...uijñan; KMP uijñã; HT enpos el...que erã venç. 26: RTC e HT pudo.

Cap. 234. 1: RTC e HT a la b. 2: ms. ãa; RTC (e HT) bat. alli do est. 3: HT p. et muy sin duelo et en la. 4: RTC Arcomenia...Euriplus; HT Arcomonia...Euriplus; RTF Orcomeine...Euripilus. 5: HT Esidro; RTF Ifidus. 6: AMS e KMP boo; HT lo firio que. 8: AMS connosçeron; KMP cõnosçerõ; RTC en las señales todos com. (id. HT a E.). 9: ms. anafĩjs; HT et a darle...c. et tr. et tãtos añ. que. 10: RTC res. fuertemente et (id. HT pr. et ca). 11: AMS e KMP porla. 12: ms. uíja; AMS tijña; KMP tijña; RTC tenian...njn fuera esp. 12-13: HT nj̃ fuera esp. para. 13: HT era buẽ. 14: HT les f. g. m. llego...lo uierõ cons. los. 15: HT que llego. 16: HT mano et f. 17: ms. liurõo. 18: HT et de derr. 18-19: HT de esa vegada les. 19: AMS e KMP por; RTC por do a. a p.; HT por do a. de. 20: ms. ãa; HT e. muy est. 21-22: HT gr. grãt perd. aq. ora et. 22: RTC (e HT) f. tras las barr. 23: AMS e KMP boos. 24: HT tr. comẽçarõ el c. de cobrar et ca se ayudauã muy. 25: HT a

hũ passo brauo, que era moy estreyto et moy forte, matarõ y moytos dos gregos, ca sse apertauã de tal gisa que nõ podían passar. Et prenderõ deles moytos, et moytos forõ derribados et malchagados (et) porlo grãde esforço et ardimento que tomarõ cõ a uijda de Éytor. Et ferírõnos tã brauament et tã sen piadade que os enpuxarõ, querendo ou nõ, hũa grã peça perlos chãos, de tal gisa que desta uez nõ foy o mellor da batalla dos gregos. Et Éytor encõtrousse cõ hũ almirãte moy rrico et moy enparẽtado, a que dezía Liotés, et era coyrmão de Achiles. Et tã toste que o ueu, douile tal lançada perlos peytos que as armas nõ lle prestarõ, et a lança cõ o pendón lle fezo seyr perlos costados da outra parte, et deu cõ el morto en terra. Et os troyãos tornarõ moyto esforçados et moyto alegres, et yan fazẽdo moytas bõas caualarías, assy que, en pouca de ora, forõ jguaes ẽna batalla. Mays todo esto era porla vijda et porlo esforço de Éytor.

Quãdo Achiles veu as caualarías et as prohezas que Éytor fazía, foy moyto espantado; ca, cõmoquer que Éytor senpre fezese moytas bõas caualarías et en moytos lugares, pero as que este día fezo nõ ouueron par, ca tãtos prinçepes et tãtos bõos caualeyros matou per suas mãos que o terría por // marauilla quen os oysse cõtar. Et Achiles, penssando moyto en aquesto, disso a ssy que, sse Éytor perla uẽtura moyto durasse, que os gregos sería desbaratados sen rrecobramento nehũ. Et esto que nõ podería faleçer por nehũa maneyra. Et por ende seu penssar era ẽno matar per qualquer maneyra que el podesse. Et disso que ja mays nũca auerya alegría nẽ prazer ata que o acabasse. Et dezía entre seu coraçõ:

Fol. 98r

–Este caualeyro he nossa chaga et nosso cofondemento, ca el mata quantos acha en derredor de ssy et cousa do mũdo nõ rreçea, nẽ topa en lugar que seia que todos nõ fugan ant'el, ca tódoslos faz mudar et per força leixar o cãpo.

En todo esto, os da çidade se ajudauã tã ben et erã tã esforçados et tã aujuados cõ a uijda de Éytor que era hũa grã marauilla. Et todos seyrõ aa batalla, que nehũ nõ ficou ẽna çidade que fosse pera tomar armas. Et desque o mũdo foy poblado, nũca foy torneo tã mortal, nẽ ferido tã sen piadade, ca os caualeyros que y morría nõ auja ja cõto. Et ẽna çidade dauã grãdes gritos et outrossy ẽnas tendas, et tã grãde era o rroydo et a uolta que fazía et as feridas que sse dauã que semellaua que a terra sse quería somyr. Et os mortos tãtos erã que ja do cãpo nõ pareçía nada.

En aquela pressa que oydes andaua hũ duque a que dezía Polibetes, et era señor de hũa grã terra en cabo de Jndia a Mayor, et jaz dentro en hũa serra a que dezía Cáucados. Et este era moy bon caualeyro et moy rreçeado et moy ualẽt a marauilla et moy preçado ẽna oste. Et andaua tã rricament armado que nũca foy home que tal gornimẽto uisse, ca todos seus gornimẽtos erã cubertos de ouro et de pedras preçiosas. Et este

---

paso. 26: HT pr. m. d. et. 27: RTC e HT mal llag. por el. 28: AMS uijda. 29: AMS e KMP porlos; HT que esa. 30: HT rryco et muy buẽ cauallero et muy. 31: AMS e KMP porlos; RTC Leotes; HT Boetes (falta desde toste); RTF Leotetes, cosins germains Diomedes. 32: AMS e KMP porlos; RTC que armas. 34: KMP moy alegres. 35: AMS uijda; RTC por la ventura et. 36: AMS ueu. 37: RTC cau. en. 38: AMS e KMP boos. 39: AMS e KMP por suas. 40: AMS e KMP porla; RTC por auentura. 40-41: RTC dur. los. 42: AMS e KMP por q.; RTC era si lo podria matar. 46: RTC falla derredor...sea onde t. 47: AMS e KMP por; RTC f. con su pauor ca. 48: AMS Et todo. 49: ms. aa; AMS uijda. 50: RTC desde que. 52: RTC gr. bozes et. 55: RTC and. entre la priessa un. 56-57: RTC dizen Caucasus; RTF Caucasus. 57: RTC muy rrezio. 58-59: KMP gornimento. 59: RTC uiesse todos.

seruía et agardaua a Achiles, que sse nõ partía del, et el amáuao et onrráuoo moyto, 60
et aujálle prometida hũa sua yrmãa que el auja, moy bõa et moy fremosa, cõ que casasse. Et este caualeyro auja moytos mortos dos troyãos ẽna batalla. Mays Éytor, quando o veu, chegousse a el, en gisa que o outro nõ lle podo fogir. Et deulle tã grã colpe da espada que o elmo et o almófar et a cabeça lle tallou ata os dentes, et deu cõ el morto en terra. Et quando ueu que os gornimentos erã tã bõos et tã marauillosos quiséraos 65
tomar. Mays Achiles, que senpre foy seu auerssario, chegou logo a el a defenderlle as armas. Et en este lugar se uolueu hũ torneo moy mortal et moy esquiuo, en que moytos caualeyros forõ mortos et malchagados et derrubados dos caualos.

Éytor et Achiles, que sse desamauã mortalment, quando sse uirõ tã a çerqua o hũ do outro, meterõ mão aas espadas, et começárõsse a ferir tã durament que as espadas 70
rretenjã tã fortemẽt que a lonje as podiã moy ben oýr. Et quebrãtauã os laços dos elmos, et rrasgáuãnos en moytos lugares, et nõ sse poupauã de sse ferir moy fortemẽt, cõmo aqueles que sse nõ amauã nẽ ponto. Mays Éytor cobrou hũa azcũa moy forte et
Fol. 98v moy tallador, et tomoa cõ ánbalas mãos, et foy ferir a Achiles. // Et deulle per meo da perna hũa tã grã ferida que, per pouco, o ouuera a derribar en terra. Et Achiles foy 75
tã malchagado et tã mal se sentío que nõ podo sofrer o torneo, et foy tã malcoytado et tã sañudo et tã mal lle doýa a chaga que esto era hũa grã marauilla. Et seyosse da pressa, et atárõlle a chaga moy ben de hũ pendón. Et depoys enlaçou moy ben seu elmo, et caualgou en seu caualo, et dérõlle hũa azcũa moy bõa et moy tallãt, et logo se tornou aa batalla. Et andaua asseiando a Éytor, hu veería jeyto ou ora pera o matar. Et disso 80
que ante quería tomar a morte que esto nõ acabar.

Et en todo esto, Éytor andaua ẽna batalla mays brauo et mays forte que hũ leõ. Et fezo hũa entrada éntrelos gregos cõ sua espada ẽna mão, moy forte et moy tallãt et moy preçada. Et começoulles a dar tã grãdes feridas que alý nõ prestaua loriga, nẽ outra arma que nehũ trouxesse. Et tallaua cabeças et braços et espargía moytos nẽbros 85
per esses cãpos et a outros cortaua per meo. Et ueeriades jazer a derredor del cabeças et mãos et pees et queixadas et braços et pernas et caualeyros mortos, tãtos que esto era hũa grã marauilla; ca, per uquer que acalçaua cõ aquela espada, todo o leuaua a terra. Et fazía colpes tã esquiuos et tã synalados que nõ ha home que o creer podesse, ca el nũca tijña mẽtes senõ hu uija a mayor pressa et os mellores caualeyros et mays fortes, et alý 90
ýa ferir. Et tãtos matou et chagou et derribou aquela uez que sen cõta forõ. ¿Que uos digo? Ssabede que per u chegaua Éytor cofondía et astragaua quantos achaua ante ssy. Et tãto dultauã todos a ssua yda et o sseu colpe que nehũ nõno ousaua atender, et se lles jaquanto mays durara por seu mal passarã o mar et vẽerã a Troya. Mays chegado he

---

60: ms. ãachiles...onrrauõo; KMP onrraua o. 61: AMS e KMP yrmaa; RTC prometido. 61-62: KMP casarsse. 63-64: RTC golpe que. 65: AMS e KMP boos. 66: RTC luego y a def. 67: AMS uolueo. 69: RTC tant çerca. 70: ms. ãas. 71: AMS rretenian; KMP rretenia; RTC fuerte...podrian. 72: RTC et rompianlos en. 73: AMS azcuna. 74 e 75: AMS e KMP por. 74-75: RTC Ach. por m. del muslo de la p. de tant. 76: RTC pudo mas soffrir...tant cuyt. 79: AMS azcuna moy boa. 80: ms. ãa...vẽeria; KMP E. he; RTC assechando a E. si u. echo...p. matarlo. 82: RTC falta et inicial. 83: RTC muy bien taiante. 85: RTC tr. ca taiaua. 86: ms. uẽeriades; AMS por...por; KMP por...cortaria por; RTC esse campo. 87: ms. pees. 88: AMS e KMP por; RTC t. lo derribo (lese mal) a. 89: ms. crẽer. 90: ms. uũja; AMS e KMP tijña; RTC s. a do ueya. 91: RTC cuento. 92: AMS e KMP por. 93: AMS oussaua; RTC t. su yda et su. 94: AMS veeran; KMP veerã; RTC u. sobre Tr. 95: AMS yrmaa...prolongar;

o día que sua yrmãa Casandra auja prophetizado, et ja nõ sse podía mays perlongar, ca ja uẽo a ora da grã desauẽtura et do colpe mortal, que fará senpre pesar a moytos. Et dizeruos ey cõmo.

En esta batalla andaua hũ rrey, que era moy bõo caualeyro et moy esforçado, et ya perla batalla fazẽdo moy grã dãno a troyãos. Et tã toste que o Ẽytor ueu, foy justar cõ el et deulle tã grã ferida que deu cõ el en terra, mays nõ morreu. Et aly sse leuãtarõ hũus grãdes braados et hũas grãdes uozes per moytos lugares, porque Ẽytor o quería prender et leuarlo per força, et os outros o quería defender. Pero ja o Ẽytor tiraua per força, a pesar de todos, fora da pressa. Et leuáuao perlo auãtal da loriga, et estaua descuberto do escudo, ca sse abaixara sóbrelo rrey pera o prender. Et leuáuao ja.

Et quando Achiles o veu assy yr descuberto et baixo, que del nõ sse cataua, fereu o caualo das esporas et foyo ferir per detrás ẽnos costados. Et deulle tã grã ferida cõ hũa lança que tragía que a loriga nõ lle prestou nada, et passou a lança perlo uẽtre del, et logo as tripas lle caerõ sóbrelo arçón da sela. Et caeu en terra do caualo, et a pouca d'ora foy morto. Pero diz aquí Cornelio que lle deu Achiles este colpe en desuiado a Polibetes.

¡Ay, Deus, que uẽtura tã maa et tã crua et que s[en]teça tã desaposta os deuses
Fol. 99r derõ cõtra troyaos! ¿Que uos farey longa // rrazõ? Logo que Ẽytor foy morto, os troyãos uolueron as espaldas a mays fogir, quanto poderõ, et nõ será ja mays derranjados. Et leixarõ as lanças et os escudos. Et os gregos yan matãdo en elles aa sua voõtade, cõmo aqueles que fogía sen asperança de tornar. Et assy os leuarõ ata a porta da çidade. Et aa entrada da porta, tãtos delles matarõ et prenderõ quantos quiserõ. Aly ouueron os gregos o poder sóbrelos troyãos a todo seu prazer. Et aqueles que ende poderõ escapar, collérõsse aa çidade. Et diz o conto que aly matou Achiles quatroçẽtos per suas mãos. Mays ¿por que nõ? ca os achaua ante ssy juntos et espessos et acuñados et tornados de espádoas cõtra ssy, et nõ sse defendía. Et diz Dayres que, ante que entrassen ẽna çidade, que tãtos deles forõ mortos que nõ sse estreueron a osmarlos, nẽ a cõtarlos.

Andando assy Achiles matãdo et destroyndo et desbaratãdo troyãos, el rrey Menõ, que auja grã pesar da morte de Ẽytor, tornou aly et foyo ferir tã durament que deu cõ el en terra do caualo. Mays Achiles, cõmo era ardido et esforçado, leixousse yr a el et deulle tal lançada, estando de pe, que logo deu cõ el en terra. Et desy meteu mão aa espada, et leixousse yr a el, et deulle tres colpes per çima do elmo. Mays Menõ, cõmo era bon caualeyro et esforçado, ben lle pagou o que lle auja feyto, ca tã durament et tã sen piadade o fereu per çima do elmo que llo fezo caer en terra et lle fezo seyr moyto san-

---

KMP yrmaa...porlongar. 96: RTC hora de grand. 98: AMS e KMP boo. 99: AMS e KMP porla. 100: RTC d. una tan. 101: ms. braados; AMS e KMP huus...por. 102: AMS e KMP por...por; RTC otros querianlo. 103: AMS e KMP porlo. 104: RTC esc. et se...p. prenderlo et l. ya arrastrando. 105: RTC yr assi...baxo et que. 106: AMS e KMP por. 107: AMS e KMP porlo; RTC una azcona que...p. el azcona fuera por el. 108: RTC l. las entrañas le. 109: AMS e KMP endesuiado; RTC en desarmando a P. 111: ms. ãa...steça; AMS sentença; KMP senteça. 112: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os. 113: RTC esp. et començaron a ff. a mas poder et non s. des oymas derranchados. 114: ms. ãa; RTC a ssu. 115: ms. ãa; RTC las puertas. 116: RTC entr. tantos...q. et alli o. gr. 117: RTC gr. sobre tr. poder a. 117-118: RTC acogieronse. 118: ms. ãa; AMS quatro centos por; KMP por. 119: RTC encuñados. 121: RTC atreuieron...njn cont. 122: KMP matãdo et desbaratãdo. 124: AMS achilis... leyxousse. 125: ms. ãa; AMS dessy. 126: AMS e KMP por. 127: RTC fecho auya. 128: AMS e

ge, en gisa que todo o mostro foy cheo del. Et aly começarõ anbos de esgremir, et tã brauament sse ferían que sse fezeron moytas chagas, grãdes et pequenas. Et aujã ja tãto sange perdudo et erã ja tã quebrãtados que nõ podía estar sóbrelos pees. ¿Que uos dyrey? Tã malchagados forõ anbos que sse nõ poderõ yr sen ajuda dos seus. Mays o peor foy Achiles, ca, sse el rrey Menõ ouuera quen o ajudasse, Achiles rreçebera tal dãno que nũca mays podera tomar armas en batalla.

235

Cõmo Achilis foy leuado aas tẽdas ẽno escudo malchagado

Poys que foy partida a cõtenda ontre Achiles et el rrey Menõ, cõmo ey cõtado, os uassalos de Achiles o poserõ en hũ escudo et tirárõno da pressa. Et leuárõno pera as tendas et, ante que alá chegasse, foy sete uezes amorteçido, que coydarõ que era morto. Et desarmárõno, et catárõlle as chagas, et nõ ouuo y tal que as uisse que nõ fosse desasperado de sua uida. Et, sen falla, assy fora, se nõ fora y chegado hũ maestre de Ouriẽte, que era sabedor en solergía, tãto que nehũ home nõ podería morrer de chaga de que el quisesse penssar. Et fézolle logo tãtas meeziñas por que seus amjgos forõ ben çertos que nõ morrería das feridas, ante foy gorido en pouco tenpo. Et seus amjgos et parẽtes todos aujã grã prazer et alegría por ende. Et quanto dãno rreçeberã, todo o aujã oluidado, porque erã quitos et desenbargados de seu ẽemjgo mortal, que os cada día cofondía et aontaua, et ja mays nõ sse deujã del a catar, nẽ a rreçear, nẽ coydauã a
Fol. 99v auer ja mal nẽ cõtrario de nehũa cousa. // Enpero, tãtos de emĩjgos lles ficauã por que mays de mill cabeças serã perdidas et quebrãtadas et que farã en Greçia moytas donas uiuer ueúuas.

236

Do doo que fazía por Éytor

A estoria deuisa que os troyãos leuarõ a Éytor do cãpo cõ grã traballo. Et poys que entrarõ perla çidade, chegarõ rreys et cõdes et duques et rricos homes et caualeyros et burzeses et donas et donzelas et tódaslas outras gentes mjúdas. Et tã grãde era o doo que fazía por el que nõ auja y tal que podesse estar sobre seus pees et nõ ouuesse

---

KMP por; RTC que lo. 130: AMS fezon. 131: ms. pẽes. 131-132: RTC digo que tan. 133: RTC f. a Ach.

Cap. 235. 1: AMS Achiles. 2: RTC c. uos he deuisado los. 3-4: ms. perãas. 6: RTC si no ouyera y. 8: ms. mẽeziñas; AMS quissesse; RTC l. tales melez. 9-10: RTC et todos sus a. et p. auyan. 11: AMS e KMP eemjgo; RTC quitos de ssu. 12: RTC se aueryan del...njn reç. 12-13: ms. ãauer; RTC cuyd. ya auer mal njn c. en ning. 13: AMS e KMP emjjgos.

Cap. 236. 1: ms. dõo; RTC que troyanos f. 3: AMS e KMP porla. 4: AMS burzesses. 5: ms.

de caer amorteçido. Et as donas et as donzelas se chamauã catiuas et desanparadas, et todas aujã perduda a color et o seu pareçer. Et cõtauã tódaslas bondades et as maneyras de Éytor et quanto per el ualjã. Et ben entẽdían a mjga que lles el faría. Et forõ todas enpús del ata o paaço et, quando y chegarõ, moytas caerõ amorteçidas. Et tã grãde et tã esquiuo foy o doo que nũca foy home que o mayor uisse nẽ tamaño.

237

Cõmo el rrey Príamos fazía seu doo por Éytor, seu fillo

Qvando el rrey Príamos chegou aly hu Éytor jazía, tã grã pesar ouuo que nõ disso nada. Et cayo sóbrelo leyto, en gisa que todos coydauã que era morto, en gisa que el nõ sospiraua, nẽ bafeiaua nẽ ponto. Et aly chegarõ seus fillos et rreys et cõdes, et leuárõno ende pera hũa cámara, cõmo sse fosse morto. Et nõ o podía cõfortar, ca, sen falla, mao sería de cõfortar home tã coytado et tã perdidoso cõmo el era.

238

Do doo que fazía Pares por Éytor, seu yrmão

Pares fazía moy grã doo et moyto esquiuo, ca o choraua moyto. Et maldezía o día et a ora en que naçera, et en que aquel torneo fora ajuntado, et en que rreçebera tã grã perda et tã grã dano. Et fazía grã dereyto, que ẽno mũdo nõ auja cousa que tãto amasse. Et lançaua as mãos en hũ brial de púrpora moy nobre et moy preçado que tragía, et rrasgáuao ata fondo da çinta, et maldezía a uẽtura que ouuera. Et cõ grã coyta dezía:

– ¡Ay, señor et amjgo et yrmão! Uós erades frol de tódoslos caualeyros e[n] nobreza [et] en ardimento et en tódaslas bondades. Señor, ¿que será agora do uosso esforço, ou quen mãterrá os torneos, ou hu rrecodirã os fillos d'algo, ou quen lles dará os gornimentos ou as quitações ou as dádiuas grãdes? Señor, ¿quen criará, ou quen armará, ou quen fará os casamentos grãdes et as soldadas, ou quen seyrá a rreçeber os estraños et

---

dõo...pẽes. 6: AMS amortecido. 8: AMS por el ualian; KMP por; RTC la grand mengua. 9: ms. paaço; RTC todos e. el...muchos c. amortesçidos. 10: ms. dõo.

Cap. 237. 1: ms. dõo; KMP per. 3: AMS quando. 4: RTC cuydaron...muerto ca el. 5: RTC njn refolgaua punto. 6: RTC dende.

Cap. 238. 1: KMP per. 2: ms. dõo; RTC ca el llor. 3: RTC ay. en. 4: AMS daño; RTC tant graue daño...der. ca en el. 6: RTC et rompiolo fasta en fondon de la çintura. 8-9: ms. caualeyros et nobreza en ardim. (AMS e KMP non corrixen); RTC cau. en n. et en ard. 9: RTC todas otras bond. 10: RTC torneos a do rec. 11: AMS quitaçoes; KMP amara. 12: AMS rreçebir; RTC quien dara

fazerlles onrra, ou que será de nós desasperados, ou quen nos defenderá ou vingará? Et nehũ nõ entẽde o grã dãno que uosso liñagẽ rreçebe per uossa morte. Et se me os dioses ajudar quiserẽ, eu o coydo a uẽgar moy ben, aynda que sayba y de tomar morte, ca nõ daría ja por ela nada, se uos eu podesse vengar per mjas mãos.

Et en esta maneyra fazía Pares seu doo et caya sóbrelo leyto amorteçido, en tal gisa que nõ podía acordar. //

239

Fol. 100r

Do doo que fazía Troylos et as donas
et dõzelas

Troylos, seu yrmão, choraua moyto, que o amaua mays que outra cousa. Et fazía tã grã doo et tã dolorido que nõ ha home que o podesse dizer nẽ osmar. Et outro tal Antjnos et Polidamas et Eneas et seus yrmãos et seus amjgos et seus criados et seus cõpañeyros. Mays sobre todos sobeiament a rreyña Écuba, sua madre, et Andrómata, sua moller, et Políçena, sua yrmãa, et Elena, sua cuñada, erã moy coytadas por el. Et tã grãde era o doo et tã esquiuo que nõ ha home que o uisse a que nõ quebrasse o coraçõ. Et tã coytad[a]s erã que nehũa delas nõ podían estar sobre seus pees, et rrasgauã et esgiçauã seus briaes, et depenauã os cabelos, et desfazíã os rrostros et os peytos, et maldezíã as auẽturas et as propheçías et as promesas dos dioses et das deesas. Et dezíã assy:

– ¡Ay, Casandra! As profeçías uossas et de Lenus conpridas son. Et ja agora veeremos que os dioses nos querían grã mal porque uos nõ creemos, ca, se uós forades criúdos, nõ foramos nós cofondudos cõmo somos.

Mays Écuba, sua madre, sobre todas fazía grã doo a marauilla. Et dezía a altas uozes:

– ¡Ay, meu fillo et meu amjgo! Sobeiament uay mal a mja fazenda, et toda mja asperança et mja defenssón era en uós. Poys agora ¿que farey ou en quen será mja asperança et meu solaz? Acabada he a mja alegría pera senpre. Mays, fillo, mays rreçeey senpre tua morte que cousa que fosse ẽno mũdo, et nõ coydo que es morto, mays marauíllome moyto por que me nõ falas et por que nõ abres os ollos pera veerme. Pero ben sey eu que, se os abrir podesses, que me catarías de grado. Et pésame por que ueio so tj a terra chea de sange. Et seméllame, fillo, que ora son cõpridos de tj os soños que eu so-

---

los...saldra reç. 13: RTC nos desamparados. 14: AMS e KMP por. 15: RTC cuydo uengar...y tomar la m. 16: AMS por mjas; KMP por. 17: ms. dõo; RTC cayo. 18: RTC pudo.

Cap. 239. 1: ms. dõo. 2: RTC et las donz. 3: RTC herm. farto llor. ca lo. 4: ms. dõo. 5: RTC e RTF Antenor. 6: KMP Andromaca (AMS -t-); RTC Andromaca. 7: AMS e KMP yrmaa; RTC eran mas c. 8: ms. dõo. 9: ms. coytados...pẽes; AMS e KMP coytadas; RTC cor. ca tant cuytadas...podia. 9-10: RTC pies et rompian et resg. los br. et messauan los. 11: ms. dẽesas. 12: KMP Lenos; RTC Lenus; RTF Eleni. 12-13: ms. vẽeremos; RTC ueemos. 13: ms. crẽemos; RTC quisieron. 15: ms. dõo...ãaltas; RTC todos. 17: RTC mal a la mj faz. ca toda. 19: RTC es mj...siempre fijo. 20: RTC que en el m. f. et...muerto eres. 21: ms. vẽerme; RTC mar. por...fablas o por. 22: AMS ti. 23: AMS

Fol. 101r naua et as uisiões que uija et as coytas grãdes que sofría ẽno coraçõ, que cada día // se me fazía negro et triste. Et os sospiros que eu daua, sem meu grado, ante todos, estes días, erã mãdadeyros deste mal et desta coyta en que sõo.

Et en esta maneyra fazía a rreyna Écuba seu doo grande et marauilloso et dooridо, contando as bondades et as frãquezas d'Éutor, tã dooridament que, quen o contar quisese todo, nõ sería prazer seu nẽ daqueles que o oysem, ante lles conuerría d'auer ende pesar et doo. Et por ende cala ende o conto. Mais diz que el rrey de Frisa o sofría ẽnos braços, et ela maldizía os dioses et a morte que lle nõ chegaua. Desí caya ameúde amorteçida sóbrelo leyto hu Éctor iazía.

240

Do doo que fazía Andrómaca por Éytor,
seu marido

Andrómaca, sua moller, seendo el uiuo, todo aquel día nũca quedou chorãdo et fazendo doo. Mais, despois que o trouxerõ morto, nũca podo falar palaura, cõ grã pesar que ende ouuo. Et muytas uezes coydarõ que era morta, ca nõ rrefolgaua pouco nẽ mays. Et forõna deytar ẽna cámara, et lauárõlle o rrostro cõ ágoa fría, ca todo o tragía cheo de poluo et de sange do doo grand que fezera. Et se seu cõsello fora creúdo, nõ rreçebera Troya tã grã dãno, nẽ tã grã perda, nẽ tal destroymento cõmo sobr'ela uẽo. Ca, se Éutor uiuera, porla sua grã franqueza et porlo seu entendemento et ardimento fora senpre Troya defenduda de quantos ẽno mũdo fosem. Maislas cousas auẽem cõmo son ordenadas dos dioses et estabeleçudas. Et des oymays uẽ o grã destroymento que fuy estabeleçudo, et ia pouco tardará.

241

Cõmo fazía doo Elena por Éytor,
seu cunado

E(e)lena, cõ grã coyta que auía, mesaua seus cabelos, et rronpía suas fazes, et choraua tãto que nõ fuy dõna nẽ donzela que mayor doo fezese que aquela Elena, ca as suas

---

ti; RTC semeiame que cae de ti, fijo, los sueños. 24: ms. uĩja (despois de cada dia o ms. di: volue esta folla et acharas a estoria. O resto do fol. 100r e 7 liñas do fol. 100v conten a despedida de Fernán Martís, que reproduzo na introducción e no Apéndice). 26: AMS e KMP soo. 27: ms. dõo...dõorido. 28: ms. dõoridament. 28-29: RTC lo t. c. quis. non. 30: ms. dõo; AMS e KMP mays; RTC F. la sof. 31: AMS maldezia. 32: KMP jazia.

Cap. 240. 3: ms. sẽendo. 4: ms. dõo; AMS despoys. 5: RTC ref. punto njn. 6: AMS e KMP cãma; RTC lauaronla. 7: ms. dõo. 9: RTC franq. et por el su ard. 10: AMS fossem. Mays las c. aueem; KMP aueem. 11: RTC desde o. vienele? grand.

Cap. 241. 1: RTC Del d. que f. E. 3: AMS e KMP auja. 4: RTC que ella ca. 5: ms. pẽes. 7:

lágrimas tãtas erã que chegauã ata os pees. Et rronpeu hũ brial muy preçado que tragía, 5
et rronpía tódoslos peytos. Et asy perdera a color que mays amarela tornara que a çera. Et nõ auía cousa ẽno mũdo que tãto cobijçase cõmo a morte. Et por quanto ela y fezo, fuy despois mays amada et mays preçada de todos de Troya.

242

Do doo que fazía Políçena por Éytor,
seu yrmão

Políçena, yrmãa d'Éutor, tal doo et tã grande fazía que nõ á ẽno mũdo õme que o podese dizer nẽ osmar o seu pesar nẽ a sua coyta, tãto fuy sobeia. Et quen quisese contar o grã doo que as outras dõnas fazía, cõmo era doorido, et as palauras que dizía, podería 5
detẽer tenpo et sem prazer. Et por esto cõuém de leyxar esta rrazõ et tornar a nosa estoria, ca tódaslas dõnas et donzelas da uila fezerõ tã grã doo que nõ á õme que o contar podese.

243

Cõmo apostarõ o corpo de Éytor

Pois que todos ouuerõ seu doo acabado, tomarõ o corpo d'Éutor et metérõno en hũ paaço, que era p(r)intado et laurado muy nobrement d'ouro et de prata et de pedras preçiosas. Et deytarõ[no] en hũ leyto muy preçado, et desarmárõno. Et lauárõno sete uezes en vjño, en que feruerõ espeçias, et tirárõlle tódoslos entraños, et fórõno soterrar 5
en hũ lugar. Et despois tomarõ mirra et bálsamo et metérõllo fora et dentro, muy bẽ et muyto auondadament. Et desí tomarõ hũ pãno muy bõo et muy preçado, a listas d'ouro muy fremosas, et fezerõ del hũa uestidura tã bem feyta que nũca tã bem feyta a trouxera. Et os adubos erã d'ouro et de pedras preçiosas, tã nobles et de tã grã ua-
Fol. 101v lía // que osmauã que ualía grandes çidades. Et todos se acordarõ que, desque naçerã, 10
nũca uirom mays rricas uestiduras.

Et pois que llas ouuerõ uestidas, semellaua que era uiuo, saluo ende que nõ estaua

---

ms. cobijçase; AMS cobijcase. 8: RTC todos los de.

Cap. 242. 1: KMP Eyto(-r-). 3: AMS yrmaa...omme; KMP yrmaa; RTC duelo et tal coyta fazia...que pud. 4: RTC pes. et la. 5: ms. dõo...dõorido; RTC duelo grande. 6: AMS de teer; KMP de-teer...cõuen. 7: ms. dõo; AMS omme.

Cap. 243. 2: ms. oũuerõ s. dõo; RTC et echaronlo en. 3: ms. pãaço; AMS pintado...moy; KMP moy. 4: ms. deytarõ (KMP non corrixe); KMP leuarõ-n*o; RTC echaronlo y en. 5: KMP todas las entrañas; RTC feruieran las esp. et t. todas las entrañas et fueronlas sot. 6: AMS despoys; KMP ben; RTC logar despues...m. dentro et f. muy. 7: AMS abondadament...boo; KMP boo; RTC abond. Desi. 8: RTC fiz. dende una...nunca meior fecha. 10: KMP grandes (-duas-) çidades; RTC gr. dos çibd. 11: RTC uieran. 12: ms. oũuerõ; RTC pues gelas. 13: RTC en el lecho. 14: RTC labr.

asentado. Mays iazía acostado en hũ leyto, de que disemos que era moy rrico et muy noble et moyto aposto, ca era todo de marfil, laurado et d'aues et de bestiões et de serpentes et doutras moytas maneyras muyto estraias et muy nobles, todas douradas et muyto apostadas. Et as espaldeiras erã dum oso muy preçado de prez, de que muyto fala Paltõ en seus liuros. Et o leyto era encordoado dũas cordas anchas de seda muy bẽ lauradas, et sóbrelo leyto iazía moyta rroupa preçada et muyto pano rrico et noble. Et sobre todo lançarõ hũa colcha estrada, que era feyta dũ pano d'Ourient muy rrico et muy preçado. Et el rrey tijna esta colcha en tesouro, porque era de grã ualor. Et arredor del sijam moytos candeeyros d'ouro, moy grandes ademais. Et en eles síam tãtas candeas que nõ auiã conta.

Et aly forõ ajuntados tódoslos bispos et tódaslas clerizías. Et en toda a noyte nũca quedarõ leendo et cant[ã]do, segũdo que era seu custume de sua lee. Et os rreys et os condes toda aquela noyte uelarõ, et mandarõ aos mercadores que guardasem et uelasem moy bẽ a uila. Et poserõ suas uelas o mellor que entenderõ. Mais sabede que en toda a uila nõ á lugar hu ome podese achar prazer, nẽ rriso, nẽ alegría. Mais tã grand era o pesar et a tristeza en todos que nõ auía mesura. Et os da hoste oyrõ as uozes et os braados, et auía ende moy grã prazer.

244

Agora leyxa o cõto a falar de cõmo Éytor fuy apostado et cõta de cõmo os gregos demãdarõ trégoas

Outro día, quando fuy manãa, os gregos se ajuntarõ pera auer seu cõsello. Et Agemenõ falou primeyro, et diso asy:

–Senores, muy bẽ nos uay agora deste pleito que auemos cõmeçado, et grand amor nos fezo et bẽ nos jogou aquel que nos liurou d'Éctor. Et, sen falla, se hũ ãno mays uiuera, todos foramos mortos ou chagados a coyta de morte. Mays aquel que o matou acabou bẽ nosa obra. Et nós auemos a auer grã prazer et grand alegría, ca des oymays os troiãos som uençudos et destroydos et mortos. Et d'aquí adeant nõ podem auer contra nós defensóm nihũa. Et marauillosament nos fazía mester de seer morto aquel traedor que nos matou tãtos bõos rreys et prínçipes preçados et duques et condes et rricos omes de grã guissa et bõos caualeyros, fillos d'algo et rricos et de bom prez. Et grã bõauentura nos

---

de. 16: RTC Platon; RTF Plines. 17: AMS bem; RTC libros desi el...encordado. 19: AMS dum. 20: ms. sijam; AMS tijña este; KMP tijña; RTC ualor a derredor. 22: RTC cuento. 23: RTC iuntados...toda la clerizia et toda. 24: ms. leendo et cantado...lee; AMS cantando; KMP cantãdo; RTC cantando. 26: AMS bem; RTC et pararon sus. 27: RTC non auya logar...fallar riso njn pl. njn. 28: ms. brãados; AMS oyrom; RTC oyan.

Cap. 244. 1-2: AMS demandarom; RTC c. de f. 3: AMS e KMP manaa. 3-4: KMP Agamenõ; RTC Agamenon. 4: AMS disso. 5: AMS señores m. bem. 6: AMS bem; RTC E. ca sin. 8: AMS gran pesar et; RTC nos deuemos auer...desde. 9: RTC uenç. et perdidos et muertos...p. c. nos auer def. 10: ms. sẽer; KMP njhũa. 11: AMS e KMP boos; RTC rreyes preçiados. 12: AMS gissa et

uẽo porla sua morte. Et dom Achiles he chagado mal et goreçerá moy bem, que á moy bõo maestre. Et eu nõ sõo en cõsello de nos cõbater sem el. Et por ende asperemos ata que el seia bẽ são, mayorment que somos tã c[ã]sados cõmo nũca fomos. Et os de dentro nõ se traballará ora de seýr acó, nẽ de se cõbater cõnosco, ca moyto está tristes et desmayados, ca moy grã dãno am rrecebudo. Et des oiemays nõ pensará nẽ auerá talent de seýr a batalla. Et nós mandemos pedir trégoas a el rrey Príamus por dous meses et nõ
Fol. 102r mays, // et en este tenpo poderemos queimar et soterrar os nosos mortos et eles os seus.

245

Cõmo a trégoa fuy dada et outorga por dous meses

Pois que Agamenõ ouuo sua rrazõ acabada, cõmo uos [ey] contado, tódoslos gregos o outorgarõ, et diserõ que era bem. Et logo enuiarõ seus mesageyros a demãdar a trégoa. Et eles, pois que y chegarõ, rrecadarõ bem o por que forõ, ca os troyaos o outorgarõ, pero muyto aduro, ca muyto estauã aontados et perdidosos. Pero, cõmoquer que fose, forõ as trégoas outorgadas et juradas et afirmadas d'ánbaslas partes por dous meses. Et logo os da uila seýrõ a soterrar et queimar os seus que erã mortos. Et os da oste outro tal. Et pois esto ouuerõ feyto, tornárõse a folgar os gregos a suas tendas et os troyaos aa çidade.

246

Da sepultura de Éytor

Pois que as trégoas forõ outorgadas, os troiãos poserõ o corpo d'Éutor en hũ tenplo muyto honrrado, et chamáuãlle Juno. Et esteuo y quinze días guardado ata que el rrey Príamos et sua gent catasem algũ lugar ẽna uila hu o posesem. Et pois que o ouuerõ catado, mãdárõlle fazer a sopultura en hũ tenplo muy rrico, que estaua ante a porta a que chamauã Tinbrea, que era contra a hoste, et o tenplo era santo aa honrra de Apollo, laura-

---

boos...grand; KMP boos; RTC rricos de. 13: RTC bien ca ha. 14: AMS boo...nom soo...com bater; KMP boo...soo. 15: ms. casados; AMS bem...cansados; KMP nũca somos; RTC cansados. 16: AMS traballaram...com bater com nosco...estam; RTC agora. 17: AMS grand...nom pensaram nem aueram; KMP rreçebudo; RTC desde oymas solamente non. 18: AMS mandamos; RTC a la b. 19: RTC p. sot. et q. los.

Cap. 245. 1: RTC otorgada. 2: ms. oũuo...uos contado; AMS Agamenom; RTC A. su r. ouo...uos he deuisado t. 3: AMS outorgarom et dizerom...enuiarom. 4: AMS chegarom rrecadarom...troyãos out.; KMP troya(-n-)os; RTC tr. la otorg. 4-5: AMS outorgarom. 6: AMS forom. 7: AMS seyrom; RTC et a q. 8: AMS ouuerom f. tornarom se...troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC f. ou. 9: ms. ãa.

Cap. 246. 2: AMS forom. 3: AMS chamauam lle; RTC onrr. que llamauan de J. 4: ms. oũuerõ; AMS algum...poys...ouuerom; RTC pues lo. 5: AMS mandarom lle...hum. 6: RTC era fecho

do muy noblement de mármor branco et uerde et uis. Et este tenplo era chamado "Deus do sol" en aquel tenpo, et auía en el grandes obras et pinturas moy marauillosas et difizios muy rricos et tódaslas cousas que pertēeçíã a tenplo rrico et honrrado.

En este tenplo, ante o altar mayor, fezerō tres maestres, que erã y ajuntados pera esta obra, hũ tabernáculo muy noble et moy fremoso et moy marauilloso, tal cõmo eynda agora fazẽ ẽnas jgleias pera tẽer as rreliquas ou sóbrelas ymágẽes. Et estaua en quatro esteos feytos en madeyros et de prata, os mays fremosos que eles poderō fazer. Mays este tabernáculo des aquí fala a estoria cõmo era feyto per grand engeño et per grã maestría, ca ferament erã sotijs os maestres que o fezerō, cõmo agora oyredes.

Estes maestres fezerō quatro ymágẽes d'ouro, yguaes en todo ditadas, et as duas semellauã de mãçebos et duas de uellos. Et estauã asy apostadas que tijnã os braços destros tendudos et as palmas abertas. Et estas quatro ymágẽes estauã por pees deste tabernáculo. Et en cada hũa destas quatro palmas leuãtáuase hũ piar et fazíãse quatro p(r)iares yguaes, et o que deles meos ualía era de mayor contía de duzentos marquos d'ouro. Et diz a estoria que o primeyro era de jagonça muy preçada et moy fremosa, laurado tã noblement que era marauilla; et o outro era de p[r]asmos uerdes, tã bem laurado que mellor nõ podería; et o terçeyro era de hũa pedra moy preçiosa a que dizía jaqueina, que he achada en moy poucos lugares et por eso he mays cara et á bem çem uirtudes. Eu diría hu a [a]chã et as uertudes que á, mais sería longa rrazõ.

Et o quarto piar era dũa pedra que chamã pedronia uoria. Et diz o conto que, cabo dũ rrío que sae do parayso terreal, estaua hũa áruor, et aquelas pomas que dela caẽ ẽno rrío logo se uam a fondóm, et despois que y iazẽ sete ãnos fázẽse pedras moy duras, et cada hũa delas am tal uertude que aquel que he louco, se chegar a elas quanto quer, logo he tornado a seu siso et a sua memoria. Et desta pedra he feyto o quarto piar. Et en cada hũ dos piares auía çinco pees bẽ medidos.

Fol. 102v Et as gentes tijnã por grã // marauilla cõmo as ymágẽes nas mãos destras podía sofrer tã grã peso. Et ẽnas mãos seestras tijnã senllos bordões d'ouro, muy fremosos et muy ben laurados et bẽ esmaltados, en que se sofriã. Et sobre aqueles piares estauã

---

a la onrra. 7-8: RTC este Apollo era llam. en aq. t. dios del s. et. 8-9: ms. difizios (lese mal); AMS difiçios; KMP (-a-)difezios; RTC ediffiçios. 9: AMS perteeçian; KMP perteeçiã. 10: RTC iuntados. 11: AMS hum tabernacolo. 12: AMS fazem e. jglesias para teer as rreliquias...ymagees; KMP jglesias para teer as rreliqu(-i-)as...ymagees; RTC tener y rel.; HT reaparece en en quatro. 13: AMS madeyras; KMP madeyras...mays (-d-)este; RTC f. de madero...que los pud.; HT de madera...que los pud. 14: AMS tabernacolo...por...por; KMP por...por; RTC e HT desde. 15: ms. sotijs; RTC (e HT) sot. et sabidores los. 16: AMS e KMP ymagees; HT estas q. ym. de oro fiz. estos m. eguales. 17: AMS tijñan; KMP tijñã; RTC e HT et las dos. 18: ms. pẽes; AMS e KMP ymagees; HT ym. por. 19: AMS hum...piares. 21: AMS tam; RTC oro ca diz...iargonça (HT girgõça...labrada); RTF jagonce. 22: ms. õoutro...pasmos (AMS non corrixe); AMS tam; RTC prasmos uerde; HT pasmos verde et tã; RTF prasme verdeiant. 23: AMS nom; RTC eiacayna (parece); HT ejacayda; RTF egetaine. 24: RTC (e HT) en mas p. l. que ninguna piedra et por. 25: ms. hu a chã; AMS hu acham...rrazom; RTC u. et yo d. do la fallan. 24-25: HT çiẽt v. que a mas seriã luẽgo de cõtar (só). 26: AMS chamam; RTC p. a que; HT p. a q. chamauã p. vera; RTF pedoire. 27: AMS dum...cãem; HT cabo vn. 27-28: HT q. del cayã luego. 28: AMS iazem...fazem se; KMP depois. 29: RTC e HT ha tal. 30: HT t. en su...p. era f.; RTC p. era f. 31: ms. pẽes; AMS hum. 32: AMS tijñam por grand...ymagees...podiam; KMP tijñã...ymagees; HT ym. et en las. 33: AMS tijñam; KMP tijñã; HT verdones. 34: AMS bem...bem.

suso por capitees hũas azizones lauradas moy sotilment. Et ẽnos dous estauã dous crisóritos et ẽnos outros dous duas matistas. Et sobre estes capitees ergíãse quatro arquos, et fazíãse hũa obra tã sotilment obrada et tã rrica que mays nõ podería, ca toda era d'ouro et de pedras preçiosas, rricas et de grã prez.

Et pois que este tabernáculo fuj alçado, semellaua o çeo quando estaua bẽ estrelado. Et daua hũa tã grã craridade que esto era hũa grã marauilla. Et os que fezerõ esta obra erã de tã grã çiençia et de tã grande entendemento que laurarõ sobre esta bóueda hũa casa moyto alta, bẽ de vijnt pees. Et era de mármor de moytas coores, laurada a laços et a frores per grã soteleza, et cuberta dũa bóueda toda d'ouro et nõ doutra cousa.

Et pois que todo esto ouuerõ acabado, fezerõ hũa ymagẽ, mays rrica et mays aposta que nũca ome ẽno mũdo outra tal ueu; ca tomarõ aqueles maestres pedras çafijs et esmeraldas et almarinas et sardis et topazas, et fezérõnas todas moer en poluos, et desí fondérõnas cõ ouro, et deytarõ delas en hũ molde uão que fezerõ d'ouro, o mays fremoso et o mellor feyto que poderõ fazer, a fegura d'ome. Et en esta maneyra fezerõ a mays fremosa ymagẽ que nũca ẽno mundo fuy feyta. Et da outra parte fezerõ hũa cadeyra tã nobre et tã rrica et tã marauillosa que ẽno mũdo nõ á õme tã falant nẽ tã sotil que o dizer podese nẽ osmar, ca diz a estoria que o mays rrico enperador que nũca fuy en Alamaña nẽ en Rroma nõ podería tã bẽ bastir nẽ conprar.

Et pois que a sopultura fuy acabada, tomarõ o corpo d'Éutor et sacárõno fora da uila pera leuarlo aló. Et a gente se achegou moyta et o doo se rrenouou, que todos yam enpús del, batendo as palmas et mesando os cabelos, et fazendo tã grã doo et tã grã rroydo que esto sería hũa grã marauilla de contar. Et maldizíã os días en que naçerã et os días de sua uida, que lles tãto duraua. Et a este chãto et a este doo forõ ajuntados quantos auía ẽna uila, omes et molleres, grandes et pequenos, et forõ deles bẽ mill omes et molleres que se amorteçerõ aly, en guisa que forõ ende leuãtados por mortos. ¿Que uos digo? Sabede que nõ podería õme ẽno mũdo dizer nẽ contar o pesar et o doo que aly fazíã.

35: ms. capitẽes; RTC açizones labrados; HT atizones labrados; RTF les cimeises des pilereaus,/ qui tant erent riches et beaus. 36: ms. capitẽes; AMS ergiam se; KMP (-a-)matistas; RTC crisolitos... matistas (HT masticas); RTF crisolites...ametistes. 37: AMS faziam se...tam sotelment...tam...nom; RTC faziase; HT faziase vna o. tã fermosa et tã sotilmiẽte...pod. et ca. 38: AMS grand. 39: AMS ceo; KMP quanto; RTC q. esta; HT fue acabado semejaua...esta. 40: AMS tam grand...grand. 41: AMS eram de tam grand. 42: ms. vijnt pẽes...cõores; AMS bem; RTC e HT pies que era. 43: AMS por grand...nom; KMP por; RTC oro ca non; HT bou. de o. toda ca nõ. 44: ms. oũuerõ; AMS fezerom hũa ymagem; RTC ym. la mas r. et la mas (id. HT que esto). 45: ms. çafijs; AMS tomarom; RTC nunca otra en el m. fue ca...çaffires; HT nũca en el m. fue ca...çafyres; RTF saphirs. 46: AMS fezerom nas; RTC almadinas; HT almadinas et saldios...todas poluos et fund.; RTF alemandines...sardines. 47: AMS fonderom nas...hum moldeuão q. fezerom. 48: AMS fezerom; RTC (e HT) pudieran. 49: AMS ymagem; RTC ym. et la mas estraña que...fecha desi de la...cathedra (HT fiz. las mas fermosa catreda). 50: AMS tam...tam...tam...nom...tam f. nem tan; HT tã r. et tã n. que. 51: AMS nem; HT asmar et ca. 52: AMS nem...tam bem b. nem; KMP poderiã; RTC en R. njn en A. non p. tal bastir (id. HT tal vestir). 53: AMS tomarom...sacarom no. 54: ms. dõo; KMP rrenouo; RTC ren. et todos (id. HT leuar...llego). 55: ms. dõo; AMS tam grand doo et tam. 56: AMS grand... grand...maldiziam; RTC (e HT) grand estruendo que. 57: ms. dõo; AMS naçeram...forom; KMP duraua(-n-); RTC durauan; HT de la su...durauã et este...jũtados. 58: AMS õmes...forom d. bem; KMP auiã; HT m. et gr. 59: AMS õmes...amorteçerom...gisa q. forom; RTC mill entre omnes (id. HT fuerõ leu.). 60: AMS omme...nem; RTC (e HT) o. del mundo. 61: ms. dõo; AMS faziam. 62: AMS e

Et tomarõ o corpo d'Éutor rreys et duques et condes et outros grandes senores, et metérõno en aquela casa que estaua sobre o tabernáculo, cõmo uos ey contado. Et asentárõno en çima da sela de que uos faley. Et tomarõ dous [uasos] d'esmeraldas preçiosas, as mays fremosas que nũca õme ueu, cheas de bálsamos et de aloe, et metérõlle y os pees ata os artillos. Et fezerõ os maestres dous canutos d'ouro, longos et delgados, muy bẽ feytos et moy fremosos et tamaños que chegauã desde os basos ata os narizes. Et fezerõ hũ fole de cabras de gorgates et de coyros muy bõos, quaes pertẽeçíã pera esto, que dauã uento et fazia // seyr o olor do bálsamo ata os narizes del. Et fezerõ engeños per grã soteleza, que o ayre tãgia este fole que nũca quedaua.

Fol. 103r

Et pois que esta obra ouuerõ acabada, todos entenderõ que era nobre et a mays marauillosa que nũca uirã. Ẽna sela que uos ey dito sija Éutor, cõ sua espada en sua mão, et ameaçaua aos gregos, et amostráualles per sinaes que eynda en algũ día a sua morte sería uingada. Et así fuy, ca, sen falla, fuy vingada muy mal et muy asperament, cõmo despois oyredes.

Despois desto, estes maestres poserõ ante as ymágẽes lánpaas d'ouro, et ordinárõnas per tal maestría et per tal soteleza que nũca quedauã ardendo, de día nẽ de noyte. Et o lume delas nũca creçía nẽ mingaua, et esto sen outra ajuda que lles fezesem; demays, o ástrago era todo estrado de cãtos de prata. Et auía y sete listas d'ouro en que iazía scripto o epitáfeo d'Éutor, que dizía asy: "aquí iaz Éutor todo entrego, que fuj caualeyro muy preçado, et muy dultado et muy temudo. Et Achiles o matou ẽna batalla". Et sabed[e] que nũca fuy hũ caualeyro soo que o podese cõquerer, nẽno sofrer en batalla. Muyto fuj bom caualeyro a sobreguisa et de bom coraçõ, et nũca achamos caualeyro que tanto ualuese en armas et en grandeza et en tódaslas outras franquezas, ca el era moy brauo ao ẽemigo et moy mãso ao amigo. ¿Que uos digo? Éutor fuy o mellor dos mellores et o mayor en tódaslas bondades. Et matou cõ suas mãos muytos rreys preçados et muytos duques et almirantes.

A estoria conta que, per suas mãos, matou dez et seis rreys et hũ almirant et quatro duques que ualía tãto cõmo rreys en tódaslas bondades et franquezas et rrequezas et terras. Et estes son os nomes dos rreys que Éutor matou cõ suas mãos: el rrey Prote-

---

KMP señores. 63: AMS meterom no; KMP meterõ-n*os; RTC he deuisado et; HT cosa o est. 64: ms. dous d'esmeraldas; AMS tomarom dous desm.; RTC dos uasos (id. HT de vna silla...fablo). 65: AMS omme...meterom lle; RTC balsamo; HT p. et las mas...balsamo. 66: ms. pees; AMS fezerom; RTC fasta en los; HT oro muy preçiosos luẽgos. 67: AMS bem...chegauam; HT delg. et muy...ferm. tamanos...vasos; RTC uasos. 68: AMS fezerom hum...boos q. perteeçiam; KMP boos q. perteeçiã; RTC e RTF gargates; HT gurgutes...pertenesçẽ. 69: ms. õolor; AMS dauam...faziam...ata as...fezerom; KMP de; * et; RTC daua. 70: AMS por grand; KMP por; RTC por tant grand (id. HT a. teniã). 71: ms. oũuerõ; AMS ouuerom...entenderom; RTC (e HT) pues esta...era la mas noble. 72: ms. sĩja; AMS uiram. Ena; RTC he dicha (id. HT u. et ẽ la). 73: AMS por...algum; KMP por; RTC señal q. aun algun; HT señal q. algũt. 73-74: HT dia s. la su m. vẽgada muy mal. 74: AMS asy. 76: ms. lanpãas; AMS poserom...ymagees...ordinarom nas; KMP et despois...ymagees; HT desto pus. e. m. ante. 77: AMS por...por (id. KMP)...quedauam...nem; HT dia et de. 78: AMS nem; HT cresçia. 80: AMS assy; KMP fuy; HT entero. 82: ms. sabed...sõo; AMS hum...nem no; HT nj lo pudiese sofrir ẽ la bat. 83: AMS asobre gisa...coraçom; RTC (e HT) bat. et mucho...cor. ca nunca. 85: AMS e KMP eemigo; RTC et al am. muy m. que uos d. ca E. 84-85: HT armas et en franqueza et en t. las o. cosas et el mejor. 86: AMS com; HT mejores et mato...rreys et. 88: AMS por...hum; KMP por; RTC e HT et la e. departe que. 89: AMS ualiam. 90: AMS com; RTC rreyes et de los duques que E.

selão, el rrey Patrículos, Diunes, Archileus, Nerióm, Artemenis, Palmenis, Roetes, Pitris, Protenor, Alpenor, Çedius, Dornis, Felis, Memonẽ, Santipos. Estes xvj erã rreys. Outrosy matou outros quatro duques muy preçados, et erã estes: o duc Politenor, o duc Esidro, o duc Enrripas et o bom duc Polibetes. Et matou hũ almirante(s) muy preçado et de grã linagẽ, a que dizíã Leohetis, et outros condes et rricos omes et almirantes et alcaydes et prínçipes et podestades et senores de grã brío et de grã guisa. Et nõnos conta a estoria per n[o]me, mais diz que forõ seisçentos ou mais de caual[eyr]os et bõos [et] senalados. Et se dous ãnos durara mais, todos seus ẽemigos forã cõfundudos et destroídos et seus amigos defendudos et anparados; mays a auentura dura et braua et áspera nõ o quiso sofrer et fuy muy crua contra el et contra suas gentes.

Et el rrey Príamos fezo daquel tenplo hũ moy noble moesteyro et moy rrico et muyto honrrado. Et escolleu moytos santos omes que en el meteu, de que fezo grã cõuento, segũdo sua lee et seu custume. Et deulles grand algo et grã auondamento, por que senpre uiuesem onrradament. Sobre feyto desta sepultura nõ uos deterrey mays, mays nũca fuy ẽno mundo caualleyro que ouuese tã boa sopultura, nẽ que tã honrrado jouuese, et nẽ ia mays nũca será. Mais dígouos que os da çidade forõ tristes longa sazõ, et nõ fazíã
Fol. 103v sen guisa, ca moy grã // perda rreçeberã et moy grã dãno. Mais [os] da hoste erã muy pagados et prazíalles muyto porque Éutor era morto, et de grado quiríã que as trégoas fosem ia fora por vĩjnr aa batalla.

247

Hvn día aueo así que tódoslos rreys et os senores et os mellores prínçipes et senores da hoste forõ ajuntados por auer seu cõsello. Et Palomades leuãtou[se] en pe et cõmeçou de se queixar muyto. Et diso tal rrazõ:

m. por su mano; HT nõbres dellos: el rrey. 91: KMP Meriom...Boetes; RTC Protesselao...Patroculus, Hunies, Archilous, Merion, Arcomenis, Palamenis, Boetes; HT Protesalao...Patroculus, Huysne, Archilaus et Meriõ et Arcomenis, Palomenis et Boetes; RTF Proteselaus...Patroclus, Archilogus, Merion, Orcomenis, Boetes. 92: ms. Memonẽ (parece); AMS Cedius...Memone...eram; RTC Alpinor, Ç., Dorius, F., Memonem; HT Elpenor et Ç. et Dornes, F. et Menomẽ et S.; RTF Elpinor, Scedius, Dorius, Phelipon, Meriones, Antipus. 93: AMS eram; RTC Polixenar; RTF Polixenart; HT mato quatro. 93-94: HT el d. Es. et el d. Polixenar. 94: AMS enrripos; KMP Eurripas; RTC Ysidro...Euriplus...almirante; RTF Ifidus (falta Enrr.); HT Euriplus...almirãte. 95: AMS grand linagem...diziam; RTC Leoetes; HT Boetes; RTF Leotetus. 96: AMS grand...gram gisa et nom nos; KMP señores; RTC (e HT) guisa non los. 97: ms. nõme...caualos et b. senalados (AMS non corrixe); AMS por nomme...boos; KMP por...boos; RTC cauallos et b. señ.; HT n. et mas...de cauallo et b. et señ. 98: AMS annos... eemigos foran confondudos; KMP eemigos. 99: ms. ãauentura; AMS nom; RTC uentura br. et esquiua et dura non (HT dura et nõ). 100: HT fue muy dura et muy. 101: KMP moesteyro. 102: AMS grand. 103: ms. lee; AMS grand auondamento. 104: HT onrrados...det. mas et ca nũca; RTC det. mas ca nunca. 105: AMS tam...tam; KMP bõa; RTC (e HT) sep. et njn. 106: AMS nem...mays...forom...sazom et nom faziam; HT sera et mas. 107: ms. mais da; AMS gisa...grand p. rreçeberam... gram...eram (non corrixe); RTC e HT mas los de la. 108: RTC querrian; HT queria. 104: ms. ãa; AMS e KMP vijnr; HT venir a la villa.

Cap. 247. 1: AMS señores...prinçepes et señores (coloca aquí o título do cap. seguinte); KMP hun...asy...señores...señores. 1-2: RTC (e HT) pr. et mas sesudos de la h. 2: ms. leuãtou; KMP (-se-) leuãtou; RTC leuantosse (id. HT cons. Pal.). 3: AMS commeçou...rrazom; HT començose de q. et.

–Senores, jura faço aos dioses que por nihũa maneyra nõ sofrería mays, d'aquí endeante, día nẽ ora, que Agamenõ seia meu prínçipe, nẽ aia señorío sobre mj̃, nẽ me praz de nihũ rrey auer poder sobre mj̃, senõ per mĩa uoontade. Et ia Deus nũca me perdõe se nũca uj tal marauilla: poerẽ sobre mj̃ señor et nõ mo dizerẽ ante se o quiría outorgar. Et bẽ uos digo, senores, que esto nõ quero cõsentir, ca me semella cousa moy esquiua et moy sen rrazõ. Et nõ me pago ende nẽ me semella bem que Agamenõ cõstrenga mj̃, nẽ mĩa gente, nẽ cousa que eu aia a demãdar. Et, des oie este día endeant, nõ farey por el quanto ual hũa palla. Et pésame de coraçõ porque tã grã tenpo á que fuy en lugar hu me el ouuese a mãdar. Et des oiemays seia señor daqueles que o quiserõ, ca sobre mj̃ nõ auerá mayor poder nẽ se(n)ñorío do que ouuo sobre mj̃ seu padre.

248

Agora leyxa o cõto a falar desto por cõtar cõmo Polomades nõ quiso consentir que Agamenõ touese o prínçipado

Agamenõ, cõmo era bom caualeyro et de bom entendemento, rrespondeu asy:

–Señor, eu bẽ sey que auedes grã prez, et que sodes bom caualeyro en todo, et que todos nós seriamos desbaratados se uós nõ fosedes. Et o uoso esforço tã grand he que nõ á õme que o posa osmar. Et en toda esta hoste nõ á õme que mais ualla ca uós en batalla, et os da çidade nõ á cousa que mays temã ca uós. Et tãto sodes de entendudo que ben mereçedes d'auer o señorío sobre nós, et uós nos deuiades a mandar et a correger. ¿Et hu coydades que õme podese achar caualeyro que uoso par fose ou que sería de nós se uós cõnosco nõ fosedes? Mays, señor, rrógouos agora que me digades qual fuy o pesar ou engãno ou a perda ou honta que eu fige a uós et a uosas cõpañas, deslo tenpo que eu aquí rreçebj' esta ualía, ou qual fuj aquel que auiltey ou lle fige cõmeçar cousa ou feyto tã esquiuo, onde mal escapase. Eu coydo que o nõ dixe a nihũ et, se o fige, pésame ende de coraçõ. Mais eu bẽ coydo que o nõ posades achar en que me culpedes deste

---

4: AMS nom; KMP señores; HT faga. 4-5: RTC (e HT) man. daqui adel. non s. mas dia. 5: AMS Agamenom; KMP en deante nẽ. 6: ms. uõontade; AMS nehun...por; KMP por; HT rrey que aya poderio s. 7: AMS põerem s. mjm...nom mo dizerem...queria; RTC poner...dezir ante njn me preguntaron si lo queria (HT señor nõ...njn pr.). 8: AMS bem...señores...nom; KMP señores; HT cosa esq. 9: AMS rrazom et nom...Agamenom; HT sem. rrazõ que. 10: AMS mjm; RTC c. a mj njn a mj...aya de mandar et desde e. dia de oy en adelante (id. HT nj a cosa). 11: AMS nom...coraçom... gram; HT ha porque. 12: AMS de aqueles; HT o. de m.; RTC o. de m. et desde. 13: ms. oũuo; AMS quiserom...mim nom...sennorio...mjm; KMP señorio; RTC e HT au. mayor señ.

Cap. 248. 1: AMS nom; RTC (e HT) c. de fablar...Palomades. 1-2: AMS Agamenom; HT cons. en Ag. (só). 3: AMS Agamenom; RTC (e HT) assi et dixo contra Palomades. 4: AMS bem... gram; HT s. grãt cau. 5: AMS nom...tam; HT todos ser. d. sy por uos nõ fuese. 6: AMS nom...nom; RTC ha cosa que...ha ninguno que m. u. que uos (id. HT p. cõtar et). 7: AMS nom...temam; KMP des entendudo (debe ser de); RTC (e HT) t. que a uos. 8: HT deu. mandar et corr.; RTC et corr. 9: HT p. auer cau. 10: AMS nom. 11: KMP engaño; RTC o el engaño...o la onta...uos o a...desdel (HT o la desonra que). 12: AMS commeçar; KMP fuy; HT cosa com. 13: AMS tam; KMP nõ fige a; HT esc. et yo (falta desde que lo). 14: AMS coraçom...bem...nom; RTC mas bien c. que non...

feyto. Et outorgo eu et mando que, qualquer rrey ou duc ou conde ou caualeyro a que 15
eu fije cousa desaguisada, que logo, sen tardar, se leuãte et me ueña dar hũa picada ẽno
nariz. Mays se uós auedes enueia deste señorío, sabede que, ante que nós de uós ouuesemos ajuda, ante os gregos ouuerõ mester meu cõsello et eu déyllelo, et eles achárõse del
bẽ. Mais eu fáçome marauillado qual he a rrazõ porque uós nõ queredes aquilo que que-
Fol. 104r rem çento ou mays de taes cõmo uós, ca nõ ueio a quantos // som ẽna hoste rr[e]ç[e]ar 20
esto, se a uós nõ; et por ende me pesa moyto porque este poder he dado a mj̃. Et, se
uós dizedes que uos nõ pregu[n]tarõ a uós quando me derom este poder, sen falla uós
dizedes uerdade, ca auía ia bẽ hũ ãno que nós este pleito auiamos cõmeçado quando uós
chegastes a nós et nos cõmeçastes a fazer ajuda. Pois ¿cõmo podería seer que uos este
feyto fezesem ante a saber? Et ante grã tenpo que uós a nós chegasedes, aquí demos 25
muytos cõsellos, et [s]en uós ante huueamos et aperçebemos do que mester ouuemos,
et sen uós cõmeçamos muytas cousas que acabamos, grado a Deus; demais, sabede
que este señorío nũca o pedj̃ nẽ busquei et, quando mo derõ et mo outorgarõ, mais
me pesou ca me prougo cõ el. Et nũca fuj [de] tã grã sentido que o y mester nõ ouuese,
se tã grã cousa ouuese a mãdar ou a mãtẽer. Eu, ata aquí, corrigí esta hoste muyto en 30
paz et nõ lles fige noio, nẽ cousa que nõ deuese, a meu entendemento, nẽ eles a mj̃,
nẽ sey que am de mj̃, nẽ eu deles tãpouco. Et, des oiemais, façã prínçipe a quen quiserẽ, ou quen se lles antollar, ou aquel(es) que lles der a sua uoontade, ca eu nõ o teño
por herdamento. Et por ende nõ quero senõ cõpaña et amor de quantos ẽna hoste som,
et nõ me queixarey, nẽ queixo ende, mais prazme ende moyto, tãto que seia en paz se a 35
eles prouuer. Et façã prínçipe et señor, et eu ajudarlos ey moy de grado, quanto poder.

Et entõçe ficou así o pleito, que mais y nõ falarõ, et ficou pera en outro día; pero os mays ende ficarõ deste pleito muy sanudos et muy queixosos.

249

Cõmo Agamenõ chamou os gregos a cõsello por esleer seu príncipe

Outro día de ma(na)nãa, Agamenõ mãdou chamar tódoslos rreys et prínçipes et

---

en quien me. 15: RTC a quien yo. 16: AMS desagisada; KMP fige. 17-18: ms. oũuesemos; RTC nos ou. de uos ay. 18: ms. oũuerõ; AMS ouuerom...acharom se. 19: AMS bem...rrazom...nom. 20: ms. rroçoar; AMS çiento...commo...nom...enna; KMP rroçear; RTC ueo a njnguno de quantos...reçelar. 21: AMS nom. 22: ms. pregutarõ; AMS nom preguntarom; KMP preguntarõ...sem; RTC que lo non pr. 23: AMS bem hũ anno...commeçado. 24: ms. sẽer; AMS commeçastes...commo. 25: AMS gram; RTC ante saber...lleg. dimos. 26: ms. et en...oũuemos (parece mestor); RTC et nos ante. 27: AMS commeçamos. 28: AMS sennorio...pedi nem...derom et mo encargarom; KMP busque; RTC njn lo busque. 29: ms. fuj tã...oũuese; AMS com...grand...nom; KMP progou (non corrixen); RTC p. con el que me pl. et n. fue de tant g. s. quien lo meester. 30: ms. oũuese; AMS tam grand...manteer; KMP mãteer; RTC m. et yo. 31: AMS nom...nem...nom...nem...mjm. 32: AMS nem...mjm nem...tam pouco...façam; RTC mj njn se quexan de mj njn...desde. 32-33: RTC prinç. a q. se les ant., al que les diere su uol. 33: ms. uõontade; AMS quiserem...nom. 34: AMS nom q. senom... enna; RTC s. amor et c. de. 35: AMS nom...nem; RTC plazme mucho. 36: AMS façam prinçepe. 37: AMS nom falarom; RTC para otro. 38: AMS ficarom; RTC dende fueron d. pl. sañ. et quex.

Cap. 249. 1: AMS commo Agamenom. 2: AMS e KMP prinçipe. 3: AMS mananaa (sic) Agame-

grandes senores da hoste et todo o outro póboo cumunalment. Et pois que todos foro ajuntados, Agamenõ se leuantou, et djsolles assy:

–Senores, quantos agora aquí estades, os mayores et os meores, todos bem sabedes que eu nũca dem[a]ndey señorío sobre tãtos rreys et prínçipes et senores cõmo agora aquí sodes juntados, ca entendo que eu que o nõ ualía pera o demãdar. Outrosy sabedes que a mj̃ que me fuj muy graue pera o tomar quando mo destes et eu áioo tẽudo muy grã tenpo. Agora, pois asy he, dádeo a quen quiserdes ou uos pagardes, ca esto he grã dereyto et grã rrazõ, et a mj̃ prazme moyto et outórgoo. Mays tãto me sofreredes que eu faça toda mĩa força et todo meu poder cõuosco en trager os de Troya a cõfondiçõ et destroimento et que a uitoria seia uosa, ca nõ deseio outra cousa, et grã tenpo á que uosa ouuera de seer. Et sobre esto tomemos cõsello, ca en esto meterrey meu siso et meu auer et mĩa força. Et esto sería o meu prazer et o meu uiçoso goyo, ca eu nõ quero outro señorío nẽ outro poderío, senõ sobre os de Miçenas, que me tẽem por señor et terrã en toda mĩa uida. Depois de mĩa morte ficará o meu señorío a meu fillo, cõmo dereyto he. Et uós ueede [u]osa esleeçõ sen nihũ contrario, et cada hũ diga et fale o que por bẽ touer, et nós ouçamos o que cada hũ dirá. Et aquel de que uos todos pagardes, daquel me pago eu, et aquel que for escolleyto seia bom caualeyro et leal et entendudo et sesudo et esforçado, ca tal deue seer.

250

Cõmo Palomades fuy esleyto por príncipe et por caudyllo dos gregos //

Fol. 104v Poys que Agamenõ ouuo sua rrazõ acabada, tódoslos rreys et condes et duques et senores falauã sobre este feyto, cada hũ o que lle semellaua; mays Palomades fazía todo seu poder que a esleeçõ caese sobr'el. Et así o fez. Et todos diserõ que o mereçía

---

nom; KMP mananaa (sic). 4: ms. pobõo; AMS señores...forom; KMP señores. 5: AMS Agamenom... dissolles; KMP diso lles. 6: AMS e KMP señores. 7: ms. demãndey; AMS demandey...señores commo; KMP damandey...señores; RTC commo aqui. 8: ms. nõ entreliñado; AMS nom...demandar; KMP outrossy; RTC ayuntados ca e. que lo...lo yo dem. et otr. 9: ms. aiõo; AMS mjm; KMP teudo; RTC que me...gr. de lo t. 10: AMS grand; KMP quisestes; RTC tenido ya un grand...datlo a quien uos pag. 11: ms. outorgõo; AMS grand...grand rrazom...mim; RTC plaze. 12: AMS mj̃a...com uosco; RTC yo meta toda. 12-13: RTC confusion et a destr. 13: AMS nom...grand; RTC s. nuestra. 14: ms. oũuera de seer...me terrey (confusión); AMS e KMP me terrey; RTC nuestra...ca yo en e. metere. 15: AMS mja...nom; RTC seso et mj poder et mj auer...mj uiçio et yo; HT (reaparece en) esto seria et el mj uiçio et yo. 16: AMS nem...senom...teem; KMP teem; RTC e HT q. auer otro. 17: AMS terram...de mj̃a; KMP despois; RTC uida et despues...f. el señ. con mjo (id. HT et torna en mj). 18: ms. dereyto/dito? ...aosa? (pode ser u mal feito) eslẽeçõ; AMS commo dito...aosa; KMP dereyto...a (-u-)osa; RTC c. es derecho et uos u. uuestra (HT es de der.). 19: AMS bem; KMP teuer; RTC (e HT) de quien uos. 19-20: KMP uos pagardes; HT pag. todos. 20: RTC cau. leal. 21: RTC atal; HT esf. et ca atal d. s. mas esto nõ se tarde.

Cap. 250. 1: AMS commo...prinçipe; KMP como...prinçipe; HT falta cõmo. 2: HT falta dos gr. 3: ms. oũuo; AMS Agamenom...rrazom. 4: AMS señores falauam; KMP señores. 5: ms. eslẽeçõ;

per siso et por esforço, et esleérõno entre todos. Agora praza ou pese a quen quiser, ca todos esleerõ logo a Palomades, et rreçebérõno por seu prínçipe. Et el gradeçéulleslo muyto a todos. Mays Achilles se asañou et pesoulle muyto ende et diso en praça:

–Tal á ende prazer que será ende ag(u)ina triste.

Et teuo aquilo por grã folía, et daua a entender que se nõ pagaua ende, nẽ fora per seu grado. Et desgradeçéulle[slo] muyto per que(n) esto fora feyto sen seu outorgamento et contra sua defensóm. Et quiso a todos por ende grã mal, et ben llo deu a entender despois; pero, cõmoquer que fuj, ficou Palomades por señor.

251

Agora leyxa a cõto a falar desto por contar da dézima batalla

Desque as trégoas seyrõ, que forõ postas por dous meses, cõmo dito aio et contado, os da çidade ouuerõ seu cõsello que, outro día de manãa, seysem contra o cãpo et fosen contra as tendas muy bẽ arrizados et muy bẽ guisados de batalla. Et el rrey Príamus lles djso que quiría yr cõ eles, et rrogoulles aficadament que todos se traballasem et fezesen sua puña, et que tomasem uingança da morte d'Éutor. Et dizíalles así:

–Senores, o uoso doo et a uosa perda he grande, et por ende uos rrogo que, cras de manãa, nõ mĩgue per uós de obrar et de cobrar, [et] en tal maneyra o cõmeçemos que gãanemos ende o prez et a onrra, ca sabedes que nos fezerõ muyto mal et farã quanto poderẽ. Et nós façamos en guisa que nõ falesca per nós, ca o auemos cõ ymĩjgos mortaes. Et, se eu poder, elles conprarã muy carament a door et a saña que eu teño ẽno meu coraçõ. Et bẽ me cõuẽ, des oiemays, de tomar armas, pois me ueio así deserdar, ca eynda nõ sõo tã desapoderado que o meu escudo seia o postremeyro. Et, se eu y cras poso achar a Achiles, eu lle farey cõprar carament a morte d'Éutor.

AMS esleeçom...diserom; RTC assi fue ca todos entendieron que (HT entendiã). 6: AMS e KMP por siso; RTC et escogieronlo entre (id. HT q. et ca). 7: ms. esleerõ; RTC e HT gradesçiolo. 9: AMS agina; HT et tal. 10: AMS grand...nom; HT pagauã...fuerã. 11: ms. desgradeçeulle muyto per quen; AMS e KMP por...por que esto; RTC desgradesçiolo m. porque esto; HT desgradesciogelo m. porque. 11-12: HT su defendimiẽto. 12: AMS grand. 12-13: RTC desp. a ent.; HT ende mal et diogelo desp. biẽ a ent. pero. 13: AMS commo quer.

Cap. 251. 1: AMS leysa; RTC (e HT) c. de fablar...c. la dez. 2: AMS commo; RTC (e HT) c. uos he cont. 3: ms. oũuerõ; AMS manaa; KMP ouueron...manaa; RTC dia mañ. s. al c.; HT cont. et los. 3-4: HT dia man. sal. c. las t. de los griegos por el cãpo biẽ arr. et biẽ guis. 4: AMS gisados. 5: AMS queria yr com; KMP diso; HT yr contra ellos. 6: AMS puna; RTC (e HT) puña commo tom. 7: AMS e KMP señores; RTC (e HT) el nuestro...nuestra...gr. por. 8: ms. cobrar en; AMS manaa... por...c. en...commeçemos; KMP manaa nõ mĩgue por...c. en...cõmetemos que; RTC (e HT) cras mañana...uos de la cobrar et en...lo cometamos. 9: AMS e KMP gaanemos; HT ende prez. 10: AMS gisa...por...ymijgos; KMP por...ymijgos; HT nos et ca. 11: AMS enno; RTC yo he en el cor. (id. HT conp. car.). 12: RTC desde o. tomar; HT o. tardar en tomar a. p. me quieren asy. 13: AMS e KMP soo; RTC yo y p. cras fallar (id. HT so des.). 14: AMS achar achiles; RTC (e HT) car. comp.

252

Cõmo os troyaos seyrõ aa batalla

Despois que el rrey Príamos ouuo sua rrazõ acabada, aos troyaos prouuo muyto, et touerõ por bem que seyse cõ elles aa batalla, ca entendía que sería por ende mays ardidos et mays esforçados, et faría por ende mellor batalla et mellor fazenda. ¿Que uos digo? En outro día de manãa, ante que [o] sol esclareçese, forõ os troyaos armados, et seyrõ fora da uilla. Et forõ per conto çerto çento et çinquoenta uezes mill caualeyros.

Et primeyrament seyo Deyfebus cõ sua cõpana, et enpús del Pares cõ os seus persiãos, et despois Troyllos cõ sua gente, et enpús estes seyo el rrey Príamos et Eneas et el rrey Menõ et Polidamas. Et todos estes leuauã grandes cõpañas et bẽ guisados. Et auía y tri(i)jnta mill caualeyros de sobresinaes. Et, despois que forõ fora ẽnos canpos, a alende as barreyras, partirõ muy bẽ suas azes et guisárõse o mellor que poderõ. Et o uento daua ẽnas sinas et ẽnos pendões, et fazíaos paresçer muy bem. Et yam todos ajuntados contra os da hoste et moy paso et en bõ contenẽt et cõ muy grand esforço.

Da outra parte guisou moy bẽ Palomades sua cõpaña, et parou suas azes cõ gram
Fol. 105r rrecado. Et enviou deante a- // salidores et mostroulles como fezesem. Et toda sua cõpaña era pera gãanar preço et onrra. Desí fórõse chegando as azes et, poys que forõ ẽno pleito, fórõse ferir cõmo ẽemigos mortaes. Et alí se uolueu hũ torneo muy grande et muy cruu et moy brauo, ca alí ueeriades moytas lorigas desmanchadas et moytos escudos falsados, et ueeriades muytos caualeyros leyxar sellas sen seu grado. Et forõ aly mays de dez mill lanças quebrantadas. Et tal era o rronper ẽnas sinas que os canpos iazía ende cheos. Et desque o mũdo naçeu, nũca fuy torneo tã estrayo, nẽ tã ferido, nẽ en que fosem dados tantos esquiuos nẽ tã asinalados colpes d'espadas nẽ de maças, nẽ en que os caualeyros este[ue]sem en tã grã dulta, nẽ en tã grã peso de sua uida, nẽ en que fosem tãtos escudos nẽ tantos elmos quebrantados, nẽ tãtas lorigas preçadas falsadas et desmanchadas, ca tã cruament se ería et tã sem piadade que, en pouca d'ora, forõ mortos mays de mill caualeyros dũa parte et da outra.

Cap. 252. 1: AMS commo os troyãos; KMP troya(-n-)os. 2: ms. oũuo; AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC pves que (id. HT P. su r. ouo ac.). 3: HT b. et ca. 4: AMS fazenda et uos; RTC (e HT) ende meior su faz. 5: ms. que sol; AMS manaa...troyãos; KMP manaa...troya(-n-)os; HT (e HT) digo? Sabet que otro dia mañ. a. q. el sol escalentasse. 6: AMS por; KMP uila...por; HT cuẽto çiẽto. 7: AMS conpaña; RTC sus compañas...los pers.; HT cõ todas sus conpañas et e. ellos P. cõ los pers. 8: KMP en pus aquestes; HT cõ toda su g. enpos. 9: AMS gisados; RTC guisadas. 9-10: HT guisadas ca erã tr. 10: AMS e KMP trijnta; RTC e HT et pues que. 11: AMS gisarõ se; KMP al. (-d-)as barr.; RTC e HT c. allende de las b. 12: KMP sinaes; HT en los pendones et en las señas et paresçiã muy. 13: RTC iuntados; HT jũtados...et en grãt e. 14: AMS gisou; RTC sus compañas; HT guiso biẽ Palomades sus gẽtes. 15: AMS enbiou; KMP deant; RTC (e HT) asalidores et mandoles commo. 16: AMS e KMP gaanar; RTC (e HT) prez...pues fueron. 17: AMS e KMP eemigos. 17-18: RTC torneo muy cruo et muy b. et muy sin piadat ca (HT et syn p.). 18: ms. crũu. 19: RTC grado et cauallos muchos andar sin señores et f. (HT dexar las sillas... much. syn). 20: RTC queb. en pieças et (HT quebradas). 21: RTC mundo fue nunca...tant mezclado njn (id. HT yaziã llenos de muertos et). 22: RTC señalados; HT e. golpes nĩ tã señalados de...masiças? en que. 23: ms. estesem (AMS non corrixe); RTC estidiessen; HT estudiesen...nj̃ que. 24: KMP tantos escudos...tantas; HT quebrados...lor. fals. 25: HT desm. et ca; RTC cr. et tant sin p. se f. que (id. HT fuerã). 26: RTC (e HT) de la una. 27: ms. mays a est. (AMS non corrixe); RTC mas diz la;

Mays en esta batalla nõ ouuo muytas justas, mays [diz] a estoria que el rrey Príamos pasou as barreyras. Et yam cõ el çen uezes mill caualeyros, todos muy bẽ encaualgados et en muy bõos caualos, moy ligeyros et muy valentes. Et leuauã todos seus escudos enbraçados et suas lanças ẽnas mãos, et yam moyto auiuados por ferir. Et Palomades uĩjna da outra parte ante suas gentes et, tã toste que o ueu, el rrey Príamos fujo ferir muy sanudament per sobre hũ escudo que tragía cuberto de prata, que fezo o pendóm seyr da outra parte, et dou cõ el do caualo en terra. Et quebroulle a lança, et meteu mão aa espada, et entrou hũa grã peça éntrelos gregos. Et daquela esporoada fezo a muytos carament conplar a morte d'Eutor, seu fillo. Et sabede que ia mays õme da sua ydade nũca tamaño preço d'armas gãanou en esta batalla, ca sen medo se auenturaua et se metía entre eles, que todos llo tijnã por grã marauilla. Et perlos muros et perlas torres síjam tódaslas dõnas et donzelas da uila, et todas muy bẽ uijám o que se fazía, et muytas uezes lles chegauã nouas cõ que auía prazer. Et diz o conto que nõ ouuo, de hũa parte nẽ da outra, quen mellores feytos fezese per suas mãos que el rrey Príamos, ca tãto acoytou alí seus ẽemigos et tãtos matou deles et tãto fezo y d'armas que d'ánbaslas partes gãanou y grã plez.

Et o bom rrey tragía arredor de sy moy bõas guardas, que o amauã muyto et o guardauã moy lealment. Et estes erã seus fillos, que y ante fezerã grandes marauillas, et eynda agora nõ quedauã. Et tragiã ia as espadas banadas en sange daqueles que mal quiriã. Et Deyfebus, seu fillo, fezo hũa esporoada entre os gregos, en que ouuo britadas muytas cabeças et falsados muytos escudos preçados et muytos caualeyros fora das selas, mortos et malchagados.

Mays Palomades fezo bẽ sua fazenda en esta batalla, et os que cõ el andauã muyto amẽúde se uençía et muyto ameúde cobrauã. Et d'ánbaslas partes se prouauã et se asinalauã muyto ameúde. Et alí podería õme ueer moytos bõos caualeyros mortos et malchagados et aontados, et moytos escudos falsados et quebrantados per meo.

A este torneo chegou el rrey Serpedóm de Liza, que era da parte dos troyaos, et andaua rrogando et auiuando os seus et esforçãdoos que fezesem bẽ. Et el era bom

---

HT bat. mas ovo de dos golpes ca çiertamiẽte mas ovo de grãt cuẽta de caualleros muertos de amas las partes mas diz la. 28: AMS cen; HT çiẽt mjll. 28-29: HT caualgados en. 29: AMS e KMP boos; HT cauallos todos muy biẽ encaualgados et muy lig. 30: AMS e KMP uijña. 31: RTC ante todos los suyos et (id. HT ujerõ). 32: AMS por...feço; KMP por; RTC por un...q. le fizo; HT por vn...que le paso el p. de la. 34: HT esp. et quebro la lãça a Palomades et despues entro...fizo car. 35: RTC de ssu; HT jamas nũca o. de su hedat tam. 36: ms. tãmano; AMS tamano...gaanou; KMP gaanou (-um dia cõmo el gaanou-) en; RTC gano un dia commo el gano en...ca tan sin (HT bat. et ca syn). 37: ms. sĩjam; AMS tijñan...porlos...porlas; KMP tijñã por grã...por los...por las; RTC t. lo t.; HT todos los griegos lo auiã a mar. 38: ms. uĩjam; RTC de la çibdat; HT et todas las d. de la çibdat. 39: KMP conto (-que aquel dia-) que; RTC que aquel dia non o. de la una (id. HT p. e de la o.). 40: AMS e KMP por; HT manos cõmo el r. P. fizo y aquel dia ca atãto; RTC atanto. 41: AMS e KMP eemigos; RTC a. a ssus; HT f. ally de. 41-42: AMS e KMP gaanou; HT y ese dia grãt. 43: RTC a derredor. 43-44: HT a derredor de sy que lo aguardauã. 44: RTC (e HT) aguardauan...que ya ante. 45: RTC t. las e. ya todas bañ.; HT tr. y las. 46: RTC ouo quebrantadas; HT quebradas. 48: RTC e HT s. et muertos. 49: RTC fazia; HT fazia muy biẽ...en la bat. 50: RTC (e HT) se popauan. 51: ms. ueer; AMS omẽ...boos; KMP boos; HT muchos cau. 52: AMS e KMP por; HT et desonrrados et. 53: AMS troyãos; KMP Serpedon...troya(-n-)os; RTC Liça...de parte (id. HT Serpendon); RTF Sarpedon...Lice. 54: ms. esforçãdõos; RTC era muy buen; HT ab. et esforçando los s. que...el rrey

Fol. 105v caualeyro muy preçado et que auía grã preço // en armas. Et tragía cõsigo grandes con- 55
pañas et ben gornidas et ben armados de boas lorigas et de bõos elmos et d'escudos pintados cõ brocaes d'ouro, tã apostamente que marauilla era. Et agillarõ todos de cõsũu et forõ ferir ẽnos gregos. Et alí forõ quebrantadas muytas lanças et moytos escudos. Et logo uos digo que os gregos forõ muy malenpuxados do canpo et, mal seu grado, os fezerõ afora bẽ dous traytos de beesta. 60

Entõçe chegou rrey Neutálamos, que era señõr de Córdoua, o mays ardido et o mays hurgulloso et o mays ualente caualeyro que éntrelos gregos andaua et mellor en armas. Et tragía cõsigo mill caualeyros de taes que cada hũ deles ualía hũ rrey, quanto per coraçõ. Et estes todos forõ ferir ẽnos troyaos muy sanudos. Et aly ouuo muytas feridas de lanças et d'espadas, et muytos pendões ensangoentados, et muytos colpes esqui- 65
uos et desapostos, et muytos caualeyros mortos et aontados et fora das sellas.

Et en meo deste torneo se enco[n]trarõ rrey Neutólamos et el rrey Serpendóm; et, logo cõmo se uirõ, coñosçérõse, et leyxarõ correr os caualos contra si, et fórõse ferir de toda sua força, muy sen piadade. Et Neutélamos fereu el rrey Serpedóm perlo escudo, so o braçal, en guisa que o fendeu; mays a loriga era moy bõa et nõna rronpeu, 70
mays leuo[o] d'óntrelos arções, et deu cõ el en terra, en guisa que se nõ podo leuantar tã ag(u)ina cõmo el quisera, ca el caeu de dentes, et fereuse moy mal. Et ante que se huuiase leuantar, el rrey Neutólamos chegou a el et deu[lle] cõla espada seys colpes grandes et desmesurados. Mays el rrey Serpedóm, cõmo era bõo caualeyro et ardido et esforçado, leuãtouse muy brauament, et meteu mão aa espada, et deulle tal feri- 75
da per çima da coyxa que lla tallou toda, et dou cõ el (morto) en terra. Et ante que se leuant(as)e amará pouco sua uida et prometerá aos da çidade que, por paz ne[n] por guerra, que nõ uaa ao torneo, eýnda que llo rrogẽ, pero ante que fose derribado durou moyto sua perfía. Mays el rrey Serpedóm ouuo o mellor deste pleito.

---

muy buẽ. 55: RTC c. et muy...prez; HT c. et muy p. que a. muy g. prez...c. muy gr. 56: AMS e KMP boos; RTC e HT armadas. 57: AMS consuu; KMP cõ-suu; RTC blocares; HT blocares de o. et ag.; RTF d'or emboclez et d'or voluz. 58: RTC q. muchas espadas et muchas (id. HT quebrados). 59: RTC e HT esc. que uos. 60: RTC e HT ballesta o mas. 61: RTC llego el r. Neutolamus...Cordua (HT Neuculamus); RTF Telepolus...Rode. 63: RTC un buen rrey. 63-64: HT vn buẽ rrey en armas et traya cõsigo mjll caualleros estos (repetido). 64: AMS por...troyãos muy sañudos; KMP por...troya(-n-)os; RTC cor. estos; HT fuerõ ẽ los. 65: AMS moytos pend.; RTC (e HT) pendones tintos en sangre et muchos. 66: HT et sallidos de las s. 67: ms. encotrarõ; AMS encontrarõ...Serpedom; RTC e. el rrey...Serpedon (id. HT Neuculamus; falta nos dous et inicial); RTC Telepolus...Sarpedon. 68: RTC (e HT) l. en c. se u. et se coñosçieron dex. 69: AMS força et muy...porlo; KMP por lo; RTC Neutolamus f. al; HT Neuculamus f. a S. 70: AMS gisa; RTC blocar; HT brocal...f. mager la... et mas nõ la. 71: ms. leuoa? (parece); AMS leuoo...gisa; KMP leuo (-o-); RTC e HT leuolo. 72: AMS agina; HT q. et ca. 73: ms. deu cõ la; KMP Neutolamus...deu; RTC e HT diol; RTF Telepolon. 74: AMS e KMP boo; RTF Sarpedon. 75: ms. ãa; RTC (e HT) muy biuamente. 76: AMS e KMP por; RTC (e HT) q. toda la taio...el en. 77: ms. ne por; AMS nen; RTC se ende leuante...njn por g. (id. HT prometiera a los dioses de la çibdat). 78: ms. uãa; KMP uaa (-mays-) ao; RTC (e HT) guerra non u. mas al. 79: AMS e KMP porfia; RTF Sarpedon.

253

Cõmo el rrey Perses chegou ao torneo

Estando a batalla en tal paso, cõmo auedes oýdo, chegou el rrey Perses, que era da parte dos troyaos, et tragía cõsigo sete mill caualeyros. Et uijnã todos cõ seus arcos tendudos et a sua ui[jn]da era muy temuda et muy dultada, ca todos tragía seetas muyto agudas et muy tallantes, et erã todas poçoadas. Et tãto que chegarõ, leyxárõse correr contra os gregos, et começárõnos de ferir muy brauament. Et el rrey Perses fuy aly muy bẽ acorrudo aquela uez, ca estaua ia malenbaratado, et sofreuse a grand afám, et andaua chagado en muytos lugares, et estrayament fazía bõas caualarías en este lugar.

Mays chegauã dos gregos moytos aly a marauilla. Et estes forõ os duques de Atenas, Ayas et Nástor et Menalão. Et uijnã cõ eles tri(i)jnta mill caualeyros muyto ardidos et muy hurgullosos. Et entrarõ per meo do torneo hu o uirõ mays espeso, et leyxárõse yr aos troiãos, et fórõos ferir; mays eles rreçebíãnos muy bẽ et nõ lles auía medo. Et daquela uez ficarõ tãtos mortos et chagados et derrubados d'ánbaslas partes que toda a
Fol. 106r terra iazía deles cuberta. Mays os troyãos forõ ferament enbaratados, // ca erã muy poucos, et ençarrárõnos os gregos; outrosy ca lles nõ chegaua tã ag(u)ina ajuda de nihũa parte. Et apresurárõnos de tal guisa que morreu ẽna presa el rrey Perses, et muytos daqueles que cõ el andauã. Et a estoria nõ conta cõmo, nẽ per qual maneyra morreu. Et os troiãos rreçeberõ grã dãno ẽna sua morte, ca era bom caualeyro et grã mãteemento de troiãos, et ouuerõ porla sua morte grã pesar, que mayor nõ poderõ, et enfraqueçerõ mays, et ficarõ muy desmayados depois que o perderõ.

Et conta Dayres que Paris, nẽ seus yrmãos, nõ estauã aly hu o matarõ el rrey Perses, ca elles et os outros mayores caualeyros aguardauã a el rrey Príamos, et nõ se partía del, et auía ia feytas muytas bõas caualarías. Mays, desque el rrey Perses fuy morto, el rrey Serpedóm nõ podo mays sofrer [o] torn[e]o, per[o] nũca fuy cõpana tã pouca cõmo eles erã que mays sofresem, cõmoquer que moytos perdesem aquela uez. Et estauã ia todos chagados et maltreytos. Et el rrey Serpedóm fuy y muy malchagado, que ouuo duas azcũadas et tres espadadas perla cabeça, taes que as duas pa-

---

Cap. 253. 1: RTC e HT Persees. 2: RTC Perssees...de p.; HT peso...de p.; RTF Perseis. 3: AMS troyãos...uijñan; KMP troya(-n-)os...uijñã; HT todos sus. 4: ms. uida...sẽetas; AMS uida; KMP ui(-jn-)da; RTC uenida; HT venida...d. et ca. 5: RTC (e HT) eran empoçonadas. 6: HT com. ferir. 7: HT muy ac. a. vez et ca...et sufriera g.; RTC et suffriera grand. 8: RTC (e HT) fizo las cau. 9: RTC alli muchos...A. et A.; HT lleg. ally de los g. m. a...A. et A.; RTF li dus d'Athenes...e A. 10: AMS Menelao et uijñã...trijnta; KMP uijñã...trijnta; RTC Menalao; HT Menalao...con el; RTF Aiaus... Nestor...Menelaus. 11: AMS e KMP por; HT t. do u. 12: RTC (e HT) miedo ninguno et. 14: AMS ẽra; HT cub. dellos mas...e. et ca e. mas pocos; RTC eran mas pocos. 15: AMS agina; KMP en-çarrõ-n*os; HT e. et los gr. ot. et ca. 16: AMS gisa; RTF Perseis. 17: AMS e KMP por; HT murio. Los. 18: AMS manteemento; KMP mãteemento; RTC e. muy buen; HT m. et ca. 19: RTC e HT de los tr. 20: RTC et fueron mucho desm. 19-20: HT pudierã (et...perderõ falta). 21: RTC ally do m. al r.; HT ally do m. ally al r. 22: HT P. et ca...Pr. que nõ; RTF Perseis. 23: HT c. et mas. 24: ms. sofrer et tornou pera hu nũca (AMS e KMP non corrixen); KMP cõpaña; RTC (e HT) soffrir el torneo pero nunca; RTF Sarpedon. 25: RTC (e HT) que y mucho perd. 26: RTC et muy maltrechos... y mal llag.; HT et muy malt. 27: ms. oũuo; AMS e KMP porla; RTC llag. ca ouo y dos; HT llag. et

sarõ o elmo et a cabeça ata o testo. Et muytos uirõ estes colpes que ouuerõ ende grã pesar et grã desconforto, et que nõ poderõ por ende tomar uingança, ante forõ logo entonçe tornados et enpuxados per força, et per força lles leyxarõ o canpo et os meterõ traslas barreyras, mal seu grado.

Et, sen falla, se nõ fora el rrey Príamo, por seu mal os troiãos ueerã a este torneo et en graue punto seyrõ da uilla. Mays el fezo cõmo sesudo: tomou tres mill caualeyros dos mellores et dos mays sesudos et mays ardidos, et foy ferir ẽnos gregos muy brauament. Et começou de matar et derribar deles muytos, et yase deteendo mentre os outros se acolirã aa çidade. Mays o acollemento er[a] tã grand et a presa por entrar que muytos y morrerã se nõ fora porlo ardimento et esforço del rrey Príamos et daqueles que ma[n]teuerõ o torneo et defenderõ a entrada. Et sofrerom y muy grand afám sobre esta perfía, que tódoslos gregos erã tornados sobre estes tres mill, pero tãto endurarõ et sofrerõ o torneo que os outros forõ acolleytos aa çidade.

Et quando el rrey Príamos se acolleu, muytos da sua conpaña forã mortos ou presos, mays defendérõnos muy bẽ p[eõe]s que sobirõ en çima das torres, que cõmeçarõ de lançar pedras et seetas et tãtos dardos que o ayre escureçía cõ eles. Et forõ y chagados bẽ dous mill caualeyros bõos et bẽ quynẽtos caualeyros mortos, ca nihũ gornimento nõ lles ualía nada. Et, sen falla, os da hoste rreçeberõ y grã dãno, mays arredárõselles o mays ag(u)ina que poderõ, pero ficarõ y muytos caualeyros mortos. Et os gregos se tornarõ pera suas tendas moy bẽ andantes daquel día.

Esta perfía durou moytos días entre eles, et d'ánbaslas partes se cõbaterõ muy bem. En estes días morrerõ y muytos condes d'ánbaslas partes et muytos duques preçados et muytos almirantes et outros muytos bõos caualeyros de grã preço. Et cõmo-
Fol. 106v quer // que muytos bõos caualeyros d'ánbaslas partes fezerõ muytas bõas caualarías en esta batalla, sobre todos el rrey Príamos fezo y mellores, ca el per suas mãos chagou et derribou et maltrouxo moytos bõos caualeyros et prendeu moytos outros. Et diz a estoria que el fezo mellor et gãanou y mellor preço que os mellores tres que y ueerõ. ¿Que uos digo? Que, dos de dentro et dos de fora, en todos estes días el ouue o preço et toda a nomeada da fazenda. Et seus fillos et tódaslas outras conpañas auíã ende grã prazer, et así se alegrauã que esto era hũa grã maraujlla.

---

ca ovo y tres a. et dos espadadas...que pasarõ. 30: AMS e KMP por...por; RTC est. troyanos empux. et por f. les fizieron dexar el (HT luego tr.). 32: KMP Priamo(-s-); RTC fuera y el; HT sy el r. P. nõ f. y por. 33: RTC salieran (id. HT ses. et tomo). 34: RTC (e HT) meiores et de los mas ard. 35: AMS e KMP deteendo; RTC e HT et de derr. 36: ms. ãa...erã; AMS acolia...era; KMP acol(-l-)tã... erã tã grande; RTC era; HT ç. et mas...era tan gr. por. 37: RTC e HT et el esf. (HT falta desde aquí). 38: ms. mateuerõ; AMS mãteuerõ; RTC entr. ca soffr. 39: AMS porfia...ẽra; KMP porfia; RTC p. ca t. 40: ms. ãa. 41: RTC de ssu. 42: ms. bẽ pois que (AMS e KMP non corrixen); RTC bien peones...torres ca com. 43: ms. sẽetas; KMP tantos; RTC et tantas s. et dardos tantos que...escuresçian et. 44: AMS boos; KMP boos...quynẽtos...nĩgũ. 46: AMS agina; KMP mortos (-et muytos caualos-); RTC arredraronse dellos lo...muertos et muchos cauallos et. 48: AMS e KMP porfia; RTC et esta... combatian. 49: RTC b. et en. 50: AMS e KMP boos; RTC prez. 51: AMS e KMP boos; RTC fiziessen. 52: AMS e KMP por; RTC manos mato et llago. 53: AMS e KMP boos. 54: AMS gaanou... ueerõ; KMP que (-soo-) el...gaanou...ueerõ; RTC el solo fizo...prez. 55: ms. oũue; RTC prez. 56: KMP ende (-tã-) grã; RTC nombradia...ende tant grand. 57: AMS e KMP marauilla.

Pois que esta perfía durou per muytos días, cõmo uos aio contado, os troyaos ouuerõ seu cõsello en cõmo pidisem trégoas aos da hoste. Et a estoria nõ conta quaes as forõ demãdar, nẽ por quanto tẽpo, pero as trégoas forõ pedidas et outorgadas et juradas d'ánbaslas partes. Et os gregos et os troyaos ueerõ ao cãpo buscar seus amigos que y tijnã mortos, pera os soterrar et os queimar cõmo era custume.

Et troyaos auíã grã despeyto et grã coyta por el bom rrey Perses, et fazíã por el grã doo a marauilla; mays os seus etiopianos auíã tã grã coyta et fazíã tã grã doo et tã doorido que esto sería hũa grã marauilla de contar. Et ¡ay, que grã dãno y rreçeberõ troyaos et que bõo amigo y perderõ! Et des aquel día enfraqueçerõ muyto mays que ante, ca este sabía muy bẽ mãteer torneos. Et perderõ en el moy grand ajuda, ca ẽno mũdo nõ auíã tã bõo amigo nẽ tã leal. Et ben llo dauã a entender ẽno chãto et ẽno doo que por el fazíã, que era grand a sobreguisa.

Et entretãto guisauã cõmo o leuasẽ pera sua terra, pera que o soterrasen entre seus anteçessores. Et fórõse cõ el dez caualeyros dos mellores de sua cõpaña. Et seyo cõ el grã gente da çidade. Mays el rrey Príamos et el rrey Menõ chorauã por el tã fortement que esto era hũa gran marauilla, ca el rrey Menõ era seu sobrino, et fazía por el tã grã doo que a poucas ensandeçía. Outrosy Paris fezo por el grã doo et fuy por el muy coytado. Mays aa tornada, quando se del partirõ, forõ todos muy coytados et sobre todos Paris, que o senpre amara de coraçõ et tomaua del muyta coyta et moy grã pesar.

Et aqueles X caualeyros que cõ el yam se espedirõ del rrey Príamos et de suas cõpanas, et entrarom en seu camino. Et leuauã o corpo del rrey Perses posto en leyto et en çima dũ carro, tã fremoso et tã rrico que solament o ouro et as pedras preçiosas del faríã hũ grã tesouro, et ualíã mays que hũ moy bõo castelo. Et o corpo fuj moy bẽ balsamado, que nõ seyse del mao cheyro quando fezese grandes sestas. Et seu rreyno ficou a dous sous fillos que y auía, que rreynarõ enpús del.

Cap. 254. 1: AMS porfia d. por...troyãos; KMP porfia d. por moytos...troya(-n-)os; RTC Primeramente se deuisara la estoria de la batalla. Commo las treguas fueron puestas (repr. por KMP). 3: RTC t. mas pero. 4: AMS troyãos ueerõ; KMP troya(-n-)os ueerõ. 5: AMS e KMP tijñã; RTC p. soterrarlos et quemarlos; HT (reaparece en) que teniã...et quemar. 6: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; HT auiã g. pesar et. 7: ms. dõo...dõo; RTC a. tamaña c. et faz. tamaño duelo (id. HT mar. et mas los et.). 8: ms. dõorido; RTC contar ay q. muy grand (id. HT era). 9: AMS troyãos...boo; KMP troya(-n-)os...boo; RTC que mucho buen...desde; HT q. mucho buẽ a. perd. et desde. 10: AMS manteer; KMP mãteer; HT ante et ca. 11: AMS e KMP boo; HT auja...biẽ dauã; RTC bien lo d. 12: ms. dõo; AMS sobre gisa. 13: AMS gisauã; RTC t. por que (id. HT guisa cõmo). 14: HT de la su; RTC salia? 15-16: RTC e HT fuerte que. 16: AMS grã; HT m. et ca. 17: ms. dõo; KMP ensandesçia; RTC el tal duelo...ensandesçiera...el muy grand; HT q. por p. ensandesçiera...fazia por el muy g. 18: ms. ãa. 19: RTC (e HT) cor. tom. ende mayor c. et mayor pesar. 21-22: HT de toda su cõpaña. 22: HT en vn lecho. 23: RTC e HT lecho en ç. 24: AMS boo...fuy; KMP boo; RTC (e HT) preç. far. un muy grand. 25: KMP festas; RTC mal olor por do fiz. (id. HT f. muy grandes). 26: RTC e HT e. el.

255

Agora leyxa o cõto a falar de Perses et cõta cõmo Polomades enviou Agamenõ a terra de Mesa buscar vyandas

En aquela sazõ auẽo que ẽna hoste auía tã grã careza de uiandas que hũ pã ualía mays dũ marauidil, et ualía y a carne dũa uaca tres marcos de prata. Et entonçe Palomades tomou cõ os gregos cõsello que faría y ou quen enuiaría a terra de Mesa por uiandas. Et aa çima ouuo d'ir aló Agamenõ, et enujáuao aló Palomades, et, se o el fezo por
Fol. 107r mal ou por bẽ, nõ // uoslo digo. Mays Agamenõ nõ llo [contra]diso, nẽ llo esquiuou, ca era caualeyro de grand entendemento et nõ quiso y fazer cousa onde podese naçer mal nẽ estorua a aquelo que auía começado; ca, se entre eles naçese algũa descordia, sería ende meospreçados et uallrría por ende mays pouco. Et tomou entonçe caualeyros et peões, os mays esforçados et os mais hurgullosos que el podo escoller, que fosem cõ el en esta carreyra; pero ante enujou caualeyros a Chísidas et a Deurofám et a Carretas, hũas terras muyto auondadas que am así nomes. Et aly acharõ quantas viandas quiserõ, et carretarõ et leuarõ quanta uianda se lles antollou.

Et desí chegou Agamenõ a Mesa, et diso a el rrey Télafus que fezese de todo o rreyno enuiar viandas aa hoste. Et el fézoo de grado et nõ (nõ) contradiso ende nada. Et tã grand fuy o prazer et [a] alegría que el rrey Télafus ouuo cõ Agamenõ que mayor nõ podería; mais, quando lle diserõ que Agamenõ era deytado do prinçipado et o derã a Palomades, ouuo ende grã pesar. Mays Agamenõ lle diso et lle jurou que nihũ pesar nõ ouuera ende. Et pois que Agamenõ ouuo acabado seu mesaie en pouco tenpo que en Mesa durou, tornouse pera a hoste, et trouxo tãtas uiandas et tãto condoyto que a hoste fuy auondada por hũ grã tenpo.

256

Cõmo os gregos rrenouarõ suas naues et os troyaos suas torres et seus muros

Mentre que as trégoas durarõ, Palomades, que era moyto entendudo, perçebíase

---

Cap. 255. 1: AMS leixa; RTC c. de fablar...Palomades e. a A.; HT c. de...cõmo Ag. ffue a t. 2: KMP viandas. 3: RTC que era en la h. tant g. carestia que un (HT h. que auia g.). 5: AMS fariã; KMP farian; HT gr. su consejo...o a quien enbiaria. 6: ms. ãa; AMS enuiauao. 7: ms. llo diso (AMS non corrixe); RTC non gelo esq. njn le contradixo ca (HT et ca). 8: HT p. y nasçer. 9: RTC (e HT) njn estoruar aq. 10: KMP ualrriã. 11: AMS mays hurg.; HT que fueron con. 12: RTC Demoffan... Carrentas; HT Chisadas...Demofon...Carrẽtas; RTF Thesidas...Demophoon...Carantes. 14: RTC et acarrearon et l. quanto se les; HT acarrearõ quanto se. 15: RTC e HT falta et inicial. 16: ms. fezõo; AMS uiandas; HT nada ende. 17: ms. et alegria...oũuo (AMS e KMP non corrixen); RTC (e HT) et el al. que Tel. 18: RTC pudiera...dix. commo Ag. fuera echado (HT podria et mas). 19: ms. oũuo; KMP nihũ; RTC (e HT) pesar et grand saña mas (HT falta desde juro que).

Cap. 256. 1: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC renouauan. 5: ms. estesem; AMS gisa...

moy bẽ de tódaslas cousas que lle mester fazía. Et fezo rrenouar et desfazer tódaslas naues, en guisa que este[ue]sem gornidas et aparelladas et guisadas pera aquilo que conprise. Desí fezo muy bẽ guardar a hoste de cada parte.

Outrosí da outra parte os da çidade gornírõse muy bẽ de tódaslas cousas que entenderõ que era seu proueyto. Et fezerõ garneçer as torres d'armas et de tódaslas cousas que entenderõ que seríã mays seu proueyto et per que seríã mais seguros, en guisa que nõ ouuerõ medo de per y rreçeberẽ perda nẽ dãno. Et alçauã os muros aly hu entendíã que erã mays fracos, et fazíã as cárquauas mays altas, et tallauã os canpos, et alçauã grandes uales, et en nihũa cousa nõ coydauã senõ en cõmo se anparasem et guardasem bẽ sua uila.

257

Do aniuersario que fazíã por Éytor

Pois que o ãno fuj acabado que Éutor fora morto, el rrey Príamo et seu linagẽ et todo o póboo da çidade fezerõ por el aniuersario, o mays rrico et o mays honrrado que nũca outro fuj feyto. Et a clerizía fezo estacõ cõ muy grandes festas. Et el rrey Príamos despendeu y tã grand auer que esto sería hũa grã marauilla de contar. Et uẽerõ ao tenplo hu estaua a sopultura de Éutor, et fezerõ y uigilias et festas et honrras tã grandes que mayores nõ poderíã. Mais o corpo de Éutor estaua tã fresco et tã fremoso que en todo ese ãno nõ ouuo en el enpeoramento nihũ, ca aquel que o balsamou en tal maneyra o fezo que ata a fim podera seer bẽ guardado, se a uila nõ fora tomada. A este aniuersario uẽerõ aquel día a rreyna Écuba et Políçena, sua filla, et Elẽna, a mais fremosa, et tódaslas outras donas et donzelas da çidade. Et toda aquela noyte fezerõ uigilia, pero que ouuo y grã chãto et grã doo.

258

Cõmo Achilis et os gregos ueerõ [ueer] o aniuersario que fazíã por Éytor //

Fol. 107v Qvando os da hoste souberõ as grandes honrras que por Éutor fazíã os da çidade,

---

gisadas; RTC estudiessen. 6: RTC cumpliessen d. aun fizo. 9: AMS e KMP por; RTC ent. con q. ser. mas seguros. 10: ms. oũuerõ; AMS gisa...por; KMP por; RTC reçebir. 11: AMS carquouas. 12: KMP nihũa; RTC ualles et metian y sus pieças de pan leuar et en.

Cap. 257. 1: RTC fizieron. 2: KMP Priamo(-s-); RTC q. fue el a. ac. despues que E. fue m. 3: ms. pobõo. 3-4: RTC onrr. de que. 4: AMS clerezia f. estaçõ; KMP estaçõ; RTC fizo estonçe grandes. 5: AMS e KMP ueerõ. 8: KMP nihũ; RTC año nunca ouo. 9: ms. seer; KMP o fim poderia; RTC podrá...fuera uençida a. 10: AMS ucerõ...Elena; KMP ueerõ; RTC Elena la muy f. 11: RTC dueñas de la çibdat. 12: ms. oũuo; RTC p. que con gr. llanto.

Cap. 258. 1: ms. ueerõ o (AMS non corrixe); KMP ueerõ (-a-)o (á marxe no ms. repítese o título e lese: cõmo Achilles...veerõ? ueer o); RTC vinieron ueer el an. 3: RTC que f. por E. los. 4: ms.

muytos y ueerõ por ueer as grandes honrras et aqueles sacrifiçios et a obra da sopultura d'Éutor, pero muyto mays ueerõ y por ueer as donas et as donzelas que y auía. Et d'ánbaslas partes guardauã bẽ suas trẽgoas. Et os mais preçados da hoste, rreys et condes et duques et almirantes, uẽerõ y entonçe. Et Achiles uẽo y cõ eles et tã çerca se chegou y que ben lles podía dizer o que quisese. Mays, sen falla, el fezera muyto de seu proueyto nõ vijnr y aquel día, et muyto lle uẽera ende mellor, ca moyto por seu mal uẽera y aquela uez; ca ante que se ende partise, leuou cõsigo sua morte; ca Políçena, que y uẽo, fuj rrazõ et maneyra por que el perdese sua uida, cõmo adeante oyredes. ¡Ay, Deus, que grã perda et que grã destruymento de todos seus amigos et del meesmo!

259

Cõmo Achiles amou Políçena

Conta a estoria que Achiles, quando ueu a Políçena, atãto fuy pagado dela et das suas feyturas et da sua beldade, que logo fuy preso d'amor, tãto que nõ soubo que fezese. Et leuãtóuselle hũ ardor dentro ẽno corpo que, a poucas, nõ fuj morto, ca así lle ficou Políçena scripta et pintada ẽno seu coraçõ, et todas suas feyturas, et o cõtenẽt et o catar et os ollos, cõmo erã apostos et fremosos, et a cabeça et a boca et os dentes, que ensandeçer quiría cõ amor dela. Et nõ podía coydar en al. Et tã bẽ lle nẽbraua a nariz, cõmo o auía feyto, et a gargãta et os braços et as mãos et os dedos, cõmo erã longos et delgados et chãos et dereytos, et os seus cabelos cõmo erã fremosos, que semellauã fíos d'ouro, cõmo se os teuese ante sy. Et todo esto cataua el bẽ, mentre que o podo ueer, et nõ podía meter mentes en al, se en esto nõ. Et todas estas cousas erã chagas de morte que lle dauã perlo coraçõ. Et semeliáualle que lle ardía todo. Et des aquí se uingará del o amor, et será malcoytado del, et fazérselle am as coytas moy grandes et sen dormir, et pasará os días en grã pesar, en guisa que a saber auerá camano he o poder que á amor. Et muytas uezes ẽno día lle auerrá que será tã coytado que lle nõ ualrrá loriga nẽ espada nẽ lança nẽ escudo, ca nõ se fazẽ tódaslas cousas per força, ca nõ ual ualentía nẽ força contra o amor, pois que el tẽ o õme en seu poder.

---

uẽer; RTC ueer aquellas gr. 5: ms. uẽer; KMP et a(-s-) donzelas; RTC et donz. 6: RTC preç. et onrrados de la. 7: AMS e KMP ueerõ. 8: AMS bẽ; RTC llego que...podria. 9: AMS e KMP vijnr...ueera; RTC prou. si non ueniera y. 10: AMS e KMP ueera; RTC mal ueno y...leuara. 11: RTC el perdio.

Cap. 259. 1: RTC amo a P. 4: RTC ardor tant grande dentro. 5: RTC en el cor. 10: ms. teuese (debe ser e, aínda que está mal feito; AMS touese)...uẽer; RTC mientra lo. 12: AMS e KMP porlo. 12-13: RTC desde a. se que se ueng. del amor. 13: RTC an las noches muy luengas et sin. 14: AMS gisa; RTC saber le conuerna quam. es el p. del amor. 15: RTC e HT ual. y lor. (HT reaparece en en el dia). 16: AMS e KMP por; HT esc. et ca...f. et ca. 17: ms. õome; AMS oome; RTC (e HT) f. njn ardimiento contra.

260

Cõmo se os troyãos tornarõ pera Troya et Achilis ficou namorado

Qvando se os troyaos partirõ da sepultura d'Éutor et se tornarõ pera Troya, yam todos muy tristes et muy coytados; et nõ fazíã sen rrazóm, ca tal dãno cõmo este nõ era pera olujdar, nẽ era perda que se podese cobrar. Et Políçena ya y cõ sua madre éntrelas outras dõnas.

Et Achiles era ia preso do amor, tãto que nũca se ende partir quiso, enpero que os outros ueu yr, mentre que a podo ueer. Et muyto ameúde perdía sua color et tornaua amarelo et uermello, et outras uezes se lle tomaua hũ frío muy grand sen mesura, et outras uezes grã caentura. Et en tal guisa se lle encollía o coraçõ que solament hũ
Fol. 108r ueruo nõ podía dizer. Et cataua muyto ameúde // contra hu ela ya, sospirando muy de coraçõ. Et muytas uezes pensaua que cousa era aquela que sentía. Et pois que a nõ ueu, cõmeçou de mouer contra a hoste, de mao talẽt et triste et despagado de sy. Et mouía-se moy paso, et mouja a cabeça moytas uezes, et catando contra o lugar hu a ujra, et todo era demudado et fora de seu siso. Desí tãto pensaua que nõ podía oyr cousa que lle disesem. En esta maneyra se fuj d'aly muy coytado, et fujse deytar en seu tendillóm, et nõ ficou njhũ cõ el. Et agora se lle cõmeça seu dãno et cousa de que se pode queixar cõ rrazõ, sen tomar emẽda. Esta coyta lle durará ata a morte, ca o amor lle poso tal cárrega que lle será moy graue de sofrer.

261

Cõmo se Achilis queixaua do amor

Así cõmo auedes oydo fuj Achiles preso do amor et, jazendo muy triste en seu tendillõ, cõmeçou de pensar en sua fazenda et queixarse muy fortement. Et diso asy:

– ¡Mizquino! En m[a]o día me oie leuantey, et en mao día fuj a aquel lugar hu aquela donzela uj, et en mao día uj o seu tallo et a sua beldade et sua color. Et eu cul-

---

Cap. 260. 1: ms. abreviatura de tronarõ. 1-2: HT falta. 3: AMS quando...troyãos; KMP quando...troya(-n-)os; RTC (e HT) se troy. p. del sepulcro de. 4: HT r. et ca; RTC et fazian. 5: KMP oluidar; RTC recombrar; HT rrecobrar. 7: RTC (e HT) de amor...q. maguer que. 8: ms. uẽer; HT yr et mientra...veer a ojo et. 9: RTC uezes le (se le?) tom.; HT v. le tom. vn f. tan grande que sin mes. era et. 10: AMS gisa; RTC (e HT) uezes muy grand...sol un. 11: AMS ãmeude; RTC (e HT) mucho contra. 12: RTC e HT pues la. 13: RTC e HT c. a m. 14: KMP uira; RTC (e HT) et boluia la cab. m. uez. cat. 16: RTC e HT dix. et en. 17: KMP njhũ; RTC (e HT) començo. 18: RTC em. et esta (id. HT m. et ca).

Cap. 261. 1: JC como; RTC de amor; HT c. A. sse q. de. 2: JC como...fui; RTC de amor et yaz. tr.; HT de amor...tr. en su fazienda et en su. 3: JC começou...fortemente; HT pensar et quex. 4: ms. mão; AMS e KMP mao; JC fui; HT leu. en...fuy aquel. 5: JC vi...vi; RTC (e HT) uj su talla

parla ya do meu mal, mais teño que lle faría grã torto se o fezese, ca ela nõ é culpada porlo amor a mj fazer mal. Et se padesco grã coyta, eu ma demandey, ca ela nõ he en culpa, ca outros muytos a uirõ que nõ meterõ mentes en este pleito, nẽ derõ por ende nada, et eu sõo solo o que cay en este laço. Et ben me semella que estaua prestes o amor pera me prender, et enlaçoume en tal guisa que lle nõ poso fugir nẽ escapar a nihũa parte. Et des oiemays me cõuém a pedir merçee, mays ¿a quen a pidirey? Ca sõo çerto que nũca a aio d'auer, pero nõ sey que me digo, ca se me eu fose çerto que nũca [a] auería, nõ uiuería hũ dia mais. Et cõmoquer que Políçena agora me desame, bẽ me diz meu coraçõ que, en pouco tenpo, será mĩa amiga. Pero ¿que digo eu? ¿en que iasco agora pensando? Eu engãno a mj meesmo se cõ ela poso estar en algũ tenpo, ante sõo bẽ çerto que ẽno mũdo nõ deseiará ela tãto cõmo a mina morte ou mĩa prijóm. ¡Ay, mizquino! Agora ueio que sõo preso et catiuo et a ollo ueio o meu grã dãno, ca eu quero amar quen me desama mortalment. ¡Ay, Deus! Agora soubese ela a mĩa fazenda et o meu coraçõ et o meu deseio, et cõmo todo meu pensar he posto en ela, et cõmo ela he mĩa uida et meu bẽ, et cõmo o amor á señorío en mj; et, se o ela soubese, sería a mj muy grã cõforto. Pero ¿por que? Ca, sen falla, prazerlle ya do meu dãno et, quanto o meu mal fose mays sobeio, tãto ende ela sería mays gouçosa et quiría que fose çẽ tãto mais. Mais ¿por que o nõ deue a querer? Ca eu matey a Éutor, seu yrmão, por que lle metí ẽno coraçõ doo et pesar grand pera senpre, en guisa que por esto me chegaría a morte se podese. Pero se eu falase cõ ela et lle mostrase mĩa coyta, ou lle podese pedir merçee que ouuese doo de mj, ou se fose çerto que en algũ lugar a podería auer, pero que meu mal sería, esforço auería ende. Mais eynda nõ ueio, nẽ entẽdo, nẽ poso osmar maneyra per que posa acabar nada de meu talente. Et, sen falla, nũca fuj moller assy amada, nẽ
Fol. 108v fuj õme preso d'amor per tal guisa, // ca eu bem entendo que sõo sandeu et fora de meu siso, et nõ sey quen mo fezo, ca o seu amor me aperta ẽna sua cadea, que me tẽ preso, que a pouco tenpo serey morto, ca eu nõ aspero bem nẽ cõforto de nihũa parte. Et semella que sõo Narçise, que morreu porla sua soonbra, porque a nõ podo auer.

Et Narçise fuj fillo dũ rrey, et era o mais fremoso donzel que auía ẽno mũdo a

---

et su. 6: RTC de mj (id. HT far. tuerto...f. et ca). 7: JC e AMS mĩ; HT fazer et...dem. et ca. 7-8: HT es culpada ca. 8: HT e RTC muchos otros. 9: AMS e KMP soo; JC sóó; RTC yo solo so el; HT nada et yo me la demande et yo solo so el. 10: AMS e JC gisa; RTC (e HT) pr. ca me enlazo de tal. 11: ms. merçẽe; AMS e KMP soo; JC sóó; RTC desde; HT parte des...cõuiẽ p. m. et mas...p. que so. 12: ms. nũcãa...nũca aueria (AMS non corrixe); RTC si yo...nunca la au.; HT diga ca sy fuese...n. la au. 13: HT byu. mas de vn dia et. 14: AMS mja; JC tẽpo...iaso; RTC yo o en (id. HT seria). 15: ms. mẽesmo; JC enganno a mĩ...sóó; AMS e KMP engaño...soo; RTC ella cuydo e. bien en...so yo bien (id. HT p. et yo...m. et sy). 16: JC como...prĩsom; RTC dessearia e. tanto ninguna cosa commo mj (id. HT mj cuerpo o). 17: AMS e KMP soo; JC sóó...danno; HT pr. o catiuo...d. et ca. 18: JC mortalmente; RTC amar la que me (id. HT m. et ay). 19: JC como; HT es en e. p. et. 20: JC como... mĩ...mĩ; RTC amor se asseñoro en...mj grãt. 21: JC como; RTC de mj; HT de mj d. et en q. 22: JC queria; RTC tanto ella...querria (id. HT f. tã sob.). 23: RTC non lo d. q.; HT nõ lo d. q. que yo m. su herm. E. et por (falta mais). 24: ms. dõo; AMS e JC gisa; RTC e HT a la m. 25: HT cuyta et le. 26: ms. oũuese; JC mĩ. 27: JC o. maña; HT mal aueria ende...mj pudo. 28: AMS e KMP por; JC fui. 29: AMS por tal gisa...soo; KMP por...soo; JC fui omen...gisa...ben. 30: RTC (e HT) se lo que me fago...apr. tanto en la su c. en que. 31: JC tẽpo; AMS bẽ; RTC njn esfuerço de n. p. a mj me sem. (id. HT seria). 32: AMS e KMP soo; JC sóó; RTC Narçiso...por su (id. HT p. veer). 33: JC fui; RTC Narçiso fue un fijo...q. en el m. a. en aquel (HT N. fijo

aquel tenpo. Et auẽolle así que hũ día caçaua en hũ mõte, et chegou a hũ uale, hu auía hũa font moy clara, et quiso beuer dela, et catou ajuso, et ueu a sua soonbra, et nõ coy- 35
dando que sua era, nẽ sabendo desta nada, pareçeulle tã bẽ que tomou dela tã grande amor et tã grã pagamento que lle uẽo a rrogar, chorando muyto, que seyse fora et que se uẽese pera el. Et abreu os braços pera [a] abraçar et a soonbra abreu os braços, et chegándose contra ela, rrogándolle que se chegase, et ela chegáuase, et se el choraua fazía ela senbrãt de chorar, et se el rrijá contra ela fazía ela senbrãt de rrijr, et el abraçáuaa 40
et nõ abraçaua senõ ágoa, et nõ acalçaua al senõ ágoa. Et esteuo alí tãto, pedíndolle merçee, ata que morreu aly estando. Et Achiles, nẽbrándose desto, dizía:

–Sem falla, eu sõo Narçise, que morreu porla sua soonbra, porque a nõ podo auer. Et eu trago cõmigo mĩa soõbra por que moyro. Et eu troixe esta soonbra d'aly onde uj aquela donzela, et troixe sua beldade et sua collor así pintada ẽno meu cora- 45
çõ, así cõmo se [a] uise et falase cõ ela; mays, quando a quero abraçar, nõ acho nada, nẽ me rresponde a cousa que lle eu diga. Et por ende a fazer me cõuẽ cõmo fezo Narçise: tãto rrogarey et pidirey merçee que me cõuerrá de morrer tarde o[u] ag(u)ina, et tal será mĩa fim. Et eu nõ acho outra asperança, senõ morrer d'amor cõmo Narçise, ca sõo enganado per asp[er]ança cõmo el. Pero deuía eu a pensar cõmo este pleito tor- 50
nase a meu proueyto per algũ en algũa maneyra; mais pero muyto me acoyto, ca tal pleito cõmo este grã uagar auerá mester. Mais, ¿quen podería tãto endurar tã grã coyta? Sen falla, nõ sõo eu aquel, ante entendo bẽ que, se esto muyto dura, que me cõuerrá de perder a uida. Et faço mao siso de nõ buscar algũ cõsello, ca todo õme que sobre sy sente algũ mal deuía a buscar siso et arte per u lle podese fogir et goreçer. Et eu, que 55
sobre mĩ senço grã mal, et cada día querrá cresçer, se pera elo nõ ouuer algũ cõsello, bẽ entendo et sey que morrerey a pouco tenpo. Et pois que agora ẽno cõmeço [he] tã graue et tã perigooso, ¿que será ẽna çima? Bẽ sey que morte, ca y al nõ iaz. ¡Ay, Deus, quen podese adeujnar et soubese a uerdade da fim deste pleito! Bẽ louco sõo se o nõ sey, et a fim será esta: pois eu en tã pouco tenpo sõo uençudo do amor et tã ferament 60

---

de vn r. era). 34: JC tẽpo. 35: ms. sõonbra; KMP muy; JC aiuso; RTC e HT uio su. 36: AMS ta bẽ; JC desto; RTC desto n. paresçiele (id. HT biẽ et tomo). 37: RTC et se; HT sal. et. 38: ms. pera abraçar (AMS e JC non corrixen); AMS e KMP ueese; JC vẽése; RTC abria los b. contra ella para abraçarla...abria...et el lleg. (HT abria el los). 39: RTC rrogaual que (id. HT lleg. a el et). 40: ms. rrĩja...rrĩjr...abraçauãa; JC senbrãte...rriia...senbrãte de rriir; RTC semeiante de...ella, ella fazia semeiança (HT semejãte) de. 40-41: RTC et el abraçaua el agua por abraçar a ella et non alc.; HT et el abraçaua al agua et estudo. 41: ms. al entreliñado. 42: ms. merçẽe; AMS dezia. 43: ms. sõonbra; JC sóó; AMS e KMP soo. 44: ms. esta sõonbra; JC mĩa sóónbra; RTC (e HT) q. me muero. 45: JC vi; RTC de alli do uj...en el cor.; HT de a. do vy...troxe su c. et su b. asy p. en el c. 46: ms. se uise (AMS e KMP non corrixen); RTC cor. commo si la u. et fablo con; HT cor. c. sy la v. o fablado cõ. 47: JC como; HT r. de cosa quel d. 48: ms. merçẽe...oaguina; AMS oagina; JC rogarey...o agina; HT N. et tãto...m. o t. o ayna (falta desde aquí); RTC m. o t. o ayna. 49: JC como. 50: ms. aspança; AMS e KMP soo e. por; JC sóó...como...como; RTC deueria yo p. 51: AMS e KMP por; JC mays. 52: JC como; RTC aueria. 53: AMS soo; KMP soo...se (-me-) esto; JC sóó; RTC bien en mj que si me esto. 54: JC omen. 55: AMS e KMP por; RTC deuia buscar. 56: AMS mĩ; JC mĩ...crescer; RTC et que cada. 57: ms. cõmeço et tã (signo de et); KMP pois que (-me he-) agora e. c. et tã; JC tẽpo... cõmeço e tã; RTC pues me ag. en el c. es tant. 58: ms. perigõoso; KMP que se sera; RTC se que yo morire ca al non y yaz. 59: JC adevinar...sóó; AMS e KMP soo. 60: JC tẽpo sóó...feramente; AMS

desmayado, todos meus dias aquí am de fijnr et meu pleito en esto se acabará. Mays outra cousa rreçeo eu: se este pleito así trouxer encuberto, cada día creçerá mĩa coyta et meu mal, ca o fogo encuberto peor queima que o descuberto. Mays rrogo aos dioses et péçolles merçee que me façã auer tal cõsello per que eu posa perder tã grã coyta que teño ẽno coraçõ et que Políçena aia de mĩ merçee, que eu así nõ moyra. 65

262

Cõmo Achilis aa rreyna enviou pedir Políçena por sua moller

Asy cõmo uos ey contado jouuo Achiles en seu tendillóm, pensando grã peça ẽno
Fol. 109r seu coraçõ. Et pois longament ouuo //(pensa[n]do grã peça ẽno seu coraçõ. Et pois lon-
gament[e] ouuo) pensado, chamou hũ seu amigo muy leal et muyto entendudo, de que 5
fiaua muyto, et descobreulle toda sua fazenda. Et djsolle así:

—Tu yrás aa rreyna Écuba, et dizerlle ás meu mãdado. Soúdama muyto da mĩa parte, et dille que ey grã sabor de a ueer et falar cõ ela, se podese, et mostrarlle mĩa fazenda. Et eu ben me coñosco que lle errey moy grauement et que lle fige grã dãno en seu fillo Éutor, que lle matey, et bem sey que pera senpre o seu coraçõ será triste. 10 Mais pésame ende de coraçõ, et nũca cousa fixe de que peor achado fose. Mays pero deste grãd erro et despeyto que de mĩ á cõ rrazõ, lle farey eu dereyto et emenda, a sua merçee, en guisa que ela me teña por amigo. Et a emenda será esta: que me dé a sua filla por moller et faça a Príamus et a Paris que ma outorgem. Et eu fazerlos ey bẽ seguros et bẽ çertos que me parta desta guerra, et leue cõmigo tódoslos meus uasalos et tódasias 15 mĩas cõpañas, et que me uaa pera mĩa terra. Et eu sey bẽ que nõ som os gregos tã ardidos que mays hũ día morẽ aquí, poys que eu for ydo et os meus. Et outra cousa lle outorga et lle promete: que farey d'aquí partir esta hoste et (partir esta hoste) que eles uiuã en paz et en saluo en sua terra et cõ seus amigos. Et mouerlles ey esta pleitesía, que he moy proueytosa et moy bõa. Et asy o conprirey, se por eles nõ ficar. Et en todo 20 o mũdo nõ poderã achar quen os ame tã fielment cõmo os eu amarey des oie este día endeante. Et a jnfante será de mĩ bẽ casada et moyto honrrada cõmo rreyna. Et, sen

---

e KMP soo. 61: AMS e KMP fijnr; JC fiinr. 62: RTC cresç. mas mj. 63: RTC et el mj...f. ascondido peor. 64: ms. merçẽe; AMS e KMP por; RTC perder la grand. 65: ms. merçẽe; AMS e JC mĩ...asy.

Cap. 262. 1: ms. pedir enviou (pero cunha chamada indicando a colocación apropiada. Á marxe di: cõmo Achilles enviou aa r. pedir P. por moller); KMP pedir enviou; AMS A. env. aa Reyna pedir; RTC A. enbio a la r. Ecuba p. P. 2: RTC por m. 3: ms. joũuo. 4-5: ms. oũuo pensaado/pensaudo? (non está claro)...longamento oũuo (á marxe do folio: pensado en seu coraçom); AMS pensaado...longamento; KMP pensando...longamento ouue; RTC coraçon et pues lueng. ouo pensado llamo. 6: AMS diso lle. 7: AMS saudama; RTC mand. et sal. m. de mj. 8: ms. uẽer. 9: AMS connosco; RTC et le. 11: RTC fall. sea mas. 12: AMS grã erro; RTC et grand desp. 13: ms. merçẽe; AMS gisa. 15: AMS e KMP gerra; RTC todos mjs...todas mjs. 16: ms. uãa; RTC et me. 17: RTC pues yo...mios otra. 18: RTC otorgo et le prometo de mj parte que...hueste et partire esta guerra de guisa que ellos. 19: AMS eles uaia en; RTC paz en su t. con...mueuoles esta. 21: RTC desde oy dia. 22: AMS infante; RTC en adelante...mj muy bien. 23: ms. merçẽe...que ueia (AMS e KMP non co-

falla, se Deus me fezer tãto bẽ et tãta merçee et contra mj for tã piadoso que [me] ueia entregado de Políçena, o meu coraçõ̃ auerá pera senpre alegría conprida, et terríame por rrico sobre quantos á en Greçia et onrrado sobre quantos rreys ẽno mũdo som. Et tu, amigo, cõmeça este pleito en aqueste punto et dj aa rreyna esto que che eu mando. Desí uente moyto ag(u)ina, ca muyto me tarda tua uijnda.

263

Cõmo o mesagieyro d'Achilis leuou seu mandado
aa rreyna Écuba

Poys que Achiles ouuo dita sua rrazõ̃ ao mesageyro, sen outra tardança se fuj muyto encubertament, et entrou ẽna çidade tã ençeladament que llo nõ entendeu njhũ. Et cõmo era entendudo et sabedor, buscou quen o guiase, et chegou hu sija a rreyna. Et soudoua muyto da parte de seu señor, et contoulle seu mesaie, todo cõmo lle Achiles disera, cõmo ome de bom entendemento, en esta maneyra:

–Rreyna –diso–, uós sodes muyto entenduda, mays agora o podedes mays seer, se souberdes auer por amigo o mayor ẽemigo mortal que auedes. Et este he o meu señor Achiles. Et cõmoquer que por el fosedes perdidosa et maltreyta, des oiemays seredes por el onrrada et en prazer et en alegría, se quiserdes; et fazeruos á emenda et dereyto de quanto mal uos á feyto. Et dizeruos [ey] cõmo: el quer tomar uosa filla por sua moller et liurar uoso rreyno. Et fará yr d'aquí os gregos, et uós ficaredes en paz, et nõ aueredes enxeco, nẽ quen uoslo dé, ca, tãto que se ende el uaa et os seus, tódoslos outros se yrám pera suas terras, que nõ ficará y nihũ. Et sabede que desto nõ faleçerá, et tẽeruos á ende uerdade en todo, mays esto será grã puridade ata que este pleito aia acabamento. Et el uos enuja rrogar que uós punedes en chegar este feyto o mays ag(u)ina que poderdes, ca el nõ uos quiría fazer senõ̃ aquelo que fose uoso prazer et uosa onrra, et nõ quiría mays uosa perda, nẽ uoso dãno, mays queruos amar de coraçõ̃ et destoruar uoso mal huquer que el poder, ca ia uós ueedes que as batallas son cada día grandes et perdi-
Fol. 109v dosas. Et el por ende quirría que nõ rrecebesedes mays // dãno nẽ mays desonrra do

rrixen); RTC me Dios...que me uea. 24: AMS conplida; RTC aueria...me ternia. 26: AMS di; RTC en buen punto. 27: AMS agina...uijnda; KMP uijnda; RTC ca ya mucho; HT (reaparece en) m. ayna et ca ya m. (tua u. falta).

Cap. 263. 3: ms. oũuo; RTC (e HT) rrazon el mandadero sin. 5: ms. sĩja; AMS giase; HT guisase et llego a do s. 6: KMP lle (-lo-) Achiles; RTC de parte...c. gelo A. (id. HT m. et todo). 7: HT cõmo de. 8: ms. sẽer; RTC dixo el vos...seer mas; HT dixo el agora sodes m. e. et podedeslo seer mas. 9: AMS e KMP eemigo; HT que vos au. este. 10: KMP fosedes (-ja-) perd.; HT f. ya perd. (id. RTC desde). 11: HT en grãt pl. et en grãt al. 12: ms. dizeruos cõmo (sua entreliñado; AMS non corrixe); RTC (e HT) dez. he commo. 13: RTC paz ca non; HT paz et ca nõ. 14: ms. uãa; KMP nẽ que uos lo der; RTC au. despues quien uos de enx. ca (id. HT el ende). 15: AMS e KMP teer uos a. 16: AMS poridade; HT t. et mas e. seria gr. perdida et fasta; RTC esto sea. 17: AMS agina; RTC puñ. de llegar; HT puñ. desde f. de lo llegar lo. 18: AMS queria; RTC plaz. et uuestro prouecho et non querria (HT el vos querria f. cõmo fuese). 19: KMP et d'estoruar. 20: AMS som; HT dia mas gr. 21: AMS e KMP rreçebesedes; RTC (e HT) mas des. njn mas daño del. 22: AMS rreçebestes (id.

que rrecebestes. Et por ende, quanto mais ag(u)ina o poderdes chegar, tãto será mais uosa prol. Et esto quer et esto uos demãda et d'auer a Políçena por moller, ca, sen falla, se ela cõ el for casada, esta auerá por marido o mellor caualeyro et o mays ardido et o mays cortés que ẽno mũdo á. Et uós bẽ ueedes que el que nõ demanda senõ uosa prol. Et por ende uós guisade de lle chegar sen tardança, ca el quer guisar d'acabar o que promete, et quitarse desta guerra, et yrse pera seu rreyno cõ seus uasalos, et uiuer muyto en paz.

264

Cõmo a rreyna Écuba rrespondeu ao mãdadeyro d'Achilis

Desque o mesageyro d'Achiles ouuo acabada sua rrazõ, a rreyna, cõmo era dõna de grã siso et de grand entendemento, dísolle assy:

–Amigo, o que tu demãdas he graue cousa et a mĩ muyto me prazería ende, se al rrey prouuese et o el quisese outorgar. Mays tu uayte agora et d'oie a terçer dia serás aquy et saberás o que el rrey tẽ por bem deste pleito. Et entãto dy a teu señor que este feyto nõ ficará per mĩ et que ajudarey y quanto poder, cõmoquer que me el aia muy malcõfunduda et metuda et grã coyta et en grã pesar, et en maneyra que nõ ey alegría nẽ prazer. Et ia ey perdudo o mays do entendemento, et cousa ẽno mũdo nõ á que me posa cõfortar, et muyto mays quirría mĩa morte ca sofrer tal coyta cõmo sofro noyte et día, pero se esto podesemos acabar eynda en algũ tenpo me podería yr bẽ. Mays tu uayte cõmo che eu digo et, entretãto, saberey a uoontade del rrey Príamo et de Paris sobre este pleito, et dizerche ey y a rresposta que en eles achar, ca, se a eles prouuer, prazerá a mĩ.

265

Cõmo Achilis tornou alegre cõ o mãdado que lle trouxe o mesageyro

Poys que o mesageyro seu mãdado rrecadou, tornouse pera Achiles, que leyxara

KMP)...agina. 22-23: HT llegar esto vos dem. et datle a P. 23: RTC et datle a P. 24: RTC (e HT) cas. ella auera...et mas. 25: RTC et mas...el non d. s. muy grand uuestra (HT s. grãt). 26: AMS gisade...gisar; RTC de gelo (id. HT t. et el). 27: KMP gerra.

Cap. 264. 1: RTC (e HT) mensagero. 2: ms. oũuo; RTC pues que...ouo su r. ac. (id. HT rreyna Ecuba cõmo). 4-5: RTC (e HT) si pl. al r. et lo quis. 5: ms. proũuese; KMP quisiese; RTC e HT oy en t. 6: KMP bẽ; HT pl. de fazer et ent. 7: AMS e KMP por; RTC ay. yo y; HT que por mj nõ f. e. fecho et que ay. yo quanto...que el. 8: HT muy cofondida...pes. en. 9: RTC e HT cosa del m. 10: AMS morte en sofrer; RTC m. que s.; HT m. que nõ s. 11: RTC podieremos (id. HT biẽ et mas). 12: ms. uõontade. 13: KMP prouuer (-muyto-) prazera; RTC (e HT) este fecho et d. he la... pl. mucho plaz.

Cap. 265. 1: ms. tornou (abreviatura de tronou); RTC (e HT) A. fue al. del m. 2: RTC (e

en grã coyta et en grã pesar. Et Achiles, tãto que o ueu, logo se senteu gorido et pagado, et preguntoulle que auía feyto. Et el lle contou toda a rresposta que lle a rreyna auía dada et cõmo auía aló de tornar a terçeyro día. Et deulle asperança que toda sua entençõ podería acabar se ende a el rrey prouuese, ca muyto prazía ende aa rreyna. Et Achiles fuj ende muy pagado, et ouuo ende grã prazer et tã grand alegría que esto era hũa grã marauilla. Et cobrou seu siso et tornóuselle o coraçõ a seu lugar. Et diso asy:

–Agora ey do que cobijçaua et bẽ entendo que os dioses se pagã de mj̃, pois que quiserõ que eu achase cõsello por que podese conprir mĩa uoontade et meu prazer, en guisa que senpre me yrá mellor et auerey ende prazer et alegría, ca auerey a cousa (a cousa) do mũdo que mays deseio; et, sen falla, se a esto nõ chegara, eu tomara a morte sen dultança.

266

Agora leyxa o cõto de falar de Achilis por cõtar cõmo a rreyna Écuba falou com rrey Pryamus

Diz o conto que a rreyna chamou el rrey Príamus en hũa cámara laurada et p(r)intada moy noblement, et dísolle asy sua rrazõ:

–Señor, uós bẽ ueedes que o noso prazer et a nosa honrra et a nosa ualor se abayxa moyto, et perdemos cada día nosos fillos et noso linagẽ et noso prez et nosos duques et nosos caualeyros bõos. Et ia perdemos a Éutor, que era noso bem et nosa asperança et
Fol. 110r nosa defensóm. Et des oiemais nõ sey cõsello nẽ defen- // demento que aiamos, pois o auemos perdudo. Et por ende, señor, cõuẽnos de tomar algũ bõo cõsello cõmo pasemos nosa fazenda et nõ p[er]gamos noso estado. Onde quero que sabeades hũa pleitesía que me enuía Achiles mouer: el envía a mj̃ hũ seu mesageyro que falase cõmigo en grã puridade. Et este pleito nõno sabe senõ el et eu et uós. Et a pleitesía é tal: demãda que lle dedes Políçena por moller et, se lla derdes, el fará desçercar esta uila, et partir os gregos, et yrse pera suas terras. Et uós ficaredes a grã prazer et a grã proueyto uoso et de uosos amigos. Et, demays, que uos será senpre amigo, et uos fará senpre ajuda, et será cõuosco contra tódoslos do mũdo. Et eu, señor, nõ ey moy grã siso, mais dígouos esto porque ueio en grã traballo a uós et a uosos fillos et todas uosas cõpañas. Et por ende, se a uós prouuer, bẽ me semella que deuiades querer tal pleito. Mays uos direy, señor:

HT) que traxo (HT falta desde mensajero). 3: AMS leixara. 5: KMP preguntou li'o que. 6: AMS aterceyro; KMP ao terçeyro. 7: ms. proũuese...ãa; AMS al rrey. 8: ms. oũuo; RTC ende tan pagado...ende tant grand pl. 10: ms. cobj̃çaua; RTC he ya quanto de lo. 11: ms. uõontade. 12: AMS gisa (non indica a repetición); RTC et biure en plazer et en aleg.

Cap. 266. 1: RTC rreyna fablo con el rrey. 3: AMS e KMP pintada; RTC al rrey. 5: RTC n. prez et...el nuestro ualor. 6: RTC lin. et nuestros rreyes et n. duques. 7: AMS e KMP boos. 9: AMS e KMP boo; RTC perd. au. 10: ms. pgamos; AMS pergamos; RTC perdamos. 11: RTC embio... embio. 12: RTC sabe ninguno sinon. 13: KMP partir (-d'aqui-) os; RTC p. daqui los. 14-15: RTC de los u. 15-16: RTC et terna siempre conu. 17: RTC fijos et fijas et. 18: RTC si uos ende plog.

se este pleito nõ queremos et nos esta çerca moyto dura, podemos ende uiuer a grã menoscabo et a grã dãno, ca esquiua gente et muyta et forte de gregos está en esta terra, et será grã pecado que tãtos omes et tãtas cõpañas moyrã, cõmo cada día morrẽ de cada cabo ẽnas batallas. Et por ende, señor, mester uos he que aiades y cõsello et siso.

267

Como el rrey Príamos rrespõdeu á rreyna sobre este feyto

Poys que a rreyna ouuo sua rrazõ acabada, el rrey Príamo bayxou o rrostro, et esteuo hũa grã peça pensa[n]do. Et djso assy:

—Dõna, nõ poso eu agora entender pleito nẽ rrazõ nẽ siso por que posa fazer que me a mj̃ Achiles seia amigo uerdadeyro nẽ leal. Et por ende esta mesaie nõ ual nada, mayorment que nõ he el de tal liñage cõmo eu. Et sabede que o meu liñage bõo nũca per mj̃ será abayxado, se Deus quiser. Et posto que quisese et que o casase cõ ela, ¿cõmo sería eu çerto que me el terría esto que me promete, ca el que faça d'aquí partir esta hoste et desçercar a çidade? Agora coyda Achiles que me engãna et que me toma en armadilla. Et se lla eu asy der loucament, grã loucura faría se o desto creer, ca eu ueio muytos rreys et muytos prínçipes mays rricos ca el, et mellores á ẽna hoste ca el. Pois, ¿cõmo coydades uós que se eles por el partisem desta guerra? Sen falla, nõ o faría por el rrey nihũ de quantos aquí som, por tal feyto cõmo este. Et eles nõ uẽerõ aquí por el, nẽ se yrã d'aquí por el. Pero, se o el asy podese conprir, cõmo o enuja dizer, porrey cõ el paz et amor et, quanto mal me á feyto, todo llo perdoarey, que nũca ia mays lle será ementado, nẽ lle querrey por ende mal. Et darlle ey mjna filla, et seerlle á outorgado. Demais, fazerlle ey segurãça et juramento sobre a sancta lee, per que el seia mais seguro desto, sen nihũa dultança. Et se esto pode seer cõmo eu digo, eu o outorgo et farey de grado o que me el dema[n]da.

19: AMS et uos esta. 20: RTC g. et f. et mucha de gr. está. 21: AMS õmes. 22: RTC cons. et antoiamiento et seso.

Cap. 267. 1: AMS Priamus; RTC a la rr. 3: ms. oũuo. 4: ms. pensado; AMS diso; RTC pensando. 5: RTC d. yo non p. agora...que se pueda. 6: KMP este. 7: AMS e KMP boo n. por. 8: AMS mj̃. 9: RTC el aternia...pr. que el...de a. quitar la hueste. 10: AMS e KMP engaña; HT reaparece en la cibdat. 11: ms. crẽer; RTC arm. si...loc. seria si...ueo que m. (HT arm. sy gela yo diere...lo esto). 12: KMP p(-ri-)nçipes; RTC (e HT) rricos et meiores...que el. 13: AMS e KMP gerra; HT g. et sin. 14: AMS e KMP ueerõ; RTC quantos y son...este ca ellos (id. HT se y yrã). 15: RTC podiere; HT pudiere...lo el enbia. 17: ms. sẽer lle; RTC e HT otorgada. 18: ms. lee; AMS e KMP por. 19: ms. sẽer; RTC desto et se peresca toda dubdança...yo bien lo ot. (id. HT paresca). 20: ms. demada; AMS demanda; RTC e HT me demanda.

268

Cõmo o mesageyro d'Achilis tornou á rreyna ẽno terceyro día

Así ficou o pleito aquela uez entre eles. Et o terçeyro día chegou aa çidade, ante que o sol seyse, o mesageyro d'Achiles, cõmo o auja posto. Et entrou a hũa cámara hu estaua a rreyna, et Políçena cõ ela. Et quando o mesageyro ueu a Políçena, soudoua da parte de seu señor, et dísolle que el quiría, en quanto a sua uida fose, seer en sua comenda, et que lle rrogaua que rreçebese del seruiço a seu prazer, ca el quiría fazer sua uoontade do corpo et do rreyno et do auer. Et o mesageyro // mays quisera dizer, mays a rreyna nõ llo quiso cõsentir. Et a donzela nõ rrespondeu a nada, nẽ tornou a cousa que lle el disese, nẽ deu a entender que lle prazía nẽ que lle pesaua, et nõ cataua por elo. Et entõçe a rreyna, cõmo era sesuda dõna et de grãd entendemento, apartou o mesageyro, et dísolle quanto rrey Príamos lle auía dito. Et contoulle bẽ toda a rrazõ cõmo Achiles ende sería firme et seguro et que per eles nõ ficaría ia este pleito, se por Achiles nõ ficase. Desí enuiou[o] pera seu señor, que lle disese toda esta rrazõ. Et dísolle que este pleito que andase en grã puridade, ata que uẽese a çima.

Fol. 110v

269

Cõmo Achilis era cuytado d'amor et se queixaua muyto por el

Mentre que se o mesageyro tornaua, Achiles estaua tã coytado do amor que nõ auía de si cõsello, et queixáuase muyto, et nõ sabía que fezese. Et dizía así:

— ¡Ay, Deus, que fera uentura et que estraya, que así sõo coytado d'amor! Et, par Deus, en grã coyta ujuo et en forte uida et en forte torneo estou agora, ca eu auía bõas maneyras et perdías todas, et aprendí outras per que ualuese senpre meos, que me f[ige] forte et esquiuo et apartadiço, et nõ quero ia que me falẽ. Mays, se falir, nõ faço sen

---

Cap. 268. 1: ms. abreviatura de tronou; RTC e HT a la rr. 2: KMP terçeyro; HT r. al t. 3: ms. ãa; RTC (e HT) et al t. 4: RTC (e HT) sol fuesse salido el. 5: RTC e HT de parte. 6: ms. sẽer; RTC quer. mientra uiuo fuesse (id. HT que el que q.). 6-7: RTC encomienda; HT acomienda. 7: AMS quiria sua; RTC f. toda su uol. (id. HT seru. del a todo su pl.). 7-8: KMP uonntade. 8: HT d. et mas. 9: RTC (e HT) respondio nada. 10: ms. deu (KMP deu; AMS dou); RTC (e HT) que el...pes. njn cat. 11: KMP entonçe; RTC e HT era muy ses. 12: RTC e HT q. el rrey..b. todo el pleito c. 13: AMS e KMP por; RTC e. ya non f. este; HT A. le sería biẽ firme. 14: ms. enuiou pera (AMS non corrixe); RTC embiolo; HT enbiolo p. Achilles quel. 15: AMS e KMP ueese.

Cap. 269. 1: KMP coytado; JC como; RTC e HT e. muy cuyt. 2: KMP per; RTC falta por el; HT falta m. por el. 3: RTC e HT mandadero...de amor. 4: RTC (e HT) fiz. de ssi et dez. 5: JC sóó; AMS e KMP soo; RTC so preso et cuyt. (id. HT et est.). 6: JC vivo...boas; RTC (e HT) Dios en f. uida uiuo et en f. t. et brauo en este que so agora. 7: ms. me fezo; AMS bõas mannas...por; JC aperdi; KMP por. 7-8: RTC (e HT) ualere menos siempre ca me fize esq. 8: RTC mas sin falla

rrazõ, ca me uençeu et me tẽ presso o amor, per tal força que bem me semella que aio perdudo o siso. Et sõo tornado sandeu, ca eu fuj amar en lugar hu nõ poso auer proueyto nẽ bẽ, pero si auerey; mays ¿cõmo o poderey auer? Ca, sen falla, eu me metí en grã loucura et bẽ ueio que, desque o mũdo fuj formado, nũca õme tã sandiament amou cõmo eu amey, nẽ amará ia mays. Et se agora podese seer que me ende eu podese quitar, seerme ya moy grã bẽ. Et ¿que proueyto me tẽ o que digo? Ca o amor tã natural cousa he que uençe o siso, et por ende nõ me ual contradizer, nẽ armas, nẽ ardimento, en tãto bẽ cõmo estou ualer tã pouco contra o amor. Mais se fuj ẽno mũdo ome a quen ualuese contra o amor siso ou ardimento ou ualentía, çertas nõ, ca nõ ualeu a Sansóm, nẽ a Salamõ, nẽ a Dauid, que forõ omes de grã siso et de grãd entendemento. Pois ¿que farey eu? Ca, se eu ensadesco ou sayo da carreyra ou da rrazõ, nõ poso y al fazer. Et nõ he marauilla, pois muytos de bom entendemento et de bõ siso sofrerõ outro tal cõmo eu et nõ se lle poderõ defender per força nẽ per bõo siso. Por ende, pois que y al nõ se pode fazer, a quequer que me ende aueña, cõuẽme a estar. Outrosí a catar et pensar maneyra cõmo cõpra o meu deseio. Et se en mj̃ á ualor ou esforço algũ ou siso ou entendemento, aqui cõuẽ que paresca, ca ẽno mũdo nõ á tã forte cousa nẽ tã esquiua que eu por esto nõ faça. Agora me desamẽ os que quiserẽ ou pusfaçẽ de mj̃, ca pois eles todos ouuerõ todo seu prazer et o que cobijsço, ¿que me ual esto a mj̃, pois que eu njhũa cousa nõ oyue? Et por ende, eu deuo a pensar en cõmo aia alegría et prazer. Et ¡que grã bẽ me auerría se me quisese amar Políçena! Entõçe sería eu rrico et sería o mellor dos mellores. Et esto nõ sería sen rrazõ, ca auería por amiga aquela que é señor da beldade et de todo bẽ, et en que eu ey todo meu bẽ et toda mĩa asperança et mĩa alegría et mĩa soúde, et en cuja mesura iaz todo meu bẽ et toda mĩa uentura, et que á mays que tódaslas outras que Deus ẽno mũdo fez en tallo et en beldade et en color et en tódaslas outras bondades, et por que me o amor tẽ tã coytado et tã amazelado, // et a que eu teño p(r)intada ẽno meu coraçõ, en guisa que, quando me dela acordo, a poucas que nõ ensandesco, et estou preste de perder a uida. Et dizeruos ey cõmo: muytas uezes tor-

fol. 111r

---

non; HT f. et mas sin falla nõ. 9: AMS rraçõ...preso...por; KMP por; RTC me priso (id. HT rr. et ca...f. biẽ). 10: AMS e KMP soo; JC sóó...fui; HT s. et ca. 11: JC como; RTC podre yo auer...m. a grand; HT aver et ca...m. a grãt. 12: JC fui...omen tã sandiamente a. como; HT l. et me veo. 13: ms. sẽer...sẽerme; RTC e HT me yo ende. 14: RTC bien que (id. HT que yo digo et ca). 15: RTC ual contra el seso njn armas njn fard. njn otro esfuerço ninguno. Val Dios, que confondimiento en tanto (HT seso ardimiẽto...n. et ual). 16: JC como...fui eno; HT a qui v. 18: JC omens; HT ent. et pues. 19: RTC de c. o de rrazon...faz. njn es; HT yo et ca sy ens. de c. o de rrazõ...f. nj̃ es. 20: JC soffrerõ...como; RTC de meior seso (id. HT de mejor ent.). 21: JC bóó; AMS e KMP por...por boo; RTC pues y; HT pues y quel nõ. 22: AMS aueña; RTC c. a parar et ot. a p. et cat. man.; HT a quiquier q. me av. cõu. partir et ot. a p. et c. man. 23: JC como...mĩ; HT valor alg. o s. o esf. o ent. 24: RTC (e HT) cosa tant fuerte. 25: JC quiseren...mĩ. 26: ms. oũuerõ...cobijsço; AMS nihũa; JC cubíísço...mĩ...nihũa; RTC (e HT) ou. su pl. et lo que cobdiçiaron que...yo ende njng. 27: JC como; KMP prazer (-de aquelo que cobijsço-) * Et; RTC oue? Por...deuo pensar...plazer de aquello que cobdiçio. Ay, Dios, que plazer et que grand bien (HT plaz. et alegria...pl. et que alegria me). 28: JC averra; HT est. yo çertas rrico sera el m. 29: RTC am. a aquella...de b. (id. HT r. et ca). 30: RTC en quien he yo todo; HT en quien he todo. 31: JC cuia. 31-32: KMP que a mays (-ual-) que; RTC uentura et que mas ual que; HT mj mesura et que mas ual que. 32: HT Dios fizo en talla et en el m. todo et en beltat. 33: RTC por quien me (id. HT manzillado). 34: AMS e JC pintada...gisa; KMP pintada; RTC en el cor.; HT pocas nõ. 35: JC como. 36: RTC e HT et otras. 37: KMP mundo; RTC e HT

no amarelo, et outras uezes en caentura, et (en) outras en grã friúra, et nõ acho conforto en cousa do mũdo que seia; et, sen falla, se me este mal muyto dura, pouco será a mĩa uida. Et ¿que he o que o amor de mĩ mays quer? Ca eu nõ rreçeo nada de quanto el quer, nẽ acha en mĩ nihũa mingua, pero fazme mal que nõ queda; et se cõmigo ueer a bõo conto, achará que nũca per mĩ perdeu nihũa cousa do seu dereyto. Et por ende lle rrogo que aia de mĩ merçee et que lle iasca en prazer que me faça algũ bẽ, cõmo soe fazer aos namorados contra as suas señoras. Et aquel señor que tẽ o mũdo en poder me faça oie taes nouas trager cõ que seia esforçado et nõ queixoso.

270

Cõmo o mãdadeyro d'Achilis chegou et lle djsso a rresposta que lle dera a rreyna

Iazendo asy Achiles coytado do amor, et falando cõsigo soo, chegou seu mandadeyro. Et quando o ueu entrar, ouuo cõ el grã prazer et grã pesar et grand alegria et grã pauor, ca esto cousa he de todos aqueles que tragem nouas de que nõ som çertos se será boas ou maas. Et logo lle preguntou que lle disese que rresposta achara. Et el contoulle moy bẽ todo, et nõ lle negou nada. Et dísolle a rresposta del rrey Príamos et as pusturas et os juramentos que lle quiriã fazer, et outrosy que lle quiriã que lles el fezese, et cõmo quiriã seer seguros et seguralo.

–Pois así he –diso o mesageyro–, pensade cõmo se a hoste uaa d'aquí. Et logo que esto aiades liurado, logo seredes entregado ẽna mays fremosa donzela que ẽno mũdo á; mais seede bẽ çerto que uosla nõ darã m[e]nos de se eles d'aquí partirẽ. Et deste pleito uos farã segurãça per aquela maneyra que uós entenderdes que mays seguro seredes.

271

Cõmo Achiles pensaua em fazer partyr os gregos de sobre Troya

Qvando Achiles oyo o mãdado que lle djso o mesageyro, cõmeçou de sosp(r)irar

poca sera. 38: JC mĩ. 39: ms. uẽer; JC mĩ; HT falla en nig. (sic). 40: AMS e KMP boo...por; JC bóó...mĩ...dereito; RTC (e HT) perdio por mj...de ssu. 41: ms. merçẽe; JC mĩ...como; RTC e HT et le. 43: RTC e HT que yo sea.

Cap. 270. 1: AMS diso. 3: ms. sõo; RTC e HT de amor. 5: RTC ca esta...que atienden n. (HT et ca esta). 6: ms. maas (o seg. a entreliñado); HT que dix. 7: RTC contogelo; HT gelo cõto todo muy biẽ et. 8: KMP lle el; RTC queria...que queria que le el (HT que el que fiz.). 9: ms. sẽer; RTC queria s. seguro (id. HT fiz. cõmo). 10: ms. uãa; RTC pensat et puñat en tal manera commo... aqui ca l.; HT et pues...p. et buscad en tal manera c. 11: HT esto sea libr. 12: HT a et mas...partir; RTC partir. 13: AMS por; KMP por...entender * des; RTC (e HT) ent. que uos ende mas.

Cap. 271. 1: AMS Achilis. 3: AMS diso...sospirar; KMP sospirar. 4: RTC et touosse muy

muy de coraçõ, et tornouse moyto alegre, pero cõ muy grã pensamento cõmo podería acabar o que lle demãdauã. Et tomou grand asperãça de o poder fazer. Et próuuolle muyto desta pleitesía. Mays, sen falla, o que lle demãdauã graue cousa era d'acabar, pero cõmeçarlo quiría en toda guisa ante que a manãa ueña. Et aquel día et aquela noyte lle fuj moy longo(s) et sofreu moyta coyta et muyto coydado. Et rreuolueuse dũ cabo et do outro pensa[n]do ou por qual engeño ou per qual siso poderia falar cõ os gregos en esta rrazóm.

272

Cõmo Achilis começou sua rrazõ cõ os gregos

Outro día de grã manãa fezo Achiles ajuntar tódoslos mellores da hoste: rreys et duques et condes et almirantes et tódoslos outros que erã prínçipes et coudillos. Et falarõ moyto et en moytos cõsellos et en muytas rrazões. Mays, quando el ueu que era tenpo, leuãtouse en pe et fuj moy bẽ ascoytado, ca era moy preçado et muy temudo. Et cõmeçou sua rrazõ per tal guisa, tã alta que tódoslo oyrõ:

–Señores, quérouos ora mostrar cõmo cada día morremos cõ pouco rrecado, tẽendo grã sobéruea et grã torto. Ja XXX[a] mill caualeyros, que erã muyto hurgullosos et de moy grã preço et leaes et ardidos, son mortos en esta demãda, et os feridos et malchagados nõ am conto. Et todos a esto uerremos ante que este rreyno seia cõquisto per força, se y outro cõsello nõ auemos. Et esto he grã dereyto, pojs que por pleito dũa moller leyxamos tãtas terras boas, hu uiujamos en grã uiço et en grã prazer, et que-
Fol.111v remos uiuer en guerra et en perígoo dos corpos. // Et ueede agora, senores: pasados son sete ãnos en que sofremos grã lazeyra et rreçebemos muytos dãnos. Et en todo este tenpo nõ pasamos hũa somana en que ouuesemos prazer, mays senpre afám et dãno; et, eynda cõ todo esto, nõ fazemos cousa que de contar seia, senõ [que] de cada día mĩguamos et meoscabamos muyto. Mays dũa cousa me marauillo, por que aquí á tãtos bõos caualeyros de grã siso et de grand entendemento et nõ tomã cõsello sobre este feyto, et en outra maneyra nõ querẽ tomar outro camjno se este nõ. Mais bẽ creo que nõ ueem

(tonosse?); HT tornose. 5: AMS grã. 6: RTC cosa es; HT p. et mas...c. es de demandar et mucho mas de ac. 7: AMS cõmecar lo...manaa uẽña; KMP manaa; RTC començarla ha en...que mañana; HT começarla ha en tal g. t. ante q. mañ. 8: AMS longas; KMP rreuolueu sse; RTC (e HT) luengo... reboluiasse del un. 9: ms. pensado; AMS e KMP por; RTC pensando en commo o; HT pensando cõmo o.

Cap. 272. 1: RTC Ach. mouio su r. a los g. (HT falta). 2: AMS e KMP manaa. 3: HT cond. et duq. 4: HT r. et mas. 5: HT esc. et ca. 6: AMS e KMP por; RTC e HT alto. 7: RTC e HT agora. 8: AMS teendo; KMP teendo...muytos; HT r. et ten. g. t. et sob. ya. 9: RTC prez; HT de grãt prez. 9-10: RTC feridos non; HT et las feridas nõ an cuẽta. 10: RTC u. en ante...r. assi sea; HT v. en ante...r. aqui sea. 11: AMS por; KMP por...pois; RTC auedes. 12: RTC b. do biuiriemos; HT do biuiemos en g. plaz. 13: ms. perigõo...uẽede; KMP señores. 14: HT en sofr. 15: ms. ouuesemos; RTC (e HT) t. una s. sola non p. en. 16: ms. senõ de (AMS e KMP non corrixen); RTC (e HT) sinon que de. 17: AMS e KMP boos. 17-18: HT ay t. cau. b. et de g. s. 18: RTC e HT fecho en. 19: ms. uẽem;

esto que eu ueio, ca esto he hũa rrazõ de grã destruimẽto. Et dizeruos ey cõmo: aquí 20
som ajuntados os de Europa et os d'África et outros muytos d'alende os portos de Salamina, todos bẽ guisados. Et somos aquí ajuntados pera rreçeber morte et pera al nõ. Et desque õme ẽno mũdo naçeu, nũca ueu tal loucura tã desguisada, ca este [he] grã mal siso et grã maauentura per que todos así moyramos por hũa moller. Et, senores, ¿que nos dá a nós se Paris tomou seu cánbea por sua tía Ansíona, que lle os gregos am tomada 25
et que moytas uezes demãdarõ? Et se el esta tomou por ende, ¿qual he o dãno ou a onta que se ende sigue ao noso linagẽ ou a nós? Ca ia aquí somos maltreytos et perdudos de moytos bõos rreys et duques preçados que ia sobre este feyto som mortos. Et eu bẽ çerto sõo que nós nos coñosçeremos por loucos quando formos acordados cõ mayor perda que aquela que rreçebemos. Por ende bẽ uoslo diría et bẽ me semellaría tenpo 30
que nos tornasemos d'aquí pera nosas terras et leyxasemos esta perfía, que fuj cõmeçada sandiament por nada, et que nos partisemos desta lazeyra et nos tornasemos aas terras uiçosas en que naçemos. Et uiueremos y rricos et bẽ andantes, sequer [ueeremos] nosos amigos et nosos parentes et nosas cõpañas, que por nós am grã coyta et grã pessar. Et moytas molleres de noso linagẽ, tías et yrmaas et sobrinas et outras muytas donzelas, 35
será per nós casadas et acõselladas, et moyto lles he mester a nossa yda. Et bẽ uos digo que, ante eu quero seer mãso ou forte caualeyro ẽna mĩa terra, ca nõ ẽna onde nõ sõo natural. Et bẽ sey que, quando nos d'aquí partirmos, nõ yrá nihũ que nõ uaa perdidoso de parẽt ou d'amigo. Et, sen falla, se õme faz algũ pouco rrecado et se del parte, ia que entende o dãno en sua fazenda, teño que faz y de sua prol. Mais tãto uos digo d'Achiles 40
que, des oiemays, nõ enlaçará y elmo, nẽ uestirá loriga, nẽ se trameterá ende mays deste pouco siso et desta loucura. Et quen se desto doer, uaa aa batalla et ferirá ou será ferido, et cõbátase pera seer y morto ou ferido, ca eu uos digo, sem mentir, que outro derribará aló, et outro ferir[á] ou será ferido ou ardido ou couardo, et outro será y preso ou chagado, ca eu ia asaz aprendj́ da lazeyra et do mal. Et des oiemays nõ quero que me njhũ 45
feyra, nẽ o quero ferir, mays quérome yr en paz pera mĩa terra. Et Menalao pode achar outras donas mays fremosas et de grã guisa, et delas todas escolla a de que se mais pagar, et quítese desta, ca nũca a tẽ d'auer en quanto rrey Príamos for uiuo. Et outro será o que lle cõquejra esta, ca eu nõ. Et sabede que ia, mentre eu uiuer, nẽ meu caualeyro, nẽ meu uasalo, nũca y mais tẽ de fazer. Agora me rretraya quen quiser deste pleito ou 50
me teña por louco, ca por todo esto nõ daría nada.

RTC man. njn q. (id. HT synõ este et mas). 20: KMP ca esta; RTC ca esta; HT veo et ca esta. 21: HT de all. de los; RTF Salenique. 22: RTC ay. todos p. (id. HT, falta desde rresçebir). 23: ms. este grã; KMP des(-a-)guisada (AMS non corrixe); RTC desde que...locura njn soberuia tan d. ca este es grand. 24: ms. mãa uentura; AMS por; KMP por...señores; RTC m. uent. en que. 25: RTC cambio. 26: KMP demãdaro; RTC daño o la desonrra o la onta. 28: AMS e KMP boos; RTC este pleito. 29: AMS soo; KMP soo...cõnosçeremos; RTC coñ. et nos ternemos por. 30: RTC et me. 31: AMS e KMP porfia. 33: ms. sequer nosos (AMS e KMP non corrixen); RTC rricos et onrrados et b. a. siq. ueremos n. 35: KMP tias y yrmaas. 36: AMS por...a uossa; KMP por. 37: ms. sẽer; AMS soo; KMP ẽna (-terra-) onde nõ soo; RTC tierra que en la tierra estraña, ca yo siempre meior querre la mj tierra que la de que non so. 38: ms. uãa. 41: RTC desde...enl. yelmo...entremetera mas. 42: ms. uãa; RTC seso njn desta...se deste pleito doliere. 43: ms. sẽer; RTC m. o llagado ca. 44: ms. ferirã (así en AMS e KMP); RTC otro ferra o. 45: KMP chagado (-ca eu nõ-) ca eu; RTC llagado o muerto ca yo non. Assaz apr. ya de l. et de mal et desde. 46: RTC tierra si podiere et. 47: KMP escolla-a; RTC otras muchas d. fermosas...esc. la que. 48: KMP foy uiuo; RTC q. el rrey. 49: KMP cõ-queira; RTC conquerira.

273

Cõmo el rrey Toas rrespondeu

Pois que Achiles ouuo sua rrazõ acabada, el rrey Toas rrespondeu primeyrament. Et diso asy:

—¿Que [he] esso, caualeyro? ¿Que coydades? Dizeruos ey, sem falla, nós uos //
Fol. 112r soyamos tẽer por muy bõo caualeyro et muyto ardido et muy leal. Et se me Deus ajude, 5
uós perdestes agora bõo calar; et tal paráuoa cõmo aquesta nõ deuera de seyr da uosa boca, nẽ deuerades de dizer nẽ cõsintir cousa que se uos tornase en ponto de desonrra. Et uós sodes onrrado entre tódoslos onrrados, et preçado sobre tódoslos preçados. Et por Deus, señor, nõ queirades abayxar nẽ seer de maa barata d[o] bõ prez que uos Deus dou, ca ia eu uj moytos caualeyros que gãanarõ grã prez et grand onrra et despois enpeo- 10
rarõ tãto que tornarõ a grand onta et a escarno, et sua fim fuj muy ujl. Mays hũa cousa uos quero pregũtar, et rrógouos que me digades quanto á que cõmeçastes a adeujnar, ca uós nũca esto ouuestes por manneyra. Et, por Deus, moyto uos acoytastes et cõmeçásteslo muy çedo, ca en toda a hoste nõ á tã bõo õme que disese o que uós ora disestes que lle uós y nõ deuesedes trauar et esquiuar moyto tal rrazõ, et tẽerlo ende por couardo 15
et por áuol et por ujl et por sen siso. Et este cõsello fora mellor ẽno cõmeço, que nõ agora, et tardastes cõ el muyto. Et dizeruos ey cõmo: estes senores som aquí ajuntados grã tenpo á et grã sazõ por tomar esta uila et porla queimar et porla destroyr. Et esto, se fuj loucura ou nõ, nós ja y feyto auemos todo noso poder, et cõbatémosnos cõ eles, et p[er]demos ia y muyta gente de rreys et de duques et de caualeyros, bẽ çem mill ou 20
mays; pero asy os auemos acoytados et gastados que nõ am de sy cõsello. Et tollémoslles ia as rrendas et os portos, en guysa que nõ poden auer çeuada nẽ tri(i)jgo nẽ carne nẽ fariña nẽ vjño, tã grandes dãnos rreçebẽ ia de nós que seu pleito nõ ual contra nós nada. Et o seu poder cada uez ia mĩjgua, mays pero eynda tãto nõ auemos feyto per que nos d'aquí possamos partir cõ nosa honrra et leyxar este ffeyto tã grande que tẽemos cõ- 25
meçado tã [ui]lment cõmo agora disestes et cõsellastes a todos. Et se o fazemos nõ podería al seer, senõ vijnrnos ende grã mal et grã desonrra. Et, parlos dioses en que eu creo, ante aquí quiría seer morto ou çerto de nũca ueer mĩa terra que me partir d'aquí

Cap. 273. 2: ms. oũuo; KMP prim(-ey-)rament. 4: ms. que esso (AMS non corrixe); KMP que (-he-) esso...coydades (-dizer-)? dizer uos; RTC que esso cau. ¿que c. dezir? sin falla. 5: AMS e KMP teer...boo. 6: AMS e KMP boo; RTC c. esta non d. s. 7: RTC deu. dezir. 8: RTC des. ca uos s. o. sobre todos los...sobre los pr. 7-9: AMS desonrra et señor (salto). 9: ms. sẽer de mãa b. de bõ; KMP abayxar (-uosa alteza-) nẽ; RTC abaxar uuestra alteza njn...del buen. 10: AMS e KMP gaanarõ. 11: RTC et esc. et la su. 12: KMP digades (-ende a uerdade-), ¿quanto; RTC dig. ende uerdat quanto. 13: ms. oũuestes; AMS manña; RTC par dios. 14: KMP boo; RTC agora. 15: AMS rraçõ et teer lo; KMP teerlo. 17: AMS e KMP señores. 18: RTC tiempo et...et quemarla et destruyrla. 20: ms. pdemos; AMS perdemos; RTC perdimos y. 21: RTC au. ya ac. 22: AMS e KMP trijgo. 23: RTC uino et tant. 24: AMS seo...por; KMP por; RTC uez mengua...au. nos fecho. 25: AMS feyto... teemos; KMP teemos; RTC fecho grande. 26: ms. lealment (AMS e KMP non corrixen); RTC tant uilmente commo...fiziessemos. 27: ms. sẽer; AMS vijnr nos; KMP vijnr-nos; RTC p. y al. 28: ms.

fogindo, uergonoso et uençudo. Et demais, ¿cõmo queredes que leyxemos tãtas perdas que auemos rreçebudas deles, ssen tomar deles uingança? Seede bem çerto que, ante ssesaenta mill caualeyros ardidos et hurgullosos et guerreyros sofrerã moyta coyta et muyto affám, que se assy partã d'aquí, sen tomar deles uingança, et que ante seiamos mortos ou pressos, ou os de dentro serã metudos en tal cõfussyón que pera senpre lles dure, ante que fog(u)ir pera nossa terra, por muy bõa nẽ por uiçossa que ela sseia; ca eynda nós nõ estamos tã maltreytos porque assy deuamos a ffogir, nẽ fazer en guissa que assy seiamos pusfaçados, et que esto depois seia rretraúdo a nosos fillos. Et os dioses, porla sua merçee, guardẽ et mãtenã estes senores que aquí ssom et suas cõpañas. Et uós, don Achiles, se uos praz, nõ disestes agora bẽ. Et mais uos digo: este affám tã grand a que nós nos tomamos, nõ o tomamos por Menalao, nẽ por Elena, mays cõmeçámoslo por gãanar mais prez et honrra, assy cõmo fezerõ nosos anteçessores, per que ualuerõ mais. Et nós assy faremos en toda guissa et nõ nos partiremos d'aquí sen uitoria, en guissa que ssenpre de nós falẽ et sseiamos senpre temudos et rreçeados. Et, sen falla, [de] quanto aquí disestes, seredes moy pusfaçado, se per uentura a gent o soubese, ca o disestes çientment.

274

Cõmo o duc de Atonas rrespõdeu ao que Achiles auya dito //

Fol. 112v Qvando el rrey Toas ouuo sua rrazõ acabada, o duc de Atenas cõmeçou hũ pouco a sorrijr. Et el tijna uestida hũa capa de féuera tinta en graa. Et deytou o capeyrote atrás et bayxou hũ pouco o rrostro. Et era ferament sanudo do que Achiles disera, et téuollo por grã torpidade et por grã folía. Et diso assy alta uoz, que tódoslo(s) oyrom:

–Semella agora que se nos uay chegando cõmo posamos cõquerer a nossos ẽemigos; mays, parlos dioses que ẽnos çeos som, se quantos á ẽna hoste loasen esta rrazõ et este cõsello, et se outorgasem que nos d'aquí partisemos sen algũas bõas pleytesías, taes de que nós ficasemos onrrados et pagados, eu ante quiría seer espedaçado et desnenbrado ca sseer en este cõsello, nẽ o outorgar. Et fáçome marauillado onde seyo tal rrecado et tal siso et tal paráuoa, et por quanto quirría oyr tanger õme enpús de ssy cornos et braados et gritos et apupos et asoujos leuantados. Sen falla, este cõsello he m[a]o et

sẽer...uẽer; RTC querria. 29: AMS demays. 30: ms. sẽede; RTC reç. sin. 32: RTC tomar ende ueng. 33: KMP cõfusyon; RTC d. sean met. 34: AMS fogir; RTC dure que. 35: RTC deu. fuyr. 36: RTC et esto. 37: ms. merçẽe; KMP mãteñã...señores; AMS conpãnas. 38: RTC bien mas. 39: AMS uos nos. 40: AMS gaanar...nossos antecessores por; KMP gaanar...por; RTC g. mayor frez. 42: ms. falla quanto (AMS e KMP non corrixen); RTC falla de q. 43: AMS e KMP por.

Cap. 274. 1: RTC Atenas. 2: AMS Achilis. 3: ms. oũuo; KMP quando. 4: ms. sorrijr; AMS a so Rijr...tijna; KMP a se rrijr...tijña; RTC de seda t.; RTF un drap en graine. 5: AMS touollo. 6: RTC assi a alta...todos lo. 7: RTC ua muy bien llegando...conq. nuestros. 7-8: AMS e KMP eemigos. 8: RTC en el çielo. 10: ms. sẽer; RTC f. pag. et onrr. en ante querria. 11: ms. sẽer; RTC desm. que s. en tal cons. 12: RTC seso o tal. 13: ms. mão; AMS mão; KMP mao. 14: AMS uergonçoso; RTC

astroso et uergonçosso, et será grand abayxamento et grã cõfondemento a todos. Et se o soubesem os da çidade, nõ daria por nós nada. Et se o agora outro disese, nõ sería tã mal. Et eu bem sey que tãtos bõos rreys et duques et condes cõmo aquí estám, ante quiríã aquí seer mortos ou presos ca se d'aquí yr assy enuergonçados. Et por ende en toda guisa cõuẽ que esta obra aia algũa fim. Et nihũ õme nõ deue auer pauor nẽ temer morte por tal d'esquiuar dessonrra. Mays nós façamos hũa cousa: a trégoa sáenos cras et, se nos ouuermos d'ir, ante cõuém que nos espidamos deles et que aiamos cõ eles justas cõ lanças et cõ espadas, en maneyra que os feyramos; et, en feríndoos, espidámosnos deles. Et pois que forẽ fora da çidade, aly farã toda nossa uoontade et quanto nós mãdarmos, muyto mays de quanto nós coydamos. Et façamos en guisa que este pleito que aia acabamento que deue a auer. Et en tal maneyra os cometamos que nõ aia y mĩgua njhũa do que ssoya, nẽ abayxemos nada do que lles soyamos fazer.

275

Cõmo tódolos gregos outorgarõ que estouesẽ ẽna cerqua contra uõtade de Achilis

Tódoslos mays que en aquel cõssello sijam rresponderõ que o duc de Atenas disera bẽ et que era bõo cõsello, et todos acordarõ en aquisto, cõmoquer que algũus al touessen ẽno coraçõ. Desí acollérõse aas tendas, dando grandes uozes et fazendo grã rroydo entre sy, et bẽ ouuerõ todos en que falar. Mais Achiles ben ouuo en que pensar, et nihũ nõ lle pregũtou se el deste pleito fora sañudo, ca bẽ lle paresçía ẽno rrostro. Et nõ fuj y nihũ que lle ousase falar, tãto o uijam de m[a]o cõtenẽt.

276

Cõmo Achilis defendeu a suas cõpañas que nõ ffosem aa batalla

Qvando Achiles ueu que assy os gregos despreçauã seu cõssello, ouuo ende tã grã

---

seria. 15: RTC si ag. alguno otro lo dix. 16: AMS boos; KMP boos...estam (-ajuntados-) ante; RTC aqui son ayuntados que ante querrian. 17: ms. sẽer; RTC pr. que se daqui assi yr. 19: AMS desonrra. 20: ms. oũuermos. 21: ms. ferindõos. 22: ms. uõontade; RTC fueren salidos de la ç.; HT (reaparece en çibdat) ally faremos uuestra vol. et q. uos mandaredes. 23: RTC pl. aya el ac. (id. HT uos cuydades). 24: KMP njhũa; RTC deue auer (id. HT acometamos).

Cap. 275. 1: RTC e HT en su ç. 2: KMP çerqua c. u(-o-)õtade; RTC c. la uol. (HT contra u. de A. falta). 3: ms. sijam. 4: AMS e KMP boo...alguus; RTC bien que. 5: ms. ãas. 6: ms. oũuerõ... oũuo; AMS mãis; RTC bien auya en; HT f. et mas A. b. auia en. 8: ms. uijam de mão; AMS mão; KMP mao.

Cap. 276. 3: ms. oũuo; KMP quando...cõsello; RTC que los gr. assi desp. (id. HT c. et ovo).

saña que esto era hũa grã marauilla. Et logo, sen deteemento nihũ, fezo chamar seus uasalos, et dísolles assy:

—Amigos, eu uos cõssello et mãdo et defendo que por nihũa maneyra nõ tomedes armas, nẽ uaades aa batalla, se amades uossas ujdas. Et sabede que nõ me praz, nẽ he mĩa uoontade de mais ajudar aos gregos, nẽ lles demos acorro, pois seyrõ de meu cõssello et me tã mal gradeçerõ meu cõsello et meu affám que por eles leuey, sete ãnos son pasados, et grandes perdas et grandes dãnos que por eles rreçebj. Et des oiemays lles darey a entender se lles fazía ajuda ou se me achará en mj̃goa. Et des aquí endeante nõ terrey cõ eles, eu nẽ uasalo nẽ amigo que eu aia. Et ante passará dous ãnos que me ouçã chamar
Fol. 113r mĩa sina en sua batalla. Et ante // deles será vijnt mill mortos que lles eu uaa acorrer. Et quen quiser sobéruea ou maauentura acha(a)rla á, ca esto he grã dereyto. Et agora pareçerã quantos cõsellos lles eu daua, ou se lles prestaua algũa cousa, ou se deuía a cõsentir en meu rrogo. Et des oiemays aló aiã seu pleito et sua batalla sen nós. Et quantos me bẽ queredes, todos me guardade de fazer mal a troyaos. Et se algũ for ousado, que queira yr cõtra meu defendemento, juro aos dioses que nũca ia mais seia meu uasalo, nẽ meu amigo, nẽ auerá de mj̃ bẽ; et, se poder, eu me vingarey del.

277

Cõmo os gregos pusfacauã de Achilis porlo que disera

Pois que Achiles fezo seu defendemento, cõmo uos ey cõtado, toda a gent pusfacaua ende muyto, et todas suas cõpañas forõ ende moy sanudos et muy tristes. Et queixáuãse muyto porque nõ ousauã tomar armas, et tijnãse por malaontados et por maltreytos. Mais seu señor nõ daua por ende nada, nẽ se sentía pouco nẽ moyto do posfaço que del pusfaçauã, ca esto lle fazía (lle fazía) fazer o amor, que faz perder mesura et amor et siso et rrazõ; ca o amor nõ guarda dereyto nẽ nobleza nẽ proeza nẽ fidalgía, ca nũca fuj ẽno mũdo, nẽ será, quen ouuese siso contra o amor. Et bẽ se deue a entender en el rrey Salamõ, que fuj o mays sesuso de tódoslos outros que ẽno mũdo forõ; pero contra o amor pouco lle prestou seu siso. Et asy faz a tódoslos outros que tẽ en seu poder. Et Achiles por amor se quitou d'armas, nõ catando o posfaço de suas cõpañas, nẽ dos outros.

4: HT seria...det. alguno f. 7: ms. uãades ãa; RTC uidas ca s.; HT u. et ca s. 8: ms. uõontade; RTC de nos ayudar...les daremos ac.; HT de les ayudar...les daremos. 9: RTC grad. mj affan (id. HT años pas.). 10: RTC de oymas. 11: RTC fall. mengua ca daqui adelante (HT m. et de aqui). 12: RTC que oyan (id. HT uas. mj am.). 13: ms. vĩjnt...uãa. 14: ms. mãa u. achaarlãa; RTC fallarla ha; HT fallarla ha et ca. 15: RTC (e HT) pareçera quales conseios...prest. en alguna...deuieran cons. 16: RTC cons. mj...de oymas...nos et yo deffiendo que ninguno de uos non uaya alla et q. (HT des...nĩg. dellos nõ). 17: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC (e HT) todos uos guardat. 18: RTC sera; HT n. sera mas mj.

Cap. 277. 1: AMS pusfaçauã; KMP pusfaçauã...per lo; HT cõmo porf. 2-3: AMS e KMP pusfaçaua. 3: HT sañudas. 4: KMP tijñã se; HT et malt. 6: KMP (lle fazia) (-fazer-) o; AMS non indica a repetición; RTC q. del fazian ca...fazer amor (HT fazia et ca). 6-7: RTC (e HT) perder seso et mes. et razon. 7: RTC der. njn rrazon njn nob. (id. HT et ca...fid. et ca). 8: ms. oũuese; RTC (e HT) deue ent. 9: RTC e HT fue mas. 10: RTC falta desde tiene. 11: HT cat. a porf. de las sus.

278

Agora leyxa o conto a falar d'Achilis et torna a contar da onzena batalla

Ovtro día de manãa, pois que as trégoas seyrõ, forõ todos muy bẽ armados. Et leuauã todos en suas lanças pendões laurados a seus sinaes. Et uestíã suas lorigas moy boas et muy brancas et muy lauadas, et enlaçauã seus elmos bẽ bronidos, et çingíã suas espadas, et tomauã seus escudos de muytas maneyras, et tã fremosas erã que fazíã esclareçer a manãa arredor de sy per u yam. Et depois que forõ bẽ guisados, et suas azes bẽ enderençadas, Palomades, que auja gram sabor de maltrager seus ẽemigos et de lles fazer dãno, fezo as azes mouer contra a çidade, et chegárõse a çerca das barreyras.

Et da outra parte seyamse os troyãos, tã bẽ guisados de batalla et tã bẽ gornidos que mellor nõ poderíã, ca eles tragíã suas lorigas moy boas et muy preçadas, et uĩjnam gornidos de gornimentos muy rricos et muy nobles, et tragíã suas cuberturas tendudas et seus pendões de seus sin[a]es, cada hũ de qual guissa era. Et yan todos tã aujuados de batalla que o día d'oie cõuẽ que seia entre eles grã perda et grã dãno. Et por çerto, assy fuj, segũdo que oyredes ante da fim da batalla, ca as azes erã muy grandes, tã bẽ dũa parte cõmo da outra, et os caualeyros uĩjnã todos muy sanudos, pero muy calados. Et os caualos fazíã tã grã rroydo per u yam que a terra estremeçía so seus pees. Et tã grand era a uolta et o sõo das tronpas et dos anafijs et das bozinas et o estroydo dos pees dos caualos que os uales et os outeyros et as casas et as torres rretjníã et rresoauã muy fortemẽt.

279

Cõmo a batalla fuy juntada

Poys que todos forõ juntados ẽno canpo, leyxarõ correr os caualos contra sy, et fórõse ferir tã fortement que esto era hũa grã marauilla. Et as seetas se lançauã, tãtas
Fol. 113v d'ánbaslas partes, que aduro poderiades ueer o ayre. Et // os caualeyros justarõ muy bẽ d'ánbaslas partes. Et aly forõ bayxados bẽ mill pendões, que forõ banados en sange ante que os leuãtasem. Et aly se juntou hũ torneo tã mortal et tã esquiuo et tã sen

---

Cap. 278. 1: ms. abreviatura de trona; HT c. de f. de A. por la onz. 2: AMS e KMP outro... manaa; HT dia mañana...arm. leu. 4: AMS cingiã; HT buenas et m. lauadas. 5: HT fermosos. 6: AMS e KMP manaa...por; HT aderredor. 7: AMS e KMP eemigos. 8: HT f. grãt daño et fizo...llegarõ çerca las b. 9: HT saliã. 10: AMS uijnam; KMP uijñam; HT p. et ca. 12: ms. sinães; AMS sinães... guisa...auiuados; KMP sĩnaes...aujados; HT cada qual de qual g. las auia et. 13: ms. dia entreliñado. 14: HT seg. oyredes...bat. et ca...gr. et rricas tã. 15: AMS uijnã; KMP uijñã; HT de la vna. 15-16: HT caualleros faziã tan. 16: ms. pẽes; AMS e KMP por; HT entremeçiã. 17: ms. anafijs; AMS e KMP soo; HT sonido...et estruendos. 18: ms. pẽes; KMP rretiniã; HT oteros et los muros rret. 19: HT fuert. que era grãt marauilla.

Cap. 279. 2: HT ayũtados. 3: ms. sẽetas. 4: ms. uẽer; HT justauã. 5: HT biẽ et ally. 6: KMP

piadade que en pouca d'ora forõ quebrantadas moytas lanças et fendudos muytos escudos. Et forõ y muytos mortos et derribados et malchagados.

En esta batalla, hu era a mayor presa, estaua el rrey Tesus, que era señor dos de Eressa, et era muy bõ caualeyro et muy brauo en armas et muyto hurgulloso. Et estauã cõ el todos os de Eressa, onde el era rrey, et cõbatíãse moy bẽ a marauilla, et fazíã grã dãno aos da çidade. Quando el rrey Deyfebus ueu o grã dãno que el rrey Tessus fazía, meteu mão aa espada et fujo ferir per çima do elmo. Et deulle tres colpes tã grandes et tã esquiuos que lle fendeu o elmo et dou cõ el do caualo en terra. Et tomoulle o caualo, et chamou sua sina a grandes uozes, et chegoulle y logo.

Outrosy os troiãos chegarõ logo aly muy brauos, et tã sanudament forõ ferir ẽnos gregos que os fezerõ fazer afora et mudar d'aly. Et daquela uez uençerõ sete azes. Et fezérõlles tornar as espaldas mal seu grado, en guisa que nõ ouuo y nihũ que sabor ouuese d'estar y mais, nẽ endurar a batalla. Et o acalço fuy y tã perigooso que nõ á õme que o podese osmar os mortos que y ficarõ.

Et yndo assy os gregos uençudos, chegou Palomades et Diomedes, et tragíã cõsigo vijnte mill caualeyros de seus uasalos. Et enbraçarõ os escudos, et abayxarõ as lanças, et forõ ferir ẽnos troyaos. Et tã grand era a uolta et o rroydo que fazíã as lanças aly hu se ferían que o oyríã mays dũa légoa. Et alí ueeriades ferros et fustes et pendões entrar perlos caualos et perlos escudos et perlas lorigas et perlos corp[o]s de muytos bõos caualeyros, francos et hurgullosos. Et o torneo fuj alj ferido atã sem piadade que nõ auía caualeyro tã franco nẽ tã ualent que se soubese cõsellar, que muyto nõ ouuese de dultar en sua fazenda. Et aquel que quiría dar colpe ou fazer ualentía, bẽ rreçebía sete por hũ. Et os couardos forõ en este lugar muy coytados et muy apresurados, mays aqueles que erã ualentes et ardidos fazíã departir as grandes presas et rretinir as espadas per çima dos elmos.

Entonçe forõ os gregos tã bẽ acorrudos que os troyãos nõ poderõ yr mais depús eles en alcanço, mais justauã et cõbatíãse de moytas partes, et era a presa moy grand. El rrey Talamõ chegou y muy brauo, cõ sua espada ẽna mão, et chegouse aos fillos del rrey Príamos quanto el mais podo, et uendeulles seu linage o mais caro que podía. Et bẽ se lles mostraua brauo ẽemigo, ca logo y deu a hũ deles, ao que dizíã Tinçiliéns, hũa espadada tã grand que lle fezo perder o braço dereyto, en maneyra que nõ ouuo poder despois de se del ajudar, nẽ tomar lança ẽna mão. Et este Tinçiliéns fillo era del rrey Príamo et de hũa dõna.

Quando esto ueu Deyfebus, seu yrmão, ouuo ende tã grã pessar que mayor nõ

---

leuãtasen; HT los leuasen et...ayũto. 8: HT muchos derr. et m. et mal llag. 9: KMP Tes(-e-)us; HT et en e. b. ally do auia la...Rresus; RTF Resa. 10: HT Aresa; RTF Aresse. 11: HT el los de Aresa... era et. 12: KMP Tess(-e-)us; HT quando Deyfebus...Rresus. 13: AMS e KMP por. 15: HT llamo su señor a...llego y. 16: KMP brauos * tã; HT luego y muy. 18: ms. oũuese; KMP fezerõ lle. 19: ms. perigõoso; HT fue tã...que pud. 20: HT y fuerõ. 22: ms. os entreliñado; KMP vijnt. 23: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os. 24: AMS e KMP por los. 25: ms. corps; KMP por los...por las...por los... boos (id. AMS corpos); HT cuerpos. 26: HT tã...auia y cau. 27: ms. oũuese; HT acõsejar et que. 29: AMS lugãr; HT et mal apres. et mas. 30: AMS e KMP por; HT pr. et dandoles cõ las esp. 31: HT mas enpos. 32: HT conb. amas las p. 33: HT g. et el...y cõ...mano muy brauo et. 34: HT vendia su. 35: AMS eemigo; KMP eemigo...Çinçiliens; HT en. et luego...al vno...Çíçiles; RTF Sicilien. 36: ms. oũuo; HT b. diestro en...ovo y p. 37: KMP Çinçiliens; HT en mano...Çíçiles era f. 39: ms.

podería, et auja grã uoontade de o vengar, se podese. Et quando ueu tenpo et ora, fereu o cauallo das esporas, et enbraçou o escudo, et abayxou a lança, et fuy ferir al rrey Talamõ, tã brauament et tã sen piadade, que o escudo et o braço lle chegou aas espádoas, et bẽ sõo eu çerto que [de] grã colpe lle escapou, se desta esca- // par. Et ao enpuxar, derribou en terra a el et a seu caualo rruço, que era de Frandes, da uila de Rroã. Pois que esto ouuo feyto, meteu mão aa espada, et deulle taes colpes esquiuos per çima do elmo. Et cõ grã saña dísolle assy:

Fol. 114r

—¿Coydades d'abayxar et deserdar noso linage? Deus mãde que, ante que a noyte seia, uaades d'aquí cõ tal ferida que façã por uós doo todos os da uosa parte.

Aquela uez auía Deyfebus ben vingado a seu yrmão, se nõ fora o duc de Atenas, que chegou moyto ag(u)ina a aquel lugar en çima dũ caualo d'Arangóm bayo, muy fremoso, et seu escudo ẽno braço, que era da obra de Saragoça. Et quando ueu el rrey Talamõ chagado et derribado do caualo, ouuo ende grã pesar. Et logo, sen detẽemento, fuj ferir a Deyfebus, a todo seu poder, per çima do escudo, en que tragía p(r)intado hũ leóm d'ouro et o canpo uermello, et tã brauament o fereu que Deyfebus senteu pasar o pendóm per a par do peyto. Et caualeyros gregos chegarõ logo aly, et apresurárõno en tal guisa que o derribarõ do caualo entre sy. Et muytos deles se chegauã aly porlo prender, et outros porlo defender.

Et en este lugar forõ dados muy grandes colpes et desmesurados, et feytas moytas caualarías sinaladas, ca logo entonçe y chegou Paris et Troilo et Eneas et Polidamas. Et aly ouuo moytas feridas et mortos muytos caualeyros, os hũus porlo prender et outros porlo defender. Et aly fuj Deyfebus en grand afronta et en grã quebranto, ca tãto nõ podíã puñar troyãos que o fezesen caualgar, nẽ o podesen arredar da presa, ca os gregos o puxauã das lanças, et todauja o fazíã caer de dentes. Et muytas uezes caya éntrelos caualos, que adur se podía leuãtar. Et tã coytado fuj aly et tã quebrantado que nõ coydou a escapar. Et os caualos pasauã per sobr'el, que o quebrantauã moyto, tãto que o sange lle saya per çima das mallas da loriga et perla gargãta. Et esto durou moy grã peça, pero os troyãos tãto fezerõ que o tirarõ da presa. Et el caualgou ẽno caualo que tomara a el rrey de Aressa. Et pois fuj cobrado ẽno caualo, tornou ao torneo, tã brauo et tã sañudo que esto era hũa grã marauilla. Et meteu mão aa espada et fuj ferir ẽnos gregos. Et fazíalles conprar moy caro o mal que lle auíã feyto. Et os gregos se sintíã moyto ende.

---

oũuo; HT et quando...ouo tan. 40: AMS uengar. 41: HT esc. et enbraço la lãça...el rrey. 42: HT llego cõ las esp. 43: ms. que grã; AMS e KMP (non corrixen) soo; HT que de grãt golpe le escapa sy deste esc. et al puxar. 44: ms. rroã/rreã? ; AMS rrẽa; KMP Rroã; HT derribolo...de ujlla Rrohã; RTF Roaise. 45: ms. oũuo; AMS e KMP por; HT diol grandes golpes et esq. 46: HT dixo. 47: HT cuyd. abaxar...l. et Dios m. ante. 48: ms. dõo; HT de u. 49: HT ouiera...veng. su...fuera por el. 50: AMS agina. 50-51: HT Aragõ que era uayo muy noble et; RTF Aragon. 52: AMS de teemento; KMP de-teemento. 53: AMS e KMP por...pintado; HT D. de todo. 55: AMS e KMP por; HT pend. par a par...luego y et. 56: HT ap. de tal...et ally lleg. m. dellos por lo. 58: HT dados muchos g. et esquiuos et desm. 59: HT cau. et señaladas...y est. 60: ms. oũuo; AMS e KMP huus; HT Pol. por lo librar et a. o. grandes fer. et m. de muchos c. buenos los...et los o. 61: AMS fuy; HT af. et en grãt peligro et ca. 62: HT p. et ca. 63: HT g. los puxauã...et cada vez lo faziã. 65: AMS e KMP por; HT c. esc. et ca los c. pas. sobr'el. 66: AMS e KMP por...por la; HT de las sortijas de la...las gargãtas. 67: KMP troyãos fezerõ; HT p. et mas pero los t. esforcarõ t. que...et caualgo. 68: HT torno tã. 70: HT fecho

Et a batalla fuj en este día tã perfiada et tã mortal que nõ á õme tã sen medo que ende espanto nõ tomase. Estando a batalla en tal paso cõmo auedes oydo, Palomades fazía toda sua puña cõmo fezese a troyaos leyxar o cãpo et mouer contra as barreyras. Et nomeáuase muytas uezes en ferindo, et rrogaua moytas uezes aos seus que lle aju- 75
Fol. 114v dasem moy bem. //.Et fezo tãto aquel día et de bõas caualarías que dereyto he d'auer ende bõo prez. Et quando o ueu Deyfebus, leyxouse yr a el, et fujo ferir tã rrégeo da lança que o abayxou, en guissa que, a poucas, nõ ffuj ferir en terra do caualo. Mais Palomades, cõmo era bõo caualleyro, ffuyo fferir tã sanudament que lle falsou o escudo et a loriga, et meteulle a lança perlo costado, et quebrantou a lança en el, de guisa 80
que hũ pedaço dela lle ficou ẽno corpo. ¡Ay, Deus, que maas nouas yrã a seu padre et a ssua madre et a seus yrmãos et a sseus amigos!

Daqueste colpe pessou moyto a troyaos, et cõmeçarõ de fazer grã doo. Et Paris tornou aly et tiroo da presa. Et algũus dizíã que nõ morrería, mais, sen falla, el foj morto, quando o trançóm da lança fuy fora del. Et Paris tã grã doo et tã grã pessar auja del 85
que se quisera matar cõ ssua espada, et cayo amortezido, et rronpía seus pãnos, et depenaua seus cabelos, et espedaçáuase todo cõ suas mãos, et maldizía os días en que tãto uiuja et aquel día et aquela ora. Et logo aly jurou que el faría en guissa que os de fora o matasen, et dizía que nõ uiuería mais, pois que Deyfebus, seu yrmão, fose morto.

Quando Deyfebus oyo a Paris fazer seu grã doo, abreu os ollos et djso assy: 90

–Yrmão, cõmo me senpre amastes de coraçõ, assy uos doede agora de mj et tomade por mj uingança de Palomades, ca en uós he toda mĩa asperança. Por ende, por Deus, tornade logo aa batalla, ante que me saquen este pedaço da lança, et metede uossa puña et uoso poder en me uẽgar; ca, sse eu çerto for que sõo uengado, a mĩa alma yrá pera os dioses. Et des oiemays nõ me seyrá a alma ata que souber que sõo uingado ou que 95
ouça a çima deste pleito. Yrmão, yde a presa o mays ag(u)ina que poderdes, ca ia moyto uou defaleçẽdo.

Quando Paris oyo esto que Deyfebus lle dizía, logo sen tardança colleuse a seu caualo. Et ya tã coytado et fazí[a] tã grã doo et tã de coraçõ que adur podía estar ẽno caualo, et a poucas caera del. Et ya chorando muyto o grã dãno et a grã perda sua et de seu lina- 100
gẽ. Et maldizía moyto sua auentura, et queixáuase moyto dela, dizendo assy:

–Sen falla, todo õme que cõfía, ou se cree ẽna auentura, sua fazenda uay cada día

---

et ca los. 72: AMS e KMP porfiada. 73: HT que espato...est. esta b. en tal peso c. oydes. 74: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; HT P. metia toda. 75: HT rrog. a los dioses quel. 76: HT et tãtas buenas. 77: AMS e KMP boo. 78: AMS abaixou en guisa; HT que en pocas nõ fue ent. 79: AMS boo caualeyro fuy o; KMP boo caualeyro. 80: AMS e KMP porlo; HT et quebro la. 81: ms. mãas; HT ped. le... cuerpo de la lãça. Ay. 83: ms. dõo; AMS troyãos; KMP troya(-n-)os. 84: ms. tiroo; AMS e KMP alguus; HT morr. et mas...el sera m. 85: ms. dõo; HT el pedaço de la l. saliere fuera...ouo. 86: AMS amorteçido; KMP amorteze(-n-)do; HT r. los paños. 86-87: HT et mesaua los cab. 87: HT sus vñas et (engadido manos). 88: AMS gissa; HT quel f. 89: HT mat. ally et. 90: ms. dõo; AMS diso; HT su duelo a. sus o. et dixole. 91: HT amastes asy. 92: HT P. et ca...esp. et por. 93: HT ped. et met. 94: AMS e KMP soo; HT v. et ca. 95: ms. ãalma; AMS e KMP soo; HT de oymas. 95-96: HT sepa sy so v. et nõ sepa la çima. 96: AMS agina. 96-97: HT pl. pues herm. yt a pr. et ca...desf. lo mas a. que pud. 98: HT esto oyo...dixiera et l. sin mas tardar fuese para su c. 99: ms. faziã...dõo; AMS fazia (KMP pon sic); HT faziendo...d. et llorando tã. 100-101: KMP linage. 101: HT m. la ventura. 102: ms. cree; HT ventura...ua todauia p. 103: AMS e KMP vijnr; HT deuia m. 104: AMS gisa;

peor. Et seia bẽ çerto que nũca lle dela bẽ ha de vijnr. Et, par Deus, eu me deuía a matar cõ mĩas mãos, et asy será çedo en toda guisa. Et ¿cõmo quer Deus que eu ujua depois de meus yrmãos? ¡Ay, rreyna Écuba, mĩa madre, catiua! Sobeiament me marauillo da coyta que ia auedes et da que aueredes quando virdes uosso fillo morto ante uós. ¡Ay, yrmão, que grã perda auemos et que grã desfaleçemento de uosa morte! Et ia senpre seremos coytados et amazelados. Yrmão, sobeiament cobijço a conprir uoso deseio: en toda guisa eu uos uengarey ou y perderey o corpo. Mays grand asperança ey que eynda uos
Fol. 115r uengarey. Et uós me auedes dada moy grã peedença. Mays a guerra // mĩa et de Palamades muyto ag(u)ina pode agora seer acabada.

Et nõ diso mais. Et agillou quanto podo. Et el leuaua en sua mão hũ arquo muy bõo et muy forte et de grã ualor a marauilla. Et el rrey de Lentís llo enuiara por grã dom a el rrey Príamo, et el dérao a seu fillo Paris. Et jndose asy, poso ẽno arco hũa boa seeta, muyto aguda et muy tallante, et rrogaua aos dioses que lle nõ faleçesem, nẽ lle errasen o trayto. Desí entrou ẽna batalla, que era muy perigoosa et muy danosa d'ánbaslas partes.

Dos gregos era a uolta tã grande et as feridas das espadas que se dauã sóbrelos elmos que nõ á õme que se oyr podese. Et muytas uezes yam fogindo, et moytas uezes tornauã, et muyto ameúde se enpuxauã. ¿Que uos digo? Sabede que os que matauã y nõ aujã conto, senõ per çentos ou per milleyros. Et Palomades, cõmo era bom caualeyro et muyto esforçado et muy gerreyro et muyto hurgulloso, estaua ante todos os seus, matando et astragando en troyãos. Et todo seu esforço et todo seu poder fazía y cõmo os podería maltrager et astragar. Et cõmeçou a chamar suas cõpañas a grandes uozes et esforçarlos et rrogarlles que os ferisem. Et dizíalles ameúde:

—Feyrámoslos, ca uençudos som os mais et en pouca d'ora será o cãpo nosso. Et se uós quisserdes esforçar agora, agina lies ueeredes tornar as espádoas, et a perda será sua, se se mãteuer o torneo que se faz. Et, por Deus, per y ferídeos, senores, brauament et façámos[ios] entrar traslas barreyras, mao seu grado, et mataremos deles mais de mill.

Entõçe fezo tãger hũ corno, et ferirõ os caualos das esporas, et leyxárõse yr a eles. Et ueeriades grandes colpes d'espadas et de lanças. Aly se cõmeçou hũ torneo fellóm et brauo et doorido, tãto que esto era hũa grã maraujlla. Mais os troyaos fazíã muy bẽ sua fazenda et defendíã muy bẽ o canpo.

Et el rrey Serpedóm, que era caualleyro muyto aposto et muyto esforçado et muy

---

HT sera todo en t. g. et ca nõ querra dios. 105: HT m. et catiua...mar. ya de la. 106: AMS vijdes; HT que av. et de la q. ya av. 107: HT herm. de grãt...et grãt d. de la uuestra...ya por s. 108: ms. cobĩjço a (a entreliñado); HT acuytados...cubdiçie cũplir. 109: AMS gisa; HT uẽg. et o y el cuerpo (sic). 110: HT et la de Palomades. 111: ms. sẽer; AMS agina. 112: HT et leu. 113: AMS boo; KMP boo...Leutis; HT fuerte de...Lẽtis; RTF Leütiz. 114: HT fijo et en yend. 114-115: HT vna s. buena et mucho. 115: ms. sẽeta; HT et taj. et rrogara. 116: ms. perigõosa; HT herrase (falta desde entro). 121: AMS e KMP por...por; HT reaparece en çiẽtos et por mjllares. 123: HT t. su p. et t. su e. metia en cõmo. 124: HT malt. et aontar et com. 125: HT et rrog. et e. q. les fir. et abiuolos quanto el podia et dez. 126: HT fir. de coraçõ ca v. son des oymas et. 127: ms. agina (escrito así e amais con abreviatura de gui) lles uẽeredes; AMS agina; KMP ag*u*iina; HT falta desde ueredes. 128: AMS por; KMP por...señores. 129: ms. façamos (AMS e KMP non corrixen). 131: ms. uẽeriades. 132: ms. dõorido; AMS marauilla...troyãos; KMP marauilla...troya(-n-)os; HT (reaparece en) tanto que era...m. et mas. 133: HT defendiãies. 134: RTF Sarpedon. 135: AMS e KMP por; HT muchas

preçado en armas, porlas muytas boas caualarías que auía feytas per suas mãos, ca era 135
moy dultado, cõmoquer que nõ auía mais ca dous ãnos que tomara armas et cõmeçara
grandes feytos et fezera grandes esforços, per que auía gãanado grã prez et grand honrra,
(et) q[ua]ndo ueu o grã dãno que Palomades fazía en este torneo m[a]o et perigooso
et chamou os seus et esforçou, et outrosy ueu cõmo matara Deyfebus, fuy ende tã sa-
nudo que mais nõ podería. Et meteu mão aa espada, et leyxou correr o caualo contra 140
Palomades, et fujo ferir sóbrelo elmo de quatro colpes, que mais de quinze mallas da
loriga lle fezo entrar perla cabeça. Mais Palomades, cõmo era caualleyro esforçado et
ualente, deulle hũa tal ferida per çima da cofia que logo la tallou, et deu cõ el en terra
do caualo. Et tãto sange sse lle fuj que logo y fuy morto. Et esto fuy grã perda et grã
mal, ca muyto era bõo caualleyro et nomeado. Mais a sua uentura fuj tal que aquel día 145
nõ podía estorçer que nõ prendes[e] morte.

Fol. 115v Despois que el rrey Serpedóm // fuy morto, as uoltas et os rroydos forõ y muy
grandes. Et os gregos forõ muyto alegres et muy pagados, et os troyãos tã tristes que
mays nõ podía. Et seus uasalos et suas cõpañas fezerõ muyto porlo sacar d'óntrelos
caualos. Et sobre esta perfía morrerõ y muytos bõos caualeyros d'ánbaslas partes et 150
aa çima nõ o poderõ ende tirar. Palomades fazía grã dãno per u ya, que per força et
per grã poder troyãos ouuerõ de leyxar o canpo et de mouer contra a çidade. Et o acal-
ço durou ata as barreyras.

Quando Paris ueu a Palomades et ueu o grã dãno que lles fazía, fuj contra el moy
sañudo et muy auiuado. Et tendeu o arco o mays fortement que podo, et seytouo moy 155
bẽ, et tiroulle do arco, et deulle perla garganta, et pasoulle a loriga, et talloulle os gor-
goyros, et dou cõ el do caualo morto en terra, en meo da batalla. Et, sen falla, Paris
fezo esta uez moy bõ tiro et moy grã sua prol et de seus amigos, ca nũca seus ẽemigos
rreçeberõ tã grã dãno, nẽ tomarõ tã grã perda cõmo esta.

Quando os gregos esto uirõ forõ desmayados, et logo cõmeçarõ de creçer tã gran- 160
des gritos et tã grandes uozes que esto era hũa grã marauilla. Et tódoslos mais ardidos
et mays esforçados ficarõ mais desconfortados et aontados quando uirõ seu prínçipe
morto. Et todos entõçe perderõ esforço de curaçõ. Mais os troyãos erã moyto alegres
et muyto esforçados et fazía moytas bõas caualarías. Et quando os asy uirõ yr maltrey-
tos et espargudos, leyxárõse yr a eles a todo seu poder. Et aly ueeriades dar muytos 165
colpes sinalados et moytas espadadas esquiuas et sen mesura, en guisa que tãtos forõ
y mortos et chagados et derribados que nõ á õme que o contar podese.

---

cauallerias...f. et muy buenas por s. m. et ca. 136: HT nõ ouiese mas de diez a. q. começara a tomar a. et que com. 137: AMS e KMP por...gaanado. 138: ms. qndo...mão et perigõoso; AMS quando... mão; KMP mao; HT õrra quando u. el daño (cortado desde Palomades). 139: KMP esforçou (-os-). 141: AMS mays. 142: AMS e KMP porla. 143: AMS por; KMP por...(-l-)l'a; HT gela tajo (reaparece en ferida). 144: AMS se; HT se le y fue q. l. fue y m. 145: AMS e KMP boo; HT m. et ca...n. et mas. 146: ms. prendes. 145-146: HT que por nĩguna manera nõ p. e. que aq. dia nõ tomase m. 147: HT f. muy. 149: HT podrian (falta desde aquí). 150: AMS e KMP porfia...boos. 151: ms. ãa; AMS Palamades...por...por; KMP por...por. 152: ms. oũuerõ; AMS e KMP por. 154: HT (reaparece en) Pal. et el grãt. 155: HT sestole. 156: AMS e KMP porla; HT tiro. 156-157: HT gargueros; RTF la veine orguenal. 158: AMS e KMP eemigos; HT sus amigos rresç. 160: RTC (reaparece en vieron) et alli com. (id. HT). 162: RTC e HT finc. desc. 163: AMS mays; HT tr. fuerõ muy. 164: HT yr tã m. 165: RTC e HT m. et desbaratados dex. 166: AMS gisa; RTC (e HT) t. fincaron y.

Et os gregos, quando uirõ seu prínçipe morto, logo forõ uençudos et mouudos do cãpo, en maneyra que nõ poderõ y tornar. Et rreçeberõ y grã perda a sobreguissa, pero alý tornauã moyto ameúde. El rrey Menalao et Talamõ et Ayas et el rrey Toas et el rrey Vlixas et Diomedes et outrosí o duc de Atenas fazía ẽnos troyãos grã dãno per u yam; et cõmoquer que se fosem acollendo a suas tendas, nõ yam desmayados, mais tornãdo cõmo ardidos, et fazía moy bõas caualarías, et dauã moy grandes colpes sinados, et tornãdo a moytos, et fazía moy boas caualarías, moyto esforçados et muyto ardidos, et yamse moy bẽ defendendo.

Mais pero cõ todo esto, porla grã força et poder, lles fezerõ leyxar o canpo, mal seu grado, et fezérõos entrar perlas tendas sen rrecobrar et cõ grã medo. ¿Que uos digo? Que sobeiament forõ malleuados et maltreytos aquela uez, et perderõ muyto. Et mais de dez mill deles desçenderõ aas tendas, et nõ ouuerõ outro defendemento senõ elas et os tendillões, et aquelas erã suas torres et seus muros, et alý se defendía o mellor que podía. Mais nõ fuj ẽno mũdo quen uisse tal dãno, nẽ tal matança, nẽ tã desmesurada
Fol. 116r cõmo alý fuj en gregos aquela uez. // Et as seetas et os dardos mais espesos cayam entre eles que a áruor quando he entre si muyto espesa. Et as lorigas tã pouco ualía y ia que a m[o]ntões cayã y os mortos, et a çentos et a millares. Et alý tomarõ troyãos bẽ trezentos tẽdillões et tendas preçadas, et outrosí moytos uasos et copas d'ouro et de prata et rroupa et auer et todo [o] al quanto alý acharõ.

280

Cõmo os troyãos poserõ fogo aas naues et cõmo as defendeu Ayas Talamõ

Pois que os gregos forõ uençudos et acolleytos aas tendas, cõmo uos aio contado, Paris et Troilos, cõ dez mill caualeyros, aguillarõ contra o mar quanto poderõ, et fezerõ poer fogo aas naues. Et elas cõmeçarõ d'arder, ca estauã secas, et dérõlles moy grã fogo. Et fazía entõçe hũ grã uento, que era marauilla, et sabede que arderõ ende bẽ seteçentas. Et, sen falla, aquel día amaesçera por mal de gregos se nõ fora Ayas Talamõ, que lles acorreu muyto ag(u)ina cõ suas cõpañas et cõ sua caualaría moy boa que

168: ms. moũudos; HT et mudados def. 169: AMS asobre gisa. 170: HT pero y t. m. a. et el r. M. et A. 171: KMP Ulixas...por; AMS por; HT fazia grãt. 172: KMP mais (-yam-) tornãdo; RTC (e HT) mas yuan torn. 173: KMP sina(-la-)dos; RTC et faziendo...dando gr. golp. señalados. 174: RTC señ. et acorriendo a muchos et torn. et feriendo a guisa de muy buenos caualleros et m. esf. 173-175: HT ardides et faziendo muy b. cau. et cõmo muy ardides et yuãse. 176: HT et mas. 177: AMS e KMP por las; RTC (e HT) miedo de muerte q. uos d. sabet que. 178: HT malt. et. 179: ms. ãas... oũuerõ; RTC mas que diez (id. HT def. que vos digo sabed synõ). 182: ms. sẽetas; RTC uez ca las; HT cõmo aquella vez et ca las. 183: ms. ãaruor; AMS arbor; RTC (e HT) es en ssi. 184: ms. mõntões (así KMP); AMS montões; RTC montones; HT m. c. los m. y et. 186: ms. todo al (AMS e KMP non corrixen); RTC (e HT) todo lo al q. y fall.

Cap. 280. 1-2: HT poniã (et...Tal. falta). 3: ms. ãas. 4: AMS agillarõ. 4-5: HT mar et fiz. q. pud. en poner. 5: ms. ãas; AMS cõmecarõ; HT a. et ca...d. vn grãt. 6: HT vn u. muy gr. que. 7: RTC (e HT) de los gr. sinon por A. 8: AMS agina; HT ayna cõ sus caualleros et cõ toda su cõpaña muy

el auía, ca se el nõ huueara chegar tódaslas naues forã queimadas. Mais chegou logo y, et esforçaua os seus, et dizíalles assỹ:

–Amigos, aquí nõ á d'auer perdóm, nẽ quitaçõ, nẽ p(r)inor. Et sabede que aquel que aquí for preso conuẽ de morrer sen outra pleitesía, ca estes son nosos ẽemigos mortaes et nós bẽ lleslo mereçemos. Et pois agora auemos tal uentura, mostrémoslles o mal que lles queremos, ou se en nós á algũ bem, ca nihũ de nós nõ á de morrer senõ o día que lle he posto. Et entõçe morreremos, ca en toda guissa a morrer nos cõuém. Mais aquí mostremos oie en este día nossa força et noso ardimento et todos façamos bẽ nosa fazenda. Et se eu cõ eles aio algũa linagẽ, eu farey oie en guisa que lleslo nõ darey a entender, ca eu lles chegarey oie este día a morte et lles farey quanto dãno eu mais poder. Et ueede, amigos, que mester nos he que seiamos bõos. Et aguisemos et uaámoslos ferir, ca nõ he tenpo que lles soframos esto que nos fazẽ. Et, por ende, cada hũ defenda seu escudo et sua cabeça, a guisa d'atreuudo et d'ardido.

Pois que Ayas Talamõ esto ouuo dito, logo, sen outro detẽemento, ferirõ os caualos das esporas, et fórõse tã fortement que a terra estremeçía so seus pees. Et alí cõmeçarõ de tanger moytas tronpas et moytos anafijs, et quen alỹ tragía sina ou pendóm alỹ o despregaua et tendía, et quen uise aquela aaz cõmo ya apostada bẽ podía dizer, sen mentir, que era das grand[e]s et das dultadas que nũca uirã. Et logo a mãtenẽt forõ ferir os troyaos tã brauament et tã sen piadade que as lanças caerõ en peças et os pendões ficauã ẽnos costados cõ os pedaços das lanças. Et bẽ ficarõ alỹ seteçentos caualeyros tã malchagados que nũca ia mais poderõ tomar armas. Et alỹ fuj o torneo muy duro et moy perigoosso, et a batalla muy pauorosa et moy crua.

Et quando uirõ os da çidade de traslos muros que os gregos assỹ erã desbaratados
Fol. 116v et uençudos, et uirõ as naues arder, rrecudirõ fora mais de vijnt miil omes // armados, muy derrancadament, dando grandes uozes. Et uẽerõ aa batalla, et forõ ferir ẽnos gregos. Mais os gregos defendérõse muy bẽ. Et Dayres, que estaua present et o ueu todo, diz que nõ fuj y quen tãto fezese nẽ tãto sofrese aquela uez cõmo Ayas Talamõ, ca, se el nõ fora, tódoslos gregos forã mortos et desbaratados, et as naues queimadas, ca ia todas iazía espargudas perla rribeyra et ardía. Et aquel día fora esta guerra acabada. Mays el rrey Aias et suas cõpañas fortes et ualentes que tragía, fezerõ este día tãtas boas

---

buena. 9: RTC mas el llego; HT et mas el llegaua y luego. 11: AMS pinor; KMP perdon...pinor; RTC peño ca sabet; HT ha perdon...peño et ca s. 12: AMS e KMP eemigos; RTC preso luegol conu. (id. HT pl. et ca). 14: RTC si ha en nos (id. HT b. et ca). 15: AMS conuẽ; HT mor. que a morir nos c. et mas. 16: RTC (e HT) fag. muy bien. 17: HT sy cõ...lin. fare. 18: RTC oy en este (id. HT yo pudiere). 19: ms. uẽede...uãamoslos; AMS e KMP boos; RTC (e HT) aguijemos. 20: RTC que suf.; HT f. et ca...que suf. e. que sofrimos que nos. 22: ms. oũuo; AMS e KMP deteemento; RTC pues Aias...sin det. (HT et p. Ajas). 23: ms. pẽes; AMS cõmecarõ; RTC esp. et dexaronse yr tant...estremeçian (HT t. rreziamiẽte...entremesçiã). 24: ms. anafijs; HT com. a t. 25: ms. ãaz; RTC (e HT) podria. 26: ms. grands; KMP das (-mais-) grand(-e-)s et das (-mais-) dult.; HT gr. et de las apostadas q. n. uiera...fuerõse f. cõ los; RTC luego m. f. f. en los tr. 27: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC l. bolaron en; HT l. bolauã en. 30: ms. perigõosso; AMS perigooso. 31: RTC (falta et inicial) de los m. (id. HT erã asy). 32: ms. vijnt; AMS õmes; HT mjll otros arm. 33: AMS e KMP ueerõ; HT muy derranchados. 34: RTC deffendianse (id. HT et mas...uio diz). 35: HT fiz. aquella...T. et ca. 36: RTC el y non (id. HT q. et ca). 37: AMS e KMP porla. 38: RTC mas Aias; HT ac. et mas A.

caualarías per suas mãos que nõ fuy senõ marauilla. Et Aias gãanou prez d'ánbaslas partes aquela ora. Et bẽ o meresçeu, que os mellores tres que y ouuo nõ fezerõ tãto cõmo el soo, ca vijnt azes uençeu de que os gregos auía o peor. Mais todo esto nõ ualía nada, ca ia erã desbaratados et coytados muyto, que se nõ podía defender.

281

Cõmo o fillo del rrey de Trace et outros noue caualleyros forõ mostrar a Achiles cõmo erã uẽcudos et maltraúdos

Mentre aquisto duraua, Achiles iazía en sua tenda, et nõ curaua da batalla. Et tódaslas cõpañas suas estauã quedas, que nõ ousauã tomar armas nẽ yr contra o que el defendera. Auẽo assy que hũ caualeyro, fillo de Ver, el rrey de Traça, que era moy bõo caualeyro et muy coñusçudo, (et) chegou a el. Et vijnã cõ el noue caualeyros, taes que quen os uisse bẽ entendería que nõ uijnã de donear, ca eles ia nõ tragiã escudos nẽ lanças, et os elmos vijnã partidos en peças, et as lorigas despeçadas et desmanchadas. Et tragía perlos corpos metudos pedaços muy grossos de lanças, en guisa que perlas chagas ben pareçía as entrañas. Et os rrostros tragía despedaçados tã fortement que poucos deles chegaría uiuos a cabo do mes. Mais aquel fillo del rrey Ver tragía ẽno costado hũ trançõ de lança cõ seu ferro et cõ seu pendóm, et tragía o braço corto, et tã coytado vijña ia et tã a çerca da morte que adur podía ia falar. Et quando chegou a Achiles, cõmeçoo a deostar mal, et dizerlle assy:

– ¡Traedor de grã treyçóm, que mayor nõ podería! Cõ dereyto te deuía a rretar, ca todos nos uees cõfonder et astragar et matar, et nõnos queres acorrer. Et pois ia uees que ssomos mortos et uençudos et amazelados pera senpre, moyto te deuerías ende a doer et uengar da dessonrra et da onta que oie en este día tua linagẽ rreçebe. ¡Traedor áuol et uil! Senpre en todo tenpo serás teúdo por mao et por couardo, porque nos oie assy leyxas uençer et cõfonder a troyaos. ¡Ay, que moyto me pessa porque esta tenda he tã alongada et nõ está a çerca da batalla! Mais pero bẽ creo que a leyxarcha cõuém, m[a]o teu grado, ca moyto está a çerca d'aquí quen cha fará leyxar et seyr dela a teu pesar. Et eu bẽ entendo que a tua franqueza et o teu ardimento et a tua bondade ia todo

---

39: AMS por...gaanou; KMP por...gaañou; RTC e HT g. el prez. 40: ms. oũuo; RTC e HT mer. ca los. 41: ms. sõo ca vijnt; HT s. et ca. 42: KMP muytos; HT et muy cuyt. que.

Cap. 281. 1: KMP d(-e-)l...Traçe; RTC Traça. 2: AMS vençudos; KMP uẽçudos et mal-tra-(-g-)udos; RTC et maltrechos. 1-2: HT de Croca ffue mostrar...maltrechos. 3: RTC e HT de bat. 5: RTC Ber (id. HT d. et auino); RTF Heber. 6: AMS boo...vijñã; KMP boo...cõnusçudo...vijñã; RTC (e HT) con. llego. 7: AMS entenderia...uijñã; KMP uijñã; RTC entendria (id. HT d. et ca). 8: AMS e KMP vijñã; RTC (e HT) desm. et despedaçadas. 9: AMS e KMP por los...por las; RTC met. por los c.; HT traya met. por los c. ped. de l. muy gruesas en. 10: RTC (e HT) llagas les p. 11: RTC Ber; HT et mas...Ber; RTF Heber. 12: AMS trançom; RTC (e HT) un pedaço de. 14: ms. cõmeçõo; AMS cõmeçou a; HT comẽço a denostarle. 15: RTC e HT deu. r. 16: ms. uees...uees; HT astr. et cof. 17: AMS amacelados; RTC (e HT) deuerias doler. 18: HT des. que oy en este tu (sic) l. rresçibẽ et tr. 19: HT c. et porque. 20: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC conf. de los tr.; HT a. dexastes v. et c. de los troyanos...por esta a tienda. 21: AMS leixar cha; HT nõ es esta...b. et mas. 22: ms. mão; AMS mão; KMP mao. 22-23: RTC quien te della fara salir et yo (id. HT gr. et ca).

he perdudo, et eynda que queiras nõ ás pera hu possas fog(u)ir, ca ia tódaslas naues son queimadas et cõffondudas. Pois, áuol, mao falido et rretraúdo, ¿en que te atreues? Ca uergonça deuías a auer et tẽerte por escarnido et por malandante.

282

Cõmo Ayas [T]alamõ envyou a Achilis que lle acorresse

Aly chegarõ tres caualeyros de Ayas Talamõ a Achiles, et disérõlle assy:

–Nosso señor uos enuía dizer que el se cõbate cõ os troyãos et perde y moytas // (muytas) de suas cõpañas. Et se y nõ ydes ajudar, as naues será queimadas et perdudas. Et el ata aquí bem as defendeu, mais os gregos som maldesbaratados et perdudos. Et se uós agora ydes cõ uosa gente, pois que estades folgado, os de dentro seerã desbaratados et mortos et nõ se poderã defender, ca tódaslas cõpañas son ẽna batalla et son ia lasos et cansados. Et se uós agora fordes, uençerlos edes et gaanaredes ende o prez.

Fol. 117r

283

Cõmo o fillo del rrey Brom cayo morto maldizendo a Paris

Poys que os caualeyros de Ayas Talamõ ouuerõ dito seu mesaie, o fillo del rrey Bon, que estaua muy sañudo, diso assy:

–Nõ queira Deus nẽ lle praza que oie Achiles faça cousa que se lle torne en bẽ. Et eu bẽ ueio que nõ poso desta escapar, tãto sange se me uay. Mais rrogo aos dioses que tu, Achiles, que ante que este mes seia conprido aias tal çima que a tua alma ueña enpús das nossas, porque nos es tã traedor et tã sen uerdade.

Pois esto ouuo dito, nõ podo mais falar et cayo logo morto. Et Achiles preçaua todo muy pouco quanto lle eles dizía, et nõ paraua por eles mentes, nẽ lles rrespondía a cousa que lle disesem, ante sijá jogando o xedrez cõ hũ seu caualeyro, et solament nõ fazía senbrãt que os oya. Et diz o conto que os trebellos et o caualo erã d'ouro et de prata, laurados muy noblement et per grã soteleza. Et pero bem entendeu Achiles

---

24: AMS fogir; RTC (e HT) has do p. 25: HT f. et traydor en...atr. que v. 26: AMS teer te; KMP teer-te; RTC (e HT) deu. auer.

Cap. 282. 1: ms. alamõ; AMS talamõ; KMP enviou; RTC Talamon (id. HT que acorr.). 4: AMS non indica a repetición; RTC si le/lo? non; HT sy nõ le ydes...quem. et ardidas et el. 5: RTC perdidosos (id. HT d. et mas). 6: ms. sẽerã; RTC ag. fuerdes con...folgados (HT pues est. folgados). 7: HT d. et ca. 8: RTC (e HT) u. edes todos et.

Cap. 283. 1: RTC Ber...a Achilles; HT Ber (a P. falta). 2: ms. oũuerõ. 3: KMP B(-r-)on; RTC e HT Ber; RTF Heber. 5-6: RTC dios Ach. 6: RTC ayas tu tal...alma uaya e. (id. HT que Ach. ante). 7: HT enpos las...sin piadad. 8: ms. oũuo; RTC cayo y luego m. mas Ach. les pr.; HT pudo y mas... cayo y luego m. et mas A. les p. 9: RTC le dezian...por ello m. (id. HT p. a todos). 10: ms. sija; HT j. al ax. cõ vn cau. 11: RTC (e HT) semeiante. 11-12: HT de pl. et de oro. 12: AMS e KMP por; RTC

que, pois o pleito ya per esta guisa, que os gregos farīã quanto el quisese, mal seu grado. Et próugolle ende muyto. Et os tres caualeyros estauã ant'el, rrogándolle muyto aficadament, et dizéndolle o mandado de Ayas Talamõ, mais el nõ alçou o rrostro, nẽ catou por eles.

284

Como se parteu a batalla

Conta Dayres que el ueu en este dia que fora esta guerra acabada, se o día (se o día) mais durara. Mais pois uirõ o día escureçer, os troyãos se tornarõ pera sua çidade, apupando et asouiando ẽnos gregos. Et, sen falla, eles forã muy bẽ andantes este día se nõ perderã a Deyfebus, mais tã grã pesar auía porla morte de Deyfebus que mayor nõ podía. Et fórõse todos pera suas pousadas, et desarmárõse moy coytados et desmayados et muy tristes por Deyfebus. Pero el nõ era morto, mais iazía ia assy que nõ entendía nada. Et cobijçaua muyto de ueer a Paris, seu yrmão, ante que morrese, et saber de çerto se era uingado ou nõ. Et quando Paris a el chegou, cayo sobr'el amorteçido, et fazía por el tã grã doo et tã estrayo que esto era hũa grã marauilla. Et el quando oyo chorar, abreu os ollos muyto aduro et tãto se esforçou que pregũtou tres uezes se era uingado. Et Paris lle djso que sy. Et el ouuo ende grã prazer et diso entonçe:

–Des oiemais me tirade a lança quando quiserdes, ca nõ ey pessar de mĩa morte. Et logo oie, querendo Deus, yrey ueer Ẽutor, meu señor et meu yrmão, et a mĩa alma yrá dereytament pera a ssua, ca ia moyto me tarda que o nõ ueio. Et cõfortade todos a meu padre et a mĩa madre; et Deus, perla sua merçee, os ajude et seia cõ eles et os anpare et defenda de mal.

Fol. 117v Pois esto ouuo dito, faleçeu // lle logo a palaura, et çarrou os ollos, et logo aly fuj morto. Et aly se cõmeçou o doo et o desconforto muy grande. Desí tirárõlle o pedaço da lança, et entrarõ cõ el ẽna uila, et leuárõno ao paaço. Et aly cõmeçarõ hũ doo et hũ chanto tã grande que esto sería hũa grã marauilla de contar.

(e HT) et bien. 13: AMS e KMP por. 15: RTC alço r. 16: AMS elles.

Cap. 284. 2: RTC e HT uio este. 2-3: AMS non indica a repetición. 4: RTC apop. et asseñalando e. (id. HT fuera bie). 5: HT D. et mas grãt...por la su m. que. 6: RTC (e HT) poderian...et muy desm. 8: ms. cobĩjçaua...uẽer. 9: RTC e HT saber çierto. 11: KMP quando oyo (-o-) chorar; RTC e HT q. lo uio llorar...quel pr. 12: ms. oũuo; AMS lle diso; HT ovo grãt (falta entonçe). 13: RTC desde; HT quis. que nõ. 14: ms. ueer; HT luego q. D. oy yre v. mj s. E. et mj herm. et mj alma. 15: HT s. et ca...nõ lo. 16: ms. merçee; AMS e KMP porla; HT m. que Dios. 18: ms. oũuo; RTC (e HT) fallesçiole la p. 19: ms. dõo. 20: ms. pãaço...dõo. 20-21: RTC com. el d. tant g. et el llanto que (id. HT sera grãt).

285

Do doo que fazía el rrey (a)Príamos et a rreyna et tódolos troyãos por Deyfebus et por el rrey Serpedóm

Desque el rrey Príamos soubo a morte de seu fillo, fuy tã coytado et tã esmayado que bem vijnt uegadas cayo sobr'el amorteçido. Mays a rreyna Écuba, sua madre, tã grã pessar auía et tã grã coyta et tã desmesurado doo fazía que nũca fuy quen uisse moller tã coytada. Et seu yrmão Paris et seus yrmãos et seu linagẽ todo et tódoslos troyãos fezerõ aquela noyte moy grã doo, que nũca fuy õme que mayor uisse. Outrosy por el rrey Serpedóm fezerõ todos moy grã doo et moy grã chãto, et todos se teuerõ por mays fracos et por moy coytados, poys que o auiã perdudo, ca en toda a uila nõ auía mays preçado, nẽ mais amado ca el, nẽ que mellor defendese a sy et aos seus.

286

Do doo que fazía[n] os gregos por Palomades, seu príncipe

Ẽna hoste dos gregos auía grã pessar et doo et grã desconforto por Palomades. Et quen uise andar chamando a todos a grandes uozes, et rretraendo o preço et o ardimento et o ualor et a apustura et a mesura et a grandeza et a paráuoa et o bom coraçõ et quantas outras bondades en el auja [ben entendería que aujan] de[l] p[esa]r et que ffezerã en el grã perda. Et todos cumunalment dizíã que, pois Palomades era morto, que lles yría mal et todos seríã mortos et presos et astragados et uençudos. Et nõ aujã de ssy cõssello, nẽ sabíã quen fezesen seu prínçipe, nẽ seu coldel.

287

Mays ora leixa o cõto de falar do doo que fazíã os gregos et troyãos et cõta cõmo gregos tomarõ outra uez Agamenõ por seu príncipe

Pois que os gregos uirõ que auíã perdudo seu prínçipe, juntárõse todos en hũ lu-

---

Cap. 285. 1: ms. Apriamos (á marxe repite o título e di Priamos); RTC e HT Priamus. 2: KMP per...per; HT falta. 3: AMS fuj. 4: ms. vĩjnt; HT cayo am. sobr'el. 5: AMS fuj; HT nũca uio quien. 6: RTC mug. mas coyt. (id. HT sus hermanas). 7: ms. dõo; AMS fuj; RTC fiz. toda aq. n. tant grand (HT aq. n. toda). 8: ms. dõo; RTC (e HT) todos gr. d. et grand; RTF Sarpedon. 9: RTC (e HT) muy menguados pues. 10: RTC (e HT) am. que el...et a ssus amigos.

Cap. 286. 1: ms. fazia (á marxe repite o título e di faziã); KMP per...prínçipe; RTC fazian; HT ffaziã (falta seu p.). 2: ms. dõo; AMS ena; RTC auyan muy grand p. et grand duelo (HT auia). 3: AMS et quer; RTC (e HT) q. lo uiesse...bozes rretr. el prez. 4: ms. ãapustura; AMS grandeça; RTC grandez (id. HT postura). 5: ms. auja de prazer et que (AMS e KMP non corrixen); RTC auya bien entendria que auyan del pesar et que (HT q. auia del). 8: RTC (e HT) cons. njn de quien fiz.

Cap. 287. 1: ms. dõo; RTC agora (falta mays; id. HT ffaziã gr.). 2: ms. agamẽno; KMP prínçipe; RTC a Ag.; HT tom. Agam. (só). 3: RTC (e HT) todos a un. 4: RTC faz. ayunt. para...pues y

gar hu soyã fazer seu ajuntamento pera auer seu cõsello. Et pois que forõ ajuntados, leuant[ou]se Nástor o Uello primeyrament, et djso assy:

–Conteçe moytas uezes ẽnos grãdes torneos et ẽnas grandes batallas que moytas uezes d'ánbaslas partes rreçebẽ grandes dãnos, et outras uezes moy bõos acaesçementos. Mais porlos dãnos nõ se deue õme a espantar, mais deue senpre tomar en sy esforço et auer asperança de rrecobramento ou dalgũ bõo acaesçemento contra sseus ẽemigos per que os poss[a] maltrager et astragar et uingar sua dessonrra. Et agora ueio que Palomades he ia morto et ia del nõ rreçeberemos ajuda. Et, sen dulta, nos fará grã mĩgua et somos por ende maltreitos, ca moyto era bom caualeyro et urgulloso et ardido et marauillosament rrecudía bẽ aos grandes feytos, et sabíanos gardar moy bẽ perlo grãd entendemento que en el auía, et dar os cõssellos muy bõos, et adeantarse moy ben. Et ualía tãto que caualeyro nõ podía mays ualer en seu corpo do que el ualía. Et pois nós perdudo auemos este, bẽ sabemos que nõ podemos estar sem prínçipe que mãde a hoste et a guíe et a enderẽçe en aquelas cousas que mester forem. Et se eu for creúdo, aquí nõ auerá outra uolta nẽ outro rroydo, mais logo alçemos por prínçipe a Agamenõ, que moyfol. 118r to sabe deste pleito et de seyr aos feytos // quando acaesçe, tã bẽ que nũca ende õme soube a meatade. Et grã tenpo á que esto sabemos et, mentre nos el ouuo de guiar, senpre ouuemos bẽ et al nõ. Por ende teño por rrazõ et por dereyto, se a uós prouuer, que o alçemos por prínçipe, ca ben me semella que nõ á entre nós quen mays ualla, nẽ [en] quen se acorden todos, nẽ en quen mais poucos desacordem. Et en esto dizede o que touerdes por bem.

Et esto acabou sua rrazõ. Et todos en hũa uoz se acordarõ ẽno que Nóstor disera, et alçarõ outra uez a Agamanõ por señor et por prínçipe, a grand honrra, por cobdillo et por mayor de todos.

288

Agora leixa o cõto a falar desto por contar a dozena batalla

Ovtro día de manãa, ante que o sol seyse, os da çidade forõ ben armados, os corpos

---

f. (HT ay. por). 5: ms. leuantarõse (AMS e KMP non corrixen); AMS diso; RTC (e HT) leuantosse. 6: RTC (e HT) señores, assi cont. 7: AMS e KMP boos; HT ac. et mas. 8: RTC omne desampararse njn desesperar mas (HT desanparar nj̃ se des.). 9: AMS e KMP boo...eemigos por. 10: ms. possã (AMS e KMP non corrixen); RTC (e HT) pueda...u. la su. 11: HT rresçibimos. 12: HT maltraydos et ca. 13: AMS e KMP porlo. 14: AMS consellos muy boos; KMP boos. 15-16: HT nos este a. p. biẽ. 17: HT yo cr. fuere. 18: ms. ãagamenõ; RTC Ag. ca mucho; HT A. et ca m. 19: KMP acaesçe(-n-) (no ms., á marxe superior do fol. 118 r, aparece escrito: a xij batala); RTC (e HT) acaesçen. 19-20: HT sopo omne. 20: ms. oũuo; RTC sab. ca mientra; HT s. et ca miẽtra...ovo a g. 21: ms. oũuemos...proũuer; RTC s. por el ou.; HT s. por el o. biẽ et nõ al. 22: ms. nẽ quen (KMP non corrixe); RTC bien semeia...ay...njn en q.; HT et ca biẽ semeja...ay...nj̃ quien. 23: AMS mays; KMP esto digade; RTC se mas ac. t. njn de que mas; HT q. se mas acuerde t. nj̃ de que mas p. se desacuerde et en este dezir lo. 25: RTC (e HT) et acabo...t. a una...Nastor. 26: RTC Agamenon...onrra et por; HT vez por s. a Agamenõ et por pr. a g. o. et por.

Cap. 288. 1: RTC c. de f. (id. HT dezena). 2: AMS manaa; KMP outro...manaa; RTC dia en

et os caualos. Et aguisauã moy bẽ suas lanças et collíã seus pendões. Et seyãse da uila a mays andar, moy bẽ gornidos et muy bẽ aguisados de batalla. Et yam buscar seus ẽemigos.

Da outra parte se guisauã moy bẽ os da hoste et se acõsellauã cõ Agamenõ, seu prínçipe, que lles auía de mãdar et de correger, et que os auiuaua et esforcaua moy bẽ, et lles rrogaua moyto que sse nõ queixasen do día que ante auía pasado, et que se esforçassen et tomassen uĩgãça do dãno que auía rreçebudo. Et logo, sen mais tardar, forõ logo fora das tendas moy bẽ guisados, et enlaçauã seus elmos bẽ linpos et bẽ lauados, et leuauã seus pendões et suas lanças, et cobríã seus caualos de suas cuberturas, et tendíã suas sinas. Et todo [o] ayre rresplandeçía perlo sol, que era craro, que daua ẽnas armas.

Et pois que forõ fora das tendas, uirõ estar os troyãos alongados da uila hũa grã peça. Et tĩjna[n] suas azes paradas cabo de hũus p(r)iares antigos. Et tã toste que se uirõ, leyxarõ correr os caualos contra si, tã sañudos que logo forõ os escudos falsados et muytas lorigas desmanchadas, en maneyra que bẽ çem caualeyros forõ aly derribados et ficarõ mortos ẽna area. Desy ajuntárõse todos, et aly se cõmeçou hũ torneo et hũ acapelamento tã cruu et tã sen piadade que esto sería hũa grã marauilla de contar, ca nũca fuj õme ẽno mũdo quen uisse tal rresoar de maças et d'espadas perlos elmos et perlos escudos. Et aly forõ os golpes tã esquiuos et tã desmesurados que moytas uegadas chegauã as espadas ata os dentes, et tallauã elmos et cofias et pescoços. Et tã grande era aly a coyta et o marteyro que nõ á õme que o sofrer podese.

Mays os de Persia et os d'Arabia os apresurauã fortement, ca lles tirauã cõ seus arcos que tragíã, et tã espesas cayam as seetas cõmo as follas da áruore quando caẽ ameúde cõ el grã uento. ¿Que uos digo? Que en pouca d'ora forõ y mortos tãtos bõos caualeyros preçados et ardidos dũa parte et da outra que nõ auía conto. Mays os gregos perderõ y muytos aquela uez, pero que muytas uezes enpuxauã aos troyaos ata a entrada da çidade. Et esto meesmo fazíã os troyãos aos gregos, que os enpuxauã et metíã ata as tendas.

289

Cõmo Troylos chegou aa batalla com mil caualleyros folgados //

Fol. 118v Tanto que fuy manãa, fezo o sol muy claro et muy bõo, et despois cõmeçou d'escu-

la m. (id. HT fuerõ muy almados et los). 3: RTC (e HT) guisauan. 4: AMS e KMP eemigos; RTC e HT a mas poder muy...guisados. 5: RTC conseiauan; HT cõsejauã los de la hueste cõ. 6: AMS e KMP esforçaua; RTC que los a. (id. HT et los a. et los esf.). 7: HT biẽ que se...que esf. 9: RTC (e HT) fueron todos fuera. 10: RTC (e HT) pend. en sus lanças. 11: ms. todo ayre (AMS non corrixe); AMS e KMP porlo; RTC todo el ayre esplandesçia...en las armaduras (HT d. por las armad.). 12: RTC falta desde ti[endas]. 13: ms. tĩjna; AMS tijna...huus piares; KMP tijña(-n-)...huus piares; HT tenia. 16: HT a. et desy. 16-17: HT vn apellamiẽto. 17: ms. crũu; HT c. que nũca. 18: AMS e KMP porlos... porlos; HT fue en el. 19: HT vezes. 20: HT t. los yelmos et pesc. et cabeças et tã. 21: HT nõ a en el mundo õme. 22: HT et mas...ca ellos tir. 23: ms. sẽetas; HT cõmo sy fuesen fojas de a. 24: AMS e KMP boos; HT ora cayẽ y tãtos. 25: HT de la vna...auia. 26: AMS ueces...troyãos; KMP troya(-n-)os; HT y mucho...pero cõmo quier que...empuxarõ. 27: ms. mẽesmo; HT eso...puxauã et los m.

Cap. 289. 1: KMP mill. 2: KMP caualeyros. 3: AMS e KMP manaa...boo; HT en quanto fue.

reçer et de chouer et uentar muyto, et todos andauã mollados et anoiados. Mais cõ todo esto muytas uezes se mouiã os hũus et os outros. Et o torneo fuy aquel día moy brauo et muyto esquiuo. Et ia pasado era ora de meodía quando eynda o torneo duraua. Et Troilos seyo entonçe da çidade et vijnã cõ el mill caualeyros frescos et folgados. Et quando chegarõ ao torneo enbraçarõ seus escudos, et bayxarõ as lanças, et forõ ferir ẽnos gregos, aly hu uirõ a batalla mays espessa. Et tã sanudament acometerõ que en pouca d'ora lles fezerõ leyxar o canpo, mal seu grado. Et Troylos os antepoyna todos. Et yam cõ el tódoslos sseus, que erã bem vijnt mill caualeyros. Et fazía todos muy bẽ, ca eles yam matando et chagando et derribando. Et fezerõ tal astragamento que nõ á õme que o contar podese. ¡Ay, Deus, que día tã astroso et tã doorido, et que obra tã maa, et que pecado tã grande de ficar tãtos rreynos destroídos et tãtas terras ssen señor, et que torto et que perfía et que sobéruea tã grande, et que por cousa tã pouca se leuantou! ¿Que uos direy lo[n]g[a] rrazõ? Sabede que os gregos cõprar[ã] caramente aquela uĩjnda que aly fezerõ, se nõ forã as tendas a que se acollerõ aquela uez. Et defendérõse traslas cordas, que estauã moy tiradas, ata que o sol fuy ascondudo. Et nõ uirõ per u lidar, pero rreçeberon tã grã dãno, et aueõlles moy mal aquel día.

Et quando esto uirõ os troyãos, leyxárõnos aly et tornárõse pera sua çidade, moytos deles chagados et feridos et mollados da chuuia et do sange. Mays dũa cousa lles auẽo bẽ, que auía moy boas pousadas et moyto auondadas de quanto lles mester era. Et aquela noyte durou moy pouco a aqueles que cobijçauã que fose longa, ca a muytos prazía da folgança, eynda que fose dũ mes enteyro, mays a folgãça fuj muy pequena, ca nõ fuy senõ ata outro día.

290

Da dozena batalla (rrúbrica)

Outro día de manãa armárõse tódoslos de dentro, et seyrõ a mays poder por demãdar a sseus ẽemigos. Mais bẽ uos digo que os nõ acharõ longe, ca ia estauã çerqua da uila. Et tã toste que se uirõ (que se uirõ), leyxarõ correr os caualos contra ssy, et fórõse ferir de tal guissa que vijnt mill lanças forõ banadas en sange. Et d'ánbaslas partes andauã

4: HT et de ventar. 5: AMS e KMP huus; HT mouiã vnos a o. 6: HT pasada...quando el t. 7: AMS e KMP vijñã; HT et yuã con. 8: HT torneo apretarõ biẽ sus...abaxarõ. 9: AMS espesa; HT sañ. los cometierõ. 11: ms. vijnt; HT faziãlo t. m. b. et ca. 12: HT et faziendo tal...nõ õme. 13: ms. dõorido. 13-14: HT dol. et tã malo et que pec. 14: ms. mãa; HT rregnos deseredados et. 15: AMS e KMP porfia; HT señores...por poca cosa se. 16: ms. logo...cõprarõ (AMS e KMP non corrixen); HT d. luẽga rrazõ...cõprarã. 17: AMS e KMP uijnda; HT fuera por las t. o se ac. 18: HT t. et fasta. 19: AMS por...rreceberon; KMP por; HT rresç. grãt. 20: KMP leyxa xarõ-n*os; HT uierõ esto. 21: HT fer. et cãsados et m. 22: ms. mõy; HT avino muy biẽ. 23: ms. ãaqueles que cobĩçauã; HT n. les duro m. p. et aq. que la cubd. 24: HT entero et ca mucho lo auiã menester mas. 25: HT p. et ca.

Cap. 290. 1: HT trezena. 2: AMS e KMP manaa; HT dia mañ. 3: AMS eemigos...cerqua; KMP eemigos; HT e. et mas...los fallauã luego nõ muy lueñe et ca. 4: AMS non indica a repetición. 5: ms.

a grã brío et feríãse brauament. Et aly ueeriades fender moytos escudos et falsar moytas lorigas et rronper moytos canbayses et rronper mais de mill pendões.

Et aquel día nõ ouuo y justa deuissada, mays todos se cõbatíã rrégeament de cõssũu, et tã esquiuos golpes se dauã per çima dos elmos limados que moytas uezes lançauã a longe cabeças et braços et puños, et quebrantauã elmos, et, aas uezes, chegauã as feridas ata os narizes. Et o rretenir das espadas era tã grand que o poderíã oyr moy bẽ ẽna uila as dõnas et as donzelas, ca elas estauã ẽnas torres chorando moyto, porque auíã grã pauor; et estauã en grã dulta, ca seu dãno grand et pequeno lles creçía de cada día, ca perdíã os fillos et os yrmãos et os parentes. Mais os gregos rreçebíã grã dãno, ca Troylos os mataua cõ ssuas mãos, condes et duques et almirãtes preçados, de que eles ficarõ muy perdidossos et moy tristes. //

291

Fol. 119r

Cõmo as trégoas forõ postas por dous meses

Conta a estoria que esta trezena batalla durou sete días, que nũca quedarõ. Et os gregos rreçeberõ tã grã dãno que o nõ poderõ mays sofrer, et ouueron entre ssy cõssello de enviar pedir trégoas. Et fezérono assy. Et el rrey Príamos outorgóullelas por dous meses. Et poys que forõ outorgadas de cada parte, os gregos fezeron grã doo por Polidamas. Et fezéronlle hũ moymento moy rrico et moy fremoso, qual cõuijña pera rrey, et meterõno [en] el. Outrossy ẽna çidade fezeron grã doo por Deyfebus, el fezéronlle hũ moymento de prata et d'ouro de Arabia, moy preçado et de moytas pedras preçiosas, feyto per tã grã m[a]estría et per tã grã barata que esto era hũa grã marauilla de cõtar. Et soterrarõ outrossy el rrey Serpedón a grãde onrra et tã rricament que quántoslo vijã se marauillauã ende.

---

vijnt. 5-6: HT andaua grãt. 6: ms. uẽeriades. 7: HT lor. et muchos gãbaxes. 8: ms. cõssũu (raia fina sobre uu); AMS conssuu; KMP cõ-ssuu; HT justa nĩguna desuisada...cob. mescladamiẽte et tã. 9: AMS e KMP por. 9-10: HT por çima de los yelmos et a las vezes. 10: ms. ãas. 11: RTC podian (reaparece en reteñir); HT fasta los arzones et...podiã. 12: HT d. et ca. 13: HT d. et ca. 14: RTC reçibieron; HT mas gr. rresçibierõ g. d. et ca. 15: RTC (e HT) les m. por sus. 16: AMS perdidosos (despois de tristes parece que está escrito Aly).

Cap. 291. 1: KMP per (no ms. arriba, á marxe do fol. 119r, está escrito: A xij batala). 2: RTC (e HT) nunca folgaron et. 3: RTC (e HT) gr. soffrieron tant. 5: ms. dõo. 5-6: RTC e HT Palomades; RTF Palamedes. 6: HT rrico et muy noble et muy f. por qual; AMS conuijña; KMP cõuijña. 7: ms. meterõno et el (abreviatura de et; AMS e KMP non corrixen)...dõo; RTC (e HT) met. en el et fizieron por el grand duelo. Otrossy. 8-9: HT piedras fecho. 9: ms. mãestria; AMS por...maestria et por; KMP por...maestria et por; RTC e HT e. seria. 10-11: RTC e HT que todos los que lo. 11: AMS uijan.

292

Agora leixa o cõto a falar desto por cõtar cõmo Agamenõ et os gregos enviarõ a Achiles que lles ajudasse

Agora diz o cõto que os gregos erã maldesmayados, porque Achiles nõ lles ajudaua. Et achárõno en tã grã mjgua et tã grã dano sofría de cada día que o nõ podían sofrer. Et ben entedía que sen el nõ podía acabar cousa. Et ouueron sobre elo seu cõssello, et acordarõ de enviar a el a Nástor o Uello et a Vlixas et Diomedes, que era moy bon caualeyro et moy esforçado. Et Nástor era moy sisudo et moytas uezes fezera grandes messágẽes en moytos lugares sobre moy grandes feytos. Et Vlixas outro tal. Et Agamenõ lles disso en cõmo fezessen.

Et elles forõ logo a el, et achárõno asentado en hũa tẽda, que era moy ben laurada de moy nobre pãno, per grã m[a]estría et per grã soteleza. Et sijã y cõ el moytos bõos caualeyros de seus naturaes, que aujã moy grã coyta porque Achiles tomaua aquela perfía. Mays el era preso de amor, tãto que nõ podía y al fazer, nẽ podía de ssy auer cõssello, nẽ comer, nẽ dormyr, nẽ auer folgãça, ante veujã en aquela coyta en que senpre ujuẽ aqueles que en poder de amor son. Et a mayor coyta que aujã era porque desasperaua et nõ sabía que fazer, nẽ que coydar, nẽ qual cõssello tomasse, et moytas uezes coydaua que era morto. Mays os tres caualeyros chegarõ et desçenderõ ante a tẽda. Et Achiles seyo a elles et rreçebeos moy ben et abraçoos todos tres. Desy fórõsse assentar todos quatro sobre hũ tapete moy fremoso, que ouuera de terra de Andalozía, et enviarõ a tódoslos outros, et ficarõ todos quatro soos ẽna tẽda.

293

Cõmo Vlixas diso a Achilis sua rrazõ

Poys que os rreys todos quatro forõ apartados, Vlixas falou primeyro, et moueu sua rrazõ en tal gisa:

—Achiles, vosso amjgo Agamenõ, que uos moy de coraçõ ama, nos enviou aquí a uós, que uos rrogemos de sua parte sobre feyto desta guerra. Et uós ben sabedes en

---

Cap. 292. 1: ms. ãachiles; RTC c. de f.; HT c. de fablar...Ag. enbio Ach. 2: HT falta. 3: RTC p. los A. non ay. (HT les). 4: RTC (e HT) daño reçibian de. 5: RTC e HT sobr'esto. 6: KMP Ulixas; RTC e HT a Diom. 8: AMS e KMP messagees; RTC en altos log. s. muy granados f.; HT ẽ los lug. 9: RTC commo le dixiessen (HT los/les?). 10: RTC e HT era labr. 11: ms. mãestria; AMS por gran maestria et por; KMP por grã mãestria et por; RTC de un muy. 12: AMS boos...auian; KMP boos... auã; RTC tomara (id. HT cau. de su tierra nat.). 13: AMS e KMP porfia. 14: AMS dormir; RTC e HT cuyta que. 15: RTC que son en p. de a. et (id. HT desperaua). 16: HT tomar. 17: HT m. et mas. 18: ms. abraçõos; RTC abr. a todos; HT ab. a t. t. et desy. 19: RTC t. del A.; HT q. era de t. del A. 20: ms. sõos.

Cap. 293. 1: KMP Ulixas; RTC de commo; HT de c. (falta sua r.). 2: KMP Ulixas; RTC (e HT) q. los quatro r. f. 4: AMS amigo; KMP voso; HT A. nuestro...vos a. muy de c. et nos. 5: RTC

cõmo vẽemos a esta terra pera tomar esta uila et destroyla. Et eu sobre esto nõ uos farey longa rrazõ, ca tã ben o ssabedes cõmo nós ou mellor. Et auemos y ja rreçebudas moy grãdes perdas et grãdes dãnos, et os troyãos outro tal. Et a esta guerra son ujúdos de todas as partes do mũdo, de Eyropa et de Asya et de África, en maneyra que nehũ caualeyro que sse de armas preçasse nõ ficou alá, se nõ ficou por door ou por outra coy-
Fol. 119v ta, que nõ podesse vĩjr. Et os que vĩjr nõ // poderõ, enviarõ seus poderes et suas cõpañas, en maneyra que os hũus vẽerõ aquí por cõquerer aquesta uila et os outros porla defender, et deles vẽerõ y por gãañar prez et bondade, et outros por mostrar seu grã brio et seu grã poder, et os outros por ajudar a sseus amjgos, et moytos por estoruar a sseus jmĩjgos, cõ que an en suas terras omezíos et enxecos, et por sse vengar aquí deles, et outros vẽerõ por despender seus aueres a grã brío, et outros por linagẽ que an da hũa parte et da outra. Et uós ben ueedes que os troyãos sse defenden moy ben et sse venden moy carament; mays, cõ todo esso, nós os tẽemos ja guastados et apressurados de maa gisa, ca lles tẽemos tomados os portos, en maneyra que lles nõ pode entrar bastimento nehũ de armas, nẽ de ujãdas, nẽ de outra cousa que lles cũpra. Demays, an ja perdudo a Éytor, que era seu defendedor et seu escudo et sua asperança, et era o mellor caualeyro en armas et en todas bondades que en Troya aujá, et uós o matastes cõ uossas mãos, a pesar dos de Troya. Outrossy an perdudo a Deýfebus, sou yrmão, onde sse tẽen por oõtados et por cofondudos pera senpre. Et esto he cousa sabuda, et uós sabedes ende a uerdade, que a vitoria et o prez deste feyto a uós foy prometudo. Por ende, se uos nõ pesar, quérouos agora mostrar hũa rrazõ: Vós sodes moy bon caualeyro et moy onrrado et mays preçado de quantos oje ẽno mũdo son. Por ende, por Deus, nõ uos noje esta obra; ca, cõmoquer que algũ en ela gãane prez, mayor o gãañades uós, ca çẽ uezes tãto sse dobra a uós per cada lugar. Et esta onrra gardádeuos de a baixar et a çerca estades ende, se uos nõ gardades et nõ quiserdes tomar outro cõssello; ca, cõmoquer que home pode gãañar bõo prez, mester ha sabedoría pera o gardar. Et moytos gãanarõ ja grã prez que o abaixarõ moy auolment et decaerõ del. Et perdérõsse a ssy et a ssua fazẽda et os seus feytos bõos, porque o nõ souberõ gardar. Et por tãto uos digo et uos cõssello, se me creer quiserdes, que prendades garda de uosso bon prez et nõ façades cousa por que cresca posfaço ontre a gente, et que nõ possan dizer

---

(e HT) rogassemos...s. pleito d. 6: AMS e KMP veemos; RTC t. por t. e. u. et la destroyr (HT t. la u. o la). 7: KMP rreçebudos; RTC e HT ya y. 8: RTC reç. gr.; HT rresç. gr. p. et danos...estas gerras. 9: KMP todas partes; RTC e HT Europa. 10: ms. dõor. 11: AMS vijr...vijr; RTC coyta tal que (id. HT sus c. et sus p.). 12: AMS huus veeron; KMP huus veerõ; RTC (e HT) c. esta u. 12-13: RTC (e HT) por deffenderla. 13: AMS veeron...gaañar; KMP veerõ...gaañar; RTC prez et proeza et otros (id. HT m. el grãt). 14: RTC su poder; HT brio que trayẽ cõsigo et su poder. 15: AMS e KMP imijgos; RTC e HT omezillos. 16: AMS veeron; KMP veerõ; HT por defender sus a. et grãt brio. 17: ms. uẽedes. 18: AMS e KMP teemos; HT esto. 19: ms. mãa; AMS e KMP teemos. 21: RTC perd. E. 22: RTC t. las bond. que entr'ellos auya (HT t. las otras b.). 23: KMP seu; HT m. et a...T. et otr. 24: AMS teen...confondudos; KMP teen. 25: KMP prometudo (-quando fostes ao Delfõ-). Por; RTC prom. quando fuestes al Delfon. Por (HT vos se prometio). 26: HT r. et vos. 27: HT quantos en el. 28: AMS e KMP gaane...gaañades; HT g. en ella p. 29: AMS por; KMP por c. lugar * En esta; RTC (e HT) et esto guard. de lo b. 30: HT abaxar...c. et ca. 31: AMS gaañar boo; KMP gaañar boo p. m. he; RTC pueda...g. bien ca muchos; HT pueda...m. an...g. muy biẽ ca m. 32: AMS gaañaron; KMP gaañarõ; RTC preçio; HT preçio...et cayerõ del. 33: AMS e KMP boos. 34: ms.

que uos mĩĵga a franqueza et a bondade et uos creçe [a] auoleza, ca uós ben sabedes que
tódoslos bõos feytos que home faz, viuẽdo en sua terra ou andando ẽnas guerras, todo
esto he porque digã del ben perlo mũdo et por al nõ. Et aquel que sse auẽtura aos torneos
moy fortes et moy esquiuos, de que nõ sabe se pode escapar uiuo, ou aquel que sse quer
parar aos grãdes feytos, et sayr aos grãdes lugares, et tomar custa por amostrar sua grãde- 40
za, nõ faz esto senõ̃ por gãañar prez et onrra et por esquiuar os posfaços. Et esto acaesçe
a todo home bõo et de grãde entẽdemento, ca nõ sería tal sse esto nõ fezese. Et aquel
que quer gardar seu prez, mester lle he que aja bon siso et grãde entẽdemento, ca ẽno
mũdo nõ ha tã grã coyta cõmo do que ha bon prez et del deçẽde, mayorment que son
aquí ajuntados de tódaslas partes do mũdo, et por ende será o posfaço mays grãde sobre 45
este feyto, ca se (a) home fosse en lugar onde tãtos posfaçar nõ podessen aynda o yría
passando. Et aynda que assy fosse, moyto sería grãde auoleza et mao cõssello. Et de mĩ
uos digo que me gardaría a todo meu poder de seer posfaçado de poucos, nẽ de moytos,
nẽ de loucos, nẽ de cordos. Et aas uegadas faz y home quanto b[e]n pode fazer et nõ
Fol. 120r deseia outra cousa senõ̃ // husar todauja de ben fazer, pero p[os]f[a]ça[n] del [et] tóllen- 50
lle o bon prez cõ enveia, mayorment aquel que quer fazer mal de sua fazẽda aas uezes.
Et, por Deus, señor Achiles, todo est[o] catade et gardade ben uosso prez; ca mays
uos digo, que nõ ha aquí rrey nẽ cõde que ja en al ande falando nẽ posfaçãdo, senõ̃ en
esto. Et esso mijsmo fazẽ toda a outra gente. Por ende, nõ teñades este feyto en pouco,
nẽ o leixedes en olujdo, et prázauos de nos ajudardes; ca, se nõ fordes aa batalla, todo 55
uosso prez auedes perdido, et tẽeruos an d'aquí adeãt por rretrahudo et por mĩgado,
et os braados das gentes serã̃ todos sobre uós, en gisa que será grã uergõça et grã mal.
Et ben uos digo, sen falla, que, ante que este ãno seia acabado, sete tãto mal será de
uós dito que nũca foy de ben. Demays, os troyãos uos an ja tolljdos moytos de uossos
amjgos, de que uos moyto deuja a pesar et tomar ende a m[a]yor uĩgança que uós po- 60
derdes. Et ben sey que assy será quando uós quiserdes, que logo serã̃ destroydos et as-
tragados et mortos et presos. Et poys acó vẽemos sobre este feyto, outorgádeo, et querede
aquesto, et mãtẽede aquelo per que sodes tã onrrado et tã preçado et tã benquisto. Et,

---

crẽer; HT g. del uuestro. 36: ms. creçe auoleza; AMS minga; RTC creçe la maleza ca (HT m. et ca). 37: AMS e KMP boos; HT f. b. 38: AMS e KMP porlo; RTC non ca aquel; HT nõ et ca a. 39: RTC (e HT) et esquiuos...que quier. 40: KMP quer partir aos; RTC (e HT) quier salir a los g. f. et a los gr. l. et toma. 41: AMS e KMP gaañar; HT por amostrar grãt prez. 42: AMS e KMP boo; HT e. et ca. 43: RTC aya grand seso; HT guardar su seso et g. e. et ca. 44: RTC grand cayda commo (HT tal g. cayda...ha grãt prez). 46: AMS onde todos posfaçar; RTC si omne...l. do tantos...pod. a omne yria; HT et ca sy õme...l. do t. nõ pud. porf. a õme yria. 47: AMS mão; HT asy nõ f. 48: ms. sẽer; HT seer porfados de. 49: ms. ãas...bon (parece); AMS ben; KMP ben p. fazer (-et quer-) et; RTC (e HT) bien p. f. et quiere et. 50: ms. pero per força del tollenlle (á marxe superior do fol. 120r escribiuse: a xij batala); AMS por; KMP por força del (-et-) toll. (non corrixen); RTC (e HT) pero porfaçan del et t. 51: ms. ãas; RTC m. a aquel; HT t. el biẽ et el...e. et m. et aquel. 52: ms. este (KMP pon sic); AMS esto; RTC e HT esto...prez et mas. 53: RTC ay; HT ay...que en. 54: ms. mĩjsmo; HT et esto m. faze la otra. 55: ms. ãa; RTC ayudar; HT ayudar et ca. 56: AMS teer uos...retrahudo; KMP teer uos; RTC han dende ad.; HT an dende en ad. 57: ms. braãdos; HT serã sobre. 59: RTC tollido; HT an tollidos. 60: ms. moyor; AMS mayor uingança; RTC (e HT) deu. pesar... mayor. 60-61: RTC (e HT) pudiessedes. 61: RTC quis. ca l. s. deseredados et a. (id. sera sy vos). 62: AMS e KMP veemos; RTC pues agora aca...otorgat (id. HT ast. et pr. et m.). 63: AMS mantee-

por Deus, nõ uos seia graue de ẽader en uosso prez et esquiuar uosso dãno. Et esto uos rrogã de coraçõ et uos peden todos os desta oste, que, por Deus, os mãteñades et gardedes et façades cõmo ja fezestes outras uezes. Et, sen falla, quando somos sen uós ẽna batalla, somos ende moy despagados et moy pouco esforçados. Et poys uos Deus fezo tãto ben et uos quer dar tã bon prez, nõ nos seiades cõ el escasso. Et fazede en gisa que aquelo que perdemos sen uós que o gãañemos per uós, que perdemos moyto mẽtre nos uós nõ quisestes ajudar. Mays agora nos podedes fazer ledos et esforçados et ardidos et darnos tã grãde ardimento et tã grã coraçõ que os da uila auerán o peor et nós o mellor. Et a mĩ semella que este cõssello he leal et dereyto et proueytoso, qual deue home a dar a seu amigo.

294

Cõmo Achilis rrespõdeu aas rrazões que lle Vlixas djsso

Poys que Vlixas ouuo sua rrazõ acabada, Achiles entristeçeu et enbrusqueçeu jaquanto, et penssou hũa grã peça, que nõ falou nada. Depoys começou sua rrazõ en tal gisa:

—Don Vlixas, nũca uj nẽ oy, nẽ coydo oyr nẽ veer home que mellor que uós sábea dar grã cõssello. Et eu ben sey, et tenpo ha que o soybe, que uós amades meu ben et mja onrra et que me cõssellades o mellor que uós sabedes et entẽdedes. Et eu ben entẽdo esta rrazõ que me Agamenõ envía dizer, et uós ben mo dissestes et mo rrogastes de sua parte. Mays ben uos digo clarament que este cõssello nõ lle ual nada, que he uil et áuol et uergoñoso. Et ¿cõmo, don Vlixas, coydades uós tomar esta uila nẽ cõquerer esta terra per força? Ben sabedes uós que sete ãnos ha que durou esta guerra et en todo este tenpo nõ gãañamos y nada, nẽ fezemos y outra cousa, senõ que gãañamos y todauja grãdes perdas mortaes. Et ssy uos Deus ualla, dizédeme agora ¿quaes mãgẽelas leuastes y ou quaes engeños ou quaes trabuquetes, cõ que os cõbatessedes, ou quaes forõ as armaduras outras, que soen fazer en mill maneyras pera cõbater castelos et çidades, que fezestes? Dizédeme agora ¿quaes cauas lle metestes, ou quaes dagueras, ou quaes gatas

---

de a. por; KMP mãteede a. por (os dous: ben quisto); HT mantener. 64: AMS enader. 65: RTC (e HT) los de la hueste. 66: RTC uezes ca sin; HT u. et ca syn. 67: KMP poucos; RTC e HT et mas poco. 68: HT s. en el. 69: AMS e KMP gaañemos por; RTC gan. et cobremos por uos ca perd. (HT et ca). 69-70: RTC (e HT) m. uos non nos q. 70: HT a. et mas. 71: ms. parece uos; AMS uos; KMP nos; HT darnos grãt ard. que los de la u. aujã lo...nos; RTC nos. 72-73: RTC (e HT) prou. et q. deue dar amigo a ssu am.

Cap. 294. 1: AMS diso; KMP rrazones...Ulixas; RTC a la razon; HT rresp. a V. et a ssu rrazõ. 2: KMP Ulixas; RTC Ach. emb. et ent. yaq.; HT Ach. ent. yaq. 3: RTC et estudo una g. p. pensando que...desp. el com. (HT yaq. est. a vna). 5: ms. vẽer...sábea? (non está claro); AMS sabea; KMP Ulixas...sabia; HT cuyde. 6: HT dar cõs. 7: AMS consellades. 8: KMP enbia; RTC dezir ca uos; HT enbio d. et ca vos...et rrog. 9: AMS consello; RTC d. llanamente que...nada ca es; HT p. et mas...llanamiẽte. 10: KMP Ulixas. 11: AMS e KMP por; RTC e HT dura. 12: KMP gaañamos...gaañamos (id. AMS toda uia); RTC que reçebimos tod. (id. HT gan. nada mĩ f. otra). 13: AMS mangeelas; KMP mãgeelas. 14-15: RTC las armadijas otras. 15: RTC f. de mill...cast. o çibd. (HT c.

Fol. 120v encortidas // que chegastes aos muros, ou quaes pedras deytastes de mão nẽ de fonda, ou quaes uezes cõbatestes a uila aa rredonda? Dizede ¿hu esses castelos ou essas escaleyras que alende as barreyras ergestes? Par Deus, don Vlixas, aÿnde me pareçe que os nõ tẽedes gastados assÿ cõmo uós dizedes, ca aÿnda nõ foy día que os nõ achassedes fora perlos chãos, ben hũa mea légoa, ben armados et ben gisados de batalla, querlos demãdassedes uós, quer nõ, ata que fosse noyte. Et se uós cõ elles ben cõtardes, acharedes per bon cõto que nõ an rreçebuda a medade da perda que nós rreçebemos. Demays, ben sabedes uós que moytas uezes cõteçe que tẽ hũ home a uila çercada, en tal gisa que nõ sal de dentro nehũ que mal faça, pero os de dentro andan per çima de seus muros moy seguros et ben sen medo, et alÿ sse uẽden moy carament ante que seiã tomados, nẽ cõquistos, nẽ pleytejados, mayormẽt aquestes que cada día saen a cõbatersse nosco a grã perfía. Et mays uos digo: poucos ha en toda a oste que sse tãto chegassen aos muros que cõ uerdade podessen dizer de que pedra son feytos. Et ajnda al uos dyrey, sen mẽtir, se o ben quiserdes coñosçer: uós entẽdedes que nós que somos çercadores, et, se y ben pararades mẽtes, nós somos os çercados et maltreytos et desguastados. Et eu nõ sey a que pode tornar este pleito, de sse a gẽt assÿ perder de fame et sofrer a lazeyra et as perdas et os dãnos que todos rreçebemos. Et de mj uos digo que me nõ pareçe ben quanto sse y fezo nẽ faz, et do que ha y feyto me pesa moyto et me rrepinto, que mays nõ poso, porque me metí a atã grãde afán et a tã grã perígoo et porque passey o mar por vĩjr acá. ¿Cõmo, don Vlixas, dizedes uós que, se me eu agora nõ quiser matar porla moller de Menelão, cõmo ja son mortos mays de çẽ uezes mill omes, que por ende perderey mja ualor et mja loor et meu bon prez pera senpre; et se eu nõ quiser tomar armas, per rrogo ou per força, por ende serey rretrahudo et tĩdo por falido ou tornado do prez que guãaney, porque o uós mays creades? Eu juro aas potestades do çeo et aos mayores que son señores d'alá, et por esto faço ben seguro aos gregos, que en tã fol pleito nũca seiã per mj ajudados, nẽ mãterrã tal sobéruea, nẽ tal folía. Mays elles per ssy a mãtenã quanto quiserẽ ou quanto sse pagarẽ, ca eu por esso nõ quero deles seer amado nẽ preçado, ca seu prez, nẽ seu ben, nẽ seu mal nõ me tolle, nẽ me dá nada, nẽ dou nada por seu dizer, nẽ por seu fazer. Mays uós outros, que amades et cobijçades prez, uós cõbatede quanto poderdes

---

los cast.). 17: RTC g. encoradas lleg. a los m. o que cantos sacastes dellos o quantas p. lançastes de mano (HT encordadas). 18: ms. ãa; RTC o quantas uezes (id. HT d. do estos c. o do estas esc.). 19: ms. aynde; KMP Ulixas; HT all. de las. 19-20: RTC (e HT) aun non me p. q. los uos ten. 20: AMS e KMP teedes. 21: AMS e KMP porlos; HT bie media. 22: KMP nõ (-et en elles nõ achastes outra cousa senõ senpre batalla-) ata...por; AMS por; RTC (e HT) non et en ellos non fallastes otra cosa sinon siempre batalla fasta q. uos partia la noche. 24: RTC (e HT) uilla tant çerc. que non. 25: AMS e KMP por; RTC n. quien mal f. mas pero; HT dentro quien mal f. a niguno mas pero. 26: RTC (e HT) et muy sin. 27: AMS e KMP porfia; RTC (e HT) connusco. 28: RTC porffia mas; HT p. et mas vos d. et pocos...q. t. se lleg. 29: ms. ajnda/ainda? (j/i sobre l; AMS et KMP ajnda); RTC e HT dire si lo. 30: KMP cõnosçer; HT lo quisieredes...sy biẽ. 31-32: RTC e HT pueda. 32: HT se p. asy la g. de. 33: AMS rreçeuemos. 34: KMP que he y; RTC njn se faze...que he y; HT fizo nj et de lo que he y...arrepiẽto. 35: ms. ãatã...perigõo; AMS vijr; KMP et atã grã; RTC a tant; HT porque mety mj cuerpo a tamaño afan. 36: KMP Ulixas. 37: KMP Menelao; RTC Menalao (id. HT m. et mas). 38: ms. lõor; AMS e KMP por. 39: AMS e KMP por; HT fall. et o t. 39-40: AMS e KMP guaaney. 40: ms. ãas. 41: AMS seguros...por; KMP por; HT por este. 42: AMS por...manteñan; KMP por...mãteñã. 43: ms. sẽer; RTC por esto (id. HT p. et ca...pr. et ca). 44: HT nõ me lo t. 45:

et quanto quiserdes por Elena, que de mj seede çertos que nõ sofrerey mays coyta da que
sofri por esta demãda. Mays uós podedes y morrer cõmo morrerõ os outros, a gisa d'ar-
didos et de esforçados, et fazeruos an moyta onrra aa uossa morte, et uós seeredes aqueles
que faredes a Menelao cobrar sua moller, ca eu nõ. Pero sabede tãto que ja mays nõna po-
de auer por uós, nẽ por uossa ajuda. Mays eu nũca mays por el serey malandãt, nẽ morto, 50
nẽ preso, se Deus quiser. Et, sen falla, uós que esto queredes, uós uos metedes a moy
mao preço, que uos assy fazedes matar, sen onrra et sen rrazõ, cõ grã soberuja. Et tomás-
tesuos a fol obra. Mays, posto que Menelao agora cobre sua moller per qualquer maneyra
et nós por ende seiamos mortos, ¿qual he a prol que nos ende uerrá? Palamades ja //
Fol. 121r morto he et outros çẽ rreys de grã prez. ¿Seméllauos que fora mellor de tornarẽ a seus 55
rreynos ledos et en paz pera os rreger, et outrossy mãtẽer seus fillos et suas molleres et
seus naturaes, que leixarõ pobres et desanparados, ante que morrer aquí a mãos dos tro-
yãos et ficar en esta terra? Et nõ dultedes, ca por este pleito será mays de mill deserda-
dos et deytados de seus rricos rreynos. ¡O, señor! ¡maldito seia o día et a ora en que
sse este feyto começou et se moueo! Que tãta he a gente que o cõprou et cõprará, que 60
ben creo que nũca o mũdo será poblado cõmo ante era, ca ben ueio eu que de tódaslas
partes do mũdo as gentes forõ aquí ajuntadas et morrerõ ende y os mellores. Et agora,
d'aquí adeãt, ficará o mũdo en rrafez et uil cõpaña. Et o nobre et o alto ljnagẽ dos rreys
et dos cõdes et dos duques et almirãtes sse perdeu et perde cada día, et elles será herdey-
ros dos que soyan mãtẽer o mũdo. Et agora, quando as donas casarẽ cõ homes uiles et 65
de catiuo lugar, ¿cõmo coydades que o mũdo seia poblado ou mãtẽũdo? Sen falla, aquí
ha pleito moy mao et moyto escarnido et moy uil; et, sse uós esta obra queredes mã-
tẽer, o mũdo será destroydo et cofondudo pera senpre. Et uós, que auedes tã bõo syso,
que entẽdedes o mal et o destroymento et a perda et a cofondiçõ que y a todos acaes-
çeu, deujades de falar cõ os outros que son [en] esta oste cordos et entẽdidos, en maneyra 70
que dessemos fin a esta guerra et ouuessemos paz, que ja tenpo era; ca tãto ha ja durado
o mal que eu ben creo que nũca esta perda será cobrada ata a fin do mũdo. Et, par Deus,
quantos esta guerra mãtẽedes, fazedes grã pecado; et sõo çerto que, sse moyto durardes
en esta perfía, que mal uos acharedes ende. Mays eu uos cõssello dereytament et sen
engano, et uos rrogo por grã uossa prol, que leixedes esta guerra et faledes en paz et en 75

---

ms. cobijçades; HT f. et mas...c. buẽ prez. 45-46: RTC combatet q. quis. por E. ca de (HT et ca). 46: RTC que fasta aqui soffri. 47: HT mas pod. y m. a guisa de ardides cõmo...ot. a g. de a. (sic). 48: ms. ãa...seeredes. 49: RTC e HT Menalao. 51: AMS quer. uos met.; RTC si los dioses quisieren (id. HT met. a la muerte et a). 52: RTC (e HT) mal pleito que...rrazon et con. 53: AMS e KMP por; RTC Menalao (id. HT mas pues que). 54: RTC e HT Palomades. 55: RTC (e HT) preçio...tornar. 56: AMS manteer; KMP mãteer; HT ot. los mãt. 57: RTC e HT a las manos. 58: HT d. que por. 59: AMS rreynos. E. señor; KMP E(-t-) * señor; RTC r. O, s.; HT rr. et señor. 60: KMP começou (-et apostou-) et; RTC com. et aposto et se m. ca t. (HT m. et ca...conp. caramiẽte que). 61: HT n. en el mundo...et ca b. ueo que. 62: RTC mur. los m. ende et (HT ende ag.). 63: RTC (e HT) mundo en gente r. et uil et el n. 64: HT et de los alm. señores se p. et se p. de cada. 65: AMS manteer; KMP mãteer. 66: KMP mãteudo. 67: HT ay. 67-68: AMS manteer; KMP mãteer. 68: AMS e KMP boo; RTC e HT seso et que. 69: RTC (e HT) confusion. 70: ms. son esta; RTC acaesçe deueriades...son en la hueste (HT ac. et deuierades fab.). 71: RTC paz ca ya t. seria; HT seria et ca ya t. a d. 73: AMS manteedes...soo; KMP mãteedes...soo; RTC quantos la mant. (id. HT durades). 74: AMS e

auijça. Et este cossello será mellor et mays proueytoso que o que uós cossellades a mj. Et, senores, outra cousa uos rrogo quanto posso, que ja mays nũca me rrogedes deste pleito, nẽ me faledes en el mays, que eu per tã áuol rrazõ et tã sen gisa me meta mays en tomar armas; et se uos traballades de mo dizer, tãto y perderedes. Mays uós, cõmo bõos caualeyros et sesudos et cordos, trajede este pleito en tal maneyra, et fazede en gisa que os gregos que sse quitẽ de diabrura tã sen rrazõ cõmo aquesta que começarõ, ante que lles dela ueña mays mal, et que sse partã d'aquí et sse uaan pera suas terras. Et de mj seiã çertos que nõ me trameterey en elo mays.

295

Da rrazóm que Nástor djsso [a] Achilis

Poys que Achiles ouuo sua rrazõ acabada, Nástor o Uello, que era señor dos mõtes de Libanor, lle disso tal rrazõ:

–Don Achiles, ben sería que nós falassemos ẽna paz, se os troyãos huujassen dela saber ou a quisessen rreçeber. Mays nós somos ja en tal pũto et en tal estado que, en nehũa maneyra, nõ nosla querría rreçeber en gisa que fosse nossa onrra, ca elles nos an uẽçudos per moytas uezes et destroydos et están moy orgullosos et moy fortes cõtra nós; et demays, porque uos nõ ueen nosco, coydan que nos faleçestes et que uos partistes de nós. Et por esto son esforçados et nos fazẽ cõprar carament algũ mal, se llelo fezemos; et
Fol. 121v por esto esquiuarã a paz // et nõ a querrán auer nosco. Mays, sequer, tãto fazede por nós: jde nosco aa batalla esta uez et, se os uẽçermos et os ben enpuxarmos do cãpo et os ben desbaratarmos, falemos ẽna paz, ca estonçe será mays gisado de [a] falar et de [a] demãdar.

KMP porfia; RTC porfia mal (id. HT der. syn). 76: AMS consello...consellades; HT aprouechoso. 77: KMP señores; RTC q. uos rrogar puedo (HT q. r. vos p.). 78: AMS e KMP por; HT et sin g. 79: RTC perdedes; HT perdedes et mas. 80: AMS e KMP boos. 81: HT c. esta. 82: ms. uãan; AMS lles; KMP ll(-e-)s; HT et se. 83: KMP mays (-do que me trametey-); RTC (e HT) q. me non entremetere en e. mas de lo que me entremeti.

Cap. 295. 1: ms. djso Achilis (AMS non corrixe); RTC e HT dixo a Ach. 4: RTC que uos fablassedes...tr. ouyessen della (HT et don...sera q. fallasedes). 4-5: KMP huujasen sabor. 5: AMS sabor; RTC sabor; HT sabor...quisiesemos r. et mas. 6: KMP am; HT nõ vos la...o. et ca. 7: AMS e KMP por; HT venç. muchas. 8: ms. uẽen; RTC ueyen connusco (id. HT por uos). 9: RTC son mas esforçados...car. comprar...gelo fecho auemos et (HT por eson mas...au. f.). 10: RTC por estas razones esquiuarian la...connusco (HT querriã...mas sy tãto). 11: ms. ãa; RTC connusco...los desb. (id. HT vez sy). 12: ms. desbaratarmos (2° r entreliñado)...de f. et de dem. (AMS non corrixe); RTC de la f. et de la d. (id. HT paz et estõçe...aguisado).

296

Cõmo Achilis rrespondeu a Nástor

Qvando Achiles oyo o que lle Nástor dissera, rrespondeulle assy:

–Syñer don Nástor, leixade este pleito et falade en al, ca esto nõ nos cõpre; ca, parla fe que eu deuo a Deus et a uós, se uós cõ os de Troya queredes mays lidar cõmo soedes, ben podedes aló yr sen mj̃ et sen os meus; ca eu ben entẽdo por que me esto dizedes: vós queredes que cometa eu outra uez esta soberuja et me meta outra uez en esta loucura. Uós çerto seede que o nõ farey, et ben me parto deste pleito d'oie endeãt, et senpre serey del quito en quanto uiua, ca he pleito auesso et mao et sen rrazõ. Et agora anden falando a torto et a trauesso, ben ou mal, o que quiserẽ, ca nõ dou por elo nada. Et eu ben sey que tal yrá aa batalla ssão et alegre, que sse tornará ende triste, mays uós ja mays nõ me rrogedes deste pleito do que me rrogado auedes.

297

Da rrazõ que Diomedes ouuo com Achilis

Dyomedes, que en este pleito nõ falara, quando oyo o que Achiles dissera, nõ o teuo por ben et, cõ grã saña que ouuo, nõ soubo que dissesse, pero nõ sse podo calar et disso assy:

–¡Sy me ajude Deus! Uergoñoso pleito he este et, sen falla, don Achiles, uós abaixastes moyto en uossa fazẽda et rreçeberedes y grãde onta, se uos ben nõ gardades. Mays, ¿que ual esto? Que ben entẽdo eu que nõ presta nada cousa que uos digamos, ca uós dyzedes que uos nõ rrogemos, nẽ falemos mays en este pleito; et, poys uos assy praz et y sodes tã brauo, eu nõ uos quero en elo mays falar. Et, ¿queredes que uos diga? De mao pleito sse traballará quenquer que sse traballar de uos mays amar, ca uós meesmo uos amades; et quen sse desto trametesse, de mao pleito sse trametería; et en mao dia uós gãanastes tã grã prez aqui et perlas outras terras hu andastes, se uós del nõ fazedes uosso prazer et uosso talẽt cal uós quiserdes; que aquel que grãde algo gãaña a grãde afán et a grã lazeyra, en balde o gãañaría se o nõ despendesse a sseu prazer. Et uós assy faze-

---

Cap. 296. 2: KMP quando. 3: KMP nõ uos c.; RTC Si quier don Nastor...non uos c. (id. HT al et ca...c. et ca para la fe). 4: RTC mas quer. (id. HT que d. yo a). 5: RTC sin todos los mios; HT sin todos los mjs vasallos et ca. 6: RTC (e HT) com. otra...meta en. 7: ms. sẽede; RTC loc. çierto...en adelante et s. yo sere (HT loc. et çierto...pl. desta vez en). 8: HT quanto et ca. 9: KMP mal (-ou-) o; RTC mal o lo que...por ende nada ca yo (HT q. et ca...n. et ca yo). 10: KMP ja-mays. 11: RTC (e HT) pleito por el debdo que conmigo au.

Cap. 297. 1: HT D. dixo a A. 2: AMS Diomedes. 6: HT grãt desonrra sy...guardaredes et mas. 7: RTC esto ca bien; HT ent. que...d. et ca. 8: KMP nõ (-rroguemos-) nẽ; HT fabl. nj̃ rrogemos... pl. pues. 9: HT et sodes. 10: ms. mẽesmo; HT tr. quien se trab. 11: RTC entremetiesse de muy mal p. se entremeteria (HT de mal...entremetera). 12: AMS e KMP gaanastes...porlas; HT gan. grãt... t. por do andastes...fizieredes. 13: AMS gaaña; KMP talẽt tal...gaaña; RTC tal. quando uos q. ca aq.; HT f. u. t. et u. pl. quando uos q. et ca aquel...g. et a g. 14: AMS e KMP gaañaria. 15: AMS e

de: despendede mal o prez que gãañastes, et sabédeo ben abaixar, ca uós nõ sodes ja mo- 15
ço pequeno pera castigar. Et, sen falla, por quanto eu de uós entẽdo, outro pẽssar uos
creçe et outro coydado, et ben pareçe ẽna uossa color que mays talẽt auedes de entrar-
des en al que nõ entrar ẽna batalla. Et, sy me Deus ajude, os que uos moueron este pleito
et uoslo rrogarõ, tomárõsse a grã folía, et nõ sabía cõmo estaua uossa fazẽda, et jul-
gauã a uosso coraçõ perlo seu. Mays o uosso coraçõ outro he et nõ o que elles coydan. 20
Et cada hũ sabe o sseu coraçõ et Deus ssabe o de todos. Et por ende ben entẽdo que cõ-
tra uós nõ ual castigo nẽ rrogo. Et des oymays ben nos podemos tornar, mays desd'aquí
adeãt ben me semella que o ssiso et a loucura et o dãno et a gaãça et a loor et o posfaço
et o prez, quer seia bõo ou mao, sen uós o aueremos. Et uós fazedes bon siso de uos gar-
Fol. 122r dar, ca aquel que ben garda o sseu corpo // garda bõo castelo. Et uós assy o ffazede: gar- 25
dade ben uosso corpo, que uos nõ rreçeba mal nẽ dãno, ca ẽno mũdo nõ auedes tal amjgo, nẽ que tãto amedes. Et eu ben entẽdo que desde oiemays uóslo gardaredes en tal maneyra que, aqueles que uos desamã, nõno achen ẽno cãpo, nẽ possan en el enpeeçer.

298

Cõmo Achilis rrespondeu a Diomedes

Achiles tornou moy triste cõ a rrazõ que disso Diomedes, et começou moyto a pensar. Et sabede que lle dissera paráuoas onde sse mal sentira Diomedes ante que sse de aly partisse, senõ porque sabía que [era] posfaçado[r] et maldizẽt et brauo et desdeñoso. Et por ende [nõ] lle quiso mostrar que lle pesaua do que lle auja dito, pero díssolle tãto: 5

–Diomedes, nõ me marauillo de uós senpre amardes caualaría; mays pero, se o fazedes, ben sey eu por que o fazedes, porque nõ podedes y al fazer que uos mal nõ estouesse, et mal día uós forades fillo de Tideus, sse caualaría nõ fosse por uós senpre mãteúda. Pero sabuda cousa he que a çidade de Tebas foy perdjda por uosso padre et todos lle ende dan tal prez, ca Tebas nũca fora çercada, nẽ catarã por ela, se por uosso padre nõ fora; 10
pero ẽna çima ouuo ende tal galardón que hũ rrapaz o matou. Et a cõmoquer que o prouerbio diga que "mal de moytos cõforto he", a mj nõ praz nada de tal cõforto. Et uosso padre fezo desherdar moytos rreynos a grã torto et a grã pecado, de moytos altos omes que ajuntou a aquela çerca, que fezo y matar et despedaçar. Et deserdou a elles et aas te-

---

KMP gaañastes; RTC ya non sodes (id. HT ab. et ca). 16: AMS pẽssoar; HT yo vos...pesar. 17-18: RTC (e HT) au. de al q. non de e. en bat. 20: AMS e KMP porlo. 21: AMS deus sabe; RTC et los dioses saben lo de t.; HT sabe su c. et los dioses los de. 22: AMS des daquí; KMP des d'aqui; RTC de oymas; HT nõ ay cast. niguno nj. 22-23: HT des oymas biẽ me sem. 23: ms. lõor. 24: AMS e KMP boo; HT porf. quier. 25: AMS e KMP boo (á marxe superior do fol. 122r lese: a xij batala); HT g. et ca quien biẽ g. su; RTC g. su. 26: HT c. porque...d. et ca. 27: HT amades...des oymas lo. 28: ms. enpẽeçer.

Cap. 298. 2: HT tr. cõtra la. 2-3: HT c. a p. mucho et. 4: ms. que seria posfaçado et; RTC que era porfaçador (id. HT synõ que). 5: ms. ende lle; RTC (e HT) ende non le. 6: HT uos et ca sienpre amades c. pero. 7: HT se por. 8: RTC est. ca en mal (HT est. et ca...uos mãt.). 9: ms. perdjda (j sobre outra letra). 10: HT p. et ca...catara. 11: RTC et commoq. (id. HT p. a la çima ouo tal). 12: HT q. el mal. 13: HT m. rreys a. 14: ms. ãaquela...ãas; RTC çerca et que; HT ay. aquella ç. et

rras deles porlas guerras que uolueu, et tã grãdes dãnos forõ y que nõ será cobrados d'aquí a mill ãnos. Et uós semellades ben a uosso padre, et nõ sse uos oluidou o que el fezera, et sodes tã ardido et tã prestes que moyto a çerca estades de fazerdes tal ou peor cõmo el fezo. Et por ende nõ me marauillo de tal padre seyr tal fillo.

299

Cõmo Nástor o Uello part[e]u as palauras que auyã Achilis et Diomedes

Qvando Nástor ueu et entẽdeu que as palabras yan creçẽdo entre Achiles et Diomedes, disso assy:

—Achiles, estas palauras podedes agora escusar; et, poys nós agora cõuosco nõ podemos acabar nada, tornarnos emos, se uos praz. Et de nós todos tres seede çerto que uos amamos et queremos lealment uossa onrra et uosso prol, et por ende uos dizemos esto, que nõ por al.

Et poys esto ouuo dito, nõnos quiso mays leixar estar de cõsũun, ca ben entẽdeu que, sse y mays estoueran, que o pleito podera tornar a peor, ca ataes palauras sse disserã por que sse senpre quiserã mal. Estonçe sse seyrõ todos tres do tẽdillón de Achiles, ca nõ aujã coydado de auer cõtẽda, nẽ entẽçõ cõ Achiles, nẽna quería. Et yan moy tristes et moy despagados de Achiles. Et fórõsse pera Agamenõ, et cõtárõlle a rresposta et o rrecado que acharõ en Achiles.

300

Agora leixa o cõto de falar de Achiles por cõtar cõmo Agamenõ et os gregos ouueron seu cõssello sse faría preytesía cõ os troyãos

Quando Agamenõ et os gregos souberõ a rresposta que Achiles dera, ficarõ ende moy tristes et descõfortados. Et Agamenõ fezo chamar tódoslos rreys et os altos homes
Fol. 122v da oste, et cõtoulles en cõmo enviara rrogar a Achiles que os ajudasse cõmo soya // et veesse cõ elles aa batalla, et que lles nõ tornara rresposta por que podessen entẽder que

---

que f. matar. 15: HT d. se y fizierõ que nõ sería. 16: KMP sse nos. 17: RTC est. do faredes tal (id. HT el fizo). 18: HT de s. de tal p. tal.

Cap. 299. 1: ms. partou (AMS e KMP non corrixen); RTC partio; HT partiã. 2: ms. Achilis (s entreliñado); HT A. et D. falta. 3: HT cr. de entre. 5: KMP agora (-bem-) escusar; RTC ag. bien esc.; HT pod. bie esc. 6: ms. sẽede. 8: RTC esto ca non; HT que por al nõ. 9: AMS consuun; KMP cõsuun; HT nõ les dixo mas estar. 10: HT ent. ca sy mas...tales. 11: HT q. syenpre se q. m. et estõçes...tend. que nõ. 12: RTC (e HT) ent. njn.

Cap. 300. 1-2: HT cõtar c. gr. ov. consejo (só). 3: HT rresp. de Ach. finc. 4: HT et muy desc. 5: ms. ãachiles; AMS rrogar achiles; HT c. el enb. 6: ms. ãa; AMS e KMP veesse; HT que ellos p.

del podessen auer ajuda; mays clarament dissera que ja mays nõ entraría cõ elles en batalla, ca os vija cada día perder et nõ gãañar, et que enviaua rrogar et cõssellar que fezessen cõ troyãos paz et auſça.

–Agora veede, señores –disso Agamenõ–, o que tẽedes por ben de fazer en este pleito, et cada hũ diga o que lle desto praz, ca eu de grado farey o que for uossa voõtade et al nõ.

301

Do cõssello que Menelao deu

Poys que Agamenõ ouuo sua rrazõ acabada, Menelao rrespondeu primeyro. Et disso assy:

–Ssen falla, Achiles he moy bõo caualeyro et moy sysudo, et deuja home fazer toda cousa que el cõssellasse et por ben touesse. Mays eu nõ ueio camjño nẽ rrazõ cõmo tãtos rreys et príncepes onrrados cõmo aquí son ajuntados se escarnescã tã denodadament, en gisa que senpre os en poden rretar ata a fin do mũdo, que sse uan d'aquí por mesquiños et por maltreytos. Et, poys ja aquí somos ajuntados, se nos ende formos sen uẽçer ou tomar uẽgãça do dãno que nos fezeron, senpre seremos desonrrados et maltreytos. Et nõ ha syso nẽ rrecado o que tal rrogo et tal cõssello dá, nẽ quen o toma, ca todo home que syso aia deue senpre gardar sua onrra et seu loor et seu prez et sua ualor et sua franqueza et sua alteza et sua bondade. Et por ende nóslos deuemos destroýr et cofonder per força, et deytalos fora da terra, et desherdalos, et achãar as torres et os muros, et queymar et derribar os paaços et as casas, et abaixar a çidade toda, ca assy noslo an prometudo os dioses, et outorgarõ, et nos segurarõ ende ben. Et por nos Achiles nõ ajudar, nõ deuemos por ende a desmayar, mays cada hũ deue de rrogar et esforçar seus uassalos et sua cõpaña cõmo bõos. Et en este primeyro torneo que cõ elles ouuermos, os cometamos de tal gisa que mays de mill fiquen ẽno cãpo mortos, dos mellores et dos mays ardidos. Et, señores, ¿quen ha ja ontre elles de quen nós ajamos pauor nẽ rreçeo? Ca elles an ja perdudo a Éytor, que era seu esforço et lles soya acorrer, et nõ an outro que tãto ualla cõtra nós en torneo. Et uós veeredes que sse uos nõ terrã ẽno cãpo, nẽ poden moyto durar se uos hũ pouco en elles queredes esforçar.

7: RTC del mas auerian ayuda mas que llanamente (id. HT que mas). 8: ms. vĩja; AMS gaañar... consellar; KMP gaañar; HT b. et ca...dia ganar et nõ perder a los troyanos et a nosotros que nos veya cada dia. 10: ms. vẽede; AMS e KMP teedes; HT ag. vos s. d. A. vos veet lo. 11-12: AMS uoontade. 12: HT nõ al.

Cap. 301. 1, 2: RTC e HT Menalao. 4: AMS boo; KMP Achilles...boo. 4-5: HT f. cada c. 5: AMS conssellase. 6: KMP prinçepes. 7: KMP os en(-de-) p.; RTC (e HT) siempreles puedan retraer fasta...uayan. 8: RTC (e HT) uençerlos o. 10: HT da et el que lo. 11: ms. lõor; RTC seso ha; HT seso a...g. su seso et su õrra. 12: RTC (e HT) su alt. et su fr. 12-13: HT los estr. et c. deu. por. 13: AMS e KMP por...achaar. 14: ms. pãaços; RTC et abrasar la çibdat; HT derr. las c. et allanar los pal. et abrasar la ç. t. et ca. 15: RTC e HT et otorgado et. 16: RTC e HT ende desmayar...deue rrogar. 17: AMS e KMP boos; RTC (e HT) sus compañas. 18: RTC finquen ende en el. 18-19: HT et mas a. dellos et. 19: RTC (e HT) quien es ya...de que nos deuamos auer p. njn reçelança. 21: ms. vẽeredes; KMP sse nos nõ; RTC se nos non (id. HT en c.). 22: RTC (e HT) poco quer. contra ellos esf.

302

Cõmo Vlixas rrespondeu ao que Menelao djsso

Ulixas, que era moy sisudo et moy rrazõado, quando oyo o que Menelao dissera, tornou cõtra el et disso assy:

–Señor don Menelao, en praça uoslo digo que perlo meu cõssello nõ diredes nada en este cõssello, ca nõ he ben nẽ uos acaeçe, que sabede que, quantos aquí son, todos coydan et dizẽ que uós loades esto por tal de cobrardes uossa moller Elena, et nõ por outra rrazõ, nẽ por outro proueyto nẽ onrra que sse ende a nehũ syga. Et moytas uegadas cõteçe que hay algũus que nõ catã senõ porlo que he sua prol, et nõ dan cousa por afán nẽ por perda que ende a outro crezca. Demays, de aquelo que dizedes que nõ deuemos desmayar, nẽ seer descõfortados, porque nos Achiles nõ ajuda, vós ssabede que en toda a oste nõ ha tã ardido, nẽ tã esforçado, que nõ seia desmayado et meos orgulloso por esta
Fol. 123r rrazõ. Et nõ he sen gisa. Et de mj uos digo, cõmoquer que me // ende teña quen quiser por couardo ou por ardido, que ante quería cõmjgo tẽer Achiles que a mill caualeyros. Et mays uos digo, don Menelao: o uosso esforço nõ sse chega nehũ ponto ao seu. Et esto veemos por façaya, et ben pareçe cada día, et pareçerá ante que sse este jogo parta d'ontre nós et os troyãos; ca se [n]os Achiles nõ ajudar, elles nos temerã por ẽde moyto mẽos, et ben [n]oslo mostrarõ ẽno senbrãt, ca, senpre cada que os cometemos, auemos o peor do jogo. Et poys a Achiles nõ podemos auer, mal nosso grado nos cõuerrá fazer seu mãdado et seu talẽt; ca, sen falla, nõ podemos nehũa cousa fazer que sse nos torne en onrra, nẽ en prez, sen el, ante rreçeberemos dano et onta et desonrra ẽno ficar et ẽno estar et ẽno cõbater. Et por esto ben loaría et prazerme ya que este pleito treytassemos assy, que nõ cofondessemos nossos corpos, nẽ nossas fazẽdas, sen rrazõ et por nada. Et eu ben creo que faz bõo siso natural aquel que todauja toma dos maes o mays pequeno.

Cap. 302. 1: AMS diso; KMP Ulixas; RTC e HT Menalao (id. 2, 4). 4: AMS e KMP porlo; RTC uos digo...diriedes (HT diredes). 5: KMP cõsello; RTC este fecho ca...ac. ca sabet (HT f. et ca...ac. et ca...son cuydan). 6: RTC loades esta çerca por que cobredes (HT cobrades). 7: RTC se a ning. ende sigua et m. de u. (HT se a n. siga et m. de vezes). 8: AMS e KMP alguus; RTC catan por al sinon (HT c. que muchos nõ...synõ lo que). 8-9: HT dan por a. nj por p. nĩguna cosa que. 9: RTC otro acaesca...non deuedes desm. (HT que a). 10: ms. sẽer. 11: RTC ay; HT a. 12: RTC e HT g. ca de. 12-13: HT t. por c. quien q. o por. 13: AMS e KMP teer; RTC querria c. t. a Ach. que mill; HT querria t. com. a Ach. 14: KMP e(-sfor-)ço; RTC cau. mas...Menalao...llega njn p.; HT Menalao...llega nĩ p. al s. esto. 15: ms. vẽemos; RTC que este i. se parta (id. HT p. de cada). 16: ms. uos; AMS uos; KMP nos; RTC si nos; HT tr. que sy A. nõ nos ay. 17: ms. uoslo; AMS uoslo; KMP nos lo; RTC nos lo mostraran; HT uoslo mostrarõ...et ca. 18: HT pues Ach. 19: RTC (e HT) tal. et sin...p. nada faz. 20: RTC (e HT) njn en prouecho sin. 21: RTC comb. por...pl. troxiessemos assi et que (id. HT q. en este). 22: RTC nuestra fazienda (id. HT nada yo). 23: AMS e KMP boo; RTC bien veo que.

303

Do conssello que Diomedes deu

Dyomedes leuãtousse entõ en pe, et começou sua rrazõ en tal gisa:

–Señores, cõmoquer que sse algũ queixe desto que eu agora quero dizer, nõ posso estar que o nõ diga. Nós auemos tomado hũ peso mayor et mays dultoso et mays perigooso que don Menelao coyda, ca nos mete por boa barata et por boa rrazõ que nos façamos aquí matar todos cõmo fezemos ata aqui. Mays, ¿que he o que el daría por algũ aquí rreçeber escarno ou morte ou grã peligro, tãto que el podesse seer entregado de sua moller? Esto he agora bõo rrecado: el perdeu bon calar, et doulle por cõssello que leixe falar os outros, et nõ queyra dizer cousa que lle nõ queyran cõsentir nẽ loar. Et cõmo a mj semella, aynda Menelao nõ coñosçe ben os troyãos, ca diz que nõ an ontre ssy esforço nẽ poder desque perderõ a Éytor, nẽ ha entre elles quen moyto ualla en armas. Et eu digo a Deus uerdade que en todo o mũdo, camaño he, que nõ ha caualeyro que tãto ualla en armas cõmo Troylos, et nõ he mẽos ardido, nẽ ha mẽor força que seu yrmão Éytor, nẽ mẽos esforçado, nẽ mẽos orgulloso, nẽ mẽos ualẽt, nẽ mẽos cõprido de bondade, nẽ sse cõbate peor que el. Et mays uos digo: desque naçj nũca vj caualeyro, nẽ oy falar del, que ante quisesse seer en bondades que Troylos, ca entre todos aqueles que eu esprouey, sobeiament achey este por bon caualeyro et ualẽt. Et agora diz don Menelao que sse nõ poderã cõtra nós defender, aynda que nos Achiles nõ ajude, (et) sse uos jaquan[t]o quiserdes esforçar. [Et] esto ben pareçe en cõmo nós fogimos, et ençarrárõnos traslos tẽdillões, et cõmo nos queymarõ as naues; desque Éytor naçeu, nũca nos tãto mal fezo, nẽ tãto dãno, nẽ tã grãde, nẽ rreçebemos tã grãde onta de troyãos mẽtre Achiles foy nosco.

304

Cõmo Colcos, [o] agoyreyro, preegaua aos gregos

Poys que Diomedes ouuo acabada sua rrazõ, Vlixas outorgou ben cõ el, que anbos

---

Cap. 303. 1: AMS consello. 2: RTC (e HT) leu. en tanto en. 4: HT que le...p. el mayor. 4-5: ms. perigõoso. 5: KMP nos mẽt por; RTC Menalao...por razon (id. HT c. et ca...por una bar.). 7: ms. sẽer; HT pud. tomar entrega de. 8: AMS e KMP boo; RTC (e HT) rec. sin falla el. 9: RTC (e HT) querran. 10: KMP cõnosçe; RTC Menalao...a los tr. (id. HT et ca). 12: RTC es non; HT es nõ a cosa que me a mj digã que mejor cau. a et que. 13: RTC (e HT) que mas uala en a. que T. ca el non. 15: KMP naçi; RTC el mas (id. HT cõbata). 16: HT T. et ca e. t. los otros que. 17: AMS espr. solament achey; RTC et por ualiente...Menalao; HT cau. et por sobejo et por valiẽte...Menalao. 18-19: ms. et sse uos ja quando q. esf. esto; RTC (e HT) ay. si uos ya quanto q. e. et esto. 19-20: RTC par. en c. nos las naues ençendieron et en commo nos fuemos ençerrados t. t. desque (HT c. las n. nos e. et cõmo). 21: RTC njn tant g. daño njn reç.; HT nj g. daño rresç. nj tã g. desonrra de. 22: RTC (e HT) connusco.

Cap. 304. 1: ms. Colcos agoyreyro (AMS non corrixe); RTC Colcas ag.; HT Colcas el ag. 2:

amauã moyto a paz, et cõssellauã que a fezessen, et cõtradizíã o que Menelao dissera. Et aos mays prazería cõ ela. Et logo essa ora fora feyto se nõ fora Colcas, o agoyreyro, que sse leuãtou en pe, et disso a alta uoz, en gisa que tódoslo oyrõ:

Fol. 123v —Señores, ¿que dizedes ou que // queredes fazer? Sen falla, uós tomades mao cõssello et nõ catades uossa prol en solament coydar de fazer paz cõ os troyãos, nẽ de os querer leixar sen grã destroymẽto deles, et fazedes esto cõtra defendemento dos dioses. Et nõ digades que uoslo nõ digo, ante uoslo rrogo et uoslo cõssello et uoslo digo que uos gardedes de mal. Et os dioses poño y por testemoyos, que ueiã cõmo uos eu desengano et uos quería gardar de dãno et de uergonça. Et, sen falimẽto, uos digo que nõ podedes escapar de peligro, nẽ de grã tormenta do mar, sse solament prouassedes de fazer paz cõ os troyãos, nẽ de uos assy tornar a uossa terra; ca en toda gisa uos cõuẽ de cõprir a uoõtade dos dioses et de fazer seu mãdado. Et o al nõ uos he rrecado nẽ siso. Et eu uos digo de sua parte, sen mẽtir, que, ante que vaades desta terra, os vençeredes, et por uós an de seer destroydos et cõquistos; ca os dioses, que saben tódaslas cousas que an de víjr, demostrã aos sanctos homes que an seu amor (et) suas poridades et seus cõsellos, et mãdanlles que as preegẽ et as demostrẽ aas gentes, et ben çertos seede que uós auedes de cõquerir os troyãos a ssua desonrra moy grãde. Et toda a onrra deste feyto será uossa, et por elles agora aueren o mellor deste feyto nõ uos auedes por ende a desmayar.

Et poys que Colcas ouuo acabada sua rrazõ, nõ quiserõ os gregos mays falar en este feyto, et partírõsse de aly todos, et fórõsse pera suas tẽdas.

305

Agora leixa o cõto de falar [desto] por cõtar a quartadéçima batalla

Conta a estoria que, poys que as trégoas seyrõ, que cada hũ sse gisou moy ben et sse gorneçeu de tódaslas cousas que mester aujã pera a batalla, ca elles de outra cousa nõ aujã cura, se desta nõ. Et aquela noyte poserõ seus pendões a suas lanças et, quando uirõ o día, armárõsse moy ben todos, et cobrirõ seus caualos de coberturas de púrpuras et de çẽdaes et de pãnos laurados moy nobrement a seus synaes.

RTC el et amos; HT acabado...el et ca amos. 3: RTC Menalao (id. HT a. la p. m.). 4: RTC (e HT) ploguiera...fecha...fuera por Colcas. 5: ms. ãalta. 6: HT uos todos tom. 7: RTC e HT catastes. 8: RTC (e HT) q. assi dexar. 9: RTC uos lo yo non d. a. uos rr. et uos affruento et uos cons. que uos; HT ante voslo gradesco et uoslo rr. et vos afruẽto et vos c. que. 10: RTC e HT pongo yo por. 11: RTC querria (id. HT et uerg.). 12: RTC pel. grande njn sin grand torm.; HT esc. de daño grande nj syn g. t. 13: HT de nos asy. 14: HT de cõplir su m. 15: ms. vãades; HT uos rruego et uos digo. 16: ms. sẽer; HT s. perdidos et d. et c. et ca. 17: AMS vijr...santos; KMP sanctos; RTC e HT amor sus. 18: ms. ãas...sẽede; RTC prediquen...et por ende bien (id. HT mandolos q. los). 19: HT c. a los tr. 20: RTC auer. 19-20: HT õrra d. f. nõ au. uos por (salto). 22: RTC quis. gr. mas f. sob'este (id. HT fab. mas; falta nos dous et inicial).

Cap. 305. 1: ms. falar por (AMS e KMP non corrixen); RTC (e HT) f. daquesto por. 2: HT p. que los griegos salierõ de las t. cõ los troyanos que. 3: RTC se guarnio...auya (id. HT para bat.). 4: RTC n. cogieron sus p. en sus (HT p. cõ sus). 5: HT c. los cau. de sus cob. 7: HT era su príçipe...

Et el rrey Agamenõ, que era prínçepe dos gregos, parou suas azes, et mãdou que el rrey Ajas et el rrey Talamõ et suas cõpañas fosse primeyro, ca sabede que estes que nõ erã dos peores que ẽna oste auía. Et en estas azes deãteyras yan moytos bõos caualeyros preçados et ardidos et orgullosos. Enpós estes ya Diomedes, moy ben gisado, et leuaua sua aaz moy bõa et moy apostada, et Menelao cõ el, et estes anbos leuauã moytas bõas cõpañas et moytos bõos caualeyros ardidos et esforçados.

Desy caualgarõ todos a grã pressa perlos chãos cõtra os de Troya, que nõ forõ pregiçosos pera seyr a elles, ca os acharõ ia estando fora ẽnos cãpos traslas barreyras. Et ajuntárõsse todos en hũus grãdes chãos, que nõ erã matosos nẽ ponto. Et tã agiña que sse ajuntarõ, leixarõ cõtra ssy correr os caualos, hũus a outros, o mays de rrégeo que poderõ, et forõ todos topar de cõssún. Et aly veeriades fender escudos, et uoar lanças en peças, et rronper lorigas, et caualeyros leixar selas sen seu grado. Et dáuãsse tã grãdes feridas perlos peytos que as lanças fazíã seyr da outra parte. Et tragíãsse tã mal que daquela uez ficarõ moytas donzelas órfãas et moytas donas veúuas, que depoys nũca poderõ auer // maridos. Et aly erã as uozes tã grãdes et tã doloridas que nõ ha home que as oysse que nõ ouuesse grã doo en seu coraçõ. ¿Que uos digo? Que tãtos forõ aly os mortos, da hũa parte et da outra, que tódoslos cãpos et os uales forõ cubertos deles, et as eruas jazíã todas tĩtas de sange. Et aly ouuo moytos caualos preçados aquel día que andauã sen señores, et nõ achauã quen os quisesse tomar, nẽ quen os prender podesse.

Fol. 124r

Mays Troylos, a que sse nõ oluidaua a morte de seu yrmão Éytor, fezo aquel día tãto por tomar ũjgança por el que foy hũa grã marauilla, segundo que Dayres cõta; ca el cofondía et mataua quantos achaua ante ssy, et hu vija a mayor força dos gregos et a mayor espessura, leixáuasse correr aly, et metíasse entre elles, et feríaos tã brauament que departía tódaslas pressas. Et passaua per entr'elles, et fazíalles grã dãno, et de tal gisa os apressuraua que nõ ouuo y aaz tã orgullosa, nẽ tã dultada, que a el nõ fezesse mudar donde estaua. Et assy os apressurou, a pouca de ora, que lles fezo, mal seu grado, leixar o cãpo. Et leuoos ata as suas tendas, querendo ou nõ, que ja mays nũca sse deles partío.

Et aquela uez foy moy ben agardado dos seus, ca mays de trijta mill caualeyros o agardauã aquel día, que ja mays nũca sse del partirõ, tãto ouueron sabor de uẽçer aquel torneo et de fazer partir seus ẽemjgos de aly aontados; et, sen falla, assy o esforçarõ que

---

para. 8: AMS fosse(n); RTC comp. firiessen primero...estos non (id. HT p. et ca...estos erã). 9: AMS boos; KMP moytas boas; RTC auya ca en; HT auia et ca en...cau. et pr. 10: AMS En pus; KMP En *pus*; HT et enpos. 11: ms. ãaz; HT buena et muy biẽ guisada et apost. 12: AMS e KMP boos. 13: AMS e KMP porlos. 14: RTC f. de los campos (id. HT et ca los estauã ya esperãdo f.). 15: AMS e KMP huus. 16: AMS e KMP huus; HT mas rreszio. 17: ms. vẽeriades; HT ver. topar et f. 18: RTC (e HT) pieças et en pedaços et r. 19: AMS e KMP porlos; HT salir por la o. 20: AMS orfaas; KMP orfaas et moytas veuuas. 22: ms. dõo; HT digo tãtos. 24: HT t. en sangre. 24-25: RTC (e HT) ouo en a. dia m. c. pr. que. 27: RTC a quien se...m. de ssus hermanos fizo (HT nõ se le olu.). 28: RTC por ellos que...que nos D. (id. HT et ca). 29: ms. vija; HT el mat. et firia quantos a. sy fallauã et do veyã la m. priesa de los. 31: AMS e KMP por; RTC que rompia todas; HT q. rrõpia las pr. todas et. 32: ms. ãaz; AMS apresuraua; RTC e HT fizo. 33: RTC ap. en poca...fizo el mal; HT estauã... en poca...los. 34: ms. leuõos; HT fasta sus. 36: HT muy aguardado...et ca. 37: RTC (e HT) aguardaron. 38: AMS eemigos; KMP eemjgos; RTC f. sus en. part. de (HT f. a sus). 39-40: AMS mortos

elles ouueron aquel día o mellor da batalla et os gregos o peor. Et forõ mortas [moytas] de suas cõpañas. Et, cõmoquer que o cãpo todo foy cuberto de mortos, moytos mays ficarã y se a noyte os nõ partira. ¿Que uos digo? Que Troylos fezo y tãto aquel día que el soo leuou o prez de duzentas uezes mill caualeyros que y aujã, da hũa parte et da outra. Et en aquel torneo chagoo moy mal Menelao.

Desde oiemays nõ uos perlongarey mĩa rrazõ; mays, poys que troyãos uirõ que a noyte os partía, tornárõsse todos ben juntados et ben acaudillados pera sua çidade. Et fezeron doo porlos mortos que perderã, et mãdarõ ben penssar de seus chagados, et darlles quanto mester aujã. Et os da oste ficarõ en suas tẽdas moy tristes et moy coytados. Et sabede que nehũ nõ rrija, nẽ sse gabaua, mays cada hũ aujã grã pesar de ssy. Et feramente penssauã todos en quan pouco gãanauã cõ Troylos, et en quan moyto cõ el perdía. Et cada hũ choraua moyto seu amigo, que vija ante ssy chagado et morto, et doyasse del moyto.

306

Agora leixa o conto de falar desto por cõtar a quintadéçima batalla

En outro día de manãa foy juntado hũ torneo moy brauo et moy mortal et moy perfioso, tãto que, ante que a somana seysse, forõ mortos moytos duques et moytos almirãtes onrrados et outros caualeyros de grã gisa. Et os troyãos se uẽgarõ ben, et tomarõ grã peñor por ssy, et uẽderõ moy carament aos gregos o dãno que lles feyto aujã et a cõquista que lles coydauã fazer. Et tã mal os trouxerõ aquela uez et tãtos matarõ que os gregos erã ja rrepentidos porque aly vẽerã. Et cõta Dayres que Troylos foy o que fereu [primeyro] en este torneo, et que matou moytos caualeyros, et chagou outros moytos
Fol. 124v de colpes mortaes, // pero nõ diz o conto quaes forõ os que matou. Et tã grãde esforço aujã os seus en el que sse acollía todos a el, cõmo se fosse castelo ou forteleza hu coydassen de seer ben defendidos. Et tãtos morrerõ y daquela uez et tã ferido foy o torneo que o cãpo jazía ja cheo de pedaços de lanças quebrãtadas et de caualeyros mortos.

Et andando Troylos fazẽdo estas caualarías, quebroulle a lança que tragía, et hũ seu donzel lle dou outra moy bõa, et logo que a tomou, fereu o caualo das esporas, et

---

de; KMP mortas de s. c. (-moytas-) et; RTC muertas muchos? (ms. muchs, con raia); HT muertas muchas cõp. suyas et. 41: RTC non los...digo ca T.; HT nõ los...f. ally t. 42: ms. sõo; RTC (e HT) mill personas que. 43: ms. chagõo; RTC e HT Menalao. 44: KMP porlongarey; RTC pues tr. (id. HT des...perl. mas mj). 45: HT ayũtados. 46: ms. dõo; AMS mandaran; RTC e HT por sus m. 47: RTC (e HT) m. ouiessen et. 48: ms. rrĩja; AMS rija; HT nõ rretraya ñ̃ se alabaua. 49: AMS gaañauan; KMP gaanauã. 50: ms. vĩja; RTC e HT llag. o m. 51: RTC e HT mucho del.

Cap. 306. 1: RTC de aquesto; HT dez. quinta. 2: AMS e KMP manaa; RTC dia mañ. f. ayuntado...et porf. (HT et moy p.; falta nos dous en inicial). 3: AMS e KMP porfioso. 5: RTC prenda (id. HT auia et). 6: KMP matarõ (-deles-) que; RTC e HT mat. dellos que. 7: AMS veeran; KMP veerã. 8: ms. fereu en (AMS non corrixe); RTC ferio primero en (id. HT llago muchos). 9: HT que el mato. 10: AMS forteleça; KMP que se; HT el asy cõmo. 11: ms. sẽer; RTC cuyd. seer...y aquella (id. HT torneo y el c.). 12-13: HT yazia lleno de m. et de p. de l. et and. 14: HT dio luego

leixousse yr perlas azes hu a pressa ueu mayor. Et auẽo assy que encõtrou cõ Diomedes ẽna grã pressa, et foyo ferir tã fortemẽt que a lança et o pendón lle meteu perlo corpo, et deu cõ el logo en terra do caualo, tã malchagado que o leuarõ d'y por morto. Et quando o derribou, díssolle assy, oyndoo mays de mill caualeyros:

–Jde agora folgar cõ Breçayda, uossa señora, aquela moy leal que uos quer grã ben; et, se me ante nẽbrara, perdoárauos por ela. Pero sabede que a ssua graça et o sseu amor uos bastío todo aquesto et uos fezo lazeyrar assy aquí, et por tal feyto cõmo este oy dizer que sol arder o justo porlo pecador. Et dizédelle da mĩa parte que, se uós fostes hu eu foy, que ja y dous fomos. Et ante que sse esta çerca parta, ben sey que outros yrán y et será por ela en tal coyta cõmo uós sodes. Et moyto uos podedes gardar, se a uós assy auedes soo, ca uós nõ fostes o primeyro, nẽ querrá ela que seiades o postremeyro, nẽ ficará aynda por aquesto, ante fará senpre en gisa que seus óspedes serán pagados dela, ca moller he de tal maneyra.

Estas palauras forõ depoys rretrahudas ẽna çidade et ẽna oste, et assy forõ rrenẽbradas que en todo aquel mes forõ moytas uezes ditas et en moytos lugares. Mays os gregos, quando uirõ que Diomedes era tã malchagado, coydarõ que era morto. Et fezeron grã doo por el, et derõ grãdes uozes, et traballárõsse de o uẽgar et tomar peñor por el. Et ajuntárõsse en tropel, et forõ ferir ẽnos troyãos tã brauament que mays de dez mill lanças forõ y quebradas et mays de mill caualeyros derribados dos caualos.

Et quando lles Agamenõ veu fazer aquel doo, coydou que Diomedes era morto, et foy logo ferir ẽnos troyãos tã durament que esto era hũa grã marauilla. Et aly sse uolueu hũ torneo moy grãde et moy danoso, ca forõ y mortos moytos dos caualeyros en pouca de ora. Et Agamenõ fezo y entõ per suas mãos moytas boas caualarías, et fazía moy grã dãno ẽnos troyãos; mays cõproo moy carament, ca Troylos o foy demãdar ontre todas suas cõpañas. Et quando o ueu, alçou a espada, et foyo ferir tã de rrégeo per çima do elmo que lle tallou a quarta parte del. Et Agamenõ foy tã malchagado ẽna cabeça que os gregos forõ ende moy coytados et moy chorosos, ca a ferida era moy grãde et en peligroso lugar. Et por ende moyto desmayauã, et temĩãsse por elo que morresse dela. Et sabede que, se o Troylos ferira de dereyto, que logo fora morto, mays a ferida lle deu escontra fora, pero desçendeu tãto que lle pareçia o osso.

Et des aly ouueron os gregos o peor da batalla, et nõ sse poderõ mays mãteer. Et

---

o. que traya muy. 15: AMS leixouse yr porlas; KMP por las; HT q. se ẽc. 16: KMP grãd...por lo; AMS porlo; RTC (e HT) tant duramente que...por el costado. 17: RTC con el en...leuantaron dende por (HT leuarõ ende). 18: ms. oyndoo; RTC (e HT) q. lo uio assy yazer dix. 19: AMS Ide; KMP grã; HT ag. yd. 20: RTC e. mas pero...su et (espacio en branco); HT e. mas uos s. que la su nobleza et. 21: RTC lazd. aqui (id. HT vos lo b. todo et). 22: ms. uos entreliñado; RTC e HT de mj. 23: AMS dous somos; RTC fue ya; HT fuy ya ay...biẽ creo que. 24: RTC en tant grand c. (id. HT vos fuestes). 24-25: HT sy la asy solo vos au. et ca. 25: ms. sõo. 26: RTC sean (id. HT et ca). 28: HT hueste asy. 29: RTC e HT dichas en. 30: ms. dõo; HT fiz. muy grãt. 31: RTC e HT et de t. peño. 32: RTC (e HT) ay. en un tr. 33: RTC (e HT) f. alli queb. et bien mill. 34: ms. dõo; HT duelo et c. 36: HT d. et ca...muchos buenos cau.; RTC muchos de buenos cau. 37: AMS e KMP por; RTC e HT y por. 38: ms. cõpro; RTC daño a los troyanos...T. gelo fue (id. HT c. car. et ca). 39: AMS e KMP por. 41: RTC cuyt. et muy pauorosos ca...en muy pel. (id. HT et ca). 42: KMP moyto(-s-); RTC (e HT) ende muchos d. et tem. que. 43: RTC fir. derecho (falta desde aquí); HT fir. der. luego f. ally m. 43-44: HT cõtra. 44: HT que paresçio. 45: KMP ally...mãteer; AMS manteer; HT desde. 46: HT

Troylos matou deles moytos, et os gregos rreçeberõ grã dãno aquela uez. Mays a estoria
Fol. 125r nõ conta // quanto tenpo esta batalla durou, mays cõta Dayres, que todo esto veu, que
de ánbalas partes forõ y mortos cada uez moytos caualeyros et moy bõos, moy ardidos
et de grã prez; pero a perda dos gregos foy mayor, ca dyz que ben perderõ y tres caua-
leyros por hũ, et nõno poderõ endurar, et acollérõsse todos a ssuas tẽdas.

307

Agora leixa o cõto a falar da batalla por cõtar cõmo forõ as trégoas outorgadas por seys meses

Quando Agamenõ ueu o grã dano et a grã perda que rreçebía cada día, et cõmo os seus morría a çentos et a millares, et nõ podía sofrer aos troyãos ẽno cãpo, (et) ouuo ende grã pesar, et cõssellouse cõ os grãdes señores da oste que enviassen pedir trégoas. Et enviou logo a el rrey Príamos seus messageyros, os mays onrrados que achou, et mãdoulles que lle pedissen trégoas de medio ãno. Et os messageyros fezér[o]no logo assy.

El rrey Príamus era moyto entẽdudo, et chamou a cõssello seus fillos et seus amjgos et seus uassalos. Et todos outorgarõ que llela nõ dessen por tã longo tenpo, mays que sse cõbatessen cõ elles et lles fezessen a sseu poder auer o peor deste pleito, en gisa que fossen mortos ou presos et as naues queymadas, en maneyra que lles nõ podessen escapar, nẽ tornar a ssuas terras. ¿Que uos digo? Que ssobre estas trégoas rrazoarõ moyto et de moytas gisas, mays pero ẽna çima nõ ssey cõmo, nẽ per qual maneyra, foy outorgada a trégoa de ánbalas partes por seys meses entregos, et gardárõna moy ben. Et logo en outro día seyrõ ao cãpo a queymar et a ssoterrar seus mortos. Et os gregos enviarõ demãdar uiãdas a çerca et a longe, huquer que as achar poderõ. Et os troyãos metía toda sua puña en afortelezar sua uila et gisarla de todo o que mester aujã.

308

Cõmo Breçayda ya ueer amyúde a Diomedes et da rrazõ que cõ el ouue

Conta a estoria que Diomedes et Agamenõ erã malchagados, et ouueron moy bõos

vez la. 47: KMP nõ cõta; HT t. duro aquella b. 48: AMS e KMP boos; HT cada ora m. buenos c. ard. 49: HT m. et ca diz q. perd. 50: HT end. mas et cogierõse.

Cap. 307. 1-2: HT c. de f. (por s. m. falta). 3: HT et la p. q. rresçebia. 4: HT c. et ovo (AMS e KMP non corrixen). 5: AMS conssellousse. 6: HT q. el fallo. 7: ms. fezerno (AMS non corrixe); HT de vn medio...fizierõlo asy. 8: ms. entẽdudo (*u* sobre outra letra); KMP entendudo; HT P. que era m. ent. llamo a c. a sus. 9: HT todos acordarõ que...mas se. 12: HT digo sabet que. 13: AMS por; KMP ssey nẽ por. 14: HT tregua por...enteros. 14-15: HT luego o. dia comẽçarõ a sot. et a q. los muertos. 16: HT v. para çerca...podiã...tr. fazia t. su fuerça en. 17: HT fortalesçer...menester les era.

Cap. 308. 1: JC como; HT yua a veer (1-2: et...ouuo falta). 2: ms. ouue/ouuo? Parece que di ouue (non chegou a completa-la vocal, a non ser que estea borrado); JC razõ...ouvo; AMS ouuo;

meestres, et forõ ante goridos que os seys meses fossen fora. Mays Breçayda, quando soubo que Diomedes era malchagado, pesoulle moyto; et pero que sse quiso encobrir, nõ podo estar que nõ chorasse moyto. Et ferament fazía grã senbrãt que nehũa cousa nõ amaua tãto cõmo a el, pero ata aquel día nũca mostrou que o amaua. Mays estonçe nõ sse podo encobrir que o nõ entẽdessen, ca por defendemento, nẽ por castigo, nẽ por ameaça, que seu padre fezesse, nẽ por posfaço, nõ leixaua de o yr veer moyto amĩude a ssua tẽda, ca ferament o amaua, et todo seu coraçõ en el era ja tornado et posto fora de Troylos, et temjasse moyto de o perder. Et outro tal fazía os gregos, ca a ferida era moy perigoosa. Et, sen falla, ela o fezo moy mal et moy feament, en leixar a Troylos, et grã torto lle fezo, ca Troylos era moy bon caualeyro et de grã preço et moyto aposto et moy ardido et, demays, ualía tãto en armas que nehũ nõ ualya tãto cõmo el.

309

Cõmo Breçayda se queixaua de sy me[e]sma et se connoscía que fezera torto

Un día auẽo que Breçayda penssaua ẽno torto que auja feyto a Troylos, et tomou rrazõ cõtra ssy meesma en tal gisa:

–Eu sey ben que porlo que eu fige nũca de mĩ será dita bõa palaura nẽ bon rretrayre, ca en elo nõ ey dereyto. Et moyto oyue forte uẽtura et, sen falla, oyue mao syso et fige mao rrecado, // que errey a Troylos et o leixey por outro. Et ben entẽdo et coñosco que lle fige grã torto, ca, sse eu fezera o que deuja, meu coraçõ fora senpre cõ el, et nũca quisera cõsentir a nehũ que meu amor tomasse, nẽ catara por outra cousa se por el nõ. Mays eu foy tã louca et tan ligeyra que cõsentj de oyr loucura, et, se me eu gardar quisera quando me aduserõ, nõna deuera consentir, ante a deuera a esquiuar; ca aquela que boa quer seer nõ deue oyr quanto lle dizer quiserẽ, ca nõ ha ẽno mũdo tã entẽduda que uẽçuda nõ seia, se oyr quiser o que lle disserẽ. Et nós outras queremos y seer mesuradas et nossa mesura se nos torna en dãno (mays se nos torna en dãno), mays se nós nos fezessemos esquiuas da primeyra, nũca noslo diriã, nẽ prouaríã de dizer, et nós nõ perderiamos bon prez cõmo o perdemos. Et desde oiemays poden de mĩ posfaçar as que me desamarẽ, et auerán ben de que. Et quantas donas et donzelas ha en Troya me desamarã mortalment et cõ grã rrazõ, et a mĩa aleyue et o meu engãno grãde et a mĩa

Fol. 125v

KMP (-r-)razõ...ouue. 3: JC bóós; AMS e KMP boos. 4: ms. mẽestres. 5: HT et mager que. 6: JC feramente...senbrãte. 7: JC como...estonce. 8: HT q. gelo nõ entendierõ et ca. 9: ms. vẽer; JC amiude; HT quel su p. f. et nĩ. 10: JC feramente...ia; HT t. et ca...am. de todo su coraçõ et todo. 11: JC temiasse. 12: ms. perigõosa; JC feamente; KMP falla o. 14: AMS e JC como.

Cap. 309. 1: ms. mẽsma; JC como...meesma; AMS mesma; KMP de se me(-e-)sma. 2: KMP connosçia que fez t. 1-2: HT et...torto falta. 3: JC avia feito. 4: ms. mẽesma. 5: JC mĩ; HT seria. d. vna pal. 6: AMS direyto; JC vẽntura; HT rretraher et ca yo en. 7: HT rrec. q. dexe a T. por. 7-8: HT et biẽ con. 8: AMS deuia; JC devia meu coracõ; KMP cõnosco; HT t. et ca...fue s. 9: AMS tomase. 9-10: HT amor catase nj quisiese tomar a niguno sy a el nõ et mas. 10: JC cõsento. 11: HT nõ lo d. yo c. nĩ oyr a. lo deu. esq. et ca. 12 (e 14): ms. sẽer. 14: JC danno. 15: KMP nẽ lo prouariã; RTC (reaparece en) de la primera; HT nĩ lo prou. 16: HT des; JC como...mĩ. 18: AMS mja...enga-

loucura que eu fige et o grã meu dãno será ja senpre rretrahudo et posfaçado. Et, sen falla, eu deuja moyto a penssar en este feyto, et assy o farey, ca eu foy en este feyto moy aleyuosa et moy uil, et mudey o meu coraçõ moy ligeyrament; ca eu auja por amjgo o mellor caualeyro que nũca donzela ouuo et, se eu fezesse agisado, amaría a todos aquelles que el amasse, et quería mal a todos aqueles a que el mal quisesse. Et agora pareçe cõmo foy de mao siso et aleyuosa, ca, sse tomara por amjgo outro que el nõ desamasse, nõ fora tã grãde aleyue, nẽ tã grã trayçõ. ¿Mays eu, que fige? Tomey por amjgo o mays mortal ẽemjgo que lle eu ẽno mũdo achey. Et por ende senpre serey despreçada et posfaçada de todos, et senpre ja auerán que digã de mja maldade et de mja auoleza. Et as outras faría moy grã dereyto se me por esto matassen. Pero hũ grã cõforto ey, que moytas molleres fezeron taes cánbeos, et moytas donas casadas et moytas donzelas uj eu que tomarõ os mayores ẽemjgos que poderõ achar a seus maridos et a seus entẽdedores, et que os tomarõ de seu grado por seus entẽdedores et por seus maridos. Mays de hũa cousa me faço marauillada: ¿por que nõ auemos uergonça de quantos feytos estraños et enauessados fazemos? Et eu moyto me rripinto deste feyto, mays, cõmoquer que me ende rrepinta, nõ me tẽ prol, nẽ me ual nada, nẽ posso y nada rrecobrar, ca ja feyto he. Et desde oiemays a este serey leal, ca he bon caualeyro et moy preçado et moy entẽdudo; ca ja nõ posso tornar a Troylos, nẽ me posso partir deste, ca ja en el ey metudo meu coraçõ et meu deseio, et ámoo tãto que nõ posso mays. Mays, sse eu ena çidade ficara, solament nõ penssara de fazer tal trayçõ, que eu nũca aquel desamasse nẽ cãbiasse por outro; mays a que era soa et sen cõssello, en grã coyta et sen outro amjgo leal, assy cõmo eu era, por ende nõ pude al fazer senõ tomar atal que me podesse toller o grã pesar cõ que morría et o grã deseio et o grãde amor que auja de Troylos. Et se esto nõ fezera, ben podera eu chorar, mays nũca en mj ouuera cõforto. Et sse eu assy passara
Fol. 126r meu tenpo, eu agora // fora morta. Mays cõuẽome de curar de mj, ca era moy desanparada et deytada de todo ben; cõmoquer que eu fezesse maldade, tomey o mellor do jogo, ca algũas uezes ey agora alegría ẽno coraçõ. Et se esto nõ fezera, senpre fora en tristeza, et tal me podería agora posfaçar que me uerría cõfortar tarde ou nũca. Et por

---

ño; JC mortalmente...mĩa...enganno...mĩa; HT cõ razõ. 19: AMS dano; JC danno; RTC locura mucho auol en que yo fiz muy gr. mj daño (HT fiz mj gr. d.). 20: JC devia...feito; HT mucho pẽsar...et ca. 21: JC ligeyramente...avia; RTC aleue (id. HT l. et ca). 22: AMS e JC amigo. 23: RTC querria...aq. que (id. HT quis. ag.). 24: AMS mão; JC como...amigo; HT al. et ca. 24-25: HT el amase nõ. 25: JC amigo. 26: AMS e KMP eemjgo; JC ẽemigo; HT que yo...por syenpre. 27: AMS mĩa auoleza; JC mĩa...mĩa; HT aurã de mj que. 28: AMS direyto; RTC (e HT) farian grand. 30: JC vi...ẽemigos; AMS e KMP eemjgos. 31: RTC et aquellos tomaron...ent. o por; HT et aquellos t. por sus e. de su gr. o por. 32: JC feitos. 33: JC fezemos...feito m. como quer; RTC est. et desaguisados f.; HT estr. desagisados...arrepiẽto d. f. et mas. 34: RTC recombrar; HT me rrepiẽta...rr. et ca. 35: JC feito; RTC es muy buen (id. HT des). 36: HT d. et ya. 37: ms. amõo; HT q. mas nõ p. et mas. 38: JC solamente; KMP penssaria; RTC q. nunca yo a aq.; HT q. nũca yo aq. 39: JC amigo; KMP cõsselo (-et-) en; RTC cons. et en (id. HT et mas). 40: JC como; KMP a tal; HT era et por e. nõ puedo. 41: JC avia; RTC et grand amor (id. HT pesar que auia et). 42: JC mĩ; AMS poderia; KMP chorar (-moyto-) * mays; RTC llorar mucho mas n. ou. en mj conf. et si assi (id. HT m. et mas). 43: AMS conueome; JC tẽpo...mĩ; RTC mj que era; HT et mas...mj que era des. 44: JC como quer; RTC (e HT) bien et c. 45: JC coracõ; KMP ay; HT he al. 46: RTC et atal...que conuernia conf. (id.

aquesto quige tomar mays çedo cõforto, ca nõ deue home porlos ditos das gentes viuer senpre en dolor et en pesar. Demays, se todo o mũdo fosse ledo et eu triste et sen sabor ¿que he o que eu y gãañaría? Mays de hũa cousa me pesa tã de coraçõ que mays nõ pode, por que ey grã pauor da morte deste. Mays pero Deus faça ben a Troylos, poys que eu nõ posso auer a el a meu prazer, nẽ el a mj̃, et porque esto entẽdo, me outorgo a este outro. Pero moy de grado quería auer coraçõ que me podesse nẽbrar o grãde amor que entre nós foy et de quanto anbos fezemos. Eu ben entẽdo en meu coraçõ que faço moy sen gisa, et cada que me nẽbra rreçebo ende grã pesar et grã uergonça. Et o meu coraçõ me diz moytas uezes: ¡ay, aleyuosa traedor! ¿nõ te nẽbra quanto por tj fezo Troylos et tu por el? Ca, sse el ẽno mũdo auja dõa nobre et preçada, mayor sabor auja el de a dar a tj que tu de a tomar. Et ẽno mũdo nõ sabía el cousa que a tj prazería, ou en que tu tomasses prazer ou sabor, que el nõ fezesse tãto ata que a ouuesse. Et sse el achasse algũa cousa de que sse moyto pagasse, logo sen mays tardar ya pera tj se te pagarías dela. Et nẽbrate, aleyuosa, de quantos días bõos cõ el passaste, mẽtre te el moyto amou et tu a el, et nõ seias tã descriúda nẽ tã falyda cõmo es cõtra el. Et todo esto me entra per hũa orella et me sal perla outra, mays de oiemays nõ ha y al: quérome quitar deste affán et tornarme a este, ca a fazerme cõuẽ. Et desde aquí quero fazer que Diomedes atẽda meu amor, et seia çerto de auer quanto el quiser, et ja mays nõ achará en mj̃ paráuoa maa nẽ orgullosa cõmo achou ata aquí; ca, sen falla, eu o detuue ata aquí per palaura, cada que cõmjgo falou et eu cõ el. Et foylle moy esquiua et moy orgullosa, de que me moyto arrepinto, et ey ende uergonça cada que me nẽbra. Mays eu llo enmẽdarey moy ben, et ojemays farey todo seu prazer et toda sua uoõtade, et Deus me leixe ende veer alegría.

310

Agora leixa o cõto de falar de Breçayda por cõtar cõmo os gregos enviarõ Agamenõ a Achiles, que os ajudasse, et da rresposta que lles el deu

Mentre que durou a trégoa, os gregos aujã seu cõssello que çima daría a esta çerqua

---

HT atal podria). 47: JC homen; HT esto...c. et ca. 48: HT p. et demas. 49: JC gááñaria; AMS e KMP gaañaria; HT que gan. et mas. 50: RTC de muerte (id. HT biẽ et merçed a T.). 51: JC mj̃. 52: RTC e HT querria. 53: RTC e HT f. et yo. 54: HT rresç. ẽ mj coraçõ grãt. 55: JC ti; AMS avezes; KMP auezes: 'moy aleyuosa; RTC traydora; HT vezes al. traydora. 56: JC avia...avia; HT sy en; RTC n. o pr. 57: JC ti...ti. 57-58: HT plaz. et tu. 58: KMP ouuesse(-s-); RTC (e HT) que la tu ouiesses et. 59: JC ti; RTC (e HT) yua por ti. 60: JC bóós; AMS e KMP boos; RTC miembresete... te mucho (HT miẽbrasete). 61: JC como; KMP seias descriuda...por; AMS por; RTC (e HT) por la una. 62: JC pela; AMS e KMP porla; RTC non ay y; HT et mas des o. nõ ay y al et q. 63: HT torn. a fazer cosa et ca fazerme...at. a mj. 64: ms. mãa; JC mj̃; KMP quiser (-et que el seia pagado cõmjgo, et eu cõ el * Et de oie mays fallo en meu coraçõ por gisado de outorgar quanto el quiser-); RTC sea bien çierto...quis. et que el sea pagado comigo et yo con el et de oymas fallo en mj coraçon por guisado de otorgar quanto el quisier (HT des...de fazer q. el q. et que el sea pagado comigo et yo con el). 64: RTC pal. braua njn. 64-65: HT et ja mays...aqui falta. 65: JC como; AMS e KMP por; HT et ca. 66: KMP foy lle esquiua...que moyto; JC cõ migo; HT orgulloso. 67: KMP cade; RTC repiento...mas todo lo em. (id. HT et ende...et mas...et de oymas). 68: ms. vẽer; RTC (e HT) auer al.

Cap. 310. 1: RTC e. a Ag. et a Nestor el Uieio a Ach. 1-2: ms. ãachiles (antes o uello riscado); HT cõtar la rresp. que dio Ach. a los que enbio Ag. 2: ms. deu (despois parece que hai varias

que aujã começada. Et ferament mẽoscabauã cada día, et nõ gãanauã nada, et achauã a Achiles en grã mjga, ca el era o que mays sofría as grãdes pressas, et sabía mãtẽer os grãdes torneos, et el era o que prouaua os grãdes feytos et os acabaua, et fazía as grãdes caualarías, et d[e]sque os el nõ ajudou, senpre rreçeberõ grandes perdas. Et por ende acordarõ que enviassen Agamenõ a el, que os ajudasse, ca uijan que era moyto seu amjgo. Et el foy aló de grado, et leuou cõsygo a Nástor o Uello, que era moy sabedor // et moy entẽdudo et moy bẽ rrazoado.

Fol. 126v

Et poys que chegarõ aa tenda hu Achiles sija, asentárõsse anbos cõ el, et cõtárõlle ben sua fazẽda et seu messajen. Mays Achiles nõ sse pagaua de cousa que sobre este feyto lle dissessen et, cõmoquer que o moyto rrogassen, et per moytas gisas, que os ajudasse ẽna grã coyta en que os uija et lles nõ tardasse tãto, nũca cõ el poderõ acabar que os ajudasse, nẽ quisesse por elles tomar armas, nẽ seyr aa batalla, ante lles disso assy:

—Amjgos, en este pleito nõ me faledes, ca sabede que en mj nõ acharedes al senõ quanto ey dito a uós, don Nástor, et a Diomedes et a Vlixas, quando aquí uẽestes. Mays uós fazede cõmo sesudos, et creédeme de cõssello, et fazede paz cõ os troyãos, et faredes y moyta de uossa prol, ca uós ben veedes que rreçebedes grã dãno cada día, et sey que rreçeberedes mayor, se este pleito moyto dura. ¿Et nõ ueedes que perdestes ja Palamades, que foy grã dano, et outros moytos rreys et prínçepes onrrados, que foy outrossy moy grã dãno, que o mũdo ual moyto meos por ende, que foy tã grã perda que nũca será cobrada? Por aquesto nõ uos quero ajudar, et sabede que o nõ leixo por couardía, nẽ por pauor que aia, mays léixoo porque nũca foy quen uisse tal soberua, nẽ tã grã loucura, nẽ orgullo tã danoso, nẽ outrossy nõ quero quebrãtar os uotos et prometementos que feytos ey. Pero, porque a uós anbos amo moyto, nõ [me] uos posso en todo escusar, et por ende daruos ey meus caualeyros que uos ajuden, et ben sey que agiña entẽderedes que uos faço y grande ajuda; mays pero nõno faço de grado, mays moy aduro. Et, sen falla, uós os leuades cõtra mja voõtade, mays sen mj os leuaredes. Et ben uos podedes loar, que nõ ha ẽno mũdo home por que os aló enviasse, se por uós anbos nõ.

Agamenõ et Nástor llo gradesçerõ estonçe moyto, et partírõsse del moy pagados.

---

palabras riscadas); KMP rreposta. 4: AMS gaañauan; KMP gaanauã; RTC e HT com. ca fier. 5: AMS manteer; KMP mãteer; RTC que soffria. 5-6: HT mẽgua et ca el era el que prou. 7: ms. ds que; AMS des que; RTC desque; HT desque...r. muy gr. 8: ms. uijan; RTC ac. todos que e. a Ag. (id. HT a. et ca). 10: ms. bẽ entreliñado; HT muy rraz. 11: ms. ãa...sija; RTC t. do el seya (HT cõt. muy biẽ). 13: AMS e KMP por. 14: ms. uija; HT cuyta que...nũca en el. 15: ms. ãa. 16: KMP no me f. (-mays-) ca; RTC f. mas ca; HT f. mas et ca. 17: AMS e KMP ueestes; HT et mas. 18: ms. crẽedeme; AMS sesudo. 19: ms. vẽedes. 20: ms. uẽedes; HT pl. dura...ya a Palomades; RTC Palomades. 21: KMP dãno. 22: RTC otr. tant grand...por y et que (HT otr. grãt...p. que nũca fue mayor et nũca). 23: HT c. et por. 24: ms. leixõo; HT nũca vy yo quien. 26: ms. nõ uos (AMS e KMP non corrixen); RTC non me uos; HT he et pero...nõ me vos p. esc. 28: HT fago grãt. 29: AMS ben os; HT v. et mas. 31: HT et Agamenõ...grad. mucho.

311

Agora leixa o cõto de falar desto por cõtar a sextadéçima batalla

Agora diz o cõto que, poys que as trégoas seyrõ, que forã postas por seys meses, logo outro día de grã manãa os da oste et os da çidade armarõ ben seus caualos, et gorneçerõ moy ben seus corpos de quanto mester aujã, et pararõ suas azes per grã rrecado, en qual gisa entẽderõ que lles cõpría. Estonçe mãdou chamar Achiles todos seus caualeyros, et fézoos moy ben armar, et mãdou a todos uestir sobresynaes de púrpuras uermellos por sse coñosçerẽ por ende mellor. Et poys que todo esto foy feyto, fézoos vĩjr ante ssy, et parou sua aaz deles cõmo entẽdeu que mellor apostados yría. Et díssolles assy:

—Amjgos et uassalos, moyto me pesa porque cõuosco nõ uou et par de morte me semella, ca ben ueio que jdes sen señor; mays pero rrógouos que nõ leixedes por ende de seer moy bõos et de fazer bõas caualarías. Et nõ mjge por uós, et puñade cõmo uos teñades de cõssún, ca ben uos podedes coñosçer per estes sobresynaes que leuades.

Et elles rresponderõ que assy o faría, et espedírõsse del sen mays dizer. Et el chorou moyto ao partir que sse partirõ. Mays nehũ nõ uos podería dizer a alegría que elles ouueron porque lles seu señor deu cõssello de yr a aquel torneo, ca mortos et coytados estauã porque auj[a] grã tenpo que nõ tomarã armas. Et eu ben sey que oie farã tãto per suas mãos en esta batalla por que serã moytas donas ueúuas et moytas selas uazías, et
Fol. 127r farã andar moytos // caualos sen señores perlo cãpo.

Assy começarõ a yr en bõo passo et ajuntados en tropel. Et o torneo era ja começado, et ouuera ja y moytas justas, en que morrerã moytos bõos caualeyros. Et os caualeyros leuauã todos elmos uerdes et escudos de hũas armas, et yan sobre moy bõos caualos de Arabia, que erã moy corredores et moy lygeyros. Et quando chegarõ ao torneo, uírõno tã uolto et tã mezclado que adur podía coñosçer os da sua parte.

Et uirõ andar a Troylos entre elles rreuoluẽdosse, et daua colpes tã esquiuos que o nõ ousaua nehũ asperar per u ya. Et, sen falla, nõ era sen rrazõ, ca el andaua moy ben agardado dos seus, et ajudáuãno tã ben que auja ja mortos mays de mill caualeyros, et quebrãtados mays de mill elmos, et rronpera mays de mill lorigas, et fezera ja a mays de mill caualeyros leixar as selas, sen seu grado, et chagároos tã mal que por hũ grã tenpo

---

Cap. 311. 1: RTC contar de la; HT c. la xxij. 2: HT fuerõ. 3: AMS e KMP manaa; RTC dia grand. 4: AMS e KMP por; RTC (e HT) guarnesçieronse. 4-5: HT por qual rrec. ent. q. era bueno et por grãt guisa asy cõmo entendian que. 6: ms. fezõos; RTC purpura uermeia (id. HT m. vest. a t. sob.). 7: ms. fezõos (vĩjr entreliñado); AMS vijr; KMP cõnosçerẽ; RTC coñosçer por y meior... si otra uez et; HT conosçer mejor. 8: ms. ãaz; RTC az ante ssi commo; HT sy cõmo. 9: HT et a par. 10: HT s. et ca...s. et mas. 11: ms. sẽer; AMS e KMP boos; HT ser buenos. 12: AMS connosçer por; KMP cõnosçer por; HT c. et ca. 13: HT ellos esp. del syn mas tardar et rrespondierõle...fariã et lloro. 14: ms. ãalegria; RTC sse fizieron mas n. non le/lo? pod. (HT fiz. et mas n. nõ pod.). 15: ms. ãaquel; HT t. et ca. 16: ms. aujã; AMS e KMP (non corrixen) por; RTC (e HT) auya. 18: AMS e KMP porlo. 19: AMS boo; KMP boo...ayuntados; RTC Desi començaronse (id. HT paso ay. en vn tr.). 20: AMS e KMP boos; HT cauallos. 21: AMS e KMP boos; RTC escudos de vna señal et (id. HT sobre buenos). 23: KMP cõnosçer. 25: AMS esperar por; KMP por; RTC non lo (id. HT rrazõ et ca el andaualo tã biẽ). 27: ms. ja a (a entreliñado); HT fiz. mas. 28: ms. chagarõos; KMP chaga-

nõ poderõ tomar armas. ¿Que uos digo? Ca el os apressurou de tal gisa aquela uez que nõ poderõ mays endurar o torneo, et ouuéronsse ende a partir, querendo ou nõ, ca el se metía alj hu auja a mayor pressa, et liuraua quanto achaua ante ssy, et poucos acalçaua cõ sua espada que o nõ fendesse per meo et que o nõ deytasse ante ssy morto.

Et andando en aquesto, ueu vijr cõtra ssy o duque de Atenas, Menesteus, et tã toste que o ueu, fereu o caualo das esporas, et leixousse yr cõtra el. Et ferío de toda sua força per meo do escudo, et puxoo tã de rrégeo que solament nõ ouuo poder de sse tẽer ẽna sela. Et tomoulle o caualo, que era preçado a hũa grã cõtía de auer.

Aquel día fezo outrossy en aquela batalla tãto de armas, que marauilla sería de cõtar, el rrey Filomenjs. Et leuou ende moy grã prez entre todos. Outrossy fezo moy ben aquel día o bõo de Polidamas. Et estes erã de parte dos troyãos. Et el rrey Toas, que era de parte dos gregos, fezo outrossy aquel día tãtas bõas caualarías que ouuo delo moy grã prez.

Et estando elles en aquesto, chegarõ os caualeyros et uassalos de Achiles, que erã moy ardidos et bõos. Et vijnã moy orgullosos por sse cõbater cõ os troyãos. Et cometérõnos tan brauament que, en pouca de ora, matarõ tãtos deles que fezeron todos seus pendões bañar en sange. Et se nõ fora porlos de Perssya, que ajudauã ben aos troyãos et que chagauã aos gregos et matauã moy brauament cõ dardos et cõ saetas, carament lles uẽderã o ssojornamento que auja feyto; ca, sen falla, elles matarã mays de mill caualeyros de troyãos, mays que nõ matarã se elles aly nõ forã. Mays aquestes os menarõ moy mal, et os chagarõ moy malamẽt.

Troylos, estando en aquesta pressa, parou mẽtes et ueu el rrey Nástor. Et tã toste que o veu, leixousse correr a el per entre todos, et foy justar cõ el, et deulle hũa moy grã ferida. Mays achousse moy mal da justa, ca sse meteu tãto ontre os gregos que, ante que lle os seus podessen acorrer, rreçebeu ben çẽ feridas de lanças et de espadas ẽno corpo et ẽno escudo, et foylle moy ben coomeado o caualo que tomara ao duque de Atenas.

Mays seu yrmão Pares, quando o ueu estar en aquela pressa, acorreulle cõ tódoslos outros seus yrmãos, que erã fillos de seu padre, et erã sobeiament bõos caualeyros et ardidos et louçãos. Et Troylos estaua ja tã apressurado que, sen falla, fora morto ou preso, se lle o acorro mays tardara. Mays os yrmãos lle acorrerõ tã ben et tã ujuament que logo y fezeron ficar çẽ caualeyros de aqueles que o tijnã apressurado, et assy llo tollerõ per força a sseu despeyto.

---

rõ os. 29: HT digo que el. 30: HT durar. 32: AMS o(s) non fendese por...o(s)...morto(s); KMP por; HT esp. q. los nõ firiese et fend. 33: AMS vijr...menesteu; RTC Monesteus (id. HT esto). 35: ms. puxõo; AMS e KMP por...teer; HT se le t.; RTC sse le mantener e. 37: HT et aquel. 37-38: RTC armas el grande et pro r. F. que leuo (HT arm. et el g. r.). 38: HT et otr.; RTF Philemenis. 39: AMS e KMP boo; HT Bolidamas estos...tr. el. 40: HT otr. tãtas. 40-41: RTC (e HT) ouo ende un p. muy grande. 42: RTC falta et inicial; HT esto. 43: AMS boos et vijñan; KMP boos et vijñã; HT et muy buenos. 46: RTC que los llag. a los gr. muy brau. por los pechos et por los costados con dardos (HT llegauã a los g. brauamiẽte...s. et car.). 47: HT f. et ca. 48: RTC de los troyanos...aq. menearon (HT tr. et mas...f. et mas a estos). 49: RTC llag. malam.; HT llegarõ malam. 50: .HT esta. 51: AMS e KMP por; RTC a el el cauallo por; HT dex. yr a el entre. 52: .HT f. et mas...j. et ca. 53: HT suyos acorriesen. 54: ms. cõomeado; HT bien el cauallo. 55: AMS Paris; HT et mas...en esta; RTC en aquesta. 56: AMS e KMP boos; HT sob. muy b. 57: HT apresuro. 59: AMS tijñan; KMP çen...tijnã. 60: AMS e KMP por. 61: RTC p. ca m. y Ermagoras (HT p. et ca); RTF Ermagoras. 62: AMS atan;

Fol. 127v Mays pero fezeron y grã perda, que morreu y // Pitógaras, seu yrmão de Troylos. Et ouuo el por ende grã saña et moy grã pesar, et disso a tã altas uozes que tódoslo oyrõ que lles faría caramẽt cõprar a morte de seu yrmão, que lles faría per força leixar o cãpo, querendo ou nõ. Et fezo logo soar duas tronpas et ferir atabales, o mays de rrégeo que poderõ. Et todos os caualeyros de Achiles estauã aly hu a batalla era mays braua, et quando os ueu Troylos, foyos ferir moy brauament. Et, sen falla, aly foy o torneo moy brauo et moy duro.

Et aqueles caualeyros de Achiles erã moy ardidos et moy orgullosos et moy deseiosos de lydar, et en toda a oste nõ auja tã boa caualaría. Mays chegou aly Filomenis cõ todos seus caualeyros, et Pares cõ todos seus yrmãos. Outrossy chegou y depoys Polidamas, et ferírõnos de tal gisa que forõ y moytos escudos quebrãtados, de hũ cabo et do outro, et mays de mill caualeyros forõ y chagados, de gisa que sse nõ podían mãtẽer en sela.

Mays sabede que os caualeyros de Achiles fezerõ aly aquel día moy ben, ca, sen falla, elles sofrerõ estonçe o lazeyro da batalla. Et ajuntárõsse todos en hũ tropel por fazeren de ssy castelo en que sse defendessen. Et ben semellaua que nõ poderíã seer desbaratados lygeyrament, nẽ maltreytos, nẽ enpuxados de aly. ¿Que uos digo? Ca elles o fezeron tã ben que nõ poderíã mellor. Mays Troylos os cõbatía tã brauament que os tragía a todos tã mal que ja tã juntados nõ podía estar que os el nõ entrasse et [o]s nõ chagasse malament, et que os de aly nõ ouuesse desbaratados, sse acorro nõ ouuessen.

Mays logo lles acorrerõ cõmo agora oyredes. Aly chegou Agamenõ et el rrey Talamõ et o duque de Atenas et Menelao et Vlixas et Diomedes et outras moytas cõpañas. Et estes todos erã gregos, et vijnã frescos et folgados et orgullosos et aujuados pera acorrer aos caualeyros de Achiles. Et quando chegarõ, uoluéosse entre elles hũ torneo, en que forõ mortos moytos caualeyros ardidos et ualẽtes. Et os couardos aly tremjã moyto cõ grã pauor. Et aly veeriades uoar dardos et saetas moyto espessament, et quebrãtar moytas lanças, et rronper moytos pendões et moytas synas preçadas. Et aly veeriades quebrãtar moytos elmos, et desmallar moytas lorigas, et fender moytos escudos, et moytos caualeyros jazer ẽno cãpo mortos et moy malchagados. ¿Que uos direy longa rrazõ? Os prados erã ja cubertos de mortos et as eruas tĩtas do sange deles.

Mays pero aa çima gregos forõ enpuxados, querendo ou nõ, cõmoquer que nõ foy rrafez cousa de fazer. Mays a força et o esforço et a uẽtura et a ssua fraqueza os

---

KMP atã; RTC ende muy grand (id. HT et grãt p.). 63: AMS e KMP por; RTC (e HT) herm. et que les fara. 64: RTC e HT f. los at. 65: HT a. do era la mas fuerte bat. et. 66: HT fer. br. 68: RTC ca aquellos; HT et ca aq. 69: RTC e HT lid. en. 70: KMP cõ (-todos os seus et cõ-) todos; RTC sus uassallos et P. con todos los suyos et con (HT t. los sus uasallos...et otr.). 71: RTC del un (id. HT f. muchos). 72: AMS manteer; KMP mãteer; RTC f. llag.; HT f. mal llagados...pudierõ. 73: HT en las syllas. 74: RTC A. lo fiz. aquel (id. HT dia biẽ). 75: RTC est. todo el...fazer; HT est. el afan de la...t. de vn t. por fazer. 76: ms. sẽer; RTC (e HT) bien me semeia. 77: HT d. et ca. 78: HT m. et mas. 79: ms. es; AMS os; RTC podrian...et que los el non llag.; HT podrian...et nõ llegase. 80: ms. oũuesse. 81: HT et mas...Ag. et Tal. 82: RTC e HT Menalao. 83: AMS vijñan; KMP vijnã. 84: RTC ac. a los mermidones de (id. HT vn tal t. que). 85: RTC (e HT) muchos buenos c. fard. et u. mas los... con muy grand. 86: ms. vẽeriades. 87: ms. vẽeriades; HT m. azconas et rr. 88: AMS desmayar; RTC e HT desmanchar. 89: RTC e HT et mal llag. 90: KMP de sange; HT de sangre. 91: ms. ãa; RTC p. en la çima; HT et mas p. en la çima...o nõ pero nõ. 92: .AMS franqueza; KMP uentura...fraqueza;

desbaratou et lles fezo leixar o cãpo, mal seu grado, sen rrecobrarlo. Et morrerõ y çẽto daqueles caualeyros de Achiles, a que chamauã mermjdões. Et se nõ fora por Ajas Talamõ, nõ escapara per esto, ca os troyãos os cõbatía ẽnas tẽdas. Et leuárõlles en este desbarato çẽ tẽdas das mellores et mays rricas que ẽna oste auja.

Et cõta Dayres que tã ben o fezo aquel día Ajas Talamõ, et tãto sofreu, que tódoslos anparou moy ben. Et poys que a batalla foy partida, de ánbalas partes lle dauã ende grã prez, et, sen falla, porlo seu esforço et porla sua grã ualentía, forõ defendidas as tẽdas et as rriquezas grãdes que os gregos aujã. Et aquel día anparou os gregos de grã dano et de grã perda, que rreçeberã se por el nõ fora.

Et a batalla nõ foy partida senõ porla noyte. Et os troyãos, que a uẽçerõ, tornárõsse moy ledos et moy pagados pera sua çidade. Et Troylos leuou çẽ caualos desta batalla, moy preçados, et ben outros tãtos caualeyros de grã gisa presos, a que mays ualuera a morte ca nõ seer chagados cõmo erã.

312

Cõmo el rrey et os troyãos onrrauã moyto a Troylos

Quando el rrey Príamos soubo os grãdes danos et as grãdes perdas que seus ẽemjgos rreçeberã por Troylos, et cõmo erã maltreytos per seus fillos et per seus amjgos, foy ende moy ledo. Et ben lle semellaua que, sse Troylos moyto uiuesse, gregos sería destroydos pera senpre. Et el rrey et tódoslos prínçepes onrrarõ moyto a Troylos, et tódoslos da çidade fazía por el aos dioses moy grãdes orações et grãdes sacrifiçios, que o gardassen de mal et de perígoo et de morte et de dãno.

Sua madre et suas yrmaas et outras moytas donas et donzelas fremosas et de grã gisa o desarmarõ per suas mãos ẽna cámara do alabastro, de que a estoria de suso falou. Et, quando foy desarmado, sabede que o corpo, que ante auja moy brãco, pareçía atã cárdeo et atã negro que esto era hũa grã marauilla, et per moytos lugares lle seya o sange, ca as mallas da loriga tragía seeladas ẽna cabeça. Et ben pareçía en el qual fora aquel día ẽna batalla, ca o rrostro del estaua grosso et jnchado, et o corpo del pareçía todo pintado de feridas. Et cobrírõno de hũ mãto de pãno d'ouro et de syrgo despoys que foy desarmado. //

RTC su muy grand fr.; HT su muy fr. (sic). 93: AMS cento; KMP rrec. (-depoys-) et; RTC (e HT) recobrar despues et. 94: RTC (e HT) çiento de los merm. et si. 95: AMS e KMP por; RTC en esse (id. HT et ca). 96: RTC et las mas. 97-98: RTC que todo lo amp. (id. HT sufrio aquel dia que). 99: RTC (e HT) prez ca sin...su ual. 100: RTC (e HT) amp. el los. 103-104: RTC leuo d. bat. çient c. preç. (HT caualleros). 104: KMP que ualuera; HT tãtos de. 105: ms. sẽer; RTC (e HT) m. que non.

Cap. 312. 1: HT tr. loarõ a T. 2: RTC los d. gr. et las p.; HT los d. et las p. 2-3: AMS e KMP eemjgos. 3: AMS e KMP por...por. 4: HT Troylo biu. vn año gr. 6: HT t. los otros de la. 7: ms. perigõo; RTC (e HT) g. de muerte et de p. et de d. 8: RTC e HT et su. 9: AMS e KMP por; RTC e HT su mano. 10: RTC tan; HT q. auia d'ãte muy...tã. 11: AMS e KMP por; RTC (e HT) tan. 12: ms. sẽeladas; RTC las sortijas de la; HT et ca las sortijas...silladas. 14: RTC (e HT) cubrieronle un...oro desp.

Fol. 128r

Cõmo a rreyna Écuba falou cõ Troylos, seu fillo, et do medo que auya por el

Quando Écuba, a rreyña, veu seu fillo Troylos desarmado et lle veu o corpo trillado et tã machado das feridas, tomóusselle del moy grã doo. Et díssolle assy:

–Meu fillo, sobeiament me espanto cõmo (cõmo) [n]os os gregos uenden nossa terra tã carament et que grã preço tomã de nós por cada uara. Et aynda meu coraçõ anda por ende moy lastimado, et nõ he sen gisa, ca en tal coyta me ueio que ja [me] traspassa a ujda et ja querría a morte, se me uẽesse; ca tã grã perda ey rreçebuda qual nũca outra dona rreçebeu. Et, sen falla, eu fora agora morta, se nõ fora por tj, ca tu me mãtẽes sobre terra, et tu es mja uida et mja mãteẽça. Mays ey tã grã dulta de tj, et tã grã pauor, que o ssen me desfaleçe, et nõ posso entẽder a cousa que me digã senõ moyto aduro, nẽ posso rresponder assy cõmo cõpría. Et sey ben que, se te pergo, eu nõ posso mays uiuer. Mays rrogo a tódoslos dioses por quen eu creo que te garden de enqueigón et de mal, assy cõmo eu ey en elles asperança.

Et poys esto disso, começou de chorar moy de coraçõ, et lançoulle os braços a colo, et começou de o abraçar et beigar perla façe. Et a Troylos pesou moyto porque choraua et [e]sforçoa o mays que podo. ¡Ay, catiua, a que pouca de sazõ o veerá ante ssy jazer morto! Et cõuĩrlle á de o chorar estonçe et de fazer por el doo.

Troylos sse parteu estonçe da rreyña, et foysse pera hu sijan as donzelas, et cõtoulles o que fezera Breçayda. Et posfaçaua moyto dela, en sorrĩjdo, porque o leixara et tomaua o mayor ẽemjgo que el aujá por entẽdedor. Et ch[a]maua aas donas todas enganosas et sen uerdade. Et, sen falla, poucas hay que seian leaes a aqueles que as amã. Et dezíalles assy:

–Cõmoquer que outro algũ de sa señor loe, eu nõ me loo de Breçayda, ca me enganou malament. Mays agora sse pareçerá qual de nós era mellor caualeyro pera seer entendedor de hũa donzela.

Quando as donas et as donzelas esto oyrõ, ouuerõ grã uergonça, et começarõ de

---

Cap. 313. 1: RTC (e HT) fablaua. 2: KMP per; HT por el falta. 3: HT fijo des. 3-4: RTC (e HT) cuerpo liuorado et tan machucado. 4: ms. dõo; RTC tomole; HT tomo. 5: ms. uos (AMS non indica repetición); RTC e HT c. nos los. 5-6: HT v. tã c. n. tierra et quando pr. 6: RTC tierra caramente...et el mj; HT et el mj. 7: ms. ja traspassa; RTC ya me tr.; HT que me ya tr. 8: AMS e KMP ueesse; RTC he ya reç. (id. HT v. et ca). 9: RTC fuera ya ag. m. si non por; HT dueña et syn falla...synõ por ty et ca. 10: AMS mantees; KMP mãtees. 11: RTC que la sangre me (id. HT fallesçe...puede e. cosa). 12: HT nõ p. yo. 13: HT et mas. 14: HT et de asy (sic). 15: RTC b. al cuello (id. HT lãço). 16: AMS e KMP porla; RTC e HT et de lo besar. 17: ms. osforçoa (AMS pon sic)...vẽera; KMP esforço*a...sazon; RTC esforçola; HT p. la uio llorar et comẽço de la conortar lo mas q. el p. ay c. que a p. 18: ms. dõo; AMS conuijr llea; HT et fazer. 19: ms. sijan; RTC abre cap.: commo Troyllus porfaçaua ante las donzellas de Breçayda (así o engade KMP); HT T. p. ante las d. cõmo de Br. 20: KMP que (-lle-) fezera; RTC lo que le f. (id. HT sonrreyendose). 21: ms. chmaua ãas; AMS eemigo...chamaua; KMP tomara...eemjgo; RTC e HT tomara...llamaua. 22: ms. ãaqueles; RTC uerdat ca sin...sean amigas leales (HT v. et ca). 24: ms. lõo; RTC ssu s. (id. HT B. et ca). 25: ms. sẽer. 26: HT de donz. 27: HT et donz. 28: ms. sorrĩjr; RTC e HT desde. 29: HT a. et ante...ovo en-

sorrijr, et nõ rresponderõ nada. Et des aly nũca amarõ a Breçayda cõmo ante amauã, ante ha desamarõ moyto. Et nõ ouuo estonçe entr'eles mays palauras. Et Troylos sse parteu das donzelas, et foysse pera hu estauã os caualeyros. Et aquela noyte forõ todos moy ledos et moy preçados, porque ouueron moytos bõos acaescementos en aquela batalla, et vençerã seus ẽemjgos, et vendérãlles carament a ssaña que lles auj[ã]. Mays os gregos erã tã desasperados deste pleito que mays nõ podrã, et ben entẽdía que cada día enpeorauã sua fazẽda.

314

Agora leixa o conto a falar de aquesto por cõtar a rrazõ que o amor ouuo cõ Achiles

Quando Achiles soubo que çẽ caualeyros dos seus forã mortos ẽna batalla et que os outros tornarã malchagados, foy moy sañudo, et penssou de yr aa batalla en outro día, pero nẽbrousse logo cõmo amara Políçena, et semelloulle çertament que lle dezía o amor esta rrazõ:

—¿Que farás, Achiles? ¿Queres perder a Políçena, que he a mays fremosa donzela de quantas ẽno mũdo son, nẽ te auõda o erro grãde que lle fezeste et o pleito que lle quebrãtaste quando enviaste os caualeyros ao torneo? Et sabe que ela he por ende moy sañuda et nõ o faz sen rrazõ, que tu lle deueras fazer emẽda do erro que lle fezeste. Et agora de nouo lle queres fazer outro pesar. ¿Et cõmo coydas que desde aquí te ame? Ssen falla, nõ te amará, ante sofrerás por ela coyta qual o amor demãda, ca te cõuerrá de morrer porlo seu paresçer moy nobre et moyto aposto. Et os que queren que os eu ajude nõ me seruẽ assy, ante son senpre mãssos et sen saña et atẽden ben de sas señoras. Et quando falã cõ elas danlles querela de mj, que os aperto moyto et lles faço perder o ssiso et fazer todo quanto elas mãdan. Et gárdansse ben de lles errar, et gradéçẽlles moyto de querer elas o sseu seruiço. Et andan moy louçãos et moy ben gornidos, et son moy grãados de seu auer, et onrrã quanto poden aos que son parẽtes de suas señoras. Et aos que me assy seruẽ, faço eu ben, et doulles o que deseian, et nũca me seruẽ en balde. Mays tu, Achiles, nõ es atal, nẽ me semella que ás coyta de amor, ca se [a] tu ouuesses nõ penssarías en gerra, ante penssarías de pedir a tua señor merçee. Et, traedor, nẽbreche agora Políçena, et para mentes por quen leixas este afán. ¿Et nõ sabes tu que Políçena

tr'ellas. 30: AMS aquella; HT f. pero do est. 31: AMS boos acaesçementos; KMP boos acaesçem(-en-)tos; HT muy pagados porque (id. RTC ouyeran). 32: ms. auja; AMS uençeran s. eemjgos...auja (pon sic); KMP eemjgos...auja; RTC uenç. et maltraxieran sus e. et les uendieran...auyan (HT vendia). 33: RTC eran ende tan despagados que mas non podrian (HT erã tã). 34: HT enpeoraua.

Cap. 314. 1: RTC c. de f. (id. HT de esto). 2: .RTC fincaran m.; HT fincauã. 3: ms. ãa; RTC bat. otro; HT de tornar otro d. a la b. pero. 4: HT menbrosele...a. a P. 7: RTC (e HT) son non te. 8: RTC (e HT) torneo sabe q. e. te es. 9: RTC razon ca tu; HT nõ f. s. r. et ca tu. 10: HT nuevo q.; RTC q. te desdaqui ame. 11: RTC non am. (id. HT d. et ca). 13: AMS siruen; RTC ssus señores; HT son todos mansos s. et syn...atiende b. de sus amores de las sus señores. 15: KMP siso...mãdã * et gardã sse; RTC e HT et fazen todo. 16: KMP louçãos et moy graados; AMS louçaos; HT ellas su... muy g. 17: AMS e KMP graados. 18: AMS siruen...siruen. 19: ms. se o (AMS e KMP non corrixen); KMP nõ me; RTC (e HT) si la tu. 20: ms. merçẽe; RTC a la tu (id. HT mienbrate). 21: RTC quien

está dentro ẽna çidade et que prometiste tu a ssua madre que nõ seÿses aa batalla, nẽ ajudasses aos gregos? Et de todo esto lle faleçische, ca enviasche aló teus caualeyros. Et, sen falla, grã dereyto sería que nũca dela ben ouuesses. Poys está quedo et nõ sayas aa batalla.

315

Da rrazõ que a proeza ouuo cõ Achiles

Desque Achiles hũa grã peça jouuo assÿ penssando, semelloulle çertament que lle dezía a proheza tal rrazõ:

—¿En que penssas, Achiles? ¿Non ssabes que os troyãos matarõ teus caualeyros? Ssabe que nũca ualrrás nada, sse por elles nõ tomares vingança. Tu es enganado en tres maneyras, et dizerche ey quaes: logo perdes teus uassalos, que uã aa batalla sen tj; de-
ol. 128v sÿ perdes // teu prez et tua ualor por esta perfía que tomaste; demays, nõ podes auer Políçena. ¿Nõ te nẽbra que o amor che disso que estaua ẽna vila ençarrada et que a nõ poderías auer, ante che cõuerría morrer por ela, ca ela che quer grã mal porlos yrmãos que lle matasche? Et, sen falla, el disso grã uerdade, ca ja mays nõ a poderá[s] auer, poys ela faz grã dereyto de te desamar. ¿Ves, Achiles? Eu sõo proheza. Nõ digas que cho nõ digo. Nõ te partas de mĩ nẽ me pergas, ca, se me tu perderes, o amor se apoderará de tj, et fará en tj todo seu talẽt, et senpre andarás coydando et sen prazer, et nũca te leixará dormir nẽ folgar ata que te a morte traga. Mays, poys que te a tj praz de quanto mal che faz amor, ¿que pergo eu y? Pero sy pergo, ca senpre foy en meu cõtrario et moytas uezes me uẽçe. Mays esto nõ he senõ por maldade et por auoleza de aqueles que queren tomar entẽdedeyras et leixan a mĩ. Et ꝺ amor che diz que asperes, mays ¿quen asperas? Ca çerto sey que nũca ás de auer a que asperas et el che mãda uiuer senpre en coyta et en asperança, sen outro ben. Et des oymays ben me semella que el te ten en seu laço et faz de tj o que quer.

---

lieuas este (id. HT ag. de Poliçena...sabes que). 22: ms. ãa; AMS cidade. 23: RTC (e HT) todo le...alla los tus. 24: RTC cau. sin (id. HT ou. biẽ). 25: ms. ãa.

Cap. 315. 1: KMP La rrazõ...pro(-h-)eza; HT rr. et pr. que ovo en Ach. 2: AMS certament. 3: RTC (e HT) dez. pr. 4: AMS sabes; KMP Achilles; RTC e HT m. los tus. 5: RTC tomas u. et tu (id. HT val. ende nada). 6: ms. ãa. 7: AMS e KMP porfia; HT a. a Pol. 8: HT çerrada. 9: RTC te queria g. (id. HT e. et ca). 10: ms. poderia (AMS e KMP non corrixen); RTC mat. sin...podras (id. HT u. que ya mas). 11: AMS e KMP soo; HT veedes. 12: HT p. et ca...ap. en ty. 13: HT f. de ty toda su volũtad. 14: KMP leixara armar nẽ; HT que la m. te tr. et mas p. que a. 15: HT pierdo que muchas vezes es mj cõtr. 16: HT v. et mas. 17: KMP entẽdeyras; RTC et dexar a...mas que esp. (id. HT et mas). 18: RTC esp. çierto...auer lo que; HT esperes et ca...n. auras lo que...beuir en. 19: RTC en aspereza...bien desde...q. el que te; HT esperãça de syn todo biẽ. 20: AMS ti; RTC (e HT) fara... quisier.

316

Cõmo Achilis falaua com Políçena

Toda aquela noyte passou Achiles sen dormir, et sofreu grãde afán et grã coyta. Et dezía rrazoando cõtra ssy:

–Eu enqueigón dou a mj̃, et faço moy grã dãno, et aspero cousa que nõ posso auer.

Desy começou a rrazoarsse cõ Políçena, assy cõmo sse ela deãt estouesse. Et dezía assy:

–Señora, eu sõo vençido et mazelado porlo uosso bon tallo et porlo uosso bon pareçer, et ẽno mũdo nõ ha cousa que me ualer possa, se me a uossa merçee nõ ual. Et a mayor coyta que ey he porque uos nõ posso falar, nẽ veer a uossa fresca color, nẽ ey lugar pera uos contar a mja grã coyta, nẽ o grã mal que eu por uós sofro. Et todo o meu prez he por uós abaixado et mja fazenda destroyda. Et de uós nõ me uẽ ajuda nẽ acorro, pero todo meu coydado et meu penssar nõ he cõmjgo, mays cõuosco en todo tenpo. Et ben sey que ja mays nõ sse tornará pera mj̃, ca uosso amor me tẽ assy preso et cofondido que de mj̃ nõ sey cõssello, se me a uossa merçee nõ ual.

Assy passou Achiles aquela noyte toda, ata que en outro día gregos et troyãos forõ juntados pera auer sua batalla.

317

Agora leixa o cõto de falar de Achiles por cõtar a séptimadéçima batalla

Outro día gran manãa, forõ os gregos et os da çidade ajuntados en hũus grãdes chãos pera auer sua batalla, tan bẽ gisados de cada parte que mellor nõ podería. Et aly foy começada hũa batalla crua et tã sen piadade que esto sería hũa grã marauilla de cõtar. Et diz o cõto que esta batalla durou vij̃t días, que nõ ouuo nehũ día de folgãça. Et forõ y mortos rreys et prínçepes, et outros moytos caualeyros de grã gisa (et) mortos et chagados et aontados de parte dos gregos.

Cap. 316. 1: AMS Achiles; HT falta cõmo. 3-4: HT dizia et rrazonaua sy yo. 4: RTC mj mesmo et f. mj g. d. que esp. (HT fago grãt). 5: RTC com. rrazonar...deziale (HT com. a r. contra P.). 7: AMS soo uençido; KMP soo; RTC (e HT) amanzellado por la uuestra buena talla. 8: ms. merçẽe; HT q. ual. me p. a el uuestro amor sy el nõ me val. 9: ms. vẽer; RTC que he porque...f. et njn (HT la mj cuyta...f. nj̃). 9-10: HT fr. cara et lugar. 10: RTC que por; HT mj cuyta et el g. m. q. por vos paso et. 11: HT por uos et mj. 11-12: HT destr. et me viẽ ay. nj̃ a coraçõ mj cuyd. 12: RTC (e HT) conu. es en. 13: HT t. por mj. 14: ms. merçẽe; AMS consello; HT cõs. pues me el uuestro amor nõ. 15: RTC que otro; HT a. estudo Achilles...fasta otro. 16: RTC ayuntados por a.; HT fuerõ en el cãpo por auer.

Cap. 317. 1: HT f. de esto por; RTC c. de la. 2: AMS manaa...huus; KMP dia (-de-) gran manaa...huus; HT dia de grãt. 3: HT pudierõ. 4: RTC (e HT) bat. tant crua. 5: RTC ouo y ningun; HT ouo y vn dia. 6-7: RTC guisa muertos; HT guisa fuerõ m. et mal llag. de p. 8: RTC eran ledos;

Mays os troyãos eran moy ledos et moy esforçados. Et quando seyan da çidade, nõ uos semellaría que sse defender queriã, ante semellaua que queriã matar et destroyr os que aly estauã. Pero moytos dos seus morrerõ y et rreçeberõ grãdes danos. Mays a mayor perda era dos gregos, ca Troylos fazía tã marauillosas caualarías que todo o cãpo leixaua uermello de sange et cuberto de mortos per u ya. ¿Que uos digo? Que ẽno mũdo nũca foy caualeyro, nẽ será ja mays, que en batalla fosse mays temudo nẽ mays dultado que Troylos, que el os apressuraua de tal gisa que os gregos erã uẽçudos de cada uez, et acollíãsse a ssuas tẽdas.

Achiles, quando veu o grã dano que gregos rreçebía et cõmo lle matauã os troyãos moytos dos seus caualeyros, ouuo ende grã coyta et grã pesar, et moytas uezes penssaua de lles yr acorrer. Mays o amor de Políçena llo defendía, et nõ sabía que fezesse, nẽ que cõssello prendesse. Et por ende era en grã coydado, ca a ssua proheza o quería leuar aló, mays o amor o cõturbaua ende. Pero algũas uezes se lle oluidaua o amor todo et quería-lles acorrer, mays logo, en pouca de ora, assy o acoytaua o amor que solament o pe nõ ousaua aló mouer. Et fazíalle perder todo o ardimento et a proheza. Et en maneyra o tijña preso que nõ era de ssy señor, nẽ lle quería cõsentir que aos seus fosse ajudar, pero que os vija matar; ca Troylos os desbarataua, et maltragía, et os enpuxaua do cãpo cada uez, en maneyr[a] que o nõ ousauã asperar, et fogían.

Quãdo Agamenõ entẽdeu o grã dano que os gregos rreçebíã en vijt días que esta batalla durou, et ueu cõmo cada día sua fazẽda enpeoraua et sua grã perda creçía, ouuo moy grã coyta ẽno coraçõ, et mãdou pedir trégoas al rrey Príamos. Et as trégoas forõ outorgadas de cada parte, pero a estoria nõ diz por quanto tenpo, cõmoquer que diz que durarõ moy pouco, que nõ forõ outorgadas senõ ata que soterrassen os mortos et desenbargassen os cãpos deles. Et diz aquí o cõto que por esta rrazõ durarõ as trégoas trijta días.

318

Títolo da viii(j)x^a batalla

Poys que a trégoa foy seyda, os gregos et os troyãos forõ ajuntados ẽno cãpo, ben armados et ben gisados cõmo aujã de costume, et começarõ sua batalla moy braua et moy

---

HT et mas...erã tã ledos. 8-10: HT esforç. et los de la ç. fazia derecho q. se q. def. pero. 10: AMS daños; HT et mas. 11: AMS caualerias; HT g. et ca. 12: AMS e KMP por; HT berm. de los arroyos de s. et cobiertos; RTC digo ca en el. 14: RTC Tr. ca el; HT T. et ca los...era. 15: RTC despois de tiendas abre cap.; Primeramente se sigue la batalla. Commo Achilles non sabia que fiziesse (id. HT bat. et c.); KMP engade este título. 16: HT mat. troy. 19: HTc. et ca...alla et mas. 21: HT ac. et mas. 21-22: HT pie a. nõ o. m. 22: HT perd. el ard. 23: AMS tijña; KMP tijnã; RTC (e HT) ay. maguer que. 24: ms. vija; HT m. et ca. 25: ms. maneyro; AMS e KMP maneyra; RTC (e HT) fuyan ante el. Despois abren capítulo: commo las treguas fueron otorgadas (copiado por KMP). 26: RTC (e HT) reçibieran. 27: HT faz. nõ enderesçaua biẽ et su. 28: HT en su cor. 29: HT t et c. 30: AMS soterrasen; RTC poco ca non. 31: RTC aqui Conello que (HT Cornello).

Cap. 318. 1: AMS da XVIII; KMP VIIJ X; RTC xviijj^a; HT diez et ocho (falta titolo). 3: ms.

perigoosa. Et cõta Dayres que ẽnos primeyros quatro días forõ mortos mill caualeyros, et depoys durou outros sete días. Et en aquestes onze días foy o dãno et a morte tã grãde de cada parte que nõ ha home que o cõtar podesse. Mays pero toda a melloría da batalla era dos troyãos, ca en tan pouco tijñan seus ẽemjgos et tã pouco os dultauan ja que esto era hũa grã marauilla. Et elles andauã en seus caualos de Arabia, moy bõos et moy preçados, et tragiã todos elmos de Pauja, moy bruñjdos. Et fezeron de ssy dez azes,
Fol. 129r et tã grãdes erã que ẽna mẽor delas auja vijt mill caualeyros. Et aly // veeriades rreluzir armas et esplandeçer escudos, et tod[o]s tragiã espadas d'Alamaña.

Da outra [parte], os gregos erã tã bõos caualleyros que eu bem creo que este pleito nõ se pode partir ata que muytos caualleyros seiã derribados dos cauallos. Et aly se ajuntarõ d'ánbaslas partes, et ferírõse de tal guisa que logo y forõ quebrantadas mais de mil lancas et metudas en tranções. Et aly ueeriades fender escudos, et rronper lorigas, et quebrantar elmos, et bañar en sange muytas sinas et moytos pendões. Et os prados erã ia todos cubertos de caualeyros mortos, et as eruas todas tintas do sange deles, ca d'ánbaslas partes erã os caualeyros muy fortes et muy duros.

Mais quando as grandes azes forõ ajuntadas, aly começou hũ torneo tã brauo et tã mortal que era hũa grã marauilla que ende õme rremãeçeu uiuo. Et andando ẽna grã presa, encontrou Paris cõ rrey Menalao, et tã toste que se uirõ, leyxarõ contra sy correr os caualos. Et tã brauament se ferirõ das lanças et dos cauallos et se derõ ẽnos escudos que logo anbos foron en terra dos cauallos. Et a grã presa do torneo os parteu entonçe. Et en outra parte se encontrarõ Polidamas et Vlixas, et justarõ tã brauament que anbos forõ en terra dos caualos.

Et aly fuj a presa tã grande d'ánbaslas partes pera lles acorrer que forõ y feytas muytas boas cauallarías de cada parte. Et direyuos cõmo: o preçado duc d'Atenas, Monesteus, chegou y moyto aujuado en acorro de Vlixas, et fuy ferir a Antenor tã brauament que deu cõ el en terra do caualo. Et Antenor perdeu y o caualo. Et quando cobrou outro, creçeu hũa grã uolta et gran mortaldade entre eles. Et a esta uolta chegou hũ forte rrey, que a estoria de juso conta, a que dizíã Filomenis. Et era grande cõmo hũ jayám, et auja tã gram força que era hũa grã marauilla. Et ya por acorrer a Antenor, et encontrou cõ el rrey Agamanõ et justou cõ el. Et Agamanõ fora morto en esta batalla

---

comõ; HT muy dura et. 4: ms. perigõosa; HT prim. dias. 5: HT aq. dias et en los quatro primeros que son por todos onze dias. 6: HT p. et mas. 6-7: HT mej. de los tr. e. en la b. et ca tã en p. 7: AMS eemjgos; KMP tijnan s. eemjgos...pouco (-os-) dult.; RTC et en tan. 8: AMS e KMP boos. 9: AMS brũnidos. 10: ms. vẽeriades. 11: ms. todas; HT todos (id. RTC resplandesçer). 12: ms. outra os (AMS non corrixe); AMS e KMP boos; RTC e KMP otra parte los. 13: KMP caualleyros (-boos-) seiã; RTC (e HT) cau. buenos sean. 14: AMS gisa. 15: ms. uẽeriades; AMS e KMP lanças; HT troçones; RTC lanças met. 16: RTC e HT et pend. 17: RTC de s.; HT ya cobiertos...t. en s. d. et ca. 18: RTC (e HT) cau. muchos et muy f. 19: RTC a. se com. (id. HT las azes gr.). 20: AMS rremaeçeu; RTC que fue grand...omne escapo biuo (HT que omne...and. la). 21: KMP encontrou (-sse-)...Menelao...leixarõ; RTC encontrosse P. con Menalao...dex. corr. c. si los (HT c. los c. cõtra syet). 22: RTC lanças en los escudos (HT se fuerõ ferir). 23: KMP caualos. 24: RTC est. en...q. luego amos; HT enc. cõ Polidamas...q. luego amos. 26: AMS granda; RTC pr. grande...ac. et f. y f. aquella uez muchas (HT pr. tã gr.). 27: RTC (e HT) dezir uos he. 27-28: KMP Menesteus; RTF Menesteus. 28: ms. ãantenor. 29: HT quel derribo en t. 29-30: HT quando cr. luego otra gr. b. que el cobrara ya otro cauallo et desta fue muy grãt m. 30: HT et desta. 31: AMS Fil. que era; RTC de suso conto (id. HT que ya la...era tã gr.). 32: KMP tã gran; HT gigãte et a. una tã. 33: RTC Agamenon (2 v.)...muerto

se nõ fora el rrey Talamõ, que lle acorreu. Et tã toste que ujo as brauuras que Filomenis fazía, leyxouse yr a el quanto o caualo [o] podo leuar, et tã brauament o ferío que o pendóm que tragía lle fezo chegar muyto a çerca das costas. Mais Filomenis o fuy ferir tã brauament que logo lle fezo leyxar a sela, sen seu grado, et deu cõ el en terra do caualo. Mais Talamõ tragía cõsigo muy bõos caualeyros, et logo fuj cobrado en çima de seu caualo. Et apresarõ a Filomenis en tal guisa que fuj chagado ben en tri(i)jnta lugares, ca ben çem colpes et mais rreçebío y, et dou outros muytos et tã grandes et tã esquiuos que marauilla fuj cõmo nihũ daqueles a que dou podo escapar uiuo.

Ẽna hoste dos gregos auja hũ caualeyro muy mançebo, fillo de Nástor o Uello, et
Fol. 129v dizíãlle Antólatos. Et diz o conto que era iaquanto laso et amarelo, // mays era moy bem feyto a marauilla. Et era moy grande et muy dereyto et muy ualent et muyto ardido. Et ya por acorrer a seu padre, que se estaua cõbatendo ẽna outra parte da batalla. Et achouse cõ hũ caualeyro, fillo del rrey Príamo, a que dizíã Bron de Jumel, que era muyto aposto caualeyro. Et tã brauament se ferirõ anbos que logo forõ en terra dos caualos. Et Antílatos escapou ben, ca nõ perdeo nada esa uez, mais Brom fuj ferido ẽna arca, so o peyto, et ficou logo aly morto. Et aly forõ feytas moytas caualarías de hũa parte et da outra, asy que en pouco tenpo forõ os canpos et os chãos cubertos. Et bem forõ y mortos ben mill caualeyros ou mays d'ánbaslas partes.

A esta presa chegou Troylo, mays tã ag(u)ina cõmo chegou y, logo a presa fuj desfeyta, ca todos lle leyxarõ o canpo. Et quando soubo que Brom, seu yrmão, era morto, chorou moyto por el. Et ferío logo o caualo das sporas, et meteu mão aa espada, et tam grã morte et tã grande astragamento fazía ẽnos gregos que era hũ grand espanto, ca el daua tã grandes colpes et tã sinalados que o nõ ousaua njhũ grego atender. ¿Que uos digo? Ca el fezo tãto aquela uez per suas mãos que os gregos forã todos desbaratados et mortos aquel día, se nõ fora porlos caualeyros d'Achiles, que y chegarõ logo. Et erã dous mill ou mais de bõos caualeyros et ardidos et ualentes, et andauã tã bẽ armados et tã ben encaualgados que mellor nõ podería.

Estes uẽeron ao torneo muyto aujuados, cõ suas lanças muyto agudas. Et logo a

---

sin falla en e. iusta si (id. HT encõtrose). 34: RTC sinon por el...ac. ca tant (HT ac. et ca...las palabras que). 35: ms. caualo podo (AMS non corrixe); RTC q. lo el cauallo...que un p. (HT F. dezia dexose...q. el c. lo p.). 36: KMP pendom (-uis de bandas de uerde-) que; AMS mays; RTC p. uis de bandas de uerde que...muy çerca (HT fizo pasar por çerca...et mas). 38: AMS e KMP boos; HT et mas. 39: AMS e KMP trijnta; RTC apressuraron; HT apresurarõlo a...fue ferido biẽ...et ca. 40: RTC (e HT) golpes o mas...muchos tant. 41: KMP (-e-)scapar; RTC e HT a quien dio. 42: AMS ena; HT cau. mançe. 43: AMS dezia lle Antolatus; KMP Antolacos; RTC e HT Antilogus...baço. 43-44: HT amar. et era muy grande. 45-46: KMP achou sse; RTC (e HT) et encontrosse con. 46: HT Jumiel; RTF Bruns li Gemeaus. 48: ms. despois de uez hai chamada e á marxe escribiuse: mais B. fuj ferido; AMS Antilatus...area; KMP Antilacos...uez * (-mays fuj ferido Bron de Jumel dereytament-) ẽna arca; RTC Antilogus...fer. derechamente en; HT Antilogus e. biẽ et ca luego se ergio et nõ...mas f. B. de Januel derechamiẽte en. 48-49: ms. sõo. 49: RTC (e HT) muchas iostas de la una. 50-51: RTC cubiertos ca bien fueron y muertos mill (HT c. et ca). 52: AMS agina; HT et a...Troylo et mas...c. y llego la priesa 53: HT d. et ca...que su. 54: KMP (-e-)sporas; HT firio el. 55: HT e. et ca. 56: HT osauã n. esperar. 57: ms. forã (ã sobre õ); AMS e KMP por...forõ; RTC que todos los g. f. desb.; HT digo que el f. aq. uez tãto...q. todos los g. f. muertos et desb. 58: RTC lleg. mas aquestos llegaron luego y et; HT que llegarã y et. 59: AMS e KMP boos; RTC de muy b. cau. fard.; HT cau. ard. 61: AMS ueerõ; KMP ueeron; HT et estos...t. ab. 62: ms. uẽeriades; KMP tenpo u. muytos

pouco tẽpo ueeriades muytos caualeyros mortos et malchagados, et eles uendíã sua vĩjnda moy carament aos troyaos. Mays se eles ẽno çãpo poderã durar, et os outros gregos quiserã tornar aa batalla, et o fezerã tã ben cõmo eles, os troyãos forã enpuxados, de tal guisa que ia mays nõ poderã cobrar o canpo. Mais cõmo erã poucos, nõno poderõ sofrer et, mal seu grado, ouuerõ de uoluer a suas tendas, et aly se mãteuerõ. Et desque õme ẽno mũdo naçío nũca ujo caualeyros que mays sofresem. Mais se y muyto perderõ, nõ fuj marauilla, ca os gregos nõ forõ tornados ao canpo despoys.

Et Troylo fazía asinaladas caualarías, et ya cõ sua espada en sua mão enpúslos caualeyros d'Achiles, acoytándoos et feríndoos ferament, en tal guisa que moytos forõ y mortos et malchagados aquela uez. Aly creçerõ os braados et a uolta tã grand que esto era hũa grã marauilla. Et os gregos yam ia fogindo a rrédea solta, en maneyra que daquela uez nõ fuj rrédea tirada. ¿Que uos digo? A m[a]o seu grado os fezerõ entrar perlas tendas. Et tãtos forõ y mortos et chagados et presos que por njhũa maneyra nõ podería seer contados. Et fuj o mal et o desbarato et a mortandade tã grande et tã estraya que ẽno mũdo nõ á quen uoslo contar podese. Et este desbarato chegou ata a tenda hu jazía Achiles. Et aquel día lle pasarõ por deant mays de mill caualleyros, que nõ fazía senbrant de tornar, nẽ solament de catar tras sy, nẽ se defender, mays todos a muy grandes uozes et cõ muy grã coyta chamauã a Achiles. Et dizía:

– ¡Ay, Achiles, cõmo desam[pa]ras teus amigos! Ca teus ẽemigos está ia a çerqua
Fol. 130r de ti; et sabe, se os // queres asperar, taes mill será cõtigo, que entre eles nõ acharás hũ que che ben queira. Et sabe que a tua cauallaría toda he morta et presa et desbaratada, et en forte ora lles tollische tua yda, et a grã coyta lles falische. Mais aqueles che dará ende o galardóm,ca nõ am cõtigo paz, nẽ amor, nẽ trégoa, nẽ tẽes cõ eles õme que che bem queira.

319

Cõmo Achilis se armou et s[eyo] aa batalla

Qvando Achiles esto oyo, entendeu que mester lle era de se defender, que ujo

---

(-caualos andar sen señores et muytos-) cau.; RTC uer. muchos cauallos andar sin señores et muchos...llag. ca ellos (HT uer. and. cau. syn...llag. et ca). 63: AMS vijnda; KMP vijnda...troya(-n-)os; RTC e HT endurar. 65: ms. poderã (ã sobre õ); AMS e KMP poderõ; AMS gisa; RTC podieran cob. campo (id. HT et mas). 66: ms. oũuerõ; RTC mant. desque. 67: AMS mays se. 68: HT m. et ca. 69: HT señalados golpes et leuaua su e. en la m. 70: ms. acoytandõos et ferindõos; AMS gisa. 71: KMP tan; HT vez et a. 72: RTC mar. ca los; HT mar. et ca los g. yuã f. a...que aq. 73: ms. mão; AMS e KMP mao...porlas; RTC digo ca mal; HT digo que mal. 74: ms. njhũa (nĩhua?); AMS njhũa; KMP nĩhũa; RTC pr. et llag.; HT pr. et mal llagados...nĩguna nõ. 75: ms. sẽer; RTC (e HT) podrian auer cuento et. 77: AMS fazia. 78: HT c. atras de ssy...d. et mas t. a gr. 79: AMS dizia; RTC con grand; HT cõ gr. cuyta diziã. 80: ms. desamiras; AMS de samiras...eemigos...acerqua; KMP desamiras...eemigos; RTC desamparas...ya çerca; HT Achilles ay Ach. c. desanparas...et ca...çerca. 81: RTC sabe que si...seran y cont. (id. HT fall. niguno). 82: AMS que the; HT pr. et desanparada et en. 83: RTC tu ayuda et...fallesçiste (id. HT et mas). 84: AMS tees; KMP nẽ taes cõ e. õmes; RTC njn traes entr'ellos (id. HT et ca).

Cap. 319. 1: ms. s (o resto non se le); KMP f(-uy-); HT ssallio; RTC c. se A. a. et salio. 2:

[o] grã dãno et o desbarato que aujã feyto en gregos. Et pesoulle de coraçõ, et fuj tã sañudo que se nõ n[ẽ]brou do amor de Políçena. Et demãdou suas armas, et uesteu sua loriga, et enlaçou seu elmo, et colleuse a seu caualo, et lançou seu escudo a colo, que lle trouxo hũ seu donzel. Et desí tomou sua lança cõ hũ pendóm de seus sinaes, et fezo tanger seus anafíjs, ca estaua cõ tal pauor que ia se nõ n[ẽ]braua d'amiga nẽ d'amor, nẽ fazía senbrãt que por ende daua nada. Et fuj ferir ẽnos troyaos assy cõmo lobo que estaua famijnto de grã tenpo, et cõ grã coyta que á de fame nõ se sabe acõsellar. Et así ya Achiles sanudo. Et come[teu]os tã brauament que, en pouca d'ora, matou y ben duzentos caualeyros. Et hu uja as mayores presas, aly se leyxaua a correr, et metíase per meo delas, ferindo et matando per cada parte, assy cõmo ardido et ualent caualeyro. Mais, sen falla, se el fazía muytos golpes, moytos rreçebía en seu corpo. Mays todo esto nõ lle enpeeçía, ca el nada nõ rreçeaua et a todos preçaua muy pouco. Et ya pasando et desfazẽdo as grandes presas, et ferindo a destro et a seestro et a traueso, et fazía ben banar en sange sua espada, que estaua sederenta de grã tenpo.

Et pois que seu scudo et seus sinaes foron coñuscudos, logo sua cõpana fuj esforçada, et logo cobrou o canpo. Et começarõ d'enpuxar ferament os troyãos et asouiarlles et apuparlles. Et os d'Achilles erã tã alegres et tã esforçados cõ seu señor, que lles chegara ujuo et fresco, que mays nõ poderíã. Et vendía carament aos troyãos o dãno et a perda que deles rreçebera. ¿Que uos digo? Que, en pouca d'ora, fuj a morte tã grande que a terra era cuberta de mortos. Et cõmoquer que os troyaos sofresẽ moy bẽ, os gregos fezéroos mouer do canpo contra a çidade, querendo ou nõ, pero grã dãno rreçeberõ y.

Quando Troylo ueu o grã dãno et o grã destrujmento que Achiles fazía ẽnos troyaos et cõmo lles uendía carament o s[ojo]r[n]a[m]en[to] que (lle) fezer[a], ca, sen falla, mays de mill caualeyros perderã os corpos perla sua vijnda, nõno podo mays sofrer: apertou ben seu escudo ẽno braço, et asesegouse ben ẽna sela, et tomou hũa ascũa ben talant, et aguillou logo contra el, quanto o caualo [o] podía leuar. Et yã cõ el tódoslos bastardos,

---

AMS quando...desse; RTC def. ca uio; HT d. et ca uio. 3: ms. ujo grã (AMS e KMP non corrixen); KMP et desbarato; RTC uio el grand...pes. cor.; HT uio g. d. et desbarato...pes. mucho et. 4: ms. nõ (entreliñado) nebrou; KMP demandou; RTC uistio luego su (id. HT se le nõ miẽbra). 5: RTC acogiosse...al cuello; HT yelmo al cuello. 6: KMP pendon; RTC (e HT) donzel desy. 7: ms. nebraua; KMP estaua; RTC tañer dos añ. ca el e. con tal saña que ya non se (HT et ca...ya el nõ). 8: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os. 8-9: RTC e HT esta. 9: ms. famĩjnto; HT de grãt fanbre et...a nõ. 10: ms. começoos; AMS começeos; KMP começo (sic) os; RTC Ach. todo s. et cometiolos...y mas de doz. (HT A. tã s. que los cometio). 11: AMS e KMP por; RTC cau. ca do...dex. correr (HT c. et ca). 12: AMS e KMP por; RTC (e HT) dellos f. et astragando por. 13: RTC e HT en el cuerpo. 14: ms. enpẽeçia; AMS enpeecia; KMP enpeeç(-i-)a...poyco; RTC esto que le emp.; HT el nõ rresç. nada. 14-15: RTC (e HT) yua partiendo et desuiando las. 15: RTC firiendolas; HT firiendolos. 16: RTC (e HT) sedienta. 17: AMS connuscudos; KMP (-e-)scudo...cõnusçudos. 17-18: RTC (e HT) sus compañas fueron esforçadas tanto que cobraron el. 18: AMS asoujarlles; RTC (e HT) et a siblarles. 19: RTC (e HT) et a puparles...tan esf. et tan al. por su. 20: RTC (e HT) lleg. nueuo et fresco... uendian. 21: RTC (e HT) reçibieran...digo sabet que. 22: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os (id. 24-25); RTC tierra toda era...tr. lo fiziessen muy b. los gr. los fizieron (HT gr. lo f.). 23: HT m. el c. 24: RTC (e HT) grand astragamiento que. 25: ms. o sen rrazõ que lle fezerã (AMS e KMP non corrixen); RTC el soiornamiento que fiziera (id. HT vendia). 26: AMS porla; KMP por la...nõ podo; RTC por su...s. et apreto; HT perdierõ y los c. por su u. et nõ...et ap. 27: AMS asosegou se...ascuna; RTC azc. muy taiante (id. HT ap. muy biẽ...as. muy biẽ). 28: ms. o caualo podia; AMS agillou; KMP agillou...ya (non corrixen); RTC c. le pudo leuar; HT ag. el cau. c. el q. le pudo leuar...t. los troya-

et el ya moy bem acõpañado deles, ca erã caualleyros moy gerreyros et muyto ardidos et muy ualentes. Et Achiles, quando o ujo et o coñosçeu, atendeuo muyto ardidament. Et leyxárõse correr os caualos hũus contra outros, sem mais dizer, cõmo aqueles que se desamauã mortalment. Et tã brauament se ferirõ ẽnos escudos que os pasarõ as lanças de parte a parte. Et os braços deles foron juntados cõ os corpos, et tãto se enpuxarõ
Fol. 130v que derõ cõsigo et cõ os caualos en terra, en tal maneyra que seus // elmos forõ enuoltos en poluo.

Mays Achiles escapou malchagado deste jogo, que o golpe lle falsou a loriga, et chagouo muy mal ẽnos dedos, et fuj tã malenbaratado que fuj preso en poder dos bastardos. Et, sen falla, el fora tarde acorrudo porlos outros, se os seus mermidones y nõ chegarã. Mays aqueles chegaron logo y, et meterõ mãos aas espadas, et forõ ferir tã brauament os troyaos que desfezerõ toda a presa en derredor, et liurarõ seu señor a guisa de moy bõos caualeyros.

Mays Troylo cobrou o caualo d'Achiles et leuouo d'aly. Et Achiles nõ tornou y mays aquela uez. Et asi se parteu o torneo porlo esforço et porlo ardimento de Troylo, et oiemais pode yr folgar, se quiser, que muyto lle conpre, ca sabede que en esta batalla morrerõ muytos bõos caualeyros et de grã preço. Et ẽnos outros seys días que se segirõ, se cõbaterõ todos a grã perfía, mays Troylo ouuo ende o preço, segũdo Dayres conta.

320

Mays ora leixa o cõto a falar desto por cõtar cõmo el rrey Príamos maltrouxe a rreyna, sua moller, porque Achilis uẽera á batalla

Qvando el rrey Príamo soubo que Achiles uẽera aa batalla, ouuo ende grã pesar et grã despeyto; et, sem falla, grã dereyto fazía, que grã dãno auja rreçebudo del. Et fezo juramento que ia mays nũca lle dese sua filla. Et maltrouxo muyto a rreyna, et dísolle asy:

---

nos et. 29: KMP ben; HT ac. de los bastardos et ca. 30: AMS connosçeu; KMP cõnosçeu. 31: AMS e KMP huus; RTC dexaron...cau. contra si sin; HT corr. cau. contra sy sin m. tardar c. 32-33: RTC que luego las l. pas. de la otra parte et (id. HT parte los). 33: AMS forõ. 34: HT cõs. cõ...que los sus. 34-35: RTC (e HT) f. bueltos. 36: AMS faissou; RTC luego ca el; HT et mas...j. et ca el. 37: KMP moy...dedos (-et ẽno musgo do braço-) * Et; RTC dedos et en el musculo del braço et (HT muslo). 38-39: HT nõ lleg. y. 39: ms. ãas; AMS chegarõ; HT lleg. y. 40: AMS troyãos...gisa; KMP troya(-n-)os; RTC tan duramente los (HT dur. en los). 41: AMS e KMP boos; HT de buenos caualios. 42: RTC mas pero T.; HT et mas T. 44: RTC quis. ca m. le c. ya et sabet (HT et des oymas...q. et ca). 45: AMS boos; KMP boos c. (-et ardidos-) et; RTC cau. fardidos et...prez; HT prez. 46: ms. oũuo; AMS porfia; KMP porfia...segũno; RTC ouo siempre ende el prez s. que D. (HT syenpre el). 47: HT c. cõmo fue.

Cap. 320. 1: KMP per; RTC agora...c. de f. daquesto...a la r. (falta mays; id. HT desto...maltraya). 2: AMS e KMP ueera; RTC a la b.; HT porque...bat. falta. 3: ms. oũuo; AMS e KMP ueera. 4: RTC f. ca grand (id. HT rresçibiera). 5: ms. muyto (to entreliñado); AMS dissolle; RTC m. a la

–Certas, dõna, uós ouuestes pouco siso, quando fostes creer a aquel falso traedor et desleal do que uos enuiaua dizer. ¿Et cõmo coydades uós que aquel que tãto mal uos á feyto nos gardase pleito, nẽ pustura, nẽ trégoa, nẽ lealdade que uos prometese? Et bem ueedes ia o que uos fazer quisera et cõmo uos coydou a enganar. Et se eu ouuera tã mao siso que uos quisera creer, agora fora escarnido et mazelado pera sempre.

321

Cõmo a rreyna Écuba rrespondeu a el rrey Príamos

A rreyna, quando oyo o que el rrey disera, rrespondeu asy:

–Sen falla, assy he cõmo uós dizedes, ca el nos atendeu mal o que nos prometeu. Pero uos digo que a mj prouuera moyto, se uos el sempre mostrara tal senbrant cõmo uos agora mostraua. Et ata aquí ben gardou o que prometudo auja, ca nũca uẽo aa batalla, et forõ por ende guardadas bem mill cabeças, que ata oie este día forã talladas. Et os da hoste am bem conprada a pleitesía que el cõnosco fezo, ca en sete batallas que despois forõ, an rreçebudos grandes dãnos et grandes perdas, et forõ tã maltreytos que, a poucas, se partirã d'aquí et se forã pera suas terras. Mais agora bem me semella que achou despois outro cõsello et outro siso, et pésame muyto de coraçõ, ca temo muyto et ey grã pauor de nos vijnr ende mal. Mais Deus, porla sua merçee, nos guarde de mal, se sua merçee for et lle prouuer, asy cõmo nós cobijcamos et el sabe que nos mester he.

322

Da coyta que Apolíçena auya porque Achilis veera ao torneo

Políçena outrosy, quando oyo que Achiles uẽera ao torneo, pesoulle ende tãto que mays nõ podería. Et nõ fazía sem rrazõ, ca sua madre falara cõ ela muyto, et lle disera
Fol. 131r en cõmo Achiles a quiría por moller, et mostráralle // en cõmo se lle ende seguiría grã

r. (id. HT jamas nõ le). 7: ms. oũuestes...crẽer; AMS dona; KMP çertas; HT creer aq. 8: RTC mal nos (id. HT dez. cõmo). 9: RTC que nos. 9-10: RTC (e HT) prom. veedes. 10: RTC (e HT) que nos...c. nos c. eng. 11: ms. crẽer; RTC amanzellado (ze/zi?); HT amazillado.

Cap. 321. 1: HT falta Priamos. 2: RTC respondiole. 3: RTC falla señor assi...nos falso mal; HT f. señor sy dios me vala asy...et ca el nos falso mal. 4: RTC pero bien uos...si nos el (HT mucho plug. sy nos sienpre). 4-5: KMP sempre mostraua et ata. 5: AMS auia; RTC c. nos ag. (id. HT a. et ca). 6: KMP dia forõ; RTC por y guardadas...oy en e. d. fueran; HT por y guardados...que fuerã oy taj. en e. dia et. 7: HT f. et ca. 9: HT et fuerã p. sus tiendas mas. 10: AMS moyto de; HT c. et ca. 11: ms. merçẽe; AMS e KMP vijnr. 12: ms. merçẽe; AMS e KMP cobijçamos; RTC (e HT) de mal si le ploguier.

Cap. 322. 1: KMP a Poliçena; RTC e HT Poliçena. 2: RTC A. salia al. 1-2: HT por A. que ssalio a la batalla. 3: AMS outrossy...ueera; KMP ueera. 4: AMS mais; HT pudiera. 5: AMS segiria;

prol et grand honrra. Et a ela prazíalle ende muyto et amaua(ua)o ia muyto. Demays, hũ mandadeyro de Achiles disera que Achiles era por ela en grã coyta d'amor, et tãto a amaua que por ela leyxaua d'yr aa batalla por lle nõ fazer pesar, pero que o fazía contra consello de todos seus amigos.

323

Cõmo Achilis jurou que se uyngaría de Troylos, se veese á batalla

Aquí conta Dayres que Achiles fora muy sannudo porque Troylo chegara et o uençera do cãpo. Et téuose ende por perdudo et por meoscabado, et que auja feyta grã sandiçe, porque tã grã tenpo esteuera que nõ uẽera aa batalla. Pero que sofría grã coyta por amor de Políçena, et nõ auía folgança nẽ prazer, nẽ podía entender cousa nẽ rrazõ que lle ualer podese, et era desasperado que nũca a auería. Et por ende era en tã grã pensamento que nõ sabía que fezese, pero quando lle n[ẽ]braua a desonrra que rreçebera de Troylos, todo o olujdaua. Et nõ sabía ia maneyra cõmo se fezese afora, en guisa que lle mal nõ estouese, ca a chaga lle fazía grã pesar et grã sanna. Et jurou que, se goreçese et ẽna batalla a Troilo achase, que a chaga que lle fezera que lla fezese caramente conprar. Et diso que nõ era el tã loução que aas suas mãos nõ morrese, se llo el guisar podese, a torto ou a dereyto.

324

Agora leixa o cõto a falar daquesto et torna a ffalar da xviiij[a] batalla

Hum día aueo así que se armarõ todos muy bem, tódoslos da hoste et tódoslos da çidade, por seyr aa batalla, cõmo auía acustumado. Et seyrõ aquel día cõ Troylos da cidade sesaenta mill caualeyros, moy bem guisados de quanto mester aujã, que nõ auja y tal que nõ trouxese bon caualo et forte et ligeyro et corredor, et boa loriga preçada de Sansona, et bõo elmo, et boa espada, et bõo escudo. Et pasarõ a alende das

---

HT mostrauale en c. se le syg. 6: RTC ende et (id. HT amauale mucho). 7: RTC (e HT) mensagero de A. le dix. 9: AMS amjgos; HT de sus.

Cap. 323. 2: RTC e HT a la bat. 3: RTC (e HT) porque lo T. llagara et. 4: RTC e HT tou. por. 5: AMS e KMP ueera; RTC (e HT) non saliera a la b. pero suf. 7: ms. ãauería; KMP tan; RTC e HT et ya era. 8: ms. nebraua a desonrra (des entreliñado); AMS nẽbraua; RTC memb. la onta que. 9: HT sabia man. 10: AMS gisa; HT e. et ca. 11: RTC (e HT) fallasse que gela fiziesse. 12: ms. ãas; RTC a ssus...si lo (id. HT nõ viniese a morir si). 13: AMS gisar; KMP der(-ey-)to.

Cap. 324. 1: AMS fralar; RTC c. de f. (id. HT desto por cõtar de la). 2: KMP aue(-n-)o; RTC (e HT) todos tant bien los de la h. commo los de la. 3: HT costũbrado. 4: AMS çidade...gisados; KMP çidade; RTC a. ca non; HT a. et ca nõ. 5: KMP bõa; RTC e HT cau. fuerte. 6: AMS e KMP

barreyras per eses chãos, et apostarõ suas azes moy bẽ et per grã rrecado. Et da outra parte seyrõ os da hoste contra eles, muy sanudos et muyto aviuados et ben guisados outrosy de quanto mester aujã. Et tragía suas azes tã bem acabdelladas que mellor nõ poderí[ã]. Mais ante uos contarey a fala que Achiles fezo cõ seus caualeyros mermidões.

325

Da fala que Achilis fezo cõ os mermjdoes

Aquel día parou Achiles muy bem suas azes de seus caualeyros, et per grã rrecado. Et começoos a esforçar, et rrogoulles muyto que se ajudasem muy bem. Et dísolles así:

—Amigos et uasalos, hũa cousa uos rrogo que façades por mj̃, ca he moyto mĩa uoontade. Et dizeruos ey qual: vós sabede que eu nõ ey cousa que mays desame que a Troylos, que me chagou moy mal, et fézome perder moyto sange, et derriboume do meu caualo, et, demays, fézome grã desbarato de meus caualeyros. Et cõuém que se rrepinta do que fezo, se eu poder. Et eu a uós deuo a mostrar esto et a uós me deuo ende a querelar. Et por ende uos rrogo que façades asy: por njhũa cousa nõ feyrades ẽnos troyaos ata que virdes que os nosos son uençudos et mouudos do canpo. Et tãto que os virdes vĩjnr apús os nosos, leyxádeuos correr a eles bem juntos et bẽ acobdellados. Et quando uirdes a Troylos, aguillade cõtra el et en maneyra fazede que nõ escape ujuo, que por tódoslos outros nõ daría nada, se deste ouuese uingãça. // Et ia de mj̃ nuca mays fiedes, se se oie asy de mj̃ parte. Et agora paresçerá o que uós oie y faredes. Et de mj̃ uos faço çerto que senpre me acharedes a çerqua de uós ẽno torneo, cada que mester for. Et alí me acharedes hu for a mayor presa, ca me nõ arredarey de uós muyto, et nõ tomarey grãd afám, ca me temo que me quebraríã as chagas. Mais esto he o que uos rrogo et mãdo que desta guisa seia morto Troylo.

Et en esta maneyra ordinarõ seu cõsello et sua fazenda, cõmo uos ey dito. Mais eles poderã bem leyxar este pleito, se quiser[ã], et calarse de seu cõsello, ca, sen falla, elles porrã y as cabeças porlo p(r)inor que ende leuarã, onde al nõ pode seer.

Fol. 131v

---

boo...boo; RTC e HT Sansoña...p. allende; RTF Saissoigne. 7: AMS por...por; KMP por...ben et por; RTC rec. de la. 8: AMS abiuados...gisados. 9: KMP outrossy. 10: ms. poderia (AMS e KMP non corrixen); RTC poderían...con los sus; HT podrian...cõ los cau.

Cap. 325. 1: KMP mermjdo(-n-)es. 2: AMS por grã recado; KMP por. 3: RTC e HT com. de esf. 4: RTC mj que es; HT mj que es m. en velũtad. 5: ms. uoontade; RTC (e HT) sabet q. en el mundo non ha cosa que yo mas. 6: RTC T. ca me (id. HT llago a mj muy). 8: RTC deuo amonestar (id. HT arrepiẽta). 8-9: RTC e HT deuo quexar ende et. 9: RTC (e HT) ning. guisa non. 10: AMS troyaos; KMP troya(-n-)os. 11: KMP a pus...ben juntos; RTC empos...b. iuntados; HT uieredes moujdos del cãpo a los nuestros et que ellos uienẽ enpos nos dex. 12: AMS agillade; KMP virdes; HT ag. todos contra...que uos nõ (id. RTC u. T.). 13: ms. oũuese; RTC biuo ca por...et iamas de mj n. f. (HT et ca). 14: RTC oy el assi p. del campo et agora...uos y (HT el oy). 15: AMS sempre... acerqua; RTC (e HT) fago fiuza que...fall. çerca. 16: AMS alj; RTC non me...m. njn tom. (id. HT p. et ca). 17: AMS mays; HT que quebrarie...et mas. 18: AMS gisa. 19: KMP consello. 20: ms. quisera; AMS quiserã; RTC quisieran...de tal cons. (id. HT et ca). 21: ms. sẽer; AMS e KMP pinor; RTC e HT peño.

326

Cõmo se comecou a batalla

Desque todos forõ ajuntados ẽno canpo et ouuerõ suas azes bem diuisadas, cõmo uos ey dito, logo forõ despregadas et estendudas mais de vijnt mill sinas, que erã de cada parte, todas moy bem lauradas d'ouro et cõ prata, et esplandeçíã ao sol tãto que toda a terra rreluzía. Et tã toste que se juntarõ, enbraçarõ seus escudos et abayxarõ seus pendões. Et leyxaron correr os cauallos contra sy, et fórõse ferir tã cruament que, en pouca d'ora, forõ quebrantados muytos escudos et falsadas muytas lorigas, ca se dauã tã grandes golpes que nõ preçauã armas que trouxesem.

Et pois que as grandes azes forõ ajuntadas, aly se cõmeçou hũ torneo muy brauo et muy mortal et muy sem piadade, que forõ tãtos os mortos et os derribados que os canpos et os chãos erã estrados deles. Et era a presa tã grande que nõ sabía de si tomar cõsello, nẽ entraua y ome que ende coydase a seyr uiuo. Et esta presa durou hũa grã peça de día.

Et chegada ia ora de meodía, chegou Troylos ao torneo, et vijnã cõ el mill caualeyros que o aguardauã, que se nõ partía del. Et ẽno ponto que chegarõ, nõ ouuo y njhũ que nõ canbease o lugar en que estaua. Et começou o torneo a creçer tãto, et a seer o acapelamento tã grande, et a uolta et os braados et os alaridos et os sõos dos cornos et das tronpas tã grandes et tã esquiuos que ome nõ se podía oyr, nẽ sabía de si parte. Et os gregos nõ se poderõ mãteer, et forõ desbaratados et maltreitos, et, mal seu grado, ouuerõ a leyxar o canpo. Et os troyaos forõ depús eles ata as tendas. Et en aquel alcanço fuj moy grã mortandade et grã dãno feyto aos gregos.

327

Cõmo Achilis chegou aa batalla

Qvando (a) Achiles et os seus uirõ os gregos así tornar uençudos et desconfortados, seírõ das tendas hu estauã armados, et naçerõ cõ eles ẽno cãpo. Et erã tres mill caualeyros, et erã taes que cada hũ sería bõo éntrelos bõos. Et tãto que chegarõ, sem mais tar-

---

Cap. 326. 1: AMS e KMP começou. 3: ms. vijnt; AMS qne; HT et tendidas et mas. 3-4: RTC (e HT) señas de cada p. q. eran todas. 4: HT oro et de pl. et esp. el sol...todas. 5: AMS abaysarõ. 6: AMS leyxarõ. 7: HT falsados et muchas l. et ca. 8: RTC (e HT) non prestauan armas. 9: AMS cõmezou. 10: RTC e HT p. ca f. 11: RTC (e HT) eran todos est. 12: RTC dende nunca c. sal.; HT q. nũca c. ende sal. 13-14: RTC del dia. Passada ya; HT del dia et era ya. 14: KMP ia era de...vijñã; AMS vijñã; HT mjd. llego. 14-15: RTC con el grand caualleria ca lo ag. mill cau. que sse (id. HT venia...c. et ca). 15: ms. oũuo; KMP njhũ (-tã ardido-) que; RTC ouo ning. tant fardido que (HT ouo y n.). 16: ms. sẽer; AMS sser; RTC a espessar tanto (id. HT que cãb.). 17: AMS e KMP soos. 17-18: HT cuernos que õme. 19: AMS manteer; KMP mãteer. 20: AMS troyãos f. de pus; KMP troya(-n-)os f. de pus; RTC (e HT) et tr. f. empos. 21: RTC f. en gr.; HT f. en gr. aquel dia.

Cap. 327. 2: AMS qvando achiles; RTC q. Ach. (id. HT desconortados). 3: KMP seyrõ...mil; RTC (e HT) t. a do estauan...en el llano et. 4: AMS e KMP boo entrelos boos; RTC (e HT) cau. o

dar, forõ logo ferir ẽnos troyaos. Et eles rreçebérõnos moy bem. Et os gregos, que yam fogindo, tornarõ logo aly. Et o a[c]alço nõ durou mais, que ben uos poso dizer que nõ
fol. 132r ouuo y nihũ que talent ouuese // de mais yr en alcanço, que tãto auja cada hũ que fazer cõ estes mermidões cõ que toparõ que nõ auía cuydado de mays yr enpús os gregos, mayorment que eles cobrarõ muy bẽ depois que Achiles et os mermidões lles chegaron. Mais alí se uolueo hũ torneo tã brauo et tã sen piadade et tã esquiuo que nõ á ẽno mũdo ome que ende a meatade podese contar da mortaldade que Troilos fazía.

328

Da morte que Troylos fazía

Desque os mermidões u[i]rõ a Troilo nõ se lles oluidou o que seu señor mãdara. Et leixárõse correr a el, sen mais tardar, et çercárõno entre si. Et juntárõse ánbaslas azes, et fórõse ferir das lanças tã brauament ẽnos escudos et das espadas sóbrelos elmos que, en pouca d'ora, forõ y mortos muytos bõos caualeyros. Mays Troylo, quando ueu que así era çercado, que se todos juntauã en derredor del, meteu mao aa espada, et ferío o caualo das esporas, et fuj ferir en eles tã brauament que matou deles muytos, et outros derribou, et outros chegou a morte. Et segũdo conta Dayres, fezo este día Troilos per suas mãos tãto quanto nũca fezo caualeyro en nihũ torneo. Et tã grã morte et tã grande astragamento et tã grã desbarato fazía en eles que esto sería hũa grã marauilla de contar.

Et andando en esta presa, dérõlle duas azcũadas tã grandes ao caualo que logo caeu morto en terra, et Troilos so el. Et alí rrecebeu Troilos tãtas feridas d'espadas et de lanças, et tãto se defendeu, et tã carament uendeu sua morte, que ome naçido ẽno mũdo nũca ueu hũ caualeyro que fezese taes brauezas, nẽ tã asenalados golpes, per sua mão, cõmo Troilos fezo aquel día. Mays todo esto nõ lle tĩjna prol, atãtos erã contra el que nada ẽno mũdo nõ lle podía ualler. Et trauarõ del a mãotẽent, et tãto andou Achiles, et tãto rreuolueu cõ el que lle desarmou a cabeça, et, ante que lle chegase acorro, estremoulla do corpo. ¡Ay, Deus, que mal et que pecado et que dãno tã grande! Ca, sen fa-

---

mas de tales...uno dellos seria...et luego que. 4-5: RTC (e HT) lleg. f. fer. sin mas t. en los. 5: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os. 6: ms. açalço; KMP acalço; RTC alcançe...mas ca bien (HT mas et ca). 7: ms. oũuo...oũuese; AMS auia; RTC e HT alc. ca t. 8: KMP auia(-n-); RTC con quien toparon... auyan (id. HT gr. et m.). 9: AMS chegarõ; RTC merm. lleg. (id. HT desp. muy biẽ quando Ach.). 10: KMP uolueu...tan sen; RTC (e HT) non uiue en el. 11: RTC (e HT) cont. pud.

Cap. 328. 1: RTC (e HT) de la m. de T. 2: ms. uẽerõ; AMS e KMP ueerõ; RTC (e HT) uieron...que les su. 3: AMS cercarõ no; RTC iunt. alli las azes (id. HT çerrarõlo). 4: HT tã br. de las l. 5: AMS e KMP boos. 6: KMP ma(-n-)o; RTC todos assonauan derr. (HT en derr.). 7: KMP outors; RTC (e HT) e. muy br. et mato m. d. et. 8: AMS chagou...por; KMP por; RTC otros llago de m. (id. HT m. seg.). 8-9: HT dia por sus m. T. quanto otro cau. fizo en. 9: KMP fezo (-outro-) cau.; RTC f. otro cau. en n. t. ca tant; HT t. et ca tã. 11: AMS azcunadas; HT azc. al c. 12: AMS e KMP rreçebeu; HT de l. et de e. 13: KMP morte (-que mays nõ poderia * Des-) que ome (-fuj-) naçido; RTC muerte que mas non podria. Desque o. fue nasç. (id. HT nasç. nũca). 14: AMS e KMP por; HT señalados...sus manos. 15: AMS tijña; KMP tijna; RTC aq. dia fizo...pro ca at. (id. HT tãtos). 16: AMS mão teent; KMP mão-teent; HT trauãdo. 17: HT rreb. cõmo quel...que lleg. 18: HT g. et ca. 19:

lla, el se deuera sofrer de fazer tã grã crueldade. Et mande Deus que eynda se el rrepinta cõ seu dãno. Poys que Achiles ouuo morto a Troilos, atoulo a coa de seu caualo, et yao arrastrando depús sy.

Quando troyãos souberõ as nouas de cõmo Troilos era morto et que o Achiles así leuaua arrastrando, ouuerõ grã pesar et grã coyta, et tã grã medo ouuerõ que estremeçerõ entre si, et braadauã et chorauã muy fortement. Mays quando o soube Paris, seu yrmão, et Anees et el rrey Menõ et Polidamas, ouuerõ ende moy gram pesar. Et tomarõ tã grande esmayamento que cousa ẽno mũdo nõ podía entender, et ia quiría leyxar o cãpo et desanpararse. Et agora se rrenoua a coyta et o pesar dos troyaos.

Pero quando el rrey Menón ueu asy a Achiles leuar arrastrando tã uilment o corpo de Troylos, leyxouse correr a el cõ toda sua gent por llo toller. Mays muy graue lle fuj de fazer, que a presa era muy grande. Demais, leuaua cõsigo muytos bõos caualeyros (et) Fol. 132v de Per[s]ia, seus naturaes, et yam muy brauos et muy despeytosos, rronpendo // moytas lorigas cõ suas espadas et tallando muytas cabeças, ata que chegarõ hu ya Achiles. Et quando el rrey Menõ chegou a el, dísolle así:

– ¡Estade, estade, cruu et mao et áuol, sen uergonça! ¿Cõmo podedes pensar en fazer tal auoleza et tal desmesura de leuar arrastrando tã bõo caualeyro, fillo del rrey? Et, sen falla, uós conpraredes carament esta morte et esta auoleza que fezestes, que uós auedes morto a Ẽutor et aqueste a grã torto [et] enganosament. Et por ende meu braço uos desafía.

Pois que lle esto ouue dito, fereu o caualo das esporas, et fuj ferir en el, sen mais tardar, a todo seu poder. Et doulle tal golpe per çima do escudo [hu tragía] a banda p(r)intada dos leoes do ouro, que llo falsou, et a loriga, et chagouo muy mal ẽno costado, en maneyra que a coytela da lança et o pendón forõ bañados en sange. Et quebroulle a lança et, per pouco, ouuera de seer a uingança feyta. Desí meteu mão aa espada, et fujlle dar tã esquiuos tres colpes per çima do elmo que lle derribou o çirco del et lle fezo perder muyto sange. Et deu cõ el en terra do caualo amorteçido, tã malchagado que, a poucas, ficara aly morto. ¿Que uos digo? Ca por força et por ujuo poder et por franqueza et porlo esforço del rrey Menõ, fuj o corpo de Troylos tollido aos gregos. Mays ante y forõ muy bõos caualeyros mortos et derribados et malchagados.

AMS crualdade; HT s. de tã...avn el se arrepiẽta. 20: ms. oũuo; HT a la cola (id. RTC Ach. assi ouo). 21: KMP de pus y; RTC a. empos de ssi; HT rrastrando enpos el. 22: ms. souberõ (rõ entreliñado). 22-23: RTC et lo A. leu.; HT et A. lo leuara rrastrando. 23: ms. oũuerõ; RTC (e HT) o. ende grand. 23-24: RTC que se restremeçieron; HT que rretresmeçierõ todos et. 24: AMS sy et bradaauã; KMP br. et (-changiã et-) ch.; RTC b. et llañian et llor.; HT b. et llor. et llamavã tan fuert. 25: ms. oũuerõ; AMS Anees; KMP Anees...gran; RTC e HT Eneas. 26: RTC (e HT) desmay. q. c. del m. 27: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os. 28: RTC uio l. assi a A. arr. uilm. (HT a. l. a). 30: AMS e KMP boos; RTC f. ca la...gr. mas el leuaua...cau. de (HT f. et ca la...gr. et leu.). 31: ms. Perfia; AMS e KMP Persia; RTC e HT Persia. 34: ms. crũu...aũol; RTC cruo m. et a. et sin; HT a. et traydor syn. 35: AMS e KMP boo; RTC cau. et f. de rr. (id. HT desm. en l.). 36: RTC rrey sin...fez. ca uos (HT f. et ca uos). 37: ms. torto engan. (AMS non corrixe); RTC et a aqueste...t. et eng.; HT et aq. Troylus a g. t. et... mj mano uos. 40: AMS e KMP por; HT a su p. todo. 40-41: ms. escudo que a banda printada; AMS pintada; KMP pintada dos leo(-n-)es; RTC esc. do traya pintados dos leones de oro (HT del yelmo a do). 42: RTC sangre del et (id. HT en guisa que la lãca). 43: ms. sẽer; AMS e KMP por; RTC et a pocas...mano luego a la; HT et a pocas o. la veng. f. et desy. 44: AMS e KMP por. 45: KMP amort. (-et-) tã; RTC e HT am. tan. 46: RTC por la franq. (id. HT p. fuera ally). 47: HT gr. et mas. 48:

Poys que el rrey Menõ ouue tollido a gregos o corpo de Troylos, Achiles ficou malchagado. Et os mermidões tomarõ seu señor, et fezérõno cobrar ẽno caualo. Mais, sen falla, ante rreçeberõ muytos colpes, et sofrerõ tãto mal, et tãtos ficarõ mortos en aquel lugar que toda a terra estaua cuberta deles et tinta do sange. Et pois que o tirarõ de grã presa, a muy grand afám, comesçouse Achiles de yr contra as tendas, tã malchagado que aduro se podía ia tẽer ẽna sella.

Quando el rrey Menõ ueu vĩjnr Achiles contra sua tenda, leixouse yr a el, quanto o caualo [o] podo leuar, et fujo ferir da lança outra uez en meo dos peytos. Et aly fuj cõmo de cabo hũ torneo mezclado, et fuj atã cruu et tã sen piadade que nõ á ẽno mũdo ome que o con[t]ar podese. Et el rrey Menõ et os persiãos ouuerõ grã prazer desta batalla, ca moytas uezes trouxerã mal a Achiles et a sua cõpaña. Mais quando esto ueu Achiles, que el rrey Menõ et os persiãos o apresauã así, fuj muy sañudo, et tornou a el quanto mais podo, nomeándose alta uoz. Et el rrey Menõ a el outrosí. Et fórõse ferir tã brauament, et dérõse tã grandes colpes, que hũ deles ficara y morto se a presa grande nõ fora, que os partío.

Et aquel torneo tã mao et [tã perigooso] se parteu aquel día por tal presa cõmo auedes oydo. Et d[u]rou vijnt días, sen seer trégoa pedida nẽ outorgada. Et Achiles nõ vĩjna a batalla, ca jazía queixado de suas chagas; mais, ante que trégoa ouuesen, fuj ben gorido et uẽo ao torneo, cõmo adeant oyredes.

329

Da fala que Achiles fezo cõlos seus mermidões sóbrela morte de Menõ

Achiles desamaua moyto a el rrey Menõ por muytas ontas que lle auía feytas. Et tãto que fuj são, pensou de tomar del vingança. Et falou cõ seus uasalos en esta maneyra:

—Amigos et uasalos, se por mĩ auedes a fazer cousa que uos eu mande, rrógouos
Fol. 133r que de guisa façades a rrey Menõ que seia oie el // morto ẽna batalla, ca, sem falla, el me ferío et me trouxo muy mal, et me fezo per moytas uezes perder moyta sangre. Et se

---

AMS e KMP boos. 49: ms. oũue. 50: HT t. a su...c. et mas. 51: HT t. fuerõ muertos. 52: HT pues gelo t. 53: RTC de la gr. (id. HT pr. et a...t. tal mal.). 54: AMS e KMP teer. 55: AMS vijnr; KMP vijnr contra; RTC uio yr a A.; HT uio A. yr contra...dexo. 56: ms. o caualo podo (AMS non corrixe); RTC el c. lo p. (id. HT fer. otra). 57: ms. crũu; RTC (e HT) fue de c. el torneo...fue tant duro et tan cruo. 58: ms. concar...oũuerõ; AMS e KMP contar; RTC grand prez (id. HT b. et ca). 59: RTC u. maltrayan a...ssus compañas m. q. A. esto uio et que (id. HT maltroxierõ). 60: RTC (e HT) los apressurauan. 61: KMP mays; RTC (e HT) quanto pudo n. a alta. 62: RTC (e HT) q. el uno. 64: ms. torneo et tã mao se; KMP torneo (-tã perigooso-) et tã mao se (AMS non corrixe); AMS parteo; RTC (e HT) t. tant malo et tant peligroso se...tal guisa commo. 65: ms. dorou vĩjnt...seer; RTC e HT duro. 66: ms. oũuesen; AMS vijña; KMP vijna; RTC a la b.; HT a la b. et ca.

Cap. 329. 1: HT cõ los m. 2: HT falta. 3: HT m. desonrras que. 6: AMS amjgos; HT demande. 7: AMS gisa; KMP façades (-que prendades-) a; RTC que en g. caboprendades al...oy muerto; HT q. en g. f. que prendades al r. M. o que s. oy m. en esta bat. 8: AMS e KMP por; RTC traxo

nõ fose porla mina loriga bõa, mays á de hũ mes que mina uida fora fijnda. Et se el nõ fora, eu quebrantara pouco et pouco o orgullo dos troyãos. Mais el leixará y o mellor p(r)inor que ouuer, se eu poso.

Et nõ lles diso mais. Et eles o outorgarõ et llo prometerõ assy.

330

Da morte del rrey Menóm

En outro dia grã manãa, quando a batalla fuj juntada, os mermidões se n[ẽ]brarõ bem do que seu señor lles rrogara. Et tã toste que uirõ aos de Persia, fórõnos ferir, et os de Persia a eles. Et alí se tornou hũ torneo brauo et cruu et tã sem piadade que, desque ome naçeu, de tal nũca oyo falar, ca alí forõ muytos mortos et derribados dos caualos. Mais bem uos poso dizer que aqueles que y cayam que se nõ leuãtauã alegres.

Mais Achiles et el rrey Menõ se andauã demãdando, et, tãto que se uirõ, fórõse ferir tã brauament que derõ cõsigo en terra dos caualos. Et leuãtárõse logo, et meterõ mãos aas espadas, et fórõse ferir per çima dos elmos, moy sen piadade.

Mais os mermidões, a que se nõ oluidaua o mãdado de seu señor, tãto se esforçarõ et tãto afám sofrerõ que, per força, tollerõ aos persiãos seu señor, el rrey Menõ, ca o collerõ entre si et fuj logo morto. Et Achiles o espedaçou todo en peças meúdas. Mais, mentre el rrey Menõ durou, nũca fuj caualeyro que se tã bem defendese, ca, sen falla, el nõ morrera se ouuera quanto quer d'acorro. Et aly creçerõ grandes braados et grandes choros éntrelos troyaos. ¡Ay, Deus, que bõo feyto fora se acorro ouuera! Que nũca fuj caualeyro mais guerreyro, nẽ mais forte, nẽ mais ardido, nẽ mais graado, nẽ de mellores maneyras, nẽ que mellor ajudase quen aujà d'ajudar.

Et aquel día ueu Achiles moyto do que cobijçaua, cõmoquer que ficou moy malchagado del rrey Menõ en XV lugares, et o sange seya del perlas mallas da loriga ata os pees. Et tãto perdeu do sange que muytas uezes se amorteçía. Desí desfaleçeulle o coraçõ, et leuárõno ende por morto et negro et amarelo cõmo a çera. Et moytos deles dizíã que era morto et outros que goriría. Et, sen falla, el aujà de que se sentir, ca era muy

---

mal...f. perder por m. u. mucha (HT me maltroxo et). 9: RTC si por el (id. HT mas de...que la mj). 10: RTC poco a poco (id. HT et mas). 11: AMS e KMP pinor; RTC e HT peño. 12: RTC gelo ot. (id. HT et lo p.).

Cap. 330. 2: ms. nebrarõ; AMS manaa...nenbrarõ; KMP manaa; RTC falta en (id. HT dia de grãt...ayũtada...menbrarã). 4: ms. crũu; RTC se boluio un...desde que (HT desque). 5: KMP mortos (-et chagados-) et; RTC muertos et llagados et d. (HT muertos muchos). 6: AMS mays. 9: ms. ãas; AMS e KMP por. 10: KMP oluidara; HT oluidara. 11: AMS e KMP por. 13: RTC duro iamas nunca (id. HT def. et ca). 14: KMP se (-estõçe-) ouuera; RTC si estonçe ou.; HT sy estõçe o. yaquanto ac. 15: AMS troyãos...boo; KMP troya(-n-)os...boo; RTC (e HT) ou. ca nunca. 16: AMS gerreyro; KMP forte (-que el-) nẽ; RTC fuerte que el njn (id. HT a. nĩ m. presçiado nj). 17: ms. mãos (corrixido en abreviatura de maneyras); AMS mellores mãos; RTC ay. a quien; HT nj quien m. a. a quien ouiese de. 18: ms. cobijçaua; RTC e HT finco mal. 19: AMS e KMP porlas; RTC e HT p. las sortijas. 20: ms. pees; RTC (e HT) tanta p. della que. 21: RTC dende; HT muchos deziã. 22: RTC ca el

malchagado, et aynda demais daquisto perdeu y ben duzentos caualeyros ou mais de seus vasalos. Et despois que Achiles defendeu a suas cõpañas que nõ fosen aos torneos, os da hoste perderõ moytos das suas gentes. Et segũdo que conta Dayres, nõ ouuo y tã grã mortaldade cõmo des [en]tonçe.

Pois que el rrey Menõ fuj morto, os troiãos leixarõ o canpo, et forõ moyto esmayados porla morte del rrey Menõ et porla de Troilos outrosí, ca estes anbos erã aqueles que os torneos mãtijnã, et que se parauã aos grandes feytos. Et des aly perderõ os coraçoẽs, que nũca despois fezerõ nada. Pero seyrõse entonçe moy sanudament et, se nõ fora por Filomenis et Pulidamis et Paris, que os forõ detẽendo, tã gran perda rreçeberã ende que nõ escapara deles a meatade. Mais estes sofrerõ grã coyta et grãd afán aquela uez, ca desque o mũdo fuj formado, nũca caualeyros tãto sofrerõ, nẽ leuarõ tã grand afán cõmo estes entõ leuarõ. Et ben paresçia ao defender do paso qual fuj y el rrey Filomenis et el rrey Hosdras et el rrey Fión et os bastardos, fillos del rrey Príamo. Et estes defenderõ a entrada ata que os troyaos entrarõ a çidade. Et entonçe cresçerõ ena uilla
Fol. 133v braados et chantos et uozes tã grandes que esto // era hũa grã marauilla. Et perlos muros andauã donas et donzelas, chamándose meselas et desanparadas, ca auíã gram medo que os gregos entrasen ena uila per força.

Entretãto, el rrey Talamõ et el rrey Menalau et el rrey Miçeres et el rrey Ayas et el rrey Toas et el rrey Ulixas et Diomedes feríã brauament os troyaos, et nõ quedauã matando et chagãdo et prendendo deles muytos. ¿Que uos digo? Que per força et por uiuo poder os ençarrarõ dentro ẽna çidade, querendo ou nõ, pero rreçeberõ grã dãno et morrerõ deles muytos.

Et alí se parteu a batalla. Et os gregos se tornarõ pera suas tendas, ca a noite se chegaua ia muyto, et yam fazendo grã doo porla grã perda que rreceberã aquel día, ca poucos y auja que nõ ouuesen y perdudo señor ou amigo ou yrmão ou parent muy chegado. Et ante que fosem desarmados, fuj o çeo estrelado. Entõ forõ os braados et os choros et os chantos tã grandes que esto era hũa grã marauilla, mais auja cõforto porla morte de Troilo et del rrey Menõ. Et os maestres os afeuzauã d'Achiles que goreçería moy bẽ, onde eles ouuerõ moy grã cõforto.

---

era mal (id. HT guaresçeria). 23: HT desto p. y doz. 23-24: RTC y doz. c. de ssus u. o mas ca desp. 24: HT u. et ca desp. 25: ms. oũuo; KMP y (-tã grã dãno nẽ-) tã; RTC (e HT) muchas de sus...y tant grand daño njn tant. 26: ms. destonçe (AMS e KMP non corrixen); RTC (e HT) desde estonçe. 27: AMS troyãos; KMP d'estonçe; pois...morto * Os tr. (separa mal); RTC c. ca f.; HT c. et ca f. 28: RTC e HT muerte del et. 29: AMS mantijñã; KMP mãtijñã; RTC e HT desde. 30: AMS sañudament; RTC (e HT) muy sesudamente. 31: AMS e KMP deteendo; RTC (e HT) si non por...Polidamas; RTF Philemenis e Polidamas. 33: HT vez et desque. 34: HT c. ellos estõçe...qual era y. 35: HT Esdras fijos...Priamo ca e.; RTC Esdras...Pr. ca estos; RTF Edras...Fion. 36: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC (e HT) tr. fueron entrados en la çibdat est. 37: AMS e KMP porlos. 38: AMS des. et auiã gram; KMP gran; RTC donz. muchas llam. m. et d. et a. (HT donz. llam.). 39: AMS entrasẽ ẽna ujla por; KMP por; RTC (e HT) ent. la uilla. 41: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; HT nõ andauã mat. 42: AMS e KMP por f. 43: RTC e HT embarraron d. 45: RTC tornauan; HT t. et ca. 46: ms. dõo; AMS e KMP rreçeberã; RTC por las grandes perdidas (id. HT se llego mucho...d. et ca). 47: ms. oũuesen; RTC ou. perd. (id. HT am. o par.). 48: ms. brãados; KMP estrelado * Tãto forõ; RTC (e HT) par. muy caronal et. 49: KMP aujã (-grã-) cõforto; RTC (e HT) los llantos et los lloros...a. grand conf. 50: KMP afeuzauã a Achiles. 51: ms. oũuerõ.

331

Dos grãdes doos que ẽna çidade fazí[ã] por Troylo et por Menóm

En esta parte diz o conto que os da çidade fazía grã doo, et auja gram pesar et grã tristeza porla morte de Troilos et del rrey Menõ. Et andauã tã coytados que semellauã que meos mortos erã, et nõ fillauã conforto en cousa do mũdo que fose. Mais sobre todos el rrey Príamo fazía tã grã doo que ben diría quen o uise que pouco sería a sua uida, ca el nõ falaua a njhũ, nẽ cataua por cousa que lle disesen, nẽ metía mentes por cousa que oyse. ¿Por que uos farey longa rrazõ? A sua coyta tã grande era que nõ á ome ẽno mũdo que uoslo podese dizer, nẽ contar.

332

Do doo que a rreyna Écuba fazía por Troylo, seu fillo

A rreyna Écuba outrosí era tã coytada, et tã grã pesar tomou en si por seus fillos que auja perdudos, que, a poucas, nõ caya morta. Et nõ uiue ẽno mũdo ome que a uise que coydase que mais podese ujuer. Et asentáuase cabo Troilos, et dizía así:

– ¡Ay, meu fillo et meu amigo! ¡Cõmo me marauillo cõmo ia tãto poso ujuer! Ca nũca ẽno mũdo fuj moller que sobre si uise tã maauentura que cõ suas maos nõ se matase. ¿Et quen fuj nũca quen uise tã catiua madre, nẽ tã mezquina, nẽ tã perdidosa? ¡Par Deus! Mao presente me enuiarõ os gregos. ¡Ay, mizquina, a auentura cõmo he braua contra mj et crua et sen piadade! ¡Ay, Maris et Júpiter, dioses gloriosos dos çeos et rrex poderosos dos jnfernos! ¿Que uentura maa fuj esta ou que saña ou que braueza ou que crueldade tã grande? Dizédeme: ¿que uos meriçí por que me tãto desamades? Et poys que ia así auja de seer, ¿por que me leixastes naçer ẽno mũdo, ou por que me leyxastes
Fol. 134r auer fillos, poys // que mos tã cruament tollestes, et nõ quisestes que defendesen seu padre et a mj et a sua terra et seus dereytos, pero nõ fazí[ã] torto en defender seus

---

Cap. 331. 1: ms. dõos...fazia (AMS non corrixe); RTC (e HT) fazian. 2: KMP per; RTC por el rrey M.; HT et por M. falta. 3: ms. dõo; HT ç. auiã duelo (id. RTC et fazian g. pes.). 4: RTC (e HT) M. otrossi et. 4-5: RTC semeiaua; HT semejauã. 5: RTC fallauan...cosa q. en el m. fuesse (id. HT medio...et mas). 6: ms. dõo; AMS Priamos; KMP diriã; RTC poca serie su (HT sera). 7: RTC mientes a cosa (id. HT u. et ca). 8-9: RTC non biue en el m. omne que lo contar pud. (HT o. en el m. q. lo c. p. este fecho enteramiẽte).

Cap. 332. 1: KMP per. 2: RTC tan c. era et...tomaua (HT E. tã c. e. otr. et). 3: RTC pocas caya; HT pocas cayera. 4: KMP mais ujuer; RTC e HT as. a par de T. 5: KMP uiuer; RTC amigo Troyllo sobeiamente me (id. HT et ca). 6: ms. mãa u.; AMS sobre se; KMP ma(-n-)os; RTC uiesse vent. tan esquiua que (id. HT m. vi mug.). 8: KMP mezquina; RTC mesq. commo la uentura es. 8-9: HT ay ventura br. c. eres c. mj crua. 9: AMS rey; KMP rrey(-s-); RTC Mars; HT Mares. 10: ms. mãa. 10-11: HT saña o q. crueza o q. br. tã. 11: AMS diçedeme. 12: ms. sẽer; RTC (e HT) et ya quando assy. 14: ms. fazia (AMS non corrixe); RTC et su...fazian; HT def. su t. et a su p. et

amigos? Pois ¿qual rrazõ he por que mos tollestes, ou por que amades mais a nosos ẽemigos que a nós? Dizede: ¿qual linagẽ ou qual déujda auedes cõ eles mais que cõnosco? Sen falla, uós mostrades que nos queredes desherdar et nos queredes mal a grã torto. ¡Ay, quanto ben et quanto bon seruico et quanto bõo sacrifiçio uos ia fiz, et quantos nobles tenplos por uós ey feytos et onrrados! Por esto me desamades ia, nõ por al, et por esto me buscades quanto mal podedes. Mais ia nõ me podedes mais mal buscar, nẽ cofonder, nẽ mais toller, así auedes cheo o meu coraçõ de doores et de quebrantos et de doos, que ia y mais nõ pode caber. ¡Ay, meu fillo! Tu mãtinas a mĩa uida porque tu uiuías et, quando eu nõ morrí por Ẽctor, a mĩa uida por ti fuj. Et tenpo á que fora morta se por ti nõ fora, que mãtinas a mĩa uida, ca en ti achaua eu folgança et en ti era a mĩa uida et meu conforto, que eras mĩa grande alegría, et agora es meu grã desfalimento. Et pois te agora perdí, a mĩa alma yrá enpús a tua et, sen falla, os deus me fará en elo grã merçee. Et se eu mais uiuese, uiuería en choro et en doo et en quebranto grãde.

Desí caeu de seu estado amorteçida sóbrelo corpo de Troilos, en maneyra que nõ falou pouco nẽ mays, nẽ rrespondeu, pero a chamauã. Et Elẽna a leuantou d'alí, et leuoua aa hũa cámara p(r)intada, et alí jouuo grã peça, assy cõmo transida, sen acordo, et nõ entendía cousa que lle disesen. Ata meodía nõ cobrou sua fala, nẽ seu entendemento. Et as donas et as donzelas da çidade fazíã por Troilos tã grãdes doos et tã esquiuos que nõ á ome que os oyse a que nõ quebrase o coraçõ. Et todos lle quirríã moy grã bem, et fazíã moy grã dereyto, ca moyto era bom caualeyro et franco et aposto et ensinado.

333

Do doo que Paris et Polidamas fazíã por Troylos

Eno mũdo nõ uiue ome que contar podese a coyta et o pesar que Paris auja por Troilos, seu yrmão, que muy de grado quisera ante seer morto que viuo, et amorteçeuse aquel día mais de çen uezes. Outrosy Polidamas era tã coytado et tã grã doo fazía por el

---

a mj et sus...faziã...defenderse de sus. 15: RTC qual es la r. por (id. HT sus enemigos pues...por que me los defendistes et me los tirastes o por). 16: AMS e KMP eemigos; RTC e HT debdo. 17: KMP sin; RTC nos buscades mal; HT mostrastes q. nos queriedes mal et nos los buscastes et nos q. des. a grãt t. 18: ms. seruico? ; AMS e KMP seruiço...boo; RTC ay quanto buen seru. (id. HT et buẽ sacr. vos fiz). 19: RTC (e HT) des. ca non. 20: KMP mays mal. 21: ms. dõores; KMP nẽ (-mays-) cofonder nẽ mays; RTC (e HT) njn mas confonder...cor. de lloros et de q. 22: ms. dõos; AMS doos ia; RTC pueden...mant. mj (HT puede). 23: AMS tj; RTC (e HT) et ya tiempo. 24: HT et ca. 25: RTC era mj conf. et eras (HT et tu eras mj al.). 25-26: KMP dessalimento; RTC (e HT) al. et mj g. deffendimiento et. 26: AMS pois quete? agora. 27: ms. merçẽe...dõo; RTC m. ca si; HT m. et ca sy. 29: RTC cuerpo en m. (id. HT cayo en su estrado am.). 29-30: KMP nõ—pouco. 30: AMS Elena; RTC (e HT) que non respondio p. njn m. a cosa quel dixiessen et Elena. 31: ms. jõũuo; AMS e KMP pintada; RTC a la cam. (id. HT cõmo sandia syn). 32: RTC d. et fasta el m.; HT nõ rrespondia a c. q. lle d. et fasta. 33: ms. dõos; RTC dueñas otrossi et...grand duelo...esquiuo; HT faziã grã doo por T. que. 34: RTC q. las uiesse a...cor. ca t. le querian; HT as o. et vise a...cor. ca t. lle queriã. 34-35: HT bem ca moyto. 35: RTC faz. grand...et a. et f.; HT et a. et fran et ben e.

Cap. 333. 1: ms. dõo; KMP per. 3: ms. sẽer; RTC herm. ca muy...seer ante (HT ante seer... esmoresçeu). 4: ms. dõo; AMS outrossy; HT era tã triste et. 5: RTC vna grand m. ca la (id. HT

que esto era hũa moy grã marauilla, que a sua coyta par de morte era. Et nõ era sen rrazõ, ca nũca forõ dous caualeyros que se tãto amasen, nẽ por si tãto fezesen, nẽ que mays leaes fosen hũ ao outro. Et por esto era Polidamas muy coytado.

334

Agora leyxa o cõto a falar desto por contar da[s] trégoas, cõmo forõ outorgadas por XXX días

Toda aquela noyte pasarõ os troiãos en chanto et en doo, porla morte de Troylos. Mais o corpo del rrey Menõ ficara de fora, ẽna area, todo espedaçado, et suas cõpañas
Fol. 134v fazíã por el moy grã doo, et erã todos desconfortados. // Et outrosy tódoslos da çidade, ca en toda Troia nõ ficara tã bõo escudo, nẽ que tan dultado fose.

Outro día manaa el rrey Príamus enujou aa hoste seus mesageyros, bẽ rrazoados et sesudos. Et per consello de seus amigos enujou pedir trégoas a rrey Agamenõ. Et el ouuo consello cõ os gregos, et outorgou as trégoas por XXX días. Mais sabede que, en quanto a trégoa durou, nõ auía folgança dũa parte nẽ da outra, que soterrauã et queimauã seus mortos, así gregos cõmo troyãos, et dáuãlles sepultura, segũdo seu custume et sua lee.

Et andarõ (cõ)collendo o corpo del rrey Menõ, que iazía desnẽbrado et espedaçado en peças, cõmo a estoria de suso conta. Et fezerõ por el tã grã doo que ia mais nũca tã grande fuj feyto por outro rrey. Et a moytos dos seus pesou del tãto que se leyxarõ caer mortos sóbrelo corpo del. Et outros muytos nõ comerõ et así se leyxauã morrer.

Et el rrey Príamo demãdou por muy bõos maestres que y auja, muy sotíjs, et mãdoulles fazer hũ moy rrico muymento de prata et d'ouro et de pedras preçiosas. Et se uos eu contar quisese a obra et a apustura et a nobleza daquel moymento, moy longa rrazõ faría. Mais tãto uos poso dizer que ia mais ẽno mũdo nũca fuj rrey, nẽ conde, nẽ almirante [que] mais rricament fose enterrado. Et pois que todo esto fuj feyto, ouuerõ

---

a par). 6: RTC (e HT) se tant de coraçon am. 6-7: RTC njn se f. mas l. et; HT nẽ que sy t. f. nẽ q. f. mays l. hũ. 7: RTC P. tant c.; HT P. por el moy triste et moy.

Cap. 334. 1: ms. da tregoas; KMP per. 1-2: RTC c. de f. de aquesto por c. c. f. las tr. por treynta d. ot.; HT c. en c. as tr. f. postas (só). 3: ms. dõo; AMS troyãos; HT en dolor. 4: RTC (e HT) finc. fuera. 5: ms. dõo; RTC et otro tal los (HT tal os).. 6: AMS e KMP boo; HT todo Troya...escudeyro...temudo. 7: HT en o. dia porla mañãa...oste mãdadeyros. 8: AMS por; KMP por con ello; RTC al rrey; HT rraz. por cõsello...a el r. 9: ms. oũuo; RTC la tregua; HT o. seu cõsello...outorgoullas por. 9-10: RTC que mientra la. 10: RTC de otra ca sot.; HT q. durou a t. que da hũa p. et da o. nũca ouverõ f. en suterrar et queymar. 11: AMS e KMP sepoltura. 12: ms. lẽe. 13: RTC and. acogiendo; HT a. collẽdo...jazia esped. 14: ms. dõo; KMP ia-mays; HT peças et f. por el g. doo q. nũca. 15: KMP tan; HT n. atal foy. 15-16: RTC rrey ca m. de los s. se dolieron del t. que morieron assi estando sobr'el c. et; HT rrey ca m. dos s. tã grã dolor ouverõ del q. logo aly se l. morrer estando sobr'el et. 16: RTC m. nunca comieron...dexaron; HT m. nũca quiserõ comer et leyxarõse m. 17: ms. sotíjs; AMS boos; KMP boos...moy. 17-18: HT Pr. mãdou fazer. 19: HT quiser contar as noblezas daquel. 20: RTC mas n. en el m. fue; HT l. cousa seria de contar mays...que nũca e. m. foy. 21: ms. almirante mais...oũuerõ; AMS poys; RTC alm. que mas; HT a. que mays rrica sepultu-

todos sabor de folgar, ca sobeiament o auja mester, ca moyto auja sofrudo grand afam et gra lazeyra.

335

Agora leixa o coto a falar desto por contar como a rreyna Écuba falou a morte [d'] Achilis

Hvm dia auẽo assy que a rreyna Écuba era ta coytada porla morte de seus fillos que auja perdudos que por nihũa maneyra no fazía senbrãte de mais uiuer. Et seu doo et sua coyta no quedaua, nẽ auja cousa que a confortar podese. Et começou de pesar moy fortement como ou por qual maneyra poderia seer uingada d'Achiles, que lle seus fillos assy auja mortos et tolleytos. Et en esto pensaua noyte et día, et no en al. Et no se deue marauillar njhũ dela ordir et engeñar a morte de Achiles por qualquer maneyra del mellor podese tomar uingança, ca fortement era coytada por seus fillos.

Desí enujou logo por seu fillo Paris, que moy bem sabía en como Achiles quebrantara a promesa que auja feyta aa rreyna, sua madre. Et quando Paris chegou a ela, achoua moy triste et moy c(on)oytada, et começoua de confortar o mellor que el pode. Mays ela no se confortaua de cousa que el disese, ante lle começou sua razõ per tal guisa:

–Fillo –diso a rreyna–, tu ben uees como mĩa uida quer fijnçer et como ia mĩa alma dura en mj contra mĩa uoontade; ca, desque ome naçío, nũca ueu nẽ oyo falar de uentura ta astrosa, nẽ ta cõtraria, como a mjna. Et tu ia bem uees que a mĩa uida no pode seer muyta. Mais hũa cousa te rrogo et te peço porla mĩa beeyçóm: que cõfortes a alma de teu padre et a mina, et sostenas a mina uida, et aliues o meu pesar, et confortes o meu coraçõ iaquanto. Et rrógote que outorges o meu rrogo et tollas de meu coraçóm este doo et este pesar; et se mo no outorgas, en este leito jarey chãgendo //
Fol. 135r et chorando et sospirando, et ia mais no te ueerey, nẽ me leuantarey do leyto ata que moyra. Agora uee et cata como me rrespondes.

---

ra ouvese et depoys. 22: HT folgar ca asaz a. sof. afam. 23: HT et laz.

Cap. 335. 1: ms. morte Achilis (AMS non corrixe); KMP (-de-) Achilis; HT m. de Ach. (id. RTC c. de f.). 2: KMP Hum; HT acõtesçeu que. 3: ms. dõo; AMS senbrant; HT f. que lle matara que. 3-4: HT semellança de v. mays de se leyxar morrer et no queria tomar cõforto de nẽgũ et com. 5: ms. sẽer; HT pensar en que man. 6: RTC et en al non; HT fillos avia m. et en. 7: RTC ord. o eng. 7-8: RTC manera si pud. del t. u. por qualquier guisa ca f. 6-9: HT em al et enviou por. 10: HT q. a postura et promessa...rreyna et. 11: AMS coytada; RTC coytada (id. HT começou de a c.). 12: AMS por tal gisa; KMP por; RTC que le dix.; HT se curaua de c. q. lle dis. a. lle c. de dizer asy. 13: ms. uẽes; RTC commo feneçe mj u. et; HT meu f. tu. 13-14: HT vees c. estou anojada et a mjna a. c. ja esta ẽno corpo cõtra. 14: ms. uõontade. 14-15: HT ca nũca o. foy ẽno mũdo q. ta ast. vent. nẽ ta c. ouvese como. 15: ms. uẽes; AMS ta astrosa...mia. 16: ms. sẽer; AMS e KMP beeyçom. 17: KMP aliu(-e-)es; HT conf. a m. alma et a de teu p. et. 18: AMS out. a meu; HT conf. a mjña vida et o m. cor. et. 18-19: HT rrogo et se o no fezeres aqui em e. 19: ms. dõo; RTC e. dolor; HT jar. gemẽdo et chor. 20: HT susp. et no me leu. del ata. 21: ms. uẽe; HT ag. cata...rrespõderas mellor et como y querras fazer (RTC resp. et).

336

Da rresposta que Paris deu á rreýna

Paris, quando oýo aquisto, rrespondeo así:

–Madre, señora, ¿por que dultades uós en mj? Dizédeme uós o que queredes, ca eu prestes estou pera o fazer todo uoso mandado, et nõ á cousa que me deteña, nẽ cate cousa que me ende aueña. 5

337

Cõmo a rreýna falou cõ Paris a morte d'Achilis

Desque Paris outorgou aa rreýna que faría seu mãdado, ela lle djso así:

–Meu fillo amado, desto che teño eu graças et douche a mĩa bẽeyçóm. Et agora para mentes ao que che quero dizer. Meu fillo et meu amigo, tu bem sabes cõmo Achiles, aquel traydor, teu ẽemigo mortal, te matou teus yrmãos muy bõos. Et auemos por 5 el perdudo noso linagẽ, et perdemos nosa terra et nosa herdade. Demais, teu padre, el rrey Príamos, he morto por eles. Et se me el así nõ matara meus fillos, nõ sería el rrey tã coytado da guerra, nẽ aontado, cõmo he, ca fortement nos á maltreytos et cõfundudos, et ános feytos grandes dãnos, et nõ se quer ende enfadar, nẽ fazer afora. Demais, erroume malament quanto me auja prometudo, ca el me prometera que tomase a Políçena, tua yrmãa, por moller, et fezese yr d'aquí os gregos pera suas terras, et que partíse esta guerra, dizendo que amaua a Políçena tãto que mais nõ podía. Et enujoume muyto rrogar por este pleito, et erroume, et de todo me faleçeu, pero ben sey que el fezo todo seu poder en partir d'aquí os gregos, et nõ podía y acabar njhũa cousa. Et agora, estando cõnosco en paz et en auijnça, et nõ nos catando del, fézonos grã dãno 15 et matounos a Troilo, o meu fillo bõo, et a grã torto. Et faznos carament conprar a asperança que teemos en el. Mais eu quérolle enuiar dizer que, quando for noyte escura,

---

Cap. 336. 1: KMP rreyn(-a-); RTC a la r.; HT dou a sua madre. 2: RTC respondiole; HT q. esto oyo. 3: HT señ. sey que d. em. 4: RTC yo guisado esto p. f. uuestro (HT apreçebido). 5: RTC catare a cosa; HT nẽ a c. a q. cate ajnda que depoys me veña.

Cap. 337. 1: RTC P. su fijo la; HT r. Ecuba f. a m. de A. cõ P. seu fillo. 2: AMS diso; RTC rr. su madre que (id. HT disolle). 3: AMS mja beeyçom; KMP beeyçom; HT f. et moyto am. d. te dou eu...doute mjña. 4: ms. sabes entreliñado; KMP Achilis; RTC fijo bueno et (id. HT et am.). 5: AMS e KMP eemigo...boos; HT Ach. aquel teu e. m. he tr. et te. 5-6: RTC perd. por el. 6: HT p. todo noso. 6-7: HT et dem. el r. P. teu p. 7: RTC por el ca si; HT he medio m. porlo que lle faz Achilles ca se me el nõ m. m. fillos cõmo os matou nõ. 8: RTC de guerra...es fuert.; HT de g. nẽ tã pensoso et aont. c. he fort. 9: RTC daños cada uez et; HT c. et faznos moytos d. cada vez et... enf. demays. 10: HT m. en quanto...pr. que el. 11: AMS e KMP yrmaa; HT yr os...sua terra et q. se p. 12: AMS gerra; RTC poderia et embio a mj mucho; HT et el me enviou. 13: RTC et agora errome...fallio (HT falesçeu). 14: AMS nihũa; RTC en fazer partir...pudo y a. nada et; HT en fazer os g. p. daqui et nõ podo a. nada et. 15: AMS e KMP auijnça; RTC et aben. 16: AMS e KMP boo; RTC (e HT) mj buen f. a grand. 17: AMS e KMP teemos; RTC teniamos; HT aviamos. 18: KMP escura

veña ao tenplo de Apólinas, que está aa porta que dizẽ Tenebra, falar cõmigo encubertament et soo, en maneyra que nihũ nõno entenda, da hũa parte nẽ da outra. Et tu, meu fillo, jarás ascondudament dentro ẽno tenplo et muy sen rrujdo. Et sey ben aperçebudo que taes leues aló contigo que o poder seia teu, en guisa que en nihũa maneyra nõ te escape a uida. Et en guisa fais que uingues teus yrmãos muyto amados; ca eu nõ dulto que, tãto que el aia meu mãdado, que logo nõ ueña. Et nõ se deterrá pouco nẽ mais; demais quando souber que el rrey lle quer dar sua filla Políçena por moller, ca nõ á ẽno mũdo cousa que tãto ame. Mais tu, meu fillo, cata que nõ te escape uiuo. Et esto he o que che rrogo et o que te peço. Et tu fays esto, et así me cõfortarás iaquanto et aliueará mina coyta. Et por esto serey // ia tornada de morte a uida.

Fol. 135v

338

Cõmo Pares outorgou o rrogo da rreyna, sua madre

Desque a rreyna ouuo acabada sua rrazõ, Paris lle rrespondeu asy:

–Madre, señora, eu ueio aquí grã peligro da hũa parte et da outra, et pedístesme hũ rrogo muy descumunal. Et dizeruos ey cõmo: da hũa parte uos ueio morrer cõ pesar de uosos fillos, et nõ sey ẽno mũdo cousa que nõ fezese por partir uosa morte; et demais cõu[ẽ]me de fazer quequer que uós mãdedes et por bem touerdes. Da outra parte ueio en este pleito grã treiçóm et grã mẽtira; et, se o faço, senpre serey ende pusfaçado. Et eu rreçeo muyto de baixar en mjna honrra et de caer en tal pusfaço. Et todo esto ueio eu ben, pero quero fazer todo quanto me mandades et por ben touerdes. Et por mj nõ o leyxedes a fazer des oymais.

Este pleito ficou así falado entre eles. Et a rreyna enujou logo, sem mays tardar, a Achiles seu mãdadeyro, o mais cortés et de mellor palaura que ela podo achar. Et dísolle cõmo fezese et disese. Et o mãdadeyro espedeuse dela et seyose da çidade, de tal ora que era ia tarde quando alá chegou. Et achou a Achiles cõ seus caualeyros, seendo en

---

(-que-) veña...cõmjgo; RTC Apolonis...Timblea; RTF Apollinis...Timbree; HT esc. que se veña... Apolonjs f. c. ascondidamẽte aa p. a q. d. Tribulea et. 19: ms. sõo; HT et que veña soo...q. o nõ entẽdam nẽgũus et tu. 20: HT ascondido...t. et moy calado et vay moy bem. 21: RTC que por ning.; HT ap. et taes leua contigo...em tal g. q. por n. 22: ms. pódese ler uingues/uinges; AMS gisa...uinges; KMP uinges; HT et faz cõmo venges. 23: RTC q. en tanto; HT q. logo q. el ouver meu m. q. el vijnra...p. nẽ moyto. 24: RTC que le el r. q. 25: HT q. mays ame. 26: RTC et que; HT et te p. 27: RTC sere tornada...ujda et por al non (HT tornado).

Cap. 338. 1: AMS Paris; HT rrogo a sua m. 2: ms. desque (que entreliñado)...oũuo; AMS acabado; HT despoys que a. 3: HT de hũa. 4: HT rrogo desc. 5: HT sey cousa...por v. m. p. et. 6: ms. cõueme; AMS cõuem de; KMP cõ-uẽ me; RTC conuieneme de f. toda cosa que uos mandardes; HT cõuẽme de f. o que vos mãdardes. 7: RTC f. para siempre; HT f. para s. ser. pusf. 8: AMS mina; RTC yo dubdo mucho...porf. commo uos he dicho et (id. HT abayxar). 9: AMS nõ deyxedes; RTC mandardes (id. HT f. quanto). 10: RTC dex. desde o. 9-10: HT mãdardes et des o. nõ dultedes ca eu farey quanto desejades. 11: RTC abre capítulo: Commo la rreyna Ecuba embio a Achilles que se viniesse ueer con ella (HT rr. env. por A. q. viese a ela) (KMP copia o título de HT); HT e. feyto f. a. ontre e. tractado et...logo a A. 12: HT cortes et ensinado et sabio que...et ensinoulle cõmo. 13: RTC commo dixiesse...çibdat tal; HT c. disese...mand. sayose da ç. tal. 14: ms. sẽendo;

hũ tendillõ muy rricament obrado dũ pãno que fuj de grã preço, uerde et uis et doutras collores muytas. Et ficou ant'el os geollos. Et Achiles sía en hũ leyto laurado moy rricament d'ouro et cõ pedras preciosas, fremosas et de grã ualor. Et nõ iazía deytado, mais sija moy triste et pensando muyto en Políçena. Et o mandadeyro, cõmo sabía et era de boo entendemento, cõtoulle sua mesaiẽ per tal guissa:

—Señor —djso—, a rreyna me enuía a uós cõ seu mãdado, et mãdauos dizer que uaades falar cõ ela, ca uos quer ia dar sua filla por moller. Et uós yde en toda guisa cras, ante que saya a(a) lua, et acharla edes dentro ẽno tenplo de Apólinis, fora da çidade. Et mãdauos bem fazer feúza que uos quer dar por moller a muy fremosa Políçena. Et uós bẽ sabede da donzela que nõ á ẽno mũdo cousa que tãto ame cõmo uós. Et des alí endeant nõ aueredes sana hũus aos outros, mais amaruos edes. Et eles bem çertos som que, pois uós fordes dela entrego, des alí queredes seu bem et sua honrra. Et esto demandades et al nõ. Et esto fazẽ porque coydã en uós auer bõo amigo. Et este he o mellor cõsello que ia eles podem fazer. Et quanto os estoruastes et quanto mal lles fezestes, tãto lles ajudare- // des agora et demandaredes sua prol et seu bem. Et eles tẽeruos am por fillo et cobrará en uós seus fillos que perderõ. Et, sen falla, don Achiles, ben he que lles cobredes quanta perda et quanto dãno lles auedes feyto. Et des oiemais aueredes a eles, et eles a uós. Et agora, pois ia oystes o mandado da rreyna, dádeme rrecado qual touerdes por bem, ca ia tenpo será de me tornar aa çidade.

Fol. 136r

339

Cõmo Achiles rrespondeu ao mãdadeyro da rreyna

Pois que o mesageyro da rreyna ouuo sua rrazõ acabada, Achiles calou hũ pouco et começou de pensar. Et fuj tã pagado do mandado que oya, que ia mais en nihũ tenpo nũca ouuo tã grã plazer, nẽ tã grande alegría, ca alí lle semellou que aquelo que seu co-

---

HT ach. Achilles...cau. en. 15: KMP uis d'outras; RTC (e HT) muy noblemente...paño de grand. 15-16: HT et de moytos outros c. et. 16: HT os g. ante el et A. estaua. 17: ms. grã entreliñado; KMP preçiosas; RTC rric. con oro...non estaua echado; HT rr. cõ ourro...preç. et de. 18: ms. sija; KMP mand(-ad-)eyro; RTC c. sabio; HT sya moy pensoso por P. et o m. sabio. 19: ms. era entreliñado; AMS e KMP por; RTC et de (id. HT mes. et diso asi). 20: AMS disso; RTC dixo el la...mandouos; HT señor a...enviou a vos et mãdoume que uos disese. 21: ms. uãades; AMS gisa; HT q. fosedes...ca ja vos q. dar s. f. Poliçena por. 22: KMP cras (-ẽna noyte-); RTC cras en la noche a. q. s. la luna... Apolonis (HT se leuãte a); RTF Apollonis. 23: HT faz. çerto que. 23-24: ms. Poliçena (o entreliñado). 24: HT sab. que a d. nõ...c. a vos. 25: AMS e KMP huus; RTC desde a. adelante...u. a o.; HT adeante...h. cõ o. 26: RTC desde a. querredes; HT que depois que a ouverdes en voso poder que senpre lles bem querredes et amaredes seu b. et toda sua. 26-27: HT onrra et e. fazẽ. 27: AMS e KMP boo; RTC demandaredes...auer en uos; HT c. aver en vos moy bõo. 28: RTC e. y pueden; HT c. et acordo q. e. ja p. aver et q. mal. 29: AMS bem; KMP ajudase * des...ben (ms. debe ser bem); HT fez. moyta mays ajuda et onrra rreçeberã de uos et amaredes s. p. et sua onrra et e. 29-30: AMS e KMP teer uos. 30: HT sen dulta. 31: RTC q. daño et q. perdida...desde (HT A. bõa cousa he...des). 32: RTC o. amaredes a (id. HT et señor ag.). 32-33: HT d. rresposta. 33: HT q. por b. t. ca...t. para a çid.

Cap. 339. 1: AMS Achilis; HT rr. Ecuba. 2: ms. oũuo; RTC mens. su r. o. ac. (id. HT despoys). 3: RTC oyo; HT c. de falar depois que pensou et. 3-4: HT oyo q. nũca tã g. p. oyo nẽ ouvo

raçõ cobijçaua mais que outra cousa, que aquela tina ia en seu poder. Et rrespondeu alí, et djso Achiles:

–Amigo, uayte agora moyto ag(u)ina et di aa rreyna Écuba que, mentre eu ẽno mũdo uiua, lle serey fillo leal et uerdadeyro. Et se Deus quiser guardar a mina soúde et me ela touer esto que me promete, eu lle prometo et lle juro que liure toda sua terra de guerra et de dãno, et que faça tãto porla honrra et porla prol dela rreyna cõmo farey porla mĩa meesma. Et des oiemais me crea moy bem et nõ dulte en mj̃ nada, mays perga toda sospeyta de seu coraçõ, et rreçébame en tal amor que cobre en mj̃ seus fillos, et en guisa fale cõmigo que seia muyto sua prol et mĩa, ca eu de grado farey o que me ela enuja dizer. Et creas que de noyte en toda guisa yrey ao tenplo hu ela m[ã]da a falar cõ ela. Et Deus porla sua merçee me queira ende auer bem et darme alegría. Et pois que ouuer falado cõ ela, tornarme ey ante que seia manãa, ca eu por nihũa guisa nõ quirría que este feyto njhũ entẽdese, en jogo, nẽ en uerdade. Mays tu, amigo, tórnate et soúdame muyto a rreyna da mĩa parte, et dirás a mĩa sennora Políçena que ia, mentre uiua, serey seu et o rreyno de seu padre ficará por mj̃ en paz.

340

Cõmo o mandadeyro da rreynna tornou aa çibdade

O mandadeyro se tornou aa çidade, et auía acabado todo por quanto fora. Et fuyse logo pera a rreyna. Et ela, quando o ueu, próugolle moyto cõ el, et muy tarde lle era que oyse que Achiles quirría vĩjnr alý. Et o mandadeyro lle contou cõmo Achiles fora cõ el moy ledo et cõmo falara cõ el.

–Des oymais, señor, –djso o mandadeyro–, catade uosa fazenda que çima podedes dar a este feyto, ca el quer, pois que a uós praz.

---

nẽ. 4: ms. oũuo; RTC q. el su. 5: ms. cobĩjçaua; RTC cosa ya lo tenia en. 6: ms. Achiles entreliñado; AMS diso. 4-6: HT lle paresçeu q. aq. q. moyto desejaua et cob. que ja o en s. p. tyña et A. rrespõdeulle: am. 5-7: RTC respondiole assi: am. dixo Ach. vete. 7: AMS agina; HT vayte moyto... dy a r. 7-8: HT m. que eu v. e. m. senpre lle. 8: RTC g. mj; HT quiser que eu moyto viua et me da soude. 9: RTC atouier; HT e. atende esto...et juro. 10: AMS gerra; HT p. prol e onrra da r. cõmo porla. 11: KMP mĩja; AMS mais; RTC desde...mas tuelga; HT d. de mj̃ n. et tire toda. 12: HT t. dulta et sosp. do cor. 13: AMS gisa; HT far. todo o q. me envia. 14: ms. mada; AMS gisa...manda; RTC et cras a la noche...manda; HT et cras de n. todavia eu yrey ao t. a f. 15: ms. merçee; RTC q. dar ende b. et aleg.; HT q. dar d'elo b. et al. et depois que. 16: AMS manaa...gisa; KMP manaa. 16-17: HT eu nõ queria q. esto nẽgũ. 17: RTC q. ning. e. f. ent. 18: ms. seññora; RTC saluda m. a la r. de mj. 18-19: HT que m. eu viuer. 19: RTC m. yo biua; HT paz et en asesego por sempre.

Cap. 340. 1: RTC se torno; HT c. se o m. t. a çid. 2: RTC torno estonçe a la ç. ca auya; HT tornose para a ç. et foyse. 3: HT rreyna et pr. 3-4: HT el et moyto lle tardaua o mãdado de A. se avia de vĩjr et. 4: AMS e KMP vijnr; HT c. fora A. 6: AMS diso; KMP vosa; RTC desde o. señora... mensagero...f. et que; HT et d. o mesageyro aa rreyna señora cat. v. f. et que. 7: RTC (e HT) pues a.

341

Cõmo a rreynna disso a Paris, sseu ffillo, o mãdado que rreçebera d'Achiles //

Fol. 136v Écuba fuj moy leda et pensou cõmo este feyto ouuese acabamento. Et enujo[u] logo por Paris, seu fillo, et contoulle todo o que lle Achiles enuiara dizer, et cõ(cõ)mo el fora ledo et lle enuiara prometer que uerría alí a falar cõ ela.

–Cras, meu fillo –djso ela–, guísate et cõséllate cõ taes que te ajudem lealment et che tenã poridade, ca este prazo nõ he longo. Et por ende taes cõpaneyros busca que seiã uerdadeyros et leaes et fortes et cometedores, et seiã os mellores que tu auer poderes, ca el he tã hurgulloso et tã ardido et tã ualent que aduro et con grã traballo o poderás chegar a morte.

Paris rrespondeo estõçe, et djsolle así:

–Madre, señora, eu nada nõ temo senõ que el que nõ veña y. Et seede ben segura, se el ao tenplo uem, que outra prenda que ual mays ca o seu mãto lle ficará y, ca eu lle farey leyxar a pel et tãto de sangre que lle cõuerrá a morrer. Et eu quero yr y aa proua.

Et quando esto oyo a rreyna, começou de o abraçar et beijarlo ẽna façe muytas uezes.

342

Cõmo Pares se ascondeu ẽno tẽplo de Apólinis cõ XX caualleyros

Outro día grã manãa escolleu Paris vijnt caualleyros, daqueles que o mellor ajudaría et que mais erã pera este feyto. Et tãto que fuj noyte, meteuse dentro ẽno tenplo de Apólinis, et ascondeuse y moy bem, que ẽno tẽplo auja caustras et bóuedas et camaretas en que orauã, et outros moytos lugares guisados pera esto. Et partírõse en quatro partes, et poserõ entre si sinaes que, tãto que uisen ora, todos logo seysen de cõsũu.

Cap. 341. 1: KMP seu; HT P. o m. 2: HT d'Ach. falta. 3: ms. oũuese...enujo; RTC p. en commo...enbio; HT leda et enviou. 4: AMS Achilles; HT P. et...enviou. 5: RTC c. ende fuera; HT q. lle verr. ala falar. 6: AMS diso e. gisate et conssellate...que ajudem. 6-7: HT et tu meu f. apreçebete et toma cõtigo taes c. que sejam. 7: ms. tẽna; AMS teñã...conpañeyros; KMP teña; RTC luengo por. 8: HT l. et te ajudẽ os mays fortes que aver. 9: HT ca Achilles he...q. moyto adur. 9-10: RTC podriedes; HT poderedes. 11: AMS diso lle; RTC et le dixo. 11-12: HT r. a sua mad. et dis. señora. 12: RTC (e HT) el non uerna y ca seet b. s. que si. 13: KMP eu ll'o; RTC mas que el; HT q. valla m. que seu. 14: ms. ãa; AMS sange; RTC f. y dexar...conu. morir; HT leyx. y a...t. sangre...conv. morrer...yr aa porta. 15: KMP com. (-de-) abraçar; RTC bes. por la faz; HT beyjar ẽna (falta et inicial nos dous).

Cap. 342. 1: AMS Paris; RTC Apollonis; HT tẽplo con. 3: ms. vijnt; AMS e KMP manaa; RTC cau. aquellos que entendio que (id. HT En outro d. P. esc. v.). 4: AMS fuy; HT aj. a este f. et cõmo foy. 5: KMP claustras; RTC Apolonis...bien ca en; HT Apolonys et a. m. bem ca o t.; RTF Apollinis. 6: AMS gisados; HT lug. et p. 7: AMS uisẽ...consuu; KMP cõ-suu; RTC luego todos; HT

Et des oymais seede bẽ çertos que, se Achiles aló uay, que lle conuerrá de ficar y, du al nõ á.

343

Cõmo Achilis entendeu a ora em que auya a yr ao tẽplo

Aquella noyte que se o mandadeyro da rreyna parteu d'Achiles, fuj Achiles muy coytado d'amor. Et nõ dormeu nẽ ponto, atendendo a manãa. Et fujlle a noite moy longa. Et pois que uẽo o día, atendeu porla ora en que auya a yr ao tenplo, et semelláualle o día muy longo, et creçiãlle coydados desuariados, que hũa uez pensaua que a rreyna nõ uẽese y, outra uez pensaua que el nõ chegase ao tenplo aa ora que deuja a chegar. Et, sen falla, pero nõ se lle oluidaua a ora en que y auja de seer, et deseiaua moyto que uẽese aquela ora. Et nõ pensaua en al, que o amor o tĩjna preso, et enganouo asy que nõ rreçeaua ia morte, nẽ solament nõ se nenbraua en ela, et nõ entendía o grã mal et o grã dãno que se lle ende segía.

Et Achiles fuj atal en este pleito cõmo fuj hũ caualeyro a que diserõ Liandres. Et dizeruos ey cõmo lle aueo. Este Liandres amou tãto hũa dona que seya por ela de seu sem, et nõ cataua mal nẽ auentura que lle podese vĩjnr. Et entrou ẽno mar a que dizĩã Les, sen barqua, per hũa noyte moyto escura, et quíssoa yr ueer, et morreu y, que o amor he de tal natura que faz ome perder o siso. Et Achiles atal fuj, et por seu mal ueu a Políçena et a mesaiẽ que lle chegaua. En graue ponto ela por el naçeu, ca el se matou o día que fuj ueer o seu paresçer. //

---

que cõmo v. o. que seysen t. de. 8: ms. sẽede; AMS certos; RTC de o. sea b. çierto A. que si alla (id. HT ficar aqui donde). 9: RTC (e HT) non yaz.

Cap. 343. 1: KMP em q(-ue-); RTC A. attendia...a. de yr; HT atẽdia a hora para yr. 2: ms. da rreyna entreliñado; AMS fuy; HT que o...se p. 3: AMS e KMP nẽ pouco...manaa; RTC at. a la m.; HT dormeu at. 4: RTC atendia p. hora que a. de yr (HT at. a ora). 5: KMP moy...creçia lle c. desu. (-de que se temya-) que; RTC desu. de que se temia ca una (HT tem. et hũa). 6: AMS e KMP ueese; HT v. aly outra. 6-7: RTC lleg. al tiempo q. deu. et sin f. creet que se le non (HT que nõ chegaria...et cr. que nõ). 7: ms. sẽer; HT que ala a. de yr et (RTC yr ante des.). 8: AMS ueese...tijña; KMP ueese... tijna; RTC ven. ya aquella...al ca el; HT v. aq. tarde et...al ca o...enganado. 9: RTC njn sol non se memb. ende njn ent.; HT nẽ se rrecordaua do que avia feyto et errado nẽ ent. 10: HT et dãno...lle desto s. 11: RTC e RTF Leandes; HT diziã Leandes. 12: KMP aue(-n-)o; RTC Leandes; HT lle acõtesçeu e. Leandes...q. perdia por e. o siso. 13: AMS vijnr; KMP a uentura...vijnr; RTC de seso et non catando...uenir entro; HT o siso et nõ catãdo a nẽgũa cousa nẽ a. q. lle acaesçer p. entrou. 14: ms. uẽer; AMS e KMP por; RTC y ca el; HT quis. veer por lle falar et morreu y et nũca lle mays falou ca o; RTF Elles. 15: ms. amor (escribiuse mar; logo corrixiuse *a* en *o* e entreliñouse *a*); RTC el mar es...faz a o.; HT faz ao õme...mal foy a P. 16: RTC llego et en; HT et o mesajeyro q. lle chegou et en. 17: ms. uẽer; HT q. el foy.

344

Fol. 137r

Cõmo Achiles tomou por conpaneyro a Antílogus

Diz o conto que Achiles auía hũ amigo que amaua et de que muyto fiaua. Et dizíãlle Antílogus, et era fillo de Nóstor o Uello. Et era tã mãçebo que nõ tijna eynda baruas. Et era moy bõo caualeyro et muyto ardido et lidador et hurgulloso et entendudo, et por esto era muy preçado éntrelos gregos. Et auja grã linagẽ et grãd amor sobeiament cõ Achiles. Et dísolle Achiles toda sua fazenda, et rrogoulle que fose cõ el. Et el llo outorgou muy de grado, et dísolle que yría cõ el, quer fose bem, quer mal.

345

Da morte d'Achilis (poys que a ora fuy chegada que Achilis auya de yr ao tenplo)

Poys que a ora fuj chegada en que Achiles auja a yr ao tenplo, el vío que a noyte era moyto escura et que se quiría ia leuantar a lũa. Et chamou a Antílogus et fóróse logo anbos en seus caualos. Et fóróse ao tenplo, et nõ quiserõ leuar outro nihũ consigo. Et eles nõ leuauã outras armas, senõ suas espadas çintas. Et tãto andarõ que chegarõ ao tenplo. Et quando y chegarõ, ouuerõ cõmo pauor porque o uirõ soo. Et desçerõ ante a porta(l), et prenderõ ẽno portal seus caualos. Et entrarõ dentro et o sange se lles uoluja porque nõ uijam nihũ dentro. Et creçeulles ardimento et grande ousadía, et bem paresçeu por quanto eles aly depois fezerõ.

Et eles yndo así, derõ hũa uoz dentro ẽno templo, et seyrõ logo os que estauã ascondudos, et começarom de lles lançar os uenabres que tragíã, et dérõlles perlos peytos et perlos costados, en guisa que logo aly rreçeberõ mais de dez feridas de que forõ malchagados. Et çercárõnos entre si, dando grandes uozes, et feríndoos de cada parte.

En quando Achiles entẽdeu que era traydo, enuolueo o mãto ẽno braço, et meteu

---

Cap. 344. 1: KMP Ach. (-tomou por conpaneyro-) a; AMS A. (tomou por conp^{o}) a; HT conp. Ant. 2: HT q. moyto a. et de q. fiaua. 3: AMS Nastor...tijña; KMP Nastor...tijna; RTC ten. barbas. 4: AMS e KMP boo; HT moyto noble caualeyro...org. et lid. 5: RTC (e HT) entre gr. 5-6: HT sobejo. 6: RTC et plogole que. 7: RTC otorgogelo (id. HT diso...quer fose mal).

Cap. 345. 2: KMP Achiles. 1-2: RTC (e HT) de la m. de A. (só). 3: KMP pois; RTC a. de yr al t. et el; HT a. de yr ao t. et via que a n. nõ era. 4: AMS queria; RTC luna llamo. 4-5: HT que a lũa se q. ia leu. poserõse anbos en. 5: RTC amos a ssus c. et f. contra el; HT f. logo contra o t. 6: RTC leuaron. 6-7: HT espadas et quando ch. ao t. ouv. 7: ms. oũuerõ...sõo; RTC desçendieron; HT o acharõ soo. 7-8: HT descenderõ dos caualos et prenderõnos ante o p. et entr. 8: RTC ante la puerta et p. ant'el p. 9: ms. uijam; HT ard. et b. 10: RTC quanto desp. e. a. fiz.; HT pareçe...aly fez. 11: HT yndose. 12: ms. começarom (con cedilla debaixo do *e* e *ca* entreliñado); AMS começarõ...uenabros...porlos; KMP com(-e-)ç(-e-)rom...por los; RTC començaronles de alançar; HT começarõ de lles deytar os. 13: AMS porlos...gisa; KMP por los; HT logo rreç. 14: ms. ferindõos; AMS cercarõ nos; HT chag. ençarrarõnos ontre sy d. moy gr. 16: RTC falta et inicial. 18: HT forõ mortos...Antil. fezo

mão aa espada, et leyxouse correr a eles, et foyos ferir tã brauament que, en pouca d'ora, forõ y mortos os sete deles. Et Antílogus ajudaua moy bẽ a si et a el, et fezo y muytos colpes asinados et muytas feridas estrayas. Et tã brauament os cometerõ que os fezerõ fogir perlo templo.

Et quando Paris aquesto ueu, deu grandes uozes, et começou de ameaçar et de deostar mal aos seus. Et dísolles assy:

–Caualeyros, ¿que fazedes ou por que fogides asy? ¿nõ ueedes que Achilles tẽ tres dardos metudos perlos peytos [et] morto está? Tornade a el, et começémoslo outra uez, et feyramos sen medo, et veeredes que sem contenda logo será morto.

¿Que uos digo? Sabede que así os esforçou Paris que logo todos se chegarõ sem pauor, et fóróno ferir ardidament. Et todos o feriã en derredor. Mays eles anbos se defendiã tã bem que esto era hũa grã marauilla, mays esto os cõfondía porque andauã desarmados. Et, sen falla, se eles andarã armados, os troyaos começarã esto por seu mal, ca nũca eles escaparã uiuos. Mais eles erã ia malchagados et perderã tãto do sange que ia erã moy fraques. Et nõ era marauilla, ca ia sentía sua morte, mays pero uendíãse moy caros, ca eles fezerõ de si castelo et dáuãlles grandes batallas. Mays nõ lles auía
Fol. 137v prol, ca nõ fuj tal que os // ferise que lles nõ fezese chaga pequena ou grande, porque andauã desarmados, ca ia lles faleçía os corações et erã cõmo amorteçidos. Et Antílogus, que era moy malchagado en quinze lugares, desfaleçeu primeyrament, et nõ podo mays estar, et caeu en terra. Et djso a Achiles:

– ¡Ay, amigo! Sobeio ey grã pesar porque uos nõ poso ajudar ia mais. Et bem o ueedes uós. Et grã mal he que se oie aquí perde o uoso bõo ardimento et a uosa bõa franqueza. Et, sem falla, eu aio tã grã coyta que mayor nõ poso. Et o uoso pouco siso nos matou assy et uos troixe aquí.

Et pois esto diso, leuãtouse logo et acorreu a Achiles, que iazía en terra cõ duas ascũadas que lle dera Paris. Et matou dous caualeyros dos troyãos, et tirou a Paris de sobr'el. Et Achiles leuãtouse logo, et tirou hũa das ascũas, et lançoua contra Paris. Et ouuérao mal de ferir per meo do rrostro, mays ueua vijnr et guardouse dela. Et Antí-

---

y. 19: KMP asina(-la-)dos; RTC asseñalados; HT sinalados et m. est. fer. et tã fortemẽt os. 20: AMS e KMP porlo. 21: HT dou moy gr. 21-22: HT et a d. os. 23: KMP Achillis; RTC a caualleros...fuydes non; HT oo caualeyros...por fug. et nõ. 24: ms. peytos morto (AMS non corrixe); AMS e KMP porlos; RTC p. et muerto...cometamoslo (HT cometamoslos). 25: RTC firamoslo; HT feyramoslos...serã mortos. 26: RTC esf. et los abiuo P.; HT et sabede...e. et aviuou que (q. uos d. falta). 27: AMS feriro; RTC lo fueron...todos los seguian en derr.; HT forõ os f. ard. todos en derr. 27-28: HT defendiãse. 28: RTC mas esto que pro les tenia ca ellos and.; HT que era. 28-29: HT marav. et se e. a. arm. tr. cometerã este pleito por. 29: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC arm. tr. cometieran este fecho por. 30: RTC nunca ende omne escapara biuo...perdieron tanta de s.; HT n. deles escapara õme viuo...ja moy m. et t. s. lles sayra que. 31: ms. abreviatura de fraques; AMS e KMP fraquos; RTC fl. et desmayauan fieramente et non; HT q. erã m. f. et desmayados fortemẽt et nõ e. m. que ja s. a m. 32: RTC grand batalla (id. HT lles fazia p.). 33: RTC fue y tal...llaga porque; HT foy y tal q. lles nõ dese ferida porque. 34: AMS ia faleçiã; RTC des. et ya; HT cor. et desfaleçiã da força et A. 35: HT era mal. 35-36: HT lug. cayo primeyro en t. ca ja nõ podia estar et diso. 36: AMS diso. 37: RTC sobeiamente; HT am. ey g. coyta et pes. 38: AMS e KMP boo; RTC u. grand fr. (id. HT perde aqui). 39: HT sen dulta eu...nõ pode seer et. 40: KMP uos matou; RTC uos mato (falta aqui); HT vos...tr. a esta morte. 41: RTC tierra de dos (id. HT depoys que...et foy acorrer a). 42: AMS ascunadas. 43: AMS ascunas; HT et tomou hũa. 44: ms. oũuerao; AMS e KMP por...vijnr; RTC mal a ferir...mas

logus caeu logo amorteçido, que nõ podo mays estar. Et Achiles esteuo sobr'el grã peça, 45
et defendeuo, et auja mayor coyta del ca de si. Et dizíalle assy:

– ¡Ay, amigo bõo et leal! Pésame, porque sõo ocasióm de uosa morte, mais che faço çerto, se eu desta traiçõ me catara, nõ fora o pleito cõmo agora uay. Mays esto nos fezo fazer o amor, que nos armou esta çiada, por que nós somos tã malament enganados. Mais nõ somos nós os primeyros nẽ seremos os postremeyros que morrerõ per tal maney- 50
ra. Et outro cõforto nõ ueio senõ morrer, ca, sen falla, morrer nos cõuém. Mais sõo bem çerto, se eu Paris ante achar, eu lle darey cõ esta espada o galardóm que mereçe por esta treyçóm que nos fez, et uenderlle ey carament a tua mort et a mĩa.

Et dentro ẽno tenplo auía grã claridade das lánpaas que y estauã açendudas, pero Achiles ia muyto aduro podía ueer, que o uiso se lle tornaua; et nõ podía estar porlo 55
sange que se lle ya muyto, pero fezo hũa yda, cõ sua espada ẽna mão, et matou dous deles et chagou çinquo. Mais Paris dou tornada sobre el et cortoulle o braço, et chagouo muy mal ẽno rrostro. Et Achiles se tornou pera Antílogus et, estando cabo del, defendeuo moyto. Mais eles forõ todos sobr'el et, a força de mãos, o derribarõ. Et estando en terra, seendo de geollos, defendía [a] Antílogus et a si o mays que el podía. Et dísolle estonçes 60
Paris:

–Rrey, agora me semella que uós conpraredes carament este amor et esta drudaría. Et por uoso mal matastes meus bõos yrmãos Éutor et Troylos. Et eles será agora muy bem vingados, ca uós andauades morto por nos matar et por nos astragar, mais agora o conpraredes carament, ca en toda guisa uos conuẽ de morrer aquí. Et auerá plazer 65
et muy grande alegría quantos á en Troya.

Et en esto ia anbos et dous iazía en terra amorteçidos et sen defensa nihũa, et forõ logo alí mortos. Et u[ing]o[u] Paris (et) seus yrmãos. Et pois que os matou, mando[o]s
Fol. 138r espedaçar en peças et deytarlos fora, ante que o // dia uẽese. Sabede que nõ achamos nẽ leemos en nihũa estoria, nẽ nihũa calónica, de dous caualeyros soos que se tãto defen- 70
desem contra tantos caualeyros, nẽ lles fezesen tã grã dãno estando desarmados. Et en

---

Paris uiola; HT ouv. de f. perlo r. mays el quando veu v. a lança gard. 45: RTC am. ca non; HT esmoriçido et nõ. 46: RTC del que de; HT peça defendendoo et. 47: AMS e KMP boo...soo; RTC oc. de la tu m. mas bien te; HT p. foy oc. da v. m. mays eu vos f. (falta ay). 48: RTC f. salua que sy...me temiera non...esto me f. (HT se me temera d. tr. nõ...cõmo vay). 49: RTC nos fuemos tant; HT que fomos eng. 50: AMS e KMP por; HT morren. 51: AMS soo; KMP cõnforto...soo; RTC et yo mas confuerto...mas sey çierto (HT et eu outro...sen dulda). 52: RTC ç. que sy yo a Paris...q. el mer. de tant grand tr. (HT se eu achar a P. ante que moyra que lle). 53: RTC tr. commo nos el f. et u. ya (HT venderselle a car.). 54: ms. lanpãas; RTC e HT ençendidas (falta et inicial). 55: ms. uẽer; RTC u. ca el...et ya non (tornaua/toruaua? Lese mal); HT Ach. moy...v. ca o...toruaua por la s. 56: HT lle saya sen mesura pero. 58-59: RTC del se estido mucho deffendiendo mas; HT est. sobr'el defendendose forõ t. a el. 60: ms. sẽendo...defendiao Ant.; RTC deffendio a Antilogus... pudo. Dix.; HT defendeu a A. 60-61: HT que podo et d. P. est. asy. 62: HT me paresçe. 62-63: HT e. putaria. 63: AMS e KMP boos; HT meus yrm. 64: RTC ag. amos muy; HT ag. bem. 64-65: RTC mas ende lo c. ag. car.; HT et ast. mays eu vos prometo que mo pagaredes ag. ca. 65: AMS gisa; RTC au. ende pl. 65-66: HT av. moy g. pl. et al. 67: RTC a. a dos; HT am. et f. (falta nos dous et inicial). 68: ms. et uẽo P. et seus (así AMS)...mandõs? ; AMS mandoos; KMP et uẽ(-g-)o P. et seus... mando os; RTC uengo P. sus; HT vengou P. seus...depois. 69: AMS e KMP ueese; HT q. viese a mañãa et sab. 70: ms. lẽemos...sõos; RTC njn en ning.; HT nẽ canon. 72: RTC (e HT) et muchos

outro día mandou Paris soterrar os seus que aly forõ mortos et moyto fezerõ por eles grã doo, que muyto erã bõos caualeyros et honrrados.

346

Do doo que os gregos fezerõ porla morte d'Achilis

Estas nouas forõ muyto ag(u)ina soadas ẽna hoste. Et ẽna çidade ouuerõ grã plazer da morte d'Achiles; mais os gregos auíã muy grã pesar, et fezerõ tã grã doo que nũca foy quen uise tã grã doo feyto por nihũ caualeyro, ca se tinã por desaconsellados et por desbaratados et confundudos et por astragados et por muy mĩguados. Et agora son desanparados de cõquerer a çidade et ia se quiriã guisar de se yr, ca nihũ ponto de sua prol nõ entendíã de y mais aproueytar; por tãto nõ quiríã y fazer mays tardança, nẽ mays y estar. Et os doos et os chantos erã tã grandes que esto sería hũa grã màrauilla de contar; et cõmoquer que os chantos forõ muy grandes, sabede que forã mays grandes se nõ fora aquela yda astrosa que el fezo encubertament.

Mais ¿quen uos podería contar o doo et a coyta que por el fazíã os seus mermidões? Et nõ á õme que uoslo contar podese, ca moytos deles se leyxauã morrer cõ pesar. Et guisáuãse logo aqueia ora por yr buscar o corpo d'Achiles, et ia estauã fora das tendas, et nada nõ dultauã sua morte, ante uiĩã prazer se os matasen y todos. Et andauã todos chamãdo et braadando per Achiles en grandes uozes. Mais el rrey Agamenõ os fezo ende tornar muy aduro, dizéndolles que el o enuiaría pedir a el rrey Príamo.

---

f. 73: ms. dõo; AMS boos; KMP boos...honrr. (-et a todos fezo fazer moy rricos et onrrados moymẽtos-); RTC d. ca mucho...cau. onrr. et de grand prez et a todos fizo fazer muy rricos monumentos et mucho onrrados (HT m. e. nobles et o. cau. et...rric. et o. moym.).

Cap. 346. 1: RTC fazian; HT f. por A. 2: ms. oũuerõ; AMS agina. 3: ms. dõo. 3-4: ms. foy quen entreliñado; AMS foy quen; KMP nũca uise; RTC fue omne que u.; HT foy õme que tã grãde visse feyto. 4: ms. dõo...caualeyro (logo o comezo de s); AMS caualeyro...tiñã; KMP njhũ caualeyros...tiñã; RTC cau. et tenianse por desconsolados et (id. HT et desb.). 5: HT desb. et mĩg. et c. et ast. et. 5-6: RTC son desesperados de; HT et desasperados de. 6: KMP conquerer...queriã g. de seyr; AMS queriã gisar de seyr (no ms. parece quiriã); RTC g. para se yr ca njn punto. 6-7: HT quer. partyr ca nõ vyan y cõmo fezesem seu prol poys Achilles era morto et por. 7: RTC ap. et por. 7-8: HT tard. et os. 8: ms. dõos; HT que era hũa. 9: ms. mays (s entreliñado) gr. (logo riscado sabede que forã mays grandes); RTC f. mucho mayores si (id. HT os choros forõ). 10: HT el foy moy e. 11: ms. dõo; HT doo que. 12: RTC merm. non (id. HT õme ẽno mũdo q. o c. p. et muytos...leyx. logo m.). 13: AMS gisauã se; RTC l. a aq. hora de yr...c. et ya. 12-13: HT morrer et en aq. o. se apreçebiã para yr...c. et ja. 14: KMP nada dultauã; RTC a. auyan pl.; HT nõ d. nada sua m. a. desejauã de morrer todos. 15: AMS e KMP por; RTC t. llaniendo et b. a gr.; HT t. chorãdo et b. a gr. 16: KMP enuiara pedia a; HT fezo tornar...el env. logo pedirlo a rrey.

347

Cõmo Agamenõ envjou pedir o corpo d'Achilis a el rrey Príamo et da alegría que troyãos fazía porla sua morte

Logo esa ora, sem mais tardar, el rrey Agamenõ enujou rrogar a el rrey Príamo que lle fezese dar o corpo d'Achiles. Mais sabede que uoontade de Paris era que Achiles nõ ouuese sepultura, ante o quisera dar a caes et a uóytores, ca sobeiament lle quirría grã mal, et nõ fazía desaguisado. Et os de Troya o forõ ueer cõmo iazía espedaçado. Et fazía sobr'el grand alegría, et auía grã prazer, ca coydauã, pois el morto era, que os gregos por njhũa maneyra ia nõ lles podería enpeesçer. Et todos ende andauã tã ledos que mais nõ podía, et bẽ se acordauam todos en aquilo que Paris quiría. Mays Elenus, seu yrmão, lle dizía que nõ era dereyto nẽ rrazõ, et fezo tãto que derõ os corpos de Achiles et d'Antílogus aos gregos. Et leuárõnos pera a hoste et, quando os gregos os uirom así espedaçados, fezerõ grã doo, ca uijam moy grã marauilla. //

348

Fol. 138v

Do doo que Nástor fazía por Antílogus, seu fillo

Quando Nóstor o Uello ueu a Achiles et seu fillo uĩjnr espedaçados, ouuo ende tã grã pesar que hũa grã marauilla fuj cõmo logo nõ fuj morto, ca el nõ auja outro fillo nẽ filla, et amáuao mais que a si, et ia lle auía prometudo que aa partida d'alí lle daría o rreyno et o faría coroar por rrey. Et suas cõpanas o ch[ã]gerõ moyto et muy longo tenpo, ca bem entendía que ouuera en el muy bõo señor. Mais Nóstor se amortezía muyto ameúde, et nõ entendía cousa que lle disesem. Et, sem falla, el nõ podo muyto uiuer, ca sempre despois fuj en grã coyta et nõ se lle pudo oluidar. ¿Por que uos farey longa rrazõ? O doo que fezerõ por Achiles et por Antílogus nõ á õme que o contar podese.

Cap. 347. 1: AMS enviou; KMP enbiou; RTC de c. 2: KMP per la; RTC tr. auyan por su. 1-2: HT a el...morte falta. 3-4: RTC que/quel (lese mal) fiz.; HT logo...Ach. mais falta. 4: ms. uõontade. 5: ms. oũuese; KMP a cães et a uoytores (-et a coruos-) ca; RTC q. echar a...buyt. et a cueruos ca. 4-5: HT que e. v. de P. de deytar o c. de A. a c. et a buyt. et a coruos por tal que nõ o. sep. ca s. lle q. mal. 6: ms. uẽer; RTC mal mas fazia...Tr. fueron; HT f. sen rrazõ et...T. vierõ veer. 7: HT el tam grãde a. et pl. que o nõ poderiã contar ca c. que p. el e. m. 8: ms. enpẽesçer; HT ja lles nõ podiã...t. and. 9: KMP Lenus; RTC poderian; HT podia seer et b. consentiã t. 10: KMP lle(-s-); RTC les; HT lles. 11: HT et Antilogus...oste quando. 12: ms. dõo ca uĩjam; KMP doo (-et tã dolorido chanto-) ca; RTC f. tan g. d. et tant dolorido llanto que esto era una g. m. (HT seria hũa g. m. de cõtar).

Cap. 348. 1: KMP pon o título entre parénteses, coma se fose engadido; RTC N. el uiejo f.; HT cõmo N. ouvo grã pesar da morte de A. 2: ms. oũuo; AMS e KMP uijnr; RTC Nastor...Ach. su f. u. assy espedaçado; HT Nastor...veu v. A. et s. f. despedaçados o. tã. 3: KMP auja fillo; HT q. foy m. cõmo...av. fillo. 4: ms. ãa; AMS e KMP auja; RTC a la tornada de a. le demeteria (HT filla senõ a el et...si meesmo et...aly dem.). 5: ms. chagerõ (AMS non corrixe); RTC lo lloraron; HT o r. en el et...o chorauã m. 5-6: HT moyto ca. 6: ms. Nostor/Nestor? ; AMS ouuerã...boo... Nestor; KMP boo...Nostor; RTC ouyeran...Nastor (HT el bõo...Nastor esmoriçia). 7: HT et çerto el nõ. 8: KMP oluidar ¿que; RTC u. et siempre...et nunca se...olu. que; HT v. et s. desp. viueu en pesar et nũca se...o. para que. 9: ms. dõo (despois de podese está riscado contar); KMP rrazon.

349

Cõmo Agamenõ envjou rrogar a rrey Príamos que lle pro(o)uuese de fazer sepultura a Achilis et Antílogus

Despois desto, enujou el rrey Agamenõ a el rrey Príamus que lle prouuese que Achiles ouuese sepultura cõmo era dereyto, ca, sen falla, rrazõ era de tã bõo caualeyro, et en que ouuera tãta franqueza, et que era o mellor dos mellores, et que tã honrrado era et tã preçado, que ouuese sepultura honrrada. Et el rrey Príamo llo outorgou et doulle trégoa dũ mes, que lle enujou pedir Agamenõ. Et oiemays auerã tenpo gregos et troiaos pera soterrar et queimar seus mortos. Et Achiles et Antílogus forõ muy bẽ vngidos et mirrados, segũdo sua lee. Et forõ ch[ã]gudos cõmo rreys.

350

Da sepultura de Achilis

En quanto durou esta trégoa os maestres fezerõ hũa obra muy bõa et muy fremosa et muy marauillosa et muy rrica, dũ mármor, mu[y] meúda gotada et jalne et cárdea et yndia et vis. Et sabede que outra pedra, nẽ pintura njhũa, nõ fuj a esta posta, que nõ á ẽno mũdo p(r)intor que tã bem p(r)intase lazo nẽ frol nẽ uide nẽ aue nẽ besta nẽ outra cousa cõmo en este mármor era p(r)intado. Et ẽno mũdo nõ fuj debuxadura nẽ obra que en p(r)intura podese seer laurada que aly nõ fose. Et quantas uezes a mollauã ẽno día, tãtas uezes escrareçía, tãto que era hũa grã marauilla. Et fezérõna dũ grudo tã forte que tãto durará quanto durar o mũdo. Et fezérõna tã alta quanto hũ arquo torquil podía lançar hũa seeta. Et desque fuj acabada, todos se marauillauã et dizíã que cousa fora o que ousara estar en çima quando a fezerã. Et sabede que en esta obra nõ auía arquo nẽ bóueda nẽ piar, mays o maest[r]e sobía aló per hũa escaleyra feyta en uide. Et nõ fuy ome que a uise que se nõ marauillase cõmo era feyta.

Cap. 349. 1: AMS Priamus...prouuese; KMP enviou...prouuese; RTC al rrey. 2: RTC et Ant. falta. 1-2: HT env. pedir a P. sep. para Ach. (só). 3: ms. proũuese; KMP A-gamenõ (-outros mãdadeyros-) a; RTC (e HT) Ag. otros mandaderos al. 4: ms. oũuese; AMS e KMP boo. 5: RTC era meior; HT cau. en. 6: ms. oũuese. 7: ms. tenpo entreliñado; KMP oie mais; HT p. rrey A. para lle fazer sepultura et des o. 8: KMP troia(-n-)os; HT q. os corpos dos mortos. 9: ms. lẽe...chagudos; AMS chagudos; RTC mirr. en sus lechos segund...f. llorados c.; HT f. chorados.

Cap. 350. 1: HT falta. 2: RTC mientra duro...et ferm.; HT mentre d. 2-3: HT obra m. nobre et m. mar. de hũ. 3: ms. marmor meu meuda (AMS e KMP non corrixen); RTC (e HT) muy..jalde. 4: ms. vis (entreliñado sobre a palabra rrus, que está riscada); RTC (e HT) fue y puesta. 5: AMS e KMP pintor...pintase; RTC p. ca non (id. HT que bem). 6: AMS pintado; KMP marmol era pintado; HT cõmo este...pynt. eno. 7: ms. sẽer; AMS e KMP pintura; HT en pỹtar...fose q. 8: KMP tanto; RTC era mar. et f. de engludo; HT esc. que e. gr. m. et f. de engrudo. 9: RTC q. el m. durar et f. muy alta; HT que d. en q. o m. d. et. 10: ms. sẽeta; RTC podria...mar. por ella et; HT poderia l. a seeta...m. dela et. 11: AMS auja; HT faziã. 12: ms. maeste; AMS maestre...por; KMP arqua... maestre...por; HT f. en maneyra de vide. 13: AMS fuj õme; RTC et nunca fue (id. HT mar. de c.).

Desí fezerõ hũa ymagẽ d'ouro, de grandeza et de feytura et do tallo de Políçena, et posérõlle tal contenente que esteuese triste et chorosa porla morte d'Achiles, que a quisera tomar por moller. Et asy fuj, sem falla, que Políçena ouuo ende tã grã pesar que mayor nõ poderia, en guisa que, se ela ousara et lle mal nõ esteuera, ela fezera tã grã doo que fora marauilla. Et asanouse moyto contra seu padre porque lle ordira a
Fol. 139r morte, et pesoulle muyto porque el por ela morrera. // Mais pero ela nõ fuj de m[a]o siso, que nõ quiso fazer cousa que se lle tornase a mal, que todo seu linage a desamara moyto se solament llo entendera. Mays todauja a ymagẽ fuj fegurada en guisa que ouuese o contenẽt triste et queixoso sobeiament.

Desy poserõ entre seus braços hũ uaso muy fremoso de hũ muy preçioso rrubj, en que iazía çeniza de Achiles, que o queimarõ porque o acharõ todo espedaçado todo en peças. Et a ymagẽ estaua en tal contenẽt que nõ uiue ẽno mũdo ome que a catase que nõ ouuese a chorar cõ mazela. Et todos se pagauã dela moyto, et loauã o maestre que a fezera.

Desí leu[ã]tarõ a ymagẽ, et posérõna en çima daquela grande obra que fezerõ, cõmo uos ey contado, sobre hũa sela moy preçiosa dũ topaz muy claro, en guisa que a vijã dentro en Troya. Et dizíã que nũca uirã caualeyro a que fezesem tã rricament sepultura, nẽ mays aposta, et que os gregos lle derã bom galardóm aa morte do bẽ et da franqueza que en el aujã. Et pois que o maestre esto ouuo acabado, ssarrou a uide tã bẽ et tã sotilment que nõ á ome que podese entender nẽ pensar per u entrar podese.

351

Cõmo el rrey Nástor enviou o corpo de seu fillo pera sua terra

El rrey Nóstor nõ quiso alí soterrar seu fillo, ante enujou o corpo del pera seu

14: KMP d'ouro (-cõ que leuarõ grãde afam a marauilla ca a queriã fazer-) de; RTC oro con que leuaron grand affan a marauilla ca la querian fazer de gr. et de la f. et de la talla (HT afam fortemente ca...da grandeza...do talle). 15: AMS contenent; RTC pusieronla en tal; HT et fezerõna do gesto et semellança dela que...m. de seu namorado Ach. 16: ms. oũuo; RTC f. ca P.; HT foy por çerto ca P. o. tam g. p. et tristura que. 17: AMS gisa; HT q. mays grande nõ p. ẽno mũdo seerem...ous. ou lle nõ fora rretraydo ela; RTC os. o le. 18: RTC su madre; HT f. grande mar. 18-19: HT madre p. o fezera matar et p. 19: ms. mão; AMS mão; KMP pero dela...mao; RTC (e HT) murio mas p. non fue y de. 20: ms. seu entreliñado (en linage *e* entreliñado sobre o *g*); KMP tornasse; RTC s. ca non... mal ca todo...desamaran (HT q. y fazer...t. em mal...desamara). 21: AMS toda uia...gisa; RTC solmente gelo entendieran; HT se llo en algũa guisa entenderã mays en toda maneyra sen dulta a ym. 21-22: ms. oũuese; RTC ou. semblante tr.; HT feg. que teuese tr. gesto et senbrante queyx. moyto aa maravilla. 23: RTC ferm. et muy claro de (id. HT hũ rroby). 24: AMS ceniza; RTC yaz. la çen. de A. ca lo quemaran...desped. en; HT A. ca o...esp. em p. 25: HT y. era feyta em t. c. et asy estaua triste q. nõ ha o. viuo sobre terra que. 26: HT o. sabor et talente de ch. cõ m. dela et. 28: ms. leuatarõ; AMS leuantarõ; RTC en toda la çima; HT et d. leuãtarõna et...daq. obra. 29: AMS gisa; KMP que vijã; RTC una pella muy; HT hũa pedra moy...en tal g.; RTF pomel. 30: AMS deziã...rriçament; RTC (e HT) n. fuera cau. que ouiesse mas rrica sep. 31: RTC a su m.; HT d. moy bõo g. ẽna sua m. 32: ms. oũuo; RTC el yazia et p. q. esto ouyeron a. çerraron; HT fr. et nobreza que en el jazia et depoys q. e. ouverom feyto et a. çarrarõ. 33: AMS e KMP por; HT p. onde p. ent. a ella.

Cap. 351. 1: HT de c. 2: RTC p. su rregno; HT f. a sua t. 3: RTC Nastor (id. HT sut. o corpo

rreyno, ca lle prazía moyto de jazer aló soterrado. Et alá ouuo muy boa sepultura et muyto honrrada, cõmo perteeçía a rrey. Mais seu padre ia mays nũca ouue alegría, nẽ prazer, et cõmo era uello, senpre uiueu en pesar ata que morreu. Et Antílogus fuj chorado muy longament et muyto.

352

Agora leixa o cõto a falar da morte d'Achilis et d'Antílogus por contar cõmo os gregos ouuerõ consello cõmo faríã

En esta parte diz o conto que os gregos erã muy tristes porla morte d'Achiles et d'Antílogus. Et ajuntárõse todos en hũ lugar a sua fala, et por tomar cõsello cõmo faríã en sua fazenda, et cõmo se contrariauã. Et Agamenõ, que era prínçipe et coudillo, falou primeyrament, et diso así:

—Amigos et senores, bem en(en)tendede que nõ á oie ẽna hoste grande nẽ pequeno que nõ aia grã pesar porla morte d'Achiles, ca ferament auemos meoscabado tãto que nõ he marauilla de seer ende desconfortados et tristes. Agora ueede uosa fazenda et tomade tal cõsello de que se uos sigua honrra et prol, ca aquí sodes juntados muytos senores, et tódos[los] mayores da hoste, et mayores duques, et mayores almirantes, et sodes aquí tãtos et de bom siso que nũca faredes onde se uos siga desonrra, que muyto uos he mester d'auer grã guarda et grã cõssello. Et muyto fará bẽ aquel que bõo cõsello souber dar, se lle nẽbrase et se del calar nõ quisese et noslo diser aquí. Por ende, senores,
Fol. 139v aquí nõ seia njhũ mudo, nẽ se cale de bõ // siso, se o entender. Mais dígao o mellor que souber, et seia muy ben ascoytado et obidientmẽt, ca eu ben sey que nõ uiuemos aquí en grã uiço, que poucos ay a que nõ despraza et que ende ia nõ seiã enfadados deste feyto.

Pois que Agamanõ esto ouuo dito, tódoslos mais honrrados se calarõ, que njhũ

---

de seu f. a. envioo p. sua terra et para). 4: ms. oũuo; RTC le plogo de; HT r. porque lle prouvo. 5: ms. oũue; HT p. nũca depoys ouvo. 6: AMS plazer; HT pes. et tristura mẽtre viueu fasta a morte et. 7: HT ch. moy gran tempo de moytos et onrrados.

Cap. 352. 1: AMS dachiles; HT c. de f. (id. RTC commo gr.). 2: AMS faziã; HT c. fariã falta. 4: RTC assonaronse...fabla por; HT l. por rrazõ de tomar. 5: RTC se conuernan? (non está claro); HT se acõtesçeria ou qual era cousa mays proueytosa para elles et A.; RTF se contendreient. 7: AMS señores bem entendede; RTC bien entiendo...ha en la (HT ent. eu que). 8: RTC ca a fiera guisa au.; HT ca moyto av. m. por el tanto. 9: ms. sẽer; HT seermos. 9-10: HT tr. mays ag. t. bõo c. et v. v. faz. et ordenade cousa de q. se nos s. 10: RTC ayuntados; HT ajuntados m. et nobles et altos señ. 11: ms. todos mayores; AMS señores et todos m.; KMP todos (-os-) may. da hoste (-et mayores rreys-) et; RTC todos los m. de la h. mayores rreyes et; HT señ. et os mays grandes rreis et d. et alm. 12: KMP faredes ende; HT de tã bõo s. q. n. f. cousa de que se a vos s. perda nẽ des.; RTC des. et mucho. 12-13: HT des. et moy bem fara. 13: AMS e KMP boo; RTC muy bien fara a. 14: AMS aqui; RTC dar sop. si sse del callar non quisiere. 15: RTC calle del b. conseio que y ent. mas diga lo m. 16: ms. obidientmẽt (mẽt entreliñado); AMS obedient mẽt; KMP obidientment; RTC ascuch. et yo. 13-16: HT cons. poder dar et moyto vos he mester de averdes grã garda et grã consello et todo aquel que o souber dígao et nõ se c. por nẽgũa cousa et el seja...asc. et eu. 17: RTC u. ca p. ha y a qui...que ya; HT em v. ca p. son aqui a que...q. nõ s. ja enf. 19: AMS Agamenõ; RTC Agame-

deles nõ quiría dizer cousa que todos nõ loasẽ ou de que fose pusfaçado. Et a hũus prazía de se tornar pera suas terras et a outros d'acabar o que aujã cõmeçado. Et todos aujã os corações desuariados et estremados os hũus dos outros. Et senpre en este pleito departía, que nũca quedauã. Et en esto durarõ tres días, que se nõ acordarõ.

353

Cõmo os gregos ouuerõ rresposta dos dioses que enviasem por Pirus, fillo d'Achilis

Pasado terçer día, tódoslos mais sesudos et os mellores dos gregos se acordarõ que fosen demãdar rresposta dos dioses. Et esta fuj a fim de todo seu cõsello. Et enuiarõ alá a don Colcas, [o] agüyrador. Et el fuj alá muy de grado, et demãdou rresposta, segũdo sua lee et seu custume. Et a rresposta que os dioses derõ fuj esta: que logo, sem mays tardar, enuiasen demãdar, huquer que fose, o fillo d'Achiles, que el auja, a que dizía Priros, et soubesem por çerto que esta guerra auería fim per el, ca así era estabelesçudo et departido perlos dioses.

354

Cõmo os gregos enviarõ Menelau a buscar a Prirrus, fillo d'Achilis

Esta rresposta que os dioses derõ, diso dom Colcas en cõçello, et a todos prouuo muyto, et forõ ende muy ledos. Et Ayas Talamõ ouuo ende moy grã plazer, et dísolles assy:

—Agora uay bem, senores. Mais hũa cousa veio agora que me semella bon cõsello, que logo, sen mais tardar, enuiaredes mandadeyro a [hũ] rrey d'España a que dizẽ Licodemis, ca el criou aquel donzel. Et he fillo de sua filla et d'Achiles, et á quinze ãnos,

---

non...c. ca n. (HT depoys q. Agameno). 20: AMS e KMP huus; RTC que le todos; HT cousa que lle depoys fose posfaçada et todos queria loar o que Agameno dizia enpero a h. 21: HT se yr para...outros plazia de a. aquelo que. 22: AMS e KMP huus; HT e. feyto d. 23: HT qued. noyte nẽ dia et em esta deuysom durarõ...q. nõ ac. hũus con outros.

Cap. 353. 1: RTC c. gr. 2: KMP Pir(-r-)us; RTC Pirrus; HT Pirrus (f. d'A. falta). 3: HT p. o terçer...ses. et de mellor entẽdemẽto et aqueles mell. 4-5: HT c. que enviasem. 5: ms. Colcas aguyrador (AMS non corrixe); RTC c. el agorero (id. HT de bõamẽt et moy de). 6: RTC fue que (id. HT que lle os). 7: RTC que auya; HT sem outra nẽgũa tardança env. por hũ f. 7-8: HT ao qual d. 8: AMS Piros...por el; KMP Pir(-r-)os...por; RTC Pirrus (id. HT s. de çerto...g. nũca seria vençida nẽ av. f. senõ por...era profetizado et est.). 8-9: KMP era departido. 9: AMS e KMP porlos.

Cap. 354. 1: RTC a Menelao b. (HT Menalao). 2: AMS e KMP Pirrus; RTC Pirrus; HT Pyrrus Neuculanus. 3: ms. proũuo; HT diso C. 4: ms. oũuo; RTC dixole; HT delo moy...diso. 6: AMS señores; RTC cosa loaria que (id. HT cons. se a vos aprouger que). 7: ms. a rrey (AMS non corrixe); RTC (e HT) embiassedes m. a vn r. 8: KMP Licodemus; RTC (e HT) Licomedes...cria; RTF Licome-

et he grãde et fremoso et guisado. Et díz[ẽ]lle Pirros Neutálamos. Et semella tã bem a seu padre en tódaslas feyturas, que nõ á õme que o ueia que nõ diga que aquel he meesmo et que nõ errou seu padre. Et pois que o trouxerẽ, os mermidões, que está sen señor, tomará este por cobdillo, que he sabio et entendudo et aposto, et seerá muyto ardido, et será rrey deles, et uengará bẽ seu padre, seg[ũ]do que eu creo.

Pois que Ayas Talamõ esto ouuo dito, tódoslo loarõ et diserõ que era moy bẽ. Et
Fol. 140r rrogarõ a rrey Menalau que fose alá. Et a el próuuolle muyto de seer mesageyro // et buscador daquel donzel. Mays, mentre alá fuj, se uolueu hũa batalla estraya et mortal, en que muy bõos caualeyros forõ mortos, segũdo oyredes, d'ánbaslas partes.

355

Agora leixa o cõto de falar desto por cõtar da XX batalla

Poys que as trégoas forõ seydas, guisárõse muy ben todos de batalla. Et este era o mes de julio, quando os días son longos et as sestas muy grandes. Et logo en outro día, de grã manãa, os gregos seyrõ de suas tendas, orgullosos et sanudos a sobreguisa. Et departirõ muy ben suas azes, et despregarõ ben vijnt mill pendões ou mays. Et aly ueeriades o sol luzir ẽnas armas, que erã muy fremosas.

Et seyo primeyrament el rrey Aias, que era muy bon caualeyro, mais tã sandeu fuj ẽna seyda que se lle tornou en dãno, que el nõ quiso uestir armas, ca, sen falla, el fuj cõmo louco. Et seia ben çerto que, se nõ para mentes en sua fazenda et se nõ guardar bẽ, tal y au[er]á que lle dará tal golpe que lle nõ dará bõo esforço pera seguir a batalla. Et será marauilla se ante nõ for malchagado que se a batalla parta. Et a mj téñame por couardo [quen]quer, que [me] semella [que] el fezo pouco siso en leyxar en casa suas armas.

Et despois desto seyo Djomedes, mais nõ asy, que uijña armado de todas armas, et muy bẽ guisado de batalla. Et despois destes seyo o duc de (de) Atenas, (et) Monesteus, et Vlixas et Talamõ. Et despois seyo Agamenõ cõ tri(i)jnta mill caualeyros armados, que erã muyto hurgullosos et muy ardidos et muy ualentes. Et todos estes yam moy paso per eses chãos contra a çidade.

---

des. 9: ms. diziãlle (AMS e KMP non corrixen) P. Neutalamos (escrito prim. neutamoulos. Riscado moulos e entreliñado lamos); RTC dizenle P. Neutolamus; HT fr. et cortes et bem criado et ensinado et dizenlle P. Neuculanus; RTF Neptolemus. 10: ms. mẽesmo; KMP que (-o-) ueia...seesmo; RTC uio...mismo es; HT falta desde diga. 12: ms. sẽera; AMS sabio ent.; RTC cabd. ca es. 13: ms. segõdo; AMS segondo; KMP segũdo; RTC et el s. 15: ms. proũuolle...sẽer; RTC al rrey. 16: RTC mientra el alla. 17: AMS e KMP boos; RTC m. de a. las p. commo agora oyr.

Cap. 355. 1: ms. da septena b. (riscado septena e entreliñado XX); KMP o õto; RTC c. la ueyntena. 2: AMS gisarõ se; RTC esto e. en el mes. 3: RTC son muy luengos (desde sestas está moi cortado). 4: AMS mañaa...asobregisa; KMP manaa. 5: ms. vĩjnt; KMP muy bẽ. 5-6: AMS ueerades. 8: RTC armas et sin. 10: ms. auja (AMS e KMP non corrixen); AMS boo...segir; KMP boo; RTC aura...dara tant grand golpe. 11: RTC s. grand mar. 12: ms. couardo cõmoquer que uos semella ca el (AMS e KMP non corrixen); RTC c. quien quier ca me sem. que el f. p. recabdo...en la tienda. 14: AMS uijña; KMP uijna. 15: AMS gisado...duc de A.; RTC falta. 15-16: KMP Menesteus. 16: AMS e KMP trijnta. 18: AMS e KMP por. 19: AMS troyãos...gisarõ...aueriam; KMP troya(-n-)os.

Et da outra parte se armarõ os troyaos et se guisarõ bem do que mester auíam, mays erã moy tristes et muy coytados porque nõ ya y Êutor, nẽ Troylo, nẽ Deyfabus. Mays leuauã a Paris por cobdillo. Et ya moy sanudo et muy triste por seus yrmãos bõos que perdera, et nõ fazía sen rrazõ, ca lle fará grã mĩgua oie en este día, cõmo adeant oyredes. Et despois el seyo Polidamas et Filomenis et el rrey Esdras et Aneas. Todos estes seyrõ cõ suas cõpañas muy bem armados. Et alí podía ome ueer moytas cõpañas ben gornidas de batalla et tãtos bõos pendões et tantas sinas de grã guisa.

Et era perla manãa quando se forõ ferir. Et a espesura das lanças era tã grande que era hũa grã marauilla. Et cõmeçarõ hũ torneo brauo et cruu et sen piadade, tãto que, en pouca d'ora, forõ y fendudos muytos escudos et muytas adágaras preçadas, et falsadas muytas lorigas, et quebrantadas moytas lanças. Et as feridas das espadas erã tã grandes per çima dos elmos que o çirco deles caya(n) en terra. Et moytos caualeyros cayan das feridas mortos et tã malchagados que nũca se despois leuantauã.

Fol. 140v Alí chegou logo Paris cõ suas conpañas, et uolueu hũ // grã torneo cõ os caualeyros do rreyno de Logres, que aurã por señor el rrey Aias. Et, sen falla, Paris fezera de sua proi se esta peleia nõ uoluera. Pois que o torneo fuj mezclado, aly ueeriades dar grandes golpes et esmerados, et moytas lanças et espadas banadas en sange. Et fuj o torneo tã ferido que, en pouca d'ora, poucos ficarõ que nõ fosen mortos et malchagados. Et por mal deles seyo a trégoa aquela uez.

En outra parte da batalla el rrey Filomenis et Diomedes encontrárõse anbos, et tã ag(u)ina que se uirõ leyxárõse yr hũ contra o outro, et tã brauament se ferirõ das lanças ẽnos escudos que anbos forõ en terra dos caualos, pero que se leuantarõ muyto ag(u)ina, ca erã moy ligeyros et muyto ardidos. Et meterõ mão aas espadas, et feríãse tã de coraçõ que anbos forã mortos ou malchagados se suas cõpanas nõ forã. Mais alí forõ quebrantadas moytas lanças de grã preço et moytos sobresinaes. Et muytos dos caualeyros moy bõos deles anbos forõ alí mortos.

Mais os del rrey Filomenis fezerõ tã bem, et matarõ tãtos dos gregos, et apresárõnos de tal guisa que Diomedes et os seus nõ poderom mais sofrer a batalla et, a mao seu grado, ouuerõ de leyxar o canpo quanto hũ arquo podía lançar quatro ou çinque uezes. Et ẽno alcanço perderõ mais de çem caualeyros as cabeças.

Yndo así Diomedes arrancado et suas cõpanas uençudas, chegou Monesteus, duc de Atenas, et vijnã cõ el mill caualeyros bem guisados. Et abayxarõ seus pendões, laurados a seus sinaes, que erã d'ouro et uerdes a bandas, et forõ ferir ẽnos del rrey Filomenis. Et d'ánbalas partes chamarõ seus apelidos, et ferírõse tã brauament que esto era hũa grã marauilla. Et alí fuj a presa et o torneo tã grand que nõ á õme que uoslo contar podese.

20: AMS Deyfebus. 21-31: RTC falta (rompido). 21: AMS e KMP boos. 23: RTF Philemenis... Edras...Eneas. 25: AMS boos...gisa; KMP boos. 26: AMS porla mañaa; KMP por la manaa. 27: ms. crũu. 30: AMS e KMP por. 32: RTC llego P. 33: RTC al rrey. 34: ms. uẽeriades. 35: ms. gopies; KMP gopies; AMS golpes; RTC fue y el t. 36: RTC finc. y que. 39: ms. õoutro; AMS agina. 41: ms. ãas; AMS agina. 42: KMP cõpañas. 43: AMS moytas sobre sinaes; RTC engade algo que non se le (faltan palabras en case tódalas liñas por estar cortado). 44: AMS e KMP boos. 45-46: RTC apressuraronlos. 46: AMS gisa. 47: ms. oũuerõ; KMP çinquo; RTC podria. 48: AMS cem. 49: KMP Menesteus. 50: AMS vijñã...gisados; KMP vijñã...ben. 52: RTC sus señales et f. 53: RTC fue la espessura tant grande et el t. tan brauo que...que lo. 54: ms. podese (fóra da liña). 55: RTC falta et inicial.

Et da outra parte chegou Polidamas por acorrer a Filomenis, et tãto que o ueu, [Monesteus] enbraçou o escudo, et tomou a lança a sobremão, et tã brauament o ferío que lle rronpeu a loriga, et falsoulle o canbax. Mais a ferida nõ fuj en dereyto que logo fora morto, pero que fuj malchagado. Et Polidames, cõmo estaua sanudo, fujo logo ferir per çima do escudo, tã de rrégeo que quebrantou a lança en el. Mais ao puxar que anbos fezerõ, Polidamas fuj en terra do caualo. Et o duc de Atenas [o] ouuera alí (a seer) morto ou preso, se nõ fora Filomenis, que lle acorreu moy bẽ. Et fezo daquela yda tã grã dãno ẽnos gregos, et fézolles golpes tã asinalados, que ben terría quen o uise que era caualeyro ardido et ualent.

Entretãto, Paris cõ suas conpañas cõb[a]tíase moy ferament cõ a caualaría de Londres. Et tiraua tã ferament que os mataua tres et tres. Et desí metía mão aa espada, et moytos deles paraua ataes que despois nõ tomauã armas, et moytos outros mataua et
Fol. 141r derribaua dos caualos. Et fezo tãto aquela uegada que, per força, // os enpuxou do canpo, matando et derribando muytos deles. Et, sen falla, os gregos perderã tãto que senpre ende ouuerã que ch[ã]ger senõ porlos de Atenas, que os acorrerõ moy bem. Mais enpero, ante y perderõ muyto. Et alí se começou outra uez o torneo, tã brauo et tã esquiuo et tã mortal que, en pouca d'ora, forõ mortos et malchagados mais de seteçentos caualeyros d'ánbaslas partes.

356

Cõmo el rrey Ayas matou a Paris et Paris a el

Hũa uez conta cõmo el rrey Ayas entrou desarmado ẽna batalla, senõ da espada. Et, sen falla, el fezo grã loucura. Et tódoslos que o uirõ o teuerõ por louco. Mays agora oyredes o que lle ende auẽo. El andaua ẽna batalla çercando as azes, et fazendo grã dãno ẽnos troyaos, que nihũ caualleyro nõ ya aas feridas cõmo el. Et metíase en muy grandes presas. Et el andaua en muy bõo caualo, muy fremoso et moy ligeyro et tal que en todo Greçia nõ auía mellor. Et tragía hũa cubertura de púrpura uermella et seus sinaes. Et moytas uezes fería en troyaos, tornãdo d'acá et d'alá et matando muytos deles.

56: ms. ueu enbraçou (AMS e KMP non corrixen; sen a corrección interprétase mal); RTC uio Menesteus embraço...lo fue ferir que. 57: RTC que le falso el escudo et le r. la l. et passole el...der. ca l. 58: ms. hai unha palabra riscada entre estaua e sanudo; AMS e KMP Polidamas; RTC pero fue... Polidamas. 59: ms. hai unha palabra riscada entre que e quebrantou; AMS e KMP por. 60-61: ms. At. ouuera ali a sẽer morto (AMS e KMP non corrixen); RTC At. lo ou. ally muerto. 61: KMP dezo; RTC sinon por. 62: RTC et daua golpes. 64: ms. cõbãtiase; AMS conbatiase; KMP cõnbatiã se; RTC combatiesse. 64-65: RTC e RTF Logres. 65: ms. tiraua (ua entreliñado)...ãa; RTC tres desi. 66: RTC p. tales. 67: AMS e KMP por; RTC puxo. 69: ms. oũuerã que chager; AMS chager; RTC llañer. 70: RTC pero.

Cap. 356. 1: RTC et P. mato a el. 2: AMS conta (a estoria) cõmo; RTC Ya uos conte commo. 3: RTC ueyan lo tenian ende por. 5: ms. ãas; AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC daño sobeio en t. ca ningun c. non fue y a las f. tant reziament commo...en las gr. 6: AMS e KMP boo; RTC en un cauallo...toda. 7: RTC unas coberturas...uerm. a ssus. 8: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC

Quando Paris aquisto ueu, que se el así auenturaua, por nihũa maneyra nõ llo [podo] sofrer. Et poso hũa seeta en seu arquo, et tendeu[o] o mais que podo, et tirou- 10
lle et deulle perlos costados, et pasoulos anbos de parte a parte perlo espinaço.

Et Ayas, quando se senteu malferido et entendeu que golpe era mortal, aguillou perla grã presa, per entre todos, tolleyto et fora de seu sen. Et ya dando golpes fortes et perigoosos adeante, et atreueuse sen pauor nihũ, en tal guisa que, en poucas d'oras, matou perlas suas mãos vijnt et dous dos da çidade. Et sobeiament deseiaua de se jũ- 15
tar cõ Paris, por se ujngar del, et andáuao buscando perla grã presa. Et tãto andou que toparõ densũu. Et el rrey Ayas lle falou primeyro, et djsolle así:

–Sen falla, dom Paris, uós me tirastes de longe et chagástesme de morte. Mais ia a çerca estades de mj̃, et seede bem çerto que, ante que eu moira, que ante a uosa alma seirá deste mũdo ante que a mĩa, ca eu quero que en toda guisa logo se a uosa meta ao 20
camjno. Et se me os dioses ajudam, uós nõ tiraredes mais d'arco, nẽ lançaredes mais saeta. Et aquí se partirá o uoso amor et o de Elẽna, ca muytos bõos caualeyros cõprarõ este amor carament. Et agora morreredes uós et eu.

Et pois esto ouuo dito, el rrey Ayas tomouo perlo braço muy rrégeament, ca era forte et ualente cõmo hũ jayám. Et tẽéndoo así, doulle muytos golpes da espada, en gui- 25
sa que lle fezo carament conprar sua morte. Et nũca Paris tãto podo fazer que lle da mão podese seyr. Et el rrey Aias o ferío da ponta da espada, et logo o fezo caer morto en terra. Et a espada ficou en el. Et así ficou morto Paris.

Fol. 141v Mais el rrey Aias ficou del tã malchagado que nõ // auía en el costado são, nẽ es-
pinaço, nẽ mão, nẽ pe, nẽ braço, nẽ cabeça, nẽ peyto, ca des[que] ome naçeu, nũca 30
assy fuj õme desfeyto, nẽ golpeado, nẽ fuj õme que o uise que nõ ficase espantado. Tomarõ entõçe el rrey Ayas suas conpanas et leuárõno aas tendas, todo desfeyto, pero uiuo. Et os de Mayne et os de Logres, que cõ el uẽerã, fazía por el grã doo, que nũca uistes mayor. Et quando ouuo de morrer, parteuse del a alma tã adur que esto era hũa

---

uez. aguijaua et feria...d. muchos. 9: RTC uio et commo se assi. 10: ms. llo sofrer...sẽeta...tendeu o mais (AMS non corrixe); RTC lo pudo soffrir...tendiolo lo mas. 11: AMS e KMP porlos...porlo; RTC passogelos a. de la otra p. por. 12: AMS que (o) golpe...agillou; KMP que (-o-) golpe; RTC q. el golpe. 13: AMS e KMP porla...por; RTC pr. et metiosse entre t. tollido et f. de seso; HT tollydo et f. de syso (reaparece en: se entre todos). 14: AMS gisa; KMP et a treueuse; RTC (e HT) et a trauiesso sin...poca de hora. 15: AMS e KMP por las; RTC m. por sus. 16: AMS porla; KMP por la... tãtou. 17: AMS densuu...diso lle; KMP d'ensuu; RTC de consouno...le dixo. 15-17: HT matou moy moytos dos troyanos et andando asi encontrouse cõ P. et desque top. de cõsũu el rrey. 18: KMP don; HT sen falla falta. 19: AMS morra; RTC ya çerca...que aunque yo; HT ja est. a ç. de mj̃ et agora sabede q. ajnda que eu. 20: AMS gisa; RTC mundo que...luego se meta (id. HT g. que l.). 21: HT nõ me tiraredes...lanç. de s.; RTC lanç. saeta. 22: .AMS elena...boos; KMP Elẽna (-que en mao ponto fuj nasçida-) ca m. boos; RTC Elena que en mal punto fue nasçida ca (id. HT s. aqui...moytos cau. despereçerã et conprarã). 23: HT et eu falta. 24: ms. oũuo; AMS e KMP porlo; RTC falta et inicial; HT p. que esto. 25: ms. tẽendõo; AMS ualent...teendoo...gisa; KMP teendoo; RTC g. con la esp. (id. HT e. de tal g.). 26: AMS mao; RTC pudo reboluer que (id. HT cõp. car.). 27: RTC firio en el rostro de la...caer en (id. HT sayr el). 28: RTC assi fue muerto; HT fic. asi em el et logo foy morto. 29: RTC (e HT) sano cost. 30: ms. des ome (AMS e KMP non corrixen); RTC esp. entero njn...desque; HT peytos ca desque. 31: RTC fue desfecho...njn era omne (id. HT e. et tom.). 32: ms. ãas; HT A. os seus et...todo asy espedaçado pero. 33: ms. dõo; AMS e KMP ueerã; HT pero nõ era ajnda morto et...os Logres...el tã grã. 34: ms. oũuo...ãalma; RTC part. del alma; HT n. virom

grã marauilla, que tal rráuea lle(s) cresçía que todoslos quiría rroer. Mays pois que lle tirarõ a saeta enpoçoada, logo aquela ora fuj morto.

357

Cõmo os troyaos forõ vẽcudos

Qvando os troyãos uirõ a Paris morto, logo forõ desconfortados, tãto que perderõ esforço et ardimento. Et Diomedes fezo soar hũ corno do jnfante, et acolleu a sy suas cõpañas, et apostou bem sua aaz. Et des oiemais paresçerá quanto profetizou Casandra et quanto ouuo prometido.

Quando aquisto uirõ os de Troya, tomarõ a Paris, et posérõno sobre hũ escudo, et leuárõno aa çidade. Et os gregos os apupauã et lles assoujauã fortement. Et yam pus eles matando quantos quiríã. Diomedes et Monesteus lles fezerõ uoluer as espádoas, ca en [b]a[l]de pro[uar]ía de estar y mais, eynda que quisesem. Et alí entrauã en tropel entropelados. Et tã grande era a presa ẽna entrada que mais de mill ficarõ y mortos trasla porta. Et os gregos entrarõ de cõsũu perla çidade, mãcando deles muytos quantos quirrã. ¿Que uos digo? Que os gregos ouuerõ en seu poder tãta da uila, quanto hũa besta podería seys uezes lançar hũa saeta. Et, sen falla, se os seus entonçe quiserã entrar, sabede que os troyãos nõnos poderã deytar fora da villa, nẽ enpuxar per força, por muyto que y fazer quisesem.

Mais auẽo así que o nõ poderõ sofrer, et seyrõse fora, et fórõse a suas tendas. Et car[a]ment ouuer[ã] de conprar a entrada que fezerã, se se mays deteuerã, ca os bõos bastardos tornarõ a eles, et fórõos ferir tã rrẽgeament que, m[a]o seu grado, os poserõ fora. Et matarõ et chagarõ muytos deles, et çarrarõ muy ben as portas, et ficarõ muy cansados et muy maltreytos.

Et Agamenõ fezo entõ muy ben guardar a tenda a dez mill caualeyros, et uelarõ

---

mays grãde...o. a morrer...tã duramẽte que. 35: RTC mar. ca tal r. le; HT mar. et sabede que...lle... todo lle o corpo começou a r. m. depois. 36: HT l. a esa ora.

Cap. 357. 1: AMS troyãos f. uençudos; KMP troya(-n-)os f. uẽçudos; RTC e HT c. tr. 2: AMS quando; HT m. a P. l. f. todos desc. et perd. 3: KMP de jnfante; RTC c. de eleffante et cogio; HT Leomedes...c. de elefante. 4: ms. ãaz; RTC et oymas; HT ap. moy bem. 5: ms. oũuo; KMP prometudo. 6: HT esto. 7: AMS assoujaua (corrixido na Fe de erratas por assouiauã); RTC et gr.; HT sibrauã. 8: RTC empos...quer. mas D. et Menesteus duc de Atenas les f. boluer esp. (HT Monesteus...v. as e.). 9: ms. ca en uerdade prometiã de (AMS e KMP non corrixen); RTC ca en balde prouarian de...et assi entr. entrop. (HT quis. et tã). 10-11: HT entr. da porta que mays...mortos do entrepelar dos caualos et os. 11: AMS consuu porla ç. matando; KMP cõ-suu por la ç. matando; RTC (e HT) matando d. quantos. 12: RTC querian...digo ca os; HT queriã eu vos...aviã. 13: KMP b(-a-)esta; RTC una buena ballesta...uezes tirar et...si est. los s. con ellos quis.; HT h. bõa b. p. tirar en s. vezes et sen dulta se os caualeyros seus. 14: AMS e KMP por; RTC njn los emp. (id. HT podiã). 16: RTC et tornaronse a las t. (id. HT mays acontesçeu...t. ca c.). 17: ms. carmt oũuerõ; AMS e KMP carament ouuerõ...boos; RTC caramente ouieran...se y mas (HT c. aquela entrada...se mays). 18: ms. mão; AMS mão; KMP mao; HT forõ ferirlos tã fortemẽte q. a mao. 19: AMS bem; RTC (e HT) dellos muchos...b. sus p. 21: RTC g. la entrada de la puerta a d. m. c. griegos a que lo man-

toda aquela noyte. Et así ficarõ troyaos çercados entre seus muros, pero eynda alí seguros nõ estauã, mays erã tam coytados et tã despagados de si que mais nõ podería, ca sobejament aujã rreçebudo grã dãno. Et mãdarõ uelar aquela noyte mill caualeyros ardidos et preçados. //

358

Fol. 142r

Cõmo Paris fuy soterrado et do doo que por el fezerõ

(E) conta a estoria que Paris fuj soterrado ẽno tenplo de Juno, tã honrradament que nũca o mais fuj fillo de rrey, ca alí forõ ajuntados tódoslos arçibispos et bispos et abbades et toda a clerizía de sua lee por fazer sobr'el seus ofiçios et dizer suas orações. Et o doo que sobr'el fazía troyaos era hũa grã marauilla de contar.

Et el rrey Príamos, seu padre, auía del tã grã coyta et fazía por el tã grã doo que mayor nõ podía. Mays ẽno mũdo nõ uiue quen podese contar a rrayua et a coyta et o pesar da rreyna, sua madre, ca torçía as mãos, et amorteçíase moytas uezes, et quiriase leyxar morrer cõ pesar, et o coraçõ se lle quiría partir, et braadaua et daua tã grandes uozes que esto era hũa grã marauilla. Et quen a ujá ben podería dizer que ela fazía doo de madre.

Demays, Polidamas et Eneas et tódoslos outros da çidade et estrayos erã tã coytados et fazía tã grã doo que nõ á ome que o cõtar podese. Et diz o conto que, desque a çidade fuj çercada, nũca sobre caualeyro fuj feyto tã grã doo, pero que muytos forõ y mortos.

359

Cõmo Elena fazía doo por Paris

Elena fazía tã grã doo que nõ á ome que o contar podese, et quenquer que a uise bem entendería que o seu doo et a sua coyta que pasaua os outros todos, ca ela changía ameúde seu pesar et sua proeza et sua beldade et seu ualer, dizendo así:

---

do fazer et (HT est. g. moy bem a...gregos et). 22: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os. 23: HT atam c. et mays despagados...podiã. 24: AMS e KMP sobeiament; HT d. et perda et m.

Cap. 358. 1: ms. dõo (id. 5, 6, 11, 13, 14); KMP per; HT do grande doo...faziam. 2: AMS e KMP non poñen E; HT atam (falta en RTC e HT e inicial). 3: HT o. cõmo nũca foy. 4: ms. lee; HT l. para f. del seus sacrificios et suas. 5: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC (e HT) troy. era tant marauilloso et tan grande que esto seria una. 6: HT a. por el tã...fazia tã. 7: RTC podria...ujue omne que cont. pud. la; HT poderia et nõ ha õme e. m. que c. pod. a. 7-8: HT coyta que por el avia a rreyña. 8: HT esmoriçia. 9: ms. brãadaua; RTC (e HT) pes. ca el c. 10: RTC uiesse; HT vise b. podia. 12-13: HT çid. estr. eram moy tristes et f. 14: RTC (e HT) nunca por un solo cau.

Cap. 359. 1: ms. dõo (id. 2, 3); JC dóó por P. (só); HT do doo que f. E. por. 2: RTC q. contar p. la meatad et; HT doo por Paris que...q. c. pod. a coyta et. 3: RTC coyta pass. los o. pesares t.; HT seu dolor et o seu pesar p. todos los o. pesares et dolores ca. 4: AMS ualor; JC valor; RTC

–Meu señor et meu amigo Paris, pois uos eu pergo, ia, mentre eu uiua, a mĩa uida será en choro et en lágrimas. Et nõ farey sen rrazõ, que, pois que uos eu uj, mais uos amey que mj̃ meesma. Et nõ pode seer que eu mais viua despois uosa morte; ca, se o eu fezese, sería mais aleyuosa et mays desleal que nũca ẽno mũdo nasçeu. Et a morte me fará grã torto, se me depús uós leyxar uiuer día nẽ ora. ¡Ay, morte! Eu te rrogo cõmo amiga que me nõ leyxes mays viuer sobre terra et fazerme ás en esto grã bem et grã piadade. Et nũca mais ia Deus queira que por outra moller aueña o que por mj̃ auẽo. Et por mj̃ son mortos muytos rreys et moytos duques et moytos prinçipes honrrados. ¡Mizquina, en que ora naçí! ¡Deus, que desauenturada fuj aquela ora et que naçença tã perigoosa naçeu a meu padre et a mĩa madre, que así o mũdo por mj̃ he destroído et hermo! ¡Ay, Deus, que maauentura uẽo ao mũdo quando eu naçí sobre terra! Ca aquel día lançou Deus ẽno mũdo praga et guerra mortal, ca senpre o mũdo uiuera en prazer et en goyo et en paz se eu naçuda nõ fora. Mais aos dioses praza que tal moller nõ viua
Fol. 142v ẽno // mũdo. ¡Ay, quanta rrica dõna et de grã guisa ficou por mj̃ ueúua et desanparada! ¡Ay, quanta donzela por mj̃ ficou órfãa et en coyta et en doo! ¡Ay, quantos bõos caualeyros et omes de grã guisa et outras muytas cõpanas son por mj̃ desanparadas et ia mais por mj̃ uiuerã en grã tristeza! Et ben sey que por mj̃ nũca se fará bõa oraçõ, mays moytas maldições serã tornadas sobre mj̃ dos que son naçidos et an por naçer. Et, sen falla, nõ serã sen rrazõ. Sobeiament me pesa porque naçí, ca ia mays de mil moyos de sange de bõos caualeyros son ia uertudos por mj̃. Por ende ben sey que nũca me beeyzerã, ca nũca fuj cousa por que tãto mal ao mũdo uẽese cõmo por mj̃. Et, par Deus, (el) rrey Príamo, muyto errado es porque me nõ matas, ca por mj̃ es cofundudo et ás perdudo teu rreyno. Et por mj̃ lle uẽo esta guerra en que á perdudos seus fillos et seus parentes et seus caualeyros et suas cõpañas. Et por mj̃ iaz asy çercado et desonrrado et coytado. Et por mj̃ perdeu sua nobleza et sua rrequeza. Et por mj̃ lle uẽo este mal. Et, se dereyto

---

a men. su proeza...su ualor; HT am. sua pr. et lealdade et diz. 5: RTC perdy; HT señor moy amado que en mao dia eu nasçi que uos oje perdy en quanto eu vjuer. 6: ms. pois que (que entreliñado); JC vi; RTC r. ca pues; HT ch. et en pesar et en...rr. ca despoys. 7: ms. mẽesma...sẽer; JC mĩ; RTC (e HT) que a mj...yo biua desp. de u. 8: RTC (e HT) s. la mas a. et la mas. 9: RTC (e HT) despues dexa beuir. 10: JC como; RTC en ello (id. HT c. a amyga). 11: JC mĩ; HT nũca ja D. querra...veña...[mj] acõtesçeu. 12: JC mĩ...principes; RTC (e HT) a. ca por. 13: JC desventurada fui; RTC que hora des. f. aq. et. 12-13: HT ora tã des. naçi. Catiua, que maa nasç. a mjña foy et tã pel. Ay D., que mellor fora a m. p. nũca eu seer nada et a m. m. que nũca viese viua a este mũdo que asi por mj̃. 14: ms. perigõosa; JC mĩ. 15: ms. mãa uent.; RTC mundo aquel dia que yo (id. HT o Deus). 16: AMS sempre. 16-17: HT plaz. et en alegria et en paz. 17: AMS en prez se; KMP viua (-mays-) ẽno; RTC ujua mas en el (id. HT m. aplaza aos d.). 18: ms. ueũua; JC donna...gisa...mĩ; AMS gisa; RTC por mj finco; HT dona por mj̃ fic. 19: ms. dõo; JC mĩ f. orfáá...bóós; AMS e KMP orfaa...boos; RTC dolor; HT orf. et sen padre et en grã dolor. 20: AMS õmes...gisa...moytas; JC omens...gisa...cõpañas...mĩ; HT cau. et de alto lugar et outras...por mj̃ son d. et por; RTC por mj son. 21: JC mĩ...mĩ; RTC nunca faran; HT v. senpre en pesar et en tristura et...et n. f. por mj̃ nẽgua bõa. 22: JC mĩ; HT et dos que am de nasçer et esto nõ. 23: AMS mill; JC sobeiamente...mile; RTC sera; HT sera s. r. et moyto me...ca mays. 24: JC mĩ...bẽeyzerã; AMS e KMP boos; RTC q. ninguno n. me bendizira (id. HT mj̃ et por esto ben). 25: JC fui...como por mĩ; AMS e KMP ueese. 25-26: RTC D. mal err. es el r. P. porque; HT D. moy mal faz el r. P. porque. 26: JC moyto...mĩ; RTC mata...es conf. et ha p.; HT mata...he c. et a p. 27: JC mĩ; AMS e KMP gerra; RTC (e HT) p. su rregno...que perdio. 28: JC mĩ...cercado; RTC yace aqui çerc.; HT et moytos caualeyros...jazẽ aqui çercados et desonrrados et coytados. 29: JC mĩ...mĩ. 30: AMS e KMP por; JC devia...mille; RTC tengo que;

fezese, el me deuía espedaçar per mill lugares, et eynda por esto teño eu que nõ sería 30
vingado. Et uós, rreyna Ecuba, ¿que coydades a fazer? Ca ia de mĩ nũca seriades uingada, ca per mĩ perdestes os uosos fillos, que erã muyto ardidos et muy louçãos et moyto ensinados, que ẽno mũdo nõ auía caualeyros mellores, nẽ mais preçados, nẽ mais grãados, nẽ de mellor talente, ca eles erã omildosos contra os amigos et en todo mellor dos mellores. Por ende, rreyna, señora, guisade cõmo oie este día seia a mĩa morte, a mays 35
esquiua et a mays estraya et mais crua que nũca outra dona morreu, et tomade agora uingança por uosos fillos, ca nõ he dereyto nẽ rrazõ, poys eles por mĩ morrerõ, que oiemays eu viua. Et m[ã]dádeme espedaçar en peças, et faredes grã dereyto et grã rrazõ, ca nũca uj nihũ õme nẽ moller que se nõ sentise do seu dãno et do seu mal senõ esta. ¡Ay, Deus, que gente tã piadosa! ¿Et por que nõ vijndes agora desfazer esta que en m[a]o 40
día fuj nada et tomar dela vingança? Ca todo quanto mal auedes rreçebudo, todo o por mĩ rreçebestes. Et agora sodes piadosa contra aquela que uos fuj sen piadade. Et uós, donas et donzelas, que sodes por mĩ mizquinas et desanparadas, que por mĩ perdestes alegría et bẽ quantas sodes en esta rrica çidade, sequer uós me vijnde matar, ca en negro día me uistes. Os dioses outrosí fazẽ sen rrazõ, ca nõ deuía a consentir nẽ sofrer que so- 45
bre terra uiuese a cousa por que tãto mal auẽo. Et o mal et o quebranto ẽno meu corpo deuera a seer, ca nõ en outro. Et se así fora, muy grã proueyto uẽera aos troyaos, et senpre uiuerã en goyo et en plazer. ¡Ay, meu amor bõo, dom Paris! Eu uos rrogo et uos
Fol. 143r peço, porlo amor que de uós sempre oyue, // que nõ seiades contra mĩ de m[a]o senbrant, ca nũca o fostes, et que queirades que a mĩa alma uaa cõ a uosa. Et farédesme en elo 50
grã prazer. ¡Ay, meu amigo bõo! Eu sõo aquela que por uós he sandía, ca nũca despois que uos eu uj quiie al senõ uós. Et eu sõo aquela que por uós ey perdudo preço et ualor. Et nũca uos fige torto, nẽ quige a outro bem senõ a uós. Et eu sõo aquela que nõ

HT esto nõ eu entẽdo q. nõ seriades de mĩ v. 31: KMP ia (-mays-) de; JC mĩ; RTC c. faz. ca ya mas de...seredes; HT ja mays n. de mĩ poderiades seer v. 32: KMP por...et muyto; AMS por; JC mĩ; RTC u. aunque querades ca. 33: JC gráádos; AMS e KMP graados; HT (e RTC) ens. ca e. 34: KMP talante; RTC amigos et orgullosos et fuertes contra los enemigos et en t. bien meiores d. (id. HT om. para os seus am.) (KMP engade isto). 35: AMS gisade; JC gisade como; RTC mei. et iamas nunca dueña tales fijos ouo commo uos njn aura en quanto el mundo durare. Por e. rr. madre s. g. de c. oy en este (HT et n. foy dona que t. f. ouvese...señ. fazede c. oje este) (KMP engade isto). 36: HT est. et m. esq. et m. cruel. 37: JC mĩ; RTC (e HT) razon que pues. 38: ms. madademe; AMS mandademe; JC mãdade me; RTC (e HT) que yo mas ujua. 39: JC vi n. omẽ; RTC r. et nunca uj gente que...sint. njn doliesse de ssu mal; HT rr. eu nũca vy gente q. se de ssi nõ doese et do s. mal. 40: ms. mão; AMS mão; KMP mao; JC viindes...mão; HT ag. a matar et desf. 41: ms. todõo; AMS vinganza; KMP todo por; JC fui; RTC naçida; HT nasçida et vĩjde t. de mĩ vengãça...mal et desonrra a. 41-42: RTC (e HT) reç. por mj lo r. 42: JC mĩ...fui; RTC (e HT) piadosos...uos es sin. 43: JC mĩ...mĩ; RTC e HT des. ca por. 44: JC viinde; HT ben todas quantas...esta çid. 45: RTC (e HT) deu. cons. 46: RTC (e HT) mal ueno. 47: ms. sẽer; JC vééra aos Troyãos; AMS ueera aos troyãos; KMP ueera aos troya(-n-)os; RTC deu. seer...a tr.; HT deuja seer...fose...pr. averiã tr. 48: AMS e KMP boo; JC bóó; RTC mj amigo bueno (id. HT viueriã em p. et alegria. Ay). 49: ms. mão; AMS mão; KMP mao; JC senpre...mĩ de mão; RTC que uos; HT que senpre cõvosco oyue q. me leuedes por cõpaneyra et nõ vos pese comygo ca. 50: ms. uãa; JC amĩ a alma; RTC fazer me hedes (id. HT o fezestes et queyr.). 51: JC bóó eu sóó; AMS e KMP boo eu soo; HT ca desp. 52: AMS e KMP soo; JC vi quije...sóó; RTC s. a uos...prez; HT vy nõ quige al s. a vos...vos a perd. 53: AMS e KMP soo; JC sóó; RTC et que nunca...a otra cosa b. si a uos non et (HT quige o. c. senõ a vos meu

[ey] deseio de outra cousa, nẽ cobijço outra cousa, nẽ ia mais auerey cõforto nẽ bem. Et eu sõo aquela que nũca pensey uilanía contra uós, nẽ cobijço outra cousa, senõ que a mĩa alma uaa cõ a uosa. Et por ende rrogo aa morte que lle praza de a enuiar pus ela moy çedo, ca os meus deseios estes son. ¡Ay, morte! Por Deus, nõ me tardes et segerey o meu muy leal amigo, ca ia moyto tardey et fige mal et torto. ¡Ay, meu amigo bõo et leal! Asperádeme ata que eu posa chegar a uós, et beixaruos ey o rrostro et a boca, et desí yrm'ey cõuosco, se poder. Et bẽ çerta sõo que poderey, se me a morte nõ fezer torto, ca ia nõ sinto en mĩ sinal nihũ cõmo eu posa uiuer, pois que uós nõ uiuedes.

Pois esto diso, Elena chegouse a el et amorteçeuse, que po[uco] nẽ mays nõ suspiraua, nẽ saÿa dela bafo. Desí leuárõna d'alí por morta, et deytárõna en hũ leyto. Et moytas uezes acordaua, et tornaua sua fala, et quiríase leuãtar, et queía amorteçida. Et muytas uezes se fazía leuar hu iazía o corpo de Paris por fazer seu doo, et nõ sabía que fezese, nẽ que cõsello prendese de si. Et muytas uezes o tomaua en seus braços et queía cõ el. ¿Que uos digo? Sabed[e] que tã grã doo fazía et chanto tã doorido que nũca y esteuo moller nẽ ome a que chorar nõ fezese moytas uezes. Et esta door et esta coyta lle durou toda a noyte.

360

Da sepultura de Paris

Outro día fezo logo el rrey Príamo fazer hũa moy noble et muy rrica capela aa honrra de Minerua, ẽno tenplo de Juno. Et mãdou que fezesen y a Paris hũ moymento en que jouuese. Et en aquel lugar auía hũ conuento de gente santa, que y moraua, que lle cantaría suas oras et oraría por el. Et el rrey auía en seu thesouro hũ moymento dũ jaspe uerde gotado, moy noble et muy fremoso et de grã preço. Et tíñao guardado pera si, mais eu creo que en outra parte será o seu enterramento, se el en poder for dos gregos. Desí mandou fazer quatro leões d'ouro, deytados en formas muy fremosas et muy bẽ

---

señor et amygo moy amado et). 54: ms. nõ deseio (JC, AMS e KMP non corrixen)...cobijço; JC cobiiço; RTC non he desseo de o. c. njn nunca iamas (id. HT av. plazer nẽ ben nẽ c. et). 55: ms. cobijço; JC sóo...cobiiço; AMS e KMP soo. 56: ms. uãa; RTC empos; HT aplaza. 57: ms. segerey (rey entreliñado); HT son estes ay Deus...tardes cõ a morte et. 58: AMS e KMP boo; JC muyto... bóo; RTC mucho tardo; HT ja me tarda moyto et fezo mal ay. 58-59: HT am. moy leal et b. 60: JC yrmeey; AMS e KMP soo; HT sõo que morreria logo se...fezese. 61: JC mĩ...como; RTC pues uos (id. HT nẽgũ synal por que eu). 62: ms. que poys nẽ (JC, AMS e KMP non corrixen); RTC que poco njn; HT et depoys q. E. e. ouvo ditochegouse...esmoresçeu en tal maneyra q. pouco nẽ moyto. 63: AMS sayia; RTC della fuelgo; HT d. folgo et leu. 64: JC queria se; KMP leu. (-et-) queia; RTC (e HT) tornauale. 65: ms. dõo; RTC cuerpo por; HT leuar aly onde o c. jaz. por. 66: HT cons. tomase por sy...t. ẽnos br. 67: ms. sabed...dõo...dõorido; AMS sabed; RTC tant fuerte duelo f. et el llanto (HT direy...et ch.). 68: ms. dõor; RTC este duelo et (id. HT õme nẽ moller). 69: HT t. aquela n. que nũca mays dormyo.

Cap. 360. 2: RTC a onrra (id. HT en o. d. mãdou l.). 3: ms. en que (que entreliñado). 4: RTC yog. ca en (id. HT moravã). 7: RTC yo cuydo q. otra...si el poder; HT eu penso que...sera o moymẽto se o poder. 8: KMP d'ouro (-ygoaes-) deytados...ben; RTC oro yguales echados...fermosos

obradas, et mãdoos poer ante o altar de Minerua. Et sobre aqueles leões mãdou poer o moymento. Et mandou que metessem dentro o corpo de Paris et que fose ante ben ongido et bẽ mirrado. Et o moymento era tã rrico et tã fremoso que nũca fillo de rrey jouuo en mellor.

Fol. 143v El rrey // Príamus, seu padre, lle meteu ẽno dedo hũ anel d'ouro muy preçado, et pósolle ẽna sua cabeça a sua coroa muy noble et muy rrica. Et alçou as maos et beeyzeulle a alma. Et desí poserõ sóbrelo moymento hũa canpãa dũa pedra muy noble et muy preçada, a que dizía joytamia. Et esta pedra he mays noble et mais preçada que ónichel nẽ calçedonia. Et os mellores maestres que poderõ achar fezerõ hũ betume de sange d[e] dragóm et sarrarõ cõ el o moymẽto.

Et nihũ ome nõ uos podería contar o doo que aquel día fezerõ troyãos et sobre todos Elẽna, ca ela fezo tãto aquel día por que tódoslos troyaos a amarõ et a honrrarõ ende mais. Et des alí a rreyna a quiso guardar bẽ a marauilla. Et tãto a preçaua el rrey et a rreyna, et tãto a amauã, que a tinã en lugar do fillo. Et ia entendía que por nihũa maneyra nõ quirría seu mal nẽ sua desonrra, et en tódaslas cousas cobijçauã sua prol et sua honrra muyto sobeio a marauilla.

361

Cõmo os troyãos nõ quiserõ yr aa batalla et cõmo tijnã bem bastida sua çidade

[I]a avedes oydo cõmo os troiãos se ençarrarõ ena uila et cõmo mãdarõ bem sarrar(õ) suas portas. Et nõ quirã seyr aa batalla. Outrosí cõmo os gregos poserõ guardas sóbrelas portas. Agora quero que sabeades cõmo os troyaos tijnã bem guardada sua uilla. Et dizeruos ey cõmo. Elles tijnã a uila muy forte et os muros dela muy fortes, et

---

(HT formas moy bem). 9: ms. mãdõos (logo está punteado fazer); RTC (e HT) obrados. 10: HT dentro en el corpo...a. moy bem. 11-12: HT nũca foy f. de rr. que jouvese. 12: ms. joũuo. 13: RTC et el...oro muy bueno et muy (HT m. vn a. de o. ẽno d. et era moy). 14: AMS rrica. El alçou; KMP ma(-n-)os; RTC en su; HT ẽna cabeça...noble et moy preçada et alçou. 15: AMS e KMP canpaa; RTC alma desi. 16: RTC dizen ioytomia...es mas fermosa et m. pr.; RTC egetaine. 15-16: HT pedra moy n. et moy pr. que on. 17: RTC q. fallar pod.; HT calç. nõ seriã tã nobles et buscarõ os m. m. q. ach. pod. 18: ms. dadragom (AMS e KMP non corrixen); RTC (e HT) de dragon. 19: ms. dõo; RTC falta et inicial. 20: ms. ãamarõ; AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC onrr. por ende; HT dia que todos quantos avia ẽna çidade de Troya a a. et o. moyto mas por ende et. 21: KMP preçaua(-n-); RTC mas. Desde...quiso grand bien...preçiaua. 21-22: HT ende et desde...rr. lle quiria tam grã bem que mays nõ podia et t. a amaua q. era grã mar. em tanto que a tyña en. 22: AMS e KMP tiñã; RTC l. de fija et bien ent. q. ya por (HT que por). 23: ms. cobijçauã; RTC des. mas en...cobdiçiaua ...et toda su (HT queria...codiçara...et onrra). 24: RTC onrra et que iamas non amaria bien njn onrra de ssus enemigos et por esso la amauan m. a mar. (HT esso amauana m. aa m.).

Cap. 361. 1: AMS e KMP tijñã; RTC c. troy. non q. salir; HT q. seyr. 2: AMS cidade; RTC bastesçida. 1-2: HT et...çid. falta. 3: ms. aavedes; AMS Havedes...ẽna; KMP Aauedes; RTC ya auedes o. de c. se los t. enç.; HT Ia a. o. de cõmo...et de c. 2-3: ms. sarrarõ; RTC çerrar sus; HT m. çarrar moy bem suas. 4: RTC b. et otr. de commo...guarda (o. en cõmo...gardas). 5: AMS troyãos tijñã; KMP troya(-n-)os tijñã. 5-6: HT t. sua v. moy bem g. et. 6: AMS e KMP tijñã; RTC f.

nõ de tápea, ante erã de mármor jalne et negra et uermella et uis. Et luzía moy bẽ quando o sol fería en ela. Et estauã moy bẽ bastiçidos de quanto mester auía, que lles nõ faleçía nada, ca tĩjnã y moytas beestas de torno, et outras moytas de pe, et delas de corno, et delas de nérueos. Et a[s] saetas muy fortes et moyto agudas et bẽ enpenadas. Et as torres do muro estauã bem carregadas de dardos et de p[a]os agudos, metudos en ferros, et de pedras et doutros engeños, tãtos et de tãtas maneyras que esto era hũa grã marauilla. Demays auía ẽna çidade muy boa mãçebía pera defenderla moy bẽ. Et erã taes que auerían grã sabor de o fazer, sen rrogo et sen ameaça. Et os gregos solament nõ prouarã de conbater os muros, nẽ lles d[e]ram uagar pera elo.

Mais os da cidade bem seguros estauã en sua uila, ca ẽnos muros estauã as torres et os cubetes muyto altos et muyto espesos. Et os portaes erã fortes, et as entradas auesas, et as saeteyras moytas, et as arquetas moytas et de moytas guisas et per çima dos andá-
Fol. 144r meos. Et, demais, as cárcauas erã muyto altas, // et as baruaschãas erã bem lauradas et tã apostas que, cõ muy pouca defensa que ouuesẽ, (et) moy pouca cõpaña se podería defender dentro tã bem que ata mill ãnos nõ temerían hoste que os çercados teuese, mayorment que ena çidade auía muytos bõos caualeyros que a defendiã muy bem.

Pero, cõ todo esto, el rrey Agamenõ mandou armar todas suas cõpanas, et deuisou suas azes, et enujou dizer aos da çidade que lle desen batalla. Mais el rrey Príamo nõ quiso que alá seysem, nẽ tomasen armas, ata que ouuesem esforço ou ajuda dalgũa parte, que podesem sofrer o canpo et os fezesem acoller en suas tẽdas. Et esta fuj a rrazõ por que lles aquel día nõ derõ batalla. Pero sabede que ata aquel día nũca os troyaos cõ ela faleçerõ.

362

Agora leixa o cõto a falar desto por devisar o mũdo et as prouĩcias del

Em esta parte diz o conto que o grã mar que çerqua tódoslos outros (outros) mares

---

ca los m. d. eran muy f. et mucho altos et non (HT forte os). 7: RTC ialde...iuzian (id. HT negro et vermello). 8: RTC (e HT) en ellos. 9: AMS tijñã...corno; KMP tijñã; RTC pie dellas; HT outras de pee et de. 10: ms. asaetas (AMS non corrixe); RTC neruio et las...et mucho empeñoladas; HT neruo et as s. m. ag. et moy f. et moy bem enpenoladas. 11: ms. pãos (así en AMS e KMP); RTC (e HT) de los muros. 12: KMP este; HT et moytas pedras et outros...era grande. 13: AMS mancebia; HT m. et d. que e. villa et çid. avia moyta bõa et noble m. 14: RTC auyan...f. assi sin...am. de njnguno. Los g. aun solmente; HT aviam g. s. delo et de...rr. et sem peyto et sem mãdado nẽ am. de nẽgũ et os g. ajnda tã sol. 15: ms. daram (AMS e KMP non corrixen); KMP prouarõ; RTC dieran; HT deram. 16: AMS e KMP çidade; HT çid. seguros...v. porque e. 18: AMS gisas et por; KMP por; RTC e HT guisas por. 19: AMS e KMP baruas chaas; RTC e. muy fondas et las b. tan bien (HT altas et moy f.). 20: ms. apostas que (que entreliñado)...oũuesẽ; RTC tan bien apostadas...ou. muy (id. HT cõ pouca). 21: HT temyã seer entrados aynda que os ç. teuesem. 22: AMS boos. 23: RTC esso. 25: ms. oũuesem; RTC que estonçe alla; HT s. estonçe nẽ lles leyxou tomar. 26: RTC parte por que p. soffrirlos en el c. o los f. ac. a ssus; HT p. por tal que os p. s. ẽno c. et...a. a suas. 27: RTC b. mas sab. (id. HT dia que n.). 27-28: KMP troya(-n-)os.

Cap. 362. 1: KMP prouĩçias; RTC c. de f.; HT por rrazõ de dev. todo o m. (et...del falta). 2: AMS en...cerqua t. outros mares; KMP en; HT mar çerca. 3: AMS aCiano; RTC Oçeano; HT en

et tódaslas terras en derredor que he chamado Açiano. Et diz o conto que o mũdo he partido en quatro partes: Ourient, Ouçident, Meridies, Septentriõ. Et así cada hũa destas partes ha seu n[o]me. Et a terra toda está en medio.

Et auẽo así que en Rroma ouuo hũ enperador que diserõ Jullio Çésar. Este enperador fuj señor de todo o mũdo, et fuj moyto entendudo et muy sabedor, et fezo scriuir tódaslas terras et tódaslas comarquas que son so o çeo, en tal maneyra que nõ fuj serra, nẽ prouinçia, nẽ rrío, nẽ cõmarqua que nõ fezese scriuir, et quanta jent auía eno mundo, preto et longe, por tal que despois nõ se podese oluidar. Et aqueles a que o mandou fazer andaron en esta demãda tri(i)jnta et dous ãnos, et leuarõ muy grand afám en fazer aquisto. Et nõ era sem rrazõ, ca, sen falla, grã cousa fuj de traballar nihũ õme de tã grã feyto cõmo este.

Et pois que o mũdo ouuerõ todo çercado, scriuirõ et acharõ que erã xxxij mares ẽno mũdo et nõ mais. Et diserõ que aujá y mais çinquoenta et dous rríos caudaes. Despois desto diserõ que aujá y çinquoenta jnsoas que erã nomeadas et nõ mais, nẽ du njhũa naçese. Desí poserõ quoreenta serras prinçipaes, pero ben diserõ que outros muytos montes et sserras y aujá, mais que nõ erã prinçipaes. Despois desto diserõ que acharã sesaenta prouĩçias et nõ mais, pero que longo tenpo as andarõ buscando.

Diserõ outrosí, quero que sabeades, cõmo a terra he posta et diuisada. Sabed[e] que a terra está entre o mar et o çeo, cõmo uos eu ia dixe. Et son quatro diuisões, cõ-
Fol. 144v mo // de suso ey contado. Mais outra diuisón á y et direyuos en qual: a terra he partida en tres partes. Et a hũa parte he chamada Asia, et a outra parte dizẽ Europa, et á terçeyra poserõ nome Áffrica. Mays sabede que estas tres partes nõ son todas jguaes. Et dizeruos ey por qual rrazõ.

Sabede que todo Ourient et o meo de Meridia et todo o meo de Septentriõ son d'Asia tã solament, et as outras partes son partidas cõmo uos deuisarey. O meo de Septentriõ et o meo d'Ouçident son de Europa soa et nõ mays. África soa tẽ o meo d'Ouçident et o meo de Meridia, et nõ tẽ mays. Et por aquesta partiçõ tal nõ son yguaes partidas, ca tẽ Asia a meatade da terra et Europa et África tẽ a outra (parte a) meatade. Mais eynda estas anbas nõ son jguaes en suas partições. Et dizeruos ey cõmo.

---

rredor o qual mar a nome Ouçiao. 4: AMS oucident. 5: ms. nõme; HT et toda hũa a t. a seu nome et esta. 6: ms. oũuo; HT acontesçeu...enp. a que. 7: HT enp. era et foy. 7-8: RTC fizo çercar t. las t. et t. las prouinçias que; HT sab. et enviou seus caualeyros que fosem per t. partes et provinçias q. som su ẽno mũdo su o. 9: RTC e HT quantas gentes. 10: KMP mũdo perto; RTC m. çerca et...olu. aq.; HT m. açerca et alonge...podesem o. aq. 11: AMS e KMP trijnta. 12: RTC en buscar aquesto... trabaiarse; HT em buscar esto...sem dulta...de se tr. 13: HT este se traballou. 14: RTC todo ou.; HT depoys q. t. o m. ouv. ç. et andado escr. 15: RTC mas desi aun pusieron mas q. a. y L^{a}VJ r. cabd. pero bien dixieron que otras aguas muchas et otros rrios grandes auya y mas que non eran cabdales despues (id. HT pos. que...et moytos rrios). 16: KMP no eadas; RTC y sessaenta ins.; HT avia seseẽta yslas...nẽ donde n. 17: ms. quorẽenta; HT n. cousa nõ nasçe. 17-18: HT outros mõtes. 18: HT avya y. 19: ms. pero (o mal feito, case e); HT andarã. 20: ms. sabed (AMS non corrixe); RTC desi otrossy; HT et outrosy...as terras som postas et deuysadas. 21: RTC t. toda esta entre el mar Oçeano commo; HT as terras todas estam e. o mar Ouçiaão c. vos ja. 22: ms. direyuos en (parece en); KMP direy uos ey qual; RTC deziruos he qual; HT c. vos ja de s. ey c. et mays...dizervos qual. 23: KMP outra dizẽ E. et a a terç.; RTC A. a la...E. a la t.; HT partes a...et aa outra...E. aa t. 25: HT ey cõmo et por qual. 26: KMP Meridie; RTC Meridie; HT meridies. 27: HT et as partes. 28: AMS doucident. 29: RTC Meridie; HT meridies...esta. 29-30: HT part. yg. 30: RTC tiene la

Europa he iaquanto mais pequena que África, pero anbas tẽen a meatade, segũdo que eu acho perlo outor, ca está así partidas per hũ grã mar a que dizẽ Medioterráneo, que se partío do grã mar Açiano, [que] çerqua toda a terra. Et seyo fora perlas terras et parteuas, cada hũa en sua parte. Mays pero nõ as parteu a dereyto. Et chámãlle a este mar o mar Estreyto, et sal d'Ouçidente et uay contra Ouriente, ata a meatade da terra.

Da outra parte sal hũ rrío a que dizẽ Tanges, que he hũa das grandes ágoas que á ẽno mũdo, et sal de çima de hũa serra, que he ẽno Septentriõ, et uayse meter en aquel mar Estreyto. Nillios, que he outrosy outra ágoa doçe das mayores que ẽno mũdo á, (et) sal da alteza dũa grã serra, que he ẽno Meridie, et uayse ajuntar cõ Tanges en aquel mar Estreyto. Et así porla vijnda destes rríos anbos et daquel mar Estreyto he partida en tres partes, ca nõ por outro monte, nẽ per outra serra. Et se bem catardes esta rroda, bem uos mostrará ende a uerdade.

363

Capítolo de quantos som os póboos do mũdo.
Contra quaes partes he a terra despobrada.

Os mesageyros de Julio Çéssar, de que a estoria conta de suso, acharõ ẽna partida da terra que he pobrada de çento et vijnt póboos de senllas guisas, ca outras partidas á y das terras que nõ son pobradas, ca se partirõ do mar que he contra aquela parte du está a estrela do mar a que dizẽ eleyson moytas terras que nõ forõ pobradas, nẽ son, nẽ o forõ nũca, nẽ será, ca tã grãde he alí o frío et tã mortal que nõ á ẽno mũdo cousa que alí podese uiuer, nẽ pode y naçer nẽ creçer erua, nẽ áruor, nẽ outra cousa. Et esto he porque aquela terra he moyto alongada do sol, ca nõ pode del rreçeber caentura.

Outra parte y á que está contra o mar et Meridie et he outrosy despobrada. Et a

---

o. meatad; HT terra E. et A. teem a meat. 32: AMS e KMP teen. 33: AMS e KMP porlo...por; RTC auctor; HT acho escripto p. autor. 34: ms. Açiano çerqua (algo riscado entre as dúas palabras); KMP seya f. por las; AMS Açiano cerqua...porlas; RTC Oçeano que çerca; HT Ouçeão que çerca...por todas las t. 35: AMS mais; HT part. todas cada...p. et empero nõ...chamã. 37: HT vn grande rrio...que som ẽno. 37-38: RTC que en el m. sean de çima. 38: HT et esta agoa sal...en sept. et v. aquesta agoa met. dentro em. 39: AMS nillius; RTC Nilius; HT et Nybuys out. que he outra...mayores agoas nem rrios que ẽno ha (sic). 40: RTC ha sale; HT ha et esta agoa sal da a. de hũa moy grande et moy alta et moy maravillosa serra a qual he em Meridies et v. aqueste rrio aj. com aquel outro T. moy rreziamẽte em. 41: RTC es la tierra part. (id. HT de aquestes). 42: AMS por; KMP en taes partes...por; HT p. et nõ...serra que seja ẽno mundo saluo por estas agoas ambas et por este mar Estreyto que as parte segundo dito avemos et se b. c. a rroda. 43: HT rr. ella vos m. moy bem a v. de todo o que avemos rrazoado et dito.

Cap. 363. 1: ms. pobõos; AMS omite capitolo; RTC título de; HT de todo o m. (falta capitolo). 2: AMS p. a terra he d.; KMP partidas (-h-)e; RTC m. et c.; HT falta. 3: RTC de ssuso conto (id. HT dos mesag.). 4: ms. vijnt pobõos; AMS cento...gisas; KMP p. et de; RTC pobl. çiento et veynte çinco (HT v. et çinquo). 5: AMS parartirõ; KMP partirõ (-o) mar; RTC de la tierra...ca entre Septemtrion et la mar que (HT pob. et y a entre...p. donde esta). 6: KMP el*ey*son; RTC dizen el ex son muchas t. q. non son p. njn lo f. (HT mar el ex). 7: RTC (e HT) grande et tant m. es a. el frio que non. 9: RTC sol et non (id. HT p. rreç.). 10: KMP parte (-a-) y et que; RTC esta entre el...

caentura he y tã grande et tã sobeia, porlo sol que está muyto achegado, que ome do mũ-
Fol. 145r do nõ pode y morar. Et á y moytas bestias estrayas et espantosas et serpentes // et outras animalias pauorosas. Et por esto nõ se pode aló njhũ achegar, nẽ saber se mora y algũ [ou] senõ, [n]ẽ que terra he. Et por ende os mandadeyros de Jullio Çésar nõ contarõ ende nada.

Et eu, se ouuese uagar, moytas cousas diría daquelo que de suso en poucas palauras contey dos rríos et das jnsoas et das terras et das serras et das prouinçias, que sería moy bõo conto et muy saboroso. Mais faríauos a rrazõ muy longa et o liuro muy grande, et deterríase a estoria que contar queremos muyto. Mais cõmoquer que esto posades achar en muytos liuros que o contarã bem, quérouos dizer iaquanto daquela partida d'Asia de que uos en çima falamos.

364

Capítolo dos vij^e mares que som em Asia

En aquela part[i]da que he contra Ouriente, a que dizẽ Asia, de que uos de suso faley, ay oyto mares a que dizẽ así: Mascarpiõ, Porsicõ, Tiberadius, Mar Rruujo, Afaecanis, Mar Arábico, Mar Morto, Mar Cõforto. Et quen contar quisese as maneyras et as naturas destes mares et en que lugares son, nõ podería estar que nõ deteuese a rrazõ muy longament.

365

Das noue jnsoas que som em Asya

Outrosí en aquela meesma partida á noue jnsoas prinçipaes, et dizeruos ey cõmo dizẽ a cada hũa: a aquela que he mais alongada Jpórodes; outra á y que he dez tãto

desp. ca la; HT a y q. e. ontre o mar Meridies...desp. porque a. 11: HT he aly tam. 12: RTC morar mas ha y...et muchas serp.; HT morar et aly andam moytas b. feras et moy esp. et moy estr. et outrosi moytas serp. 13: RTC esso non puede...llegar (id. HT o. moytas a. moy pau.). 14: ms. algũ se nõ uẽ que (parece); AMS cesar; KMP senõ nẽ que; RTC alg. o sinon njn que t. es. Por...non fablaron e. (HT algũ senõ ou que t.). 16: ms. oũuese; HT d. de aqueles que em. 17: KMP contey (-dos mares et-) dos; RTC conte de los mares et de los rrios...pr. et s. (id. HT sera). 18: AMS e KMP boo; RTC s. el c. muy b. et m. s. de oyr mas (HT mays seriavos a). 19: RTC detenerse ya...podedes (id. HT acõmoquer). 20: RTC cuentan bien pero yo deziruos he (id. HT de aquesta). 21: RTC (e HT) fable.

Cap. 364. 1: RTC falta capitolo (id. HT en terra de A.). 2: ms. parteda (AMS e KMP non corrixen); RTC e HT partida. 3: ms. rrũujo; RTC Mar Caspion, Persicon, Tiberiadis (HT mar P., mar Tiberiades); RTF Caspion, Persicon, Tiberiadis, mare Rubron, 3-4: KMP Afaetanis; RTC Alfaetanjs (HT mar A.); RTF Alphatenes. 4: HT quis. os mares et; RTF Caphorte. 5: RTC det. raz.; HT det. moy longa rr. Outrosi em aquelas meesmas naturas se as õme contar quisese poderiase detẽer a rrazom. 6: HT m. largamẽte.

Cap. 365. 1: AMS Insoas. 2: ms. mẽesma; AMS principaes; HT p. som y noue. 3: KMP

mayor, et chámalle Rreprobame; a outra dizẽ Salifantina. En estas naçẽ moytas heruas preçiosas et de grã vertude. Aa[s] outra[s] dizẽ Torroso, Chiles, Rroda, Çitería, Creta la Grande, Carfata. Et quen quisese contar as marauillas que son en estas jnsoas, por grã marauilla terría quen o oyse, et tomaría ende muy grã sabor.

366

Das vij^{e} sserras que som ẽna partida d'Ouriente

En terra d'Ouriente son sete serras coudaes, et dizẽlles assy: Coutos, Digna, Comete, Líbanus, Armonius, Rrodiáns, Cafunis. Et quen uos quiser contar as terras en que estas serras jazẽ, ou [en] quaes lugares, ou quaes rríos saẽ delas, ou en quaes mares entram, et as cousas estrayas que y ameúde soyam ueer, por grãd marauilla o terría, et muyto aduro o poderiades creer. Mais fariamos grã detẽença, se todo quisesemos contar.

367

Dos xij rríos principaes que som em terra de Asya

Outrosí en aquela meesma partida d'Ouriente son vijnt et dous rríos prinçipaes, et dízẽlles así: Cangus, Sogonto, Tiriantres, Eys, Camete –et este he o noueno et a este
Fol. 145v rrío vẽem tãtas marauillas quantas nõ uẽem a // outro rrío que en este mũdo seia–, Susa, Cardaça, Yrapes, Erisoris, Diapagias, Paccalus, Alibocra, Ariscus, Eléuser, Ausonis, Tigris, Erisus, Jordám. Et quẽ agora contar quisese onde saen estes rríos et en quaes

Jpopodes; RTC (e HT) una: aquella...al. dizenle Ypopodes; RTF Ipopodes. 4: RTC mayor que ella et llam. Daprobame...Selifantina en esta (HT m. ca esta et ch. D. outra a que d. Solifantyna); RTF Taprobane...Elephantine. 5: ms. aa outra (así AMS e KMP); AMS Citeria; RTC a las otras d. Terrosa, Chilles, Rodas, Çiterea (HT et aas...Terrosachilles...Oreta); RTF Therose, Chipre, Rode, Citherea. 6: RTC las estrañas mar.; HT quiser c. as mar. estrayas que estam em; RTF Carphata. 7: RTC mar. lo ternia...ende gr. (id. HT gr. plazer).

Cap. 366. 1: KMP son; AMS Dourient; HT son en or. 2: AMS Cout; KMP Coucos; RTC Caucus, Signa, Camete (HT Caucuus); RTF Caucasus, Sina, Cametes. 3: KMP Armenius, Bodians; RTC Armenjus, Bodians, Cassians...quisiesse (lese mal); HT Arimenius, Bodranes, Cafianes...cõtar quisese; RTF Armenius, Bodians, Casians. 4: ms. ou quaes; RTC s. son o en q.; HT s. son ou en que lug. 5: ms. uẽer; RTC suelen...terniedes (id. HT y moy am.). 6: ms. crẽer; AMS de teença; KMP de-teença; RTC t. lo q.; HT se o t. quisermos.

Cap. 367. 1: KMP prinçipaes; HT son ẽna parte de. 2: ms. mẽesma p. douriente (u entreliñado) son vĩjnt; AMS principaes. 3: KMP Gangus, Segonto; RTC Ganges, S., Tyriocres, Exos...et en este r. (HT Gagens Tirioques); RTF Ganges, Sigoton e Theriocles, Exos, Cametes. 4: AMS e KMP veem...ueem; RTC r. ueen...ueen en otro r. q. en el m. (id. HT veẽ). 5: ms. Erisoris...Alibocra Ariscus (parece); AMS Erisoris...Alibocra Ariseus; KMP Crisoris, Diapagi(t-)as, Pactalus, Aliboera, Ariseus; RTC Ysapes, Crisoras, Diapogitis, Pactalos?, Alibotra, Acriseus; HT Suda, C., Ysapes, Trisoras, Dapogitis, Puatilus, Alibetra, Agiseus, E., Ausenis; RTF Cortace, Ydaspes, Crisoras, Diapagite, Pactolus, Alibota, Taxius, Eleuzer, Azonis. 6: AMS Erisus (parece); KMP Crisus; RTC Crisus...

mares entram, muyto sería longo de contar, que dizẽ os sabedores que tódoslos rríos saem do mar et porla terra a ue[a]s, porque a ágoa sal do mar et uayse collando et adoçando, et quanto mais uay per terra mais espesa et se mais alonga do mar, tãto a ágoa he mais doçe. Et porque o mar he moy mays alto que a terra, por ende nõ he marauilla de naçerẽ ende as fontes en çima dos montes mais altos et das serras, ca nõ he desaguisado do lugar mais alto vĩjnr a ágoa ao mais bayxo.

Outrosí sõo çerto que, se uos contase as nobles çidades et outras uilas que está a çerqua destes rríos, que uós auer[ia]des ende grã sabor de o oyr. Mais porque uos sería grã deteemento, por ende me quero delo calar.

368

Capítolo da prouĩçia d'Amazona

En estas treze prouinçias que uos agora contey, ẽna partida d'Ouriente, está hũa prouinçia a que dizẽ Amazona, et en ela nõ mora barõ nihũ, nẽ morará ia mais. Et he toda poblada de molleres. Et dizeruos ey cõmo fazẽ. A çerqua daquela jnsoa de Marçena á outra jnsoa et, por pequena que seia, ha en ela quatro légoas. Et he moy uiçosa et á en ela muytas bõas áruores et moytas eruas de grã uertude. Et a jnsoa he muyto jgual et muy chãa et moy fremosa et deleytosa de muy boa guisa.

Et a aquela jnsoa uam as dõnas daquela terra en tenpo de uerão, muy rricament gornidas et bem uestidas de pãno[s] de sirgo preçados, et laurados muy estrayament cõ ouro et cõ pedras preçiosas. Et morã alí todo abril et mayo et juyo a grã uiço et a grã

rrios o en (id. HT Cursus); RTF Crisos. 7: RTC c. ca d.; HT sera...c. et dizẽ. 8: ms. terra auemos porque ãagoa (AMS e KMP non corrixen); RTC t. a uenas; HT et van por canos per la terra et porque...mar vayse. 9: AMS e KMP por; RTC quanto ua; HT ad. quanto...terra esp. et se m. do mar arreda tãto. 11: AMS nacerẽ; RTC nasçer...montes altos; HT naçerẽ as...m. altos ca nõ. 12: ms. ãagoa; AMS e KMP vijnr. 13: ms. Outrosi (Con O inicial de capítulo); AMS soo...cidades; KMP soo. 14: ms. aueredes; KMP aueredes grã; RTC aueriedes; HT averiades grã. 15: AMS e KMP deteemento; HT det. querome calar; RTC despois de callar ten un cap. enteiro que falta no texto galego (parece engadido e lese mal): Titulo de las treze prouinçias nombradas que son en la partida de Oriente. En la partida de Oriente contaron treze prouinçias nombradas aquellos mandaderos que alla Iulio Çesar embio. Et dizenles assi: Jndia, Persia, Amazona, Suria, Mesopotamia, Fenis, Syria, Comaçina, Sonis, Palestina, Ysauria, Media, Syra. Et esta postrimera prouinçia es la mas caliente de ellas todas, ca esta mas allegada a oriente. Mas todas estas prouinçias dexare por contar de vna sola por que toda esta razon començe (HT pr. que son en orient...mãd. do enperador et...Amapea...Conçiana, Azonis...Medra, Seria...post. he...c. destas prouỹçias porque e mais...pr. vos leyx. por c. senõ hũa s. p. q. com. e. rrazon).

Cap. 368. 1: AMS prouincia; RTC titulo de la; HT falta capitolo. 2: RTC conte ha en la parte de O. otra pr. 2-3: HT cõtey outra pr. a y en O. a que. 3-4: RTC iamas mas toda es p.; HT mora õme n. mays toda he p. 4-5: RTC de Amazoña ha (HT Amazona). 5: RTC ins. que por p. q. ella sea...e. bien quarenta l. (HT que seja a quar.). 6: RTC ha muchos a. buenos. 7: AMS chaa...gisa; KMP chaa; RTC et ferm. et d. a sobreguisa. 5-7: HT viçosa et moy del. et m. fr. et m. chãa (só). 8: ms. ãaquela; RTC del uer. (falta et inicial); HT et as d. d. t. vãse a aq. yns. ẽno t. 9: ms. pãno; RTC et u. muy bien de paños de seda; HT et v. de panos de seda moy p. et l. et esmaltados estr. de o. 10: RTC t. el a. et el m. et el i.; HT et de pedras. 11: AMS õmes; RTC plaz. et han; HT plaz.

plazer et en grã sabor. Et am en si custume que alí ueñã os caualeyros et os outros omes dos rreynos de rredor. Et eles uẽem alí a aquel tenpo, uestidos et gornidos de quanto mester am, et maẽ et dormẽ alí, cada hũ cõ aquela cõ que toma cõpaña, aqueles tres meses, en grã prazer et en grã uiço, cõmo aqueles que se ueem poucas uezes. Et aquelas que son de grã plez et de grã guisa tomã por amigos outros taes cõmo si, et de qual guisa he o 15 õme tal moller lle dam; pero se se algũus querẽ ajuntar de seu grado por amor, pódẽo fazer muyto en paz et sen calũnia njhũa.

Et en este tenpo cõçebẽ as dõnas, et tórnãse prenadas pera suas terras. Et, a cabo dũ ãno despois que ouuer[en] fillo, tórnãllo a seu padre a aquela jnsoa, ca por njhũa maneyra nõno criarã mais dũ ãno. Et seu padre o leua cõsigo. Mais se for filla, sua madre 20 a rretẽ cõsigo, et tórnase pera sua terra en paz, et alá mora ata outro uerão. Et njhũ ome nõnas pode ueer, nẽ he ousado d'entrar en aquela terra, et, se o y achasen, sen mais
Fol. 146r tardar, todo // sería espedaçado.

Et sabede que muytas delas mãteem castidade en toda sua uida et doutra cousa nõ curã senõ de caualos et d'armas, et son moy rrégeas et moy fortes et muy ualentes 25 et ardidas, et tã grã preço am d'armas ẽnos rreynos d'arredor de si et tãto son temudas et deuedadas que esto he hũa grã marauilla. Et muytas uezes saem de suas terras, et uã alí hu oen dizer que am grandes batallas por se cõbater alá et gãanar ende preço et armas.

369

Agora leixa o conto a falar daquesto por contar cõmo a rreyña Pantaselona chegou em ajuda dos troyãos

Agora diz o conto que, estando os troyaos çercados et nõ ousando seyr nẽ dar batalla a gregos, a rreyna Pantaselona, que era (que era) señora das Maçedonias, chegou a esa sazõ cõ grã poder a Troya. Et ela era muy poderosa et muy fremosa et de grã linagẽ, 5 et era tã ardida et tã hurgullosa et tã honrrada et de tã grã prez que esto era hũa grã

---

et an tal cost. q. v. aly os. 12: ms. ãaquel; AMS ueem; KMP rr. (-en-) derredor...ueem; RTC de en derredor...u. y a a. t. noblemente uest. (HT v. aly em a. t. moy nobl.). 13: KMP maẽ; RTC an et biuen alli...con quien (HT cõ que). 14: ms. uẽem; RTC gr. uiçio et en g. pl. et han de ssi grand sabor commo (HT et pl.). 15: AMS gisa...gisa; RTC sy ca de (id. HT son de alto lugar et de gr. preço tomã). 16: AMS e KMP alguus; RTC atal; HT se alg. se q. jũtar. 17: HT paz sen. 18: AMS concebẽ. 19: ms. oũuer; AMS njhũa; RTC ouyeren; HT ãno as q. ouverẽ f. trageno a. 20: RTC mas que un; HT cõs. et se. 21: RTC tornanse p. sus tierras...moran (id. HT a tem). 22: ms. uẽer; RTC (e HT) t. ca si. 22-23: HT ach. logo seria. 23: RTC tardar seria. 24: AMS manteem; KMP mãteem. 24-25: HT vida nõ curã. 25: KMP cura; RTC (e HT) son f. et ual. 26: RTC de aderredor et; HT ard. et tã fortes son en a. et tã g. pr. am en ellas que e. rr. de arr. tãto. 27: RTC dubdadas; HT dultadas. 28: AMS e KMP gaanar; RTC alla do...que ha guerras o batallas...prez de a. (HT aly onde...gaanã e. grã preço de).

Cap. 369. 1: AMS e KMP rreyna; RTC c. de f.; RTF Panthesilee. 1-2: HT leyxa contar desto... c. ch. a r. P. (em...tr. falta). 3: AMS troyãos; KMP djz...troya(-n-)os; RTC est. troy. 4: AMS non indica a repetición; RTC (e HT) de las amazonas. 4-5: HT ch. cõ. 5: KMP moy pod.; RTC pod. rreyna et m. f. et de grand seso et de; HT era m. fr. et m. p. rreyña et de bõo siso et alto lyñ. 7: ms.

marauilla. Et cõ sabor et cõ grã cobijça por ueer a Éutor et de gãanar bom preço, ajuntou suas cõpanas et uẽo acorrer a rrey Príamo. Et cõ ela uẽer[o] V⁰ mill donzelas bem armadas et bẽ esforçadas et ardidas, et en bõos caualos d'Arabia, bem armados et ligeyros et ualentes. Et per tãtas terras pasarõ ata que chegaron a Troya. Et ante que chegasem, soubo a rreyna a morte de Éutor, seu amor. Et ia auía dous meses que os gregos estauã cabo das portas da çidade. Et os troyaos nõ seyam solament aas barreyras, nẽ abríã porta, nẽ fazíã ende senbrante. Et el rrey Príamo atendía perla rreyna, de que auía nouas, et nõ quiría que abrisem as portas ante de sua vijnda.

370

Do doo que a rreyna Pantaselona fazía desque soube que Éytor era morto

Qvando a rreyna Pantaselona oyo a grã desauentura da morte de Éutor, tã grã pesar ouuo et tã grã doo fezo que esto era hũa grã marauilla. Et per pouco se tornara, ca ela amaua muyto a Éutor et vijna aly por seu amor. Et, sen falla, se o achara uiuo, ela lle quisera moy grã bem. Et quando os troyaos souberõ que ela chegaua, seyrom a rreçeberla. Et el rrey et todas suas conpañas lle fezerõ moyta honrra, et ouuerõ grand alegría cõ a sua vijnda.

371

Cõmo a rreyna Pantaselona confortou rrey Pryamus //

Fol. 146v [P]oys que a rreyna Pantaselona fuj ẽna çidade, el rrey Príamo lle contou todo seu mal et seu desconforto, et cõmo seus fillos auja perdudos. Et ela, quando llo oyo, ouuo ende muy grã pesar. Et dísolle así:

---

cobijça por uẽer; KMP saber...gaanar; AMS gaanar; RTC con grand sabor...c. de ueer...prez; HT cõ grande s. et c. dela aver...et g. b. prez. 8: ms. uẽero (V⁰ engadido); AMS ueerõ V⁰; KMP ueeron çinquo mill; RTC al rrey...uenian mill; HT a el rrey P. et vyñã con e. mjll d. moy ben. 9: AMS e KMP boos; RTC et esf.; HT et esf. et a. en çima de bõos. 9-10: HT arm. et ellas ben ligeyras et ardidas et val. 10: AMS por...chegarõ; KMP por; RTC (e HT) q. y lleg. 11: AMS auja; RTC E. et ya...que gr. (HT q. os gr.). 12: ms. ãas; AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC de los portales et tr. solmente non s. a (HT tr. nõ ousauã sayr tã solam.). 13: AMS e KMP porla; RTC at. a la rr.; HT porta cõ temor et el...at. a rr. 14: AMS queria...vijnda; KMP vijnda; HT p. fasta que ella vyesse.

Cap. 370. 1: ms. dõo; RTC desde que. 1-2: HT rr. fazia por E. (só). 3: AMS deutor. 4: ms. oũuo...dõo; AMS e KMP por; RTC ouo ende et...et a pocas se. 3-4: HT E. tã g. doo f. que mays grãde nõ podia et p. p. esteuo de se tornar. 5: AMS vijña; KMP vijna; HT e. m. am. a E. et nõ v. a. senõ por amor del et s. dulta. 6: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC quis. grand...q. tr.; HT q. tr. 7: ms. oũuerõ. 8: AMS e KMP vijnda; RTC (e HT) con su.

Cap. 371. 1: KMP Priamus; RTC confortaua al r.; HT a el rr. 2: ms. oys (deixouse espacio para P, pero non a copiaron; á marxe p); AMS Poys; KMP (-Poys-); HT depoys; RTC c. su. 3: ms. oũuo; KMP auia; RTC q. lo oyo; HT q. o oyo. 4: RTC e. gr.; HT o. delo moyto gr. 5: HT falla

–Sem falla, rrey, uós rreçebestes grandes perdas et pasastes as auenturas mays esquiuas que nũca rrey pasou. Et sabede que de coraçõ me pesa, porque Éutor nõ achey uiuo, et senpre ia ende auerey pesar, porla grã bondade que del oy, que mays o amaua que outra cousa. Mays esta perda ia nũca pode seer cobrada. Et uós, rrey, fazede uosas cõpanas bẽ guisar et yremos falar cõ os gregos, ca en todas guisas mostrarlles quero quaes dõnas eu trago cõmigo et quanto ualẽ desque som ẽna batalla, cõmoquer que me pesa de coraçõ porque nõ auemos a Éutor cõnosco. Mays nõ se podẽ tãto guardar que lles eu carament nõ faça conprar sua morte agora.

372

Agora leixa o conto a falar daquesto por contar d[a] xxj[a] batalla

Diz o conto que, tanto que uẽo o día, el rrey Príamo ajuntou todas suas cõpañas, et mãdoulles que se gorneçesen bẽ de batalla. Et alí ueeriades tender moytas sinas et atar moytos pendões ẽnas lanças. Et a uolta era tã grande ẽna çidade et a presa pera tomar armas et pera apostar caualos que esto era hũa grã marauilla de contar. Et fezerõ suas azes, et posérõnas en hũas grandes praças que y auja.

Et as amazonas uestirõ suas lorigas cabo dũas torres antigas que y estauã. Et a rreyna Pantaselõna uestío hũa loriga muy preçada et tã branca cõmo a neue, et era tã bẽ tallada et tã ligeyra que nũca fuj õme que mellor uise. Et desque fuj armada, paresçía tã bẽ tallada que nũca fuj ome que mellor uise, nẽ corpo tã bẽ tallado, nẽ mais fremosa en armas. Et chegarõ logo duas donzelas et posérõlle ẽna cabeça hũ elmo muy rrico et muy fremoso et muy preçado et mais brãco que hũ cristal. Et o nasal del et o çirco era todo cheo d'esmaltes et de pedras preçiosas, que dauã de si grã claridade.

Desí trouxérõlle hũ caualo bayo d'España, forte et ligeyro et corredor, et era fremoso et ualent, mais que outro que y ouuese. Et tragía hũas cuberturas dũ pãno rrico, muy fremoso et muy preçado. Et andauã en el trezentos cascauees d'ouro, que desçendí[ã] ata os pees do caualo et y[ã] fazendo grã rroydo sobeiament.

---

vos...et oyuestes as m. e. venturas que. 6: HT n. ouvo rrey et s. que me. 7: RTC pesar ca por quanta b. del oy mas (id. HT senpre ende). 8: ms. sẽer; HT c. et mays. 8-9: RTC f. bien g. u. comp. et; HT f. moy apreçeber v. cõp. et. 9: AMS gisar...gisas; HT gr. et en...most. emos quaes. 10: HT valen depoys que son en bat. acõmoq. 10-11: HT pesa moyto porque. 11: KMP pode; HT p. av. menos a E. que nõ sera con. 11-12: HT eu nõ f. car. c. a sua. 12: RTC e HT falta agora.

Cap. 372. 1: ms. de; AMS de XXI; RTC c. de fablar...de la; HT c. as vijnte et hũa. 2: RTC que tant toste que fue de dia (id. HT toda sua cõpaña). 3: ms. ueeriades. 3-4: HT tender m. pend. et atarlos e. l. et m. synas aparellar et a. 5: RTC p. cobrir c. q. e. seria...et amostaron sus (HT seria grãde...mostrarõ). 6: RTC (e HT) et apostaronlas en. 8: RTC preç. et muy buena blanca; HT pr. et moy bõa tam. 8-9: RTC (e HT) era tant liujana et tan b. t. que. 9: RTC o. quien m.; HT depoys que. 10: RTC (e HT) bien que n. fue quien uiesse c. meior taiado njn tan fermoso en. 11: KMP donzelas (-que ela moyto amaua-) et; RTC (e HT) donz. que ella mucho amaua et. 12: ms. x[l]stal; AMS xpistal; RTC preç. et el çerco del et el nasol era; HT et m. pr. et m. fr. et o ç. del et o n. era. 13: HT ssy tam g. cl. que mayor nõ poderia seer. 14: HT et desi. 15: ms. oũuese; RTC (e HT) rrico paño. 16: ms. cascauẽes; KMP preçado (-et mais branco que hũ cristal-). Et; RTC pr. et mas blanco que un cristal et (id. HT ouro fino). 17: ms. desçendia...pẽes...ya (AMS non corrixe); KMP desçendia(-n-)

Fol. 147r Et desque a rreyna fuj en çima do caualo, pareçía forte // et atreuuda et sañuda et hurgollosa. Et leuaua çinta hũa espada muy preçada et moy bẽ tallant, cõ que á de fazer golpes esquiuos et grandes et sinalados. Despois desto enbraçou hũ escudo branco cõmo hũa neue et todo ourelado de rrubijs et d'esmeraldas fremosas et claras et de grã prez. Mais a broca era d'ouro et os braçaes erã d'ourofrés et cõ pedras preçiosas. Et uẽo hũa donzela que lle trouxo hũa lança, en que andaua hũ pendóm muy fremoso.

Desí fezo a rreyna armar muy bẽ todas suas donzelas que tragía et subir en seus caualos. Et sabed[e] que elas erã mais de V⁰ mill. Et nõ auía y tal que nõ andase bẽ armada, o corpo et o caualo, de todas armas, en guisa que lles nõ mĩguaua nada. Et elas todas desenuoluerã seus cabelos et tragíãnos perlas espádoas. Et tãto rreluzía que semellauã que erã [d]'ouro.

Et pois que caualgarõ, fórõse a mais andar contra as portas da uila. Et quen as uise, bẽ poderia dizer que nũca uira tãta conpaña tã bẽ guisada, nẽ mellor armada, nẽ que paresçese tã bem, nẽ mais aviuada, nẽ mais hurgullosa. Et as dõnas da çidade, quando as uirom así yr, fazía suas orações, rrogando muyto a Deus que as guardase de mal et que nõ rreçebesem dãno, nẽ enqueijóm.

373

Cõmo el rrey Filomenis et tódolos troyaos seyrom á batalla

El rrey Filomenis era muy uizino da rreyna Pantaselõna, et auía moy grã sabor de a ajudar. Et fuj moy bẽ armado, el et todas suas cõpañas. Et os palfagonãos yam cõ el, que eles ia mais nũca quiserõ bem a gregos, ante os desamauã mortalment. Et os troyaos, rreys et prínçipes et senores que ena cidade auía, se traballauã et se guisauã bem, en maneyra que, per força, fezesem a gregos partir, mal seu grado, dos portaes. En esto era seu

---

...ya...sobriament; RTC desçendian...yuan (id. HT f. moy gr.). 17-18: RTC (e HT) roydo et. 18: RTC et pues que...cau. sobeiamente par. (HT despoys). 19: RTC et ella leu. (id. HT que ella a). 20: RTC esq. et señ.; HT e. et mortaes et asinalados. 21: ms. rrubĩjs; KMP do grã; HT c. a neue. 22: RTC e. con orofreses; HT preçio...ouro fino et cõ aljofres et ourofreses. 23: RTC (e HT) et despues llego una. 24: RTC armar bien sus; HT moy b. suas. 25: ms. sabed (de V⁰ engadido por outra man); KMP mais duzentos mill; RTC de mill; HT de mjll et nõ andaua y nẽ avia tal. 26: AMS gisa; HT em tal maneyra que. 27: AMS e KMP porlas; RTC todas descogieran sus; HT t. desatarõ os c. et tr. soltos et arramados p. 28: ms. erã ouro (AMS e KMP non corrixen); RTC e. de oro (id. HT semellaua). 29: RTC a mas poder c.; HT et despoys que...et o que as. 30: AMS gisada; RTC comp. mas estraña njn; HT conp. tam bõa nẽ mays estrayamẽte arm. 31: RTC (e HT) par. mas abiu. 32: RTC or. llorando m. que las g. D. de; HT f. por ellas s. o. chorãdo m. et rrog. aos dioses q. as gardasem a todas de. 33: HT nẽ outra ocasiom.

Cap. 373. 1: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; HT Filomjnjs et os outros tr. 2: RTC a la b.; HT aa b. 3: HT et el avia. 4: RTC el ca ellos (id. HT foy el moy). 5: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC gr. njn querran ante...et los otros rreyes (HT nũca ja mays q. nẽ querem b. a gr. nẽ q. a. os desamã). 6: AMS señores...çidade...gisauã; KMP çidade; HT q. a. ẽna çidade...et guis. et apreçebiam moy bem em tal m. 7: AMS e KMP por; RTC port. de la çibdat et en; HT aos gr. que se

coydado et toda sua arte. [Et] poserõ perlos muros beesteyros et arque[yro]s muytos et outros, pera deytar quantos et paos agudos metudos en ferros, en guisa que os que se quisesem chegar ao muro nõ podesem escapar de morte.

Et el rrey Príamos departío quaes fosem primeyros et quaes postremeyros. Et logo mãdou abrir a(s) porta(s) a que dizẽ Dardánides. Et mãdou que seyse primeyrament el rrey Filomenis cõ suas cõpanas, que erã muy fortes et muy bem armados. Et auíã posto entre si que, quando aquela porta fose aberta, que todos per ela seysem. Et alí oyriades a uolta et os braados tã grandes, et o rreuoluer et o bolir tã grande, et o soar dos cornos et dos anafíjs, que esto era hũa grã marauilla.

Da outra parte se asuarõ os gregos, et armárõse muy bem, et partirõ muy bẽ suas azes. Et os troyaos os forõ ferir, tã toste que seyrõ perla porta, tã durament et tã sem piadade que logo as lanças caerõ en terra en peças. Et tal cayo que nũca despois djso quen lle dera. Desí meterõ mao aas espadas, et tã brauament se ferirõ que moytos bõos
Fol. 147v caualeyros forõ y mortos et malchagados de cada parte. Mays os gregos tã braua // mẽte ferirõ ẽnos troyaos que mays da meatade deles forõ en terra dos caualos. Et, sen falla, se nõ fora porlos arqueiros et baesteyros que estauã ẽnos muros, eles forã entonçe maltreytos et maldesbaratados.

Mais rrey Filomenis o fezo y muy bem, et defendeos muy bem, et acolleu a si suas cõpanas, que estauã ia maltreytos. Et sabede que, se lle dãno fezerõ, que el o fezo carament conprar. Et matou mais [de] sesaenta, que ficarõ logo alý mortos et malchagados aquela ora. Et sayrõ aquela ora Polidames en acorro destes que seyrõ primeyrament, sobre bõos caualos ligeyros et corredores, et moyto agudos et corredores, et cõ grã sabor d'acorrer a Filomenis, et forõ ferir ẽnos gregos et coytáuãnos fortement. Et Polidamas começou logo de chamar seu señor. Et achou ante sy hũ rrey de Greçia, et tã brauament o fereu que deu cõ el en terra morto do caualo. Et alý se uolueu o torneo tã m[a]o et tã cruu que esto era hũa grã marauilla. Et sabede que os gregos ouuerõ o peor da batalla, desque os da çidade seyrõ de traslos muros.

---

partisem a mao...p. da çidade et este e. o seu pensar et coyd. 8: ms. arte poserõ...bẽesteyros et arquetes? (AMS e KMP non corrixen); AMS e KMP porlos; RTC todo su affan et posieron...arqueros; HT coyd. et poserõ...arqueyros. 9: AMS gisa; HT cantos et outros para deytar paaos. 9-10: RTC q. aquellos q. se lleg. quis. non; HT q. todos aqueles q. se aos muros achegar q. nõ p. de m. esc. 11: HT rreparteu; RTC falta et inicial. 12: RTC la puerta (id. HT diziã Dardamydes). 13: RTC f. et muy dubdadas ca auyan (HT duldados porque). 14: AMS e KMP por; HT t. ajuntados por. 15: RTC bollir et los suenos tant grandes de los; HT br. moy grandes...b. das gentes et o rrinchar dos caualos et o. 16: ms. anafijs. 17: RTC part. bien; HT et da o. p. se armarõ os gr. m. b. et ajũtaronse et p. 18: AMS troyãos...porla; KMP troya(-n-)os...por la; RTC a. mas troy.; HT a. mays os troyanos... tã fortemẽte et. 19: AMS diso; RTC cay. en pieças...cayo y que (HT tal cayo morto que). 20: ms. ãas; AMS boos; KMP ma(-n-)o...boos; HT br. et tam sen piedade se f. q. m. et moy bõos. 21: AMS brauament; RTC c. fincaron y. 22: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC f. a troy. (id. HT meytad fuerõ). 23: HT synõ por (id. RTC et los ball.). 25: RTC mas Fil. (id. HT y m. biẽ et acog.). 26: RTC maltrechas (id. HT sy daño). 27: ms. mais sesaenta; RTC c. ca firio mas de sess. q. f. alli (id. HT et ca). 28: AMS e KMP Polidamas; RTC (e HT) llag. aq. hora salieron de la çibdat Polidamas. 29: AMS boos; KMP pr. (-et uijñã cõ el mill caualeyros bẽ armados et-) s. boos; RTC pr. et uenian con el mill caualleros bien armados et...corr. et trayan todos sus escudos embraçados et sus lanças m. agudas et taiantes et con (HT caualleros ligeros). 30: RTC (e HT) Fil. fueron...acoytauanlos. 31: RTC llamar su seña (id. HT l. a llam.). 32: ms. mão; KMP mao; RTC q. luego dio (id. HT et asy se). 33: ms.

Et esa ora seÿrõ da uila dez mil caualeyros, que vijnã todos en hũ tropel, et forõ ferir ajuntados. Et quẽ uise aquel torneo bẽ podería dizer que nũca uira torneo tã forte nẽ tã danoso cõmo aquel. En pouca d'ora aly forõ quebrantados muytos escudos et moytos elmos et desmãchadas moytas lorigas, et tãtos caualeyros mortos dũa parte et da outra que o canpo fuj todo cuberto et os rríos do sange corríã perlos prados.

Quando os da hoste uirõ que seu pleito ÿa pera tã mal, acoytárõse todos por acorrer aos seus. Et chegou logo y Diomedes et Monesteus et Vlixas et rrey Talamõ et el rrey Agamenõ. Et todos estes tragíã cõsigo seus caualeyros, et uijnã muy sanudos et muyto auiuados por ferir. Et tã toste que uirõ os troyãos, fórõnos ferir tã brauament que os troyaos se tornarã deboament pera a çidade, se as portas acharã abertas. Mais a porta estaua bem sarrada et por ende, mao seu grado, lles cõuẽo de tornar et poer mao sobre si. Et o medo que ouuerõ os fezo seer bõos, ca eles o fezerõ muy bẽ despois que tornarõ, [et] d'ánbaslas partes rreçeberõ y grã dãno.

Et entonçe cõmeçarõ de çima das torres et dos muros a lançar seetas et dardos et pedras, en guisa que gregos se ouuerõ a tornar et d'alongar dos muros, querendo ou nõ. Mais a tornada fuj cõ seu dãno, ca mais de quinẽtos forõ y dos seus mortos et malchagados ẽnas cárcauas. Et os da çidade lles começarõ y a dar uozes, et cõmeçárõse a ajudar tã bem que, en pouca d'ora, cobrarõ o canpo, a seu pesar dos gregos.

En aquela ora seÿo aa batalla a rreÿna Panteselona, que era esforçada et ardida et hurgullosa, et cõ ela suas donzelas, todas ajuntadas en hũ tropel. Et elas erã tã lidadores et ardidas a sobreguisa et muy de[se]iosas de fazer caualarías por que gãanasẽ preço et honrra. Et ao seÿr forõ muy grand a uolta et o topar das lanças. Et elas derõ hũas uozes
Fol. 148r tã saborosas que nõ á õme que // se ende muyto nõ pagase. Et tã toste que seÿrõ da çidade, tã sanudament et tã de coraçõ forõ ferir ẽnos gregos que, en pouca d'ora, matarõ tãtos que tódoslos prados forõ cubertos deles. Et pois que quebrantarõ as lanças, meterõ mãos aas espadas et dérõse grandes colpes. Et alí se uolueo hũ torneo tã grande et tã brauo et tã perigooso que esto era hũa grã marauilla. Et tã grande era alí o puxar et o atropellar et o ferir en guisa que nõ podía y [g]regos durar ẽno torneo.

---

crũu...oũuerõ; KMP hũ grã; RTC mar. mas sabet; HT m. et mas s. 35: AMS e KMP vijñã; RTC ca adesora salieron...en tropel (HT et ca). 36: RTC (e HT) iuntados...nunca iamas u. 37: KMP et (-quebrantados-) moytos; RTC aquel ca en...fueron alli...esc. et quebrantados m. (HT a. et ca). 38: RTC et de otra (id. HT desmãchadas lorigas). 39: AMS e KMP porlos. 40: RTC quando uieron los de la h. que...yua tant p. mal (HT q. el su p. yua p. mal). 41: HT et Ajas Tal. (id. RTC Menesteus). 42: KMP uijñã; RTC e HT sus uassallos et. 43: KMP muytos au. 44: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; HT tornauã. 44-45: HT ab. et mas las puertas estauã b. çerradas. 45: KMP poer ma(-n-)o. 46: ms. oũuerõ...seer; AMS boos; KMP boos (-aquela uez-) ca; RTC (e HT) buenos aquella uez ca. 47: ms. tornarõ danbaslas (así AMS e KMP); RTC (e HT) torn. et de a. 48: ms. seetas; AMS cõmecarõ; HT de en çima de los muros. 49: AMS gisa; RTC (e HT) alongarse. 50: KMP quinẽtos; RTC quin. fincaron y (id. HT et ca). 51: ms. ãajudar; AMS cõmecarõ se; KMP uozes (-et siluar-) et começarõ se; RTC com. a dar b. et siblarles et c. (id. HT comẽçarõ de sse ay.). 52: RTC ssu despesar. 53: ms. ãa; RTC Pantasselona; HT Patãselona. 54: AMS e KMP lidadoras; RTC et yuan con (id. HT tropel ellas). 55: ms. deçiosas; AMS asobre gisa...gaanasẽ; KMP gaanasẽ (non corrixen); RTC e HT desscosas...prez. 56: KMP derõ; RTC (e HT) fue grand. 57: RTC sal. fuera de la (id. HT se nõ p.). 59: RTC mat. et derribaron dellos tantos (HT tãtos dellos). 60: ms. ãas; KMP colpes (-et desmesurados-) et; RTC (e HT) mano...d. golpes gr. et desmesurados et...torneo t. br. 61: ms. perigõoso; KMP hũa mar. 62: ms. y negros (AMS e KMP non corrixen); AMS gisa; KMP ferir (-et a coyta-) en; RTC fe-

Et a rreyna Pataselona fazía marauilla per suas mãos, que ia mais nõ daría golpe da espada que nõ matase ou nõ chagase mortalment a aquel que daua. Et coytáuaos tãto que os desbarataua todos per hu ya. Et quando a ueu Archilãos asy fazer, pesoulle muyto, et enbraçou seu escudo, et apertou sua lança ena mão, et leyxouse correr contra ela. Et a rreyna o ueu moy bem, et atendeuo uiuament, et fóróse ferir anbos muy fortement ẽnos escudos. Mais Archilãos fuj en terra do caualo et a rreyna o tomou. Et sabede que nõ fuj este caualo soo o que a rreyna gãanou en este día.

Desí nõ catou mays por el, ante parou mentes a Diomedes, que andaua moy brauo. Et Diomedes ueu a ela et, tã toste que se uirõ, bayxarõ as lanças, et leyxarõ correr os caualos contra si, et ferírose tã brauament que forõ dar ẽnos escudos, et quebrantarõ as lanças. Mays a rreyna leuou o escudo de Diomedes, et fézollo enarbornar do caualo, en guisa que a çerqua esteuo de caer del. Et alí entendeu el bem a força et a franqueza da rreyna. Et a pouca d'ora fuj deueda[da] et preçada, ca hu ela vija as mayores presas, alí ya ferir, et hu ela chegaua nõ aujá y tã ardido que nõ ouuese de leyxar o canpo, et muytas uezes fazía a moytos leyxar sellas et caualos.

Et sabede que suas donzelas se ajudauã tã bem et feríã et fazíã tã grã dãno en gregos que, per força, os fezerõ fazer afora, et suas azes. Et matarõ tãtos aquela uez que as heruas iazíã todas tintas do sange, et corríã perlos prados rríos pequenos del.

Et aquisto ueu Talamõ, et pesoulle muyto, et, nõno ueendo a rreyna, ferío o caualo das esporas, et fuja ferir tã de rrégeo que logo deu cõ ela en terra do caualo. Desí meteu mao aa espada, et fuj ferir alí hu estauã as donzelas, et cometeuas tã fortement que matou ende tres. Mais, sen falla, el o conprou carament, ca logo aly fuj derribado do caualo et chagado moy mal. Et a sua loriga preçada fuj aly desmanchada bẽ en quinze lugares, en guisa que [por] cada lugar lle seya moyto sange.

Et chegou y logo el rrey Filomenis et ajudou aas donzelas. Et ben pode dizer Talamõ que nũca fuj en mayor presa, et porla ajuda del rrey Filomenis fuj Talamõ alí preso et detẽúdo. Mais fuj logo liure, cõmoquer que muyto aduro podo seer defendudo. Et Diomedes chegou logo y, et sofreu tã grã coyta d'armas por lleslo toller, camana nũca sofreu desque fuj [naçido] en batalla en que entrase. Mays enpero, ante que se d'y par-

---

rir et la coyta que non p. ya griegos endurar el t. (id. HT tropellar). 63: AMS e KMP por; RTC marauillas...m. ca iamas...de esp. 64: RTC acuytaualos (id. HT mort. aq.). 65: AMS e KMP por; RTC d. a todos...yua quando...Archelaus; HT d. a todos...q. los vio Archelaus pesole. 66: RTC ap. bien su...ella el cauallo et (id. HT dexo). 67: HT vio biẽ et a. muy biuammẽte...amos ẽ los. 68: RTC e HT Archelaus. 69: ms. sõo; AMS e KMP gaanou; RTC gano este (id. HT cauallero). 70: HT m. por D. 71: HT dexarõse. 72: RTC que foradaron los esc. (HT fẽdierõ). 73: KMP fezo lle; RTC fizol en. el c.; HT fizole enarbolar el c. 74: AMS gisa; RTC que çerca; HT que oviera de caher. 75: ms. deueda...vĩja; AMS e KMP deueda; RTC en poca...fue [fierame]nt[e] dubdada; HT en poca...fue dubdada et p. fieramẽte ca. 76: ms. oũuese; RTC do llegaua...o. a dexar (HT nõ dexase el). 77: HT las s. et los c. 78: HT biẽ que seria vna grãt maraujlla de cõtar et feriã. 79: AMS por forza; KMP por; RTC les f. f. af. sus azes (af. las a. suyas et). 80: AMS e KMP por los; RTC por prados r. p. dello; HT yaz. tintas en sangre...p. della. 81: ms. uẽendo; HT rr. fue ferir el (id. RTC sin et inicial). 82: HT et desy. 83: ms. ãa; KMP ma(-n-)o; RTC et fuela (id. HT et metiolas). 84: RTC c. muy car.; HT m. dellas tres et mas...c. despues car. et ca. 85: HT desm. mas de en (id. RTC et llagaronlo muy). 86: ms. que cada; AMS gisa que cada; RTC e HT que por cada. 87: ms. ãas. 88: RTC pr. ca por la; HT pr. et ca por la a. de F. 89: ms. sẽer; RTC luego fue (HT l. fue l. et c.). 90: ms. et sofreu entreliñado; RTC (e HT) y que suf. en aquel torneo tant. 91: ms. fuj en (AMS non corrixe); KMP

tise, tolléulleslo, per força et per grã poder, uiuo. Mays ante y ficarõ muytos caualeyros mortos et malchagados, que nũca fuj torneo tã esquiuo nẽ tã mortal en que tãto dãno se fezese nẽ fose feyto. Mays agora cresçe o orgullo de cada parte, por que moytos caualeyros perderã as cabeças. Et al nõ á y. Et dizeruos ey cõmo.

Fol. 148v A rreyna Pantaselona // leuantouse muy toste, ca fora derribada, et cobrou muy uiuament seu caualo, et sobeu en çima del, cõmo aquela que era muy ligeyra, et chamou todas suas donzelas et ajuntouas a si, et fuj cõmo de cabo ferir ẽnos gregos, cõ grã braueza et cõ muy grã saña. Et alí se começou o torneo tã brauo et tã forte que nõ uiue ẽno mũdo quen uoslo contar podese, segũdo conta Dayres. Et tãto apresou a rreyna cõ suas donzelas amazonas aos de Greçia et atãtos matou deles que, mao seu grado, ouuerõ de leyxar o canpo en que estauã, et a çerca da uila apartárõse d'aly malament et desconfortados et maltreytos, et fezérõse afora grã partida perlos chãos, et acollérõse a suas tendas. Et sabede que a noyte lles fuj muy boa, porque lles chegou çedo; ca, se mais o día durara, por seu mal uirã gregos esta batalla, ca ia mais nũca ende njhũ escapara uiuo, nẽ tornarã a suas terras.

Et a rreyna Pantaselona mostrou aquel día aos gregos o despeyto et a saña que deles aujá. Et carament lles fezo conprar a morte d'Êutor et, se o poder seu fora, eynda mais carament o cõprarã. Et se nõ fora por Diomedes, que en esta batalla sofreu moyto et leuou grãd affám, (ca) todos forã presos ẽnas tendas et mortos et uençudos, que nihũ deles nõ podera escapar, et as tendas todas forã tomadas, et as naues açendudas. Mays Diomedes leuou tã grã traballo en defender todo esto, et sofreu tã grã coyta, que moytos diserõ que el auía d'auer o preço et a nomeada daquel día.

Ante que a batalla se partise fuj a noyte escura. Et pois que fuj noyte, os troiãos tornárõse pera sua çidade, ajuntados et en bõo paso. Et todos uĩjnã rretraendo que a rreyna fezera bẽ aquel día et en dereyto deuía ende a auer preço, ca ela, per suas mãos, matou ende mais que os mellores dous que y ouue. Et aquela noite lle fezerõ moyta honrra, et touérõna en grã uiço et en grã plazer, en todas aquelas cousas que entenderõ que mellor sería.

---

fuj (-nado-) en; RTC (e HT) fue naçido en...mas pero...se ende p. 92: AMS por...por...mais; KMP por...por; RTC p. gelo tollio por f. por biuo p. mas (HT p. et mas). 92-93: HT finc. muertos m. c. et. 93: RTC mal llag. ca n. (HT et ca). 93-94: RTC (e HT) mortal njn en q. tal d. njn tal martirio fuesse f. 94: ms. õorgullo; RTC m. buenos cau.; HT f. et mas. 95: RTC e HT p. sus cab. 96: RTC e HT toste onde f. 97: KMP soveu; RTC (e HT) lig. desi llamo. 98: RTC fue de (id. HT a todas). 99: RTC et t. f. falta; HT cõ grãt...br. et tan esquiuo que. 100: HT quien lo c. p. et seg. D. cuẽta tãto ap.; RTC m. que lo c. p. et seg. c. D. tanto la. 101: ms. oũuerõ; RTC tantos m. ally dellos...ou. a dex. (HT o. de d.). 102: KMP uila (-et-) ap.; RTC (e HT) el logar en q. e. a çerca de la u. et partieronse. 103: AMS porlos chaos; KMP por los. 104: RTC buena de que les llego muy ç. ca si el dia mas les d. (HT muy çerca et ca). 105: RTC vieran los griegos...n. uno ende esc. (HT n. ẽde vno esc.). 107: HT Patãselona. 108: RTC e HT fuere. 109: AMS conprara; RTC (e HT) sinon por. 110: KMP nĩhũ; RTC affan todos (id. HT f. muertos o pr. en las t. o venç.). 110-111: RTC (e HT) uenç. ca uno d. tant solamente non. 111: RTC e. ca las...ençendidas (HT p. ende e. et ca...naues todas e.). 113: RTC el deuia de...prez de aquel (HT deu. auer). 114: KMP escura * (-Et todos aquel dia leuarõ traballo et coyta grãde a sobre guisa-*) Et; RTC et ante...fue noche esc. et todos aquel dia leuaron trabaio et coyta grande a sobreguisa et...fue grand n. (HT leu. grãt afan et grãt cuyta a). 115: AMS e KMP boo...uĩjñã; RTC (e HT) se tornaron. 116: ms. ãauer; AMS e KMP por; RTC et que por der. d. auer ende el prez (HT de der. d. ende auer). 117: ms. oũue; KMP fezerõ (-moyto seruiço et-) moyta; RTC mato mas...f. mucho seruiçio et mucha (HT m. et mas). 118: RTC q. ellos ent. (id. HT

Et el rrey Príamo fuj bẽ afeuzado que por ela et por suas cõpañas sería sua terra liure et auería esta guerra fim. Et gradeçeullo moyto, et afaagáuaa, et lançáualle os braços ao colo, et dizíalle que, quanto ẽno mũdo ouuese, que todo fose seu. Et cõmoquer que lle el esto dizía, nõ leyxaua todauía de chorar por seus fillos et porlos dãnos que auía rreçebudos. Mays a rreyna, cõmo era de bon entendemento et cortés, cõfortáua[o] moy bem et muy saborosament.

374

Cõmo os gregos acordarõ que se defen[de]sem óntrela[s] tendas et nom seysem aa batalla

Aquela noyte os troiãos jouuerõ ben seguros en sua çidade, mais os gregos erã en grã pauor, que mayor nõ podía, ca nõ coydauã a auer defensón, que nõ fosem presos ou cõquistos. Et en outro día, pois que catarõ bẽ sua fazenda, ouuerõ seu cõsello et acordarõ todos que nõ seysen fora aos chãos aa batalla, mais que estouesen entre suas tendas, et alí se defendesen ata que uẽese Menalau et adusese o fillo d'Achiles, por que
Fol. 149r fora, ou rrecado del. Et gornírõse de // noyte do que mester auía, et guisárõse cõmo se defendesen entre suas tendas.

375

Agora leixa o cõto a falar desto por cõtar as xxij batallas

Outro día de manãa, ante que o día fose bẽ craro, os troyaos forõ ben armados, et pararõ bẽ suas azes. Et ante que fose o sol seydo, forõ muyto a çerqua das tendas. Mais os gregos, quando uirõ os pendões et as azes chegar, pesoulles muyto. Et armárõse a grã presa. Et, sen falla, cõuenlles a defenderse ou rreçeberã grã dãno. Mais acoudillarõ bẽ suas cõpanas ante suas tendas. Et os troyãos chegarõ logo a eles et fõrõnos ferir brauament. Et alí veeriades uoar dardos et saetas, tã espesos cõmo a saráuea quando cae moyto espesa. Et uolueuse hũ torneo grande et esquiuo sobeio, que, en pouca d'ora,

---

en las cosas). 120-121: HT ella s. su t. libre et por s. conp. et. 121: ms. afãagauãa; AMS gerra...gradeceu llo; KMP gerra; RTC falagauala (id. HT a. fin e. gerra et). 122: ms. oũuese; RTC e HT q. el en el. 123: RTC le esto el dixiesse (HT que el e. d.). 124: ms. cõfortauaa; HT de grande ent. et cortesa confortaualo mucho (RTC cortado).

Cap. 374. 1: ms. defensem; RTC (e HT) deffendiessen. 2: ms. ontrela tendas; AMS ontre las; RTC entre las t.; HT ontre...bat. falta. 3: ms. joũuerõ; RTC (e HT) yog. los tr. 4: AMS no podiã; RTC poderian...cuyd. auer; HT en tan grãt...podrian et ca nõ c. auer. 5: ms. oũuerõ; RTC (e HT) conq. otro dia et p. que bien cat. su. 6: ms. ãa. 7: AMS e KMP ueese; HT fijo por. 8: AMS gisarõ se; RTC aguisaronse; HT guisarõ c. 9: RTC (e HT) tendeiones.

Cap. 375. 1: RTC c. de f. de aquesto; HT c. de fablar...c. de las. 2: AMS manaa...troyãos; KMP manaa...troya(-n-)os; RTC dia mañ. (id. HT el sol f.). 3: HT partierõ b. 4: HT et mas...q. los uierõ. 5: RTC conuenoles de sse deffender sinon reçibieran (id. HT d. et mas). 6: RTC ac. muy bien. 7: ms. vẽeriades; RTC (e HT) f. muy brauamente...espessas c. el granizo q. 8: RTC (e HT)

forõ y mortos muytos bõos caualeyros et ardidos et preçados. Et os gregos se defendía muy bem, mais pero moyto perdía y. Et os troyaos outrosí o conprauã moy carament, ca moytos perdía y suas uidas. Et o torneo fuj tã grande et tã perigooso que todo aquel día durou.

Et a rreyna Pantaselona chegou y cõ suas donzelas amazenosas, que erã moyto hurgollosas et muy fremosas ademais. Et tãtas entradas et tãtas esporoadas fezerõ per alí que fazía a moytos gregos perder a uida, ca alí hu estauã ante suas tendas yam ferir en eles. Et quebrantauã as azes, et yam ferir en eles. Et fazía tal dãno et tal desbarato que esto era hũa grã marauilla. Et nũca caualeyros tal morte nẽ tal coyta sofrerõ, nẽ rreçeberõ tã grã perda cõmo gregos rreçeberõ este día. Et esto lles durou ata aquel día que tornou Menalau, sofrendo cada día tal marteyro, defendéndose ante suas tendas. Et nũca se partía, se porla noyte nõ.

376

Agora torna o cõto a falar cõmo Menalau achou a Pririus, et cõmo llo derõ, et quen fuy sua madre et donde fuy

En esta parte diz o conto que hũ rrey ouuo en Purtugal que ouuo nome Licomedes. Et auía hũa sua filla que auía nome Daydama. Et esta dõna era abbadesa dũ moesteyro que auía nome Achelas. Et fuj madre d'Aprilus, et dizeruos ey por qual uentura. En aquela meesma sazõ Tetis, madre d'Achiles, sabía que era fadado que Achiles, seu fillo, auja de morrer ẽna guerra de Troia, se y fose. Et por ende fézoo alongar de sua terra, et trager aa parte d'Ouçident, et meter en aquel moesteyro a que dizía Achelas, en lugar de dona, por tal que nõ podese seer achado, nẽ fose aa çerca de Troia.

Et aueo así que, tã grand amor creçeu entre Achiles et a abadesa, que Achiles fezo en ela, en uez de dõna, este fillo a que diserõ Pirus Nectálamus. Et quando despois uẽo Vlixas por Achiles et leuoo daquel lugar, mostrou a el rrey Licomedes todo este feyto cõmo era. Et a el rrey próuuolle moyto, et tomou o donzel et crioo. Et amáuao tãto que mais nõ podía, ca nõ auía outro fillo herdeyro.

---

espesso...esq. a ssobreguisa que. 9: AMS e KMP boos; HT f. muertos...cau. ard. (id. RTC preç. los). 10: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; HT def. biẽ et mas...car. et ca. 11: RTC et tan perdidoso que. 13: RTC llego con...amazonesas; HT Patanselona llego cõ...amazonas. 14: AMS e KMP por. 15: RTC las uidas ca a. do sse est. (HT et ca). 16: RTC azes et passauan por ellos et fazian (id. HT queb. azes). 17: KMP era hã grã; RTC mar. nunca c. tal c. njn tal martirio sof. (HT tal mal s.). 18: HT et esta. 18-19: RTC e HT fasta el día. 19: RTC e HT martirio. 20: HT por noche.

Cap. 376. 1: ms. torna (abreviatura de trona); AMS Manalao achou Apirius En cõmo; KMP Pirius; RTC Pirrus; HT Paris. 1-2: HT ffue su padre et. 3: ms. oũuo...oũuo. 4: ms. algo riscado entre sua e filla; RTC f. a que dezian Deydamea (HT Daydamea); RTF Deidamia. 4-5: RTC (e HT) mon. de dueñas a que dezian A. 5: AMS dapilus; RTC Pirrus (id. HT qual manera en). 6: ms. mẽesma. 7: ms. fezõo; HT auia morir. 8: ms. ãa; RTC e HT a partes. 9: ms. seer...ãa; RTC al çerco. 10: KMP aue(-n-)o; HT et la dueña ab. 11: ms. Pirus (entreliñado sobre algo riscado) Nectalamus (sobre algo escrito antes); AMS noetalamus; KMP Pir(-i-)us; RTC Pirrus Neutolamus; HT q. dizie Pirrus Neuculamus. 11-12: RTC V. ueno; HT q. U. ujno desp. por. 12: ms. leuõo; RTC lo leuo...t. el f. en commo (HT le). 13: ms. criõo; RTC c. fuera...m. ende et; HT c. fuera et el. 14: RTC poderia...

Et quando Menalau fuj a el rrey, cõmo a estoria conta en çima, el rrey Licomedes llo deu moyto aduro, et chorando muy de coraçõ, que o criara muy de pequeno, et amáuao mais que outra cousa. Et bẽ coydaua a morrer quando llo dou, pero doullo, et
Fol. 149v doulle cõ el moytos bõos caualeyros et // ardidos et de grã prez, que fosen cõ el. Et el meesmo quisera yr cõ el ajudar aos gregos muy de grado, mais era moy uello; mais enuiou o donzel cõmo uos ey dito. Et sua madre Daydama fazía por el grã doo, cõmo se o uise morto.

377

Cõmo Menalau et Priames forõ bem rrecebudos dos gregos

Menalau, poys que fuj partido del rrey Licomedes, entrou ẽno mar. Et ouuo tã bõo uento que en tres meses tornou aa hoste onde seỹra. Et quando y chegou, todos seỹrõ a rreçeber o donzel, et ouuerõ cõ el moy grã prazer, et fazíãlle quanta honrra podía. Et os mermidões o rreçeberõ por señor de muy bõ grado, et ben entenderõ que auíã cobrado o dãno que rreçeberã. Et, sen falla, assỹ fuj, cõmo adeant oyredes.

378

Cõmo Ayas Tala[món] fezo caualeyro a Píelus

Pois que os mermidões rreçeberõ a Pirus por señor, Ayas Talamõ, que era seu parent muy chegado, nõ quiso mais aguardar. Et logo en outro día fézoo caualeyro, et doulle armas de seu padre Achiles. Et quando lle çingeu a espada, rrogoulle que uingase cõ ela a morte de seu padre, o mais ag(u)ina que podese. Et el rrespondeulle así:

–Esto nõ auedes por que mo mãdar, nẽ por que mo rrogar, ca, se aos dioses prouuer et o poder meu for, eu llesla farey conprar carament aos troiãos.

Todo aquel día fezerõ gregos grã festa, et ouuerõ grãde alegría, et fezerõ grandes

---

otro hered.; HT pudiera que nõ a. o. her.. 15: RTC (e HT) conto. 16: KMP deu (-pero-) moyto; RTC dio pero mucho...cor. ca lo c. de muy p. (HT llor. de c. et ca). 17: RTC cuyd. morir con desseo del pero todauia diogelo (id. HT que a otra). 18: AMS e KMP boos; RTC (e HT) d. muchos b. c. fardidos...q. se f. con el et aun el. 19: ms. mẽesmo; RTC yr ay. a griegos...uiejo et por ende finco mas; HT yr a ay. a griegos...uiejo et mas. 20: ms. dõo (despois de cõmo aparece riscado cõmo); RTC Daydema...el tant grand (HT Daydama); RTF Deidamia. 21: RTC (e HT) muerto ante sy.

Cap. 377. 1: AMS Piames...Reçebudos; KMP Rreçebudos; RTC e HT Pirrus. 2: ms. oũuo; RTC pues fue. 3: AMS boo; KMP boo...(-d'-)onde; RTC donde; HT q. cõ tres...donde. 4: ms. oũuerõ; RTC onrra mas pod. 5: AMS e KMP bõ; RTC (e HT) reçibieron luego por señor muy de gr. 6: KMP adeante; RTC que tomaran et (HT tomarõ).

Cap. 378. 1: ms. Tala; KMP P(-r-)ielus; RTC Talamon...Pirrus (HT Pyrus). 2: ms. escribiuse Purius e corrixiuse en Pirus; AMS Purius; KMP Pirius; HT Pirrus; RTC Pirrus por su s. 3: ms. fezõo; RTC e HT mas tardar et l. otro. 4: RTC d. las armas. 5: AMS agina; RTC e HT ueng. la. 6: ms. proũuer; HT r. et ca. 7: RTC e HT yo la fare. 8: ms. oũuerõ; HT todos. 9: KMP auiã que...

sacrifiçios aos dioses, porque auía o que deseiauã. Et des oymais terrã os gregos guisado de parar ẽnos chãos suas azes et de se cõbater cõ os troyaos. Et esto paresçerá a pouco tenpo.

Logo aquela ora se guisarõ muy bem, et catarõ suas armas cõmo seysen aa batalla perla manãa. Et dũa cousa erã ia bem çertos: que todos sería mortos ou uençeríam a batalla. Et a fala et o cõsello que ouuerõ fuj tal: que por nihũa maneyra nõ atendesem aos troyaos éntrelas tendas, mais mouesen quanto podesen contra as barreyras et alí se cõbatesem cõ eles, quando seysem da çidade. Et ante as barreyras ouuerõ aquel día a batalla.

379

Agora leixa o cõto de falar desto por cõtar das xxiij batallas

Outro día, ante que fose grã manãa, os gregos se leuantarõ, et armárõse moy bem, et parárõse todos en hũ tropel moy grande, et fórõse contra a çidade en bon paso. Et bẽ coydauã maltrager ou uençer aos troyaos. Da outra parte, os da çidade, tãto que a luz uirõ, seýrõ aos chãos, paso et de seu vagar. Et ýam bẽ armados et bẽ guisados de batalla. Mais a rreýna Pantaselona fuj y bẽ creúda en todaslas cousas que y diso et contou.

En ante que fose ora de prima, forõ todos ajuntados ẽno canpo. Et tãto que se uirõ de cõsũu, leyxarõ [correr] os caualos contra si, et fórõse ferir muy cruament. Et alí forõ fendudos moytos escudos, et quebrantados muytos elmos, et desmalladas moytas lorigas. Et moytos bõos caualeyros, ardidos et de grã preço, forõ y mortos et malchagados et derribados dos caualos. Et mais de dez mill dardos forõ y lançados et bañados en sange, que ia y nõ auía loriga tã forte nẽ tã dobrada que rrota nõ fose. Et as saetas erã tã fortes et tã espesas que aduro // ueeriades o ayre. Et buscáuãse todos per cada parte, et tã grandes erã as feridas das lanças et das espadas que se dauã ẽnos escudos et sóbrelos elmos que as oýã muy bem ẽna çidade. Et muytas dõnas et donzelas estauã perlas torres et perlos muros, coytadas et pauorosas, chorando muyto porque uijam que cresçía mais seu dãno.

Fol. 150r

---

guisados; AMS gisado; RTC desde; HT oymas teniã. 10: AMS chaos...troyãos; KMP troya(-n-)os; HT p. ẽ llanos...et se...et esto seria poco. 12: ms. ora entreliñado; AMS gisarõ...seysem; KMP seysem; RTC e HT aq. noche se. 13: AMS e KMP porla manaa; RTC e HT que o todos. 14: ms. oũuerõ; KMP njhũa. 15: AMS troyãos...podesem; KMP troya(-n-)os...podesem; HT mas que mou. 16: HT cõb. quando...çibdat ante; RTC çibdat et assi lo fezieron ca ellos et los de la çibdat ante.

Cap. 379. 2: AMS e KMP manaa; RTC f. bien mañ.; HT f. mañana...arm. biẽ. 3: KMP bem (-et-) pararõ se. 4: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; HT tr. et de la. 5: AMS gisados. 6: HT et mas... Patanselona...que dixo. 7: RTC (e HT) f. la hora. 8: ms. leyxarõ os (AMS non corrixe); AMS consuu; KMP cõ-suu l. os caualos (-correr-) contra; RTC dex. correr los; HT dexarõse correr los. 9: RTC e HT desmanchadas. 10: AMS e KMP boos; RTC prez; HT prez f. ally m. 11: RTC dardos que f. y l. fueron bañ. 12: RTC s. ca ya; HT s. et ca ya. 13: ms. uẽeriades; AMS e KMP por; RTC eran tantas et tan esp.; HT erã tan duras et tan esp. 14-15: RTC (e HT) dauan sobre las adaragas et s. los yelmos. 15: AMS os. 16: AMS e KMP por las...por los; RTC p. et llor. (id. HT p. m. et p. t.). 17: ms. uijam;

Et alī chegou Pirus Noutálamos, encaualgado en hũ caualo d'España, tã fremoso et tã ligeyro et tã ualente que nõ acharīã en nihũ lugar mellor. Et viña armado das armas de seu padre. Et desque ōme naçeu nũca ueu caualeyro mellor pareçer en armas, nẽ que mais semellase ualente et ardido. Et, sen falla, se os gregos en elo gãanarõ bõo amigo, sabede que os troyaos am en el gãanado emijgo mortal et per[i]gooso. Et muyto ag(u)ina o dará a entender, ca, cõmoquer que el fose muy pequeno de días, nõno semellaua ẽnos feytos, ante diriades que era caualeyro ẽna mellor ydade que podería ẽno mũdo seer. Et o escudo que leuaua auía o cãpo d'ouro et dous leonçetes de uis. Et leuaua cabo si seus mermidões, que erã muy bõos caualeyros et muy le[a]es, et amáuãno muyto. Et erã cõ el tã esforçados que nõ dultauã nada.

Et el ya ante tódoslos seus quanto hũ arquo podería tirar. Et ueu Polidamas da outra parte, et Polidamas ueu a el. Et tã toste que se uirõ, leyxarõ correr os caualos contra si, et fórõse ferir muy brauament. Et Pirus dou a Polidamas tal lançada que lle quebrantou o escudo, et desmanchoulle a loriga, et pasoulle o canbax en meo do peyto; et quebroulle a lãça, ca, se lle nõ quebrara, Polidamas fora morto. Et deulle logo outra grã lançada ẽno escudo, et quebroulle a asta, pero Polidamas fuj do caualo a terra. Et o elmo fuj enuolto bẽ ẽna terra et ẽno poo. Et Pirius o prendeu perlo auantal da loriga porlo tirar da presa, veéndoo mais de mill caualeyros. Et, sen falla, el fora alý morto ou preso, se lle Filomenis nõ acorrera.

Mais el rrey Filomenis logo chegou y et acorreulle. Et tã brauament fuj ferir a Pirus, per meo do escudo, que logo llo quebrantou, et o ferro et o pendóm lle pasou da outra parte, en dereyto do coraçõ. Et se nõ fora porla muy bõa loriga, que fuj de seu padre Achiles, Pirus fora morto. Mais Pirus outrosí o fuj ferir tã sanudament que deu cõ el en terra do caualo, ante todos os [s]eus. Et meteu logo mão aa espada, et bem diriades que muy carament uendía a morte de seu padre.

Et quando os de Palfegona uirõ seu señor estar de pe, forõ ferir ẽnos mermidões muy brauament, que os nõ dultauã nada, et os mermidões a eles tãpouco. Et en aquel lugar se uolueu hũ torneo muy brauo et muy forte et muy sen piadade. Mais os mermidões fazīã muyto por seu señor nouo que auía, porque era seu natural, et todos auía

RTC (e HT) q. cada dia cr. 18: AMS de españa; KMP Pir(-r-)us; RTC Pirrus Neutolamus (HT Neucolamus; falta nos dous et inicial). 19: AMS vīna; RTC (e HT) fallauan. 21: AMS e KMP gaanarõ boo; RTC gr. gan. en el buen (HT falla los). 22: ms. pergooso; AMS troyãos...gaanado emijgo...perigooso...agina; KMP troya(-n-)os...gaanado emijgo; RTC q. troy. an cobrado en el enemigo...peligroso (HT q. los tr.). 23: AMS semellaria; RTC gelo dara (id. HT e. et ca). 24: RTC p. al mundo (id. HT f. et ante). 25: ms. sẽer; HT leones. 26: ms. leães; AMS boos...leães; KMP boos...leaes. 27: RTC (e HT) eran ya con. 28: AMS poderiã; RTC podia/podria (lese mal)...a Pol. (HT podria). 29: HT Pol. a el. 30: KMP Pir(-r-)us; RTC e HT Pirrus. 32: RTC muerto. Polidamas otrossi le dio una grand; HT quebrantole la l. et ca...m. et Polidamas le dio otrosy tan grãt. 33: ms. ãasta; RTC q. la azcona que traya pero (id. HT quebrantole). 34: ms. põo...aũantal; AMS e KMP porlo; RTC yelmo del fue e. bien en el poluo et Pirrus (HT biẽ enb.). 35: ms. vẽendõo. 35-36: RTC e HT pr. o m. 37: RTC llego luego y (id. HT et mas). 37-38: ms. Purius (logo parece que se riscou o 1° trazo do *u* e o 2° *i* para deixar Pirus?); AMS e KMP Purius; RTC e HT Pirrus. 38: AMS e KMP por; RTC e HT que gelo. 39: RTC sinon por (id. HT muy noble lor.). 40: ms. escribiuse Pirius nos dous casos e riscouse despois i; AMS Pirus...Pirus; KMP Pirius...Pir(-r-)us; RTC Pirrus fincara m. mas Pirrus (HT P. le fue). 41: ms. oseus...ãa (AMS non corrixe); RTC el del c. en tierra...suyos; HT el et cõ el c. en tierra...suyos. 42: HT vendiera. 43: AMS El quando; RTC e HT Palfagona...señor de pie. 44: KMP m y brau.; HT br. ca los (id. RTC tant poco. En). 45: RTC (e HT) br. et muy sin p. 46: RTC (e HT)

grand alegría dos feytos que lle uijã fazer ẽno cõmeço, et nihũ deles nõ auía uoontade de lle falir. Et por ende cresçío alí entre eles et palfegones tal perfía que, en pouca d'ora,
Fol. 150v toda a terra fuj chea de mortos et // de chagados.

Mais sabede que Pirus se traballaua et poyna todo seu affám en rreteer a Filo- 50
menis. Mais os de Palfegona fazía muyto porlo toller. ¿Que uos digo? Sabede que eles o fezerõ atã bem que mellor nõ podiã, que per força et perlas topadas dos caualos fezerõ fazer afora os mermidões, et trouxérõnos muy mal. Et a uolta et as uozes erã tã grandes que mayores nõ podiã seer, ca os de Palfegona cobrarõ seis ou sete uezes sobre seu señor; mays pero nõno liurarõ, nẽ o fezerõ afora per que podese caualgar en seu ca- 55
ualo, ca o mayor poder et a mayor força dos gregos era en aquel lugar. Mays eles todauía, cõ muy grã pesar que tíjnã de seu señor, tomauã afám et moy de grado estauã ẽna presa porlo liurar. Et, sen falla, eles o liurarã, ou fezerã carament conprar aos que o tinã, senõ por el rrey Talamõ, que chegou y cõ mais de quatro mill caualeyros. Et fuj ferir en aquel tropel tã brauament que, en pouca d'ora, forõ muytos caualos sen senores, et outros 60
caualeyros mortos et malchagados. Et apresárõnos de tal guisa que, per força, lles fezerõ tornar as espádoas.

Pero nũca fuj ome que falar oyse de caualeyros que se tã bẽ defendesem. Mais, cõ todo esto, rreçeberã y grã perda, et forã uençudos et metud[o]s perlas entradas da çidade, et nõ tornarã, se nõ fora porla boa rreyna Pantaselõna, que chegou logo y muyto 65
ag(u)ina et que lles acorreu moy bẽ, ca ẽno mũdo nũca tal dõna naçeu en fazer et en esforçar. Et cõ ela uíjnã mill donzelas moy ben armadas et fortes [et] auiuadas et sobre bõos caualos corredores et ligeyros. Et sua señora bẽ as castigaua cõmo fosem, et, pois que as ouuo castigadas et as esforçou moy bẽ, ferirõ os caualos das esporas, et leyxárõse correr contra os gregos. Et alí ueeriades muytos ferros de muytas lanças agudas entrar 70
per peytos et per adágaras et per uentres, et muytas lanças caer en achas et en tranções, et muytos escudos quebrantados, et moytas lorigas rrotas et desmalladas, et muytas es-

---

merm. soffrian m. 47: ms. uõontade. 48: AMS e KMP porfia; RTC et los palfagonis (id. HT le salir de mandado et). 49: RTC fue cubierta de (id. HT et llag.). 50: ms. escribiuse primeiro Purius e despois corrixiuse (riscouse o primeiro trazo do *u* e o *i*); AMS Pirus...rreteer; KMP Pur(-r-)us... rreteer; RTC Pirrus; HT et mas...Pirrus. 51: RTC Palfagona...por gelo (HT et mas...Palfagoña). 52: AMS e KMP por...por las; RTC (e HT) tan...podrian ca por f. et por pechugadas de los. 53: RTC af. a los. 54: ms. seer; RTC mayor non poderia...Palfagona; HT mayor nõ podrian s. et ca...Palfagoña. 55: AMS e KMP por; RTC njn lo sacaron af. para que (id. HT et mas). 56: HT et ca el poder... et mas. 57: KMP tíjñã; RTC t. por su...gr. entrauan en la; HT afan muy de g. et entrauã en la. 58: AMS tiñã; KMP tíjã; RTC o lo fiz.; HT por amor de lo librar...o lo farã c. car. a los. 58-59: HT tienẽ mas luego llego y el r. T. cõ. 59: AMS fuy. 60: AMS e KMP señores. 61: AMS gisa que por; KMP por; RTC otros muchos caualleros...apressuraronlos (HT o. m. muertos cau. et). 62: RTC e HT tornar esp. 63: RTC (e HT) tant brauamente def. 64: ms. metudas; AMS e KMP metudas (sic) por las; RTC esso...metidos (id. HT rresçibierõ gr.). 65: RTC çibdat sin recobrar si non (HT ujlla... Patãsselona). 66: AMS agina; RTC et les ac.; HT et los...et ca. 66-67: RTC naçio njn que tanto ualiesse en fardimento njn en esfuerço et con (HT en fuerça). 67: ms. fortes auiuadas (AMS non corrixe); KMP uijñã; RTC f. et abiu.; HT arm. et abiu. sobre. 68: AMS boos; KMP boos...bẽ castigaua; RTC (e HT) señ. las c. c. fiziessen et. 69: ms. oũuo; RTC f. todas los (id. HT q. las esf. et las o. cast. muy). 70: KMP muyto ferros; RTC de lanças agudos et taiantes entrar (HT f. ag. de l. et). 71: AMS e KMP por...por...por; RTC tachas et en taraçones; HT rrachas et taraçones; RTF asteles volent e tronçons. 72: RTC (e HT) rrotas et muchas buenas esp. 73: AMS bãnadas; RTC s.

padas banadas en sange. Et o torneo fuj tã brauo et tã mao que marauilla fuj cõmo nũca ende njhũ podo escapar ujuo.

Mais a rreyna Pantaselona parou mentes et ueu el rrey Talamõ, et el rrey Talamõ a ela. Et tãto que se uirom, tã brauament se ferirõ que anbos forõ en terra dos caualos. Mays leuãtárõse muyto ag(u)ina, cõmo aqueles que erã moyto auiuados et muy ligeyros. Et a rreyna meteu mão aa espada, et fereu a el rrey Talamõ per çima do elmo que lle quebrantou as correas del, et fézollo caer en terra, et fezo a el dar de mãos ẽno poluo. Et alí espesou o torneo et creçeu a perfía, tãto que muytos bõos caualeyros forõ y mortos et malchagados aquela uez.

Mays as donzelas amazonas o fazía muy bẽ et ajudáuãse de coraçõ, et fazía a moytos caualeyros leyxar as sellas sen seu grado. Et fezerõ tãto que, en pouca d'ora, fezerõ a sua señora cobrar. Et tãto que a uirõ os de Palfegona, chegárõse a ela, ca yam maltrey-
Fol. 151r tos // et malchagados et queixándose muyto por seu señor, que lles leuauã preso. Et disérõlle así:

–Señora, os gregos nos am preso o noso señor, et alí uã cõ el en aquel tropel, et uós sabede que senpre uos quiso grã bẽ.

Et ela djsolles:

–¿Et he Fillomenis, o meu bõo amigo et o meu uizino?

–Sen falla, señora –diserõ eles–, ese he el.

Estonçe chamou ela todas suas donzelas, et dísolles que cada hũa fezese sua puña por lles toller Filomenis, et que tomasen tã grande afám ata que o fezesem ficar ẽno campo, el et a aqueles que o leuauã. Et elas atropelárõse todas, et ferirõ os caualos das esporas, et forõ en eles ferir tã brauament que quebrantarõ muytos escudos, et rronperõ muytas lorigas, et fezerõ en eles moy grã morte et moy grã desbarato. Et apresárõnos tãto que, [per] força et per uiuo poder, fezerõ aos mermidões leyxar o cãpo, querendo ou nõ. Et os de Palfegona ajudauã moy bẽ as donzelas et fazía muytas boas caualarías por liurar seu señor.

Mais sobre todo a rreyna fazía marauillas, et tijna en muy pouco os gregos, et tallaua cabeças et braços et costados. Et fezo y tãto aquela uez que a sua espada fuj y tã temuda et tã dobrada que os mellores caualeyros et mays hurgullosos, eses lle dauã o

---

ca el...q. fue grand mar. c. (HT s. et ca el t. era tã). 74: RTC e. omne pudo; HT cõmo omne p. 75: RTC uio al rrey (id. HT et mas...Patãselona). 76: RTC (e HT) tan duramente se. 77: AMS agina... aujuados; KMP aujuados; RTC l. muy toste c.; HT et mas l. tã toste que mas pudierõ cõmo. 78: AMS e KMP por; HT et firio el cauallo de las espuelas et fue ferir al. 79: RTC et lo fizo...fizole a el mismo dar (HT le f.). 80: AMS e KMP porfia...boos; RTC cau. fincaron y; HT muchos cau. 82: AMS amazenas; KMP ben; HT faziã biẽ aquella vez et. 83: KMP fexerõ. 83-84: RTC fiz. recobrar a la rreyna su s. en el cauallo et tanto (HT en su cau.). 84: RTC (e HT) Palfagoña...ella et yuan. 85: RTC (e HT) señor Filomenis que. 87: RTC e HT pr. nuestro. 88: ms. entre uos e quiso está riscado bẽ; RTC sabedes...uos el quiso (HT uos q. el muy biẽ). 89: AMS diso lles. 89-90: RTC Et es F. dixo la rreyna el mj (HT mj buẽ vez.). 90: AMS e KMP boo. 91: RTC e HT falta el. 92: RTC llamo todas... que fiziessem toda su (HT et e. llamo a t.). 93: RTC (e HT) por gelo t. et...affan q. fiz. 94: ms. ãaquelles; RTC (e HT) campo a aquellos. 96: RTC (e HT) apressuraronlos. 97: ms. que força; AMS e KMP et por; RTC e HT que por f. 98: AMS palfegonia; RTC e HT Palfagoña...a las donz. 99: RTC (e HT) l. a ssu. 100: KMP tijna; RTC sobre todos...mar. por do yua et (id. HT tenjã). 101: RTC fizo tanto. 102: RTC (e HT) tan dubdada que...org. et mas fardidos le dauan. 103: AMS por...

canpo per u ya. Et nõ era marauilla, ca ela fería de tal guisa que aquel que ante si achaua nõ auja despois mester maestre. Et alí creçío a uolta tã grand sóbrelo acorro del rrey Filomenis que mais de mil caualeyros forõ y derribados, dũa parte et da outra, que nũca se mais leuantar poderõ. Et tã coytados forõ os gregos que Pyrus Neptólamus ouuo de leyxar seu preso que leuaua. Et aly começou a creçer a batalla.

Et Pirus tornou sañudo et de m[a]o talante, et começou de chamar os seus a grandes uozes et esforçalos muyto, et rrogoulles que se nõ partisem del. Et eles assí o fezerõ. Et el díssolles así:

—Agora, caualeyros, tornade aquí a esforçaruos (ey), et aquí paresca o uoso ardimento et o uoso prez, et nõ uos leyxedes así desbaratar et maltrager. ¿Et que he esto, amigos? Que molleres som, que nõ barões. Et amigos, feríde[a]s sen njhũ medo, ca muytos bõos caualeyros et de grã prez nos matarõ ia. Et eu uos juro perlos dioses que ia mais nũca tome armas, nẽ entre en torneo, se oie este día nõ for nosa a melloría desta batalla. Et pesamos deuja solament porque molleres nos así cõmetem et nos podem mãtẽer o canpo, pouco nẽ muyto.

Quando a rreyna Pantaselona oyo cõmo Pirus esforçaua os seus [et] despreçaua as amazonas, (et) fuj muy sanuda, et todo quanto el dizía nõno preçou nada. Et díssolle(s) así:

—Mãçeb[o], nõ é sen guisa se nós mãteemos cãpo ou torneo contra ti, ca nós fomos ia en tal torneo cõmo aqueste et en mayor. Et tu coydas que nós somos molleres mãsas et febres cõmo son as outras, et sabe que nós nõ somos taes, mais somos donzelas que nõ auemos coydado de loucura, nẽ auemos coraçõ de fazer maldade, mais de ujuer castament. Et auemos d'uso et de custume de defender bẽ o noso rreyno et nosa terra, en guisa que nõ he queimada, nẽ rroubada, nẽ maltreyta de nihũ. Et de nihũa cousa nõ
Fol. 151v auemos // pauor, et ueemos a esta cerca et tomamos armas por gãanar preço et por ualer mais. Et tu entenderás oie bem que aquel que a mj et a minas donas á por ajuda que será per nós bẽ ajudado, ca nós bẽ fazemos yr cõ mal a aqueles a que(l) mal queremos. Et

---

gisa; KMP por; RTC guisa el que ante si fall. que non (id. HT et ca). 104: RTC a. meest. desp. maestro. 105: KMP mill; RTC (e HT) fueron derribados de la una. 106: ms. Pyrus (dicía Purius e púxose logo *y* sobre *u*) N. oũuo; AMS pyrus; KMP Pyr(-r-)us; RTC se iamas...Pirrus Neutolamus (HT Neuculamus). 108: ms. Pirus (escribiuse primeiro Pirius e despois riscouse o *i*)...mão; AMS Pirus...mão; KMP Pir(-r-)us...mao; RTC e HT Pirrus. 109-110: RTC (e HT) del et los firiessen reziamente et dix. 110: AMS diso lles. 111: ms. ey entreliñado; AMS e KMP a esforçar uos ey; RTC aqui et esforçatuos et (id. HT paresçera). 112: RTC e HT prez et por que uos dexades. 113: ms. ferideos (AMS e KMP non corrixen); RTC am. mug. son ca non uar. am. feritlas (HT son et ca...et am. feridlos...et ca). 114: AMS e KMP boos...porlos; RTC cau. fardidos et. 115: AMS de esta; RTC (e HT) njn estare en...oy en este...de la bat. 116: ms. cõmetem; RTC et ya p. d. siquier porque...cometen et se nos (HT nos acometẽ asy). 117: AMS manteer; KMP mãteer; RTC m. en el c.; HT m. en c. 118: ms. Pirus (escribiuse Pirius e riscouse *i*)...seus despr.; KMP Pir(-r-)us; RTC Pirrus...suyos et d. (id. HT Patãselona). 119: AMS amaz. fuj; KMP et fuj; RTC e HT amaz. fue. 120: RTC e HT dixole. 121: ms. mãçebia; AMS gisa...manteemos...nos somos; KMP mãteemos; RTC (e HT) mançebiello. 122: KMP em tal; RTC aq. o en meior et (HT este...tu piensas). 123: RTC otras sabe que non (id. HT son otras). 124: KMP locura...uiuer. 125: RTC bien nuestro; HT au. uso et c. de d. biẽ nuestra t. et n. rr. en. 126: AMS gisa; KMP njhũ; HT quemado nẽ rrobado nj maltrecho. 127: AMS e KMP çerca...gaanar; RTC este çerco...prez (id. HT et ualer). 128: RTC e HT que es por. 129: AMS por... aquel; KMP por...a*quel; RTC ayud. et que estorbo sabemos fazer a aquellos a quien (HT aq. que

sabe tu que nõ á ẽno mũdo gente que eu tãto desame cõmo a gregos, et sobre todos a ti desamo, porque teu padre Achiles matou a Éutor, que era muy bõo caualeyro et de muy bõo coraçõ, et que se mellor cõbatía de quantos ẽno mũdo son, et era tal que uençía a todos de preço et de franqueza. Et eu sey bẽ que nũca fuj tã bõo caualeyro que a el fose conparado en bondade. Et por ende ey del grã doo et grã pesar, que mayor nõ podería. Et por ende te desafía de morte esta mĩa lança, et tu saberás oie, se te eu acalçar, que he así uerdade cõmo eu digo.

Et pois que lle esto diso, fereu o caualo das esporas et leyxouse yr a el quanto mais podo. Et Pirus veua vĩjnr et atendeua muy bem. Et de cõmo anbos erã ardidos et urgullosos, fórõse ferir tã brauament das lanças ẽnos escudos que logo os escudos forõ britados en peças. Et rronperõ as lorigas et os ferros et os pendoes entrarõ perlos corpos et sayrõ da outra parte dos costados bẽ dous palmos. Et en esto pareçeu bẽ o amor que aujá entre eles anbos. Et o sange lles corría ata os pees. Mais a lança de Pirus quebrou, et a rreyna alçou Pirius ẽna sua lança muyto alto, et derriboo do caualo en terra. Et Pirus leuãtouse moyto ag(u)ina, ca era muyto ardido et muy ligeyro, et meteu mão aa espada, et fuj dar aa rreyna tres colpes grandes. Mais ela outrosí nõno quiso poupar, et tã brauament o fereu que, se a grã presa nõ fora, Pirus fora alý mort[o] logo.

Alý cresçía grã perfía et grã contenda por aquesta justa, ca os mermidões fezerõ logo a seu señor cobrar ẽno caualo. Et aujã grã prazer, porque o vijam muyto ardido et fazer caualarías estrayas et sofrer tã grand afám que mayor nõ podía. Et alí se mezcrou o torneo, et fuj brauo et forte et perigooso, así que, en pouca d'ora, forõ y mortos muytos bõos caualeyros. Et dizeruos ey cõmo.

Alý chegou logo Agamenõ, et uĩjnã cõ el quatro mill caualeyros bẽ gornidos do que mester auía. Outrosí Diomedes chegou y, et cõ el muytos rrex et prínçipes et duques et almirantes precados. Et alý se [ajunt]ou o poder dos gregos et se começou a batalla de cabo.

Da outra parte a rreyna Pantaselona ajuntou a si suas cõpañas, et fezo a el rrey Filo-
Fol. 152r menis cobrar ẽno caualo. Et el gradeçeullo muyto // o que por el auía feyto, et dísolle que por ela escapara de morte. Et ajuntou a sy suas cõpañas.

---

mal). 130: RTC (e HT) en el m. non ha. 131: AMS e KMP boo; HT era buẽ c. 132: AMS e KMP boo; RTC de meior coraçon...et tal (HT m. a et atal). 133: AMS e KMP boo; RTC prez...fue cau. (HT t. de coraçõ et de fr.). 134: ms. conparado? (parece conperado)...dõo; RTC et tant g. pesar (id. HT bond. et en franqueza et). 135: HT sab. tu. 136: HT te oy alc. 137: RTC yr contra el q. pudo (id. HT e. ovo dicho). 138: ms. escribiu primeiro Pirius e logo riscou o *i*; AMS pirus v. vijnr; KMP Pir(-r-)us veu a vijnr; RTC (e HT) Pirrus...et commo. 139: RTC (e HT) org. et ualientes f. 139-140: RTC (e HT) esc. quebraron en. 140: KMP pendo(-n-)es e. por los; AMS por los. 141: RTC (e HT) bien quanto dos. 142: ms. pees (escribiu primeiro Pirius e logo riscou o *i*); AMS aujá...Pirus; KMP Pirius; RTC amos ca la s. les salio fasta...Pirrus (HT a. et ca...et mas). 143: ms. derribõo; RTC (e HT) r. lo a. en la s. m. 144: ms. ãa (Pirius con *i* riscado); AMS agina...muyto l.; KMP Pirius; RTC Pirrus; HT Pirrus...a. q. e. 145: HT et m. 146: ms. morts (Pirius con *i* riscado); KMP Pirius; RTC (e HT) Pirrus fincara a. muerto. 147: AMS e KMP porfia; HT et a. cresçio g. c. et g. p. et sobre a. j. et ca. 148: ms. vĩjam; RTC e HT cob. el c. 149: RTC (e HT) cau. estremadas et...affan et alli. 150: ms. perigõoso; RTC br. et pel. tanto que; HT fue muy b. et pel. tãto que...f. m. 151: AMS e KMP boos; RTC e HT buenos et. 152: AMS vijñã; KMP uijñã; HT A. et traya consigo q. m. c. muy biẽ. 153: KMP rreys; HT llego y D. et...pr. et alm. 154: ms. se começou; AMS e KMP preçados (non corrixen); RTC se ayunto el p. 154-155: HT presç. et a. com. la b. de c. et ca se y ayũto el p. de los g. 156: HT Patãselona. 157: RTC (e HT) gradesçiole. 158: RTC (e HT) ay. luego a ssi. 159:

Et Polidamas chegou logo y, et tragía cõsigo muy bõos caualeyros, ca ya cõ el el rrey Rremus de Çizonia cõ suas cõpanas, que erã moy bõos. Outrosí chegou y Eneas, que tragía cõsigo muy bõos caualeyros de grã louçanía. Et despois destes chegou el rrey Príamo, et tragía cõsigo muytos bõos caualeyros, seus naturaes et seus amigos, de que era bẽ çerto que lle terría ben o cãpo et que o nõ leyxaría soo ẽna batalla. Et desque [o] mu[n]do fuj, [nunca fuj] ajuntado tamaño torneo et tã mortal, que nõ era senõ hũa grã marauilla, que sobeiament se desamauã. Et tãtos bõos caualeyros forõ y que sería longa cousa de contar.

Mays entre todos Pirus Neoutólamos fazía grandes marauillas, ca el entraua ẽnas grandes presas cõ sua espada ẽna mão, et fazía muytas esporoadas, et fazíalles conprar carament a morte de seu padre. Et per u el chegaua toda a terra fazía uermella cõ sange de muytos bõos caualeyros ardidos et ualentes.

Et esta perfía lles durou todo o día ata a noyte. Mais, ante que a noyte chegase, forõ y mortos muytos bõos caualeyros, et outros muytos leuarõ grand afám, defendéndose et cõbatendo, quer a pe, quer a caualo. Et esto era bem en duzentos lugares ẽna batalla.

A rreyna Pantaselona cõ suas donzelas cometerõ os gregos de todas partes, que fazía deles oyr maas nouas per u yam. Et per u elas chegauã tã fortes et tã esquiuos colpes dauã de lanças et de espadas que as nõ podía sofrer os gregos.

Mais entre os troyaos auja hũ bõo caualeyro a que dizía Elauti, et era yrmão de Polidamas de padre, et era fillo d'Antenor, et ouuérao doutra moller. Et era caualeyro muyto aposto et muy loução. Et cõmoquer que el fose muy mãçebo, era muyto entendudo et muyto esforçado en armas. Et justou cõ Pirus, mays bõ siso fezera de o escusar, ca Pirus lle dou tal ferida en meogo do escudo, en que tragía hũa agia d'ouro et o canpo uerde, [que] logo deu cõ el morto en terra do caualo.

Et aly cresçeu o pesar grande en Polidamas et enos troyaos, que esto era hũa grã marauilla. Et por tomar uingança del porla sua morte, ferirõ os caualos das esporas, et
Fol. 152v yam cõ eles mill donzelas amazonas, et ferirõ ẽnos // gregos. Et alí ueeriades quebran-

AMS e KMP boos; RTC y luego (id. HT c. et ca; falta nos dous et inicial). 160: AMS e KMP boos; RTC mucho buenas desi otr. (id. HT y luego E.); RTF Cisonie. 161: AMS e KMP boos; RTC muy buena caualleria de tierra de Lanconia. Desp. (HT cõs. buena...Lauconia); RTF ceus de Licoine. 162: AMS e KMP boos; RTC (e HT) P. en la çaga et leuaua cons. 163: ms. sõo; RTC et lo non; HT et nõ lo. 164: ms. desque mãdou fuj ajuntado (AMS e KMP non corrixen); RTC desque el mundo fue nunca fue ay. (HT fue tamaño). 164-165: RTC (e HT) mortal et non era sin guisa ca sobeiam. 165: AMS e KMP boos; RTC e HT des. ca t. 167: ms. despois de fazia riscouse grandes; KMP Pi-r(-ɾ-)us; RTC Pirrus Neotolamus f. mar. ca el e. por las gr. (HT et mas...Neuculamus...et ca). 168: KMP esporadas; RTC (e HT) fazia las esp. a menudo et. 169: AMS e KMP por; HT por do lleg. 170: AMS e KMP boos. 171: AMS e KMP porfia; HT ante de la n. fuerõ. 172: AMS e KMP boos; RTC (e HT) f. muertos. 172-173: RTC (e HT) m. suffrieron gr. a. estandose c. que a p. que de cau. 173: HT doz. en la. 175: HT et la r. Patãselona (falta desde come[tieron]). 175-176: RTC gr. de tal guisa que les fazian oyr. 176: ms. mãas; AMS e KMP por...por; RTC yuan ca por do e. 177: RTC de las l. et de las e. 178: AMS troyãos auia hũ boo; KMP troya(-n-)os...boo; RTC un muy buen; RTF Glaucon. 179: ms. oũuerao; RTC p. ca era. 180: RTC fuesse manç. 181: ms. escribiuse Pirius e riscouse logo i; igual en 182); KMP Pirius mays boo; AMS pirus; RTC Pirrus (igual en 182 nos tres). 182: RTC fer. por medio del...oro en c. 183: ms. uerde et logo (AMS e KMP non corrixen); RTC uerde que luego...el en t. muerto. 184: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC p. tan gr. 185: RTC ueng. porla m. del f. 186: ms. uẽeriades; KMP eños; RTC amazonesas et fueron ferir los gr. 187: RTC

tar muytas lanças et muytos escudos et muytos elmos, et rronper muytas lorigas, et muytos bõos caualos andar perlos canpos sen senores.

Et a rreyna Pantaselona lles uendía carament a saña que deles auía et, andando en aquisto, topou cõ Pirius. Et quando se anbos uirõ, meterõ mão aas espadas, et toparõ tã de rrégeo que caerõ anbos dos caualos, et leuantárõse muyto ag(u)ina et tã sen piadade se ferirõ que, ante que se partisen, fenderõ os escudos, et quebrantarõ os laços dos elmos. Et esta peleia lles durou grã peça, et anbos o fezerõ muy bem. Mais Pirius o Noutéllão ouuo o peor desta peleia, ca tã brauament o fereu Pãtaselona que o rrostro et a cabeça et os peytos forõ todos enuoltos en sangue. Et desí tomouo perlo auantal da gorgeyra porlo leuar preso, mais nõ podo, ca toda a batalla et as azes tornarõ sobre eles anbos, et por esto se parteu.

Polidamas andaua tolleyto, cõ despeyto et cõ saña por seu yrmão que lle matarõ. Et tan grã pesar et desconforto auía ende que, a poucas, quiría ensandeçer. Et chãgía et braadaua et fazía por el grã doo, et cõ coyta de tomar uingança por el, entraua ẽnas mayores presas que achaua. Et mataua et chagaua et fería muytos bõos caualeyros. Et fezo tãto d'armas aquela uez que, porlo seu esforço et outrosí porlo ardimento da rreyna Pantaselona, os gregos forõ desbaratados et uençudos do canpo mais de tri(i)jnta traytos d'arco. Et esto era ia contra a noyte. Et de tal guisa forõ desbaratados que nõ poderõ aquel día cobrar ẽno canpo, et se nõ fora por Pirius et Talamõ et Diomedes, que tornarõ muytas uezes quando enpús eles yam ẽno acalço et se tornarõ muyto aduro, gregos rreçeberã y muy grã dãno, cõmoquer que o ia grande auía rreçebudo.

Et conta Dayres que esta batalla durou todo aquel mes. Et cada día uençía os troyaos. Pero d'ánbaslas partes rreçeberõ grand afám et rreçeberõ (grand afám et) grandes perdas, que mais de dez mil caualeyros forõ y mortos ante que o mes seyse, nẽ ante que a trégoa fose pedida nẽ outorgada.

A rreyna Pantaselõna lles fezo aquel mes sofrer grandes coytas, ca ela et suas cõpanas matauã et chagauã et cofondía deles tãtos que esto sería hũa grã marauilla de contar. Pero muytas uezes perdía y das suas donzelas, das mellores et das mais preçadas que ela tragía. Mais a rreyna et Pirius se desamauã, et tã mal se quiría que se buscauã andando por se cõbater anbos. Et quando topauã, sobeiament fazía boas caualarías, que a pe, que a caualo, ata que uẽo aquel día que toparõ postremeyrament. Et dizeruos ey cõmo.

---

et otrossi muchos esc. 188: AMS boos...porlos...señores; KMP boos...por los; RTC por el campo. 189: KMP non pon et inicial. 190: RTC Pirrus. 191: AMS agina; RTC cay. en tierra amos. 193-194: AMS onoutellão; RTC mas sin falla Pirrus ouo. 194: ms. oũuo. 195: AMS porlo; KMP peytos (-de el-) forõ...por lo; RTC pechos del f. t. bueltos en s. desi. 196: RTC au. de la loriga por lo. 198: RTC tollido...mataran. 199: RTC p. et tant grand desc. 200: ms. dõo. 201: AMS boos; KMP feria (-et derribaua-) m. boos; RTC feria et derribaua m. 203: ms. triĩjnta; AMS e KMP trijnta. 204: AMS gisa; RTC et en guisa. 205: RTC recobrar...Pirrus. 206: RTC e. dellos. 207: RTC que lo gr. reçibiessen. 208: AMS uenciã os troyãos; KMP troya(-n-)os. 209: RTC partes suffrieron g. af. et reç. gr. p. 210: KMP mill; RTC perd. ca mas...f. muertos...que tregua. 212: AMS pantaselona. 214: RTC y de ssus. 215: KMP desamauã (-tanto-) et tã (-grã-) mal; RTC que traya...Pirrus se d. tanto et tant grand mal. 215-216: RTC busc. a menudo por. 217: AMS postremament.

380

Cõmo Pririus matou a rreyña Pantiselona

Avẽo así que hũ día andaua a rreyna ẽna batalla fazendo grandes marauillas. Et Pririus uĩjna da outra parte. Et tã toste que se uirõ, leyxarõ (de) correr os caualos contra
Fol. 153r si quanto mais poderõ, et fórõse ferir per meo dos escudos. Et a lança // de Pirius quebrou. Et a rreyna se asanou moyto porque se lle el tã grã sazõ defendera, et tornou cõmo sandía, et tã brauament o fereu que a lança et o pendón lle meteu perlo costado, pero nõ cayo do caualo. Et os mermidões o ajudarõ quanto poderõ por tomar uingança deste feyto. Et a Pririus tãto sange se lle fuj que o meollo se lle uolueo et esteuo desacordado hũa peça, pero acordou logo et, tẽendo o trançõ da lança cõ seu pendóm en si, fuj ferir a rreyna.

Et ela, quando o ueu vĩjnr contra sy, coydoo a ferir primeyro, mais nõ podo, que a [a]presarõ os mermidões. Et Pirius lle dou hũ colpe tã grande éntrelo colo et o escudo que lle tallou o braço sẽestro todo atrauesado. Et ela tragía o elmo todo espedaçado perlos onbros, et tragía a cabeça desarmada. Et Pirius tornou logo outra uez cõ esforço dos seus mermidões, que o defendiã das amazonas et dos troyãos muy bem, et fuja ferir tã cruament que deu cõ ela en terra. Et deçẽdeu logo do caualo, et alçou a espada, et doulle tãtos golpes per çima da cabeça ata que a matou. Et desy desnẽbroua toda en peças. Et así se uingou dela. Et esto fuj grã dãno et grã perda dos troyaos et uentura muyto esquiua et muy crua.

Et pois que Pirius fezo aquisto, fújselle tãto sange que se nõ podo tẽer ẽnos pees et amorteçeuse. Et coidarõ os gregos que era morto, et fazíã por el tã grã doo que mayor nõ podía. Et os seus mermidões o leuarõ d'alí pera sua tenda. Mays quando as amazonas uirõ que perderã sua señora, ouuerõ ende tã grã coyta que se quiríã matar cõ suas mãos, et muytas delas cayã dos caualos cõ pesar; pero esforçárõse et punarõ quanto poderõ de uingar sua señora. Et forõ todas en tropel ferir ẽnos mermidões, tã brauament que esto era hũa grã marauilla.

Cap. 380. 1: AMS Pirius...Reyna; KMP Pirius...Pantaselona; RTC Pirrus m. a la r. Pantasselona (id. HT, que reaparece aquí). 2: RTC a. en la b. la r. Pantasselona faz. mar. (HT Patãselona). 3: AMS Pirius uijña; KMP Pirius uijña...parte (-et toparõ de consuu-) * Et; RTC Pirrus...parte et toparon de consouno et tant...dexaron correr (HT p. top.). 4: ms. de P. (antes hai algo riscado); AMS e KMP por; RTC e HT Pirrus. 5: KMP lle tã; RTC def. que torno; HT as. porque se le tan. 6: AMS e KMP por lo; RTC (e HT) costado et la lança quebro en el et el trançon della et el pendon le finco en el cuerpo pero (KMP engade isto). 7: RTC cauallo et alli se leuanto un duelo grande a marauilla et los (KMP engade isto) merm. aguijaron q. (HT et asy se). 8: AMS e KMP Pirius; RTC Pirrus...est. atordido una (HT et estordido est. una). 9: AMS e KMP teendo; HT una grãt p. 10: RTC e HT f. a la r. 11: ms. coydoo; AMS e KMP vijnr; HT c. ferir...p. ca la (id. RTC uio contra). 12: ms. que a presarõ (así en AMS e KMP); RTC (e HT) la apressuraron...Pirrus. 13: AMS e KMP seestro... por los; RTC todo a trauiesso et e. t. todo el yelmo espeçado; HT quel corto...t. a trauieso. 13-14: HT espedaçado et traya. 14: RTC Pirrus; HT Pirrus t. otra. 15: HT de los merm. 16: HT d. del cau. luego et. 17: AMS e KMP por; HT cab. que. 18: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC e HT de tr. 19: AMS esquiva; HT muy crua et muy esq. 20: ms. pẽes; AMS e KMP teer; RTC e HT Pirrus. 21: ms. dõo; AMS amorteceu se. 22: RTC (e HT) poderian. 23: ms. oũuerõ. 24: HT c. en tierra de los. 24-25: RTC e HT puñ. de. 27: ms. mão...perigõosa; AMS mão...porfia; KMP mao...porfia.

Et aly cresçío hũ torneo tã m[a]o et tã mortal, et a perfía tã grand et tã perigoosa, que nõ á õme que o cõtar podese, ca todos quiriã a morte et nõ auíã ia prazer d'al, se dela nõ. Et en guisa se andauã ferindo et mezclando et matando que ben paresçía que nõ dultauã a morte. Et ia tódoslos canpos iazíã cubertos de mortos. Et esta perfía lles durou ata ora de meodía, que se nõ uençerõ os hũus nẽ os outros. Et tã grã sabor auíã de se matar que nõ podíã entender quaes auíã o mellor da batalla, así estaua espesa.

Pero troyaos erã ferament desconfortados porla morte da rreyna, et auíã ende grã pesar. Et as amazonas se auenturauam moyto aquela uez por tomar vingança, et mataro
Fol. 153v muytos gregos dentro en suas tendas. Et // elas forõ outrosí tã maltreytas et tã desbaratadas das grandes chagas que rreçeberam que nõ poder[o] ia sofrer a batalla et, mal seu grado, ouuerõ de leyxar o canpo et tornarse aa çidade. Et a espesura et o trauamento fuj ẽna entrada dos portaes, et mais de mill forõ y mortos, ca tã anchas nõ erã as portas que per elas podese caber a espesura da gente.

Et gregos nõ quedauã de matar en eles, nẽ se enfadauã. Et o sange era ia tãto que corríã os rríos grandes perlos canpos, ca, desque õme fuj formado, nũca ueu tal matança nẽ tal marteyro cõmo era sóbrelos de Troya, nẽ á õme que ende a meatade podese dizer, nẽ rrazoar. ¿Que uos digo? Que todos forõ uençudos et mortos et desconfortados. Et aqueles que ende poderõ escapar, sarraron suas portas sen asperança de as abrir mays, nẽ de seỳr a eles, et forõ ben guardar seus muros. Et des aquel día endeante nõ conta Dayres que mais abrisen portas, nẽ tomasen armas, nẽ seỳsen aa batalla.

381

Aquí se acabã tódaslas batallas que forõ feytas en Troya, et des aquí contará a trayçóm por que Troya fuj destroída, et quen fezo a trayçón, et as pleitesías que forõ mouudas dũa parte et da outra. Et en tal guisa o contará todo que nõ ficará ende cousa, segũdo que o scriueu Ditis et Dayres, que forõ outores.

En esta parte diz Dayres que Ditis fuj hũ caualeyro muy rrico et muy brando et

---

28: RTC todas; HT et ca todas. 29: AMS gisa. 30: AMS e KMP porfía. 31: AMS e KMP huus. 32: RTC (e HT) podía omne ent. 32-33: HT ent. quales a. ende (salto). 33: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os. 34: AMS auenturauã; RTC (e HT) auenturaron. 35: RTC e. fincaron otr. tan mal desb. et tan maltr. de (id. HT en sus t. dentro et). 36: ms. poderã (AMS e KMP non corrixen); RTC pudieron; HT pudierã s. ya. 37: KMP fuj (-muy grande-) ẽna; RTC et el anteuujamiento fue muy grande en la (HT et a la espesura et el antuuiamiẽto...g. et a la ent.). 38: HT et ca. 39: AMS e KMP por; HT por ellos pudiesen...de la mucha gẽte. 40: KMP quedauan; HT era tãta. 41: AMS por los; KMP por los...nũca (-õme-) ueu; RTC (e HT) c. gr. rios...desque el mundo fue f. n. omne uio. 43: RTC njn recontar...digo ca t.; HT nj̃ contar. 44: AMS sarrarõ. 44-45: RTC e HT las mas abrir. 45: RTC et fizieron bien...desde...en adelante (id. HT nj̃ s. de ally a ellos). 46: HT armas que sal.

Cap. 381. 1: RTC (KMP engade isto) Primeramente se sigue la batalla et despues la rrubrica aqui...desde (HT ffuerõ en T.). 2: ms. moũudas. 3: AMS gisa; RTC et de o. 4: AMS scribeu; RTC Dites...auctores; RTF Ditis. 1-4: HT Troya et cõtara la tr. et por quien ffue fecha (só). 5: RTC (e

muy sesudo, et era da parte dos gregos. Et porque ueu que nũca tã grã feyto fora cõmeçado cõmo este, scriueu tódoslos feytos et as caualarías et tódas[las] outras cousas que erã de nẽbrar. Et conta quaes forõ os troyaos que falarõ a trayçóm et que tirarõ a Paladióm do tenplo de Minerua, que era muyto honrrado, porque sabíã que era fadado que, en quanto aquel Paladión estouese en aquel tenplo, Troya nũca sería presa nẽ cõquista, et fuj dado a gregos. Et outrosí cõmo et por qual treyçõ o alcaçer a que dizíã Aylióm fuj tomado et a çidade fuj presa et queimada. Et conta quaes forõ mortos et quaes uiuos, et quaes leuarõ catiuos et presos. Et despois desto conta cõmo se gregos tornarõ pera suas terras et as coytas et os perígoos que ouuerõ os mais deles. Et des oymais a estoria uos contará todo en este liuro, en maneyra que aueredes ende talent et uoontade.

Mays Deus, porla sua merçee, guarde esta mĩa obra de pusfaço, que eu nõ seia perdudo por el, et gárdea asy cõmo forõ guardados estes dous out[o]res, Ditis et Dayres,
Fol. 154r que a fezerõ. Pero nõ sey eu se forõ ende // pusfaçados cõ enueia, mais de tãto sõo çerto: que anbos diserõ bem. Mais ¿que ual contra a enueia? Ca de tã maa rreyz naçe que ẽno mũdo nõ á bondade tã grande que se a ela guardar posa. Et por esto uos quero agora contar a natura et as maneyras et os custumes dela, segũdo que dizẽ os sábeos.

382

Das naturas da enueja

A enueia he de tal maneyra et tal natura que do bem ha poder de fazer mal, et muda a paz en guerra, et a alegría en tristeza, et da uerdade faz mẽtira, et da apustura fealdade, et se algũa cousa uee en que aia algũ desfaleçemento, aquel he o seu prazer et o seu bẽ, et aly traua, et alí está quanto pode. Et alégrase cõ o mal et he triste do bem, et tem o bem por mal et o mal por bẽ, ca hu ela uee a alegría aquel he o seu pesar, et a tristeza he seu prazer. Et sua uoontade he todauía d'abayxar ẽno bem, se o conpridament nõ pode tomar en mal. Et os seus feytos uẽem morder et rroer et trauar ẽno bem et andar senpre escauando ẽno mal. ¿Por que uos direy longa rrazõ? Se uos eu contar quisese quantas maldades á ẽna enueia, nõ podería fazer liuro en que coubese et detẽerme ya longo tenpo. Et por esto quérome agora calar et acabar a estoria que comesçey.

HT) Dites...rr. et muy letrado. 6: HT et era m. ses. 7: ms. todas outras (así AMS e KMP); AMS scribeu; RTC e HT todas las otras. 8: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC (e HT) rremembrar. 10: RTC que mientra aquel (id. HT en el t.). 11: AMS a yliom; HT cõmo por; RTF Ylion. 12: HT q. fuerõ biuos. 13: RTC e HT pr. desp. 14: ms. perigõos que oũuerõ; RTC que passaron los...desde; HT pasarõ. 15: ms. uõontade; AMS uõontade; RTC (e HT) uos lo cont. 15-16: RTC (e HT) ende sabor mas. 16: ms. merçẽe. 16-17: RTC (e HT) que non sea perdida. 17: ms. outures; RTC auctores Dites; HT ectores Dites. 18: AMS e KMP soo. 19: ms. mãa; RTC mas esto que (id. HT et ca). 20: HT ella guarde nj guardar. 21: HT seg. dezen.

Cap. 382. 2: RTC (e HT) manera que del bien a ssu poder faz mal. 3: AMS faze; HT ment. de la. 4: ms. uẽe; HT aya desf. 5: RTC ally tiene et ally traua...puede et es gozosa con el mal et tr. del bien ca t. (HT goz. en el...tr. cõ el b. ca t.). 6: ms. uẽe; RTC e HT uee al. 6-7: HT es el su p. 7: ms. uõontade. 8: AMS e KMP ueem; RTC fechos suelen morder (id. HT puede trauar en el mal). 9: HT escaruando...quisyere. 10: KMP coubese(-m-) * Et detcer me; AMS coubesẽ. Et deteerme; RTC (e HT) copiessen. 11: RTC (e HT) esso.

383

Capítolo cõmo os gregos deytarõ o corpo da rreyna
Pantaselona ẽno rrío d'Ascandra

Conta Dayres que os troyaos erã muy coytados et muy tristes, et fazíã grandes chantos en cada parte, et estauã moy desmayados. Et, sen falla, nõ fazíã moy sen rrazõ, ca estauã perdudos et maltreytos. Demais, nõ atendíã acorro de nihũa parte. Et fazíã entre si tã grã doo porla rreyna Pantaselõna que esto era hũa grã marauilla, ca ela era moyto honrrada et muy preçada, et era señora d[e] Femenia.

Mais os gregos catauã muyto ameúde seu corpo, alí hu iazía, et dizíã et jurauã que nũca uirã corpo tã fremoso, nẽ de tã bom tallo. Et todos se ende marauillauã et falauã entre si que faríã a aquel corpo. Et muytos deles dizíã que auíã rreçebudo grã perda et grã dãno per ela et porlo seu esforço, ca, pois que ela chegara, morrerã moytos dos seus; ca os troyãos os uençerã et os maltrouxerã. Et por ela erã mortos mais de dez mill caualeyros bõos. Et por esta rrazõ quiríã que nõ ouuese sepultura dereyta, cõmo lle convĩjna. Et desto nõ prazía a Pririus por nihũa maneyra, ante quiría en toda guisa que ouuese sepultura cõmo lle convĩjna. Et dizía que sería grã desmesura et grã pusfaço se corpo de dõna tã preçad[a] et tã honrrad[a] fose per eles tã deshonrrad[o] et a sua alma danada.

Et Diomedes nõ quiso esto cõsentir, ante fuj tã brauo et tã cruu en este feyto que,
Fol. 154v por njhũa maneyra, nõ quiso que a soterrasen, mais fezo outorgar a todos que a // deytatasem a cães ou a deytasen en hũ rryo. Et así fuj, ca a tomarõ entonçe os que Deus cofonda, et leuárõna arastrando uilment, et deytárõna en hũ rrío, que auía a ágoa muy fonda, a que chamauã Ascandra. Et, sen falla, eles fezerõ grã uilanía et grã desmesura, que tã noble rreyna forõ arrastrar uilment et deytar ẽno rrío. Et Deus mande que seiã eles por elo malandantes.

Et despois que forõ çertos que Pirius nõ morrería, forõ ende muyto alegres, et des aly tornarõ cõmo frescos. Et logo esa ora fezerõ ficar as tendas a derredor da uila, et fezerõ guardar en derredor os muros et os portaes cada lugar. Et enuiarõ grandes conpañas per cada parte pera guardar que nihũ de Troya nõ seyse, nẽ entrase alá. Et

---

Cap. 383. 1: RTC e HT falta capitolo. 1-2: HT c. de P. 2: HT Asandra. 3: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os. 4: RTC (e HT) fazian sin. 5: RTC ca mucho est. perdidosos...at. ya ac. (HT et ca...perdidos). 6: ms. dõo; KMP si (-todos-) tã; RTC ssi todos tant; HT sy todos grãt...Patãselona...m. et ca. 7: ms. da F. (así en AMS e KMP); RTC de Feminja (id. HT era õrr.); RTF Femenie. 8: RTC el su c. (id. HT et jur. et diz.). 9: RTC e HT buena talla. 10: RTC e HT far. de aq. 11: AMS e KMP por; RTC g. d. et g. p. por e. et por su (id. HT et ca). 12: RTC ca troy. (id. HT et ca). 13: ms. oũuese; AMS e KMP boos. 13-14: RTC (e HT) sepult. esto non. 14: AMS conbijna...Pirius...gisa; KMP conbijna...Pirius; RTC e HT Pirrus. 15: ms. oũuese; AMS conbijna; KMP convĩjña; RTC (e HT) sep. et su derechura commo. 16: ms. preçado...honrrado...deshonrrada (des entreliñado); AMS e KMP por (non corrixen); RTC si el cuerpo...preçiada...onrrada...ellos desonrrado. 16-17: HT sy el cuerpo...presçiada...onrrada f. por ellos (falta o resto). 18: ms. crũu; RTC e HT falta et inicial. 20: KMP estonçe. 21: ms. ãagoa; KMP ar(-r-)astrando; RTC (e HT) rastrando u. et fueronla echar en un agua. 22: HT llamã Estadrã; RTF Eschandre. 23: RTC (e HT) rastrar. 24: RTC e HT por ende m. 25: RTC (e HT) Pirrus non m. tornaron ende. 26: RTC e HT desde a. 27: HT f. en d. guardar los...p. a cada. 28: AMS e KMP por; HT conp. de cada. 29: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os...seyr

des aly endeant forõ os troyaos tã sarrados que ia mais nũca ousarõ seyr, nẽ solament nõno prouaron. Et duroulles terçer día, que todos andarõ tã tristes et tã coytados que sol hũ ueruo nõ falauã hũ ao outro.

384

Agora leixa o cõto a falar desto por contar cõmo Anchises et Eneas et Antenor et Polidamas basteçerõ a traycõ por que Troya fuy destruyda

Agora diz o conto que Anchises et Eneas, seu fillo, et Antenor et seu fillo Polidamas ouuerõ entre si cõsello que desen Elena a seu marido Menalau, eynda que pesase a quen pesase. Et, demais, acordarõ que lle tomasem quanto tomarõ cõ ela ẽno tenplo et quantas doas et quantos pãnos preçados ouuese en toda a çidade de Troya. Et dizía que [por] nihũa maneyra nõ quirrí[ã] sofrer mais força, nẽ mais perígoo, por Elena do que sofrerã.

Et sobre esto nõ fezerõ moy longo prazo, mays logo, sen mais tardar, forõ a el rrey Príamo et fezérõlle chamar a conçello tódoslos da çidade. Et alí lle diserõ que entendese sua fazenda, et parase en ela bẽ mentes, et tomase cõsello et ante juramento en cõmo posese çima aas maasuenturas et fortes que lle uẽeram, et que logo lles disese cõmo y quiría fazer, ca el ia bem uiía cõmo os dioses erã contra el, et quanto mal l[l]e auí[ã] feyto, et por nihũa maneyra nõ quiriã sua prol nẽ seu bem, ante quiriã seu mal et seu dãno, et ben llo derã a entender deslo começo, et tal rresposta ouuerõ por Apolo ẽno começo, et outrosy entenderã porlos adeuinamentos et porlas propheçías que os dioses auã yra et saña, et se este cõsello nõ tomase que perderíam quanto ẽno mũdo auíã.

(-ao chão cõmo soyã-)* nẽ; RTC desde a. adelante...tr. tan çercados que...salir al llano commo solian njn (HT tr. çerc. q. jamas nõ os. s.). 30: AMS prouarõ; RTC (e HT) solmente. 31: RTC fablaua; HT fallauã.

Cap. 384. 1: RTC c. de f. de aquesto; HT c. de ffablar...Enas. 2: KMP trayçõ; HT por...dest. falta. 3: ms. Eneas (¿a sobre o?). 4: ms. oũuerõ; HT sy que d. a E. 5: RTC quien quisiesse et...tomaran (HT quel tornasen q. le tomarã en el t. cõ e. et quantos daños et quanto mal le auiã fecho et q.). 6: ms. oũuese; RTC Tr. ca d.; HT en la ç. de T. ca d. 7: ms. que nihũa...quirria...perigõo (AMS non corrixe); RTC q. por ninguna...querian s. mas coyta njn (HT nõ podrian s.). 9: AMS mais logo; RTC s. aquesto...luengo pleito mas (HT l. tienpo nỹ pleito). 10: HT llamar todos los. 11: KMP ent. (-toda-) sua; RTC ent. toda su...et anteuujamiento en (HT antuujamiẽto); RTF prenge conseil e si porveie. 12: ms. mãas u.; AMS e KMP ueeram; RTC m. u. et duras et f. que les (id. HT ujniera). 13: KMP dioses (-todos-) erã; RTC d. todos eran (id. HT c. queria...veya en c.). 13-14: ms. mal el auia (AMS e KMP non corrixen); RTC (e HT) mal le auyan f. et que por. 15: ms. oũuerõ; RTC desdel; HT desde el. 16: AMS prophecias; RTC e HT entendiera. 17: KMP dioses (-lle-) auiã...tomasen; AMS tomase (no ms. está tomase e o 1° trazo de *n* ou *m*)...perderiã; RTC d. le auyan...sy en esto cons. (HT yra saña).

385

Cõmo Príamos rrespondeu aos catro caualleyros

. . . . . .

Os quatro caualeyros, quando aquisto oýrom, diserõ así:

–Señor, se por bẽ touerdes, dereyto et rrazõ sería que aiades uoso cõsello et, se achardes que he bõo, deuédeslo tomar. Et bẽ sabedes uós que, sobre tódaslas cousas do mũdo, senpre quisemos et queremos uosa honrra et uosa prol. Et esto uos dizemos por-
fol. 155r que cada hũ de nós he en grã pauor de grã mal que ueemos, por duas rrazões: // a primeyra porque rrazõ et dereyto he de nos pesar do uoso mal et do uoso dãno, cõmo de noso señor; et segũdo, porque a uosa perda he nosa de todos. Por ende nos conuém de uos dar cõsello et pensar en uosa honrra quanto mais podermos.

–Ben creo eu –diso el rrey Príamo– eso que uós dizedes et nõ rreçearey ia mais uoso cõsello, mais oýrlo ey de grado; et, se entender que he mina prol et onrra, gradeçeruos ey et fareyo deboament.

386

Do cõsello que os iiij caualleyros derõ

Entonçe se leuantou en pe Antenor, que era moy sesudo et bẽ rrazoado, et diso así:

–Señor, sabudo he per todo o mũdo que, se nõ fosen os grandes pecados et a auentura que nos [he] contraria, muytas uezes tomaramos vingança de quanto mal nos fezerõ gregos, que eles nos matarõ os parentes et os amigos, et fezerõ grandes tortos et grandes dãnos a nós et a nosos anteçesores, et destroírõ todo noso rreyno. Agora, señor, ben ueedes que esta guerra d[u]rou ia muytos ãnos, en guisa que uoso rreyno he ia destroído et minguado, et ia nõ auedes pam nẽ viño nẽ carne nẽ outro condoyto. Et tãto

---

Cap. 385. 1: AMS Priamas; RTC (e HT) c. el rrey Priamus...cau. El rrey Priamo, quando oyo lo que le los quatro caualleros dixieran, con grand pesar que ouo et con muy grand saña, començo a sospirar et a llorar muy de coraçon. Et maldezia su uentura, et llamauasse catiuo et astroso et partido de todo el bien de los dioses. Et dixo que bien entendia que los dioses le eran contrarios, mas pero que se conseiaria et les daria la respuesta // Commo los quatro caualleros dixieron al rrey que oyesse su conseio (HT los caualleros le dixierã...et perdido de...contr. et mas...que oviese su) (KMP engade esta lagoa do ms.). 2: HT los cau. q. esto. 3: ms. entre que e aiades algo riscado; RTC q. oyades nuestro c.; HT q. oyas tu c. 4: AMS e KMP boo; RTC bueno et prouechoso deu. (HT fallares... deueslo...sabes que). 5: RTC quer. uuestro bien et u. onrra esto (HT q. tu b. et tu o. esto te d.). 6: ms. uẽemos. 7: HT p. es rr. et d. es (sic)...del tu mal et del tu d. 8: AMS e KMP segundo; RTC señor la segunda...p. nuestra et de t. es et por (HT la tu p. tuya et de). 9: RTC dar buen cons. (HT de te dar...en tu o.). 10: RTC esto que me uos; HT falta desde yo. 11: RTC es pro o onrra. 12: RTC gradesçeruoslo he et fazerlo he.

Cap. 386. 1: RTC d. al rrey Priamo. 2: KMP Estonçe. 4: AMS e KMP por; RTC f. nuestros gr. 4-5: RTC uentura. 5: ms. nos contraria (AMS non corrixe); RTC nos es contr. 6: RTC gr. ca ellos. 8: ms. dorou (AMS e KMP non corrixen); AMS gisa; RTC duro...ya por ella destr. 9: RTC

nos cõbatemos cõ eles que auemos y perdudos os mays dos amigos et parentes que auia- 10
mos, et uós meesmo perdestes os uosos muy bõos fillos, que erã muy bõos caualeyros
et muy preçados. Et, sen falla, fuj grã perda et grã dãno. Et, demays, señor, bem ueedes
que nõ auedes quen ia por uós faça guerra, nẽ defenda uosa terra, ca ia todos os bõos
caualleyros mortos som et nõ uos fica ajuda que nada ualla. Et os gregos am sobre uós
grã força et grã poder, ca eynda ẽna hoste son sesaenta rreys, que nõ á y tal que uos 15
nõ desame mortalment et que se nõ sinta muyto da perda que rreçebeu. Et, demais,
apresárõnos agora fortement et chegárõse muyto a nós, ca nos ençarrarõ acó dentro
traslos muros. Et por nihũa maneyra nõ querem leyxar esta çidade ata que a aiã toma-
da et abrasada et destroyda et maltreyta, et justiça de nós feyta a seu prazer. Et que ia
y mais nõ esteuesem senõ aquestes rreys que uos aquí contarey, estes poderíã acabar 20
esta cõquista. Et dizeruos ey quaes som: sabede que está y el rrey Menalau et Ayas
Talamõ et Diomedes, o forte et hurgulloso, et el rrey Vlixas et o duc de Atenas, Mones-
teus, et o bom rrey Nóstor o Uello et, demais, Agamanõ, que he prínçipe de todos; de-
mais he y Pirius, o ardido et hurgulloso, que pouco ual menos en armas que seu padre
Achiles. Mais ¿quen uos contará os outros prínçipes et duques que y iazíã? Que nõ á 25
õme que uoslos contar podese. Et por ende, señor, sería bem, se uos prouuese, de to-
mar tal cõsello per que podesemos goreçer, que nõ fosemos destroídos. Et uedes por-
que uoslo digo: nós todos bem sabemos que todo este mal nos uẽo por Elẽna. Et por
ende semellarme ya bõo cõsello, pois que Pares he morto, de a entregar aos gregos, ca
a nós nõ he por ende honrra de a tẽer, nẽ se nos pode ende seguir bẽ, mais todauía se 30
Fol. 155v nos // pode ende seguir mal et dãno. Et, demais, uos cõsello que entregedes todo quanto
auer cõ ela fuj tomado. Et esto seia falado et leuado per tal sabedoría cõmo posamos
auer paz, ca muyto a auemos mester. Et cõvĩjnrá de o fazer per força, querendo ou nõ.

387

Cõmo Anfícamos, fillo del rrey Príamos, rrespondeu a A[n]tenor

Pois que Antenor ouuo sua rrazõ acabada, leuantouse Anfímacos, hũ fillo del
rrey Príamo, o mais pequeno deles. Et era dos bastardos, et era desdenador iaquanto.
Et contradiso quanto Antenor disera, et deostoo muy mal, et cõmeçou de o maltrager, 5
et desdenoo. Et djsolle asy:

---

vino njn çeuada njn cond. 10-11: RTC et de los p. que auemos. 11: ms. meesmo; AMS e KMP boos... boos. 12: RTC et muy grand. 13: AMS e KMP boos; RTC que ya non a. quien por...uuestra uilla ca. 17: ms. ãnos; AMS anos; KMP ãnos; RTC apressuraronnos. 23: RTC Nastor...Agamenon; RTF Menesteus...Nestor. 24: RTC Pirrus...et el org. que poco menos ual en. 25: AMS yaziã; RTC otros rreyes et prinçipes...yazen. 26: ms. proũuese; AMS ome. 27: AMS e KMP por. 28: AMS Elena. 29: AMS e KMP boo. 30: AMS teer...segir; KMP teer; RTC es pro njn onrra. 31: AMS segir; RTC entreguemos. 32: AMS por; KMP falado (-en tal gisa-) et l. por; RTC f. en tal guisa et. 33: AMS cõ vijnr a...por; KMP cõ-vijnr a...por; RTC conuenir nos ha.

Cap. 387. 1: KMP Anfimacos. 2: ms. Aatenor (á marxe a Antenor); RTC Antenor. 3: ms. oũuo. 4: RTC P. que era el mas. 5: ms. deostõo. 6: ms. desdenõo; AMS e KMP diso lle. 8: AMS

– ¡Ay, don Antenor, qual seguraça et qual fiança oiemais podemos auer en uós! Eynda he por vijnr, et quiçays nõ tardará longo tenpo, o que uoso coraçõ deseia et o que el quer começar. Mais agora ueede que aposto sermõ fezestes et que bõo cõsello destes a uoso señor. Et seede çerto que, de quanto agora aquí disestes, que nõ seredes ende creúdo, se Deus quiser, que ante será dous mill escudos fendudos et quebrantados ca esto que uós disestes seia feyto, que os gregos nõ poden cõnosco al poer, senõ seerẽ todos mortos ou nós. Et pois en esta guisa o tẽemos, ¿[como] coydades que uaa o feyto en maneyra que aia y paz et amor? Sabede que esta guerra nõ pode auer fim senõ perlas espadas et per força, que ou nós seremos uençudos ou eles. Et esto nõ pode muyto tardar.

Estas palauras et outras moytas loucuras sobeias et uiles et desdenosas djso Anfímacos a Antenor, as quaes el podera ben escusar, se el quisera.

388

Cõmo Eneas rrespondeu sesudament

Eneas leuantouse entonçe et diso sua rrazõ contra Anfímacos, dizéndolle paráuoas mãsas et mesuradas, et mostrándolle que aquelo que dizía que sería pouco rrecado. Et a rrazõ que diso fuj tal:

–Dom Anfímacos, creede que de nos cõbater cõ os gregos, nẽ solament de o prouar, en esto nõ falemos, ca ia o poder noso nõ he de os sofrer en batalla, nẽ he bõo cõsello d'abrir portas contra eles nẽ seyr alá, [et a mj semella que a guerra he muyto acabada] quanto da nosa parte. Et nõno tẽemos ia en al senõ en fazer quanto mellor podermos. Et así nos conuẽ de fazer.

389

Cõmo el rrey Príamos rrespondeu s[an]udament ao que Antenor et Eneas auyam consellado

Quando el rrey Príamo entendeu a rrazõ de Eneas, fuj muy sanudo et rrespondeu cõ grã despeyto que auía del et de Antenor. Et dísolles así:

---

e KMP vijnr; RTC luego...q. el uuestro. 9: AMS e KMP boo; RTC quier cometer mas. 10: RTC aqui auedes dicho non. 11: RTC quis. ca ante. 11-12: RTC queb. que lo que dix. 12: RTC f. ca los...seer ellos todos. 13: ms. tẽemos coydades q. uãa; AMS gisa o teemos coyd.; KMP teemos; RTC ten. commo cuyd. que uaya y el f. 14: AMS e KMP porlas; RTC man. de auer paz o amor. 15: AMS e KMP por; RTC f. ca o. 16: AMS diso; RTC e. loc. et o. m. pal. sob. 17: ms. ãantenor; RTC quales pud.

Cap. 388. 2: HT (reaparece en) diz. asy pal. 3: HT desmesuradas. 5: RTC njn tan sol.; HT Afimacus...gr. ẽ tan sol. 6: AMS e KMP boo; HT et ca...de los ferir en. 7-8: ms. ala quanto (AMS non corrixe); RTC (e HT) alla et a mj semeia que la guerra es mucho acabada quanto. 8: AMS veemos ia; KMP teemos; HT fazer mejor. 9: HT a. conuienenos de lo f. (RTC assi o assy).

Cap. 389. 1: ms. sesudament (así en AMS e KMP); RTC sanũdamente a lo q. le A. 1-2: HT sañudamẽt a A. et E. (só). 3: KMP Priamos. 5: ms. disestes et (AMS non corrixe); RTC dix. commo

—Anbos disestes [cõmo loucos] et nõ catastes o uoso. Et marauíllome cõmo sodes tã estrayos et tã fora d'entendemento et tã endiabrados que me ousastes mouer tal cousa.
Fol. 156r Et senõ porque me sería uergonça et // daría de mj grã mĩgua, en pouco estou de me espedaçar todo quanto en mj he por este cõsello tã m[a]o et de tã grã desconforto que me uós dades. Et agora podedes bẽ ueer que rrazõ disestes. Et uós sabedes ben que todo quanto eu fige que todo fuj per cõsello de Antenor, que alí sé, quando o enuiey demãdar a Ansíona, mĩa yrmãa, ca el me djso, quando se tornou et a nõ trouxo, que os gregos quiríã vĩjnr sobre mj por me desherdar et destroyr meu rreyno. Et el me cõsellou que enuiase aló a Paris, que lles rroubase a terra, dizéndome que nũca me ende uerría mal nẽ pesar por lles mouer esta guerra. Et se me el nõ cõselĩara, eu o nõ cõsintira, nẽ fezera nada de quanto fige. Et agora ueede, amigos, que cõsello me dá, quando somos maltreytos et desbaratados, et eu aio perdudos meus fillos, et estamos ia ençarrados traslos muros. Et cõséllame que faça cõ eles paz. Et, sen falla, este cõsello he d'ome sen entendemento. Et eu nõ poso entender cõmo este seia bõo cõsello, ante me marauillo muyto de qual cabeça seyo. Et uós, don Eneas, ¿nõ uos nẽbra que uós fostes present quando rroubarõ Elẽna? Et uós o poderades muy bẽ partir. Et eu ben çerto sõo que nũca Pares aquí trouxera Elẽna, se llo uós nõ cõsellarades. Et por ende paresçe que uós o fezestes, ca, poyslo uós cõsellastes, uós fezestes quanto el fezo; et, se mal he, uós fostes ocasión delo. Et agora queredes que me sujuge a aqueles que me tẽen cõfundudo et morto, et que me matarõ meus fillos, et que me fezerõ outros tortos muytos. Et se eu agora fezer esta preitesía que me uós dizedes, senpre ia mays ende serey rretraúdo et uergonçoso. Et agora seede çerto que, ante en esta uila nõ ficará muro nẽ torre enteyra, nẽ pedra nẽ saeta por lançar, que me uós posades aduzer a cõsentir a este cõsello que me uós destes.

Et começoos a rreprender ferament deste cõsello. Mais Eneas se asanou, et nõ lle quiso sofrer cousa que lle disese. Et ouuerõ entre si paráuoas maas et perfiosas. Desí tomárõse a suas pousadas, ferament sanudos et despeytosos.

---

locos et...sodes agora tan (id. HT et cat.). 7: RTC en punto esto (id. HT porq. seria). 7-8: RTC espeçar; HT despedasçar. 8: ms. mão; AMS mão; KMP mao. 9: ms. uẽer; RTC pod. ueer...dix. vos. (id. HT sab. que). 10: ms. quandõo; AMS e KMP por; RTC (e HT) yo y fize todo...e. a dem. 11: ms. ãansiona; AMS yrmaa...diso; KMP yrmaa; HT et ca. 12: AMS e KMP vijnr. 13: HT diziendo q. me n. vernia. 14: RTC me lo ei non c. o lo non cons. yo non fiz. (HT o nõ cons.). 15: RTC q. y fiz. 15-16: HT desb. et malt. 17: RTC muros conseiame...paz sin; HT que fagamos...paz syn. 18: AMS boo; KMP entender (-por njhũa maneyra-) cõmo...boo; RTC (e HT) et quanto yo non p. asmar por ninguna manera commo. 20: KMP rroub. a Elẽna...partir (-se quiserades-) * Et...soo; AMS soo; RTC partir si quisierades ca yo; HT a Elena...p. muy b. sy quisierades et yo. 20-21: RTC n. la P. a. trox. njn sol non lo prouara si (HT nõ prou.). 21: RTC (e HT) uos desconseiarades. 22: RTC pues gelo uos; HT et ca p. uos lo c. 23: AMS e KMP teen; HT sobjugẽ aq. 25: RTC siempre sere iamas ende (id. HT verg. et rret.). 26: RTC e HT entero. 27: RTC con. este; HT cõs. en este. 28: ms. começõos; RTC r. grauemente d.; HT a rretraher grauemente. 29: ms. oũuerõ...mãas; AMS e KMP porfiosas; HT quiso consentir cosa...et desy.

390

Cõmo el rrey Príamos falou a morte de Eneas et d'Antenor et de Anchises et de Polidamos

El rrey Príamo ouuo tã grã coyta et tã grã pesar que mayor nõ podería, porla fala que cõ el fezerõ os quatro caualeyros. Et apartouse en sua cámara, et cõmeçou muyto a chorar. Et marauillá[ua]se moyto per aqueles caualeyros, et nõ fazía sen guisa. Et entendeo bẽ que nũca ia per eles sería ajudado. Et, demais, sabía bẽ que eles erã cheos d'engãno et de trayçóm et de crueza. Et chamou logo a Anfímacos et mostroulle sua fazenda. Et dísolle asy:

–Meu fillo, sobeiament ey grã pauor de nos aqueles caualeyros fazerẽ algũa treyçóm, que me tẽem en tã pouco et uẽem a mj tã atreuudament a me cõsellar que faça
Fol. 156v paz. Et eu dulto que tẽem // pensada algũa braueza ou algũa maldade, ca eles son ẽna uila tã apoderados et tã parentados que dos mellores que son ẽna uila fazẽ sua uoontade, et fazerlles am cõsentir tódaslas cousas que cometer quiserẽ. Et bẽ çerto sõo que, se eles [ui]uerẽ, nós seremos cõfundudos por elo et porla sua treyçóm. Et por ende teño por guisado que as suas cabeças aiã de nós pauor, ante que nós por eles seiamos traúdos. Et cõmoquer que me he graue de o fazer, que nõ he bem. Mays de dous maes deue ome a escoller o mays pequeno. Et eu bẽ ueio que mal he deles morrerẽ, may(o)s peor he de nós per eles seermos malandantes et traúdos, et que destruyã nosa çidade. Et esto sería mayor dãno et maldade muyto esquiua. Et por ende, meu fillo, cõtigo quero falar sobre este feyto, ca ẽno mũdo nõ ey mellor amigo, nẽ tã bõo. Sabede que meu talente he de os matar, ante que nós por eles seermos mortos. Et cata cõmo faças esto muy sesudament. Et esto que eu cõtigo falo que seia grã puridade, en guisa que nõ seia õme que ende entenda senbrante nẽ sinal. Et cras aa noyte eu enuiarey por todos cõmo soyo fazer, et direy que quero cõ eles falar cõsello, et que quero aos dioses fazer meu seruiço et mĩas festas por que aia rresposta et adeuinãça por que seia çerto que fim á d'auer este feyto. Desí cõuidarlos ey que çẽem cõmigo aquí. Et tu está muy bẽ armado cõ taes amigos que che seiã leaes et te ajuden bẽ. Et, en seendo eles cõmigo, chegade todos

---

Cap. 390. 2: RTC Polidamas; HT et de P. falta. 3: ms. oũuo; RTC Pr. fue en tant grand cuydado et ouo (HT g. cuyta et ovo tamaño cuyd. et tan g. pes.). 5: ms. marauilla se (así en AMS e KMP); AMS por...gisa; KMP por; RTC m. de llor. et dubdaua mucho a aquellos...guisa ca ent. (HT m. aq.). 6: AMS e KMP por; RTC iamas...ellos que eran (id. HT ent. que). 7: AMS dengaño; KMP d'engaño; RTC A. su fijo et fablo con el et most. (id. HT Afimacus). 9: RTC cau. querer fazer; HT de nos que aq. cau. nos querrã fazer a. 10: AMS e KMP teem...ueem; RTC tr. ca me; HT t. et ca. 11: AMS teem; KMP teem...algũa (-grã-) maldade; RTC (e HT) paz que yo...alg. grand m. et ellos. 12: HT enparẽtados...f. su plazer et (id. RTC son de la uilla). 13: AMS e KMP soo. 14: ms. ueerẽ (así en AMS e KMP); RTC ellos ujuieren que nos...por ellos et por su t. por (HT biu. nos somos). 15: AMS gisado; HT rretrajdos. 16: RTC de fazer ca non (HT f. et ca). 17: AMS mayor peor; RTC omne escoger...morir mas peor (HT que ellos mal es que muerã mas). 18: ms. sẽermos; AMS e KMP por; RTC seer...et n. çibdat destruyda ca esto (HT rretraydos...et ca). 19: HT q. f. cont. 20: AMS boo; KMP amigo (-que a ty-) nẽ tã boo; RTC am. que a tj njn...sabe (HT et ca). 21: ms. sẽermos; RTC seer m. Por ende cata (HT et ante). 22: AMS poridade en gisa. 23: KMP sinal (-njhũ-) et; RTC (e HT) señal ninguna et. 24: RTC mjos seruiçios; HT mios sacrifiçios. 25: HT adeu. que fin. 26: AMS e KMP çeem; RTC aqui conm. (id. HT et desy...e. biẽ). 27: HT que sean. 28: AMS cõ

de cõsũu et ferídeos, de tal guisa que nihũ deles nõ escape uiuo. Depois que forẽ mortos, eu sõo bẽ çerto que nõ aueremos que temer, que os muros som tã altos et tã grandes et tã anchos que, se nos uianda nõ mjguar, d'aquí a mill ãnos nõ á cousa que nos enpeeçer posa. Pois agora cata cõmo te perçebas et cõmo faças esto muy sotilment.

Anfímacos lle rrespondeu entõçe:

–Padre señor, eu de grado farey uoso mãdado, et pouco nẽ muyto nõno rreçeo, que me semella que he grã proueyto et grã bem.

Este fuj o acordo en que ficarõ, et ficou asy o pleito.

391

Capítolo cõmo Anchises et Eneas et Polidamos et Antenor et Deleóm et Eucelegõ, o Sábeo, fezerõ juramento que traesem Troya

O consello del rrey Príamo fuj logo sabudo, ca nõ prouuo aos dioses que se acabase, mais a estoria nõ conta cõmo nẽ por qual maneyra o souber[õ]. Et logo o souberõ Anchiles et Eneas et Antenor et Polidamas et o conde Delõ. Et outrosí o soube Eutalegõ. Et ajuntárõse todos, et ouuerõ grã pauor, et acordárõse de se defender. Et fezerõ juramento sóbrelas sanctas lees que se defendesen muy bẽ del rrey Príamo et que traesen a çidade de Troya, mais pero en maneyra a traesen cõmo suas casas et seus aueres et seu linagẽ et seus uasalos et todas suas conpañas ficasem en saluo, et que todo esto falasem cõ os gregos, et fose esto feyto o mays çedo que podesem. Et acordarõ cõmo faría esto todo. Mais Antenor lles diso asy: //

Fol. 157r –Amigos, nós soframos agora et atendamos todos de consũu ata que el rrey enuíj por nós et, entretãto, ajuntaremos nosas cõpanas grandes. Et eu sey que seremos tãtos que nõ aueremos medo nẽ rreçeo a el rrey, nẽ a seu fillo. Et tãto lle diremos et tãto o acoytaremos por fazer paz que el, mao seu grado, noslo rrogará per sua boca, cõmoquer que lle pese ẽno coraçõ que nós que uaamos aa hoste et tragamos este pleito et esta auĩjnça. Et sabede que nõ fará y outra cousa, poys uir et entẽder que ia sabemos seu

suu; KMP cõ-suu; RTC de guisa...biuo ca pues que; HT de g. que nõ e. vno dellos bjuo et ca pues que. 29: AMS e KMP soo; RTC t. ca los; HT t. et ca los. 30: AMS e KMP mjnguar; RTC mingua; HT mẽgua. 31: ms. enpẽeçer; RTC muy sabiamente (id. HT aperçibas...esto que te digo muy). 32: KMP e AMS entonçe; HT Afimacus. 33: RTC (e HT) non reç. 34: RTC (e HT) r. ca me. 35: RTC e HT et este.

Cap. 391. 1: RTC Ant. et Polidamas et Deelon. 2: ms. Eucelegõ/Eutelegõ? (pode ser t)..juramento (con raia que cobre a palabra); AMS Eutelegõ; KMP Euçelegõ; RTC Eucalagon...troxiessen. 1-2: HT Cõmo A. et Eneas et los otros traydores ovierõ cõsejo cõmo troxiesen a T. 3: ms. proũuo; HT s. et ca. 4: ms. souberã (así en AMS e KMP); RTC (e HT) sopieron. 5: RTC Anchises (id. HT En. et Pol.); RTF Dolon. 5-6: KMP Eucalegõ; RTC otr. el sabio Eucalegon (HT Eucalengo); RTF Ucalegon. 6: ms. oũuerõ; HT acordarõ. 7: ms. lẽes; AMS santas. 8: RTC çibdat mas (id. HT tr. en cõmo). 9: AMS ficasen; KMP ficasem (-quitos et-) en; RTC finc. quitos et en; HT sus linages...et sus c. todas f. quitas et en. 10: RTC (e HT) con gr. et f. f. 11: RTC e HT todo esto. 12: ms. enuĩj; AMS e KMP consuu; RTC sufframosnos; HT suframosnos...rrey Priamo e. (falta amigos). 13: KMP ajuntarmos; RTC e. assonaremos (HT nos ason.). 14: RTC que non temeremos al rrey (HT rrey Priamo). 15: AMS e KMP por; RTC e HT por la su. 17: AMS e KMP auijnça; RTC e HT que nos sa-

coraçõ et entendemos sua fazenda, ca mais á de quoreenta ãnos que eu coñosco a el rrey Príamos et sõo çerto que nõ fará al, se esto nõ. Et pois nós ouuermos aa hoste de yr et de vijnr, entõ podemos trager o acabamento desto que nós falamos.

En esta maneyra ficou o pleito et a fala. Desy partírõse. Et todos se guisarõ bẽ pera toda cousa que lles podese acaesçer, ca se temía fortement de treyçóm.

392

Cõmo os iiij caualleyros forõ aconpañados ante el rrey Pryamus

El rrey Príamos enuiou porlos quatro caualeyros, asy cõmo auía posto. Mais eles auía moy grã poder ẽna çidade de Troya, de parentes et d'amigos et de uasalos. Et quando forõ ben çertos do que lles el rrey quiría fazer, se aló fosem, et outrosy uirõ cõmo el rrey era ia moy febre et muy mĩguado de seus fĩllos et de suas cõpanas, en guisa forõ aló acõpanados que nõ ouuesen medo del. Et leuarõ cõsigo taes que erã bẽ çertos que os ajudaría et os defendería, se uisen tenpo.

Mais el rrey Príamo, quando os así ueu vĩjnr perçebudos, entendeu que o sabía. Et logo entendeu que, por nihũa maneyra, nõ podería seer tomados, nẽ mortos, nẽ rreçebería dãno. Et ouuo ende grã pesar et grã coyta, et fezo quitar a Anfímacos deste pleito. Et nõ fezerõ y mais aquela uez.

393

Cõmo el rrey Príamo envjou Antenor aa hoste sobre que pleytysía queríam del

Logo que chegarõ aqueles caualeyros, mandou el rrey chamar tódoslos omes honrrados da çidade. Et ajuntárõse aly todos, et falarõ muyto, mais pero poucos se acordarõ de cõsũu, ca hũus dizía que era muy bẽ et os outros dizía que nõ era nada, et todos mostrauã rrazõ por que. Et os outros dyzía asy que fazía torto et desaguisado, porque os

---

bemos. 18: ms. quoreenta; AMS quorenta; KMP cõnosco; HT f. et ca mas a de quatro años. 19: ms. oũuermos; AMS e KMP soo; RTC fara y al; HT nos a la h. ov. de. 20: RTC podremos tr. a acab. esto (HT tr. acab.). 21: RTC et en (id. HT g. muy biẽ).

Cap. 392. 1-2: RTC (e HT) f. ante el r. P. ac. 3: RTC e HT por los cau. 6: AMS gisa; KMP ia febre; RTC e HT rrey Priamo era. 7: ms. oũuesen; RTC (e HT) non ouieron miedo...tales de que. 9: AMS e KMP vijnr; RTC uio assy (id. HT et mas...aperçebidos...sabia). 10: ms. sẽer. 11: ms. oũuo; RTC Anf. su fijo deste (id. HT ovo grãt...Afimacus).

Cap. 393. 1: RTC e HT a Ant. 2: RTC hueste saber que; HT falta. 3: AMS e KMP õmes; RTC e HT rrey Priamo llamar t. los otros omnes. 4: RTC et assonaronse a. t. et dixieron muchos conseios mas...acordauan (HT et mas...acordarõ). 5: AMS cõ suu ca huus; KMP cõ-suu ca huus; RTC ca los unos...otros que; HT ca los vnos...que era. 6: ms. dyziã (corrixido); AMS diziã; RTC

asy quiría fazer matar et destruyr et perder o rreyno et a terra, ca ia nõ auía defensón. Et el rrey cõmeçou entonçe muyto de entençoar cõ Eneas, que esto dizía, pero ẽna çima el meesmo cõ sua boca mandou, mal seu grado, a A[n]tenor que fose alá et soubese cõmo esta guerra podería auer fim et a terra ficar en paz. Et dísolle asy: 10

–Yde alá, dom Antenor, poys al nõ poso fazer, nẽ auer outro cõsello. Sabede que nos demãdarã ou que preytesía queren de nós, et dizédenos sua uoontade, et nós aueremos sobr'elo noso cõsello.

¡Ay, Deus, que cõsello tã astroso et tã m[a]o! Et bẽ deuerã a entender et coydar ẽna morte per que auíã de pasar, que nõ basteçer tal treyçóm et fazer feyto tã cruu et 15
Fol. 157v tã desaguisado, pero en este cõsello ficarõ todos. Et el rrey Príamo se queixou // muyto, que ferament se temía d'engãno et de trayçóm, mais nõ quiso Deus que dela podese seer guardado.

394

Cõmo Antenor fuy aa hoste por mouer pleitysía

Qvando Antenor quiso seyr de Troia, por mayor segurança, sobeu ẽno muro da uila, et mostrou aos gregos hũ rramo d'ouliua, por que lles daua a entender que quiría cõ eles paz, que entonçe tal custume era. Et os gregos lle mostrarõ outrosí sinal por que seyse seguro. Et Antenor seyo entonçe de Troya. Et os gregos o saluarõ et rreçeberõ muy bẽ, 5
et onrrárõno muyto. Et muytos se chegarõ en derredor del et erã cõ el muy ledos, ca bẽ entendíã que por el nõ rreçebíã mal. Et preg[ũ]táuãlle que demãdaua ou que quiría.

395

Da rrazõ que Antenor moueo aos gregos

Poys que Antenor ueu tẽpo et lugar pera dizer sua rrazõ, leuantouse en pe et djso así, tã alt[o] que tódoslo oyrõ:

---

dez. otrossi que (id. HT faziã). 7: KMP destruyr (-se rrazõ-) et...terra (-por força-) ca; RTC dest. sin razon et...t. por fuerça ca (HT queriã...fazer perder). 8: RTC def. el...aquesto; HT def. el. 8-9: HT pero ençima de todo el. 9: ms. mẽesmo...ãatenor; KMP Antenor; RTC e HT Antenor. 11: RTC (e HT) c. et sabet. 12: ms. uõontade; RTC e HT dem. et que. 13: HT av. n. c. sobre ello. 14: ms. mão; AMS mão; KMP mao. 14-15: RTC (e HT) deuieran ante querer la muerte que bast. 15: ms. crũu; AMS por; KMP por...fazer (-ende-) feyto; RTC e HT f. ende fecho. 16: HT d. et pero. 17: RTC e HT m. ca fier. 18: ms. sẽer.

Cap. 394. 1: KMP per m. pleiteysia; HT por pleytes. 2: HT en los muros. 3: RTC querian. 4: RTC e HT paz ca est. 5: RTC seg. Antenor...et lo reç. (HT griegos lo rresç. et onrr.). 6: RTC llegauan a derredor (id. HT l. et biẽ). 7: ms. pregutauãlle; AMS preguntauã lle; RTC (e HT) reçibirian...pr. que que dem.

Cap. 395. 1: HT que m. A. 3: ms. alte; AMS diso...alto; RTC e HT alto. 4: AMS e KMP

–Senores, eu ueño a uós por uos contar et dizer o gram torto que rreçebemos. Et sobeiament me espanto do grã mal que senpre a Troya uẽo, que Deus nõ quer que aia alegría, nẽ bẽ, nẽ auĩjnça boa, nẽ asperança dela. Muytas uezes oystes dizer en cõmo Ércoles matou a el rrey Liomẽdo et destruío toda esta terra, et cõmo esta uila per el fuj derribada et queimada. Et este destruymento fuj feyto a grã torto. Depois el rrey Príamo, hũ seu fillo, cõmo era rrico et ardido, fézoa rrefazer rrica et noble aa sua uoontade. Despois que fuj feyta, fezo suas cortes et cõsellouse cõ seus amigos. Et ouue cõsello que enuiasem aa outra terra demãdar Ansíona, sua hyrmãa, que entonçe Talamõ, rrey de Salamina, tĩjna por sua barregãa desonrradament. Et cõ este mesaiẽ eu meesmo fuj alá per mãdado del rrey. Et todos aqueles a que eu chegey cõ este mãdado achey brauos et esquiuos a sobreguisa, et nõ ma quisestes dar, eynda que uos el rrey quitaua quanto mal de uós auía rreçebudo. Et, sem falla, se ma estonçe derã, nõ creçera esta entençóm de que tãto mal se segío et por que tãtos bõos caualeyros forõ mortos. Et quando o eu así dixe a el rrey, pesoulle muyto. Et el rrey auía seus fillos, que erã marauillosos caualeyros et ardidos et esforçados. Et diserõ que, en toda guisa, quirríã uingar sua desonrra et nõ quiríã sofrer tã grã torto, nẽ tã grã sobéruea. Et logo ẽno cõmeço forõ estoruados por sinaes que lles os dioses mostrarõ, mais nõ se quiserõ ende partir, et o que á de seer nõ se pode escusar, quer uena a torto, quer a dereyto. Et despois cresçío desto grã dano et grã mal, así que muytos rreys et muytos duques et muytos caualeyros de grã prez son por ende perdudos, et moytas rricas terras, que erã auondadas, som por ende despobradas et desertas, et ata a fim do mũdo nũca serã cobradas. Deus así o quiso et asý ouuo de seer, que este dãno así creçese. Agora nosos rreys et nosos prínçipes, aqueles que alá mais podem et mais ualem, aqueles me enuiarõ acá cõ seu mãdado. Et enuíãuos dizer que quiríã de grado cõuosco auer paz. Et uós dizédeme o que teedes
Fol. 158r por bẽ // et o que queredes y fazer. Et, sen falla, esta guerra ia deuía a auer çima, et sería moy bẽ. Et aqueles que erã moços, quando esta guerra fuj começada, ia son uellos et cãos. Mais, senores, esto fazede agora, se por bẽ touerdes: escollede d'ontre uós outros quantos et quaes quiserdes per que este pleito posa seer falado et aia algũa fim. Desí apartarnos emos et cataremos camjno et maneyra cõmo partamos esta guerra.

---

señores; RTC (e HT) contar el grand. 5: RTC (e HT) veno ca Dios. 6: AMS e KMP auijnça; RTC ayan...njn andança buena; HT al. et b. njn andançia b. 7: KMP Liomedõ...por; AMS por; RTC Leomedon (id. HT tierra por el). 9: RTC (e HT) Pr. su...n. a ssu. 9-10: ms. uõontade. 10: ms. oũue; RTC e HT et desp. 11: AMS e KMP hyrmaa; RTC embiasse a uuestra tierra d. a A. (HT tierra por A.). 12: ms. mẽesmo; AMS barregaa; KMP tijna...barregaa; HT teniala...mens. ya fuy. 13: AMS e KMP por; HT falta desde rrey et. 14: AMS asobre gisa; .RTC dar maguer que. 15: KMP sen. 16: AMS e KMP boos. 17: AMS quando eu; KMP quando eu...auia seys fillos; RTC et el auya. 18: AMS gisa; RTC querian. 19: KMP quirian. 20: RTC que los d. 20-21: RTC partir ca aquello que ha. 21: ms. sẽer; RTC der. desp. 22: RTC mal ca muchos. 23: RTC tierras et abond. 24: RTC son desp. et des. que fasta. 25: ms. oũuo de sẽer. 26: RTC pr. et aquellos...ualen me. 27: RTC quieren...t. y por. 28: KMP gerra; RTC bien o lo...f. ca sin...deuia auer. 29: AMS aquelos; RTC bien ca aq. 30: RTC fazed si...esc. agora de entre. 31: AMS e KMP por; RTC q. uos quis. 32: KMP gerra (-et aiamos ontre nos paz-); RTC guerra et ayamos entre nos paz.

396

Quaes forõ os gregos que falarõ a pleitesía de Troya et
qual fuy a pleitesía que fezerõ a Antenor et a Eneas

Os gregos forõ muy pagados do que lles Antenor mouera et outorgárõno muy de grado. Et escollerõ logo Agamenõ et el rrey de Creta et Vlixas et Diomedes, que fezes[ẽ] a preitesía. Et estes todos quatro entrarõ cõ Antenor en hũ moy rrico tendillóm, que auía a agia d'ouro et os tendaes de marfil. Et alí começarõ seu cõsello et falarõ muytas cousas, que depois forõ sabudas et rretraúdas en moytos lugares. Et aly [fuj] falada a treyçóm por que fuj tomada et destruída Troya.

Et dizeruos ey qual fuj a preitesía que Antenor demãdaua: primeyrament que Eneas, sen enxequo et sen contenda, aia quitament a soldada et as rrendas que tĩjna de seu señor, el rrey Príamo, et que todo esto aia conpridament. Desy que nõ perga nihũa cousa de todas [aqueias] cousas que aia en auer et en rrenda. Demays desto que, daquel auer que tomarẽ pera o comũu, quando o tomarẽ, que lle dem tãto del per que seia sempre rrico et auondado.

A Antenor outrosí prometerõ et jurarõ sobre sua lee que todo seu auer et todas suas cousas et de todos aqueles que cõ el touerẽ, que lles seiã ben guardadas, que nada ende nõ tangesen. Et que leyxase[n] a hũ dos seus fillos toda a meatade conpridament do rreyno del rrey Príamo.

Et estas pleitesías lles am juradas et firmadas per grandes pleitos et per grandes juramentos. Et poserõ que esto fose grã puridade et encuberto et calado, en guisa que nihũ nõ soubese ende parte. Et despois outrosí demãdarõ que, entretãto, ouuesen entre si trégoas ata que queimasem et soterrasem seus mortos, ca dereyto et mesura era que ouuesen sopultura, segũdo sua lee. Et despois outrosí fezerõ todo seu poder cõmo ouuesen o corpo da rreyna Pantaselõna. Mais sabed[e] que ante ouuo y moytos rrogos que esto fose [ou]t[or]gado.

Et pois que a trégoa fuj outorgada ata que os mortos fosem soterrados, Antenor, que a rreçebeu, lles dou ende grandes graças et grandes merçees. Et espedeuse et tornouse pera Troia. Et leuou cõsigo hũ rrey sabedor et de grã linagẽ, a que dizía Taltarius; et, sen falla, nõno leuou cõsigo senõ por encobrir sua trayçóm, cõmo a encobreu per el. Et os gregos llo d(is)erõ por tal pleito que el fose bẽ guardado de nõ rreçeber mal nẽ dano.

Cap. 396. 1: RTC f. en la plet. 2: RTC fiz. Ant. et E. 4: ms. fezese (AMS non corrixe); RTC l. a A. et al rrey...a V. et a D. que fiziessen. 5: RTC pl. estos. 6: ms. ãagia; RTC alli tomaron entre si cons. 7: ms. aly falada (AMS non corrixe); RTC alli fue fabl. 8: RTC que T. fue t. et d. 9: RTC demando. 10: AMS tijña; KMP tijna. 11: RTC Pr. lo mas compl. que nunca ouo desi. 12: ms. todas cousas (AMS non corrixe); RTC pierda nada de t. aquellas c. que ha en a. et en heredat demas. 13: AMS comuu...por; KMP comuũ...por; RTC quando lo partieren quel den dello t. por. 15: ms. lẽe. 16: RTC tou. les fuesse bien guardado. 17: ms. leyxase (así en AMS e KMP); RTC que diessen a vno. 19: AMS e KMP por...por. 20: AMS gisa. 21: ms. oũuesen; RTC parte desp. 23: ms. lẽe; RTC ley desp. 24: ms. sabed...oũuo. 25: ms. entregado (así en AMS e KMP); RTC otorgado. 27: ms. merçẽes. 28: RTF Taltibius. 29: AMS por; KMP encobrou por; RTC falla el non lo. 30: ms. llo diserõ (AMS e KMP non corrixen); RTC gelo dieron por...de reç.

397

Da onrra que Antenor fezo a el rrey Taltarius

Qvando os da uila o uirom tornar, muitos caualeyros et donas et donzelas chegarõ a el, et preg[ũ]tárõlle que nouas tragía da hoste, ou se podía el rrey Príamo auer paz cõ os [gregos].

Fol. 158v –Dexatvos agora [desto] –diso Antenor–, que longa // rrazõ sería de contar todo et, demais, he noyte, et nõ auemos tenpo pera esto. Mais cras de manãa, se uos prouuer, podedes oỹr as pleitesías que queren os gregos et o que demãdã.

Et entõ se fuj Antenor pera sua pousada, et leuou cõsigo el rrey Taltarius, que aquela noyte fuj cõ el muy bẽ albergado et a muy grã uiço. Et comeron tã bẽ et tã uiçosament que mellor nõ podía. Et Antenor chamou a tódoslos seruentes, et dísolles asỹ:

–Amigos, guardádeuos bẽ et nõ façades aos gregos senõ paz quanto poderdes, ca ẽno mũdo nõ á tã cortés gente, nẽ tã boa, et sobeiament me fezerom muyta honrra, de quanta sõo marauillado et espantado. Et marauíllome do seu bõo rreçebemento et da sua bõa ensinança, ca sabede que eu aio gram segurança ẽno amor deles.

Et estas paráuoas diso Antenor et outras muytas en que entendeu que seu óspede sería por ende mais ledo et mais uiçoso. Et desí mãdou a seus caualeyros que fosen en outro día a cas del rrey cõ Polidamas, seu fillo, hu auía d'auer cõsello, et falaría en cõmo ouuesen paz.

398

Cõmo el rrey Príamus mandou a Antenor que disese o mãdado que tragía

Outro día gram manãa forõ grandes conpanas ajuntadas ẽno paaço del rrey Príamo por oỹr o mãdado das preitesías que os gregos demãdauã. Et a gent tãta era et a corte tã grande que esto era hũa grã marauilla. Et alỹ chegou Antenor, et cõ el el rrey Taltarius, et outrosí Polidamas et Anchises et Eneas et Delóm. Et pois que y forõ ajuntados, esteuerõ y grã peça, que nihũ deles nõ falou paráuoa. Mays sabede que en toda a corte

---

Cap. 397. 2: KMP quando; RTC uilla u. a Antenor tornar...llegauan. 3: ms. pregutarõlle; AMS preguntarõ lle; RTC preguntauanle. 3-5: ms. cõ os de xat vos agora diso (AMS non corrixe); RTC con ellos. Dexatuos ag. desto dixo A. ca luenga. 6: ms. proũuer; AMS e KMP manaa; RTC es ya noche. 8: RTF Taltibius. 9: HT reaparece en noche. 9-10: HT biẽ que mejor. 10: RTC e HT podrian...todos los suyos et. 11: RTC bien que por ninguna manera non f. a gr. s. plazer q. uos pud. (HT syno biẽ et pl. q. pud. et ca). 13: AMS soo...de seu boo; KMP soo...boo. 12-14: RTC sobeiam. so esp. et mar. de quanta o. me f. et dixieron et del acogemiento et de la su ens. et sabet (HT et me dixierõ...su esperãça et). 15: RTC e HT falta et inicial. 16: RTC (e HT) uiç. desi...fuessen otro. 17: KMP cas(-a-); RTC (e HT) casa...fablarian. 18: ms. oũuesen.

Cap. 398. 1-2: HT c. A. dixo la pletessia al r. Pr. 3: ms. pãaço; AMS e KMP manaa; HT dia de gr. 4: KMP gente; HT et tãta e. la g. et. 5-6: HT et el r. T. cõ el et; RTF Taltibius. 7: RTC (e

nõ sija rrey nẽ prínçipe que sobeiament nõ esteuese despagado et coytado deste feyto. Entõçe rrey Príamo mãdou a Antenor que se leuãtase et disese o mandado.

399

Da rrazóm que Antenor moueo a el rrey Príamo et aos da cibdade

Antenor se leuantou entõçe en pe et começou sua rrazõ. Et diso así, tã alto que o oyrõ todos:

–Oyde agora, bõos senores, grandes et rricos, que ouuestes os grãdes señoríos et os poderes et os aueres grandes, et ouuestes os grandes h[e]rdamentos. Et uós outros, menores, que sodes atormẽtados por guerra et sodes tornados pobres. Et oyde uós outros, que perdestes uosos amigos et uosos liñágẽes. Bem me semella que nõ sodes omes, nẽ uos doedes do que perdestes. Et ben creo que nõ á y tal que de grado nõ quisese paz, que a todos conpría muyto. Et ueede, senores, que pleito he este de tãto mal. Et todo este destruimento uos ueio por hũa moller soa. Et, sen falla, eu nũca tã grã destroimẽto nẽ tã grã dãno uj por moller cõmo a uós uẽo por esta, et uẽ de cada día. Et, senores, esto fuj grãd yra de pecados, que todos fomos dũ liñagẽ, nós et os gregos, que fuj muyto honrrado. Et dizeruos ey cõmo: todos fomos netos do bõo rrey Pélopis. Et o primeyro que del seyo, que fuj muy bõo, ouuo nome Dárdanos. Et aqueste seyo de Greçia, onde era natural, et uẽo a pobrar esta terra muyto en paz et sen contrario njhũ. Et ouuo despois hũ fillo a que diserõ Trõos. Et este pobrou esta çidade, et de seu nome meesmo lle poso nome Troya. Et despois desto chegou Elios, et pobrou aquel alcáçer, et porlo seu nome
Fol. 159r lle poserõ nome Aylióm. Et destes quatro somos todos // neptos, et así todos somos dũ linagẽ, que ẽno mũdo nõ á mellor, nẽ mais linpo. Et por ende deueriámosnos a amar cõmo parentes, et en esto fariamos nosa prol. Mais eu nõ sey ia quando ueña este tẽpo en que nos posamos partir de chorar et de fazer doo, que, eynda que outro pesar nẽ outro doo nõ ouuese senõ porlo meu bõo Archalaus, senpre uiuería en pesar et en coyta

HT) est. grand. 8: ms. sĩja; AMS prinçepe. 9: KMP mandado (-que achara ẽnos gregos-); RTC et est. el rrey...mand. que fallara en los griegos (HT f. est.).

Cap. 399. 1: KMP çibdade; HT rrazõ de A. 4: ms. oũuestes; AMS e KMP boos señores; RTC agora uos señores...rricos et que; HT agora señ. 5: ms. oũuestes...hrdamentos; AMS herdamentos. 6: KMP pobres (-por ela-)* Et; RTC (e HT) tormentados...pobres por ella et. 7: AMS linagees; KMP liñagees; RTC uuestro linage (HT l. et biẽ). 9: ms. uẽede; RTC paz ca a; HT p. et ca a...vedes. 9-10: RTC (e HT) este. Todo este mal et este dest. 10: RTC ueno...falla nunca (HT d. nos vino). 11: RTC daño ueno por...aueno...dia señores (HT vino...vino). 12: AMS lĩnagẽ; KMP t. somos; RTC pec. ca t. (HT et ca). 13: AMS boo...primeiro; KMP somos...boo; RTC t. somos n. (id. HT Pilopis). 14: AMS e KMP boo; RTC salio et que mucho ualio ouo n. Dardanis (id. HT donde). 15: ms. oũuo; RTC sin contradiçion njnguna (HT et cont.). 16: AMS Troos; KMP Tros; RTC Tros (ou Troz)...et del su (id. HT p. despues esta). 17: RTC Tr. despues...Ylus et otrossy poblo (HT Yllus). 18: RTC Ayl. destos; HT Yliõ destos...asy que todos. 19: ms. ãamar; RTC deuernos yamos (HT yamos amar). 20: KMP fariamos (-grã-) nosa; RTC (e HT) far. grand nuestra...q. uerna el tiempo. 21: ms. dõo; RTC t. que nos nos podamos...duelo ca aunque yo otro (id. HT et f. d. et ca). 21-22: RTC otro d. njn o. pes. nunca o. (HT p. nõ o.). 22: ms. dõo nõ oũuese; AMS e KMP boo; RTC sinon

grande. Et ia mentre uiuese nũca podería auer alegría nẽ prazer, mayorment que auemos y perdudos yrmãos et sobrinos et amigos et parentes. Et seméllame que eynda nada nõ perdemos, ca eynda el rrey Príamo deseia a perder hũ canto que eynda ficou rremanes- 25 çent, et esto he por hũa nada. Et se el [esto] deseia, bẽ creo que o auerá, ca, sen falla, el o perderá todo muyto ag(u)ina, se outro cõsello y nõ á. Et, por Deus, este destroymento et esta coyta cõ que ia somos enoiados et mortos et cãsados nos deuería de dar entendemento et talente d'amar et querer paz. Et, senores, hũa cousa uos quero dizer dos gregos. Sabede que som muy bõos caualeyros et sesudos et de grã força et de grã poder, 30 et que se traballã muyto de conprir et atender o que prometẽ. Et esto uistes uós bẽ ata aquí ẽnas trégoas que uosco ouueron, que nũca uos ende hũa quebrantarõ, et nũca deles fuj oyda traiçóm, nẽ uerdade quebrantada. Et muyto(s) som bõos et dereyteiros et leaes, et son francos et poderosos et hurgullosos et ardidos. Et sabed[e] que eu faley cõ eles muyto et nõ os achey esquiuos nẽ anoiados de batalla, mais muyto auiuados et muyto 35 ardidos. Et gram dereyto et grã rrazõ he de eles auerẽ dereyto et seerẽ enxaltados sobre nós, et nós quebrantados et destruídos. Et dizede, señor el rrey Príamo, ¿queredes uós mais detẽer Elena, por que ia o mũdo he cõfundudo et metudo en coyta et en tormẽto et en pobreza et en door et en chãto et en mizquindade pera senpre, que he ia deserdado et hermo et soo de quanto bẽ en el fuj, enuolto en guerra et en perda et en malauentu- 40 ra? Senores, esto he grã marauilla, que ẽno mũdo nõ á õme nẽ moller, nẽ pequeno nẽ grand, que nos por elo nõ queira mal et nos nõ teña por loucos. Et sobeiament somos por elo pusfaçados. Et eu bem sey que todo o mũdo auería paz et alegría, se Troya por elo fose cõquista et destruída et queimada. Et, par Deus, se a os gregos nõ quisesen queimar, nóslos deuiamos a rrogar que a tomasen et a destroysen, tãto que nós to- 45 dos podesemos seer en saluo por esta guerra auer saç[õ] et fim. Mais nós fazemos o contrario desto: tãto mal lles fezemos que os auemos ia sanudos contra nós et alongados do noso amor. Et posto seia que o nõ fezesemos por al, deuiámoslo a fazer por cobrar nosa terra. Et des oiemais seede bẽ çerto de mj que uos nõ seerey ia mais cõpaneyro en esta

---

el que he por el mjo b. fijo Archelaus (id. HT et sienpre); RTF Glaucus. 23: HT m. visquiere. 24: HT par. semeja que. 25: RTC d. perder un poco que (id. HT p. et ca...que finco). 26: ms. el deseia (AMS non corrixe); KMP auera (-muyto çedo-) ca; RTC esto por...el esto dessea...que muy çedo lo auera (id. HT nada ssy). 27: AMS agina; RTC (e HT) sy y o. c. non ha et par d. 28: KMP coyta (-mortal-)...cãsados (-et muyto quebrantados-) nos; RTC coyta mortal con...cans. et muy quebrantados nos deu. dar (HT mortal en que). 29: KMP et de querer...señores. 30: AMS e KMP boos; HT cau. et ardidos et de g. poder. 31: RTC trab. assy o assy de c. muy bien todo lo que...uiestes muy bien (HT c. todo). 32: KMP (-cõ-)uosco...nũca (-jamais-) uos; RTC conuusco...nunca iamas uos; HT cõnusco...n. jamas vna. 33: AMS e KMP boos; RTC (e HT) queb. ca mucho son...derechureros. 34: ms. sabed; HT ard. et org. 35: ms. os (s entreliñado). 35-36: HT et mas m. ard. et m. abiu. 36: RTC (e HT) auer dicha et seer enxalçados. 37: RTC (e HT) dest. dezit señ. rrey. 38: AMS deteer; KMP de-teer; RTC uos det. mas a E.; HT d. a E. por quien ya mundo...met. en torm. 39: ms. dõor; AMS e KMP chanto; RTC (e HT) siempre et que. 40: ms. sõo; KMP fuj (-et-) en-uolto...en (-grã-) malau.; RTC fue et embuelto...en grand m.; HT en el mundo fue et enbuelto...en grãt m. (falta desde aquí). 41: KMP señores; RTC mar. en el. 42: RTC por ella...locos sob. 43: RTC por ende porf. et bien... au. plazer et a. sy ya T. 44: RTC por ella fuere...si gr. non la q. 45-46: RTC q. tomar nos los d. rrogar con ella que la t. et nos quisiessen perdonar mas nos. 46: ms. sẽer...saço; KMP gerra. 47: RTC contr. ca les fez. sobre este pleito tanto mal que fieramente los auemos ya...de n.; HT (reaparece en) alongados de n. 48: KMP por (-liurar noso rreyno et-) cobrar; RTC puesto que...deu. f. por librar nuestro rregno et c. toda nuestra (HT nõ lo...d. de f.). 49: AMS conpañeiro; RTC tierra et sin falla,

guerra tã mortal et tã fea et tã sen rrazõ. Et ¿quen coydades que posa sofrer tal dãno et 50
tal coyta? ¡Parlos dioses! Mays nos ualrría a morte ca tal uida. ¡Ay, catiuo! ¿por que
chegey a atal tẽpo et a atal sazõ que eu uise tal cõfusióm et tal dãno? ¡Ay, Troia mal-
Fol. 159v dita, en que hurgollo et en que alegría te eu uj, et todo este rreyno! Ca en // todo el nõ
acharía hũ ome triste, nẽ coytado, nẽ despagado de si, nẽ coydador, nẽ brusco, nẽ sen
prazer, ante uiuía todos en prazer et en grã brío, et rricos et uiçosos a sobreguisa. Mays 55
agora tã pobre et tã mizquina he ia a gente que nõ he senõ morte. ¡Ay, Troia! Quen te
en outro tẽpo uise et quen [te] agora uee nõ te coñosçería, nẽ coydaría que eras esa,
ca tódoslos que en ti morã son tristes et desmayados et sofrem coyta fera et estraya. Et
des oymays nõ quero tua cõpaña, nẽ morar mais en ti, ca en te ueer derribar et cõfon-
der et rroubar et destruír, ueerí[a] grandes pesares, que ia os altares et os tenplos pre- 60
çiosos son mollados et tintos de sange. ¡Ay, Deus, que maa et que estraya cõfusióm!
Et quenquer que esto ueia, pode entender que os dioses de nós nõ am merçee nẽ piada-
de, mays ueerá que nos som sanudos et nos desanparã. Et asy he, ca ia bẽ çertos somos
que por eles nõ seeremos defendudos en esta çidade; ca, sen falla, todos son contra nós
et bẽ o dã a entender. Et pois os dioses son contra nós, ¿que podemos nós y fazer? Nõ 65
ueio y outra cousa senõ todo mal, que quen os dioses guardã aquel he guardado, et quen
eles estoruã nõ ay quen o posa guardar, et cõ quen eles tẽen ese sal a çima, et a quen
eles leyxã ese he deleyxado. Et por ende, señor, porlos dioses, leixa[de] esta guerra et
cata[de] tal c[a]m[iñ]o por que este pleito aia fim et que os nosos herdeyros, que naçu-
dos son et os que am de uijnr, nõ fiquen desherdados, ca muyto uos deuiades desto a 70
doer. Et, senores, en esta çidade á moytos caualeyros et burzeses, et tẽen grandes auen-
ças et muytas donas de grandes tesouros, d'ouro et de prata, et son conpridos de todo
ben. Et estes taes façã hũa cousa: apártese a hũ cabo et cada hũ prometa do que á et
pona y tanto do seu que esta terra seia remijda et fora dos ẽemigos mortaes. Et nõ po-

---

señor, por esta rrazon deuyades de poner amor con ellos, ca sabet que mucho nos era meester et desde oymas (HT et ca...m. vos era...des). 50: KMP gerra...sofrer (-mais-) tal; RTC guerra mortal tan...rrazon et desde oymas que quier que fagades en pleito desta guerra sabet que por tal logar me yre que iamas nunca ende oya fablar et quien...s. mas tal (HT des...en este pleito...me ende yre q. nũca jamas). 51: AMS mays uos; RTC mas uos...m. que la uida (HT para los...nos). 52: ms. ãatal tẽpo; AMS saço (corrixido na Fe de erratas para saçõ); HT porque tãto llege a tal...tal (RTC que muy tanto). 53: HT mald. en que cuyta eres et ca yo te vi en grãt org. et en grande al. et todo...et ca. 54: HT falta desde despagado de. 55: AMS asobre gisa; KMP rricos (-et abondados-) et; RTC r. et abondados et u. 57: ms. quen agora uẽe; KMP quen agora (-te-) uee...cõnosçeria; RTC t. uio si te ag. uiesse non. 59: ms. uẽer; KMP quero (-mais-) tua...morar en; RTC quiero mas tu...tj quien te uera derr. 60: ms. uẽeria; AMS ueeria; KMP ueeria; RTC dest. uera gr. p. ca ya (id. HT, que reaparece en vera). 61: ms. mãa; RTC preç. et onrrados et santos todos son m. (HT et est. confisiõ). 62: ms. merçẽe; RTC (e HT) conf. quienquier...uea bien puede...d. non han de nos m. 63: ms. uẽera; RTC (e HT) assi lo es. 64: ms. sẽeremos; RTC def. nos njn esta (id. HT et ca). 65: RTC dan cada dia a...p. nos los d. son contrarios que; HT d. nos son contrarios que p. y. 66: RTC mal ca a quien...et a quien (HT mal et a). 67: AMS e KMP teen; RTC destorban non ha q. lo p. ayudar et...t. aquel sale (HT cortado desde nõ a). 68: RTC dexan aquel es dexado. Por. 68-69: ms. leixar...catar tal cõmo por (AMS e KMP non corrixen); RTC dexat...catat tal camino por. 69: AMS herdeiros. 70: AMS uijnr... deujades; KMP uijnr; RTC deuedes desto doler. 71: AMS teen; KMP teen g. auen(-en-)ças; RTC señor. 71-72: RTC burg. que an gr. aueres et. 72: RTC d. et grand thesoro. 73: RTC bien estos; HT prometã (...) et (reaparece en fagã). 74: AMS e KMP eemigos; RTC redemida et salida de poder de

demos mellor mercar ca en cõprar nosas uidas, ca bẽ ueedes que pouco nos podemos ia defender, se esta guerra muyto dura. Et, demais, os tẽplos a sobreguisa son rricos et auondados et carregados d'adubos preçiosos et de grã ualor. Et se virmos que conpre, podemos meter a barata ouro et prata ou pedras preçiosas, per que seremos liurados de mal et aueremos paz et cõcordia. Et outrosy, senores, mais á y mester que os thesouros del rrey Príamo, [n]oso señor, que alí uenã a esto meesmo. Et, se el quer defender a sy et a nós, aquí pareçerá seu siso et seu entendemento. Et outra cousa nõ pode y fazer, que todo esto bẽ o ueemos. Et el ben o uee, que somos en tal coyta qual nũca fomos, ca ia estamos çerquados et coytados et desanparados, en maneyra que nõ ousamos seyr fora, nẽ solament abrir a porta.

400

Cõmo os da çidade outorgarõ o consello d'Antenor et pedirõ a el rrey merçee que se doese deles //

Fol. 160r Todos quantos y sijam diserõ entonçe que Antenor disera muy bõo cõsello. Et alí ouuo muytos que choraua, et dauã uozes, et sospirauã ferament. Et rrogarõ a el rrey Príamo et pedíãlle merçee que se doese deles, et que fezese logo o que Antenor cõsellaua, et que dese fin aos perígoos et marteyro en que ata aly forã et aas grandes coytas de que se eynda temíã, et que eles faríã de muy bõ grado quanto Antenor disera. Et nõ auía y tal que ascondese nada do que auía, mais que todo[s] daríã quanto auer podesem por auer paz. Et cõmeçarõ entõçe a fazer grã uolta.

401

Cõmo el rrey Príamos fazía seu doo

Desque a corte fuj asesegada et a uolta pasou, el rrey Príamo cõmeçou a fazer seu grã doo, que maior nõ podía. Et ben diriades que auía o siso perdudo, que lançaua suas mãos ẽnos cabelos, que auía cãos et brancos, et quebrantáuaos todos. Et maldizía sua

los (id. HT pongã). 75: KMP bẽ ueemos; RTC mercar que comprar...ueemos; HT m. morar que...et ca b. veemos. 76: AMS asobre gisa; RTC guerra nos mas dura demas (id. HT p. mas def.). 78: AMS e KMP por; RTC e HT podremos. 79: AMS e KMP señores; RTC conc. otr.; HT del mal...conc. ot. señor mas. 80: ms. uoso (pero en 81 nos)...mẽesmo; AMS uoso...uẽña nesto; KMP uoso...uẽñã; RTC e HT P. nuestro. 81: HT et ca otra. 82: ms. uẽemos...uẽe; KMP bẽ ouuemos; RTC faz. ca todos esto...uee et entiende que (HT p. al y f. et ca t. lo veemos...biẽ uee). 83: AMS cerquados; HT f. et ca.

Cap. 400. 2: ms. merçẽe; HT falta deles. 3: ms. sijam; AMS boo; KMP sijan...boo; RTC e HT Ant. diera muy. 4: ms. oũuo; RTC (e HT) rogauan. 5: ms. merçẽe; RTC (e HT) et fiz. lo que. 6: ms. perigõos...ãas; KMP et dese; RTC peligros grandes et mortales en que (id. HT et desque diesen fin). 7: RTC f. muy de grado todo q. (id. HT les dix.). 8: ms. todo (así AMS e KMP); AMS mays; RTC (e HT) aueria...mas todos darian. 9: RTC e HT est. todos a.

Cap. 401. 2: RTC (e HT) fazer tant grand. 3: ms. dõo; AMS mayor; RTC (e HT) podria...p. ca lanç. 4: AMS branços; RTC canos et brunos (id. HT m. a los c.). 5: KMP auentura ra; RTC su

auentura, chorando fortement, et a poucas se nõ mataua cõ suas mãos, et, ao seu grado, o coraçõ se lle partira, et quisera de grado seer morto. Et dizía a grandes uozes:

– ¡Ay, mizquino, malauenturado, en que forte tẽpo naçí, que nõ tã solament os dioses, mays os omes me desamã! Et agora ueio et sey bem que ẽno mũdo nõ aio amigo tã chegado que se do meu mal doya, et quantos ẽno mũdo á, todos me som estraios. ¡Ay, catiuo! Nõ touera por mal este cõsello, se mo diserã oie á tres ãnos, quando eynda nõ auía perdudos os meus bõos fiĩlos Ẽytor et Deyfebus et Troylo et Pares, ca entonçe fora muyto mĩa prol, ca nõ he agora. Mais agora a mĩa desonrra et a mĩa perda nõ pode seer mais grande, nẽ peor. Et agora serey eu cofundudo pera senpre, ca me cõuẽ de me conprar aos gregos. Mais nõ poso y al fazer, cõmoquer que me seia grã desonrra, ca eu soo nõ poso contradizer ao que todos querem. ¡Ay, mizquino! ¡que coyta et que pesar he! Et des oiemays bem ueio ẽno que sõo et nõ sey nihũ bõo acollemento. ¡Ay, uentura negra et astrosa et crua et esquiua et doorida et falsa et mentirosa et sen lealdade! Quando eras mãsa, logo te tornas esquiua; et quando eras alta, log[o] te tornas bayxa; et quando eras grande, logo te tornas pequena; et quando eras chãa, log[o] tornas áspera; et quando eras sãa, log[o] te tornas doente; et quando es lumiosa, logo te tornas escura; et es humildosa et tornas braua, et es fremosa et tornas fea, et es alegre et tornas triste. Et posérõte os dioses en meo dũa rroda, en que seem todos aqueles que ẽno mũdo son et uiuẽ. Et quando a uolues, os que estám en çima derríbalos en fondo, et os que estã ia derribados aprémelos mais so os pees, et os que iazẽ quebrantados et humildosos leuãtalos a çima, et os que ia estã alçados enxáltalos en alteza. Et así nũca es estáuel en nihũ feyto. ¡Ay, cõmo tu fusche contra mj muy leda et muy leal et muy dereyta et muy preçada de bẽ et muy quita de todo mal en algũ tẽpo fuj ia! Et
Fol. 160v fúscheme a- // sentar en çima da rroda, ẽno mais alto lugar que achasche. Et pois me uische bem enxaltado, fúsche[me] abayxando; et, en guisa uoluische a rroda, que me fezische abayxar so os teus pees, ẽno mais bayxo lugar que podo seer. Et en esto ha moy pouco tẽpo. Et quebrantáscheme muy uilment, [tolléndome] os fillos et os parentes et os amigos et os uasalos que auía. Et aqueles que me ficarõ ia por mj nõ catã, ante me despreçam et fogẽ ante mj. Et así me tollische todos aqueles de [que] me desche auonda-

---

hora llorando...pocas se affogaua con (HT f. que a p. nõ se af.). 6: ms. sẽer; KMP se le. 7: RTC (e HT) en fuerte punto naçi. 8: AMS mais os õmes; RTC (e HT) ueo yo et. 9: HT son ya contrarios et estr. 10: HT me lo dierã. 11: AMS e KMP boos; HT nõ erã muertos los...f. et E. 12: RTC (e HT) fuera mas mj pro que non. 13: ms. sẽer; RTC e HT sere conf. 14: HT g. et mas...f. et cõmoq. 15: ms. sõo; HT d. et ca. 16: ms. he; AMS oie mais...soo...boo; KMP soo...boo; RTC pes. he et de o. (HT des...nõ veo nĩgũt). 17: ms. dõorida; HT n. et escura et ast.(id. RTC dol. falsa). 18: ms. loge; RTC eres...eres...luego (HT esq. et dolorida et falsa et). 19: KMP chaa; RTC eres...eres. 20: ms. loge...loge; KMP saa; RTC luego te tornas a. q. eres...luego...lumbrosa. 18-20: HT alta luego te t. peq. et baxa et q. eres llana luego te t. dol. quando eres. 21: RTC luego tornas...humillosa; HT esc. quando eres omjllosa luego te t. 22: ms. sẽem; RTC et quando eres al. tornaste triste...que son todos (HT tornas). 23: RTC mundo biuen (id. HT todos quantos en el...derribaraslos). 24: ms. pẽes; RTC d. a fondon (id. HT estan derr. meteslos mas). 25: RTC humillosos...enxalçaslos (HT estan ya...ensalçaslos mas en). 26: RTC e HT ay, ay. 27: RTC derechurera...del bien...tiempo lo uy yo ya et (HT der. et muy leal del biẽ). 29: ms. fusche (AMS non corrixe); AMS gisa; RTC enxalçado fuesteme (HT ensalçado). 30: ms. pẽes...sẽer (en entreliñado); KMP fezesche; RTC f. baxar so tus...podia s. et esto (id. HT a poco). 31: ms. uilment os (AMS non corrixe); RTC (e HT) uilm. tolliendome los. 33: ms. de me. 33-34: RTC t. aquellos que me d. mucho abondadamente mientra touiste conmigo

mento en quanto te pagasche. Et oiemais sõo tornado pobre et catiuo et desconsellado, sen asperança de nũca seer mais ledo, nẽ rrecobrar ia mais. Et por ende aio d'outorgar et de creer quanto(s) estes senores diserẽ, et ia mais per mj nũca lles será contradito paz, ca nõ poso y al fazer, nẽ auer outro consello. Primeyrament tomarey o meu thesouro, que nõ leyxarei ende hũ dineyro, ca todo me cõuẽ a consentir, pois ende fogir nõ poso. Et eu yrm'ey d'aquí se me nõ creem, et façã paz cõmo a quiserẽ fazer. Et eu outorgo quanto eles fazer quiserẽ.

Et seyu do paaço logo et fuise pera sua cámara, triste et coytado, que nõ podía falar paráuoa.

402

Cõmo Antenor [et Eneas] forõ enviados aa oste por pre[i]tisías, et cõmo soterrarõ a Glaucus

Os que ficarõ ẽno paaço falarõ entre si, et touerõ por bem que Antenor tornase aa hoste, et que pregũtase aos gregos que preytesía queríam que lles os troiãos fezesem. Et Eneas andou tãto rreuoluendo per seu engano, et falando cõ hũus et cõ os outros, que o ouuerõ d'enuiar cõ Antenor. Et despois que esto ouuerõ ordenado, tornárõse pera suas pousadas pera folgar, ca ia ỹa anoyteçendo. Et todo aquel día leuarõ grand affám gregos et troyaos en ajũtar et queimar et soterrar os mortos. Et aquel día tomarõ a Glaucus, fillo d'Antenor, et soterrárõno muyto honrradament, et fezerõ por el grã doo. Et Antenor et Polidamas lle fezerõ hũa sopultura muy rrica et muy fremosa de mármor gotado, jalde et uerde, en que o deytarõ.

403

Cõmo a rreyna Panteselona fuy tirada do rrío d'Ascandra, et do doo que por ela fezerõ suas donzelas

En este meesme día tirarõ a rreyna Pantaselona do rrío en que a deytarõ, et trou-

---

et oymas (id. HT asy tolliste). 34: AMS e KMP soo; HT cat. desc. 35: ms. sẽer; RTC ende oue? de (lese mal); HT ende ove/avre? de. 35-36: HT de querer et de ot. quanto. 36: ms. crẽer; AMS por; KMP señores...por; RTC et de querer quanto; HT quanto...dixierõ. 36-37: RTC contrad. pues y al non p. fazer; HT le s. cont. pues yo nõ p. fazer. 37: RTC (e HT) prim. tomen todo el mj. 38: RTC e HT dexen. 39: ms. crẽem; RTC yrme de aqui et sin mj lo den et fagan (HT yrme e). 40: RTC (e HT) ellos y fizieren. 41: RTC (e HT) s. luego del p. et...cuyt. tanto que. 42: HT pal. nj rresponder.

Cap. 402. 1: ms. Antenor forõ; KMP foro(-n-); RTC A. et Eneas f.; HT A. et Enas f. 2: ms. pretisias; AMS e KMP preitisias; HT et...G. falta. 3: ms. pãaço. 4: RTC e HT g. que que pl. 5: AMS por seu e. que f. cõ huus; KMP por...huus; RTC (e HT) con otros. 6: ms. oũuerõ...oũuerõ; KMP d'enuiar (-alo-) cõ; RTC embiar alla con el et...t. a ssus pos. (HT alla et). 7: RTC pos. a f.; HT pos. folg. et ca. 8: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; HT Anglauus; RTF Glaucon. 9: ms. dõo. 10: RTC e HT gotada. 11: HT verde et jalde.

Cap. 403. 1: HT Asadran? 2: ms. dõo; RTC fazian; HT ffazian (suas d. falta). 3: ms. mẽes-

xérōna pera Troia. Et suas donzelas fazía por ela grã doo, et os de Troia outrosí, tã grande que mayor nõ podía. Desí tomarõ o corpo, et juntárōno muy bẽ cõ báisamo, et huntárõ[no] de mirra. Et soterrárōna tã honrradament que nũca ẽno mũdo fuj hũ corpo tã rricament soterrado, nẽ por que mayor doo fose feyto, mays nõ en sopultura hu senpre jouuese. Et suas donzelas a quiserã logo leuar pera sua terra, mays el rrey Filomenis por nihũa maneyra nõno quiso cõsentir, ca sua uoontade era que, se a paz fose feyta, que a leuase el per sy meesme pera sua terra. Et fazía por ela grã doo, et pesáualle dela muyto, et quiso en toda guisa que a touesen así ata que soubesem se auería paz ou guerra, mays pero sua uoontade era post[a] que a leuasem a sua terra. //

404

Fol. 161r A falla et o consello en que ficarõ os de Troya fuj todo dito a Elena, et cõmo a quiriã dar a gregos. Et ela ouuo ende grã pesar et grã coyta, que mayor nõ podería. Et fezo grã doo a marauilla. Et aquela noyte fuj ueer a Antenor, et rrogoulle et pedíolle por merçee que ouuese dela doo et piadade, ca lle fazía entender que a quiriã dar a seu marido Menalau desonrradament. Et temíase muyto que a mãdasem logo matar. Et dísolle asý, et rrogoulle:

–Porlos dioses, don Antenor, amerçeádeuos de mj, ca en grã pauor sõo a sobreguisa, et rrogade por mj aos prínçipes et aos senores gregos et aos mayores que son ẽna hoste.

–Eu uos juro –djso Antenor– et uos outorgo que uos busque quanto bem eu poder et que faça y todo meu poder.

---

me; KMP meesmo...(-R-)reyna; RTC t. a la r. Pantesalona (HT Patãselona); RTF Panthesilee. 4: ms. dõo; HT Tr. tan. 5: RTC podrian (id. HT et desy). 5-6: ms. huntarõ de; KMP huntarõ (-o-); RTC cuerpo et untaronlo muy b. con b. et de mirra (HT et cõ m.). 6: HT et tan õrr. lo ssoterrarõ que n. vn c. fue en el m. tã. 7: ms. dõo; RTC por quien m. (id. HT sep. que sienpre). 8: ms. jõũuese. 9: ms. uõontade; HT c. et ca. 10: ms. mẽesme...dõo; AMS por; KMP por sy meesmo; RTC (e HT) por si a ssu t. 11: AMS gisa; KMP touuesen; RTC quiso assi o assy que la detouiessen fasta (HT q. que en toda guisa que). 12: ms. uõontade era posto (AMS e KMP non corrixen); RTC pero por ninguna manera non era su u. puesto que el ally muriesse o uiuiesse que la non leuassen (HT pero en nĩguna...que ally...leuase).

Cap. 404. 1: RTC Commo Elena rogo a Antenor que rogasse por ella a los griegos (HT a los gr. por e.) (é o título, que copia KMP). 2: ms. oũuo; RTC querian entregar a (id. HT ovo grãt p. et mayor c. que en el mundo nõ p. mayor et). 3: ms. dõo...uẽer ãantenor; RTC duelo desmesurado et; HT duelo et desmesurado et. 4: ms. merçẽe...dõo; HT falta desde oviese. 5: RTC mandasse. 6-7: RTC dix. assy por los. 7: AMS e KMP soo. 8: AMS asobre gisa; KMP sõ. 10: AMS diso.

405

Capítolo cõmo Antenor et Eneas forõ falar aa hoste cõ os gregos

Outro dia de manãa, sen mais tardar, Antenor et Eneas seyrõ da çidade et forõ falar cõ os gregos. Et disérõlles toda a fazenda da çidade. Pois rrogarõ muyto por Elena, que ouuese perdoança cõ os gregos et cõ seu marido. Et desque falarõ esto, tornarõ a falar ẽna treyçóm, et outorgárõna cõmo a auía falada.

Despois desto tornarõ a Troya. Et leuarõ cõsigo Vlixas et Diomedes. Et así fuj tractado et outorgado do comũu. Quando estes dous rreys entrarõ [en] Troya, os da uila forõ muy ledos, coydando que ia erã seguros et ouuesem paz et a guerra fose acabada. Et quando os uirõ ẽna uila, eynda nõ era bẽ manãa, fezerõ logo ajuntar tódoslos da uila ẽno paaço del rrey Príamo.

Et segũdo conta Dites, pois que forõ ajuntados, Vlixas, per mandado et cõsello d'Antenor, diso que Ansímacos, fillo del rrey Príamo, que fose deytado da terra, en maneyra que ia mais nũca y tornase, senõ nõ falaría en pleitesía, nẽ podería cõ eles auer paz nẽ amor; mays despois que el fose fora da terra, estonçe terría pleytesía et paz, et falaría cõmo fosem muyto amigos.

Aly creçeu entonçe hũa uolta et hũ rroydo grãd et uozes estrayas et derrancadas de contra o paaço del rrey. Et seg[ũ]do conta Dayres, quantos sijã ẽna fala, todos criarã fillos del rrey, et erã seus parẽtes et seus uasalos. Et bem coydarõ os outros que estauã ẽno paaço que quiría prender aquelles dous rreys. Mais os rreys anbos leuantárõse logo, et ouuerõ grã medo de perder y os corpos. Et a uolta se partío, que mays nõ ouuo y aquela uez, nẽ lles fezerõ njhũ mal nẽ noio. Et moytos ouuo y que pregũtaron que fora aquelo.

Cap. 405. 1-2: RTC fueron a la h. fablar (falta capitolo). 3: AMS e KMP manaa; RTC dia mañ. 4: KMP çidade (-cõmo estaua-)* pois; RTC con griegos...ç. et commo estaua desi rog. 5: ms. oũuese; KMP perd. (-et paz-) cõ; RTC perd. et paz con griegos...despues que f. e. otrossi torn. 6: ms. ãauiã. 7: KMP Ulixas; RTC c. a V. et a D. ca assy. 8: ms. entrarõ Troya (así en KMP); AMS comuu; KMP comuũ; RTC entr. en Tr. 9: ms. oũuesem. 10: AMS e KMP manaa; RTC quando ellos entraron en la uilla aun era b. m. et fiz. l. ay. los de la. 11: ms. pãaço; RTC u. al pal. 12: AMS por; KMP Ulixas por; RTC D. despues que...et por cons. 13: AMS ansimacus; KMP Anfimacos; RTC Ansimacus...Pr. fuesse; RTF Amphimacus. 14: RTC iamas non torn. y. 15: RTC mas pues que...e. traerian pletesias. 17: RTC derranchadas. 18: ms. pãaço...segudo; RTC segund que c. 18-20: RTC todos creyeron que f. del r. et sus p. et sus uassallos que querian pr. a aq. 20: ms. pãaço; AMS aqueles; RTC mas ellos amos. 21: ms. oũuerõ; RTC l. ca ouyeron...y las cabeças et...partio assy que. 22: ms. oũuo...oũuo; AMS preguntarõ; KMP pregũtar(-õ-); RTC muchos fueron que. 23: RTC pr. que que f.

Cõmo Antenor descobreo aos gregos a poridade do Paladiõ
et lles prometeu que leslo faría auer

Logo en aquela ora Antenor tomou aqueles dous rreys perlas mãos et todos tres se forõ asentar soos, alongados dos outros. Et dísolles Antenor:

—Meus senores, nõ á cousa que eu cõuosco nõ fezese por auer cõuosco amor et
Fol. 161v bẽquerença. Et en esto poño todo meu coydado et todo meu afám. Et esto // podedes saber a pouco tenpo et darm'edes ende grã grado, se os dioses quiserẽ. Et por ende quérouos ora descobrir hũa poridade et hũ pleito muyto estrayo. Vós sabede que acá dentro á hũa cousa que nos a nós mãtém et defende(n) et [en] que auemos asperança de nosa defensón. Et quérouos eu dizer que he et cõmo. En esta çidade ouuo hũ rrey a que diserõ Ylius, et pobrou aquel alcáçer, et porque lle dizíã Ilius, poso nome ao alcáçer Illióm. Et este rrey fezo hũ tenple a Minuerua. Et eynda nõ seendo o tenplo acabado, hũ día auẽo así que hũ sinal fuj enviado do çeo, marauillosa et preçiosa et muy preçada a sobreguisa. Et todos bem creemos et sabemos por uerdade que Palas, a deesa da batalla, a que dizẽ Minuerua, a cuio nome el rrey fazía aquel tenplo, enuiou y aquel sinal por segurança que troyaos fosen bẽ çertos et nõ ouuesen pauor de mays perder esta uila en quanto [o] y teuesem. Et a este sinal posérõlle nome Paladióm, porque o enuiara y Palas. Et he hũ fuste que nõ á õme que uos podese dizer cõmo he feyto, nẽ por qual soteleza he laurado, nẽ por qual maneyra he cõpasad[o] nẽ entallad[o]. ¿Que uos digo? Sabede que ẽno mũdo nõ fuj õme que tã estraya obra uise. Et este Paladiõ está posto en aquel tenplo sóbrelo altar, aa parte destra, en maneyra que qualquer o pode ueer. Et nũca despois ende fuj mouudo nẽ tirado. Et este sinal honrramos nós muyto et preçamos et amamos mais que outra cousa. Et sabede que en esta sinal sancta et preçiosa he toda a asp[er]ança et a fiança dos troyãos. Et este he o seu defendemento et o seu guardamento et o seu bem. Et todos sabede çertamente que os dioses poserõ en el tã [grã] uertude que, en quanto o os troyaos touesen cõsigo, linagẽ deles nũca fose deserdado, nẽ Troya tomada nẽ cõquista. Demays somos bẽ çertos que qualquer (cousa) que en el a mão poña per saña, logo será cõfundudo et destroydo dos dioses. Et se gregos este Paladiõ podesen auer

---

Cap. 406. 2: KMP l(-l-)es lo. 3: AMS e KMP porlas; RTC t. a aq. 4: ms. sõos. 5: KMP señores. 6: AMS e KMP bẽ querença. 7: KMP saber (-et cõnosçer-) a; RTC saber et cõnosçer a...ende grado. 8: KMP muy estrayo; RTC agora. 9: ms. defenden et que (AMS e KMP non corrixen); RTC deffiende et en que. 10: ms. oũuo. 11: RTC Aylion; RTF Ylus...Ylion. 12: ms. sẽendo; KMP Minerua * Et aynda; RTC templo cubierto un dia. 13-14: AMS asobre gisa. 14: ms. crẽemos...dẽesa. 15: KMP Minerua. 16: ms. oũuesen; AMS troyãos...certos; KMP troya(-n-)os; RTC de iamas. 16-17: ms. en quanto y; KMP quanto o y; RTC u. mientra lo y. 17: RTC emb. Pallas. 18: RTC dezir pud. 19: ms. cõpasada nẽ entallada (AMS e KMP non corrixen); AMS conparada; RTC compassado njn entallado. 20: RTC uiesse este. 21: ms. ãa...uẽer; RTC altar mayor a la...que quienquier lo. 22: RTC dende...tirado esta señal. 23-24: ms. ãaspança; AMS e KMP asperança; RTC toda la f. et la esperança de los. 24: RTC su guarnimiento. 25: ms. tã uertude (KMP non corrixe); RTC b. ca todos... tant grand uirtut; HT (reaparece en) grãt. 26: ms. quantõo; AMS quanto os troyãos; KMP quanto os troya(-n-)os (-o-) touesen; RTC (e HT) q. en tanto que lo tr. t. cons. el lin. 27: AMS e KMP por;

fora dos muros de Troya, nõ auía mester outra pleitesía, que logo podería auer et acabar quanto quisesem.

–¿Et esto he uerdade? –diso Ulixas.

–He, sen falla –diso Antenor.

–Pois –diso Vlixas– nõ podemos [nada] acabar do que falado auemos, se o ante nõ podemos auer. Et uós sodes tã entendudo et tã sabedor que, pois noso amigo queredes seer et auedes uoontade de nos fazer prazer, uós o podedes ende tirar et dárnoslo. Et esto nõ saberá njhũ, senõ nós todos tres. Et así entenderemos que uós que queredes en todo mostrar nosa prol et a buscades. Et aueredes de nós tal grado que en tódaslas cousas faremos uosa uoontade et uoso talente. Et esto nõ dultedes pouco nẽ muyto.

Diomedes lle prometeu outrosí esto meesmo, et seguroo ende bem, et rrogoulle // fol. 162r muyto que tomase y afám, et fezese y todo seu poder, o mais ag(u)ina que podese.

–Et sen falla –djso Antenor–, cõmoquer que me he muy graue de fazer; mais, quequer que me ende aueña, eu o farey a todo meu poder, se o eynda Tonas tẽ. Tonas he hũ preste moyto honrrado et de grã prez. Et este tẽ o Paladiõ, et guárdao de noyte et de día. Et por nihũa maneyra nõno poderemos auer, se per el nõ. Mais nós to[rn]émosnos agora, et uaamos falar cõ el rrey sóbrelas preitesías et sóbrelo auer que demãdades, que muyto cõuém de nos encobrir, ca sabede que se teme muyto.

407

Das pleitesías que Antenor demãdou a el rrey Príamo pera os gregos

Ulixas et Diomedes se tornarõ entõçe cõ Antenor ao paaço del rrey Príamo, muy pagados do que auí[ã] falado. Et Antenor auía ajuntados tódoslos mais honrrados da çidade, et Eneas outrosí, en guisa que as cõpañas erã muy grandes. Et pois que forõ todos asesegados, Antenor diso a el rrey Príamo así:

–Señor, as pleitesías que os gregos demãdam et querem son estas: querẽ que lles dedes d'aquí ata X ãnos, cada ãno çem mil marcos de bõo ouro fino et esquimado, et

---

RTC (e HT) qualquier que en el las manos. 29: RTC (e HT) pl. ca l. p. acabar. 31-32: RTC Ul. si, sin f.; HT Vl. ssyn f. 33: ms. podemos acabar (AMS non corrixe); KMP Ulixas; RTC pod. nada ac. (id. HT de lo que queremos et au. fabl. sy). 33-34: RTC (e HT) si lo non pudieremos ante auer. 34: RTC (e HT) pues uos nuestro. 35: ms. sẽer...uõontade. 36: KMP nõ (-o-) sabera; RTC non lo sab. (id. HT uos quer.). 37: RTC todo nuestra pro; HT en toda nuestra pro et nos la. 38: RTC e HT et en esto. 39: ms. mẽesmo et segurõo; HT le seguro. 40: AMS agina; HT f. todo. 41: AMS diso; RTC que es; HT que es graue (falta nos dous et inicial). 42: RTC yo fare y todo; HT me au. yo fare todo...Tomas t. Tomas; RTF Theano...Theans. 43: KMP muyto; RTC pr. grande mucho... lo guarda (HT vn presẽte g. et de g. p. et m. o.). 44: AMS e KMP por. 44-45: ms. tomemos nos; AMS e KMP tornemos nos; RTC e HT tornemosnos. 45: HT con el sobre. 46: AMS conuẽ; RTC dem. et mucho (id. HT temẽ).

Cap. 407. 2: HT falta. 3: ms. pãaço; AMS Vlixas. 4: ms. auia; AMS auiã; RTC (e HT) auyan. 5: AMS gisa; KMP outrosy; RTC e HT et despues que. 6: RTC (e HT) f. ass. 6-7: HT Priamo: ay señor, sabet que las pl. 7: KMP demãdauam; HT dem. son. 8: AMS cem...boo; KMP mill...boo;

çem mil marcos de prata bẽ pesada et bẽ fina, et çẽ mill cárregas de pam. Et el rrey Vlixas et el rrey Menalao et el rrey Agamanõ et tódoslos outros prínçipes de Greçia esto he o que demãdã. Et se lleslo uós nõ dades, en esta çidade nõ á tã grã thesouro d'ouro, nẽ de prata, nẽ doutra cousa, nẽ tã bem guardada, que nõ aia de seer britada, a pesar de nós, et tomada per força. Et, señor, bem ueedes que nõ auemos ia defensa contra estes rreys. Et por ende así nos conuẽ de fazer, querendo ou nõ. Et en outra maneyra nõ podemos cõ eles auer paz. Et tãto nos defendemos ia et anparamos et cõbatemos cõ eles que nõ podemos ia y al fazer.

Et el rrey et suas cõpañas diserõ:

–Dom Antenor, ¿que ay mais? O auer será ajuntado et buscado per todas partes; mays, ante que o eles rreçebã nẽ por elo uenã, en tal maneyra façamos nosa pleitesía et firmemos noso pleito que seiamos bẽ seguros.

En esta maneyra ficou o pleito. Logo, sen mais deteemento, ajuntarõ todo aquel auer, per grã siso et per grã rrecado. Mais sabede que, desque ome naçeo, nũca ueu tã grand auer ajuntado nẽ asuado en hũ lugar.

408

Agora leyxa o conto a falar desta rrazõ por contar dos maos sinaes et proueyros espantosos que auía os de Troya

Hvm día auẽo así que Vlixas et Diomedes ueerõ ao tenplo [d]e M[i]ner[u]a falar cõ Antenor, en cõmo acabaría aquela treyçóm que Antenor auía cõmeçada, ca lle semellaua grã cousa de fazer. Mays Eneas, que era muy cheo de rreuolta et d'engãno, et
Fol. 162v era engenoso et sabedor, et falaua moy sotilment, estando asy falando, // os troiãos quiría fazer muy grã sacrifiçio aos dioses. Et os guisamentos erã grandes et muytos et muy bõos. Et todo o altar era cheo et conprido a cada parte de candeeyros nobres et preciosos d'ouro.

RTF or esmeré. 9: KMP mill...çem; HT biẽ f. et biẽ pes. 10: KMP Ulixas. 9-11: RTC (e HT) pan et esto es lo q. uos d. el r. Diomedes et el r. V. et el r. M. et el rrey Nastor et el rrey Talamon et el r. Agamenon...Greçia et si. 11: RTC (e HT) nos non damos. 12: ms. sẽer; RTC guardado...quebrantado (id. HT oro et de p. nj otra c. nĩguna tan). 13: AMS por; KMP por...ben; RTC tomado...et uos señor (HT et tomar por...avedes def.). 14: AMS uos; RTC non ca en; HT nõ et ca en. 15: RTC (e HT) nos amp. ya et tanto nos def. 16: RTC (e HT) ellos q. ya mas non p. fazer. 17: RTC e HT falta. 18: AMS e KMP por; RTC busc. de t. (id. HT ay y mas). 19: AMS ueñã; KMP antes...ueñã. 21: AMS deteemento; KMP de-teemento; RTC pl. et luego; HT et en...pl. et l. syn det. ayũto. 22: AMS por...por...naçeu; KMP por...por; HT por el grãt seso. 23: HT lugar cõmo ally fue ayũtado.

Cap. 408. 1: RTC c. de fablar...prouerbios. 1-2: HT c. de ffablar...prouerbios que a. en T. 3: ms. tenplo en maneyra falar (AMS e KMP non corrixen); KMP Hum...Ulixas; RTC (e HT) t. de Minerua f. 4: KMP trayçom; RTC ac. la trayçion...les s. (HT que auia c. et ca los). 5: AMS reuolta et dengaño; RTC e HT s. graue cosa. 6: AMS troyãos; RTC sab. f. y muy s. et est.; HT engañoso... et f. y m. s. et est. 7: AMS queriã...gisamentos; RTC (o HT) f. un muy. 8: AMS e KMP boos; HT a. estaua lleno...candelas. 9: AMS e KMP preçiosos; HT preçiosas. 10: RTC e HT est. trox. (falta et

Et entõ forõ et trouxerõ os sacrifiçios. Et posérõlles fogo, segũdo que era custume da sua lee. Et pero que o fogo lles poserõ muytas uezes, nũca tãto poderõ fazer que os podesem asçender cõmo suíam. Et esto touerõ os troiãos por muy m[a]o sinal. Et todos forõ desmayados et coytados fortement. Et seýromse logo daquel tenplo, fazendo grã uolta et dando grandes uozes.

Et entrarom ẽno tenplo de Apólines por fazer pregũta, et seýrõ çertos que quiría demostrar est[e] mal et que acabamento podí[ã] auer estas falas en que andauã. Et fezerõ seus sacrifiçios de bestias estrayas que trouxerõ y, que así o auiã de custume. Et posérõnas sóbrelo altar omildosament, dizendo muytas orações, cõmo mãdaua sua lee. Desí poserõ fogo aos sacrifiçios. Mays quanto y fazía nõ lles tjna prol, ca o fogo morría logo et nõ se aprendía a nihũa cousa. Et auía ende todos tã grã pesar que esto era hũa grã marauilla. Et estando en esto, o sacrificio caeu do altar en terra et nõ ficou en el pouco nẽ muyto. Et alí cõmeçarõ todos a chorar et dar grandes uozes et suspirar. Et tãto et tã grã pesar auía que nõ sabía que fezesem.

409

Cõmo [a] aguya leuou o sacrificio dos troyãos et o fuy lancar ẽna hoste dos gregos

En aquela meesma ora lles auẽo outro sinal mortal et perigooso et temoroso a marauilla. Et dizeruos ey qual. Estando eles asy espantados, chegou perlo ayre hũa agia grande et forte(s), dando uozes et gritos tã grandes que forõ oýdos d'aly moy longe. Et fuyse metendo ẽno tenplo, paso et paso, ueéndoa todos muy bem. Et leuou en suas hunllas todo o sacrifiçio et quanto achou ẽno altar, et fujo todo poer a alende a porta da uila, ẽna hoste dos gregos.

Et quando aquisto uirõ, os troyãos ouuerõ tã grã pesar et pauor et esmayamento et desconforto tã grande que mayor nõ podería. Et a todos semellaua que nõ podía escapar que nõ rreçebesem grã perda. Et ben creerõ des alí que erã traúdos et destroý-

---

inicial). 11: ms. lẽe; RTC (e HT) de ssu. 12: ms. mão; AMS ascender...mão; KMP mao; RTC (e HT)ençender c. sol. esto. 15: AMS queria; KMP pregunta; RTC Apolonis; HT Apollonjs; RTF Apollinis. 16: ms. esto mal...podia; AMS esto...podiã; KMP esto...podia(-n-); RTC este mal...podian (id. HT podrian). 17: AMS sacrificios; RTC y ca assy; HT y ca lo! (rompido). 18: ms. lẽe; HT or. segũt su l. manda et desy. 19: AMS tjna; KMP tijna; RTC fuego se les moria et (id. HT et mas...et ca). 20: HT se les aprendia...todos grãt. 21: AMS e KMP sacrifiçio; RTF f. en el altar poco (id. HT altar et). 22: KMP moyto...cõmeçarã. 22-23: RTC t. a dar g. b. et llor. et sosp. et tant gr. (HT com. a).

Cap. 409. 1: ms. cõmo aguya (así AMS); AMS e KMP sacrifiçio; RTC e HT c. el ag. 2: AMS e KMP lançar; HT et io lanço (dos gr. falta). 3: ms. mẽesma...perigõoso; AMS e KMP temeroso; RTC e HT temedera (falta en). 4: AMS e KMP porlo; HT asy esperando llego. 5: KMP moy alonge; RTC fuerte...o. muy l. de ally et (id. HT d. grandes bozes). 6: ms. uẽendoa; RTC p. a p. (id. HT et vey.). 7: ms. ãalende; AMS aa lende; KMP a a-lende; RTC p. allende de la p. (id. HT el s. todo). 9: HT esto. 10: HT podrian. 11: ms. creerõ; RTC desde (id. HT nõ fiziesen grãt...erã perdidos et d.).

dos pera senpre. Et todos andauã entre si dizendo et adeuinando que aquel sinal mostraua destroimento et cõfusióm.

Os quatro estauã ẽno tenplo de que a estoria de suso conta, et fazía enfinta que nõ sabía que aquilo quiría demostrar. Et encobríase et fazía senbrante que entristeçía 15 ende muyto. Et adorauã aos dioses que taes cousas mostrau[ã]. Mays os gregos se marauillauã moyto. Et dom Colcas, o saçerdote (o) sesudo, dizía que aquela aguia mostraua que Troia sería moy çedo en poder dos gregos. Mays troiãos erã en coyta et en pesar et en desasperança tã grande que esto era hũa grã marauilla.

410

Dos maos synaes que parecerõ ẽno sacrificio da rreyna Écuba et do que y djsso Casandra

Écuba, a rreyna, chegou y entonçe a fazer seus sacrifiçios et por amãsar a saña
Fol. 163r dos dioses. Et fezo a dom Apóllinis et a dona Minuerua sacrifiçios cõ // oraçõ. Et dou graças et oferendas. Et poserõ todos o sacrifiçio sóbrelo altar cõmo de primeyro. Mays 5 os dioses bem mostrauã per sinaes que se nõ pagauã ende, nẽ lles dauã ende grado, nẽ auía prazer de cousa que alí fezesem. Entonçe chamou a rreyna a sua filla Casandra, que a sobreguisa era entenduda et sabía muyto das poridades dos dioses. Et rrogárõlle todos que lles disese por que era esta marauilla.

–Eu uoslo direy –djso Casandra–. Sabede que don Apollo he sanudo et brauo 10 fortement, porque o seu tẽplo, que era muyto honrrado et muy preçado, fuj quebrantado et ensuçiado de sangre, cõmo nõ deuía. Et por esta rrazõ nõ quer rreçeber uosas dõas nẽ uosos sacrifiçios. Mays se quiserdes que os sacrifiçios seiã rreçebudos et os dioses pagados, ỳdeos poer alí hu iaz Ẽytor, et poédelles o fogo. Et sabede que arderã et os dioses serã pagados. 15

Et entõ mandou a rreyna Écuba fazer cõmo Casandra mãdaua. Et logo o sacrifiçio se asçendeu et começou d'arder tã bẽ que nõ ficou y nada del. Et pois que esto ouuerõ acabado, tornárõse pera suas casas iaquanto segurados et alegres, porque uijam aos dioses pagados, et rreçeberã seu sacrifiçio.

14: RTC quatro que estauan...conto fazian (id. HT et los). 15: AMS aquelo; RTC (e HT) non entendian que. 16: ms. mostraua; AMS mostrauã; RTC dende m. et loauan mucho a los...mostrauan (HT ende). 17: KMP mar. (-ende-) moyto...Colcos; RTC mar. ende mucho...saç. sesudo (HT saç. dizia). 18: AMS troyãos; RTC de gr.; HT de gr. et mas t. erã cuyta. 19: HT desperãça.

Cap. 410. 1: AMS e KMP pareçerõ ẽno sacrifiçio. 2: AMS diso; HT que dixo. 3: RTC (e HT) llego e. a f. y sus. 4: KMP Minerua; RTC e HT Apollo. 5: RTC c. pr.; HT p. et mas. 6: AMS e KMP por; RTC mostraron (id. HT pagarõ). 8: AMS asobre gisa; HT era sabia et ent. et...rrogarõles. 9: HT que dix. 10: AMS diso; HT et yo...A. es br. 11: RTC (e HT) br. fieramente p. 12: AMS sange; KMP do sangre (ms. sang^{e}). 12-13: HT uuestros dones. 14: HT pon. fuego. 16: RTC e HT falta et inicial. 17: RTC ençendio...y del nada (HT f. del). 18: ms. uĩjam; RTC (e HT) p. auyan a los. 19: RTC su seruiçio (id. HT rresçebiã).

411

Agora leixa o conto de falar daquisto por contar cõmo Antenor ouue o Paladiõ

Conta Dites en esta estoria que logo Antenor entrou ẽno tenplo de Palas grã noyte et fuj falar cõ Tonas, o preste honrrado, que era mayor dos outros et senpre ouuera en guarda o Paladióm, et o auía eynda. Et sacoo a parte et dísolle así:

—Hũa grã poridade —djso Antenor— che quero agora mostrar et falala cõtigo. Tu sabe que gregos me am tãto rrogado et prometudo do seu auer que ia, mentre anbos uiuamos, nũca seremos pobres, ante seremos rricos et auondados en toda nosa uida; pero cõuẽ que ante lles façamos o que nos eles demãdã, et así ficaremos en sua mesura. Et tu sabe bẽ et sey çerto que, se o nós fazemos, ia nũca será sabudo, nẽ dito, nẽ falado. Demays, quantos á en esta çidade, todos será despreçados et tornados a pam pedir. Et nós seremos rricos et abastados, tãto que será sobeio. Demais, outrosí fáçoche pleito que nũca hũ dineyro aia que nõ parta cõtigo. Et o que gregos querẽ esto he: que lles demos este Paladióm. Mais tu agora para mentes et cõséllate que prol tẽes en el, ou que che ual, ou que che uẽ del, ou que che faz a ti se o eles ouuerẽ, pois a paz he feyta. Et tu sey bẽ seguro que a paz feyta he, ca eu o sey bẽ, que a troixe et ia asy he firmada, que nũca hũus aos outros farã guerra. Et ante de oyto días se yrám gregos d'aquí pera suas terras et nós ficaremos rricos et auondados pera sempre. Et tu porlo seu Paladióm nũca auerás ajuda nẽ bem, en quanto fores uiuo.

Et quando Tonas oyo o que Antenor lle auía dito, fézose muyto esquiuo et estrayo[u] muyto o feyto. Et ante se quiso rrogar muyto que o outorgar quisese. Mays o traydor tãto lle asegeu et tãto lle djso que Tonas o outorgou et llo leyxou tomar. Et quando o ueu yr pera tomarlo, cobreu os ollos, que o nõ uise. Et mais mal lle deuera ende a uijnr, sen falla, et así fora, mays Minuerua llo cõsentío. Et por esto lles nõ uẽo
Fol. 163v enpeesçemento, senõ os ollos // anbos (que) lle quebrará ẽna cabeça. Et tomou entonçe o uello traedor o Paladiõ et, por se encobrir mellor, leuoo aa hoste dos gregos ante que fose bẽ manãa. Et douo aos gregos, et eles tomárõno muy deboament, et enuolué-

---

Cap. 411. 1: ms. oũue; KMP Paladiõ (-et dou o aos gregos*-); RTC Pal. et lo dio a los griegos. 2: RTC (e HT) l. aquella noche. A. 3: RTF Thean. 4: ms. sacõo; RTC dixo (id. HT lo tenia avn). 5: AMS diso; HT quiero dezir et. 6: HT rrog. tãto...de su; RTC de ssu. 7: KMP podres...auondados (-et onrrados-) en; RTC (e HT) ab. et onrrados en. 8: RTC et desy finc. (id. HT que e. d. a nos et). 9: KMP ia(-mais-); RTC ya mas nunca...dicho njn uarruntado demas (HT d. nj sab. nj barrutado et demas). 10: RTC seran despechados et (id. HT q. ay en). 11: RTC fag. yo pl. 12: AMS dineiro; HT que jamas nũca...es et que; RTC q. iamas nunca...cont. Lo. 13: AMS tees; KMP consellate...tees. 14: ms. oũuerẽ; RTC que bien te uiene del et que (id. HT que faz sy). 15: HT et ca. 16: AMS e KMP huus; RTC (e HT) unos a otros. 17: RTC (e HT) rricos et bien andantes para...por el Pal. 18: KMP bẽ. 19: RTC falta et inicial; RTF Theans. 19-20: ms. estrayo muyto (AMS e KMP non corrixen); RTC (e HT) estraño m. este f. 21: ms. asegeu/asogeu? ; AMS diso; KMP Tonas out.; RTC tr. tanto le rogo et t. le lesonio et tanto dixo...et lo dexo; HT t. le rrogo et tanto le estraño lo quel auia fecho et ljsonjolo tãto et t. dixo...et dexolo. 22: ms. quandõo; KMP tomar, (-l-)le cobreu; RTC et el quando ...et mal (HT et q. el uio yr). 23: AMS uijnr; KMP uijnr...Minerua lle; RTC ende uenir et sin f. assi... M. los c. (HT et mas). 24: ms. enpẽesçemento; RTC (e HT) amos le q. y en la c. tomo. 25: ms. leuõo; RTC hueste ante (id. HT traydor et por). 26: AMS e KMP manaa; RTC (e HT) t. muy ledamen-

rõno en çendaes muy rricos et muy preçados, et dérõno a Vlixas que o guardase. Et el ouuo ende muy grã prazer, ca çerto era ia que Troia sería en pouco tenpo en seu poder.

412

Agora leixa o cõto a ffalar d[o] Peladiõ por contar cõmo a treyçõ ffuy ffirmada, et do auer que ouuerom a dar aos treedores

Despois que o día fuj bẽ craro, os gregos forõ todos ajuntados. Et fuj o ajuntamento tã grande que esto era hũa grã marauilla. Et Antenor fuj logo y. Et cõmeçou sua rrazõ en tal maneyra:

–Senores –diso el–, todos ben sabedes que ẽno mũdo nõ á cousa que el rrey Príamo et suas cõpañas mays desamẽ que a mj̃, porque ueño falar cõuosco et deseio a fazer uoso prazer en tódaslas cousas que uoso seruiço fose. Et, sen falla, eu nõ deseio tãto cousa cõmo que este feyto (per mj̃) ouuese per mj̃ acabamento. Et seede bẽ çertos que esto ando eu guisando quanto poso, et traballo cõmo cada hũ de uós ueia o que cobijça. Mays rrógouos que, ante que este feyto seia sabudo, que me guardedes o pleito que cõmigo posestes et me mãtenades lealment cõmo entre mj̃ et uós he posto.

Et entõ rresponderõ os gregos et diserõ así:

–Don Antenor, nós uos seguramos en nosa lee que uos amemos en toda uosa uida, que ia mais nũca uos erremos en cousa que uos aiamos prometudo. Et des oiemays uós [et nós] ser[e]mos amigos uerdadeyros, [et] tã bẽ da nosa parte cõmo da uosa guárd[e]se fe et lealdade. Et uós pensade quanto poderdes cõmo este pleito aia acabamento muy çedo. Et nós, entretãto, meteremos nosas naues ẽno mar, ca muyto nos he mester de nos yr d'aquí.

–Rrey Olixas –diso Antenor–, dizede o que auemos falado, que bem nos faredes despois que for conprido et feyto.

–Quanto uos eu prometí –diso rrey Vlixas–, que, aquel que de uós auerá menos, auerá çẽ mill marquos d'ouro et çẽ mill marquos de prata et çẽ mill cárregas de pam. Et asy he entre nós posto et contado.

Depoys desto contoulles Antenor per qual maneyra ouuera o Paladiõ. Et espedeuse logo deles, et foyse.

---

te et. 26-27: HT et enbiarõlo en. 27: KMP Ulixas. 28: ms. oũuo; RTC seria ayna en; HT et ca...s. ayna en su p. en p. t.

Cap. 412. 1: ms. de P. (AMS e KMP non corrixen); RTC (e HT) c. de f. del Paladion. 2: HT q. dierõ a los. 4: RTC e HT mar. Ant. 6: KMP señores. 7: RTC (e HT) desseo fazer. 9: ms. oũuese... sẽede; KMP por...por; AMS por mj̃ ouuese acabamento; RTC (e HT) fecho aya por mj. 10: AMS gisando; HT yo biẽ g. q. mas puedo...et mas. 12: RTC me lo mant. l. assy commo (id. HT vos et mj). 13: RTC (e HT) est. respondio Vlixas et dixo (falta et inicial). 14: ms. lẽe; RTC A. yo uos seguro et uos iuro en mj ley (HT vos fago seguro). 15: RTC u. et jamas...erraremos...prometida; HT v. et jamas nõ vos herraremos cosa. 16: ms. uos seguramos amigos uerd. tã...guardase (AMS e KMP non corrixen); RTC oymas seremos am. uerd. et tan...guardesse; HT oymas nos et uos seremos a. verd. tã...v. et guardese. 17: RTC p. en commo; HT p. cõmo e. fecho aya ac. ayna en çedo. 18: HT et ca. 20: AMS Vlixas; RTC rrey dixo...fabl. ca bien faremos (HT f. et ca). 21: RTC e HT que sea c. 21-22: RTC fecho q. uos yo pr. Çierto seet dixo Vl. (HT yo prometido auia). 22: AMS diso; KMP diso r. Ulixas. 23: AMS et çe. 25: AMS e KMP por; HT et desp.

413

Cõmo os gregos mandarõ ffazer o caualo

Ulixas fezo trager o Paladiõ, et mostroo a todos en praça, et todos se pagarõ del muyto, et forõ cõ el muy ledos. Et desí rrogarõ a Colcas et a Crescas que lle fezesen sacrifiçio, porque o tenplo de Minuerua fuj quebrantado quando ende fuj tirado o Paladióm. Et prometerõ todos que faría hũa ymagẽ de caualo, et a leuaría ante o tenplo, et a porría ant'el por que Miñerua fose pagada. Et logo rrogarõ Epíus, o maestre que y auía, que fezese esta obra et que lle dese acabamento logo o mays ag(u)ina que podese. Et Crescas lle mostrou cõmo o fezese. Et a ymagẽ fuj atal cõmo adeant oiredes, et fuj tã boa que nũca fuj õme que tal uise, nẽ mellor, do seu tallo.

414

Agora leixa o cõto de ffalar daquesto por cõtar cõmo os rreys et os outros sennores que vẽerõ a ajudar a el rrey Príamos sse tornaron pera ssuas terras //

Fol. 164r Qvando os rreys et os prínçipes et os condes et os duques et os almirantes et os outros grandes senores que ueerom ajudar a el rrey Príamos (et) uirõ cõmo se fazía as pleitesías et o pleito m[a]o et áuole et uergonçoso, (et) pesoulles muyto et nõ quiserõ y seer. Et espedírõse del rrey et fórõse pera suas terras. Et nõ quiría seer pesantes daquel pleito firmar, nẽ quiría seer ẽna pleitesía por que tãtos omes bõos et ordinados fosem engãnados pera senpre et chamados de m[a]o siso. Et por esta rrazõ se forõ ende todos. Et, sen falla, elles fezerõ bõo siso de guardar suas uidas. Et estes soos escaparõ daqueles que os gregos ameaçauã, que cuydauã de matar, et ouuerõ suas cabeças cõmo de graça, que todos y forã mortos, que hũ soo nõ escapara se se y mays deteuerã.

Cap. 413. 2: ms. mostrõo; AMS Vlixas; RTC f. luego traer...amostrolo; HT f. luego tr. 3: HT et Crisas (id. RTC ledos desi); RTF Calcas...Crises. 4: KMP Minerua; RTC sac. et porque...fuera... dende fuera (HT sacrificios). 5: RTC (e HT) Pal. prometieron...leu. al t. 6: KMP Minerua...rrogaron (-a-) Epius; RTC et pornianla...r. a E. un m.; HT et ponerla yã...r. a Ipiuos/Ipinos? vn. 7: AMS agina; RTC (e HT) et le d. fin lo mas. 8: KMP cõmo fezese; RTC Crisas (id. HT c. fiz.); RTF Crises. 9: RTC omne quien u. tal njn m. de la su talla (HT que nõ fue quien).

Cap. 414. 1: HT desto. 2: AMS veerõ...suas; KMP veerõ; RTC vin. ay.; HT vjn. en ayuda del rrey P. se ffuerõ (só). 3: AMS prinçepes. 4: KMP señores; RTC (e HT) Pr. uieron en c. 5: ms. mão; AMS mão; KMP mao; RTC uerg. pes.; HT verg. et pes. 6: ms. sẽer...sẽer; RTC et tornaronse para s. t. ca non (HT t. et ca). 6-7: RTC (e HT) seer presentes do se aquel p. firmasse. 7: ms. sẽer; AMS õmes boos; KMP boos; RTC njn quisieron s. en pletesia...b. et onrrados f. (HT pleitesias). 8: ms. mão; AMS mão; KMP mao; RTC f. enuergoñados para (HT está cortado). 9: ms. sõos; AMS feçerõ boo; KMP boo; HT fiz. biẽ en guardar. 10: ms. oũuerõ; RTC am. et que c. matar (HT et cuyd. m. o ovierã). 11: ms. sõo; RTC c. de ganançia ca todos; HT de ganãçia et ca t. fuerã...vno nõ e. solo sy.

415

Cõmo el rrey Ffilomenis sse tornou pera ssua terra et leuou cõsigo o corpo da rreynna Panteselõna

El rrey Filomenis se tornou entõ pera sua terra, tã coytado et tã desanparado de sy que mays nõ podería, ca de dous mil caualleyros ardidos et escolleytos que tragía cõsigo, nõ leuou ende mays de noueçentos et dez quando se fuj. Et leuou cõsigo o corpo da rreyna Pantaselõna, aquela que tã onrrada et de tã grã prez era, ca ia ata a fim do mũdo a sua franqueza et a sua bondade será senpre nomead[a]. Et metérõna en hũ moy bõo coyro, en que auía lauores d'ouro et de pedras preçiosas, taes et tã boas que bem ualíã rrendas de duas çidades. Et alí a leuarõ moy ben juntada cõ bálsamo et cõ mirra, que ia mais por frío nẽ por caentura que fezese nõ daría de si mao [o]dor.

Et ela trouxera cõsigo mil donzelas ardidas et preçadas, et nõ tornarõ pera suas terras mays de quatroçentas et tri(i)jnta et sete delas, segũdo que Dayres conta. Estas yam fazendo taes doos que esto era hũa grã marauilla. Et nõ á õme que contar podese a nobreza da sepultura dela que lle fezerõ, nẽ os doos que por ela forom feytos en sua terra. Et porque a sopultura era tã rrica et noble a sobreguisa, a estoria nõ fala dela, nẽ eu nõ me traballaría de uos dizer nada delo. Mays sabede que Filomenis ouuo muy bom dom porque a leuou a sua terra, ca daquel día endeant derõ a el cada ãno, et a todos seus suçesores, tres donzelas fremosas et de grã prez.

416

Agora leixa o cõto a ffalar desto por contar das pleytesías que fforõ feytas [entre] gregos et troyãos

Outro día de manãa, despois que se os r[r]e[y]s forõ de Troia, os gregos et os troiãos forõ ajuntados fora da çidade, muyto a çerqua dos muros, por afirmar suas pleytesías, ca el rrey Príamo quiría que a paz et as pleytesías fosem afirmadas per juramen-

---

Cap. 415. 1: AMS sua. 2: RTC Pantasselona; HT leuo el c. de la r. (só). 3: RTC (e HT) tan despagado de. 4: AMS mill; KMP mill caualeyros; RTC (e HT) podria et sabet que de...escogidos que alli troxiera cons. 5-6: HT cõs. a la r. Patãselona. 6: HT prez fue ya fasta; RTC prez que ya. 7: ms. nomeado (AMS e KMP non corrixen); RTC (e HT) nombrada. 8: AMS e KMP boo; HT pr. tãtas et tã (id. RTC et piedras). 9: RTC (e HT) leu. tan bien untada de bals. et de m. 10: ms. ador (AMS e KMP non corrixen); RTC olor; HT calura...olor. 11: KMP mill. 11-12: HT su tierra. 12: ms. trifjnta; KMP e AMS trijnta; HT c. et estas. 13: ms. dõos. 14: ms. dõos; RTC (e HT) sep. quel. 15: AMS asobre gisa; RTC e HT era rrica. 16: ms. oũuo; RTC trabaiare...nada della (id. HT et mas). 17: RTC muy fermoso don...en adelante (id. HT et ca). 17-18: HT año tres. 18: ms. fremosas entreliñado.

Cap. 416. 1: ms. feytas ẽnos gregos (así en AMS e KMP); KMP per; RTC c. de f. de aquesto...f. entre gr.; HT c. de f. 1-2: HT e. g. et t. falta. 3: ms. os gregos forõ (así en AMS e KMP); AMS manaa; KMP de (-grã-) manaa; RTC dia grand mañana...los rreyes fueron (HT dia de gr.). 3-4: HT gr. fuerõ cõ los t. ay. 4: AMS troyãos; HT por asinar/asmar? sus. 5: AMS e KMP por; HT p. et ca.

tos sóbrelas sanctas lees. Et trouxerõ de todoslos tenplos liuros et rreliquas et sudarios en arquas. Et Antenor diso que deuisado auía cõmo todos auíã de jurar et per [qual] guisa fose a paz.

Et a jura que fezerõ fuj atal: primeyrament jurarõ Diomedes, et depoys Vlixas, sóbrelas sanctas lees, que eles mãteuesen et guardasem pera senpre o pleito que Antenor cõ eles falar[a], en maneyra que nũca quebrantado fose. Depoys jurarõ esto meesmo Diomedes et Tonas et Benameçes et Nástor o Uello et Menalau et Ayas et Talamõ et Príamos et Neutólamos et todoslos outros rreys et prínçipes dos gregos. // Et, demays, poserõ por testemõias a dom Júpiter, que fose pesquisa et guardador deste pleito, et [todoslos outros] dioses mayores et senores do çeo. Et poserõ por testemõia o sol et a lũa et a terra et o mar.

Fol. 164v

Et desí fezerõ queimar dous sacrifiçios partidos, cõmo auía en custume. Et o custume daquel tenpo era tal que, quando algũus jurauã pleitesías ou pazes, poynã dous sacrifiçios, hũ cabo do outro. Et todos aqueles que jurauã, pasauã per entre anbos. Et esto era sinal de creença que [o] juramento sería bem guardado. Et eles así o fezerõ, ca todos pasarõ per alí et guardaron moy bẽ seu juramento, ca os traedores Antenor et Eneas falarõ cõ eles, en guisa que se nõ peiurarõ en cousa que fezesem. Despois desto fezerõ chegar os da çidade et jurar que mãteuesem este pleito, que ia mais nõno quebrantasem. Et eles fezérõno muy de grado.

Depois que os juramentos forõ feytos, os gregos et os troyaos se forõ todos omillar et abraçar et saluarse hũus a outros. Et rreçebíãse tã bem que mellor nõ podería. Et alí ueeriades hũ prazer et hũa alegría entre todos tã grande que nõ á ome que o contar podese.

417

Cõmo el rrey Primos rrogaua aos gregos por Elena

Feytas as juras et os sagramentos, cõmo uos ia ey dito, el rrey Príamo rrogou por

6: ms. lẽes; KMP rreliqu(-i-)as; RTC e HT r. et santuarios en. 7: ms. per aquela guisa; AMS por aquela gisa; KMP arquos...por aquela; RTC e HT por qual guisa. 9: AMS depois; KMP Ulixas; RTC tal pr. iuro D. (id. HT D. desp.). 10: ms. lẽes; KMP mãteuesem; RTC que e. que mant.; HT e. g. et que m. para. 11: ms. falar...mẽesmo; KMP depoys esto (AMS non corrixe); RTC fablara...iuro (HT juro y esto). 11-12: RTC Ydomedeys (en HT está cortado e non se len algúns nomes). 12: RTC Toas et Vmeneis...Menalao et Aias Tal.; RTF Idomeneus, Thoas e reis Emelius, Nestor e Menelaus e reis Telamon Aiaus. 12-13: RTC et Pirrus Neutolamus; RTF jura Neptolemus li proz. 13: RTC gr. demas. 14: AMS testemoyas; KMP testemoyos. 14-15: ms. et dioses (AMS non corrixe); RTC (e HT) et todos los otros dioses. 15: KMP señores...testemõia(-s-); RTC testimonios (id. HT mayores del ç.). 17: RTC e HT falta et inicial. 18: AMS alguus; KMP alguus...poyñã; HT cost. era tal de aq. t. que...paz; RTC paz. 19: AMS e KMP por; RTC de otro (id. HT pas. entre). 20: ms. crẽença que juramento; AMS e KMP por; RTC que el iur. (id. HT sera/seria?). 21: AMS guardarõ; HT et ca los traydos A. 22: AMS gisa; RTC (e HT) periuraron. 23: RTC (e HT) que aternian este p. et que...quebrantarian. 24: HT fiz. de. 25: AMS despois...troyãos; KMP troya(-n-)os. 26: AMS e KMP huus; HT abrasçarse. 27: AMS õm(e); RTC (e HT) al. tan g. entre t. que.

Cap. 417. 1: AMS Priamos; KMP Pri(-a-)mos; HT (e RTC) Priamos. 2: RTC sacramentos c.

Elena aos gregos o mays aficadament que podo, dizendo dela muyto bem et que nũca uira dona mays sesuda nẽ mais conprida de todo bem que Elena. Et pedíolles omildosament que nõ rreçebese dãno, nẽ lle fezesem desonrra nẽ mal, mais que todos lle fezesem bẽ et onrra.

418

Cõmo os gregos rrogarõ a el rrey Príamo que lles leixasse entrar ẽna çibdade a ymagiẽ do caualo

Os rreys et os prínçipes et os outros senores da hoste fezerõ a el rrey Príamo seu rrogo per tal guisa:

–Nós –diserõ–, nós queremos presentar hũ dom moy grande et muy rrico et muy nobre, que lle queremos enuiar a Minuerua, ca así noslo cõsellarõ nosos bispos. Et dízẽnos que, se esto nõ fazemos, que aueremos ẽno mar muy grandes tormentas aa tornada, et seremos y mortos et perdudos. Et nós, en fazermos esto, faremos nosa prol. Et será o proueyto et a honrra desta çidade, ca tal he esta que fazemos et tã preçada que Troya será per ela senpre mais honrrada. Et desque ela fuj cobrada, nũca ia mais y poserõ cousa por que ela mais honrrada fose, nẽ tã preçada, nẽ tã nomeada. Et pois Minuerua quer de nós este dom, plázauos a uós que o ponamos y et rreçeberlo cõ grand onrra, ca así lle praz.

El rrey, quando esto oyo, calouse, et nõ rrespondeu nada, nẽ fezo senbrante de prazer. Mays Eneas et Antenor, os traedores, trauarõ cõ el tãto que o fezerõ outorgar. Et, sen falla, mais lle ualuera que se nõ leuãtase aquel día.

419

Cõmo a ymagiẽ do caualo ffuy leuada a Troya et os muros da çibdade quebrantados

Entõ se partiro todos, et tornouse el rrey Príamo pera sua çidade cõ suas cõpanas. Et os traedores auíã grand alegría. Et o póboo da çidade era tã ledo cõmunalmẽt que esto era hũa grã marauilla, ca bẽ cri(i)jam que des alí endeant ficaríam en paz et a gue-

uos he (id. HT f. las pleitesias et las juras). 3: HT falta desde afincadamẽte. 4: RTC bien que a ella et pid. humillosamente.

Cap. 418. 1: AMS Priamos. 2: AMS cibdade; KMP çidade; RTC dex. meter en la. 3: KMP señores. 4: AMS e KMP por. 5: AMS nos dixerõ; KMP uos diserõ; RTC nos dix. ellos quer. pr. a Minerua un. 6: KMP Minerua; RTC embiar ca. 7: ms. ãa; RTC mar gr. 8: AMS uosa; KMP nosa; RTC fazer...nuestra. 9: KMP esta (-obra-) que; RTC esta obra que. 10: AMS e KMP por; RTC s. siempre por e. mas...fue poblada iamas nunca y. 11: KMP Minerua; RTC ella tan onrr. 11-12: RTC Minerua de n. quiere este. 12: RTC reçebitlo. 14: RTC f. semeiante de le pl. 15: RTC que gelo f. 16: RTC leuantara.

Cap. 419. 4: ms. poboo; RTC ledo todo com. 5: KMP crijam; RTC bien tenian que desde

rra [qued]aría. ¡Ay, Deus, cõmo Antenor et Eneas trouxerõ esta treyçóm tã encubertament, et tã sobeiament começarõ maa cousa et estraya treyçóm!

Os gregos, sem mais tardar, tomarõ logo a ymagẽ do caualo que Epíus fezera, et posérõna sobre hũas rrodas fortes et duras et grandes que fezerã pera elo, et atarõ y o caualo per grand arte et per grã soteleza. Et entõçe chegouse toda a gente. Et os hũus tirauã per cordas et os outros yam detrás puxando. Et deles yam a destro, et deles a
Fol. 165r sẽestro, et deles tirauã deãt. // Et así a yam leuando a grand afám, que o caualo era tã grande et tã desmesurado que nõ á õme que o uise que nõ fose espantado da sua grandeza, et que o nõ touese por grã marauilla cõmo tal obra fora feyta nẽ pensada. Et todos dizíã que nũca tal cousa uirã, nẽ oyrã dela falar. Et así o forõ leuando, fazendo grandes alegrías et cantando cõ estormẽtos, ata que chegarõ aas portas da uila.

May(o)s os mizquinos dos troyãos coydauã por aquela obra seer seguros, et asperauã dela goyo et prazer, et seíam fora da uila contra ela a rreçeberla cõ grãdes procições et fazendo(s) muytas orações et muytos sacrifiçios. Et a ymagẽ era tã grande d'alteza et d'anchura que nõ podía entrar perlas portas da çidade. Et os gregos lles rrogarõ entonçe que quebrantasen os muros per u entrase. Et eles ouuerõ entre si cõsello que o fezesem así. Et os que auíã a seer malandantes forõ rronper os muros bõos et fortes et traslos que estauã sem pauor, que fezera Neutólamos mays auí[a] de mil ãnos et que dom Apolo sagrou et sacrificou. ¡Ay, mizquinos, malfadados, cõmo forõ mĩguados de bom siso et enganados per fiança!

420

Cõmo os gregos rreçeberõ o auer dos troyãos aas naues et o caualo ffuy metudo ẽna çibdade

Des[que] Vlixas ueu o muro da çidade derribado, djso aos gregos tal rrazõ:

–Agora tẽemos tenpo de demandar noso auer, ca, pois o pleito asy está, oiemays nõ lles leyxemos fazer os muros, nẽ meter o caualo dentro, ata que aiamos todo aquilo que nos am a dar.

Et fezérõno así. Et os troyãos pagárõlles todo aquilo que lles auíã prometudo, que nõ mĩgou ende nihũa cousa. Et pois que o auer fuj rreçebudo, meterõ o caualo dentro

---

a. adelante. 6: ms. guerra sacaria (AMS e KMP non corrixen); RTC g. quedaria. 7: ms. mãa; RTC enc. sob. cometieron mala. 9-10: RTC fizieron p. ella et ataronla y por. 10: KMP por...por...huus (id. AMS gent); RTC sot. est. 11: AMS por; KMP tirauã (-deante-) por; RTC tir. delante por... yuan de detras. 12: AMS e KMP seestro; RTC siniestro et assy lo yuan...affan ca el. 13: RTC non fincasse esp. 14: RTC que non. 15: RTC assi la f. 15-16: RTC faz. grand fiesta et cant. 16: ms. ãas. 17: ms. sẽer; KMP mays; RTC mas...tr. que cuyd. 18: RTC pl. salian. 18-19: KMP proçições. 19: AMS fazendo; RTC faziendo. 20: AMS e KMP porlas. 21: AMS e KMP por. 22: ms. sẽer; AMS e KMP boos; RTC a. de seer. 23: ms. auiã (así AMS); KMP auiã de mill; RTC auya...años que; RTF Neptunus. 24: RTC sagro et santiguo ay...fueron metidos en grand mal seso. 25: AMS e KMP por; RTC enfiança.

Cap. 420. 1-2: RTC troy. et. 3: ms. des (así AMS e KMP); AMS diso; KMP Ulixas; RTC desque U. uio los muros...derribados. 4: AMS e KMP teemos. 7: RTC pag. estonçe todo. 10: AMS

ẽna çidade cõ grã proçisóm. Mais ẽno mũdo nõ á õme que contar podese a alegría et o prazer que troiãos auía de seu mal que eles auía et que lles auía de vĩjnr.

Et, entãto, gregos guisarõ bem suas naues et meterom y aquel auer que rreçeberõ de Troia. Et ouuerõ entre si cõsello que, por nihũa maneyra, nõ rreçebesem Elena ata que a uila fose entregada. Et eles fazíã esto porque era sua uoontade que Elena fose morta, ca, se a entonçe rreçeberã, grã torto lle fezerã se a despois matarã. Mais sabed[e] que a Menalao pesaua muyto de coraçõ porque a quiríã matar, mays quanto por el nõ será y feyto mais nẽ meos. Et diserõ a el rrey Príamo que, pois que fosem ẽno porto a que dizíã Segurizóm, que enuiaríã por ela, ca nõ quiríã que a uise toda a gent, ca muytos auía y deles que lle quiríã grã mal et a grã dereyto, ca moytas perdas auíã per ela rreçebudas et perdudos muytos amigos et moytos parentes. Et se a uisem, nõ á cousa que llesla defendese que lle nõ desem morte cruel et sem piadade. Et por esta rrazõ que enuiaríã encubertament por ela. Rrey Príamo teuo que lle dizíã uerdade et outorgóullelo logo asy.

421

Cõmo os gregos sse partirõ de ssobre Troya

Despois que todo esto fuj feyto et as naues bẽ bastidas et bem aparelladas et ben gornidas, os gregos poserõ fogo a suas pousadas, que auíã moy grandes et moy belas, que fezerã de longo tenpo. Et os fogos erã tã grandes et os fumes que pareçíã muyto a longe. Et se(m) grã prazer ouuerã de as fazer boas, tã grã prazer ouuerõ de lles poer fogo. Esa [ora] leuantarõ suas áncoras et partirõ d'alí, tã ledos que mais nõ podíã. Et quen contar quisese as naues quantas erã, acharía conpridament que erã tres mil uelas leuantadas sóbrelos mastos, cada hũa a sinaes daqueles senores cuias erã. Et quando y chegarõ nõ erã mays que mil et CC^{tas} et LX^{a} et noue. Et os troyaos outrosí auíã grande alegría porque os uijã yr d'alí, et rrogauã aos dioses que tal tormenta lles dese ẽno mar que nũca ome ende escapase, nẽ fosem aas terras onde uẽeram.

---

e KMP vijnr; RTC del su mal q. les auya de u. 11: AMS gisarõ; RTC entretanto gr. (falta et). 12: ms. oũuerõ; KMP njhũa; RTC r. a E. 13: ms. uõontade; RTC fuesse entrada et. 14: ms. sabed; RTC si la ellos estonçe...matassen. 17: AMS Segerizom; KMP Segurisom; RTC Seguzon q. e. por Elena ca...uiesse la g.; RTF Sigeon. 18: AMS e KMP por; RTC auya y. 19: KMP uisem nẽ a. 19-20: RTC cosa q. la librar pudiesse que non tomasse muerte. 21: RTC ella et el r. P. creuo que. 22: RTC otorg. assi.

Cap. 421. 2: RTC aquesto. 2-3: RTC naues fueron bien guarn. et b. ap. los gr. 3: RTC gr. et muy buenas que. 5: ms. oũuerã...oũuerõ; AMS e KMP sem; RTC et si g. p. ouyeron de. 6: ms. esa leuantarõ (AMS non corrixe); RTC essa hora leuantaron...partieronse...podrian. 8: AMS cujas; RTC mastes a señales. 9: AMS troyãos; KMP mill...troya(-n-)os; RTC et lxj naue los troyanos. 10: KMP dese(-n-); RTC diessen. 11: ms. ãas; AMS e KMP ueeram; RTC njn uyessen las t.

422

Cõmo Troya ffuy entrada et mortos quantos y auya

Aquel día chegarõ os gregos ao porto d'Angis, contra ora de uésperas. Et tã toste //
ol. 165v que fuj noyte, tornárõse ao porto onde seyrã. Et armárõse moy bem, et caualgarõ en seus caualos grã peça, ante que cantasen os galos, et fórõse contra a çidade. Et uirõ o sinal que auiã posto cõ Antenor et cõ Eneas, ca hũ õme a que dizíã Simõ iazía dentro ẽno caualo et fezo hũ grã fogo, cõmo lle estes mãdarã. Et eles entẽderõ logo que os da uila iazíã ia segurados et dormindo. Et os traedores poserõ este sinal cõ eles. ¡Ay, catiuo del rrey Príamo, que maa guarda tomasche de ti!

Os troyãos iazíã ledos et folgando, et dormíã todos, ca ia pasada era grã noyte, et nõ auía pauor nihũ, nẽ se catauã de cousa que ẽno mundo fose. Et sobeiament amauã folgança porlos grandes traballos que auía pasados. Et por eso nõ uelauã en nihũa parte da uila.

Os gregos chegarõ entonçe, et acharõ os muros derribados, et entrarõ perla çidade vijnt mil caualeyros en tropel, armados de todas armas. Et partírõse per muytas partes, et poserõ entre si sinaes cõmo se coñosçesem. Et aquela noyte era muyto escura. Et começarõ de matar et despedaçar en quantos topauã. Et sabede que nõ auía piadade nẽ deuedauã cousa que ẽno mũdo fose, mais tódoslos matauã, omes et molleres, grandes et pequenos, que nõ perdoauã a nihũ. ¿Que uos digo? Que, ante que o día fose craro, forõ mortos mais de dez mil omes, et as casas derribadas, et os paaços, que erã laurados de mármol uis, forõ todos destroydos et desfeytos.

Et as uozes et os chãtos creçerõ perla uilla, et forõ tã grandes et tã dooridos que nõ uiue ome ẽno mundo que uoslo contar podese. ¡Ay, Deus, que feyto tã mao et tã estrayo et que treyçõ tã grande et tã crua! Todos andauã dando uozes et chamando perlas rruas, por aquela uentura maa que lles uẽera et tã sem piadade, ca, desque o mũdo fuj formado, nũca tal morte nẽ tal astragamento fuj, nẽ á de seer ata a fim do mundo, en outra çidade nẽ en outro lugar cõmo alí fuj, ca alí nõ ficou pobre nẽ rrico, nẽ padre nẽ fillo, nẽ uello nẽ m[ã]çebo, nẽ moller nẽ barõ, nẽ moço nẽ moça, nẽ seruo nẽ señor, que todos nõ matasem afeyto.

Et tã grande era a morte que en eles fazíã que ia os ástragos dos paaços preçados et das casas todos erã cheos de sange, et perlas rruas corríã os rríos do sange, tã grandes que en lugares y auí[a] que entrauã os caualos ata as çinllas. Et ẽnos sobrados et ẽnas

---

Cap. 422. 2: RTC Agrion; RTF Sigeon. 3: KMP ben; RTC donde. 5: RTC et E.; RTF Sinon. 7: RTC dorm. ca los t. pusieran. 8: ms. mãa; RTC de rrey. 9: RTC ya gr. n. era pas. et. 10: KMP pauor (-de-) nihũ; RTC p. de ninguno...sob. desseauan folg. 11: RTC trab. gr. 13: AMS e KMP porla. 14: ms. vĩjnt; AMS por; KMP mill...por. 15: KMP cõnosçesem. 16: KMP d'espedaçar; RTC et de desp. en q. fallauan et. 17: AMS õmes; KMP matauã (-afeytament-) * õmes; RTC dubdauan...matauan affita mug. et uarones gr. 19: ms. pãaços; AMS õmes; KMP de dos mil õmes. 20: RTC et desf. falta. 21: ms. dõoridos; AMS porla; KMP Et (-o rroydo et-) as...por la; RTC el roydo et las (falta et inicial). 22: AMS õme; RTC biue en el m. omne q. lo c. 23-24: RTC et llañiendo por las. 24: ms. mãa; AMS e KMP porlas...ueera; RTC mala et sin p. que les ven. desque. 27: ms. maçebo; AMS mãcebo. 28: KMP a feyto; RTC q. todos los non m. affita. 29: ms. pãaços; RTC et tanta era la mortandat que. 30: AMS e KMP porlas; RTC r. de s. 31: ms. auiã (así KMP); AMS aujã; RTC

cámaras preçadas iazíã tãtas burzesas et tantas donas et tãtas donzelas mortas que mazela sería pera senpre a quen as uise. Outras andauã fogindo perlas rruas, dando uozes et choros grandes et dooridos, tãto que era hũa grã marauilla d'ascoytar. ¡Ay, Deus! ¿quen ujo nũca traiçõ tã grande, nẽ dãno, nẽ tã mao feyto? Et sõo espantado en cõme poderõ pensar tã grã treyçóm.

As portas da uila fezerõ todas guisar bem, que õme nẽ moller nõ podese per y seyr, nẽ escapar uiuo. Et tomauã os moços pequenos dos braços de suas madres et batíanos aas paredes. Et matauã as madres, que hũa nõ ficaua uiua. Et este dano durou toda aquela noyte ata que fuj día craro. Desí poserõ guardas enas casas dos traedores, que nõ fosem quebrantadas nẽ queimadas.

Fol. 166r Tódoslos tenplos forõ quebrantados et, aqueles que se a elles // acollerõ, tódoslos matarõ dent(e)ro en eles. Alí tomarõ muytos palios et moytos panos de seda, rricos et de grã ualor. Et rroubarõ ouro et prata et pedras preçiosas et copas et uasos et escud[e]las et baçíos et outras muytas doas de prata et d'ouro, outrosy moytas et de moytas maneyras. Et todo aquisto fuj tãto que nõ á ome que o contar podese. Et daquisto tomauã quanto quiría. Et tãto achauã delo que mais de mil uezes fuy ende cada hũ carregado.

423

Cõmo el rrey Príamo se acolleu ao tenplo de Apolo et Casandra ao de Mjnuerua

Qvando el rrey Príamo oyo os grandes gritos et a grã uolta que fazía perlas rruas, logo entendeu que era traúdo. Et ficou todo espantado et fora de siso. Et mays de çẽ uezes cayo amorteçido. Et começou de chorar muyto et fazer gran doo. Et seyose a rreçeber morte, cõmo aquel que entendía que nõ auía d'auer perdóm. Et acolleuse ao tenplo de Apolo, et cayo amorteçido ante o altar, et uẽolle ao coraçõ que se matase cõ suas mãos.

Et Casandra, quando esto oyo, bem çerta fuj que a sua propheçía que era ia conprida. Et começou de fog(u)ir, et acolleuse ao tenplo de Minuerua, chamãdose catiua et fazendo grã doo.

---

auya q. e. en ella los...çinchas en los. 32: RTC et dueñas et donz. 33: AMS e KMP por las. 34: ms. dõoridos. 35: ms. cõme (parece); AMS soo...cõmo; KMP dãno tã...soo...cõmo; RTC tr. njn d. tan gr. njn tan malo et so...commo. 36: RTC tan estraña tr. et tant grande. 37: AMS gisar...por; KMP por; RTC t. guardar bien. 38: RTC biuo tom. 39: ms. ãas; RTC et este mal et este. 42: RTC et a aq. 43: AMS e KMP dentro (abreviatura de dentero). 44-45: ms. escudlas; RTC escudiellas. 45: RTC baçines et o. donas...oro muchas. 47: RTC dende.

Cap. 423. 1: ms. c. el rrey? (lese mal; á marxe c. el rrey); AMS el Rey; KMP como Rrey; RTC c. se el r. P. asc. 2: ms. Mjnuerua/Mynuerua? (lese mal; á marxe Mjnuerua); AMS Mynuerua; KMP Minerua. 3: AMS e KMP porlas; RTC por las calles. 5: ms. dõo; AMS façer. 6: RTC que atendia. 7: RTC u. a cor. 9: AMS fuy; RTC Cas. su fija q. aquesto oyo...pr. era (falta et inicial). 10: AMS fogir; KMP Minerua * chamando-se. 11: ms. dõo.

424

Cõmo el rrey Príamos ffuy morto, ssegundo conta

Ena cámara de alabastro, de que a estoria conta, estauã muytas donas de grã guisa et muytas donzelas fillas d'algo et de grã lugar. Et auíã grã pauor et nõ fazíã sem rrazõ. Et Eneas et Anchises, seu padre, mostrárõnas aos gregos, et eles sacárõnas ende logo, et mataro as mais delas, et das que se pagarom gardárõnas pera sy, uilmente, catiuas. ¡Ay, Deus, que corações ouuerõ aqueles traidores de fazer tã grã trayçõ̃ et tã grã maldade! ¡Malandantes seiã eles pera senpre!

Despois que fezerõ esto, [entraron] ẽno tenplo de Apolo, hu estaua el rrey Príamo, et, segũdo que conta Dites et Dayres, fuj a el Pirius, et talloulle a cabeça dentro ẽno tẽplo, ante o altar. Et todo o altar ficou cheo de sange. Et fujlle por ende dom Júpiter muy sanudo, et mostroullo bem, cõmo adeant oyredes, et tomou por ende muy grã uingança depois del. As mortes et as crueldades que alí forõ feytas en donzelas et en escudeyros de criaçõ̃ nõ á ome a que nõ fose graue de contar.

425

Cõmo a rreynna Écuba ffugía et deostou a Eneas et lle deu a Políçena que a gardasse

A rreyna Écuba fugía quanto mays podía cõ Políçena, et quiriase asconder en hũ lugar soterrayo. Et ya dando grandes uozes et dooridas, tãto que nõ á ome que as oyse a que nõ quebrase o coraçõ̃. Et parou mentes et ueu a Eneas. Et djsolle así:

–Traedor, falso et rrenegado, ¿cõmo podesche pensar traiçõ̃ tã braua et tã desmesurada, por que el rrey Príamo, teu señor, fuj así morto ante teus ollos? Et d'al he peor, que nõ ás ende uergonça, ante semella que che praz. ¡Traedor sobre tódoslos traedores! Per uós he oie este día Troia tomada et destroída, et per uós he oie morto o li-
Fol. 166v nage do muy nobre rrey Dárdanus. // ¡Traedor! ¿cõmo podesche osmar ou coydar tã forte trayçóm? Eynda te ueias tã descõfortado et tã malandante cõmo a tua falsidade mereçe.

Despois que lle esto diso, caeu amorteçida, pero cõ cuyta de Políçena acordou logo. Et djsolle así muyto aduro:

Cap. 424. 1: ms. ffuy/fuy?; AMS fuy; KMP ffuy...conta (-a estoria-); RTC seg. c. falta. 2: AMS gisa; RTC cam. noble del alabastro...conto. 4: RTC raz. ca Eneas...padre leuaran alla los griegos...luego dende. 5: AMS pagarõ; RTC pag. retouieron para. 6: ms. oũuerõ; RTC faz. tal tr. 7: RTC maldichos sean. 8: ms. esto ẽno (AMS non corrixe); RTC esto entraron en el...do el r. P. est. et. 9: RTC cuentan...Pirio; RTF Pirrus. 10: AMS fuille; KMP fico cheo; RTC finco tinto de la s. 11: RTC tomo muy. 13: AMS e KMP ome.

Cap. 425. 1: RTC Ec. denosto. 2: AMS e KMP guardasse. 4: ms. dõoridas. 5: AMS disolle. 7: RTC P. uuestro señor...a. uuestros oios. 8: KMP he pauor que; RTC non auedes...que uos plaz. 9: AMS e KMP por...por; RTC oy en este. 10: RTC muy buen rrey. 11: RTC tan fiera trayçion... tan desonrrado et. 12: KMP mereçeo. 14: AMS diso lle. 15: KMP traedor. 16: ms. dõo...guardãa;

—Treedor, rrenegado, pois nõ ás coydado de mĩ nẽ de Troya, que así he destroÿ- 15
da per ti, aue doo desta moça et guárdaa, en guisa que a nõ matẽ, ca de mĩ nõ auerás tu doo nẽ merçee, ca eÿnda que me gregos matar nõ queiram, duas mãos trago eu que me poderã muy bẽ matar.

Entonçe caeu outra uez amorteçida. Et Eneas tomou logo muyto ag(u)ina a Políçena en seus braços et leuoua ende por morta. Et quando catarõ, nõ sentirõ que dela 20
seyse spíritu.

426

Cõmo Menalau ffalou a Elona, et cõmo os tenplos fforõ quebrãtados et mortos os que de dentro estauam

Menalau enderençou aa cámara hu Elena estaua et entrou dentro, mais pero nõna tirou ende, nẽ a fereu, nẽ fezo senbrant que a matar quiría, ante lle prouue cõ ela muyto. Os gregos outrosí tomauã entre sí cõsello que faría dos que se acollerõ aos tenplos et, ẽna 5
çima, acordarõ todos que os tirasem ende per força et que os espedaçasem todos. Et así o (o) fezerõ. Et quebrantarõ tódos[los] tenplos da uila, en que se acollerom os que aquela noyte escaparõ. Et sacárõnos ende todos, et cortárõlles as cabeças, et espedáçarõnos todos, que nõ leyxauã õme uiuo.

427

Cõmo Ayas Talamõ leuou cõssigo Andrómaqua et a Casandra et os dous ffillos d'Éutor

Os gregos tirarõ entonçe do tenplo a Andrómaca, a muy fremosa, que fuj moller d'Éutor, et a dous seus fillos, et dizía a hũ Leomdemanca et a outro Aternates, et a Casandra, filla del rrey Príamo; pero nõnos matarõ, nẽ lles fezerõ outro mal, porque os 5
defendeu moy bem Ayas Talamõ, que era primo de Casandra et cunado d'Andrómaca et tío(s) dos nenos et primo de seu padre, cõmo a estoria de suso á contado. Et leuouos todos quatro cõsigo. Et outros muytos nenos et donas et dõzelas tirarõ os gregos do tenplo, et nõnos quiserõ matar, mays leuárõnos cõsigo pera Greçia.

AMS por...gisa; KMP por; RTC guisa que non tome muerte. De mj. 17: ms. dõo nẽ merçẽe. 18: KMP poderia. 19: AMS agina. 20: RTC dende...q. la cat. non sentian.

Cap. 426. 1: RTC Elena. 2: RTC que dentro. 4: ms. prouue; RTC semeiante. 5: HT (reaparece en Los gr.) tomarõ...c. que que f. 6: AMS e KMP por; RTC los sacassen dende...et los desp. (HT por f. ende). 7: ms. todos tenplos (AMS non corrixe); KMP todos (-os-) t. da vila; AMS acollerõ; RTC assy lo f. ca q. todos los t. (HT et ca). 8: HT e. a todos (RTC dende). 8-9: RTC (e HT) despedaçaronlos. 9: RTC dexaron o. a uida (HT a õme a).

Cap. 427. 1: RTC a A.; HT c. Andromata. 2: HT et a los. 3: HT Andromoca. 4: AMS leom de manca; KMP Leom-de-manta (pode ser t); RTC al uno Leodamanta et al o.; HT f. que d. al vno Leodemãta et al o. Alternates. 5: RTC mal ca los; HT mal et ca los. 6: HT Andromoca. 7: RTC e HT tio. 8: RTC cons. otros. 8-9: RTC (e HT) de los templos.

428

Cõmo Troia ffuy destroyda

Desque os gregos matarõ et prenderõ et rroubarõ quanto acharõ en Troia, cõmo uos ey contado, poserõ fogo aa çidade de cada parte. Et a(a)s casas p(r)intadas et nobles todas forõ tornadas en brasas. Et (a)o Alióm, a que dizía alcáçer, fuj derribado de fondamento. Et as torres grandes et preçadas, et os cubetes ben laurados, et os paaços p(r)intados d'ouro et d'azur cõ muytas pedras preçiosas, todos forõ achaados. Outrosí os muros et as portas da çidade, todos forõ derribados perlo soo. Et poserõ muy grã tenpo en fazer todo esto.

Desí ajuntárõse os grandes senores da hoste, et fezerõ ajuntar tódoslos aueres que tomarõ. Et sabede que nõ fuj y õme tã ousado que ende nada podese asconder, nẽ que o prouase. Et o ouro et a prata et as pedras preçiosas, et as doas de grã preço, et os panos de muytas guisas, et as bayxelas da prata bẽ lauradas, era todo tãto que nõ á õme que lle podese dar conta. ¿Que uos digo? Sabede que en nihũ lugar nũca tã grande auer fuj juntado.

429

Cõmo os gregos atenderõ aos traydores o que lles prometeram. Cõmo partirom sseus aueres

Fol. 167r Desque todo esto fuj feyto, Agamenõ fezo ajuntar tódoslos da hoste // cabo do tenplo de Minuerua. Et desque os y ouuo ajuntados, sobeu en çima dũa torre, et dou aos dioses grandes graças, et oorouos muyto(s) porque os ajudarã et cõsentirã que troyaos fosem per eles conquistos. Despois humildouse aos gregos et gracíolles moyto o trabballo que y auía leuado et as grandes lazeyras que sofrerã. Et alí chamou a tódoslos rreys per nome et a cada hũ loou o mays que podo. Et desí aos outros todos cõmu(l)nalment. Despois desto, dísolles así:

–Senores, todos sabedes o que auemos prometudo et jurado per nosas uerdades et en nosa fe a Antenor et a Eneas, que nos derõ esta çidade. Et, sen falla, eles nos guar-

---

Cap. 428. 2: HT T. et c. 3: ms. ãa; AMS e KMP aas c. pintadas; RTC e HT et las casas. 4: AMS e KMP ao; RTC brasas. El Aylion; HT br. El Aylliõ a diziã. 6: AMS e KMP pintados. 7: ms. sõo; AMS e KMP porlo; RTC por suelo. 8: RTC aquesto; HT esto todo. 9: KMP ajuntar (-a hũ lugar-) t.; RTC ay. a un logar tod. (id. HT et desy). 10: RTC (e HT) nada osasse asc. njn quien lo. 12: AMS gisas; RTC (e HT) plata muy bien. 13: RTC que nunca en un log. tan (id. HT que pud.). 14: RTC ayuntado; HT ayũtado cõmo ally.

Cap. 429. 1: RTC gr. atouieron a los...prometieron (HT gr. nõ atou.). 2: RTC et commo; HT c. p. s. a. falta. 3: RTC aquesto. 4: ms. oũuo; RTC e HT et despues que. 5: ms. õorouos; AMS e KMP muytos; RTC et oroles mucho; HT dioses gracias et ololes mucho. 5-6: KMP troya(-n-)os. 6: AMS e KMP por...graçiolles; RTC (e HT) humillosse...gradesçioles. 7: AMS traballo. 8: ms. loõu; AMS por...cõmunalment; KMP por; RTC loolo lo mas; HT lo olo mucho lo mas q. p. desy a los o. com. 10: AMS e KMP por. 12: HT c. et agora. 13: AMS et por; RTC aternemos...segurança

darō bē quanto nos prometerō, que nos nō faleçerō ende nihũa cousa. Agora catade que faremos y ou se lles terremos o que lles prometemos et o por que lles fezemos seguranças.

—Nosa ley et nosa jura —diserō os gregos— ia mais por cousa nō será quebrantada. Mays cōplase todo quanto lles he prometudo.

Desí mandárōnos chamar, et conprírōlles todo quanto lles prometerā, que nihũa cousa ende nō lles tomarō. Despoys falarō entre si et [os]marō cōmo partisem os grandes aueres que sijā ajuntados, tā jgualment et tā sem bandaría que por nihũa maneyra nō podese entre eles naçer saña, nē fose nihũ enganado. Et fezérōno así, segũdo a estoria uos contará adeant.

430

Cōmo Elena escapou de morte et ffuy entregada a sseu marido

Dayres et Dites nos conta que Ayas Talamō et os mays dos senores da hoste quiriā en toda guisa que Elena morrese morte desonrrada. Et por nihũa maneyra nō quiría consentir [que ouuese] perdoança. Et dizía que mais mal mereçía ela soa que quantos á en Troya, ca por ela se leuantara quanto mal y fora feyto. Daquisto era Menalau tā coytado que nō á ōme que o contar podese. Et ouuerō sobre esto grā contenda et grā juyzo, que durou terçer día. Et el rrey Menalau rrogou muyto a seus amigos que o ajudasem en cōmo ouuese Elena. Et Vlixas, o sabedor et sesudo et bē rrazoado, teue muy bē sua rrazō. Et falou por ela tā bē que a guareçeu de morte. Et mostrou bē per dereyto que deuía seer entregada a seu marido. Et logo, sen mays tardar, lla entregarom.

431

Cōmo os gregos derō molleres aos rreys

Agamanō andaua rrogando aos senores da hoste que lle desem Casandra, et dérōlla. Et era filla del rrey Príamo, et era a cousa do mũdo que mais amaua Agamenō, nē

(id. HT far. o...et por que). 14: HT jamas nō s. q. et mas. 16: RTC (e HT) cumplirles. 16-17: RTC (e HT) que dende nada non. 17: ms. somarō (así en AMS e KMP); KMP despois; RTC et contaron commo; HT et despues...et catarō c. los gr. (sic). 19: RTC (e HT) saña njn se pudiesse ninguno tener por eng.

Cap. 430. 3: RTC (e HT) cuentan. 4: AMS gisa. 5: ms. consentir perdoança (AMS non corrixe); RTC cons. que ouiesse perd. ca d. (HT p. et ca). 6: RTC q. auya en...quanto y (HT ella sola se l. q. y era f. de esto). 7: ms. oũuerō. 8: RTC rogo a muchos sus am.; HT r. a muchos que le. 9: ms. oũuese; KMP Ulixas; RTC e HT o. a E. 10: AMS rraçō...por; KMP por; RTC mostro por (id. HT fablo por Elena tā). 11: ms. sēer (despois de seu unha letra riscada).

Cap. 431. 1: RTC c. los g. (HT c. gr.) d. Cassandra al rrey Agamenon et Climena al rrey Demaffon et Etra al rrey de Atenas (HT só ata Demofon). 2-3: RTC (e HT) Agamenon otrossi andido

que mais deseiaua a ueer. Et sabede que se nõ encobría ende, ca tãto a amaua que nõ podía mais. Outrosí derõ entonçe a el rrey Demafón hũa dõna a que dizía Clémena, et derõ outra que dizía Éutora a el rrey Atenas.

432

Cõmo Antenor et Eneas rrogauã aos gregos por
Andrómata et por Elenus

Estando os gregos en seu cõsello, Eneas et Antenor entrarõ dentro. Et sabede que aquel día forõ muy demostrados et muy conosçudos por aqueles que eles erã. Et Antenor falou primeyro, et diso así:

–Señor rrey Agamenõ, oyde mĩa rrazõ, se uos prouuer, et mandádeme que uosla diga.

–Dizede –djso Agamenõ–, ca uos oyrã de grado.

Fol. 167v –Nós uos rrogamos –diso Antenor– quanto // podemos por Andrómaca et por Elenus, ca desta guerra sabede que lles pesou muyto, et perlo seu grado nũca desto fora nada, ca ante de tres anos que esta guerra fose começada, nẽ que Pares fose a Greçia, diso Elenus o mal et a coyta et o dãno que despois uẽo, et nõ quisera que se cõmeçase. Demais, sabede que estes nos fezerõ dar o corpo d'Achiles, que o quiserã enforcar et deytar a cães, se per eles nõ fora. Et da sua parte nũca uos uẽo estorua nẽ mal por que eles mereçesẽ morte, nẽ seruidúe, nẽ outro mal. Et uós tã nobles et tã mesurados sodes et tã sesudos que cataredes todo bem.

433

Cõmo os gregos ffezerõ liures Alenus et Ácuba, ssua madre,
et Andrómaca et dous seus ffillos, et cõmo partirõ seu auer

Os gregos ouuerõ seu cõsello sobre aquisto et falarõ muyto sobr'elo, pero en çima

---

tanto rog. a los grandes señores...le dieron a C. fija del r. P. que era. 3: RTC (e HT) que el mas am. njn. 4: ms. uẽer...ãamaua; KMP aueer...tanto; AMS tanto; RTC dess. auer; HT des. veer...et ca. 5: AMS otrosi; RTC poderia...dueña que d. Climena (HT dierõ al); RTF Demophom...Climena. 6: RTC Etra/Ecta? (lese mal)...Atemas; HT Ecta...Atenas; RTF Ethra...Acamas.

Cap. 432. 1: HT rrogarõ. 2: AMS e KMP Andromaca; RTC Andromaca. 1-2: HT gr. Andromaca (et por E. falta). 4: RTC (e HT) dem. con dedos et. 6: RTC señor Ag. 8: AMS diso; RTC oyremos. 6-8: HT señor Agam. et ca vos oyremos (salto). 9: RTC q. nos pod.; HT Ant. por Andromoca. 10: AMS e KMP porlo; RTC (e HT) ca sabet que d. guerra les. 10-11: RTC e HT nada fuera. 11: RTC ante tres...g. començassen njn (id. HT et ca). 12: RTC las coytas et los daños...uenieron (id. HT começara). 13: RTC estos uos...Ach. ca lo; HT nos...Ach. et ca lo. 14: AMS por; KMP por... mal (-nẽ cousa-) por; RTC a los canes...de ssu...estorbo njn mal njn cosa por que (HT destoruo). 15: AMS seruidũe; KMP seruidu(-m-)e. 16: KMP bem (-et os liuraredes-); RTC bien et librarlo edes (HT librarlos).

Cap. 433. 1: KMP a Lenus et a (-E-)cuba; RTC e HT a Elenus et a Ecuba. 2: RTC et a A. et a dos; HT et A. et a dos (et c. p. s. a. falta). 3: ms. oũuerõ; RTC en la çima (id. HT sobresto). 4:

a todos prouuo da sua quitaçõ. Et pois que Elenus ueu que era quito et quanto el auía, gradeçéullesIo muyto et omildóuselles por ende. Et cõmeçoulles de rrogar que lle desem a rreyna Écuba, sua madre. Et sobre esto outrosí falarõ muyto et nõ se acordarõ de a quitar, mais tãto andou Agamenõ depois rrogando que lle perdoarõ et a leyxarõ quita. Et os dous fillos d'Éutor, que ia quirĩã matar, et Andrómaca, (et) sua madre, forõ en guarda de Perio, et fézoos quitar. Et así ficarõ as donas liures et quitas pera se yr, ou pera ficar, ou fazer o que lles mays prouuese.

Depois desto os gregos meterõ todo o auer a partiçóm per sortes et per deuisões. Et a cada hũ dauã sua parte, segũdo seu estado de cada hũ et segũdo que mellor seruira. Et todo o partirõ per tã grã rrecado que nõ ouuo entre eles desauĩjnça, nẽ enueia.

434

Agora leixa o conto a ffalar desto por cõtar cõmo sse os gregos queríam tornar pera ssua terra et cõmo ouuerõ tẽpo contrario

Depoys que o destroymento fuj todo feyto et os grandes aueres partidos, os gregos falarõ cõmo se tornasen pera sua terra. Mays quando quiserõ entrar ẽna mar, achárõn[a] tã braua et tã pauorosa, et tã forte era a tormenta que bẽ certos erã, se en ela entrasem, que morrerĩã y. Et por esto nõ ousarõ y entrar. Et esto lles durou mays dũ mes. Et todos erã muyto anoiados desto. Et rrogarõ a Colcas que uise en suas sortes et lles disese a rrazõ por que era. Et el deytou logo suas sortes et demãdou rresposta dos dioses. Et despois diso que o mar et os uentos nũca serĩã asesegados, mays senpre serĩã graues et esquiuos, ata que os dioses dos jnfernos ouuesem seus sacrifiçios et que a alma d'Achiles fose uingada perla alma daquela por que fora morto.

Et quando Perio esto oyo, demãdou que fora de Políçena, por que Achiles, seu padre, fora morto, ou se escapara. Et cõmeçoua de buscar muy fortement. Et todos
Fol. 168r dizĩã et jurauã que dela nõ sabĩã parte ẽna uila, nẽ // a acharã quando tomarã a uila. Et tãto a andar[õ] buscando et dizĩã que Antenor sospeytauã dela. Et Agamenõ fezo logo chamar a Antenor et a Eneas, et dísolles así:

---

ms. proũuo; RTC de ssu (id. HT era ella et quanto auia). 5: AMS começou lles; RTC gradesçiolo... humillosseles (id. HT comẽço a rrogarles). 6-7: RTC e HT ac. y mas. 7: RTC et HT perd. la muerte et. 8: AMS et sua; RTC Andr. su (id. HT que y queria). 9: ms. fezõos; RTC Pirro; HT Pirru; RTF Pirrus. 10: ms. proũuese; HT o fincar...mas cunpliese. 11: AMS e KMP por...por. 12: RTC seg. el su...uno o commo meior (HT seg. su). 13: ms. oũuo; AMS e KMP por...desauijnça.

Cap. 434. 1: HT c. de f. (id. RTC daquesto). 1-2: HT pera...cont. falta. 2: RTC et...cont. falta. 3: RTC e HT dest. todo fue. 4: RTC sus tierras (id. HT et mas). 4-5: ms. ẽna (escribiu ẽno e logo corrixiu en ẽna) mar acharõno; AMS acharõ na; KMP acharõ-n*a; RTC fallaronla; HT falta desde quisie[ron]. 5: AMS e KMP çertos; RTC eran que si. 6: RTC que peligrarian y. 7: RTC eran ende m. en. et...en sus agueros et. 9: RTC mar njn los. 10: ms. oũuesem; RTC serian brauos et. 11: AMS e KMP por la. 12: RTC Pirro (falta et inicial); RTF Pirrus. 14: KMP uila (-nẽ a uierã-) nẽ; RTC t. iur. et dez. que...parte njn la uieran njn la fall. q. tomaron. 15: ms. ãandaro; AMS andarõ...sospeytaua; KMP andarõ; RTC tanto andudieron b. et deziendo que A. fue ende sospecho et

–Mao pleito he este, et nõ he bõa rrazõ nẽ fremosa.

Desí diso contra Eneas:

–Sabede por çerto que, se a uós teedes asconduda ou guardada, que será conprada moy carament. Et cõséllouos que nõ asanedes contra uós os gregos, senõ sabede que faredes y grã uoso dãno.

Et Eneas nõ se quiso nada descobrir, nẽ dizer que dela sabía parte.

435

Cõmo Políçena ffuy achada et julgada pera morte

Cõmo aquisto ouue dito Agamenõ, Antenor, aquel mao et cruu et sem piadade, se meteu logo a grand afám por buscar a Políçena. Et tãto andou buscándoa que a achou asconduda ena casa de Eneas. Et to(to)moua perlo braço, et tiroua ende, et leuoua a Agamenõ. Et Agamenõ a deu logo a Perio, fillo de Achiles, aquel mao et áuol et sem piadade et sem merçee, que Deus cõfonda. Et Colcas mãdou logo abertament que a leuasem ao moymento hu iazía Achiles et que logo y fose degolada. Et así uingaría a Achiles. Et os dioses dos jnfernos seerã pagados, que por eles está asy enbargados, que nõ podía tornar a sua terra. Cõmo o diso Colcas, así fuj julgado et outorgado dos gregos. Mays sabede que fuj depoys cõprado moy caramẽt, cõmo adeante oyredes.

436

Dos doos que os gregos ffazía por Políçena

Qvando as gentes souberõ que quiría matar a Políçena, todos se chegauã alí, et pesáualles ende moyto, tãto que era hũa grã marauilla. Et nõ faz[íã] sen rrazõ, ca nõ á ome que a sua bondade uise que podese estar que lle ende muyto nõ pesase da sua morte, ca nõ á ẽno mundo cousa nẽ frol tã colorada que nõ fose descolorada contra a sua color. Et bem diriades que grã uagar ouuera o que a fezo et grã puña posera porla fazer fremosa et aposta et de bom tallo. Et por ende dizía que os dioses, que son senores, nõ podería fazer mays fremosa, nẽ mais bela.

---

acusado et Ag. 19: KMP o guardada. 21: RTC far. muy grand. 22: RTC non le quiso...dezir que la auya njn que.

Cap. 435. 1: KMP achadam. 2: ms. oũue...crũu; KMP dito gamenõ; RTC Tanto commo...A. et non mas Ant. 3: RTC por la buscar et. 4: AMS et tomou a porlo; KMP por lo; RTC en las casas de E. en una camara de una torre antigua do la metiera Eneas et...dende. 4-5: ms. ãagamenõ. 5: RTC Ag. Agamenon...Pirro...Ach. a aq. m. et auol sin. 6: ms. merçẽe; AMS qua leuasem; KMP cofonda; RTC Colcas dixo luego. 7: KMP leuasen. 7-8: ms. ãachiles; AMS aachilis. 8: RTC serian p. ca por e. estauan. 9: RTC ssus tierras et commo. 10: AMS adeant.

Cap. 436. 1: ms. dõos; RTC del duelo. 3: ms. fazẽ (AMS e KMP non corrixen); RTC ende tanto que esto era...fazian. 4: KMP de sua; RTC su beldat uiesse...le mucho. 5: RTC mundo rosa njn. 6: ms. oũuera; AMS puna; RTC contra la color della et. 7: RTC buena talla. 9: ms. uẽeria-

Et ueeriades mays de mil caualeyros fazer por ela grã doo, cõmo se fose sua filla. ¡Ay, Deus, que grã dãno et que grã perda! Ca senpre o mũdo mays ualuera, se dela ficarã fillos, ca [a] sobreguisa forã bõos entre os outros, et ouuerã grã melloría de paresçer sobre quantos visem. ¡Ay, Deus, que feyto tã estrayo et tã doorido, et que morte tã maa et tã fea et tã dura et tã esquiua! Et desque ela naçeu nũca meresçeu este mal nẽ outro. Et quando Pares, seu yrmão, matou a Achiles, nũca o cõ ela falou, et ante lle pesou ende muyto, que mais nõ poderia.

437

Cõmo Políçena ffazía sseu doo et cõmo ffuy morta

Qvando Políçena ueu que a leuauã a matar, cõ grã pauor que auía de morte, faleçeulle a color, et pero djso así aduro:

–Senores, ¿que cõsello fuj este que tomastes, ou que ajuntamento fuj este que contra mj fezestes pera me matar? Et, sen falla, nũca vingança fuj tomada que tã mal rretraúda seia. ¿Vistes que brauura, (de) tãtos boos rreys et tã sesudos et tã rricos // Fol. 168v et tã poderosos son aquí ajuntados pera matar hũa cousa tã pequena et tã catiua et tã desanparada, que nũca, (que) desque naçeu, mereçeu morte, nẽ cousa por que mal deuese a rreçeber? Et bẽ sabedes que sõo de linagẽ de rrey alto et noble et de grã guisa. Et sõo donzela sem mal et sen torto et sem falsidade. Et desque naçí a nihũ nõ mereçí mal. Por ende, se uos pagasedes et uosa mesura fose, nõ deuiades de mj a fazer tal justiça. Et bẽ uos deuía a auondar que ia matastes a meu padre et quantos yrmãos eu auía et parentes et amigos, pequenos et grandes, et barões et molleres, que me nõ leyxastes ende hũ. ¡Par Deus! Enoiados deuedes ia a seer et muyto enfadados de matar et tomardes de mj doo et da mĩa uida, que fiquei catiua et soa. Et mays ha de hũ mes que nũca quedastes matando et banándouos en sangre de meu linagẽ et doutra jente desauenturada, en guisa que ia nõ ficou y nihũ. Et sobeiament me marauillo de uós por tãto deseiardes mina morte et, se per ela coydades a seer auondados, fazédeo, poys que o tãto auedes a uoontade, ca eu nõ quero uiuer pus tãto mal quanto rreçebj. Et nõ á cousa que

---

des...dõo; KMP mill; RTC cau. andar faziendo duelo por e. commo. 11: ms. ca o...oũuerã; AMS ca osobre gisa f. boos; KMP o...boos; RTC ca assobr. 12: ms. dõorido; KMP uisem...doorido que. 13: ms. mãa. 14: RTC fablo ante. 15: RTC ende tanto que.

Cap. 437. 2: RTC auya estaua tremiendo et fall. 3: AMS diso; KMP faleçeu a; RTC assi mucho adur. 4-5: KMP este (-tã grande-) que; RTC este tant grande que fez. 5: RTC matar sin. 6: ms. braũura; RTC brauura tantos. 7: RTC tan onrrados son...por matar una moça peq. tan. 8: AMS que n. que; KMP desanperada que n. que; RTC nunca desque. 8-9: RTC que deu. mal reç. Bien. 9: AMS soo...gisa et soo; KMP soo...soo; RTC de rreyes...noble a sobreguisa. 10: RTC naçi nunca a ning. mer. 11: RTC uos ploguiesse et...mj fazer. 12: RTC iust. Bien uos d. ab. 13-14: RTC que non dex. uno. 14: ms. sẽer; RTC deuiedes ya seer. 14-15: RTC mat. et auer duelo de la mj uida. 15: ms. dõo; KMP et mĩa. 16: AMS sange. 17: AMS gisa; KMP en uisa; RTC ning. Sob. me...uos tanto dessear. 18: ms. sẽer; AMS e KMP por; RTC muerte et non auedes aun perdida la fama de matar et de quemar et de astragar quanto fallastes. mas por la mj muerte cuyd. s. abond. 18-19: RTC pues lo au. tant a. 19: ms. uõontade; AMS rreçebi; KMP (-em-) pus; RTC empos tanto. 20: RTC

me ia podese dar cõforto nẽ alegría, ante deseio ia mĩa morte. Et ia Deus nõ queira que de mj̃ fique fillo nẽ filla que seia chamado vil nẽ bastardo, por que o alto linagẽ onde eu ueño seia abayxado, nẽ que me njguẽ chame barregãa, nẽ a meus fillos fornizíos. Et eu de mĩa morte nõ curo, nẽ esquiuo a auentura que me auẽo. Et mor[r]e[rey] cõ mĩa uirgijdade et nõ p[er]derey meu bom prazer, nẽ me enplegarey mal. Et oiemays nõ demãdo perdóm, mays de grado quero rreçeber morte, et nõna quero rreçear, ante me praz cõ ela, ca ajuda me será grande. Et ia bem sey que ia uiuerey en choro et en pesar et en tristeza. Por ende ueña a morte quando quiser, ca eu nõ quero mays uiuer hũ día, nẽ quero que rrey nẽ conde nẽ prínçipe aia a mĩa virgijdade et luxẽ meu linagẽ; demays, os que escabeçarõ meu padre et me matarõ meus yrmãos et meus parentes et amigos, ca nũca uj cousa mais traedores, nẽ mais cruus que ẽno mundo á. Et sobeiament ey grã sabor da morte por me quitar da sua cõpaña, ca nõ á cousa ẽno mũdo a que peor queira. Oiemays acabou a enveia quanto quiso acabar, et agora cõprío sua uoontade et sua entençõ, et oiemays he gorida et enxaltada, ca todo seu prazer he acabado. Et agora folga et mostra bom senbrant, ca tãto fezo et tãto andou et tãto diso que me fezo perder a uida, et me fezo perder meu linagẽ et mĩa alteza, et me chegou a morte. Et se se ela a mj̃ tãto nõ chegara, nõ uoluera a rroda cõmo uolueu, nẽ me uẽera tãto mal cõmo me uẽo, nẽ fora chegada a morte que nũca meresçí.

En tal guisa fazía Políçena seu doo et ch[ã]gía sua morte. Et quantos y estauã et a oyã, auía dela tã grã pesar et tã grã piadade que esto era hũa grã marauilla. Et bẽ uos digo que a donzela nõ rreçebera mal nẽ noio se a por auer quiserã dar, ca, segũdo que conta Dites et Dayres, daría por ela quanto pesase çem uezes d'ouro aqueles meesmos que estauã ẽna hoste. Mays en toda guisa lles conuẽo a fazer mandado de Colcas,
Fol. 169r ca lles dizía que o mar sería logo amansado et en outra maneyra nõno podía // seer. ¡Ay, Deus, que feyto tã cruu et que dãno tã grande! ¿Por que uos farey longa rrazõ? Sabede que a donzela, ensinada et bela sobre tódaslas outras, et d'alto linagẽ, et que nũca mal mereçera, fuj degolada sóbrela sepultura d'Achiles perlas mãos de Perius Nectóllamos, et ueéndoa toda a gente et a rreyna, sua madre. Et toda a sepultura fuj banada en sange dela.

---

desseo mj. 21: RTC bast. et porque. 22: AMS barregaa; KMP eu uẽo...barregaa; RTC ninguno...a los mjos. 23: ms. ãauentura...et morte cõ; AMS e KMP et morte; RTC et morire. 24: ms. pderey; AMS perderey; KMP uirgijdade; RTC perdere mj b. prez njn. 26: ms. uiuerey (ue entreliñado); RTC ella ca la uida me seria graue et ya...que siempre biuiria. 28: KMP virgijdade; RTC et abaxen mj lin. 29: RTC dem. que me descabeçaron...mat. los herm. et los p. et los a. et por ende nunca en ellos fiaria ca. 29-30: RTC ca son los mas tr. et los mas. 30: ms. crũus; AMS ui. 31: RTC de su. 32: ms. uõontade. 35: RTC a la m. 36: KMP mj̃ nõ...ueera; AMS ueera. 36-37: RTC commo ueno. 37: AMS ueo; RTC a la m. 38: ms. dõo et chagia; AMS gisa...chagia. 39: RTC au. tan g. p. della et. 40: RTC uos puedo dezir que. 41: RTC Dites de grado dieran por. 41-42: ms. mẽesmos. 42: AMS gisa; RTC f. el mand.; RTF Calcas. 43: ms. sẽer; RTC podria. 44: ms. crũu; RTC ay dioses. 46: KMP mereçeria...por las; AMS por las; RTC Pirrus Neutolamus; RTF Neptolemus. 47: ms. uẽendoa; RTC ueyendolo. 48: RTC b. de la s.

438

Cõmo a rreyna Écuba fuy morta

Qvando a rreyna Écuba ueu así matar sua filla Políçena, tã grande fuy a cuyta et o pesar que ouue que se quiso matar cõ suas mãos. Et fuy fora de siso, et tornou sandía et tolleyta, et nõna podía tẽer, et a todos quiria rroer cõ os dentes et rronper et ferir. Et deostaua a tódoslos dioses, et desdenaua a tódoslos prínçipes, chamándoos traedores et falsos et rrenegados et aleyuosos. Et alançáualles pedras et p[a]os et coytelos et quequer que achaua. Et aqueles que acalçaua, feríaos moy mal, et trauaua en eles a dentes. ¿Que uos digo? Que por nihũa maneyra nõna poderõ sofrer. Et fezerõ ficar hũ pao en hũa praça, et a(ca)tárõna a el, et aly a apedrarõ.

Desí fezérõlle hũa sepultura muyto alta et moy bẽ laurada, que eynda ata agora durou. Et poserõ nome a aquel lugar, lugar esquiuo, porque a rreyna Écuba se fezera así matar tã ujlment et [de] morte tã esquiua. Et porque auía o coraçõ tã brauo et tã sem rrazõ, dizíã as gentes que çertament se fazía sandía por rreçeber aquela morte et nõ viuer mays ẽno doo et ẽna coyta et ẽno pesar grande en que uiuera. Et por ende buscou esta arte por que se asy fezo apedrar. Et, sem falla, fuj grã mal et grã desmesura, rreyna tã preçada morrer tã desonrrada morte, ca, segũdo esta estoria conta, nũca fuy ẽno mũdo dona que se conparar podese ao seu siso et aa sua bondade.

439

Agora leixa o cõto a falar desto por contar cõmo os gregos se tornarõ pera suas casas

En tal guisa, cõmo uos ey contado, pasou todo aqueste destroimento. Mays agora uos contarey, se uos prouuer, os grandes dãnos et as grandes estoruas que os gregos rreçeberõ ante et despoys que se partirõ d'aly. Et oyredes as suas grandes desauenturas. Et poderedes bẽ dizer que nũca uistes gente mais desauenturada, ca todos forõ perdudos et destroídos.

Cap. 438. 1: RTC de la muerte de la r. E. 2: AMS fuj. 3: ms. oũue; AMS fuj. 4: AMS tolleyta en nõ na...teer; KMP teer; RTC tollida...dientes et a todos los queria romper. 5: ms. chamandõos; RTC pr. et denostaualos llam. 6: ms. pãos; AMS pãos; KMP alcançaua lles...pãos; RTC lançauales. 8-9: RTC palo et ataronla. 9: AMS acatarõ na; KMP acatarõ-n*a. 11: RTC aquel logar esq. 12: ms. et morte (AMS non corrixe); KMP uilment; RTC et de muerte. 14: ms. dõo; RTC que biuia. 16: ms. segũdo (parece que ten unha raia fina); RTC desm. de rreyna...segund que la est. 17: RTC seso njn a la.

Cap. 439. 1: ms. tornarõ (abreviatura de tro); RTC c. de fablar...gr. torn. p. s. tierras. 2: AMS gisa. 3: RTC los gr. estorbos.

440

Da contenda que os gregos ouuerõ sóbrelo Paladyóm

Agora diz o conto que éntrelos gregos rrequeçeu [gr]ã contenda sóbrelo Paladiõ, pero bẽ dizía todos que, se Achiles fora ujuo, que el o ouuera d'auer sen nihũa contenda. Mays porque el era morto, cresçeu entre eles a contenda grande de quen o auería. Ayas Talamõ leuantouse entonçe en pe, et diso asy:

–Senores, eu me teño oie por tã bõo et por tã preçado, et fuy a hoste por mj̃ tã bẽ acurruda, et [fuy] tã bõo ajudador muytas uezes, et taes caualarías fige, et tãtas uezes troixe uiandas, et tãto sofrí ẽnas batallas que he grã dereyto de eu auer o Paladyóm.

441

Como Diomedes demãdaua o Paladyóm

Diomedes leuantouse outrosí en pe, et djso así:

Fol. 169v –Senores, eu mostrarey per rrazõ // que nihũ õme nõ á tã grã dereyto ẽno Paladiõ cõmo eu. Et rrógouos que catedes y o dereyto et uos faledes sobr'elo. Et dizeruos ey por qual rrazõ: eu mãtiue bem os gregos, et muyto esforçadament uijna aas batallas fortes et mortaes, et moytas uezes fostes atã coytados et tã apresurados que forades uençudos et mouudos do canpo, se eu nõ fora. Et muytas uezes fostes liurados de moy grandes coytas et de muy grandes pesares per mj, que me metía a moy grandes peleias. Et sofrí tã grandes batallas quantas nũca sofreu caualeyro en esta hoste. Eu matey o Sagitario, per que eramos mortos et conquistos. Por ende, poys que o eu tã bem mereçí, se o eu per uoso omizío nõ ouuer, sabede que me faredes grã torto et me pesará ende muyto, et grã mal se pode delo seguir.

Cap. 440. 1: ms. contenda? ; AMS contenda; KMP c(-on-)tenda. 2: ms. tã contenda (AMS non corrixe); KMP gre os; RTC gr. cresçio grand cont. 3: RTC lo auya de. 4: RTC ellos la rreffierta grand. 6: AMS e KMP boo; RTC tengo por. 7: ms. et tã; AMS et tã boo; KMP et (-era-) tã boo...tantas; RTC ac. et tan bien ayudada muchas. 8: AMS trouxe; RTC uiandas a la hueste que era muy minguada dellas et tanto...der. de me dar el P.

Cap. 441. 2: AMS diso; RTC D. ot. l. estonçe en. 3: AMS e KMP por. 5: AMS e KMP uijna; RTC bien los torneos et m. esf. et uençi las bat. 6: RTC tan cuytados...q. uos fuer. 7: RTC campo sy uos yo non acorriera et. 8: AMS e KMP por; RTC gr. peligros por...meti a atan gr. peligros et. 9: RTC grandes trabaios quantos. 10: AMS e KMP por; RTC pues lo. 11: ms. oũuer; KMP por; AMS por...nõ(no); RTC uuestro iuyzio non. 12: AMS segir; RTC p. desto s.

442

Cõmo Vlixas demãdaua o Paladyóm

En aquela ora creçío uolta et entençõ grand éntrelos da hoste. Et el rrey Ayas se asanou moyto, et cõmeçou a dizer desdenos cõ muy grãd hurgullo, et dizer moytas rrazões sobre esto. Et Vlixas se leuantou en pe, et djso sua rrazõ per tal guisa:

–Senores, agora ueio eu bẽ o que [ante] nõ uj, nẽ osmey. Et agora me semella per estas rrazões que ia oiemays me nõ teedes en nada, en casa nẽ en cõçello, nẽ auedes mester mĩa ajuda. Mays, se uos meu cõsello fose mester, cõmo fuj eynda pouco tenpo á, et outras moytas uezes que estauades desaconsellados et encolleytos, que nõ sabiades que fazer, nõ pasaría o pleito asy. Et perlo meu siso et perlo meu cõsello fezestes moytas cousas donde se uos segío prol. Et, sen falla, se meu cõsello nõ ouuerades, per força uos cõuẽera a fazer grã uoso dãno. Et se o pleito agora así estouese, sey que nõ naçería contra mj esta entençõ, nẽ sería torto nẽ dereyto por que o Paladiõ a mj fose tolleyto por ome do mũdo. Et agora este he o galardóm et as merçees que me uós ende dades por quanto seruiço et por quanto bem uos busquei. Et, sen falla, mal uos nẽbrades de mj. Et bẽ sabedes uós que per mj cõquerestes Troya et acabastes esta guerra, que era tã graue d'ençimar. Et o uoso talent fuj conprido perlo meu siso et perla mĩa sabedoría. Ben sabedes outrosí que, se me eu nõ metera a atã grand afám cõmo me eu metí, eynda oie Troya esteuera sãa, et os muros et as torres enteyras, et os grandes tesouros do ouro et da prata et das pedras preçiosas nõ forã rroubadas, nẽ ygualment partidas. Et per mj sodes uós uingados et auondados et rricos. Et dizede, ¿quen moujo a pleytesía do Paladyón, senõ eu? Sen uós et sen uoso mandado fige eu todo esto per meu siso, que nũca ende soubestes parte ata que o aduso Antenor. Et porque nõ achou a mj, deuo a uós. Et sabed[e] que lle pesou ende moyto. Mays nõ me ousou asperar, ca se quiría tornar aa çidade por nõ seer descuberto. Et teuestes todos por bẽ et fezestes rrazõ de mo dar en guarda. Et agora querédesmo toller. Et sabed[e] que me pesará muyto, se me del desapoderarem et o de mj leuarẽ.

Cap. 442. 1: KMP Ulixas. 4: KMP Ulixas...por; AMS diso...por tal gisa. 5: ms. que nõ; AMS señores...que nõ; RTC que ante non. 6: AMS por; KMP por...nada (-que fagades-) en; RTC oymas non t. de mj que fagades en casa. 8: RTC encogidos. 9: AMS e KMP porlo...porlo; RTC assi ca por el. 10: ms. oũuerades; AMS por; KMP meu cõ- cõ-sello...por; RTC onde. 11: ms. cõuẽera (pode ser cõuẽeria); AMS conueera; KMP cõ-ueera...uosa dãno; RTC est. bien se. 12: KMP seria (-y tiuda cõtra mj uoz a-) torto; RTC seria y tenida boz a t. njn a der. contra mj porque...tollido. 13: ms. merçẽes; RTC me ende. 15: AMS e KMP por; RTC mj. Bien. 16: AMS e KMP porlo...porla. 17: RTC a tan...me meti. 18: AMS e KMP saa; RTC oy dia Troya...enteros. 19: RTC de oro et de plata...robados...partidos. 20: AMS e KMP por; RTC part. por...rricos dezit. 21: KMP Paladyom...por; AMS por. 22: RTC lo troxo Ant. 23: ms. sabed. 24: ms. sẽer; RTC et por esto tou. 25: ms. sabed; RTC guarda ag. q. toller sabet.

443

Cõmo Ayas Talamõ̃ moueo sua rrazõ̃ sóbrelo Paladiõ̃ //

Fol. 170r Despois que Vlixas ouue sua rrazõ̃ acabada, Ayas Talamõ̃ se leuantou outra uez en pe. Et diso asy:

–Moy louco he a quẽ louco trosquía. Et, sen falla, nos seriamos todos trosquiados, se uós fosedes creúdo. Mays de tãto seede çerto: que nõ pode seer por nihũa maneyra que uós asy aiades o Paladióm en paz, mentre a mj̃ durar a uida et me ficar a força et o poder que ey, n[ẽ] auerey amigo nẽ parent nẽ uasalo que sobre esto nõ faça todo seu poder. Et, sen falla, grã desonrra et grã uiltança he esta de que uos tãto gabades ante nós, et fazedes grã loucura porque coydades que ualedes tãto por que uos aiã a dar o Paladióm, porque sodes dizidor et porque fezestes per uosas trayções por que nós senpre seremos desditos et pusfaçados por desleaes et por traedores et por falsos et peiurados. ¡Ual Deus, que bem apostados ficamos per uós! Agora podemos auer preço, quando aquelo que ouuemos a fazer per força et sen trayçõ̃ o fezemos per uoso cõsello, en tal maneyra que senpre ende seremos desditos et pusfaçados en quanto o mũdo durar. Agora ueede se he guisado d'auer o Paladiõ̃ por esto. Et, señor, ¡maldito seia o uoso cõsello et a uosa obra por que nós cobramos tal preço! Mais, senores, eu que cõquige Coronósor et Traça, et troyxe o grã thesouro de Polimesta, et troyxe cõmigo Polidamos, que era fillo menor de rrey Príamo, et dérao a Polimesta a criar porque era moyto seu amigo. Et el doumo et apedrámoslo aly ante os ollos de seu padre, cabo do muro, porque el nõ quiso fazer as pleitesías que lle nós demandamos. Et Polimesta se tornou cõnosco et enujou a mj̃, entre pã et ujno et çeuada, mays de çẽ mil moyos. Et nõ oyue eu delo mayor parte que o mais pequeno que ẽna hoste auía. ¿Et uós, dom Vlixas, querédesuos estar gabando ante mj̃? Et malandant seia a quen esto semella bem, nẽ apustura, nẽ a quen ende praz. Dizédeme, dom Vlixas, ¿a que ueerã gregos a Troya, se nõ fora porlo meu moy grande esforço? ¿Non sabedes uós que eu cõquís el rrey de Fresa, onde troixe as grandes rrequezas per que os gregos forõ rricos et auondados? Et erã ia os mays deles jnchados de door et coytados de fame. Dizede, dom Vlixas, ¿nõ sabedes uós que eu troixe cõmigo ouro et prata et dineyros et carne et trijgo et çeuada et todo o grã thesouro que troixe a el rrey de Tamisa? Et deyo todo aos gregos, et eles partírõno todo entre si. Et cõmigo nõ ficou ende nada senõ̃ hũa sua filla, que era fremosa et sesuda et cortesa, et esta eynda nõna tomara senõ̃ porque ma derõ todos et ma outorgarõ de coraçõ̃. De-

---

Cap. 443. 2: ms. oũue; KMP Ulixas. 4: RTC quien el loco. 5: ms. sẽer. 7: ms. ey? nõ; AMS ey nõ; KMP que eu nõ; RTC que he njn...fagan. 9: RTC uos deuan dar. 10: AMS e KMP por. 11-12: RTC periurados. 12: AMS e KMP por; RTC uos et agora...prez. 13: ms. oũuemos; AMS e KMP por....por; RTC ouieramos. 14: RTC siempre ser. 15: AMS gisado; KMP ueedes; RTC esto ay señor. 16: KMP señores; RTC prez. 16-17: RTC Coronosen; RTF Cherronese. 17: AMS Polidamas; RTC Polimestor...Polidamus; RTF Polimestor...Polidorus. 18: KMP muyto; RTC del rrey... Polimestor. 20: RTC e RTF Polimestor. 21: AMS çe mil. 22: AMS auja; KMP Ulixas; RTC ouo. 23: RTC mj, pero mal. 24: KMP Ulixas...gregos agora se. 25: RTC mj grand; RTF Frise. 26: AMS e KMP por; RTC ya mas de mill dellos. 27: ms. dõor; KMP Ulixas; HT reaparece en de fanbre. 28: ms. trîjgo; AMS trigo. 29: RTC que tome al...part. entre (id. HT rrey Mjsa); RTF fors la fille al rei, Tecmissa,/que toz li comuns m'otreia. 30: KMP ende senõ; RTC e HT era muy f. 31: KMP cora-

mais eynda [d]esto, sabedes uós que os gregos estauã maltreytos et nõ ousauã yr a nihũa parte buscar uiandas. Et eu, per mĩa guerra, cõquerí toda esta terra en derredor, et nõ achey prínçipe nẽ señor que me ousase contradizer nada. Et moytos deles fige escabeçar. Eu cõquís a terra de Barlança, en que auía as grandes rrequezas, et nõ leyxey y õme que uos depois fezese mal nẽ enbargo. Et corrí terra d'Aspersuj et de Lançisám et Abisbã, que erã rreynos muy rricos. Et troixe ende tódaslas rrequezas que y achey. Fol. 170v Eu bem çerto sõo que ẽno mundo // nõ fuj caualeyro, nẽ será d'aquí a mil ãnos, que, en tã pouco tẽpo, tã grandes terras cõquerese cõmo eu, ca ia nosos herdeyros serã rricos pera senpre. Et tã grande fuj o auondamento das uiandas que eu en esta hoste metí, que des aly nũca forõ coytados nẽ lazerados nẽ mj̃guados de nihũa cousa. Des aly endeant nũca rreçebemos dano dos de fora. Dizede, dom Vlixas, ¿nõ rroubey eu a serra de Alea et troixe ende as bestas et os gãados que aló estauã ascondudos et metudos en guarda? Et forõ mays de çẽ mil cabeças. Et era tal lugar du ome nõ deuía a temer nada. Et en guisa o fige todo partir que todos forõ pagados. ¿Por que uos contarey eu mais? Tantas ajudas fige eu aos gregos que, se me torto nõ fezerẽ, eynda me darã o Paladióm. Et eu o deuo a auer en paz et sen contenda nihũa per dereyto. Et se uós, dom Ulixas, dizedes que auedes y mayor dereyto ca eu, dígouos que me mentides, et a aquisto uos meto eu as mãos, et prouarlo ey que nihũa parte nõ auedes d'auer ẽno Paladióm. Et hũa cousa sabede: que mo nõ podedes leuar en paz. Et, per auentura, tal cárrega queredes tomar cõ que nõ poderedes, et pode seer que o cõpraredes carament.

Outrosí tornou a falar d'Achiles, et djso así:

—Senores, este pleito nõ me sería tã esquiuo nẽ tã grande se fose uiuo Achiles, que era ardido et ualent et hurgulloso et honrrado et preçado sobre tódoslos outros; ca, se o a el desen, nũca me eu queixaría nẽno contradiría, et fora seu quito et en paz; ca bem sabẽ todos que per el et perla sua ajuda somos oie en este día uençedores et cõqueredores de Troya, et per el cõmeçamos et acabamos este pleito, et por el mouemos esta guerra et cometemos esta rrazõ, et per el fomos çertos da rresposta del dios de Apo-

---

çõ * et, demais; RTC (e HT) sinon que. 32: ms. eynda esto (AMS e KMP non corrixen); RTC desto; HT desto...que sy los. 32-33: HT a n. parte yr. 33: AMS por; KMP por mĩa gerra; RTC guerra compli e. tierra toda en; HT guerra cõpli t. e. guerra toda en. 34: KMP achey (-rrey nẽ-) pr.; RTC (e HT) falle rrey njn pr. 35: KMP lexey; RTC Britilança; HT Britilaça...rriq. que y falle yo et nõ; RTF Botrilancie. 36: AMS que nos; RTC que nos...emb. yo corri t. de Çipisin (HT Apisyn); RTF Gargare, Cepsim, Larissan. 37: HT et de A.; RTF Arisban. 38: AMS soo; KMP achey * Et bem ç. soo; RTC (e HT) bien so çierto. 39: RTC (e HT) ya siempre nuestros. 40: ms. esta terra meti (hoste entreliñado); RTC el eñadimiento de las...esta hueste meti (HT anadimiẽto). 41: RTC (e HT) desde...fuemos...cosa njn desde a. adelante. 42: KMP Ulixas; RTC dezitme (id. HT la tierra syerra). 43: AMS e KMP gaados; RTC Olea...dende; HT Olea...los grandes gan. que ally; RTF Idee. 44: AMS çe mil; RTC (e HT) omne del mundo non d. temer. 45: AMS gisa; KMP guisa fige; RTC partir que non ouo y njnguno que ouiesse y tal parte de que non fuesse pagado (HT oviese tal.). 46: RTC cont. mas...fiz. a mi daran (HT fiz a). 47: AMS e KMP por; RTC (e HT) deuo auer. 48: RTC der. que yo d. que ment.; HT d. que yo digo que vos que ment. 49: RTC a esto uos metre y las...prouaruoslo he...deuedes auer (HT met. yo las). 50: AMS e KMP por; RTC (e HT) sabet agora de mj que lo non. 51: ms. sẽer; RTC et podra. 50-52: HT paz otrosy a fablar de A. torno et. 52: AMS diso. 53: RTC (e HT) tan graue si. 55: AMS queixara; HT d. yo nõ me quexaria...fuera yo quito. 56: AMS e KMP por...porla; RTC por su (id. HT sabet). 56-57: HT dia mãtenedores et venç. de Tr. et por el mouimos. 57: AMS por el começamos; KMP por; RTC ac. todo este. 58: AMS e KMP ge-

lo en el Delfón, et per el uençemos as batallas, ca el matou a Éctor, que era muy forte
et brauo et ardido caualeyro, et el matou a Troilo, seu yrmão, que era muyto ardido 60
et moy ualente ademays, et per el et per seu esforço fuj morto el rrey Télafus. Et tó-
daslas cousas que nós cõmeçamos, tódaslas trouxemos a acabamento cõlo seu esforço,
et per el auemos nosas uidas, ca poucos de nós poderã escapar de morte ata agora, se el
nõ matara a Éctor et a Troillo et a Menõ et outros fillos del rrey Príamo, que erã de
grã guisa, sesudos et atreuudos et ualentes caualeyros, et per el fuj çercado Troya et 65
cõquista et queimada. Et este destroyo tódaslas fortelezas et os castelos que estauã
arredor de nós, de que nos fazía mal et dãno et guerra. Este matou nosos eemigos et
cõquereu et astragou et cõfondeu todos aqueles que nos guerra fazía. Este matou a el
rrey Forbeta, que nos guerreaua fortemẽt, et trouxe ende Diomeda, sua filla, que era a
mays fremosa que ẽno mũdo auía. Este cõquereu Sira et Gelaplom, et matou y tãtos 70
caualeyros que moytos serrã de contar. Et trouxe tã grandes gãados per duas uezes que
cõ aquelo fomos auondados per muy longo tenpo. Et fuj aquel que destroyo todos
aqueles et astragou, que nos guerreauã et maltragía contra todo o seu. Et a todos uen-
çeu et maltrouxe. Este cõquereu as grandes guerras et rrendas dos rreynos, et fézoas
Fol. 171r vĩjnr aa hoste. Et cõquereu a el rrey de Citayres, // et trouxo d'alá duas carretas d'auer 75
et de donas muy preçadas, que ualía mays de çem mil marcos d'ouro. Et por el eramos
temudos et rreçeados, ca el cõquereu terra de Çezilia, et tanto d'ouro et de prata et
d'auer trouxo d'alá que esto era hũa grã marauilla. Et cõquereu terra de Mesa, et matou
a el rrey Cachoucrás, et leyxou en seu lugar Thélafus. Et el matou a el rrey Carimone,
que era brauo et sanudo caualeyro et arrizado et rrico et poderoso muyto. Et tãto ca- 80
rregou suas naues d'auer que lle tomou que muyto aduro se podo tornar, sen grã perij-
goo que lle uẽo ẽno mar. Et trouxo a Esconem, filla del rrey Cases, que marauillosament
era fremosa et ensinada et de grã prez. Et desde moço pequeno fuj leal et uerdadeyro et
ia mays nũca soube fazer nẽ treyçõ nẽ engãno. Et por ende outorgo eu que deuía seer

---

rra...por; RTC guerra et tomamos este regno et por (id. HT por el tomamos rrespuesta). 59: AMS e KMP por; RTC Delf. ca non por otro et; HT Defom et nõ por otro et...b. et ca...era f. 61: AMS e KMP por...por. 62: KMP trouxem; HT ac. en el su e. 63: AMS e KMP por; RTC esf. Por. 64: AMS Troilo. 64-65: RTC eran sobreguisa ses.; HT e. a sobreguisa. 65: AMS gisa...por; KMP por; RTC cau. Por...çercada (id. HT atr. et val. et ses.). 66: RTC quem. ca este (HT et ca...et cast.). 67: AMS eemigos; KMP gerra...eemigos; RTC a derredor...mal et guerra (id. HT nos que). 67-68: HT guerra et m. et conq. todos aquellos...guerras f. et mato. 68: AMS cõnfondeu. 69: RTC Forbota/ Forbeta?; HT Forbata et troxo; RTF Forbanta...Diomedean. 70: KMP fremosa (-donzela-) que; RTC ferm. donzella que...Gelapolin (id. HT a. e e. c. Sirra); RTF Sire e Gerapolin. 71: AMS gaados por; KMP gaados (-daquelas terras-) por; RTC (e HT) gan. de aquellas tierras por. 72: AMS e KMP por; RTC t. el fue; HT t. et el fue. 72-73: RTC dest. et ast. t. aq. que nos; HT que mato et dest. aq. que nos. 74: RTC (e HT) grandes rrentas. 75: AMS vijnr...atayres; KMP vijnr...Çitayres; RTC h. el conquirio...alla muy grandes dos carradas de (HT et el conq. el...dos cargas); RTF Citare. 76: RTC oro. Por (id. HT et donas). 77: HT et ca...Çiçilia; RTF Cilicas. 77-78: RTC et troxo dende o. et p. et tanto de auer que (HT ende). 78: RTC e HT mar. el conq. 79: KMP Cathoucra(-ne-)s; RTC Catheutrans...et mato (HT a T. el mato); RTF Linerse...Earmoné. 80: RTC (e HT) cau. et fuerte et arr. 81-82: ms. perijgõo; RTC t. sin seer peligrado en el mar (HT t. de ser). 82: AMS esconem; KMP Estonem...Crises; RTC m. el t. a Astrimonen (HT Astrimone...Casus); RTF Astinomen...Crises. 83: RTC prez este desde; HT prez et desde. 84: ms. sẽer; AMS engaño; RTC (e HT) faz. aleue njn men-

o Paladiõ daquel atal et aquel o deuía a auer. Et uós, don Vlixas, õme sodes pera tomar 85
honrra nẽ demãdarla, mays aquel que fuj mayor dos mayores et frol dos caualeyros o
podería demãdar sen uergonça. Et cõquereu a Pédesom et a Lesecóm, aquela çidade
onde era señor el rrey Brises. Et porque aquel rrey ueu que se nõ podía del guardar et
se uija así cõquerer et tomar quanto auía, esforçouse en suas maos et fogeu, ca en nihũa
maneyra nõ quiría seer seu. Et Achiles cõquereu entonçe todo seu rreyno, et trouxe 90
ende moyto ouro et moyta prata et muytas donas rricas et muytas pedras preçiosas et
tri(i)jgo et vjño et çeuada et outro muyto auer, de que a hoste estaua moy minguada.
Et todo o partío tã bem que todos ende ficarõ ledos et rricos et pagados. Et trouxo
ende a Ypodamía, que era filla daquel rrey, que en bondade et en beldade era frol et
espello de tódaslas outras donzelas. Et por estas cõquistas que el fezo, que lle fuj moy 95
bẽ gradeçudo, os gregos lle fezerõ grandes honrras, et todos ajuntados o coroarõ de
follas de bálsamos et de loureyros, cõmo era seu custume. Et eu bem [sey] que en toda
a hoste nõ á rrey nẽ prínçipe, por bõo que seia, a que nũca desen tã bõo galardóm, nẽ
lle fezesen tã grand honrra, nẽ de que todos tãto bem disesem cõmo del. Et se dom
Achiles agora fose uiuo, este prez et esta cõquista nũca fora gãanada, cõmo agora fuj, 100
por tributo et por aleyue et por treyçóm et por rreuolta. Et bẽ sabe dom Agamenõ,
que está calado, que así he cõmo eu digo, et nõ sey por que nõ fala, que dom Achiles
lle dou a Esquimonẽ, a donzela que era sesuda et fremosa ademays, et era filla del rrey
Crises. Et doulla en dom porlo auer por amigo. Et, sen falla, el llo deuía moyto a gradeçer.
Et tódaslas outras que el ouuo, partío cõnosco, senõ Diomeda et Ypodamea, aquelas 105
jnfantes que tijna en seu poder per mãdado dos gregos. Mays por ende fuj maltreyto,
et dizeruos ey cõmo. Quando Escrimo[ne fuj dada a Agamenõ, cõmo uos ey dito,
el] rrey Crises, seu padre, chegou logo uestido en uestiduras de rromano et carregado
de rreliquias. Et rrogou muyto a todos que, porlos dioses, ca nõ por al, que lle desem
sua filla. Et porque esto nõ quiserõ fazer, seu padre querelouse ende aos dioses. Et eles 110
Fol. 171v oyrõ· // no et tã bẽ o uingarõ cõmo el deseiaua, ca tã mortal doença lançarõ en toda a

tira njn trayçion...ot. que. 85: ms. ãauer; KMP daquel a tal et a qual o...Ulixas (-boo-) õme; RTC deu. auer...Vl. buen omne (HT tal...lo auja de a.). 86: RTC t. tal onrra njn para demandarla...fue meior de los meiores (HT tal o. tom.). 87: RTC pudiera...uerg. el conq.; HT pudiere...verg. el c. a Leserõ et a P. et aq.; RTF Pedason...Legeron. 88: ms. ueu entreliñado; RTC donde...porque uio... podia deffender del et (HT onde). 89: ms. uija...maos (parece); AMS maos; KMP mãos; RTC et gelo ueya a. todo tom. et conq. enforcosse con sus m. ca (HT et egelo...tom. todo...et ca). 90: ms. sẽer; RTC t. el su. 91: RTC dende. 92: AMS trijgo; KMP trijgo...estaua minguada. 93: ms. trouxo? (parece); AMS trouxo; KMP trouxe; RTC finc. rric.; HT t. fuerõ ende rric. 94: RTC en beltat et en bondat (id. HT ende apodamja). 95-96: RTC (e HT) fizo los griegos. 96: HT grãt õrra. 97: ms. bem que; RTC (e HT) balsamo...laurel...bien se que. 98: AMS e KMP boo...boo; HT que el sea. 99: RTC de quien t.; HT de que tãto b. dix. todos cõmo. 100: AMS e KMP gaanada; RTC (e HT) biuo esta onrra et este. 101: RTC (e HT) al. et por engaño et por r. Bien. 102: RTC f. ca don (id. HT callãdo). 103: AMS esquimõne; KMP Achiles dou; RTC Astimonen aquella donz.; HT Astrimone que; RTF Astinomen. 104: KMP moyto agradeçer; RTC (e HT) diogela don Achilles en...mucho grad. 105: RTC (e HT) otras cosas que...Ypodamia; RTF Diomedan/Ypodamian. 106: AMS jnfantas que tijña...por; KMP tijna...por. 107-108: ms. quando Escrimo rrey Crises; AMS escrimo rrey; KMP Escrim(-on-)e (-fuj dada a Agamenõ –cõmo uos ey dito–) Rrey; RTC commo ca razon es. Q. Astrimonen fue dada a Agamenon commo uos he dicho el rrey (HT razõ q. Estrimone); RTF Astinomen. 108: RTC uest. en casullas de hermitaño et (HT luego ẽ); RTF toz revestuz de ses tuniques. 109: AMS reliquias. 110: HT quer. a los. 111: HT d. et ca. 112: RTC todos affita mur.; HT et pes-

hoste et tal pestilençia et tal mortandade que todos aficadament morría, que nõ ficaua uasalo nẽ señor nẽ caualeyro nẽ caualo nẽ camelo nẽ uaca nẽ ouella, mays todos morría cõmunalment, tãtos que, se esta pestilençia durara tres meses, todos forã destruídos et perdudos pera senpre. Et, sen falla, aquel rroubo fuj muy bẽ uingado et cõprado ca- 115 rament porla uingança dos deus. Et quando gregos vyrõ que o nõ podía mays sofrer, ouuerõ seu cõsello et demãdarõ a dom Colcas, que aly sé, que faría sobr'elo. Et el mostroulles bem que aquesta pestilençia era porla filla del rrey Crises et que ia mais nõ quedaría ata que a desem a seu padre. Et esto paresçeu bem depois que era uerdade. Et Agamenõ fuj depois moytas uegadas rrogado por este pleito et nũca quiso cõsentir. 120 ¿Que uos digo? Que tãto durou esta perfía que os gregos diserõ a Agamenõ que lle tollería o prinçipado que auí[a] sobre eles se nõ dese a Escomonẽ a seu padre, el rrey Crises, et agora escollese qual se pagase. Agamenõ, quando ueu que lle cõvĩjna de o fazer en toda guisa, demãdou que lle desem a Ypodamía et el daría esta, et en outra maneyra que ante quiría seer morto que a dar a torto nẽ a dereyto. Et por esta rrazõ cresçío tal 125 uolta ẽna hoste que mais de dez mil caualeyros forõ y cõ elmos enlazados. Et todos aly foramos mortos entõ. Mais Achilles ouuo doo de suas cõpanas et dos outros todos, et ante quiso dar a Ypodamía a seu padre et apagar a sana dos dioses, per que erã os gregos cõfundudos et tolleytos et yam a perdiçõ, que nos leyxar así matar hũus outros. Et sabed[e] que el rreçebeu y grã desonrra et grã torto, pero todo o sofreu el muy bẽ. 130 Et se el quisera, todo fora feyto a sua uoontade, ca ia per nós nõ ficara. Et todos ante foramos [mortos] ca este pleito asy pasar. Et, sen falla, esta loucura atãto durara que fora cõprada moy carament, mays Achilles nõ quiso, et parteuo muy bẽ. Et tã mesurado fuj et tã sesudo que el deuera ende a auer bõo grado, mellor que uós, dom Vlixas, que uos tãto estades gabãdo et loãdo aquí de uosas falas uergonçosas et áuoles et de uoso engano 135 et de uosa rreuolta grand; ca solament en este feyto mereçera el o Paladiõ, mays que uós en quanto fezestes desque soubestes falar. Et digo que taes obras et taes cousas cõmo estas erã de rretraer. Et çertas, uós uos deuiades a calar dos feytos que uos agora rretraẽ, et alí fora guisado de uos traballar de uosas pleytesías et de meter paz entre anbos, ca nõ desamor. Dom Ulixas, eu fige a paz, ca uós nõ, et tãto rrogey a el rrey Cri- 140

---

tilẽçia...todos y m. afita q. 113: KMP mais; RTC (e HT) s. njn cauallo. 114: RTC aquesta...meses que non quedara todos; HT tãto...m. que nõ quedara ni[n]gu[n]o que t. nõ fuerã. 116: AMS vjrõ; RTC dioses. Quando (id. HT car. para veng.). 117: KMP faria(-n-); HT que ay seye que que f. 118: HT esta...Cr. que. 119: RTC e. desp. bien par. que (id. HT verdat. Ag.). 120: RTC (e HT) fue m. uezes. 121: ms. ãagamenõ; AMS e KMP porfia. 122: ms. auiã; AMS auia...escomõne; RTC auya...Astrimonen; HT auja...Astrimone; RTF Astinome. 123: AMS pag. (et) Agamenõ...convijña; KMP que cõvijna; RTC conu. de f.; HT conv. faz. 124: AMS gisa; KMP Et de outra; HT dem. a Yp. que gela d. et...esta en. 125: RTC man. ante seria m. (id. HT cr. la buelta). 126: AMS en laçados; RTC (e HT) cau. buenos fueron. 127: AMS Achiles; RTC de las otrastodas (id. HT a. fuerã m. e. et mas). 128: AMS e KMP por; RTC pagar (id. HT s. a los d.). 129: AMS huus; KMP huus (-a-) outros; RTC (e HT) tollidos...unos a o. 130: ms. sabed; KMP todo sofreu; HT rresç. grãt. 131: ms. uõontade; AMS e KMP por; HT et ca...nõ fuera et. 132: ms. foramos ca (AMS non corrixe); AMS asy parar; RTC f. muertos que aquel fecho entrepassar...tanto (HT ante pasar). 133: HT et mas. 134: AMS boo; KMP boo...Ulixas; RTC tan soffrido q. el deue a a. e. muy buen (HT tã ardido...d. au. muy). 135: HT alabando. 137: RTC desde que...digouos q. t. cos. et t. ob. commo (HT desque...q. t. ob. cõmo). 138: RTC e HT deuierades callar. 138-139: RTC ag. oy ret.; HT que yo vos ag. y rretraxe. 139: AMS gisado. 140: AMS anbos et nõ; KMP anbos pero nõ; RTC amos mas uos auyades mayor plazer que

ses que logo tornou sua filla a [A]gamenõ. Et fige entregar a Achiles Ypodamea, cõmoquer que a el nõ quisera tomar por nihũa maneyra, se per mĩ nõ fora. Mays pero ante fige fazer a Agamenõ juramento et menagẽ que, desque a el touera, que nũca cõ ela ouuera de adubar. Et este cõsello et este pleito nũca per uós fuy falado, mais eu o //
Fol. 172r chegey, en maneyra que ouuerõ paz. Et en aquisto uós nũca falastes, ca, se porlo uoso grado fora, nõ dulto que ante nõ quiserades o mal que o bem, ca de uós nũca seyo cõsello que fose leal, nẽ dereyto, nẽ sen engãno. Dizédeme, dom Ulixas, ¿quen fuj aquel que defendío as naues, quando Éutor lles poso o fogo, et outra uez quando as açendeu Troilo? Eu fuj aquel, que, quanto uós, fora fostes deste jogo. Dizédeme, ¿qual fuj aquel que se meteu a grand afám por defender as tendas? Eu et Ayas Talamõ, que aquí sé. Eu as defendí muytas uezes et sofrí todo este afám porlos gregos. ¡Que Deus uos ualla, dom Vlixas! ¿Cõmigo uos queredes ygualar et estades cõmigo rrazoando ante as naues hu eu taes caualarías fige? Marauillado me faço cõmo o solament ousades prouar. Et nõ deuiades de falar paráuoa ẽno lugar hu eu esté, nẽ demãdar y nada. Et, sen falla, uos digo que, se o mays prouades, que uos auiltarey et uos desonrrarey moy mal. Et nõ digades despois que uoslo nõ dixe, ca nõ he dereyto de uós falardes ante mĩ nẽ dizer mays en este pleito, poys sabemos todos que nũca fezestes per uosas mãos por que seiades teúdo a auer preço et honrra.

444

Cõmo Agamenóm [ou]t[o]r[g]ou o Paladiõ a Ulixas. Cõmo os gregos por ende fforõ queixosos

Aquela ora se leuantou tã grã rroydo enos da hoste, et forõ todos muy sanudos, et quiserõ peleiar, et uiltárõse moy mal. Et Diomedes se partío logo da contenda do Paladiõ, et prometeu et jurou que en tã grã descordia nõ falaría. Et auía ende grã pesar. Et des alí endeant nõ curou del, nẽ o demandou. Dites, que estaua present et ujo todo aquisto, conta que, desque ome naçeu, nũca ueu tal hurgullo nẽ tal uiltança qual fezo

---

ouiesse entre amos desamor...non ca tanto (HT a. et mas av. plazer...paz que uos nõ et t.). 141: ms. filla aGamenõ (AMS non corrixe); RTC a Agamenon...Ypodamia; HT al rrey Agamenõ...A. a Ypodamia et c. 142: AMS e KMP por. 143-144: RTC tou. nunca ou. con e. que baratar. Este (HT el ouiera nũca). 144: ms. oũuera; AMS e KMP por; RTC yo llegue; HT e. pl. et e. cons. n. fue p. vos f. et mas yo llege. 145: RTC fabl. y ca; HT esto vos y n. f. et ca. 146: RTC dubdo yo que... bien que de (id. HT grado nõ). 147: AMS engaño; RTC leal njn bueno nin derechurero njn (HT cortado desde enga[ño]). 148: KMP outras uezes; RTC puso f. et la otra...ençendio. 149: RTC aq. ca quanto...dez. quien fue (HT lese quien). 150: RTC affan et a grand peligro por...aqui souo yo. 152: KMP Ulixas. 153: RTC f. solamente c. lo assi os. p. non (HT fiz et m. me f. cõmo sol. asy lo os. p. et nõ). 154: RTC (e HT) deu. fablar...estidiesse njn d. y nada sin. 155: RTC lo desd'aqui adelante mas prouardes (HT sy de a. ad. lo vos mas). 156: RTC es razon njn derecho...fablar (id. HT digo et ca). 157: AMS e KMP por; RTC e HT e. fecho pues. 158: RTC (e HT) por que deuades a. prez njn onrra.

Cap. 444. 1: ms. entrou; AMS entrou; KMP entr(-eg-)ou; RTC e HT otorgo. 2: RTC V. et c.; HT V. et c. gr. f. ende q. 4: RTC auiltaronse...de la demanda del. 4-5: HT cortado desde pelear ata [p]rometio. 6: RTC desde a. adelante (id. HT et D.). 7: RTC desde que; HT esto...nĩ tã grãt

Ayas Talamõ a Vlixas [et] a sua parte. Et as cousas que alí forõ rretraúdas nõ sey õme que as contar podese, pero cõ todo esto Agamenõ et Menalau, seu yrmão, outorgarõ o Paladiõ a Vlixas.

Et os gregos forõ por ende muy sanudos et pesoulles ende muyto, que per pouco se leuantara entre eles grã peleia. Et todos logo diserõ que llo derã porque liurara Elena de morte. Et creçío a uolta moy grande en todo o póboo cumunalment, et todos dizíã que Ayas Talamõ o deuía a auer per dereyto, en paz et sen contenda, ca muytas uezes trouxera uiandas de Traça et doutros lugares muytos, onde a hoste fuj moyto auondada, que ante era moy mĩguada. Et todos bẽ sabíã que, se o corpo d'Achilles nõ fora, nũca outro leuara tã grand afám como Ayas Talamõ. Et moytas uezes lles acorrera et os defendera muy bẽ. Et rretrayã todos as grandes ajudas que lles auía feytas, en batallas et en outros lugares, et cõmo anparou as tendas, que ouuerã de seer tomadas. El liurou as naues, que ouuerã de seer queimadas, se el nõ fora. Et tĩjnãse por auiltados et por desonrrados porque a el nõ fora dado o Paladióm. Et todos dizíã en praça et en cõçello que ja rreuolta et engãno preçauã mays que cauallaría, et erã ende tã despagados que mays nõ podiã. //

445

Fol. 172v

Como Ayas Talamõ ameaçou a Vlixas et aos da ssua parte

[O]vando Ayas Talamõ uío que o Paladiõ era outorgado a Vlixas, fuj ende tã sanudo que, cõ pesar, tornaría sandeu. Et dísolles abertament en praça que lles cortaría a cabeça. Et esto lles diso cõmo oyrõ todos, et que este pleito nõ se podía poer senõ per morte, et outra pleitesía nõ faríã cõ el, n[ẽ] paz nẽ amor. Et tã sanudo et tã fora de siso era que, per pouco, o cõmeçara. Mays partírõse logo d'aly os outros, ca bẽ entenderõ que Ayas Talamõ os desamaua mortalment. Et, sen falla, mester lles fazía de se guardar et uelar seus corpos, perlas pousadas, dos mellores caualeyros et mays ardi-

---

vilt. 8: ms. Vlixas a; KMP Ulixas; RTC Vl. et a (id. HT et a las c.). 10: KMP Ulixas. 11: AMS e KMP que por; RTC e. mal sannudos...q. a poco (HT m. et por p.). 12: RTC a E. (id. HT se les leuãtara...dierõ). 13: ms. pobõo; KMP todos diziã diziã que. 14: ms. ãauer; AMS e KMP por; RTC deuia auer; HT d. de a. 16: RTC t. muy bien (id. HT ab. et ca ante...sabia). 17: RTC Tal. ca m.; HT T. et ca m. 18: RTC bien et guardara et amparara muy bien la hueste et siempre les feziera muy buenas ayudas do quier que les fuera meester açerca o alueñe et membrauales muy bien et rret. todas las (id. HT rr. todas. Logo falta). 19: ms. oũuerã de sẽer. 20: ms. oũuerã de sẽer; AMS e KMP tijñã se; RTC que fueran quem. si por el non et. 22: AMS engaño. 23: RTC podrian.

Cap. 445. 1: KMP Ulixas. 2: RTC de ssu. 3: ms. vando (hai q á marxe). 4: ms. tornaria (i entreliñado); RTC que con poco tornara. 4-5: RTC plaça en guisa que t. lo oyan que...las cabeças et que e. pl. non podian poner. 6: ms. el en paz; AMS e KMP por; RTC el nin otra paz njn otro amor. 7: AMS por...começara; KMP por; RTC era do estaua que con p. lo c. ya mas. 9: AMS porlas; KMP guardar (-del-) et...por las; RTC guardar del et assi lo fizieron ca ellos fizieron bien guar-

dos que auía ẽna hoste. Et toda aquela noyte nõ quedarõ desto, et nõ fazía sen guisa, que Ayas Talamõ os desamaua, et era fortement dultadoyro, et era esforçado et ardido et ualent sobre quantos ẽno mũdo forõ.

446

Da morte d'Ayas Talamón, ssegundo sse conta

Conta Dites ẽna estoria que aquela meesma noyte fuj morto Ayas Talamõ. Et nõ conta cõmo nẽ por quen, pero diz que, en outro día de manãa, o acharõ iazendo morto en sua cama, cõmoquer que primeyrament fuj afogado et despois todo corto. Et o rrostro et os braços et os costados todos erã tallados d'espadas. Alí cresçeu a uolta et os braados grandes, et fazía todos grã doo por el. Aly ueeriades muytos caualeyros por el quebrantar os escudos, et desfazer os rrostros, et ferir as palmas, et fazer hũ doo tã grande et tã esquiuo que esto era hũa grã marauilla.

Este feyto tã mao et tã feo fuj aposto a el rrey Agamenõ et a Diomedes et a Menalao et a Ulixas, mais pero a Ulixas mays que aos outros. Et todos andauã falando et rretraendo hũus a outros sobre este feyto tã mao et tã feo. Et forõ tã sanudos que se leuantarõ todos contra eles et quisérõos yr matar. Et así o conta Dites, que fuj present et o ueu todo. Mais pero nõ se fezo. Et entõ [c]ome[ç]arõ todos grã doo outra uez. Et ẽno doo que fazía rretreyam a sua nobleza et a sua proeza et o seu ualor et a sua apustura grand et a sua mesura et a sua grandeza et o seu ardimento et as suas moy boas caualarías que el fezera. ¿Qve uos digo? Que en nihũ tenpo nũca forõ gentes tã tristes, nẽ tã coytadas, por morte doutro ome. Et o grand urgullo todo fuj tornado en choro et en tristeza. Et tã grand fuj a sana et o pesar que ouuerõ que mais de dez uezes forõ aquel día armados pera yr buscar Agamenõ et a Diomedes et a Ulixas et a Menalao, por se uingar deles.

447

Da sopultura que Pirius Nectóllamus ffezo a Ayas, et do doo et pesar que ouue da ssua morte

Pirio Nectóllamos fezo tã grã doo por Ayas Talamõ que mayor nõ podería, et auía

---

dar...pos. a los meiores. 10: AMS gisa; RTC que auyan et. 11: AMS dubradoyro; RTC guisa ca A. T. era fieramente d. ca era.

Cap. 446. 1: KMP Talamõ; RTC s. sse c. falta. 2: ms. mẽesma; RTC en la su e. q. aq. noche m. f. m. el rrey A. 3: AMS e KMP manaa; RTC que otro dia mañ. 4: RTC corto ca el. 5: KMP costados erã. 6: ms. dõo. 6-7: RTC cau. quebr. los cabellos et desf. 7: ms. dõo; RTC et bater las p. 9: KMP Agam(-e-)nõ. 10: AMS mays. 11: AMS e KMP huus; RTC unos con otros...fecho et fueron. 13: ms. çõmecarõ...dõo; AMS e KMP cõmeçarõ; RTC fizo estonçe...o. uez g. duelo et. 14: ms. dõo. 15: RTC grandez. 16: KMP que uos; RTC que fez. 18: ms. oũuerõ; RTC que dei ou. 19: KMP b. (-a-) Agamenõ...Menelao; RTC b. a Ag.

Cap. 447. 1: AMS sopoltura; RTC Pirrus Neutolamus...A. Talamon. 1-2: RTC et...morte

tã grã saña et tã grã pesar da sua morte que semellaua que o siso auía perdudo. Et bẽ daua a entender que lle auía amor uerdadeyro et leal. Et mãdouo poer en hũ leyto muyto honrradament, et leuárõno a hũa orta que lle mãdara fazer, et queimárõno aly, segũdo que era seu custume. Desí collerõ a çĩjnsa del, et guardárõna muy bem et moyto honrra-
Fol. 173r dament en hũa caseta d'ouro muy rrica et moy // noble que acharã ẽno tesouro del rrey Príamo.

Desí mãdoulle fazer sepultura, a mais rrica et a melior que el podo. Et bẽ lle quiso mostrar o grand amor que lle auía. Et sabede que os rreys et os prínçipes et os grandes senores da hoste forõ obreyros et maestres da obra desta sepultura, et meterõ en ela grã custa. Desí poserõ aquela caseta en çima daquela obra. Et todos cumunalment diserõ que, se el fora morto ante da cõquista de Troia, que nũca fora feyto nada do que fezerõ y, nẽ falarã os troyaos cõ eles en pleitesía, nẽ solament nõno[s] quiserã ascoytar de dar trégoa, nẽ de fazer cõ eles paz nẽ amor. Et se o primeyrament perderã, ia mays nũca Troya fora cõquista nẽ destroyda.

448

Cõmo Vlixas se fuy de noyte cõ medo dos gregos, que o queriã matar

Enos primeyros quatro días despois que Ayas Talamõ fuj morto, Vlixas ouuo tã grã pauor que nũca se quiso desarmar da loriga, ca se temía de morte, ca el nõ era tã poderoso nẽ tã forte que se podese defender de todos. Et tódoslos da hoste deseiauã mays que (en) outra cousa que el fose queimado ou enforcado o[u] espedaçado en peças.

Vlixas, quando entendeu esto, sabed[e] bẽ que lle nõ era prol d'estar y, et fogeu de noyte perlo mar. Et quen me a mĩ pregũtase que fezera do Paladiõ, eu lle diría que o leyxara a Diomedes, seu amigo, que cõ el auía juramento et amor muy grand, ca el bẽ sabía que llo nõ tomaría per força. Mais pero sabed[e] que Diomedes que nõ era tã seguro que, senpre despois que era noyte, nõ este[ue]sem arredor del trezentos caualeyros armados, que o guardauã moy bem.

---

falta. 3: RTC Pirro Neutolamus; RTF Neptolemus. 4: RTC et atant...bien le daua. 6: AMS erta; RTC una era que. 7: AMS cijnsa; KMP çijnsa. 10: HT reaparece en [fa]zer. 12: RTC e HT desta obra. 13: HT et desy p. en a. c. aquella çeniza en ç. 14-15: HT de aquello que fiz. nĩ. 15: ms. nõno; AMS troyãos; KMP troya(-n-)os (non corrixen); RTC non los quis. (id. HT pleitesias). 16: HT paz en por esta rrazõ nĩ. 16-17: HT perd. Tr. n. f. 17: RTC fuera Tr.

Cap. 448. 1: KMP Ulixas; RTC (e HT) Ul. fuyo de. 4: ms. temia (case parece cemia); RTC de la muerte (id. HT et ca). 6: ms. o esp.; RTC e HT que otra...o despedaçado. 7: ms. sabed; RTC (e HT) esto sopo bien. 8: AMS e KMP porlo. 9: KMP leyxara (-en Ysmarõ-) a; RTC (e HT) dexara en Ysmaron a...q. auya con el iur. 10: ms. sabed; AMS e KMP por; RTC mas con todo esso sabet q. D. non (HT eso que). 11: ms. estesem (así en AMS e KMP); RTC estudiessem a derredor (id. HT que desp.). 12: HT guard. biẽ.

449

Agora leyxa o conto a ffalar desto por contar cõmo Casandra mostrou al rrey Agamenõ cõmo auÿa de sseer morto et uyngado per sseu ffillo

Casandra fazía tã grã doo que mayor nõ podería, et nõ fazía sen guisa, ca uira descabeçar a el rrey Príamo, seu padre, et a rreÿna, sua madre, apedrar, et degolar a Políçena, sua yrmãa, et ueu o destroimento de Troia, que ela muytas uezes prophetizara. Et ela era moy sabedor das poridades dos dioses, et sabía todas sçienças et as cousas que auía de vijnr. Et mostrou entõçe a el rrey Agamenõ cõmo auía de morrer. Et dísolle así:

–Señor Agamenón, tãto sabed[e] por çerto que, tãto que chegedes a uosa casa, seredes afogado sen mais tardar. Et os uosos mais priuados et en que mais fiades, eses uos afogarã, ca eles uos tẽem a morte aparellada. Et esto aueredes de rreçeber porla morte del rrey Príamo, que matarõ ante o altar de Apollo, por que o seu altar fuj ensuçado de sangre del. Et porque el fuj maldesonrrado, quer Apolo en toda guisa que se conpla esto. Mays uoso fillo uos á de uingar. Et sabede que el rrey Ayas Talam[õ] nõ morrera tal morte cõmo morreu, se me nõ tirara per força de Minuerua. Et por seu mal poso en mj̃ a mão, ca a santa deesa se queixou ende muyto, et por ende quiso que lle uẽese ende mal et morrese tal morte. Et seede çerto que aos mays dos gregos uerrá outro tal, ca morrerã moytas maas et desaguisadas et desonrradas mortes et uiles.

Fol. 173v Porla propheçía que diso Casandra forõ moytos dos // gregos en grã dulta et en grã pauor de seus corpos.

450

Agora leixa o conto de ffalar desto por cõtar cõmo a paz fuy ffeyta óntrelos da hoste per Antenor

Este desamor et esta desauĩjnça que a estoria de suso conta tãto durou éntrelos gregos ata que chegou y Antenor et outros moytos caualeyros preçados que erã priuados

---

Cap. 449. 1: KMP como; RTC e HT c. de f. 2: AMS seer...por; HT et...fillo falta. 3: ms. dõo; AMS gisa; HT vio. 4: RTC et a la (id. HT deg. et a P.). 5: AMS e KMP yrmaa; RTC e HT proph. ca ella. 6: KMP sçienç(-i-)as; RTC sabidora...sçiençias (HT sabidera de las p. et de los). 7: AMS vijnr; KMP bijnr. 9: ms. sabed; AMS Agamenõ; RTC que luego que; HT t. sabet s. A. por ç. que luego que...vuestra tierra en uuestra c. 10: HT s. degollado o afogado...uuestros pr. et ẽ quien vos mas f. uos; RTC que uos mas f. uos. 11: AMS e KMP teem; RTC esto auedes a passar por la (HT af. et ca...auedes uos por la). 12: RTC (e HT) Ap. et el su. 13: AMS sange...gisa; RTC (e HT) de la s. 14: ms. Talamo; RTC q. esto se c. mas...ha ende de...Talamon (HT a de). 15: AMS e KMP por. 16: ms. dẽesa; HT m. et ca. 17: AMS ueese...certo; KMP ueese; RTC uen. mal...auerna (id. HT mas dellos de los). 18: ms. mãas; AMS desagisadas; RTC mor. muertes malas...des. et u. (HT et ca...et uiles et desonrr.). 19: RTC (e HT) por las propheçias. 20: KMP dos seus.

Cap. 450. 1: RTC (e HT) f. de Cassandra por. 1-2: HT ontrelos...A. falta. 3: AMS e KMP desauijnça; RTC (e HT) conto. 4: RTC llego Antenor...m. buenos cau. p. q. era. 4-5: HT llego A. et

dos rreys. Et todos se traballarõ de fazer paz entre eles, et rrogárõnos muyto por ende, dizéndolles que fazía grã folía et grã seu dãno. Et tã grã mal podía desto creçer en suas terras que eles et seu linagẽ et quanto auía seriã por elo destroídos, en maneyra que ia mays nõ sería cobrados. ¿Que uos digo? Que tãto lles rrogarõ et diserõ que poserõ entre eles paz et auijnça. Et ouuerõ grã plazer desque o poderõ acabar. Despois desto, Antenor cõuidou tódoslos rreys et prínçipes et dioses pera comer muy rricament, et seruíos muy bẽ et moyto a seu prazer, et doulles de suas doas, tãtas et tã rricas et tã preçadas que esto era hũa grã marauilla.

451

Cõmo Eneas ffuy desterrado da terra per mandado dos gregos

Diz o conto que os gregos que erã moy sanudos de Eneas porque ascondera a Políçena contra seu defendemento. Et en esto diserõ que quebr[ã]tara o pleito que cõ eles auía et pasara o juramento que lles fezera. Mays pero por este torto que auía feyto acordarõ todos que nõ auía de morrer. Et mãdarõ que fose deserdado da terra. Et a esto ficou o pleito acordado, pero rrogárõlle muyto que se fose cõ eles pera Greçia. Et faziãlle pleito que, en guisa partiría cõ el suas terras, que el se touese ende por pagado, et que lle faríã tãta honrra et tãto bem quanto eles mais podesem. Mais por aquelo que auía feyto nõ quiríã que ẽna terra ficase. Et en al lle faríã prazer et ia mais nũca lle erraríã.

Eneas fuj daquisto tã sanudo et ouuo ende tã grã pesar et tã grã coyta que seyo fora de siso, pero rrogou et pedío aos gregos que lle desen as vijnt et duas naues que Pares leuara a Greçia. Et logo lle foron outorgadas, et dérõlle espaço en que as podese rrefaçer.

452

Agora leixa o cõto de ffalar de Eneas, ca despoys tornará a el, por cõtar cõmo Elenus pedeu aos sseus ssobriños, ffillos d'Óctor, et cõmo Antenor se partyo da hoste

Conta a estoria que Elenus, fillo del rrey Príamus, rrogou aos gregos et pedíolles

o. m. buenos c. pr. et ellos rrog. muchos por. 5: RTC tr. en f. 6: KMP et gra; HT et tãto mal desto p. cr. 8: RTC mas nunca serian (id. HT t. les dix. et los rrog. que). 9: AMS e KMP auijnça. 10: RTC et los prinç. et dioles a comer (id. HT c. a tod.). 11: KMP que eato.

Cap. 451. 1: AMS e KMP por; RTC de Troya/de tierra! (lese mal); HT Enas...de la tierra. 2: RTC gr. eran muy quexosos de (HT quexados). 3: ms. quebratara; AMS quebrantara; RTC (e HT) et d. q. en esto queb. 4: HT f. et mas. 5: RTC non deuia morir (id. HT et en e.). 6: RTC e. a Gr.; HT e. a tierra de G. 7: AMS gisa; RTC tou. por (id. HT p. su tierra cõ el que). 8: HT ellos pud. et mas porque aquello. 9: RTC que en aquella tierra (id. HT et que en). 11: ms. oũuo; KMP ouuo tã; HT de aquello tã...ovo tã. 12: ms. vijnt.

Cap. 452. 1: RTC (e HT) torna. 2: AMS ssobrĩnos; KMP fillos d'Ector; RTC pidio los...Ec-

por merçee que, pois lle tãto mal feyto auía, que lle quisesen dar por emenda os dous fillos d'Éctor. Et Piro, que os auía en poder, fuj ende muy sanudo, pero tãto et tã humildosament rrogou Elenus que llos ouuerõ de dar anbos. Et Ele[nu]s fuj ende tã ledo que mais nõ podería.

[Outrosy c]onta Dites que a aquel tenpo que logo se partío d'alí Antenor, et leyxou a terra, mais nõ diz a estoria pera qual terra se fuj. Et alã morou grã tenpo ata que Eneas enujou por el, cõmo adeant oyredes.

453

Do doo que os gregos ffezerom por Ayas Talamón

Conta Dites en sua estoria que Perio Nectálamos rrogou moyto aos prínçipes de Greçia, aos mayores et aos mellores, que fezesen doo por el rrey Ayas Talamõ, que tal morte morrera, ca el fora primeyro [afogado], et despois espedaçárõno todo. Et eles cõprirõ seu rrogo muy de grado. Et a terçer día forõ aa sepultura et en tres días nũca se descalçarõ, nẽ desuistirõ. Mays fezerõ por el tã grand et tã estraio doo que mayor nõn[o]
Fol. 174r poderíã. Et mesauã seus cabelos, et cortauã // deles muytos, et leyxáuãnos ẽna sepultura. Et chamauã muyto Agamenõ et a Menalão, seu yrmão, falsos et desleaes, dizendo que nũca forã de linage d[o] bõo rrey d'Antenus. Et chamáuãnos en sua linguaiem 'festilidos' et 'distilidos', que quer dizer en grego 'nẽbreuos que nõ ualẽ nada'.

---

tor et A.; HT p. los sobrinos f. de Ector (só). 3-4: HT r. a los dioses et que los gr. pues t. mal f. le aujã. 4: ms. merçẽe; AMS aujã; RTC p. t. mal le f. 5: KMP Pir(-r-)o; RTC Pirro...homillosamente; HT Pirru...omjllosamẽte. 6: ms. et eles; KMP *Elenus*; RTC Et Lenus; HT Elenus...tã pagado que. 7-8: ms. poderia (logo raia para remata-la liña) onta (hai un *c* pequeno para indicar maiúscula inicial, pero non se puxo); AMS mays nõ pod. et conta; KMP pod. (-outrosy-) conta; RTC pod. Otrossi c. D. que en a. t. luego (HT podia). 10: RTC E. fizo embiar (id. HT por ellos).

Cap. 453. 1: AMS ffezerõm; RTC fazian; HT que gr. ffaziã. 2: AMS Nectalamus; RTC Pirro Neutolamus; HT Pirru Neuculamus; RTF Neptolemus. 3: ms. dõo; RTC Gr. et a los mei. et a los may. de la hueste que (HT mej. de la hueste...por Ajas). 4: ms. primeyro et; AMS prim. (-morto-) et; KMP pr. (-afogado-) et; RTC prim. affogado et d. despedaçaranlo (HT d. despedaçado t.). 5: KMP en (-aqueles-) tres; RTC a sep. et en aquellos tres (HT a su sep.). 6: ms. nõnõ; KMP nõ-n*o; AMS desuisterõ...nõ no; RTC (e HT) njn se desuistieron...el duelo tan g. et tan est. que m. non pod. 7: RTC messauanse los cab. (HT podiã...dexauã dellos en la). 8: AMS et Menalao; KMP m. (-a-) Ag.; RTC e HT m. a Ag. 9: ms. de bõo; AMS de boo rrey dantemis; KMP de boo; RTC del lin. del buen...leng. por grand denuesto fistelidas (HT d'Atenus); RTF de la ligniee Atrei. 10: AMS nõobre...uos que; KMP nobre(-s-) que; RTC et fistelidas quiere d. en lenguage gr. nobles que. 9-10: HT lẽg. por grãt denuesto festelidas que quiere d. en lẽguaje gr. nobles que; RTF Plistenidas les ont nomez / c'est neient nobles en Grezeis.

454

Cõmo Agamenõ sse partío dos gregos, cõ grã medo dos parẽtes de Ayas Talamón

Ante que os tres meses fosen cõpridos desque Ayas Talamõ fuj morto, Agamenõ et Menalau, seu yrmão, entenderõ que nõ podía gorreçer nẽ se defender en nihũa terra aos parentes de Ayas Talamõ. Et rrogarõ aos da hoste que os leyxasen yr en paz, ca se quiriã deles partir, pois que erã deles tã queixosos, ca nõ era guisado de eles ficarẽ en sua cõpaña, pois que o pleito a[s]y estaua. Et nõ dem[ã]dauã outra cousa, senõ que os leyxasem yr en paz.

Os gregos falarõ muyto sobre este pleito, ante que lles outorgado fose, mays pero ena çima outorgárõllelo. Et logo, sen mais tardar, as naues forõ guisadas et prestes et enpuxadas da rribeyra. Desí collerõ suas áncoras et partírõse da hoste, uilment et cõ grã desonrra, pero yam muy ledos porque yam perlo mar. Et por nihũa maneyra nõ fazía senbrant que quiriã pasar perlo rreyno de Pares, mays yamse quanto mais podía contra suas terras. Et ua(a)m eles cõmo aqueles que ua(a)m malgiados.

455

De cõmo os ffillos del rrey Talamõ forõ dados a criar a el rrey Téuçer, seu parẽt

Ayas Talamõ auía dous fillos pequenos, que ouuera de duas fillas de rreys, fremosas et honrradas et de grã guisa. Et sabede que nõ fora contra sua uoontade delas, ante lles prouuera ende muyto. Et a hũ deles chamauã Anchises et a sua madre dizíãlle Glanca. Et este donzel semellaua bẽ seu padre. Et ao outro dizía Eutímatis et a sua madre dizía Eutímaca. Et estes donzees erã moy fremosos et muy bẽ ensinados. Et dérõ[nos] a hũ rrey a que dizía Téuçer, que era seu parente moy chegado, que os criase ata que fosen tã grandes que soubesem tomar armas et que os fezese caualleyros.

Cap. 454. 1: RTC (e HT) Ag. et su hermano Menalao se partieron. 1-2: RTC e HT dos...Tal. falta. 4: ms. podiã? (lese mal); KMP goreçer; RTC poderian; HT podiã. 5: ms. aos parentes (parece); AMS t. aos parentes...rrogarõ aos que os l. y en paz; KMP t. dos parentes; RTC t. a los par. (id. HT et ca). 6: AMS gisado; RTC fincar (id. HT et ca). 7: ms. aly...demadauã; AMS aly...demandauã; KMP aly; RTC (e HT) assy. 9: HT fuese pero. 10: AMS gisadas; RTC e HT prestas. 11: KMP tollerõ; RTC puxadas (id. HT de las huestes ujlm. cõ). 12: AMS e KMP porlo; RTC porque fueran p.; HT yvã. 13: AMS porlo; KMP por lo...Pa(-t-)res; RTC por el grand rr. de Patrus (HT Patras); RTF por tot li regne de Baviere. 14: ms. que uãam; RTC (et HT) et uan...que fueron malg.

Cap. 455. 1: KMP foron; AMS forõ todos a; RTC (e HT) commo dos f. 2: AMS (Teu)çer; KMP (-Teu-)çer. 1-2: HT a el...p. falta. 3: RTC dos sus fijos (id. HT ouierã). 4: ms. uõontade; AMS gisa; HT onrr. a sobreguisa; RTC onrr. sobreguisa. 5: RTC plog. et al uno; RTF Eantides. 5-6: KMP Glauca; RTC e RTF Glauca; HT plogira et este. 6: HT b. a su; RTC b. a ssu p. al; RTF Eurisacis. 7: ms. donzẽes...derõ a; RTC madre llamauan Eutimata...donz. amos eran...dieronlos (HT estas donzellas erã amas m. fermosas...enseñadas); RTF Tecmissa. 8: AMS e KMP parent. 9: RTC (e HT) et los fiziessen c.

456

Como el rrey Téuçor criou a Anchises et Entímatis, ffillos d'Ayas Talamõ

Acabadas tódaslas cousas et os feytos que a estoria de suso conta, entenderõ os gregos que lles chegaua o jnuerno. Et guisárõse entonçe pera se tornar pera suas terras, porque se nõ pagau[ã] de mais en aquela terra morar. Et ar auía medo, pois se o jnuerno chegaua, das chouias brauas et friorentas et dos uentos cõ tenpestades. Et o jnuerno era ia tã chegado que as tormentas erã grandes ẽno mar, así que o mar era brauo et escuro et pauoroso, que mais nõ podería; pero, a prazer ou a pesar, cõuẽ[o]lles d'entrar en el, ca auía medo que uẽese outro peor tenpo. Et por ende collérõse a suas naues, et leuãtar[õ] suas áncoras, et cõmeçarõ de singlar contra suas terras, mais eu ben creo que muytos deles nõ chegará aló.

457

Agora leixa o cõto a ffalar dos gregos et torn[a] a cõtar de Eneas et Antenor et dos outros troyaos que fficarom ẽna terra //

Fol. 174v Qvando se os gregos partirõ de Troia, Eneas ficou y per seu mandado ata que as naues fosem guisadas. Mays, despois que fosem afretadas, que se fose logo daquela terra cõmo deytado. Et fizo guisar suas naues moy bẽ et moyto ag(u)ina, poys ueu que tal fora a sua uentura, que al nõ podería fazer. Et chamou aqueles que ficarã ẽna uila, que escaparã de morte, et dísolles así:

–Senores, así uos uay agora cõmo uós ueedes; ca, despois que o mundo fuj feyto, nũca gente fuj tã malmenada nẽ tã maltreyta, nẽ será en quanto o mundo durar. Et eu teño ia mías [naues] aguisadas et aparelladas pera me yr, ca en toda guisa me cõuém de

---

Cap. 456. 1: RTC Teuçer. 2: KMP Eutimatis; RTC et a Eutimatis. 1-2: HT agora dexa el cuento de ffablar de los griegos et torrna a cõtar de Eneas et de Antenor et de los troyanos. 3: RTC conto (id. HT est. suso). 4: AMS gisarõ se; RTC que se lleg. el inu. con uientos et con lluuias brauas et friolentas et con uientos et con tempestades et g. est. todos de sse (HT friol. et cõ grandes tenp. et g. t. est. para se tornaren a s.). 5: AMS e KMP pagauã; RTC t. ca ya non se pagauan...morar et el inu. era; HT t. ca nõ erã ja contẽtos de m. ali m. en aquel lugar et o. 7: RTC mar mas commo quier que el mar e. tan b. et tan osc. (id. HT eram moy gr.). 8: ms. cõuẽlles; RTC et tan pauoroso...podria a pes. o a pl. a fazer les conueno de (HT conviña). 9: AMS e KMP ueese; RTC acogieronse; HT acollerõse logo a. 10: ms. leuãtaro; AMS leuantarõ; KMP leuãtarõ. 11: HT ala porque tan brauas eram as ondas do mar que aos que o asy vyã feruer que os corações lles tremeam ẽnos ventres.

Cap. 457. 1: ms. torna (AMS e KMP non corrixen); RTC c. de fablar...torna...et de A. 2: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os. 1-2: HT cõmo Ant. chegou a Troya et foy ende deytado por Eneas. 3: AMS e KMP por; HT se p. os gr. de. 4: AMS gisadas; HT depoys desque fosem...fosem. 5: AMS gisar...agina; RTC et el fizo; HT t. por d. et el f. gardar suas...et ag. p. que veu. 6: RTC que y al non podiera (lese mal) f. dessi llamo a aq.; HT tal era a...q. nõ podia y al f. et ch. a aq. q. ficarõ. 7: RTC de la m.; HT escaparõ da m. 8: RTC assi nos ua; HT a. vos. 9: RTC mal meneada...dure; HT mal penada...durar. 10: ms. mias aguisadas; AMS agisadas...gisa; KMP mi(-n-)as; RTC mis naues guisa-

leyxar a Troya et yr buscar outra terra hu uiua. Et así me parto dela cõmo se [se me] partise(m) o coraçõ do corpo. Mais pero aqueles que quiserẽ yr em mina cõpana, amarlos ey et preçarlos ey en quanto uiua, et fazerlles ey ajuda et honrra en quanto eu poder, et seerlles ey piadoso, et acorrerlles ey a suas coytas, et desto nũca lles faleçerey. Et aqueles que ficar quiserẽ, nõ poderã auer rrey nẽ señor do linagẽ del rrey Dárdanus que façã sobre si rreynar. Outrosí, se quiserẽ estar sen señor, uéiolles y grã perígoo, ca as cõmarcas son muy a çerqua d'aquí hu á moytos rroubadores et malfeytores, de que lles podería vĩjnr grã mal. Mays a mĩ semellaría bõo cõsello et são pera aqueles que ficar quisere[n]: façã uĩjnr a don Antenor, que he muy bõo caualeyro et muy sesudo et ardido et ualent et esforçado et de grã guisa, et este os mãterrá et defenderá muy bẽ, et os saberá bẽ correger et cõsellar hu mester for, ca nõ lles ueio outro cõsello, nẽ outro rrecado. Mays çerto uos sõo que este uos será padre et guarda et acollemento, et por ende enuiade por el, et rreçebédeo por señor et por uosa cabeçeyra.

Quando esto oyrõ, os troyaos que ficarõ cõ Eneas forõ ende muy ledos. Et logo, sen mays tardar, enuiarõ por Antenor. Et el, quando oyo o mandado, fuj ende muy ledo et, sen cousa d'atender, logo tornou a Troya cõ todas suas cõpanas.

458

Cõmo Antenor chegou a Troya et ffuy ende deytado per Eneas et desterrado

Poys que Antenor chegou a Troya, coydando que logo sería señor, fuj moy mal rreçebudo de Eneas et de toda sua cõpana. Et despois que Eneas falou cõ os troyaos, hu aquela estoria de suso contou, soubo por çerto que por el fora acusado et descuberto (et) que tĩjna asconduda a Políçena, cõmo de suso oystes, que ia nũca a nihũ grego podera achar, nẽ demãdara, se a Antenor por si nõ fora buscar, et el ficara en paz ẽna te-

---

das (id. HT t. y mjñas). 11: HT t. en que viua. 11-12: ms. cõmo se partisem (así KMP); AMS cõmo se (me) partisem; RTC (e HT) si se me partiesse. 12: KMP en; HT yr comjgo em. 13: AMS en cuanto eu; HT f. ey o. et aj. en q. poder; RTC fazerles o. et ay. en. 14: ms. seerlles; RTC a las sus...fall. mas aq. (HT a todas suas). 15: HT Dardanjs? ; RTF Dardani. 16: ms. perigõo; RTC rr. si otr. quisieren...ucoles un gr.; HT señ. vĩjrlles ha moy grã pel. et grã perda et dãno porque as. 17: RTC marcas...et muchos malf.; HT d'aqui a donde ha...et moytos m. 18: AMS e KMP vijnr...boo; HT mal et mays ajnda semellaria...s. por aq. 19: ms. quiserdes (así en AMS e KMP); AMS e KMP uijnr...boo; RTC quisieren que fagan (id. HT a Ant.). 20: AMS ualente...gisa; RTC esf. a ssobreguisa...et los deff. (HT et moy ardido...et moy esforçado...et def.). 21: RTC fuere et non; HT s. moy b. rreger et corr. et ensinar onde et quando mester for et nõ. 22: AMS e KMP soo; RTC çierto so; HT rrec. senõ aqueste demays sõo ben ç. que...seja p. et gardador. 23: HT por grã cab. 24: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os. 25: HT tardança...foy moy. 26: HT l. et ouvo moy grã plazer et logo sem mays detẽerse tornouse.

Cap. 458. 2: RTC ech. et dest. por E. 1-2: HT et ffuy...dest. falta. 3: RTC luego lo tomarian por s. (HT despoys que...tomasen...foy mal). 4: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC (e HT) comp. ca desp. 5: RTC troy. lo que la estoria...c. et sopo; HT troy. aquelo que a est. 6: ms. nũcãa; AMS e KMP tijna; RTC desc. que...oy. ca iamas nunca (HT ca n. jam. nẽgũ g. a pod.). 7: RTC njn la de-

rra, et leyxárãlle todo o seu. Mais por el fuy deserdado et deytado do reyno, ca ante desto os gregos nõ lle auíã saña, et quiríãlle grã bem.

Et por esta rrazõ Eneas nõ quiría que Antenor fose ẽna terra, nẽ alçado por señor, mays que fose dela deytado muy mal et desonrradament, así cõmo el por el fora. Et se nõ fora porque o el fezera y vijnr et el uẽera y per seu cõsello, logo cõ el pelegara. Mays
Fol. 175r mãdoulle que logo, sen mais tar- // dar, se seyse da terra et nõ este[ue]se y mais.

459

Cõmo Antenor sse partyo de terra de Troya et os perijgos que passou

En tal guisa fuy Antenor deytado da terra et cõ grã uergonça. Et mao grado aia, porque se ende parteu, ca nõ podo y mays fazer, et outrosí colla do que semeou. Agora uaa el malgiado et ia mais lle nõ darã nada, nẽ o alçarã por señor. Et segũdo que a estoria conta, erã cõ el dous mil et quinentos omes. Et ouuerõ entre si tal cõsello que, ante que se Eneas partise daquela terra, que lle desen arrebato, en maneyra que se nõ podese yr en paz. Mais despois ouuerõ outro cõsello, et diserõ que sería grã maldade et grã maauentura de os así tornar cõtra si, hũus et outros, et se matar cõmo de cabo. Et por ende sobre esto nõ ouuo y mais.

Et logo, se[n] mais tardar, se acollerõ a suas naues et meterõ y cõsigo quanto auíã, ca bẽ çertos erã que, despois que se fosem daquela terra, que nũca y mais tornaríã. Et por ende do seu nũca y leyxarõ njhũa cousa. Et fórose ende queixosos et sañudos hu a auentura os quiso leuar. Et nõ sabíã terra que fosen çertos que poderíã uiuer en paz, nẽ se fiauã en cousa que ẽno mũdo fose. Et cõmeçarõ de singlar perlo mar, et atrauesarõ moytos pasos fortes et ferament perigoosos, et pasarõ per muytas tormentas ata que uẽerõ ao mar Andriántico. Et alí forõ presos et rroubados, et muytos deles mortos et malchagados, et caerõ en moyto mal, et rreçeberõ muyto dãno, et forõ en grandes pesares et en grandes coytas a sobreguisa.

---

mandara...non buscara; HT nẽ demãdar...sy meesmo nõ buscara. 8: AMS fuj; KMP (-r-)reyno; HT seu de bõa voõtade mays...d. fora do. 8-9: HT ca os g. a. desto nõ. 9: KMP queriã lie; RTC saña ante le querian; HT nõ lle querian mal nẽ a. del s. ante lle queriã grande. 10: HT fose nẽ morase e. t. nẽ fose a. por. 11: RTC echado della mal (id. HT señor ante queria que...cõmo o el). 12: AMS e KMP vijnr...ueera y por; HT y fez. 13: ms. estese (así AMS); RTC estudiesse; HT estouese.

Cap. 459. 1: KMP partyo de Troya; HT p. de T. 2: KMP perygo(-o-)s. 3: AMS gisa; KMP fuj; HT tal maneyra f. d. A. da t. con. 4: RTC pudo mas (id. HT aja que se dende...f. outrosy... semẽtou et ag.). 5: ms. uãa; AMS mal grado...mays; RTC g. ca iamas non le (id. HT vaase malg.). 6: ms. oũuerõ; AMS õmes; KMP mill. 7: HT E. se. 8: ms. oũuerõ...mãau.; HT paz et depoys o. o. acordo et. 9: AMS e KMP huus; RTC malau. de ellos tornar...u. a otros; HT de tornar...h. aos o. 10: ms. oũuo; KMP mais (-feyto-); RTC mas fecho; HT ende nõ o. y m. s. este feyto. 11: ms. se; AMS sẽ; RTC (e HT) Mas luego sin. 12: RTC t. nunca; HT se partisem daq. 13: AMS nihũa; KMP nihũa... sanudos; RTC ende nada de lo suyo non quisieron y dexar et (HT leyxar y...dende). 13-14: HT san. aa ventura donde os. 14: RTC uentura los q. guiar et...t. do fuessen...u. seguros et en; HT os quisese deytar poys que lles fora tã cõtraria et nõ fiel et nõ sabiã t. donde podesen viuer seguros nẽ erã ç. donde poderiã estariã et viueriã en p. 15: AMS e KMP porlo; RTC se enfiauan; HT nẽ f. 16: AMS e KMP por; HT pas. moytas. 17: AMS e KMP ueerõ. 18: RTC (e HT) muchos males...muchos daños et suffrieron gr. 19: AMS asobre gisa; RTC et gr.; HT et g. c. a s. que as nõ poderiã contar.

460

Cõmo Antenor pobrou a Cochera Menalám

Despois que Antenor pasou per muytos traballos et per moytos perígoos, cõmo uos ey contado, ouuo a tomar porto, querendo ou nõ, en hũ lugar estrayo, ca en mar nẽ en terra nõ sabía que cõsello tomase cõ grã pauor que auía. Et fezerõ forteleza en çima dũa serra, en hũ lugar tã forte et tã esquiuo que nõ á ome que o nõ deuese a temer, senõ os dioses. Et tã forte era o lugar que nõ auíã por que y fazer muro, se nõ quisesem, nẽ auíã por que temer batalla, nẽ outra cousa nihũa.

O lugar era así feyto cõmo uos agora direy; aly se leuãtara hũa pena, que era en çima moy chãa et moyto alta contra o çeo et contra fondo moy dereyta. Et as tres partes erã çercadas de mar, et da outra parte dũ moy grã rrío, que sal do parayso terreal, a que dizẽ Tegris.

Et ante que fosen seys meses pasados, fezerõ hũa uila moy boa et moy fremosa et muy forte et moy bẽ çerquada en derredor de mármol. Et fezerõ as torres moytas et muyto espesas, et os paaços muy rricos et muy nobles, et os tenplos muy fremosos, que bẽ uos digo que a uila fuy tã bẽ apostada et tã (bẽ) forte que por nihũa maneyra nõ podería seer cõquista, nẽ temía guerra de lugar que ẽno mũdo fose. Et dizíãlle Cocherã Menalám.

En derredor de aly auía a terra tã rrica et tã auondada que nada nõ lles mĩguaua. Et sua uoontade era de ia mais nõ querer a nihũ fazer torto, nẽ dano, nẽ guerra, nẽ prender, nẽ espeytar, nẽ // lles fazer outro noio. Et don Antenor se omildaua a tódoslos daquela terra et daquel rreyno, et sabíaos auer cõmo ome sesudo et de bõo entendemento, et nõ era brauo, nẽ esquiuo, nẽ soberueoso, mais éralles mãso et humildoso. Et todo seu coydado metía en cõmo se faría amar. Et hũus afaagaua per paráuoa et aos outros daua das suas doas porlos auer por ende mellor, ca hũa(s) das cousas do mũdo he por que o õme estrayo se pode bẽ auĩjnr cõ aqueles cõ que uiue, se lles presta daquilo que á. Et el todo esto fazía por auer paz et segurança. ¿Que uos digo? Sabede que tãto fezo An-

Fol. 175v

Cap. 460. 1: HT Chera Melã. 2: ms. perigõos; AMS e KMP por...por. 3: ms. oũuo; RTC ca njn en el m.; HT nõ et en...ca ẽno. 4: RTC en la t. non sabian...tomassen...auyan et f. su f.; HT ẽna terra...f. sua f. 5-6: RTC que deu. tem. s. a los d. (HT que o deu.). 6: HT era et tã alto aquel lugar... quisere. 8: RTC uos yo ag.; HT vos direy. 8-9: HT pena m. alta arrica c. o çeo et en ç. era m. ancha aa maravilla et moy chãa et cõtra. 9: AMS e KMP chaa; RTC fondon. 9-10: RTC (e HT) et de las tres p. era çercada del m. 10: RTC parte caya un muy; HT p. caya moy...saya. 10-11: HT t. et dizialle Tigres. 11: RTC e RTF Tigris. 12: HT moy nobre et moy fr. 13: AMS cerquada; HT çerc. de cada parte de. 14: ms. pãaços; RTC muchas et muy apuestas et los p. muy fermosos et los t. muy rricos et muy nobles que (HT nobles et bem). 15: KMP ben uos; RTC (e HT) tan fuerte. 16: ms. sẽer; RTC temian...Colchera; HT podia...Colchera. 18: HT et en rredor...avond. de todaslas cousas que. 19: ms. uõontade; HT era de nũca fazer t. nẽ sen rrazõ nẽ dãno. 20: RTC despechar...humillaua; HT despeytar nẽ de lles. 21: AMS e KMP boo. 22: RTC ent. ca les non...soberuio...humilloso; HT ent. ca nõ lles era...soberueo. 23: ms. afãagaua; AMS huus a. por; KMP amar (-a todos) * Et huus a. por; RTC amar a todos los u. falagaua; HT a. a todos et os h. 24: KMP hũas; AMS porlas auer pon ende...hũas; RTC una. 25: AMS e KMP auijnr. 24-25: HT ende mellor cousa ẽno m. nõ pode seer para se bem a. o o. estr. cõ aq. cõ que a de fazer que lles dar ou prestar do seu et el. 26: RTC segur. et amor con aquellos que auyan poder en aquella tierra et con los mas dellos fizo iuramen-

tenor en aquela terra que tódoslo amarõ muyto, et tãto se pagarõ del que o collerõ muy bẽ et o rreçeberõ por conpaneyro et por amigo.

Et tã grã siso et tã grã proeza mostrou que, ante que pasase aquel ãno, fuj muy priuado de Doneus, rrey de Berua, que era rrey moy rrico et muyto honrrado. Et tãto o amou que o fezo moordomo mayor de sua casa et de todo o seu rreyno. Et quantos ẽno rreyno auía, todos yam cõ el per mandado del rrey, mays Antenor o serueu tã bẽ et tã lealment que mays nõ podo.

461

Cõmo os troyaos que escaparõ do astragamẽto de Troya sse fforõ pera Antenor

A nomeada daquela çidade cresçeu per muytas terras et per muytos lugares, et fuy sabudo que ya moy bẽ [a] Antenor et a suas cõpanas, et que auía hũa uila moy boa et muy rrica et muy bẽ abastada. Et os que estauã en terra de Troya oyrõ esto contar et logo, sen mays tardar, carregarõ onze naues et meterõ en elas quanto poderõ auer, cõmo aqueles que nõ cuydauã y a tornar. Et metérõse ẽno mar, et tãto singrarõ ata que chegarõ hu era Antenor. Et el, quando os ueu, rreçebeuos muy bem, et ouuo cõ eles muy grã prazer, et quantos cõ el erã, et dérõlles entre sy lugar en que morasen. Et a pouco tenpo forõ apoderados ẽna terra, atãto que, se lles algũ fezese guerra ou mal ou os quisese deytar dela, ia lles nõ sería ligeyro de fazer.

462

Agora leyxa o conto de falar d'Antenor por contar cõmo auẽo aos gregos ẽno mar. Outrosy oyredes perígoos per que os gregos pasaron, et quantos chegarõ ao porto, et quaes forõ perdudos, et quaes forõ rreçebudos en seus rreynos, et quaes forõ deles desterrados, et quaes forõ rroubados ou presos ou mortos, et quaes forõ malandantes. Todo es-

---

to et abenençia. ¿Que (KMP engade isto; HT aveneça. Sabede). 27: RTC (e HT) acogieron. 28: HT ac. et o rreç. moy bem et o tomarõ por. 29: KMP fuj priuado. 30: KMP Berna; RTC Berna/Berua? ; HT Doneo...Verba; RTF Oenidus...Gerbene. 31: RTC todo su (id. HT moord. de). 32: AMS e KMP por; HT seruya. 33: RTC q. meior non poderia (HT podia).

Cap. 461. 1: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os. 2: KMP foron. 1-2: HT escap. se f. 3: AMS por...por...fuj; KMP por...por; RTC nombradia; HT a nobleza de a. ç. et de aquel lugar cr. p. toda aquela terra et p. todos los l. foy. 4: ms. bẽ Antenor; AMS bẽ antenor...conpañas que; KMP sabydo...bẽ Ant. et a(-s-) suas; RTC a Antenor...comp. ca auyan una çibdat (HT et a todoslos seus ca avia). 5: RTC mucho ab.; HT moy ab. 6: HT doze...met. y quanto. 7: RTC y tornar...sing. que; HT y mays tornar. 8: ms. oũuo; HT ch. a donde estaua A. 9: HT eram deronlles...lug. onde mor. 10: RTC tanto (id. HT algũ quisese fazer). 11: RTC ya non le s. muy lig.; HT lle...faz. ajnda que fose jaquanto poderoso.

Cap. 462. 1: AMS leixa; RTC gr. sobre el m.; HT conto falar...gr. outr. 2: ms. perigõos; AMS por; KMP por...pasaron (-sobre mar-)* Et; RTC m. agora o. oyr. los peligros...pas. sobre mar et quales lleg. (HT out. agora...p. que...a porto). 3-4: HT foron deserdados. 4: RTC f. bien andan-

to uos contarey segũdo que o Dites conta, ca ẽno mũdo nõ uiue ome que osmar podese as coytas que pasarõ.

Poys que os gregos entrarõ en suas naues, cõmo dito he, começarõ de singlar a mais andar. Et eles ỹam muy ledos et muy pagados et rricos et auondados dos thesouros del rrey Príamo et de todo outro muyto auer que acharõ ẽna çidade de Troya. Et carregarõ
fol. 176r delo suas naues, tãto que nõ podiã leuar mays. Et a- // uíã muy bõo tenpo, et o uento tã bõo et tã dereyto que mellor nõ poderíã.

Et tãto andarõ que chegarõ ao mar que dizẽ Egeno. Et alí se lles canbeou o tenpo, et cõmeçou hũa tenpestade tã forte que nõ fuy tal que nõ sofrese tã gram coyta et tam grand afám que lle fuy par de morte, ca despois que anoyteçeu tornou outrosí escuro speso a sobreguisa, et nõ fazía luar nẽ lume, pouco nẽ mais. Et semelláualles que as naues desçendiã a tomar a ágoa do mar. Et leuãtárõse os quatro uentos prinçipaes, et uoluerõ entre sy gerra et peleia. Et hũ vijña d'Ouriente, et o outro d'Ouçident, et o outro de Septẽtriõ, et o outro de contra Meridie. Et alí cresçerõ toruões et coriscos et rrelánpagos tã grandes et tã brauos et tã desmesurados que semellaua que todo o mũdo quiría peresçer. Et o mar cõmeçou d'engrosar et tor[nar]se brauo et forte et temoroso et perigooso muyto ademays. Et daua tã grandes rroncos que semellaua que todo o mũdo quiría meter so sy et soruelo. Et as ondas se uoluíã et engrosauã, et leuantáuãse contra arriba, et ỹam quebrar ẽnas naues.

Da outra parte vijnã rrayos ençendidos, et dauã ẽnas naues, et queimauã delas muytas. O uento outrosí daua en elas, et fazíaas alçar et premer, et puxáuaas longe, et fazía topar hũas cõ outras. Et tã mal as tragía que esto era hũa grã marauilla. Os mastos et os lostres et as entenas et as uelas, que erã muy preçadas et de muytas collores, todas forõ rronpudas, et quebrantado quanto y auía et tornado en peças. Et quebrauã as cordas et os calau(er)res et os bordos. Et se algũ gouernallo y ficaua, nõ se podía del ajudar. Et nõ auía y marineyro tã sesudo nẽ tã maestre que se soubese cõsellar, nẽ esforçar a si nẽ a outro. A chuuia era tã grand et tã espesa que caya sobre eles, que semellaua que cõ cántaros a deytauã. Et sabede que nõ auía y tã ardido nẽ tã hurgulloso que de grado nõ

---

tes o mal t. (id. HT m. ou quaes). 5: KMP ujue; HT e. contarey...D. leyxou en escripto ca. 6: HT pas. Cõmo os gregos forõ peligrados ẽno mar (RTC mar et se peresçieron y mill naues) (KMP copia de RTC). 7: HT despoys que...c. a s. 8: RTC mas poder et...pag. de ssi ca yuan ricos (HT yan av. et moy r. dos). 9: RTC (e HT) todo el otro auer. 10: AMS e KMP boo; RTC a. tant buen (id. HT poderõ m. leu.). 11: AMS boo; KMP boo et dereyto; HT podiã. 12: HT mar Engẽno; RTF Egeon. 13: RTC t. tant braua et tant...fue y tal; HT hũa tormẽta moy braua et tã. 14: HT f. a par. 15: AMS asobre gisa...faziã; KMP escuro (-et e-)spesso; RTC esc. et esp. (id. HT nẽ moyto et). 16: ms. ãagoa; RTC desç. tomar. 17: ms. õoutro...õoutro; AMS dourient...doucident; RTC et el uno; HT v. de partes de...o. de parte de Oç. 18: AMS corisco; RTC e HT de Mer. 19: HT rrel. tã fortes et tam b. ...que o; RTC br. et tan fieros et tan. 20: ms. tor se; AMS tornou se...temeroso; KMP tor(-nar-)-se; RTC (e HT) tornarse. 20-21: ms. perigõoso; HT tem. moyto. 22: HT et se leuãtauã arriba. 24: AMS vijñã; KMP vijñã (-do çeo-) rrayos; RTC u. del çielo rr. (id. HT et da). 25: HT et o...faziaas t. 26: KMP hũa mar.; HT m. et os. 27: RTC antenas; HT entrenas. 27-28: RTC (e HT) c. todo fue rompido. 28: RTC queb. et tornado (id. HT quebrãtauã). 29: AMS e KMP calaureres; RTC calaures et las popas et los; HT cordas et os b. et se y a. g. fic. 30: RTC ouo y...que sop. (HT nẽ tan sabedor q. s. dar cõsello nẽ esforço). 31: RTC a otri; HT o. et a. 32: RTC la alançauan sab.; HT cantaras lle

quisese auer perdudo hũ nẽbro ou dous por tal que esteuese en saluo ẽna rribeyra de Cartagem.

Esta tormenta et esta coyta tã grande lles durou tres días enteyrament. Et ante que amãsase aquel tenpo, forõ todos speriçudos et departidos, en tal guisa que hũus nõ sabía a qual parte os outros yam. Et cõ grã medo que auía de morte, tomarõ os grandes aueres que leuauã et lançárõnos ẽno mar, por que as naues andasem mais ligeyras. Et sabede que pouco lles ficou ende. Et cada hũ choraua moyto ademais et daua uozes. Et nõ auía y tal que a outro podese dar cõsello, nẽ o tomar pera sy. ¿Que uos digo? Sabed[e] que nũca gente ẽno mũdo fuj en tã grã coyta, nẽ en tã grã perígoo. Et ẽno día segũdo depoys de
Fol. 176v noa se perderõ mil naues daquela frota. Et todas perigoarõ, que // nũca ende nihũa escapou, nẽ õme que en elas fose.

463

Do grã perígoo en que fuy Perius et suas conpañas

Deste perígoo escapou Perio per grand auentura, ca lle quebrou a barqua. Et el jouuo ẽno mar hũa noyte muyto escura. Et começou de nadar, et chegou aa rribeyra cõ grã coyta de morte. Mais, ante que aló chegase, tãta beueu da ágoa do mar que o uentre ouuo ende muyto jnchado, et perdeu muytas das suas cõpañas. Et desque fuy ẽna rribeyra, jouuo so hũ penedo ata moy grã peça do día, que se nõ podo leuantar. Et perdeu aquela uez tri(i)jnta et sete naues, et tolleullas o corisco, que nõ ouuo y tal que nõ fose queimada ou anegada. Et nũca ende õme escapou de morte se nõ seyse en táuoa ou a nado. Et diz o conto que moy poucos escaparõ.

Mais despoys que o día fuj claro et se poderõ leuantar, começárõse d'andar buscando perla rribeyra, maldizendo muyto a auentura que ouueram, et falarõ a seu señor Pirio, jazendo muy malandãt ẽna area, tã groso et tã jnchado que aduro lles podía falar. Et aquela ora entenderõ que por seu mal forã quebrantados os tenplos de Apollo et de Minuerua, onde sacarõ a Casandra et hu matarõ el rrey Príamo, seu padre. Et por ende to-

lla lançauã sabede...y tã sabedor nẽ. 33: HT rrib. do mar de. 34: RTF Cartage. 35: HT esta c. et t. lles. 36: AMS sperçudos...gisa que huus; KMP huus; RTC esparzidos; HT am. o tẽpo...espargidos. 36-37: RTC q. los u. non podian saber contra qual (HT s. dos out. c. q. p. yã). 37: RTC (e HT) con el grand...de la m. 38: HT av. que aviã et leu. et l. ao mar. 39: RTC uno d. boz. et llor. m. a. et non (HT aadem.). 40: ms. sabed; HT q. pod. dar c. a o. nẽno...sy sab. por çerto que. 41: ms. perigõo; RTC g. fue en el m. en (id. HT nẽ pel. nẽ tal tormẽta et). 42: KMP mill; HT de ora de nõa perderõse...todos...n. tã solamente hũa esc. 43: RTC (e HT) ella.

Cap. 463. 1: ms. perigõo; RTC e HT Pirrus. 2: ms. perigõo; KMP por; AMS Perius por; RTC uentura; HT Pirrus...a nave per medio et. 3: ms. jouuo; RTC mar con una...llegosse (HT mar per hũa). 4: HT de agoa. 5: ms. oũuo; RTC (e HT) p. y muchas...despues que. 6: ms. jouuo; RTC sobre un p. fasta grand (HT j. y sobre...f. hũa grã). 7: ms. oũuo; AMS e KMP trijnta; RTC (e HT) p. y de aquella...naues que gelas tollio cor. 8: RTC sinon si salio en (id. HT esc. o. que todos nõ fosen mortos). 8-9: RTC o nadando. 9: RTC (e HT) pocos dellos escaparon. 11: ms. ãauentura ...falarõ (parece que se escribiu primeiro fallarõ e que se riscou despois un *l*?); AMS por la...Pirius; KMP por la...fal(-l-)arõ; RTC et fallaron...Pirro; HT et m. moyto a ventura...acharom...Pyrrus. 12: RTC pudo (id. HT P. moy...area moy jnch. et tã teso que). 13: RTC entendio (id. HT et en aq.). 14: RTC el buen rrey (id. HT et mat.). 15: ms. som muy (así AMS); RTC d. esta ueng.

marõ os dioses uingãça, que, de moy rricos que ante erã, agora som [tornados] muy pobres et a pã pedir.

Et nõ sabía contra qual parte fosem, ca nõ sabía en que terra erã, nẽ contra qual parte fosen buscar vianda solament pera hũ día. Et ia nada nõ curauã das perdas que rreçeberõ, poys que escaparõ de morte, pero fazía tã grã doo que mayor nõ podería. Et bẽ dizía que, se eles destroyrã troyaos, que muy pouco gãanarã y, que nõ fuy y tal que a seu cadal chegase se meos nõ fose.

464

Agora leyxa o conto a falar de Pirius por contar da mezcla que fezerõ [a]os gregos cõ el rrey Napus, padre de Palomades, et que lles por el aueo

En esta parte diz o conto que Napus fuj hũ rrey muy rrico et muy sesudo et muy sabedor de lees. Et era tã uello que auía mays ca çento ãnos. Et fuj padre de Palomades, que por sua bondade et per seu prez gãanou o prinçipado de Agamenõ, cõmo uos ia contey. Et este rrey Napus auía grã coyta porla morte de seu fillo Palomades. Et así fuy enganado, et nõ sey per mazela, se por al, que lle fora dito que o matarã per trayçóm que lle os gregos fezerõ, cõmo uos agora contarey.

Disérõlle que Vlixas quiría mal a Palomades, porque era tã bõo et tã entendudo que ẽna hoste nõ fazía nada senõ per seu cõsello et per seu outorgamento. Et por esta rrazõ Vlixas lle auía grand enueia, et buscáualle quanto mal podía, et hordinoulle hũa treyçõ que [o] troux[ese] a morte. Et a trayçõ que lle ordinou fuj tal: el scriuío duas cartas partidas per A.B.C. Et ena hũa delas dizía que Palomades traer[í]a aos da hoste a hũ prazo çerto que a carta dizía. Et os troyaos que lle auía por ende a dar moy grand

---

ca de...son tornados muy (HT que eram ag. som moy). 16: HT pobles a. 17-18: RTC fuessen njn onde pudiessen baratar u. p. vn dia solo et otrossy auyan grand coyta porque non...eran. Mas ya nada (HT soo outrosi...ja nõ c. nada). 19: ms. dõo; RTC reçibieran...escaparan (HT rreçebidas aviã... podian). 20: AMS troyãos...gaanarã; KMP troya(-n-)os...gaanarã; RTC e. desterraran o destruyeran... y ca non; HT dest. et desterrarã a troyanos...gañ. ende ca nõ f. tal. 21: RTC lleg. et sy m. non fue mas.

Cap. 464. 1: ms. fezerõ os (AMS e KMP non corrixen); RTC c. de f. de Pirrus...f. a los gr.; HT cõto f. de Pirrus. 2: AMS et (o) que...auẽo; KMP aue(-n-)o; RTC Naupus/Nanpus?...et de lo que. 1-2: HT da...aueo falta. 3: AMS A esta; RTC (e HT) Nãpus...rr. et muy onrrado et m. ses.; RTF Nauplus. 4: ms. lẽes; RTC era ya tan...a. ya mas de ç. (HT et el era...a. mays); RTF Palamedes. 5: AMS por...gaanou; KMP por su p. gaanou. 6: RTC conte e. r. Nampos...c. et grand pesar por...et el fue (HT pes. de seu f. P. porque era tã bõo et); RTF Nauplus. 7: AMS sey (se) por manzela...por; KMP por...por; RTC eng. mas non se si por mezcla njn si por al ca le fue d. que el fuera muerto por (HT se por meeziña se por outra cousa ca). 8: RTC (e HT) fizieran assi c. 9: AMS e KMP boo; RTC q. muy grand mal; HT et tan sesudo que. 10: AMS e KMP por...por; HT q. nõ f. e. oste nẽgũa cousa s. 11: RTC busc. mal en todas las cosas que p. et urdiole (HT avialle...ordenoulle). 12: ms. que trouxo; AMS que (o) trouxo...fuy tal et scriuio; KMP que trouxe; RTC que lo troxiesse a la muerte... urdio; HT tr. porque o trouxerõ a...ordenou. 13: ms. traera; AMS e KMP por...ẽna (non corrixen); RTC dellas yazia que...traeria (HT trageria). 14: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC q. en la; HT

auer, et lle outorgarã estas cartas, et forã cõ elas muy ledos, et poserõ y seus seelos. Et 15
Vlixas se guardou tã bem quando as scripueu que nõ poderõ seer coñosçudas por falsas.
Fol. 177r Ẽna // outra carta outrosí dizía que Palomades fazía a saber aos troyaos que auía
o auer en si, bẽ contado todo et bẽ pesado, et que o metera so seu leyto, que llo nõ
podesem achar, et que parasen bẽ mentes ẽno prazo que lles el posera et nõ atendesen
mais, ca el lles conpriría quanto lles prometera. ¿Et que uos direy? Quantas pleitesías 20
et auijnças et juramentos entre eles era posto et feyto, todo iazía ẽnas cartas.

Et quando Vlixas ueu a rrazõ que ẽnas cartas era post[a], fuj muy encubertament
ao cãpo hu auíã as batallas. Et achou y iazendo hũ õme morto dos da uila, et poso as
cartas sobr'el. Et sóubose tã bem asconder que o nõ entendeu nihũ, nẽ o ueu. Et des-
pois que todo esto fezo, dom Ulixas andou tãto rreuoluendo et enganãdo cõ hũ seruent 25
de Palomades, que era muyto seu priuado. Et rrogoulle tã aficadament que o fezo sote-
rrar so o leyto de Palomades tã grande contía d'auer cõmo ena carta iazía scripto. Et nõ
ouuo y mays nẽ meos hũ dineyro. Et desí fezo logo buscar o morto que iazía ẽno cãpo,
et acharõ as cartas sobr'el.

Et desque as cartas acharõ, tirárõnas muyto ag(u)ina a praza et leérõnas en cõçe- 30
llo. Esta[s] nouas forõ logo sabudas en toda a hoste. Et ajuntárõse tódoslos rreis et tó-
doslos prínçipes a hũ lugar, et falarõ muyto sobr'elas. Et quando o soube, Vlixas fezo
grãdes jnfintas que nõ sabía nada de quanto alí iazía, et fezo grã senbrant que nũca
ende soubera parte, et diso que nõ podía osmar cõmo tal õme fezese tal feyto. ¿Que
uos digo? Sabed[e] que todos falauã sobre este feyto, et marauilláuãse ende muyto, 35
et dizíã muytas rrazões.

Mais Palomades se espantaua desta traiçóm, et fazíase ende marauillado. Et auía
tam grã uergonça que lle era par de morte. Et punaua todauía de se saluar ende. Tó-
dos[los] rreys et os altos prínçipes a esto foron entõ ajuntados a hũ lugar, pera tomar
cõsello cõmo faríã de Palomades. Et o traedor de Ulixas tomou logo as cartas et leeuas 40

---

oste hũ p. ç. en que ẽna...a. dar por e. moy. 15: ms. seelos; AMS seeles; RTC et otorgaran...pusieran; HT et outorgarõ...forõ. 16: KMP cõnosçudas; RTC que nunca pod. (id. HT VI. as scr. tã bẽ que se g. en tal maneyra que). 17: AMS ena...troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC otr. yazia que; HT outra parte out. diziã. 18: HT cont. et...su o seu l. por tal que o nõ. 19: RTC p. mientes bien; HT entendesen. 20: RTC e HT prom. que. 21: AMS e KMP auijnças; RTC ellos fueran fechos todos yazian (HT et jur. et av. ontre...feytas todas). 22: ms. posto; AMS e KMP posta; RTC uio el plazo que... puesto (id. HT foyse). 23: KMP canpo; HT c. donde faziã as...y hũ. 24: KMP que nõ; RTC (e HT) uio desp. 25: HT eng. per hũ. 26: RTC que le fizo; HT moy priu. et rr. moyto af. en tal maneyra que lle f. 27: HT aver quanto e. c. dezia et estaua escr. 28: ms. oũuo; RTC din. desi; HT ouvo ende mays hũ d. nẽ m. disy f. busc. 30: AMS agina; RTC despues que las fall. sacaronlas muy toste a p.; HT et cõmo as a. logo foron moy toste sacadas aa p. et l. logo en consello. 31: ms. esta nouas; KMP todos los rricos et; RTC estas...s. por toda (HT et estas). 31-32: RTC (e HT) et los pr. 32: HT pr. em hũ...sobre esta rrazon et. 33: HT que el nõ s. desto nẽgũa cousa de q. a. em aquelas cartas jazia. 34: HT nũca s. desto p. nẽ mãdado et...p. creer q. tan noble o. cõmo Palamades era fez. 35: ms. sabed. 34-35: HT tal feyto et maravillauase; KMP dá como engadido que uos...feyto. 36: HT dizia m. r. desto que tal cousa nõ era bõa nem entendia per nẽgũa maneyra que esta cousa fezese tã noble õme. 37: RTC esp. mucho d. (id. HT ende moy m.). 38: AMS tã...morto; RTC a. ende tan... puñ. quanto podia de; HT a. delo gran v. atã grande que...a par...p. et fazia quanto ẽno mũdo podia por se. 39: ms. todos rreys (así AMS); AMS forõ; KMP todos (-os-) rreys...forõ; RTC todos los rreyes...pr. de la hueste f. e. assonados a...por t. (HT pr. altos da...ajuntados et as. em hũ). 40: ms.

en praça, tã alto que todoslo oyam. Et os gregos entenderõ logo bẽ as pleitesías, et touéronno por ende por traedor. Et, sen falla, el se defendía bem per suas mãos, mais nõ podía auer rrazõ por si.

Et en hũa das cartas era scripto a contía do auer camana era et o lugar hu iazía. Et Vlixas et os grandes senores da hoste mais honrrados forõ logo aa pousada de Palomades, et guiouos Vlixas hu o auer iazía, et acháronno y todos, et ben o uirõ quántoslo quiserõ ueer. Et despois fezérõno todo contar, dineyro por dineyro, et pesárõno sete uezes, estando todos en derredor et ueéndoo. Et acharõ que a carta que nõ mentía en njhũa cousa. Et ouue ende Vlixas grã plazer.

Palomades ficou todo desmayado et, quando aquisto ueu, ouue ende tã grã pesar que nõ soube que disese, nẽ achou rrazõ que por si posese. Et, sen falla, el fora logo mãtenẽt julgado pera morte, se seus cõpaneyros y nõ foram. Mais suas masnadas ouuerõ tã gram pesar que mayor nõ podería et, quando uirõ que os gregos o quiriã queimar, fezerõ grã uolta. Et fórõse todos armar, et defendérõno en tal maneyra que nõ fuj //
Fol. 177v y tã ardido que semellant fezese de o yr prender, et se o prouar quiser[ã], ag(u)ina se poderã ende mal achar.

Et a muytos pesou de que el así fora acusado, et outros quiserã de grado que fose por ende destruído pera senpre. Mais pero nõ ouuo y tã ardido que o prouar ousase. Outrosí cõmeçoos el a trager muy mal et a desdenalos. Et dísolles que por mal dalgũ fora pensada esta trayçóm et que algũ o conpraría muy carament, se el podese saber quen fora o que a uoluera.

Entõ se leuantou a uolta grande éntrelos da hoste, que se armarõ mais de sete mill caualeyros de muy bõos pera yr a el. Mais pero nõ fuj y tã ardido que o primeyrament ousase cõmeter. Palomades dizía que metería y as mãos a hũ deles, o mellor, que nũca fora culpado en tal cousa, nẽ a disera, nẽ a coydara, nẽ o auer que acharã so o seu leyto que nũca llo nĩguẽ dera, nẽ llo prometera, nẽ soubera del parte, nẽ fora y metudo per seu

---

lẽeuas; RTC (e HT) c. que far. 41: HT altamẽte q. todos quantos ende estauã todos oyrõ quanto en elas se contyña et...ent. bem. 41-42: AMS touerõ no; HT p. logo et derõ por t. a Palomades et. 42: AMS e KMP por suas; RTC (e HT) deffendiera. 43-44: RTC (e HT) si ca en. 44: RTC quamaño; HT escr. o a. quanto era...onde. 45: RTC los otros gr. (id. HT oste forõ). 46: AMS giou os...acharõ no; KMP hu a auer; RTC Ul. a ally do...todo assy que bien (HT Vl. aly onde). 46-47: HT v. todos quantos veerlo q.; RTC lo ueer q. 47: ms. uẽer; RTC t. luego c. d. a din.; HT fez. contar. 48: KMP carta nõ; RTC carta non m. ende ning. (id. HT vezes en derr. et ach.). 49: AMS nihũa; HT o. V. ende. 50: ms. oũue; RTC desm. q. a. uio et ouo (id. HT esto). 51: RTC pus. por si; HT nõ podia falar nẽ sabia que. 51-52: HT logo de presente julg. 52: RTC sus compañas (id. HT j. aa m.). 53: KMP queimar (-ou fazer del peças-); RTC pesar desto que...quemar o fazer del pieças fiz. (HT pes. que nõ souberõ que disesen nẽ acharõ rrazõ que por el posesen et q.). 54: HT arm. et estouerõ todos açerca del et def. 55: ms. quisera (así AMS e KMP); AMS agina; RTC quisieran toste se (id. HT foy ende tã...senbrãte f. de o p.). 56: AMS poderia; RTC fall. mal. 57: RTC fue ac. otros muchos otrossi q.; HT de el a. seer ac. outrosy moytos q. moy de. 58: ms. oũuo; RTC por esto dest.; HT p. esto queymado et destroydo...enpero que esto cobijçauã nõ o. y tal nẽ tan. 59: ms. cõmeçõos; RTC el mismo a...et desd. (HT meesmo de t.). 60: RTC p. tal tr. et q. aun lo (HT tr. ca ajnda o c. bem car...s. qual f.). 61: RTC f. el quien la; HT f. aquel que a v. et ordenara. 62: RTC est. creçio la b. tant gr. (HT atã). 63: AMS boos; KMP boos...prim(-ey-)rament; RTC empero; HT cau. bõos. 64: RTC com. et Pal. (id. HT met. as...d. dos mellores cõ tal rrazõ que el nũca). 65: RTC fallaron; HT nẽ tal dis. nẽ tal pensara nẽ tal coydara...acharõ so o l. 66: AMS e KMP por; RTC ninguno...dello

cõsello, alí onde o tirarã. Et outorgou que o enforcasẽ se o uençese aquel que se cõbatese cõ el sobre este pleito. Mais nihũ nõ quiso entrar en canpo cõ el, nẽ o quiso lidar.

Quando Vlixas, o sabedor et enganoso, ueu que ia y al feyto nõ sería, pesoulle muyto mortalment, et pensou logo outra grã marauilla. Et rrogou a tódoslos da hoste por Palomades, et cõselloulles que se quita[sẽ] deste pleito et que nõ fezesem y mais. Et dísolles que Palomades que jurase que nõ fora y culpado, et que per esto se saluase, et desí que lles afiuzase que mãteuese bem a hoste et os defendese bẽ, et que nõ caese por elo mal, nẽ ouuesen del rreguardo d'aquí adeant. Esto moueo el muyto arteyrament, poys que ueu que lle nõ podía vijnr mal porla falsidade que moueu da primeyra vegada. Et aos gregos próuuolles ende muyto, et fezérõno así cõmo Vlixas rrogara.

Outra marauilla forte outrosí moueu Vlixas, qual uos agora contarey: (et) cada que el vijna hu Palomades estaua, buscáualle moyto bem, et dáualle a entender que quiría grã sua prol. Et dizía moyto bẽ del ant'el meesmo, por tal que ouuese cõ el paz et amor et se segurase del. Et esto fezo tã sesudament que semellaua que toda sua prol quirría. Et sóubose tã bẽ encobrir que se teuo Palomades por muyto ajudado quando se d'alí partirõ, et gradeçeullo muyto, et teuo que se metera a grãd afám, et seruío, et amoo, et fijou en el muyto d'aly endeant.

Outrosí Vlixas nõ se quiso del partir porlo fazer mays fiar de si. Et leyxou pasar todo aquisto, et fézolle grã senbrant que era muyto seu amigo. Desí dísolle que el et Diomedes que achará hũ día, en hũ monte hu andauã, muy grande auer en hũ alguarue. Et este auer era tã grãde que auía en el dez mil marquos d'ouro ou mais, et que o sabía eles anbos et nõ outro.

–Et todos tres –diso el– quero que seiamos parçeyros deste algo, ca o auer he muy grande, sen guisa.

E[n]tó[n] coydou Palomades que Vlixas lle dizía grã uerdade, et doulle grandes merçees. Et poserõ que, en outro día de manãa, fosen aló todos tres. Tanto que os tres

---

p. njn f. met. (id. HT m. aly per). 67: KMP enforcase; RTC lo sacaran; HT c. onde o acharõ et o sacarõ...aquel cõ que. 68: KMP en el canpo; RTC campo con el sobre este pleito njn gelo q.; HT cõ el e. en c. sobre esto nẽ lydar cõ el. 69: HT et o enganoso...ja sobre este feyto nõ fariã mays pes. 70: HT m. fortemẽt et. 71: ms. quitarõ (así KMP); AMS quitarã; RTC quitassen (id. HT et nõ). 72: AMS e KMP por; RTC P. iur. (id. HT fora de aquesto c. et sobre esto). 73: HT que os af. q. m. en bem sua o. et os d. en maneyra que. 73-74: RTC cayessen por el mal (HT em mal). 74: ms. ouuesen; HT rr. nẽ rreçeo de...et esto. 75:. AMS e KMP vijnr; RTC mal njn estoruo por (HT depoys...que nõ...estorua...moucra). 76: ms. proũuolles; KMP Ulixas; RTC (e HT) pl. mucho...Ul. les rog. 77: KMP Ulixas; HT mar. outr. 77-78: RTC cont. cada o el ueya que Pal.; HT cont. sabede que el onde via que Pal. 78: AMS vijña; KMP vijna; HT bem et diziao del et. 78-79: HT que amaua moyto sua. 79: ms. mẽesmo...oũuese; HT prol et quando estaua ant'el senpre ho onrraua moyto de palaura por tal que de aver cõ el. 80: RTC s. en el...f. el tan s. q. bien sem. (HT s. con el). 81: AMS quiria; RTC queria...P. del por; HT queria et s. Vlixas tã b. e. da falsidade que fezera q. P. se t. del por moy ben aj. et q. 82: RTC met. por el a (HT parteu gradesçeolle...meteria...seruyao). 83: ms. amõo et fijou; RTC am. despues mucho et...adelante (HT amauao...de a. endeante moyto). 84: KMP Ulixas; HT por lle f. mays et peor dãno et l. p. asi t. 85: RTC semeiante; HT esto et fazialle s. et bõo gesto et mostraualle que...am. et diserõlle que el. 86: RTC fall. en un dia; HT D. ach. en hũ m. hu dia hũ algube moy gr. aver et. 88: HT e. et nõ o. nẽgũ. 89: RTC aparçeros; HT et d. el todos t. quero. 90: AMS gisa; HT sem mesura. 91: ms. esto (así AMS e KMP); KMP Ulixas; RTC estonçe...d. muy grand (id. HT d. moy gr.). 92: ms. merçees; AMS e KMP manaa; RTC que o. d. de grand m.; HT de

Fol. 178r caualeyros uirõ a manãa, subirõ en // seus caualos, pero eynda nõ era bẽ día claro, mais a lũa rray[a]ua moy bẽ et nihũ nõ podía osmar hu todos tres quiríã yr. Et andarõ tãto ata que chegarõ ao monte hu acharã o auer ẽno alguarue. Desí diso así dom Vlixas:

—Dom Palomades, entrade uós ẽno algarue en fondo, et poede o auer en este çesto, et nós anbos tirarlo emos a çima.

Et fezerõ así. Et atarõ a Palomades en hũa corda, et enviárõno a fondo. Et despois que o uirõ ajuso, lançárõlle grandes pedras, en tal guisa que lle poserõ os ollos fora et os meolos da cabeça. Et así morreu Palomades apedreado per grã treyçõ. Et achárõno logo ese día, et fezerõ por el tã grã chanto que nõ fuy ome que mayor uise en nihũ lugar.

465

Aquí nom auya capítolo, segundo oyredes

Esta estoria, cõmoquer que nõ seia uerdadeyra, pero he figurada, segũdo a mezcla que (que) fezerõ aos gregos cõ rrey Napus, padre de Palomades, et de cõmo Palomades dizẽ que fora morto et que o matara eno alguarue Vlixas et Diomedes.

466

Cõmo [e]l rrey Napus ffezo quebrar a ffrota
dos gregos ẽnos penedos

Tal mezcla, cõmo uos ey contado, fuy dita a el rrey Napus. Et quando el oyo dizer que se a hoste tornaua, sobeiament cobijçaua de les buscar mal et pesar, en qualquer maneyra que el podese. Et agora oyredes o mal estrayo et esquiuo que lles fezo. Et sua entençõ fuj que nũca nihũ deles escapase, nẽ tornase a sua terra, pois que Palomades, seu fillo, cõ eles nõ uijna; ca, pois que el sofría doo et pesar, nõ quiría que eles sen pesar fosem.

---

grã mañãa...et tãto. 93: AMS e KMP manaa; RTC bien el dia; HT e. o dia ben cl. 94: ms. rrayua (AMS non corrixe); RTC rayaua; HT arrayaua...p. saber nẽ o. para onde t. t. yam et. 95: KMP acharõ...Ulixas; HT m. onde...algube (RTC parece fallaron). 96: AMS põede; RTC uos en fondon del a. et p. uos el (HT fondo do algube et pode o). 98: KMP enbiarõ-n*o; RTC a ffondon; HT asy at. 99: AMS gisa; RTC ayuso firieronle de gr. (HT pedradas por tal). 99-100: RTC (e HT) le echaron los o. et los m. f. de la. 100: AMS apedrado por; KMP por. 101: AMS fuj; HT l. en este dia menos et...grã doo que...que o mayor.

Cap. 465. 3: AMS m. que fez. 4: KMP matara(-n-). 1-4: falta en RTC e HT.

Cap. 466. 1: ms. al rrey (AMS e KMP non corrixen); RTC el r. Naupos; HT c. rrey Naupus f. quebrãtar. 2: HT e. pen. falta. 3: RTC Naupus; HT atal meeziña...dito...Naupus; RTF Nauplus. 4: KMP de*l(-l-)es; HT sob. lles c. de b. 4-5: RTC qual man. quier. 5: RTC (e HT) que pod. 6: RTC nunca omne dellos. 5-6: HT mal que lles ordenou que nũca õme deles...a sua casa poys. 7: ms. dõo;

Quando el rrey Napus ueu que os gregus uijnã cabo da sua marisma do seu rreyno, fezo fazer fogos de noyte ẽnos penedos da rribeyra, alí hu era o lugar mais perigooso et mais dultoso et mais brauo, en guisa que, quando a frota uẽese, que a podesẽ ueer do mar, et uẽese aly por tomar porto et goreçer da tormenta.

Et quando os gregos uirõ aqueles fogos en tãtos lugares, bẽ coydarõ que a gente da terra auía deles doo et piadade. Et os fogos fazíãnos por coydarẽ eles que era aly pobrado et lugar du tomarí[ã] porto. Et eles uĩjnã muy coytados da tormẽta en que andarã bẽ auía tres días. Et aqueles que escaparã nõ atendía senõ a morte. Et leyxárõse yr a aquel lugar dereitament hu uijam rreluzir o fogo, coydando que era [p]o[rt]o. Et a noyte era tã braua et tã escura que esto era hũa grã marauilla, ca a chúuea et o uento tã brauo era et tã sobeio que mayor nõ poderia, que nihũa claridade nõ paresçía entonçe.

Et aquel lugar contra hu ya a frota dizíãlle Boea. Et os penedos erã grandes et espesos perla mar, et as carreyras estreytas et auesas. Et a flota fuy alí topar tã de rrégeo quanto o uento, que era muy rrégeo, os podía leuar. Et alí forõ anegadas muytas naues et quebrantadas. Et de quantas aly toparõ nõ escapou ende hũa soa. Et, sen falla, eles arribarõ em mao porto, ca o lugar era muy perigooso et a noyte muyto escura et o mar muy brauo. Et todos se perdía a grã doo, et dauã as uozes et os gritos tã grandes
Fol. 178v que // éntrelas naues yam soando. ¿Que uos digo? Que, ante que fose manãa, forõ y mortos mays de dez mill.

Et el rrey Napus, que estaua en çima da serra cõ vijnt mil caualeyros de seus uasalos, auía grã prazer porque se uingarã bẽ dos gregos. Et fezo lançar de çima das serras mais de çẽ penedos sobr'eles, et erã tã grandes que mil caualeyros nõ podía ende hũ rreuoluer. Et (per) quantas naues acalçaua[n], nõ lles podía[n] escapar que nõ fosẽ quebrantadas et perdudas. Et sabede que quantas alí uẽerõ que nũca ende nihũa podo escapar. Mais as que yam postremeyras, quando oyrõ as uozes et os gritos, deteuérõse, que nõ forõ aly quebrar; ca se as nõ uirã ou a luz tã çedo nõ chegara, nũca ende ome escapara uiuo. Mays partírõse logo d'aly et arredáromse da serra.

KMP uijna; AMS elles nõ uijña; RTC pues el; HT viera et poys el. 9: AMS e KMP uijñã; RTC Naupus; HT el Naupus...cabo sua m. de seu. 10: HT a. donde. 11: ms. uẽer; AMS gisa...uẽese...podese; KMP ueese...podese; RTC que los pudiessen bien ueer (id. HT pel. et m. br.). 12: AMS e KMP ueese; RTC (e HT) ueniessen. 13: KMP coydaro; HT en tã altos lug. 14: ms. dõo; RTC de aquella tierra... et les fazian aquellos f. porque uiessen que (HT aviã...f. en tantos lugares por que). 15: ms. tomaria (así AMS); AMS uijñã; KMP uijñã...tormenta; RTC tomarian; HT l. de tomar porto. 16: RTC a. ya tres; HT andauã...escaparõ. 17: ms. uíjam...era fogo (AMS e KMP non corrixen); RTC era puerto et; HT yr der. a a. porto hu v. r. o f. mays nõ era aquel o porto que elles aviã mester et aquella noyte. 19: RTC que mas non p. ca ning. (id. HT vẽto era tã sobejo...podia). 21: HT Balica; RTF Eboean. 22: AMS e KMP por la...fuj; HT esp. ẽno mar. 23: RTC pudo (id. HT moy forte os). 24: RTC quebradas...q. y top. non esc. una; HT quantos y t. nũca esc. nẽgũ et. 25: ms. perigõoso. 26: ms. dõo; HT perdia et. 27: AMS e KMP manaa; HT que sonauã ontre nuves. ¿Que. 28: RTC (e HT) y dellos m. 29: ms. vĩjnt; KMP mill; RTC e HT Naupus. 30: RTC auya...uengaua (HT vẽgaua dos). 31: HT çen mill penedos...q. dez mjll...pod. hũ. 32: ms. acalçaua...podia (AMS e KMP non corrixen); AMS reuoluer; KMP pero quantas; RTC uno mouer et q. n. alcançauan...podian (id. HT f. logo partidas et queb.). 33: AMS e KMP ueerõ; RTC quebradas...a. llegaron nunca e. una p.; HT que de quantos a. chegarõ nũca hũ p. 34: RTC que uenian p.; HT vjnã. 34-35: HT as nouas gardarõse et nõ. 35: RTC non vuiaran o...ende un o.; HT se ellas nõ virã. 36: HT arr. da rribeyra et da s.

Et en aquel lugar forõ perdudas muytas naues et grandes cõpañas, et por seu mal uirõ aquel fogo, ca muyto o cõprarõ carament. Et eu bẽ creo que se nõ pode esta frota tãto guardar que nõ rreçeba dãno per u for, de mal en peor, des aquí adeante.

467

Cõmo Eneas mezclou a Dyomedes cõ Ogeal, ssua moller

El rrey Napus auía outro fillo engeñoso et arteyro et rreuoluedor et sabedor de fazer mezclas et de buscar mal. Et naçera despois de Palomades, et dizíalle Oeneus. Et agora oyredes hũa grã rreuolta estraya et hũa soteleza grande que ordío, ante que os gregos chegasem a Greçia. El se fuj a Egeal, moller de Diomedes, et dísolle así:

–Señora, hũas certas nouas uos quero contar et dizer, porque amo uosa prol. Sabede que Diomedes v[e]n de Troya muyto alegre, et trage ende moller noua et sobeiament muy fremosa et entenduda et d'alto linagẽ, et he filla dũ rrey muy preçado. Et Diomedes lle jurou ante dous rreys que ia, en quanto el uiua, nũca outra ame nẽ aia por moller, mays que ela seia senpre sennora de sua casa et de sua fazenda, nẽ ia mais nũca por outra cure marauillosament et en grand amor. Et nõ faz cousa senõ o que entende que a ela prazerá. Demais, seede çerta que lle diserõ de uós nouas graues, cõ que lle pesara. Et nõ fezestes uós cousa que a el nõ fose dito por que fuj feyto. Et disérõme que uos quiría grã mal et auía de uós grã despeyto. Et eu por ende uos cõsello que paredes mentes en uosa fazenda, cõmo uos guardedes de seu mal, en guisa que uos nõ mate nẽ deyte fora da casa. Et por ende uos guardade bẽ desque esteuerdes en seu poder.

468

Cõmo Oneus mezclou a Agamenõ cõ Aclimestra, ssua moller

Poys que Oaneus ouuo esto ordido, fuyse a Crimestra, moller de Agamenõ. Et

37: HT forõ m. n. perd. et. 38: KMP conprarõ; RTC compraran? (lese mal); HT fogo et eu. 39: AMS por; KMP por...mal enpeoron des; RTC desde; HT de a. endeante.

Cap. 467. 1: AMS e KMP Egeal; RTC Oeaus...Egeal; HT m. D. cõ s. m. Egeal. 2: KMP engenoso; RTC Naupus; HT Naupus ouvo; RTF Nauplus. 3: RTC Oeaus; HT Eneas; RTF Palamedes...Oeaus. 4: HT rreu. et sot. que ordenou ante. 5: KMP chegasen; HT Gr. foyse el a Geal; RTF Egial. 6: KMP çertas; RTC quiero dezir (id. HT vosa onrra). 7: ms. vijna; AMS vijña; KMP vijna; RTC uiene; HT ven...tr. cõsigo moller. 7-8: HT et moy. 8: HT alto lugar et. 9: HT perante...que en...v. que nũca. 9-10: HT outra tome por m. nẽna ame jamays et que aqueia seja senõ. 10: KMP senora; RTC faz. et que iamas. 10-11: HT casa et que n. de outra. 11: KMP cure (-senõ por ela-) mar.; RTC cure sinon por ella et mar. le ha grand; HT cure et nõ. 11-12: HT o que a ela plaz et dem. 12: HT q. oyo dizer cousas de vos cõ que lle pesou; RTC peso. 13: RTC dicho peor que; HT fez. cousa que lle nõ f. dita et dis. 14: HT et rrogouos que par. 15: AMS gisa; RTC njn uos eche; HT faz. en maneyra que...nẽ vos lançe fora. 16: RTC de la tierra et (id. HT et desto gardadeuos b. depoys que est.).

Cap. 468. 1: ms. Oneus (seguro); AMS Eneus; KMP Eneus mezclo...a Climestra; RTC Oeaus... Climestra; HT Eneas m. Ag. cõ Acrimestra. 3: ms. oũuo; RTC Oeaus e. ouo urd. f. a Climestra;

uolueu aló outra tal mezcra. Et dísolle aquela meesma rrazõ, que Agamenõ lle quiría muy grã mal et que a ameaçaua, que nõ auía cousa por que lle goresçer podese, ca el muy ben sabía, et todos llo auí[ã] enuiado dizer per cartas, a uida que ela fezera mentre que el jouuera sobre Troya. Et por ende nõ auía ẽno mũdo cousa a que peor quisese, nẽ que mays cobiiçase de trager a morte.

469

Cõmo Ogeal, moller de Diomedes, ordío que o nõ rreçebe[s]ẽ ẽno rreyno

[E]geal, moller de Diomedes, quando oyo as paráuoas que lle contou Oeneus, // Fol. 179r ouuo ende tã grã coyta que mayor nõ podería. Estonçe andou peytando et rreuoluendo tãto que os d'Arges lle fezerõ juramento et promesa que nõ acollesem a Diomedes ẽno rreyno en toda sua uida, nẽ seia mays seu señor, mays que fose buscar outro lugar hu uiuese.

Et esta Egeal, segũdo que Dites conta, fuy filla [de Polizenas, que fuy casado cõ a filla] do bon rrey Adrástraus. Este rrey Adastrus çercou con Tideus, padre de Diomedes, en Teuos a el rrey Etíochis, que era yrmão deste Polizenas, quando lle el fezo grã torto; ca sabede que outrosí poserã anbos que rreynasem per uezes, hũ hũ ãno et outro outro. Et el rrey Etíochis mentío a seu yrmão. Et Polizenas deu Egeal, sua filla, a Diomedes, fillo de Tideus. Et era neta del rrey Adastrus.

Et esta dona auía hũ yrmão que ualía muyto, et sobeiament era aposto caualeyro et bõo, et auía nome Asandrus. Et ẽno mũdo nõ auía caualeyro mays ardido nẽ mays ualent de sua ydade. Et este fuy morto na primeyra batalla que os gregos ouuerõ, quando forõ sobre Troya. Et en aquela sazõ que ý[ã] pera alá, chegando ao rreyno de Mesa, qui-

---

HT Despois q. Eneas e. o. ord.; RTF Clitemestran. 4: RTC mezcla et otra tal rebuelta et; HT voluco o. m. et outra uolta et. 5: RTC amen. que en el mundo non...que guaresçerle (HT quer. grã... am. et que...lle goar.). 6: ms. auia; KMP bẽ...por; AMS auia...por...ujda (pode ser); RTC auyan; HT moy sabia et todos los gregos lle enviarã dizer p. suas c. 7: ms. joũuera; RTC mientra yoguiera... auya cosa que; HT m. el...av. cousa. 8: ms. cobíjçase; RTC cobd. traer.

Cap. 469. 1: ms. Ogeal (parece); AMS Egeal; KMP (-E-)geal; RTC Egeal (id. HT ordenou). 2: ms. rreçebeçẽ (así KMP); AMS rreçebeçe; RTC (e HT) reçibiessen. 3: ms. Geal; AMS (G)eal; KMP quanto; RTC Egeal...Oeaus; HT Egeal...oyo o que lle c. Eneas; RTF Egial. 4: ms. oũuo; RTC et est.; HT ende grã pauor que...podia et andou p. et dizendo t. 5: HT t. aos de A. que lle f. jur. que nõ. 6: RTC buscar algun otro (id. HT vida nẽno tomasen por señor...donde). 8: RTC falta et inicial; HT que diz o cõto foy. 8-9: ms. fuy filla do bon; AMS fuj (non corrixe); RTC fija de Poliçenes que fue casado con la fija del (HT f. don bõ); RTF fille ainz nee Policinis, de la fille al rei. 9: KMP Adrastaus; RTC Adastrus; HT Adestrus et e. r. Adestrus...Tidebros; RTF Adrastus. 10: AMS e KMP Teuas; RTC Tebos...Etioches...Poliçenes (HT Tebas...Anthiochas). 11: AMS e KMP por; RTC pus. amor que...el uno...et el otro; HT torto sab. q. p. a. entre sy que...vezes el vn a. et el outro. 12: RTC Etioches...herm. Poliçenes et por ende fueron todos despues a perdiçion ca Poliçenes (HT Antiochas... dep. todos...dou sua f. E. a). 13: AMS Adastros; HT neto...Adestrus. 14: RTC m. ca sob.; HT moyto et era moy nobre c. 15: AMS e KMP boo; HT cau. et avia; RTF Tassandrus. 15-16: HT val. nẽ m. ard. 16: ms. oũuerõ; RTC edat este. 16-17: HT ouv. en Tr. 17: ms. ya (así AMS); RTC Tr. ca

serõ y tomar viandas, mays el rrey Télafus llo defendeu muyto et muy bem, quanto el mays podo, et doulles batalla a sobreguisa dura et esquiua, que lles durou terçer día. Et alỹ forõ mortos muy bõos caualeyros. Et Asandrus o fezo muy bẽ aquela uez, ca fezo y 20 marauillas tã grandes que fuy nomead[o] pera senpre. Et ouuo ende grã prez. Mais pero el rrey Télafus o matou dũa azcũada. Et diz o conto que, se tãto viuera que fora sobre Troya, (et) ferament fora y sua lança muy dultada, ca poucos ouuera y mellores caualeyros nẽ de mayor ualor ca el.

Mais quando se parteu de Greçia, seus amigos et seus parentes rrogarõ muyto por 25 el a Diomedes, porque era seu parente muy chegado et, demais, porque era seu cuñado, que el o guardase muy bẽ et o defendese et parase por el mentes. Et el así llo prometeu et, demais, que nũca rreçebese mal nẽ dãno que o el nõ rreçebe[se] cõ el. Mais sua uentura [fuy] de Asandrus que tomou alỹ morte.

Et Diomedes fuy por el muy triste, et pesoulle del muyto, et bẽ llo deu a enten- 30 der, ca alỹ hu a el mataro d'alỹ o fuy el tirar d'éntrelos ẽemigos, et leuouo ende en seu caualo. Et despois se teuo ende por sandeu, ca, ante que ende seyse, rreçebeu y grandes colpes mortaes. Mays pero, cõ todo esto, fuy sospeyto de sua morte et pusfaçado. Et algũus forõ y que diserõ que, pois Asandrus auía parte ẽno rreyno cõ sua moller de Diomedes, que el quisera a sua morte et lle prouuera dela, por tal que o rreyno ficase a el 35 ssoo. Et por esto fuy desamado muyto das gentes do rreyno, et Egeal, sua moller, yrmãa de Asandrus, ia mais nũca cõ el uiueu, segũdo que conta Dayres, et ordinou en cõmo fose deytado do rreyno.

470

Cõmo el rrey Agamenõ ffuy morto

Agamenõ chegou a Greçia, et achou sua moller casada cõ outro marido, mays rrico et mais honrrado et mays nomeado ca el. Et auía nome Egistus. Et ela entregá-

---

cn...yuan; HT yam p. a. chegarõ...M. et q. 18: HT quis. yr tomar...rrey llelo d. moy ben. 19: AMS asobre gisa; RTC p. ca les dio; HT b. moy forte et moy esq. 20: AMS e KMP boos; HT f. moytos b. c. mortos et Sandruz...fezo mar.; RTF Tassandrus. 21: ms. nomeada (así AMS e KMP)...oũuo; RTC nombrado; HT mar. que serã nomeadas p. s. pero. 22: AMS azcunada; HT Telefus o m. cõ hũa lança et. 23: ms. oũuera; RTC Tr. fieramente...ou. mei.; HT Tr. fer. f. sua l. duld. 24: RTC de meior u. que el. 23-24: HT y mell. que el. 25: HT rrog. por. 26: AMS cunnado. 27: HT que o gard. de mal et par. 27-28: HT el lles pr. que nõ rreçeberia mal. 28: ms. rreçebe (KMP non corrixe); RTC et que iamas n. reçibiria...reçibiesse; HT dãno se o el nõ rreçebese. 29: ms. uentura de (AMS non corrixe); RTC u. fue de...a. la m.; HT v. foy de...tomase. 30: RTC pes. ende m. et b. lo dio; HT D. pes. del m. et ben o dou. 31: AMS e KMP eemigos; RTC do lo a el m. lo fue tirar...lo leuo; HT a. donde jazia morto o f. tirar...et o leuou en. 32: RTC dende; HT touo por...rreç. moytos colpes. 33: RTC porf. ca alg.; HT mays cõ...sospeytoso. 34: AMS e KMP alguus; RTC que porque A. 34-35: HT alg. dis. que porque Asandruz pertẽesçia cõ sua yrmãa o rr. que D. quis. 35: HT f. en el. 36: ms. ssõo; AMS e KMP yrmaa; RTC esto era enfamado mucho (HT jnfamado). 37: RTC c. Dites et urdio (id. HT Asandruz n. mays cõ); RTF Ditis.

Cap. 470. 1: HT c. rrey. 2: AMS otro; RTC Ag. quando llego a G. fallo Crimesta su; HT el rrey A. quando ch. a G. achou. 3: RTC n. que el; HT onrr. et avia. 3-4: HT ela deralle o rreyno. 4:

rao ia de todo o rreyno, et fezérao rreçeber por rrey et por señor. Et auiã ia anbos hũa
Fol. 179v filla a que quiríam grã bem, et dizíalle Erígona. // Et en aquela noyte meesma que y chegou Agamenõ fuy aquela noyte afogado: asy o soubo ela et seu marido Egistus guisar.

Et todo este mal aueo a Agamenõ porque tardou muyto, ca as molleres nõ querẽ que o ome faça a tardança longament, et demays os que som casados, ca, se iaquanto tardã, aas uezes rreçebẽ por elo grã dãno et grand escarno. Et, sen falla, este rrey cõprou carament sua tardada. Et fuy grã mal et grã pecado, ca moyto era bõo caualeyro et sesudo et sabedor et preçado éntrelos preçados. Mais, ante que este liuro seia acabado, oyredes cõmo sua morte fuy ujngada.

471

Cõmo Taltabios, uasalo d'Agamenõ, leuou a Orestes, ffillo de seu sseñor, a el rrey Idamedés, que o criasse

Conta a estoria que este rrey Agamenõ auía hũ fillo de Climestra, sua moller, mays era eynda moço moy pequeno. Et auía nome Arestes. Et quando mataro Agamenõ, Taltabios, seu uasalo, fugeu cõ o moço a casa del rrey Ydamedés, ca bẽ entendeu que, se o moço podesen coller ẽna mão, que o nõ leyxaríã mays ujuer. Et acolleuse cõ el o mays ag(u)ina que podo a Corinthio, hu soubo que era Ydamedés, que o criase et o guardase de mal ata que fose caualeyro et que podese seer entregado en aquel rreyno donde seu padre fora rrey, ca era seu de dereyto.

Et este rrey Ydamedés era rrey de Creta, et chegara y de pouco cõ os outros que escaparã do perígoo et da tormenta do mar. Et tomou o jnfante, et rreçebeuo muy bem, et logo, sen mays tardar, se fuy cõ el pera seu rreyno.

Et sabede que este Ydamedés era casado cõ hũa rreyna a que dizíã Teresis, que era

---

RTC de toda la tierra et; HT rrey a todos et. 5: ms. mẽesma; HT filla et diz. 6-7: RTC Ag. en guisa sopo e. guisar et su m. E. que Agamenon fue a. n. af.; HT ch. A. logo foy afog. (só). 7: AMS gisar. 8: KMP aue(-n)o; RTC a. al rrey Agamenon...ca ellas non; HT mal lle a. porque...ca elas nõ. 9: RTC tardada...las q. son casadas (HT õme moy longa t. faça et...se os omes jaq.). 10: RTC uegadas r. por ende g.; HT rreç. grã. 11: AMS e KMP boo; HT car. a t. 12: HT cau. ses. 13: AMS fuj; HT c. depoys de sua m. foy ben vengado.

Cap. 471. 1: AMS Taltabius; HT T. nõ leuou Or. 2: AMS fillo...criase; RTC Ydamenes; HT f. de Agamenõ a (que o c. falta). 3: RTC Climestra mas; HT Emestra mays; RTF Clitemestra.. 4: RTC Orestes...a Ag.; HT mays ajnda...Orestes...m. Agameno. 4-5: HT Cãtabius; RTF Taltibius. 5: RTC (e HT) con el a c. del buen rrey Ydamenes; RTF Idomeneus. 5-6: RTC si a Orestes pud. tomar en la (HT tomar ou aver em seu poder que). 6: AMS ujuer; RTC (e HT) mas cresçer et. 7: AMS agina; RTC Ydamenes rrey de Creta con los otros que escaparan del peligro et de la tormenta del mar et fazia tan grand duelo por su señor que mayor non poderia et quando y llego tomo aquel donzel que era su señor natural et diolo al rrey Ydamenes (HT podo aly onde soubo...Ydomenes...escaparõ da tormenta...faziã...podiã...chegarõ...seu natural...Ydomenes). 8: ms. sẽer; HT entrego. 8-9: RTC (e HT) rregno ca suyo era de. 10-11: RTC et el r. Ydamenes tomo (HT Ydomenes). 11: ms. perigõo. 12: RTC muy ledamente et (id. HT foyse). 13: RTC Ydamenes; HT Ydomenes...Teresus et e.;

dõna muy cortesa et muy preçada et muy sesuda. Et auía hũa donzela, sua filla d'anbos, a que dizía Tímena, moy fremosa a marauilla. Et quando chegou a Atenas, rreçebérõno y muy bem et cõ grand alegría, et fezérõlle moyta honrra. Et estonçe estouo aly ata que ouuerõ rrenouadas et enderençadas suas naues, que forã quebrantadas ẽna tormenta.

472

Cõmo Créuerus, yrmão d'Ay[a]s Talamõ, ouuera de matar a Diomedes em Salamyna

Depois que Diomedes fuy desterrado do rreyno per consello de sua moller, fuyse pera Salamina, por auer y cõsello cõ seus amigos en cõmo cobrase seu rreyno. En Salamina moraua Créuerus, que era yrmão d'Ayas Talamõ, et naçera despoys del, et ia sabía bẽ as nouas en cõmo seu yrmão fora morto, et quaes forã ẽno cõsello, et quaes forã ende sospeytosos.

Et Diomedes, que aly coydou a auer guarda, fuj moy malrreçebudo. Et sabede que Créuerus rrazõou asy cõ el, que a poucas o nõ fezera matar, et auiltoo et maltróuxoo muy mal, ca auía del grã despeyto, et cõ rrazõ. Et, sen falla, el et Ayas Talamõ auía pleito entre sy que se ajudasen contra tódoslos do mũdo. Et cousa sabuda era que Diomedes fora ẽno cõsello, quando Vlixas o fezo afogar. Et por ende o quisera matar Créuerus, mays nõ llo quiserõ cõsentir os da çidade. Pero el fora morto, se se nõ acollera aas naues, et cõprara carament a morte de Ayas Talamõ. Et estreeçeulles per grã uentu-
Fol. 180r ra, // que aly nõ tomou morte.

473

Cõmo el rrey Ácamaz et el rrey Demaffóm fforõ esterrados de seus rreynos

Conta a estoria que el rrey Ácamas et el rrey Demafóm, uijndo perlo mar, ouuerõ

RTF Therasis. 14: KMP moy cortesa; RTC et auya en ella una donz. a que. 15: ms. Timena (*e* non está ben feito, case *o*)...ãatenas; KMP C(-l-)imena; RTC Cimeña/Timeña? ; RTF Climena. 14-15: HT sesuda a mar. 16: KMP esteuo; HT rreç. moy...fez. y m. o. et estouo. 17: HT ẽnas tormẽtas do mar que aviã padesçidas et pasadas.

Cap. 472. 1: ms. Days (AMS non corrixe); RTC (e HT) Treuerus...Aias. 2: HT matar D. (em S. falta). 3: AMS e KMP por; HT m. et f. 4: RTC cons. de ssus (id. HT para aver c.). 5: RTC Treuerus (id. HT Salemjna); RTF Teucer. 6: RTC m. et por quales et q.; HT q. forõ ende. 8: RTC cuydo auer guarida...reç. ca s. (HT garda et folgança foy). 9: ms. auiltõo et maltrouxõo; AMS e KMP rrazoou; RTC e HT Treuerus; RTF Teucer. 9-10: RTC au. muy mal et malt. ca; HT Treuerus ouvo rrazões cõ el taes que per pouco estouo de o matar et disolle moytas maas palauras et av. moyto et moy mal. 10: RTC razon ca sin; HT grande sospeyta et nõ a sen r. ca sen. 11: RTC c. prouada era (id. HT a. feyto pl. et menagẽ ontre...t. omes do). 12: KMP Ulixas; RTC Treuerus (id. HT et por aquesta rrazom o). 13: ms. ãas; HT os moradores da çibdade (falta desde aquí). 14: ms. estrẽeçeulles; AMS e KMP por; RTC m. del rrey Aias T. et escapossele de grand.

Cap. 473. 1: RTC Acamas...Demoffon. 2: RTC desterrados. 3: AMS e KMP uijndo porlo;

entre si taes rrazões et así desapostadas que ia mays nũca se delas poderiã loar nẽ gabar, ante forõ por elas deytados et desterrados de seus rreynos, et en guisa que nõ forõ ousados, nẽ solament nõno prouarõ, de entrar alá. Et sobeiament oyr[ia]des marauillas, se ome ouuese uagar de uoslas contar, cõmo lles acaesçeu. Mays todauía eles forõ deytados et esterrados de seus rregnos.

474

Cõmo os gregos que escaparõ da tormẽta ouuerõ ontre sy c[õ]sello que guerreassem sseus rreynos

Qvantos escaparõ da torm[ẽ]ta do mar fóróse a suas terras et nõnos quiserõ y rreçeber. Et eles forõ ende muy coytados, et todos yam de mal en peor. Et sobeiament erã ende sanudos et tristes, et nõ sabíã que fezesen, nẽ a qual parte fosem, pero ajuntárõse todos ẽna çidade de Corinthio. Et ouuerõ entre si cõsello et touerõ por bẽ todos que se juntasẽ de cõsũu et que fosen fazer guerra, a mayor que podesem, a seus rreynos et a aqueles que os nõ quiríã rreçeber, en maneyra que ẽnas terras nõ ficase ome nẽ moller, nẽ pequeno nẽ grande, nẽ uello nẽ mãçebo, que todos nõ fosen astragados et metudos aa espada. Et diserõ todos a hũa uoz:

—Destruyamos aquel linagẽ traedor, que nõ fique sobre terra, ca, desque ome naçeu, nũca ueu tã estraya treyçóm, nẽ hurgullo tã sen rrazõ, nẽ oyo del falar, qual contra nós am feyto. Por ende todos de cõsũu uaamos contra eles, et façamos todos de guisa que eles seiã os deserdados et nõ fiquen ujuos, mays todos seiã mortos. Et uingemus o deserdamento que nos fezerõ. Et façamos que a terra fique por ende despobrada et deytada d[e] gente tã desleal et tã sen uerdade. Et ta cruus seiamos nós a eles cõmo eles a nós. Et nõ lles ualla y amor nẽ linagẽ que cõ eles ajamos, nẽ tomemos folgança ata que esto aiamos acabado.

Deste cõsello prouue a todos, et en esto se acordarõ.

RTC Demoffon; RTF Demophon. 4: RTC d. pueden. 5: AMS gisa; RTC rregnos en. 6: ms. oyredes (AMS e KMP non corrixen); RTC oyriedes. 7: ms. oũuese; RTC uagar ou. de uos contar...f. ende ech. 8: AMS desterrados...rreynos; RTC desterrados...rr. para siempre.

Cap. 474. 2: ms. cosello. 3: ms. tormeta; AMS tormenta; RTC de la grand tormenta...fueron. 5: RTC eran sañ. 6: ms. oũuerõ; RTC ou. y cons. 7: AMS consuu; KMP juntase de cõ-suu; RTC ayuntassen...f. grand guerra a ssus. 8: AMS ome; RTC los y non. 9: RTC m. a esp. 13: ms. uãamos; AMS consuu...gisa; KMP cõ-suu; RTC fag. de. 14: AMS uiuos...uingemos; KMP uiuos. 15: RTC et puñemos que. 16: ms. da gente...crũus (AMS e KMP da); RTC et desechada de gente. 17: RTC a nos son et njn les. 19: ms. proũue; RTC acord. et luego lo quisieran començar sin fazer otro alongamiento.

475

Cõmo Néstor o Uello estoruou o consello

Estando ia todos guisados pera fazer guerra en seus rreynos, cõmo auía acordado, leuantouse Néstor o Uello en pe. Et diso así:

–Senores, noso dãno et nosa crueldade muyto estraya he, se esto fazedes que dizedes, ca toda Greçia ficará despobrada, que nada nõ ficará y que de nosa parte seia. Et quando esto for (for) sabudo perlo mũdo, uerrá outra gent estraya que a pobrará et nõ ficará y nihũ de seu linagẽ; ca, despois que nos uirẽ partidos d'ende et sentirẽ a terra sen gent, uerrã sobre nós, et cõquerernos am todos, et guardarã a terra pera sy, et prouarla am de sy mijsmos, ca nós nõ podemos senpre estar guisados. Et aqueles que de nós naçerẽ seerã deserdados et deytados dela pera senpre. Et por ende me semella que nõ acordastes uosa prol, ante acordastes feyto muy desguisado et muy perigooso. Mais rrógouos que tomedes meu cõsello: aueñámosnos muy bem cõ as gentes das çidades, //
Fol. 180v et cõ os outros caualeyros et cõ tódaslas outras gentes da terra, et mayorment cõ aqueles que som nosos parentes chegados. Et tãto lles demos et prometamos do noso que seiamos rreçebudos en nosos rreynos. Et despois que nós ouuermos as uilas et os castelos et as fortelezas dos rreynos en noso poder et uirmos tenpo et lugar, entõçe pode[re]mos bem uingar nosos despeytos, et faremos quaes crueldades quisermos. Et entõ mataremos aqueles que noslo mereçerõ et nos rreuoluerõ. Et eu nõ sey ẽno mũdo ome que o doutra guisa queira contradizer, se siso ouuer ou entendemento.

Et entõ acordarõ todos que Nóstor disera bem, et fezérõno asy.

476

Agora leixa o c[õ]to a ffalar dos gregos, et torna a ffalar de Eneas

En esta parte diz o conto que, estando Eneas en Troya rrefazendo suas naues et guisando pera se yr da terra, cõmo a estoria de suso conta, tódaslas gentes da terra se leuantauã contra el, et fazíãlle grã guerra, et si et si quiríano matar, et nũca en al pensauã noyte et día, ca o desamauã mortalment. Et depois que se d'aly partirõ os gregos, nũca el fuj segurado de sua uida, nẽ tomara folgança. Et tã malcoytado era el et suas [conpa-

---

Cap. 475. 1: RTC Nastor...destorbo. 2: AMS gisados. 3: RTC Nastor. 4: RTC uuestro...uuestra. 6: AMS e KMP porlo (non indican repetición de for). 7: RTC de nuestro lin. 9: ms. mĩjsmos; AMS gisados; RTC nos siempre non p. andar affiados et. 11: ms. perigõoso; AMS desgisado; KMP desaguisado; RTC fecho muy pel. 12: AMS auẽnamos nos; RTC con los de las. 14: RTC et les prom. 15: ms. oũuermos; RTC nos touieremos las. 16: ms. podemos (así AMS e KMP); RTC poderemos. 18: AMS reuoluerõ; RTC m. a aq. que entendieremos que...nos boluieron esto et yo. 18-19: RTC omne que esto quiera. 19: AMS gisa. 20: RTC Nastor (falta et inicial).

Cap. 476. 1: ms. coto; AMS conto; RTC cuento de f. 3: AMS gisando; RTC g. de sse yr... conto. 4: RTC et assi o assy quer. 6-7: ms. suas que; RTC tan maltrecho era el et todas sus compa-

ñas] que, en toda guisa, lles cõuĩjna de morrer, se lles muyto durara, ca en nihũa maneyra nõ podíam ia sofrer tã grã coyta, nẽ tã grand afám, nẽ o perígoo grande en que er[ã].

Et Eneas ouuo entõ seu cõsello que enuiase a Diomedes que lle uẽese acorrer. Et enujou logo alá. Et Diomedes logo, sem mays tardar, fuy en seu acorro, cõ quanta gẽt podo auer. Et conta Dites que, pois que alá chegou, ouuerõ cõ eles batalla quinze días. Et achou tor[ne]os tã brauos et tã esquiuos que esto era hũa grã marauilla. Et muytos bõos caualeyros forõ y mortos et malchagados, mais pero ẽna çima Diomedes, cõmo hurgulloso et auiuado, os desbaratou. Et matou delles quantos quiso, que nũca ende õme escapou, senõ per uentura. Et alí gãanou Diomedes grandes aueres et moytos caualos et outras muytas doas.

477

Cõmo Dyomedes ffuy rreçebudo em sseu rreyno et Eneas aportou en Lonbardya

Qvando Egeal oyo dizer en cõmo [a] Diomedes, seu marido, lle acaesçera bõaandança en aquela terra hu fora, pesoulle muyto, et a aqueles outrosí que se apoderarã de seu rreyno. Et todos se temerõ del, tãto que mais nõ podíã. Et auíã grã medo que Diomedes lles fezese outro mal. Et entõ sua moller Egeal enuioulle dizer que quiría cõ el auer paz, et que se uẽese pera seu rreyno, et que fezese cõmo ouuese paz et amor, et que ela lle perdoaría quanto mal lle auía feyto, et das doas que el tomara en Troya, et da morte d'Asandrus, seu yrmão, de que lle a ela mays pesaua. Et enujoulle dizer et rrogar que se uẽese logo et fezese esto ca ela quiría; et, se o fezese, que ela o amaría mays que nũca o amara, et moy mais ca el podese pensar.

Quando Diomedes estas nouas oyo, próuuolle muyto et nõ desdenou o que ela
Fol. 181r enuiara dizer, ante o outorgou. Et // tornouse pera seu rreyno, et fuy rreçebudo por señor. Et fezo grand amor cõ sua moller et cõ tódoslos do rreyno.

Et Eneas partíose logo de Troya, et fujse pera suas naues, et tãtas coytas et tãtas tormentas pasou, de noyte et de día, andando ẽno mar, que moytas uezes ouuera de seer morto, segũdo que a sua estoria conta, ca esta nõ fala ende mais; mays todauía el aportou en Lonbardía, et ficou y pera senpre.

ñas que. 7: AMS gisa lles conuijna; KMP cõ-uijna; RTC conueniera. 8: ms. perigõo...era (AMS non corrixe); RTC eran. 9: ms. oũuo; AMS e KMP ueese; RTC emb. mandado a D. (falta et inicial). 10: RTC embio alla. 11: RTC pues alla. 12: ms. achou troyaos; KMP troya(-n-)os; RTC fallo torneos tan. 13: AMS e KMP boos. 14: RTC dellos tantos que. 15: AMS e KMP por...gaanou.

Cap. 477. 1: AMS Diomedes. 3: ms. cõmo Diomedes (así AMS e KMP); RTC c. a Diom. 5: RTC del su...poderian ca au. 6: RTC o. tal et emb. est. d. E. que; RTF Egial. 7: ms. oũuese; AMS e KMP ueese; RTC et fiz. en c. ouiessen. 8: RTC fecho de las dueñas que tom. 9: KMP et ujou lle; RTC embiauale. 10: AMS e KMP ueese; RTC et que f. esto que ella. 11: RTC que lo n. amara...mas que el. 12: ms. proũuolle. 12-13: RTC quel emb. 13: AMS fuj. 15: KMP naues et t. torm.; RTC falta et inicial. 16: KMP p. et de noyte. 17: ms. sẽer; RTC ende mas tod.

478

Cõmo os gregos fforõ rreçebudos em sseus rreynos

Despois que en Grecia fuy sabudo o que Diomedes fezera et en cõmo era rreçebudo en seu rreyno, ouuerõ ende todos grã desconforto. Et tomauã cõsello cõmo faríã, ca todos entendiã bẽ que, por nihũa maneyra, nõ se podíã defender daqueles que por seu esforço et por seu ardimento cõquererã et destroyrã troyaos. Et erã taes caualeyros et tã ardidos que, se lles algũus fazíã torto ou desonrra, eles tomauã ende grã dereyto, et uingauã seu despeyto carament. Et por ende, ante os quiserõ rreçeber [ca] seer mortos et presos et despedaçados, ca ben sabíã que, se lles esta loucura muyto durase, que per esto pasaríã. Et enuiarõ todos por seus senores, pedíndolles merçee et perdóm. Et, sen falla, mays fezerõ esto por medo ca por seu amor, nẽ per seu grado. Et os rreys forõ rreçebudos todos en seus rreynos et outorgáronlles seus foros. Et d'aly uiuerõ todos en paz.

479

Agora leyxa o conto a falar daquisto por contar cõmo Arestes, fillo de Agamenõ, matou a sua madre

C(c)onta a estoria que Daméns, rrey de Creta, fu[y] rreçebudo en seu rreyno, muyto honrradament et sen contenda nihũa, cõmo señor natural. Et ouuerõ cõ el grãde alegría. Et cõta Dites que, poys que Orestes, fillo d'Agamenõ, ouuo quinze ãnos, el rrey Ydaméns o fezo caualeyro muyto honrradament. Et Orrestes lle pedío por merçee que lle fezese ajuda, cõ que uingase a morte de seu padre. Et tãto lle rrogou que lle dou mill caualeyros ardidos et ualentes et ben gornidos et bem armados pera el tomar uingança de Agistus, que lle a seu padre auía morto.

Et desí fuyse pera Atenas et demãdou ajuda a seus amigos. Et eles fezérõlla, en guisa que, en pouco tẽpo, forõ y ajuntados dez mill caualleyros, de t[ae]s que nõ quiría el mais nẽ mellores pera se uingar de Egistus. Et nõ auía y tal que o podese apoderar que o muy de grado nõ matase, que o desamauã todos mortalment.

Mais, ante que se d'aly partise, Orestes fezo seus sacrifizios en hũ tenplo que y auía,

---

Cap. 478. 2: AMS Greçia fuj; KMP Greçia; RTC et commo. 3: ms. oũuerõ; RTC desc. et encogieronse mucho entre ssy et tom. 5: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os. 6: AMS e KMP alguus; RTC alguno fazia. 7: ms. rreç. et sẽer (así AMS e KMP); RTC reç. que seer. 8: AMS e KMP por. 9: ms. merçẽe; RTC por esso p. todos et. 10: AMS e KMP por; RTC miedo que por su grado. 11: RTC f. todos reç. con sus compañas en...desde ally.

Cap. 479. 1: RTC c. de fablar...Orestes. 3: ms. fu; AMS conta; KMP conta...(-Y-)damen(-e-)s; RTC Ydamenes...fue; RTF Idomeneu. 4: ms. oũuerõ. 5: ms. oũuo. 6: ms. merçẽe; AMS Ydameus; KMP Ydamen(-e-)s; RTC Ydamenes...Orestes. 8: RTC bien guisados et b. arm. de cauallos et de armas para yr tomar. 9: RTC e RTF Egistus. 10: RTC falta et inicial; HT reaparece en a seus am. 11: ms. tãtos (AMS e KMP non corrixen); AMS gisa...caualeyros; RTC de tales que (id. HT en pequeno tenpo). 12: HT q. mays...nõ era y. 13: RTC mat. ca lo; HT o de gr. nõ m. ca o d. mort. todos. 14:

por auer dos dioses rresposta que auía de fazer ou que çima auería do que quiría comes- 15
çar. Et logo ouue rresposta dos dioses en esta maneyra:

–Mata a tua madre por uingança de teu padre, et outro tal fays a Egistus per tuas
mãos, ca en outra maneyra nũca seerías honrrado, nẽ auerías hũ palmo do rreyno. Et
trabállate en guisa que cortes as tetas a tua madre, ante que a mates, por rrazõ que as
Fol. 181v nouas seiã sabudas // perlo mundo que tu tomasche uingança de tua madre porla moy 20
grã treyçóm que ela fezo a Agamenõ, teu padre et teu señor et seu marido.

Quando Orestes oyo esta rresposta, fuj muy ledo, et bem entendeu que lle prazía
aos dioses que fose el uingado. Et contou todo aos seus, et eles forõ ende muy ledos. Et
logo, sem mays tardar, seyo Orestes de Atenas cõ todas suas cõpañas, et chegou aa çidade
de Trosi, hu estaua el rrey Froteses, que era señor daquela çidade et de [todo] o rreyno. 25
Et desamaua a Egistus mays que outra cousa, ca este rrey Froteses casara cõ el hũa filla,
que era donzela moyto ensinada et muy fremosa, et el leyxáraa por Climesta. Et el [rrey]
Froteses prometeu a Orestes que o ajudaría a tomar uingança de Egistus. Et a sobreguisa
auía grã despeyto do que lle fezera. Et fuy logo cõ Orestes, et leuaua cõsigo trezentos
caualeyros armados, que nada nõ lles minguaua. 30

Et chegaron a Miçenas, hu sua madre estaua. Et os da uila todos de cõsũu, quando
os uirõ, sarrarõ bẽ suas portas, ca Egistus nõ era y. Et Orestes et aqueles que cõ el yam
çercarõ a çidade, et cõbatérõna aa rredonda. Et os da uila lançáuãlles dos muros, que erã
altos, muytas pedras et moytos cantos et muytas saetas. Et defendérõse quanto eles me-
llor poderõ. Mais pero, ante de quinze días, forõ tomados per força, mao seu grado. 35

Et Orestes prendeu entõ todos aqueles que achou fazedores et cõsintedores ẽna
morte de seu padre. Et hũus mandou queimar, et os outros afogar, et os outros enfor-
car. Et doulles mortes et tormentos muytos et de muytas maneyras. Et desí tomou sua
madre, segũdo que lle era mandado dos dioses, et el et suas cõpañas lle tallarõ ánbaslas
tetas. Et mandoua arrastrar et lançar fora dos muros en hũ ualado, hu a comesem cães 40
et uóytores, et nõ quiso que outra sopultura ouuese. Et, sem falla, esta uingança fuy muy-

---

RTC (e HT) partiessen. 15: RTC que deuya fazer...aueria...queria (HT aver deles rresposta...çima avia de auer do q. avia a com.). 16: ms. oũue; KMP logo que ouue; HT logo ouverõ. 17: AMS e KMP por. 18: ms. sẽerias; KMP auerias; RTC man. iamas n. seras...aueras (HT man. nũca). 19: AMS gisa. 20: AMS e KMP porlo; HT sejan sonadas p. m. et sab. que tu cõ esta vergonça da morte de teu padre porla. 21: ms. ãagamenõ; KMP fezo (-en afogar-) a; RTC f. en affogar a...et su señor; HT f. en afogar A. teu p. et s. m. et seu señor. 22: KMP lle(-s-); RTC fue ende muy l. ca b. e. que pl.; HT et quando...et ent. bem q. pl. 23: KMP contou (-o-) todo; HT cõtoo (id. RTC ledos luego). 24: ms. ãa; HT saeu de Etenes. 25: ms. de o rreyno (AMS e KMP non corrixen); AMS trose...proteses; KMP Trofi(-o-); RTC Troffion...de todo el r. (id. HT onde); RTF Trofion...Focensis. 26-27: HT filla de hũ duque que desamaua outrosy a Egistus et ela era. 27: ms. leyxarãa...el Froteses; RTC Crimestra et el rrey F.; RTF Clitemestran; HT frem. et por esto el rrey F. 28: AMS sobre gisa; RTC le ayudaria...E. ca a; HT lle ajud. 28-29: HT ving. ca moyto lle pesaua da desonrra que lle fezerã. 29: RTC desp. de la desonrra que. 30: RTC (e HT) arm. et guisados tan bien que. 31: AMS chegarõ...consuu; KMP cõ-suu; HT Maçenas donde...todos quando. 33: ms. ãa. 34-35: HT def. o m. que pod. 35: AMS e KMP por. 35-36: RTC gr. Or.; HT força. Or. 36: RTC (e HT) fechores. 36-37: HT et cõselladores et os hũus. 37: AMS e KMP huus; RTC (e HT) et los unos. 37-38: HT af. et doulles. 38: RTC man. desi t. a ssu; HT m. moytas de m. man. desi. 39: RTC el con sus...taio; HT d. et cõ suas mãos lle tallou as t. 40: RTC un valladar; HT f. per los muros...c. os c. 41: ms. oũuese; RTC buytres

to áspera et muy crua, et el meesmo se rrepenteu despoys ende. En esta maneyra fuy morta Climesta, por grande aleyue que fezo, por matar seu marido.

480

Cõmo Orestes matou Egistus porla morte de sseu padre

Teendo eynda çercada a çidade de Miçenas, Egistus ouuo ende mandado, et ajuntou grã caualaría, et uẽose a mays andar pera acorrer aos seus. Mais soubo mal guardar sua fazenda, ca Orestes lle fezo tẽer o camino en hũ lugar per u el auía de vĩjnr. Et quando aly chegarõ, fórõnos ferir, en guisa que todos forõ desbaratados. Et mais da meatade morrerõ y. Et prenderõ a Egistus, et atárõno muy bẽ, et trouxérõno preso pera Miçenas. Et Orestes, quando o ueu, próuuolle muyto cõ el, et mandoo arrastrar per toda a uila desn[u]ado, et despois mandoo enforcar.

Et aquisto fuy sabudo per todo Greçia. Et os hũus dizía que fazía grã dereyto et os
Fol. 182r outros dizía que, cõmoquer que // f[e]zera rrazõ, que fezera desaguisado en matar sua madre. Et por ende, o que tal cousa fezera, nõ era guisado nẽ rrazõ de rreynar, mays deuía a seer desherdado do rreyno, por fazer tal crueldade. Et quantos auía en Greçia, todos falauã en esto, et cada hũ falaua sua rrazõ pera defender a aquela parte que quiría, o[u] aquela que mays amaua. Et muytos nũca uirã a Egistus, pero tijnã rrazõ por el. Et esto acaesçe cada día muytas uezes, que quer õme bem a aquel que nũca ueu, et tẽ sua rrazóm, et querlle bem tã solament porla oyda.

---

ca non; HT et as buyt. ca nõ. 42: ms. mẽesmo; KMP meesmo rrep.; HT cruel...arrepẽtyo. 43: RTC Crimesta por el grand...f. en m. a ssu; HT Dimestra por la grãde...fezera a seu m.; RTF Clitemestra.

Cap. 480. 1: RTC a Eg.; HT m. a E. et sua madre. 2: ms. oũuo; AMS teendo; KMP teendo e. (-Orestes-) çerc.; RTC (e HT) aun Orestes çerc. 3: AMS seus mays; RTC mas poder para (id. HT ac. a todoslos seus). 4: AMS teer...por...vijnr; KMP teer...por...uijnr; HT cam. por onde avia. 5: AMS gisa; RTC f. luego desb.; HT ch. logo os forõ f. 6: RTC et tomaron a Egistes; HT m. mortos y et tomarõ a. 6-7: RTC Miç. Or.; HT pr. et Or. 7: ms. mandõo; AMS e KMP por. 8: ms. desnũado (así AMS e KMP)...mandõo; RTC desnudo; HT desnuado. 9: AMS e KMP por...huus; RTC toda ...feziera...et otros; HT esto f. s. en todo. 9-10: HT hũus d. que cõmoquer. 10: ms. f zera? (parece que hai unha letra riscada); AMS fezera; KMP matar a sua (engade como RTC); RTC fiziera r. en uengar a ssu padre mas que (id. HT padre que fez. mal em). 11: AMS gisado; RTC madre ca non ha en el mundo razon por que ningun omne a tuerto njn a derecho deua matar su madre et (id. HT sua m. et porque el tal) (KMP engade isto). 12: ms. sẽer; RTC (e HT) deuia seer...porque fiziera tal. 13: HT f. desto...hũ dizia sua. 14: ms. o aquela (así AMS e KMP); RTC o a aquella q. mas tomaua et...Egistes. 13-14: HT para ajudar aq. parte a que mays amaua...virã Eg. 15: ms. ãaquel; HT aq. a que.

481

Agora leyxa o conto de falar de Orestes por contar cõmo Menalau tomou porto, et cõmo as gentes se chegauã por ueer a Elena

En esta parte diz o conto que Menalau arribou en Miçenas muy maltreyto et muy quebrantado, ca tã grandes tormentas ouuo ẽno mar que lle forõ par de morte. Et en muytos lugares rreçebera desonrras et dãnos grandes et, per poucas, que nõ pereçera ẽno (ẽno) mar, el et quantos cõ el vĩjnã. Et despois que oyo en cõmo seu yrmão Agamenõ era morto, pesoulle muy de coraçõ, et fezo por el tã grã doo que mayor nõ podería. Et quando lle outrosí contarõ a uingãça que por el fora tomada, todo lle outrosí pareçía grã mal et grãd on[t]a.

Aquí cõta Dites que tódaslas gentes da terra se ajuntarõ por ueer a Elena, aquela por que todo o mundo fuy confundudo et perdidoso, et por que tãtos rreys et tãtos altos omes forõ mortos, et per quen naçeu a grã guerra, por que tãtas rricas terras forõ destruídas et tornadas pobres, et per que tãtas donas forõ ueúuas et dooridas et tãtas donzelas desanparadas, et per que tãtos fillos ficarõ órfõos et tãtas madres sen fillos, et per quen Greçia et outros muytos rreynos ficarõ mĩguados de muytos bõos caualeyros, et per quen Troya fuy destruyda et quebrantada et queimada. ¿Que uos direy? Tãtas erã as gentes ajuntadas porla ueer que esto era hũa gram marauilla. Et as gentes meúdas rrazoauã muytas cousas sóbrelo seu feyto.

482

Cõmo Menalao cõtara as auenturas et os perígoos per que pasara

Qvando el rrey Menalao fuy arribado en Miçenas, cõmo uos ey contado, contou muytas cousas dos perígoos et das auenturas per que pasara. Et contou cõmo el rrey Téuçer era deytado et deserdado do rreyno, et cõmo pobrara a Chipre, hũa çidade fre-

---

Cap. 481. 1: AMS leixa; HT conto f. desto por...M. chegou ao p. 2: ms. uẽer; HT c. os gregos se (por...E. falta). 4: ms. oũuo; RTC muy desbaratado ca (id. HT tormẽtos o. el e. m. que f. a par). 5: AMS e KMP por; RTC et a pocas; HT et moytos d. gr. que per pouco per. 6: AMS per. ẽno mar...vijnã; KMP vijnã; RTC Ag. su herm. (HT el yam et...oyo que A.). 7: ms. dõo; HT podia. 8: AMS parecia; HT lle par. 9: ms. honrra (así AMS); KMP (-des-)honrra; RTC onta; HT desonrra. 10: ms. uẽer; HT toda a gẽte...ajũtou para. 11: AMS confondudo; RTC et por quien. 12: AMS õmes...por; KMP por; HT que tãtos rricos omes et tãtas. 13: ms. ueũuas et dõoridas; AMS e KMP por; RTC por quien (id. HT et donz.). 14: AMS e KMP por...orfoos; RTC por quien; HT et tãtos fillos o. sem madres et madres. 15: AMS e KMP por...boos; RTC rr. fueron m. 15-16: RTC (e HT) de mucha buena caualleria et. 16: AMS e KMP por; RTC fue conquista et queb. (HT conq. et queymada...digo). 17: ms. uẽer; RTC tanta era la gente ayuntada por ueerla (HT para a veer). 18: HT sobre seu.

Cap. 482. 1: ms. perigõos; AMS por; KMP cõtaua...por; RTC contaua los p. et las a. por; HT contaua as a. que. 2: HT ey dito. 3: AMS e KMP por; RTC uenturas; HT et cõmo. 4: RTC Chirre; HT de seu rr. et p. a Chĩrre; RTF en Chipre...la ot une cité fondee/que Salemine ert apelee. 5: AMS

mosa et preçada a sobreguisa. Et çercárona dũ muro moyto alto et muy forte. Et contou 5
cõmo lle hũa serpente matara a Canapus, hũ seu sobrino, aly hu primeyrament quiserã
aportar. Et por ende forã coytados et perdudos et mĩguados muyto ademais. Et contou
cõmo despois desto nõ quisera muyto morar en aquel porto, ca logo ouuo muy bõo
uento, et aportou en Miçenas cõ grã prazer, ca aquela era sua terra. Et des oiemais pode
Menalao folgar et seer quito de guerra et de batalla. 10

483

De cõmo sse conta a estoria adeãte.

Agora leyxa o conto a falar de Menalao et torna a contar cõmo fuy Orestes entrado en seu rreyno et coroado por rrey //

fol. 182v Orestes era muy dereyto et muy preçado das gentes, porque tã cruament matara
a sua madre. Et el rrey Menalao, seu tío, o desamaua mortalment por ende. Et tãto 5
andou sobre esto ata que se ajuntarõ en Atenas tódoslos prínçipes et señores de Greçia,
por catar ende este pleito et que deuía a julgar de dereyto sobre aquelo que Orestes
fezera. Et m[ã]daría cõmo se saluase deste pleito. Et se el fezera guisado ou dereyto
ẽno que fezera, (et) nõ perdería por ende o rreyno, nẽ mĩguaría en sua fazẽda, cõmo-
quer que ende as gentes andasẽ despois dizendo o que se lles antollase, ca nõ sería bẽ 10
de tal pleito cõmo este leyxarẽ así pasar.

Ca eu uos direy: quantos bõos rreys et prínçipes auía en Greçia, todos forõ ajuntados en hũ día sinalado por julgar este pleito. Et quen uos contar quisese quantas et quaes rrazões y forõ ditas, muyto uos semellaría longa rrazõ. Mays Orestes contou toda sua fazenda et a rrazõ por que matara sua madre. Et diso que el ouuera mãdado et 15
rresposta dos dioses que tomase tal uingança, senõ que faría grã seu dãno.

Monesteus, o duc de Atenas, se leuantou entõ en pe, et diso que el o defendería moy be contra qualquer que o quisese rretar ou quisese dizer que el [nõ] deuía a rreynar,

---

asobre gisa et cercarõ na; HT et moy pr. et çercaraa. 6: AMS atanapus; RTC c. una sierpe le matara...su marinero alli...quisiera (id. HT Cauapus...aly onde); RTF Canopus. 7: RTC perdidosos; HT foron...perdidos et moy m. et demays cõtou. 8: ms. oũuo; AMS despoys...boo; KMP boo; RTC mucho durar en; HT quis. aly mays estar en. 9: RTC aportaron...tierra desde (HT des). 10: ms. sẽer; RTC (e HT) g. et de trabaio.

Cap. 483. 1: RTC e HT falta. 2: RTC c. de fablar...O. entregado en; HT c. falar desto por dizer c. O. foy entrego en. 3: HT et...rrey falta. 4: RTC muy desdicho et muy porfaçado de las (id. HT cruelmẽt). 5: HT m. sua...por ello. 6: RTC t. andaron; HT andarõ por ende sobresto...Etenas... et os sen. 7: RTC deu. iudgar; HT catar este feyto q. d. j. sobre a. que oystes que fezera. 8: ms. madariã; AMS mandariã...gisado. 8-9: HT et que m. sobr'este feyto c. se s. delo et se o cõ rrazõ et d. fez. que nõ perdera. 9: KMP en o que; RTC fiz. non. 10: RTC que les semeiasse (HT que as g. andauã diz. o q. lles ende s.). 11: RTC dexar (id. HT ben tal cousa c. esta). 12: AMS e KMP boos; RTC que uos; HT et quantos...t. aly forõ. 13: HT e. feyto. 13-14: HT cõtar as rraz. q. aly f. 14: RTC mucho seria luenga; HT m. seria longo de cõtar mays. 15: ms. oũuera; RTC m. a ssu; HT madre diso...avia. 16: KMP fara; HT q. el tom. vingãça...dãno et sua perda. 17: RTC Menesteus; HT Etenas. 18: ms. el deuia (AMS non corrixe); RTC def. bien...el non d. (id. HT que llo q. rrepetir...

et que lle metería y as mãos sobr'esto. Et logo deu fiadores en meo da corte. Mais sabede que nihũ que o nõ desdiso, nẽ o [con]trariou, nẽ o quiso lidar. Et por ende logo fuy julgado que ia mays lle nõ fose rretraúdo.

Des aly ouuo seu rreyno en paz et suas onrras et seus dereytos. Et Monesteus leuoo logo a Miçenas, et fézoo entregar ẽno rreyno, et coroarlo por rrey. Et des aly fuy rrey muy poderoso et muy preçado. Et quando esto oyo Ermíona, filla d'Egistus, et sua yrmãa Diarostes, ouuerõ ende tã grã pesar que se matauã cõ suas mãos, et coydarõ que fezesen delas justiça.

484

Cõmo Orestes casou cõ Ermyona, sua prima, ffilla de Menalao et de Elena

Poys que Menalao ueu que Orestes auía seu rreyno en paz, meteu a el rrey de Cleta por rr[o]gador, que posese entre eles amor grande. Et el así o fezo, et d'aly endeant senpre se amarõ muyto. Et por seer o amor mais firmado, Menalao lle deu a Ermíona, sua filla et de Elena, por moller. Esta Ermíona naçera ante dous ãnos que Elena fose rroubada, et era fremosa et ensinada a sobreguisa. Et cõ esta fuy Orestes casado, et fezerõ as uodas en Miçenas, tã rricas et tã onrradas que mais nõ podería seer. Et os do rreyno forõ ende muy ledos et muy pagados.

485

Agora leyxa o conto de falar de Orestes por contar cõmo Vlixas aportou en Creta, et cõmo contaua os perígoos que auía pasados

En aquela meesma sazõ que Orestes casou, Vlixas aportou en Creta, onde era rrey Ydamẽéns. Et tragía doze naues, que alugara de mercadores por mil morauedís, segũdo

deu. rr.). 19: RTC que el met.; HT rr. que lle m. logo as...et deu f. logo en. 20: ms. nẽ o trariou (AMS non corrixe); RTC ning. non gelo d. njn gelo contrallo njn gelo quiso (HT cõtrariou...por esto logo julg.). 21: RTC iamas nunca le fue r. (HT r. fose). 22: ms. oũuo...leuõo; RTC et desde alli; HT et des. 22-23: KMP leuo o a M.; RTC Menesteus lo leuo a (HT Monesteus). 23: ms. fezõo; KMP fuj; RTC desde. 24: RTC pr. mas quando...Egina? (lese mal; HT Egiona); RTF Erigona. 25: ms. oũuerõ; AMS yrmaa diarostes; KMP yrmaa di(-sic-) Arostes; RTC herm. de Orestes ouo ende...mato...manos ca ella cuydo que; HT sua yrmãa diorestes ouvo...matou...maos ca ella pensou que; RTF suer Orestes. 26: RTC (e HT) farian de ella.

Cap. 484. 1-2: HT Herm. f. de M. (só). 3: RTC Creta; RTF Crete. 4: ms. rragador (AMS e KMP non corrixen); RTC rogador...desde a. adelante; HT rrogador...grãde amor...des a. 5: ms. sẽer; HT s. y amor m. firme...Yrmjona. 6: RTC n. dos a. ante que (HT nasçeu...deante). 7: AMS sobre gisa. 8: ms. sẽer; HT fezerõlle as bodas tã. 8-9: HT et os...pagados falta.

Cap. 485. 1: AMS leixa; HT conto falar...Cleta. 1-2: HT et...pas. falta. 2: ms. perigõos. 3: ms. mẽesma; KMP era (-el-) rrey; RTC e. el r. (id. HT sazõ meesma...ap. Vl. en Cleta). 4: AMS Yda-

que Dites conta, ca tódaslas suas se perderã, et o grand auer outrosy que tragía, que lle nõ ficou ende hũ dineyro, ca todo llo tomarõ. Et andaua tã coytado que mays nõ podería, et nõ fazía sen rrazõ, ca el achou hũ[us] parente[s] d'Ayas Talamõ per u uẽo, et fuy
Fol. 183r preso deles et rroubado de quanto tragía, que nada nõ lle // leyxarã. Et seyuselles per seu engãno, que nõ á ouro que o guardar podera de nõ seer enforcado.

A outro lugar chegou outrosí hu fuy bẽ tã malrreçebudo et moy mays a çerca de morte, ca el rrey Napus, padre de Palomades, de que a estoria de suso conta, o prendeu. Et, sen falla, a morte de seu fillo fora bẽ vengada, se ende nõ fogira per grand arte. Mays, desque el ẽno mundo naçeu, nũca escapou de tã grã uentura [cõmo aquela uez]. Et quen uos agora contase cõmo et por qual arte escapou, bẽ diredes que fora grã marauilla. Et alý mostrou bẽ se auía em el siso ou algũa soteleza.

Quando Diomedes, rrey de Creta, ueu que Vlixas así andaua desbaratado et pobre, et que se partira de Troya cõ tã grã rrequeza que sobeia era, pregũtoulle que fora aquilo, et que lle contase, se lle prouuese, cõmo de tã grã rrequeza et de tã grã alteza tornara en tã grã mĩgoa.

Et Vlixas lle contou entonçe as coytas et os perígoos per que pasara ata que chegara a aquel lugar. Et contoulle en cõmo tragía tã grand algo que aduro se pod(er)íã as naues cõ el mouer. Et uĩjnã cõ el muy bõos caualeyros ardidos et de grã prez. Et dísolle(s) que tragía suas naues tã fortes et muy bẽ sãas et bẽ lauradas et tã auondadas de quanto lles mester era que nada nõ lles mĩguaua. Et contáualle(s) cõmo aportara en Minerua, et nõ achara y õme que lle fezese noio nẽ pesar, mais que logo se ende partira, et que se fora per a par da rribeyra, et que tãto andara per ese mar ata que chegara a Letífegus, et outrosy que nõ achara y quen lle disese nẽ fezese cõ que lle pesase.

Et quando se ende parteu, que ouuerõ uento contrario, et que se lle tornara o mar moy brauo et muyto escuro. Et uẽolle hũa tã grã tormenta que (n)os deytou en acalço, et a auentura os guiou muy mal, ca chegarõ a atal porto hu rreçeberõ muyto dãno et

---

meens...morabedis; KMP Ydameens...mor(-auedis-); RTC Ydamenes; HT Ydomenes...al a merc. 5: RTC perdieron...que auya que; HT perderõ...aver q. tragiã out. nõ lle f. 6: HT fic. nada nẽ din. 7: ms. hũ parente; AMS e KMP por (non corrixen); RTC (e HT) fallo parientes. 7-8: HT Tal. ẽno camjño et f. r. deles et pr. et nõ lle leyxarõ nada. 8: AMS por; KMP leyxara...por; RTC dexaron. 8-9: RTC et si se les por su e. non escapara non (HT se delles per...esc. et partira nõ). 9: AMS engaño. 10: RTC o. do fue muy peor reçebido...mas çerca de la m. (HT et a...ch. onde f. peor...preto). 11: HT cõtou; RTC Naupus...conto. 12: AMS e KMP por; RTC dende el non; HT se se el ende nõ fora cõ gr. 13: ms. uentura et; AMS naceu (non corrixe); RTC uent. commo aquella uez et (HT aventura). 14: RTC deriades...mar. ca ally; HT cõt. por q. a. et c. escapou...f. mar. ca a. 15: RTC el algun seso (HT consello). 16: RTC Ydomenes (id. HT Cleta); RTF Idomeneus. 17: HT cõ grãde. 18: ms. proũuese; HT et se lle pr. que llo disese porque de tãta rreq. 19: HT t. a tã g. proueza. 20: ms. perigõos; AMS e KMP por; RTC falta et inicial; HT c. as...pel. que. 21: RTC podian; HT que nõ se podía cõ el. 22: AMS e KMP uijnã...boos; RTC con ello mouer...díxole; HT et como v. cõ el moytos et bõos...disolle.. 23: AMS e KMP saas; RTC et tan sanas et tan bien (id. HT d. en cõmo de Troya sacara suas...et av.). 24: KMP Mineyrua; RTC contole un c. (id. HT q. mest. aviã que); RTF Mirne. 25: RTC que el luego. 26: AMS por apar...por; KMP par a par...por; RTC f. par a par...Lotoffegus; HT fora a par...perlo mar...Lotofeguis (t/c!); RTF Lotophagos. 27: RTC fallo...njn le fiz. 28: ms. oũuerõ; RTC ouiera un uiento; HT viera hũ vento...se torn. 29: KMP que-n*os; RTC et otrossy mucho...q. los echara en Çeliça et; HT moy e. et tã grã t. que os lançara em Çeçilia et; RTF Secile. 30: AMS giou; RTC uentura (id. HT g. tã mal que...onde rr. tal dãno). 31: RTC d. al uno el

muyto mal, ca dous yrmãos, rreys daquela terra, a que dizía a hũ rrey Rrestrígolẽ et a outro Çíclorẽ, et estes anbos, quando uirõ que tã grand era o auer, que tomarõ del quanto quiserõ, et carregarõ del muytas azémelas, et fóro[lle]s muy cruus ademays. Et contoulle(s) cõmo fuy espeytado et desonrrado. Et despois que cõmo chegarõ senllos fillos daqueles dous rreys, et dizíãlles Antípates et Poliçemis, et que lle matarã mais de çem caualeyros dos que cõsigo tragía, et outros muytos que achara ẽno mar, et que prendera[n] tódoslos outros.

—Et, sen falla, uos digo que nũca ẽno mundo uistes nẽ oystes falar d'omes tã desonrrados, nẽ tã maltreytos, que todos fomos presos, et jouuemos en priióm mais dũ mes. Mais Poliçemis ouue de nos merçee, et sacounos da priióm, et tóuenos tã uiçosos et tã honrrados que mays nõ podería. Et auẽonos depois cõ el cõmo uos agora contarey.

486

Cõmo Vlixas contou a el rrey Ydameus cõmo ffezera auer a donzela a sseu conpanneyro dom Alffenor

—Poliçemis auía hũa sua yrmãa, fremosa et de bõ tallo et cortesa a sobreguisa, et auía nome Antígona. Et era filla del rrey Lestígono. Et don Alfenor, meu conpañeyro, lle quiría grã bem, que se perdía por ela. Et el era muy bõo caualeyro et de grã linagẽ,
Fol. 183v et eu quiríalle muy grã bẽ ade- // mais, ca muyto auía en el bõo cõpañeyro. Mays el era en grã coyta porque nõ podía falar cõ Antígona, que seu padre et sua madre et seus yrmãos a guardauã tãto que, por nihũa maneyra, nõ lle podería nĩguẽ falar afeytament. Et eu, quando [uj] que asy Alfenor era perdudo et coytado et maltreyto, pesoume muyto de coraçóm, et tãto fige per mĩa arte et per meu siso que lle fige leuar a donzela. Mais sabede que ferament nos fuy graue cousa d'acabar, ca nos fuy moy maa de uençer et muy mais graue de leuar. Mais pero [ó]uuoa el a seu prazer, ante que fose sabudo nẽ

---

rrey...al o.; HT mal et dous...t. que dizẽ a hũ deles rr. Rretrígolẽ; RTF Lestrigonain. 32: KMP Çiclopẽ; RTC Çiclopem...auer tom. dello; HT o. rrey Çiolopẽ...auer t. del; RTF Ciclopain. 33: ms. forõnos muy crũus (AMS e KMP non corrixen); RTC c. dello...fueronles; HT carr. moytas...forom m. cr. cõtra mj et. 34: RTC contole en c. f. despechado...desp. commo otrossy llegaran (HT despedaçado...cõmo chegarõ). 35: RTC Polifemis et mataranle; HT f. de dous...Polifenus; RTF Antiphaz e Poliphemus. 36: RTC que echaran en la mar; HT moytos et deytarõnos ẽno. 37: ms. prendera (AMS e KMP non corrixen); RTC (e HT) prendieran. 38: RTC falta et inicial; HT nũca v. nẽ o. f. ẽno m. de. 39: ms. joũuemos; RTC tal m. et f. todos pr. (HT tã...em sua pr.). 40: ms. oũue...merçẽe; RTC e HT Polifenus; RTF Poliphemus. 41: HT podia...cont. ag.

Cap. 486. 1: KMP Ulixas; RTC Ydamenes; HT Ydomes. 2: AMS conpanñeyro; HT dom A. falta. 3: AMS yrmaa...asobre gisa; KMP yrmaa; RTC Polifenus (id. HT bõo gesto et moy cortes et). 4: KMP Lest(-r-)igono...cõ-paneyro; RTC Lestigonen; HT Lastigolẽ et Alfinor; RTF Lestrigona. 5: AMS e KMP boo; RTC la q. tant grand; HT lle q. tã grãde...era tã bõo...de tã grã. 6: KMP muy gram...boo cõpaneyro; AMS boo; RTC el muy buen c. mas era; HT liñ. que eu lle queria moyto grã b. ca moy b. c. era para mj mays era. 7: RTC (e HT) A. ca su. 8: RTC podia ninguno (id. HT g. tã ben que). 9: ms. quando que; AMS quando uy que; RTC q. uj que (id. HT Alfinor asi...et tã m.). 10: AMS e KMP por...por. 11: ms. mãa; RTC ca ella nos f. m. graue de u.; HT d. et sab. que moy maa foy de venç. 12: ms. pero enuioua (AMS e KMP non corrixen); RTC pero ouola el (HT

entendudo, et poys que a ouuo en seu poder, gradeçeu[m]o muyto. Et nõ fazía sen guisa, ca muyto era a donzela fremosa et ensinada et de grã linagẽ. Et despois que ende fomos ydos et a leuamos et seu padre et sua madre et seus yrmãos o souberõ, ouuerõ ende tã grã pesar que mayor nõ podería. Et logo, sem mays tardar, Poliçemis se acolleu ao caualo, et leuou cõsigo mais de quinentos caualeyros. Et todos nos quiría tã grã mal que de grado nos tallarã as cabeças, se podesem. ¿Que uos direy? Sabede que por nihũa maneyra nõ lles podemos escapar nẽ fogir, ca tãto forõ depús nós que nos acalçarõ muyto ag(u)ina; mais nós escapamos deles sen dãno, per espirimentos et per arte. Pero Poliçemis leuou ende sua yrmãa, mais leuou ende el hũ ollo quebrantado ẽna cabeça, que lle eu quebrantey cõ mĩas mãos. Mais esto fuy per grã uentura, ca era de noyte, et fazía escuro moy grande, et nõno uj quando lle dey, mays todauja leuou sua yrmãa. Et he sabudo que ia nõ era donzela, et ỹa prene. Et bẽ uos poso dizer que lle pesou moyto porque se nõ ueo cõnosco, et ficou moy chorosa et muy triste.

487

Como Vlyxas cõtou a el rrey Ydamés o que lle cõtesçera cõ as rreynnas encantadores

—Agora uos quero contar outrosỹ outra auentura per que pasey. Nós, quando entramos ẽno mar, ouuemos hũa tormenta grande, que nos fezo entrar ẽnas jnsoas de Oly. Et fomos y muy bẽ rreçebudos de duas rreynas que auía y, señoras daquelas jnsoas. Et erã fremosas et rricas et poderosas a sobreguisa. Et a hũa dizía Çirçes et a outra Calixa, et tãto erã anbas sabedores d'encantamentos et de spirimentos que acabauã tódaslas cousas que obrar quisesem. Et, sen falla, nũca fuy quen oyse falar de duas donas que mays soubesem ca estas, ca elas nõ auía maridos nẽ senores; mays quando algũus rreys ou prínçipes aportauã en estas jnsoas, elas per seus encantamentos lles fazía sofrer tãtas coytas que ante quiría a morte ca uiuer en tal afám, et encantáuãnos asỹ que ficauã

graue cousa de...enpero). 13: ms. oũuo...gradeçeullo (AMS e KMP non corrixen); AMS gisa; RTC pues la uio en...gradesçiomelo; HT p. que a ouvo a seu plazer et en...gradesçeumo...nõ era sem. 14: HT f. ende. 15: ms. oũuerõ; KMP souberõ (-et o uirõ-) o.; RTC sop. et lo uieron o.; HT leu. seu p. et s. y. ho s. et o virõ et ouv. 16: RTC Poliffenus (id. HT podiã...a hũ cau.); RTF Poliphemus. 18: RTC taiarian; HT poderã sab. 19: AMS agina; RTC tanto aguijaron que nos (HT podiamos...f. que t.). 20: AMS e KMP por...por; RTC Polifenus; HT Polifinus; RTF Poliphemus. 21: AMS e KMP yrmaa; RTC quebrado; HT el ende. 22: ms. mãos (parece mães); AMS e KMP por; HT q. per mjñas. 23: AMS e KMP yrmaa; RTC (e HT) non uj...et sabet que. 24: RTC (e HT) donz. mas yua preñada. 25: HT tr. porque ala ficaua.

Cap. 487. 1: KMP Ulyxas...Ydame(-ne-)s; RTC Ydamenes; HT Ydomes...acaescera. 3: AMS e KMP por; RTC uos o. q. c. otra; HT c. outra...passou et diz: nos. 4: ms. oũuemos; HT hũa moy gran t. que...Olyn; RTF Eoli. 5: HT q. aly a. que eram señ. 6: AMS sobre gisa; RTC a la una d. Çirtes et a la; HT Çirtes et aa o.; RTF Circes...Calipsa. 7: KMP d'e-spirimentos; RTC (e HT) espiramentos que acabarian. 8: HT que vise donas. 9: AMS señores...alguus; KMP alguus; RTC d. que uisquiessen commo estas (HT que asy viuesem...m. nẽ amygos nẽ sen.). 10: AMS e KMP por; RTC essas...s. tales c.; HT pr. en e. j. aportasen ellas...s. ataes c. 11: RTC querían la m. que...affan et ellas los cobdiçiauan muy bien et despues enc. a. que assi fincauan (HT que sofrer tal afam et viuer em el

namorados delas, que nõ sabía parte de sy, et quanto ẽno mundo á, se todo fose seu, todo o daría de grado, que nõ ficase en eles nada. Et a mais de mill fezerõ ia elas esto. Et despois que y erã por nihũa maneyra nõ se podía delas partir, ca se perdía d'amor
Fol. 184r por elas, et tã grauement uendía seu amor que mays lles ualrría a morte. Et // tódoslos outros perígoos do mar erã ligeyros aa cõparaçóm deste, ca muytos bõos caualeyros tornarõ escarnidos a pam pedir; pero daqueles que cobijçauã, os mays albergauã cõsigo. Mays esto fazía cõ grand engãno et cõ grã falsidade, ca nõ cõ amor. Et despois que aly aportamos, caemos en poder de Çirçes. Et eu moytas uezes oyr[a] falar dela, mays nõno poyde estrayar. Et ela outrosí moytas uezes oyra de mj falar. Et despois que me ueu, logo pensou de me fazer y ficar et de me tomar por amigo, que ia mays nũca me de sy partise. Et fezo seus encantamentos et seus spirimentos tã fortes que iaquanto me fezo tornar a sy, en guisa que cõpreu cõmigo sua uoontade. Et era cõmigo tã leda et auía tã grã prazer que mayor nõ podería. ¿Que uos digo? Ante que aquel mes fose fora, ficou ela prenada dũ fillo.

Et dese fillo conta Dites que fuy naçudo en forte punto pera seu padre, cõmo adeante oyredes.

–Mays estando eu asy en poder de Çirçes, outrosí fige meus spirimentos et mĩas encantações, ca, se ela algo aprendera ende, muyto mais sabía eu, et tãto soybe que nũca ela tãto podo fazer que me ende eu nõ partise quando me prouuo. Et os spirimentos et as encantações que ela contra mj fazía, nõ lle ualuerõ nada, mays todas se tornarõ sobr'ela, ca ẽno mũdo nũca fuy moller que asy fose coytada d'amor cõmo ela fuy grã tenpo, desque me eu dela partí. Et leuey dela muytos mar[c]os d'ouro et de plata et muytos dineyros et moyto auer. Et por nihũa maneyra nõ me podo rretẽer, que me eu ende nõ fose quando me pagey. Et bẽ entendí eu que sua sabedoría nõ ualía nada contra mj, ca tal maestría achara eu contra sua arte que nada nõ ualíam seus spirimentos nẽ suas encantações. Et desí partime dela et leyxeya prenada, cõmo uos ey dito, et leuey cõmigo do auer que me ela auía dado. Et ela, quando me ueu yr, fezo tã grã doo et dou tã grandes gritos que esto era hũa grã marauilla.

Et despois desto outrosy contou en cõmo morara cõ hũa rreyna a que dizía Cali-

---

et...d. os encãuã a. que elles f. tam nam.). 12: RTC (e HT) et si quanto...ha todo. 13: RTC ellas ya; HT t. llo d. moy de g. ajnda que lles nõ f. nada...fez. ellas. 14: HT amores. 15: RTC ualiera; HT tam caramẽte...que todo aquel que o quisese auer m. lle valrria. 16: ms. perigõos; AMS e KMP boos; RTC a comp.; HT moytos cau. 18: AMS engaño; HT fals. que nõ cõ a. que deles ouvesem et. 19: ms. oyr falar; AMS oyn f.; RTC Çirtes...oyera ya f. (HT oyra f. delas); RTF Circes. 20: RTC non gelo; HT p. estraesçer et ellas outras v. oyram; RTF eschaper. 21: KMP penseu; HT f. f. 22: RTC encantaçiones...espiramentos; HT me dende part. 23: ms. uoontade; AMS gisa; HT em tal maneyra que c. sua. 24: RTC dire (id. HT podia). 25: KMP mes fora; RTC (e HT) mes saliesse finco. 26: RTC e HT deste f. (falta et inicial). 28: RTC Çirtes...espiramentos; HT eu en...Çirtes fige. 28-29: HT meus encantamẽtos et m. esp. ca. 29: HT s. eu que n. 30: ms. proũuo; RTC espiramentos; HT ella soubo f. nẽ dizer que me eu ende. 31: RTC e. f. non ual. c. mj nada mas todos; HT nõ valyam n. m. todos. 31-32: HT t. contra e. 32: HT f. hũu grã. 33: ms. marços; AMS e KMP marcos; RTC t. despues que...marcos (HT t. por mj d. que me...et eu l.). 34: AMS rreteer; KMP rreteer que me ende; HT et outro moyto. 35: AMS entendj; RTC (e HT) me plogo et b. entendio Çirtes que. 36: HT tal mẽestre ach. contra (id. RTC espiramentos). 37: RTC (e HT) enc. desi. 38: ms. dõo; RTC conm. mucho del (id. HT ella dou). 40: RTC contol...con otra rr. (id. HT desto cont.; falta nos

xa, et que o deteuera grã tenpo cõ suas encantações, que ela lle fezo jogos departidos que o poder nõ era seu de se d'y partir. Et marauillosament era a dõna sabedor daquela arte. Et morou y cõ ela quanto a ela prouue. Et ela bẽ lle deu a entender que algo sabía, ca sabede que ante el quisera seer morto ca uiuo.

Mays dũa cousa lle auẽo bẽ, que ela era a mays fremosa dõna que ẽno mũdo auía 45
et, demais, era tã pagadoyra et de tã bõo doaro et de tã bõo talente que marauilla era. Et tãto se fazía amar que, aquel que a amaua, muyto a çerqua estaua da morte, así era coytado d'amor. Mays pero, ẽna çima, Vlixas escapou ende per sua arte et per sua uentura grande, ca bem uos digo que el ouue grã pauor de o ela senpre tẽer cõsigo, ca el por nihũa maneyra nõ podía fazer que podese quebrãtar suas encantações. 50

488

Cõmo Vlixas cõtou a el rrey Ydamenés cõmo escapara dos perígoos das sereas do mar

—Agora uos quero contar outro grã perígoo que pasey, desque sey do poder de Ca-
Fol. 184v lixa, en que fuj moy grã sazõ cõmo // uos ia contey. Et tíueme por gorido et por bẽ
andante, quando de seu poder fuy partido. Et fujme a hũ lugar de oraçõ muy preçioso 5
et uerdadeyro, en que as sanctas podestades dauã moy çertas rrespostas a aqueles que as y demãdauã. Et fige y mĩa oraçõ et meus sacrifiçios, cõmo mellor soybe, et dema[ndey] por rresposta per u ỹam as almas, quando se partíã dos corpos. Et quanto deste pleito quige saber, de todo me fuy dado çerta rresposta. Et quando me d'alí partí, pasey per
hũ p[er]ígoo, o mais grande et o mais esquiuo que á en todo o mar, ca fuj per hũ lugar 10
hu uiuíã as sereas, que som aleyuosas et engãnosas muyto, ca elas am as uozes claras, que semellã agias, et seu canto tã saboroso he que, despois que as õme oỹr, nõ pode auer sabor en outra cousa. Et elas senpre cantã en lugar que entendẽ que á perígoo mais grande et mayor et hu á os penedos grandes. Et quando os omes oem aquel cantar

---

dous et inicial); RTF Calipsa. 41: RTC (e HT) enc. ca e. 42: RTC suyo de y escoger ca mar.; HT seu de y p. nẽ escoller et. 43: ms. proũue; RTC q. le a...ent. si algo; HT q. lle a...e. lle d. moy bem a ent. o que sabia. 44: ms. sẽer; RTC m. que biuo (id. HT el ante). 45: RTC le era bien (id. HT que el e. m. vira). 46: AMS e KMP boo...boo; RTC auya demas; HT vira dem. 46-47: HT tal. et t. 47: RTC muy çerca; HT am. est. ç. de m. et asy. 48: AMS e KMP por...por; HT era preso et c. de a. tã grande que nõ podia folgar mays p. V. esc. et sayo de su seu poderio aa çima per...porla v. 49: ms. oũue; AMS e KMP teer; RTC uos iuro que el ouiera...ella querer s. retener c. (HT gr. que o ajudou et bem... ella s. c. tẽer ca). 50: RTC man. nunca tanto p. f. quel p. (id. HT seus encantamẽtos).

Cap. 488. 1: KMP Ulixas; HT Ydomenes. 2: HT pel. do mar. 3: ms. perigõo; HT p. depoys que s. (id. RTC de p.). 4: RTC fue; HT foy...bem aventurado et ben a. 5: RTC fuy salido et (id. HT or. moy nobre et moy). 6: RTC et uirtuoso en (HT et moy v. en q. as ditas p.). 6-7: HT q. llelas dem. 7: ms. et demais por (AMS e KMP non corrixen); RTC et demande; HT c. eu m. s. et demandey que me dese rresp. 8: AMS e KMP por u; HT rr. et me disese donde yam...d. feyto. 9: AMS e KMP por; RTC dada; HT dada rresp. 10: ms. pigõo; AMS perigoo...por; KMP por; RTC peligro...por aquel log. (HT por tal l.). 11: AMS engañosas; RTC do uiuen; HT onde viuẽ...son moy al. ca. 12: AMS ome; RTC et el su c. (id. HT claras cõmo ag.). 13: ms. perigõo; RTC en el l. do ent. (HT s. de outra...donde). 13-14: RTC que es el pel. mayor o do ay los (HT donde som os). 14: AMS õmes;

et aquel som tã doçe et tã saboroso, oluídãselle tódoslos outros prazeres et sabores que ẽno mũdo som. Et en toda guisa lle cõuẽ d'yr aló, en barco ou a nado, ca nõ á outra cousa de que aia talente senõ de as oyr. Mays quantos aló uã, todos perdem os corpos. Et elas apréndẽse aas naues, ca tal he seu custume, et fázẽas anegar. Et asy, dũa maneyra ou doutra, nõ podẽ escapar de morte. Et per aquel lugar ouue eu de pasar, querendo ou nõ, et oy cantar mays de quinentas sereas. Mays alí paresçerõ os meus encantamentos, que fige per mĩa maestría. Et nihũ ome de quantos cõmigo yam, nũca as oyrõ. Et fuj en este feyto muy nomeado et muyto aguçoso. Et matamos aly mais de mill delas, que se aprendía a aquelas naues porlas anegar. Et este perígoo nos durou muy grã peça, et per meu siso estrayçí ende, et quantos cõmigo yam.

489

Cõmo Vlixas cõtou al rrey Ydamenés cõmo escapara do rremuño do mar, que o ouuera de soruer

—Contaruos quero eynda outro perígoo grande per que pasey et hu foy muyto a çerqua da morte. Et pasey per entre ela et a rribeyra, et aly hu o mar fazía rremuño. Nõ uiue ẽno mundo cousa que a aquel lugar chege que ende posa escapar, ca se faz y hũ rremuno que dura bẽ quinze légoas en derredor. Et tódaslas cousas que en el entrã tã ag(u)ina uẽem ao ollo del que esto he hũa grã marauilla. Et quando y chegã(r), nõ podem goreçer por nihũa maneyra, que nõ seiã alí soruudos et anegados. Et per aquel lugar cae o mar en fondo dos abisos, tã de rrégeo cõmo uay a ágoa perla cãal do moyno. Et logo sal a çima per aquel meesmo lugar, que uay ferir en çima das naues. Et a este lugar uẽem as naues de quinze légoas, sen seu grado, tã de rrégeo cõmo anda a seeta quando sal da beesta. Et quando eu pasey per aquel lugar cõ meus cõpañeyros, fuy malament

---

HT pen. mays gr. 14-15: HT q. as os o. oen et aq. c. et son. 15: KMP tan saboroso; RTC (e HT) oluidan t. 16: AMS gisa; RTC alli...o nadando ca; HT conv. que vaa aly...ou nadando porque nõ. 17: RTC alla uan t. y p.; HT ajam...ala. 18: RTC atal; HT c. ca ellas ap. aos navios...fazenos an. 18-19: HT a. de nẽgũa man. nẽ de outra. 19: ms. oũue; AMS e KMP por; HT et eu per...o. de. 20: RTC mjs grandes enc. 21: AMS por...cuantos; KMP por; RTC m. ca ningun; HT m. que nẽgũ. 22: HT feyto m. ag. et moyto rrecordado de me gardar deste peligro et mat. 23: ms. perigõo; RTC ap. a las n. (id. HT durou per moy). 24: AMS e KMP por; RTC seso escape e. yo et (HT s. et entẽdemẽto esc. e. et).

Cap. 489. 1: KMP Ulixas. 2: RTC del ombligo del. 1-2: HT contou outro peligro q. ouvo no mar (só). 3: ms. perigõo; AMS e KMP por; HT cont. q. contar o. gr. pel. per. 3-4: HT pas. ẽno qual foy en temor de m. 4: AMS açerca...por; KMP por; RTC m. yo passe p. entre Çila et Caribdin et alli ha el mar el ombligo et non (HT Laçila et Caribedim); RTF Sillan e Caribdin. 5: HT nõ ha ẽno...aq. mar chege. 5-6: HT esc. et faz hũ rreuoluer que. 6: RTC (e HT) todas cosas. 7: AMS agina ueem; KMP ueem...chegar; RTC llegan; HT q. aly chegã ao rredio nõ. 8: AMS e KMP por; RTC an. ca por (id. HT p. escapar por). 9: ms. ãagoa; AMS e KMP porla caal; HT atan...c. cae a (id. RTF fondon...tan). 10: ms. mẽesmo; AMS e KMP por; RTC ua a f.; HT lug. per que. 10-11: HT enç. das naues quinze (salto). 11: ms. sẽeta; AMS e KMP ueem; RTC leg. mal su (id. HT gr. et tã). 11-12: HT cõmo sal a s. da balesta. 12: ms. bẽesta; AMS por; KMP por...cõpaneyros; HT (e RTC)

enganado, ca mais da meatade me sorueu deles, alí ante meus ollos, et fuj en tã grã pauor de morte que mayor nõ podería. Et escapey ende cõ poucas naues de quantas leuaua.

490

Cõmo Vlixas cõtou al rrey Ydamenés cõmo caera em poder dos rroubadores do mar

Fol. 185r —Despois que todo esto pasey, cay en poder dos faníçees. Et fanÿçees // en aquel tenpo erã hũus póboos que dauã guerra a todo o mundo. Et erã rroubadores et malfeytores a sobreguisa. Et quantos erã en seu poder nõ lles podía escapar de morte. Et tomárõme quanto ẽno mundo auía, que me nõ leyxarõ hũ dineyro. Et fomos deles presos et rroubados et metudos en cárçeres, pero despoys ouuerõ de nós doo et soltárõnos. Por estas coytas et per estes traballos todos pasey, cõmo ia oystes, et en esta maneyra me aueo. Et asÿ perdí todo meu auer. Et en esta guisa me trouxe a auentura et me fezo sofrer tãto mal, ca muy grã tenpo á que me fuy auesa et contraria. Et tolleume muyto, et leyxoume pouco, et nõ ouuo de mĩ merçee, et ia mays nũca en ela fiarey, en quanto ẽno mundo uiua.

491

Cõmo el rrey Ydamenés dou naues et grãde algo a Vlixas et [o] envio[u] em saluo ata el rrey Alçeóm

Despois que Vlixas contou a el rrey Ydamenés as coytas et os perígoos per que pasara, nõ á ome que llo contar oÿse que del nõ ouuese doo et se ende nõ marauillase muyto. Et Adamenés fuy cõ el muy ledo, et rreçebeuo muy bẽ, et fézolle tãta honrra

---

mjñas cõpañas. 13: RTC dellas; HT m. delas me s. ante. 14: RTC dende; HT podia.

Cap. 490. 1: AMS Ydamẽns; KMP Ulixas; HT Ydomenes. 3: ms. faniçẽes et fanyçẽes; RTC feniçes; HT que esto...faniçes et fanyçes; RTF fenices. 3-4: RTC feniçes e. en a. t. unos. 4: ms. erã e pobõos que entreliñado; AMS huus; KMP huus...gerra...mundo (-por mar et por terra-) * Et; RTC (e HT) mundo por mar et por tierra et e. r. et ladrones et m. 5: AMS asobre gisa; RTC (e HT) q. entrauan en. 6: AMS diñeyro; HT leyx. tam solamẽte hũ. 7: ms. oũuerõ...dõo; RTC pr. et recabdados et m. en carçel; HT pr. et m. en carçere. 8: AMS por e. trauallos; KMP por; HT por aquestas...por t. e. tr. pasey. 9: AMS gisa; KMP auẽo; HT e. maneyra me...ventura (id. RTC t. el mio). 10: HT mal et moy...foy moy av. 11: ms. oũuo...merçẽe; HT et çerto nõ...n. me em; RTC n. me en. 12: RTC q. yo e. (id. HT v. porque moyto mal me a feyto fasta esta ora en que me tẽ derribado et pobre et coytado).

Cap. 491. 1: AMS e KMP grande; HT c. rr. Ydomenes...gr. aver a. 2: ms. et el envio em (AMS e KMP non corrixen); RTC et lo embio en; HT et o enviou (em...A. falta). 3: ms. perigõos; AMS e KMP por; RTC desque...pel. que (id. HT Ydomenes todaslas aventuras et p.). 4: ms. oũuese dõo; HT que o c. podese et o oyse...o. grande doo. 4-5: RTC e. mucho n. mar. mas Ydamenes (HT Ydo-

que mais nõ podería. Et en quanto y esteuo, fuj muy uiçoso et muy bẽ albergado. Et el rrey Ydamenés lle fezo guisar duas naues muy boas en que se fose, quando se quisese yr. Et doulle muyto do seu auer et das suas joyas et muytos gornimentos rricos et preçados. Et doulle cõpana da sua, quanta entendeu que o leuaría en saluo ata o bõo rrey Alçeóm, que o rreçebeu muy bem et muy ledament. Et muytas uezes oyra falar que era de muy bõo siso et de muy bõa palaura, et que era rrey de grã prez et de grã nomeada. Et albergouo tã bem et fézolle tãta onrra que el se touo ende por muy pagado.

492

Cõmo Vlixas aprendeu nouas dos caualeyros que andauam por casar com Pelónape, ssua moller

Estando Vlyxas cõ el rrey Alçeóm, aprendeu nouas de sua terra, estrayas et grandes a sobreguisa, ca lle diserõ que mays de tri(i)jnta caualeyros, rricos et de grã lugar et poderosos, forõ ajuntados por casar cõ sua moller Pelónape, et grã tenpo auí[a] que y erã. Mais ela era bõa dõna et de grã prez, en que nũca ouue maldade nẽ uilanía. Et o que agora ouuese tal nomeada en bõo tenpo naçera.

Et estes caualeyros todos fazíã seu poder cõmo a ouuesem por moller. Et cada hũ a rrogauã muyto et auíã grã uoontade de a leuar pera sua terra. Mais ela por nihũa maneyra nõ quiso cõsentir, mais senpre teuo lealdade et uerdade a seu marido, desque fuy sobre Troya. Et a sua tardança nũca lle a ela enpeesçeu pouco nẽ muyto, ca Deus quiso dar a esta duas cousas ajuntadas que nõ dou a outras muytas, ca lle dou fremo-

menes). 5: KMP Ademenes; HT el ledo...fez. moyta o. et moyta cortesia que. 6: HT m. ẽno mũdo nõ podia...v. et moy alegre et el. 7: AMS gisar; HT Ydomenes...apreçeber duas m. nobles n. cõpridas et abastadas de quanto mester lles fazia en que. 9: RTC quantos ent. quel poderían leuar seguro fasta; HT et moy pr. et moyto ouro et moyta plata et...de sua casa q. e. que o podesen leuar bem seguro fasta. 10: AMS e KMP boo; RTC led. ca m.; HT b. et moy noble r. Alçion et quando chegou Vlixas Alçiõ rrey o...led. et cõ grã solenydade porque moytas; RTF Alcenón. 11: AMS boo; KMP boo...boa; HT f. del que...siso et de bõo entendemẽto et de...rrey moy onrrado et de. 12: RTC nombradia; HT p. et sabedoria et de g. nobleza et ospedarõno tam...f. el rrey Alçion t. o. que Vlixas se. 13: HT moy contẽto et p.

Cap. 492. 1: AMS andauã; KMP Ulixas. 2: RTC Penolope? ; RTF Penelope. 1-2: HT dos que yã c. cõ sua m. 3: AMS e KMP Vlixas (parece y); HT Alçion. 4: ms. triijnta; AMS asobre gisa...trijnta; KMP trijnta; HT gr. moyto espauoradas a s. diserõlle...tr. rric. omes et...et moy pod. 5: ms. auiã; AMS auia; KMP a. (-en Arcadia-) por...auia; RTC a. en Arcadia cada uno por...Penolope (HT A. et cada...Poñelope...eram ajuntados mays). 6: ms. oũue; KMP dona; RTC et la que (id. HT e. moy b. d. moy onrrada et...vil. nẽ cousa que fose posfaçada dela a nẽgũ et). 7: ms. oũuese; AMS e KMP boo; RTC nombradia en b. punto naçeria; HT ora o. atal nobleza em b. ponto et en bõa ora n. 8: ms. oũuesem; KMP como; RTC f. todo su (HT cau. f.). 9: ms. uõontade; RTC rrogaua...auya (HT aviã). 10: RTC t. fe et u. et l. a; HT cons. a cousa que lle disesem nẽ que lle prometesem mays s. t. fe et lealdade...m. despoys que cõ el foy juntada et d. se parteu de Arcadia et foy. 11: ms. enpẽesçeu; KMP lle enpeesçeu; RTC tardada...njn mas ca; HT Tr. a cõmoquer que forõ moytos ãnos pasados et moytos coydauã que el era morto. Et ela sempre asperou a sua vijnda et

sura et bondade, todo de cõsũu. Et ia mais nũca [cousa] quiso oyr nẽ consentir que de maldade fose, mays atendía seu marido, et nũca en al coydaua, nẽ deseiaua al senõ a el.

Fol. 185v Et todo esto fuy contado a Vlixas, et // eynda mays que, se fose aló, (et) que os acharía en sua casa, pero que, por nihũa maneyra, nõ podíam uençer a Pilónape, por cousa que lle disesem nẽ prometesem. Et todo o ela preçaua muy pouco et todo o desanparaua. Et eles nõ dauã por ela nada, et precauã pouco sua saña, nẽ sua ameaça. Mays todos cada día andauã ante ela bufurdando et lançando o trauado. Et cada hũ tĩjna mentes se o escollería ela a el. Mais ela todo o tĩjna por folía et auía ende grã pesar.

493

Cõmo Vlixas chegou a ssua casa et matou os caualeyros que queríam casar com sua moller

Qvando Vlixas oyo estas nouas, se lle pesou muyto, esto nihũ nõ mo pregunte. Et fuy logo, sem mays tardar, a el rrey Alçeóm, et rrogoulle muyto que lle pesase do seu mal et da sua desonrra, et que fose sua mesura que enuiase cõ el suas cõpañas, cõ que tomase vingãça daqueles que lle aquel noio fazía. Quando el rrey Alçeõ oyo estas nouas et o rrogo que lle Vlixas fazía (fazía), rrespondeulle asy:

–Dom Vlixas, a mĩ pesa deste pleito, ca me nõ semella bõo. Et, sen falla, muyto me pesará ende, se se eles asy uã en saluo. Mais eu yrey cõuosco aló cõ quantos amigos et uasalos eu touer.

Gisárõse logo entõçe muy bẽ et metérõse ao camino. Et quando chegarõ a casa de Vlixas, el fezo asconder suas cõpañas en hũ lugar muyto apartado, cõmo aquel que sabía muy bẽ as seydas et as entradas da casa.

---

sempre dizia que viuo era Vlixas seu marido et a s. tardada...p. nẽ mays porque D. 13: ms. nũca quiso (AMS e KMP non corrixen); AMS consuu; KMP cõ-suu; RTC nunca cosa q.; HT et beldade todo...nũca jam. quiso...cons. cousa que. 14: ms. en/em (lese mal; AMS en; KMP em). 14-15: RTC si a el non; HT al pensaua nẽ c. nẽ d. outra cousa s. seu marido. 16: RTC alla que (falta et inicial); HT pero t. esto nõ foy...V. ajnda q. se f. ala que. 17: RTC casa mas pero...Penolope (HT pero por... poderia...Penalope). 18-19: RTC poco et de todos se despagaua et...por ende nada; HT nẽ lle pr. ca ella nõ pr. p. nẽ moyto cousa que lle deles fose dita nẽ rrazoada nẽ prometida ca a todos pr. moy p. et de todos ela curaua moy pouco ante se despagaua de quantas cousas lle dizia et asanauase contra elles et ameaçauaos moyto et elles...por ello nada. 19: AMS preçaua; KMP preçauã pouca. 20: AMS e KMP tijna; RTC tablados...uno dellos t. 21: AMS escollera...tijna; KMP tijna; RTC si esc. a el. 20-21: HT tablados et c. hũ deles fazia o mellor torneo et mays fremoso que podia et outros trebellos de moytas et diuersas maneyras et todo esto fazia teendo m. c. hũ se e. esc. en el...por vileza et.

Cap. 493. 1: KMP Ulixas. 1-2: HT falta. 3: HT p. delo moyto...preg. ca sabede que lle pesou atam fortemẽte que mays nõ podia et f. 4: RTC tardar contar todo al r. A. rogandole...de ssu (HT t. esto a el r. Çelion et r.); RTF Alcenon. 5: RTC et de ssu; HT de sua...mes. de enviar cõ. 6: RTC que aq. enoio le f.; HT f. et quando...Alçelon. 7: AMS V. fazia rresp. 8: AMS e KMP boo; RTC pl. porque me; HT p. moyto d. pl. et desta cousa porque me...bõa nẽ bem feyta et. 9: HT pesa...eu quero yr c. et leuarey todas myñas conpañas comygo et chamarey todos quantos. 10: HT vas. ouver que me ajudẽ. 11: RTC est. todos muy; HT et apreçeberomse e. m. b. todos de quanto aviã mester et met. 12: HT asc. todas suas. 13: HT de sua c. 14: HT et os c. e. que demãdauã a Peñelope moller

Os caualeyros estrayos estauã todos dentro ẽna casa, fazendo grã festa et grand alegría. Et tã grand era a uolta que toda a casa estremeçía, ca aly erã os jograres muytos, cõ uiolas et cõ çítolas et cõ outros estormentos muytos, et jograresas, que cantauã et descantauã et tronpauã, et fazíã trebellos muytos et de muytas maneyras, et outros trobauã. Et os caualeyros lançauã a trauados et bufurdauã. Et fazíã todo esto, se poderíã auer amor de Pilónape.

Quando Telámacus, fillo(s) de Vlixas, oyo dizer que seu padre uĩjna, fuy ende muy ledo, que mais nõ podería. Et logo se fuy pera el. Et seu padre o rreçebeu moy bem et defendeulle que nada nõ disese, nẽ dese a entender do que el fazer quiría. Et Telámacus [c]ontou a Vlixas todo o feyto cõmo se fazía et cõmo era, et dísolle per nome quaes erã y et quanto auía feyto sobre esta rrazõ.

Depois que fuy noyte et todos dormíã, el rrey Vlixas et el rrey Alçeóm, cõ todas suas cõpanas, seyrõ dũ lugar hu iazíã dormindo. Et matárõnos todos, que nõ escapou nihũ ujuo. Et, sen falla, se eles mal meresçerõ, bẽ rreceberõ ende o galardóm.

Quando os da uila et os do rreyno en derredor souberõ que seu señor uẽera, ouuerõ
Fol. 186r ende tã grand alegrí[a] que mayor // nõ poderõ. Et todos se uẽerõ logo pera el. Et nũca nihũ rrey fuy mellor rreçebudo, nẽ mais honrradament, en seu rreyno ca el. Et dérõlle seruiços et doas, tãtas et tã grãadas que esto era hũa grã marauilla. Et contoulles Vlixas todas suas auenturas, grandes et estrayas, et suas coytas per u pasou. Et elles forõ ende tã marauillados et tã espantados que era muyto ademais.

---

de Vlixas estauã...et moy gr. 15: RTC todas las casas restremesçian (HT estremeçiam). 16: HT jog. m. de moytas maneyras os hũus cõ v. outros cõ loudes outros cõ ç. outros cõ çinfonyas outros cõ arpas outros salteyros et orgõos et quantos e. poderom achar tantos aly ajuntarom para a vençer et trastornar o coraçõ dela et ela nõ se curaua de aquelas jograrias et eles tomarom jogr. 17: RTC et tumbauan. 18: KMP fazia(-n-); RTC lanç. et boffordauan...esto por si. 19: RTC Penolope. 17-19: HT et tũbabam...moytas guisas et de moytas man. et outrosi outros...cau. dançauã de moytas gisas et despoys lanç. pelotas et jogauã moytos jogos de diversas guisas et buf. et rriam et faziã outras moytas cousas por veer se p. a. a Pẽnalope moller de Vlixas. 20: AMS e KMP uijna; RTC fijo...ueniera; HT et q. Telomacus o fillo; RTF Telemacus. 21: RTC e. tan ledo. 20-21: HT p. vyera rreçebeo moy. 22: HT ent. nẽgũa cousa de aquelo que f. 23: ms. tontou; AMS e KMP contou...por; RTC conto...fecho c. era; HT Telomacus contou a V. seu padre t. ho f. c. era et aynda contoulle per. 24: HT eram et quantos ende y estauam et q. 25: RTC ¿que uos dire? Despues...et ya t.; HT çerto vos direy verdade despoys...et ja t. d. aqueles prinçepes et rricos omes que aly vieram por rrazõ de aver a moller de Vlixas et dormyndo todos el r. 26: RTC sal. del log. onde yazian ascondidos et fueron do aquellos yaz. (HT donde...forom aly donde aq.) (KMP engade isto). 26-27: RTC esc. uno biuo; HT que tam solamẽte nẽgũ deles nõ esc. viuo. 27: AMS e KMP rreçeberõ; HT rreç. o g. em pouco rrato de aquel a que errar queriam et ouvo aquesta tam bõa aventura por outras moytas contrarias per que pasara. 28: ms. oũuerõ; AMS e KMP ueera; RTC a derr.; HT et quando...de arredor...señor et rrey natural viera con paz et cõ soude et que era viuo ouv. 29: ms. alegriã; AMS e KMP alegria...ueerõ; RTC alegría...poderian; HT alegria et tã grande goyo et plazer que nõ poderia ẽno mũdo mayor nem mays grande seer. Et sabede que t. se ajuntarõ em hũ et vierõse l. dereytamẽte para el aly onde el estaua et n. 30: RTC r. que el; HT nũca ẽno mũdo foy r. mellor...onrr. dos seus que el em s. rr. et esto era por quanto a todos amaua et lles era moy plazenteyro et defendiaos en dereyto et fazia justiçia a cada hũ segundo que achaua por dereyto et por aquesta rrazõ o amauã tanto que mays nõ podiam et mays vos digo que nõ avia em aquel tẽpo rrey nem prinçipe que tãto amase seu pouoo cõmo aqueste. Et Deus quisese que asy fosen todos os outros rreys amadores das suas gentes et cõpañas et outrosi seriam defessos dos seus yamigos et vençerlos yam asi cõmo Vlixas vençeu et matou todos aqueles que o quiseram desonrrar. Et todos os do rreyno lle derom. 31: AMS e KMP graadas; HT tã grandes que. 32: AMS por; KMP por...forõ tã; HT gr. et maravillosas et estrayas...per onde p. 33: RTC esp.

Et Vlixas amou moyto et preçou des aly endeãt a Prilónape, sua moller, porque tã marauillosament se prouara por boa dona. Et todos dizíã dela tãto bem que mays nõ poderíã. Et por ende senpre despois ela fuj muyto amada et moy preçada. Et ia mays a bondade de Pilónape será nomeada per todo o mundo, ca vijnt ãnos o aguardou; et, sen falla, tal bondade de moller será en este mundo muy d'aduro achada.

494

Cõmo Vlixas casou sseu ffillo cõ ffilla
del rrey Alçeóm

Ante que el rrey Alçeóm d'aly partise, Vlixas lle rrogou moyto, por firmar outrosy mayor amor cõ el, que dese Naufica, sua filla, que era moy boa donzela et muyto ensinada, a seu fillo Telémacus por moller. Et el rrey Alçeóm o fezo muy de grado, ca entendeu que ela sería del bẽ casada, et el dela outrosy. Et des oymais pode Ulixas folgar en seu rreyno et auer prazer, ca moytas ontas et moytos perígoos á pasados. Et des oiemays por grã sazõ terrá cõ el a uentura, cõmoquer que ẽna çima muyto se lle á de tornar áspera, cõmo despois oyredes. Et por nihũa maneyra nõ pode esquiuar, per poder nẽ por saber que aia, que lle a uentura nõ aia de fazer grã pesar. Et tódaslas cousas per que õme á de pasar, todas som en poder et en mesura da auentura. Et nihũ õme, por siso nẽ por soteleza que aia, nõ pode estorçer ao que lle á de vĩjnr.

Et a pouco fazer, despois que Tolémacus casou cõ Naufica, ouuerõ anbos hũ fillo. Et Tolémacus ouuo ende grã prazer et Ulixas muy mayor. Et chamárõlle Poliberius. Et este fuj muy bõo caualeyro et muyto entendudo, et seu linagẽ fuy per el muyto enxaltado.

En aquela sazõ morreu Ydamenés, rrey de Creta, de que a estoria de suso falou,

---

et tan mar. (id. HT aadem.). 34: AMS e KMP Pilonape; RTC a. et p. mucho desde a. adelante a Penolope (falta et inicial); HT et el rrey V. a. et p. m. a Penalope s. m. desd'a. end. p. 35-36: HT que mellor nõ podiam. 36: KMP moyto; RTC s. ella desp. fue del mas a. et mas onrrada et mas pr. (HT foy mays o. et moyto m. am. et ajnda m. pr. de Vlixas seu marido et de todoslos outros do rreyno et de quantos oyan falar dela et ja). 37: ms. vĩjnt; AMS por; KMP por...anos; RTC ya siempre la...Penolope (HT Peñalope s. nẽbrada...m. que vĩjte). 38: RTC tal lealtat de...este tiempo m. aduro (HT et tal l. de m. s. agora moy adur).

Cap. 494. 1: KMP Ulixas; RTC c. a ssu f. Telemacus con (HT c. s. f. Telomacus con a f.). 2: HT Alçiom. 3: RTC que se el; HT Alçion; RTF Alcenon. 3-4: RTC f. entre ssi m. amor que; HT afirmar m. amor que. 4: KMP Nausica; RTC Naufica; HT d. a Neusica...et moy ben ens.; RTF Nausica. 5: HT Telamacus...Alçiõ...gr. et outorgoulla ca. 6: RTC desde; HT dela et des. 6-7: HT f. en paz ẽno s. r. ca. 7: ms. perigõos; RTC m. cuytas et...pass. mas des (HT m. pel. et m. c. a pasadas et mays per). 9: AMS e KMP por; RTC (e HT) oyr. ca por. 10: AMS e KMP por; RTC (e HT) pes. ca todas... que el omne. 11: RTC uentura; HT todas nõ as pode escusar da m. et do p. et da ventura. 12: AMS e KMP vijnr; HT estraesçer a todo aquelo a que ha. 13: ms. oũuerõ; AMS tolemacos; KMP Nausica; RTC et a poca sazon desp. q. Telemacus; HT et pouca sazõ d. que se dala partirõ (falta desde aquí); RTF Telemacus...Nausica. 14: ms. oũuo; AMS tolemacos; RTC Telemacus o. grand...Poliborus este; RTF Poliporbus. 15: AMS e KMP boo...por. 16: RTC enxalçado. 17: RTC aq. misma

et, ante de sua morte, parteu bẽ seu rreyno a dous fillos que auía, mays ante de çinque dias morrerõ anbos. Et a hũ dizía Meriõ et a outro Laerta. Et fezerõ os do rreyno grandes doos por eles anbos, ca bẽ entenderõ que rreçebería en eles grã perda.

495

Agora leyxa o conto de falar daquisto por contar de cõmo auẽo a Perius, depois que escapou da tormenta do mar

Conta a estoria que Pirio Neutóllamos, desque escapou da gram tormenta do mar
Fol. 186v et perdeu moytas das suas cõpañas, cõmo // de suso oystes, (et) fezo adubar suas naues en hũ lugar que chamã Amolese, que muyto lles era mester, ca nõ lles auía ficado naue sãa: as hũas auía quebrantadas as áncoras, et as outras as uellas et os gouernallos, et as outras os rremos, et as outras os bordos en derredor, et as outras perderõ as cordas et os calaures, en guisa que nõ auía y tal que nõ ouuese mester rrefazemento.

Et en aquel tenpo que aly esteuerõ folgando et aguisando suas naues, Pirio oyo nouas que el rrey Acastus tomara o rreyno a Peleus, padre d'Achiles, et deserdárao del. Et pesoulle muy de coraçõ, ca anbos erã seus auoos, ca Peleus era padre de seu padre et Acastus era padre de sua madre Tetis. Et el desamaua Acastus tãto que mais nõ podía, ca lle auía feyto muyto mal a el et a todo seu linagẽ. Et diserõ a Pirio que, se guarda nõ ouuese de sy, nõ podería escapar que o Acastus nõ matase, ca lle fezera tẽer o camino.

Et cõmoquer que muyto pesase a Pirio do deserdamento de Peleus, muyto mays lle pesou quando aquisto oyo. Et jurou et fezo sagramento [que este deserdamento] sería carament cõprado, ca nõ llo leyxaría [de] uingar por medo nẽ por rreuerençia. Et logo, sem mays tardar, se quisera d'aly partir por yr alá, mays despois ouuo cõsello que primeyrament enuiase alá saber en cõmo este feyto era, et así se podería aperçẽber mellor et fazerlo mais aguisado.

Et enuiou alá dous caualeyros por saber esto. Et a hũ deles dizía Çirus et a outro Arestus. Et anbos erã bõos caualeyros, sesudos et fortes. Et collérõse a seus caualos, et andarõ tãto que chegarõ a casa dũ rrico õme muyto honrrado, a que dizía Asandrus. Este caualeyro nũca fezera mal nẽ estoruou a Pirio, ante lle pesou muyto do seu mal et do seu desherdamento. Et desamaua muyto a Acastus, et estaua cõ el muy mal porlo

s.; RTF Idomenes. 18: AMS cinquo. 19: RTC al uno...al otro. 20: ms. dõos.

Cap. 495. 1: AMS leixa; RTC contar commo...Pirrus. 3: RTC Pirro Neutolamus. 4: RTC de sus...oy. fizo...nãues muy bien en. 5: RTC llamauan Amollese ca m.; RTF Molose. 6: AMS e KMP saa...gouernalles (ms. gouernallos/-lles?); RTC sana ca las. 7: RTC et otras los bornes en d. et o. perdieran. 8: ms. oũuese; AMS gisa...rrefagemento. 9: AMS agisando; RTC en quanto t. ally...Pirro (falta et inicial). 10: AMS de Achiles; RTC et lo deseredara. 11: ms. auõos. 12: RTC el lo des. a Acastus...podria. 13: RTC Pirro. 14: ms. oũuese; AMS e KMP teer; RTC non tomasse de. 15: RTC Pirro. 16: ms. sagramento seria (AMS non corrixe); RTC sacramento que este deseredamiento seria. 17: ms. leyxaria uingar (AMS e KMP non corrixen); RTC comp. et que non lo dex. de uengar. 20: AMS agisado. 21: RTC al uno...Çirpus et al o.; RTF Crispus. 22: AMS boos; KMP boos...caualos (-et caualgarõ en eles-) et; RTC Arastos...ses. et fueronse a ssus c. et caualgaron en ellos; RTF Aratus. 23: RTC et t. and. fasta que. 24: RTC njn destorbo a Peleus...pesara; RTF Peleus. 26 e 27:

desherdamento et porla crueldade que fezera contra Pirios. Et muyto lle prazería do bẽ et da honrra de Pirius, et que el fose cobrado en seu rreyno.

Os caualeyros lle pregũtarõ entonçe et lle rrogarõ que lles disese a uerdade deste pleito. Et Asandrus lles contou todo o feyto. Et contoulles o torto grande por que aquel deserdamento fora feyto. Et cõtoulles cõmo primeyrament Acastus et Apeleus se quiserã bẽ xxxvij^e^ ãnos ou mais, et cõmo el fora a casa de Clirones cõ Peleus, a grã nobreza, cõ tódoslos rreys de Greçia, quando Peleus casara cõ Tetis, madre d'Achiles. Et todos forõ rrogados et ajuntados por onrrar aquelas uodas, que forõ as mays rricas et as mays honrradas que nũca forõ en Greçia, ca lles fezerõ honrra así cõmo aos dioses.

Et contoulles dos mãiares que lles y fezerã, que nũca ẽno mundo taes forõ feytos nẽ pensados. Et cõmo os rreys preçados et os maestres onrrados et sabedores das grandes profeçías esteuerõ y muytos días muy uiçosos, [et] das quyrolas que y fezerõ, en que todos andarõ cantando altas uozes, muy doçement, cõ estormentos muytos et de muytas
Fol. 187r maneyras. Et por honrrar mays // estas uodas, poynãse nomes dos dioses, cõmo se mais pagauã, et per aqueles se chamauã hũus aos outros. Estas uodas forõ muyto honrradas, ca tódaslas rreynas et rricas donas et donzelas preçadas et de grã guisa andauã y cantando. Et estas uodas forõ chamadas as muy uiçosas. Et nũca mayor honrra podería gãanar, segũdo que era de custume. ¿Que uos direy? Tã honrradas forõ estas uodas que ata mill ãnos será rrecontado et falado dos dioses, que nũca taes forõ nẽ am de seer.

En esta maneyra aprenderõ Çirçes et Arestus todo por quanto uẽerõ. Et logo, sen mays tardar, se tornarõ a Pirio, et contárõlle todo o que Asandrus lles disera, et cõmo os rreçebera. Et el, quando todo esto soubo, fuy moy sañudo, ca se teuo ende por maltreyto. Et pesoulle moyto porque o mar et o uento lles erã tã contrarios. Et logo quisera mouer pera alá. Demays, sen todo esto, en cada lugar achauã ẽemigos mortaes.

496

Cõmo Pyrius tomou porto en Sepeliador et cõmo achou a Poleus, sseu auoo

Poys que Pirio ouuo suas naues ben acabadas et bẽ aparelladas de quanto mester auía, logo, sem mays tardar, entrarõ ẽno mar et mandarõ alçar as uergas. Mays o jnuerno

---

RTC Peleus. 29: RTC d. fecho et. 30: KMP pr. (-a-) Ac. et a Peleus; RTC Peleus. 31: KMP XXXVIJ; RTC Clirones; RTF Chironis. 32: RTC Ach. ca t. fueran. 34: AMS honrras; RTC fiz. y onrras commo. 35: RTC que y fezieran...fueran. 37: ms. uiçosos ca das (AMS e KMP non corrixen); RTC gr. philosophias estudieron...uiç. et de las; RTF qui la furent i querolerent. 38: KMP c. (-a-) altas; RTC c. a alta uoz. 39: RTC nombre/nomb[r]es?. 40: AMS e KMP por...huus; RTC unos a o. 41: AMS gisa; RTC et dueñas. 42: AMS e KMP gaanar; RTC et destas b. f. llam. las Musas et; RTF furent apelees Musas. 43: RTC de ssu costumbre...f. aquellas bodas. 44: ms. seer (despois de dioses está punteado que ata mill ãnos); RTC d. ca nunca. 45: AMS çijçes...ueerõ; KMP ueerõ; RTC Çirrius et Arastus...uenieran; RTF Crispus e Aratus. 46: RTC Pirro. 47: KMP teuo por ende; RTC t. lo sopo. 48: RTC et el tiempo le e. tan c. ca luego. 49: AMS e KMP eemigos; RTC alla et demas...fallaua.

Cap. 496. 1: AMS Pirius; RTC Pirrus...Sepeliedon. 2: RTC Peleus. 3: ms. oũuo; RTC Pirro...bien adobadas et. 4: RTC mando a. las uelas mas. 6: ms. oũuerõ; RTC yuan ya muy...con la

era tã grand et o uento tã contrario que mays nõ podería, mays pero cõ aquel singrauã quanto mays podía, et ỹã muy lasos et muy cansados. Et cõ grã tormenta que ouuerõ, forõ deytados ẽno porto de Sepeliador. Et quen me a mĩ pregũtase que lugar era este, eu lle diría que perlo n[o]me o pode entender, ca Sepeliador quer dizer "sepultura". Et o lugar era cheo de penedos grandes, et era tã graue et tã perigooso que mais nõ podería. Et muytos omes forõ y ia mortos aa entrada daquel porto. Et perdeu y muytas de suas cõpañas, pero aduro et cõ muy grã cuyta tomarõ porto. Et, sen falla, grã marauilla fuy cõmo ende nihũ escapou uiuo.

Et Perio se queixaua muyto porla grã coyta en que era et porla grã tormenta que pasara, et eỹnda nõ se quedaua. Et cõ saña et cõ pesar que auía, foyse soo andar per hũ monte. Et achou hũa coua rredonda et muyto alta, et era toda çercada d'esp(r)inos en derredor, et aa entrada era moy pequena. Et todo aquel lugar era çercado dũ grã siluar. Mays dentro fazíãse hũas grandes couas, so hũ penedo, et ỹam muy longe per so a terra.

Et agora oyredes o que a auentura lle guisou en aquel lugar. En aquela coua achou Pirio el rrey Peleus, seu auoo, padre de Achilles, que auía grã tenpo que alỹ iazía ascondudo cõ medo de Acastus, que o auía deserdado. Et alỹ asperaua a Pirio, seu neto, et deseiáuao de ueer mays que outra cousa. Et muytas uezes ỹa sobir ẽnos penedos altos da marisma et cataua perlo mar se o ueería uĩjnr.

Et quando o ueu así chegar, coñosçeuo logo per Achiles, seu fillo, que el semellaua muyto. Et se grã prazer ouuo cõ el, esto nõ mo pregunte nihũ, ca logo cõmeçou a chorar et beyioo mays de çinquoeenta uezes. Et bẽ lle semellou que uija a fegura et a semelança d'Achiles, et ia nada nõ rreçeaua, nẽ mal que lle podese vĩjnr. Desỹ falou cõ el muytas cousas, et contoulle a uerdade do pleito en cõmo pasara.

---

gr. (HT reaparece en et yuã ya). 7: RTC Sepeliedon (id. HT pr. et que); RTF Sepiadon. 8: ms. nõme; AMS e KMP porlo nõme; RTC yo gelo diria...nombre...Sepeliedon (id. HT puedẽ e. et S.). 9: ms. perigõoso; HT era llano de...tã grande et. 10: ms. ãa; AMS õmes; RTC f. ya; HT f. y m. 10-11: RTC puerto et Pirro ouo y de seer muerto el et s. c. todas p. adur (HT m. et t. sus c.). 11: RTC (e HT) con grand...puerto et perdio y m. de s. comp. et sin. 12: RTC ende nunca omne n. (HT n. e. omne esc.). 13: RTC (e HT) Pirro...por la torm. (falta et inicial). 14: ms. sõo; AMS e KMP por; RTC (e HT) non le qued. 15: AMS despinos; KMP et m yto...d'espinas; RTC red. mucho...espinas (id. HT fallo y vna...çerc. en derr. de e.). 16: ms. ãa; RTC et la entrada...peq. ca todo (HT era pequeña...era syluar et mas). 17: AMS e KMP por; HT yua. 18: AMS gisou; RTC que le la ventura guiso. En aquella (HT que la...aq. tierra fallo). 19: ms. auõo; RTC Pirro...q. muy g. t. auya que (id. HT al r. Poleus...yaz. ally). 20: RTC Pirro (id. HT a. por m. de Castus). 21: ms. uẽer; RTC en las peñas altas (id. HT des. veer m. que a o.). 22: ms. uẽeria; AMS e KMP por lo...uijnr. 23: AMS cõnosceuo l. por; KMP cõnosçeu o l. por; HT que le sem. 24: ms. oũuo; RTC (e HT) llorar con plazer et. 25: ms. beyiõo...çinquoẽenta...uĩja; AMS cinquoeenta; KMP semel(-l-)ança; RTC çiento (id. HT la sem. et la f.). 26: AMS uijnr; KMP vijnr; RTC nada non temia njn reç. mal (id. HT et desy). 27: RTC (e HT) cont. toda la.

497

Cõmo Pirius matou dous sseus tyos, ffillos del rrey Acastus

Depois que Pirio soube hu era Acastus et que fezera, armou tódoslos seus uasalos,
Fol. 187v ca en toda guisa quirría yr buscar a aqueles // que o desamauã. Et eynda el nõ era muyto arredado do porto, quando oyo as nouas çertas que Fílistes et Monalipes, fillos del rrey Acastus, andauã a caça preto daquel lugar.

Quando el estas nouas oyo, próuuolle muyto. Et logo, sen mays tardar, se desuestío de muy nobles pãnos que tragía et fuyse soo contra hu andauã seus tíos. Et leuaua çinta hũa espada, tã bẽ asconduda que nihũ nõno podería entender. Et, sen falla, el cõmeteu forte cousa et grã loucura, mays tã grande era o ardimento del et do seu coraçõ que cousa do mundo nõ temía.

Desí fuyse perlo mõte, soo et de pe, et logo errou o camino, pero seu paso tãto andou que chegou aly hu Fílestes et Monelipes andauã caçando. Et eles, cõmo o uirõ, logo lle preg[ũ]tarõ que ome era, ou donde vĩjna, ou pera hu ya, ou donde era natural, ou cujo era, ou que buscaua. Et Pirio lles djso que era grego, mays que fora perigoado ẽno mar, et de sete mill que erã que nõ escapara ende senõ hũ soo, et que dous días jouuera ẽna area por morto, en guisa que adur seya d[el] folgo, cõmo aquel que iazía cheo d'ágoa, et que eynda nõ era ben gorido. Et dísolles así:

–Agora, quando eu oy tanger uosas bozinas et uosos cornos, corrí contra uós quanto poyde, por saber en que terra era et auer cõsello que fezese.

Entõ diserõ eles:

–Tu yrás cõnosco et nós che faremos moyto bem et muyto algo, et nada ende nõ faleçeremos.

Et el gradesçéulleslo moyto. Estando eles falando en esto, rrecodeu contra eles hũ çeruo, dando grandes saltos, et tragía en seus cornos sete rrazimos alçados. Et aly se cõmeçou a mõtaría tã saborosa que nõ á õme que se dela muyto nõ pagase. Et hũ dos yrmãos aguillou entõ depús o çeruo. Et o outro ficou cõ Pirio. Et quando o Pirio

---

Cap. 497. 1: RTC Pirrus; HT Pirrus m. a dos sus f. 2: HT Castus. 3: RTC Pirro...que fazia et todas las otras nueuas fizo armar sus uass. (HT Castus...fazia t. las o. cosas f.). 4: AMS gisa; RTC que desamaua...non e. el muy (HT queria busc. aquellos...el rred.). 5: RTC redrado...oyo nueuas... Menalipes (HT Felistes et Menalipos); RTF Plistenes...Menalipus. 6: KMP perto; RTC caça açerca de (HT Castus...çerca). 7: ms. proũuolle (lle entreliñado); HT et q. 8: ms. sõo; RTC e HT de los nobles. 9: RTC ningun omne non lo podia (HT lleu. esc. su esp. tã b. que...podrie). 10: AMS et de seu; RTC et el su cor.; HT et su. 12: ms. sõo; AMS e KMP porlo; RTC (e HT) p. a su passo. 13: KMP Felistes; RTC Filistes et Menalipus...ellos en c.; HT Felistes et Menalipos a. c. ellos en c. 14: ms. pregutarõ; AMS preguntarõ...vijna; KMP vijna; HT pr. que fazia ally o que...de donde v. 15: AMS buscaba...diso; KMP dj(-so-); RTC busc. Pirro (id. HT gr. et que peligrara ẽ). 16: ms. sõo; RTC esc. sinon el solo (id. HT ẽ la). 17: ms. do folgo (AMS e KMP non corrixen); AMS gisa; RTC s. del fuelgo...yazia todo lleno (id. HT yogo). 18: HT et avn. 19: HT quanto. 20: HT c. cõmo fiz. 22: RTC ende nada non te f. (id. HT mucho et nõ). 24: KMP muyto; AMS rrecodeo. 26: KMP começou...que dela; RTC e HT pag. vno. 27: ms. õoutro; AMS agillou; RTC (e HT) est. empos

ueu ficar soo, leyxouse correr a el et matoo en aquel lugar. Despoys fuyse depús o outro et, quando chegou a el, en tal guisa o fereu que logo lle tallou a cabeça. Des oiemays se pode yr o çeruo en paz, ca nõ ueio quen despús del uaa. ¡Ay, Deus, cõmo o mundo he cruu et mao et sen uerdade! Et tal fuy et he et será senpre ata a fim.

498

Cõmo Pirios matou a Çyjeneas et cõmo falou Acastus

Qvando Pirios aquisto ouue feyto, tornouse logo pera suas cõpañas. Mais, ante que chegase ao porto, fuy muy cansado. Et el jndo pera alá, chegouse a el hũ caualeyro a que dizia Çireneas, et pregontoulle se ueerã os fillos del rrey.

–Chégate acá –diso Pirio– et falarm'ás et dizerche ey.

Entõ se chegou a el Çireneas et, sen falla, fezera mellor siso de fogir. Et Pirio lançou logo em el mão, et preguntoulle donde era ou estaua el rrey Acastus.

–Señor –diso el– agora me partí del, et agora será aquí, cõmo eu coydo, et uẽ moy sanudo. Et nõ sey que nouas oyo.

Despois que el esto diso, alçou Pirios a espada et talloulle a cabeça. Desy tornouse logo a suas naues et uesteu pãnos de custume de Troya, muy mellores ca os ante nõ tragía. Et sayu contra el rrey Acastus, mays nõ era moyto alongado d'aly quando o achou. Et [era] el uello et muy nenbrudo, et tragía hũ uenabro ena mão, et viña mays brauo ca hũ leóm, et vĩjna contra a rribeyra hu pousaua Pirio. Et quando topou en el, dísolle asy:

–¿Onde uẽes, ou que õme es, ou pera hu uas?

Et el lle rrespondeu, et diso:

Fol. 188r –Eu sõo troyão, fillo del rrey Príamo, et Pirio me leua preso, // que iaz aly ẽna rribeyra cansado da grã tormenta que sofreu ẽno mar. Et eu o uj entrar en hũa coua grande que aly está por dormir. Et uay todo atordido et nõ bem são.

---

el...finco et Pirro con el et...Pirro. 28: ms. sõo...matoo...õoutro; RTC (e HT) f. empos el. 29: AMS gisa; RTC (e HT) lo golpo que. 30: ms. uãa; RTC q. empos del; HT paz et ca nõ vee q. enpos. 31: ms. crũu.

Cap. 498. 1: ms. Çyjeneas? (parece j); AMS Çyleneas; KMP Çyleneas...falou (-a-) Ac.; RTC Pirrus...Çireneas...fallo a A. su hermano (HT a Castus). 2: ms. oũue; RTC Pirro; HT Pirro esto ovo. 4: AMS ueerã; KMP se ueerã (-sic-) os (ueerã os) fillos; RTC (e HT) pr. que si uiera...rrey Acastus; RTF Cinaras. 5: RTC Pirro et fablaras conmigo et dezirt'e quando ende se (HT dezirte e quanto). 6: RTC (e HT) est. llego...fuyr del et Pirro. 7: KMP el (-a-) mão; RTC (e HT) luego del mano...era o para do yua o do est. 9: RTC saũ. ca non...n. se oyo (HT s. et ca). 10: RTC (e HT) que le esto... Pirro. 11: RTC mucho mei. que los que a. tr. (HT los ante). 12: HT el Ac. et mas...al. del ally q. lo el fallo. 13: ms. et el...ena? (AMS e KMP ẽna); RTC et era el u. et muy grande et muy (HT el era). 14: AMS e KMP vijna; RTC br. que un l. et yua contra...Pirro...topo con el (id. HT do pasara). 16: AMS e KMP uees; RTC o p. do uas o q. o. eres (HT cõmo vienes...vas que). 17: RTC el en respondiendol le d.; HT el rrespondiol et dixole. 18: AMS e KMP soo; RTC e HT Pirro. 19: AMS de

Et quando Acastus esto oyo, cõ grã saña que ouue, cõmeçou a descolorar, et tornar amarelo cõmo a çera, et tremer muy fortement. Et os ollos del semelaua que ardíã, asy estaua brauo et sanudo. Et mortalment desamaua a Pirios. Et fuyse contra a coua cõ seu uenabro ẽna mão porlo matar, se o achase.

499

Cõmo Tetis, madre de Achiles, disso al rrey Acastus a morte de seus ffillos et lle consellou que sse gardasse de Pyrius

Auẽo así que Tetis, moller de Peleus, uẽera demãdar seu marido, et ia lle diserã cõmo seus yrmãos erã mortos. Et ben entendeu que desto nõ podía escapar seu padre Acastus, se o poder fose de Pirius. Et cõmecou de fazer grã doo et chorar muyto. Et ueu logo vijnr el rrey Acastus, seu padre, et dísolle asy cõ grã saña que auía:

– ¡Traedor desauenturado, nõ uos guardades de uosa maauentura! A uosa braueza et a uosa crueldade uos fará oie perder a uida. Sabede que uoso bisneto Pirio uos matou ia os uosos dous fillos, Fílistes et Menalipes, que aly iazẽ escabeçados en çima daquel monte. Et a uosa maauentura fa[r]á que nõ tarde muyto a uosa morte. Et el te guisado de se ujngar bẽ de uós, et per nihũa maneyra nõ lle podedes goreçer, ca sabe el que outro tal lle fariades uós, se o poder uoso ffose. Et sabede que el uẽ moyto a çerca de uós, et trage cõsigo bem çem caualeyros, et nõ á y tal deles que uos nõ desame.

Et el rrey Acastus, quando esto oyo, ffuj moyto espantado, que sabía que nõ podía escapar de morte por nihũa maneyra, se o poder fose de Pirio. Demais, quando oyo dizer que seus fillos erã mortos, logo lle faleçeu o coraçõ et caeo en terra amortiçido.

---

grã; RTC (e HT) rrib. muy cans. de grand. 21: ms. oũue; RTC e HT falta et inicial. 22; KMP semel(-l-)aua; HT semejauã. 23: RTC sañ. ca mortalmente...Pirro (HT s. et ca). 24: HT cueva su.

Cap. 499. 1: RTC Ac. su padre la (HT Castus). 2: RTC Pirrus; HT et...P. falta. 3: AMS ueera...disera; KMP ueera; HT Poleus. 4: HT dix. en c. los sus herm. fuerã m. 5: ms. dõo; AMS e KMP cõmeçou; RTC e HT Pirro...et lloro mucho. 6: AMS e KMP vijnr; HT al rrey. 7: ms. mãa uentura; RTC a traydor...de la u. (HT ay t.). 8: RTC e HT Pirro. 9: RTC Menalipus et ally (HT mato los... Felistes et Menalipos); RTF Plistenes...Menalipus. 10: ms. faça (AMS e KMP non corrixen); AMS gisado; RTC e HT fara. 11: AMS por...gorecer; KMP por...goreçer *(-Et lle lo auedes moy bẽ meresçido-)* ca; RTC ueng. muy bien...guar. et tenedesgelo muy bien meresçido et sabe (HT nõ los p.). 12: RTC tal f. uos a el si...muy çerca (HT f. a el...f. s....v. ç.). 13: ms. cosigo (parece); AMS cõ sigo; KMP cõ-sigo...d. (-mort. et a m. f. sua he aqui-); RTC c. mas de ç. c. q. non...des. mortalmente et la mayor fuerça suya es aqui (HT de diez mjll c. que nõ ay y tal...nõ vos). 14: RTC aquesto...esp. ca s.; HT falta et inicial (tamén en RTC). 15: RTC Pirro (id. HT podria e. por n. m. de m. sy). 16: HT luego desfallesçio.

500

Cõmo Tetis poso paz et amor ontre el rrey Castus et Pirius

Quando Tetis aquisto ouue dito, fuyse logo contra Pirio, seu neto. Et cõmeçoo de beijar et d'abraçar porlas façes, et, cõ prazer que del auía, nõ lle podía falar paráuoa. Et cada que o cataua, semelláualle que era Achiles ẽna feytura et ẽno senbrãt. Et quando se acordaua d'Achiles, ỹao abraçar. Et amorteçíase ameúde et fazía grã doo. Et muyto lle prouuera da sua morte meesma. Depois que acordou, a cabo dũa grã peça, faloulle muyto aduro. Et dísolle asỹ:

–¡Ay, meu neto et meu amigo Neutélamus! Uós me matastes ánboslos meus yrmãos, et aqueste he el rrey Acastus, uoso bisauoo et meu padre. Et se uós agora cõ el quiserdes paz, nõ será el tã cruu que a cõuosco nõ queira, ca, se uos el desama, nõ faz sen guisa, ca uós lle matastes seus fillos, que erã meus yrmãos. Mays será rrazõ et dereyto que aia entre uós et el paz et amor, ca eu fuj madre de uoso bõo padre Achiles et, porlo bõo déujdo que uós cõmigo auedes, quero que façades esto que uos eu rrogo; ca, se uos el fezo torto ou mal, ia uós a el fezestes outro tãto ou peor. Et oiemays nõ me deujades tãto a desamar que uós queirades sua morte. Demays, quero eu que el rrey Peleus lle perdõe, cõmoquer que lle el fose muy m[a]o, et el que lle entrege seu rreyno et sua terra. Et sabede, meu fillo, que nũca amey tãto cousa cõmo uós, et muytas uezes uos
Fol. 188v deseiey a ueer et fose logo morta. Et a coyta et o doo et o pesar que eu rre- // çebí porla morte de uoso padre, per uós asperaua de seer dela cõfortada. Mays agora ueerey m[a]o conforto, se uir a meu padre matar ante meus ollos. Et, por Deus, o grã prazer que ey de uosa vijnda, nõ mo tornedes en pesar et en doo; mays perdoádelle, et el a uós, et ia mays senpre uos amade, et serey leda cõuosco.

–Fazede uĩjnr el rrey Peleus –diso Pirius–, et sabede sua uoontade, et eu farey cõmo me el mãdar.

Quando a rreỹna esto oỹo, próuuolle muyto et enujou logo por el. Et el, quando chegou, pedío a Pirio et rrogoulle muyto que lle ouuese merçee del rrey Acastus et o

---

Cap. 500. 1: KMP (-A-)castus; RTC (e HT) puso amor...Acastus et Pirrus. 2: ms. oũue...cõmeçõo; RTC Pirro (id. HT esto). 3: RTC (e HT) de ab. et de b. por la faz. 4: RTC en las fechuras et en s. (HT en sus f.). 5: ms. dõo. 6: ms. proũuera...mẽesma; RTC (e HT) de ssu m. m. et despues...c. de grand. 8: RTC Neutolamus; HT Neuculamus. 9: ms. bisauõo. 10: ms. cruu; HT quis. aver paz...q. et ca. 11: AMS gisa; RTC der. et r. (id. HT yrm. et agora sera). 12: AMS boo; KMP amor (-Et rrogo uos que o façades por mJ-)* ca...boo; RTC aya des oymas e. uos p. et a. et ruegouos que lo fagades por mj ca...del uuestro (HT rrog. por mjña bendiçõ que o f. ca...de voso avoo padre de A.). 13: AMS e KMP boo; RTC por el muy buen...au. que uos que fagades...uos rruego (HT av. que façades...rr. et se). 14: RTC uos f. a el al tanto; HT f. mal et sen rrazõ ja vos fezerades a el o. t. ou mays et des o. 14-15: RTC (e HT) deuedes. 15: RTC que quer. (id. HT Poleus). 16: ms. mão; AMS mão; KMP mao; HT acõmoq. que el f. culpado et que lle. 17: RTC tanto ame c. c. a uos ca m.; HT n. foy c. que tanto amase c. a vos. 18: ms. uẽer...dõo; RTC des. ueer et seer luego...cuyta grande et (HT et de seer...coyta et o dolor...p. grãde que rreç.). 19: ms. sẽer...uẽerey mão; AMS por...mão; KMP por...mao; HT p. et por...cõf. et ag. v. moy mao. 20: HT vyr mat. a m. p. et a meus fillos et por. 21: ms. dõo; RTC de la uuestra uida (id. HT pes. mays). 21-22: HT et eu senpre. 22: RTC (e HT) uos amare et. 23: ms. uõontade; AMS e KMP uijnr; RTC Pirrus et sabere...et fare (HT et f. v. a el...et diso Pyrro s.). 24: HT c. el. 25: ms. proũuolle. 26: ms. oũuese merçẽe; RTC Pirro...

nõ matase, ca tã grã linagẽ auía cõ el que nõ quiría por nihũa maneyra que lle fezese nihũ mal. Et se o el matase et fose sabudo perlo mũdo, seería rretraúdo pera senpre por esta rrazõ et porla (a) maaestança que fezera. Et por nihũa maneyra nõ quiso que se Pirio por el enmiziase, mays que lle perdoase, et lle outorgase seu amor, et fezese cõ el paz et auijnça. Et alý fezerõ todos tres amor et perdoança, o mellor et mays firme que poderõ.

501

Cõmo el rrey Acastus dou todo sseu rreyno a Prius et de cõmo llo agradesçeo

Qvando ueu el rrey Acastus que seus fillos auía perdudos et que nõ ficaua y outro herdeyro que mãtouese o rreyno, logo, sen mays tomar cõsello de parent nẽ d'amigo que ouuese, et sen cõsintemento das gentes do rreyno, dou[o] logo a Pirius, seu bisneto, et fézoo señor de si et do rreyno et de quanto y auía. Et esto nõno fezo per força, mays per seu grado. Et Pirius llo gradeçeu muyto, et prometeulle que ia senpre o terría por señor et o guardaría et honrraría enmentre uiuese. El rrey Peleus et outrosí dõna Tetis ouuerõ entonçe grande alegría, que mayor nõ podería. Et fóróse logo de cõsũu pera Telosa.

Et despois que as nouas forõ sabudas perlo rreyno, tódaslas gentes forõ ajuntadas et fezerõ cortes. Et el rrey Acastus lle fezo fazer menagẽ de todo o rreyno, et nihũ nõ fuj ousado de o contradizer, poyslo el mãdaua. Et logo alí ante todos fuy alçado et coroado por rrey et chamado por señor de todo aquel rreyno. Et mãtéuoo moyto en paz. Mays adeant oyredes muytas cousas per que pasou.

Os fillos del rrey Acastus, que el matou cõmo uos ey contado, forõ soterrados en muy bõos moymentos de mármor branco et uerde et uis. Et el rrey Peleus et Tetis, sua moller, ouuerõ seu rreyno d'alý endeante quito et en paz, et uiuerõ en el muy longament, ledos et uiçosos et honrrados.

---

que ou. (HT ch. rrogou m. a P. que o.). 28: ms. sẽeria; AMS e KMP porlo; RTC (e HT) mal ca si. 28-29: HT senpre et tyudo por maae. et nõ quiso. 29: ms. mãa estança; RTC por esta crueza et. 30: RTC Pirro...enemiziasse (id. HT et out.). 31: AMS e KMP auijnça; RTC perd. la m. et la mas; HT tres o mays f. amor que p.

Cap. 501. 1: KMP P(-i-)rius; RTC Pirrus; HT Castus dou o r. a Pirrus. 2: RTC e HT falta. 3: RTC finc. otro (id. HT Castus). 4: HT mays tardar et sen tomar. 5: ms. oũuese...dou logo (AMS non corrixe); RTC diolo...Pirro; HT amygo nẽ cõsentimẽto...douo a Pirro. 6: ms. fezõo; AMS e KMP por; RTC q. el auya; HT f. logo señor...quanto avia...fazia. 7: AMS por; KMP mays pero por seu; RTC gr. Pirro (HT m. de seu...agradesçeullo...q. senpre). 8: RTC et lo onrr. mientra; HT señor et o o. mẽtre v. et el...et dona. 9: ms. oũuerõ; AMS cõ suu; KMP cõ-suu; RTC l. todos de; HT aleg. et f. l. todos ajuntados p. 10: KMP Telasa; RTC Telasa; HT Telasia; RTF Thesaille. 11: AMS e KMP porlo; RTC e HT falta et inicial. 12: HT Castus...omenajen por t. 13: AMS aly; HT de llo c. p. llo el. 13-14: HT foy tomado et alç. por. 14: ms. mãteuõo; HT ch. señor de t. o rr. 14-15: HT moyto cõmo o ad. 15: AMS e KMP por; HT que poso. 16: HT Castus. 17: ms. todaslas (*l* sobre *o*); AMS e KMP boos; HT verde et vermello et...Poleus et dona T. 18: ms. oũuerõ; KMP uiuero; RTC desde a. en adelante...uisq. y muy; HT rreyno en paz et v. lõga vida moy ledos. 19: HT et moy v. et moyto onrr.

Agora leyxa o conto de falar de Pirius por contar cõmo el rrey Menõ fuj soterrado et cõmo sua yrmãa fuy perduda

Conta Dites ẽna sua estoria que el rrey Menõ iazía morto en Troya, cõmo a estoria de suso conta. Et auía hũa yrmãa muy rrica et moyto honrrada et muy fremosa. Et dizíãlle Elena. Et ela o amaua tãto que mays nõ podería, et fazía por el tã grã doo, noyte et día, que nõ podía goreçer nẽ auer folgança. Et cõ grã coyta que auía, metíose sobre mar, cõ grandes cõpañas, porlo yr buscar, et tãto singlarõ, a rremos et a treu, ata que chegarõ aly hu el iazía soterrado. Et tomarõ os ossos del et metérõnos en hũa arqueta d'ouro muy noble que lle fezerõ. Et fezerõ seus sacrifiçios aos dioses, rrogándolles que lle
Fol. 190r desen uerdadeyro perdóm, en guisa que a sua alma ouuese bẽeyçóm // et nõ andase en pena.

Desí entraron ẽno mar, et tãto andarõ que chegarõ a sua terra, a que dizía Pelotĩ. Et aquela terra era moy rrica et moyto auondada et muy conprida de todo bem. Et aly lle fezerõ hũa sepultura moy rrica et muy noble, que o ouro et as pedras preçiosas tãtas erã en ela, et a obra tã sotil et tã fremosa et tã estraya que nõ á ome que a uise que se ende muyto nõ marauillase. Et porque el rrey Menõ era muy preçado et muy rrico et muy ualente, por guisado touerõ que ouuese sepultura rrica et fremosa sobre tódaslas outras.

Pois que sua yrmãa todo aquisto acabou, nũca ia mays poderõ saber que se dela fezera, nẽ hu se fora, nẽ a qual terra era yda. Et as gentes da terra falauã y todas, et hũus dizía que se fora a sua madre, a que chamauã Deesa; et os outros dizía que, cõ coyta et cõ grã doo do yrmão, que perdera o siso et se fora perlo mũdo a perder; outros dizía que fora longe d'aly, cõ grand auer leuada; mays pero nũca dela poderõ auer çertedũe.

Cap. 502. 1: RTC Pirrus; HT c. a f. de Pirrus. 2: AMS e KMP yrmaa. 3: KMP rrey (-Menõ-) iazia; RTC M. que yazia (id. HT Dites sua). 4: AMS e KMP yrmaa; RTC conto auya; HT cõtou et. 5: HT ella am. t. a el rrey que...podia...d. de n. 6: RTC que del auya (id. HT et de dia...p. aver nẽgũ conforto et). 7: RTC s. que a r. que a treu; HT cõp. para o yr...treu que. 8: RTC alla...sot. cabo Troyllo et...arca (HT ally hu j.). 9: KMP dioses (-muy bẽ et muy rricamẽte-); RTC (e HT) dioses muy bien et muy rricamente rog. 10: ms. oũuese; AMS gisa...beeyçom; KMP beeyçom. 12: AMS entrarõ...deziã Pelõtĩ; KMP entrarõ; RTC t. que d. Paliotin; HT and. fasta que...Paliotĩ; RTF Palliotin. 13: HT abond. de todo. 14: RTC n. ca el. 14-15: HT noble que era de o. et de p. pr. et a obra. 15: RTC en el et; HT sotil et tã estr. 17: ms. oũuese; AMS ualent por gisado; RTC ou. la sep.; HT val. t. por bem que o. rrica sep. et fr. s. todas o. 19: AMS e KMP yrmaa; RTC se fiz.; HT depois...yrmãa esto...m. souberõ dela. 20: RTC njn do f.; HT.dela onde se f. nẽ a qual parte era. 20-21: RTC y desuariadamente ca los unos (HT fal. desu. os h.). 21: ms. dẽesa; AMS huus; KMP huus...ch. (-hũa-) deesa; HT f. para sua...deesa os; RTF sa mere...que ert, ne sai, deuesse o fee. 22: ms. dõo; AMS e KMP por lo; HT que cõ pesar que avia do. 22-23: KMP outrosi diziã; RTC otros otrossi dez. 23: RTC f. leuada lueñe...auer mas; HT f. leu. daly...aver pero. 24: HT çert. que fora dela.

503

Agora leyxa o conto de falar de Menõ por contar cõmo Pirius leuou Hermíona

En aquela meesma sazõ que Menõ fuj soterrado, Pirio Neutélamos sosacou a Hermíona, moller de Orestes, fillo de Agamenõ. Esta Hermíona, en cõmo a estoria de suso conta, leuoua Pirio pera sua terra, et rreçebeua por moller, et fazíalle muyta honrra. Mays Orestes auía tã grã pesar et tã grã uergonça que nõ ousaua paresçer en cõçello. Et de día nẽ de noyte nõ quedaua nẽ pensaua en al, senõ cõmo podese auer uingança de Pirio.

A cabo de tenpo auẽo asy que Pirio se guisou de yr a Delfón en rromaría, por fazer y seu sacrifiçio a Apolo et aos outros dioses todos, porque eles quiserã que seu padre fose uingado dos troyaos et de Pares, que o matara. Et fuyse aló et leyxou Andrómaca, que fora moller d'Éutor, a que el quiría grã bem, cõ Hermíona, sua moller.

Mays sabede que entre elas que era grã desamor mortal et grand enueia. Et, sen falla, nõ foro estas as primeyras cõbooças que se mal quiserõ, nẽ serã as postremeyras. Et elas por nihũa maneyra nõ se podía avijnr. Et ben coydaua Hermíona que Andrómaca lle fazía que lle nõ quisese Pirio bem et que por ela nõ quiría el tãto sua cõpana. Et bẽ uijía que Perio amaua mays a Andrómaca, et que todo seu coydado en ela era, et en tódaslas cousas lle mostraua bom talent et bom senbrant, et de grado fazía quequer que a ela en prazer jouuese.

504

Cõmo Hermyona rrogou a Menalao que matasse Andrómaca et a Leondromaca, sseu ffillo, segundo conta

Despois que Pirio fuj ydo en rromaría, Hermíona enujou logo dizer a Menalao, seu padre, que a uẽese ueer. Et querelouse muyto de Pirio. Et dísolle asy:

—Padre, señor, eu bẽ ueio que Neutéllamos nõ me preça nẽ me ama pouco nẽ

Cap. 503. 1: RTC Pirrus l. a H.; HT c. a falar...Pirrus l. Hermejona. 2: ms. mẽesma; RTC Pirro Neutolamus (HT P. Neuculamus); RTF Pirrus. 3: RTC (e HT) Herm. era fija de Menalao et de Elena commo (KMP engade isto). 4: RTC conto et leuola Pirro (id. HT sua casa a sua terra). 5-6: HT et nõ pens. de n. nẽ de dia outra cousa senõ c. poderia del a. v.; RTC s. en commo (de P. falta). 7: ms. Delfon (raia sobre on); AMS gisou; RTC Pirro...al D.; HT et a...acõtesçeu que Pyrro. 8: ms. ãapolo; HT seus sacrifiçios. 9: AMS troyãos; KMP troya(-n-)os; RTC a And. (id. HT mat. et leyx.). 10: KMP bẽ; RTC Ector et la; HT Ector et el lle q. g. ben cõmo a Herm. 11: AMS mais; HT elas era. 11-12: HT et çerto nõ. 12: ms. cõbõoças (õ/o?; AMS conbooças; KMP cõbooças); RTC comblueças. 13: RTC post. ellas (id. HT Hermeyona). 14: RTC A. le uedaua que la non q. Pirro grand bien; HT lle defendia q. lle Pirro nõ q. ben et por amor dela nõ curaua t. de sua. 15: ms. uĩja; RTC Pirro...et todo...era ca en (HT seu pensamẽto en). 16: RTC b. s. et b. tal. et (HT lle semellaua que). 16-17: HT et de bõamẽt f. toda cousa q. lle pr. fezese. 17: ms. joũuese.

Cap. 504. 1: RTC a And. 1-2: HT And. et seu f. (só). 2: KMP Leondromata (parece -ca)... conta (-a estoria-); RTC Leondromata (s. c. falta). 3: AMS Menalau; RTC e HT Pirro. 4: ms. uẽer; AMS e KMP ueese; RTC (e HT) querellossele...Pirro. 5: RTC Neutolamus me non a. njn me p. po-

mays, ca Andrómaca mo tolle et o alonga de mj, en maneyra que nõ sinto del amor nẽ cõpaña. Et por ende uos rrogo que a matedes, ca, sem falla, se a nõ matades, eu morrerey cõ pesar, ca desamo muyto a ela et a Leõdromata, seu fillo. Et cóydao Ardrómaca aquí a fazer señor et herdeyro o seu fillo et de Éutor, que fuy traedor et lobo m[a]o et rrenegado et emijgo mortal, et por que fuy muyto bom rrey morto et destroydo do uoso linagẽ et mjguado. Et çertas nõno seer[á].

Menalao, quando aquisto oyo, entendeu seu coraçõ et nõ se quiso desto fazer afora, nẽ a quiso mais oyr, ante pensou logo en cõprir seu rrogo.

505

Cõmo Andrómaca ffugío com sseu ffillo Leondromaca
et os çibdadãos a deffenderõ //

Fol. 190v Qvando Andrómaca oyo que a Menalao quiría matar, tomou a Leõdromata, seu fillo, ẽnos braços et seyo do paaço. Et cõmeçou de fogir perlas rruas, braadando et pedindo me(e)rçee aas gentes, que se doesem dela et a defendesen de morte, a ela et a seu fillo. Et rrogáualles porlos dioses que lle acorresem. O póboo da çidade fuj logo armado, et seyrõ contra Menalao, et yam brauos et sanudos. Et sabede que Menalao fora logo aly morto, que nõno podera cousa do mũdo liurar, se se nõ tornara ao paaço. Et os çidadaos defenderõ muy bẽ a dõna, et fezérõlle quanto prazer eles poderõ d'aly adeant.

---

co; HT Neuculamus nõ me a. 6: RTC et me lo al.; HT nẽ moyto ca. 7: HT amor et por...sen dulta se. 8: KMP coydo o; RTC Leodomanta...cuyda Andromaca (HT ca quero a e. grã mal mortal et a Leodomatã); RTF Laudamanta. 9: ms. mão; AMS mão; KMP mao; RTC aqui fazer...her. el f. de Ector...malo ren. (HT faz. aqui...lobo rren.). 10: AMS e KMP emijgo; RTC por quien f.; HT et voso yam. m. o qual matou moytos et bõos rreys et. 10-11: RTC et el u. lin. dest. et (HT lyn. foy dest.). 11: ms. seerã (así AMS e KMP); RTC m. çertas non sera; HT et...s. falta. 12: AMS corazõ; RTC oyo et ent. su cor. non se q. sobre esto f. 13: AMS nẽ aquisto mais. 12-13: HT q. esto ent. nõ q. outra cousa fazer senõ cõplir todo o que lle a filla rrogara et querelara en esta rrazõ.

Cap. 505. 1: KMP Leondromata (parece c); RTC con Leodomanta f. et; HT seu f. et. 2: AMS cibdadãos; HT et cõmo os da çidade a d. cõ el. 3: KMP quando; HT A. soubo que...Leodomatã; RTC Leodomanta; RTF Laudamanta. 4: ms. pãaço...brãadando; AMS e KMP por las. 5: ms. mẽerçẽe; KMP defendasen; RTC et def. (id. HT m. a todos que). 6: AMS pobro; RTC que la ac.; HT ac. et o. 7: RTC (e HT) salio. 8: ms. pãaço; KMP nõ poderia; RTC cosa ninguna l. que en el m. fuesse si...torn. et se non acogiera a los palaçios (HT que c. n. nõ lle valera se se nõ ac.). 9: AMS cidadaos; KMP çidada(-n-)os; RTC def. bien...f. quanta onrra et q. plazer...des ally; HT f. quanta cortesia et onrra p.

506

Cõmo Orestes chegou a Tesalado et enviou esculcas pus Neutálamos

Qvando Orestes soube que Pirius era ydo en rromaría, jurou moyto per sua lee que tomaría del uingança, se podese. Et chegou logo a Tesela, ante que se d'y partise (d'y) Menalao. Et rrogoulle que matase a Andrómaca et, se lla algũ quisese anparar, que fose logo morto et despedaçado, ca el o ajudaría cõ toda sua cõpaña. Mays enpero nõ ousarõ cõmeter esto que falarõ et, sem falla, se o cõmeterã, mal se poderã ende achar.

Et en todo esto enuiou Orestes suas esculcas enpús de Pirio Neutólamos. Et rrogoulles muyto que llo esculcasem, en guisa que, quando el tornase de Delfóm, que llo fezesem logo a saber, ca el en toda guisa quiríao matar cõ suas mãos.

Quando Menalao soube estas nouas nõ lle prouue ende nẽ ponto, et logo se espedío del et tornouse a Parte. Et aqueles que forõ enuiados por esculcas, muyto ag(u)ina se tornarom a Orestes, que deboament quiriã esquiuar aquela treyçóm. Et diserõ a Orestes que nũca poderõ saber contra qual parte fora Pirio.

507

Cõmo Erestes matou a Pirius et leuou sua moller (a) Hermyona

Erestes se asanou estonçe malament, et dísolles que lle mẽtía, et que llo quiriã negar, et que ia mays nũca lles creería. Et foyse logo alá, sen mays tardar, et encontrou cõ el, et matoo, et negoo despois, pero despois fuy sabudo que o matara. Et fezerõ por el grã doo, despois que a sua morte fuy sabuda et descuberta.

Horestes tomou entonçe a Hermíona, sua moller, et leuoua pera Miçenas. Et por esta moller fuy morto aquel que, en aquel tenpo, era mays preçado et mays honrrado de quantos ẽno mundo auía. Et por esto diz o prouerbio: "cabra uay per vjna, qual fuj a madre tal será a filla". Et nũca ẽno mundo nascã outr[a]s taes.

Cap. 506. 1: RTC Tesala; HT Tesela. 2: RTC empos Neutolamus; HT Neuculanus. 3: ms. lẽe; AMS e KMP por; RTC e HT Pirro. 4: RTC (e HT) Thesala. 4-5: ms. dy partise dy (dy entreliñado); KMP partise (-d'y-) M. (AMS non pon o seg. dy); RTC (e HT) se ende p. Men. 5: HT mat. A. et se a. a q. defender que. 6: RTC luego fuesse...todas sus compañas m. pero (f. logo). 7: KMP cometer; HT com. o que f. et se o c. poderãse del mal achar. 8: AMS Neutolamus; RTC Pirro Neutolamus; HT e. Pirrus Neuculamus (falta nos dous et inicial). 9: AMS gisa; RTC de guisa...del D. que lo f. (HT rrogoulle...esculcase...llo); RTF de D. 10: AMS gisa; RTC fiz. a el saber...lo queria (HT fez. sab.). 11: ms. proũue; HT plougo pouco nẽ moyto et. 12: ms. aparte; AMS aparte...agina; KMP a Parte; RTC e HT a Parta. 12-13: HT esc. logo se t. para O. 13: RTC e HT O. ca de. 13-14: HT diserõlle que. 14: RTC podieran...Pirro; HT q. nõ poderã s. parte nẽ rrecado del.

Cap. 507. 1: RTC Orestes...Pirrus...m. Ermiona; HT Horestus...Pirrus (a H. falta). 2: RTC Orestes...que gelo m.; HT Orestes se a. fortemente...que m. 3: AMS fose; RTC n. los creeria...encontrosse; HT que n. lles nada creeria...ala et enc. 4: ms. matõo et negõo; AMS fuj; RTC que el lo m.; HT negou que o nõ mat. pero d. f. s. et. 5: ms. dõo; AMS fuj. 6: HT tom. Erm. 7: HT et onrr. 8: AMS por; KMP por vjna (-et-) qual. 9: ms. outros; KMP outras; RTC (e HT) qual fizo...tal fizo la...

Quando el rrey Peleus et Tetis souberõ aquestas nouas, se ende eles ouuerõ grã pesar, esto nihũ nõ mo pregũte. Et logo, sem mays tardar, se forõ al Delffón, asý coytados que, cõ poucas, os corações nõ se lles partía cõ pesar. Et acharõ y a sepultura de Pirio, seu neto. Et fezerõ por el tã grandes chantos que esto era hũa grã marauilla. Et fezerõ por sua alma sacrifiçios aos dioses et ofereçerõ ẽno tenplo muytas doas et rricas et preçadas.

Mays, quando se partirõ d'aly, fuy a coyta et o pesar tã grande que nõnos podía cõfortar cousa que fose, et de grado quiserã morrer ante ca ujuer. Et preg[ũ]tarõ cõmo morrera. Et diserõ cõmo Orestes chegara y et cõmo fora bẽ coñosçudo, ca el o negaua ante muyto. Mays des aly forõ bẽ çertos que por el fora afogado et morto. Et Orestes fuy ende muyto atachado, ca todos teuerõ que f[e]z[era] grã treyçóm et grande auoleza.
Fol. 191r Mays pero Orestes fuy por // ende despois mays dultado. Et desto uirõ ende os sinaes, ca leuou ende a Hermíona, sua moller. Et Orestes ouuo ende muy mao prez. Mays el nõ daua por ende nada, nẽ lle pesaua, pois conplira seu talente.

508

Cõmo el rrey Peleus leuou Andrómaqua pera sua terra et cõmo Achiles fuy naçido

Qvando Peleus et Tetis chegarõ a Tesela et souberõ que Andrómaca era prenada de Pirio, seu neto, ouuerõ ende tã grã prazer que mayor nõ podería. Et tomarõ a ela et a Leõdromata, seu fillo, o bõo donzel, fillo d'Éutor, et leuárõnos cõsigo pera sua terra, porque sabiã que Orestes et sua moller lle quiría grã mal. Et temíase moyto da sua braueza.

Et Andrómaca ouuo seu fillo en pouco tenpo despois, et posérõlle n[o]me Achiles,

---

otras. 10: ms. oũuerõ; AMS ouuero; HT Titis s. estas n. ouu. moy grã. 11: RTC pr. ca luego; HT pes. et logo. 11-12: HT a Delf. moy tristes que. 12: HT que per pouco se lles partiran os c. cõ p. 13: KMP el (-tres dias-) tã; RTC Pirro...el tres dias tan g. duelos que (id. HT que era). 14: RTC donas ricas (id. HT f. por el sacr.). 16-17: HT foy o p. atã g. q. nõ podiã auer nẽgũ cõforto et ante quiserã a morte que a vida et p. en c. 17: ms. pregutarõ; AMS preguntarõ; RTC quis. su muerte a. que su uida et. 18: AMS connosçudo; KMP cõnusçudo; RTC dixieronles en c. (id. HT cheg. aly et). 18-19: HT coñ. et que o negara moyto et des. 19: RTC desd'ally; HT fora morto. 20: ms. faziã (así AMS e KMP); KMP ca teuerõ; RTC m. achacado et t. touieran que fiziera fuerte tr.; HT f. por ende m. posfaçado et todos...fezera forte tr. et gr. atreuemẽto pero. 21: RTC dubd. desy otrossy uieron; HT a. pero O. f. dep. m. d. et timydo et pareçerõ os. 22: ms. oũuo; RTC muger et la cosa fue çierta et prouada et O. (así engade KMP); HT ca el l. Herm. s. m. que lle Pirro tyña tomada et a cousa foy çerta et prouada que o matara mays'Or. nõ. 23: KMP daua pois ende; RTC ende ninguna cosa njn le p. nada p. que c.; HT p. porque c. toda sua voõtade et tal.

Cap. 508. 1: RTC l. a A.; HT Poleus. 2: HT terra cõmo. 3: RTC Thesella et s. en commo A. (HT Poleus et Titis...Telesa); RTF Thesaille. 4: RTC (e HT) Pirro. 4-5: HT ó. moy g. pr. et tomarõ... Leodomatã o b. d. seu f. et de E. 5: ms. leuarõnos (o til está pouco marcado e lese mal); AMS e KMP boo; RTC Leodomanta; RTF Laudamanta. 6: KMP lle(-s-); RTC (e HT) m. les...de ssu. 8: ms. nõme; AMS nõme; KMP fillo (-a Moroso-) en...nome; RTC fijo amoroso en...Achilides; HT tenpo

porque era neto d'Achilles. Et este fuy despois muy brauo caualeyro et muy preçado entre eles, et fuy sesudo et fremoso a sobreguisa, et fuy auenturado et ualent, et cõmeteu grandes cousas ademays. Et creçeu en pouco tenpo, et ouue muy grand amor cõ Leondromata, seu yrmão, fillo d'Éutor. Et forõ anbos muy bõos caualeyros, et forõ anbos criados de cõsũu. Et anbos semellauã moy bẽ o alto linagẽ onde vĩjnã, et estes forõ as flores de tódoslos outros daquel tẽpo.

Et sabede que nõ ouuerõ mester ayos, ca todo(s) aprendíã moy bẽ de seu, quanto lles cõvĩjna. Et souberõ quanto pertẽeçía a rrazõ et a mesura et a justiça et a cordura et a bondade. Et estes forõ grandes et saborosos et ensinados et humildosos. Et eles coñosçíã todo bẽ et mal, et chegáuãse ao bẽ et leyxauã o mal, et, a cõmoquer que fosem muy moços d'ydade, erã moyto auondados de entendemento. ¿Que uos direy? Nũca forõ fillos de rreys que taes feytos cõmeçasem per muytas uezes, et a todo derõ cabo, et forõ conpridos de todo bõo entendemento. Et nõ se deue ende nihũ marauillar, ca erã (de) muy bõos, et mayorment aqueles que vijnã de linagẽ de rreys (et) senpre deuíã a seer bõos.

Estes donzees forõ senpre per mañas senores de tódoslos outros de seu tenpo. Et despois que forõ caualeyros, forõ coñosçudos per todo o mundo a cada parte. Et forõ ardidos et ualentes et gerreyros, et per eles fuy seu linagẽ muyto enxaltado et muyto honrrado, et per seu acorro forõ pobradas muytas terras que eles cõquererõ. Et per Achiles, fillo de Neutálamos, forõ os que uẽerõ de Troya muyto honrrados et muy bẽ andantes. Et el fezo a seu yrmão Leondromata alçar por rrey et rreynar ante que a sy, ca uoontade fuy dos dioses que así se fezese. ¿Por que uos farey longa rrazõ? Nõ á ome que uos contar podese a bondade destes anbos.

---

et p. n. Anchises; RTF a Molose fu l'enfes nez. 9: ms. fuy/fuj?; AMS dachiles...fuj; KMP fuy; RTC Ach. este. 10: AMS asobre gisa; RTC entre los preçiados et (id. HT f. de bõo siso et f. et val. et av. et com.). 11: ms. oũue; RTC en muy poco...ouo grand...Leodomanta; HT c. moytas c. et gr. et todaslas acabou et ouvo...Leodomatã. 12: AMS e KMP boos; RTC (e HT) Ector et f. amos criados. 13: AMS consuu...bẽe...vijnã; KMP cõ-suu...vijñã; RTC b. al alto...uen. estos; HT sem. ben...l. de que v. estes. 14: KMP outros (-donzees-) daquel; RTC (e HT) o. donzeles de aq. 15: ms. oũuerõ; AMS todos; KMP todos...quando; RTC (e HT) todo ap. de s. 16: AMS convijna...perteeçia; KMP cõbijna...perteeçia. 16-17: HT lles fazia mester de noblezas et bondades et f. sabedores et ens. et om. et con. 17: RTC bondat e. f. granados...humillosos ellos. 17-18: AMS connosçiã; KMP cõnosçiã. 18: RTC allegauanse...et commoq.; HT bẽ et vsauã del et arredauãse de todo mal. 18-19: HT que erã moços de pequena yd. 19: AMS dentendemento; RTC eran muy uieios de ent.; HT erã vellos ẽno ent. sabede que nũca. 20: AMS por; KMP por...todo(-s-); RTC a todos; HT et assy a todos desen c. 21: AMS e KMP boo; RTC et ningun omne non uio moços de tant grand ent. njn c. de tanto bien et non (id. HT deue nẽgũ de mar.). 22: AMS boos; KMP boos...vijñã; RTC ca los omnes de buen logar et may. a. que eran de...rreyes s. deuen (HT ca todos omes...erã fillos de rreys). 23: ms. sẽer; AMS e KMP boos. 24: ms. donzẽes...mañas? (está separado mã/nas); AMS por mãnas sẽnores; KMP por maneyras (engade segundo RTC); RTC maneras/mañas?...del su t. et bien dauan a entender el linage de que uenian. Todos dezian que non podian errar que non fuessen muy buenos et desp. (HT et estes...v. et todos). 25: AMS connosçudos por; KMP cõnusçudos por; RTC e HT parte ca f. 26: AMS e KMP por; RTC guerr. a sobreguisa et por...enxalçado; HT f. val. et a. et g. moyto a maravilla et por...lyn. m. onrr. 27: AMS e KMP por...por; RTC onrr. por. 28: AMS e KMP ueerõ; RTC Achilides...Neutolamus; HT Anchises...Neuculamus; RTF Achillides. 29: RTC Leodamanta; HT and. ca el...Leodomatã. 30: ms. uõontade; HT f. para que. 31: ms. ome entreliñado. 32: RTC deu.

Oiemays nõ uos deuedes a marauillar, ca ia queremos acabar este liuro, ca, sem falla, grande afám auemos y leuado. Pero ante uos contaremos en cõmo Vlixas acabou seu tenpo, et cõmo seus fillos rreynarõ enpús del.

509

Do sonno que Vlixas ssonnou

Hũa noyte auẽo que Vlixas, jazendo folgando en seu leyto, soñou hũ soño de que ficou muyto espantado. Depois fuy catar seus agoyros et poso sua fazenda en déuida. Et fezo logo ajuntar a hũ lugar tódoslos adeuinadores do rreyno et tódoslos outros que sabía soltar soños. Et depois que y forõ ajuntados, contoulles seus soños. Et dísolles asy:

–Eu jazía en meu leyto folgando, et semelláuame que uija hũa figura tã fremosa que nõ á ẽno mundo pintura, nẽ outra forma d'ome nẽ de moller, que nada ualuese //
Fol. 191v contra a sua bondade. Et o seu paresçer era entre beldade d[e] ome et de deus, ca me semellaua que traspasaua apustura d'ome, cõmoquer que se nõ jguaua cõ a de deus. Et eu bẽ sey que forma d'ome nõ ualrría contra esta nada, ca mays rresplãdeçent era que o sol nẽ que estrela. Quando a asy uj, fiquei muyto espantado, et marauilleyme moyto donde ue[e]ra as[y] a sobreuent(ur)a en tã pequena sazõ. Et semelloume que estaua a hũa parte da casa, mays nõ se chegaua a mj. Et por esto auía tã grã pauor que mayor nõ podería, ca auía tã grã talent de o abracar que [o] coraçõ se quiría partir de mj. Et tendía os braços contra el, et rrogáualle muyto de coraçõ que me uẽese abraçar, ca sobeiament o amaua. Et el iaquanto achegáuase a mj. Et dísome asy: "Sabe por çerto, Ulixas, que este (a) ajuntamento que tu deseias, et onde ás grã sabor, á de seer por teu mal et por teu grã dãno. Et esto che uerrá de longe, onde al nõ pode seer. Et aquela ajuntança será maldita, ca por ela uerrá gran dãno et grã pesar a esta terra". Quando eu oy esta paráuoa, fiquei ende muyto espantado. Et muytas uezes lle preguntey que me disese que era aquilo que me dizía, et el me mostrou hũ sjnal que uos direy, ca bẽ me

---

mar. que ya; HT et nõ vos d. mar. ca os omes de bõo lyñagẽ asy fazẽ, agora ja ac. quer. 33: KMP Ulixas; HT sen dulta grã...cõt. cõmo. 34: RTC e HT e. el.

Cap. 509. 1: KMP Ulixas. 2: KMP hũa; AMS sõnou hũ sõno; HT noyte jaz. V. dormyndo em. 3: KMP fazenda (-mays-) en; RTC faz. mas en dubda. 3-4: HT ag. et fezo. 4: RTC logar çierto t. (id. HT f. aj. en hũ). 5: ms. depois (no ms. lese mal, pero di depois); AMS sõnos...sõnos; KMP despois; RTC s. soluer sueños...f. todos ay. c. su sueño (HT soltar). 7: ms. uija. 8: HT outra fegura de. 9: ms. do ome (así AMS e KMP); RTC (e HT) su beltat ca el su...de omne. 10: RTC t. a apostura... ygualaua; HT et cõmoquer...ygoalaua. 11: AMS resplandeçent; RTC contra ella n.; HT c. ello n. 12: RTC est. et q.; HT nẽ as estrelas et q. 13: ms. uerria a sẽer a sobreuentura (AMS e KMP non corrixen); RTC d. uiniera assi a sobreuienta en; HT donde viera asi tan agiña et sem. 15: ms. que coraçõ; AMS e KMP abraçar; RTC pod. et a. tan g. desseo et tan grand talante...que el cor. (HT tã g. tal. et tã grã des.). 16: AMS e KMP ueese; RTC q. ven. abraçarme; HT cor. ca sob. 17: RTC llegosse; HT chegauase. 18: ms. sẽer; AMS este ajunt.; RTC este aiuntamiento...has tan grand (id. HT des. onde). 19: ms. sẽer; RTC fuene de aqui onde; HT longe et al. 20: ms. gran (escribiuse *graa* e pao final de *n*. Debe estar reformado); HT dãno a esta. 21: HT fiq. moy. 21-22: HT preg. q. era. 22: KMP hu sinal. 23: HT talba (calba?) de uveso de...aa mar. 23-24: ms. tragia ençima fica-

nẽbra: mostroume hũa táuoa d'oso de pez, muy bẽ laurada a marauilla, que tragía fi-
ca[da] en çima do ferro dũa lança. Et eu mays nõ lle preguntey que quiría sinificar. Mays
pero, quando se partío de mj̃, me diso cõ sospiros et cõ doo que muyto mal auía en este 25
sjnal et que esta demostrança era moy descuberta, ca per aquelo cõuijna que seriamos
perdudos, en guisa que seeriamos ẽemigos mortaes et eu despereçería perlo outro, et
nõnos podiamos partir senõ per morte. Este fuj o soño que eu soney, nẽ mays nẽ meos,
et sõo del tã coytado et tã desmay[a]do, porque o nõ poyde entender, que mays nõ
poso, et muyto sería meu amigo pera senpre aquel que mo soltar soubese, sen engãno 30
et sen mentira.

510

Cõmo os ssabedores soltarõ o soño a Vlixas et cõmo el mãdou prender a Antylogus, sseu ffillo

Tódoslos sabedores do rreyno diserõ entonçe que aquel soño mostraua grãde yra
et grã doo et grã desonrra et deytamento do rreyno, et que sobre tódaslas cousas guar-
dase bẽ seu corpo de seu fillo, ca cõ este o ameaçaua o soño que soñara. Et Vlixas pensou 5
en esto muyto, et ouue ende grã pauor, et mandou prender a Telémacus, seu fillo, et dey-
talo en hũa uila muy preçada a que dizía Zapaylayna. Et fézolle lançar grandes cadeas
ẽna guargãta, et mandoo guardar a aqueles que mays amaua et en que mais fiaua, en guisa
que por nihũa maneyra nõ se podese chegar a el, ca nihũa cousa do mundo nõ temía tãto
cõmo a el. Pero sabede que tã grã bem lle quiría que nõ podía mayor bẽ querer a outro 10
fillo. Mays el quiríase guardar do soño, se podéseo esquiuar. Et por ende o fezo guardar
quanto mays podo.

Tolómacus fezo grã doo, et ouuo ende grã pesar, et queixouse muyto a tódoslos
do rreyno que seu padre o fezera deytar en priióm, sen meresçemento que lle fezese nẽ
pensase. Et sobre este ffeyto falauã muyto tódaslas gentes. 15

---

do ferro; KMP tr. enç. ficado (-do-) ferro (AMS non corrixe); RTC (e HT) tr. fincada ençima del f. 24: RTC preg. njn que; HT eu nõ. 25: ms. dõo; HT disome...cõ dolor. 26: AMS por...cõuijna; KMP por...cõ-uijna; HT synal que e. dem. que nos cõv. de seer perd. 27: ms. sẽeriamos; AMS gi-sa...eemigos...porlo; KMP eemigos...por lo; HT despereçia por el et. 28: AMS por...sõno...mẽos; KMP por; HT s. de m. et este. 29: ms. desmaydo; AMS soo...desmaydo; KMP soo; RTC desmaya-do...puedo; HT et eu sõo. 29-30: HT esmayado que o nõ poso dizer et moyto sera. 30: RTC (e HT) me lo soluer s. 30-31: HT soub. verdadeyro sen mẽt.

Cap. 510. 1: AMS sõno; KMP Ulixas; HT et mãdou (só). 2: AMS antilogus; RTC a Telema-cus; HT falta. 3: AMS sõno; KMP disserõ; RTC demostraua; HT dis. que. 4: ms. dõo; RTC c. que guard.; HT deyt. fora do...c. que se g. 5: AMS sõno que sõnara; HT gard. de seu f. que lle nõ enpees-çese ẽno corpo ca. 5-6: HT Vlixas ouvo gran. 6: ms. oũue; RTC (e HT) mando luego pr. 7: KMP deytalo (-en prijões-) en; RTC echarlo en prisiones en v. u. pr. a q. dizen Zaphalayna (HT dezia Safalayna); RTF Cephalania. 8: ms. mandõo; AMS mays f. en gisa; RTC en quien mas. 9: KMP podese (-sayr d'aly nẽ-) chegar; RTC man. non p. ende salir njn se llegar (HT p. sayr daly nẽ ch.). 10: RTC que nunca poderia...querer a f.; HT tã ben. 10-11: HT que nõ poderia mays, mays el. 11: AMS sõno; RTC sueño que auya soñado si lo podiesse; HT soño se o podese fazer et por. 12: HT g. o mellor q. el p. 13: ms. dõo et oũuo; RTC mas Telemacus; HT et Telamacus...ouvo grã... queyx. a t. 14: HT o posero en prijon...que el fez. 15: HT gentes do rreyno (id. RTC e. pleito fabl.).

511

Da fforteleza que Vlixas mãdou ffazer

Fol. 192r Eynda cõ todo esto, Vlixas nõ era bẽ seguro, // nẽ asesegaua. Et todo seu pensar era de esquiuar o soño que soñara. Et por ende apartouse en hũ lugar despobrado, alongado das gentes, et nõ leuou cõsigo senõ os seus da criaçõ et seus priuados. Et mandou fazer hũa forteleza ẽno mays alto lugar et mays forte que el achou. Et mãdou y fazer muytas casas et muros muy fortes et baruascãas et cárcauas, et mãdouas todas encher d'ágoa en derredor. Et fezo fazer y hũa ponte, que a deytauã et ergíã per torno. Et as torres et os cubetes erã todos de mármor, muy bẽ lauradas, et en derredor andámeos et arquas, per que o lugar podese seer mellor defendudo. A morada fuy tã bõa que nõ ouue ẽno mũdo mellor. Desí fézoa muy bẽ guardar. Et as portas et as seydas et as entradas mãdou que esteuesem senpre sarradas, noyte et día, en maneyra que as nõ abrisem a nihũ, nẽ o leyxasen entrar por amor, nẽ por déuido, nẽ por linagẽ, nẽ por outra rrazõ, sen seu mãdado. Et eles bẽ o outorgarõ, que a torto nẽ a dereyto nõ leyxauã alá entrar a njgũ.

512

Cõmo Telégonus, ffillo de Çirçes, a rreyña, fuy buscar seu padre Vlixas

En aquela sazõ auẽo así que Telégonus, fillo de Vlixas et de Çirçes, a rreyna, de que uos de suso faley, auía ia quinze ãnos. Et desque ouue entendemento, preguntou a sua madre et rrogoulle que lle disese quen fora seu padre et se era rrey ou duc ou conde, ou se era noble ou uil, ou se era morto ou uiuo. Et tãto andou en esta demãda ata que sua madre lle descobreu a puridade. Et ela fézoo muyto aduro, mays nõ podo y al fazer.

Et Telégonus se guisou muy bẽ logo pera yr buscar a seu padre. Et, çertas, sua

---

Cap. 511. 1: KMP Ulixas; HT q. m. f. V. cõ medo. 2: AMS con; RTC todo el su. 2-3: HT seg. nẽ seu coraçõ nõ ases. pensando ẽno sonno. 3: AMS sõno que sõnara; RTC desp. mucho al. 3-4: HT desp. moyto alonge das. 4: RTC de cr.; HT seus criados et pr. 5: HT el podo achar mãdo. 6: AMS e KMP baruas caas; RTC muy buenas casas; HT moytas et bõas cousas et muros. 7: AMS e KMP por; RTC et la e.; HT a. todo en rredor...faz. hũa...deytasen et ergesen. 8: RTC e HT labrados. 9: ms. sẽer; AMS e KMP por; HT def. et a. 10: ms. oũue; RTC fizo...guardar las; HT q. ẽno m. nõ o. mellor d. fezo g. m. b. as p. 11: RTC ent. et mando q. e. çerr. siempre de n. et de dia (HT senpre çarr.). 11-12: HT man. q. nõ desen a n. entrada nẽ sayda per ellas por a. 12: HT amor nẽ por desamor nẽ por menajen nẽ por o. 13: ms. õoutorgarõ; RTC bien otorgaron...der. que non dexarian e. alla a (HT der. nõ l. a. e. nẽgũa persona).

Cap. 512. 1: AMS Cirçes a Reyna; RTC Çirtes; HT Teologomus...Çirtes foy. 2: RTC b. a V. su p.; HT b. V. (só). 3: ms. espacio en branco entre rreyna e de; KMP rreyna (-encãtadeyra-) de; RTC Çirtes la r. encantador de (HT acontesçeu q. Telegomus...encãtadeyra); RTF Telegonus...Circes. 4: ms. oũue; HT ãnos et pr. 5: RTC et que si; HT rrog. moyto que. 7: ms. fezõo. 6-7: HT tãto pregũtou por esta cousa fasta q. ouvo saber a verdade et e. disollo m. adur (só). 8: AMS gisou;

madre nõno podo ende partir por njhũa maneyra. Et fazía por ende tã grã doo que mayor nõ podería. Et quando ueu que todauía se quiría yr, mostroulle que camino teuese, et rrogoulle que se tornase muy çedo. Et enuiou per el muyto soudar seu amigo, don Vlixas.

Et Telégonus se partío d'aly soo et senlleyro, que nõ quiso que cõ el õme fose. Et leuaua seu mãto et sua saya et seus pãnos muy bẽ talados et muyto apostos. Et tã bẽ uestido ya que, du quer que o uisen, bẽ entendería que era fillo de rrey. Et conta Dites que el auía os ollos verdes, et os cabelos corredios [et] amarelos, et [a] boca et o narís et o fronte todo tã aposto que bẽ semellaua frol de tódoslos outros donzees.

Desí acolleuse a hũ caualo forte et ligeyro et corredor, et caualgou et metíose ao camino. Et cõmeçou d'andar muy grandes jornadas. Et leuaua hũa taula d'oso de pez, laurada en figura de torre, en çima da sua lança, ca entonçe tal custume era que, quando algúm seyse de sua terra, leuase hũ sinal da terra onde era natural, et, se o nõ leuase, nõ podería estraeçer que nõ fose morto ou preso. Este sinal tragía Telégonus. Et mays auía de mill ãnos que nõ auía outro sinal en aquela terra onde el era natural. Et este sinal era perlo mundo muy coñosçudo. Et tãto andou per suas jornadas ata que chegou ao rreyno de Arcadia. Et aly preguntou hu acharía Vlixas, et logo llo diserõ.

513

Cõmo Telégomus chegou hu era Vlixas et cõmo pelejou cõ os porteyros

Telégonus fuy muy ledo, despois que soubo hu era Ulixas, seu padre. Et logo enderençou pera alá, o mays ag(u)ina que podo. Et chegou alá o primeyro día da somana. Mays os porteyros, tãto que o uirõ, vedárõlle a entrada muy brauament.

Fol. 192v —Senores // —diso Telégonus—, por Deus, leyxádeme alá entrar, ca eu quiría ueer Vlixas. Et sõo çerto que el auerá cõmigo muy grã prazer, et eu cõ el. Et, sen falla, el he meu padre. Et, sequer, bẽ ueedes que eu nõ trago arma nihũa. Et solament ey grã pesar

---

RTC et Çirtes su (id. HT Telogomus...ben para yr b. seu). 9: ms. dõo; HT m. nũca llo p. defender por. 10: RTC que en toda guisa se...m. qual cam. (id. HT podia). 11: AMS e KMP por; RTC el a sal. m. a ssu; HT t. o mays ç. que podese et...s. a seu. 13: ms. sõo; RTC solo señero...omne con el (falta et inicial); HT Telogomus...o. cõ el. 14: KMP tal(+)ados; RTC taiados; HT tallados. 15: HT ben poderia dizer que. 16: ms. corredios amarelos et o boca; RTC (e HT) cab. brunos et la boca. 17: ms. donzees; RTC (e HT) nariz et los dientes et la fr. 20: KMP estonçe; RTC de su (falta HT tal era o cust.). 21: ms. algum (u mal feito); KMP algum; AMS algem? ; RTC leu. señal...nat. ca si (cortado HT donde...ca se a). 22: RTC estorçer...Tel. ca mas (HT nõ se lle escusaria que...pr. et este... Teologomus); RTF Telegonus. 24: AMS e KMP porlo...cõnosçudo...por; HT por todo o mũdo...et tãtas j. andou fasta. 25: RTC pr. que do fall. a Vl. (HT pr. donde); RTF Achaie.

Cap. 513. 1: KMP Ulixas. 1-2: RTC Telegonus...et de la pelea que ouo con (HT Teologomus ch. veer Vl.). 3: HT Telogomus...onde. 3-4: HT logo foy p. 4: AMS agina; HT aly. 5: AMS uedarõ lle; HT v. defenderõlle a. 6: ms. ueer; HT d. Telogomus sen. leyx. e. ala ca q. v. a V.; RTC ca querria u. a U. 7: AMS e KMP soo; RTC el ca sin (id. HT s. ben ç. que avera...sen dulta). 8: HT eu que

porque así me uedades a entrada, ca bẽ á dous meses que, de día nẽ de noyte, nũca quedey andando por chegar aquí porlo ueer, ca mays nũca o uj. Et des oiemais ueerlo ey et seruirlo ey cõmo padre et señor.

Cõ todo esto, os porteyros nũca o quiserõ leyxar entrar, ante lle diserõ que fose sua uía, ca nõ metería alá pe. Te[lé]gonus fuy entonçe muy sanudo, pero rrogoulles muytas uezes que o leyxasem entrar. Mays nõ lle prestaua nihũa cousa.

–Sem falla –djso Telégonus–, nũca gente fez tã grã brauura, nẽ tal loucura, que nõ leyxase õme entrar ẽno lugar hu está seu padre, mayorment aquel que nũca uj et o tanto cobijçaua a ueer. Et se o eu agora uise, beyiarlle ya as mãos, et abraçarlo ya, et contarlle ya mĩa fazenda. Et sobeiament sería cõ el ledo et el cõmigo, ca de muy longas terras uj[n] aquí porlo ueer.

Todo esto lles (lles) diso Thelégonus per muytas uezes, mays nũca lle prestou nihũa cousa, ante lle dizĩã et jurauã que Vlixas nũca ouuera fillo nẽ filla, senõ Telémacus. Et el juráualles ferament que era seu fillo, mays elles nõ llo quiriã ascoytar, nẽ cousa que disese, ante o enpuxarõ muy bem.

Et Telégonus se asanou entonçe malament et, se el ouuera en quen se esforçase, el os fezera malandantes. Pero cõ todo esto, nõ lleslo podo mays sofrer et nõnos ameaçou muyto, mais logo fuj a hũ deles, et doulle hũa tal punada que lle britou o oso do pescoço, et dou cõ el morto en terra a seus pees. Desí tomou outros dous et lançouos ẽna cárcaua. Et anbos morrerõ ẽna ágoa, que era moyta que y iazía. Et aly creçeu a uolta grand. Et el tomou a espada a hũ deles, et fuyos ferir muy brauament, et cõmeçoos de maltrager. Et tãto era ardido et ualente que o nõ poderõ sofrer. ¿Que uos direy? En pouca d'ora ficarõ ende y quinze mortos. Et el ficou moy malchagado, et sõo muyto marauillado en cõmo ende escapou ujuo. Et entrou cõ eles, mal seu grado, per medio da porta. Mays nõ leuaua braço nẽ pe nẽ nẽbro de que lle nõ correse sange. Et tãto lle seyra del das chagas que rreçebera que esto era hũa grã marauilla.

---

nõ tr. armada n. 9: HT me asi. 9-10: HT que n. quedey de d. nẽ de n. and. 10: ms. uẽer...uẽerlo; AMS oie mays; RTC ca iamas; HT aqui para o veer ca n. jamays o. 10-11: HT oymays seru. ey. 11: HT c. a p. et a s. 12: AMS nunca (o) quis.; HT port. nõno leyxarõ entrar. 13: ms. Tegonus (ó escribir Te ó final da liña esqueceu -le-); RTC a. el pie Telegonus; HT sua carreyra ca...pe et Telogomus... rrogoos. 14: HT pr. nada. 15: ms. braũura; AMS diso; RTC fizo tal br.; HT estonçe d. Telogomus: nũca vy g. q. fezese tal louc. et tal sandeçe que. 16: RTC entrar omne...m. a aq. q. nunca lo uio; HT nõ queren leyxar o. entrar...onde (falta desde seu). 17: ms. cobĩçaua a uẽer; RTC cobdiçia ueer. 19: ms. uj...uẽer; AMS uj; RTC uine. 20: AMS esto lles diso t. por; KMP por. 21: ms. oũuera; RTC n. ouo. 23: RTC muy lueñe. 24: ms. oũuera; RTC ouiesse (falta et inicial). 25: RTC non lo p. 26: ms. õoso; RTC f. al uno d. darle tal...le desconyunto el; HT (reaparece en) et dou logo a hũ d. hũa... lle desjũtou o. 27: ms. pẽes; RTC muerto a ssus; HT el logo m. en t. desy. 28: RTC agua mucha que y yazia; HT a. y morr. e. ag. que y jazia...b. moy gr. 29: ms. cõmeçõos; RTC al uno; HT a hũ d. et começou de ferirlos moy fortemẽt et de os trager moy mal. 30: RTC que le non podian tener pies. ¿Que (HT q. o nõ...os pees...direy? Sabede que en). 31: AMS e KMP soo; HT fic. aly quinze...el foy ende malch. et son ende mar. 32: AMS e KMP por; RTC de la puente mas; HT mar. cõmo daly podo escapar viuo...elles ajnda que lles pesou por. 33: HT t. sangre lle sayo das. 34: HT ch. que ouvera que.

514

Cõmo el rrey Vlixas ffuy morto

Qvando Ulixas oyo a uolta grande et os gritos, fuy en grã pauor, ca bẽ coydou que todo esto era per cõsello de Telámacus, seu fillo; ca sabía que ẽno mũdo nõ auía cousa que lle peor quisese ca el, porque o prendera sen mereçemento. Et tomou hũa lança muy forte et moy bẽ talante, que tijna guardada de muy longo tenpo, et fuy muyto ag(u)ina aa uolta, sanudo et toruado et cõ despeyto. Et quando ueu ao donzel de longe, et nõ soubo que seu fillo era, et ueu en cõmo lle mataua sua gente cõ sua espada que tragía, bẽ coydou que asy quiria a el fazer. Et tomou a lança cõ ánbaslas mãos et tã rrégeament lla lançou que lle pasou ánboslos costados et, se se hũ pouco nõ acostara, logo aquela ora fora morto.

Mays Telégonus fuy tã coytado daquel colbe et ouuo tã grã pauor que logo coydou a seer morto. Et cõmo estaua sanudo et todo banado en sange, tirou de si a lança cõ ánbaslas mãos, et fuj dar a seu padre Vlixas tã grã ferida que logo caeu en terra amarelo
Fol. 193r et todo banado en sange. Et logo ueu bẽ sua // morte, pero iaquanto fuy ledo porque coydou que os soños erã mentiraes et os agoyros que catara. Et bẽ creuo que ia nõ podí[ã] seyr en seu fillo, que el amaua muyto, ca el nõ temía tãto nihũa cousa cõmo que Telámacus ficase por [om]e[z]iano de sua morte. Et por ende auía grã cõforto porque morría a mãos doutro. Estando ia muy çerto da morte, deteuo en si seu fólego, et diso asy a Telégonus:

—¿Onde uẽes, ou pera hu uas, ou donde es natural, que asy matasche a Vlixas, o cão et sesudo, que ouuo honrra et prez et alteza éntrelos honrrados, et acabou tãto do que deseiou, et que pasou per tãtas auenturas, et acabou tãtas fazendas? Et ueéscheme matar estando en paz en mĩa casa. Grã sandiçe [et] fera come[ti]sche, que me aquí ueesche matar, ca nõ podería seer outra cousa, et ia mays nõ seerá dito nẽ rretraúdo que ome da tua jdade cõmetese tã grã sandiçe cõmo tu.

Quando Telégonus entendeu que se lle tã mal parara sua fazenda et que seu padre

---

Cap. 514. 1: KMP Ulixas; HT de c. rrey. 2: HT q. el rrey Vlixas...gritos et ouvo moy gran medo et moy grã p. et pensou que. 3: AMS e KMP por; RTC Telemacus; HT esto todo...ca el s. q. nõ a. e. m. cousa. 4: RTC q. que el; HT mer. nẽgũ et. 5: AMS tijna; KMP tijna...moy; HT l. ben f. et ben...de longo. 6: AMS agina; HT volta moy yrado et sañ. et t. et q. v. o donzel. 6-7: KMP longe, nõ. 8: HT tr. et ben...q. f. a el et. 9: HT rriz. lle dou cõ ella que o [...] outra parte et se (cortado desde pouco); RTC non aprimiera luego. 11: ms. oũuo. 12: ms. sẽer; RTC cuydo seer. 13: RTC Vl. por medio del cuerpo tant. 15: AMS sõnos; RTC mentirusos? (lese mal). 15-16: ms. podia (así AMS); RTC podian. 17: ms. uençiano (así AMS e KMP); RTC Telemacus...viniziano/vmiziano? ... m. Por e. a. el gr.; HT (reaparece en) Telam. fic. omezioso. 18: RTC moria...muy çerca de la; HT moyto açerca da m. et d. 19: HT d. a Telogomus. 20: AMS e KMP uees; HT dime donde...V. o vello et c. 21: RTC ses. et que...entre todos los o.; HT o. sempre o. et alt. entre todoslos rreys et fezo et ac. 22: AMS e KMP por; RTC uenturas...faz. ven.; HT et passou...venturas. 23: ms. sandiçe fera comecasche; AMS começasche; KMP cometasche; RTC sandez fiera cometiste; HT mat. a m. casa est. eu en paz en ella et see çerto que grande sand. cometiste en me asy vĩjr matar. 24: ms. sẽer... sẽera; AMS ueesche...retraudo; KMP ueesche; RTC iamas nunca sera...retr. en el mundo que; HT pod. o. c. seer et esto en todo o mũdo sera d. et rretr. 25: HT tu agora cometiste. 26: RTC ent. en

auía morto, cõmeçou a chorar et a braadar tãto, et fazer tã grã doo que esto era hũa grã marauilla. Et muytas uezes demãdou que o matasem et que nõ fose mays sua uida, ca muyto mays lle prazía de sua morte. Et cõmeçou de mesar os cabelos et desfazer o rrostro. Et caeu en terra amorteçido, pero acordou logo toste, et cõmeçou de dizer a grandes uozes:

—¡Ay, meu padre et meu señor et meu amigo bõo, cõmo sõo desauenturado et que mao día naçí! ¡Catiuo, en que graue ponto sey de mĩa terra et chegey a este lugar! ¡Meu señor, en que graue ponto uos vim buscar et en que forte ora uos achey! En m[a]o día uos tãto deseiey a ueer que errey tã malament en uos chagar cõ mĩas mãos. Et en negra ora naçí et sõo marauillado cõmo se me nõ parte o coraçõ, porque uos ueio chagado a morte. ¡Ay, Deus, que feyto tã m[a]o et que desauentura tã grande! Padre, señor dom Vlixas, eu sõo Telégonus, uoso fillo et da rreyna Çirçes, que uos amou mays (que uos amou mays) que tódaslas cousas do mũdo. Padre, señor et amigo, oiemays nõ quero eu mays uiuer, ca nõ he guisado, pois uos eu matey cõ mĩas mãos.

Poys esto djso, Telégonus logo lle mostrou o sinal. Et dísolle de qual terra era natural. Et logo caeu en terra amorteçido, que nõ seya del fólego, pouco nẽ mays. Vlixas coñosçeu logo o sinal que tragía Telégonus de sua terra. Et logo entendeu que dizía uerdade, et que lle nõ mentirã nada aqueles que lle o soño soltarã que tina a morte en mãos de seu fillo. Et el per todo esto pasou, ca tal era sua uentura. Mays, ante que lle a alma seyse, ouuo grã prazer cõ Telégonus, et abraçoo mays de çẽ uezes, et cõfortáuao muy bẽ. Et mãdou que nũca lle esto fose rretreúdo, et perdooulle logo, et mãdou que todos lle perdoasem.

Et fezo logo enuiar por Telémacus, seu fillo mayor et herdeyro, que iazía en priióm, cõmo de suso oystes. Et quando Tolémacus estas nouas oyo, ouuo ende grã pesar, et fezo tã grã doo que mayor nõ podería. Et se por seu padre nõ fora, el despedaçara todo a Telégonus. Mays seu padre meteu entre eles paz et amor [et] segurança pera senpre.

---

commo se le mal...que a ssu. 26-27: HT Telogomus e. et soubo q. el avya m. seu p. com. de ch. et de br. et fazer. 27: ms. dõo; HT esta. 28: RTC dem. quien lo matasse que; HT mar. et pedia et demãdaua que o m. dizendo q. nõ queria que a sua v. mays fose. 29: RTC plazeria...et de desf.; HT et que mays lle pr. cõ a morte...cab. da cabeça et. 30: KMP caeu et terra; HT rrostro cõ as vnllas et cõ os puños et cayo...esmorido...logo et. 32: AMS e KMP boo cõmo soo; RTC so mal auenturado et; HT ay p. et s. ay meu a. b. et myña consolaçom, ay de mj catyuo moy mal aventurado et ora que farey et que. 33: RTC que en mal...catiuo que; HT n. coytado et triste que en gr. dia say...et por meu mal ch. 34: ms. mão; AMS e KMP mao; RTC señor que...et que en fuerte...et en mal (HT oo meu s. que en graue...vos eu ach.). 35: ms. uẽer; RTC des. ueer (id. HT q. agora foy myña ventura de uos ferir cõ m. m. et vos chagar tã mal. O mezquiño en). 36: AMS e KMP soo. 37: ms. mão; AMS mão; KMP morte (-et uos chague eu-) ¡Ay...mao; RTC m. et uos llague yo. Ay; HT ch. de m. et vos (logo cortado). 38: AMS e KMP soo; RTC Çirtes; HT Telogomus o v. (cortado). 38-39: AMS non indica a repetición. 39: RTC que a todas...quiero mas (HT cortado). 40: AMS gisado; RTC beu. njn es (HT cortado). 41: AMS diso; HT et depoys que Telogomus e. d. logo. 42: HT t. esmoriçido que nõ sabia de sy parte p. nẽ moyto et V. 43: AMS connosçeu; KMP cõnosçeu; HT V. logo con. o...Telogomus tragia...et ent. 44: AMS sõno; HT verd. et que era seu fillo aquel que o matara et que...mẽt. aqueles...soltarõ...ẽnas mãos. 45: AMS e KMP por; HT era a sua. 46: ms. oũuo...abraçõo; HT s. do corpo ouvo...Telogomus. 46-47: HT vezes et mãdou. 47: RTC le este fecho fuesse r. njn fazetido et p.; HT n. o feyto da sua morte fosse pusfaçada nem trayda nẽ damãdada por nẽgũa rrazõ a Telogomus et perd. 49: HT Telamacus...ẽna pr. 50: ms. oũuo; KMP ouue; RTC Telemacus; HT c. suso...Telamacus...o. moy gr. 51: ms. dõo; KMP fezõ; HT podia et se nõ f. por s. p. el. 52: ms.

Vlixas, despois que fuy chagado, nõ uiueu despois mays que tres días. Et seus fillos fezerõ por el tã grã doo que era grã marauilla. Et leuárõno a Arcadia, et aly // Fol. 193v o soterrarõ. Et fezérõlle hũa sopultura rrica et noble a sobreguisa. Et el era ia muy uello et de muy grande ydade, mays pero eynda era muy rrégeo et muyto esforçado.

515

Cõmo Tolámacus fuy alçado por rrey et Telégonus sse ffuy pera ssua terra

Despois que rrey Vlixas fuj soterrado muyto honrradament, Telámacus, seu fillo, fuy rreçebudo por rrey et coroado a grand honrra et a grã nobleza. Et diz o conto que Telémacus fuy moy bõo caualeyro a marauilla et sesudo et dereyteyro. Et rreynou mays de oyteenta ãnos. Et despois da morte de [seu padre] morou cõ el Telégonus, seu yrmão, hũ ãno. Et doulle muy bõos maestres, que o goreçerõ muy bem de suas chagas. Et fézoo caualeyro a muy grand onrra. Et sabede que muy de duro podería achar ẽno mũdo caualeyro mays aposto, nẽ tã sesudo, nẽ tã preçado, tãto cõmo este. Et del seyrõ herdeyros per que o m[ũ]do moyto ualeu, et que forõ muyto honrrados et muyto enxaltados. Et Telémacus o onrraua quanto mays podía.

Et quando se del ouuo de partir, doulle muy bõos caualeyros, daqueles que el mays amaua, que o leuasẽ a sua terra et o acõpanasen ata alá. Et así fuy Telégonus tornado a sua terra, et achou alá a rreyna Çirçes, sua madre, que auía grã tenpo que era por el chorosa et doorida, ca todo lle fora contado en cõmo el matara a seu padre. Et cousa do mũdo tãto nõ temía cõmo que fose por el morto. Mais, pois que o ueu, tomou cõ

---

amor de segurança (AMS e KMP non corrixen); RTC amor et seg. (id. HT Telogomus). 53: RTC uiuio mas de tres (id. HT et Vl.). 54: ms. dõo; KMP fillos (-et seus uasalos-) fezerõ; RTC f. et sus uassallos fizieron...que esto e. una grand (HT el atam grãdes doos q. e. esto hũa g. m. et espãto que nũca atal fora feyta ẽno mũdo cõ grande pesar que aviam por quanto morrera a grande enqueyjõ et leu.); RTF Achaie. 55: AMS sobre gisa. 55-56: HT sep. moy rr. et moy n. et moy fremosa et moy preçiosa qual a tan nobre et alto rrey pertẽesçia. Et rrey Vlixas era ja moy v. et de gr. yd. aa maravilla empero esa moy rr. et m. esf. por quanto sempre fora fazedor et engeñador de moytas et altas estrayas cousas que cometeu et todaslas alcançou et acabou con fortelleza de coraçom.

Cap. 515. 1: RTC Telemacus. 1-2: HT falta. 3: RTC (e HT) q. el rrey...Telemacus. 4: HT f. alçado et rr. por...onrra et a g. brio et. 5: AMS e KMP boo; RTC derechurero; HT Telomacus f. m. nobre c. et rrey (...)aa mar. et foy moy derey(...) rreynou (cortado). 6: ms. oytẽenta...de morou; AMS de (Vlixas) morou; RTC de ssu padre moro; HT de Vlixas seu padre m. 7: ms. fezõo; AMS boo; KMP deu lle muy boos; HT q. o sãasen das ch. et f. moy alto cav. 8: AMS honrra; RTC o. mas sabet q. adur p. en el m. fallar c.; HT a grande...que nõ p. 9: RTC njn ses. njn pr.; HT ap. nẽ mays sysudo et preçado cõmo aqueste. 10: ms. mudo (parece); AMS por que o mundo; KMP por que o mũdo; RTC mucho mas ualio...enxalçados; HT mũdo mays valeu que foron moytos et moy onrrados et enxaltados. 11: ms. õonrraua; HT Telamacus lle fazia tanta onrra quanta mays. 12: ms. oũuo; AMS e KMP boos; RTC se ouo del de; HT ouvo a partir del doulle moytos et bõos. 13: KMP acõpanasem. 13-14: HT am. que fosem cõ el fasta sua t. et quando ala chegou achou. 14: RTC (e HT) fallo a la rr. Çirtes; RTF Circes. 15: KMP matara o seu; HT el moy triste et coytada et moy dolorida...mat. seu. 15-16: HT padre et por tanto avia grande medo et pauor que llo mata-

el grã conforto et grã prazer. Et sabede que, en quanto Çirçes uiueu, que nũca perdeu coyta et pesar porla morte de Vlixas. Et Telégonus, seu fillo, uiueu muy longo tenpo. Et rreynou mays de sesaenta ãnos, et m[ã]teuo seu rreyno en dereyto. Et despois cõquereu muytas terras, per que seu prez et seu ualor poiou muyto et sua fazenda fuy muyto enxaltada.

516

Des oiemays nõ uos contaremos mays desta estoria, ca se acaba aquí todo, segũdo que o scriueu Dites et Dayres, que forõ doutores, et esteuerõ presentes, et nõ scriuirõ mays nẽ menos, senõ cõmo pasou o feyto. Et aqueste Dayres ficou cõ Antenor, et fuyse despois cõ el, et scriueu ẽna sua estoria que a guerra durou dez ãnos et seys meses et doze días. Et scriueu outrosy que morrerõ da parte dos gregos oytoçentos et oyteenta et seys uezes mill omes, et da parte dos troyaos forõ mortos, ata que a uila fuy tomada, seiscentos et sesaenta et seis uezes mill omes.

Et quen quiser saber quanto tenpo á que este destruymento fuy, cóntelle a era asy cõmo diso Orosio a Sant Angustino, ca el escriujo que forõ quatro mill et quatroçentos et oyteenta et quatro ãnos da criaçõ do mũdo, ata que Rroma fuj feyta. Et scriujo quatroçentos et quinze ãnos desque Rroma fuy feyta ata que Jhesucristo naçeu. Et asy, contando da criaçõ do mũdo ata a naçença de Jhesucristo, forõ çinquo mill et çento et noueenta et noue ãnos. Et fezerõ Rroma depois do destruymento de Troya, quando rreyna[ua] en Jud[e]a (d)el rrey Achas, a quatroçentos et çinquoenta et quatro ãnos.

---

riã por el m. despoys q. o v. ouvo cõ. 16: KMP que ueu. 17: RTC p. mas sabet...Çirtes u. n. despues p.; HT el tã grã pl. et alegria que mays nõ poderia seer mays sabed...q. a rreyña Çirtes u. nũca depoys p. 18: HT perd. pesar...Telogomus. 19: ms. mateuo; AMS mãteuo...depois; KMP mais...dereyto (-et en paz-) et; RTC der. et en paz et conq.; HT seteẽta...rr. moy ben en d. et en paz et todo seu pouoo o amaua moyto porque a todos fazia onrra a cada hũ segũdo seu estado et o mereçia et conquistou. 20: AMS e KMP por; HT terras et villas et lugares et posoas su seu señorio et por ende era moy temydo et preçado et acresçentou moyto ẽno rreyno et a sua f. et fama foy. 21: KMP muyta; RTC enxalçada.

Cap. 516. 1: RTC aqui se espide el auctor de la estoria des (id. HT cont. d. est. nada porque se...toda) (KMP engade coma RTC). 2: AMS presentes que nõ; KMP presentes (-a todos estes feytos-)* Et scriuirõ; RTC (e HT) f. auctores...pres. a todos estos fechos et. 4: RTC (e HT) g. toda duro. 5: ms. oytẽenta; HT de parte...oytoçentas et seys. 6: AMS õmes; KMP troya(-n-)os; HT de parte. 7: AMS seisçentos...õmes; KMP seisçentos; RTC setenta (id. HT seysçentas). 8: RTC saber quisiere...cuente; HT t. he pasado que f. este d. conta a era (falta et inicial). 8-9: HT era segũdo diso. 9: KMP Angustiano ca el o scriujo...mill (-et-) quatro çentos; HT O. et santo Agostino. 10: KMP mundo; AMS escriujo. 10-11: RTC escr. sieteçientos et; HT feyta et seteçentos. 11: AMS jhesu christo; KMP Jhesu Christo y naçeu. 12: AMS jhesu christo forõ cinquo; KMP Jhesu Christo; RTC c. desde la cr. (id. HT Ihesu C. çinque). 13: ms. nouẽenta; HT desp. deste destr. 14: ms. rreyna en ujda del

Fol. 194r Et asy, desque Troya fuy des- // truyda ata a naçença de Noso Señor Jhesucristo, som mill et çento et noueenta et noue ãnos.

Et aquí se acaba o liuro todo, pero, se quiserdes, eynda uos contarey alguus dos prínçipes da parte dos gregos que forõ mortos por outros prínçipes da parte dos troyaos, et outrosy algũus dos troyaos que forõ mortos por outros prínçipes da parte dos gregos. Et forõ estes: Éutor matou xxj prínçipe da parte dos gregos, et acharedes os nomes deles scriptos ẽna estoria, ẽno capítolo que fala da sua sopultura. Outrosy Eneas matou a Ansímacus et Nepus, Pares matou a Palomades et Antílogus [et a el rrey Ayas], et el rrey Ayas matou a el, et asy morrerõ anbos. Et estes prínçipes erã da parte dos gregos.

Da parte dos troyaos, Achiles matou a Eufremis, Ypodameo, Astare, Licomedes, Euforbiũ, Éutor, Troylo, Menõ. Estes oyto prínçipes erã muy nomeados. Liomedes matou a Sautipes, Pirio matou a rreyna Pantaselõna et a el rrey Príamo et a Polícena, sua filla, sóbrela sopultura d'Achiles, seu padre. Et outros m[o]y[to]s prínçipes morrerõ, de hũa parte et da outra, que aquí nõ som contados, nẽ quen os matou. Mays porque aquestes erã muy nomeados et de grã prez, por ende som aquí scriptos.

Et des oymays uos encomendo a mỹ et a mĩa estoria, et rrógouos que uos nõ tome enueia contra mỹ per que m[a] façades perder, ca, sen falla, eu scripuí o mays sen bandaría et mays uerdadeyramente que puyde. Et a Noso Señor dou graças porque ma leyxou acabar.

Este liuro mandou fazer o muyto alto et muy noble et muy eixelẽt rrej don Alfonso, fillo do muy noble rrey don Fernãdo et da rreyna dõna Costança. Et fuj dado d'escriuir et d'estoriar ẽno tenpo que o muy noble rrey dom Pedro rreynou, ao qual mãtena Deus ẽno seu seruiço por muytos tenpos et bõos. Et os sobreditos onde el uẽ, seiã h[e]rdeyros ẽno rreyno de Deus, amén. Feyto o liuro et acabado o postremeyro día de dezenbro, era de mill et ccclxxxviij° ãnos. Nicolão Gonçáluez, scriuã dos seus liuros, scriueu per seu mãdado.

---

rrey; KMP rreyna(-ua-) en uida del; AMS çinqoenta (non corrixe); RTC rregnaua en Iudea el rrey; HT rreynaua el rrey Ates en Judea a. 15: AMS e KMP Jhesu Christo; RTC señor son; HT naç. de J. N. S. som. 16: RTC et sesenta et; HT çento et noue. 17: HT et sabede que aqui...ajnda eu vos. 18: KMP troya(-n-)os; RTC e HT de p. 19: AMS alguus; KMP alguus dos troya(-n-)os; RTC de p. 20: AMS e KMP corrixen en prinçipe[s]; RTC (e HT) prinçipe de la. 21: RTC (e HT) escr. suso en la... de ssu. 22: ms. Antilogus et el (AMS non corrixe); KMP Anfimacus; RTC Nerus...et a A. et al rrey Aias et el (HT Anfimacus et Enerus...et A.). 23: RTC de p. (id. HT anbos estes). 24: KMP troya-(-n-)os; RTC Eufremes Y. Astarey (HT da outra parte...Ypodamyo A. et L.). 25: RTC Euforbio Ector T. M. et estos...Diomedes (HT a E. a E. a T. M. estes). 26: AMS e KMP Santipes...Poliçena; RTC Santipus Pirro (id. HT aa rreyña). 27: ms. outros mays (AMS e KMP non corrixen); RTC (e HT) padre otros muchos pr. 27-28: HT pr. da h. p. et da o. morr. y que. 28: RTC de la una; HT matou ca seeria hũa longa cousa de cõtar mays. 29: RTC ende fueron a. nombrados; HT estes... nom. (falta o resto). 31: ms. mo; AMS por que mo; KMP por que me (-a-) façades...eu (-a-) scripuj; RTC me la...yo la esc. 34: JC eixelente. 35: JC donna Costançia et fui; RTC fue (...) a escr. (non se le ben). 36: JC tẽpo; RTC Pedro su fijo rregno. 37: AMS e KMP boos; JC tẽpos; RTC D. al su... donde. 37-38: ms. hrdeyros; JC herdeiros; AMS herdeyros. 38: JC feito...postremeiro; RTC libro postr. 39: AMS ccclxxxviij años N. g^{e}z; KMP CCCLXXXVIIJ, Nicolão Gonçalez; JC CCCLXXXVIII annos N. G^{e}z scrivan; RTC libros lo escriuj. 40: AMS e KMP por.

APÉNDICE

Fol. 100r Sábbean quantos este liuro virẽ que eu, Fernã Martíis, clérigo et capelán de Fernã Pérez d'Andrade, escriuj este liuro des onde sse começa esta estoria ata aquí. Et escriuj aynda mays outro quaderno en que ha dez follas, que uay acó adeãt. Et scriujo per mãdado do dito Fernã Pérez.

Et sabede que este Fernã Pérez foy fillo de Rroy Freyre d'Andrade, et por mj creede de çerto que a este tenpo que este liuro foy escripto, que este Fernã Pérez era o mellor home que auía entõçe en Galiza dos cõde ou rrico home afora. Et sabede que el a este tenpo era home de duzẽtos homes de caualo armados a todo punto. Et era señor da uila da Cruña et da uila de Betãços et da Pontedeume. Et Ferrol et a Pontedeume dérallas el rrey por sua herdade. Et outrossy tãbén era señor de Neda et de Çedeyra et de Santa Marta et de Viueyro et de Uilalua, et de todos seus térmjños de todas estas uilas et lugares, et tãbén das terras chãas en todas estas comarquas, en gisa que quantos homes morauã en tódaslas ditas uilas, bõos et lygeyros et...

Fol. 100v Este liuro foy acabado vijt días andados do mes de janeyro, era de mill et quatroçẽtos et onze ãnos. Et eu, o dito Fernã Martíis, clérigo, rrogo et peço, porlo amor de Deus et por saluamento de suas almas et en penjtençia de seus pecados, a quantos este liuro uirẽ et oyrẽ, que digan porla mja alma hũ Pater Noster et hũa Aue María, aa onrra de Deus Padre et de Deus Fillo et de Deus Spíritu Sancto, que me queyra perdoar, et da Uirgen María, sua madre, que lle rroge por mj et por uós que o queyra assy cõprir et outorgar.

Apéndice. 1: AMS e KMP Martis; JC viren...Frnan...Frnã; Schiff viren...Fernan Martins...Fernan. 2: JC escrivi (2 v.); Schiff escriui (2 v.). 3: AMS e KMP por; JC adeãte et scrivio; Schiff vay aco adeant et escriuio. 4: JC Frnã; Schiff Fernan. 5: KMP et ueedes que; JC Frnã...mĩ; Schiff sauedes que Fernan P. foi...min. 6: JC tẽpo...Frnã...homen; Schiff certo...foi...Fernan...homen. 7: AMS entõce...cõde? ...hõms; KMP dos boos ou rricos home(-s-); JC homen...tẽpo; Schiff entonce...dos grande ou r. homes. 8: JC homen...homens; Schiff duzentos homens...vila. 9: AMS põnt deũm (2 v.); KMP Ponte Deum (2 v.); JC Ponte de Ume (2 v.); Schiff vila de Betanços...Pontdeume (2 v.). 10: KMP tã ben señor...Çeydeyr(-a-)...Sãta; JC Çedeira; Schiff heredade...tanben...Sancta. 11: AMS Uillalua...terminos; KMP Uiueyro...Uilalua...se(-us-) terminos; JC de Outeyro...terminos de todos e. villas; Schiff Vilalua...terminos...vilas. 12: AMS chaas; KMP chaas...comarq(-uas-); JC homens; Schiff tanben...homens morauan. 13: AMS boos et l. et a.....cũas.....; KMP boos et l. et a..... cũas; JC ligeyros et arredor ẽnas...; Schiff vilas...lygeyros et arredor...(non se le ben o final). 14: JC viinte; Schiff vynt...quatroçentos. 15: AMS e KMP Martis; JC annos...Frnã; Schiff annos...Fernan Martins c. rogo. 16: KMP almas en; JC penitençia; Schiff penitençia...viren. 17: JC mĩa; Schiff oyren...mina a. hun...huna. 18: AMS e JC santo; Schiff espiritu santo...virgen. 19: KMP asy; JC mĩ; Schiff roge por min...vos...conprir.

INDICE

Páxs.

INTRODUCCIÓN 5-212

I. A lenda de Troia na antigüidade clásica 5-10
1. 5-8
2. Dictis e Dares 8-9
2.1. Contido e tradición 9
2.2. Transmisión dos textos 9-10

II. A lenda de Troia en Francia 11-22
1. O "roman antique" 11-14
2. Benoît de Sainte-Maure 14-16
2.1. O Roman de Troie 16-18
3. Vivencia do Roman de Troie 18-20
4. Guido de Columna 20-21

III. A lenda de Troia na Península 23-34
1. As primeiras manifestacións 23-26
2. Versións da Historia de Guido de Columna 26
2.1. Leomarte e as *Sumas de Historia Troyana* 26-27
3. Traduccións do *Roman de Troie* ó castelán 27-28
3.1. Versión en prosa e verso 28-29
3.2. A traducción de Afonso XI 29-31
3.3. A Historia Troyana 31-33

IV. A traducción de Afonso XI e o poema de Benoît 35-70
1. Comparación dos textos 35-36
2. Supresións 36-40
3. Traducción libre 40-43
4. Interpolacións 43-51
5. Refráns 51-52
6. Outras desviacións 52
6.1. Os nomes e os números 52-53
6.2. Vocativos 53-54
6.3. Cambio de lugar na colocación do texto 54-55
6.4. Cambio de estilo 55
6.5. Cita das fontes 55-56

7. Erros de traducción 56-65
8. Acertos na traducción 65-66
9. Correccións ó texto francés 66-67
10. A traducción española e a versión francesa en prosa 68-70

V. A traducción galega 71-80
1. A situación política no séc. XIV 71-72
2. Fernán Pérez de Andrade, o Bo 72
3. Descrición do manuscrito 73-74
4. Caracteres gráficos 74-75
5. O folio número 100 76-77
6. A data do texto e a distribución do traballo 77-78
7. O traductor e o copista 78-79

VI. A lingua da "Crónica Troiana" e as diferencias entre os copistas 81-168
1. O galego e o portugués 81-82
2. Parte escrita por Fernán Martís 82
2.1. Alternancia *ai/ei* 82
2.2. Forma *te/che* 82-83
2.3. Resultado da desinencia *-sti* 83
2.4. Terceira persoa dos pretéritos fortes 83
2.5. Terceira persoa dos pretéritos fracos da 3ª conxugación . . . 83-84
2.6. Perfecto dos verbos da 2ª conxugación 84-85
2.7. Encontro de formas do perfecto co pronome persoal 85
2.8. Encontro do imperfecto co pronome *o* e outras palabras con *-ao* 85-86
2.9. Palatalización de formas verbais 86
2.10. Outras formas verbais 86-88
2.11. Os demostrativos e o pronome persoal de 3ª persoa 88
2.12. Forma *lo* do pronome ou do artigo 88-90
2.13. Sustantivos en *-emento* 90
2.14. Terminación *-dūe* 90
2.15. Alternancia *oi/ui* 90-91
2.16. Grupo *-str-* interior 91
2.17. Representación da palatal [ʎ] 91-92
2.18. Representación da palatal [ɲ] 92
2.19. Resultados de *gua-* inicial ou *-gua-* interno 92-93
2.20. Resultados de *qua-* inicial 93-94
2.21. Neutralización de xordas/sonoras 94-95
2.22. Neutralización de *b/v* 95
2.23. Formación do plural 95-96
2.24. Terminación *-ione* 96
2.25. Representación da consoante nasal implosiva 96-97
2.26. Alternancia vocálica 97
2.26.1. Alternancia *a/o* 97
2.26.2. Alternancia *u/i* 97-98
2.26.3. Alternancia *a/e* 98
2.26.4. Alternancia *e/o* 98-99
2.26.5. Alternancia *o/u* 99-100

2.26.6. Alternancia *e/i* 100-102
2.27. Alternancia na representación da nasalidade 102-103
2.28. Elisión da vocal *e* final ante palabra que empeza por vocal . 103-104
2.29. Elisión da vocal *-e* en posición final despois de *t* 104
2.30. Alternancia de "cons. + l / cons. + r" 104-105
2.31. Terminación *-ge/-gen* 105-106
2.32. Grafía de palabras con *h* 106
2.33. *S-* líquido 107
2.34. Alternancia *f/ph* 107
2.35. Alternancia *c/ç* 107
2.36. Alternancia das grafías *ge/gue, gi/gui* 107
2.37. Uso de consoante dobre 107-108
2.38. Representación gráfica da consoante bilavial *v* e da vocal *u* . . 108
2.39. Representación gráfica da consoante prepalatal fricativa sonora [ʒ] 108-109
2.40. Representación gráfica da vocal *i* 109-110
2.41. Alternancia gráfica *sç/ç* 110-111
2.42. O léxico 112-116
3. Parte non escrita por Fernán Martís 116-118
3.1. Alternancia *ai/ei* 118-119
3.2. Forma *te/che* 119
3.3. Resultado da desinencia *-sti* 119
3.4. Terceira persoa dos pretéritos fortes 119-120
3.5. Terceira persoa dos pretéritos fracos da 3ª conxugación . . 120-121
3.6. Perfecto dos verbos da 2ª conxugación 121-122
3.7. Encontro de formas do perfecto co pronome persoal 122
3.8. Encontro do imperfecto co pronome *o* e outras palabras con *-ao* 122-123
3.9. Palatalización de formas verbais 123
3.10. Outras formas verbais 123-126
3.11. Os demostrativos e o pronome persoal de 3ª persoa 126
3.12. Forma *lo* do pronome ou do artigo 126-128
3.13. Sustantivos en *-emento* 128
3.14. Terminación *-dũe* 128
3.15. Alternancia *oi/ui* 129-130
3.16. Grupo *-str-* interior 130
3.17. Representación da palatal [ʎ] 130
3.18. Representación da palatal [ɲ] 130-131
3.19. Resultados de *gua-* inicial ou *-gua-* interno 131-132
3.20. Resultados de *qua-* inicial 132
3.21. Neutralización de xordas/sonoras 132-134
3.22. Neutralización de *b/v* 134
3.23. Formación do plural 134-135
3.24. Terminación *-ione* 135
3.25. Representación da consoante nasal implosiva 135-136
3.26. Alternancia vocálica 136
3.26.1. Alternancia *a/o* 136
3.26.2. Alternancia *u/i* 136-137

3.26.3. Alternancia *a/e* 138
3.26.4. Alternancia *e/o* 138
3.26.5. Alternancia *o/u* 138-139
3.26.6. Alternancia *e/i* 139-141
3.27. Alternancia na representación da nasalidade 141-143
3.28. Elisión da vocal *e* final ante palabra que empeza por vocal . . . 143-145
3.29. Elisión da vocal *-e* en posición final despois de *t* 145
3.30. Alternancia de "cons. + l / cons. + r" 145-146
3.31. Terminación *-ge/-gen* 146-147
3.32. Grafía de palabras con *h* 147-148
3.33. *S-* líquido 148
3.34. Alternancia *f/ph* 148
3.35. Alternancia *c/ç* 148
3.36. Alternancia das grafías *ge/gue, gi/gui* 148-149
3.37. Uso de consoante dobre 149
3.38. Representación gráfica da consoante bilabial *v* e da vocal *u* 149
3.39. Representación gráfica da consoante prepalatal sonora [ʒ] . . . 149-150
3.40. Representación gráfica da vocal *i* 150
3.41. Alternancia gráfica *sç/ç* 150-152
3.42. O léxico 152-156
3.43. Anomalías gráficas 156-157
3.44. Diferencias na reprodución dos títulos 157-158
4. Características lingüísticas e gráficas dos títulos 158
4.1. Alternancia *ai/ei* 158
4.2. 159
4.3. 159
4.4. Terceira persoa dos pretéritos fortes 159
4.5. Terceira persoa dos pretéritos fracos da 3ª conxugación 159
4.6. Perfecto dos verbos da 2ª conxugación 159
4.7. 159
4.8. Encontro do imperfecto co pronome *o* e outras palabras con *-ao* . . . 159
4.9. Palatalización de formas verbais 159
4.10. Outras formas verbais 159
4.11. Os demostrativos e o pronome persoal de 3ª persoa 160
4.12. Forma *lo* do pronome ou do artigo 160
4.13. 160
4.14. 160
4.15. Alternancia *oi/ui* 160
4.16. Grupo *-str-* interior 160
4.17. Representación da palatal [ʎ] 160
4.18. Representación da palatal [ɲ] 160-161
4.19. Resultados de *gua-* inicial ou *-gua-* interno 161
4.20. Resultados de *qua-* inicial 161
4.21. Neutralización de xordas/sonoras 161
4.22. Neutralización de *b/v* 161
4.23. Formación do plural 161
4.24. Terminación *-ione* 161
4.25. Representación da consoante nasal implosiva 161-162

4.26. Alternancia vocálica 162
4.26.1. Alternancia *a/o* 162
4.26.2. Alternancia *u/i* 162
4.26.3. Alternancia *a/e* 162-163
4.26.4. Alternancia *e/o* 163
4.26.5. Alternancia *o/u* 163
4.26.6. Alternancia *e/i* 163
4.27. Alternancia na representación da nasalidade 163-164
4.28. Elisión da vocal *e* final ante palabra que empeza por vocal . . 164
4.29. Elisión da vocal *-e* en posición final despois de *t* 164
4.30. Alternancia de "cons. + l / cons. + r" 164
4.31. Terminación *-ge/-gen* 164
4.32. Grafía de palabras con *h* 164-165
4.33. 165
4.34. 165
4.35. Alternancia *c/ç* 165
4.36. Alternancia das grafías *ge/gue, gi/gui* 165
4.37. Uso de consoante dobre 165-166
4.38. Representación gráfica da consoante bilabial *v* e da vocal *u* . . 166
4.39. Representación gráfica da consoante prepalatal fricativa sonora [ʒ] 166
4.40. Representación gráfica da vocal *i* 166-167
4.41. Alternancia gráfica *sç/ç* 167
4.42. O léxico 167

VII. Comparación do texto galego co texto castelán 169-182
1. A traducción galega 169-170
2. Interpolación dunha palabra 170
3. Interpolación de máis dunha palabra 171
4. Supresión dunha palabra 171-172
5. Supresión de máis dunha palabra 172
6. Salto dunha palabra a outra 173-174
7. Cambio de tempos verbais 174
8. Cambio de persoa verbal 174-175
9. Cambio do singular polo plural no sust. e noutras palabras 175-176
10. Traduccións falsas por incomprensión do orixinal 176-177
11. Adulteración dos nomes propios 177-178
12. Cambio de orde na colocación das palabras 178-179
13. Cambio de construcción 179
14. Sustitución dunha palabra por outra 180
15. Sustitución dunhas formas por outras 180-181
16. Cambios de concordancia 181-182

VIII. A Crónica Troiana e a Historia Troiana 183-190
1. Relación dos dous textos 183-184
2. A parte castelá da Historia Troiana 184
2.1. Coincidencia da versión de Afonso XI co manuscrito de Santander 184-185
2.2. Coincidencia da Crónica Troiana coa versión de Afonso XI . . . 185

2.3. Coincidencia da Crónica Troiana co manuscrito de Santander . 185
2.4. Versións diferentes nos tres textos 185-186
3. A parte galega da Historia Troiana 186
3.1. Igualdade da Crónica Troiana e da versión de Afonso XI frente ó ms. de Santander 186
3.2. Coincidencias do ms. galego de Santander coa versión de Afonso XI 186-187
3.3. Igualdade da Crónica Troiana e do ms. de Santander 187
3.4. Versións diferentes nos tres textos 187
3.5. Saltos de lectura 187-189
IX. ¿Houbo un texto galego (ou portugués) anterior á versión de Afonso XI? 191-202
X. Edicións da Crónica Troiana Galega 203-208
1. Edición de Andrés Martínez Salazar 203-205
2. Os fragmentos de Cornu 205
3. A edición de Parker 205-206
4. Outras referencias 206-207
XI. Normas de transcrición 209-212
TEXTO 213-748

FUNDACION «PEDRO BARRIE DE LA MAZA», CONDE DE FENOSA»

SERVICIO DE PUBLICACIONES

SERIE JURIDICA

—ALBADALEJO. Compilación Foral de Galicia (1979)
—LEMA DEVESA. La publicidad de tono excluyente (1980).

SERIE MEDICINA GALAICA

—EL BOCIO EN GALICIA. Tema del Premio Extraordinario Fundación «Pedro Barrié de la Maza». 1978 (Ed. 1980).
—REUMATISMO EN GALICIA. Tema del Premio Extraordinario Fundación «Pedro Barrié de la Maza». 1979 (Ed. 1980).
—PEREZ HERVADA. Ramón Otero Acuña. Un Gaditano en Fonseca (Ed. 1980).
—LA MENINGITIS EN GALICIA. Premio Extraordinario Fundación «Pedro Barrié de la Maza» 1980 (Ed. 1983).
—LA SUBNORMALIDAD EN GALICIA. Premio Extraordinario Fundación Pedro Barrié de la Maza, 1981 (Ed. 1984).

CORPUS GEOLOGICUM GALLAECIAE

—GIL IBARGUCHI. Metamorfismo y plutonismo en la región de Muxía - Finisterre (N. W. de España). (1982).
—MARTINEZ CATALAN. «Estratigrafía y estructura del domo de Lugo» (1985).

SERIE RELIGIOSA

—CASADO NIETO. Sagra Biblia en Galego. Libros Históricos II. Os Profetas III. Libros Poéticos e Sapiencias IV (1983).
—DIAZ FERNANDEZ. El Papa en Galicia (1982).

OTRAS PUBLICACIONES

—FILGUEIRA VALVERDE. Guia del Museo de Pontevedra
—GONZALEZ PEREZ. Angoares (1975).
—FILGUEIRA VALVERDE y GARCIA ALEN. Carta arqueológica de Pontevedra. Paleolítico (1975). Megalitos (1976).
—Archivo Histórico Diocesano de Santiago (1977)
—Quince años al servicio de Galicia (1968-1983).
—VALLEJO NAGERA. El Ingenuismo en España (1982).
—CARBALLEIRA ALEJO y otros. Bioclimatología de Galicia (1983).
—MIRALBES BEDERA, Rosario y equipo. «Galicia en su realidad geográfica». (Ed. 1984)

II

EN IMPRENTA:

—SOTO VISO, Margarita. Melodías para piano. Cantares viejos y nuevos de Galicia del compositor Marcial del Adalid.
—SORALUCE BLOND, José Ramón. Castillos y fortificaciones de Galicia
—CERVERA VERA, Luis. El arquitecto gallego Domingo Antonio Lois Monteagudo.

III

EN PREPARACION:

—BANGO TORVISO, Isidro G. Arquitectura románica en Orense.

FUNDACION PEDRO BARRIE DE LA MAZA
CONDE DE FENOSA
NOSA
A
FE
6·XI·66

RAMÓN
LORENZO

CRÓNICA TROIANA

REAL ACADEMIA
GALEGA
A CORUÑA
32635
Biblioteca